

משה שרת

מאבק מדיני 1942

יוני-דצמבר

קובץ נאומים ומסמכים

איסוף ותחקיר: שפרה קולת

עורכים: יעקב ורנה שרת

כרך א | חלק שני

העמותה למורשת משה שרת

ספר זה רואה אור בסיוע:

המועצה להנצחת נשיאים וראשי ממשלה, משרד ראש הממשלה

קרן קיימת לישראל

קרן לפיתוח ולקידמה (עמנואל רסין)

Moshe Sharett

Political Struggle 1942

June-December

An Anthology of Speeches and Documents

Assembly and research: Shifra Kolat

Series Editor: Yaakov Sharett with Rina Sharett

Vol. I | Part 2

The Society to Commemorate Moshe Sharett

30 Ben Gurion Blvd., Tel Aviv 6458805, Israel

עיצוב גרפי: עדי חן

עימוד: רנה שרת

עטיפה: סטודיו יוסי ג'יברי

דפוס א.י.ל.

2014

מסת"ב: 978-965-911117-4-9

העמותה למורשת משה שרת

שד' בן גוריון 30, תל אביב 6458805

טל: 972-3-5227615 Tel: פקס: 972-3-5279607 Fax:

msharett@017.net.il | www.sharett.org.il

תוכן

VII	רשימת המסמכים
XV	פתח דבר יעקב שרת
XVII	הקדמה פרופ' יואב גלבר
1	המסמכים
659	נספחים
	נספחי עזר
672	קיצורים וסימולים
673	מקורות
675	מפתח אישים
683	מפתח עניינים ומקומו

רשימת המסמכים

מס'	תאריך	מסגרת / נמען	עמוד
1	1.6.1942	המוכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	1
2	1.6.1942	המוכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	2
3	1.6.1942	הוועד הפועל הציוני המצומצם, ירושלים	3
4	1.6.1942	דר' ארתור הנקה, ירושלים	4
5	2.6.1942	מ. סורדין, חברת המלח בא"י, עתלית	7
6	4.6.1942	הנהלת הסוכנות, ירושלים	8
7	7.6.1942	הנהלת הסוכנות, ירושלים	10
8	8.6.1942	עו"ד אריה קלימנטינובסקי, תל אביב	13
9	10.6.1942	המוכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	14
10	10.6.1942	מנהל בתי הוויקוק, חיפה	15
11	10.6.1942	מ. סורדין, חברת המלח בא"י, עתלית	16
12	10.6.1942	מנהל מחלקת ההגירה, אריק מילס, ירושלים	18
13	10.6.1942	סרג'נט בנימין עוזיאל, בשבי הגרמני	21
14	11.6.1942	ארתור לוריא, ניו-יורק	22
15	11.6.1942	יוסף לינטון, לונדון	23
16	14.6.1942	הנהלת הסוכנות, ירושלים	24
17	17.6.1942	סוניה איידלברג, תל אביב	31
18	17.6.1942	דב יוסף, ירושלים	32
19	19.6.1942	גנרל פט ווילסון	34
20	19.6.1942	הנהלת הסוכנות, ירושלים	36
21	19.6.1942	יוסף לינטון, לונדון	39
22	21.6.1942	משה שרתוק במסיבת עיתונאים	41
23	22.6.1942	גנרל קלוד אוקיגלק	44
24	22.6.1942	מיג'ור-גנרל מק-קונל	45
25	23.6.1942	יוסף לינטון, לונדון	46
26	23.6.1942	ארתור לוריא, ניו-יורק	47
27	26.6.1942	המוכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	48

49	המזכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	26.6.1942	28
50	קפטן גאי לידיקר, חיפה	26.6.1942	29
52	לייטננט-קולונל פ' א' ווינינג	26.6.1942	30
53	שרה, מוריס ואמיל ליטוינסקי	26.6.1942	31
54	אמיר איון, תל אביב	26.6.1942	32
56	הנהלת הסוכנות, ירושלים	28.6.1942	33
61	יוסף לינטון, לונדון	29.6.1942	34
62	התאחדות עולי גרמניה ואוסטריה, תל אביב	29.6.1942	35
63	דר' לדרמן, נתניה	29.6.1942	36
64	מרכז ברית ציונים כלליים בא"י, תל אביב	30.6.1942	37
66	הנהלת הסוכנות, ירושלים	30.6.1942	38
70	ראיון עם הנציב העליון הרולד מק-מייקל	1.7.1942	39
74	דוד בן-גוריון, ניו-יורק	1.7.1942	40
75	המפקח הכללי משטרת א"י, ירושלים	2.7.1942	41
76	נמען בלתי ידוע	2.7.1942	42
77	המזכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	2.7.1942	43
79	חברי הנה"ס, ירושלים	2.7.1942	44
80	דוד בן-גוריון, יוסף שוורץ - ניו-יורק, מונטריאול	2.7.1942	45
81	סטיפן וויזו, ניו-יורק	3.7.1942	46
82	מנהל מחלקת ההגירה, אריק מילס, ירושלים	3.7.1942	47
83	אדווין סמואל, ירושלים	3.7.1942	48
84	הנהלת הסוכנות והוועד הלאומי, ירושלים	5.7.1942	49
96	הנהלת הסוכנות, ירושלים	5.7.1942	50
101	הוועד הפועל הציוני, ירושלים	7.7.1942	51
130	שיחת משה שרתוק עם קונסול ארה"ב בירושלים	7.7.1942	52
133	לייב יפה, בואנוס איירס	7.7.1942	53
134	המזכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	8.7.1942	54
135	יוסף לינטון, לונדון	8.7.1942	55
136	המזכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	8.7.1942	56
140	גנרל דגלס מק-קונל, ירושלים	8.7.1942	57
142	מנהל מחלקת ההגירה, אריק מילס, ירושלים	8.7.1942	58
143	חיים ויצמן, ניו-יורק	8.7.1942	59
144	אבא הלל סילבר, ניו-יורק	8.7.1942	60
145	מוכירות מפא"י, תל אביב	8.7.1942	61
148	יוסף לינטון, לונדון	9.7.1942	62
149	המזכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	10.7.1942	63

151	שבויי מלחמה	10.7.1942	64
152	קונסול הולנד בירושלים, ירושלים	10.7.1942	65
153	כינוס הסופרים, תל אביב	12.7.1942	66
156	שלמה צמח, ירושלים	12.7.1942	67
160	הנהלת הסוכנות, ירושלים	12.7.1942	68
166	יוסף לינסון, לונדון	12.7.1942	69
167	הרבנות הראשית, ירושלים	12.7.1942	70
168	הוועד הפועל של ההסתדרות, תל אביב	12.7.1942	71
169	המזכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	13.7.1942	72
170	המיפקדה, ירושלים	13.7.1942	73
171	יוסף לינסון, לונדון	13.7.1942	74
173	הנהלת הסוכנות, ירושלים	14.7.1942	75
176	מנהל אנגלו-פלשתינה בנק ד' הופיין, תל אביב	14.7.1942	76
177	מרכז מפא"י, תל אביב	15.7.1942	77
204	המזכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	16.7.1942	78
207	אדוארד קית-רוץ', ירושלים	16.7.1942	79
208	חברי הנהלת הסוכנות, ירושלים	17.7.1942	80
209	המיפקדה, ירושלים	17.7.1942	81
210	אליהו ששון, ירושלים	17.7.1942	82
211	הנהלת הסוכנות, ירושלים	19.7.1942	83
215	שיחה במיפקדה הראשית, ירושלים	21.7.1942	84
217	אליהו דובקין, טהרן	22.7.1942	85
218	אריה שנקר, תל אביב	22.7.1942	86
220	יהושע רדלר-פרלמן, ירושלים	22.7.1942	87
221	התאחדות החיילים המשוחררים, תל אביב	24.7.1942	88
222	הנהלת הסוכנות, ירושלים	27.7.1942	89
225	המזכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	27.7.1942	90
226	מנהל מחלקת הדואר, ירושלים	30.7.1942	91
227	המזכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	31.7.1942	92
228	הנהלת הסוכנות, ירושלים	2.8.1942	93
233	ברל לוקר, לונדון	4.8.1942	94
234	שיחת משה שרתוק עם קולונל דגלס-בראון	4.8.1942	95
236	יו"ר הוועד הלאומי, יצחק בן-צבי, ירושלים	6.8.1942	96
237	מזכיר מועצת פועלי חיפה אבא חושי, חיפה	9.8.1942	97
238	מנהל חברת אשלג משה נובומייסקי, ירושלים	9.8.1942	98
240	יוסף לינסון, לונדון	9.8.1942	99

241	ישראל בן-יהודה, יגור	9.8.1942	100
242	הנהלת הסוכנות, ירושלים	9.8.1942	101
247	המיפקדה הראשית, ירושלים	9.8.1942	102
248	א. פוליטי, מלון המלך דוד, ירושלים	9.8.1942	103
249	שיחת משה שרתוק עם קולונל דגלס-בראון	10.8.1942	104
250	הוועדה ללשון וכתוב, עיתון "דבר", תל אביב	10.8.1942	105
251	י. גרינברג, תל אביב	10.8.1942	106
252	יעקב דוידוביץ, תל אביב	10.8.1942	107
254	משה שרתוק במסיבת עיתונאים, תל אביב	12.8.1942	108
261	ריכרד ליכטנהיים, ז'נווה	13.8.1942	109
262	ברל לוקר, לונדון	14.8.1942	110
263	קפטן גיא ליידיקר, חיפה	14.8.1942	111
264	הנה"ס, הוה"ל, וע' הביטחון ונשיאות המגבית, ת"א	16.8.1942	112
266	הנהלת הסוכנות, ירושלים	16.8.1942	113
268	הרב אהרון זסלני ומרכז ההתגייסות	16.8.1942	114
269	מרכז ההתגייסות	16.8.1942	115
270	ולטר פרויס, ירושלים	-	116
271	עצירי מאוריציזיס	16.8.1942	117
272	דוח משה שרתוק על ביקורו במצרים	16-29.8.1942	118
278	קולונל מק-קנדליש	26.8.1942	119
279	צפורה שרתוק, טהרן	29.8.1942	120
280	הנהלת הסוכנות, ירושלים	30.8.1942	121
293	מנהל מחלקת ההגירה אריק מילס, ירושלים	1.9.1942	122
294	ברל לוקר, לונדון; ארתור לוריא, ניו-יורק	3.9.1942	123
295	ברל לוקר, לונדון; ארתור לוריא, ניו-יורק	4.9.1942	124
296	המזכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	4.9.1942	125
298	הנהלת הסוכנות, ירושלים	6.9.1942	126
306	מועצת ההסתדרות מ"ז, תל אביב	7.9.1942	127
332	הוועד הפועל הציוני המצומצם, ירושלים	9.9.1942	128
363	המזכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	9.9.1942	129
364	יוסף לינטון, לונדון	11.9.1942	130
365	הנהלת הסוכנות, ירושלים	15.9.1942	131
368	חיים וייצמן, לונדון	15.9.1942	132
369	דברי משה שרתוק בכינוס למגבית ההתגייסות	16.9.1942	133
371	שיחת משה שרתוק עם קולונל דגלס-בראון, ירושלים	18.9.1942	134
373	נאום משה שרתוק בכינוס "קול האדמה, ירושלים	18.9.1942	135

374	נשיאות הוהפ"צ עם ב"כ אגודת "איחוד", ירושלים	23.9.1942	136
403	הנהלת הסוכנות, ירושלים	24.9.1942	137
407	הוועד הפועל הציוני המצומצם, ירושלים	24.9.1942	138
421	סמינר ארצי ראשון למפקדי ה"הגנה", כפר או"ר	28.9.1942	139
445	הכינוס הציוני מטעם קרן היסוד, תל אביב	30.9.1942	140
448	הרצאת משה שרתוק באסיפת חברי מפא"י, תל אביב	2.10.1942	141
464	מנהל מחלקת ההגירה אריק מילס, ירושלים	6.10.1942	142
465	אליעזר קפלן, ירושלים	8.10.1942	143
466	הנהלת הסוכנות (בוקר), ירושלים	11.10.1942	144
467	הנהלת הסוכנות (אחר הצהריים), ירושלים	11.10.1942	145
472	המוכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	11.10.1942	146
473	מנהל מחלקת ההגירה אריק מילס, ירושלים	11.10.1942	147
475	איתמר בן אב"י, ניו ג'רזי	11.10.1942	148
476	יוסף לינסון, לונדון	12.10.1942	149
477	מנהל מחלקת ההגירה אריק מילס, ירושלים	12.10.1942	150
478	המוכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	15.10.1942	151
479	הנהלת כופר היישוב	15.10.1942	152
480	יצחק קניבסקי, מרכז קופת חולים, תל אביב	15.10.1942	153
481	יוסף לינסון, לונדון	18.10.1942	154
482	שיחת משה שרתוק עם קולונל דגלס-בראון, ירושלים	20.10.1942	155
484	מנהל מחלקת ההגירה אריק מילס, ירושלים	25.10.1942	156
485	ברכה ליום העצמאות של צ'כוסלובקיה	25.10.1942	157
486	הנהלת הסוכנות, לונדון	28.10.1942	158
487	הוועידה ה-5 של מפא"י, כפר ויתקין	29.10.1942	159
494	נחום גולדמן, ניו-יורק	30.10.1942	160
495	הנהלת הסוכנות, ירושלים	1.11.1942	161
498	המוכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	2.11.1942	162
500	הנהלת הסוכנות, ירושלים	8.11.1942	163
502	מוזכירות מפא"י, ירושלים	9.11.1942	164
516	ארתור לוריא, ניו-יורק	9.11.1942	165
517	המוכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	11.11.1942	166
519	קונסול כללי ארה"ב לוול פינקרטון, ירושלים	12.11.1942	167
520	יוסף לינסון, לונדון	13.11.1942	168
521	דוח ביקור פרידה ממיור גנרל מק-קונל	19.11.1942	169
522	קפטן לידיקר, הצי המלחמתי, חיפה	19.11.1942	170
523	יוסף לינסון, לונדון	20.11.1942	171

524	הנהלת הסוכנות, ירושלים	22.11.1942	172
541	צפורה שרתוק, טהרן	22.11.1942	173
545	המשפחות השכולות	23.11.1942	174
546	חיים וייצמן, ניו-יורק	23.11.1942	175
547	קונסול ארה"ב לוול פינקרטון, ירושלים	23.11.1942	176
548	ר. בורשטיין, הוועד הארצי למען החייל	23.11.1942	177
549	יהודה גור	23.11.1942	178
550	צבי גרינשפן, אי שם בארץ	23.11.1942	179
552	קורפורל מנפרד יואל, מחנה שבויים	23.11.1942	180
553	מייג'ור א.מ. קנינגהם	28.11.1942	181
554	יוסף לינטון, לונדון	30.11.1942	182
555	דוח ביקור משה שרתוק במצרים	11.1942-	183
561	הסוכנות היהודית, ירושלים	13.12.1942	184
562	ישיבת בוקר הנהלת הסוכנות, לונדון	14.12.1942	185
564	ישיבת אחר הצהריים הנהלת הסוכנות, לונדון	14.12.1942	186
569	הנהלת הסוכנות, לונדון	15.12.1942	187
570	א.ק. מק-קנדליש, סיטינגבורן	15.12.1942	188
571	הנהלת הסוכנות, לונדון	16.12.1942	189
577	משה שרתוק במסיבת עיתונאים, תל אביב	17.12.1942	190
580	הנהלת הסוכנות, לונדון	18.12.1942	191
583	ישיבת בוקר הנהלת הסוכנות, לונדון	21.12.1942	192
584	ישיבת אחר הצהריים הנהלת הסוכנות, לונדון	21.12.1942	193
586	צפורה שרתוק, טהרן	21.12.1942	194
587	הנהלת הסוכנות, לונדון	22.12.1942	195
588	לוי בקשטנסקי, הסוה"י, לונדון	23.12.1942	196
589	הרולד לסקי, קיימברידג'	23.12.1942	197
590	א.פ.ד. שונפילד, קיימברידג'	23.12.1942	198
591	הנהלת הסוכנות, לונדון	24.12.1942	199
592	דב יוסף, ירושלים	25.12.1942	200
593	דוד בן-גוריון, ירושלים	28.12.1942	201
594	הנהלת הסוכנות, לונדון	28.12.1942	202
597	הנהלת הסוכנות, לונדון	28.12.1942	203
600	חיים וייצמן, ניו-יורק	28.12.1942	204
601	הנהלת הסוכנות, לונדון	29.12.1942	205
602	אליהו גולומב, תל אביב	29.12.1942	206
603	איזידור סנדלר, מנצ'סטר	30.12.1942	207

604	פגישה במשרד המושבות, לונדון	30.12.1942	208
612	הנהלת הסוכנות, לונדון	31.12.1942	209
613	דב יוסף ואליעזר קפלן, ירושלים	31.12.1942	210
614	אחרית דבר, הנהלת הסוכנות, ירושלים	25.4.1943	211

נספחים

661	גלויה לילדי משפחת שרתוק, ירושלים	3.12.1942	1
662	מכתב לילדי משפחת שרתוק, ירושלים	4.12.1942	2
664	גלויה לילדי משפחת שרתוק, ירושלים	5.12.1942	3
666	מכתב לילדי משפחת שרתוק, ירושלים	7.12.1942	4
668	מכתב לצפורה שרתוק, טהרן	8.12.1942	5
669	מכתב לצפורה שרתוק, טהרן	11.12.1942	6

פתח דבר

כרך זה – "מאבק מדיני" א', חלק שני – המוקדש למסמכי משה שרת, ראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, מן התקופה יוני-דצמבר 1942, הוא המשך ישיר של כרך "מאבק מדיני" א', חלק ראשון, שכלל את מסמכיו מן המחצית הראשונה של 1942. שני כרכים אלה פותחים את סידרת מאבק מדיני, שהעמותה למורשת משה שרת מבקשת לכלול בה את מסמכי משה שרת בשנים 1943–1948 – עד קום המדינה. בההדרת כרך זה ננקטו אותם עקרונות כינוס, עריכה, הערה ומיבנה, שהיו נר לרגלנו בההדרת קודמו. עקרונות אלה, שעליהם עמדנו בפתח דבר לכרך הקודם, מבדלים את שני כרכי 1942 מחמשת כרכי סידרת "יומן מדיני" – מסמכי ראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית לשנים 1936–1941 – שעורכיהם נקטו עקרונות כינוס ועריכה שונים.

וכך נאמר, בין היתר, בהקדמה לכרך הקודם: "כרכי הסידרה הראשונה יכילו מבחר נרחב וייצוגי יותר ומסמכיהם יובאו ללא השמטות. בשל נקיטת עיקרון זה לא יהיה לעיתים מנוס מחזרה על אותם נושאים, אולם החזרות הללו אינן זהות ולא אחת הן מאירות אותו נושא מזוויות נוספות ומוסיפות מידע".

כבכרך "מאבק מדיני" הקודם, כן גם בכרך הנוכחי, נכללו זה בצד זה מסמכים בעלי חשיבות היסטורית רבה ומסמכים שחשיבותם מישנית ואף וזוטר, וזאת במטרה להאיר במלואם את מיגוון סדר יומו של משה שרת, את קשת התעניינותיו, את מנעד פעילותו ואת אישיותו רבת הפנים.

יושם אל לב, כי בהיעדר יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית דוד בן-גוריון מן הארץ עד ראשית אוקטובר 1943 – הוא שהה בבריטניה ובארצות הברית מאז שלהי יולי 1941 – היה משה שרת בכיר מנהיגי היישוב לאורך רוב התקופה הנסקרת בכרך הנוכחי. תקופה זו עמדה בסימן פלישה גרמנית אפשרית למזרח התיכון הן מצפון והן מדרום – בצפון חדר הצבא הגרמני לקווקז; בדרום חצה צבא זה את גבול מצרים מערבה. סכנות אלה תבעו ממשו שרת פעילות קדחתנית הן במוסדות היישוב העליונים והן מול השלטונות הבריטים האזרחיים והצבאיים.

משחזר דוד בן-גוריון לעבודה סדירה בראש הנהלת הסוכנות היהודית, ניתן למשה שרת לצאת בתחילת דצמבר 1942 ללונדון, בירת האימפריה השלטת, כדי

לפעול שם מול הממשלה בעיקר בשני תחומים: הצלת פליטים יהודים מארצות הכיבוש הנאצי והעלאתם לארץ ישראל, ומיצוי תרומת היישוב למאמץ המלחמה בגרמניה הנאצית בהתגייסות בניו ובנותיו ליחידות שונות בצבא הבריטי על ידי הקמת עוצבה שתכלול את רובם: הבריגדה.

נראה, כי בשל מעמסת פעילותו במטרופולין הבריטית וקשיי תקשורת, נמנע ממש שרת לשגר לעמיתיו בירושלים דוחות שוטפים. אולם בשו בו ארצה מארצות הברית ב-24.4.1943 - הוא המריא לשם מלונדון ב-10.2.1943 - סיכם בהרחבה ובפרטות את מסכת פעילותו בלונדון בהרצאה גורפת שנשא למחרת שובו בישיבת הנהלת הסוכנות. את המסמך ההיסטורי עתיר המידע הזה ראינו להביא במסגרת "אחרית דבר", שכן הוא חל גם על פעילותו הממושכת בלונדון גם לאחר דצמבר 1942, פעילות המהווה מיקשה אחת.

*

דברי משה שרת בישיבות שונות הועתקו מן הפרוטוקולים המקוריים, ולפי שלא נערכו הצרכי לעיתים עריכה קלה. בפרוטוקולים מסוימים ראינו להביא מדברי אחרים בשל חשיבותם העניינית. הערות עורך המשולבות במסמכים מובאות באות שונה.

רוב המסמכים המובאים בספר שמורים במקורם בארכיון הציוני המרכזי, בארכיון מפלגת העבודה ע"ש משה שרת, ובארכיון ה"הגנה". תודתנו נתונה להם על סיועם בנפש חפצה. עותקי המסמכים מצויים בארכיון העמותה למורשת משה שרת. פרטים ביוגרפיים בסיסיים על אישים הנזכרים במסמכים מובאים בהערות, בדרך כלל עם אזכור ראשון. במפתח האישים מובא מספר העמוד הרלוונטי באות שמנה. אנו ממליצים לפני הקוראים להיעזר במפתחות חמשת כרכי "יומן מדיני" (1936-1941), כדי לעמוד על התייחסויות משה שרת לעניינים ולאישים שכבר נדרש להם בעבר. כרכים אלה נגישים במלואם באתר העמותה למורשת משה שרת, מדור ספרים.

"עמדו על הברכה פרופ' יואב גלבר על תרומתו להארת הכרך ודר' פנחס עופר על הבהרת סתומות, איתור מידע ודיוק עובדות. שגיאות-מי-יבין - על צוארנו.

הקדמה

שנת 1942 היתה שנה גורלית בתולדות מלחמת העולם השנייה ובתולדות העולם כולו. בשנה ההיא הגיעו הגרמנים לשיא התפשטותם ונעצרו או נבלמו בסטלינגרד ובאל-עלמיין. אירופה כולה, כמעט, היתה נתונה לשלטונם הישיר או העקיף וכמוה צפון-אפריקה. ארצות הברית אמנם היתה כבר במלחמה, אך מכונת המלחמה האמריקאית עדיין לא התגייסה במלוא היקפה. בעלות הברית נחלו מפלות בזירת המזרח הרחוק, ששיאן היה בנפילת סינגפור, והיפנים עמדו בשערי הודו. למרות יוזמות אחדות של בעלות הברית בסוף השנה – הפשיטה הכושלת על דיאפ בספטמבר, מבצע לפיד (הנחיתה בצפון אפריקה הצרפתית), הניצחון על הקורפוס האפריקאי של רומל באל-עלמיין והמרדף אחריו במדבר עד לגבול לוב-טוניסיה, ולמרות תחילת ההפצצות המאסיביות על ערי גרמניה, אי-אפשר היה עדיין לראות אור בקצה המנהרה. זו היתה שנת החשיכה הגדולה.

בתולדות העם היהודי תיזכר שנת 1942 כשיאה של השמדת יהודי אירופה בשואה. ההשמדה השיטתית בברית המועצות אמנם החלה אחרי הפלישה בשנה הקודמת, וניסויים בשיטות של רצח המוני בגז נערכו בברית המועצות כבר אז, אבל התוכנית להשמדה כוללת הופעלה רק בתחילת 1942 ותואמה בין כל הרשויות המעורבות בשיבת התיאום של בירוקרטים גרמנים הידועה כ"וועידת ונז" ב-20 בינואר. במהלך השנה נכנסו לפעולה מרכזי הרצח ההמוני שהוקמו על אדמת פולין: באשוויץ, חלמנו, מיידנק, טרבלינקה, סוביבור ובלוז'ן. מערכת השינוע של יהודים מרחבי אירופה אל מרכזי ההשמדה במזרח החלה לנוע, שעון החול החל לפעול, לוח הזמנים הוצא אל הפועל ועד לסוף השנה ניספו כבר יותר ממחצית קורבנות השואה. העולם החופשי והקייבוצים היהודיים בו היו שקועים בהישרדותם שלהם ולא הבחינו במתרחש או שלא הפנימו אותו. התפנית בהבנת משמעותן של הידיעות ההולכות ומתרחבות על הרצח ההמוני של יהודים באירופה ועל שינועם ממערבה למזרחה התחילה רק בסוף השנה.

במזרח התיכון התכוננה בריטניה לקדם את פני הצבא הגרמני למקרה שהצבא האדום יתמוטט והגרמנים ינועו דרך הקווקז או דרך תורכיה לעבר המפרץ הפרסי ותעלת סואץ. למחנה השמיני במדבר המערבי נוספו המחנה התשיעי בסוריה

ובארץ-ישראל והמחנה העשירי בעיראק ובאיראן. הפוליטיקה האזורית נדחקה הצידה מפני ההתכוננות למבחן הצבאי. הבריטים הכתיבו ממשלה למצרים, שלטו למעשה בסוריה ובעיראק וחילקו עם הרוסים את השליטה באיראן, שהפכה לנתיב האספקה המרכזי של אמצעי לחימה לברית-המועצות. החזית הפנימית האזורית נגרעה אחרי התהפוכות של השנה הקודמת, אבל איום הפלישה הוסיף לרחף מעל לאזור ויחד עימו החשש מפני התקוממות ערבית

חיי היומיום בארץ-ישראל, שלא היתה חזית, התנהלו כסדרם. הכלכלה שגשגה, והצבא הבריטי מילא את מקומה של העלייה שפסקה בהדרגה אחרי פרוץ המלחמה כמנוע העיקרי של הצמיחה הכלכלית. ידיעות על מעשי רצח המוניים של יהודים, שהתפרסמו כסידרן בעיתונות העברית, אמנם הטרידו, אבל לא גרמו לרוב המכריע של האנשים לשנות את שגרת יומם או לחרוג ממנה. אסון טביעתה של ספינת המעפילים "סטרומה" בים השחור במרס היה מוחשי יותר בגלל הקשר שלו לארץ ולעלייה אליה.

מתחת לפני השטח התנהל ביישוב בשנת 1942 ויכוח אידיאולוגי ופוליטי תוסס שבמרכזו עמדו סוגיות השתתפותו במלחמה, אופן בניין כוחו הצבאי (וכתוצאה מכך סדרי העדיפויות בגיוסים השונים למאמץ המלחמתי) ודרכי פעולתו במקרה של פלישת כוחות הציר לארץ. לקראת סוף השנה הצטרפה אליהן סוגיית התגובה לידיעות על ההשמדה באירופה, שהיכו את היישוב בהלם עם בואה של קבוצת נתינים ארצישראלים שנתקעו בפרוץ המלחמה באירופה והוחלפו באורחים גרמנים שהוחזקו בידי בעלות הברית וביקשו לשוב לגרמניה.

המלחמה וענייני השעה אמנם דחקו זמנית את הדילמות העקרוניות של התנועה הציונית שעורר "הספר הלבן" שפורסם במאי 1939 מן הדיון הציבורי, אך לא מחדרי הישיבות של ההנהגה הציונית בירושלים, בבריטניה ובארצות הברית. התנועה הציונית התאוששה לאט ובהדרגה מן התבוסה המדינית שנחלה עם פרסום "הספר הלבן", והוסיפה להתווכח על יעדי המדיניות הציונית לאחר המלחמה, כשברקע מתנהל מאבק על הנהגתה בין וייצמן המזדקן ונחלש לבין בן-גוריון העולה ומתחזק. לרגע נראה היה במאי 1942 שנמצאה הנוסחה שתאפשר לשניים לשתף פעולה, כאשר ועידת ציוני אמריקה התכנסה במלון "בילטמור" בניו-יורק ואישרה את המצע הידוע כ"תוכנית בילטמור", שינחה את המדיניות הציונית לקראת תום המלחמה ואחריה. המציאות שמצע בילטמור נועד לספק לה תשובה כבר לא התקיימה כאשר הוועידה התכנסה. מיליוני היהודים שהמצע קבע כי יודקקו לבית לאומי בתום המלחמה כבר לא היו בין החיים. התוכנית עצמה כיסתה על חילוקי הדעות בלי שפתרה אותם והמחלוקת בין שני מנהיגי התנועה פרצה מחדש כעבור זמן קצר על רקע פרשנותם השונה את המושג commonwealth שנטבע בוועידה – האם הוא

מדינה או שהוא יכול לכלול גם דברים אחרים ושונים כמו, למשל, פדרציה יהודית-ערבית.

בעוד שני ראשי התנועה הציונית רבים ומתווכחים ביניהם בבריטניה, ואחר כך בארצות הברית, מי שהנהיג את ספינת היישוב בים הסוער של שנת 1942 היה משה שרתוק, לימים שרת, שכיהן אז כראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, ומילא את מקומו של בן-גוריון בראשות הנהלת הסוכנות. כרך התעודות הזה מכנס את נאומיו, דיווחיו ומכתביו מן המחצית השנייה של השנה ההיא, ומלמד על ההיקף ועל המיגוון של פעילותו באותם חודשים.

הנושא המרכזי על סדר יומו של היישוב בתקופה ההיא היה האיום של פלישה אפשרית לארץ-ישראל, תחילה מצפון ואחר כך מדרום, וגיוס הפוטנציאל של היישוב להתגוננות מפניה אם וכאשר תתרחש. שרת היה פטרונה של תנועת ההתנדבות לצבא הבריטי, שבה ראה את היסוד להקמת צבא עברי, והקדיש חלק נכבד של זמנו לטיפוחה במעגלים שונים: דיונים אינסופיים עם השלטונות הצבאיים הבריטיים בארץ ובקהיר על פתיחת אפשרויות נוספות להתגייסות לצבא, על שיפור תנאיהם של המתגייסים ועל הפיכת היחידות העבריות למסגרות לאומיות; ויכוחים עם השמאל הציוני – סיעה ב' ו"השומר הצעיר" – שהיה מסויג מהתגייסות לצבא והעדיף את פיתוח הכוח העצמי במחתרת; ומגע ישיר עם המתנדבים עצמם, כאשר הגיעו לחופשות בארץ ובמהלך ביקוריו במצרים, בהתכתבות על ענייני יומיום ובחיווק רוחם בעתות שפל וייאוש במדבר המערבי ובמצרים, בשמירה המשעממת על מחנות שבויים ומחסני תחמושת בארץ, או בשבי הגרמני והאיטלקי.

בתקופה שבה עוסק כרך התעודות הזה השקיע שרת מאמץ רב בניסיונות לשכנע את הבריטים לאחד את פלוגות ה"באפס" שהוקמו מאז קיץ 1940 לגדודים. בלחץ ימי אל-עלמיין נענו הבריטים לדרישה ובתחילת יולי הכריזו על הקמת "הרגימנט הארצישראלי". לאחר חלוף מצב החירום הם ניסו למסמס את המשמעות ונדרש מאבק ממושך למלא את הקמת הגדודים בתוכן ממשי. באותה תקופה גם התנהל הגיוס לצי המלכותי (שהחל בראשית השנה), התרחב גיוס הנשים והתקבלה ההחלטה על גיוסם בארץ-ישראל של מועמדים לקורס טיס לחיל האוויר המלכותי. מוסדות היישוב ניסו להנהיג משטר של גיוס חובה בחברה שהיתה ביסודה וולונטארית והקימו לשם כך את "המרכז להתגייסות היישוב", שנועד לכוון את המתגייסים לצבא, לנוטרות ולסיוע למשקים, להחליט מי הולך לאן ומי פטור מגיוס ומאילו סיבות.

לצד העיסוק ההכרחי בבעיות היומיום, שעיקרן קשורות במלחמה ובכלכלת המלחמה, הותיר לעצמו שרת זמן גם בימים הקשים ההם של קיץ וסתיו 1942 למחשבה, להתנצחות ולכתובה על סוגיות היסוד של הציונות והיישוב ועל המצפן האידאולוגי שלהם בסערת הזמן. מומלץ לקרוא לעיין בשתי תעודות המייצגות בכרך את הקו הזה

בפעילותו המדינית של שרת: פרוטוקול הדיון של נשיאות הוועד הפועל הציוני המצומצם (פורום שכלל את חברי הוועד הפועל הציוני שנמצאו בזמן המלחמה בארץ-ישראל) עם משלחת קבוצת "איחוד" על המדינה הדו-לאומית ב-23 בספטמבר 1942 (מסמך 136), והרצאתו של שרת על שורש העימות היהודי-ערבי בסמינר הארצי הראשון למפקדי ההגנה ב-28 בספטמבר (מסמך 139).

הנושא הבולט בהעדרו המוחלט כמעט מן הכרך הזה ולא באשמת העורך, חלילה, הוא כל מה שעבר בחודשים ההם על יהודי אירופה. שנת 1942 היתה, כאמור, שנת השיא של שואת יהודי אירופה. העיתונות הארצישראלית של השנה ההיא התמלאה בהדרגה ידיעות על מעשי רצח המוניים במזרח אירופה, ולקראת הקיץ גם על גירושם למזרח מגרמניה, מצרפת ומהולנד. כותרת ענק בעיתוני ה-30 ביוני, מועתקת מן העיתונות הבריטית שפרסמה את הדברים יומיים לפני כן, הודיעה על 700 אלף יהודי פולין שנטבחו עד אז. הידיעות התקבלו תחילה בחוסר אמון, ואף נתקלו בהכחשות. בעיתונות התנהלו דיונים ואף פולמוסים על אמינותן ועל מה שצריך לעשות בעקבותיהן. בסוכנות ובהסתדרות נאספו דיווחים מזעזעים של שליחי התנועה הציונית והחלוץ בשווייץ ובתורכיה הניטרליות, אך לכל אלה אין הד בסדר היום של דיוני מוסדות היישוב, תנועותיו ומפלגותיו.

בסוף יוני ובתחילת יולי 1942 היה מבטו של היישוב כולו מופנה אל המתרחש במדבר המערבי, בגבול לוב-מצרים ואחר כך בתוככי מצרים. החרדה מפני פלישה והנסיגות הבהולים להתארגן לקראתה הסיחו את הדעת ואת תשומת הלב מן הנעשה בפולין הרחוקה. היציאה מן החרדה היתה תהליך איטי, שהסתיים רק עם המיתקפה של המחנה השמיני באל-עלמיין בסוף אוקטובר. במקביל ליציאה ההדרגתית מן החרדה התרבו ידיעות על הרציחות והגירוש מאירופה, שהגיעו ממקורות עיתונאיים או נשלחו על ידי השליחים משווייץ (ריכרד ליכטהיים) ומטורקיה (חיים ברלס) שתבעו תשובות, הנחיות ובעיקר פעולות לעורר את דעת הקהל.

בתחילת אוקטובר 1942 חזר בן-גוריון לארץ והחל במסע שכנוע שנועד להפוך את "תוכנית בילטמור" ל"תוכנית ירושלים". בסוף אותו חודש, ביום בו החלה המתקפה הבריטית באל-עלמיין, עלו הידיעות על גורל יהודי אירופה לראשונה בשנה ההיא על סדר יומה של הנהלת הסוכנות, עדיין כסעיף אחד בין סעיפים רבים שעסקו ביומיום של חיי היישוב וביחסיו עם שלטונות המנדט. חוסר האונים איפיון את הדוברים, שכל שיכלו לחשוב עליו היה להזעיק את בעלות הברית, אלא – כפי שציין שרת בדיון – אלה כבר היו נתונים במלחמה טוטאלית עם הנאצים וגרורותיהם, ומה יכלו לעשות יותר מלהילחם (ועדיין היה זה לפני שהמלחמה שינתה את כיוונה והיוזמה עברה לבעלות הברית)?

כעבור פחות מחודש יצא שרת לבריטניה, לראשונה מאז התפשטה המלחמה

למזרח התיכון. מבריטניה הוא המשיך לארצות הברית ושב ארצה רק באפריל 1943. שלושה ימים אחרי צאתו התפרסמה הודעת מוסדות היישוב על השואה, שבאה בעקבות העדויות שמסרו חברי קבוצת המוחלפים הארצישראלים שהגיעו ארצה ב-18 בנובמבר 1942 במסגרת הסדרי חילופים של אזרחי שני הצדדים במלחמה. מקצת האנשים היו עדי ראייה בעצמם לאקציות בגטאות פולין, והמפגש הישיר עם מי שבאו "משם" הרס רבים ממנגנוני ההגנה שנבנו ביישוב במהלך השנה שקדמה לבואם. לשרת נודע על עדויות המוחלפים ברגע האחרון, ערב צאתו לשליחות ללונדון (עמ' 614), אבל הוא התמיץ את הסערה שפרצה ביישוב לאחר פרסום ההודעה, את יום האבל הלאומי שהוכרז ביישוב ב-2 בדצמבר ואת הדיונים האינטנסיביים שהתנהלו במוסדות שונים ובעיתונות על מה שניתן ולא ניתן לעשות, דיונים שיצא מהם מעט מאוד.

באותם ימים היה שרת בלונדון, המנהיג הראשון שהגיע מארץ-ישראל לבריטניה מאז יולי 1941, והביא את דבר היישוב לאנשי המשרד הציוני של וייצמן. המקבילה בבריטניה ובארצות הברית להודעת הסוכנות על השואה בנובמבר היתה הצהרת שרי החוץ של בעלות הברית ב-17 בדצמבר 1942, אבל התהודה הציבורית נבלעה בידיעות על המלחמה. לא היה בלונדון כר פעולה דיפלומטי של ממש, וכאשר יצא שרת מלונדון לארצות הברית מצא את עצמו לראשונה בעין הסערה של המאבק בין וייצמן ובן-גוריון. הוא ניסה – ללא הועיל – לפשר ביניהם, אך רק קומם עליו את שניהם. שם, בשלהי 1942 ובתחילת 1943, אפשר למצוא את ראשיתו של הקרע שהפריד בין שר החוץ שרת וראש הממשלה בן-גוריון, ובין ראש הממשלה שרת ושר הביטחון בן-גוריון, בשנות החמישים.

יואב גלבר

צילום: ה. ארושקעס

שליחות לטהרן

אדוני,

אני נדרש למכתבי מיום 5 במאי 1942, שבו ביקשתי מהממשלה לסייע לפניית מר אליהו דובקין,² סגן חבר הנהלת הסוכנות, לקבל אשרה לאיראן.³ כידוע לי סיוע זה ניתן ורצוני להביע תודתי על כך.

לצערי הודיעה לי הקונסוליה האיראנית כי בהתאם להוראות שקיבלו עליהם להעביר את בקשת האשרה לטהרן, צעד שבלי ספק יגרום דיחוי ניכר להנפקת האשרה. לפיכך אני מרשה לעצמי לבקש מהממשלה לבדוק אם ניתן לפנות לגורמים הבריטים המתאימים באיראן למען יתערבו בעניין זה אצל משרד החוץ האיראני במטרה להחיש את התהליך. מסעו של מר דובקין הוא דבר דחוף ביותר. אהיה אסיר תודה אם תואיל בטובך ליצור קשר טלגרפי עם השלטונות הבריטים בטהרן. הסוכנות היהודית תשא בחפץ לב בהוצאות הכרוכות בשיגור המברק.

בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 ג'ון מקפרסון (1898-1971). איש צבא. מ-1933 איש משרד המושבות. מזכיר ראשי של ממשלת המנדט 1939-1943.

2 אליהו דובקין (1898-1976), ראש מחלקת העלייה של הסוה"י בירושלים 1935-1945.

3 דובקין ביקש לצאת לטהרן כדי לטפל בענייני עליית יהודים שהגיעו לשם מברית המועצות. מסעו הראשון לטהרן למטרה זו היה בינואר 1942.

סיום עם המזכיר הראשי

מר מקפרסון יקר,

אני מצרף שתי הצעות אלטרנטיביות לתוכניות הסיור שלנו ביום רביעי. כפי שתיווכח, בדעתי לקחתך לחלקו הדרומי של מישור החוף במקום לתת-מחוזות העמק וטבריה. אף על פי שאזורי העמק וטבריה מעניינים יותר מבחינת חקלאית, הנסיעה לשם וחזרה תעלה בכשש שעות מבוזבזות.

הביקור בהתאחדות בעלי התעשייה בתל אביב נכלל בסיור בעקבות בקשתו העקשנית של מר שנקר,¹ אשר ביקש ממני כבר מזמן להסדיר לך ביקור במוסדם. הוא אומר שאתה היחיד מבין בעלי התפקיד הבכירים בממשל שעדיין לא התארחו אצלם. אני חושב שתמצא עניין בביקור כזה, אך אם אינך נוטה לכך ניתן, כתחליף, לסייר ביישוב חקלאי נוסף או להקדיש זמן רב יותר לביקור ביישובים שכבר נקבעו. למותר לציין, כי אם התוכנית נראית לך עמוסה מדי, אפשר לפסוח על כל פריט שאינו נראה לך.

באופן שרירותי קבעתי את השעה שמונה כמועד היציאה לדרך, אך אם זו מוקדמת מדי נוכל לדחותה.

אודה לך אם תידע אותי בהקדם לגבי שינויים כלשהם שבדעתך להציע כדי שאוכל למסור על כך לכל המעורבים בסיור.²

שלך בכנות,
מ. שרתוק

1 אריה שנקר (1877-1961). תעשיין, בעל בית חרושת לטקסטיל "לודויה". נשיא התאחדות בעלי התעשייה ובנק ארץ-ישראל לתעשייה.

2 שינוי תוכנית הסיור, שצורפה למכתב, כללה את היישובים: קריית ענבים, מעלה החמישה, בית הספר החקלאי מקוה ישראל, בית הספר החקלאי לנערות עיינות, גבעת ברנר, באר טוביה, גת, וכן ביקור בתערוכה הקבועה של התאחדות בעלי התעשייה בתל אביב. הפריט האחרון בסיור היה בית ההבראה "ארוה" במוצא עילית.

עלייה אחרי המלחמה

לתזכירך מ-18 במאי,² בעניין סיסמת 3 מיליון עולים יהודים לארץ-ישראל בגמר המלחמה, הנני להעיר:

1. את סיסמת ההגירה של 3 מיליון יהודים מאירופה אחרי המלחמה שמענו לראשונה מפי מיניסטר המושבות לורד מוין,³ אשר קיבל אותה לא מאיתנו אלא מנציגי הארצות הכבושות במזרח אירופה.⁴ פירוש הדבר שלא בנו בלבד תלוי הדבר לקבוע את היקף בעיית היציאה היהודית מאירופה, וגם אם נבוא לצמצמו ימצאו אחרים שירחיבוהו.

2. גם אילו הצלחנו, באופן טבעי או מלאכותי, לצמצם את היקף הבעיה לא היינו משיגים את הסכמת הבלתי ציונים באמריקה לראות את ארץ-ישראל כארץ הקליטה היחידה לפליטי ישראל. יחידותה או אי-יחידותה של ארץ-ישראל כארץ הריכוז היהודי היא בשביל הבלתי-ציונים שאלה איכותית ולא כמותית.

3. במסיבות אלו דומני שיש לראות הישג בעובדה, שאותו עסקן בלתי ציוני שאתה מסתמך על דבריו,⁵ מודה בפה מלא כי לדידו "ארץ-ישראל היא הארץ העיקרית להתיישבות יהודית". אימרתו זו היא על כל פנים לא פחות חשובה מאותה ההתרפקות על איזו תוכנית טריטוריאלית פעוטה המשמשת לו ילד-טיפוחים.

מ.ש.

1 ארתור הנטקה (1874-1955). יליד ברלין, דוקטור למשפטים וכלכלן. מראשוני ומראשי הציונים בגרמניה. עלה ב-1926 והיה מנהל ראשי של קה"ס בירושלים. חבר הנהלת בנק אפק ויו"ר חברת "הכשרת היישוב".

2 התזכיר לא אותר.

3 לורד וולטר מוין כיהן כשר המושבות מפברואר 1941 עד פברואר 1942, אז הוחלף על ידי לורד רוברט ססיל קרנבורן, שכיהן בתפקיד זה עד נובמבר 1942.

4 הכוונה לא לסיסמה במשמע המקובל, אלא להערכה של מספר היהודים שיישארו באירופה אחרי מל"ע-2, שרווחה באותם ימים שלפני השואה. בתזכיר שהגיש ללורד הליפקס, שגריר בריטניה בוויינגטון, לבקשתו, העריך חיים וייצמן (להלן בהערות: ח"ו) כי מספר היהודים שיבקשו לעזוב את אירופה אחרי המלחמה הוא בין 2 ל-3 מיליונים, וכי מכוח התפתחותה התעשייתית והחקלאית, תוכל ארץ-ישראל שממערב לירדן לקלוט אותם (ר' אגרות ח"ו 20, עמ' 310).

5 כנראה אחד מראשי ה"ג'וינט".

על ההצעה להקים "ועד עליון"

מר סורדין הנכבד,

קיבלתי בתודה את תזכירך מ-14 במאי המצורף למכתבך מ-17 בו, וקראתיו בעיון ובעניין רב.²

ועד הביטחון היישובי, שיש לי הכבוד לעמוד בראשו, והפועל מטעם ה היהודית והוועד הלאומי בשיטתם כל החוגים העיקריים ביישוב,³ מטכס עצה בעצם הימים האלה כיצד להרחיב את מסגרת הגיוס ולהגביר את תכונת היישוב להגנת הארץ. חלק עיקרי מתוכניתנו כרוך בהסכמת השלטונות ובעזרתם הפעילה. כתוצאה ממו"מ ממושך זכתה כבר התוכנית לאישור עקרוני בע"פ, ואנו תקווה כי בעקבות הדברים יבואו גם מעשים. הנני מציין כי גם אתה נשען בתוכניתך במידה לא מעטה על השתתפות השלטון, ולפי מצב הדברים כרגע זהו עדיין בבחינת נעלם. אינני יכול להיכנס כאן בפרטי תוכניתנו. הכיוונים שאנו הולכים בהם הם אלה המסומנים בתזכירך, אך אין אנו מרחיקים לכת כמור. כמה מהמטרות המעשיות שאתה מציין נראות לי כדמיוניות. לא נצליח בשום פנים לגייס בבת-אחת לצבא עוד 50,000 איש. הלוואי ונצליח לגייס בתקופה הקרובה עוד 10,000 איש ולהשיג אפשרות של הכשרה חלקית בשביל 30,000-40,000 איש, אשר ביום עברה יוכלו למלא תפקידי "משמר מולדת". כן לא נוכל לסגור את כל בתי-הספר התיכוניים – בעצם אתה מציע לסגור גם את הכיתה העליונה בבתי-הספר העממיים – ולהוציא את כל הילדים לעבודה. הציבור לא יוכל בשום פנים ואופן לעמוד בגזירה זו. הרי שלבעיה זו יש לבקש פתרון אחר. הן לא תבוא להציע כפתרון לבעיית שביתות הפועלים את סגירת כל בתי החרושת והפסקת הייצור בכלל.⁴ גם אינני סבור כי יעלה בידי מישוה להשפיע על אירגוני העובדים כי יימנעו מלדרוש הוספות למשכורתם בכוח ההוכחה כי ריווחיהם של נותני העבודה הם מאַפֶּע,

1 מ. סורדין – מנהל חברת המלח עתלית.

2 בתזכירו "הצעה לארגון היישוב" (אצ"מ 17/5/42, S25/6065), התלונן מ. סורדין על אולת יד בשעה חירום, הנובעת, לדעתו, מריבוי הוועדות והארגונים ביישוב, והציע להקים "ועד עליון", מורכב מחמישה אנשים בלבד, שיהווה גוף ייצוגי מצומצם ויהיה בעל סמכות יחידה בשאלת הגיוס. על "ועד עליון" זה יוטל להכין את היישוב להשתתפות במאמץ המלחמה.

3 "ועד הביטחון היישובי", הגוף העליון הפיקודי של "ההגנה", הוקם ב-19.6.1941 מכוח הסכם בין נציגי "ההגנה", ההסתדרות הכללית והחוגים האזרחיים. הוועד היה מורכב מ-9 נציגי הסה"י ו-9 נציגי הוה"ל, שנבחרו לפי מפתח מפלגתי (ר' גם מאבק א-1, עמ' 264 הע' 27).

4 סורדין ציין בתזכירו, כי הוצאת תלמידי בתי-הספר לעזרת המשקים תהיה גם פתרון לבעיית שביתות המורים.

באשר כל ההון שהם צוברים עכשיו עתיד ממילא להינשא ברות. תשובת הפועלים תהיה, כי לעת עתה אפשר לקנות משהו בכסף הנוסף הזה, ועל אותו משהו אינם רוצים לוותר. אשר ל"ועד העליון", סבור הייתי כי אמצאה זו נפסלה זה מכבר ע"י הניסיון ותמה אני על איש מעשה כמותך שאתה בא לחדשה.⁵ לא ברור לי כיצד ובהסכמת מי יקום "הוועד העליון" ומידי מי יבוא לו כל אותו השלטון שאתה מציע להקנות לו.

"הוועד העליון" לא יוכל בשום פנים לבוא במקום הסוכנות היהודית. הסוכנות היא גוף עולמי שעיקר כוחו בא לו מידי ההסתדרות הציונית העולמית. הסתדרות זו לא תתפרק ואסור שתתפרק. הנהלת הסוכנות היהודית בירושלים מוכרחת להישאר קשורה עם חלקיה בלונדון וניו-יורק. ההנהלה מוכרחת להישאר כפופה למוסדות העליונים של הסוכנות היהודית וההסתדרות הציונית. תפקידה להופיע כלפי השלטונות בארץ ושלטונות אחרים לא בשם היישוב בלבד אלא בשם העם היהודי כולו. הכספים שהיא מקבלת מיהודי כל העולם מוצאים לפי החלטות הקונגרס והוועד הפועל הציוני ולא על דעת מוסדות היישוב. הנכסים שהסוכנות יוצרת ומנהלת בארץ הם נכסי העם כולו ולא של היישוב בלבד. נמצא, כי בין אם אירגונו וייצוגו של היישוב יסתדרו כך או אחרת – הדבר לא יוכל בשום פנים לפגוע במעמדה, בסמכויותיה ובפעולתה של הנה"ס היהודית. לפיכך, אם כוונת ההצעה של "ועד עליון" היא לחסל את הכפילות בין הסוה"י והועה"ל, ולהעמיד במקום שניהם איזה מוסד שלישי – כוונה זו איננה ניתנת להתגשם.

נשאר שאלת הוועד הלאומי. מי שאינו מרוצה מהרכבו של מוסד זה דומה שיש לפניו רק דרך אחת להשיג בו שינוי והיא ע"י בחירות. כל ניסיון אחר להביא שינויים בהרכבו של הוועד ל"מפוקפק לא רק מבחינת החוק אלא גם מצד התכלית המעשית. כי שינוי ההרכב בלי בחירות פירושו שוב מו"מ בין מפלגות וזרמים עם ניסיון של פשרה ביניהם ע"י סיפוק רצון כולם – והרי דווקא בזאת, ובמידה רבה של צדק, אתה רואה רעה חולה.

אבל גם אם תהיינה בחירות חדשות, אל נא נשלח את נפשנו בתקוות שווא להגיע לידי נציגות יישובית מצומצמת מאוד. למוסדותינו אין כוח כפייה ושום תחבולה מחוכמת לא תועיל למלא את חסרונן העיקרי: העדר סמכות ממלכתית. אין למוסדותינו ברירה אלא לשלוט בכוח הסכם ציבורי, המחייב ייצוג החלקים והזרמים השונים במוסדות המנהלים. אם שלטת בנו מארת הפילוג וההתפצלות, יש להבין את

5 ב-1939, ערב המלחמה, תבעו חוגי הימין ביישוב להקים "ועד עליון", שיפעל ביתר נמרצות נגד גזרות "הספר הלבן". הוועד הלאומי הקים ועד זה והציב בראשו את פנחס רוטנברג. הוועד פוטר לאחר שהתברר כי כוונת היוזמים היתה להעמידו במקום המוסדות הלאומיים (ר' שאלתיאל עמ' 522-528).

סיבותיה ולקבל את דינה ולהסיק ממנה את המסקנות המעשיות שאין מנוס מפניהן. גורלנו הוא, ראשית, גורל דור הפלגה שנתקבץ כאן מגלויות שונות והביא איתו מסורות שונות. תהליך הליכוד הפנימי מוכרח להיות איטי וממושך, ושום הטפה והתמרמרות בעלמא לא תועיל כאן. שנית, גורלנו הוא גורל ציבור המקיים בניין ממלכתי מבלי שיהא מצוייד בכלים ממלכתיים. כל הניסיונות לקפוץ מתוך העור ולהתנכר להגבלות החמורות הרובצות עלינו אף הם לא יועילו.

אקח לדוגמה את הצעתך-אתה להעמיד בראש הציבור ועד עליון בן חמישה חברים: נציג הפועלים, נציג המסחר והתעשייה, נציג החקלאות, נציג המקצועות החופשיים ובעלי השכלה גבוהה, על מנת שארבעת אלה יבחרו בחמישי שיהיה היו"ר. לכאורה הכל חלק, אך כל בעל ניסיון כלשהו בענייני שלטון ציבורי יצביע מייד על הפירוט. ראשית, מניין שאירגוני המיעוטים בקרב ציבור הפועלים (והם ארבעה או חמישה במספרו)⁶ יסכימו להיות מיוצגים ע"י הסתדרות העובדים הכללית? ואם לא יסכימו, בכוח מה תובטח נאמנותם של אירגונים אלה לנציגות היישובית? שנית, על איזה חוג יהא נימנה נציג החקלאות? אם יהיה פרדסן – התראה בו החקלאות העובדת את נציגה? ואם יהיה איש החקלאות העובדת – התוותר הפרדסנות על נציגותה? שלישית, מה אם לא נצליח לסדר את הדברים כך שאחד מחמשת חברי הוועד יהיה יהודי חרד? התקבל עליה היהדות החרדית מרותו של ועד, אשר אין לה דריסת רגל בו? הוא הדין לגבי הספרדים וכו'. נמצא, שגם במסגרת הנציגות שאתה מציע, שהיא נציגות מקצועית או קורפורטיבית, מלא העניין קושיות כרימון. אך עצם העיקרון של מיבנה קורפורטיבי מפוקפק בתכלית, וברור שלא יתקבל על דעת רוב היישוב.

הנה כי כן, כמה מאמצעי התיקון שאתה מציע או שאינם ניתנים להגשמה, או שהם מחטיאים את מטרתם.

במצב זה דומני שאין ברירה אלא לחזק את ידי המוסדות הקיימים – הסוה"י, הוועה"ל וועד הביטחון כמוסד משותף לשני הראשונים – ולעזור להם להגשים את מפעל ההתגייסות היישובית במסגרת יכולתנו.⁷

בכבוד רב,
מ. שרתוק

6 ההסתדרות הכללית של העובדים, הסתדרות העובדים הלאומיים, הסתדרות הפועל המזרחי, הסתדרות פועלי אגודת ישראל, ארגון העובדים הציונים הכלליים.

7 בנושא זה הרחיב מ"ש את הדיבור בדיון על הקמת ועדת הביטחון היישובית, שהתקיים ביולי 1941 (ר' 'יומ"מ' ה', עמ' 216; ר' גם להלן מסמך 68).

שליחות לסוריה וללבנון

בריגדיר בדינגטון יקר,

מכתבי זה בא להציג בפניך את מר אליהו אפשטיין,² אחד מעמיתי הקרובים, שהתמחה בלימוד ארצות ערב וחיבר כמה מאמרים בנושא חיי הבדואים והמדבר. הוא יוצא לסוריה ולבנון בקשר למחקריו, אך אני מעוניין שהוא ינצל את ההודמנות לבקר בכמה מייחודותינו המשרתות עתה בסוריה. אהיה אסיר תודה אם תואיל בטובך לסייע לו בכל שיידרש.³

אני עצמי מקווה לבקר בסוריה ולהיפגש אתך, אך לצערי אני רתוק לירושלים וכל שעולה בידי לעשות הוא לבקר לעיתים בקהיר. מקווה שאצלך הכל כשורה,

שלך בנאמנות,
מ. שרתוק

1 בריגדיר וויליאם בדינגטון. קצין מטה בריטי. ממוצא יהודי.

2 אליהו אפשטיין (אילת). עובד הממ"ד. נציג הסוה"י בטורקיה בשנות מל"ע-2. לימים שגריר ישראל בווינגטון ובלונדון.

3 ב-8.6.1942 הבריק אליהו אפשטיין מביירות להנה"ס בירושלים: "קבוצה שנייה של עולים, שהגיעה מאיסטנבול לחלב, הועברה גם היא להסגר לשבועיים. לדברי חביב כולם בקו הבריאות ומטופלים בידי משרד 'פלטורס' בחלב".

ב-14.8.1942 כתב מ"ש לפינקרטון הקונסול הכללי האמריקני בי-ם בעניין זה: "אני מניח שאתה מכיר את עוזרי אליהו אפשטיין בוגר האוניברסיטה האמריקנית בביירות. הוא שוהה עכשיו בלבנון ומעוניין מאוד להכיר את עמיתך בביירות. אודה לך אם תואיל לשלוח מכתב המלצה קצר למר אפשטיין ולמען אותו לקונסוליה האמריקנית בביירות, או שמא תרצה לכתוב ישירות לקונסול הכללי שם ולהודיעני".

גיוס למשטרה

מר מקפרסון יקר,

אני מרשה לעצמי לחזור לשיחותינו ולכתובתנו בעבר בנושא כשירותם של [העולים] "הבלתי-חוקיים" לשרת במשטרות העזר, שהסתיימו במכתב מס' SF 108/40 מ-19 בנובמבר 1940, שם הודעת לנו על החלטתה השלילית של הממשלה בנושא זה.¹ בקשר לפניות המופנות עכשיו אלינו לספק מספר ניכר של אנשים חדשים למסגרת השוטרים המוספים הזמניים (T.A.P.)² ולמשטרת היישובים העבריים (J.S.P.),³ אני רואה צורך להעלות שאלה זו מחדש.⁴ התושבים "הבלתי-חוקיים"⁵ השתלבו היטב בקהילה היהודית הארץ-ישראלית עד כדי כך שהאיסור על הצטרפותם לשירותים הנ"ל מעורר בעיה ממשית. הקושי מחריף

1 מכתב זה לא אותר, אך ברי כי במהלך נובמבר 1940 דן מ"ש עם מקפרסון בגורל מעפילי ספינות "מילוס", "פסיפיק" ו"פטריה", וכן גם בשאלות הגיוס והגנת היישוב. מ"ש דיווח ב-21.11.40, בישיבת הוועדה המדינית של מפא"י, כי שר המושבות לויד הסביר לח"ו, שממשלת בריטניה נאלצת לעמוד על החלטתה למנוע הישארות המעפילים בא"י ולשלחם למקום אחר (יו"מ מ' ה', עמ' 129). נוכח המספר הגדול של מעפילים שהובאו לנמל חיפה בנובמבר 1940 לאחר שספינותיהם נלכדו בים הפתוח, פירסם הקבינט ב-27.11.1940 את החלטתו העקרונית לגרש מכאן והלאה את העולים הבלתי-חוקיים ולא להתיר את שובם לארץ אחרי המלחמה (ר' כהן, עמ' 74). ח"ו ואנשיו בלונדון, שמראשית המלחמה מיקדו את עיקר עשייתם המדינית במו"מ להקמת כוח יהודי לוחם במסגרת הצבא הבריטי, חששו כי תגובה חריפה ביישוב נגד גזרות העלייה עלולה לבלום מהלך זה. באותו זמן היו ראשי הממשל המנדטורי, וכמובן ראשי היישוב, מודעים לצורך בהרחבתן וחיווקן של המשטרה ומשטרת היישובים העבריים. במשטרה בוצעה ב-1940 ראורגניזציה יסודית. באפריל 1941 התירו הבריטים להרחיב את מספר "השוטרים המוספים" (על הגדלת יחידת השוטרים המוספים ר' להלן בחודש יולי). מראשית 1941 חזר מ"ש ותבע לשחרר מעפילים הכלואים במחנות, לגייסם לצבא ו/או כ"שוטרים מוספים" למילוי משימות מיוחדות, ולהגדיל בכך את פוטנציאל הגיוס של היישוב וחלקו במאמץ המלחמה (ר' למשל מכתבו לקולונל ג'ון מק-קנדליש (קהיר) 31.3.1941, אצ"מ 58/25). מ"ש קשר תביעתו זו בתביעה להגדלת מיכסות העלייה.

2 Temporary Additional Police

3 Jewish Settlement Police

4 מיפקדת הצבא הבריטי בא"י דרשה מהסוכנות נתונים על מספר הכשרים לגיוס לצבא, על אלה היכולים לשרת בתפקידים לא צבאיים, ועל אלה שאין לגייסם משום שהם מועסקים בעבודות חיוניות למאמץ המלחמה (ר' 8.5.1942 אצ"מ 5089/25). מ"ש השיב לפנייה זו ב-19.5.1942 (ר' מאבק א-1, מסמך 144). ב-3.5.1942 דיווחו מ"ש ודב יוסף בישיבת הנהלת הסוכנות (ר' מאבק א-1, מסמך 121) על פגישתם בנושא זה עם גנרל מק-קונל ועל הצעדים להרחבת מסגרות הנוטרות ומשמר החוף.

5 כוונת מ"ש, כנראה, לניצולי "פטריה", שהורשו להיכנס לארץ לאחר הטבעתה בחיפה, ולמעפילים שלא נתפסו אך מספרם המשוער קוון ממיכסות העלייה הרשמיות.

במיוחד כאשר מוטל על יישוב לספק "מיכסה" של מגוייסים למשטרה. לפעמים דווקא "הבלתי-חוקיים" שבקרב אנשי היישוב הם המתאימים ביותר לתפקידי משטרת עזר. אי היכולת של היישובים להציב אנשים אלה למשטרה מקשה עליהם עד מאוד למלא את "מיכסתם".

התפקידים שבשבילים נדרשים האנשים עכשיו כשוטרים מוספים זמניים, כגון שמירת חופים ושדות תעופה, קשורים במישרין במלחמה, והכוונה היא שהאנשים הממלאים אותם יטלו חלק, לעת צורך, בפעולות נגד האויב. בנסיבות אלה אי-כשירותם של "הבלתי-חוקיים" לתפקידי משטרת עזר, שעה שהם נחשבים כשירים לשירות צבאי מלא, נושאת אופי אנכרוניסטי משהו, ואני תוהה האם, כאמצעי חירום, אין מקום לאפשר עכשיו לאנשים הללו להתגייס למשטרת היישובים העבריים ולמשטרה המוספת הזמנית (בהבדל מהמשטרה הרגילה). אודה לך אם העניין יידון מחדש בדחיפות לאור העובדות שהועלו לעיל.

שלך בכנות,
מ. שרתוק

גיוס ומגבית למען הגיוס

שאלות מדיניות

מר שרתוק: בחודש אפריל התייצבו בסרפנד 336 גברים יהודים, נפסלו 120, נתגייסו 213, ברור ענייני האחרים לא נסתיים בחודש אפריל. המספר 120 כולל גם צעירים מהגיל הדרוש או למעלה מעל הגיל, או גם כאלה שדרשו מהם להתקין להם משקפיים וכדומה. ל-213 אלה יש להוסיף 44 מגויסים לצי, או יחד 257 מגויסים. כן נתגייסו 211 נשים יהודיות, או יחד 468 יהודים בחודש אפריל. באותו חודש התייצבו 451 ערבים, נפסלו 230 ונתגייסו 214. כן יש להוסיף עליהם 6 נשים, ייתכן שבין האחרונות יש גם לא ערביות, בסך הכל 220. בחודש מאי התייצבו 705 יהודים נדחו 229, ביניהם רק 100 מטעמים רפואיים, נתגייסו 338, ואליהם יש להוסיף 22 מגויסים לצי, ס"ה גברים – 360. רבים עוד נשארו לבירור. באותו חודש התגייסו 214 נשים יהודיות, או יחד 574 יהודים. באותו החודש התייצבו 448 ערבים, נדחו מהם 251, נתגייסו – 196 ועוד חמש נשים ערביות, יחד 201. למספר 574 המתגייסים היהודים לצבא יש להוסיף עוד 200 איש לנוטרות, או בערך 800 איש התגייסו במשך חודש מאי. מספר המתגייסים היה 1,200 איש.

בישיבה האחרונה של ועדת הביטחון נמשך הדיון בדבר המגבית למען הגיוס. היה לנו משא ומתן עם הוועד הלאומי והגענו לידי עמק השווה. אין הוועדה שואפת לאיחוד קרנות – "כופר היישוב" ו"מס החירום" ימשיכו להתקיים. הוועדה מקימה עתה מגבית התגייסות.² הכוונה היא להוסיף על מגבית הקרנות, ולא לגרוע. לנשיאות מגבית זו תצורף גם מגבית "מס החירום", הכוונה היא לאיש אחד. אין חושבים למנות מנגנון חדש, אלא להסתייע במנגנון הקיים. ועדת הביטחון קבעה נשיאות למגבית ההתגייסות: דר' אהרון ברט³ – נשיא. האדונים משה סבירסקי⁴ ולוי⁵ לוין-אפשטיין מצד הסוחרים,

1 מתוך הפרוטוקול. סדר היום: שאלות כלכליות, שאלות מדיניות, ישיבת הוועד"פ הציוני המצומצם, עזרה לפליטים יהודים ברוסיה.

2 בישיבת המליאה של הוה"ל ב-4.5.1942 הוטל על וע' הביטחון להקים את "מרכז ההתגייסות". אח"כ הוכרו גם על כינון "מגבית ההתגייסות" למימון פעולות הגיוס, תמיכה במשפחות המתגייסים (חיילים ונוטרים) ומימון הוצאות ביטחון היישוב. "מגבית ההתגייסות" החדשה נבנתה על בסיס מפעל "כופר היישוב" (שעל הקמתו הוחלט ב-1938 כמכשיר לגיוס כספים לצורכי ביטחון היישוב, כלומר למימון ה"הגנה"), ואיחדה למעשה את התפקידים שמילאו עד כה "כופר היישוב" ו"מס חירום" (שעל הקמתו הוחלט ב-1941). "מגבית ההתגייסות" הטילה מיסים על היישוב על פי מיכסות. ב-1943 שונה שמה ל"מגבית ההתגייסות וההצלה".

3 אהרון ברט (1890-1957). יו"ר אנגלו פלשתינה בנק, "כופר היישוב" ומגבית ההתגייסות.

4 משה סבירסקי (1882-1965). סגן נשיא "בני ברית" בישראל וסגן נשיא לשכת המסחר בת"א.

ברודני⁵ וליפשיץ⁶ מטעם ההסתדרות. אגב, נשיאות זאת היא גם נשיאות "כופר היישוב". לפני זמן-מה התקבלה בתל אביב טלגרמה ממר בן-גוריון, כי בדעתו לשוב בקרוב ארצה [מארה"ב]. שאלתי את מר בן-גוריון לפשר הדבר, והוספתי כי היה לנו רושם כי התחיל בפעולה חשובה כלפי חוץ וכלפי פנים. הבוקר נתקבלה תשובה ממר בן-גוריון ובה הוא מודיע כי ישוב ארצה, כי הוא רואה שצריך להיות עתה בארץ. הטלגרמה אינה מבהירה הרבה. ייתכן שמר בן-גוריון רואה את עצמו מנותק מן הארץ יותר מדי זמן ורוצה לחזור.⁷ – (הרב פישמן: ייתכן שסיבת שובו של מר בן-גוריון היו חילוקי הדעות בינו ובין דר' וייצמן הנמצא גם הוא באמריקה, ואולי גם בינו ובין הציונים או "הדסה")⁸ – אין לי כל ידיעות בעניין. במכתבו של מר מרימינסקי⁹ לחברים בתל אביב נאמר, שדר' וייצמן בא לארצות הברית מדוכא מאוד ורק לאחר שיחה ממושכת עם מר בן-גוריון התעודד וניגש לפעולה.¹⁰

ממקורות שונים שמעתי שהיתה כאילו תכונה מצד הגרמנים לפעולות צבאיות בסוריה ובארץ-ישראל. הכוונה היתה לפעולת "קומנדוס". כבסיס להם שימש האי כרתים. אוירוני סיור בריטים גילו את הדבר וכיוונו את הפצצותיהם לשם וסיכלו במידה רבה את המזימה. בזה יש להסביר את המתחות בארץ לפני שבועות אחדים. יש אומרים, שלאחר שמזימה זו סוכלה הודיע הנשיא רוזוולט כי הסכנה לארץ חלפה. עד עתה עוד לא עלה בידי להיפגש עם חיילים יהודים מהצבא הפולני,¹¹ אולם כל הזמן מגיעות אלי ידיעות מחירדות על המצב. חיילים אלה מוסרים על אנטישמיות, עלכונות וכדומה, אשר החיילים היהודים סובלים שם. הבריחה מהצבא הפולני מצד היהודים גדלה והולכת. יש כאלה המנסים להתגייס ליחידות היהודיות [בצבא הבריטי], אבל כשהם מופיעים בלשכותינו ומוסרים שם שעזבו את הצבא הפולני, אנו דוחים אותם. ודאי יש גם כאלה היודעים את הסוד ואינם מספרים כלל שהיו בצבא הפולני. ייתכן מאוד, ולדעתי רצוי, לבוא בדברים עם השלטונות הפולניים והאנגליים על העברת החיילים האלה ליחידות היהודיות. אין כבר מה להפסיד בעניין זה, אחרת לא נוכל למנוע את בריחת יהודים מהצבא הפולני.¹²

5 יצחק בראלי (ברודני) (1887–1956). מראשי בנק הפועלים ומנהלו מ-1929.

6 נחום ליפשיץ. מנכ"ל בנק הפועלים. לימים מנכ"ל משרד התחבורה.

7 ב"ג נעדר מן הארץ למעלה משנה מאז יולי 1941 (ר' על כך מאבק א-1, עמ' 537 הע' 1).

8 על פרשה זו ר' טבת ג', עמ' 409–423.

9 ישראל מרימינסקי (מרום) (1891–1976). נציג הסתדרות העובדים בארה"ב בתקופת המלחמה.

10 ח"ו הגיע לארה"ב ב-15.4.1942. בואו התעכב משום שבפברואר 1942 נפל בנו מיכאל, טייס חיל האוויר המלכותי הבריטי, בטיסה קרבית.

11 בתוקף "הסכם האווקאציה" שנחתם בין ממשלת בריה"מ והממשלה הפולנית הגולה בלונדון ביולי 1941, חילו אזרחים פולנים, שנמלטו עם פרוץ מל"ע-2 לתחומי בריה"מ, ביחידות "צבא פולין החופשית" ("צבא אנדרס") במסגרת הצבא הבריטי והתרכזו תחילה באיראן ואח"כ בארצות המזרח, לרבות בא".

להלן התנגד דר' סנטור¹³ להקמת מגבית ההתגייסות כמגבית נוספת בניהול ועדת הביטחון. לאחר דיון התקבלה הצעת מ"ש לאשר את הודעת ועדת הביטחון על מגבית ההתגייסות.

עזרה לפליטים יהודים ברוסיה

היו"ר גרינבוים דיווח כי נועד עם חיילים יהודים בצבא פולין שהגיעו עם יחידותיהם לארץ-ישראל. הוא ביקש מהם למסור לחבריהם כי אל להם לערוק מהצבא הפולני, שכן דרך זו אינה לכבודם ואינה לכבוד היישוב, והיא גם הרת סכנות ליישוב היהודי בפולין ובייחוד תמנע מאבק על הגדלת מספר הפליטים היהודים מפולין הנמצאים ברוסיה להתקבל לצבא הפולני ולצאת משם. בשל אותה סיבה התנגד גם להצעת מ"ש לנסות להעביר חיילים יהודים מהצבא הפולני ליחידות היהודיות שבצבא הבריטי. דר' שמורק¹⁴ הוסיף על כך וטען כי הצעת מ"ש עלולה להרוס את כל הבסיס למלחמה על זכויות היהודים בפולין, שכן הדבר יעורר ספק בנאמנותם של אזרחים יהודים ותתעורר שאלת "לויאליות כפולה".

מ. שרתוק: אני מפקפק באפשרויותיה של המחלקה המדינית להקטין את הבריחה. כן אני מפקפק אם החיילים היהודים בצבא הפולני להוטים כל כך לאזרחותם הפולנית. אינני מקבל את נימוקי דוקטור שמורק על לויאליות כפולה. הציונות היא המכריעה.

מר דובקין: איני מסכים לנימוקיו של דר' שמורק. אם איש מנתק קשריו עם פולין הרי הוא יודע בעצמו את התוצאות. אנו תמיד יעצנו ומייעצים ליהודים לעלות לארץ-ישראל, למרות שידענו שזה כרוך באיבוד נתינות פולנית. אבל יש נימוק חמור אחר: היחסים היהודים-פולנים. כמובן שעלינו לנהל תעמולה בין החיילים היהודים בצבא הפולני שהבריחה אינה לכבודנו, אבל אני חושש שהסברנו לא תועיל. יש עשרות שיצאו כבר את הצבא הפולני וחלקם עברו ליחידות היהודיות [בצבא הבריטי]. אנחנו צריכים לזכור, שיש לפנינו עוד שאלת אווקואציה של צבא פולני מרוסיה, וביניהם גם יהודים, ומשום כך עלינו לייעץ לחיילים לא לצאת לפי שעה מהצבא הפולני עד שלא ייגמרו האווקואציה והמשא ומתן שלנו עם המפקדה הפולנית על העברתם ליחידות היהודיות או ליחידות יהודיות בצבא הפולני באופן מאורגן ובהסכם כל הצדדים הנוגעים בדבר. בלי הסדרת העניין נעמוד בפני המשך של בריחה אנרכית.

יו"ר גרינבוים: השאלה תהא נידונה עוד בישיבה הקרובה של ההנהלה.

12 רבים מהחיילים היהודים ששירותו ביחידות צבא אנדרס, שהוצבו בא"י, ערקו ונקלטו ביישוב.

13 ורנר סנטור (1896-1953). חבר הנה"ס מטעם הלא-ציונים 1931-1942.

14 אמיל שמורק (1886-1953). ממנהיגי "הציונים הכלליים". עלה ב-1938. חבר הנה"ס וראש מחלקת המסחר והתעשייה 1938-1947.

משמר המולדת

א.ב.

הנני לענות למכתב כבודו מ-4 ביוני בשאלת הגיוס והקמת "משמר המולדת".² עלי לציין כי הנחתו לגבי ההתגייסות המועטה אינה עומדת במבחן העובדות. ראשית, עובדה היא שביחס לפלוגות חיל הרגלים הארץ-ישראליות ("באפס") יש הבטחה מפורשת כי הן מיועדות אך ורק להגנת הארץ והדבר ידוע היטב לציבור המועמדים לגיוס. שנית, עובדה היא שהנענים לקריאה מתגייסים במספרים שווים כמעט לפלוגות הרגלים המיועדות להישאר בארץ ולפלוגות הנהגים המיועדות לשירות ברחבי המזרח התיכון.

אשר להצעתו בדבר "משמר המולדת", ספק רב אם יש מצד השלטונות נכונות כלשהי להקימו במידות שתספקנה את היישוב ותשמשנה תוספת ממשית לכוחות הגנת הארץ.

למעשה, קיים בתוכנו "משמר המולדת" בדמות חיל הנוטרים. חיל זה עומד לפני הרחבה ניכרת מאוד בעצם הימים האלה. ההרחבה תאפשר אימון צבאי להרבה אלפים. אומנם, גם אם ננצל את כל האפשרויות הנפתחות לפנינו בכיוון זה, יישארו שני נעלמים, והם: מידת נכונותם של השלטונות להסתייע בפועל בכל האלפים הרבים שיאומנו, ומידת יכולתם לצייד את המאומנים בכל הדרוש. אולם נעלמים אלה קיימים גם לגבי "משמר המולדת".

על כל פנים, יש לראות את הגיוס לפלוגות חיל הרגלים כצורה היעילה ביותר של שיתופנו בהגנת הארץ, וכל עוד מסגרת השיתוף הזה לא נוצלה על ידינו במלואה, אין להחליש את המאמץ המכוון לניצולה המלא על ידי חיפוש אחרי מסגרות אחרות, פחות יעילות.

בכבוד רב,

משה שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 אריה קלימנטינובסקי (כלימור) יליד זכרון יעקב. עו"ד בת"א. אחרי קום המדינה שופט שלום.

2 במכתבו טען עו"ד קלימנטינובסקי, כי הסיבה למיעוט מספר המתגייסים היא "שצעירינו חוששים שמא ישלחו אותם מחוץ לגבולות ארצנו באופן כזה שהאוכלוסייה היהודית תישאר כאן ללא הגנה מספיקה", ולפיכך הציע לפתור את הבעיה "על ידי גיוס אזרחי שייקרא 'משמר המולדת'".

הצהרת נורי סעיד

אדוני,

1. אני מתכבד להתייחס להצהרה שהשמיע באחרונה נורי אל-סעיד פשה בפרלמנט העיראקי, אשר לפי העיתון "פלסטין" מ-7 ביוני הכילה את המשפטים הבאים:
הייתי רוצה להביא לפני בית נכבד זה את החדשות הטובות שפלסטין, סוריה וארצות ערביות אחרות יקבלו את עצמאותן... לאור הנסיבות הנוכחיות, הידועות לכם יפה, איני רשאי להוסיף דבר.¹
2. הנהלת הסוכנות היהודית מבקשת מאוד להיוודע האם הצהרת ראש הממשלה העיראקי מושתתת על החלטת כלשהי שנמסרה לו על-ידי ממשלת הוד מלכותו, או על הצהרה כלשהי שהושמעה על-ידה. ההנהלה תהיה אסירת תודה לשלטונות המנדט אם יבהירו את העניין ואם יבדיקו בקשה זו, ככל שיידרש, למוכר המדינה [לענייני מושבות].²
3. ההנהלה מבקשת גם להביע פליאתה על שהכתבה הנ"ל, הצופה, למעשה, כי אחרי המלחמה תהיה ארץ-ישראל מדינה ערבית עצמאית, אושרה בידי הצנזור בשעה שתחזיות בדבר עלייה בממדים נרחבים לארץ זו אחרי המלחמה, או הצהרות שהשמיעו מנהיגים יהודים על עתידה של ארץ-ישראל, כגון הצהרתו האחרונה של מר בן-גוריון באמריקה,³ נפסלו.⁴

בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 מדובר בתוכנית לאיחוד ארצות "הסהר הפורה". ר' ערך "פדרציה במזרח", מאבק א-1.
2 הכוונה לשר המושבות לורד קרנבורן (ר' להלן מסמך 28 הע' 1).
3 נראה שמדובר בראיון שנתן ב"ג ל"ניו-יורק טיימס" לאחר התכנסות הוועידה הציונית במלון בילטמור ב-9.5.1942, שפורסם תחת הכותרת "בן-גוריון מתווה תוכנית לפתרון בעיית ארץ-ישראל".
4 בתשובה למכתב מ"ש שלח לו רוברט סקוט, מ"מ המזכיר הראשי, ב-22.6.42 (אצ"מ 25/354), תרגום מלא של הודעת ראש ממשלת עיראק, כפי שפורסמה ב"פלסטין", וצירף את דברי שר המושבות קרנבורן, בבית הלורדים מ-6.5.1942, בתשובה לשאלת לורד דייויס, כלהלן:
ברצוני להבהיר כי לא חל שום שינוי במדיניות מה"מ לגבי ארץ-ישראל. הלורד הנכבד יכול לבטוח כי הממשלה לא תיטול התחייבויות לגבי עתיד ארץ זו ללא התייעצות מוקדמת עם הנוגעים בדבר, לאור שיקוליה, לרבות עם הערבים והיהודים.

גיוס עובדי בתי הזיקוק

אדון יקר,

לדאבוני נתעכבה תשובתי למכתבך מ-13 במאי בשל הצורך לברר כמה עניינים. נראה שהוטעית לגבי היבטים מסוימים במדיניות הגיוס של הסוכנות היהודית. אין זה נכון כי "כל הגברים גילאי 20 עד 30, בלא שים לב למקצועם או לעיסוקם, נדרשים להתגייס לכוחות הוד מלכותו" על ידינו. למעשה, מוקדשת שימת לב מיוחדת להימנעות מהוצאת גברים הממלאים תפקידי מפתח מכוח מקצועם או ניסיונם, ואשר המשך תעסוקתם חיונית למאמץ המלחמה של הארץ או, בדרך כלל, לתיפקוד יעיל של מפעל או מוסד חשוב, ממקומות עבודתם. יתר על כן, הקריאה המיוחדת להתגייסות מטעם המוסדות הלאומיים היהודים אינה חלה על כל הגברים גילאי 20 עד 30, אלא רק על רווקים ועל נשואים שאין להם ילדים. עם קבלת מכתבך נעשה בירור כדי לוודא אם משרד הגיוס בחיפה סטה באורח כלשהו מן העקרונות הללו. נמצא כי לא כך היה. הנני מציע, שכדי להסדיר בתוך היישוב היהודי את מעמדם של אותם מועסקים יהודים שלך, שתעסוקתם חיונית למאמץ המלחמה, תואיל לשלוח למשרד הגיוס בחיפה את רשימת שמותיהם.

שלך בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

אין מנוס ממשטר מפלגתי

מר סורדין הנכבד,

קיבלתי את מכתבך מ-3 ביוני.

1. לא עלה על דעתי לחשוד שאתה מבקש גדולה לעצמך. השוויתי את הצעתך להצעת פנחס רוטנברג ז"ל¹ משום סמיכות הפרשיות בין ההצעות ולא בין המציעים. הרי שכל פגיעה אישית – סמי מכאן.²
2. תוספת הסברותיך אינה מחזקת את מעשיות הצעתך בעיני. שוב אתה מציע "לקחת ב"כ מהסתדרות הפועלים" בתור "ב"כ האירגון כולו", ומתעלם מהעובדה שאין ביישוב הסתדרות פועלים אחת, אלא כמה הסתדרויות. וכן אתה מדבר על "ב"כ החקלאות" – כאילו קיים אירגון יחיד המקיף את כל החקלאות העברית וכאילו יש לך עצה איך להקים אירגון כזה.
3. ומה תאמר ליהודי שאיננו פועל ולא בעל תעשייה, ולא סוחר ולא איש המקצוע החופשי? בכוח מה תשלול ממנו את זכות הנציגות? בכוח מה תשלול את זכות הנציגות מהאישה? תאמר לה: בעלך בעל תעשייה – הרי את מיוצגת בזכותו? ואם היא לא תסכים? ומה תענה לבעל תעשייה אשר בשום פנים ואופן לא ירצה להצטרף לאירגון בעלי התעשייה, ויחד עם זה לא יסכים בשום פנים ואופן לוותר על זכותו להיות מיוצג? תגזור עליו כרת? הוא אשר דיברתי: אין עצה ואין תבונה אלא זכות אישית שווה לכל ובחירות דמוקרטיות. ברירה אחרת היא דיקטטורה. אך הכוח מניין?
4. ממשלות ילדים מבני ט"ו ואילך לעבודה לחודש-חודשיים ועד לסגירתם הגמורה של בתי-הספר לכל בני י"ג ומעלה – רחוקה הדרך. הדבר הראשון אפשרי. השני – לא.
5. כל הדיבורים על "מאמץ על-אנושי", על השגת מאות אלפי פונטים ועל 50,000 מגויסים – הם דיבורים על מהפכה. אבל על מהפכה אין מדברים – מהפכה עושים. ועוד יותר נכון – אין עושים מהפכה, אלא היא נעשית מאליה. ואם המהפכה אינה מתחוללת מאליה, אזי אין עצה אלא לבנות על יסוד הקיים ובמסגרת הקיים. זאת אומרת שאם יש פילוגים ומפלגות, צריך לטרוח עד כמה שאפשר לפשר ביניהן

1 פנחס רוטנברג (1879-1942). מהנדס. עלה ב-1919. יו"ר הוה"ל 1929-1931; 1939-1940. מקים מפעל החשמל בנהריים ותחנות הכוח בתל אביב ובחיפה.

2 במכתבו ציין סורדין, כי אינו מבקש להיות חבר ב"ועד העליון" שאותו הציע להקים, ולא התכוון לפגוע בארגונים הקיימים; הוא ביקש להתריע נגד המפלגתיות הצרה השוררת ביישוב ועל ההכרח להכריז "שעת חירום" כדי למנוע פילוגים (ר' מסמך 4 לעיל).

סמי מכאן – ארמית: מבוטל, שאין להתחשב בו.

ולאחדן על מנת לכוונן למטרה אחת. להתעלם מקיומן או לתקוע בשופר ולחכות שהן תתפוררנה מאליהן כחומות יריחו - אין זה רציני בעיני.

אם נוח לך למען הוויכוח להציגני כמדושן עונג מהמצב הקיים - שרי לך, אך אין בזה קורטוב של אמת. השאלה איננה אם טוב הדבר או רע שיש ריב ופירוד בעולמנו - בנקודה זו אין כל מחלוקת והכל מסכימים כי רע הדבר. השאלה היא איך להתגבר על הרע, וכאן מתחילים חילוקי הדעות. איני מאמין במהפכות שתבואנה במאמר-פה באמצאות כגון "ועד עליון" מורכב מנציגי אירגונים כלכליים או מקצועיים ארציים, כל-כוללים, שאינם בנמצא. איני מאמין בזאת וחושב את עצם האמונה הזאת להוצאת כוח לבטלה ולהסחת הדעת מהעבודה המעשית אשר עלינו לעשות.

אני מצטער מאוד שעלי לסיים את הבירור בינינו בקביעת העובדה שדעותינו מחולקות בנקודה זאת.

בכל הכבוד,
מ. שרתוק

רשיונות עלייה לעובדים

אדוני,

1. בשם הנהלת הסוכנות היהודית אנו מתכבדים להגיש בזה תזכיר על הביקוש לעובדים יהודים לתקופה אפריל-ספטמבר 1942, ולבקש, על יסוד זה, רשיונות לעליית עובדים כדלקמן:²

גברים	4,000
נשים	1,000
סך-הכל	5,000

2. סך-הכל שלעיל הוא רק חלק ממה שהארץ היתה יכולה לקלוט עכשיו אילו נתקיימה זרימה נאותה של עולים. המצוקה בכוח עבודה שתוארה בתזכיר "השדיול" הקודם שלנו גברה בממדיה ובעוצמתה.³ מספר העובדים המובטלים בשבעת ארגוני העובדים היהודיים⁴ ירד מ-3,078 באוקטובר 1941 ל-1,621 בפברואר 1942. אפילו פועלים בעלי כושר גופני נמוך יותר, שבדרך כלל נחשבים למנועי תעסוקה, נקלטו בתעשייה או בעבודות צבא.

3. ההתפתחות התעשייתית משקפת התקדמות מתמדת בכל ענפיה. מדד הייצור התעשייתי, שחושב בידי הסוכנות היהודית לפי נתוני 324 מפעלים בתריסר ענפים תעשייתיים עיקריים, מלמד על עלייה כלהלן (מדד אוקטובר 1938 עד ספטמבר 1939 נחשב כ-100):

תקופה	עובדים מועסקים	ימי עבודה שנעבדו
ממוצע ל-1940	107.6	107.7
ינואר-מרס 1941	118.1	121.2
אפריל-יוני	118.5	122.1
יולי-ספטמבר	127.4	139.9
אוגוסט-דצמבר	155.6	172.0
ינואר 1942	163.0	171.0

1 אריק מילס, מנהל מח' ההגירה. ראש "המועצה לענייני כוח העבודה" (ר' עליו מאבק א-1).
 2 התזכיר נשלח לקראת הגשת הבקשה החצי-שנתית לאישור ה"שדיול" (מיכסת התרי העלייה לעובדים) לחודשים אפריל-ספטמבר. בשנות המלחמה נהגה ממשלת המנדט להקצות מיכסת עלייה חודשית של 1,500 איש, כפי שנקבעה בסה"ל מאי 1939.
 3 הבקשה למכסת הרשיונות החצי-שנתית ("שדיול") הקודמת הייתה לאוקטובר 1941-מרס 1942.
 4 הסתדרות העובדים הכללית; הסתדרות העובדים הלאומיים; הפועל המזרחי; פועלי אגודת ישראל; ארגון העובדים הציונים הכלליים ב'; התאחדות התימנים; ארגון העובדים הספרדים.

התפוקה התעשייתית [ב-1941] נאמדה ב-18 מיליון לא"י בהשוואה ל-13 מיליון במשך 1940. בתזכיר "השדיו"ל" האחרון שלנו הערכנו, כי הזמנות מטעם הצבא לכל 1941 יסתכמו בשלושה מיליון לא"י, ולפי אומדן רשמי הן יסתכמו ב-1942 בשמונה מיליון לא"י. ראוי לציין, כי הייצור התעשייתי לשוק המקומי הגיע ב-1941 לסך 12 מיליון לא"י. יצוא סחורות תעשייתיות (למעט מוצרי ים המלח) הסתכם ב-1941 ב-532,000 ל"ש בהשוואה ל-277,000 ל"ש ב-1940, ורק חלק מן הגידול נבע מעליית מחירים. לפי רשימה לא שלמה שהוכנה בשביל הסוכנות היהודית,⁵ ב-1941 נוסדו 225 מפעלי תעשייה חדשים, שרובם מייצרים מוצרי מתכת וטקסטיל. כימיקלים ומוצרי מזון. תעשיית היהלומים, שבתזכיר "השדיו"ל" הקודם שלנו הערכנו כי תעסיק 1,500 עובדים ב-15 מפעלים בסוף תקופת "השדיו"ל", העסיקה למעשה 2,000 עובדים ב-31 מפעלים. מוצרים חדשים רבים שיוצרו בארץ הופיעו בשוק, וייצורם הגביר את הייצור של מכונות ומיתקנים חדשים. המיומנות, הניסיון והיוזמה של העולים בשנות המלחמה באו לכלל ביטוי מלא בהתפתחות תעשייתית זו, הנרתמת במידה גוברת והולכת לסיפוק צורכי המלחמה.

4. למעשה, כל פועלי התעשייה, שהיו מובטלים לגמרי או חלקית, נקלטו עד כה באופן מלא. על אלה יש להוסיף כ-4,500 פועלים חדשים שמצאו תעסוקה בתעשייה ב-1941. מספר היהודים המועסקים בעבודות צבא נאמד ב-12,000, כמחציתם בעלי מקצוע. עובדים יהודים נשלחים דרך קבע לארצות השכנות לביצוע עבודות חשובות ביותר למאמץ המלחמה. כמה מאות מנהלי עבודה וטכנאים יהודים מועסקים בעבודות צבא בסוריה, ועשרות טכנאים ובעלי מקצוע מיומנים מועסקים בעיראק ובאיראן. פניות בדבר זמינות עובדים מקצועיים הגיעו מאריתריאה ומארצות אחרות. הביקוש של הצבא למגויסים בעלי מקצוע נמשך בהתמדה. באחרונה החל הצי המלכותי לגייס בעלי מקצוע לחדרי מכונות והביקוש להם גובר. לפי חישובים שנעשו, יידרשו עד סוף 1942 4,000 עובדים חדשים, מיומנים ולא מיומנים, לבתי החרושת ולבתי המלאכה היהודים. אלפים נוספים, מיומנים ולא מיומנים, יהיו לתועלת למאמץ המלחמה כמגויסים לצבא ולצי כעובדים אזרחיים במיתקנים צבאיים שונים.

5. המחסור בעובדים בחקלאות, שתואר בתזכיר האחרון, הוחמר ומגביל במידה ניכרת את התנובה. ההתגייסות לצבא ולמשטרת העזר מזה, וההתקדמות המתמדת בכל ענפי המשק המערב מזה, יוצרים פער מתרחב והולך בין ההיצע והביקוש לעובדים, שלא ניתן לגשר עליו אם על-ידי אילתורים כגון העסקת תלמידי בתי-ספר ואם על-ידי הארכת יום העבודה ל-10, 12 ו-15 שעות. כדי למלא את כל המקומות הפנויים ביישובים החקלאיים הקיימים דרושים 5,000 גברים ונשים, אולם אם כל

5 הרשימה הוכנה בידי דוד הורוביץ, מנהל המחלקה הכלכלית של הסוכנות.

השטחים הזמינים יעובדו, וכל התוכניות הקיימות לחקלאות אינטנסיבית ימומשו – כפי שאכן חיוני למאמץ המלחמה – יידרשו עוד כמה אלפים.

6. לראשונה מאז פרוץ המלחמה מתחיל גם ענף ההדרים לעמוד נוכח מחסור בעובדים. קיימים עתה סיכויים טובים יותר במידת-מה לענף זה הודות להתקדמות בתיעוש, לביקוש הצבא לפרי ולמחירים טובים יותר שהשיגו כמה סוגי פרי. הלוואות לעיבוד פרדסים שהעניקה הממשלה, וסיוע נוסף מסוים שהושיטה הסוכנות היהודית, חילצו ענף חשוב זה מחורבן. פרדסים שעיבודם נפסק, או שנכרתו כליל, מהווים רק 7% או 8% משטח הפרדסנות היהודית. רוב הפרדסנים נחושים ברצונם להמשיך בכל העבודות החיוניות, אבל מאגר העובדים הדרוש למטרה זו הידלדל במידה חמורה. לעומת 13,500 עובדים הדרושים בדרך כלל, או מינימום 6,000–6,500 הדרושים במצב החירום הנוכחי, רק 2,000 עובדים יהודים זמינים עכשיו. רוב מחנות העובדים שהקימה הסוכנות היהודית באזורי הפרדסים, עם משקי עזר שנועדו לסייע לפועלים להתגבר על אבטלה עונתית, עומדים ריקים. מחנות אלה בלבד יכולים לאכסן ולסייע בקליטת 2,000 איש, אולם, כפי שכבר צוין לעיל, המחסור מסתכם ב-4,000.

7. אם נצרף יחד את כל הסעיפים, יסתכם מספר העובדים החסרים ב-20,000. הסוכנות היהודית משוכנעת, כי את כל אלה אפשר לקלוט עכשיו ללא קושי, וכי קליטתם תביא תועלת מרובה למאמץ המלחמה של הארץ ותוליך לשיפור מתמיד של כושר הייצור שלה. הבקשה הנוכחית המוקטנת לרשיונות עלייה נוסחה לאור המודעות לקשיים העומדים על דרך הבאתם של העולים לארץ-ישראל בתנאי מלחמה. ברי לנו, כי אפילו עליית 5,000 עלולה, בנסיבות הקיימות, להיות בעייתית. לעומת זה, אפשר מאוד שבמהלך האירועים ייפתחו אפילו אפשרויות נרחבות יותר להבאת עולים. בהתחשב בשחרור הקרוב של עצורי עתלית, בפניות להחזרת הפליטים שהוגלו למאוריציוס לארץ-ישראל, בהגעתם של פליטים יהודים פולנים רבים יותר ויותר מברית המועצות לטהרן, בתקווה לפתיחת שערי ברית-המועצות להגירה ישירה בעתיד, ובאפשרויות ההגירה מארצות המזרח כתימן, סוריה, עיראק ואיראן, סבורה הסוכנות היהודית כי מספר הרשיונות שהיא מבקשת הולם את מסגרת המדיניות המעשית, ולפיכך היא מציעה "שדיוול" בממדים הללו יאושר.

8. בשם הסוכנות היהודית אנו ערבים בזה לדמי המחיה לעולים, אשר ייקבעו בידי הנהלתה, במשך שנה אחת אם יובטלו מעבודה.

בנאמנות,

מ. שרתקן א. קפלן

הנהלת הסוכנות היהודית

מכתב לשבוי

חברים יקרים,

קיבלנו את מכתבכם מ-1 במרס ואנו שמחים שמצב רוחכם טוב. היו בטוחים כי לא שכחנוכם וכי אנו עושים כמיטב יכולתנו למלא את משאלותיכם. ביקשנו מ"ועדת הסיוע לחיילים יהודים" ומ"הצלב האדום" הבריטי בארץ-ישראל, שבאמצעותם נשלחות כל החבילות לשבויי המלחמה, לשלוח לכם בהקדם האפשרי מספר חבילות אשר מן הנמנע כי יעלו על משקל חמישה קילוגרמים האחת. אשר למכשירי ספורט, מותר לנו לשלוח רק משחקי חדר. משלוח ספרים עבריים לשבויי מלחמה אסור מלבד מילונים עבריים. אנו מקווים לשלוח לכם מילון עברי-אנגלי שישמש אתכם גם בלימודי אנגלית. לפי שידוע לנו, השבויים אשר כבר קיבלו חבילות אישיות מבני משפחותיהם פה הם: חיים ליפשיץ, א. לוי, מ. גלוברמן ופ. גרוס. החותמים האחרים על מכתבך אינם מופיעים ברשימות הרשמיות של שבויי המלחמה המצויות בידי "הצלב האדום", ומשום כך אינם רשאים לקבל חבילות אישיות. לכן אנו מבקשים ממך לכתוב לנו את הפרטים הבאים על אודותם: שם פרטי, שם משפחה, דרגה, יחידה, מספר צבאי ומספר שבוי מלחמה. אנחנו נתקשר עם משפחותיהם. אם יתברר שאין להם קרובים בארץ, "ועדת הסיוע לחיילים יהודים" תשלח את החבילות. המצב אצלנו כשורה ואני מקווה שגם אצלכם כך.

שלך בנאמנות,
משה שרתוק

1 בנימין עוזיאל נפל בשבי במהלך המלחמה במדבר המערבי והועבר למחנה שבויים באיטליה, שם רוכז עוד 23 שבויים ארץ-ישראלים מיחידות שונות, שנשבו במדבר המערבי (ר' גלבר ד', עמ' 179). מכתבו של עוזיאל מצוי באצ"מ.

מען המכתב: Sgt. Benjamin Uziel

No. Pal/12969

P.G. Concentranento No. 89

Posts Militairs 3200

יהודי פולין בברית המועצות

אוקואציה של אלפי אזרחים פולנים היא עובדה נחרצת. למעלה מ-12,000 עכשיו בטהרן. מדוע לא יעניקו הסובייטים יציאה לארץ-ישראל ליהודים בעלי תעודות יוצאי פולין המערבית ובעלי אזרחות פולנית. אגב ה-12,000 כוללים רק 800 יהודים בעוד שהיהודים מהווים מחצית של הפליטים הפולנים בברית המועצות אך דבר זה כנראה באחריות הסובייטים ולא הפולנים. משה שרתוק

1 ארתור לוריא (1903–1978), עורך דין, מבכירי משרד החוץ הישראלי. מזכיר מדיני של הנה"ס בלונדון 1933–1940. מזכיר הוועד לשעת חירום של הארגונים הציונים בארה"ב 1940–1946 ואח"כ חבר משלחת הנה"ס לאו"ם. לימים קונסול ישראל בניו-יורק 1948–1953, שגריר ישראל בקנדה ובבריטניה.

"שדיו" ל-5,000

הגשנו שדיו"ל עובדים ל-5,000 בהנחה שיכולת הקליטה 20,000 אך הקטנו הבקשה לאור הנסיבות. הדגשנו שהמספר מכוון לעצורי עתלית גולי מאוריציוס עולים מזרחיים פליטים מטהרן ובאים מרוסיה למקרה שיסתדר.² במברק ציינת שהמסע כרוך בסכנות ואילו הפלגה לאורך החופים בטוחה יותר.³ אם תהיה אונייה זמינה אינני רואה מדוע לא תפליג לארץ-ישראל. שרתוק

1 יוסף לינטון (1900–1982). המזכיר המדיני של הסוה"י בלונדון, עלה ב-1949 והצטרף לסגל משרד החוץ.

2 ר' מסמך 12 לעיל, סעיף 7.

3 מדובר במברק לינטון מ-9.6.1942, בו נאמר:

ברלס מבריק כי הודיעוהו משגרירות בריטניה באנקרה כי אשרות לקפריסין ניתנות להשגה וכי השיב שאינו יכול להסדיר המסע אלא אם כן יקבל הוראות. אנא הבריקו לו אישור וגם אם אתם מקצים מימון או עליו לפנות ל"ג'וינט".

במברק לינטון מאוחר יותר, ללא תאריך, נאמר:

משרד המושבות מודיע לנו ש"אוקסיניה" אינה יכולה להפליג מטורקיה לקפריסין בגלל חוסר דלק אך סבור שניתן להתגבר על קושי זה בקרוב. מצב פליטי "דור די והאל" נעשה דחוף ביותר כנראה שהטורקים אינם מוכנים להאריך שהותה אצלם. משרד המושבות מציע לפנות למושל קפריסין לשגר ספינה בריטית עבורם אך מדגיש את הסיכון הכרוך במסע ודורש מימון על ידינו. אחרי שיקול רציני החלטנו לאור הדחיפות הרבה לא לחכות ולהשיב [בחזיב] אך הודענו למשרד המושבות שעליו להוציא את ההוראות הדרושות ואנו נמצא את הכסף. הרגשנו שאיננו יכולים להסתכן באחריות למקרה שהפליטים יוחזרו לרומניה. פונה לחיים [וייצמן] בקשר למציאת מימון מה"ג'וינט" או ממקור פרטי.

"אוקסיניה" הפליגה מרומניה בראשית 1942 ועל סיפונה 15 פליטים. הספינה עלתה על שרטון בחופי איזמיר, נוסעיה ניצלו והועברו לחוף.

"דור די ואל" הפליגה מרומניה בינואר 1942 ועלתה על שרטון בחופי טורקיה, נוסעיה ניצלו והועברו לחוף.

הרקע ל"תוכנית בילטמור"

שאלות מדיניות

בפתח דבריו קרא מ"ש את מברק ב"ג מניו-יורק מ-6.6.1942:

הבוקר הושג הסכם עם ורטהיים² על החלק הארצישראלי של תוכנית פעולה משותפת של יהדות אמריקה, בתנאי שיאושר ע"י ההנהלה הציונית, הוועד לשעת חירום³ ו"הוועד היהודי האמריקני", כלהלן: (1) לסייע בשמירת זכויות היהודים בא"י לפי המנדט בתקופה הקרובה. לסייע בהבטחת הגשמתה של המטרה המקורית של הצהרת בלפור, שלפיה יקימו היהודים לאחר היותם רוב בא"י ע"י עלייה יהודית בלתי-מוגבלת והתיישבות בקנה מידה גדול, במשטר מיוחד למטרה זו, קומונוולט אוטונומי מתוך הבנה ברורה כי: (א) בקומונוולט זה ייהנו כל התושבים, בלי הבדל גזע ודת, משוויון זכויות מלא; (ב) הקמת קומונוולט כזה לא תפגע בשום אופן במעמד הפוליטי והאזרחי ובנאמנות של היהודים אורחי כל ארץ אחרת. (2) להקים ועדת מישנה לבחינה ולהגדרה של הדרכים והאמצעים השקולים ביותר להשגת המטרות הנ"ל.⁴ הוועד לשעת חירום אישר את ההסכם היום אחה"צ. "הוועד היהודי האמריקני" יתכנס ב-7 ביוני. הברק דעת ההנהלה. אני מסופק אם הוועד הזה יאשר, אולם ורטהיים מקווה להשיג רוב. סודי עד הודעה נוספת.

מר שרתוק: עד עתה טרם קיבלנו ידיעה על החלטת "הוועד היהודי האמריקני". אני מציע להשיב למר בן-גוריון בחיוב לשאלתו. יש נקודה אחת לא ברורה והיא אם ההסכם קושר גם את ההנהלה, או שהוא מהווה רק יסוד לפעולה משותפת של יהודי ארצות הברית.

- 1 מתוך הפרוטוקול. סדר היום: מערת ניקנור; שאלות מדיניות; מיכסות עלייה; תוספת לפועלי התעשייה.
- 2 מוריס ורטהיים, נשיא הוועד היהודי האמריקני (הארגון היהודי הוותיק ביותר בארה"ב להגנת הזכויות האזרחיות והתניות של היהודים באשר הם ולעזור לנפגעים ולנרדפים באשר הם. נוסד ב-1906. לא ציוני. לימים אוהד ישראל).
- 3 הוועד לשעת חירום של ציוני ארה"ב (ר' מאבק א-1, עמ' 137 הע' 1).
- 4 ח"ו וב"ג ביקשו לערב חוגים רחבים ככל האפשר בציבור היהודי בארה"ב במאבק הציוני על פתרון שאלת א"י אחר המלחמה. יוזמה זו עוררה בקרב יהודי ארה"ב מחלוקת בשאלות הגדרת הלאומיות היהודית והתביעה להקמת מדינה יהודית בא"י, שהתקבלה במאי ב"וועידת בילטמור" (וועידה ציונית מיוחדת שהתכנסה ב-11.5.1942-9 במלון "בילטמור" בניו-יורק, בראשות א"ה סילבר, ח"ו וב"ג). החלטות הוועידה, שנקראו "תוכנית בילטמור", הסתיימו כלהלן: "הוועידה דורשת כי יפתחו שערי ארץ-ישראל, כי יימסר לידי הסוה"י הפיקוח על העלייה, וכן ייפוי כוח הנחוץ לבניית הארץ, כי ארץ-ישראל תיכון כקהילייה יהודית המשולבת במתנהו של העולם הדמוקרטי החדש".

לאחר דברי פתיחה אלה התנהל דיון מקיף בטיטות ההסכם. הדוברים היו תמימי דעים כי יש להבהיר מספר נקודות עקרוניות בטרם תמשיך ההנהלה בדיון, וכי יש להמתין לתוצאות הדיון בוועד היהודי האמריקני. כמה מהם טענו כי בטיטות ההסכם עשה ב"ג ויתורים מדיניים.

מ. שרתוק: אני מצטער מאוד שבכמה עניינים עיקריים, שנתעוררו לרגל ויכוח זה, גישתי מנוגדת בתכלית לגישת כמה חברים וציונים חשובים היושבים כאן. קודם כל, אני סבור שכאשר שולחים שליח, ושליח בעל משקל מסוים מאוד, לארץ כה רחוקה כמו אמריקה, ובמצב כה טרוף ומסוכסך שאנו נתונים בו, יש במידה רבה מאוד לסמוך על השליח. אם אין נכונות לסמוך על השליח, מוטב לא לשלוח שליחים וצריך להפסיק לדבר שאנו מנותקים, שצריך לפתח פעולה וכו'. קו הפעולה של בן-גוריון, כפי שהסתכם בהסכם זה, אני מבינו קודם כל כאומר שהוא הגיע לשתי מסקנות – מסקנה אחת היא שהכרחית חזית מאוחדת של יהדות אמריקה מיד, כיום הזה, בשביל המשך המערכה הציונית באמריקה. מפני שהנני סבור כי אילולא הגיע למסקנה זו לא היה משקיע כל כך הרבה כוחות במשא ומתן זה, בכיבוש איש כוורטהיים. זה ראשית, ושנית, שהוא הגיע למסקנה שלשם אחדות זו, או כבסיס לפעולה על יסוד אחדות זו, הכרחית איזה תוכנית, הכרחית תוכנית מדינית, מסגרת שתשמש בסיס לפעולה. לא מעט מתחבטים אנו והתחבטנו בתוכנו בשאלה זו. הוא [ב"ג] כנראה הגיע למסקנה זו מתוך לימוד המצב. כדי שאפשר יהיה באופן יעיל לפנות לממשלת אמריקה, לפנות לדעת הקהל האמריקנית, לעיתונות, לפתח פעולה. דרוש מצע מדיני כדי שאפשר יהיה לומר מה אנו רוצים.

עכשיו, לגבי המסקנה הראשונה: אני רוצה באופן אישי לומר, איני מתחרט על [הרחבת] הסוכנות היהודית.⁵ איני מציע לאיש להתחרט על [הרחבת] הסוכנות היהודית. אומנם לא לי להתחרט, כי לא הייתי שותף ביצירתה. נדמה לי שלא הייתי גם ציר באותו קונגרס, אם כי הייתי נוכח בו. איני מציע לאיש להתחרט על הסוכנות היהודית. זה שלא הרווחנו [מההרחבה] זו אינה סיבה לחרטה. אילו הפסדנו היתה זו סיבה לחרטה. אם איני אוהב את היהודים האלה אין זו סיבה לחרטה. אילו אפשר היה להצביע מה הפסדנו או זה עניין אולי לחרטה. אני עוד לא שמעתי מאיש מהמתחרטים מה הפסדנו.

נכון, אנחנו לא הרווחנו אותם הדברים שקוינו שנורווית בתחום העזרה הכלכלית לעבודת הבניין. נכון שהקמת הסוכנות היהודית [המורחבת] היתה מלווה בתקוות גדולות להרחבת תחומי המאמץ הכלכלי וגיוס כספי הגולה לבניין הארץ, ותקוות אלו בחלקן הגדול לא נתקיימו. איני יודע אם המצב היה טוב יותר אילולא היתה קיימת

5 בישיבה הזכירו כמה דוברים את ההחלטה שנתקבלה בקונגרס הציוני ה"ט"ז ב-1929, להקים "סוכנות יהודית מורחבת" ע"י צירוף נציגי חוגים יהודים לא-ציונים. ערב מל"ע-2 פרשו הנציגים הלא-ציונים מהשתתפות במוסדות הסוה"י בשל מחלוקות ויריבויות ולא הצטרפו לוועד לשעת חירום בארה"ב.

הסוכנות היהודית [המורחבת]. זה אי-אפשר להוכיח. נכון, התקוות לא נתקיימו, אבל כאן יש חוסר רוח, אין כאן עוד הפסד.

לעומת זאת, איני יודע שום כישלון מדיני שנחלנו במערכה שלנו, במערכה הציונית, לרגל קיומה של הסוכנות היהודית [המורחבת]. שום כישלון מדיני איני יודע. להיפך, אני יודע כמה כישלונות שהיינו נוחלים אילולא היתה קיימת הסוכנות היהודית. אני יודע היטב, ועל זה יש מסמכים והם מצולמים, איזה מאמצים עשה לורד פספילד⁶ לאחר "הספר הלבן" של 1930 להשיג את הסכמתו של פליקס וורבורג⁷ המנוח, ושל עוד אחרים באמריקה, למדיניות זאת. איזה מאמצים עשה [רה"מ בריטניה] רמזי מקדונלד בכיוון זה, שהיו לו כמה מכרים ידידים משותפים בחוג זה. חוג זה לא נפל בפה, לא נתן יד לשטן, וזה אך ורק כי הוא היה קשור במסגרת של משמעת ולויאלות משותפת עם הציונים בסוכנות היהודית.

אפשר למנות כמה וכמה מקרים כאלה. גם זה שלא הופיעה בפני ועידת לונדון⁸ נציגות מדינית יהודית חיצונית זה פרי קיומה של הסוכנות היהודית [המורחבת]. הופעת לורד בירסטד⁹ ולורד רדינג¹⁰, אם כי באופן רשמי לא נמנו עם הסוכנות היהודית, חיוקה מאוד את העמדה הציונית בוועידת לונדון ושום ויתור לא-ציוני לא היה. היתה חשיבות לזאת, וזה גרם קצת כאב ראש, וזה גרם קצת איבוד זמן, אבל הוקמה חזית [יהודית] מאוחדת. לורד רדינג ולורד בירסטד לא התחייבו לסוכנות היהודית ומדיניותה. אבל הם לא היו נכנסים למסגרת אילולא היתה קיימת הסוכנות היהודית. ליוגל כהן¹¹ הוא הסוכנות היהודית, הוא ייצג אחד המוסדות שהוא חלק מהסוכנות היהודית. איני מרצה על שאלה זו ויכולתי להביא עוד כמה וכמה דוגמאות – (הרב פישמן: ועדת הכותל המערבי¹² – את הכותל המערבי איבדנו על ידי הסוכנות היהודית. התזכיר של ה' כורש אדלר¹³ – על ידו איבדנו את הכותל

6 לורד פספילד, (סידני, ווב) (1859–1947). ממנהיגי "הלייבור". כשר המושבות 1930–1931 בממשלת רמזי מקדונלד, פירסם ב-1930 "ספר לבן" בשאלת א"י, שהגביל במידה ניכרת את העלייה ורכישת קרקעות ע"י יהודים.

7 פליקס וורבורג (1871–1937). בנקאי ועסקן יהודי בארה"ב, יליד גרמניה. ממייסדי ויו"ר ה"ג'וינט" 1914–1932. ב-1930 התפטר יחד עם ח"ו ולורד מלצ'ט מהנהלת הסוה"י המורחבת כמחאה על "הספר הלבן" של פספילד.

8 ועידת סט. ג'יימס, פברואר-מרץ 1939.

9 לורד בירסטד (וולטר סמואל) (1882–1948). איש עסקים ונדבן יהודי בריטי. אוהד הציונות.

10 לורד רדינג (ג'רלד אייוקס) (1889–1960). משפטן מראשי יהדות בריטניה ואוהד הציונות.

11 ליוגל כהן – משפטן ושופט בלונדון. לימים לורד וולק'ר. נשיא איחוד בתי הכנסת הליברלים והפרוגרסיבים בבריטניה וסגן נשיא ועד שליחי הקהילות.

12 ועדה שהוקמה ב-1930 ע"י חבר הלאומים בעקבות מאורעות 1929 (אב תרפ"ט), שפרצו בירושלים והתפשטו ברחבי הארץ מחברון עד צפת. הוועדה דנה בזכויות הגישה של היהודים לכותל המערבי ותפילתם לידו היא אישרה את זכות היהודים להתפלל ליד הכותל, אך אסרה לתקוע שם בשופר וכן להציב שם ארון קודש, ספסלים וכסאות.

המערבי. לפי דעתי גם יצירת ההסתדרות הציונית החדשה היא פרי קיומה של הסוכנות היהודית.¹⁴ מה אתם אומרים שלא הפסדנו? – קודם כל אני מציין, שהרב פישמן לא חלק על דברי שאמרתי לגבי מניעת אותם הכשלוניות. לא ערערת על הדברים שאני אמרתי, אלא הצבעת על דברים אחרים. לא אמרת שאילולא היתה קיימת הסוכנות היה מצב הדברים אחר.

עכשיו, במה שנוגע לדברים שציננים הרב פישמן, אני חולק על זה שההסתדרות הציונית החדשה נוסדה בגלל קיומה של הסוכנות היהודית, או שהתחילה יצירתה בגלל קיום הסוכנות היהודית, בגלל המדיניות הציונית, מצב ציוני מסוים. היצר של זרם ציוני לנצל את העוני היהודי, את המצוקה היהודית ואת העם-ארצות המדינית היהודית – זהו שורש צמיחתה של ההסתדרות הציונית החדשה. בנוגע לכורש אדלר, איני יודע אם הוא לא היה כותב תזכיר אילולא היתה קיימת הסוכנות היהודית, וכן איני יודע אם הסוכנות היהודית ניהלה את המשא ומתן על הכותל המערבי.

אני חולק על זה שבהסכם זה שינה בן-גוריון את הקו שלו. במידה שיש כאן תיקונים הם תיקונים לטובה. הרושם שלי הוא שמתוך המשא ומתן עם אחרים, מתוך צורך להסביר קצת יותר מאשר לחברים המסכימים מראש – הוא הגיע להבהרה יותר טובה של עמדתו, לניסוח פוליטי ברור יותר ומסוים. לגבי עניין המדינה היהודית אני מוכן בעיניים עצומות לחתום על מה שיסכים בן-גוריון. איני יכול להגיד שאני רוצה מדינה יהודית יותר ממנו. יש עניין של ניסוח מדיני, של שיקול מדיני. בן-גוריון לא הציע לנו פה דרישת מדינה יהודית מיד לאחר המלחמה. יש חומר בכתב על זה, דבר זה הוא לא הציע. הוא הציע עיקרון או סיסמה של שלטון יהודי, של סמכות יהודית – (משה שפירא: אפילו בכוח?) – האם בן-גוריון הציע לך לכתוב פרוגרמה של הקמת מדינה יהודית בכוח? יש לו מחשבות מסוימות על ערך הכוח היהודי – האם את זה הוא הציע לדיון, החלטה ופרסום? האם זהו באותו שטח העניינים? במידה שהוא הציע תוכנית כתובה, מנוסחת, לא אמר שום דבר על שימוש בכוח, אלא גם לא הציע הכרה מיידית של מדינה יהודית כתוכנית לאלתר, מייד לאחר המלחמה. אולי יש פירוש אחר לתוכנית בן-גוריון. כאשר הוא הגיע לנסח, אמר: "שלטון יהודים שיכשיר להקמת מדינה יהודית".

איני חושב שיש ויכוח יסודי ביני ובין דר' יוסף.¹⁵ מה אומר דר' יוסף? "ייתכן קומונוולט מיד". באיזו צורה? שיהיה שלטון זמני? הרי זה לא קומונוולט. שלטון זמני אינו קומונוולט. זהו משטר מעבר. הרי יש לקומונוולט מובן ידוע. פירושו דבר

13 כורש אדלר (1863–1940). נשיא הסמינר התיאולוגי היהודי וממייסדי הוועד היהודי האמריקני. חיבר את התזכיר בעניין זכויות היהודים בכותל המערבי, שהגיש הסוה" לווועד הכותל.

14 ז'בוטינסקי פרש מן ההסתדרות הציונית והקים את "ההסתדרות הציונית החדשה" ב-1935 בשל התנגדותו למדיניות נשיא ההסת' הציונית ח"ו. הוא היה משוללי הקמת הסוכנות היהודית המורחבת.

15 דב (ברנרד) יוסף (ג'והף) (1899–1980). יליד קנדה. עלה ב-1918. יועץ משפטי של הממ"ד 1933–1945.

דמוקרטי. קומונוולת פירושו שלטון עצמאי, לא שלטון מוטל מלמעלה. קומונוולת אינו ממשלה זמנית. ארלוזורוב, כאשר דיבר על ממשלה זמנית, דיבר על דיקטטורה מזויינת. הוא לא קרא לזה מדינה, לא דיבר על קומונוולת.¹⁶ היו לו חלומות על דיקטטורה מזויינת של הסוכנות היהודית בארץ-ישראל במשך עשר שנים, כדי להקים מדינה יהודית. זו לא היתה בשבילו מדינה יהודית, אלא רק דיקטטורה מזויינת. provisional government זה לא קומונוולת.

פה מנסח בן-גוריון באופן אלגברי. הוא אומר: "משטר מכוון למטרה זו. הבטחת עלייה בלתי מוגבלת והתיישבות רחבה". מה יהיה המשטר? זה לא ברור. זה עניין לדיון. על זה תהיה ועדה. יכול להיות שיסכימו, יכול להיות שלא יסכימו. אנחנו נפרש, ננסח את דרישותינו, אבל אנחנו מאוחדים בעיקרון זה. זהו המינימום המשותף לנו כיום: מוכרח להיות משטר שיבטיח דבר זה.

אני חושב את עניין המשטר ועניין ההדגשה של עלייה גדולה ושל התיישבות רחבה לעיקר חשוב מאוד. לכשעוררנו אנחנו בינינו את ויכוח המדינה היהודית,¹⁷ ואני רוצה לחזור איך ניגשתי אני לעניין המדינה היהודית, אינני חושב שאנחנו צריכים להציג תביעה – מדינה כדבר שמוכרח להיות, שבלעדיו אי-אפשר. מה שמוכרח להיות זה עם יהודי יושב על אדמת ארץ-ישראל, חי חיים חופשיים. אנחנו אומרים: הדרך אל החיים האלה זוהי מדינה יהודית. אין זה פטיש בשבילנו. זוהי הדגשה חשובה, כי היא נשענת על המצוקה היהודית, על הצורך הבינלאומי לפתור את שאלת היהודים, כדי שארץ-ישראל תקלוט המונים גדולים, ומדינה יהודית בזמן שאין רוב יהודי בארץ פירושו שלטון המיעוט על הרוב. צריכים להבין דבר זה. ובכן, יכול להיות שלטון המיעוט על הרוב, שלטון של כוח. זה יכול להיות על ידי רזים מסוים, אבל אין זו מדינה. – (דר' יוסף: מדוע אין זו מדינה? האם בגרמניה אין זו מדינה כאשר קבוצה קטנה שלטת על כל הארץ?) – איני יודע אם רצוי שמושג מדינה יהודית יודחה לדבר דומה לשלטון בגרמניה. איני יודע מדוע, אבל ברור לי שקומונוולת זהו דבר-מה דמוקרטי. איני רואה שבעניין זה בן-גוריון שינה את הקו שלו. הוא פיתח את הקו שלו. הוא התאים אותו למציאות מדינית ידועה שהוא רואה אותה.

איני גורס את חששותיו של מר גרינבוים,¹⁸ לא את החשש הפנימי ולא את החשש החיצוני. חששו הפנימי הוא שזה יביא לידי צמיחת הרוויזיוניזם.¹⁹ יש הרבה דברים שאולי יביאו לידי צמיחת הרוויזיוניזם ואינני צריך להסכים להם. אנחנו התנגדנו בימי המאורעות [בשנים 1936–1939] למעשי נקם.²⁰ ייתכן שעל ידי זה

16 הכוונה למכתב ארלוזורוב לח"ו 30.6.1932 (ארלוזורוב, עמ' 333–342; עופר, עמ' 32–33).

17 הכוונה לויכוח על תוכנית החלוקה של ועדת פיל. ר' דותן.

18 יצחק גרינבוים (1879–1970). מנהיג האגף הרדקלי בציונות הכללית. חבר הנה"ס (1933–1950). ראש מחלקת העבודה 1933–1948.

19 התנועה הרוויזיוניסטית דגלה מכבר בתביעה להקים מדינה יהודית לאלתר.

גדל הרוויזיוניזם. הרבה התחברו אליהם בגלל התנהגותנו זו, אבל אנחנו חשבנו שהעניין הציוני, היהודי והאנושי מחייבים אותנו לנקוט בעמדה זו ולא אחרת – על אף הרווח של הרוויזיוניסטים.

אינני גורס את החשש החיצוני, שמכיוון שמתכוונים על ידי העלייה למדינה, אז יתנגדו צוררנינו. האם אחרת לא יתנגדו? והאם הם אינם יודעים את הסוד, שעל ידי כל עלייה אנחנו מתקרבים למדינה יהודית? האם בלי עלייה – המדינה היהודית מונחת בקופסה? השאלה היא איך לגייס כוחות יהודים לעמוד נגד זה.

עכשיו לשאלה הפורמלית. ובכן, זוהי פרוגרמה ליהדות האמריקנית. בפרוגרמה זו צריכים הציונים להיות שותפים. הציונים אינם יכולים לעשות זאת על דעת עצמם. הם צריכים לקבל אישור מהמוסדות שלהם, וזה פשר הפנייה אלינו. אם אנחנו נבוא ונאמר: "לנו אין סמכות, לנו אין התנגדות שהדבר יימסר לוועד הפועל הציוני, שהוא צריך לתת אישור", אם מישו יאמר שגם הוועד הפועל הציוני אינו יכול לתת אישור, או שאנחנו על ידי זה אומרים: "ציוני אמריקה רשאים לעשות על דעת עצמם, או הם אינם רשאים לעשות על דעת עצמם", זאת אומרת שאי-אפשרית אחדות יהדות אמריקה, אי-אפשרי מצע משותף ליהדות אמריקה לשם מאמץ ציוני. אלו תהינה מסקנות מוזרות מאוד.

אני חושב שאם אנחנו, או הוועד הפועל הציוני המצומצם – אולי יותר טוב שהוועד הפועל הציוני המצומצם ידון ויחליט. אם רוב יחליט אז אי-אפשר לאנוס. אני מקווה שיהיה רוב שיסכים. יהיו מיעוטים משני הצדדים. לא יהיה מיעוט יחיד. יכול להיות מיעוט מהצד השני, מאנשי "השומר הצעיר", ²¹ ועוד יהיה מיעוט כדעת גרינבוים ²² ויהיה מיעוט כדעת דר' סנטור. ²³ לא ייתכן שאנחנו נאמר לא [להסכם]. לגבי שאלת הסמכות חשוב הצד הפורמלי. אני מבין היטב, שאם נותנים אישור זה מחייב. אני יודע מה יתפתח בהמשך הדברים, אבל אילו היה המצב כזה שבאופן פורמלי זה קושר את ההסתדרות הציונית העולמית למדיניות מסוימת, אז היתה שאלת האישור דבר חשוב מאוד. באופן פורמלי זהו אישור למדיניות ידועה באמריקה, מטעם יהדות אמריקה. באופן פורמלי אין זו קביעת המדיניות של ההסתדרות הציונית העולמית. למעשה, זה מחייב, אבל אינו מחייב חיוב מוחלט, אינו מחייב חיוב מוחלט באופן פורמלי. אין זו קביעה. מותר לנו לאשר דבר זה, ואני חושב לגופו של העניין שצריך לאשר דבר זה.

20 הכוונה להתנגדות המוסדות הנבחרים של היישוב לפגיעה בערבים חפים מפשע כתגמול על רצח יהודים. עיקרון זה כונה "הבלגה".

21 "השומר הצעיר" דגל בפתרון שאלת א"י ע"י הקמת מדינה דו-לאומית.

22 י' גרינבוים שלל את טיוטת ההסכם, שכן השתמע ממנה כי השגת רוב יהודי קודמת להקמת המדינה היהודית.

23 סנטור, מאנשי "ברית שלום", התנגד לדרישת המדינה היהודית ודגל בפתרון דו-לאומי.

היו"ר גרינבוים סיכם את הדיון בשאלת ההסכם עם הלא-ציונים בארה"ב, ציין כי אין לחברי ההנהלה דעה משותפת בנושא וכי הוא יועבר לדיון בזה"צ המצומצם, והוסיף: "יש לשאול לדעת ב"ג אם האישור מצדנו יקשור את התנועה הציונית ואת ההסתדרות הציונית העולמית, או שזהו רק אישור בשביל אמריקה בלבד ואנחנו חופשיים – למרות האישור – לעשות מה שאנו נחליט".²⁴

מיכסת העלייה

מר שרתוק: לפני ימים אחדים שלחנו לממשלה את מכתבנו על מיכסת העלייה. היה לנו ויכוח בשאלה זו עם מחלקת העלייה [של הסוה"י]. הם הציעו לדרוש 10,000 רשיונות. במכתבי לממשלה דרשתי רק 5,000. מחלקת העבודה שלנו הוכיחה בצורך של 15,000 עובדים נוספים. בתזכיר שלנו לממשלה הוכחנו, שגם אם יבואו עתה לארץ 20,000 עובדים, הם ייקלטו מיד במשק, אולם יהיה זה אבסורד לדרוש כרגע מספר כה גדול של רשיונות בו-זמנית. הנסיעה והטרנספורט כה קשים. אומנם, בימים כתיקונם אנו דורשים את מספר הסרטיפיקטים המלא לפי יכולת הקליטה, אבל עתה שוררים תנאי מלחמה, ומשום כך היה צורך לנקוט במספר 5,000 עולים. מקורות העלייה הם: אסירי עתלית - 500 רשיונות, מאוריציוס - 1,000, ארצות המזרח, כולל איראן - 1,000. הרי נשארו עוד 2,500 רשיונות.

המצב ברוסיה כיום הוא שיתוק גמור. אם גם ייפתח פתח לעלייה, הוא יהיה צר מאוד. עוד כיום מונחים שם 230 רשיונות ללא שימוש. ובכן, נשארו עוד למעלה מ-2,000 רשיונות לטהרן, וכיום נמצאים שם 800 פליטים. לא ראיתי אפוא כל אפשרות להגדיל את מספר הרשיונות המבוקש.²⁵

הממשלה בדעה, כי ה"שדיול" הקודם לא נוצל. היא חשבה שיש לתת מספר רשיונות בשביל עולי "דרייין"²⁶ ועוד כ-200 רשיונות. הממשלה טרם החליטה בשאלה זו, ויש חשיבות רבה למסור לממשלה שהאוקראינים [של יהודים אורחי פולין מרוסיה] לטהרן נמשכת והולכת, וזה יהווה מקור לעלייה. אם נוכל להגיד שיש יסוד לתקווה שבטהרן יתאספו כ-2,000 פליטים חדשים, זה עלול להשפיע על הגדלת ה"שדיול".

24 ב-21.6.42 שלח מ"ש לב"ג את סיכום העמדות של המשתתפים בישיבת הנה"ס. הוא ביקש לקבל מב"ג את תוצאות ישיבת הוועד היהודי-אמריקני ב-7.6.1942, אשר בה הציג ורטהיים את "נוסחת בן-גוריון - ורטהיים". במברק למ"ש ב-29.6.1942 (מ"א 25/1495), הודיע ב"ג כי הוועד היהודי-אמריקני "אישר עקרונות ההסכם", אבל בדיון באו לביטוי מגוון עמדות שונות. ביחס לסעיף הא"י הודגשה הסתייגות עקרונית מעצם שיתוף הפעולה עם הציונים. בין היתר נאמר בסיכום: "לא הציונות ולא האינטרס של א"י יכולים להתקבל כנושא דאגתם העיקרית של יהודי אמריקה".

25 ר' מסמך 12 לעיל.

26 על פרשת "דרייין" ר' מאבק א-1.

גיוס נשים

בשיחתך איתי ב-13 ביוני עוררת 15 שאלות, והן:

1. שיתוף נשים בוועדות ההתגייסות המקומיות; 2. תוספת אישה (נציגת וי"ו) לוועדה הירושלמית; 3. ועדת משנה לגיוס נשים בתל אביב, בשיתוף שלוש הגברות שהשתתפו עד כה בוועדת הגיוס הכללית; 4. שיתוף הגייסות בהתייעצויות; 5. מיפקד נשים במקומות שייצרך מיפקד גברים; 6. הבטחת זכויות עבודה של מגויסות; 7. אותה שאלה באפ"ב; 8. עניין העונש הקיבוצי על פלוגת א.ט.ס.; 9. הגברת התעמולה לגיוס הנשים; 10. צו פנימי לגיוס חברות; 11. בירור בעיתונות בדבר הדגשת עניין גיוס הנשים בצו ההתגייסות; 12. הידיעות השליליות שנמסרו מפי הקצין היהודי באיסמעילייה;² 13. שאלת "השומר הצעיר"; 14. קשר הגייסות עם המחנה; 15. חיווק הזיקה של הוועד למען החייל אל ציבור החיילות.
- הנני להודיעך, כי את הטיפול בשאלות 1-6 ו-9 מסרתי לדר' יוסף. בתזכירי אליו ציינתי את הפעולה שצריכה להיעשות. בסעיף 7 כתבתי לאפ"ב. בסעיף 10 פניתי אל הממונה על כך וביקשתי להמציא לי הצעות להגברת הגיוס בקרב החברות. לסעיף 11 אקדיש תשומת לב במסיבת העיתונאים הקרובה. בסעיף 12 נשלח מכתב אל הקצין הנוגע בדבר. בסעיף 15 שוחחתי עם יו"ר הוועדה וכתבתי לוועד. הסעיפים 13 ו-14 עדיין בעיון.

[אין חתימה]

1 סוניה איידלברג, ילידת רוסיה. עלתה ב-1926. חברת מועצת ההסתדרות, מועצת פועלי ת"א ומועצת הפועלות. פעילה ב"הגנה". תיפקדה כגייסות לחיל הנשים בצבא הבריטי (א.ט.ס.). לימים חברת "אחדות העבודה", מפ"ם ו"השמאל הסוציאליסטי".

2 בבסיס איסמעיליה שירתו חיילות א.ט.ס. רבות.

גיוס נשים

בביקורי האחרון בתל-אביב קיבלתי לשיחה את הגייסת שלנו, גב' סוניה איידלברג. הבטחתי לה את הראיון עוד מלפני כמה שבועות, אך לא נפניתי עד עכשיו. כתוצאה משיחה זו הנני מציע את הסידורים הבאים:

1. יש לדאוג לשיתוף נשים בוועדות ההתגייסות במרכזים העיקריים, בדומה לצירוף גב' ב. איידלסון² לוועדה בתל אביב. בחיפה משתתפת כבר בוועדה גב' רחל פרידלנד.³ אע"פ שלדברי הגייסת לא נכנסה גב' פרידלנד לוועדה "בתור אישה", איני רואה שום צורך באישה נוספת. גם בירושלים יש אישה בוועדה, גב' קטינקא,⁴ אך לדעת הגייסת היא ממתנגדות גיוס הנשים. כאן כדאי לצרף עוד אישה ומכיוון שהנשים המשתתפות בוועדות תל אביב וחפה הן חברות ההסתדרות, מן הראוי שבירושלים תצורף נציגת ויצ"ו (אולי גב' בלומנפלד?).⁵

2. בתל-אביב השתתפו בוועדת הגיוס הקודמת שלוש גברות. לדברי הגייסת, פירוק הוועדה וחיסול תפקידן הציבורי של גברות אלו בפעולת הגיוס יגרום להן עלבון שכדאי למנוע בעדו. הצעתי היא להקים בתל אביב, ליד ועדת ההתגייסות העירונית, ועדת מישנה לגיוס נשים ולהזמין את הגברות האלו להיכנס לוועדה זו.

3. כיוון שגיוס הנשים סובל מחוסר צו מחייב, ונשים רבות טוענות שיש כאן אפליה בין גבר ואשה, מציעה הגייסת שבכל מקום שייערך מיפקד של גברים ייערך גם מיפקד של נשים, כדי להבליט את חשיבות גיוסן.

4. יש לדאוג להבטחת החזרתה לעבודה של המתגייסת כשם שהדבר הובטח לגבי המתגייסת. המדובר, כמובן, בעבודה קבועה. בשעתו פניתי בעניין זה בחזור לכמה עשרות מוסדות שרובם נענו בחיוב. אחד המוסדות שטרם נענה בחיוב הוא אפ"ב. כיום יש במוסד זה חמש פקידות הרוצות להתגייס אך גיוסן מתעכב מאותה סיבה. אני פונה שוב לאפ"ב בעניין זה.

1 בתפקידו כיו"ר "מרכז ההתגייסות".

2 בבה איידלסון (1895-1975), ילידת רוסיה. עלתה ב-1926. חברת מפא"י מהיוסדה. ממנהיגות תנועת הפועלות. חברת הוה"פ והוה"ל. לימים ח"כ.

3 רחל פרידלנד-שלון. פרופ' בטכניון ופעילת ציבור.

4 יהודית קטינקא, רעיית המהנדס ברוך קטינקא.

5 ג'ני בלומנפלד, רעיית דר' קורט בלומנפלד, נשיא התאחדות עולי גרמניה.

5. בכל הפגישות וההתייעצויות של מנהלי ענפי העבודה בהנהלת הגיוס המרכזית רצוי לשתף את הגייסת למען יובאו לידי ביטוי הצרכים והבעיות המיוחדים של גיוס נשים.
6. הגייסת מבקשת להגביר את התעמולה למען גיוס האשה.

[אין חתימה]

בין ציונות ללאומנות

וו' יקר,

מכתבך ל-S² הגיע לידי ועלי להודות שהוא הצר לי עד מאוד.³ אנו מורגלים להיות לא מובנים ולא מוצגים כהלכה, אבל מצער להיווכח כי אדם שחשבתיו לבקי במידת-מה במפעלנו, ומכיר רבים מאנשינו, נעדר ידיעה לגבי המהות האמיתית של שאיפותינו והתקף שביסוד מאמצינו.

אני חותם על כל מילה שלך על הלאומנות המתלהמת המתגלה בימינו ועל מה שאליו הוליקה, אבל טענתי היא שמפעל בנייתנו את ארץ-ישראל מחדש אינו שואב השראתו מלאומנות מעוותת, אלא נובע מבאר מים זכים. שאיפתנו-אנו היא שאיפת עם אשר קרוב לתשע-עשרה מאות שנים התקיים בלי בית משלו, עם שגורש אנה ואנה על פני תבל, עם שנרדף בכל צורה מצורות ההצקה שמסוגל הסדיזם האנושי להמציא – לשוב לארץ שהולידה אותו ולחיות בה חיים נורמליים ככל עם זולתו. מה בין זה ובין לאומנות מתלהמת? היא אינה כרוכה בגירוש אחרים מארץ זו ומעולם לא כיוונה לכך ואף לא להשתלטות על ארצות שכנות.

את רוח הרפאים הוּו של כיבוש סוריה, לבנון – והאל יודע עוד איזו ארץ – בידי היהודים, מעלים אויבינו כידי דמיונם הטובה עליהם כאמצעי להצדקת סיכול הגשמת מטרותינו בארץ-ישראל. מגמות שכאלה מעולם לא נהגו בידי ציוני כלשהו, ומכאוב לי להיווכח כי אדם נאור ורחב דעת כמוך נותן אמון בהאשמות פרועות אלה.

אנו סבורים כי שאיפותינו עולות בקנה אחד ובתואם גמור עם מיטב הגות אנוש בימינו. כולנו מבקשים הסכמה בדרכי שלום, הקמת איחודים אזוריים שבהם יינתן לעמים קטנים כגדולים להתפתח מתוך חרות ולהיות בטוחים מפני התקפה. אולם משגה גדול הוא לחשוב כי אפשר להשכין שלום בעולם של ימינו מכוח התעלמות מהרגש הלאומי בצורתו הלגיטימית והלא-תוקפנית. דיכוי הלאומיות של רבים מן העמים הקטנים באירופה הוא שהוליק למלחמת העולם האחרונה. אנו סבורים כי התפתחות לאומית בריאה, לרבות הנהגת לשון לאומית ותרבות לאומית, אינה זכות

1 מכתב זה, ששיתתו נמצאה באצ"מ, נשלח ככל הנראה לגנרל פט ווילסון, שהופקד באביב 1942 על שיתוף פעולה עם "ההגנה" לקראת אפשרות של הפעלת יחידות קומנדו נגד הצבא הגרמני במקרה שיכבוש את א"י. שיתוף פעולה זה הושג באמצעות הממ"ד, שנציגה לצורך זה היה ראובן זסלני (שילוח) (ר' ספר הפלמ"ח א', עמ' 140-143; שפירא, הע' בעמ' 186; מגן בסתר, עמ' 34-35). יש גורסים שהמכתב נשלח לגנרל ארציבלד ווייל.

2 ראובן זסלני (שילוח). נראה שווילסון איית את שמו Saslani.

3 המכתב לא אותר.

אשר אך ורק קומץ עמים גדולים זכאים לה. אנו גם עומדים על כך שאין זה מן הצדק שעמים, אם גדולים ואם קטנים, השולטים בארצות משלהם ונהנים מתחושת ביטחון בעתידם, ישללו מולדת מן היהודים ויטילו לעברם את ההאשמה ב"לאומנות מתלהמת" כאשר הללו עושים מאמץ נואש להשיג מדרך רגל בארץ הקטנה האחת אשר בה, כעם, נוכל להרגיש בני בית. לגבי העניים קיימת ציפייה כי יהיו כנועים וימחלו על כבודם. אבל על מה ולמה נחשב דגל "יוניון ג'ק" [הבריטי] ביטוי של רגש לאומי בריא לחלוטין, שעה שהדגל התכול-לבן מרתייע כסמל של "לאומנות מתלהמת"? הציונות, כמובן, שואפת בראש ובראשונה להציל את גוף העם היהודי. אבל היא גם שואפת לגאול את רוחו. אנו סבורים כי בקיום המורשת הרוחנית של העם היהודי, שהעלה כמה וכמה תרומות להתפתחות הציוויליזציה המשותפת שלנו, אנו מקיימים את חיותה של מסורת שאפשר כי עוד נכון לה תפקיד נכבד בעיצוב הימים הבאים. זו אמונתנו, וזה מובנו של מה שאתה מכנה "פולחן העברית". אין כל סתירה בין פולחן זה ובין האינטרנציונליזם הנעלה אשר למענו עומדים אנו, היהודים בארץ-ישראל, שכם אחד עם יהודים ברחבי תבל כפי שעמדנו תמיד במרוצת דורותינו. אילו היתה הלאומיות של עמי העולם הגדולים מן הסוג הלא-תוקפני והחיובי, אשר אותו אנו מטפחים בארץ-ישראל, כי אז לא היה מקום לחרדה מהישנותה של מלחמה כה בווייה, כזו הניטשת עתה נגד הציוויליזציה.

אני מקווה שתסלח לי על תגובתי הבוטה למכתבך, אבל ודאי תוכל להבין עד מה קשה לשים סייג למילים כאשר השאלות הנוקבות ביותר מונחות על כף המאזניים. חרף השוני בהשקפותינו, המתגלה במכתבך, הנני שואף זה מכבר לימים רבים של שיתוף פעולה ידידותי והדוק עמך ומטפת תקווה שיהיו ממנו תוצאות ברוכות לא רק למטרותנו המשותפת במלחמה הנוכחית, אלא שבמרוצת הזמן גם יעלה בידינו להסביר לך את מהותנו בהצלחה רבה יותר משעלה בידינו עד כה. כולנו הצטערנו צער עמוק בהיודוע לנו שלא כך התגלגלו הדברים. אולם המלחמה משחקת בבני אדם כבכלי שחמט ואין ליחיד ברירה אלא להשלים עם תמורות פתאום.⁴ קבל את מיטב איחולי לשלב החדש בחייך. אני מקווה שבבוא היום נשוב וניפגש.

שלך בהוקרה,
מ.ש.

4 הכוונה להעברת גנרל וילסון מתפקידו לאחר שהועמד למשפט במטה הכללי בקהיר באשמת חריגה מסמכויותיו על הסכימו לתוכניות הגרילה של ה"הגנה".

גיוס כוחות העבודה

עזרה לפליטי פולין ברוסיה

במהלך דיון בהצעה לערוך מגבית למען הפליטים היהודים ברוסיה, אמר מ"ש:

מר שרתוק: לדעתי אין להתחיל במגבית כל עוד משלוח החבילות אינו מובטח. בזמנו התנגדתי למגבית הסתדרות העובדים הכללית לעזרת רוסיה² כל עוד לא נתקבלה הסכמת ממשלת רוסיה לקבל עזרה מאתנו.

שאלות מדיניות

מר שרתוק: ידוע היה לנו כל הזמן שהממשלה משתדלת לצמצם ככל האפשר את גיוס היהודים בארץ, ומתכסה באיצטלה של דאגה למשק. מהשיחה שהיתה לרב ברלין³ עם הנציב העליון⁴ – פרוטוקול מהשיחה נשלח לחברי ההנהלה – תראו את כיוון הממשלה בעניין זה.⁵ בזמנו הציע מר קפלן⁶ שנפנה לממשלה בדבר התערבותה להכריח אנשים להיענות למצב,⁷ ולהתחיל בסידורים ראשונים בקשר עם גיוס כוחות עבודה. כצעד ראשון הציע רישום התושבים. הדברים הגיעו לידי פגישה בינינו ובין הממשלה בקשר לכרוז על הגיוס שאנו עומדים לפרסם בימים הקרובים.⁸ לפני ימים מספר מסרנו את הכרוז לצנזורה הצבאית שאישרה אותו, והצנזורה האזרחית הודיעה שהיא אינה מתנגדת לו, אבל מפאת חשיבות הדבר היא מעבירה את העניין למוכירות הראשית, ושם הודיעו לנו שמוטב שתהיה לנו פגישה עם המזכיר הראשי [מקפרסון]. הפגישה נקבעה ליום ד' בבוקר [17.6].

- 1 מתוך הפרוטוקול. סדר היום: גיוס כוחות העבודה בארץ; עזרה לפליטי פולין; שאלות מדיניות.
- 2 ר' מאבק א-1, עמ' 528-529.
- 3 מאיר ברלין (בר אילן) (1880-1949). מנהיג ה"מזרחי". יליד רוסיה. עלה ב-1926 לאחר שישב בגרמניה ובארה"ב. חבר הנה"ס והנהלות הוה"ל וקק"ל. מייסד היומון "הצופה".
- 4 הרולד מק-מייקל (1882-1969). פקיד קולוניאלי בכיר. שנים רבות מושל כללי בסודן ונציב עליון בטנגניקה 1934-1937. נציב עליון בא"י 1938-1944.
- 5 ערב נסיעתו לדרום אפריקה ב-17.6.1942, נועד הרב מאיר ברלין עם הנציב העליון הרולד מק-מייקל. שיחתם נסבה על הגברת מאמץ המלחמה של היישוב, שחרור העצורים ושאלת היתרי העלייה ואופן הצגת שאלות אלה בדרום אפריקה ובפני סמאטס. על הפגישה דיווח באותו יום למ"ש (אצ"מ 01/3029).
- 6 אליעזר קפלן (1891-1952). יליד בלורוסיה. עלה ב-1923. חבר הנה"ס וגזבר הנה"ס והסוה"י 1933-1948. שר האוצר הראשון.
- 7 כלומר לאפשר לעובדים, הנחשבים חיוניים למאמץ המלחמה, להתגייס.
- 8 "צו להתגייסות כללית" מס' 3 מטעם המוסדות הלאומיים. התפרסם ב-21.6.1942.

בינתיים קיבלתי הזמנה ממר מילס לפגישה ביום ג'. מר מילס הוא האיש העוסק עתה בגיוס כוחות העבודה. בפגשתי עם מר מילס יחד עם דר' יוסף.⁹ חברי ההנהלה יקבלו פרוטוקול משיחה זו. לדעתו של מר מילס, הרי גם בגיוס חובה לא הצליח העניין באנגליה. תפקידו מעתה יהיה כיועץ בעניינים אלה. הוא רואה כדבר ראשון את רישום הפועלים על ידי נותני העבודה. בינתיים, כמובן, סבור מר מילס, אסור ליצור מצב של שיתוק עד שתסדר המועצה לענייני כוחות העבודה. כן הודיע מר מילס, שכל זמן שיש צורך באנשים לצבא, יש לתת להם את החומר האנושי. הוא מאוד מעוניין בעזרתנו, הדגיש את דבר האימון בעבודה, החלפת גברים בנשים במקצועות מסוימים וכדומה. אמרתי כי אנו מקדמים בברכה את התפתחות העניינים, ואם הוא יעמוד בראש המפעל הרי הסוכנות היהודית כמובן תעזור במידת יכולתה.

שאלתי אם המועצה תהיה ביחס לכל הארץ. מר מילס אמר שלדעתו יהיו שני מנגנונים – יהודי וערבי – אבל מתכוונים בעיקר ליישוב היהודי. לשאלה על הרכב המועצה ענה מר מילס, שמחון לפקידים יהיו שם לדעתו נציגים מטעם נותני העבודה והפועלים. הצענו שהמוסדות המרכזיים יהיו מיוצגים במועצה והוא הסכים לזה.

למחרת ביקרנו אצל המזכיר הראשי. גם בשיתחנו עם המזכיר הראשי השתתף מר מילס ונוספו עליו מר סקוט¹⁰ ובא-כוח הצבא. המזכיר הראשי פתח, שעוד בראשית המלחמה נתנה הממשלה את לבה לגיוס כוחות העבודה בארץ, אבל דעתו של מר הריס¹¹ היתה שטרם הגיעה השעה לפעולה ולהתערבות, אלא שצריכים לפקוח עין על התפתחות העניינים. בינתיים עברו שנתיים, הגיוס לצבא התגבר, יש גם הכרח לשמור על המשק, והם החליטו עכשיו להתחיל בפעולת אירגון כוחות העבודה בארץ והזמינו את מר מילס לנהל את הדבר. עתה הם קיבלו [לאישור] את הכרוז של המוסדות הלאומיים בקשר לגיוס. כמובן שאין התנגדות לכרוז, אבל אפשר להבין את דבריו כעין אזהרה לנו בקשר עם כוחות העבודה וכולי.

אנו הדגשנו כי יש לנו ועדות בקשר עם גיוס הכוחות, שאנו שומרים על התעשייה וכל המשק בכללו. מר מילס, ששמע את הסברתנו יום קודם, הסביר אותה יפה. אנו הוספנו שהנה פנו מהמזכירות הראשית לצבא, שלא יקבלו כוחות טכניים בלי אישור מחלקת האספקה הצבאית. לדעתי דבר כזה לא ייתכן. בא-כוח

9 הפגישה התקיימה ב-16.6.1942.

10 רוברט סקוט. שירת במינהל הבריטי בא"י (1937–1947), תחילה כעוזר למזכיר הראשי ומאוחר יותר כמזכיר הראשי לענייני כספים – המשרה השלישית בחשיבותה בממשל המנדט.

11 סר דגלס הריס. יו"ר הנהלת האספקה לא"י ונציג מועצת האספקה למוזה"ת. בראשית 1942 הקימו הבריטים בקהיר את מרכז האספקה למוזה"ת (M.E.S.C) לתכנון האספקה הצבאית והאזרחית לאזור, לניצול הייצור החקלאי והתעשייתי המקומי ולצמצום היבוא למוזה"ת. בראשית 1943 מינה הנציב העליון את הריס לראש תוכנית הפיתוח.

מיכסות העלייה

הסוכנות לא יכולה לסדר מסע קפריסין.¹ מצפה לשחרור שיתחיל בשבוע הבא.² 3,000 זה המיכסה [הכללית] לא השדיול של העובדים. הכל הוקצה בעיקר [ל]טורקיה עיראק תימן טהרן רוסיה. 5,000 כפי שהוברק³ זה השדיול של העובדים לא המיכסה. שום שאלה של סיווג לא עולה. הודיעונו רשמית המחלקה [להגירה] הציעה להעניק מיכסה חדשה לשליש המסתיים ביוני שחלה על [עצורי] עתלית ומתאימים מאלה שעכשיו בטהרן. צופה הענקת מיכסה אחר-כך לשליש השני החלטה צפויה בשבוע הבא. תבעתי כמות נרחבת לזרימה נוספת של פליטים לטהרן גם פניות של ממשלת ה.מ. בקוויבישב לגבי עלייה ישירה שעדיין חסומה. טענתי אנשים מבוזבזים ברוסיה יעילים פה. מציע לגשת למשרד המושבות ולשגרירות הסובייטית בעניין זה תגובה רשמית ראשונה פה חיובית. שרתוק

1 ר' בעניין זה מברקי לינטון במסמך 15, הע' 3 לעיל.
 בדיון בקבינט הבריטי ב-18.5.1942 בשאלת העלייה הבלתי חוקית, התקבלה הצעת שר המושבות קרנבורן כי פליטים יהודים שיגיעו לחופי טורקיה בדרכם לא"י יורשו להפליג לקפריסין, אך על הסוה"י לארגן ולממן את מסעם לשם (ר' מאבק א-1, מסמך 155).
 2 ב-27.5.1942 הודיעה ממשלת לונדון על החלטתה לשחרר בהדרגה את מעפילי "דריין" העצורים בעתלית (ר' שם).
 3 ר' מסמך 15 הע' 3 לעיל.

הודעה מס' 2

בתוקף צו ההתגייסות של הסוכנות היהודית לארץ־ישראל והועד הלאומי לכנסת ישראל מיום ר' בתמוז תשי"ב (21 ביוני 1942) המטיל חובה התגייסות על כל אדם ביישוב מבני 17 עד 45, וכדי לתת לצבור את האפשרות להכיר כל מי שמלא את חובתו לפי צו זה, אם אינו במדים —
מודיע המרכז להתגייסות הישוב על הסידור הבא:

כל הממלא חובת שרות לאומי—ראינו לובש מדים — יעגוד סמל מיוחד של מלוי חובה, וזו צורתו:

כל הפטור משרות פעיל בתוקף החלטתה של ועדת הערעורים המרכזית יעגוד סמל שזו צורתו:

סמל זה יינתן גם לאנשים למעלה מגיל ההתגייסות שמלאו את חובתם בכישרות למגבית ההתגייסות. לצי הסירות שנקשו יחולקו הסמלים עד יום באלול (31 באוגוסט) לבני 17 עד 35, על חלוקת הסמלים לבני 35 ומעלה תבוא הודעה נוספת. הסמלים יימסרו בלשכות ההתגייסות של הסוכנות היהודית כנגד תעודות של מלוי חובה או תעודות־ארכה ומקבליהם יעגדו אותם על בגדיהם במקום וראה לעין.

המרכז להתגייסות הישוב

לא בהלה אלא כוננות

לא בהלה אלא כוננות מלחמתית מלאה – זו צריכה להיות תגובתנו למאורעות המלחמה במדבר המערבי.

המאורעות האחרונים בחזית הקרובה משמשים לנו רק אזהרה נוספת וזירונו נוסף להתייצב הכן בכל כוחנו לקראת כל פורענות שלא תבוא. אנו בטוחים, כי מעמד הצבא הבריטי, וצבא אומות הברית אשר איתו, איתן ביסודו. מטרתו האסטרטגית היא לא לכבוש שטחים – ומניסיוני האישי אני יודע כמה עצומים וריקים הם שטחים אלה – אלא להכות באויב ולהנחיל לו אבידות קשות. את התפקיד הזה ממלא הצבא הבריטי באמונה ובהצלחה, ובכל זאת על הצבא הבריטי ועל היישוב להיות מוכנים לכל אפשרות וזו מטרת ההתגייסות היום.

ההתגייסות היתה מחוייבת זה מכבר מחמת מצב המלחמה בכל העולם ובמזרח התיכון, ולא דווקא כפי שנתהווה בימים האחרונים. תוכניותינו החלו לפני זמן. היה צורך במשא ומתן יישובי מקיף, ובזמן האחרון בעוד משא ומתן עם הממשלה, כדי שאפשר יהיה להביא לפני היישוב תוכנית ברורה ומלאה.

צו הגיוס הכללי נבדל משני צווי הגיוס הקודמים:

- א. בהיקף התביעה. הפעם אנו תובעים התנדבות לכל תפקידי שעת החירום.
 - ב. בהיקף חוגי הנתבעים. הפעם נתבעים בני כל הגילים המסוגלים לשירות פעיל, גם גברים וגם נשים.
 - ג. ארגון הפעולה, שמטרתו הפעם להגיע בהדרגה למצב שלא יישארו איש או אישה ביישוב בלי חלק במאמץ הכללי.
 - ד. בתביעת המאמץ הכספי של היישוב, לכלכלתו של מפעל ההתגייסות.
 - ה. בליכוד היישוב לכל חוגיו העיקריים סביב המפעל.
- במדרגה ראשונה נתבעים מתנדבים לצבא, אולם יש להבין כיום את חשיבותו הרמה של חיל הנוטרים, הוא "משמר המולדת", שתפקידים ממדרגה ראשונה מוטלים עליו כגון שמירת החופים, שדות התעופה ועמדות צבאיות אחרות, העלילות להתייך כל רגע למטרות התקפה מצד האויב.

הצורך במתנדבים לצבא בלתי מוגבל. אלפים נוספים דרושים לחיל הנוטרים. עד עתה התנדבו לצבא בארץ-ישראל 13,500 יהודים ובכלל זה כ-1,100 נשים. יחד עם חיל הנוטרים כבר התנדבו 20,000. אבל יש ביכולתו של היישוב לתת עוד רבבה מבלי

1 מסיבת העיתונאים התקיימה מטעם הוועד המרכזי היישובי להתגייסות. דברי מ"ש פורסמו ב"דבר" 25.6.2942.

להרוס את עמדותיו הכלכליות והחברתיות. תפקידי הנוטרות דחופים. אם אין אנו נותנים במהירות את מספר האנשים הדרוש, נוטלים אותם ממקור אחר [מהערבים]. בתור ראשון עומדים צורכי המשמר וההתגוננות בארץ, אך כבוד וחובה היא לנו להילחם בצורך בכל חזית בעולם, ובייחוד בארצות המזרח התיכון המקיפות בטבעת אש את ארצנו. ואומנם כבר נלחמו מתנדבינו בכל חזיתות המזרח התיכון: ביוון, בכרתים, בחבש ובאריתריאה ובלוב. מתנדבים יהודים השתתפו ושפכו את דמם גם בשחרור סוריה והלבנון.

מפעל ההתנדבות של האישה העבריה חדש לארץ, לעם העברי ולמזרח בכללו. התנדבות הנשים כבר נחלה הצלחה וכבוד על ידי מילוי תפקידי השירות בהצלחה. בשורות המפקדים שוררת שביעות רצון מהסתגלות החיילות העבריות למילוי חובותיהן. הנהלת הסוכנות פונה שוב אל האישה העבריה בקריאה לחזק את שורותיהן של היחידות העבריות של חיל העזר על ידי מתנדבות נוספות.

ממשלת הארץ מקדישה עתה התעניינות באוצרות הכוח האנושי של הארץ מתוך תשומת לב מיוחדת לכוחות האדם של היישוב העברי. הנהלת הסוכנות עומדת במשא ומתן עם הממשלה בעניין זה, ויש לנו הביטחון כי מתוך תפיסה מקפת של צורכי המלחמה ושל היכולות הגנוזות בקירבנו תהיה לנו היכולת לחזק את כוח התגוננות הארץ.

חיל הנוטרים, כמשטרה, נמצאים עכשיו בפיקודו של הצבא. יש דאגה להעלאת איכותו ההגנתית של חיל הנוטרים. נעשית הכשרה של סגני הקצינים של חיל זה לתפקידי פיקוד יותר גבוהים. מתברר על ידי התימרונים, כי אימונם של הנוטרים הוא במדרגה טובה ויש דאגה להשביח עוד את האימונים.²

2 להלן חלקו הראשון, ההצהרת, של הצו להתגייסות כללית של היישוב מטעם הנה"ס והוה"ל: אל היישוב!

השעה מחייבת התאזרות כל הכוחות לעמידה בשער. חובת המלחמה בצורך עד חורמה ואימת הסכנה הנשקפת לארץ קוראים לכל אחד ואחד להתייבב במערכה.

היישוב נקרא להתגייסות כללית אשר תכלול את כל תפקידי שעת החירום ותחול על כל המסוגלים למלאם.

גיוס היישוב כולו בהגו ובאוגו, זהו צו השעה.

הצורך בתסגיסיים ליחידות יהודיות בצבא הבריטי, להגנת הארץ ולמערכות המזרח התיכון, מתרחב והולך.

נדרש מיד מספר רב ששל נוטרים לתפקידי משמר ומגן הקשורים במצב המלחמה.

להמוני היישוב צריכה להינתן האפשרות לקבל הכשרה לתפקידי משמר מולדת ליום עברה.

שירותי הביטחון וההתגוננות קוראים למתנדבים חדשים.

דרושים כוחות עבודה נוספים לנגברת הייצור המלחמתי. המשק החקלאי משווע לתגבורת דחופה. על היישוב להיענות יד ובמלואו כוחו לכל הצרכים האלה ולעמוד הכן למילוי כל תפקיד של עבודה, ביטחון וקרב.

(הצו במלואו על פרטי גילאי הגיוס פורסם ב-21.6.1942 בכל עיתוני הבוקר).

”דבר”, קריקטורה עליונה 8.7.1942, תחתונה 15.7.1942 קריקטוריסט: אריה נבון

נוכח המפלה בלוב

סודי

גנרל אוקינלק יקר,

אסיר תודה הייתי לך על שני מכתבים, שאחד מהם, מ-20 באפריל, אישר קבלת תזכירי מ-17 באפריל בדבר מאמץ יהודי כולל להגנת ארץ-ישראל,² והאחר, מ-25 במאי, שבו הבהרת כי הדיונים בנושא הגיעו כמעט לכלל סיכום סופי והבעת תקווה שעד מהרה תוכל לשלוח לי תשובה ממצה. מאז המכתב מאותו תאריך לא שמעתי דבר אם מהמיפקדה הכללית [בקהיר] ואם מהמפקד הכללי בירושלים.

חשתי רתיצה מלהטרידך שוב, בדעתי עד מה אתה טרוד בוודאי, והמתנתי בסבלנות למסר נוסף שלך. אולם אירועים שהתחוללו באחרונה דוחקים בי לפנות אליך שוב, שאם לא כן – אמעל בחובותי.

בטוחני כי אין לייחס למפלה בלוב³ חשיבות מכרעת כלשהי, אבל לבטח היא מהווה אזהרה חדשה כי יש להתכונן לכל אפשרות, וכי לגורם הזמן נודעת חשיבות עליונה. התחושה שעדיין נותר הרבה לעשות, אם אכן מן הדין כי תהיה ליהודים בארץ-ישראל מלוא היכולת להטיל את מלוא משקלם להגנת ארצם, מעוררת אפוא דאגה חמורה ביותר. אחריות חמורה רובצת עלינו, ולפיכך אני מבקש להדגיש שוב את דחיפות העניין ומפציר בך לנקוט פעולה בהקדם האפשרי.

שלך בכנות,

מ. שרתוק⁴

1 גנרל קלוד אוקינלק (1884–1981). התמנה מפקד הצבא הבריטי במזרח ביוני 1941 במקום גנרל ארצ'בלד וויול. מאוגוסט 1942 מפקד הצבא הבריטי בעיראק ופרס.

2 ר' מאבק א-1, מסמך 108.

3 נפילת טוברוק בידי הגרמנים ב-21.6.1942 והתקדמות הצבא הגרמני לגבולות מצרים.

4 גנרל אוקינלק השיב למ"ש ב-10.7.1942:

מר שרתוק יקירי,

תודה על מכתבך מ-22 ביוני.

צר לי על העיכוב שחל בתשובתי לתזכירך מ-17 באפריל. הנושאים שהעלית בתזכירך

מ-17 באפריל נבחנו בקפידה ואני אעשה ככל יכולתי לזרז תשובה.

בטוחני כי תבין שאנשי המפקדה היו עסוקים ביותר בחודשים האחרונים.

שלך בכנות, ק. אוקינלק

עם נפילת טוברוק

סודי

מיג'ור-גנרל מק-קונל יקר,

נפילת טוברוק² משרה תחושת חומרה רבה יותר על השיקולים שהיתה לי הודמנות להעלות לפניך בשתי פגישותינו האחרונות ב-23 במרס וב-27 באפריל. כאשר דר' יוסף ואני נועדנו אתך במועד המאוחר יותר, הואלת בטובך לומר שאתה מקווה כי בקרוב מאוד תוכל ליידיענו בצעדים שיינקטו לאחר שקילת תזכירי לגנרל אוקינלק מ-17 באפריל.³ מאז הרשיתי לעצמי פעמיים לבקש ראיון במטרה להיוודע היכן הדברים עומדים, אבל סגנך הודיע לי שעדיין אין לך מה למסור.

כידוע לך, אנו נתונים במאמץ כולל לדרבן התגייסות, אשר כבר הניב כמה תוצאות ממשיות, אבל דווקא מפני שההתגייסות במעלה, ובמיוחד לאור ההתפתחויות בלוב, שאלות האימונים המלאים יותר לפלוגות הארץ-ישראליות של ה"באפס", וצירופן יחדיו לגדודים, לובשות חשיבות יתרה. לבד מזה, הציבור היהודי משתוקק מדי יום יותר ויותר לניצול מלא ככל האפשר של הפוטנציאל המלחמתי שלו באמצעות אימונים רחבי ממדים לתפקידי משמר המולדת.

הסוכנות היהודית תזנה את אחריותה אם, בצומת רציני זה, לא תסב את שימת לבך לכל השאלות הללו. כולנו מקווים שהמפלה בלוב זמנית בלבד ולא תיוודע לה השפעה מכרעת על מהלך המלחמה העתידי במזרח התיכון, אולם מוטלת עלינו חובה להיות נכונים לכל אפשרות, וגורל היהודים בארץ-ישראל במקרה של מצב חירום חמור, שיתהווה בארץ או בקירבתה, מחייב עירנות מירבית.

אני מקווה מאוד לשמוע ממך, במועד המוקדם ביותר הנוח לך, את שבכוונתכם לעשות. אנו נכונים, כמובן, לעמוד לרשותך לדיון פנים אל פנים. אני מבקש לצרף העתק של מכתבי לגנרל אוקינלק מיום זה.

שלך בכנות, מ. שרתוק⁴

1 דגלס מק-קונל, מפקד הצבא הבריטי בא"י.

2 טוברוק נכבשה בידי הצבא הגרמני ב-21.6.1942.

3 ר' מאבק א-1, מסמך 108.

4 מק-קונל השיב למ"ש ב-26 ביוני, כי אינו מוסמך להחליט בנושאים כגון קיבוץ פלוגות "באפס" ארץ-ישראליות; בעניינים אלה יש לפנות לסמכות גבוהה יותר; תוכנית כללית למתן אימון טוב יותר למי"ע בפקודת צבאי, אושרה, וקורס ראשון כבר התחיל; כן ניתן אישור עקרוני להקמת פלוגות משמר נוספות של קשישים יותר, ובאופן זה ישוחררו כמה פלוגות של "באפס" מתפקידי שמירה סטטיים ויוכלו לקבל אימונים מתקדמים יותר; ככל שירבו מתגייסים ופלוגות "באפס" נוספות, כן יגדלו הסיכויים לשיפור האימונים של הפלוגות הקיימות.

השתתפות בהגנת הארץ

בעניין השתתפות מלאה יותר בהגנת ארץ-ישראל נפגשתי [עם] המפקד בירושלים¹ ב-23 במרס וב-27 באפריל. הגשתי תזכיר למפקד הראשי² ב-17 באפריל קיבלתי ממנו שני אישורי ביניים אישיים ב-20 באפריל וב-25 במאי שהבטיחו החלטה בהקדם. במשך מאי יוני ביקשתי פעמיים להיוועד עם המפקד אבל סגנו השיב בשמו שאין לו דבר חדש להודיעני והחלטה צפויה בקרוב. אתמול כתבתי שוב למפקד ולמפקד הראשי התייחסתי להתפתחות בלוב הדגשתי אחריות כבדה הכרוכה בהעדר פעולה בקווים שהצעתי בתזכיר ב-17 באפריל.

1 מיג'ור-גנרל מק-קונל.

2 גנרל קלוד אוקינלק.

הפליטים היהודים מפולין

קיבלנו פרטים מחירדים על מצב פליטים יהודים פולנים בטורקסטן ממאות עדים אמנים שהגיעו לארץ-ישראל ולטהרן. דווח על כמה מאות אלפי מתים.¹ חוגים פולנים רשמיים פה מעריכים מספר נוכחי של פליטים בטורקסטן 110,000 מחציתם יהודים. השלטונות הרוסים העבירו הטיפול בפליטים לשלטונות הפולנים. כל פליט זכאי לקבל 400 גרם לחם ומים חמים ליום. טיפוס, צפדינה, רעב וקור גורמים מקרי מוות רבים מאוד מדי יום. בעיה של רבבות יתומים חריפה במיוחד. 12,000 אזרחים פולנים שפוננו מרוסיה לאיראן כוללים רק 800 יהודים. בין אנשי הצבא הפולנים שפוננו מרוסיה לא עולה אחוז היהודים על 6 ובדומה בין מאות יתומים פולנים שהועברו לבומביי רק יהודים מעטים. השלטונות הפולנים אומרים שקיבלו הוראות סובייטיות לא לכלול יהודים בצבא הפולני. לעומת זה דווח ממקורות אמנים על יהודים רבים שפינויים אושר בידי הסובייטים ולא הורשו על-ידי הפולנים להצטרף לצבא. גם התלוננו שסיוע שנשלח על-ידי מוסדות פולנים אינו מגיע בכל מקום ליהודים. הסוכנות והוועד הפולני היהודי² הפנו בקשות דחופות לממשלה הפולנית בלונדון באמצעות הקונסולים הפולנים להגדיל מספר אנשי הצבא היהודים והמפונים האזרחים ולחלוקה שווה של סיוע. רצויות פניות ענייניות בצד שלך. נציג הוועד היהודי פולני שוהה בטהרן חודשיים וזקוק לכספים. 150 סרטיפיקטים נשלחו לטהרן. קבוצה ראשונה משתיים של פליטים מטהרן הגיעה לארץ-ישראל בימים אלה. דובקין יוצא לאיראן בשבוע הבא.

1 בקרב יהודי פולין בכלל.

2 בספטמבר-אוקטובר 1939 הקימה הנה"ס ועדה בראשות יצחק גרינבוים, ובהשתתפות משה שפירא, אליהו דובקין ואמיל שמורק, לטיפול בענייני יהדות פולין, שכונתה "ועדת הארבעה" או "הוועד לענייני יהודי פולין". בראשית 1940 הקימה ועדה זו מרכז לידיעות שהגיעו מפולין. באמצע ינואר 1943 הוקם "ועד ההצלה המאוחד שליד הסוה"י" (בקיזור "ועד ההצלה") בהשתתפות נציגי הסוה"י, הוה"ל, "אגודת ישראל" והרוויזיוניסטים, גם הוא בראשות גרינבוים.

גיוס יהודים סורים ועיראקים

אדוני,

אני מתכבד להציע בשם הנהלת הסוכנות היהודית, כי ליהודים סורים ועיראקים המבקשים להתגייס ליחידות הארצישראליות היהודיות של הצבא הבריטי תינתן אפשרות לבוא לארץ-ישראל כדי להתגייס. לפי מידע שבידי הסוכנות היהודית הורשו מספר ניכר של מוסלמים ונוצרים סורים ולבנונים להיכנס לארץ-ישראל ולהתגייס ליחידות הארצישראליות הערביות.

אודה לך אם תינתן בהקדם תשובה לפנייה זו.

בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

עוד על הצהרת נורי סעיד

אדוני,

אני מתכבד לאשר קבלת מכתבך מ-22.6.1942 ולהודות לך על העברת מכתבי מ-10 ביוני לשר המדינה.¹

2. אומנם התרגום של הקטע [במכתבי אליך] שצוטט מ"פלסטיין" מ-7 ביוני לא היה מילולי במדויק, שכן נאמר בו "ארצות ערב" במקום "ערבים" כבמקור, אולם המונח "ערבים" בהצהרת ראש ממשלת עיראק כיוון לארצות ערב, שהרי רק ארץ יכולה להשיג עצמאות ולא אדם יחיד. לעומת זה, בתרגומך נאמר "ארץ-ישראל, סוריה וכל הערבים" במקום "ארץ-ישראל, סוריה והערבים האחרים" כבמקור. המילה "אחרים" מדגישה ביתר שאת כי מדובר בארצות. פירושה המובהק של ההצהרה הוא, אם כן: א) שארץ-ישראל לדידו של הדובר, ארץ ערבית, ב) שארץ-ישראל תשיג את עצמאותה. מכאן שהמסקנה בסעיף 3 של מכתבי, שם נאמר כי ההצהרה "צופה, למעשה, כי אחרי המלחמה תהיה ארץ-ישראל מדינה ערבית עצמאית", נכונה לגמרי.

3. הסוכנות היהודית חייבת, לפיכך, לעמוד על הסתייגותה מפרסום אותה הצהרה בארץ-ישראל בזמן שתחזיות לעתיד ארץ-ישראל, היוצאות מפי מנהיגים ציוניים, אסורות בפרסום.

בנאמנות,

משה שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 ר' מסמך 9 לעיל.

גיוס לצי המלכותי

קפטן ליידיקר יקר,

כאשר בתגובה להזמנתך האדיבה ביקרתי אותך בחיפה ב-7 במאי, ביקשת ממני את שיתוף הפעולה של הסוכנות היהודית בגיוס יהודים ארצישראליים לצי המלכותי, אשר לפי הערכתך היה אמור להתחיל בקרוב מאוד.²

באותו זמן היינו טרודים בהקמת מאגר גדול של מגויסים חדשים לצבא. הנחתנו היתה כי ההודעה על תוכנית הגיוס לצי המלכותי תתפרסם בתוך ימים ספורים, ולפיכך ניתנו הוראות לבחור אנשים מתאימים מן המאגר הנ"ל ולהשאירם בעתודה בשביל הצי. התוצאה היתה שכמה עשרות אנשים, שאחרת כבר היו מתאמנים עכשיו במחנה סרפנד, דחו את גיוסם.

מאז חלפו שישה שבועות, ואף שנאמר לנו פעמים אחדות כי ההודעה תתפרסם מדי יום, לא אירע דבר. בינתיים התפתח מצב לא נוח עד מאוד. כמה מן האנשים שנועדו לצי נואשו מלהמתין בלי סוף והתגייסו לצבא. אחרים חמקו משליטתנו ומהווים, לפי שעה, הפסד נקי להתגייסות. האנשים שעדיין ממתנים מתחילים לתהות שמא הסוכנות היהודית אינה יודעת על מה היא מדברת. הסוכנות היהודית, מצידה, מוצאת את עצמה במצב מתסכל כאשר היא בולמת אנשים מלהתגייס בזמן שכל מאמציה מכוונים לזרז מהלך זה.

משום כך אכיר לך תודה על הבהרת המצב בהקדם האפשרי. אם התוכנית איבדה מחשיבותה, מוטב שנדע זאת בהקדם.

עד לקבלת תשובתך, רצוני לנצל את ההזדמנות ולסכם את העניינים שעליהם הוסכם בפגישתנו לגבי תנאי הגיוס של יהודים ארצישראליים לצי המלכותי:

1. הגיוס יהיה לשירות במזרח הים התיכון. שירות במקומות אחרים יותנה בהסכמה אישית.
2. שיעורי התשלום וקיצבות משפחתיות יהיו שווים לאלה שמקבלים מלחי הצי הבריטים.

1 גאי ליידיקר - מפקד הצי הבריטי בנמלי א"י, סוריה ולבנון 1939-1944.

2 על גיוס יהודים ארצישראליים לצי הבריטי ר' מאבק א-1, מסמך 22. במכתב למ"ש 28.4.1942 (אצ"מ 525/5096) ביקש ליידיקר שיתוף פעולה כדי לשחרר מלחים בריטים לתפקידים ימיים ולהפנות מתגייסים יהודים לתפקידי חוף לא ימיים. על דוח מ"ש להנה"ס על פגישה עם ליידיקר ב-7.5.42 והצעותיו לגיוס (ר' שם, מסמך 130).

3. יהודים ישרתו ביחידות יהודיות טהורות, למעט השארית הזמנית של צוותים בריטיים עד אשר יסלימו הארצישראליים את כל אימוניהם וימלאו את כל התפקידים ביחידותיהם.
4. בכל מקום שהדבר יהיה מעשי, היחידות היהודיות שישרתו בחופים ימוקמו זו ליד זו.
5. לגבי ארצישראליים שיימצאו כשירים לתפקידי קצונה ודרגות אחרות, יישקלו המלצותיה של הסוכנות היהודית.

בתקווה לשמוע ממך על מצב הדברים במועד המוקדם ביותר הנוח לך,

שלך בכנות,
מ. שרתוק

גיוס לחיל התותחנים

קולונל ווינינג יקר,

שמחתי לשמוע במהלך ביקורי אצלך ב-8 ביוני, כי בכוונתך, אלא אם כן ייווצרו נסיבות בלתי צפויות, להקים את הסוללות מחיילים ש-90-95 אחוז מהם יהיו ארצישראליים (יהודים), ובאופן זה להקטין למינימום את מספר הסוללות [בא"י] שיישארו מעורבות בחיילים בריטיים. לפיכך, בשובי לירושלים ניתנו הוראות לקציני הגיוס שלנו לכוון גברים מתאימים, ככל שהדבר יהיה בשליטתנו, להתגייס לחיל התותחנים המלכותי.

אני שמח לציין, כי כתוצאה ממהלך זה התגייסו במשך יוני כ-60 איש לחיל התותחנים.²

תיקוטי האיתנה, שמדיניות ריכוזם של הארצישראליים תימשך. בכוונתי לבקר בקהיר בקרוב ובהזדמנות זאת אבקש להבהיר את העניין עם הגופים המוסמכים במפקדה העליונה.

בינתיים אהיה אסיר תודה לך אם תוכל בטובך להודיעני אם נשלם ריכוז הארצישראליים במסגרת שתי סוללות.

שלך בכנות,
מ. שרתוק

1 לייטננט-קולונל פ' א' ווינינג, מפקד גדוד החוף 14, חיל התותחנים, כוחות המזרח התיכון.

2 בראשית 1942 הסכימו הבריטים עקרונית לפרק את היחידות המעורבות הבריטיות-יהודיות שבחיל התותחנים. התוכנית הוצאה לפועל ביוני 1942. מ"ש ביקר בגדוד התותחנים הארצישראליים במצרים בראשית יוני ושמע שם על ההחלטה להקים שתי סוללות יהודיות בפקוד בריטי. בעקבות הביקור חודש הגיוס לחיל התותחנים (ר' גלבר א', עמ' 502-503).

פרשת האחים ליטוונסקי

פרטי

גב' ליטוונסקי הנכבדה, ידידים יקרים מוריס ואמיל, שמעתי בכאב לב על הריב שנפל בין האחים ועל התפרדות החבילה "האחים ליטוונסקי". השותפות בין האחים קיימת, אם איני טועה, למעלה מעשרים שנה, אך בית ליטוונסקי מונה את קיומו בארץ למעלה מששים שנה. אני זוכר היטב את אבי המשפחה המנוח ואת החן והאצילות שהיו שופעים מאישיותו. כשהתאחדו האחים לחבורה אחת היה בזה המשך נאה למסורת של יציבות והתמדה בפעולות מסחר ובניין. יתר על כן, היה בזה גילוי יפה של שלום בית ואחדות משפחה, שהיה ראוי לשמש מופת לרבים. אחדות זו נהרסה עכשיו. אם יש איזו תקווה שהיא להצילה ולהקימה מחדש, הייתי רואה בזה מעשה רב אילו קמה קבוצת ידידים, אנשי מעשה, ועשתה התאמצות לפשר בין האחים ולהביאם שוב לידי שיתוף ושלום. אך אם באמת כלו כל הקיצין והשותפות מוכרחה להתחסל, הרי יש בזה אסון נוסף וביזיון מיותר אם בירור הסכסוך יובא לערכאות. דומני כי מסורת המשפחה וזכר האב היקר לכל שלושת האחים מחייבים לפתור את השאלה בדרך ההגונה והמקובלת של בורות ולא להוציא את הריב החוצה.

בתור ידיד ותיק של המשפחה הנני מרשה לעצמי לפנות אל גב' ליטוונסקי הכבודה בבקשה ובעצה להשפיע על בניה, בכל אמצעי ההשפעה שבידה, שימסרו את יישוב הסכסוך לבוררות. הנני פונה בבקשה זו גם אל האחים עצמם, בתור מי שמוטלת עליו אחריות ציבורית מסויימת ביישוב, הנני רואה חובה לעצמי לחוות את דעתי בעד בורות ונגד דיון בערכאות גם מטעמים ציבוריים כלליים – למנוע חילול שם של משפחה עברית ותיקה בארץ ע"י הופעת חבריה בפני שלטונות חוץ כורים איש לרעהו. אין בני אדם נתפסים על חילוקי דעות שנופלים ביניהם, אך אם פורצת מחלוקת בין אחים צריך שיהא להם הכוח המוסרי ליישב את המחלוקת בדרכי שלום.

הנני מבין, אומנם, שהסכסוך נמסר כבר בחלקו לערכאות. אעפ"כ, לא מאוחר עדיין להפסיק את ההתדיינות ולהחזיר את העניין כולו לבוררות. הנני מקווה נאמנה, כי בקשתי לא תשוב ריקם. בכבוד ובברכה.

מ. שרתוק

1 שרה ליטוונסקי – אלמנת יעקב אלחנן ליטוונסקי, יליד אודסה 1852. עלה ב-1880. ייסד ביפו בית חרושת לסבון ואח"כ עסק בסחר עצים ובייצור חביות. מייסדי תל אביב. בנו משה (מוריס) ליטוונסקי (1888-1951). יליד יפו. מראשוני בוני תל אביב. עסק בבנקאות ובמסחר. קונסול כבוד של אסטוניה בא". רכש קרקעות עם אחיו אמיל (1891-1962), לרבות של הכפר סאקיה, שם הקימו את תל ליטוונסקי על שם אביהם; היום תל השומר.

תשובה לתלמיד

אמיר יקירי,

הגני מודה לך מאוד על מכתבך, אך אינני חושב שאפשר להוציא לפועל את הצעתך. בזמן מלחמה צריכים החיילים להיות מוכנים תמיד לעבור ממקום למקום, לפעמים ללכת ברגל דרך ארוכה. בימי קרב נמצאים החיילים בחפירות הגנה, אינם ישנים בלילות ואינם אוכלים די, וחייהם תמיד בסכנה. בכל המצבים האלה יכולים הילדים רק להכביד על החיילים ולא לעזור להם.

מוטב שהחיילים הנמצאים בחזית ידעו, כי ילדיהם שבבית לומדים היטב ומתחנכים להיות אנשים מועילים. זה יוסיף לחיילים כוח להילחם עד הניצחון כדי להפיל את שלטון הרשע וליצור בעולם מצב כזה שלא תוכל עוד לפרוץ מלחמה ולא יהיה צורך לילדים, גם כשיגדלו, להיות אנשי צבא.

אם כי אי אפשר לקבל הצעתך, שמחתי למכתבך כי ראיתי שאתה חושב לא רק על מה שנחוץ לך בלבד, אלא על מה שדרוש לעם כולו. כעת אינך יכול לעשות את הדבר שאתה חושב לנחוץ, כי עודך ילד קטן, אך אם תוסיף לחשוב תמיד על הדברים הנחוצים לעם, אז כשתגדל תוכל לעשות מה שאתה חושב ותהיה באמת בן נאמן לעמך המוכן למלא כל תפקיד שהעם יטיל עליו. היה שלום, חזק ואמץ!

משה שרתוק

לכבוד

מכתב הקדמה השנים הינדסה

אני מביא לכם לקראת השנים הקודמות של
8. מובן שגם הרבה מילים. חלקים וכתובים לעצור
המילים בהרבה. למשל חלקים אחרים, ו
חלקים כדורים ובכל מובן אחר נוסף.
בזמן כנס נוסף בקצרה לנתיב המיוחד.

בכבוד

אמיר גיין
המחבר
ג. 1940-1941
ג. 1940-1941
המחבר

הא
24/13/1941

1/1/1941

1/1/1941

מכתבו של אמיר גיין

שיחה עם גנרל מק-קונל

שאלות מדיניות

מר שרתוק: לפני שבועיים בערך נתפוצצה פצצה בבית הדפוס של בלומנטל.² מאז אני משתדל לברר את הדבר והבירור מתקרב לסיומו. כמובן שאמסור דין וחשבון להנהלה. לא עלה על דעתי כלל שיש צורך בקביעת עמדה מצד ההנהלה. עמדת ההנהלה למעשי טרור ידועה מאז ומתמיד. גילוי דעת בכל מקרה מבטל את ערכו, אבל נתקלתי במצב שחוסר תגובה מצד ההנהלה נתן מקום לטענות ושמעות משונות מאוד. משום כך הגעתי למסקנה, שיש להודיע לקהל את דעת ההנהלה על ידי אינטרוויו בעיתונות. בדברי אגיד, שלמען הוציא כל אי-הבנה וסילוף, אנו רוצים לקבוע שאנו פוסלים אמצעים אלה של מלחמה ציבורית ורואים בהם מעשי פשע המכתימים את שם ישראל כלפי חוץ.³

בתום דיון קצר הוחלט כי מ"ש ינסח הודעה לעיתונות.⁴

מר שרתוק: חברי ההנהלה קראו את המכתבים שנשלחו על-ידי לגנרל אוקינלק לקהיר ולמפקד הצבא בארץ.⁵ חיכיתי לתשובה עד שבת [27.6] ואז טילפנתי למיפקדה. כתוצאה מזה הזמינו אותי לשיחה עם המפקד [מק-קונל], שהתקיימה הבוקר. בראשית השיחה אמר לי המפקד, כי נשלחה לי כבר תשובה. אגב, התשובה נתקבלה רק עתה בעת הישיבה.

1 מתוך הפרוטוקול. סדר היום: ישיבת הנהלה; פסק דין בקשר עם הספרות; שאלות מדיניות; נציגות התאחדות עולי גרמניה בוועדת הביטחון.

2 בחצות יום ו' 13.6.1942 התפוצצה פצצה שהוטמנה בבית הדפוס של האחים הירשבוים בתל אביב, שם נדפס העלון הגרמני "ידיעות בלומנטל". נהרסה כליל מכונת ההדפסה וניזוקו קשה שתי מכונות סידור. אש גדולה אחזה בכל הבניין וכמה אנשים ששהו בבניין נפצעו קל. "קול ההתפוצצות היה אדיר ודיירי הסביבה החלו לרדת למקלטים, וההתפוצצות נשמעה בכל חלקי העיר". בבוקר אותו יום בירושלים תקפו ארבעה צעירים מכונת שהביאה מתל אביב את חבילות העלון והציתון ("דבר", "הארץ" 14.6.1942). שתי הפעולות בוצעו בידי ארגון ימני קיצוני שלא זוהה (ר' מסמך 35 להלן).

3 בשבת 27.6.1942, כונסה באולם "אהל שם" בתל אביב אסיפת עם מטעם האיגוד להשלטת העברית, ככל הנראה ביוזמת המוסדות הלאומיים. "המונים מילאו את האולם עד אפס מקום ובין הבאים היו גם הרבה מעולי גרמניה וסופרי העלונים הגרמניים". אחד הדוברים היה יהודה קויפמן, יו"ר מחלקת התרבות של הוועד הלאומי, ש"הגיש בנאום כי את הלשון העברית יש להפיץ בדרך של הסברה ולא על ידי תוקפנות והטלת פצצות" ("הארץ" 28.6.1942).

4 לא אותרה.

5 גנרל מק-קונל. ר' מסמכים 23, 24 לעיל.

בשיחה אמר לי המפקד, כי אין זה בסמכותו לצרף את פלוגות ה"באפס" לבטליונים. עניין זה נדון בלונדון, ועליו מתנהל משא ומתן בין הסוכנות היהודית ובין גנרל אוקינלק. משום זה נאלץ להודיע, שאין לו להוסיף לתשובתו בשאלה זו. יחד עם זה הודיע לי המפקד, כי נתאשרה תוכנית מקיפה להרחבת משטרת היישובים היהודיים, והאימונים ייעשו בפקודת הצבא. למעשה התחילו כבר האימונים ו-36 איש ממשטרת היישובים היהודיים, סרג'נטים רובם, נמצאים עתה בסרפנד לאימונים צבאיים. כן אושרה בפרינציפ תוכנית להקמת פלוגות לתפקידי משמר, למען שחרר את פלוגות ה"באפס" מתפקידי משמר סטטיים ולהטיל עליהם תפקידים מלחמתיים יותר. הגנרל הודיע, כי בהופיע יותר מתגייסים גדלים השאנסים להרחבת האימונים לפלוגות ה"באפס" הקיימות. לפלוגות המשמר יתקבלו קשישים יותר, זאת אומרת למעלה מגיל 35.

אל המפקד באתי לשאול על מצב המלחמה במזרח הקרוב, ומה חושבת המפקדה לעשות לפי התוכניות שהוצעו על-ידינו. אשר למכתב, שהעתק ממנו נמסר לי במפקדה בעת הראיון, יש במסגרת העניינים שהמכתב דן בהם התקדמות ידועה. בנוגע לפלוגות ה"באפס" אמרו לנו קודם במפקדה כאן, שהעניין נמצא בדיון ועתה ביקשתי לדעת מה התוצאות. תשובת המפקד היתה שהעניין נמצא בסמכותו של המפקד אוקינלק, ולא בסמכותו-הוא.

אשר לחיל הנוטרים, אמרתי למפקד כי לדעתי יש קודם כל להגדיל ולהרחיב את מספר הנוטרים ויש לתת אפשרות לאנשים לקבל את תפקידי הנוטרים, זאת אומרת להתאמן למען יוכלו במקרה הצורך גם למלא את תפקידם כראוי. המפקד השיב, כי יש כבר החלטה על קצין צבאי בריטי, שיהיה ממונה על אימוני משטרת היישובים היהודיים, אבל הקצין עצמו טרם הופיע. כן הבטיחו לי להמציא נשק לאימונים. כן הודיע המפקד שהתוכנית שהוגשה על-ידו למפקדה העליונה [בקהיר] נתאשרה.

חזרתי והדגשתי שצריכה להיעשות התחלה על-ידי הכנסת מספר יותר רב של אנשים למשטרת היישובים היהודיים, כי על-ידי אי-גיוסם אנחנו מבוזים כיום רוב הנמצא בערים ומטילים מעמסה נוספת על אנשי הנקודות החקלאיות, העוסקים בין כה וכה למעלה ראש. המפקד השיב, כי ברצונו לשכלל קודם כל את הדברים במסגרת הקיימת. השבתי כי על-ידי הרחבת המסגרת אין שוברים אותה. לבסוף הודיע המפקד, כי הוא מקבל את דעתי לתשומת לב ומקווה שיתקדמו גם בעניין זה.

עברתי אז לדבר על הצורך להכין נשק לאימונים וכדומה. תגובת המפקד היתה: "הרי אמרתי לך תמיד שאין נשק, אבל אתם לא האמנתם לנו". אמרתי, שאין כאן שאלה של אמון, אלא התפלאנו מאוד שאין נשק. אולי אפשר לקבל משלוח מיוחד

פרטי של נשק מארצות הברית?⁶ לבסוף הסכים המפקד שחוסר נשק אינו מהווה סיבה לאי הרחבת משטרת היישובים היהודיים.

אשר לפלוגות המשמר של הקשישים, הסביר לי המפקד שיש להם צורך באנשים לתפקידי משמר והחליטו לקבל אנשים קשישים יותר לתפקידים אלה. הערתי לו שאם כן, יש צורך לקרוא חזרה לצעירים שלנו שנפסלו בבדיקה הרפואית בסרפנד ברצותם להתקבל לפלוגות ה"באפס". הם לא התאימו ל"באפס", אבל יכולים להיות טובים לתפקידי משמר. כן הצעתי לתת מיד הוראה לרופאים בסרפנד לקחת בחשבון בשעת הבדיקה הרפואית של המתגייסים גם את תפקידי המשמר. כנראה שגם פלוגות הקשישים תקראנה "באפס".

לבסוף סוכמה השיחה, כי בנוגע לצירוף היחידות לבטליונים יש לחכות לתשובתו של המפקד אוקינלק. יש הסכמה על הרחבת האימונים של משטרת היישובים היהודיים וקצין מיוחד יהיה ממונה על אימונים אלה, וכן ידאגו לנשק בשבילם. המפקד הסכים לברר את האפשרות להשביע מספר רב של צעירים לתפקידי שוטרים מיוחדים, שיהיו את הגרעין למשמר המולדת.

לשאלתי על המצב האסטרטגי במזרח התיכון השיב המפקד, כי הוא אינו יודע יותר מאשר ידוע לכל אחד הקורא בעיתונות.

הסברתי את מצבנו המיוחד לאור ההתפתחות בלוב ומעמדנו המיוחד בקשר עם מצב זה.⁷ המפקד העיר, כי הוא אינו יודע את תוכניות המלחמה של המפקדה העליונה, אבל מניח בביטחה שהאנגלים יחזיקו בארץ-ישראל.

טילגרפתי לאנגליה על כל התפתחות העניינים בקשר עם הגיוס.⁸ העתקה מהטלגרמה נשלחה לחברי ההנהלה.

קיבלנו טלגרמה מבן-גוריון, האומרת שיש כאילו אפשרות לפתוח מחדש בדיון על שאלת הכוח היהודי, והוא שואל כמה כוחות נוכל עוד לתת לצבא.

הגיעו אלינו ידיעות, כי בממשלה יש תרעומת עלינו על שאנו מבוהלים. אחד הקצינים התבטא, שבין היהודים כאן שוררת בהלה. אחד העובדים העיר לו, כי גם בפרלמנט הבריטי וגם בעיתונות הבריטית יש מעין בהלה. תשובת הקצין היתה כי שם יש לא בהלה אלא רוגז. עובדנו הגיב, כי אם כן יש לקרוא גם להגבתנו-אנו בשם רוגז. צו הגיוס נתפרסם בריבים.⁹ ביום ו', לפני שבוע, לאחר ישיבת ההנהלה, מסרנו את הכרוז לרדיו לשידור בעברית. מנהל תחנת השידור הודיע שהדבר לא ישודר בשום אופן. דר' יוסף פנה מיד בעניין זה לסגן המזכיר הראשי והודיע לו שאנו

6 ארה"ב סיפקה ציוד צבאי למוה"ת במסגרת תוכנית "החכר והשאל".

7 נפילת טוברוק בידי הגרמנים והתקדמותם לעבר מצרים.

8 ר' עמ' 40 לעיל.

9 הצו להתגייסות כללית התפרסם בעיתונות ב-21.6.1942 בשם הסוה"י והוה"ל. הנוסח שחובר בידי מ"ש, אושר בישיבת ועדת הביטחון היישובית (ר' אטיאש, עמ' 234).

נרשום לפנינו, כי הממשלה מפריעה לגיוס יהודים לצבא הבריטי. לאחר התייעצות הודיעו לנו שהצו ישודר, אבל כשעה וחצי לפני השידור הודיעו לי מתחנת השידור, כי אומנם ניתן אישור לשידור הצו, אבל הדבר לא ייעשה על ידי פקיד הרדיו [הקריין], והפקיד היהודי הציע לי לשדר את הדבר, ואומנם קראתי את צו הגיוס ברדיו. למעשה נתקבל הרושם בקהל, שהממשלה מעמידה את כל מכשיריה לרשות היישוב בקשר עם הגיוס.

בוועדת הביטחון דנו מחדש על תוכנית העבודה. נשיאות מגבית ההתגייסות¹⁰ ניגשה לפעולה מתוך תנופה רבה, אבל יש שאלה של אמצעים מידיים להתחלת הפעולה. הכוונה לגיוס 50,000 לא"י להלוואה על חשבון המגבית. כסף זה דרוש: אל"ף, לשם דאגה לחייל ומשפחתו ולהוצאות המנגנון לגיוס. ב"ת, הכנתנו הישירה להגנת הארץ, עד כמה שזו ניתנת לנו לעשותה. אנו פונים, למשל, לממשלה בדבר אימוני אנשים וכדומה, אבל עלינו להכין חבר מדריכים וזה עולה בכסף רב. גימ"ל, פעולה עצמאית מצדנו לקראת הבאות.¹¹

סעיף ג' זקוק להרבה יותר כסף מאשר 50,000 לא"י. הסתדרות העובדים מודיעה שהיא מוכנה לתת הלוואה של 25,000 לא"י על חשבון התרומות למגבית ההתגייסות, בייחוד לסעיפים ב' וג'.

דר' סנטור העלה בשלב זה כמה קובלנות, לרבות על כך שצו הגיוס החדש לא הובא לידיעת ההנהלה לפני פרסומו, ועל העדפת ענייני ביטחון יישובי על פני הגיוס לצבא.

מר שרתוק: לטענה הפורמלית של דר' סנטור – זה אינו הצו הראשון שפורסם על ידינו. גם הכרוזים הראשונים לא נמסרו לדיון בהנהלה. היו לנו דיונים והחלטנו על קווים, אבל לא על ניסוח הדברים. ייתכן שמוטב היה למסור את הנוסח גם לעיון החברים, אבל לא היתה כאן עבירה על הסמכות.

מסרתי בהנהלה ובוועד הפועל הציוני לא פעם על דיונים על גיוס כללי ועל מינוי ועדת הביטחון כאורגן מרכזי לגיוסים אלה ועל מגבית כספית.¹² ההנהלה גם החליטה שהוועדה מהווה את האורגן המרכזי לענייני הגיוס. ועדת הביטחון מצידה חילקה בינה את התפקידים ומינתה ועדת מישנה. גם כאן, בוועדת המישנה, הובטחה שליטתה של המחלקה המדינית על ידי כך שדר' יוסף ממלא את התפקיד של יושב ראש ועדת מישנה זו, וכל הזמן היו הפעולות מרוכזות בידי המחלקה המדינית, ואין כאן כל חידוש מפתיע. איני מבין את פליאתו של דר' סנטור.

10 על המגבית, שהוקמה ב-3.5.1942, ר' מסמך 7 הע' 2 לעיל.

11 לחיזוק ארגון ה"הגנה" ובייחוד למימון יחידות הפלמ"ח.

12 לפרטים על המגבית ר' מאבק א-1, מסמך 79.

לא נכון גם שמישהו סולק [מהוועדה לענייני הגיוס]. נכון רק שמר אליהו גולומב¹³ הסתלק, שניים האחרים [ולטר טורנובסקי והנס פרידנטל] לא סולקו ולא הסתלקו. נכון שעל-ידי ההרחבה יש צורך בתיאום ידוע וזה ייעשה. אני חולק על דעתו של דר' סנטור שהצו מוזק לגיוס ואינו מועיל לעניינים אחרים. ההיפך מזה הוא האמת. צו הגיוס הועיל. בחודשים מאי ויוני יש עלייה ניכרת במספרי המתגייסים, ובצו יש תגבורת רבה לגיוס לצבא. אני חולק על דר' סנטור גם על הצד הכספי של הדברים. אציע לוועדת הביטחון לחלק את הכספים לפי המיכסה הבאה: 60 אחוז לחייל ולנוטר – בזה 45 אחוז למשפחת החייל והנוטר – 7 אחוז למנגנון, 33 אחוז לפעולה עצמית לקראת הבאות.

קפלן מסר נתונים כספיים על מגבית ההתגייסות. הצעתו לתת ייפוי כוח לגזברות הסוה"י להשיג 25,000 לא"י לצורכי ההתגייסות, התקבלה ברוב קולות.

נציגות התאחדות עולי גרמניה בוועדת הביטחון:

מר שרתוק: עוד לפני שנה, עם הקמתה, דרשו אנשי התאחדות עולי גרמניה נציגות בוועדת ביטחון. הכרתי בצדקת הטענה, אבל היו קשיים גדולים, ובינתיים הורחבה הוועדה והועמדה על שמונה-עשר חברים. עתה פנתה שוב התאחדות עולי גרמניה אלינו בדרישה לנציג אחד בוועדת הביטחון ושני נציגים ב"ועד היישובי". למרות ההסברה שניתנה להם, שוועדת הביטחון והוועד היישובי הם היינו הך, הם עומדים על כך שיהיה להם נציג אחד בוועדת הביטחון ושני נציגים ב"ועד היישובי". כמוכן, אני רואה כל אפשרות לספק את הדרישות של התאחדות עולי גרמניה. ברור שאין לדבר על ועד יישובי, שזה היינו הך עם ועדת הביטחון, ואנו לא נקיים מוסד חדש. אשתדל לתת להם נציגות בוועדת הביטחון, אבל גם זה קשור בקשיים גדולים.

הישיבה ננעלה.

13 אליהו גולומב (1893–1945). עלה מרוסיה ב-1909. בוגר המחזור הראשון של ג"ה. התגייס לגדוד הארצישראלי. מראשי מפא"י. חבר הוה"ל. עמד בראש ארגון ה"הגנה".

דוח פעילות ללונדון

נועדתי עם הגנרל [מק-קונל] אתמול. תבעתי שוב גיוס מקסימלי של שוטרים מיוחדים במיוחד בערים שבהן כוח אדם מבוזבז לאור אפשרות לאימונים בקנה מידה נרחב במסגרת משטרת היישובים העבריים. עד כה השיפור היחיד באימונים מתקדמים לאנשי משטרת היישובים הוא קורס צבאי ל-36 סרג'נטים להכשרתם כמדריכים. דבר זה זניח בהשוואה לממדי המשימה. הגנרל הבטיח לשקול התחלה עם כמה אלפי שוטרים מוספים בערים אך התלונן על מחסור בציוד למספרים גדולים. אשר להקמת גדודים אמר שהעניין נדון על-ידי סמכות גבוהה יותר ולא היה בפיו דבר. הפיקוד הארצישראלי מתכנן הקמת כמה פלוגות רגלים שיורכבו מקשישים יותר לתפקידי שמירה סטטית במטרה לשחרר פלוגות אחרות לאימונים. אתמול נועדתי עם המוכיר הראשי שהיה שותף לי באכזבה לגבי העדר ציוד והביע הפתעה לאיטיות ההתקדמות בהכנת משטרת היישובים העבריים למקרה מצב חירום חמור. משלחת הוועד הלאומי ואנוכי ניוועד עם הנציב העליון ביום רביעי.¹ איני יכול שלא להתרשם כי עדיין שוררת פה רוח השלמה עם המצב וזה עשוי לשקף הרגשה שכך או כך אין לעשות הרבה. תשובתי ללוקר² 26/6 היא קרא תזכירי 17/4³ במיוחד סעיפים 11, 12, 17. לחץ על קבלתם המידית. הברק אם התזכיר מצוי בידך. שרתוק

1 הפגישה התקיימה ב-1.7.1942, ר' להלן מסמך 39.

2 ברל לוקר. (1887-1971). חבר הנה"ס. מ-1938 מנהל האגף המדיני של הסוה"י בלונדון. עמד בקשר עם אישי הממשלה הבריטית.

3 התזכיר שהוגש לגנרל אוקינלק (ר' מאבק א-1, מסמך 108).

החבלה בדפוס בלומנטל

אדונים נכבדים,

הגני לענות למכתבכם מ-19 בח"ז¹ בעניין מעשה החבלה בדפוס בלומנטל. עמדתה השלילית המוחלטת של הנהלת הסוכנות היהודית לגבי מעשי האלימות כאמצעי של ויכוח ציבורי ידועה היטב מתגובתה הפומבית על כמה וכמה מעשים כאלה. אין הנהלת הסוכנות סבורה, שבהירות עמדתה מחייבת תגובה פומבית בכל מקרה ומקרה. אדרבה, היא רואה יסוד לחשש כי קביעת נוהג של גילוי דעת בכל מקרה כזה עלולה להראות בעיני הציבור כמצוות אנשים מלומדה ולהפסיד מכוחה המשכנע.

מטעמים אלה לא ראינו לכתחילה צורך להגיב בגילוי דעת על שערוריית החבלה בדפוס בלומנטל. אולם לאחר שנוכחנו כי שתיקתנו עלולה להתפרש שלא כהלכה, וכדי למנוע כל אי הבנה שלא מדעת וכל ניסיון של סילוף מדעת בעניין זה, יש בדעתנו להשתמש בהודמנות הנאותה הקרובה ביותר כדי להגדיר את יחסנו למעשה החבלה בלשון שלא תשתמע לשני פנים.

בכבוד רב,

הנהלת הסוכנות היהודית

להתגייס או לעמוד מנגד

א.ב.

קיבלתי את מכתבו מ-24 בח"ז.¹

אינני רואה את הצעתו כמעשית. ממשלת ארצות הברית לא תקים צבא משלה במזרח התיכון. גם אין זה במסורתה להקים צבא של לאום לא-אמריקני במסגרת הצבא האמריקני. המעט שהשגנו בצבא הבריטי - יחידות יהודיות - איננו עולה בד בבד עם המושגים המקובלים באמריקה.

הברירה בפני היישוב היהודי כיום היא - או להתגייס ליחידות היהודיות בצבא הבריטי או לעמוד מנגד למלחמה בהיטלר ולא להשתתף בהגנה הצבאית על הארץ. קרוב לארבעה עשר אלף מבני היישוב ובנותיו כבר בחרו בדרך הראשונה ואין לי כל צל של ספק שעוד אלפים רבים יבחרו בה. אם נכוונות כבודו להיות הראשון במתגייסים לחיל המתנדבים האמריקני פירושה אי נכוונות להשתתף בגיוסו הנוכחי, הריני יכול אך להביע צערי על כך.

לבסוף הנני להביע את צערי על שכבודו מצא לאפשר לפנות אלי בשפה זרה. איך נדרוש יחס של כבוד מאחרים אם איננו מכבדים את עצמנו?

בכבוד רב,

מ.ש.

הנהלת הסוכנות היהודית

1 המכתב לא אותר.

"מגבית ההתגייסות" ו"כופר היישוב"

אדונים נכבדים,

הננו לענות למכתבכם מ-7 בח"ו.²

לסעיף א: איננו יכולים לקבל את התנאי שאתם מציגים להשתתפותכם בהגברת המאמץ הכספי לקראת הגיוס, והוא שהוצאת הכספים תיעשה בהשתתפות באי כוחכם "בכל הוועדות שתורכבנה". בהרכבת הוועדות השונות נעשתה התאמצות לשתף במידת האפשרות את כל חוגי היישוב המאורגן, אולם בשום פנים אי-אפשר להבטיח שבכל ועדה וועדה ישותפו נציגי כל המפלגות והחוגים שבקרוב היישוב. אם כל חוג ביישוב יתנה את עזרתו למגבית ["מגבית ההתגייסות"] באותו התנאי - התוצאה תהיה אחת משתיים: או ועדות גדולות ומסורבלות המחוסרות כל כושר פעולה, או התפוררות יישובית במקום ליכוד. הננו מקווים כי לאחר עיון תיווכחו לדעת כי תנאי זה אינו הגיוני ואינו מעשי.

לסעיף ב: לא נכון שהמפעל הכספי כולו נמסר בידי מנגנון "כופר היישוב". יש אומנם זהות אישית בין הנהלת המגבית לבין נשיאות "כופר היישוב", אך אין כל זהות בין המפעלים הכספיים. נכון שהנהלת המגבית מסתייעת במנגנון "כופר היישוב" ומצווה עליה לעשות זאת, הן כדי ליהנות מניסיונו הרב של מנגנון זה והן כדי לחסוך בהוצאות. אך הנהלת המגבית תיזקק בלי ספק לכוחות עבודה נוספים מחוץ למנגנון הקיים של "כופר היישוב". אשר לחשש שאתם מביעים, כי ההסתייעות במנגנון "כופר היישוב" "עלולה להחליש ולדחות את רצונם של מספר גדול מהתורמים שבין החוגים האזרחיים", הרינו להסב את תשומת לבכם לכך שהנהלת המגבית כלולים נציגים של "החוגים האזרחיים" אשר ודאי נהיר להם הלך הרוח בחוגים אלה. הצעתכם ליצור "מוסד חדש עם מנגנון מיוחד" להנהלת העניינים הכספיים אינה נראית לנו, אך אנו מעבירים אותה להנהלת המגבית לעיון. הננו להעיר, כי לא מובן לנו מה פירוש "מנגנון על-מפלגתי" למעשה, וכן לא מובן לנו פשר המילים "ללא אפליה" לגבי הנהלת ענייני הכספים.

לסעיף ג: אנו נוהגים מלכתחילה לפי הצעתכם.

1 ברית הציונים הכלליים - אחד משני הפלגים העיקריים, א' וב', שהתגבשו ב-1931 ב"הסתדרות הציונים הכלליים" בהסתדרות הציונית העולמית. "הציונים הכלליים ב'", שנודעו גם כ"ברית הציונים הכלליים", היוו חלק מן "האיחוד האזרחי" שהחל להתגבש בסוף שנות ה-30 בארץ-ישראל והפך ב-1941 לארגון גג לאירגונים כגון "התאחדות האזרחיים", "התאחדות בעלי התעשייה", "ארגון בעלי בתים", ראשי עיריות ומועצות אזוריות.

2 המכתב לא אותר.

לסעיף ד: זוהי מישאלה כללית וסתמית אשר אין בה ציון דרך כיצד להתגבר על המעצורים החמורים המונעים בעד איחוד עם הרוויזיוניסטים. עם זה, הננו להודיעכם כי הצענו לרוויזיוניסטים נציגות בוועדות גיוס על-מנת שינהיגו בקירבם את משטר הגיוס שהונהג ביישוב – מבלי לחייבם לשלוח את מתנדביהם לצבא דוקא באמצעות לשכות הגיוס שלנו. תשובה טרם קיבלנו. לעומת זה, מצאו הרוויזיוניסטים לנחון לצאת במלחמה גלויה נגד מגבית ההתגייסות בתעשייה. הדבר בא לאחר מו"מ ממושך שבו הצענו לרוויזיוניסטים סידור שיכול היה, לדעתנו, לספקם. כיוון שמגבית ההתגייסות מוקדשת לצרכים אשר לגבי כמה מהם אין שיתוף בין הרוויזיוניסטים לבין היישוב המאורגן, הצענו שתרומות הפועלים הרוויזיוניסטים, יחד עם סכומי התרומות של נותני העבודה המקבילות לתרומות הפועלים, יוקדשו אך ורק למטרות מוסכמות – עזרה לחייל ולמשפחתו, אשר בהנהלתה הרוויזיוניסטים מיוצגים. הרוויזיוניסטים לא הסתפקו בזאת אלא דרשו אחת משתיים: או שכל הכנסות המגבית בקרב התעשייה יוקדשו לעזרת החייל ומשפחתו, או שמהכנסות המגבית יימסר להם חלק על-מנת שיוציאוהו כראות עינם. להצעות אלו לא יכולנו להסכים.

רשמנו לפנינו בסיפוק רב שהטלתם על ועדה מיוחדת להמריץ את הגיוס בחוגיכם.

בכבוד רב,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

לקראת סכנת פלישה

שאלות מדיניות

מר שרתוק: אתמול נפגשתי עם המזכיר הראשי, אבל גם בשיחה זו לא הגעתי לשום תכלית. המזכיר הראשי מסכים שחסר נשק, והוא מסכים שזה כמה חודשים שמדברים בשאלה זו ואין כל פעולה בקשר עם האויבים והוא מתפלא על זה. הוא רשם את הדברים למען הביאם לפני הנציב העליון. יש כמובן להיות מוכנים לכל פורענות. חשבתי אפוא לבקש ראיון אצל הנציב העליון, אבל בינתיים נודע לי שהוועד הלאומי ביקש ראיון והצטרפתי למשלחתו.²

משיחתי עם מפקד הצבא וגם משיחות עם קצינים גבוהים אחרים מסתבר, שהמפקדה אינה חושבת אפשרות פלישה לארץ-ישראל מצד הסואץ לממשית, וכל הפעולות בארץ הן על יסוד הנחה זו. כמובן שאני מוסר דברים אלה על אחריות אומריהם. רק שלשום דנו בממשלה על העברת חומרים ידועים מארץ-ישראל לקנטרה. גם זה מראה על הביטחון השורר אצלם כי אין סכנה בסביבה ההיא. התפתחות העניינים בחזית מוסיפה תוקף ומשקל לדיון שלנו בישיבה הקודמת. יש צורך במקסימום של פעולה עצמית מצידינו להגנת הארץ.

דר' שמורק ודר' סנטור הביעו התנגדות ללחימה פרטיונית של היישוב נגד הצבא הגרמני במקרה שהארץ תיכבש, שכן הדבר יהיה כרוך בקורבנות רבים מאוד.

מר שרתוק: איני סבור שאפשר לגבול פעולה פרטיונית, אבל עלינו לעשות את הכל שפעולה זאת תהא לגלית – זה כמובן עד כיבוש הארץ. מתנהל משא ומתן שכל הפועלים להגנת הארץ יהיו חיל שוטרים מיוחדים עם סימנים מובהקים לכך.

י' גרינבוים שלל את עמדת שמורק וסנטור ואמר בין היתר:

י' גרינבוים: אינני יודע מה היה אילו היו הגרמנים בפולין נתקלים בהתנגדות דמים של היהודים. מצבנו שם לא היה יותר גרוע, כי אי-אפשר שיהיה גרוע מאשר הוא

1 מתוך הפרוטוקול. סדר היום: הערות לפרוטוקול הישיבה הקודמת: א. הפצצה בבית הדפוס בלומנטל. ב. נציגות התאחדות עולי גרמניה בוועדת הביטחון. ג. ישיבה מוקדשת לענייני התגוננות; תוספת יוקר לעובדים; ישיבת הוועד הפעיל הציוני המצומצם; גיוס לצבא הצ'כי; מפדה אורחי.

2 מסמך 39 להלן.

עכשיו, אבל כבודנו בעולם היה גדול יותר בהרבה. צרת היהודים בגולה היא שהעדיפו חיי כלב מוכה על מות כבוד. דר' סנטור מבכר כנראה גם פה חיי כלב מוכה למען הציל את היישוב.

אם חלילה נגיע לשעה של פלישה, עלינו לכל הפחות לדאוג לכך שתישאר אגדה של מסדה אחרינו וחלילה לנו להידמות ליהודי גרמניה ופולין. אנו מהללים את המשתתפים במלחמת הפרטיזנים ברוסיה ומתפארים ביהודים הנלחמים בגבורה ברוסיה, וכאן כלום נהגה אחרת? אלה הם יסודות הציונות. בלי זה אין ציונות. מר שרתוק צריך לעשות הכל למען הלביש את צעירינו מדים, אבל אין זה תנאי מכריח. כל איש שאפשר לגייסו צריך לגייסו ולהעמיד את כולם במקומות התורפה למען הגנת הארץ וכבוד העם.

הדיון נמשך, אחרון הדוברים היה מ"ש.

מר שרתוק: המוסר היהודי והכבוד היהודי הוא סיכום חייו של היהודי בן דורנו. בעניין זה אין לקבוע הלכות ומסורות. אין איש מאיתנו יודע באילו מסיבות עליו יהיה לקבוע את פעולתו. שיקול הדעת האומר, שאם נהיה "ילדים טובים" יניחו לנו הפולשים, אין לו על מה לסמוך. ההיפך מזה מתקבל יותר על הדעת – אנו ככל שבט ישראל.

יש גם לדעת, שהשמדת היישוב בארץ פירושה השמדת הציונות. הפולשים אם יבואו הנה, הרי ישתדלו להכניס כאן את "הסדר החדש" ויגידו לערבים שהנה, פעם אחת ישחררו אותם מהנגע הזה ששמו ציונות. הם גם יודעים היטב שאם לא ישמידו אותנו, היישוב עלול להיות מסוכן מאוד להם בעת צרה.

אינני בעד התאבדות, אבל טוב יותר מות כבוד מאשר מות אי-כבוד. בדרך כלל עלינו לראות את הפלישה לארץ רק כשלב במהלך המלחמה ולא כסיומה. אם יישארו בארץ אנגלים לשם מעשי חבלה וכדומה, האם נסתלק אנחנו מלהושיט להם עזרה? אנו יודעים כי הממשלה מפריעה לנו להתגייס ומנצלת נגדנו את העובדה של אי-ההתגייסות.

מר גרינבוים דיבר על פלוגות ה"באפס" ועל בנו המתחרט על שהצטרף אליהן [שכן הפלוגות לא נשלחו לחזית]. אינני רוצה לקבוע הלכות, אבל נראה לי שבמקרה של פלישה טוב שחלק הצעירים שלנו ילך יחד עם הצבא הבריטי. אני מבין שרבים מן הצעירים מתחרטים שהצטרפו ל"באפס", אינני שותף לחרטה זו. בשבילי כל חייל בצבא הוא חבר לצבא היהודי בעתיד. פלוגות ה"באפס" עומדות היום רק על המשמר. המפקד טוען שזה פרי ההכרחה, אבל יש לי רושם שהמפקדה שמחה להכרח זה. הנה, בחיפה יש ארבע פלוגות יהודיות ופלוגה ערבית אחת. הודיעו להם ששלוש פלוגות

תצטרכנה לקבל עליהן את הפעולה של החמש, ושתיים תעסוקנה באימונים. חשוב שאימונים אלה יימשכו שבוע-שבועיים והיו מחוץ לעיר, אבל כך לא היה. אבל כמובן שטוב אימון כזה מאשר אי-אימון בכלל.

היור' גרינבוים סיכם: ההנהלת מחייבת כל פעולות המחלקה המדינית לשם גיוס היישוב להגנת הארץ מתוך השתדלות ללגיטימציה של פעולה זו.

גיוס לצבא הצ'כי

מר שרתוק: בזמן האחרון התחיל בארץ שוב הגיוס לצבא הצ'כי. למעלה מ-1,000 איש נרשמו, וכמה מאות כבר נתגייסו. כתוצאה מגיוס זה נתקיים ויכוח בהתאחדות עולי צ'כוסלובקיה, ואנו גם באנו בדברים עם השלטונות הצ'כיים.³ נפגשתי עם גנרל אונגר, שר הצבא הצ'כי, לפני צאתו לרוסיה. בירכתי אותו בשם ההנהלה. מסרתי לו על מפעלנו והוספתי שכל מה שאנו עושים פה הוא פרי העלייה, וכל יהודי העולה לארץ מהווה חלק הבית הלאומי ולא חלק המדינה שממנה יצא.⁴

עמדת השלטונות הצ'כיים פשוטה: השאלה אינה קיימת כלל. במידה שיהודי צ'כי הופך לחלק היישוב ומתאזרח, הרי כל יהודי כזה הוא יהודי ארצישראלי ואין לשלטונות הצ'כים כל טענות אליהם. אבל אלה שאינם מתאזרחים וקושרים את עתידם עם צ'כיה, הרי אין כל סיבה שאנשים אלה לא ימלאו את חובתם כאזרחי צ'כיה, ואשר ליהודים הנמצאים פה פחות משנתיים, אין מכריחים אותם להתגייס, יש רק קריאה לנתיני צ'כיה להתגייס ותו לא. הם גם יודעים שיש כאן יהודים מתבוללים מצ'כיה, הרואים את עצמם כצ'כים וכאן רואים את עצמם כפליטים מצ'כיה והם רוצים לשוב לצ'כיה לאחר גמר המלחמה, ואין למנוע מהם את התגייסותם.

בהתאחדות עולי צ'כיה יש תסיסה גדולה. שם הוצגה בחריפות שאלת ההתאזרחות, ולמען הוכיח שהעולים מצ'כוסלובקיה שרפו מאחוריהם את כל הגשרים, נתקבלה החלטה ברוב דעות המחייבת את כל חברי התאחדות עולי צ'כיה להתאזרח. המיעוט מצידו טוען שהוא הרוב. ההחלטה המחייבת להתאזרח אומרת מחוץ למקרים מיוחדים, שהם מוכנים לדון עליהם, ומי שאינו מתאזרח אינו יכול לקבל עליו תפקיד ציבורי. ההתאחדות מבקשת תמיכה בעמדה זו מצד המוסדות הציוניים. לדעתי נוגעת עמדה זו גם לעולי פולין.

3 הממשלה הזמנית הגולה בלונדון.

4 על פגישות מ"ש עם הקונסולים של צרפת, פולין וצ'כוסלובקיה בסוגיית התגייסות אזרחי ארצות אלה, היושבים בא"י, לצבאות ארצותיהן, ר' יומ"מ ד', עמ' 350-352; יומ"מ ד', עמ' 53.

חברנו אנג'ילו גולדשטיין הציג לפני את שאלתו-הוא. אנג'ילו גולדשטיין הוא חבר הפרלמנט הצ'כי. יש עובדה פורמלית, שבנש⁵ הכריע שהפרלמנט הצ'כי חי וקיים, ועובדה שנייה שהפרלמנט לא יתפזר, ואם חברנו אנג'ילו גולדשטיין יתאזרח, הרי הוא כאילו עוזב את מקומו בפרלמנט. הייתכן לעשות זאת, המעוניינים אנוחנו בכך? מלבד זה יש לו רכוש בצ'כיה.

ביקרו אצלנו גם אנשי הוועד המרכזי של התאחדות עולי צ'כיה דר' רופאייזן ודר' מרץ. כן שלחו אלי מכתב באי-כוח המיעוט.

אני מבקש את ההנהלה לאשר את עמדת רוב התאחדות עולי צ'כיה בדבר חובת ההתאזרחות.

בשלב זה התנהל דיון. בתום הדיון אמר מ"ש:

מר שרתוק: הארץ מלאה אנשים שלא ניתקו את קשריהם מן הגולה ואני חושש מאוד למצב בארץ לאחר המלחמה. עמדת ההסתדרות הציונית ברורה. אני מציע את ההחלטה הבאה: הנהלת הסוכנות רואה חובה לכל יהודי היושב בארץ-ישראל לקבל את האזרחות הארץ-ישראלית. ההנהלה סבורה שחובת האזרחות מוטלת בייחוד על אלה הממלאים תפקידים ציבוריים בחיי היישוב.

היו"ר גרינבוים הציע לקבל החלטה המאשרת את החלטת הוועד המרכזי של התאחדות עולי צ'כיה בדבר ההתאזרחות. התקבלה הצעת דר' שמורק לדחות את ההחלטה לשיבת ההנהלה הבאה.

5 אדוארד בנש (1884-1948). מדינאי צ'כוסלובקי, ממייסדי הרפובליקה הצ'כוסלובקית ב-1918 ומאז שר החוץ שלה ואח"כ נשיאה. בשנות מל"ע-2 ראש ממשלת צ'כוסלובקיה הגולה בלונדון.

מה לעשות כדי למנוע אסון

הפגישה נפתחה בדברי יו"ר הוה"ל יצחק בן-צבי.²

יצחק בן-צבי: אין זו הפעם הראשונה שאנו פונים אל הוד מעלתו בהתחמך המצב. פנינו אליו במצבים דומים, פעם לאחר היכנס איטליה למלחמה, ואחר כך עם כיבוש יוון וקריתים. עתה המצב חמור יותר. הסכנה אפפה אותנו מסביב. יודעים הננו את המצב של אנגליה ושל הקיסרות כולה נוכח סכנת אובדן מצרים, אולם יודעים אנו גם את מצבו של עם ישראל בארצות הכיבוש, הנתון בהשמד וכיליון ואת הסכנה המיוחדת, סכנת השמד, שבה עלול היישוב להיות נתון. עומדת לפנינו השאלה איך להבטיח את קיומו של היישוב. אין אנו מביעים לפני ה.מ. דרישות חדשות. אנו רק מעלים אותם מחדש על הפרק ומבקשים לטפל בהם באופן דחוף ובקצב הדרוש. יש לנו שלוש דרישות: א. ללכד את יחידות ה"באפס" היהודיות ליחידות גדולות ולעשות מהם יחידות לוחמות; ב. להרחיב את מסגרת המשטרה המיוחדת, לתת אימונים צבאיים מספיקים לשוטרים המיוחדים ולהכשירם למלא בעת הצורך תפקידים צבאיים; ג. לתת לאזרחים, אשר מפאת גילם או מפאת היותם עסוקים במפעלי התעשייה המלחמתית אינם יכולים להתגייס לצבא, הכשרה ואימונים כדי שיוכלו להיות לתועלת הצבא בעת הצורך.

יצחק בן-צבי פירט כל אחת מהדרישות הללו והנציב העליון רשם אותן לפניו. לשאלת הנציב אם כוונת בן-צבי להפוך את כל היחידות הטכניות ליחידות לוחמות, אמר מ"ש שהוא יסיבר את הדבר:

מ. שרתוק: אנו מבינים כמה חמור ורציני המצב שבו נתונה האימפריה הבריטית ומה עומד על הקלף של המערכה במצרים – הנילוס, הסואץ וכו'. אך אנו מניחים שנציגי האימפריה מבינים את רצינות המצב שלנו. העניין שלנו הוא מיוחד במינו בעולם כולו. לשום עם אין אובדן ארצו הרה אסון כל כך כמו בשבילנו. אנו מקווים שמה

1 חברי המשלחת: י. בן-צבי, י. רוקח, א. גולומב ומ.ג. לוין, בלוויית ראש הממ"ד מ"ש. פרוטוקול השיחה, שהתנהלה באנגלית, נרשם בעברית ומובא כאן כלשונו. הפגישה התקיימה בצל כיבוש מרסה מטרות שבמדבר המערבי בתוך שטח מצרים, בידי כוחות פלדמרשל רומל ב-28.6.1942.
2 יצחק בן-צבי (1884-1963). עלה מאוקראינה ב-1907. מנהיג פוע"צ בא"י ואח"כ מראשי אהה"ע ומפא"י. ממייסדי "השומר". עמד בראש הוה"ל 1931-1948. לימים ח"כ ונשיא המדינה השני.

שקרה במצרים אינו מכריע. זו אחת הנסיגות והתנודות היכולות להיות במלחמה. גם אם תיכבש מצרים, גם אם ייכבש המזרח התיכון כולו, אין דבר זה מכריע בשביל בריטניה. זה לא יסבור את האימפריה, וזה לא מוכרח להכריע בתוצאות המלחמה הסופיות. בשבילנו – שאנני. גם נסיגה ארעית מארץ-ישראל עלולה להרוס את כל בניינו ועבודת שלושה דורות תעלה באש.

לא באנו להשמיע זעקת שבר, כי אם לדבר על עניינים מעשיים – מה לעשות כדי למנוע אסון. יש בזה נקודה מעשית ונקודה מוסרית. שום עם אינו עלול להפסיד כמונו מכיבוש הארץ בידי הנאצים, ועל כן שום עם אינו מסוגל להילחם כמונו על הגנת הארץ. יש כאן אפוא אחריות חמורה מאוד אם לא יותן לנו להילחם במלוא כוחנו. אבל יש לשים לב גם לזה שכוחנו אינו כמות מבוטלת, ושם יכשירו ויזיינו אותנו אנו עלולים גם להכריע. אנו בטוחים שיש החלטה תקיפה בפיקוד העליון להגן על ארץ-ישראל, אך הגנה זו לא תוכל להיות שלמה אם לא יצורפו כל יהודי ארץ-ישראל לפעולה זו. המצב בשבילנו הוא יותר חמור מאשר לאנגליה. אין סכנה לגזע הבריטי, אך לנו – קודם כל אנו יהודים, ארץ-ישראל היא לב היהדות – פירוש לשלוח חץ ללב היהדות וזה קלף כלפי הערבים.

הרבה דיברנו בחודשים האחרונים על מה שיש לעשות. דיברתי עם הגנרל, כתבתי למצביא הראשי, דיברתי עם המזכיר הראשי בהיות הוד מעלתו בלונדון, אך לא נעשה כמעט ולא כלום. אין זה מאוחר גם עכשיו, אבל יש להתחיל מיד. אנו דורשים מתחילת המלחמה כוח יהודי צבאי, כי רק בו יוכל כוחנו לבוא למלוא גילוי, אבל גם במסגרת הסידורים הצבאיים הקיימים, שהם פרי החלטות פוליטיות שאנו פוסלים אותן,³ אפשר לעשות הרבה. דרשנו צירוף היחידות היהודיות לבטליונים. אמרו לנו, שמעיינים בהחלטה והחלטה אין. אנו דורשים אימון מנה גדול של אזרחים לשם שיתוף בהגנה. בעיקר יש להכשיר את אנשי הערים, כי שם הרורבה האנושית הגדולה. וממילא מובן שיש להכין נשק בכמות מספקת.

בנוגע לנשק: אומרים שקשה להשיגו, אך הכרחי להשיגו ובמיוחד לארץ-ישראל. ואילו, כנציג ממשלת הוד מלכותו, אנו פונים ומעמידים אותו על אחריות זו. אולי מסירת דרישתנו ללונדון תשמש גורם נוסף להספקה דחופה של ציוד לארץ-ישראל.

הנציג העליון: היית מתון בדברייך. אני מסכים לכל מה שאמרת. דברייך נכונים, אך השאלה היא האפשרויות המעשיות. לפני חודש ראיתי את מכתבך לגנרל אוקינלק.⁴ היש בדברייך דברים חדשים מחוץ למה שנכתב שם?

3 החלטות ממשלת לונדון שלא להקים צבא יהודי.

4 ר' מאבק א-1, מסמך 108.

מ. שרתוק: אין שינויים יסודיים. הדברים הם אותם הדברים שבמכתב, אבל אז נכתבו על רקע אחר. עכשיו זו המציאות.

הנציב העליון: אני מבין שהדברים דחופים הרבה יותר עתה לרגל המצב.

י' רוקח⁵ ומ' ג' לוי⁶ הוסיפו דברים ברוח דברי מ"ש. א' גולומב עמד על חשיבות אימונם הצבאי של אזרחים ולראייה ציין את תפקידם בזמן המאורעות (1936–1939) ואת העזרה שניתנה לצבא על ידי אזרחים יהודים בכיבוש סוריה. הוא דרש לפתוח את שערי הארץ בפני היהודים, בייחוד לגבי אנשים בגיל צבא, היכולים לבוא מעיראק, סוריה, איראן וגם רוסיה.

מ. שרתוק: נציגי הצבא והמשטרה צריכים לשבת יחד עמנו סביב שולחן אחד ולדון יחד על עיבוד תוכנית ממשית לפעולה, על מספר אנשים שיש לגייס ואיך לאמן אותם. יש לשחרר את העצורים בעתלית ולהשביע את השוטרים המיוחדים למטרות הגנה בערים. המשטרה הועמדה על פי החוק תחת פיקוד הצבא, אך זה לא חל על השוטרים המיוחדים וצריך לחול גם עליהם, כדי שלא יתייחסו אליהם כלאזרחים, וזה הכרחי.

הנציב העליון: אני חושב שהדברים שנאמרו הם דברים נכוחים. מה שדיברתם אלה עניינים הנוגעים לביטחון ונוגעים לצבא. בצדק הבאתם אותם לפני. אני רושם אותם ואמצאם לידיעת השלטונות הצבאיים. אני בטוח שהצבא מעוניין להסתייע ביישוב ויש לו כל ההבנה והרצון לכך, ובלבד שהטיפול יהיה רק בענייני ביטחון כפי שהצבא רואה בכל רגע נתון. דברים שיגדלו, אך לא לפי צורכי הרגע, בייחוד בקשר עם ציוד. אם יאומנו הרבה אנשים ולא יהיה ציוד – זו תהיה ברכה לבטלה. אני אדבר עם מר מק-קונל ואשלח לו מיזכר. לצבא ישנן תוכניות וידוע לי שתוכניות אלה אושרו, ואם היתה איזה דחייה בהגשמה, הביורוקרטיה גרמה לכך. אני מקווה יחד איתכם שהעניין יגדל ויהיה קצב יותר מהיר – (שרתוק: צריך מיידיות) – אי אפשר הכל מיד. אין לי כל התנגדות חוץ מהסתייגות אחת לגבי צבא יהודי. אני מבין שהיהודים כאן נתונים במצב מיוחד, ושיכולים להישחט יותר ממישהו אחר. אך לא כל הערבים הם מצבע אחד – (רוקח: אני מכיר ערבים, נפגש עמם וידוע מי ישתלט ברגע מסוים) – (שרתוק: יש גם בגרמניה גרמנים טובים אך לא הם השולטים, המופתי ישוב ואנו יודעים מי ישלוט) – אני אומר עוד דבר שיעזור מחלוקת גדולה. היה גם כיוון לבטל

5 ישראל רוקח (1889–1959). ממנהיגי הצה"כ. ראש עיריית ת"א 1936–1953. לימים ח"כ ושר הפנים.

6 משה ג' לוי. יליד ליטא. גדל באירלנד. עלה ב-1903. חבר ויו"ר ועד הקהילה בחיפה מ-1925 ויו"ר ועדת החינוך העברי שליד עיריית חיפה.

את הנטייה של הממשלה להתחשב יותר מדי ברגישות הערבים, אך אני מסכים שצריך להתרכז בעניין המלחמה והגנת הארץ. בזמן האחרון נשמעים הרבה דיבורים מצד היהודים המלבים את האש. שומעים הרבה על צבא יהודי, מדינה יהודית, קהילייה יהודית. כל הדיבורים האלה מקלקלים את שורת היחסים ונראה לי שלא עתה הזמן לדבר על עניינים אלה. יהודים וערבים הם עתה לגמרי נפרדים. צריך למצוא דרך של שיתוף ביניהם. כל דיבור קיצוני מפריע לכך.

מ. שרתוק: ביחסי שכנות בין יהודים וערבים ישנה התקדמות רבה. על צבא יהודי ומדינה יהודית מדובר בעולם. העם היהודי מדבר כי הוא דואג לגורלו, כל העמים מדברים על גורלם ועתידם, אך להם יש ארץ ועם בארץ. העם היהודי נמצא במצב שונה ועליו להתחיל מעומק יותר גדול. על היהודים מרחפת סכנה מכרעת שקיומם הלאומי ילך לאיבוד.⁷

יצחק בן-צבי הוסיף דברים על היחסים עם הערבים שאיתם הוא נפגש לעיתים קרובות בירושלים בעירייה ומחוצה לה, וטען כי "מאחר שהכניסו בוועידת לונדון בלב הערבים אילוזיות על ויתורים קיצוניים על חשבוננו, אי אפשר אחרי זה לדבר עם ערבים על תוכנית של פשרה".

השיחה סוכמה על ידי מ"ש, אשר חזר על הדרישה להתחיל בפעולה מיידית לאימון אנשים והכנת נשק, והודה לנציב בשם המשלחת על הזמן שהקדיש לשיחה. הנציב העליון אמר שהוא מעריך מאוד את השיחה – היא היתה מועילה אם כי אינו יודע אם תהיינה לה תוצאות מעשיות.

7 ב-2.7.1942 הבריק מ"ש את תמצית דבריו בפגישה עם הנציב העליון אל יוסף לינטון, לונדון.

תחזיות מעציבות

בשבת, 28 ביוני, נועדתי עם גנרל מק-קונל, ביום שני עם המזכיר הראשי, היום עם הנציב העליון. התחזיות מעציבות ביותר. הגנרל אומר כי הקבצת הפלוגות היהודיות לגדודים אינה בתחום סמכותו ועליו להמתין להחלטה מלונדון או מקהיר. אשר לבקשתי להגדיל את הגנת היישובים היהודים ואת ניצולה למטרות מלחמה, הוא ציין את הקורס ל-36 סרג'נטים של הגנת היישובים היהודים המתאמנים עכשיו כמדריכים לפעולה צבאית. הוא הודיע לי כי [המיפקדה ב] קהיר אישרה מינוי קצין צבא לניהול אימוני הגנת היישובים אבל הקצין טרם הופיע. [המיפקדה ב] קהיר הבטיחה עוד לסייע בהספקת נשק לצורכי אימונים. אני טענתי כי זה כמעט לא-כלום נוכח הצרכים. אנו מבקשים אימון וגיוס רבבות. הוא השיב כי אין ציוד. המשכתי ולחצתי להתחיל בהשבעת אלפי שוטרים מיוחדים בערים לשם אימונם נוכח הסכנה המאיימת. הוא השיב כי אין הוא יודע דבר על המצב הצבאי יותר מכל קורא עיתונים אבל שלל אפשרות פלישה דרך סואץ שכן לדעתו הגרמנים יתקשו לחצות את המדבר בלי כבישים טובים ובלי מים.

[אין חתימה]

רובים למשטרת היישובים

סודי

אדוני,

אני מציע כי לאור מצב החירום יחולקו מיד הרובים שבמלאי המשטרה ליחידות משטרת היישובים העבריים.

בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

כוננות לפלישה

לפני ימים אחדים אמר גנרל בריטי המפקד על דרום א"י לאחד ממפקדי ה"באפס" [הבריטי], שאל להם לאמן את היהודים ללחימה, שכן הודות לאימונים שכאלה הם יסייעו בהקמת צבא יהודי שעלול להתקומם נגדם אחרי המלחמה. בינתיים אנו עושים כל מאמץ להתכונן בעצמנו באמצעינו-אנו. אנחנו מגייסים אנשי קומנדו [פלמ"ח] לפעולות עצמאיות נגד התקפות מבחוץ, נגד הופעת צנחנים בפנים [הארץ] ונגד כנופיות ערביות. אנשי קומנדו אלה יעבדו יד ביד עם כוחות הגנת היישובים היהודים, ואנו עדיין מקווים כי בשעה המכרעת יפעלו עם הכוחות הבריטיים.

עד עתה כבר התגייסו 1,000 איש ב-30 יישובים. עכשיו אנו מתחילים לגייס עוד אלף ואחר כך אלף שלישי – בסך-הכל 3,000 ב-100 יישובים. בנוסף אנו מארגנים קורסים של שבועיים ל-3,000 איש בחודש, ואימוני בית ל-15,000. התקציב לחודשיים הוא 50,000 לא"י. פתחנו במגבית לביטחון ולסיוע לחיילים ולמשפחותיהם בתקווה לממש 200,000 לא"י במשך ששת החודשים הבאים. לפי שעה אנו מנסים להשיג הלוואה בסך 75,000 ש"ח, לרבות 50,000 הלא"י לקומנדו ולאימוני בית, 25,000 לא"י לסיוע לחיילים. אנחנו מוכרחים לקבל סיוע מאמריקה.

[אין חתימה]

מעמד חוקי לשוטרים המיוחדים

אדוני,

1. אני מתכבד להתייחס להצהרת הנציב העליון על יסוד סעיף 51 של תקנות/פקודת המשטרה, שפורסמה בנספח מס' 2 לעיתון הרשמי מ-4 ביוני 1942.
2. ההצהרה קובעת כי משטרת ארץ-ישראל תהווה כוח צבאי בתקופת המלחמה, למעט השוטרים המיוחדים שנתמנו לפי סעיף 31 של התקנות/הפקודה.
3. הנהלת הסוכנות היהודית מבקשת לטעון, כי שלילת מעמד כוח צבאי מהשוטרים המיוחדים היא החלטה הרת תוצאות חמורות ביותר. בכל התוכניות הנידונות עכשיו לצורך ניצול נרחב ויעיל יותר של כוח האדם היהודי להגנת ארץ-ישראל, נועדים השוטרים המיוחדים, מכוח מספרם, למלא תפקיד מכריע. נראה לנו כחיוני ביותר, שמספר רב של יהודים כשירים גופנית, שהושבעו כשוטרים מיוחדים, יאומנו בהפעלת נשק ויהיו זמינים לשירות בשעת חירום. אולם יקשה מאוד לצפות שהם ימלאו תפקיד זה אלא אם כן יוענק להם מעמד שישייכם לכוח צבאי בשווה למעמד המשטרה וכוחות העזר שלה. למעשה, אפילו בעבר, כאשר נקראו השוטרים המיוחדים למלא תפקיד פעיל בשעת חירום, הם תמיד היו חלק בלתי נפרד של משטרת היישובים העבריים והתמזגו באופן מלא עם הסגל שלה.
4. בהקשר זה רצוני להסב את שימת-לבך להצהרה שהשמיע אתמול סגן שר המושבות בבית הנבחרים, אשר בה, במנותו את הענפים השונים של "ארגוני ההגנה היהודים המקומיים הקיימים", שלדבריו "נחשבים כמלאים בארץ-ישראל תפקידים חופפים לאלה של המשמר הלאומי בארץ זו", איזכר במפורש את המשטרה המיוחדת.
5. בנוסף, רצוני להסב את שימת-לבך לתת סעיף 31 של תקנות/פקודת המשטרה, הקובע כי השוטרים המיוחדים "יחשבו מכל בחינה אנשי כוח המשטרה ויהיו בעלי אותן סמכויות, זכויות והגנות". דומה, שאין זו רק קביעה מאפשרת אלא קביעה פוזיטיבית המבירה כי לא יהיה שוני בחוק בין השוטרים המיוחדים ושאר זרועות המשטרה.
6. הסוכנות היהודית מציעה לפיכך, כי עמדה זו תתקן והמעמד החוקי של השוטרים המיוחדים ייכלל במעמד הכללי של המשטרה. הסוכנות היהודית מבקשת גם כי מדים או סימולים מובהקים אחרים ינופקו להם כדי להעניק להם, בשעת פעולה, הגנה מלאה של החוק הבינלאומי לבל ייחשבו כלא-סדירים.

7. אם יתברר שהדבר אינו אפשרי, יהיה צורך לתכנן מסגרת אחרת כלשהי לבניית עתודה גדולה של גברים שייטלו חלק בהגנת הארץ, אשר ייהנו ממעמד חוקי שימנע התייחסות אליהם כאל לא-סדירים.
8. הסוכנות היהודית מבקשת לטעון, כי העניין מחייב החלטה דחופה. רצוני להוסיף כי שימת-לבו של הנציב העליון הוסבה לבעיה זו בפגישתו אתמול עם הנציגים היהודים, וכי הוד מעלתו הבטיח לשקול בדבר.

בנאמנות,
מ. שרתוק

הסכם בן-גוריון-ורטהיים

קיבלתי מברק ממר בן-גוריון מ-29 ביוני המודיעני כי הוועד היהודי האמריקני אישר עקרונית ברוב דעות את ההסכם שבינו לבין מר ורטהיים נגד מיעוט בן שלושה או ארבעה חברים. הובטח ע"י הרוב להשפיע על המיעוט שיצטרף לעמדת הרוב.¹

מ. שרתוק

1 במו"מ שניהל ב"ג עם מוריס ורטהיים, יו"ר הוועד היהודי האמריקני, להבטחת תמיכתו של אירגון זה בהחלטות ועידת בילטמור, הושג הסכם אשר, לדברי ב"ג, הוא "המינימום המוסכם בין הציונים והלא ציונים" וחל על הסעיף "הדורש פיקוח מידי של הסוכנות על ההתיישבות והעלייה לארץ-ישראל", כלומר לא על הדרישה להקמת "קומונוולט" יהודי בא"י.

45 | מברק אל דוד בן-גוריון, ניו-יורק (אנגלית) 2.7.1942

כספים לביטחון

כספים חריגים דחיפות עליונה אנא עשה הכל. משה שרתוק

| מברק אל ג'וזף שוורץ,¹ מונטריאול (אנגלית) 2.7.1942

לאור המצב קוראים לך להעביר סכום מקסימלי לביטחון, גיוס אספקה. שרתוק קפלן

1 ג'וזף שוורץ (1879–1975), ראש הסניף האירופי של "הג'וינט" 1940–1949, ניהל מפעלי עזרה וסעד ב-30 ארצות לרבות פעולות ההצלה במל"ע-2. מנכ"ל "הג'וינט" 1950–1951, אח"כ סגן יו"ר המגבית היהודית המאוחדת וסגן נשיא מילויה הפיתוח לישראל ("בונדס").

קריאה למאמץ כספי חריג

היישוב והסוכנות נרגשים עמוקות מהודעתך על סולידריות איתנה.² עושים מאמץ כולל לגייס כל המשאבים המקומיים התגובה מעודדת אבל מצב החירום החדש מוסיף רבות למעמסה הכספית. מבקש ממך ומוועד החירום לעשות מאמץ חריג לעמידה במצב החריג שאינו ממומן על-ידי ההסכמים הקיימים. איחולים מכל החברים. משה שרתוק אליעזר קפלן

1 סטיפן ווייז (1874–1949) רב רפורמי ממנהיגי יהדות ארה"ב, ממייסדי ההסתדרות הציונית באמריקה ונשיאה (1917, 1936–1938), ממייסדי הקונגרס היהודי האמריקני ונשיאו הראשון.

2 "כל הסיעות הציוניות באמריקה הריצו קריאה טלגרפית משותפת לראש הממשלה וינסטון צ'רצ'יל לגייס תיכף ומיד את כל כוחות הגברים המצויים בא"י. המברק המשותף מזכיר כי הממשלה הבריטית תישא באחריות אם תשלול מאת יהודי א"י את הזכות להגנה עצמית. על הטלגרמה חתומים דר' סטיפן ווייז, גב' די-סולה-פול, ראש ההסתדרות הציונית השופט לוונטל, מנהיג המזרחי ליאון גלמן ומנהיג פועלי-ציון דוד ורטהיים" ("הארץ" 5.7.1942).

מיכסת עלייה

אדוני,

אני מתכבד להידרש להודעה בעיתון הרישמי מס' 1205 מ-28 ביולי 1942 לגבי מיכסת העלייה לחודשים אפריל-יולי 1942, ולהציע את החלוקה הבאה של רשיונות העלייה לפי סוגיהם:¹

A(I)	40
B(II)	40
C	540
D	40
	660

Reserve with your Dept.	40
	700

מציעים כי 440 רשיונות עלייה בסוג C יוקצו לאנשים בגילי 18-35 הכשירים גופנית לעבודה, וכי 100 יוקצו לבעלי מלאכה, ציונים ותיקים ומקרי מצוקה מיוחדים לאנשים מעל גיל 35.

בנאמנות,
מ.שרתוק
הנהלת הסוכנות

1 חוקי ההגירה לא"י, שהיו תקפים ב-1937 (כמה הסתייגויות מיוחדות לשעתן הובאו בתקנות ההגירה 1941), קבעו מספר קטגוריות של עולים שנופקו להם רשיונות עלייה:
A - אנשים בעלי אמצעים: I בעלי לא פחות מ-1,000 לא"י
IV כל אדם בעל הכנסה חודשית בטוחה של 4 לא"י
V כל אדם שבבעלותו הון של לא פחות מ-500 לא"י
B - אנשים שקיומם מובטח: II כל איש דת
III כל סטודנט ותלמיד שנתקבלו למוסד השכלה בא"י
וקיומם מובטח
C - אנשים שיש להם סיכוי ברור לתעסוקה
D - תלויים בתושבי קבע בא"י, או בעולים בקטגוריות C, B(II), A.

יחס לחיילי בנות הברית

מר סמואל יקר,

אני מצרף בזה העתק טיוטת מכתבנו למזכיר הראשי בעניין מאמצינו נגד "פשיטת עור" של חיילים [בריטים] בארץ-ישראל ופעילויות שונות שלנו לרווחתם.² מצורף חומר נוסף בנושאים אלה.³

משרדנו בירושלים ומועדוני שירות החיילים ברחבי הארץ קיבלו מאות מכתבי תודה מקצינים ומחיילים, המציינים את עבודתנו החשובה והמועילה למענם ולמען חבריהם.

עבודתנו לרווחת החייל כוללת בידור, סיוע במציאת מגורים. ייעוץ בקניות, טיולים למקומות מעניינים ועוד. עלי להודות, כי נושא הייעוץ בקניות אינו מפותח כפי שהיינו רוצים שיהיה. אחת הסיבות לכך היא שהחייל עצמו לא תמיד מעוניין בסיוע זה.

אני יכול להבטיחך, כי אנו ודאי לא נחסוך כל מאמץ כדי למצוא דרכים ואמצעים להיאבק בניצול חיילים בארץ זו.

שלך בכנות,

משה שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 אדווין סמואל (1898–1978). בנו של הנציב העליון הראשון בא"י לורד הרברט סמואל. צנוור ראשי ומנהל רשות השידור. לפני כן קצין מחוז בממשלת המנדט.

2 עוד בנושא זה ר' להלן מסמך 56.

3 התומר המצורף לא אותר.

היערכות לקראת סכנת פלישה

יו"ר גרינבוים: אני מקדם בברכה את חברי הנהלת הוועד הלאומי המשתתפים בישיבה. לפני שאתן רשות הדיבור למר שרתוק, הנני רואה חובה לעצמי להודיע, לאחר שהיו בעיתונות ידיעות על מספר מבהיל של 700,000 איש שכאילו נטבחו בזמן האחרון בפולניה. דברים אלה היו בלתי ברורים. היתה ידיעה על קובנה ווילנה ונקטו במספר יהודים, שאף פעם לא היו בערים אלו. מצאתי לנכון לטלגרף לד"ר אהרונפרייז² הוא נמצא בסטוקהולם ומשם הרי יכולים אולי לבחון כמה ידיעות, והוא מטלגרף עתה: "איני יכול לאשר את הדוח".

מר שרתוק: אחרי הראיון עם הנציב העליון נמסר דין וחשבון מפורט על השיחה בישיבה שהיתה חטופה במקצת. הדברים נרשמו ברובם, ואני מניח שהוועד הלאומי יכול להמציא טופס של הפרוטוקול הזה לעיון החברים שלא שמעו את הדוח בעל פה.³ אומר בקצרה, שנדמה לי שעלה בידי המשלחת היישובית, בהשתתפות בא-כוח הסוכנות, להתרכז בעניין העיקרי בראיון זה ולהציג אותו במילואו – זהו עניין שיתופנו המלא בהגנה על ארץ-ישראל לא רק על ידי גיוס לצבא ועל ידי שיכלול אותו חלק שאנו מהווים בהגנה הצבאית על ארץ-ישראל, אלא גם – ובעיקר – על ידי מתן אפשרות לאותו המספר הגדול של אנשי היישוב, שמסיבה זו או אחרת אינם באים בחשבון, על כל פנים אינם באים בחשבון מידי לגיוס לצבא, נתינת אפשרות להם להשתתף בהגנה על הארץ על ידי הכנות מוקדמות, על ידי אירגון, על ידי אימון ועל ידי ציוד.

הדגשנו: א) שהשלטונות הפסידו כבר זמן רב, ויש כאן אחריות רבה; ב) שלדעתנו יש עדיין זמן לגשת לפעולה זו; ג) הזמן שישנו יקר מאוד, ואין להפסיד אף יום אחד. לפרטי הדברים אצטרך לשוב בהמשך הדין וחשבון שלי על עניינים אחרים, אבל כדי לסיים עניין השיחה עם הנציב העליון אומר, שהנציב העליון – אפשר לומר – חתם בשתי ידי על כל הדברים האלה. היו לו הסתייגויות לגבי עניינים מדיניים, היו לו הסתייגויות לגבי דרישת צבא עברי שנזכרה, היתה לו הסתייגות לגבי ההנחה ששמע בין השיטין, שכאילו העם הערבי כולו שייך למחנה האויב, אבל לגבי אותם העניינים שסיכמתי, אמר: הדרישות מוצדקות בהחלט; את אופן הצגתן הוא רואה כמתונה; אין כל שאלה של התנגדות פרינציפיונית כלשהי, אלא של אפשרויות

1 מתוך הפרוטוקול.

2 מרדכי (מרקוס) אהרונפרייז (1869–1951). רב ראשי בבולגריה ואח"כ בשוודיה.

3 ר' מסמך 39 לעיל.

מעשיות; העניין אינו נתון להכרעתו אלא להכרעתם של שלטונות הצבא; הוא ידאג להעמיד את השלטונות הצבאיים על חומרת העניין ודחיפותו.

הדגשנו את החשיבות המיוחדת של נשק, של כלי הגנה אחרים, את אחריותו בתור נציג ממשלת הוד מלכותו, שבתור כזה אנחנו באים אליו, וכוונתנו היא שימסור את הדברים לממשלת הוד מלכותו באופן ישיר, שאולי ישמשו החשה להמצאת כלי הגנה לישראל.

זה בנוגע לראיון עם הנציב. הדגשתנו בכל הדברים האלה היתה לגבי גיוס אלפים, אם אפשר רבבות של אנשים, שכיום אינם שייכים לשום מסגרת הגנתית חוקית. המשא ומתן מתנהל בזמן, בשלב האחרון כבר ארבעה חודשים, מסוף פברואר עד עכשיו, והדברים ביסודם עוד לא זזו, כי קצין זה במשטרה נופל למשכב, וכאשר הוא קם אחר נופל למשכב, ואין הדברים זזים. בזמן האחרון היו שאלות בפרלמנט והממשלה נתנה תשובה.⁴

יש בתשובה העיקרית שניתנה על ידי מקמילן נקודה חשובה מאוד בשבילנו. הוא מודיע על קיום "אירגון של הגנה יהודית בארץ-ישראל" (Local Jewish Defence Organisation). בזה הוא הודה בהכרח הגנה יהודית בארץ-ישראל, והוא מונה בזה כמה מדורים. הוא מונה את משטרת היישובים העבריים, שהיא באמת כוח הגנה יהודי; הוא מונה גם ענפים אחרים של משטרת העזר – ענפים אחרים אלה אומנם מורכבים ברובם מיהודים, אבל אינם יהודים טהורים. שנית, הם אינם מכוונים להגנת היישוב היהודי בארץ-ישראל – הכוונה היא למשמר הרכבת, שדות תעופה, מחנות הסגר, משמרות של נקודות מפתח אחרות, בכלל זה בנייני הממשלה, משרדי הממשלה בערים. הוא מונה גם את השוטרים המיוחדים.

כאן עלי להתעכב קצת על דבריו. הרושם הכללי של תשובת מקמילן, אם יש בה נקודה חיובית, הוא רושם מטעה ומשלה. התשובה באה לשאלת ציר אחד, שטען מדוע אין מגייסים בארץ-ישראל 40,000-50,000 יהודים נוספים לתפקידי הגנת הארץ, ולזאת באה תשובה שיש לנו אירגון הגנת יהודים, המורכב מענפים אלה ואלה.

4 בישיבת הפרלמנט ב-1.7.1942 שאל הציר דייויד אדמס את תת-שר המושבות הרולד מקמילן, האם לאור התגברות סכנת פלישה לא"י יגויסו, יאומנו ויצוידו 40-50 אלף היהודים הזמינים להגנת הארץ במסגרת "משמר המולדת". תת-שר המושבות השיב: "ארגוני ההגנה היהודים הקיימים, כגון משטרת היישובים העבריים, המשטרה המיוחדת, השוטרים המוספים הזמינים וכו', נחשבים כממלאים בא"י תפקיד דומה ל'משמר המולדת' בבריטניה. קיים גם חיל מתנדבים ארצישראליים המושתת על כל מגזרי האוכלוסייה, הבריטים, הערבים והיהודים. מטרתו לסייע לכוחות הצבא הסדיר בכל התחומים הכרוכים במלחמה ולהבטיח ביטחון פנימי. הגיוס לכוח זה מוגבל עכשיו עקב מצב הצידוד ומספר המדריכים הזמינים". תת השר ענה בחיוב לשאלתו של הציר אדמס האם ממשלת א"י עושה כל שניתן כדי לאפשר לתושבים להגן על ארצם. על שאלת הציר למפסון האומנם לא מוטב לפתור את הבעיה על-ידי הקמת צבא יהודי, השיב מקמילן כי עניין זה חורג כמובן מתחום עיסוקו של משרד המושבות.

הרושם היה שזה דבר בעל ממדים רחבים. נפגשתי עם קצין גבוה פה, ו[אכן] הרושם שלו היה שישנם 40,000-50,000 יהודים שעומדים על המשמר. מקמילן לא שלל את המספר, אלא אמר שיש זה וזה, ונתקבל הרושם שיש 40,000 עד 50,000 יהודים [מאורגנים במסגרות הגנה].

מה המצב למעשה? ישנם כיום למעלה מ-6,500 נוטרים, המתחלקים לשני חלקים עיקריים – במשטרת היישובים היהודיים 2,700 העומדים בקביעות על המשמר, וקרוב ל-4,000 לתפקידים כלליים. ההגדלה חלה בעיקר לגבי משמרות שדות תעופה ולגבי משמר החוף.

משטרת היישובים היהודיים יש לה רורוה בצורת שוטרים מיוחדים. היתה הדגשה בנוגע לשוטרים מיוחדים אלה. כאשר אני נקטתי בשיחה עם הנציב העליון מספר מצומצם, ריאלי, ואמרתי שישנם 13,000 שוטרים מיוחדים, אמר הנציב העליון שישנם 16,000, זאת אומרת שהממשלה מקפידה על דבר זה.

מהו המצב למעשה? למעשה הרוב הגדול של שוטרים מיוחדים אלה הם אנשי משקים, אנשי כפר, אנשים עמוסים עבודה חקלאית למעלה ראש, היכולים להיות פנויים במידה מעטה לאימונים, זאת אומרת, הם כוח בלתי מאומן במידה מספקת. באופן זהיר יותר מותר לנסח את הדברים כך.

שנית, מה מצב הציווד? ברשות משטרת היישובים היהודיים נמצאים כ-5,000 רובים. אם יש 2,700 איש העומדים בקביעות על המשמר, הרי כולם מזוינים, ונשארת רורוה של רובים של קצת יותר מ-2,000, לכות, אשר לדברי הנציב, הוא מונה 16,000 איש. התמונה ברורה. אומנם נעשתה התחלה של גיוס שוטרים מיוחדים בערים. בתל אביב רשומים 600 איש במשטרה המיוחדת, בחיפה מתנהל גיוס במסגרת של 1,000, משהו התחיל בירושלים. אבל כוחות אלה – לפי כוונת המשטרה – מיועדים להשתלטות על הערים בשעת חירום, החזקת סדר בערים וכו', ואינם מקבלים אימון כמעט לגמרי. הנשק המיועד בשבילים כמוהו כאין. בשביל 600 השוטרים המיוחדים בתל אביב ישנם רק כ-100 רובים ואין כל כלי נשק אחרים.

בכל פרשת המשא ומתן שלנו עמדנו על התקלות וההגבלות החמורות האלו, וכשדרשנו להרחיב את מסגרת חיל הנוטרים ולהכשיר אותו למילוי תפקידים של משמר מולדת, דרשנו קודם כל להשביח את האימונים והציווד הצבאי של החיל האקטיבי, של חיל הנוטרים הקיים, אבל דרשנו באופן מיוחד את הרחבת המסגרת, את הרחבת המסגרת לא כלפי הכפר, כי שם כמעט שאין כל אפשרות, אין כל טעם להרחיב, כי כמעט כל הגברים המסוגלים לשאת נשק שייכים למסגרת זו, אלא בעיקר להגדיל את המסגרת בערים ובמושבות הגדולות הנושאות אופי של ערים. בערים שלנו, בייחוד בתל אביב, אוצר גדול של כוח-אדם. כאן יש מקום לגייס רבבות אנשים ולאמן אותם. הנקודה העיקרית – ועלינו לדעת בדיוק על מה מדובר – ניסינו להבקיע את

הקיר הן בשיחה האחרונה עם מפקד הצבא בארץ והן בשיחה עם הנציב העליון ובשיחות עם המזכירות, שהשלטונות יגשו בלי כל דיחוי להשבעת שוטרים מיוחדים בערים לאלפים, יגשו לקיים תוכנית אימונים, הכנת נשק בשביל אנשים אלה. דאגנו שאנשינו בלונדון ידעו בדיוק מה הוא המצב גם לאחר תשובת מקמילן, לפזר את הערפל שעלול לעלות.

מקמילן הזכיר בין יתר הפורמציות העומדות הכן את ה-Palestine Voluntary Forces, גדוד המתנדבים הארץ-ישראליים. גדוד מתנדבים זה שימש רבות בפי הממשלה לעין שלט לחפות בו על חוסר הכנות, על חוסר התכוננות של ארץ-ישראל. נעשו שגיאות על ידי ידידינו. עד כמה שהוחרנו את ידידינו בלונדון לא לתת ערך לכוח זה, חזרו ושאלו אותנו אם השערים פתוחים לכוח, ושוב הודיעו עתה בתשובה בפרלמנט כי גדודי המתנדבים הארץ-ישראליים שעריהם פתוחים לאנגלים, יהודים וערבים. הודענו ללונדון על המצב האמיתי.

גדוד המתנדבים הארץ-ישראליים מונה כיום 340 איש, מהם 240 בירושלים, כ-100 בחיפה. יכול להיות שבהודעה ייאמר שהשערים פתוחים ליהודים, לערבים, ליוונים ולארמנים. למעשה אין כל גיוס לגדוד המתנדבים הארץ-ישראליים. העניינים בהם נתונים במצב של קיפאון גמור, כי אין אף רובה אחד ברזרווה. כאשר אני, בכל החודשים האלה, טענתי לממשלה שהמצב לא ייתכן, כי הרי נחוצים רובים לכל הפחות כמספר השוטרים המיוחדים, הם ענו כי הם טוענים אותו דבר, וכאשר הם מבקשים תוספת 50 רובים בשביל גדוד זה, עונים להם שאין.

אנחנו הודענו ללונדון על המצב, הודענו לאמריקה על המצב, ויש לראות בפנייה של ראשי הציונות האמריקאית לצ'רצ'יל אחת התוצאות של האינפורמציה שהם קיבלו מאיתנו. חשבנו מה עלינו לעשות כדי להזיז את הדברים. היה בדעתי לנסוע למצרים לראות את המצביא הראשי בעצם הימים כאשר פרצה ההתקפה הגרמנית, וקרה מה שקרה והוא עצמו לקח לידו את הפיקוד הישיר על המחנה הלוחם ויצא מקהיר למיפקדת השדה.⁵

אחרי זה פניתי טלגרפית למיניסטר הקבינט קייסי⁶ במצרים וביקשתי ראיון איתו, ביקשתי אישורו לדבר זה על מנת שבאופן כזה אוכל לקבל את הוויזה למצרים. נודע לי אחר כך, שגם הוא אינו בקהיר אלא במיפקדה הלוחמת יחד עם המצביא אוקינלק. דאגנו להמציא את האינפורמציה לידידים באמריקה, אבל בימים אלה דאגנו שהאינפורמציה על המצב תגיע לשלטונות אמריקה באופן ישיר מנציגיהם כאן.⁷

5 גנרל אוקינלק הטיל את ניהול המערכה בחזית מדבר לוב על ממלא מקומו גנרל גיל ריצ'י, מפקד המחנה השמיני, אך לאחר הפריצה הגרמנית מזרחה לתוך מצרים נטל לידיו את הפיקוד.

6 ריצ'רד קייסי (1890-1976). יליד אוסטרליה. בוגר אוניברסיטת קימברידג'. שר אוצר בממשלת אוסטרליה מ-1935. ב-1940 מונה שגריר אוסטרליה בווישינגטון. במרס 1942 התמנה ע"י וינסטון צ'רצ'יל לשר המדינה בקהיר במקומו של אוליבר ליטלטון.

בלי ספק בימים הקרובים תתקיים עוד הפעם פגישה עם הגנרל כאן [מק-קונל], ואז נדע אם השיחות הקודמות שלנו אתו, אם השיחה שלנו עם הנציב העליון, שהרושם שלו היה צריך להימסר לו, אם דברים אלה נתנו איזו תוצאות.

לידיעת החברים שלא שמעו את הדין והחשבון שלי אוסיף בקיצור נמרץ, כי בשיחה האחרונה עם הגנרל הוא טען שהם לא איבדו לגמרי את הזמן, אלא הם עשו כמה דברים – השיגו החלטה במיפקדה בקהיר בדבר מינוי קצין מוסמך על אימונם של השומרים במשטרת הישובים היהודיים, ובדבר אימונם של כוחות ההגנה היהודיים. אבל – הוסיף המפקד – יש החלטה, אך הקצין לא הופיע. שנית הודיע, כי קיבל הבטחה שימציאו לנו את כמות הנשק הדרושה לאימונים, אבל לא אמר מה תהיה מסגרת האימונים ומה יהיה הנשק שיועמד לרשותו. שלישית, הוא ציין שהתחיל בסרפנד בהרחבת האימונים של חיל הנוטרים, כי שם סודר קורס לסרג'נטים של חיל הנוטרים מהפלוגות השונות, על מנת שהם ישמשו מדריכים אחרי שובם מהקורס. ידענו על קורס זה, הוא קורס טוב מאד, הוא קורס צבאי גמור.

המסגרת של קורס זה אינה עומדת בהתאמה לממדים שאנחנו מדברים עליהם להגברת כוחנו בהגנה על הארץ. בקשר עם זה נעשו עוד כמה פעולות. דרשנו מהמשטרה שהנשק הרזרווי של חיל הנוטרים יתחלק לנקודות [היישובים היהודים]. אם אמרתי שיש 5,000 רובים, הרי חלק מהם נמצא ברשות המשטרה המרכזית. אומנם הוא משוריין לצורכי משטרת היישובים היהודים, אבל אנחנו דרשנו שהוא יחולק מיד לנקודות.

שנית, עוררנו את שאלת המעמד החוקי של השוטרים המיוחדים באותה הודעת הממשלה לציבור, שנמסר בה כי כוחות המשטרה בארץ הועמדו תחת פיקוח הצבא וניתן להם אופי של כוח צבאי מבחינה משפטית. נאמר במפורש, ששוטרים מיוחדים יוצאים מכלל זה, ומכיוון שאנו רואים בכוח זה מסגרת עיקרית לשיתוף אלפים, דרשנו לא להשוות את השוטרים המיוחדים עם יתר חלקי המשטרה. הסתמכנו, בכמה נימוקים בעניין זה, גם על תשובתו של מקמילן, שמנה את השוטרים המיוחדים בתור חלק של חיל ההגנה על הארץ.

עוד דבר – פנינו לממשלה וביקשנו שתיתנה לנו הקלות מסוימות לשלוח איש מאתנו ללונדון באופן דחוף. נימקנו זאת בכך שאנו עומדים בפני החלטות שונות וחמורות, הכרעות חשובות, זה עניין הכרעה בשביל כל העם היהודי, ואנחנו רוצים לחלק את האחריות עם המרכזים הגדולים של התנועה [הציונית]. אין אנו יודעים, אין איש יודע איך יפול דבר. ייתכן שיקרה אסון – במצב זה חשוב שיהיה בלונדון

7 ימים מספר לפני כן נועד מ"ש עם קונסול ארה"ב בירושלים לז'ול פינקרטון (1941-1946), ובפגישתם עמד על בעיות הגנת א"י נוכח סכנת פלישה גרמנית וביקש כי דבריו יועברו לידיעת ממשלת ארה"ב. הקונסול סיכם את דברי מ"ש במיזכר שהעביר לידי ב-7.7.1942 לצורך תיקונים. הנוסח המתוקן מובא במסמך 50.

ובאמריקה איש היודע את מצב העניינים פה, מה כוחנו, מה הגנתנו, מה כוחנו הכלכלי, והוא יוכל לשמש מקשר ומדריך – זה צריך להיות איש מבפנים. הובטח לנו לברר את הדבר במהירות האפשרית, אבל לא קיבלנו עוד תשובה על זה.

מכל הפעולות שנעשו כלפי חוץ אני עובר לפעולות שנעשו כלפי פנים. נעשית פעולה רחבה ומאומצת מאוד להגביר את קצב הגיוס שלנו. במשך חודש יוני הגענו לשיא, שיא של גיוס חודשי בהשוואה לא רק לשנת 1942, אלא גם בהשוואה ל-1941. אם לדבר על גיוס גברים, הרי השתווינו עם תוצאות ינואר 1941, אם לדבר על גיוס גברים ונשים יחד, הרי השתווינו עם אוקטובר 1940, ואם לדבר על גיוס לצבא ולנוטרות יחד כמעט הגענו לשיא בכלל. במשך חודש יוני התגייסו 746 גברים ו-168 נשים, בסך הכל התגייסו 914 יהודים לצבא. אם להוסיף לזאת 300 נוטרים, הרי התגייסו לשירות פעיל רשמי יותר מ-1,200 איש ואישה, ובסוף חודש יוני חיכו בסרפנד לבדיקה רפואית למעלה מ-200 איש והזרם נמשך.

לעומת העלייה בגיוס היהודים, חלה ירידה בגיוס הערבים. אין בידי כרגע מספרים מדויקים, אבל חלה ירידה ניכרת. התייצבו לבדיקה למעלה מ-300 ערבים ונתקבלו 100 וכמה עשרות. זוהי תופעה חוזרת, שבכוח מצב של מתיחות וסכנה בלתי אמצעית במזרח התיכון וסביבות הארץ, יורד הגיוס הערבי ועולה גיוס היהודים. בכל תקופה של שקט יחסי וביטחון עולה גיוס הערבים ויורד גיוס היהודים. אני מניח שיוכלו לשרטט דיאגרמות מעניינות המראות על הקשר שבין המצב ובין גיוס היהודים והערבים. פעולה זו מוכרחה להימשך ולהתגבר במלוא הכוח וישנה דחיפות מסויימת לגבי המצאת מספר דרוש של שוטרים למלא עמדות פנויות, לכבוש בחזרה עמדות שנכבשו על ידי ערבים, ויש הבטחה שאם ימצאו את מספר היהודים הדרוש יחליפו את הערבים ביהודים.⁸ יש מספר נקודות שעלינו לעמוד על המשמר.

בנוגע לשאלה זו הייתי רוצה להתעכב רגעים מספר. בנוגע להלך הרוח בציבור הערבי, כאשר הנציב העליון אמר שאין בשום אופן להציג את הציבור הערבי כולו כגוש אחד, כאילו כולם מעור אחד, ולא כולם בשום פנים נמצאים במחנה האויב, אמר בזה אמת ולא-אמת. האמת היא שלא כל הציבור הערבי בארץ-ישראל מצפה עכשיו בכליון עיניים לכיבוש הארץ על ידי הנאצים, ולא כל הציבור הערבי שש לקראת דבר זה. להיפך, יש רבים בתוך הציבור הערבי בארץ-ישראל המלאים חששות עמוקים מאוד לכיבוש הנאצים, קודם כל, כל אויבי המופתי. כל אויבי החוסיינים הרשומים ברשימה שחורה אצל החוסיינים. כולם חרדים לחייהם ולחיי משפחותיהם ולביטחון רכושם במקרה של כיבוש. הם נקלעים בין מחשבות על בריחה ובין מחשבות על שיתוף איתנו והתנגדות בכוח לחוסיינים, על כל פנים. שנית, רבים, הן בעיר והן בכפר – אנשי מסחר, חקלאים – חרדים מאוד שאם יבואו הנה הגרמנים

8 הכוונה לתפקידי שמירה בנמלים, ברכבות ובשדות תעופה.

תתחלנה החרמות של רכוש, של חומרי מזון, של כוחות עבודה, ללא כל רחמים והתחשבות. מציגים את המשטר שיהיה בידי הכובשים הנאצים לעומת המשטר האנגלי, שמשלמים בכסף מלא אם לוקחים דבר-מה, דואגים ליבוא מצרכי מזון, דואגים להביא סוכר, מביאים אורז, קמח, מביאים כל מיני דברים. גם במצב זה של מלחמה יש שלטון של חוק וסדר בארץ ולא שרירות – זו היא האמת.

אף על פי כן, אמרתי, יש בזה לא-אמת. עמדנו על לא-אמת זו בתשובתנו לנציב. אנחנו יודעים את מספר הארצות שנפלו תחת שלטון הנאצים, ואנחנו ראינו איזה שלטון נקבע בתוכן עם התקרבות הפלישה הנאצית ועם ביצוע הפלישה הנאצית והכיבוש הנאצי. לא רק שאין לנו יסוד לחשוב שארץ-ישראל תהיה יוצאת מן הכלל, אלא העבר מלמד אותנו שהיא [האוכלוסייה הערבית] תתחרה עם התלמידים המובהקים ביותר של הנאצים בעניין זה.

עצם הפחד הגדול השורר בחוגי האופוזיציה [הערבית לחוסיינים] מעיד, שהם מבינים למי יהיה השלטון. אם הם מדברים על התנגדות בכוח, אנחנו יכולים לראות איך הם יבקשו להם מפלט על ידי מעבר למחנה השני. אל תהי לנו אשליה מה תהיה עמדת הציבור [הערבי] למחרת הפלישה, ובחלק גדול ערב הפלישה, ועלינו להעריך את מציאות פלוגות "באפס" ערביות בארץ.

מבחינה זו עלינו להעריך את העובדה שיש משטרת עזר [יהודית] מסוימת, ועומדים במקומות מסוימים על המשמר. מבחינה זו עלינו להעריך שבעצם הימים האלה הפסדנו עמדות ביטחון וזיון שעברו לידי ערבים. אם אנחנו לא נצליח לגייס מספר יותר גדול של נוטרים, אנחנו עלולים להפסיד עוד עמדות.

נתתי את מספר האנשים שגייסנו לשרות פעיל ברשות השלטונית, אבל זה אינו ממצא את חשבון האנשים שגייסנו לשרות פעיל. תמיד חשבנו, ולאחר שבדקנו את המצב מחדש אישרנו הנחה זו, כי בכל שעת חירום רבתי איננו יכולים בשום פנים ואופן לסמוך רק על פעולות כוחות ממשלתיים, ואיננו יכולים לראות את עצמנו פטורים מלעשות מה שניתן לעשות בכוחות עצמיים – בכוחות עצמיים של אדם ובכוחות עצמיים של כלים.⁹ בייחוד אין אנו יכולים לראות את עצמנו פטורים מלעשות זאת לנוכח הפעולה המועטה, אפשר לומר אפס פעולה, מבחינת הרחבת הכוח, שאנחנו עדים לה מצד הממשלה. אם הממשלה אינה מתחילה באימונים בקנה מידה רחב, אין אנו יכולים לראות את עצמנו פטורים מלעשות בשטח זה מה שאנו יכולים. אם הממשלה אין לה כוחות מספיקים להעמיד אנשים בכל נקודה ונקודה, עלינו להעמיד אנשים שם. אין איש מאיתנו בקיא בתוכניות האסטרטגיות של האויב, אפילו לא של בעלי הברית שלנו, ולפעמים אנחנו שומעים מאנשים אחראיים בתוכם שהם עצמם אינם יודעים מהן התוכניות האסטרטגיות, כאשר הדברים נתונים באנדרלמוסיה כזו.

9 הכוונה לכוחות ארגון ה"הגנה" ובתוכם בייחוד לפלמ"ח.

אנו יודעים שעד הזמן האחרון, לפי הגילויים המעשיים של הדברים, השלטונות בארץ-ישראל פועלים לפי ההנחה שאם יש להיכון לעת בוא צרה, שאם יש להיכון להתקפה של האויב על ארץ-ישראל, הרי יש להביא בחשבון התקפה מהצפון או מהמזרח. זאת אומרת, לא היתה הנחה שהאויב יצליח להבקיע את קו ההגנה במערב מצרים, לכבוש את ארץ מצרים ומשם לבוא לארץ-ישראל דרך מדבר סיני. היתה הנחה שלא יהיה כדבר הזה, אלא האויב, ברכוז כוחות באי כרתים, אולי באיים אחרים, יכול לערוך פלישה באוויר ובים לסוריה, לרכז שם כוח גדול, ומסוריה – בהדפו לפניו את הצבא [הבריטי] השוכן בסוריה – להגיע לגבול הצפוני של ארץ-ישראל, ואולי, בהגיעו לגבול, הוא יכול לפנות מזרחה, להגיע משם לדמשק, ומשם לעבר-הירדן ולהגיע דרך עבר-הירדן ליריחו ומצד זה להתקיף את ירושלים.

לא רק שמענו את הסברות הרווחות במפקדה, אלא ראינו במו עינינו קו ביצורים שפלוגות שלנו, פלוגות יהודיות, לקחו חלק בהכנתם, וחלק פעיל מאוד. יחידה יהודית של ה"רויאל אינג'נירס"¹⁰ נמצאת עד היום במג' עין ומנצחת על פעולות הקמת קו ביצורים העובר את צפת; פלוגה יהודית אחרת של ה"רויאל אינג'נירס" עובדת בעזרת קבלנים יהודים ופועלים יהודים בהכנת קו ביצורים במורד ההרים לבקעת הירדן, מול יריחו, בין ירושלים וים המלח, ואין עדים לשום הכנות כאלה בחוף ובדרום. עד הימים האחרונים לא היינו עדים לפעולות ביצורים בדרום ארץ-ישראל. רפה [רפית] היא עדות לתוכנית הקודמת. אם חשבו שהחזית היא בצפון, חשבו את רפה לעורף ושם הקימו בתי מלאכה מרכזיים; כאשר הממשלה חשבה על העברת מחסנים מסוימים לשעת הצורך, היא חשבה על העברה לקנטרה. ואם חשבו על קו ביצורים בדרום, הרי חשבוהו מפונה לצפון, כדי להכין קו נסיגה.

כיצד השפיעו המאורעות האחרונים והאם הם יצרו ריאוריינטציה אצל הצבא? איני יכול להגיד, אבל אני יכול להגיד כי בשיחות שהיו לי, ובשיחות שהיו לאנשים אחרים ואשר אני יודע עליהן בחוגי הצבא, כבר אחרי נפילת טוברוק, עוד לא היינו עדים לריאוריינטציה אלא לאינרציה של המחשבה הצבאית. אולי יש לה על מה לסמוך. אולי יש אמצעי הגנה כאלה על תעלת סואץ, שהמעבר דרך מדבר סיני הוא בלתי אפשרי. אבל היינו עדים לאינרציה מחשבתית, להנחה שפלישה דרך מדבר סיני אינה אפשרית: השטח הוא עצום, במדבר אין מים – כל הדברים האלה שהיה מקומם במלחמה הקודמת [מל"ע-1] העידו כאילו האנשים רואים מראות של חיל כבד שצריך לעבור את המדבר, מי ברגל ומי ברכב, וזה בזמן שמאיסמאעיליה לירושלים אפשר לעבור בשש שעות, והמים יכולים לקחת בתוך האוטו. אם יש התנגדות צבאית קשה – אז המצב אחר, אבל אם ההתנגדות נשברה, אז זה יכול להפוך למסע של טיול.

במצב כזה עלינו לעשות את אשר ביכולתנו. כמובן שאין אנו יכולים להקים קו

ביצורים בדרום הארץ, כי מלבד הכל הרי אין זו רק שאלה של הקמת קו הביצורים, אלא צריך גם לדאוג לכל הדרוש אחר כך לקו ביצורים מעין זה לפעולתו, והרי על זה אין מה לדבר. אבל העניין הוא בזה שהמושג הישן על פלישה ועל הגנה אינו הולם את תנאי המלחמה הנוכחית. החזית אינה אך ורק הגבול ויכולים הדברים לנפול כך שהיא תהיה בעיקר לא על הגבול. כל שטח הארץ יכול להפוך גבול.¹¹ על כל פנים, חוף הארץ יכול להפוך חזית, ואנחנו נהיה מוכרחים לפעול על ידה.

ההנחה היא שגם לפני היעשות ניסיון נמרץ להבקיע את גבול הארץ, לחתור בכוח לתוך הארץ, יכולים להיעשות ניסיונות של פריצה, חבלה, הטרדה, מעשי הרס והיזק בפניות שונות של הארץ. זה יכול להיעשות הן מבחוץ והן מבפנים על ידי תיאום, ויש יסוד להניח שיש תיאום מספיק בין פנים הארץ ובין חו"ל על ידי אמצעי קשר ידועים. בלי ספק שהדברים יוכלו לפעול מתוך תיאום. אם האויב יחליט לגשת לפרשת פעולות, פשיטות של קומנדות לחוף הארץ בהגנת אוניות מלחמה קטנות, או על ידי פעולת צנחנים למעשי הטרדה וחבלה, תחיית הכנופיות [הערביות] בארץ – אם פעולה זו תתחיל וההצלחה תאיר לה פנים במערכה החיצונית, הרי זה יימשך בקצב מתגבר והולך, בהיקף מתפשט והולך, וברור שהמטרה הנוחה ביותר, מלבד אובייקטים צבאיים, תהיה היישוב היהודי. על כל פנים, מבחינת היצר והאינטרס של חלק אחד בצבא ההתקפה זאת תהיה המטרה הראשונה לחיצים הגרמנים, וייתכן שיהיה אינטרס פוליטי לגרמנים לסייע להתקפה זו דווקא.

השאלה העומדת לפנינו היא מה יכולים אנו לעשות כלפי אפשרויות אלו? איני מציג לבידור השאלה מה צריכה להיות התנהגות היישוב היהודי למחרת הפלישה. זו שאלה חשובה, חמורה. אבל אינני חושב שאנחנו עומדים בשלב כזה שעלינו לדון עליה. אנחנו עומדים בשלב קודם לכך: מה צריכה להיות התנהגות היישוב ערב הפלישה, בשעת הפלישה, כל זמן שנמשכת המלחמה על גבול הארץ, כל זמן שצבא בעלות הברית עומד במאבק על גבול הארץ ובתוך הארץ.

נקודת המבט שלי היא שבשני השלבים האלה היישוב כולו צריך להילחם, במידה שיש לו אפשרות להילחם. זאת אומרת לא רק אותו חלק היישוב הנמצא כבר במדי צבא והמיועד למלחמה, לא רק אותו חלק המגויס לכוחות המשטרה ולכוחות העזר של המשטרה, לא רק אותו החלק שאולי נצליח – ואני מקווה שנצליח – לצרף אותו לכוחות העזר של המשטרה, שיופיע כזה בשעת חירום, אלא גם יתר חלקי היישוב שאינם נכנסים לאף אחת ממסגרות אלו. במידה שיש כוח בידו הוא צריך להצטרף למלחמה זו.

אין אני חושב שזו שאלה של בירור תיאורטי. עמדה פרינציפיונית אחרת למעשה אי-אפשרית. אי-אפשרית הערכה אחרת אלא רק הערכה קיצונית אחרת של אי-מלחמה בכלל, או גם מצד המשטרה שלנו, או גם מצד הנוטרים שלנו, כי חיל

11 זאת לאור ההצלחה הגרמנית בכיבוש כרתים בידי כוח צנחנים במאי-יוני 1941.

הנוטרים שלנו משולב, אחוז ודבוק בגוף ההתיישבותי שלנו עד שאין לדבר על הפרדת האחוזים ודבקים, קודם כל מהצד האנושי, כי רוב הנוטרים הם אנשי המשקים, המושבים, המושבות והקיבוצים שלנו, ואם ידרו צנחנים בסביבות המשק ופולגת נוטרים תצא לקראתם, תיכנס לקרב, אז אנשי המשק, המושבה, לא יביטו בקרב זה כמשקיפים ובמידה שתהיה להם יכולת ייכנסו גם הם לקרב זה. מי שאומר "נוטרים כן, משק לא", אומר גם "נוטרים לא" – ופירוש הדבר כניעה מראש.

שנית, אין איש מאיתנו שיניח את ההגנה כנגד הכנופיות אך ורק לכוח הרשמי. קיים כוח הגנה שלנו, ותפקידו בראש ובראשונה הוא להתגונן בפני כנופיות, וכל המסתכל לדבר רואה שאין מלחמה נגד כנופיות היום מה שהיה ב-1929, או אפילו גם ב-1936, כי היום יהיה זה חלק בלתי נפרד מפעולת האויב וזה ייהפך על ידי ההיגיון של השתלשלות פעולות צבאיות לפעולת הדיפת האויב וסיכול מזימת האויב לכבוש את הארץ.

א-מלחמה זו אינה באה בחשבון משום בחינה עקרונית. אין כל הפרדה. אם למלחמה – אז למלחמה כוללת, [בהשתתפות] כל הכוחות במלחמה זו. וזה נקודת המוצא שלנו, זוהי הנחתנו ולפיה אנחנו פועלים. ובקשר עם פעולות אלו גדלו הוצאותינו להחזקת הביטחון. יש החושבים ששני חודשים קשים לפנינו, ביולי ובאוגוסט צריכה לבוא ההכרעה, וכל העבודה שלנו קשורה בהוצאה של 37,500 לא"י לחודש. ועדת הביטחון שלנו אומנם מדברת על הוצאה של 50,000 לא"י לשני החודשים הקרובים, כי היא קבעה שוועדה מיוחדת תבדוק את פרטי ההוצאות האלו וכל מה שאפשר לקמץ יקומץ, או שיובטח שיספיק לזמן ארוך יותר משני חודשים, אבל גם השגת 50,000 לא"י אלו אינו דבר קל ופשוט.

המאמץ להשיג סכום כסף מייד אינו יכול להצטמצם במסגרת כספים אלה. יותר נכון, אינו יכול להצטמצם רק בצרכים אלה. אנחנו ניגשנו למפעל התגייסות, למגבית התגייסות, לא רק ולא בראש ובראשונה לצורכי ביטחון ישירים, אלא כדי לכלכל את מפעל ההתגייסות, והבינונו שזה מכיל תמיכה נדיבה בהיקף מתרחב של הנהנים ושל ההנאה של משפחות החייל, והוא הדין בנוגע למשפחות הנוטר ועניינים אחרים.

אם יש להשיג 50,000 לא"י לפעולות אלו, מוכרחים להשיג מייד עוד 50,000 לא"י בשביל הצרכים האחרים. אנחנו מקווים שרוב הכספים של "מגבית ההתגייסות" יוצא לצרכים סוציאליים של הגיוס – אם אפשר להתבטא כך.

כאשר אנחנו מדברים על ערכים אלה, צעות ועולות גם דרישות חדשות. הזכרתי כבר לפניכם את משמר החוף. משמר החוף, בכל סידוריו, מזכיר בדיוק נמרץ – לי על כל פנים – את ימי טורקיה – לא ימי טורקיה שבקושטא, אלא את טורקיה בארץ-ישראל בימי המלחמה האחרונה ואיך ששמרו אז על חופי הארץ מפני הצי הבריטי. כך מנסה ממשלת צי אדיר לשמור על החופים עכשיו. דר' יוסף ביקר את משמר החוף וימסור לכם

פרטים, אבל לי נמסר שכל אשר יראה את משמר החוף, הרי יקבל את הרושם שבחורים באו אל חוף הים ועוד טרם החליטו [במיפקדה] איפה עליהם להתרחץ, הם אינם יודעים איפה להתרכז, הם ללא נשק, ללא אוהלים, ורוב האנשים האלה הוצאו ממשקים, מאווירה דחוסה ומתוחה מאוד של עבודה של 15-16 שעות ביום, אנשים שרגילים לגזול זמן ממנוחתם למען מאמץ העבודה, למען אימונים, והם מרגישים את עצמם שם איתנים, כי הם כולם יחד, יודעים שלא תהיה בהלה, ייעשה דבר מה – אולי כולם יפלו בשעת פעולה – אנשים כאלה מוצאים מעבודה קשה ומאומצת לבטלה גמורה, מבית אל תחת כיפת השמיים, ממצב של ציוד – לעתים לא כה רע – לחוסר כל ציוד, והם נמצאים גם בסביבות ערביות ויכולות להיות התנפלויות עליהם.¹²

הם מתחננים שידאגו להם בכל הדרכים שיהיה להם במה להגן על נפשם. הובטחו להם מטבחים, אוהלים – אין. אומנם לוחצים על הממשלה, אבל משיבים טיפין-טיפין, הדברים אינם זויים. אנחנו נתנו אנשים, אנחנו רוצים לתת עוד אנשים, כי בינתיים נוצרו עמדות ערביות ואז באים אנשים אחרים שלנו ואומרים "אין אנו יכולים להחזיק מעמד". אין אנו יכולים להחזיק את האנשים במצב כזה. אין אנחנו יכולים להגיד לממשלה: "כל זמן שלא תציידו את האנשים ציוד מלא לא ניתן אנשים", כי אז הם אומרים: "אתם יודעים שאנחנו עושים את אשר ביכולתנו, ואם אתם לא תתנו ניקח ערבים". לכן אין אנחנו יכולים לפנות באולטימטום כזה, אבל אין אנחנו יכולים להחזיק את האנשים במצב כזה, כי זה עלול להיכשל. צריכים להשיג את האוהלים הנחוצים, אם למחלקת העבודה [של הסוה"י] יש אוהלים ניקח ממנה. אנחנו צריכים לדאוג למטבחים וגם להדרכת אנשים.

דבר שני: יש דרישות מסוימות של מקומות. להם נחוצים סכומים להוצאות במקום, ואפילו מתל אביב פנו בבקשת 50,000 לא"י לצורכי המקום, ואין המקומות יכולים לסדר מגביות מקומיות, כי זה עלול להרוס את מגבית ההתגייסות. ברור שעלינו לעשות מאמץ של השגת 70,000 לא"י. אילו אפשר היה להשיג במקום 70,000 לא"י 100,000 לא"י – מה טוב, וסכום זה צריך לעמוד לרשותנו בחלק הראשון של שבוע זה, ואז הייתי רואה בזה הצלה.

אחרי שנשיג סכומים אלה יוכלו להירתם ל"מגבית ההתגייסות". נשיאות "מגבית ההתגייסות" חשבה, שייתכן להשיג בחצי שנה רבע מיליון לארץ-ישראל, אבל לאחר בדיקה קפדנית של האפשרויות הגיעו למסקנה, שאפשר לקוות ל-180,000 לא"י במחצית שנה, ונדמה לי שעלינו להרחיב את הממדים שלנו ואת המושגים שלנו, לדאוג שהסכום יהיה גדול יותר.

נשמעה תביעה, שנפנה לחו"ל לאמצעים לשעת חירום, אבל איני יכול להביע דעה בעניין זה.

12 על "משמר החוף" ר' גופר.

בדיון שהתנהל לאחר דברי מ"ש השתתפו רבים מהנוכחים. מ"ש נדרש לדברי דר' גיאורג לנדואר¹³ מהנהלת הוה"ל, שטען כי צו הגיוס האחרון החליש את הגיוס לצבא משום שקרא גם לגיוס גילאים מסוימים לנוטרות. מ"ש השיב:

מר שרתוק: העובדה היא שהצו חיזק את הגיוס. אם הכוונה ליצור רזרווה [של מתגייסים] ואחר כך לשבת ולחלק את הנחלה, הרי זה רצון טוב אבל הוא לא יקום ולא יהיה. כל מה שאנו יכולים לעשות הוא לפרסם צו, להפעיל את המנגנון כך שיבואו אנשים ואנחנו נחלק אותם. אם יש מקרים ידועים לדר' לנדואר, שאנשים החייבים גיוס לצבא נשלחו לנוטרות, ימציא לי את הרשימה ונדע מה קרה בכל מקרה ומקרה. אם דר' לנדואר טוען שהצו החליש את הגיוס, אני מוכרח לומר שהעובדות מכחישות, הן טופחות על פני הודעה זו, כי כתוצאה מצו הגיוס התגברה ההתנדבות לצבא, ולא נכון הדבר שאין אנו מגיעים אלא אל אנשי המשקים. אלה שהתגייסו בחודש יוני, פחות משליש הם אנשי משקים – לפחות 500 איש מבין 700 הם לא אנשי משקים. זוהי תוצאה של פעולה. איפה כאן החלשת ההתגייסות? אם נעשתה פעולה נמרצת על ידי מועצת פועלי חיפה, אם פנו אל פועלים מבית החרושת "נשר", והיה לי משא ומתן מיוחד עם הנהלת בית החרושת שישחררו את הפועלים הוותיקים – זוהי תוצאה של צו הגיוס. במרס התגייסו 99 איש, באפריל 250, במאי 350, ביוני 750. זה קצב של עלייה בלתי פוסקת – ואיך אפשר לדבר על החלשת הגיוס? ואל תשכח, במרס לא היתה התחרות הנוטרות, וכאשר קיימת התחרות הנוטרות גייסנו 750 איש.

היו"ר גרינבוים: הישיבה מכירה בחשיבות החיונית של הרחבת תוכנית האימונים הכלליים – לגבי הפטורים מגיוס לצבא ולנוטרות – עד למידות המקסימליות האפשריות; תפורסם הודעה לציבור שתקרא לכל החייבים למלא את שורות הצבא והנוטרות, ולכל היהודים – להיענות ביד פתוחה ובדחיפות למגבית ההתגייסות ולשמור בימים הרעים על משמעת להנהלת המוסדות העליונים. הוועד הפועל הציוני יכונס ויפרסם הודעה לציבור בארץ-ישראל שתנוסח בידי ועדה של שני חברים מהנהלת הסוכנות – משה שרתוק ויצחק גרינבוים – ושניים מהוועד הלאומי. ועדה מצומצמת תנסח הודעה בשם היישוב ליהדות הו"ל.

13 גיאורג לנדואר (1895–1954). עלה בשנות ה-20 מגרמניה. מפעילי "הפועל הצעיר" ומפא"י. ממייסדי התאחדות עולי גרמניה. מנהל המחלקה ליישוב יהודי גרמניה בהנה"ס ומיוזמי תוכנית "ההעברה" בשנות ה-30. חבר הוה"ל והוה"פ של ההסתדרות, מראשי מפעל "עלית הנוער" וממייסדי חברות "רסקו" ו"מקורות".

שיחה עם נציג צרפת החופשית

ישיבת הוועד הפועל הציוני המצומצם

מר גרינבוים: יש הצעה שנכנס את הוועד הפועל הציוני המצומצם לישיבה ביום ג', ה-7 דנא, בה נדון על המצב, ואולי גם נציע שהוועד הפועל הציוני המצומצם יוציא כרוז ליישוב בקשר עם הצורך בהתגוננות.

מר שרתוק: בישיבה המשותפת עם הנהלת הוועד הלאומי, שהתקיימה היום, נשמעה הדעה שהוועד הפועל הציוני המצומצם יפנה בכרוז ליישוב. לדעתי הצעה זו אינה במקומה. הוועד הפועל הציוני המצומצם יכול לפנות לעם היהודי, והעובדה שהוועד הפועל הציוני המצומצם מורכב רק מאנשי היישוב אינה צריכה להביאו לידי התנגשות עם הנהלת הוועד הלאומי. אם יש צורך בגילוי דעת, הרי צריך הדבר להיעשות על ידי הנהלת הסוכנות היהודית והנהלת הוועד הלאומי – (גרינבוים: רצוי שהוועד הפועל הציוני המצומצם ידע על הכרוז. הסכנה הנשקפת לארץ-ישראל בכלל אינה רק שאלת היישוב בלבד, והוועד הפועל הציוני המצומצם יסיים את ישיבתו במתן רשות להנהלת הסוכנות לחתום על הכרוז יחד עם הוועד הלאומי) – לא אלחם על דעתי, אבל ברור שהמוסד הפועל בארץ הוא הנהלת הסוכנות, ואסור לנו ליצור תקדים שהנהלת הסוכנות אינה יכולה לפנות ליישוב אלא באישורו של הוועד הפועל הציוני המצומצם. הוועד הפועל הציוני קובע את המדיניות הציונית, אבל הנהלת הסוכנות מפרסמת גילוי דעת.

הוחלט: לקיים ישיבת הוועד הפועל הציוני המצומצם ב-7 בחודש.

שאלות מדיניות

מר שרתוק: לפני זמן מסוים קיבלנו ידיעה, שאחד מנציגי צרפת החופשית בקוויבישב² מבקש לראותי. האיש הגיע לסוריה מרוסיה, והוא מוכן לבוא לירושלים לפגישה, ואומנם התקיימה הפגישה בעת ארוחת צהריים בביתי. מסיבות בלתי תלויות בו היתה השיחה קצרה. האיש הוא דיפלומט מקצועי. אחרי מפלת צרפת הגיע לא"י וקיבל אז עזרה רבה מאיתנו. במובן ההשכלה הוא עומד על דרגה גבוהה. הוא

1 מתוך הפרוטוקול. סדר היום: א. ישיבת הוהפ"צ המצומצם; ב. שאלות מדיניות; ג. שאלות אספקה.
2 לעיר קוויבישב שעל הוולגה הועברו משרדי ממשלת בריה"מ ממוסקבה בהתקרב הצבא הגרמני לשם.

סיפר לי על ענייני המלחמה בכללם והיחסים הבינלאומיים, ובייחוד אלה הנוגעים לצרפת החופשית.

לדבריו נלחם הצבא הרוסי בגבורה יוצאת מן הכלל, אולם קושי עצום הוא חוסר מפקדים גבוהים. רוב המפקדים הגבוהים של הצבא האדום סולקו על ידי סטלין, וזה נותן עתה את אותותיו. יש גם חוסר בקצינים, כי רבים מהם נפלו בקרבות. הקרבה עצמית, מסירות וכוח עבודה עצום מחפים בהרבה על הרמה המקצועית הירודה. בצבא הרוסי אין מרגישים מחסור, מה שאין כן באוכלוסייה הרוסית. הוא, למשל, לא אכל כלל בשר במוסקבה, ולא מפני שיש מחסור אבסולוטי במזון, אלא בגלל מחסור באמצעי הובלה. ברוסיה מגוי וגמור שלא תוכל להתחזק מעמד עוד חורף אחד, ואם בחורף הבא יהיה עוד כוח לגרמניה להתקיפה, היא לא תוכל להתגונן.

רוסיה מעמידה שאלה זו בחריפות, והיא טוענת שאם לא תהא חזית שנייה תהיה נאלצת לכרות שלום נפרד עם גרמניה, ואומנם בזמן האחרון היו ניסיונות מצד גרמניה לשלום נפרד עם רוסיה. המתווך היה נציג מיפן. הוא מסר לרוסיה בשם גרמניה, כי היא לא נכנסה לרוסיה לשם כיבוש, אלא לשם מתן מכה אנושה לצבא האדום. רוסיה מצדה נכנסה למלחמה רק כדי להתגונן, ואם גרמניה מפנה את כל השטחים שנכבשו על ידה, הרי רוסיה השיגה מה שרצתה. גרמניה ויפן מתפלאות על כן שרוסיה שופכת דם למען בעלות הברית, שאינן נלחמות למעשה. אם רוסיה תמשיך להילחם, הרי יהיה זה סימן שרוסיה נלחמת רק בעד אנגליה ולא תוכל לבוא בטענות ליפן, אם גם היא תצא נגד רוסיה לעזרת גרמניה, כי גם ליפן אין כל טענות לרוסיה עצמה. רוסיה לא קיבלה איומים אלה ברצינות, אבל בשבילה מהווה פניה זו קלף חדש כלפי אנגליה וארצות הברית בקשר עם חזית שנייה.

כאשר ביקר שר החוץ הבריטי אידן במוסקבה בחורף שעבר, הפתיעו אותו הרוסים בדרישות קטגוריות בעניין הגבולות. דרישות רוסיה לגבולות הן: כל פינלנד, הארצות הבלטיות והשטח מפולין אשר נכבש על-ידיה לפי ההסכם עם גרמניה. כל זה צריך להישאר בידי רוסיה, וכן גם כל בסרביה. אידן ניסה לדחות בקש והעניין הועבר ללונדון. בהמשך המשא ומתן היתה אנגליה נאלצת להסכים לכל, ואשר לפולין הודיעה אנגליה, שהיא משאירה את הדבר למשא ומתן ישיר בין רוסיה לפולין. ביחס לפינלנד³ הסביר הצרפתי, כי אין כאן שאלה של דיכוי לאומי אלא שינוי משטר. הנה, בלנינגרד, עיר שבה למעלה משלושה מיליון תושבים, גוועים ברעב, אנשים נופלים ברחובות, וזה הכל בגלל פינלנד. הסובייטים לא יוכלו להבא לסבול זאת. לשאלתי אם רוסיה לא תוכל לפזר את שלושת המיליונים הפינים בסיביר

3 ב-30.11.1939 פלש הצבא הסובייטי לפינלנד ובין שתי המדינות ניטשה מלחמה שהסתיימה ב-12.3.1940 בהסכם שלום שמכותו סיפחה בריה"מ את חצי האי קרליה ואת העיר ויבורג. ב-3.3.1940 הכריזה פינלנד מלחמה על גרמניה.

ועל ידי כך לפתור את כל השאלה הפינית, נרתע הצרפתי ולא נתן כל תשובה ברורה. איש שיחי המשיך למסור: כשנודע לשיקורסקי [רה"מ פולין הגולה] על המשא ומתן על הגבולות הוא מיהר לארצות הברית וסיפר את הדבר לרוזוולט. הנשיא הזמין אליו את ליטווינוב⁴ ודיבר איתו חריפות, וגם הודיע שאמריקה לא תסכים לשום סידור גבולות אלא רק לאחר הניצחון. אנגליה היתה נאלצת, תחת לחץ אמריקה, לקחת בחזרה את הסכמתה ביחס לפולין. רוסיה מצידה לא נבהלה כלל מנסיגתה של אנגליה בעניין זה. הרוסים פנו לאנגליה ואמריקה באולטימטום ביחס לחזית שנייה, וקיבלו הבטחה מפורשת. נראה היה שהאיש יודע מתי בערך תהיה הפלישה. אם אינו טועה, הכוונה היא לקראת הסתיו, לאוגוסט או ספטמבר.

ארצות הברית מנהלת פוליטיקה ריאקציונית. היא בעד גרמניה חזקה משתי בחינות: (א) גרמניה חזקה מהווה תריס נגד הבולשביזם; (ב) לאמריקה השקעות כספיות רבות בגרמניה. ממשלת ארצות הברית היא פרו-וישאית ולא הכירה בדה-גול. גם באנגליה יש זרם חזק המצדד בפטן.⁵ רוסיה, לעומת זה, תומכת כולה בדה-גול. הדה-גוליסטים סבורים כי המדינה החזקה ביותר באירופה לאחר המלחמה תהיה צרפת, כי היא הפסידה פחות מכולם. הנה, המלחמה ברוסיה עלתה לגרמניה בשני מיליונים קורבנות אדם. לאחר המלחמה יכריע לא כיבוש טריטוריאלי, אלא כוח אדם, והדבר הגדול בהיסטוריה של מלחמת רוסיה-גרמניה הוא שגרמניה איבדה 8 מיליון איש – זה מכריע ביחס לדור שלם. צרפת, לעומת זה, לא איבדה הרבה והיא תישאר חיה וקיימת. לדעתו כל מדינות אירופה הדרומית-מזרחית תפנינה שוב לצרפת, והפוליטיקה שם תיקבע על ידי צרפת-רוסיה. לאנגליה לא יהיה כוח להשליט סדר באירופה. הכוח היחיד יהיה אז צרפת ורוסיה.

רוסיה, מצידה, מנהלת פוליטיקה לאומית ואין לה כל כוונות של אקספנסיה עולמית. היא שואפת להיות כוח מכריע באירופה והיא תמיד מוכנה להקריב את המפלגה הקומוניסטית בכל מדינה למען ברית עם המדינה עצמה, אפילו גם הריאקציונית ביותר. רוסיה מתייחסת באהדה רבה לתנועת דה-גול, והקומוניסטים בצרפת קיבלו פקודה להצטרף לקבוצות דה-גול. לסובייטים יש קשרים עם צרפת שנכבשה, ואלה מוסרים על פרסטיז'ה גדולה של תנועת דה-גול שם בין הצרפתים. יש גם נציגות דה-גול ברוסיה. כידוע אין הרוסים מרשים לשום נתין זר להילחם על אדמתם, לא לאנגלים ולא לאמריקנים. יוצא מן הכלל הם הצרפתים החופשיים.

4 מקסים ליטווינוב (1876-1951). שר החוץ הסובייטי 1930-1939, יהודי. שגריר בריה"מ בווינגטון יוני 1941 עד 1946.

5 מרשל פיליפ פטן (1856-1951). מצביא ומדינאי צרפתי. במל"ע-2, על סף התמוטטות צרפת, התמנה לרה"מ. ביוני 1940 חתם על שביתת נשק עם גרמניה הנאצית, שהניחה שליש משטח צרפת כשטח לא כבוש שבירתו וישי, ובראשו עמד.

צרפת החופשית חוששת ליחסה של ממשלת ארצות הברית אליה. אם לא יסדרו יחסים אלה, הוא חושש מאוד לגורלה של החזית השנייה באירופה, ואם אומנם תיווצר חזית שנייה אשר תיקרא חזית צ'רצ'יל-רוזוולט-פטן, הוא חושש מאוד למצב כי עלולה לפרוץ גם מלחמת אזרחים בצרפת. רק אנשי דה-גול יכולים למנוע זאת. מעניינה של צרפת שישופרו היחסים עם ארצות הברית. מסקנתו ברורה: כל עזרה של צרפת החופשית לציונות – תמורת עזרת הציונים באמריקה לתנועת דה-גול. הוא גם מודיע שצרפת החופשית החליטה על טיאטוא כל חוקי וישי הגזעיים. הם יודעים אותנו ואת כוחנו היוצר, ובוועידת השלום תהיה צרפת החופשית בעד מילוי הדרישות הציוניות.

הסברתי כי יש רקע היסטורי לבריתנו עם צרפת: זו הארץ הראשונה שנתנה אמנסיפציה ליהודים וניסתה גם לתת לנו אבטונומיה. צרפת בשבילנו היא ארץ החופש והמקלט ונפילתה עוררה זעזוע רב בלב כל יהודי. אבל עלי גם לקבוע בצער, כי הפגישה עם צרפת בחי יום-יום שלנו היתה קשה מאוד. היא ראתה תמיד את מושבותיה המוסלמיות, והיתה מוכנה תמיד להקריב אותנו. גם עכשיו אנו סובלים קשיים רבים בסוריה ואנו מתאפקים ואין מוסרים זאת לציבור, כי לב כל הציבור מלא אהדה לצרפת ואין אנו רוצים לפגוע באהדה זו. רק יחידים בתוכנו יודעים על יחסה של צרפת לתנועה הציונית במשך כל השנים.

אגב, שאלתי את הדיפלומט אם כוונתם להישאר בסוריה ובלבנון, תשובותיו לא היו מעמיקות. הוא רק אמר שהדבר יהיה תלוי בהם אם להישאר בסוריה ובלבנון – אבל הוסיף – הוא סבור בהחלט שישארו בלבנון.

אגב, הוסיף, אנגליה לא תוכל לומר להם מדוע הם נוקטים עמדה פרו-ציונית ברורה, כי גם אנגליה נהגה כלפי סוריה בלי לשאול את דעת צרפת.⁶

האיש מודיע שהוא וחבריו נגעו בדברים האלה גם בקוויבישב. הוא גם מוסיף שבסוריה אין להם עם מי להתיעץ. שם שוררת אנרכיה והוא מבקש אותנו שעניין זה לא יעביר אותנו על דעתנו.

הצעתי לו, שאנשי דה-גול באמריקה יבואו בדברים עם דר' וייצמן. על זה השיב כי יש להם קשיים בקשרים טלגרפיים. אמרתי שאני רואה פגישה זו כראשונה, ודאי עוד ניפגש ובינתיים יחשוב בדבר. אם הדבר יעלה בידנו, נעביר את הידיעה לחברינו בארצות הברית.

6 הכוונה להמלכת פייצל בן חוסיין בידי הבריטים לאחר שכבשו את סוריה מידי הטורקים בסוף מל"ע-1.

הכר

עתון פועלי ארץ ישראל

אל הישוב העברי

כל סעיף במערכת אנוסה במדבר המדבר.
מאמרים כבדים נעשים ע"י צבאות ביוספיה ובעזרת ביותה העזר
אל הארץ וההקשר המהיר הדין אל ארצות הכיבוש הנאצי.
כולנו היריד למצונו. כובי בנינו שותפים למחשבות. ואם חסר
הפנייה, והקרב יתקטף על גבולות הארץ — בולט חזקת העגנות.
חולט ניוס! בראש דראשונה לשונות העבריות בצבא הבריטי הפיו-
קלות להגנת הארץ ונבולותיה. וכן ליוזמת שטעור לפעולה ברחבי
המדינה העיונה. החל-הקצ' נעשים. החל הנושאים הקוסר על השפער
לצורך הענין. בסי החבורה. בשירות העזר ונכח אורי הישוב העברי.
לכל כוחות המסתח העפילים. לכל שירות המיושבים.
איש אל ידחה את נוסו, אל ידחה את ציטונו. אל יקבץ את
העפילים למטה הקוסר הקו.

עוד וכן להבין לפעולה בשער. אך כל יום יקר!
יטם הישוב בסכסוך כוחו להגנה על עצמו ועל ארצו. יצין ויצור
הישוב לכיפת המדינה. כל ייתכן ערלו. ייקרא גם בהכרח לכיפת
המדינה. למיטת הענין. להכונה רחבה ונמרצת ליום עבודה.
כל התלוי בנו. כל הציתו לנו — ייעשה בא סיר. נקט-נעשים-
ואספנים לכל צרכי שעת הערעור בסמלים וצארים לעצמם המבנה —
זה המבנה לישוב. נקטו ונעשה את המוסד קליטו בסכסוך. יכחשו
הקפידות ואח תיענה גם המסכסכה לתכנית המוסד.
יפסוד הישוב ארץ. אל יתא סרה תליפות להחלוצי יאיש ושפנות.
יתייבס דרוך הקרב. בוסת ככחו וכיפודו. ילכו את ארצותיו למאסר
מחולו. עני כל העולה נשואות אלו נודרה לשכונת בשעת, משכר.
בשפיה תימל ובלווי כיום נסיון.
אל נכריב את מאמנו ותחלומנו של המדינה ישראל!

הסכנות העולמיות בארץ-ישראל
לעקר המאסר לכנסת ישראל

10.7.1942

נוכח ניצחונות צבא גרמניה בלוב

מ. שרתוק: כאשר הרציתי לפני הוועד הפועל הציוני המצומצם ב-28 באפריל², אמרתי בתחילת הפרק בענייני הגיוס והתכונה להגנת הארץ, שלדעתי ההנחה המוקדמת הראשונה שלנו צריכה להיות שלארץ נשקפת סכנה בלתי-אמצעית של פלישה. הדברים היו בסוף אפריל, לפני שהתחדשה ההתקפה הנאצית על ברית המועצות בקצב מוגבר, וכל שכן לפני שהתחילה המערכה בלוב. אומנם תחילת המערכה בלוב כאילו באה לאשר את ההנחה הזאת, אבל שם עד מהרה נשתנו פני הדברים והיה רושם במאי ובתחילת יוני כי ידנו במערכה היא על העליונה, וכי יש כל הביטחון למיפקדה הבריטית העליונה במזרח התיכון שהיא תכריע את האויב במערכה ההיא. לא היו לי, או לחברי, פגישות בלתי-אמצעיות במשך הזמן הזה עם האנשים העומדים בראש הפיקוד העליון במזרח התיכון, אבל היו לנו הזדמנויות להיפגש ולשוחח עם כמה וכמה אנשים, שאפשר היה להניח כי הם יודעים את מצב העניינים, ועל כל פנים הם יודעים את הלך-הרוח השורר בחוגי הפיקוד העליון, וידענו כי במשך כל הזמן, עד למכה שהוכה הצבא הבריטי באופן כה מפתיע וחטוף³, שררה בחוגים אלה הרגשה שאפשר להגדיר אותה כהרגשה של "אופטימיות עצורה". ואני אומר "עצורה" לשבת.

היתה הרגשה של ביטחון בכוח שנצטבר. היתה הרגשה של ביטחון בנכונות התוכנית והתכסים שנקט הכוח הזה, ולא היה כל ספק בדבר ההכרעה, אלא שלא רצו להתברך לפני מעשה, לא רצו להופיע כחוגרים המתהללים כמפתחים, ולכן עצרו בעד ביטויי הביטחון וגם בלמו בכיוון זה את העיתונות. אכן, מאמצי הבלימה לא הצליחו במידה מלאה ולקראת סוף השלב הזה בהתפתחות העניינים הצבאיים, עוד באמצע יוני, קראנו תיאורים והערכות שבהם באה לידי ביטוי לא רק מידה גדולה של ביטחון אלא מידה רבה של זחיחות דעת, כאילו העניין כבר גמור ואין זו אלא שאלה של זמן וזמן קצר כדי שכל העולם ייווכח כי כך הוא הדבר.

אני זוכר מאמר אחד, שבו ניתן תיאור כיצד רומל מתרוצץ בעצבנות ממקום למקום, טס באוירונים, נוסע בעצמו בטנקים, במכוניות, משתדל להיות בבת-אחת בכל מקום ומקום כדי לחזק ברכיים כושלות, בשעה ש[גנרל ניל] ריצ'י⁴ יושב לו

1 מתוך הפרוטוקול. הישיבה נקראה לדיון במצב המדיני. הדיון נפתח בהרצאת מ"ש.

2 מאבק א-1, מסמך 116.

3 כיבוש ערי החוף טוברוק במזרח לוב, כ-100 ק"מ מגבול מצרים, ומרסה מטרחה כ-200 ק"מ ממערב לגבול מצרים-לוב, בידי הצבא הגרמני בפיקוד פלדמרשל רומל ביוני 1942.

4 מפקד הארמיה ה-8 בחזית לוב מנובמבר 1941. הודח בידי גנרל אוקינלק אחר נפילת טוברוק.

במנוחה ומעשן את המקטרת שלו בשלווה גמורה. זה היה, אם אינני טועה, חמישה ימים לפני נפילת טוברוק. באותו בוקר נודמנתי אצל פקיד גבוה בממשלה כאן והראיתי על הקטע הזה. אמרתי לו: "אם, חלילה וחס, בעוד ימים אחדים יקרה אסון במדבר, כל קורא יצדק אם יאמר שדמו של ריצי' בראשו – למה הוא לא התרוצץ? למה הוא עישן את המקטרת שלו בשלווה?" אין לי כל יסוד להגיד שהוא עישן את המקטרת שלו בשלווה. אני מקווה שגם הוא התרוצץ. אבל בתיאור הזה של העיתונאי ניתן ביטוי להלך רוח מסויים, ואין ספק שהלך רוח זה קינן לא רק בקרב העיתונאים במצרים; הוא קינן גם בקרב חוגים של השלטונות והלך הרוח של העיתונאים לא בא אלא לשקף את הלך הרוח באותם החוגים.

לפרשה האחרונה הזאת של המשא ומתן שלנו עם השלטונות בדבר הגנת הארץ ובדבר שיתופנו בהגנת הארץ נכנסנו מתוך חששות כבדים ביותר. מסרתי כבר דוח מפורט למדי באותו מושב שלנו שהיה בסוף אפריל, ולא אחזור באותו פירוט על הדברים. אזכיר רק זאת, שבפברואר, כאשר עוד לא היה ברור לגמרי אם האויב יפנה מחדש את מלוא כוחו נגד רוסיה, וכאשר ניסרו השערות בחלל עולמנו ובחלל העולם בכלל שמא הוא ינסה לייצב במידת-מה את מצב הדברים בחזית הרוסית ולתור לו חזיתות חדשות להתקפה, ומתוך כך את המזרח התיכון – על יסוד ההנחות האלה פתחנו בפברואר בשיחות כאן ובקהיר על תכונה יותר רחבה ונמרצת להגנת הארץ ולשיתוף היישוב היהודי בהגנה הזאת.⁵

אמסור כאן שרשרת של תאריכים: לאחר כמה שיחות בפברואר ובמרס היתה לי ב-23 במרס שיחה עם המפקד הראשי בירושלים,⁶ שבה הצגתי לפניו את שתי הבעיות שעליהן הרציתי במפורט במושב הקודם, ולא אחזור עליהן כאן: (א) בעיית שכלול כוחנו הצבאי המיועד להגנת הארץ, (ב) בעיית הכנת היישוב בהמוניו להשתתפות בהגנת הארץ בשעת ערב פלישה ובשעת פלישה ממש.

אותה שיחה לא הגיעה למסקנות. זו היתה שיחת בירור ראשונה. נתקלתי בתגובה חיובית לגבי כמה עניינים, אבל נתקלתי גם בהרבה היסוסים ופקפוקים. עניין צירוף פלוגות ה"באפס" לבטליונים נתקל כמעט בתגובה שלילית, כאשר נאמר: (א) פירוש הדבר, למעשה, צבא יהודי ולכן חלים על זה כל אותם נימוקי התנגדות המדיניים שחלו על עניין הצבא היהודי; (ב) פירושו תוספת ניכרת של ציוד, שספק רב אם הוא עומד לרשות המיפקדה במזרח התיכון. גם לגבי הבעיה השנייה היו תגובות של היסוסים. נאמר: אם לגייס מספר כה רב של יהודים לתפקידי משמר מולדת, כפי שאני מציע, זה עלול לעורר חששות וחרדה ואי-אמון של ערבים וזה עלול לגרום קושי רב לממשלה. השיחה הזאת עם הגנרל בעצם לא נועדה אלא לשמש אמצעי לפינוי מוקשים מעל

5 ר' מאבק א-1, מסמכי פברואר.

6 גנרל דגלס מק-קונל.

דרך ההתקדמות [שלי] לקהיר, מעל הניסיון לעשות בירור יסודי בשאלה זו עם המצביא של המזרח התיכון – עם הגנרל אוקינלק.

בתחילת אפריל נסעתי לקהיר, והמטרה הראשית של נסיעתי היתה השיחה עם אוקינלק. אבל באותו ביקור – שלא כבשני ביקורים קודמים, שבהם ראיתי אותו ושותחתי איתו – לא הצלחתי הפעם לראותו. הוא היה טרוד למעלה ראש, ובמשך השבועיים ששהיתי בקהיר ספק אם היה בקהיר יומיים רצופים – הוא היה במשך הזמן הזה בארץ-ישראל ובסוריה, בחזית בלוב, הוא ביקר כמה נקודות אחרות במצרים, והרגשתי שנעשית איזו תכונה ותכונה נמרצת מאוד. ובאמת שמענו אחר כך שנעשתה תכונה מצד האנגלים לעבור לאופנסיבה. וכך הוא מסר לי שהוא מצטער מאוד שלא יוכל לראותי; הוא מבין שיש לי מה להגיד לו, הוא מבקש לכתוב לו במפורט, והדברים יקבלו את כל תשומת הלב.

בחזורי לירושלים, ב-17 באפריל, כתבתי תזכיר מפורט, אישי לאוקינלק, שבו הצגתי את הסכנה הנשקפת לדעתנו לארץ, את הסכנה המיוחדת הנשקפת ליישוב ולעם העברי בתוצאה מפלישה אפשרית, את החובה המיוחדת המוטלת על השלטון הבריטי לגייס את היישוב להגנת הארץ, ואת הכוח שיש ליישוב היהודי – אם הוא יגויס ויאומן ויצוייד כהלכה ובעוד מועד – להביא תועלת ממשית מאוד לכוח ההגנה של הארץ, ובמסיבות ידועות אולי גם לשמש כוח מכריע. מכאן עברתי להצעות שלנו, ולא אחזור עליהן, הדברים כאן ידועים – הן בסקטור הצבאי והן בסקטור האזרחי.⁷ קיבלתי מיד מכתב אישור שנכתב ב-20 באפריל, ובו נאמר שהוא קיבל את התזכיר, הוא לומד אותו בעיון רב ומקווה בקרוב להודיעני את מסקנותיו.

ב-21 באפריל, ימים אחדים אחרי משלוח התזכיר הזה, היה לי ראיון עם ממלא מקום הנציב [המזכיר הראשי] מקפרסון – כאשר חזרתי לארץ מצאתי שהנציב חזר בינתיים ללונדון. הרציתי לפניו על שיחתי עם הגנרל, על כל מהלך מחשבתנו בעניין זה. הוא הודיע לי כי אחרי שיחתי עם הגנרל, הגנרל נפגש עם הנציב ומסר לו דוח על השיחה הזאת והרצה לפניו את ספקותיו, והנציב העליון, לדברי ממלא מקום הנציב, תירץ לו לגנרל את ספקותיו אלה. הוא אמר שהוא מסכים בהחלט שיש להשתמש במסגרת של חיל הנוטרים בתואר המוסד הנקרא "שוטרים מיוחדים" כדי להשביע ולאמן מספר יותר גדול של יהודים לתפקידי מגן, ושהדאגה "מה יאמרו הגויים", זאת אומרת מה יאמרו הערבים, אינה מטרידה אותו; יש לו לכך תשובה פסוקה שתסתום את טענותיהם ועד כמה שהדבר נוגע לממשלה, הממשלה מסכימה בהחלט שהצבא ייגש לפעולה הזאת.

מעודד על ידי הידיעות האלה, היה לי ב-27 באפריל שוב ראיון עם הגנרל כאן. בראיון הזה השתתף גם חברי דר' יוסף, ואומנם בשיחה הזאת שמענו ממנו הרבה יותר

7 ר' מאבק א-1, מסמך 108.

חיוב והרבה פחות שלילה והיסוסים מאשר בהזדמנויות הקודמות. הוא הודיע לי כי עניין הבטליונים נכנס לדיון. כן הודיע לי כי יש לחשוב את עניין השימוש בחיל הנוטרים, לשם הכנת מספר יותר גדול של אנשים לתפקידי "משמר מולדת", לעניין מוסכם מבחינה עקרונית, והשאלה אינה אלא שאלה של הוצאה לפועל. הוא ביקש אותנו לא ללחוץ עליו במספרים גדולים ולא לדרוש ממנו התחייבות לאמן דווקא 40,000 או 50,000 איש, והוא ניסה לשכנע אותנו שבעיקר אין לקבוע מראש את הממדים הסופיים של הפעולה. העיקר הוא לגשת לפעולה מייד ולפתח אותה בהדרגה. הסכמנו לגישה זו. הוא אמר שהוא מתכוון להתחיל בעניין קודם כל באזורים מסויימים – באזור החוף ובאזור הספר – שעלולים לעמוד בפני הסכנה יותר מאשר אזורים אחרים. גם להגבלה הזאת הסכמנו – הגבלה שפירושה למעשה להתחיל בכל אזורי היישוב היהודי. הוא סיים בזה שהביע תקוותו כי יוכל בקרוב מאוד להודיע לנו על התקדמות ממשית שחלה בכיוונים אלה. היה אדיב מאוד והעיר: "I hope to be able very soon to report progress"; הוא יסור לנו דוח על התקדמות שתחול בינתיים. הדבר היה ב-27 באפריל.

באמצע מאי קיבלנו שאלה מהמיפקדה כאן בדבר כמות כוח האדם שישנה בתוך היישוב העברי למטרות של המאמץ המלחמתי הצבאי, זאת אומרת כמה כבר גוייס, וכמה עוד באים בחשבון לגיוס לצבא, כמה עוד באים בחשבון לתפקידי משמר מולדת, כמה הם האנשים שכפותים, רתוקים לתפקידים משקים חיוניים, שאין בשום פנים להזיז אותם, וכן הלאה. ב-19 במאי ענינו על השאלות האלה במכתב מפורט עם כל הנתונים הסטטיסטיים, מדוייקים ומשוערים.⁸ ב-25 במאי כתב הגנרל אוקינל מכתב שני, ואני רוצה לקרוא את המכתב הזה:

אני מרגיש כי אני חייב לך הבהרה על שלא נתתי תשובה למכתבך מספר כך וכך מ-17 באפריל. כפי שאתה יודע בוודאי, קיימים בזמן האחרון דיונים בלונדון על כמה שאלות שנגעת במכתבך ועל השאלות שנובעות מתוכן. אני מקווה כי הדיונים האלה כמעט הגיעו לידי סיום. אני חושב לרצוי לדחות את תשובתי השקולה לתזכירך המעורר כמה שאלות של מדיניות גבוהה (high policy) עד שאוכל לשלוח לך תשובה שתטפל בכל העניינים האלה באופן ממצה, דולָה (exhaustive). אני מקווה שאוכל לעשות זאת בקרוב. ק. אוקינל.

זה היה ב-25 במאי – וב-26 במאי התחילה ההתקפה הגרמנית בלוב. יותר לא שמעתי דבר מהגנרל אוקינל.

במאי ובתחילת יוני פניתי שלוש פעמים לגנרל כאן וביקשתי שוב ראיון. התשובה

היתה שהוא מצטער מאוד שאין בידו עדיין להודיע לנו דבר ברור, ואם כוונתי בראיון להציג מחדש את השאלות האלו, הרי הן מוצגות ועומדות; הוא מבקש להתאזר בסבלנות עוד כמעט קט, והוא מקווה שבקרוב מאוד יוכל להודיע לנו דבר ברור. כך נדחה העניין משבוע לשבוע. בינתיים חלה התפתחות ידועה ודומה היה שהסכנה לארץ-ישראל רחוקה מאוד, והיו בוודאי אנשים שחשבו שהיא ירדה מעל הפרק לגמרי – ואולי ההנחות המוטעות האלו הן שהיו בעוכרי המשא ומתן. והנה, ב-21 ביוני נפלה טוברוק. ב-22 ביוני כתבתי מחדש לאוקינלק ולגנרל מק-קונל כאן, ואמרתי שעם כל הבנתי למצב שבו הוא, אוקינלק, נמצא, אני אמעל באחריות המוטלת עלי אם לא אפנה את תשומת לבו בכל הדחיפות והרצינות לשאלת שיתופנו בהגנת הארץ ולאחריות שהדבר הזה מטיל על ממשלת המ. לא קיבלתי תשובה מאוקינלק, ואין חלילה להתרעם על כך או להתפלא על כך. אבל מהגנרל כאן קיבלתי תשובה בכתב, והיה לי ראיון איתו ב-28 ביוני. בראיון הזה הודיע הגנרל על מה שנעשה בינתיים. ומה שנעשה בינתיים הוא: רוכזו 36 סרג'נטים מ-12 הגדודים של משטרת היישובים היהודים לקורס צבאי בסרפנד. ידענו את הדבר הזה, וגם ידענו שזה דבר טוב מאוד. הקורס עומד על גובה מקצועי מסוים והבתורים שלנו מרוצים מהתורה שהם קולטים, וזוהי עדות לא פחות-ערך לקורס צבאי אם בחורים שלנו מרוצים ממנו, באשר הם אינם קטלי קניא לגבי התורה הזאת, אלא כולם אנשים מנוסים ונבחרים. באמת עלה בידיהם להיפגש עם פנים חדשות, לעשות היכרות חדשה עם מכשירים, כלי משחית שונים, אשר לא נפגשו איתם פנים אל פנים מקרוב עד עכשיו, וגם שמחו ועודם שמחים להודמנות הזאת כי הקורס הזה עודנו נמשך. שנית, הודיע לי הגנרל כי קיבל סוף סוף אישור למינוי קצין שיעמוד בראש האימון של חיל הנוטרים היהודי ויתמסר לתפקיד הזה כליל. עוד בתחילת המלחמה, על כל פנים לפני שנתיים וחצי, הצגנו את הדרישה הזאת לפני הצבא – שימנו קצין לפיקוח על הארגון הצבאי של חיל הנוטרים. יהושע גורדון המנוח⁹ השקיע בזה הרבה מאוד מאמצים. ב-28 ביוני הודיע לי הגנרל כי ישנה החלטה למנות קצין כזה. אבל הוא הוסיף מייד בבת-צחוק של התנצלות, כי אומנם הדבר הזה הוחלט, אבל הקצין טרם הופיע. שלישית, הוא הודיע כי קיבל הבטחה של עזרה בהמצאת נשק לצורכי אימון. כאשר אמרתי לו שכל הדברים האלה חשובים וטובים במידת ערכם, אבל שאין כל יחס בין מידת ערכם ובין אותם הממדים של התגוננות שעליהם דיברנו, והרי דיברנו על ממדים של רבבות אנשים, הוא אמר: אני יודע שאתה אינך מאמין בי שאני אומר

9 יהושע גורדון (1889-1941), יליד ליטא. היגר בצעירותו לארה"ב. בימי מל"ע-1 התנדב לגדוד העברי ובא עמו לא"י. מ-1920 עובד ועד הצירים ומ-1929 בסוה"י בי-ם. מ-1931 עוזר ראשי בממ"ד וממונה על קשר עם שלטונות המנדט בענייני משטרה, נוטרות וביטחון. יום הקמת משטרת היישובים העבריים (ר', עליו: אורות שכבו, עמ' 109-113).

לך שאין לנו ציוד בשביל ממדים כאלה; אתה אינך יכול להאמין לי, אבל זה אינו משנה את העובדה שאין לנו ציוד. אמרתי לו שהדבר הוא להיפך, שאני מאמין לו, אבל העובדה מוכרחה להשתנות, ואני חושב שלא ייתכן שנאמר כי איחרנו את המועד ויש עדיין זמן להתכונן. במה דברים אמורים, אם ננצל את הזמן הזה ועוד עכשיו לא מאוחר לדרוש משלוח מיוחד של נשק ותחמושת בשביל הארץ להגנתה ולחימושו של היישוב היהודי. על זאת הוא אמר, שעד כמה שידוע לו המזרח התיכון פושט את העור, מוצץ את הטיפה האחרונה שהוא רק יכול למצוץ כדי להשיג ציוד לצרכיו. הזכרתי לו מה שהוא אמר כי לא צריך לדבר על ממדים גדולים, אבל שצריך לעשות התחלה מייד. לחצתי מאוד בנקודה זו.

הסברתי את המצב. פעמים אין-ספור, במידה שיש רורבה לחיל הנוטרים שלנו, הרורבה כמעט כולה כפרית. ראשית, האנשים שלנו בכפר עמוסים עד לעייפה. יש בהם עובדים עד 16 שעות ביום, ובשבילם הקדשת זמן לאימונים – דבר שהם עושים אותו – זהו קורבן דמים ממש, בשעה שישנם בערים רבבות אנשים או שאינם עובדים לגמרי עבודה חיונית לצורכי מלחמה, וגם במידה שהם עסוקים בעבודה חיונית למלחמה או למשק, הם עובדים שמונה שעות ביום ויש גם רבים העובדים רק שבע שעות ליום, אם מדובר על אנשי משרדים, פקידים, שמספרם לגמרי איננו מועט, ושנאנשים אלה יש ביכולתם, בלי כל קושי, להקדיש זמן לאימונים ולהתכוננות לא רק בשעות הפנאי שלהם, אלא אפשר לסדר משטר כזה שנאנשים במספר רב יצאו שבוע שבוע או שבועיים שבועיים לאימונים ויקדישו לכך זמן של שבוע רצוף, או של שבועיים רצופים, ויחזרו העירה ואחר כך אחרים יבואו במקומם. דרשתי בכל תוקף שתיעשה התחלה כזאת, ושיתחילו להשביע בערים לפחות אלפים אחדים של אנשים, אבל יעשו זאת מייד כדי להניח יסוד לפעולה הזאת. בזה הובטח עיון.

מ-28 ביוני עוד לא שמעתי דבר בכיוון זה מהגנרל. בעצם היום הזה מוכנה פנייה חדשה למיפקדה הצבאית בדבר ההתחלה הזאת.

בינתיים, ב-29 ביוני, נפלה מרסה מטרות, וב-1 ביולי נתקיים הראיון עם הנציב העליון – הראיון של משלחת הוועד הלאומי בהשתתפות מטעם הסוכנות היהודית.¹⁰ הראיון הזה נמשך כשעה ועשרים דקה. ניתנה לנו אפשרות מלאה לומר מה שהיה בפנינו. ואין בשום אופן להתלונן לא על היחס של הנציב בכלל למשלחת ולא על תשומת הלב וההקשבה לדברים שנאמרו. בעצם אין הרבה להתאונן גם לגבי תגובה על העניינים באותה מסגרת שכבר דיברתי עליה.

לא אחזור על העצומות שלנו, כי אם אבוא לספר כאן על חלקנו-אנו בראיון זה, נמצאתי חוזר על כל מה שהרציתי בפעם הקודמת ועל מה שתורתי עכשיו. הנציב הודיע שהוא רואה את גישתי לשאלה לנכונה ואת הדרישות שהבאנו כמוצדקות. הוא

גם ציין שאופן הצגת השאלה היתה מתונה מאוד ולא חטאה בהפרזה או ברגשנות יתרה. היו לו הסתייגויות פוליטיות ידועות. הסתייגות מספר אחד: נגד [הקמת] צבא יהודי. הסתייגות מספר שניים: ההנחה, שאומנם לא הובעה במפורש, אבל ביצבצה מבין השיטין של דברינו, כאילו היישוב הערבי כולו שייך למחנה האויב. לדעת הנציב אין הדבר כך, ויש בקרב היישוב הערבי הרבה אנשים הגונים. בנקודה זו היה קצת ויכוח ואמרנו שגם בגרמניה הנאצית אין כל ספק שיש המוני אנשים הגונים, על כל פנים, היו המוני אנשים הגונים בשעה שהיטלר בא לתפוס את השלטון. אבל השאלה היא איזה טיפוס אנשי משתלט על החברה במסיבות מסוימות ובתנאי משטר ידוע, ולגבי היישוב הערבי אין זו השערה בעלמא ואין זו סתם גזירה שווה שאנחנו לומדים בין ארץ-ישראל הערבית ובין ארצות אחרות שנפלו בידי הנאצים, אלא יש לנו ניסיון ממשי, ניסיון משנות מאורעות הדמים.

הנציב ניסה לפתוח כאן בוויכוח פוליטי בכלל, שלא עמד לגמרי על סדר-יומה של המשלחת. הוא טען שבדרך כלל הוא מוכרח לציין בצער רב, שאין כל שיתוף בינינו ובין היישוב הערבי, שהקווים לגמרי מנוגדים והם הולכים ומתרחקים זה מזה, וכך לא ייתכן. אנה נגיע? מה יהיה סופו של דבר ומה יהיה פתרון השאלה?

אמרנו לו, שעד כמה שלנו ידוע, דווקא בתחום זה של יחסי שכנים בין יהודים וערבים חלה השתפרות רבה בשנות המלחמה, והיא לא באה מאליה; היא באה כתוצאה ממאמצים ידועים שהציבור שלנו משקיע בזה ומצד המוסדות המרכזיים שלנו המאמצים ומעודדים את שיתוף הפעולה בחיי יום-יום. הנציב הבין כמובן את העניין ואמר שהוא שמח לשמוע שיש שיפור ביחסי שכנים, אלא שזה לא די. לא צריך להכריז בקולי קולות על עלייה גדולה לארץ-ישראל אחרי המלחמה; לא צריך להכריז בקולי קולות על צבא יהודי ועל דרישות מדיניות יהודיות מרחיקות לכת. כל זה נעשה, וכל זה עוכר את האוירה.

על זה אמרנו לו, שאם לשאלת העתיד הרי ישנו עם יהודי בעולם החרד מאוד לעתידו והרואה לפניו בעיות חמורות מאוד בשביל עצמו בסוף המלחמה הזאת, ורואה את עצמו מחוייב לעמוד על המשמר ולהכשיר את דעת הקהל לפתרון בעיותיו והוא אינו יכול להשתיק, אינו יכול לגזור שתיקה על עצמו, באשר אם הוא ישתוק, שום גורם אחר לא ייזכר בו.

כאן ניסה הנציב לעבור לגופו של העניין: האם ייתכן על רקע של דרישות כאלה פתרון של יחסים בין יהודים וערבים? וכל זה מגרה התנגדות וכו'. אמרנו לו, שעצם התקוות שמעוררים אצל הערבים שלא תהיה עלייה גדולה, ושהשלטון על הארץ יהיה בידי רוב התושבים, הוא מה שעלול לטפח התנגדות ערבית ולהפריע לסידור ענייני. עשינו לבסוף ניסיון להוריד אותו מהפסים האלה ולהחזיר אותו לעניין שעלינו באנו לדבר. הדגשנו מחדש את החשיבות המכרעת של "התחלה מייד". הוא אמר שהוא ימסור

את כל הדברים לשלטונות הצבאיים, ישוחח בעצמו על כך וימסור גם בכתב את הדברים. הדגשנו את אחריותו בתור בא-כוח של ממשלת המ, הנציג האחראי לגורל הארץ, והצענו שימסור את הדברים ישר לממשלה בלונדון מתוך פניית האחריות הזאת. גם הוא דיבר על הקושי של ציוד, ואנחנו ביקשנו שילחץ על לונדון בכיוון זה דווקא. השמטתי תאריך אחד. עוד לפני הראיון עם הנציב היה לי ראיון עם המזכיר הראשי. זה היה ראיון של פירוק נשק הדדי. הוא, במקום להגן על מצב העניינים, הצטרף לביקורת ולהתקפה. כאשר אמרתי שלא ייתכן שלא יהיה ציוד לאחר כל ההתקדמות הגדולה [של הגרמנים] ששמענו עליה, כדי לזיין רבבות אחדות של יהודים להגנת הארץ, אמר: באמת לא ייתכן הדבר, ואני אינני מבין איך מתנהלים הדברים בצבא שאין להם עדיין ציוד. כאשר סיפרתי לו שכל מה שנעשה זה הקורס של 36 סרג'נטים, שעם כל חשיבותו האיכותית של הקורס הזה הוא ממש חוכא ואיטלולא, הוא אמר שבאמת איננו מבין מדוע מתנהלים הדברים על ידי הצבא באיטיות כזאת. כך מצאתי את עצמי מתפרץ לתוך דלתיים פתוחות של הבנה גמורה, אבל של אותו "אין אונים", שבו נמצאת הסוכנות היהודית כביכול.

אם לסכם את הפרשה העגומה הזאת ולנסות לנתח סיבותיה, יש לומר שפעלו כאן, בלי ספק, שלושה גורמים שהצטרפו יחד. פעל בלי ספק הגורם של חוסר ציוד, פעל בלי ספק הגורם של אשליה וזיזיות דעת במשך הזמן הזה; ופעלו בלי ספק גם מעצורים פנימיים מדיניים. המעצורים האלה קיימים תמיד: הם קיימים גם לגבי צבא; הם קיימים גם לגבי חיל הנוטרים; הם קיימים גם לגבי הכנסת כל יהודי נוסף לצבא; הם קיימים לגבי נתינת כלי [נשק] נוסף לידי יהודים, וכל הזמן מתרוצצות שתי נשמות בגוף השלטון – הנשמה האחת שתובעת הגברת המאמץ המלחמתי, עמידה בפני האויב, ריכוז הכוחות להבטחת הניצחון במלחמה, וכל זה מביא לידי גיוס, ויתר גיוס, ודווקא גיוס יהודי, וגיוס יהודי יותר גדול וציוד יהודים – אבל ישנה גם נשמה אחרת שאינה דואגת להכרעה במלחמה, אלא דואגת להכרעה שלמחרת המלחמה, נשמה הרואה מראש את הקשיים שיהיו לאחר המלחמה, שדואגת שמא כל אותו האימון שמשקיעים ביהודים, כל הנשק שנותנים להם, כל התורה שמלמדים אותם, שמא כל זה יהיה לרועץ לשלטון הבריטי אחרי המלחמה.

אשתמש בביטוי של אחד האנשים, דבר שנאמר בשיחה: "האם בכל הדברים האלה הממשלה הבריטית לא מכינה במו ידיה צבא יהודי שיתקומם נגדה לאחר המלחמה?" והנה, בתקופות שהלחץ של הגורם הראשון עולה הוא מתגבר על המעצור השני, אבל ישנן תקופות שהלחץ הזה, הלחץ הצבאי המלחמתי, נחלש ואז המעצור המדיני מתגבר עליו, ובלי ספק שהיו צריכים להתגבר על המעצור הזה. אינני יודע אם נצטרפו כוחות מספיקים לכך. היו תקופות שעם החלשת הלחץ הצבאי התחזק המעצור המדיני. דאגנו להעמיד את חברינו בלונדון ובאמריקה על מצב העניינים, ואני רוצה

לציין שעלה בידינו להעביר את רוב הדברים שראינו צורך להעבירם. מובן שזאת היתה העברה טלגרפית, ואינה דומה העברה טלגרפית למכתבים מפורטים, ובכל אופן לא לשיחה בעל-פה. אנחנו עוסקים במשא ומתן על שליחת מישהו ללונדון לשם קשר בלתי-אמצעי, ועוד לא ברור אם נקבל את ההקלות הדרושות כדי לסדר נסיעה מהירה. אבל יתכן שנקבל.

היתה לנו גם הזדמנות למסור את עיקרי הדברים לאמריקה דרך צינורות רישמיים שהתעניינו במצב הדברים אצלנו, ואנחנו יודעים שנעשתה פעולה רבה בלונדון ובאמריקה. אנחנו שומעים את צעדיה בעיתונות, בטלגרמות שנשלחות מאמריקה לממשלה בלונדון ובטלגרמות שנשלחות אלינו, ואנחנו יודעים שנעשתה פעולה של משא ומתן ושל לחץ בלתי-אמצעי על הגורמים של השלטונות. גם בפרלמנט עמדה הממשלה בפני לחץ נמרץ, ויש להניח שלא כל מה שנאמר בפרלמנט הגיע אלינו, והממשלה טרחה לא מעט לשכנע את הפרלמנט ש"השד" של חוסר מגן בארץ איננו כה נורא כמו שהיהודים מתארים אותו. כאשר הציר אדמס תקף את הממשלה ושאל מדוע אין מאמצים ומזיינים 40,000 או 50,000 יהודים בארץ לתפקידי הגנה, ענה סגן המיניסטר מקמילן במניין ארוך של כוחות הגנה העומדים על רגליהם הכן בארץ. קודם-כל הוא בעצם הודיע שנוסד בארץ Jewish Defence Organisation – "ארגון ההגנה היהודית". הוא השתמש במילים האלה ממש. הוא לקח אותו תחת חסותו. הוא מנה את "משטרת היישובים העבריים", את כל מיני משטרות העזר, את השוטרים המיוחדים וגם את חיל המתנדבים הארץ ישראלי. נתקלנו בכמה אנשים משכילים ונבונים, שיש להם רק חיסרון אחד – שהם אינם בקיאים במצב העניינים. זה חסרון משותף לכל צירי הפרלמנט. הם כולם משכילים ויש להניח שהם כולם נבונים, אבל כולם אינם בקיאים במצב העניינים, לרבות הידידים שלנו. אצלם התקבל הרושם שמקמילן הודיע שאכן עומדים על המשמר 40,000-50,000 יהודים.

לא רק כדי לסתור את הרושם הזה, אלא לגופו של העניין, הייתי צריך למסור דוח ממצב העניינים. מנקודה זו ואילך אכניס את הוועד הפועל [הציוני] לתוך יער של מספרים, אבל אשתדל להוביל אותו בדרך בטוחה. יש לנו כיום 7,000 איש במשטרה ובכל משטרות העזר, אנשים שכולם מזוינים, להוציא אולי חלק מהמשטרה הרגילה שאיננו מזויין, אבל שיכול כל שעה להיות מזויין; כולם עובדים עבודה מלאה ומקבלים משכורת מלאה מהשלטונות, בתוכם 800 שוטרים, אני מעגל את המספרים, 3,600 "משטרת היישובים העבריים", 3,600 יתר הפלוגות של משטרת העזר. 3,600 איש אלה – מהם שומרים על הרכבת, מהם שומרים על שדות התעופה, מהם שומרים על מחנות הסגר, על בנייני ממשלה, מחסנים ומפעלים שונים, ומהם משמר החוף שנתארגן רק בשבועות האחרונים ומונה כבר כמה מאות נוטרים פרטיים, השומרים על מפעלים פרטיים ושהמפעל הפרטי משלם משכורתם; אבל הם כולם יהודים,

עומדים בתפקידי מגן, מזויינים ברובים, מקבלים משכורת מלאה. מה שמעניין אותנו זוהי "משטרת היישובים העבריים". בחלק הפעיל של "משטרת היישובים העבריים" 2,600 איש. יש לה רורבה של 14,300 איש כיום, אלה נקראים שוטרים מיוחדים, בז'רגון שלנו: "ספּשָׁלִים".

14,300 איש אלה, קודם-כל, מיהם ושנית מה הם? אלה הם אנשי משקים. למעשה, כל הגברים אשר במשקים מושבעים כשוטרים מיוחדים ומיועדים לשמש רורבה בשעת הצורך ל"משטרת היישובים העבריים". אבל השאלה היא גם מה הם? אמרתי כבר איך הם עובדים עכשיו, והם כולם – בזמן זה או אחר – קיבלו איזה אימון שהוא, אבל בדרך כלל רמת האימונים שלהם אינה גבוהה, אינהסו על הגובה הדרוש. גם 2,600 הפעילים זקוקים לאימון, ולאימון משוכלל, אם רוצים שהם ימלאו את תפקידיהם בשעת צרה כראוי.

הנה, כיום, מהו הסידור לגבי האימונים? כבר הזכרתי את האימון המיוחד של 36 הסרג'נטים מ-12 הגדודים הטריטוריאליים – הם יחזרו אל גדודיהם וישמשו מדריכים. לעת עתה מה מצב האימונים לגבי הכוח בכללו? מלבד אימוני בית, מלבד אימונים בכל מקום בשעות הפנאי, פעם בשבוע, פעם בשבועיים – זה תלוי במסיבות, במצב העבודה – תמיד ישנה מלחמה פנימית בין האיש הממונה על הביטחון והאיש הממונה על העבודה במשק, כי בצאת אנשים לאימונים הרי זה אומר פחות פרות שייחלבו, פחות אדמה תיחרש וכו'. מלבד זה קיימים בקביעות שני קורסים – אחד בצפון ואחד בדרום, בהם מתאמנים 150 איש במשך שבועיים או חודש. אנחנו יכולים לחשב כמה זמן יעבור עד שכל הכוח יקבל את האימון הדרוש, ובין משתתפי הקורס רק 30 מהרורבה, זאת אומרת מ-14,000 איש מקבלים בכל שלושה שבועות אימון מרוכז בקורסים 30 איש. זהו המצב כיום.

איני צריך להגיד שכל הקורסים – מלבד הנשק – מתנהלים על חשבון היישוב היהודי, זאת אומרת על חשבון הסוכנות היהודית ועל חשבון האנשים עצמם. השיכון וההובלה, במידה שהם עולים בכסף, הם על חשבון הסוכנות, והאנשים, מכיוון שהם מקבלי משכורת, נושאים בשני שלישים של הוצאות הזנתם, ורק שני שלישים כי ההנחה היא שהזנתו עולה לו יותר מאשר בביתו הוא.

מה מצב הצידוד של כוח זה? 7,000 איש שמניתי יש להם רובים. מלבד זה, ברשות "משטרת היישובים העבריים" – שהיא צריכה למנות במסגרתה 10,000 איש ביום שכולם מגויסים, ביניהם 2,600 פעילים ו-14,300 מילואים – יש ברשותה עוד 48 מכוניות ירייה ו-58 מדוכות, בסך-הכל עוד 100 כלים יותר מעולים מאשר רובים. אבל כמה רובים ישנם? החשבון פשוט: בשביל 14,300 שוטרים מיוחדים 2,000 רובים, וזהו הכלל: רובה אחד לשבעה אנשים. מלבד זה ישנה עוד רורבה משורינית של 400 רובים ל"משטרת היישובים העבריים", כך שזה מגיע לסך-הכל של 5,000 רובים.

מלבד אלה יש עוד 2,000 "ספֶּשֶׁלס". הנציב התוכה איתי בראיון האחרון על מספר ה"ספֶּשֶׁלס"; הוא טען שישנם 16,000 – הוא הוסיף את השוטרים המיוחדים בערים ובמפעלים פרטיים, למשל למפעל [האשלב ב]ים המלח יש שוטרים מיוחדים פרטיים. ל-2,000 שוטרים מיוחדים אלה יש 170 רובים, פחות מרובה אחד לעשרה איש. בתל אביב ובחיפה יש 15,000 שוטרים מיוחדים ולהם יחד 130 רובים. אם לצרף כל זה יחד הרי ל-16,200 שוטרים ישנם 2,200 רובים.

מלבד זה מנה מקמילן את חיל המתנדבים הארצישראלי, P.V.F.¹¹ בשעתו, כשהוכרז על חיל זה בעיתון הרשמי, הזהרתי את העיתונות לא לתת לזה כל ערך. ידענו למה מתכוונים – זהו שלט גדול על חנות קטנה מאוד שאין בה סחורה, ולא עלה בידינו הדבר. אני מזכיר בכאב את הכותרות הגדולות שנתנו בעיתונות. הזהרנו את האנשים בלונדון ולא עלה הדבר בידינו. כל הדאגה של ידידינו שם היתה אם שערי חיל זה פתוחים – וענו המיניסטרים שהשערים פתוחים, ומקמילן בימים האחרונים אמר: קיים P.V.F. – לאו מילתא זוטרתא היא – ששערי פתוחים לכל היהודים ולכל הערבים, אם יש 40,000 יהודים הרוצים להתגייס יתגייסו לחיל המתנדבים הארצישראלי – זה החיל אשר הצבא קורא לו בלעג P.L.H.¹² – התקווה האחרונה של ארץ-ישראל. אין אני מתכוון לזלזל במאמצים אשר משקיעים האנשים בחיל זה, אבל זה מראהו.

חיל המתנדבים הארצישראלי מורכב משתי חטיבות: חיפה וירושלים, ואין עוד מחיל זה בשום מקום אחר. בירושלים – 240 איש, בחיפה – 100, בסך הכל – 340 איש. בחיפה כולם כמעט יהודים, בירושלים הרבה אנגלים. אני יודע את הפרופורציה ביניהם. וכל אלה עושים אימונים. לאימונים מקדישים לא מעט זמן, יש להם רובים, ובשעת צרה ודאי יוכל לעשות זה שיש לו רובה והוא יודע להשתמש בו, זה שיש לו אקדח והוא יודע להשתמש בו. אין כל גיוס לכוח זה, וזה מפני שאין נשק, ואין שיחה שלי עם המזכיר הראשי – לאחר שאני מביא את החבילה הגדולה שלי – שבה הוא מוסיף את החבילה הקטנה שלו: גם בשביל חיל המתנדבים הארצישראלי אין נשק, גם בשביל הפלוגה האחת חסר ציוד.

צריך שיהיה ברור במצב זה, שעם כל הגברת הלחץ שלנו להשגת נשק, לאימון אנשים ולהרחבת מסגרת הפעולה מצד השלטונות, אנחנו מוכרחים לטכס עצה רצינית מאוד. מה עלינו ומה ביכולתנו לעשות בכוחות עצמנו? איננו יכולים לחכות – אם רק יש לאל-ידינו לעשות. השאלה היא מה יש לאל ידינו לעשות, וברור שהתשובה מוכרחה להיות כי יש לאל-ידינו לעשות לא מעט.

Palestine Volunteer Force 11

Palestine Last Hope 12

בפרק של ההתכוננות האזרחית היישובית הפנימית לפגוש את האויב בכוחות עצמנו היו דיונים לא מעטים בהנהלה שלנו, בהנהלת הוועד הלאומי, בוועדת הביטחון המשותפת, ואני רוצה להציע מה שהצענו בדיונים אלה. קודם כל, השאלה העומדת לפנינו כיום אינה כיצד נתנהג למחרת הפלישה; השאלה העומדת לפנינו היא איך עלינו להתנהג ערב הפלישה, בשעת הפלישה, ומה עלינו לעשות מייד כדי שנוכל להתנהג כמו שאנחנו רוצים להתנהג במצבים כאלה.

ההנחה היסודית שלנו היא כי ערב הפלישה ובשעת הפלישה – זאת אומרת, כל זמן שהמלחמה נמשכת על גבולות הארץ, בתוך הארץ, כל זמן שהצבא הבריטי נלחם, לא נִשָּׁפָה, לא נסוג – איתו יחד נילחם כל היישוב היהודי במידת כוחו, וכוחו יכול להיות לא קטן. הנחה זו, לדעתי, מחוייבת מבפנים והיא גם כפויה מבחוץ. היא מחוייבת מבפנים על ידי מעמדנו במלחמה זו ומה שצפוי לנו כתוצאה מכשלון בהגנת הארץ, אבל היא גם כפויה מבחוץ על ידי המסיבות המעשיות של המלחמה.

קודם כל, זוהי – בכל מקום ומקום שיש מלחמה אמיתית – מלחמה כוללת, מלחמה טוטלית, ולא תהיה אחרת פה. זה שהיא אינה מלחמה טוטלית במצרים זה באמת קובע את אופי המלחמה במצרים. זה שהאוכלוסייה המצרית אינה נלחמת זה קובע את מעמד הבריטים במלחמה זו במצרים. זה שאוכלוסיית בורמה לא נלחמה – לא נכון, היא נלחמה, אבל לא לצד הבריטים כי אם לצד האויב – זה קבע את אופי המלחמה בבורמה. זה שבהודו ההולנדית [אינדונסיה] היה רק רבע מיליון לבנים ועשרות מיליונים של גברים אחרים, זה קבע את אופי המלחמה שם ואת תוצאותיה. וזה שהנאצים ידעו שאם הם יפלוש לאנגליה הרי כל העם יילחם, זה לא רק קבע בחוץ את אופי המלחמה שתהיה שם, אלא זה בלי ספק השפיע על השיקולים של הנאצים אם לנסות לפלוש לאנגליה או לא לנסות לפלוש לאנגליה.

אנחנו רק חצי מיליון בארץ-ישראל. זה רק כפליים ממספר הלבנים באיי הודו ההולנדית, אבל הארץ, לעומת המרחבים הגדולים שם, היא כגרגיר חול לעומת הר גבוה, וכוחנו בשום פנים ואופן אינו כמות מבוטלת. זה מחייב את מעמדנו, וזה כפוי עלינו על ידי מסיבות המלחמה.

מלחמה זו לא תהא מלחמה על גבולות בלבד. המושגים של מלחמה המזהים את החזית עם הגבול, ובכלל, המושגים הרואים את המלחמה מתנהלת בקווים, בקו ידוע – אלה הם מושגים שאבד עליהם כלום. המלחמה לא תהיה על הגבולות, היא תהיה על כל הארץ, לא בקווים אלא על פני השטח – ולא נימנע ממלחמה כזו.

אם ירדו צנחנים באיזה מקום בעמק החוף, אשר הנוטרים שלנו יוכלו להגיע אליהם, הם מחוייבים להגיע אליהם, הם יגיעו אליהם ויילחמו בהם – זוהי אמונתנו. אם לא – הכל לשווא. ואם הנוטרים שלנו יתקשרו בקרב עם פלוגות הפושטים מהחוף, או עם צנחנים מהאוויר בפנים הארץ, אז המשק שנשארו בו אנשים המסוגלים

לשאת נשק, ויש להם נשק,¹³ הם לא יעמדו מן הצד, הם לא יוכלו לעמוד מן הצד, אסור להם לעמוד מן הצד, אלא יצאו לעזרת אחיהם וחבריהם. ואם יופיע גיס חמישי, הרי יהיה זה רק שם חדש לדבר ישן נושן, לעניין ששמו כנופייה ערבית, ואז נגד גיס חמישי זה יעמוד כוח שגם לו שם ישן נושן: "הגנה יהודית" בארץ.

ואם יהיה תיאום בין הכנופיות הערביות ובין פלוגות הצנחנים הגרמנים, הרי המלחמה נגד הכנופיות הערביות היא ממילא מלחמה נגד הצנחנים הגרמנים, וזוהי ממילא השתתפות במלחמה. ואם אפשר יהיה להשיג את עזרת הצבא הבריטי, הרי מיד נוצרת חזית אחת של הצבא הבריטי, שוטרים יהודים, הגנה יהודית – אין כל חציצה ביניהם ומוטב שנדע זאת מראש, ומוטב שלא נשלה את עצמנו לשווא לתחום תחומים: רק צבא, או רק צבא ושוטרים, או רק צבא ושוטרים ועוד איזו פלוגות מיוחדות שלנו. לא יהיו תחומים עד כמה שזה ניתן לחזות מראש. יכול להיות שהפלישה לארץ-ישראל תקבל צורה אחרת, אבל עד כמה שהדברים ניתנים לחזותם מראש, להתכונן לדברים, מוכרח להיות הנחה זו לחלוטין, ללא הסתייגות וללא חלוקה לשיעורים, אלא מלחמה טוטלית של היישוב כולו, במלוא כוחו, נגד הפולש מבחוץ ומבפנים.

לעת עתה מה שאנחנו חשבנו, ומה שאנו חושבים לעשות, מוכרח להיראות כדבר מצומצם מאוד לעומת גודל הבעיה והאחריות שהמצב מטיל עלינו. אבל עם כל חתירתנו להשבחת האימונים של חיל הנוטרים, אין אנחנו יכולים להסתפק בזאת, ואנחנו מוכרחים להכין לנו תגבורת יעילה מאוד, תגבורת כזאת שתוכל בעצמה למלא תפקידי קרב חשובים, תפקידים של פלוגות סער, של התבצרות בעמדות מפתח, של מכות קשות לאויב מן העורף, ואנחנו כבר עכשיו מחזיקים פלוגות¹⁴ המצטרפות ל-1,000 איש בשתי עשרות נקודות בארץ – יותר משתי עשרות נקודות בארץ – ובעצם הימים האלה אנו עוסקים בגיוס 1,000 נוספים, כך שמספר הנקודות יוגדל, יוכפל, ואולי יותר מאשר יוכפל, אם רק יהיה זה ביכולתנו. דבר זה כרוך בהוצאות כבדות. יש בדעתנו להעמיד עוד אלף שלישי, כך שנגיע ל-3,000 עומדי הכן כל זמן שנמשכות הפורעניות בקרוב למאה נקודות בארץ. ברור שכל הציוד שלנו, אותו המעט שעלה בידנו לרכוש ולהכין, וזה מכמה בחינות – מבחינות האיכות אינו כל כך רע כמו שאפשר אולי לשער, זה אומנם רחוק מלהגיע למינימום של צורך – מוכרח לעמוד לרשות פלוגות אלו.

מלבד זה עלינו להתחיל במאמץ, בפעולות של אימון האנשים שאינם באים בחשבון לעמוד בקביעות, אבל יכולים להקדיש זמן, נניח שבוע, לאימונים מרוכזים ואחר כך להמשיך אימון זה בשעות הפנאי. תיכנו תוכנית כזאת של אימונים, אשר תקנה את המינימום הדרוש של ידיעות וניסיון ל-3,000 איש בחודש, ומלבד זאת אנחנו רוצים

13 נשק עצמי של "ההגנה".

14 פלוגות הפלמ"ח.

להקיף במסגרת רחבה יותר את האנשים שיקבלו הדרכה רק בביתם. המוסד המטפל בדבר הגיש לנו חשבון ההוצאות, וזה הסתכם בסכום של 37,500 לא"י לחודש, ואם המדובר הוא על תוכנית לחודשיים, הרי הסכום הדרוש לכך הוא 75,000 לא"י.

אתם יודעים על הפעולה שנעשתה בקשר עם צו ההתגייסות – הקמת הנהלה למגבית ההתגייסות. עוד אמסור משהו על פעולותיה, אבל אנו לא יכולים לחכות עד אשר פעולותיה יישאו פרי, והנהלה שלנו הכניסה את צווארה בעול זה והסכימה לקבל על עצמה אחריות להשגת מלווה של 50,000 לא"י לכלכלת פעולה זו. אני רוצה להיכנס לפרטים מאיזה מקורות יושג הכסף. הסתדרות העובדים הביעה את נכונותה להוסיף על סכום זה עוד 25,000 לא"י בתור הלוואה – במידה שמוסדות ההסתדרות וחברי ההסתדרות ישתתפו במגבית המתנהלת אפשר יהיה לשלם הלוואה זו, כולה או קצתה, על ידי ניכויים מהתרומות כך שעומד להצטרף בידינו סכום של 75,000 לא"י.

איננו יכולים בשום פנים ואופן, גם בשעה חמורה זו, להקדיש את כל הסכום אך ורק לתפקידי ביטחון והכנות צבאיות. לפיכך יוקדשו 50,000 לא"י למטרה של התגוננות ו-25,000 לא"י לצרכים הסוציאליים של הגיוס לעזרת משפחות החיילים, לעזרת החיילים המשותתפים, לעזרת משפחות הנוטרים ועוד לכמה צרכים הקשורים באלה, כך שאנו יכולים להיענות רק במכסת שני-שלישים לאותה תביעה שהוצגה לפנינו על יסוד חישוב ההוצאות של הפעולות ההכרחיות, ופעולות אלו משום זה תהיינה מוכרחות להצטמצם.

לא מן הנמנע, כי אם "מגבית ההתגייסות" תעשה חיל, נוכל להרחיב את המסגרת. הכל תלוי כמובן במצב שיהיה בחזית, וייתכן שנגיע למצב שנוכל במידת-מה לרפות את המתוחות, אבל אין יודע איך יפול דבר. לפי הידיעות האחרונות יש הטבה ידועה במצב העניינים בחזית. אל נשכח שחזית זו היא בתוך ארץ מצרים, ולא הרי המצב המתנווד, בלתי-מיוצב באיזה מקום בלב מדבר לוב, כאותו מצב כמעט על גבול הדלתה, גם אם לא יעלה בידי הגרמנים לקבל תגבורת לחדש את האופנסיבה, אם כזה יהיה המצב שאוקינלק לא יעצור כוח להדוף אותם, לטאטא אותם ממצרים, יכולים אנו להיכנס לתקופה ממושכת של מצב מתנווד והסכנה תישאר מאחורי גבנו לזמן לא קצר, באשר אם רומל יכול היה לקבל תגבורת דרך הים, אשר איפשרה לו הכרעה כזאת כמו שהוא זכה לה עד עכשיו, לא מן הנמנע שהדבר ימשך או יתחדש.

הרבה תלוי, על כל פנים, בהיקפה של מגבית זו. אני רוצה למסור, שהנהלה שקבענו למגבית, בראשות של דר' ברט, עשתה פעולה נמרצת ויעילה במשך ימים מעטים שהיא פועלת. היא באה בדברים עם חוגים כלכליים שונים, וכמעט כל החוגים שבאה בדברים איתם הגיעו לידי הסכם, ולרוב לא מתוך פשרה, אלא החוג

המדובר קיבל עליו את הדין, הסכים להטיל על עצמו את המס שהוטל עליו, בעיקר מתוך קביעת אחוזים ממחזור העסקים, ממחזור שכר העבודה, או לפי איזו אמת מידה אובייקטיבית אחרת מתוך כיוון ברור להטיל את המעמסה על כל חוגי היישוב ובהתאם ליכולתם.

נשיאות "מגבית ההתגייסות" קבעה לעצמה מטרה להשיג רבע מיליון לא"י מיולי עד דצמבר. לאחר שעשתה את החשבונות הראשונים, אחרי עבודת הכנה ידועה, הגיעה לידי סיכום של 180,000 לא"י שיוכלו להשיג, אבל לפי הידיעות האחרונות הסיכויים הם שוב בקו עלייה. לא מן הנמנע הוא שיגיעו לרבע מיליון לא"י, ולא מן הנמנע שיעברו על זה. נשמעו עצות לתבוע כסף מיוחד לצרכים אלה מחו"ל. לא אגע בשאלה זו, הח' קפלן ודאי ימלא בעניין זה אחרי.

כמו שאין לחכות למה שהממשלה תעשה, כך אין לחכות למה שהגולה תעשה. פה יש לאל-ידינו הרבה לעשות. בהשגת נשק הננו נתונים הרבה יותר בגורמי חוץ מאשר במאמצינו הכספיים. בד בבד עם ההכנות האלה, שאפשר לקרוא להן הכנות פנימיות, צריך להימשך ולהתגבר הגיוס שלנו לצבא. הגיוס שלנו לצבא צריך להיות מיועד בראש ובראשונה להגנת הארץ בתקופה זו, אבל אינו יכול בשום פנים ואופן להיות מצומצם בתחום זה.

איני מתכוון לחדש את הוויכוח שפרץ כאן לא פעם ולא הגיע לידי סיכום משותף. אומנם נתקבלה החלטה שקבעה עמדה מסוימת על זה ברוב דעות, אבל הנחתי ברורה שהגיוס יימשך בהיקפו הרחב לכל הצרכים שאנו יכולים להיענות להם, אבל מוכרחים אנו להעמיד דגש, ודגש חזק מאוד, לגבי היחידות המיועדות להגנת הארץ ["באפס"] גם משום שזה צורך שעה דחוף ביותר, וגם משום שביחידות המיועדות להגנת הארץ נשקף לנו פתח תקווה להגיע לריכוז כוחות, להגיע לחטיבות גדולות יותר, בשלב ראשון להקמת בטליונים יהודים לתפקידי קרב.

כגיוס זה כבר חלה התקדמות ניכרת בחודשים האחרונים. כאשר הרציתי לפניכם באפריל, היה לפני סיכום עגום מאוד של מרס. באותו חודש התגייסו אומנם לצבא 618 יהודים, אבל מ-618 יהודים אלה היו 519 יהודיות, ויהודים – זאת אומרת גברים היו רק 99. באותו חודש התגייסו 273 ערבים, ונשים התגייסו רק 5 לא-יהודיות, וזה היה לאחר חודש שאומנם נתן מספר גדול יותר, אבל גם המספרים הקודמים אינם משמחים. בינואר התגייסו 187 גברים, בפברואר – 157, אבל מאז חלה הטבה והטבה הולכת ועולה. באפריל התגייסו 257 גברים, 211 נשים, במאי – 342 גברים, 211 נשים, ביוני 745 גברים, 168 נשים. בימים הראשונים של יולי, מהאחד עד השישה בו, התגייסו 206 גברים ו-101 נשים.

כיום הזה, אם להוסיף את ה-300 שהתגייסו ביולי, נתנו לצבא עד היום 14,160 איש ואישה, בזה 12,900 גברים. עד ה-1 ביולי נתגייסו 6,543 לא יהודים

בארץ-ישראל. גברים אלה כמעט כולם ערבים, ונתגייסו כמו כן 24 נשים לא-יהודיות. אנחנו רואים שהיטבנו את הפרופורציה. אם קודם ירדנו לשני יהודים נגד ערבי אחד, ועכשיו אנחנו יותר מאשר שני יהודים נגד ערבי אחד. ויש להביא בחשבון שגיוס היהודים הוא גיוס ארץ-ישראלי טהור. הגיוס הערבי אינו גיוס ארצי ישראלי טהור, יש בו רבים מעבר הירדן, סוריה ולבנון.

תמונה עוד יותר מאלפת נקבל אם נשווה את החודשים האחרונים של שנה זו לחודשים הראשונים. ברביע הראשון של שנה זו, ינואר עד מרס, התגייסו 461 יהודים ו-1,016 ערבים. ברביע השני, אפריל עד יוני, 1364 יהודים ו-564 ערבים. הקווים – כמו שתיאר הנציב העליון – הולכים ומתרחקים זה מזה. באפריל התגייסו 257 יהודים ו-214 ערבים, במאי – 342 יהודים ו-196 ערבים, ביוני 745 יהודים ו-154 ערבים. זהו קו איפיוני בולט של תנועת הגיוס בארץ. בגבור הסכנה גובר גיוס היהודים ונחלש גיוס הערבים, עם רדת הסכנה יורד גיוס היהודים ועולה גיוס הערבים. באפריל 1941, ערב המפלה ביוון, נתגייסו 131 יהודים ו-194 ערבים, בסוף אפריל באה המפלה הגדולה ביוון ובמאי התגייסו 601 יהודים ו-99 ערבים, והתמונה חוזרת גם עכשיו.

אמרתי, שהדגש החזק מוכרח להיות לגבי הגנת הארץ, והעניינים לגבי זה אינם מניחים את הדעת. אתן מספרים של הגיוס בכללו והמספרים לחיל הרגלים. בינואר התגייסו 167 יהודים, 32 ל"באפס", בפברואר – 175, 64 ל"באפס", במרס התגייסו 99 יהודים, 25 ל"באפס", באפריל התגייסו 257 בכלל ומהם 51 ל"באפס", במאי – 342 בכלל, מהם 49 ל"באפס". בו בחודש שנוספו 100 איש למספר המתגייסים לא עלה אלא ירד במקצת מספר המתגייסים ל"באפס". ביוני התגייסו 742 בכלל ומהם 221 ל"באפס". התמונה אינה משתנה לטובה, אלא אף לרעה. בימים הראשונים של יולי מ-78 שנתגייסו אתמול, ל"באפס" רק 6. מ-128 שנתגייסו בימים 1 עד 4 ביולי רק 14 ל"באפס".

כדי לא לקפח את חשבון המתגייסים להגנת הארץ, עלי להוסיף כמה עשרות תותחנים שנתגייסו בזמן הכלול בחשבון הכולל. וצריך להוסיף שהם אינם משוריינים להגנת הארץ, הם תותחנים להגנת חופים. אומנם תותחיהם רתוקים במטילי ברזל כבדים וחזקים מאוד לחופי ארץ-ישראל, אבל להלכה אינם כוח להגנת הארץ. אני רוצה לסיים פרק זה בסיפוק, ש"השומר הצעיר" נותן ונותן מבחוריו לתותחנים אלה, אם גם אין פה שריון חזק.¹⁵

יש לדבר זה שתי סיבות. אחת: הגיוס בחודשי ההתגברות של הגיוס היה בעיקר הודות לתנועת הגיוס בהסתדרות העובדים הכללית, ואני איני מדבר על הגיוס בקיבוצים דווקא. הם נתנו תרומה הגונה ל"באפס". ההתיישבות החקלאית נתנה

15 מפלגת "השומר הצעיר", שבסיסה בקיבוצי "הקיבוץ הארצי", התנגדה עקרונית לשירות המתנדבים לצבא הבריטי מחוץ לגבולות הארץ.

תרומה הגונה ל"באפס", ואם ביוני התנדבו 221 איש לפלוגות ה"באפס", הרי רובם או חלקם הגדול הם אנשי משקים. אבל במידה ומדובר על גיוס ציבור ההסתדרות בעיר, הריהו בחלקו הגדול פועל מקצועי, ופועלים מקצועיים מצווים ללכת ליחידות מקצועיות, והם גם מעוניינים ללכת ליחידות מקצועיות. אדם שמקצועו בידו אינו רוצה ליהפך לנחות דרגה, לחייל פשוט, כאשר אינו פשוט, כאשר הוא בעל מקצוע. בזמן שישנו לחץ נמרץ להקים פלוגה חדשה של מהנדסים מלכותיים, של חיל הובלה ושל "חרושת צבאית" – אין לי מושג עברי אחר ליחידה זו המוקמת – לא ייפלא שצינורות גיוס אלה שואפים לתוכם את כל הכוחות המקצועיים, וזה משקף את מיבנה הציבור המתגייס שלנו.

אבל זו לא הסיבה היחידה. יש סיבה שנייה, היא אותה שדיברתי עליה במפורט בהרצאתי באפריל ואשר לגבי דידה לא חל שינוי במצב, על כל פנים לא חל שינוי ניכר, והיא ירידת חינוך של יחידות ה"באפס" בעיני הציבור המתגייס, בייחוד בעיני הנוער שלנו. זו עובדה, שלמעשה חיל המשמר שלנו אינו בתנועה, אינו טועם טעם קרב גם באותה מידה שפלוגת הובלה טועמת אותו, וההרגשה היא שאין מציידים ואין מחנכים אותו כדבעי לתפקידי קרב. כאן יש חזית שמוכרחים לעמוד בה, ומוכרחים להיעשות מאמצים רבים לשבור הלך רוח זה. לא נוכל לוותר על עמדה זו של חיל הרגלים בארץ-ישראל. נוכל להעלות אותו אך ורק אם נגביר אותו באנשים. מוכרחים להיעשות מאמצים בכיוון זה.

יש גם להביא בחשבון שמתוך ה"באפס" מוציאים כל הזמן אנשים לתפקידים אחרים, מוציאים אנשים לתפקידים טכניים, מוציאים אנשים גם לתפקידי קרב. הוציאו אנשים מתוך יחידות ה"באפס" כמו שהוציאו אנשים גם מיחידות אחרות – דווקא [יהודים] גרמנים או צ'כים או אוסטרים, אנשים ששפת אמם גרמנית ואשר גם קלסתר פניהם ארי, לשם תפקידי קרב מיוחדים ומסוכנים ביותר – לקומנדות.

בהיותי בחנוכה במצרים, כאשר ביקרתי פלוגת הובלה יהודית במצרים העליונה, נפגשתי עם בחור יהודי מסוג זה – נדמה לי שהוא היה מ"עליית הנוער" – בשיחת חולין. כעבור חודשים אחדים, בחג הפסח, ראיתי את הבחור באיסמאעיליה. שאלתי אותו "מה אתה עושה?" והוא אמר לי שעזב את יחידתו, ובלחישה הוסיף: "הצטרפתי לקומנדו". עיניו נצצו. הבחור הצעיר, עלם זך, סברה שכבר אינו בחיים – יודעים על פעולה שהשתתף בה ולא חזר ממנה. מעשה בקבוצה קטנה מתוך קומנדו, ארבע אנשים: קצין בריטי, ולפי הסיפור גרמני ארי שנחשב לאנטי-נאצי, ושני בחורים יהודים, שחדרו לתוך מטה של האויב וצריכים היו לבצע פעולה מסויימת. הם חדרו בתור חיילים גרמנים. לפי הגירסה שהגיעה אלינו – איני יודע עד כמה היא בדוקה – הגרמני בגד והסגיר את הקבוצה, זאת אומרת הודיע עליהם, והיתה התנפלות של 10-20 איש, יש להניח מתוך חיל משמר המטה הגרמני, על קבוצה זו, וניגשו לפרק

את הנשק מעל הקצין, כאשר הם היו מוקפים למעשה. שני הבחורים היהודים, במצב לגמרי מיואש, פתחו באש מכונת ירייה ורימונים והשמידו את הקבוצה. הקצין הבריטי ברח והוא הפליט שסיפר את המעשה. שני הבחורים היהודים לא חזרו – ואחד מהם הוא הבחור שפגשתי באיסמאעיליה. איננו יכולים להזכיר אותו, כי איננו יודעים מה קרה לו, ומי יודע, אולי הוא בשבי, אם כי החדר לתוך מטה של האויב – לבוש בבגדי האויב, פועל כמו שני הבחורים האלה – אין תקווה רבה לחייו.

כאלה יצאו מפלוגות אחרות ויצאו גם מפלוגות ה"באפס". אנחנו מקווים לתגבורת גדולה של הגיוס. איני רוצה לספר לפניכם אומדנות – אולי הן אופטימיות יותר מדי. מתוך תגבורת גדולה זו מוכרחה לבוא תגבורת ניכרת מאוד לפלוגות ה"באפס". כאשר דנים על בטליונים לא ייתכן שנופיע כה דלים, 10 פלוגות הרי הן שניים ומחצית הבטליונים, אז צריך אומנם גם לקחת בחשבון כוחות טכניים, יש לנו מזה הון רב, יש האומדים את מספרם כמספיק ל-3 דיוויזיות, ומה שאנו חסרים אלה הם הרגלים.

לבסוף אני רוצה להגיד: אנו עסוקים בגיוס כולל, וגם העמדה שלנו לגבי הגיוס מוכרחה להישאר כוללת. כרגע אנו שמים את הדגש על הגנת הארץ. רק כתוצאה מסכנה הנשקפת לנו בארץ יש לנו תקווה להרים את קרן פלוגות ה"באפס", אבל מדיניות הגיוס בקווייה הכלליים אינה יכולה להיות מותנית בסיטואציה זו או אחרת, היא מותנית במהותה, ביסודה, במלחמה זו, ויכולים להגיע זמנים שתחלוף הסכנה לארץ והמלחמה תימשך, ומוכרחים לצייד ולהכין את אנשינו להשתתפות במלחמה בכל המסיבות שתהיינה עד הסוף. כרגע עובר עלינו שלב חמור, מי יודע במה ייגמר. אל נשכח שזה רק שלב במלחמה.

לשאלת האדון סירקיס:¹⁶ לעומת 800 נוטרים יהודים ישנם 1,400 נוטרים ערבים. זה כמה שנים נקבעה פרופורציה זו: 2 ערבים לעומת יהודי אחד, זה אומנם שונה בזמן האחרון קצת לטובתנו.

לגבי הנוטרים חלה עלייה ניכרת במספר הנוטרים הערבים, וזו חלה בעיקר באשמתנו ולא מתוך רצון רע של השלטונות, אלא בגלל אי-יכולתנו לספק נוטרים לתפקידים הדחופים. לעומת 6,200 הנוטרים היהודים ישנם 2,600 נוטרים ערבים. היה זמן שהיו להם 1,400 נוטרים, בסך הכל – לעומת 7,000 היהודים במשטרה הרגילה ובחיל הנוטרים יש 4,000 ערבים בחילות אלה.

יש הבדל מהותי בין אי-נתינת נוטרים ובין אי-נתינת אנשים לצבא. אם אין אנו נותנים אנשים לצבא, הרי אין אנו מפסידים על ידי כך כל עמדה, אם אין נותנים נוטרים, הרי אנו מפסידים עמדות, העמדה עוברת לידי היישוב הערבי, וצריך להיות ברור שזה הפסד כפול.

16 דניאל סירקיס (1882–1965), יליד פולין. עלה ב-1925. מראשי מפלגת "המזרחי" ו"בנק המזרחי". ממייסדי "הצופה". חבר הוהפ"צ.

בישיבת אחר הצהריים נמשך הדיון שהחל בעקבות הרצאת מ"ש. מ"ש השיב:

מ. שרתוק: אני מצטער אם אדחה את גמר הישיבה הזאת. קודם כל, יש עלי אחריות גדולה; שנית, אני למוד ניסיון. הוועד הפועל טוען שהוא מתכנס לעיתים רחוקות. אני יודע עד כמה זה לא קל לכנס אותו לעיתים קרובות, אבל כשהוא מתכנס הוא צריך לדעת על העניינים שנתרחשו. אני בדברי התעכבתי על פרשה אחת. אם כי הפרשה עומדת ברומו של עולם, ובולעת לגמרי את כל ישותנו עכשיו, אף על פי כן, לא זו הפרשה היחידה שטיפלנו בה במשך הזמן, והתרחשו עניינים שהוועד הפועל צריך לדעת. לכן, קודם כל, אמסור פה שורה של עניינים שלא הגיעו לידי השתקפות במסגרת הרצאת הפתיחה שלי.

עניין אחד קשור קשר ישיר בפרשת הגיוס. זהו, אם אפשר לקרוא לו כך, "הגיוס העברי והממשלה". יכולתי להרצות על זה הרצאה ארוכה מאוד, שהיתה בכל זאת נשארת מעניינת למרות אריכותה, אבל אני מוכרח לקצר. עמדת הממשלה הארץ-ישראלית כלפי הגיוס העברי, מתחילתו ועד היום, היתה עמדה של צרות עין וצרות לב. אני מוכרח להגיד זאת בכל האחריות: הממשלה אינה מרוצה מגידול הגיוס העברי.

אני כשלעצמי אינני מאותם קלי האמונה, שחושבים שעל ידי גיוס גדול נכריע במובן מדיני. אני בטוח, לעומת זאת, שגיוס קטן יכה אותנו במובן המדיני. אבל בשום פנים אינני מוכן להבטיח למישהו, שבגיוס רבבות יהודים לצבא הבריטי נשיג את ישועתנו בסוף המלחמה. ישנו רק דבר אחד שמזעזע את הפסימיות שלי, שאומר כי אולי הגיוס יבטיח משהו – זה עמדתה של ממשלת ארץ-ישראל, עמדתה של ממשלת ארץ-ישראל לגבי הגיוס העברי. אי-אפשר להסביר זאת אחרת מאשר על ידי חשש ידוע ועמוק שיש לה, שעל ידי גיוס גדול ומוצלח אנו כובשים לעצמנו עמדה מדינית שקשה יהיה למנהלי המדיניות הבריטית בסוף המלחמה לעמוד בפניה. אנו על ידי כך צוברים בתוך אמתחתנו שטרות מדיניים, שממשלה בריטית לעתיד לבוא תהיה מוכרחה לפרוע אותם. לא תפרע אותם בערך של 100% אלא 60%. הגיוס מטיל אחריות מדינית על הממשלה, ועל כל פנים שום עידוד לא קיבלנו מממשלת ארץ-ישראל וכסדר הונהגו על דרכנו מכשולים בדברים קטנים כמו בדברים גדולים.

אני רוצה להגיד, שכבשנו לנו בגיוס זה עמדה מדינית חשובה. השם של היחידות שלנו. של הגברים ושל הנשים – אולי אומר בייחוד הנשים – הוא שם לא רק טוב אלא שם מצויין בכל חוגי השלטון בארץ ובמזרח התיכון. ישנם מקורות של אינפורמציה פוליטית רישמית שהם שופעים תמיד ארס וטינה נגדנו, אבל הם אינם

נוגעים, אינם יכולים לנגוע, בשם הטוב הזה של היחידות שלנו. זה ראשית. שנית, מדובר במעמדה של הסוכנות לגבי הגיוס, שממשלת ארץ-ישראל בתחילת הפרשה עשתה כל מה שהיתה יכולה כדי לערער אותו. אתם זוכרים היטב את התודה שהגנרל [נים] נתן בנשימה אחת לסוכנות, לוועד הלאומי, להסתדרות הציונית החדשה ולאגודת ישראל, כאילו כולם פעלו בשווה בשדה זה, וכאילו יש ליישוב העברי שלוש-ארבע נציגויות.¹⁷ הממשלה השתדלה להעמיד את הוועד הלאומי כמוסד מתחרה בסוכנות, ואחר כך באו כל מיני הקלות שביקשנו – עניין הודעות מיוחדות לסוכנות על מה שנעשה, ועוד דברים שכרגע איני זוכר – אני זוכר רק את הטעם שנשאר.

ובכן, הסוכנות כיום היא נציגות של היישוב היהודי והעם היהודי לגבי גיוס בארץ-ישראל. כל משרדי הצבא פתוחים לנציגי הסוכנות בתור נציגי המאמץ המלחמתי הזה. מציינים בדוחות שביקורי נציגי הסוכנות ביחידות מחזקים את הרוח. זכיתי להודעת ממשלת ארץ ישראל, שרואה ברכה בביקורים שלי במחנות במקומות שונים. נקבע קשר אמיץ של שיתוף בינינו ובין מוסדות הגיוס של הממשלה ואין דבר קטן או גדול שנעשה בלי ידיעתנו. אף על פי כן, פרשה זו של התנגדות לגיוס לא נגמרה והיא מתלבשת באיצטלה חדשה של דאגה למשק הארץ-ישראלי ודאגה למאמץ המלחמתי המשקי של היישוב. לכן ישנה דאגה למשק הארץ-ישראלי ולמאמץ המלחמתי המשקי ויש צורך כאן בהסברה, באשר הממשלה יותר ויותר לוחצת בכיוון זה. אבל רשאים אנו להטיל חשד בכנות דאגה זו, על כל פנים בכנותה השלמה של דאגה זו, באשר אנו זוכרים היטב שכאשר התחלנו לגייס פלוגת נהגים שמענו אזהרה זו מממשלת ארץ-ישראל: "האם אינכם מרוקנים את הארץ מנהגים?"

לפני כמה חודשים, לפני חצי שנה אם לא יותר, בשיחה עם הנציב, הוא אמר לי: "אמרתי לאנשי הצבא: לא תוכלו להשיג מהארץ הזאת כל אותם האנשים שאתם יכולים להשיג. את הניצחון במלחמה הזאת ננחל לא בשדה הקרב אלא בסדנה ובשדה. לא צריכים לקחת את האנשים האלה ממשקיהם". אנו עומדים בפני ניסיון של ממשלת ארץ-ישראל להיכנס לשדה זה, ואיננו יכולים לפגוש את הניסיון הזה בהתנגדות עקרונית. לא רק זה. אנו צריכים לדרוש שיתוף פעולה בשדה זה, אבל רשאים אנו לקיים את הכלל של "כבדהו וחשדהו" כל פעם שהממשלה הארץ-ישראלית באה לכלל מסקנה שהיא צריכה להתערב במהלך הדברים בשדה זה של הגיוס ושל חלוקת כוח העבודה בארץ, או של הצורך להטיל ביקורת על חלוקת כוחות האדם.

אנו, מלבד הגישה הכללית של ממשלת ארץ-ישראל, נתקלנו בכמה ניסיונות של הווי מעשי. היה ניסיון מצד ממשלת ארץ-ישראל לקבוע, שאסור לבעלי מקצוע להתגייס מבלי לקבל רשות על כך מצד אורגן של ממשלת ארץ-ישראל. נקל להבין איזה שיתוק זה היה מכניס לכל פעולת הגיוס. אלינו פנו מוסדות אנגלים חשובים

17 ר' על כך מאבק א-1, מסמך 97, עמ' 349.

מאוד, שעוסקים בעבודה בעלת ערך ממדרגה עליונה בדרום פרס, לשכנע אותנו בחשיבות המפעל הזה והודיעו לנו שעל זה דובר בקבינט המלחמה, וקבינט המלחמה החליט שעבודה זו היא בשורה ראשונה של דחיפות מבחינת חלוקת כוחות האדם לצורכי המלחמה. המוסדות שלנו שלחו אנשים לעבודה זו – אנשים לא בתור מתגייסים אלא בתור פועלים אזרחיים שזכו לתהילות רבות,¹⁸ והממשלה כל הזמן עמדה בעמדה של הפרעה לפעולה זו בטענה שזה מוציא כוחות יותר מדי מארץ-ישראל. הממשלה עכשיו באה למסקנה שיש להקים לשכה מיוחדת להסדרת החלוקה של כוחות האדם, ויש חשש שמא יישלחו אנשים לגיוס אשר דרושים למשק ויבולע על ידי כך למאמץ המלחמתי המשקי.

אילו היתה ממשלה יהודית בארץ-ישראל, או אילו היתה גמורה בלב הממשלה והיישוב היהודי, כי אז אפשר היה למפרע לפסול גישה זו, מפני שבאמת ייתכן שייגרמו הפרעות כאלה. אנו בעצמנו הקמנו במערכת הגיוס שלנו ועדות כאלה. אם יש אנשים שעוסקים במדע וחייבים גיוס, אנו מצווים לשחרר אותם. יש לנו מערכת מוסדות הפועלת בשדה זה. אבל כשהדבר בא מהממשלה הארץ-ישראלית יש מקום לחששות.

אבל אין רע בלי טוב. הממשלה הארץ-ישראלית בחרה לתפקיד זה באיש שמכל הכוחות שישנם בממשלה יש לי יסוד להגיד, שהוא רצוי לנו ביותר. המינוי הזה עוד לא נתפרסם, אם כי בחוגים ידועים זה כבר סוד גלוי – זה מר אריק מילס מנהל מחלקת העלייה,¹⁹ והיו לנו איתו כמה שיחות מקדימות בעניין זה. ואינני יודע אם אנו הגענו להסכם בכל סעיף וסעיף, מפני שכמה דברים לא ברורים לעצמו – הוא עדיין לומד את העניינים – על כל פנים, אני יכול להגיד בבטחה שמצאנו איתו שפה משותפת. קודם כל יש מצידו נכונות גמורה לקואופרציה איתנו. הוא היה מוכן ללכת קצת הלאה מזה אם הממשלה תלך את כל הדרך. יש מצידו כל הנכונות להכיר במנגנון שלנו בתור מנגנון המסדיר את העניין ליישוב היהודי. יש מצידו יחס חיובי גמור להתגייסות לצבא. הוא מביא את הדבר בחשבון כאחד הצרכים של הארץ. מצד האורגנים של הממשלה הרגשנו כאילו הגיוס אינו צורך שלהם, הם צריכים לשמור על המשק. לו היתה דעה כזאת, שהגיוס זה אותו צורך של הממשלה הארץ-ישראלית כמו הצורך לדאוג לבתי חרושת. הוא אומר כל הזמן, שאם דרושים אנשים לצבא מארץ-ישראל – מוכרח הארץ להיענות ולתת אנשים לצבא. שלישית, הוא לא גורס

18 חברת "סולל בונה" של הסתדרות העובדים הכללית קיבלה על עצמה עבודות בתפעול בתי הויקוק של עבדאן שלחוף המפרץ הפרסי ובארות הנפט של כירכוכ ומוסול בעיראק, והפעילה שם פלוגות עבודה שמנו כ-400 איש (ר' הכהן, עמ' 76-79).

19 מ"ש העריך מאוד את מילס, אינטלקטואל יחיד במימשל המנדט הבריטי. מדובר בניהול המחלקה הממשלתית לכות אדם ולראשות המועצה לכות אדם בא"י (ר' מאבק א-1, עמ' 78, הע' 12).

את העמדה שהיתה בה סכנה, שראינו את הגילוי שלה, שאף איש לא יתגייס בלי לדרוש רשות מהממשלה, זאת אומרת שהכל צריך לעמוד עד שתסודר כל מחלקה שבה דנים על כך, תיווצרנה עובדות שתשמנה לאל את הפעולות. ולכן שום דבר לא צריך לעמוד. במשך הזמן ייכנס האורגן החדש לפעולה.

ואחרון אחרון: אנו טענו זאת מזמן – הדבר נמשך אולי שנים – טענו לממשלה שיש לדאוג להכשרה בארץ, יש לדאוג לאימון כוחות מקצועיים: אם אין עלייה, על כל פנים יש עלייה קטנה מאוד, הרי יש ליצור אספקת כוחות מקצועיים חדשים בכל הארץ. הוא [הנציב] מקבל בהחלט גישה זו. יש לנו תקווה שהקרח יזוז משהו בזמן הקרוב והממשלה תתחיל להשקיע כספים באימון גברים ונשים לעבודה מקצועית, כדי שיוכלו לשחרר אחרים לגיוס, שיוכלו במידת-מה להפיג את המתרחקות השוררת בשוק העבודה המקצועי בארץ-ישראל. אנו נכנסים למשטר חדש של שיתוף עם הממשלה בתחום זה של חלוקת כוחות האדם.

השלבים הראשונים של דיון זה חיוקו את מעמדנו בתור אורגן יהודי מרכזי. לא רק עצם הדיון איתנו, הזמנתנו לדיון זה, בקשת הקואופרציה שלנו וההישענות עליה, אלא קבלת הדין של העובדות שבינתיים יצרנו. יוזמה זו של הממשלה לגשת ליצירת לשכה זו נפגשה עם היוזמה שלנו שנתבטאה בצו ההתגייסות, ומתוך כך הדיון של הממשלה על צו ההתגייסות לא היה רק דיון טכני של צנזורה. עד עכשיו כל הצווים שפירסמו קיבלו אישור ממשלתי על ידי הצנזורה, אבל זה לא חייב את הממשלה שזה המשטר הנכון שיש להנהיג ביישוב, והממשלה נלחמה עם העניין של הסנקציות, עם רעיון החיוב.²⁰ בשבילה זה היה כאילו אנו בונים מדינה בתוך מדינה. אבל מכיוון שהממשלה עלתה עכשיו על דרך זו שהיא לוקחת לעצמה להסדיר את כוחות האדם, כאשר יצא צו ההתגייסות שלנו הוא בא לפני המזכירות הראשית לדיון לא רק מבחינת הצנזורה אלא לגופו של דבר: האם הממשלה יכולה להסכים למשטר זה שהסוכנות תנצח עליו – וניתן אישור כזה. זאת היתה מהות המשא ומתן, תוכן המשא ומתן שהתנהל. ויש לזה ראיות בכתב מלאחר צו ההתגייסות. אורגנים שונים של הממשלה פונים אלינו בבקשה לתת הוראות, שבבית חרושת פלוני לא יקחו את האנשים המקצועיים אם אין להם חליפין. אם אנו מוצאים שדרישה זו צודקת – אנו נוהגים לפיה. אם לא מוצדקת – אנו נכנסים למשא ומתן. עצם הדבר שהממשלה פונה אלינו יש בזה משום הודיה בסמכות הסוכנות, וזאת רציתי להדגיש.

הפרשה השנייה נוגעת בענייני העלייה. היא נוגעת בעיקר בהצלת פליטים. היא קשורה בעניין "דריין" ושחרור עצורי עתלית, היא משולבת עם פרשת "סטרומה".²¹

20 הטלת חובת גיוס על גילאים מסוימים מטעם המוסדות הלאומיים והחלת משטר של סנקציות נגד משתמטים.

21 על פרשת סטרומה ר' מאבק א-1.

אתם יודעים היטב שזה למעלה משנה היינו מטופלים במכשלה זו ששמה עתלית. שם נמצאים עד היום כ-800 עצורים, ברובם הגדול ממרס 1941, זאת אומרת כ-16 חודש. דרשנו את שחרורם והדברים התנהלו בכבוד רבה. פעם ופעמיים שמענו כאן ובלונדון, שבשום פנים ואופן לא ישחררו אנשים אלה, ולא רק שלא ישחררו אלא יקיימו מה שנגזר על כל שירות המעפילים בתקופת המלחמה – הם יגורשו מן הארץ על מנת שלא יחזרו אליה אף פעם, הכל ככתוב באותה הודעה מפורסמת שנתפרסמה בקשר עם "פטריה", שלפיה פעלו לגבי אנשי "אטלנטיק".²²

אבל עניין "סטרומה" היה לו הד חזק באנגליה, שגרם זעזוע חזק בפרלמנט ובחוגי הממשלה. פנינו מחדש ובתוקף מישנה בדבר שחרור אנשי עתלית. בינתיים החלו להופיע סירות בחופי טורקיה ואנשיהן הגיעו לטורקיה. כתוצאה מהדיון בלונדון – אני מוכרח להגיד שלחצנו על חברינו בלונדון בפרשה זו, ומידת ההטרדה והאזעקה שעשינו לגביהם [לגבי עצורי עתלית] היתה פשוט מעוררת רחמים, כי אנשים אלה היו צריכים לעמוד בפני אוהרות מחיריות כאלה כמו שהזהרנו אותם לגבי מה שעלול לקרות לא רק אם ינסו להוציאם בכוח [מן הארץ], אלא בכלל אם יישארו שם. כי בינתיים היו מקרים של שביתת רעב וטירוף דעת. זה היה סיוט אחד שפשוט היה קשה לעמוד בו מבחינה אנושית פשוטה. לזה נוספה העובדה, שנעשה קשה יותר ויותר לעמוד בפני הלחץ של חוסר כוחות עבודה ובעלי מקצוע מצד אחד לצורכי מלחמה, ומציאות של 800 אנשים, שהם בגיל העבודה, המתפרנסים מקופת השלטון מצד שני. ב-22 במאי בא משבר בעניין זה וחל מיפנה נמרץ בכל הדבר הזה.²³ באותו יום נקראו חברינו בלונדון אל משרד המושבות, וכשבאו מצאו שם את [השר] לורד קרנבורן ואיתו עוד ארבעה מראשי משרד המושבות, והוא הודיע על מדיניות חדשה בכל העניינים האלה. הדבר הזה אושר באותו יום. לפי זה נקבע, קודם כל, שנשאת המדיניות של התנגדות גמורה לעלייה בלתי-לגלית, ובהתאם למדיניות זו הממשלה לא תיתן שום הקלה להביא לארץ-ישראל סירות פליטים המגיעות לטורקיה, או לארץ אחרת.

במידה שדרשנו רשיונות עלייה לבאים לטורקיה, הדבר הזה נדחה דיחוי מוחלט. לעומת זאת, אסירי עתלית וכל הסירות שיבואו על דעת עצמן ואחריותן – קודם כל עצורי עתלית – ישוחררו לאחר בדיקה מדינית כל מי שיימצאו כשרים, ומספרם ינוכה מרשיונות העלייה. כל הסירות שתגענה מכאן ואילך, קודם כל יעלו את אנשיהן לחוף ארץ-ישראל, יכניסו אותם למחנה מעצר לבדיקה. אם יימצאו כשרים – ישחררו אותם והם יישארו בארץ-ישראל. כאן יש ביטול גמור להחלטה שנקבעה במסמרות, שהוכרז עליה חגיגית, ושלוש פעמים חזרו ואישרו אותה בתשובה לנו, אם בעל-פה או בכתב, על אי-העלאת האנשים לארץ, על שילוחם לארץ אחרת, על אי-החזרתם לארץ-ישראל

22 ר' מאבק א-1, מסמך 155.

23 ר' מאבק א-1, עמ' 20 הע' 16.

בזמן מן הזמנים. גם הטענה ששמענו ש"זה אבוד", ש"אין לשנות", באשר הממשלה הודיעה את הדבר ואין לשנות דיבור של הממשלה - אם כן, הדבר הזה קם ויהי. נשתנה הדבר מן הקצה אל הקצה.

אלא מה? הדבר ההוא בא בפרסום, בקולי קולות, הודיעו בפרלמנט ופירסמו זאת באופן רשמי בארץ-ישראל - וההחלטה הזאת אינה מיועדת לפרסום ונדרשנו לא לפרסם אותה. אבל נאמר, לבסוף: "בשים לב לעדינות המיוחדת של המצב במזרח התיכון, ממשלת ה.מ. מעוניינת שהסידורים החדשים יקבלו מינימום של פרסום. לכן אין לפרסם הצהרה פומבית בנידון זה לא בלונדון ולא בארץ-ישראל". הממשלה מבקשת שנשמור על אותה הסודיות, אולם היא מבינה שחברינו בלונדון יצטרכו למסור את הידיעה באופן סודי לדר' וייצמן, לסוכנות בירושלים ולאחרים שתמצא לנחוץ. ולכן ההנהלה מוצאת לנחוץ למסור את הדברים לוועד הפועל. גם בדברינו לוייצמן עלינו להדגיש את חשיבות הדברים לא לפרסם בעיתונות האמריקנית.

בזמן הדיון נמצאו שתי קבוצות של פליטים בסוריה: קבוצה אחת בסירה באחד הנמלים, קבוצה שנייה, שסירתם נשברה באנטוליה והוכנסו בהסגר. לורד קרנבורן הבטיח, שהממשלה תדאג שלא ישנה אסון "סטרומה". אמרנו: אם לא תתנו לאנשים האלה לעלות לארץ-ישראל, אז האנשים האלה ייעלו על הרכבת ויסעו, ואז אחת משתי אלה: או שהאנשים האלה יסעו בסירה, או יוכל לקרות אסון, ואם לא - יחזירו אותם לרומניה ושוב יהיה אסון. במה אתם מונעים את האסון?

על ידי לחץ זה באה הממשלה הבריטית להצעה מיוחדת במינה. היא הודיעה כי ביחס לשתי קבוצות אלו היא מוכנה להכניס אותן לקפריסין, אם הסוכנות תסדר הובלה. שאל ברל לוקר: האם הסוכנות תוכל לשלוח לקפריסין סרטיפיקטים כדי להביא אותם לארץ-ישראל? זו היתה ירייה שקלעה למאוריציוס, מפני שאם מקפריסין אפשר להביא בסרטיפיקטים, גם ממאוריציוס אפשר להביא. התשובה היתה: לא! זאת לא תוכל לעשות. הצעת קפריסין בתור מקלט - נאמר - קיימת רק לגבי שתי הקבוצות האלה. אבל ההודעה שסירה שתגיע לארץ תורשה לעלות - אינה מוגבלת. נאמר: מטעני אוניות של בלתי-ליגליים, שיצליחו להגיע לארץ-ישראל - יותן להם לעלות, יוכנסו במעצר. אלה שיעברו את בדיקת הביטחון ויכולת הקליטה ישוחררו בהדרגה ומספרם ינוכה מהמכסה החצי-שנתית שתינתן לפי "הספר הלבן" [של 1939]. הממשלה מודיעה בכל הסידורים האלה, שאינה חורגת ממסגרת "הספר הלבן".

בהתאם לזה ניגשנו לשחרור אסירי "דריין" וקבענו פרוצדורות של שיתוף בינינו ובין המשטרה לגבי בדיקת הכשרות של האנשים. את הרשימה הראשונה הגשנו ב-21 ביוני, היום 7 ביולי ואיש עוד לא שוחרר. אני לא מציע שום רוולוציה של מחאה. אני בטוח שהשחרור יתחיל בימים הקרובים. מעניין לציין, כשהצענו תור של משתחררים העמדנו בראש את המתגייסים לצבא. הממשלה הארץ-ישראלית העמידה

את המתגייסים לצבא בשורה הרביעית. בשורה ראשונה העמידה את המומחים לתעשייה, אחר כך את החלוצים המומחים לחקלאות, ורק כאשר צילצלתי באופן מיוחד למוזכירות הראשית ואמרתי, שזה מתקבל במחנה כהפגנה ממשלתית נגד הגיוס, הסכימה הממשלה שהמתגייסים לצבא יהיו בין הראשונים לתור, זאת אומרת במידה שהם ייבדקו תחילה, ישוחררו, אבל אם בינתיים ייבדק משהו מאנשי התעשייה והחקלאות אז הוא בא ראשון והמתגייסים לצבא מחכים. המוזכירות הראשית טענה: אתם אינכם יודעים, יש צורך דחוף מאוד באנשים לחקלאות ולתעשייה. אני הוכרתי להגיד: זה 15 חודשים אני טוען בשם החקלאות – ואתם החזקתם את האנשים במעצר. עכשיו, כאשר משחררים ויש הפרש של ימים, וזה עניין דמונסטריטיבי בלבד, אתם פתאום דואגים לחקלאות? יש כבר מאה מתגייסים במחנה הזה. זה עניין שלישי שרציתי למסור, ובקשר לזה אני רוצה לברר את מהות מיכסת העלייה האחרונה שנתפרסמה.

מיכסת העלייה יש בה 1,500 רשיונות המתחלקים לשני סוגים: 800 רשיונות של נפשות עם רשיונות של בתי-אב. נאמר שזה בשביל אנשים שיבואו ואנשים שכבר באו. אנשים שכבר באו – אלה אנשי עתלית. בשבילם מיועדים 800 של הרשיונות. אני רוצה לומר שהיתה כוונה אצל הממשלה לתת 800 הרשיונות בשביל עתלית, ועוד 200 על כל צרה שלא תבוא. אבל עלה בידינו, על ידי הסברת מצב העניינים בטהרן,²⁴ ואפשרויות של אוקואציה נוספת של פליטים יהודים, להגדיל הקצבה זו. עלי גם לציין את עזרתו של מר מילס, שמייד הגדיל הצעתו ב-500 רשיונות. למעשה בטהרן נמצאים 650 איש. לא ברור בשום פנים אם כולם באים בחשבון לעלייה לארץ-ישראל. אפילו אם כולם באים בחשבון, זה לא 600. זה הרבה פחות, משום שפה רשיונות לבתי-אב. אבל אנו חושבים גם על עלייה מארצות המזרח.

אינני רוצה להיכנס לכל פרשת העלייה מרוסיה. הרשיונות ששלחנו לרוסיה מונחים כאבן שאין לה הופכין. אין רשיונות יציאה לפליטים פולנים מרוסיה, אבל לא מן הנמנע שיתחדש זרם הפליטים על ידי הפולנים מרוסיה לפרס, וייתכן שנוכל לקבוע צינור עלייה מרוסיה דרך פרס. גם בנידון זה נושבת רוח אחרת אצל הממשלה, שחבל מאוד שלא ניצלה את האפשרויות כשאפשר היה להציל יהודים בבלקן ובארצות הבלטיות. ביום פרוץ המלחמה, כשדב הוזה²⁵ המנות ודר' יוסף ייבדל לחיים באו לממשלה, ודרשו הקמת כוח יהודי ו-10,000 רשיונות, שנוכל למלט לארץ-ישראל כל מי שיוכל להימלט למאמץ המלחמה, אז חשבו את הדבר הזה לפנטסיה. ליוון חשבו לתת מאה

24 לטהרן החלו להגיע מבריה"מ פליטים יהודים ששולחו לרפובליקות הסובייטיות של מרכז אסיה לאחר כיבוש פולין המזרחית ע"י הצבא הסובייטי, ואח"כ אחרי פלישת הצבא הגרמני לשם.

25 דב הוז (1894-1940). מראשי מפא"י וה"הגנה". רעו וגיסו של מ"ש. יצא פעמים מספר בשליחות הסה"י ומפא"י לפעולה בקרב ה"לייבור" בבריטניה.

רשיונות. עכשיו יש כאילו הסכמה שיש להכניס כוחות חדשים לארץ-ישראל במידה שאפשר במצב הדברים הנתון. יש גם דעה בחוגים ידועים של הממשלה, שיש לפנות לרוסיה ולומר: אצלכם האנשים מתבזבזים ואצלנו הם יכולים להיות מועילים לנו, שפירושו גם לכולכם - (ד. רמז: אמרת שיש נכונות לפנות לרוסיה?) - אמרתי, שבחוגים ידועים של הממשלה יש נכונות לייעץ לממשלה הרוסית בלשון זו. דרשנו זאת לפני ארבעה חודשים. בנוגע לילדים [שבטהרן] זו שאלה של הובלה בעיקר, ולא התגברנו על כל הקשיים. אנו בעצמנו צריכים לסדר זאת גם ביבשה וגם בים. אנו מקווים שבקרוב יזוו משהו לגבי עליית ילדים.

הדבר האחרון שרציתי למסור פה הוא על דבר פעולתו של מר בן-גוריון באמריקה.²⁶ בהרצאה הקודמת שלי מסרתי על המשא ומתן שהחל לנהל עם חוגי הבלתי-ציונים באמריקה, המתרכזים סביב "אמריקן ג'ואיש קומיטי", לשם יצירת מצע משותף פוליטי של יהדות אמריקה לקראת סוף המלחמה. ב-6 ביוני שלח לנו את המברק הבא: "הבוקר הגעתי להסכם עם [מוריס] ורטהיים - הוא יושב ראש "אמריקן ג'ואיש קומיטי" - בדבר החלק הארץ-ישראלי של תוכנית הפעולה המשותפת ליהדות האמריקאית. הכוונה היא להגיע לתוכנית יותר רחבה בענייני הגולה, לעת עתה הגיע להסכם בחלק הארץ-ישראלי. ההסכם טעון אישור מצד ההנהלה הציונית, מצד "הוועד לשעת חירום" של ציוני אמריקה ומצד "אמריקן ג'ואיש קומיטי".

וזה לשון ההסכם: סעיף 1. לסייע בשמירת זכויות היהודים בהתאם למנדט. לגבי העתיד הקרוב לסייע בשמירת זכויות היהודים הקיימות לפי המנדט. לעזור בהבטחת ההגשמה המקורית של הצהרת בלפור, אשר על פיה על ידי עלייה יהודית בלתי מוגבלת ועל ידי התיישבות רחבה, לפי משטר שיוקם למטרה זו, היהודים, לאחר שיהיו רוב בארץ-ישראל, יקימו או יהיו קומונוולט אוטונומי בתנאי ברור: ראשית, שבקומונוולט כזה כל התושבים, בלי הבדל גזע ודת, ייהנו משוויון זכויות מלא; ושנית, שהקמת קומונוולט זה לא תפגע בשום פנים בסטטוס הפוליטי והאזרחי ובנאמנות היהודים שאינם אזרחי ארץ-ישראל, בארץ אחרת שהיא. סעיף 2: להקים ועדת מישנה, אשר תברר ותקבע את הדרכים הטובות ביותר להשגת המטרות דלעיל".

אני אקרא את זה בשביל יודעי ח"ן באנגלית - (קורא את ההצעות במקור באנגלית) - ובן-גוריון מוסיף, ש"הוועד הציוני לשעת חירום" אישר את ההסכם בו ביום אחר הצהריים, ו"אמריקן ג'ואיש קומיטי" יתכנס ביום כך וכך. קיבלנו טלגרמה שהרוב של "אמריקן ג'ואיש קומיטי" קיבל את עקרונות ההסכם נגד מיעוט של 3-4. מבטיחים להביא גם אותם לידי הסכם. בהנהלה החל דיון בשאלה זו והדיון נגמר בזה שלא נתקבלה שום מסקנה. הוחלט לפנות למר בן-גוריון ולהציג

לו שאלות בנוגע לנקודות ידועות ולחכות עד שתתקבלנה תשובות. כשתתקבלנה תשובות יהיה דיון בהנהלה, וכשהדיון בהנהלה יגיע לידי סיכום או כשהנהלה תחליט שאינה מסכמת – יובא הדבר לפני הוועד הפועל.

אני עכשיו רוצה לומר מילים אחדות על הוויכוח שהיה פה. בעצם אני רוצה להעיר לדברי דר' הירש.²⁷ דר' הירש הזכיר לי דברים שלמדתי פעם במשפט המוסלמי כשהייתי תלמיד באוניברסיטה הטורקית. היו ארבעה מלומדים גדולים בעולם ההלכה המוסלמי, שהם יצרו הרבה מסקנות שונות ומתנגדות. היה ויכוח בין שניים מהם – האימאם חאנפי והאימאם שאפעי. השאלה היתה כזאת: אדם נמצא בראש צריח, ועומד ליסטים מזויין ואומר לו: "קפוף למטה! אינך קופץ – הריני שוחט אותך כאן". מה עליו לעשות? אם הוא קופץ, הרי הוא מתרסק; אם איננו קופץ – הרי הוא נשחט. יש שתי דעות. האימאם החאנפי אומר: "ישאר, אל יזוז, ישחט – ישחט; אולי יתרחם הגולן". האימאם השאפעי אומר: "קפוף! כל זמן שחי – ילחם על החיים". אותו ויכוח קיים גם לגבי מקרה אחר: אדם נמצא בלב ים באונייה בוערת. מה יעשה? יישב בחיבוק ידיים יישרף, יקפוף הימה יטבע. חנאפי אומר: "ישב במקומו". שאפעי אומר: "יקפוף הימה. כל זמן שחי – יאבק על החיים. אולי יודמן לו קרש".

כנראה אלה ואלה דברי אלוהים חיים. אני רוצה לומר: לא רק אני בוחר בדרך של שאפעי, ולא בדרך חנאפי, אלא בכל המוסדות שאני משתתף בהם, שנדון הדבר הזה, זאת היתה ההלכה – שהיישוב נלחם.

עכשיו אני רוצה לנתח. אני מודה מאוד לגרינבוים, שהסביר שאנו לא רוצים להתרגש יותר מדי. אני רוצה לנתח את דבריו ולהראות עד כמה הצגת השאלה היא בלתי-מציאותית. אתה אומר: מלחמה רק במדים. אני שואל אותך: ירדו צנחנים בסביבת משק יהודי, או בסביבה יהודית, ויצאו אנשים במדים – זה יכול להיות צבא בריטי או "באפס" – להילחם בצנחנים האלה, וכוחותיהם אינם מספיקים, ועומדים אנשים על הגג ורואים את הדבר הזה איך הצנחנים מתגברים על פלוגת הנוטרים היהודית, והאנשים האלה יש להם נשק – לא רק נשק, אלא יש להם מעדר שאפשר לרוצץ בו גולגלות, ברגע ידוע יש להם מכונות [יריה], רימונים – אני אומר, אם בעורקי האנשים האלה נוזל דם, ובייחוד אם נוזל דם יהודי, אני מקווה ששום החלטה לא תועיל מלקפוף לתוך הקרב ולהציל את חייהם ומלמנוע את שחייתם. וכל ההבדלה הזאת בין מדים ולא מדים תיהפך לאבסטרקציה ריקה.

או נניח דבר אחר: אמרת "נגד האויב-מבית בלי מדים". זוהי אבסטרקציה להציג את האויב מבית בלי קשר עם האויב מבחוץ. אנו מדברים על מקרה של פלישה. אחת משתי אלה: או שלא יהיה אויב-מבית או שיהיה אויב מבית. אם יהיה אויב-מבית – הוא יפעל בתיאום עם האויב מבחוץ, בין שיהיה תיאום אובייקטיבי ובין שזה יהיה

27 דר' סלי הירש, נציג מפ' "עלייה חדשה" בוהפ"צ, שלל שיתוף אזרחים בלחימה בפולש הנאצי.

תיאום סובייקטיבי. האויב-מבית הזה יהיה לו העוז להרים את ראשו רק אם יהיה לו ביטחון שיש פולש מבחוץ. נוח לך לחלק את הדברים האלה: האנשים במדים יילחמו נגד אויב מבחוץ – והאנשים בלי מדים נגד האויב מבפנים. ומה יהיה אם הצנחנים ייעזרו בעמק [יזרעאל] על ידי אנשי כפר ערבי? כל העניין אינו מציאותי. אם אתה חושש למלחמה של אנשים בלי מדים – אתה מגיע לידי אי-מלחמה, לידי הפסקת המלחמה. אני מבין אם תאמר: כרוכים בזה סיכונים רציניים מאוד. ברור שהסיכון היותר גדול הוא לא להילחם – לדעתי, על כל פנים.

אינני יודע אם יש להסביר את ההנחות שעל יסודן אנו בטוחים שכיבוש הארץ על ידי היטלר זו השמדת היישוב היהודי. במידה שניתן לשער, זו ההשערה הבטוחה ביותר, מפני שאנו יודעים איזה מקום תופסת השמדת היהודים בתוכנית היטלר; קראנו לפני ימים אחדים את הצהרת המופתי שאמר: "אנו צריכים לעמוד לימין 'הציר' מפני שרק 'הציר' יש פתרון רדיקלי לשאלת היהודים". מה הפתרון הרדיקלי הזה? לשלוח את היהודים למדגסקר?²⁸ כלום זה פתרון המופתי? שנית, זה לא רק השמדת היהודים בשבילם. לא הרי השמדת יהודי ארץ-ישראל כהשמדת יהודי רומניה. שלישית, היישוב היהודי בארץ-ישראל זה יישוב גברי מאוד היודע להילחם, זה יישוב של חקלאות, יישוב של נשק, זה גם צורך מלחמתי. מה עשו הטורקים לגבי הארמנים, כאשר הרגישו שזה צנינים בצידם במלחמה הזאת [מל"ע-1]? יישוב כזה על משקיו, על הציוד שלו, ועל הגאווה שלו ואומץ הלב שלו, היטלר יבוא איתו לידי "אקומודיישן" [הסדר]? – מושג זה שמעתי. שלישית, איזה קלף יהיה בידי היטלר לזרוק לערבים? "הנה לכם היישוב היהודי". כלום יש כאן לקוות לרחמים?

הסיכון של שחיטה ללא התנגדות הוא לאין שיעור יותר חמור מאשר שחיטה כתוצאה מהתנגדות. הייתי מבין לו היה גרינבוים אומר: "אף על פי כן, מקסימום מדים". בוודאי! הלא לזה מכוונים כל המאמצים. אנו דורשים נשק ואימון ממשלתי עד כמה שאפשר. אנו דורשים שאת חיל הנוטרים יעשו דבר מה יותר ממשי, ולא רק יגדילו אותו פי 4-5 – שישביעו 40,000 נוטרים, שיתנו להם אימונים, לכל הפחות שיתנו להם סטטוס חוקי. בוודאי ובוודאי. השאלה היא: א) האם בהכנתנו אנו יכולים לחכות עד שכל הדרשות האלה תתמלאנה, ועד אז איננו מתכוננים? ואנו אומרים: לא! איננו יכולים לחכות. והשאלה השנייה: האם בפעולותינו אנו יכולים להצטמצם במסגרת ליגלית זו, שאיננו יודעים מה יהיו ממדיה? אנו אומרים: לא נוכל להצטמצם.

על כל פנים, אם החשש הוא כזה שפעולה פה ושם של איזה בחור יהודי בלי מדים יכולה להמיט שואה על היישוב, אז מוטב להתפשר עם מחשבה כזאת שזה יוכל להמיט שואה על היישוב, מפני שלא תוכל למנוע מבחור יהודי להילחם בנאצים בבוא השואה.

28 על פרשת מדגסקר כארץ מקלט ליהודי פולין ר' מאבק א-1, עמ' 19 הע' 14.

ולאחר דברי מ"ש התקבלה פה אחד הצעת החלטה שניסחו אהרון ציזלינג, דוד רמז ואלהיו גולומב. גולומב קרא את ההצעה:

- א. הוועד הפועל תובע מאת הממשלה כאן ובלונדון לזייין ולאמן את היישוב לקראת עמידה במלוא כוחו נגד הסכנות הצפויות לארץ.
- ב. הוועד הפועל מביע את הכרתו והכרת היישוב, כי יהודי ארץ-ישראל יכולים להיות כוח בעל ערך במערכה במזרח התיכון וכי עד עתה עוד הולך ונדחה השימוש המלא בכוח היהודים.
- ג. הוועד הפועל קורא נמרצות לכל חוגי היישוב להגביר את ההתגייסות לשורות המתכוננות לקרב, להחיש את קצב הגיוס הכספי לצרכי השעה ולערוך את סדרי החיים והעבודה ביישוב בשיטה שתאפשר את הכשרת כל בני היישוב לעמוד במלחמה הצפויה לנו.
- ד. הוועד הפועל פונה ליהדות באנגליה, בדומיניונים ובאמריקה לעוררה לתמוך בכל כוח בתביעת הזיון של היישוב ולסייע למפעלי העמידה העצמית של היישוב.
- ה. הוועד הפועל פונה לראשי הממשלות באנגליה ובאמריקה באזהרה על התוצאות החמורות של כל דיחוי בניצול מלא של היישוב לצרכי המלחמה.
- ו. הוועד הפועל מייפה את כוחה של הנהלת הסוכנות לתת ביטוי לדברים אלה בגילוי דעת, שיפורסם בשם הוועד הפועל הציוני המצומצם.

על ההשתתפות היהודית בהגנת ארץ-ישראל

סודי ביותר

מר שרתוק הבהיר מנקודת מבט יהודית מה פירוש כישלון בהגנה על ארץ-ישראל:
 1. חיסול מוחלט של היישוב במקרה של פלישה;
 2. הפקרת היהודים לטרור ערבי;
 3. הרס כל המאמצים היהודיים במהלך 20 השנה האחרונות להקמת ביתם בארץ-ישראל;
 4. מהלומה ללב העולם היהודי, שתהיה עזה ביותר שכן היישוב היהודי בארץ-ישראל הוא הגוף היהודי הדינמי מכל והארץ משמשת סמל לכל היהדות. מר שרתוק אמר, כי אם יתעורר צורך, יש לצפות שהיהודים יילחמו נואשות, שכן הם יילחמו על בתיהם, למען עמם, ועל עצם חייהם וחיי משפחותיהם. אחר-כך המשיך לתאר את הצעדים שננקטו להכנת היישוב היהודי להגנת הארץ.
 עד 1 ביולי התגייסו 12,700 יהודים היושבים קבע בארץ-ישראל לצבא, לצי ולחיל האוויר הבריטיים. מספר זה גדל והולך מדי חודש בשיעורים משתנים. למשל, באפריל 257 איש, במאי 342 וביוני 745. סך כל המשרתים בשלב הנוכחי מתקרב ל-12,700. בנוסף, כ-2,000 יהודים ארץ-ישראלים משרתים בכוחות צבא אחרים כגון פולנים, צ'כוסלובקים ועוד. כ-1,200 נשים יהודיות משרתות בצבא. רוב החיילים הללו לא התקבלו לשירות בארץ-ישראל בלבד, אלא עשויים לשרת בכל מקום שבו יידרשו, ואומנם הם ממלאים תפקידים ברחבי המזרח התיכון. כמה מהם מוצבים בארץ-ישראל, אבל למעט חיילי ה"באפס" הארץ-ישראלים, שירותם בארץ-ישראל נסיבתי בלבד. יתר על כן, הם פוזרים כמעט בכל זרועות הצבא הבריטי ואינם מהווים כוח יהדי מובהק. יחידות ה"באפס" הארץ-ישראליות מיועדות, לפי שהוסכם, להגנת ארץ-ישראל בלבד, לרבות שירות בארצות קרובות במקרה של איום בפלישה ממשית. כ-2,000 גברים יהודים משרתים עכשיו בעשר פלוגות "באפס". כל המפקדים בריטים, אך יש קצינים יהודים רבים בדרגים הנמוכים. הפלוגות אינן מקובצות לגדודים. הן אינן מאומנות לפעול יחד כיחידה, ולמעשה הן מועסקות דרך קבע בתפקידי שמירה. האימון הצבאי שקיבלו הפלוגות היה מועט ביותר. הן לא אומנו כלל בפעולה משותפת עם טנקים, תותחים ונגמ"שים וכו', כלומר לא אומנו ממש

1 מ"ש נועד ימים מספר לפני כן, עם קונסול ארה"ב בירושלים לזול פינקרטון ושטח לפניו את בעיית הגנת הארץ ע"י היישוב היהודי במקרה של פלישה גרמנית. לבקשת מ"ש מהקונסול להעביר את עמדתו לממשלת ארה"ב, סיכם הקונסול את דבריו מ"ש בכתב והגישם לו לאישור. מ"ש ערך את המסמך והחזירו לקונסול. פה מובא הנוסח הערוך.

ללחימה בקרב מודרני. הם גם לא אומנו בכלי נשק מודרניים של רגלים. התוצאה הכללית היא שחיילי ה"באפס" חשים שהם אינם מיועדים ליטול חלק בלחימה ומשום כך ה"באפס" אינם אהודים בציבור היהודי והמתגייסים מבקשים לשרת ביחידות אחרות. השלטונות הצבאיים הכריזו כי אם יגדל מספר המתגייסים ל"באפס", יהיה אפשר להגדיל את כמות אימוניהם על ידי הנהגת סבבים בין היחידות המתאמנות והיחידות המשמשות למעשה בתפקידי שיטור.

אולם השאלה אינה רק של אימונים רבים יותר, אלא של אימונים טובים יותר. לאור אי-הפופולריות של יחידות ה"באפס" בשל אופי השירות והאימונים, קשה לגייס חיילים נוספים, ולכן מעגל הקסמים נמשך. אשר להקמת הגדודים, דבר זה נידון עם השלטונות הצבאיים במשך זמן רב בעבר. באפריל 1942 נאמר לסוכנות היהודית כי הדבר נשקל, אולם עד היום לא נמסר לה על החלטה כלשהי ושום צעד לא ננקט. עד כאן לגבי ההיבט הצבאי הטהור של העניין.

ב-1 ביולי היו בערך 7,000 יהודים במשטרה ובכוחות העוזר שלה, לרבות 2,600 אנשי משטרת היישובים העבריים, המחולקת לשתיים-עשרה פלוגות אזוריות. כל אלה מזויינים, ולפי צו שהוצא באחרונה הם נמנים עם כוחות הצבא. בנוסף יש למעלה מ-14,000 שוטרים מיוחדים ביישובים. מר שרתוק אמר, שלשוטרים מיוחדים אלה ניתנים אימונים מעטים. נעשו סידורים ששלושה סמלים מכל אחת משתיים-עשרה הפלוגות יתאמנו בסרפנד בכל סוגי הנשק, ומאחר שאימונים אלה טובים מאוד הם יאפשרו למסיימי הקורס לאמן את האחרים. דבר זה חיובי כשלעצמו, אך אין בו די. בצד האימונים הבלתי מספיקים קיים מחסור חמור בכלי נשק. בשעת חירום יספיק הנשק ליון חלק קטן מאוד של כוח השוטרים המיוחדים – בערך לשביעית מהם. הנשק העומד לרשות משטרת היישובים העבריים והשוטרים המיוחדים ביישובים, המונים יחד כ-17,000 איש מסתכם ב-5,000 רובים, 50 מקלעי "לואיס", ו-40 רובי מדוכה. השלטונות הצבאיים אומרים כי אין להם עתודת נשק שתספיק לצייד את כל השאר. בנוסף יש כ-2,000 שוטרים מיוחדים [יהודים] בערים ובמקומות אחרים. ברשות אלה יש 150 רובים, אך אין ברשותם מקלע "לואיס" אחד או מקלעים מסוגים אחרים. השוטרים המיוחדים מקבלים בדרך כלל אימון בסיסי קצר ביותר ואחר-כך הם מתאמנים כאשר מזדמנות להם שעות פנאי. התוצאה הבלתי נמנעת היא שהאנשים אינם מאומנים כראוי ואינם מאומנים כלל כיחידה לוחמת. החולשה העיקרית של המערכת מתבטאת בכך, שבערים ובמרכזים הגדולים באזורי השדה, שבהם יושבת רוב האוכלוסייה היהודית, כוח זה אינו קיים. בכל המקומות האלה יש רבבות גברים כשירים לשירות צבאי, אשר מפני שהם מרותקים לעבודות חיוניות אין הם רשאים להתגייס לצבא. כוח אדם חשוב זה מכובזו לגמרי מנקודת המבט של הגנת הארץ. הסוכנות היהודית תובעת מאז מרס 1942 להחיל תוכנית אימונים לפחות

ל-4,000 אנשים אלה, אשר יפרשו זמנית מעבודותיהם כדי להשתתף בקורסים קצרים, ולהכין את הציוד הדרוש להם בעוד מועד. עד כה לא ננקט שום צעד בכיוון זה. מר שרתוק מעריך, כי יש בארץ-ישראל כ-130,000 גברים יהודים גילאי 18 עד 45. ממספר זה יש לנכות את המספרים הבאים כדי להגיע למספר הגברים הזמינים לגיוס בנסיבות הנוכחיות: 20,000 כבר משרתים בצבא או בשירות מלא במשטרה; 25,000 מרותקים לתעשיות חיוניות; 15,000 מרותקים לחקלאות; 10,000 מרותקים לעבודות חיוניות אחרות; 10,000 אינם כשירים גופנית. מספר הנותרים הוא 40,000 והסוכנות היהודית שואפת לגייס לצבא את מחציתם. ההתגייסות נפגעת בגלל קצבות המשפחה הנמוכות מאוד המנופקות למתגייסים הארץ-ישראליים. מתגייס ארץ-ישראלי נשוי מקבל קיצבה משפחתית בסך 12 שילינג בשבוע, ומתגייס נשוי ואב לילד מקבל 17 שילינג ו-8 פנס בשבוע. הורים נזקקים, או נזקקים אחרים, אינם זכאים לקיצבות כלל. הסוכנות היהודית משתדלת להגדיל קיצבות בלתי מספיקות אלה ומוציאה כ-2,000 לא"י בחודש לצורך זה, אבל מקווה להגדיל סך זה ל-5,000 לא"י בחודש. הקיצבות המשפחתיות הברריות גבוהות יותר בכ-50% והקיצבות הצ'כוסלובקיות גבוהות פי כמה. מר שרתוק אומר, כי במקרה של פלישה ממשית, יאחזו מיד כל הגברים והנשים ביישוב בנשק, במסיבות אלה יופעל הנשק המוסתר ביישובים נגד האויב. הוא מעריך שכמויות הנשק המוסתר של היהודים ושל הערבים זהות למדי.

משה שרתוק קורא
ל"רבה שנייה של מתנדבים"
קריקטוריסט: יוסף בס

מגבית באמריקה הלטינית

אנא מסור תודתנו העמוקה ליהדות ארגנטינה על התחלה מעודדת של מגבית קרן היסוד. אנו עושים ככל יכולתנו לארגן מאמץ מלחמה כולל של היישוב. המעמסה הכספית עצומה שכן צורכי החירום עד סוף 1942 מצריכים 250,000 מעל התקציב הרגיל של קרן היסוד. היישוב הגדיל תרומתו במידה ניכרת. אנא דרבן יהדויות ארגנטינה ומדינות דרום-אמריקה האחרות לעמוד לימיננו ולאפשר לקרן היסוד לממן התוכנית החיונית. משה שרתוק אליעזר קפלן

1 אריה (לייב) יפה (1875–1948), יליד רוסיה. עלה ב-1920. מ-1926 מנהל ראשי של קרן היסוד. נהרג במרס 1948 בהתפוצצות מטען חבלה ערבי בבניין המוסדות הלאומיים בירושלים.

תגובה להצהרת מיניסטר המלחמה

חשאי

אדוני,

1. אני מתכבד להסתמך על ההודעה שמסר אתמול שר המלחמה [סר ג'יימס גריג] בבית הנבחרים, שבה אמר כי 23,000 יהודים ארץ-ישראלים משמשים במסגרות המשטרה השונות, הממלאות אותם תפקידים שממלא "משמר המולדת" בבריטניה.
2. הנני להסב את תשומת לבך המיידית לעובדה, כי בידי 23,000 יהודים אלה יש רק 7,500 רובים ממינים שונים, 40 רובי מדוכה, וכמות בלתי מספקת בעליל של תחמושת. מהרובים רק 2,500 אנגלים והשאר איטלקים. השלטונות המוסמכים מעריכים כי רוב הרובים האיטלקים אינם שמישים ומלאי התחמושת עבורם זעום. לפי שידוע לסוכנות היהודית, אין בנמצא מלאי כלשהו של נשק שניתן לנפקו לכוח זה במצב חירום. אשר למלאי של 400 רובים, הנמצא במרכז המשטרה, הוא כלול בתוך הסך-הכל של 7,500.
3. יתר על כן, 23,000 הנ"ל כוללים כ-16,300 שוטרים מיוחדים. מאלה 14,300 חברי היישובים החקלאיים המקבילים רק אימון מקומי וארעי, 2,000 הם אנשי הערים, שהאימון שלהם נחשל אף יותר. מ-7,500 רובים רק 2,000 עומדים לרשות 14,300 השוטרים המיוחדים בכפר ורק מ-100 עד 200 ברשות האלפים שבערים. לאותם שוטרים מיוחדים, אשר לפי הצהרת סר ג'יימס גריג הם חלק בלתי נפרד של כוח המשטרה, אין מנפקים מדים ולפי תנאי ההוראה מ-4 ביוני נמנע מהם בבירור מעמד צבאי כזה שהוענק למסגרות המשטרה האחרות.
4. אני מבקש לקבוע, כי בנסיבות הקיימות הללו הצהרת סר ג'יימס גריג מטעה. העוצמה הממשית של כוח אינה תלויה רק במספר אנשיו, אלא בצידוד ובאימונו. היא תלויה גם במעמדו. ככל שמדובר בשאלת היסוד של זמינות כלי נשק – בהנחה שאפילו כל כלי הנשק הזמינים פועלים במצב מושלם והתחמושת מצויה בשפע – רק כשליש מן הכוח יוכל לפעול בעת ובעונה אחת.
5. הסוכנות היהודית תכיר תודה אם עובדות אלה יועברו טלגרפית לידיעת ממשלת המ.

בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

יהודים ביחידות המשטרה

נועדתי היום לפגישה דחופה עם המזכיר הראשי והדגשתי כי הודעת משרד המלחמה בדבר 23,000 יהודים המשרתים ביחידות משטרה מטעה שכן יש להם רק 7,500 רובים 48 מקלעי לואיס 40 רובי מדוכה ללא נשק רזרווי. יתר על כן רוב הרובים איטלקים ונחשבים על ידי מומחים רשמיים כבלתי יעילים במידה רבה ואין להם תחמושת מספקת דרשתי העברת העובדות ללונדון.

בקשר להצהרות מקמילן לגריג המצב באחד ביולי כדלקמן: (1) במשטרת הישובים העברים 2,572 בשירות מלא במשכורת כולם מזוינים ובנוסף 291 רובי דזרווה וכן"ל מקלעי לואיס ורובי מדוכה. 14,318 אנשי מילואים הקרויים שוטרים מיוחדים רובם ביישובים חקלאיים ללא שכר וללא מדים ובמפורש נעדרי סטוס צבאי מכוח הודעה מ-4 ביוני שהעניקה סטוס זה ליחידות משטרה אחרות שאומנו במאולתר וברשותם 2,053 רובים כלומר רובה לשבעה אנשים. (2) שוטרים מיוחדים בערים עברו אימונים קלים ולהם 150 רובים רובם מיועדים לתפקידים שגרתיים כדי לשחרר שוטרים ואנשי הג"א בשעת חירום. (3) שוטרים מוספים זמניים בשכר מלא שומרים על חופים, שדות תעופה מסילות ברזל ומחסנים צבאיים ומחנות מעצר ולהם 2,500 רובים. (4) 800 שוטרים רגילים כולם מזוינים אך אלה כמדומה לא נכללו במספרים של גריג. כל המספרים הנ"ל יהודים בלבד.

לידיעתך להלן השוואה מספרית של ההתגייסות לצבא בהתאם לתהפוכות המלחמה ברבע הראשון של 1942 1,016 ערבים 461 יהודים ברבע השני 564 ערבים 1,344 יהודים כל אלה גברים. ברבע הראשון של יולי 290 יהודים ו-100 יהודיות התגייסו 500 ממתנינים להשבעה בבסיסי החיול. משה שרתוק

תלונות על הפקעת מחירים לחיילי הצבא הבריטי

מר מקפרסון היקר,

לפני זמן מה הואלת בטובך להביא לידיעתי תוכנו של מכתב שקיבל הנציב העליון מגנרל רידל-ובסטר, שבו עמד על התלונות הרבות שהגיעו לידי מחיילים שבילו חופשה בתל אביב, ובמהלכה נוצלו לרעה ונדרשו לשלם מחירים מופקעים. אתה גם יידעת אותי בתשובת הנציב העליון לגנרל. לצערי הרב, בשל עיסוקי הרבים נבצר ממני לטפל בעניין זה בדחיפות המתבקשת. עם זאת, נקטתי צעדים לבירור העניין וברצוני לסכם במכתב זה את העובדות שהגיעו לידי מגורמים מוסמכים.

ככל שמדובר בעיקר בבתי קפה ובחנויות בערים, בראש ובראשונה בתל אביב, התברר לי כי עיריית תל אביב טיפלה במלוא הרצינות בבעיות הכרוכות בשהיית חיילים בריטים וחיילי בעלות הברית בעיר. בתוך כך צויין שיתוף הפעולה של העירייה עם ארגונים מקומיים של בעלי מסעדות, חנויות ועוד. אירגונים אלה פנו פעמים מספר לחבריהם, דרשו מהם לנהוג בהגינות בחיילים וקיבלו מהם התחייבויות וערבויות כספיות למניעת הפקעת מחירים ואי-הגינות. ועדת הארחה מיוחדת, שהוקמה בידי העירייה והסוכנות היהודית, אישרה לארגון הסוחרים הכנת שלטים שיוצבו בפתחי עסקיהם ויבהירו כי הללו נתונים בפיקוח האגודה. כמו כן הופצו בקרב החיילים המבקרים בעיר עלונים, שבהם הומלץ לפניהם לבצע את קניותיהם בחנויות המפוקחות.

העירייה פנתה פעמים אחדות לשלטונות הצבאיים, ביקשה ליידע אותה במקרים של הפקעות מחיר והביעה נכונות לקבל הצעות לביעור הנגע. בעלונים שהופצו התבקשו החיילים לדווח מיד לוועדת ההארכה על כל מקרה של הפקעת מחיר. במקרים המעטים שדווחו, נערכה חקירה וכאשר נמצא שהמחירים שנדרשו לא היו מוצדקים, אולצו הסוחרים המעורבים להחזיר את עודפי הכסף לחיילים.

במהלך דיונים נוספים שהתנהלו בנושא זה בין העירייה, השלטונות הצבאיים וועדת ההארכה, נמצא כי אף שהוגשו תלונות נוספות, נמנעו החיילים בדרך כלל להגיש תלונות למוסדות המתאימים. לאור זאת הוחלט להקים לשכת מידע עירונית לחיילים בלב העיר. ההנחה היתה כי אם לשכה זו תאורגן כהלכה, לא יקשה על החיילים להגיע אליה ולהסתייע בשירותיה. ב-16 בפברואר נחנכה לשכה זו בנוכחות נציגי היחידות הצבאיות השונות הממוקמות בארץ. מטרת הלשכה הוגדרה בתזכיר שנשלח לקצין המחוז. מספר תלונות על הפקעת מחירים אכן הוגשו ללשכה והחיילים שהגישו קיבלו את כספם בחזרה.

עיריית תל אביב לא הסתפקה בפניות ובעשיית סידורים לקבלת תלונות. פעמים אחדות היא הגישה לשלטונות הצבאיים והאזרחים המלצות מעשיות לנקיטת אמצעים חריפים נגד מפיקעי מחיר, אולם המלצות אלה לא התקבלו. כך, למשל, הוצע לקצין המחוז כי תוקם ועדה קבועה, מורכבת מנציגי השלטונות האזרחיים והצבאיים ונציגי עיריית תל אביב, כדי להגן על האינטרסים של החיילים המבקרים בתל אביב. המלצה זו לא התקבלה על דעת קצין המחוז. אחר כך, בהתאם להחלטת העירייה שהתקבלה פה אחד, הומלץ לפני השלטונות הצבאיים כי ככלם בפני הפקעות מחיר, ומכוח תקנות החירום, יידרש כל מי שמספק סחורה או מייצר מדים לגופי הצבא להגיש חשבונות מפורטים על טיב הסחורה שסופקה, על השירות שניתן ועל המחירים שנדרשו. עוד הומלץ, כי החנויות והשירותים שיימצאו אשמים בהפקעות מחיר יוכרו "מחוץ לתחום" לחיילים. העירייה היתה משוכנעת, כי נקיטת אמצעי זה תשים קץ מידי לכל הפקעת מחירים לחיילים. במהלך דיון שהתנהל עם השלטונות הצבאיים, בהשתתפות קציני העיר הבריטי והאוסטרלי וקצין הביטחון הבריטי, נמסר לנציגי העירייה כי אין לצבא סמכות משפטית לנקוט צעד ממין זה. לפיכך הציעה העירייה לשלטונות הצבא לפרסם פעם בפעם רשימה של חנויות שהפקיעו מחירים, כדי ליידע בכך את החיילים. גם הצעה זו לא התקבלה ולכן פנתה העירייה על דעת עצמה אל הציבור ואל החנוונים, ולאחרים המספקים שירותים לצבא, בהנחיה להגיש חשבונות מפורטים ללקוחותיהם.

העירייה אינה מכחישה, כי אכן ישנם סוחרים ואחרים המנצלים את המצב הנוכחי ודורשים מהחיילים מחירים מופקעים. עם זאת היא משוכנעת, כי היתה הגזמה ניכרת בתלונות בתחום זה. העירייה טוענת כי הן שלטונות המחוז והן השלטונות הצבאיים הבריטים והאוסטרלים, הממוקמים בתל אביב, מודים בהגזמה זו. מן המפורסמות, שרמת המחירים בתל אביב היתה גבוהה מכל מקום אחר בארץ גם לפני המלחמה, ואילו המלחמה גרמה באורח בלתי נמנע לעליית מחירים כללית. החייל הפשוט הנכנס לחנות וקונה מצרכים אינו יכול לדעת זאת ואך טבעי כי יתלונן, אולם העירייה סבורה כי פקידים גבוהים, עיתונאים, כתבים צבאיים ואחרים המעלים תלונות בשם החיילים, חייבים לוודא את העובדות ואת סיבותיהן בטרם יעלו האשמות גורפות נגד תל אביב.

בעיה מיוחדת שהועלתה היתה מחירי השהייה בבתי מלון. בכל הכרוך בהלנת חיילים נתונים רוב המלונות בתל האביב בפיקוח ועדת הארחה של תל אביב. המלונות גם נתונים לפיקוח המשטרה הצבאית והמחירים כולם נקבעו בהסכם עם שני גופי שלטון אלה. הובהר, כי כאשר הוקם בתל אביב מועדון ובית הארחה צבאיים לא היו שם מחירי המזון והמגורים נמוכים בכהוא-זה מאלה הנדרשים מחיילים במלונות המפוקחים על ידי ועדת הארחה וזאת חרף העובדה, כי בבית הארחה זה

נאלצים לא אחת שישה ואף שבעה חיילים ללון בחדר אחד. אם קצינים וחיילים מעדיפים לשהות במלונות יקרים, שאינם מפוקחים בידי ועדת ההארכה, אין להם זכות להתלונן על מחירים גבוהים.

עד כאן לגבי תל אביב. אמצעים דומים ננקטו ביוזמת הסוכנות היהודית בחלקים אחרים של הארץ. כך למשל, אגודות הסוחרים בירושלים ובחיפה הפיצו בין חבריהן חוזר שקרא להימנע מהפקעת מחירים. חברות ועדת ההארכה בירושלים קראו פעמים מספר לחנוונים ולאחרים להתייחס לחיילים בהגינות. לפני חודשים אחדים, בדברים שנשאתי לפני כינוס של יושבי ראש מועצות מקומיות, דיברתי על יחסיהם עם הצבא. כתוצאה מכך, ומהתייעצויות נוספות בין קצין הסוכנות היהודית והמועצות המקומיות, נקטו הללו צעדים לוודא כי חיילים השוהים או מבקרים במקומות אלה לא יידרשו לשלם מחירים מופקעים וייהנו מיחס ידידותי. ככל שידוע לי, הנביה פנייה זו תגובה חיובית ואנו לא שמענו על הפקעת מחירים כלשהי לחיילים במושבות ובכפרים. במקרה אחר ביקש נציג הסוכנות היהודית מהשלטונות הצבאיים בעזה לכנס פגישה לדיון במספר נושאים הנוגעים לחיילים, לרבות בעיה מסוימת זו. הפגישה אורגנה, אולם למרבה הצער נתבטלה בשל שינויים שחלו במפקדת עזה. אוכל לומר, כי ניצלנו כמעט כל הזדמנות בפגישותינו עם קציני צבא כדי להבהיר להם את נכונותנו לפעול בנושא זה וביקשנו מהם להתקשר עמנו בכל מקרה של צורך. כאשר נפתחו חנויות בסמוך לאחד ממחנות הצבא שמחוץ לערים, ביקשו תושבי היישובים השכנים כי החנויות הללו יועמדו לפיקוח במטרה למנוע כל הפקעת מחירים, אולם הצעה זו לא זכתה לתגובה מצד המפקד המקומי.

למען תהיה שהיית החיילים בערים וביישובים הגדולים נוחה יותר, יזמה הסוכנות היהודית וסייעה לשלטונות המקומיים להקים מועדוני חיילים. החיילים מקבלים במועדונים אלה ארוחות טובות ומשקאות קלים במחירים סבירים, ולרשותם עומדים מתקני נופש, קריאה וכתיבה. משחקים, קונצרטים ושאר מיני בידור מאורגנים דרך קבע. עד כה נפתחו שבעה מועדונים כאלה בתל אביב, חיפה, ירושלים, רחובות, פתח תקוה, נתניה וחדרה. החיילים הרבים המסתייעים בשירותים אלה, והמספר הרב של מכתבי התודה מאת קצינים ובעלי דרגות אחרות, מעידים על מועדונים אלה שהם אהודים מאוד על החיילים.

בהקשר זה רצוני להידרש גם לביקורים ביישובים החקלאים היהודים, שמארגנת הסוכנות היהודית מאז פרוץ המלחמה לאנשי צבא, כמה מהם בשיתוף עם השלטונות הצבאיים וארגוני "הצלב האדום". אלפי חיילים ביקרו ביישובים והכירו מקרוב את ההווי הכפרי בארץ. ראוי לציין בקורת רוח, כי קצינים וחיילים בריטים ואוסטרלים רבים מעדיפים לבלות את חופשתם ביישובים החקלאים היהודים ובתוך כך לסייע לחקלאים בעבודתם. נראה לי, כי ביקורים אלה ביישובים היהודים העלו תרומת-נגד

ניכרת להתרשמויות השליליות שנגרמו בידי חנוונים רודפי רווחים בערים, ואיפשרו לחיילים אלה להפיק מחופשותיהם תועלת רבה יותר מזו שנופלת בחלקן של החיילים הממוצע השווה בארץ, או בכל מקום אחר, ומבלה את זמנו החופשי באזורים מצופפים ובמקומות בידור סגורים.

שלך בכנות,
משה שרתוק
הנהלת הסוכנות היהודית

תיגבור "משמר המולדת"

אדוני,

- בעקבות שיחותינו והתכתבויותינו הקודמות בדבר ניצול מלא ככל האפשר של כוח האדם היהודי להגנת ארץ-ישראל, ובעיקר בעקבות פגישתנו ב-28 ביוני 1942¹, אני מבקש להציג לשיקולך הדחוף את ההצעות הבאות מטעם הנהלת הסוכנות היהודית:
1. אנו מציעים שעתודת המשמר הנע של משטרת היישובים העבריים תוגדל ל-1,000 איש וכי אנשיה יגוייסו לאלתר. עתודות הכוח הנייד הפועלות כיחידות מקובצות יהיו באופן זה, כל אחת באזור, חלק יעיל יותר של הכוחות הצבאיים בשעת חירום ללחימה בכוחות הקומנדו של האויב וצנחניו ובכל כוחות הגיס החמישי. את הטנדרים² יהיה אפשר לגייס לפי תוכנית שתתווה מראש לשם הגדלת הניידות והיעילות של עתודת היחידה הניידת בשעת חירום.
 2. בהנחה ש-30,000 איש בערים, ובמרכזים העירוניים-למחצה הגדולים, יאומנו בהדרגה לתפקידי "משמר המולדת" כשוטרים מיוחדים במסגרת משטרת היישובים העבריים, יגיע מספר הסמלים שיידרשו לאימונם ל-3,000. אנו מציעים, שבאימונם של 1,000 מתוכם יוחל בהקדם האפשרי, נאמר, לא יאוחר מ-15 ביולי. את האנשים האלה יהיה אפשר לבחור מתוך הסגל הקיים של משטרת היישובים העבריים והשוטרים המיוחדים, שאנשי מקבלים שכרם מן הממשלה. את הקבוצה הראשונה של 1,000 המתאמנים יוכלו לאמן 36 הסמלים של משטרת היישובים העבריים, המסיימים עתה את קורס האימונים בסרפנד, והם ייעזרו בסמלים אחרים של משטרת היישובים העבריים.
 3. עוד אנו מציעים, כי שליש מכוח זה של השוטרים המיוחדים יושבע, כלומר 10,000 איש יושבעו מייד לפי החלוקה הבאה: מתל אביב 5,000, מחיפה 2,500, מירושלים 1,500, מפתח תקווה וכו' 1,000. שוטרים מיוחדים אלה ייקראו אחר-כך למחנות אימונים, כל קבוצה לקורס של עשרה ימים. בהקמת המחנות הללו יהיה אפשר להתחיל מייד ככל שהסגל המאמן מתוך משטרת היישובים העבריים יהיה זמין. כאשר קבוצת ה-1,000 הראשונה תסיים את אימוניה, יהיה אפשר לזרז את אימוני השוטרים המיוחדים. אנו מציעים שכל השוטרים המיוחדים יקבלו שכר רק כאשר ייקראו לשירות פעיל, לרבות תקופות אימונים. במידה שמתקני האימונים עדיין אינם שלמים, יהיה אפשר לאמן את השוטרים

1 ר' מסמך 34 לעיל.

2 טנדר - משאית קלה. שימש לתנועת משמרות נעים.

המיוחדים אימון בסיסי במקומות מגוריהם, ומערכת האימונים במקומות המגורים תימשך אחרי השלמת הקורס של עשרת הימים.

4. כל תוכנית האימונים צריכה להתנהל, כמובן, בפיקוח צבאי ולכלול אימונים בטקטיקה ובכלי נשק מודרניים. יש לקוות, שהקצין שימונה כאחראי לאימון משטרת היישובים העברים ימצא עכשיו. מכל מקום, אנו מציעים כי מרגע שההצעות שהובאו לעיל יתקבלו, תעובד תוכנית האימונים לפרטיה בדיון שייערך בהשתתפות ועדת הביטחון של היישובים היהודים או בהתייעצות ישירה בין שלטונות הצבא והסוכנות היהודית, בכפוף לאישורך, כמובן.
5. רצוני לחזור במודגש על בקשה שכבר העליתי שוב ושוב להקצאת מחסן ציוד, שיכלול רובים ונשק אוטומטי ואנטי-טנקי, שבהפעלתם יאומנו אנשי ארגוני ההגנה העבריים ואשר יישמרו מוכנים לציוד האנשים בשעת צורך. בהקשר אני מתכבד לצרף העתק של מכתב ששלחתי היום למזכיר הראשי.
6. אם התוכנית המוצעת טעונה הבהרות נוספות, הנני מוכן להיקרא להתייעצות בכל שעה.

בנאמנות,

משה שרת

הנהלת הסוכנות היהודית

רשיונות עלייה

אדוני,

1. ברצוני להידרש לשיחה בין מר מינדל¹ ומר בכר² בעניין ה"שדיוול" לעולים עובדים לתקופת שלושת החודשים אפריל-יוני 1942.
2. במכתבנו מ-3 ביולי הצענו כי 540 רשיונות עלייה מסוג C³ יועמדו לרשות הסוכנות היהודית. כוונתנו לשגר רשיונות אלה בעיקר לאיראן, תימן, עיראק ומצרים.
3. אשר לאיראן, לפי הידיעות שבידינו הגיעו כמה מאות פליטים יהודים לטהרן ויש להניח שבקרוב מאוד יגיעו לשם עוד רבים. בעיראק ובמצרים יש אנשים רבים מסוג העובדים.
4. בנוסף יש בידינו בקשות לרשיונות עלייה מארצות אחרות כגון אוסטרליה, הודו ודרום אפריקה. בקשות אלה יידונו לאור זמינות אמצעי התחבורה.

שלך בנאמנות,

משה שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 נתן מינדל, פקיד יהודי בכיר בממשלת המנדט, סגן מנהל מחלקת ההגירה.
 2 יהושע נסים בכר (שי), יליד ירושלים 1905. מזכיר מחלקת העלייה של הסוה"י 1944-1948.
 3 רשיונות שנופקו לעולים עובדים.

מגבית חירום

היישוב איתן. מדיניותנו נתמכת במלואה על ידי הוועד הפועל הציוני. עושים הכל לארגן היישוב למאמץ מלחמה כולל ככל שלא ידנו. ההיענות מעודדת אבל המצב הכספי דחוק ביותר שכן צרכים מידיים במצב החירום החדש עד סוף 1942 250,000 פאונד מעל הרגיל. בנוסף תקציב קרן היסוד הגדיל מאוד תרומות ליישוב. [קהילות] בריטניה ודרום אפריקה משתדלות להיענות לקריאת החירום אבל הצלחה בלתי אפשרית בלי פעולה יעילה באמריקה. קרן היסוד כבולה בהסכמים [עם] המגבית הארץ-ישראלית המאוחדת והמגבית היהודית המאוחדת.¹ קוראים לך ליטול יוזמה לשכנע המגבית היהודית המאוחדת להכיר במצב החריג בארץ-ישראל. הברק האם ואיוזו פעולה אפשרית. איחולים. משה שרתוק אליעזר קפלן

1 המגבית הארצישראלית המאוחדת (United Palestine Appeal). הוקמה בארה"ב ב-1962 לאיסוף כספים למען התיישבות בא"י, כנגד מגבית של הג'וינט שנועדה לתמוך בהתיישבות יהודים בבריה"מ. המגבית היהודית המאוחדת (United Jewish Appeal – U.J.A.) המגבית היהודית המרכזית בארה"ב שכספיה נחלקים בין הסוה"י, הג'וינט והקהילות המקומיות.

מגבית חירום

עושים מאמץ כביר לגייס משאבים היענות היישוב מעודדת אבל אינה מספקת לעמידה בצרכים המרובים שנוצרו בגלל מצב החירום הנוכחי עדיין זקוקים עד סוף 1942 ל-250,000 לא"י מעל תקציב קרן היסוד הרגיל בנוסף לתרומה המוגדלת של היישוב. בריטניה ודרום אפריקה עושות כמיטב יכולתן אבל בלי סיוע יעיל של יהדות אמריקה ההצלחה בלתי אפשרית. הברק באיזו מידה ניתמך בידי [המגבית ב]ארצות הברית בנטילת התחייבויות נוספות. הברקנו לוייצמן ולווייז. מיטב האיחולים משה שרתוק אליעזר קפלן

1 אבא הלל סילבר (1893-1963). רב רפורמי ומנהיג ציוני ארה"ב. עמד בראש "המגבית הארץ-ישראלית המאוחדת" והנה"ס בארה"ב.

ועד הדר הכרמל

משה שרתוק: מצד אחד אהיה קצת יותר קיצוני במסקנתי מאשר שפרינצק² בעניין זה:³ זה מאותם העניינים, שכל הצדדים בהם צודקים אם לגשת לעניין אך ורק מבחינת הצדק המוחלט. אבל לא לכל עניין ועניין אנו יכולים לגשת מתוך בחינה של צדק מוחלט. אנו צריכים לגשת לעניין מתוך שכל ישר וצריכים לשקול את התוצאות המעשיות. צדק מוחלט, שבתוצאותיו יוצר מצב המתנקש בענייני ציבור והגורם תקלות וקלקלות רציניות, איננו צדק מוחלט, ואז יש שאלה של שיקול: אם זהו עניין העומד ברומו של עולם והקובע באמת מוסדות חברה, אז מוכרח החברה לסבול ולא לעבור על ה"לאו" המוסרי הגדול.

השאלה היא אם כך הדבר במקרה שלנו? בעיני – פה אומר למה אני יותר קיצוני משפרינצק – זאת לא קפריזה מצד סולובייצ'ק.⁴ אני יכול לתאר לעצמי כל חבר שלנו במצבו של סולובייצ'ק הנוקט אותה עמדה. בדרך כלל, סולובייצ'ק הוא איש רגיש מאוד. נודמן לי קצת לעבוד איתו בחודשים האחרונים לרגלי תפקידו ב"וועד למען החייל". הוא רגיש מאוד ועלול להיעלב מהר. הוא נפגע מדברים קטנים. לפעמים יש לי איתו צרות בעניינים אלה, דווקא לא בדברים חשובים כל כך כי אם בדברים קטנים. אני מוכרח לומר: רגישותו אהודה מאוד. לא תמיד קל לסבול אותה אבל היא סימפטית, היא נובעת תמיד מאיזה מקור טהור. הוא ג'נטלמן במלוא מובן המילה. הוא איש החי במושגים של יושר וכבוד. עניין היושר איננו דבר קל בשבילו. הוא מאותם האנשים שיסבול ויתענה מאוד אם יחשוב שהוא נהג בעניין ידוע לא לפי יושר או לא לפי כבוד. הוא עלול לפעמים לחדד דברים כאלה. צריך לכבד תכונה כזאת, וגם לרגישותו של סולובייצ'ק כדאי להתייחס

1 דברי מ"ש מובאים מתוך הפרוטוקול.

2 יוסף שפרינצק (1885–1959). עלה ב-1910, מנהיג הפוע"צ ואח"כ מראשי מפא"י, חבר הוה"ל, מזכ"ל ההסתדרות 1945–1949. לימים יו"ר ראשון של הכנסת.

3 ישיבת מזכירות מפא"י הוקדשה למשבר שהתחולל בוועד הדר הכרמל לרגל סירובו של היו"ר מקס סולובייצ'ק להסכים למינוי מנדל זינגר, מפעילי מפא"י בחיפה, לאחד משני נציגי מפא"י בוועד החדש בן חמשת החברים, ואימו להתפטר אם אנשי מפא"י לא יתחשבו בדעתו. חשיבות העניין כולו מבחינת מפא"י נבעה מהיותו של ועד הדר הכרמל המוסד העירוני היחיד בארץ, שבו היתה לה השפעה מכרעת הודות לשיתוף פעולה עם היו"ר. בין הסבורים כמ"ש, כי יש להתחשב בדעת היו"ר, היו יוסף שפרינצק שפתח את הדיון ואלהו גולומב שסיכמו.

4 מנחם סולובייצ'ק (סוליאלי) (1883–1957). יליד ליטא. היה פעיל ב"סיים" הליטאי ושר לענייני היהודים בממשלת ליטא אחר מל"ע-1. עלה ב-1933. התיישב בחיפה והיה שם מנהל בנק אפ"ק עד 1943. יו"ר ועד הדר הכרמל 1939–1945. עמד בראש מח' החינוך של הוה"ל 1944–1948.

בסבלנות ובמאמצים גדולים של הבנה. אבל אני אומר: בעניין זה אין זאת קפריזה מצד סולובייצ'יק. ועד הדר הכרמל, ביסודו, זה משק על רקע של החיים הציבוריים של חיפה. משק זה יש לו משקל מדיני. הוא משקף כוחות ציבוריים. אילו היה סולובייצ'יק מתעקש ואומר: אף על פי שאתם 40% במורשון [הגוף הבוחר את הוועד], בשום אופן לא אסכים לשבת בהנהלה שיהיו שם שני פועלים, אלא רק פועל אחד מתוך חמשת חברי הוועד – לזאת אי אפשר להסכים, מפני שזה פוגע באותו השיקוף של כוחות בציבור שאותו משמש ועד הדר הכרמל. אבל אם סולובייצ'יק אומר: אי אפשרי בנציג זה, אני בוחר בנציג אחר – זאת שאלה שאפשר להסתדר בה, מפני שזאת הנהלת משק.⁵ כאשר בוחרים מוסד כמו הנהלת הסוכנות, לא ייתכן שחברים יתחילו לפסול איש את רעהו, אם כי לפעמים היו דברים כאלה, אם כי לפעמים אמרנו במשא ומתן על ההנהלה: איש זה – לא! אינני יודע אם הגענו לכך שלנו יאמרו: איש זה – לא! אבל גם זה יכול להיות.

מוסד כמו ועד הדר הכרמל אינו משול למוסד כמו הנהלת הסוכנות. הוא משול למחלקה של ההנהלה. אילו המחלקות של ההנהלה היו מתנהלות על ידי ועד, אילו היו מרכיבים לקפלן עוד שני אנשים שיהיו יחד איתו בהנהלת הכספים, אינני מתאר לעצמי שקפלן היה מסכים לעבוד עם מי שיהיה, עם כל מי שיהיה שותף לעבודה במחלקה יום יום. הוא היה תובע לעצמו זכות לומר מי כן ומי לא, כי זוהי שאלה של אמון הדדי, שאלה של התאמה וכבוד אישי, אלא היה אומר: "זה לא הוגן כלפי ולא כלפי האיש, שתכניסו אותו לעבודה איתי בשעה שאני יודע למפרע שלא אכבד את דעתו ויעלה לי בהתאמצות להקשיב לו". יכול להיות שהוא איננו צודק, אבל בעניין של יחסים אישיים אין צדק מוחלט.

המפקד הגרמני שלי במלחמה הקודמת אמר: כאשר שני קצינים אינם סובלים איש את רעהו, אז אין כל תועלת לעשות בירורים מי צודק ומי אינו צודק. מוכרחים להפריד ביניהם, כי לא תצמח שום טובה לא להם ולא לגדוד ולא לשטח שהם משרתים בו מזה שיוכיחו שזה צודק וזה אינו צודק, ויתנו סיפוק לזה שצודק ויתנו עונש לזה שלא צודק. אם הם צריכים לעבוד יחד, שום תועלת לא תצמח מזה. יש רק פתרון אחד: צריך להפריד ביניהם.

אם יש עניין של הנהלה מצומצמת של משק ושל עבודה משותפת יומיומית, שכל אחד צריך לסמוך על שיקול דעת רעהו ולא לחשוש בו למפרע שהוא בא למסקנה זו מתוך איזו שטחיות, או מתוך אי ידיעת העניינים, או מתוך טינה – עד כמה שנפגשתי עם החבר זינגר, יש לי איתו יחסים מצוינים עד היום ואין לי כל יסוד להגיד שסולובייצ'יק צודק בהערכתו – אני מוכרח לקבל את הערכתו של סולובייצ'יק כעובדה. לא אשנה אותה. לראות בזה עניין של התעקשות – אינני יודע אם תצמח טובה מזה.

5 סולובייצ'יק טען, כי למנדל זינגר אין ניסיון מנהלי ומשקי.

עניין סולובייצ'יק נודע לי - אני אולי מגלה פה סוד - מתוך שיחה אינטימית שהיתה לי איתו. לא היה לי מושג שיש איזה סכסוך בוועד הדר הכרמל. לא היה לי מושג שהסכסוך הוא איתנו. לא יכול היה לעלות על דעתי, שיש סכסוך בינינו وبين סולובייצ'יק. הוא התחיל לדבר איתי על חיפוש שדה פעולה חדש, על יציאה לא רק מוועד הדר הכרמל אלא על יציאה מחיפה בכלל ועל רצונו לעבור לשדה פעולה אחר במסגרת ארצית. נדהמתי מזה. אחר כך שמעתי שזהו שורש העניין. שמעתי שהוא עוסק בחיפוש עתיד חדש בשבילו בארץ. מה יהיה אם יקרה דבר כזה? אנו נוכל להסביר שהצדק בצידנו: אנו בחרנו איש וסולובייצ'יק פתאום התעקש נגדו, אך לא נוכל להסביר זאת לכל איש ואיש והמסקנה הציבורית מזה תהיה: הפועלים דחקו את צעדי סולובייצ'יק, הפועלים גירשו את סולובייצ'יק מהדר הכרמל - אפילו עם סולובייצ'יק לא יכלו להסתדר.

אינני חושב שזה מועיל. אם יש צורך ציבורי, שאדם ידוע יעמוד בראש מוסד, אם אין כל שאלה של קיפוח שלנו בהשפעה הציבורית, להיפך, אנו מהווים בתוך הוועד את הכוח הציבורי המכריע, מפני שסולובייצ'יק הוא בכל זאת יחיד ומשתתפים עוד נציג אחד של עולי גרמניה ונציג אחד של "הפועל המזרחי", ואנו יש לנו שני נציגים ואנו הסיעה המלוכדת והמאוחדת בתוך המורשון, הרי יש שאלה של הבנה הדדית ושל משא ומתן ואנו מוכרחים להסתדר בעניין זה.

כל אחד העוסק בפיתוח באיזה עניין - זה העולם הקטן שלו. אך יש גם עולם גדול - כל ענייני הציבור שלנו, ארץ-ישראל בהיקפה הרחב. אנו יכולים, כמובן, בכל מקרה לקפל את העולם הגדול בתוך העולם הקטן ולראות בזה את חזות הכל, כי פה יכולע לאיזה עיקרון יסודי, ואסור לוותר, ומי יודע איזה מסקנות תהיינה לכך. אנו רצינו בקואליציה. אנו רצינו בסולובייצ'יק, אבל ויתור כל כך גדול אי אפשר להקריב. אבל אפשר לעשות מאמץ אחר, למזג את העולם הקטן עם העולם הגדול. לראות את העניין מתוך היקף של כל ארץ-ישראל - איך זה ישפיע, מה תהיינה התוצאות של הדבר הזה - נפילת מבצר כזה של דמוקרטיה והגינות כמו ועד הדר הכרמל, וברור שהוא יפול.

פה [מנקודת הראות של פעילי מפא"י בחיפה] עומד על הקלף עיקרון של צדק שאין להתחשב בתוצאותיו, אבל שתוצאותיו תהיינה כאלה - בזה לית מאן דה פליג. אך חברי חיפה, כמו חברים בכל מקום בארץ, הם לא רק חברי חיפה. אנו יושבים יחד בכל המוסדות הארציים, נפגשים במועצת המפלגה ובמועצת ההסתדרות ובכל מיני כינוסים, אנו שותפים יחד לאחריות הרחבה של ארץ-ישראל. נדמה לי, שלא קשה לכם לעשות את המאמץ הזה למזג את העולם הקטן עם העולם הגדול.

תגובה לנאום סגן מיניסטר המלחמה

המסר שלך על מכתב קרופט¹ הגיע אחרי שיגור הודעתי על הצהרת גריג.² הידיעות של קרופט מתמיהות ביותר. לא ידוע לי שמץ דבר ממין זה. שום אימונים אינם ניתנים ל[שוטרים ה]מיוחדים שום הגדלה של ציוד שום מיוחדים לא הושבעו למשטרה בערים שהן העיקר חוץ מחיפה שם נעשתה התחלה קטנה ביוזמת המשטרה המקומית ללא שייכות לתוכנית כללית כלשהי. לתקוות קרופט שיהודים רבים ככל האפשר יצטרפו אין כל יסוד שכן שום מסגרת לא הוקמה לצורך זה. אשר ליהודים ארץ-ישראליים הממלאים מקומות פנויים במסגרת הכוחות הקיימים דבר זה יכול לחול רק על מקומות המתפנים ביחידות יהודיות עקב העברות שחרורים ואבדות. מקומות פנויים אלה מתמלאים בהדרגה על ידי מתגייסים חדשים אבל סך-הכל שלהם זניח. לבד מזה דרישת הצבא למתגייסים אינה מוגבלת ולא קיימת כמות מסוימת כלשהי שיש למלאה כנאמר במכתב קרופט. המצב הנוכחי הוא שסידורי הקבלה בבסיס הטירונים אינם מספיקים לעמידה בורם המתגייסים. היתרה הממתינה לאישור גדלה מדי יום והתוצאה מזיקה לתעמולה [של הגיוס]. התבטאותו של מקמילן כי אנו אחראים לעיכוב השחרורים מעתלית מדהימה. הערובה³ חלה על כשרים פוליטית. אחרי הסכמה להסדר בדיקה הגשנו רשימת אנשים שנבדקו כלהלן 42 [איש] ב-21.6, 159 ב-22.6, 151 ב-23.6, 44 ב-25.6, 206 ב-28.6, 107 ב-1.7. היום 30 היתרה קרוב ל-50. עד כה לא שוחרר איש אם כי רשימות 21.6 ו-25.6 הן של המוכנים להתגייס לצבא.

1 לורד קרופט, סגן מיניסטר המלחמה. במברק למ"ש ב-8.7.1942 דיווח לינטון, כי בנאום שנשא לורד קרופט בבית הלורדים ב-7 בחודש קרא לכל יהודי א"י להצטרף לשירות בכוחות הצבא הלוחמים ובשירותים אחרים, שכן יש בכולם מקומות פנויים והם מקדמים בברכה מתגייסים (נראה שבנוסף לנאום שיגר קרופט גם מכתב להנהלת הסוה"י בלונדון). לאור המצב המסוכן ניתן למי שאינם יכולים להקדיש את מלוא זמנם לשירות בצבא, להצטרף לכוחות המשטרה המיוחדים, שם יאומנו ויווינו בהקדם האפשרי. קרופט הביע דעתו, כי שום גבר כשר צבאית לא יתקשה להצטרף לאחד מן הכוחות הללו.

2 ר' מסמך 54 לעיל.

3 הערובה למגויסים המיועדים לגיוס, מבין העצורים בעתלית.

המשטרה המיוחדת, עצירי עתלית

חשאי

אדוני,

אני מתכבד לצרף העתק מברק שנתקבל מנציגי הסוכנות היהודית בלונדון.¹

2. בהבאת מסר זה לשימת-לבך אני יכול אלא להביע פליאה עמוקה נוכח העובדות שבהודעת לורד קרופט, שכן להנהלת הסוכנות היהודית בירושלים לא ידוע דבר על צעדים הננקטים לשיפור האימונים או להגדלת כמות הציוד של השוטרים המיוחדים היהודים בארץ-ישראל, אם כפריים ואם עירוניים. ההתקדמות היחידה שהיתה בכיוון זה היתה תוכנית להשביע עוד שלוש מאות שוטרים מיוחדים בחיפה, כולם לא מזוינים. צעד זה נראה כפרי יוזמת המשטרה המקומית, ואין הוא חלק של תוכנית כללית כלשהי להרחבה ולהכנה של המשטרה המיוחדת לתפקידי משמר המולדת לפי הקווים שהציעה הסוכנות היהודית. לתקווה שביטא לורד קרופט, כי יהודים רבים ככל האפשר יצטרפו למשטרה המיוחדת, אין בנסיבות אלה כל אחיזה במציאות.

3. אשר לנושא השני שהועלה במכתב לורד קרופט, אני מבקש להבהיר כי מקומות פנויים במצבות של היחידות היהודיות הקיימות בצבא הבריטי, כתוצאה מהעברות, שחרורים ואבודות, מתמלאים כשיגרה ככל שהגיוס נמשך. אשר להתקדמות הגיוס בארץ-ישראל רצוני להסב את תשומת לבך לנתונים שלהלן:

יהודים		לא-יהודים	
גברים	נשים	גברים	נשים
257	211	214	6
342	211	196	5
745	168	154	2
348	107	26	?
		אפריל 8-1	

4. אשר לשחרור עצירי עתלית, שלו נדרש חלקו השני של מברקנו מלונדון, נראה כי מכתבו של מר מקמילן קובע שהסוכנות היהודית אשמה בעיכובם של עצירים

1 מדובר במברק י' לינטון, שעליו הגיב מ"ש במסמך 57 לעיל.

אלה, לפחות במידה חלקית. לפיכך אני מבקש לציין, כי לאחר שהסכמנו עם השלטונות המעורבים בנושא זה על ההליך שיופעל, הגשנו רשימות של אנשים שבדקנו וערבנו להם, כלהלן:

21 ביוני	42
22 ביוני	159
23 ביוני	151
25 ביוני	44
28 ביוני	206
1 ביולי	107
9 ביולי	30

כך אפוא עד 1 ביולי כבר ערבנו ל-709 עצירים מתוך סך של כ-800, אבל עד כה לא השתחרר איש מבין כל אלה. רצוני להפציר בך בהודמנות זאת לזרז את שחרורם של האנשים הללו בייחוד לאור העובדה, שהרשימות שהגשנו ב-21 וב-25 ביוני הן של גברים המשתוקקים להתגייס לצבא והרשימות האחרות כוללות רבים הנדרשים בדחיפות לתעשייה ולחקלאות.

אודה לך אם תוכל להעביר את תוכן מכתב זה במברק למשרד המושבות.

בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

חבילות לשבויים

חברים יקרים,

קיבלנו את מכתבכם מ-1 במרס ואנו שמחים מאוד שמצב רוחכם טוב. היו בטוחים כי לא שכחנוכם וכי אנו עושים כמיטב יכולתנו למלא את בקשותיכם. ביקשנו מהוועד למען החייל היהודי ומהצלב האדום הבריטי בארץ-ישראל, שבאמצעותם נשלחות כל החבילות לשבויי המלחמה, לשלוח לכם בהזדמנות ראשונה צרור חבילות אשר אומנם אסור שיעלה במשקלו על חמישה קילוגרם. אשר לאבזורי ספורט, מותר לנו לשלוח רק משחקי חדר. שליחת ספרים עבריים לשבויי מלחמה אסורה לבד ממילונים עבריים. אנו מקווים לשלוח לכם מילון עברי-אנגלי, שישרת אתכם גם בלימודי אנגלית. לפי המידע שבידינו, השבויים הבאים כבר קיבלו חבילות אישיות מקרוביהם כאן: רב סמל חיים ליפשיץ, א. לוי, מ. גלברמן ופ. גרוס. החתומים האחרים על מכתבכם אינם מופיעים ברשימות הרשמיות של הצלב האדום כשבויי מלחמה, ומשום כך אינם יכולים לקבל חבילות אישיות. לפיכך אנו מבקשים מכם לספק לנו את הפרטים הבאים לגביהם: שם פרטי, שם משפחה, דרגה, יחידה, מספר צבאי ומספר שבוי מלחמה. אחר כך אנו נתקשר עם בני משפחותיהם. אם אין להם קרובי משפחה פה, יישלחו להם החבילות על ידי הוועד למען החייל היהודי. אנו בארץ-ישראל במצב טוב ומניחים שגם אתם כך.

שלכם בכנות,

משה שרתוק

1 המכתב מוען אל:

Sgt. Benjamin Uziel, No. Pal\12969, P.G. Concentramento, Posta Militaire 3200

10.7.1942

גיוס נתיני הולנד

אדון נכבד,

בתשובה למכתבך מ-8 ביולי, שאותו מצאתי על שולחני בשווי לירושלים הבוקר, אני ממחר להודיעך, שעל פי הסכם ג'נטלמני הוצאו בשעתן הוראות לכל לשכות הגיוס של הסוכנות היהודית לא לקרוא נתינים הולנדיים להתגייס ליחידות יהודיות בצבא הבריטי.

עם קבלת מכתבך הוריתי לעוזרי לוודא כי ההוראות הללו יושמו ולעמוד על כך שבשום מקרה לא תהיה חריגה מהן.

אודה לך אם תואיל להביא לפני מקרים קונקרטיים של נתיני הולנד שנקראו להתגייס לצבא על ידי לשכות הגיוס.

כמו כן אעריך מאוד אם תודיעני אם קיימת התנגדות כלשהי להתנדבות נתינים הולנדיים ליחידות השוטרים המוספים בארץ-ישראל.

שלך בנאמנות,

משה שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

הסופר בימי מלחמה

צר לי על שלא הייתי כאן מתחילת הישיבה ולא יכולתי לשמוע את הנואמים הראשונים, ורק מתוך דברי המתווכחים יכולתי לעמוד במקצת על הבעיות שנידונו פה. מתוך זה אני מבין, שנתעוררה השאלה אם מחובת השעה שהסופר לעת כזאת יעזוב את עבודתו הספרותית ויעסוק בעניינים אחרים שהזמן גרמן. בעניין זה אני רוצה להגיד שמקומו של הסופר, גם כיום, בעיקר בחדר עבודתו הוא. מאת הסופרים יש לנו לדרוש, בראש וראשונה, ספרות, אלא שגם בשטח הספרות מתפקידו של הסופר לתת מבע להלך ההווה ולהיכון ליום המחרת. אי אפשר שהסופר יסתגר ביום אתמול ושלשום בלא להרגיש את הנעשה כיום בעולמו.

הנה, למשל, תופעת ההתנדבות וההתגייסות. הלבטים והמאמצים האחרונים והמדובקים בחזיונות האלה, הן לגבי הציבור בכללותו והן לגבי אלפי היחידים הכרוכים וקשורים בהם, לא רק לפני קבלת ההחלטה על ההתנדבות אלא גם לאחריה, במידה מרובה גם אחרי הכניסה לתוך השורות. אין כאן מאמץ בן-יומו בלבד, פרי החלטה הירואית של שעה אחת או של רגע אחד, אלא יש כאן מאמץ מתמיד ומתחדש מדי יום ביומו. ואני, שעלי הוטל התפקיד ללוות את מפעל הגיוס כמעט מן היום הראשון של המלחמה ועד היום, על כל העליות והירידות שבו, אני הנני עד ראיה וגם עד מרגיש בלבטים הנפשיים העצומים שהם כרוכים במפעל הזה.

כשם שהחלוציות היא מצב נפשי שאי-אפשר לרכוש אותו רק בפעם אחת בלבד, כך ההתגייסות היא מאמץ נפשי היוצר הווה חדשה וגם חיים יהודיים חדשים. ולא גבין את דרך החייל העברי, ולא כל שכן שלא נסייע לו בדרכו, אם ננסה להתעלם מן הקשיים המיוחדים שלו. הוא מוכרח לגנוז בנפשו משאלות-לב לאומיות, שלכאורה הן אותיות בעצם תפקידו כשלהבת בגחלת. יש לכבד את הקשיים האלה, יש לשמור את משאלות-לבו אלה. בני אדם בלי כבוד לאומי עצמי הם לא רק בני אדם גרועים, אלא גם חיילים גרועים. וכמה התגברות דרושה לחייל העברי, כדי להסיח דעתו מכל דרישותיו הנכונות ולהתמסר לתפקידו כדי למלא אותו בתכלית השלמות. ואומנם, החייל העברי הוכיח עד עכשיו כי מצד הגבורה אין הוא נופל מכל חבריו באומות אחרות.

לא תמיד ניתן לו לחרף את נפשו במערכה ממש. אך בכל אפשרות והזדמנות מתלקחת הגבורה של החייל העברי, אף על פי שמפני התנאים החיצוניים אין ההופעות אלא הבהובים שאינם מצטרפים ללהבה גדולה, בולטת לכל. יש פלוגות

1 ב-12-13 ביוני התקיים בתל אביב כינוס סופרים. דברי מ"ש מועתקים מ"מאזניים", כרך 14, תש"ב.

להגנת הארץ שנמצאות כבר שנה-שנתיים על המשמר, הללו חייהם בלי גוון מיוחד ביום ובלילה, גם בלי אפשרות להצטיין, להוכיח את כושר הפעולה ואת רוח הגבורה. חייל כזה הוא בבחינת גזול שהצמיח כנפיו, אלא שהוא נמצא בכלוב. הוא מקבל עליו את מצבו, אבל סופרים המעמיקים בחקר הנפש יש להם פה עניין רב לענות בו. יש להעריך את הישגיהם הכבירים של חיילינו בתנאים קשים אלה.

ציבור הסופרים חייב לדעת ולהכיר את כל הייסורים והלבטים ומעברי הנפש וההתגברות עליהם. הוא צריך גם להכיר את עליית הנשמה בשעת הסכנה, בשעת הפגנת גבורה יהודית במדבריות [צפון אפריקה]. לא ייתכן שזה לא יגיע במוקדם או במאוחר לביטוי ספרותי מעולה.

ציבור הסופרים מצווה כבר היום לעשות את ההכנות לספרות של מחר. והוא לא יוכל למלא חובתו זאת אם לא יהיו מתגייסים בתוכו. יש לזכור, כי החיזיון של היהודי כחייל, כנוטר וכולי, מקיף כבר היום לא מאות ולא אלפים אלא רבבות, וכי גם המצב הנפשי אינו נח וקופא על נקודה אחת אלא הוא תהליך נפשי רב-גוני פושט צורה ולובש צורה על רקע ההתלבטויות וההישגים שכבר הושגו מתוך מאמצים עקשניים בלתי פוסקים. עליית הנשמה בשעת מעשי גבורה או במסיבת ליל שבת אי-שם במחנה, או עריכת ה"סדר" אי-שם בחולות מצרים, במרחק מאות מילים מאיזה יישוב יהודי – כל זה מחכה עוד לעט נאמן של הסופר ברוך הכישרון – והסופרים העבריים יסתגרו בחיי תמול ולא יפתחו לרווחה את עיניהם ולבותיהם לשגיב ולמיוחד של ימינו-אנו, של שעותינו-אנו?

ציבור הסופרים, אם לא יהיו מתגייסים בתוכו, לא יוכל למלא חובתו לא למאמץ המלחמה שלנו ולא לספרות העברית עצמה. יש כאן באולם הזה ובכינוס הזה ראשי שיבה רבים. שאת בניהם אני פוגש כחיילים בעלי-מדרגה במחנות הצבא. וכמובן שאי-אפשר לאבותיהם להילוות על דרכם, אבל ישנם בציבור הסופרים צעירים אשר כוחם איתם ועליהם החובה להיכנס פנימה לתוך שורת המתגייסים, לחיות את חייהם ואת לווייתיהם ולתת אחר כך את כל זה בצורות ספרות מתאימות. פרשה זו של לבטים וייסורים וכיבוש היצר וקמיצת האגרוף וחריקת השיניים של מילוי חובה יהודית² והתגברות על סכנות ועוז רוח יהודי – אי-אפשר שפרשה זו לא תגיע לביטוי ספרותי מעולה, אי-אפשר לה, בלי זה, להיות ספרות של הדור.

אם לא יקומו מתגייסים מבין הסופרים, יהא מן ההכרח שיקומו סופרים מבין המתגייסים. לדאבוני, לא הייתי נוכח פה בשעת נאומו של פרופ' מרטין בובר,³ אבל

2 נוכח המדיניות הברטית לשטשש ולהעלים את האופי הלאומי של היחידות היהודיות, לרבות האיסור על הנפת הדגל הציוני, וכן להימנע מהעסקת יחידות הרגלים בתפקידי לחימה.

3 מרטין בובר (1887-1965). הוגה דעות ופרופ' לפילוסופיה יהודית. עלה ב-1939. מראשי אגודת "אחד" שקראה לפתרון דו-לאומי לבעיית א"י.

מתוך תשובתו הנרגשת של פרופ' פ' שניאורסון⁴ אני למד, כי בובר גינה בחריפות חזיונות שליליים ידועים – ספרות, ניצול החיילים [של צבאות הברית השוהים בארץ] וכדומה – ובא שניאורסון והוכיח כי העובדות אינן כל כך נוראות, כי אין עלינו להתבייש כלפי אומות אחרות, כי אין אנו נופלים מהן, והוא גם דורש ועדת מחקר כדי לקבוע את אמיתות העובדות. חושבני, כי גם בלי ועדת מחקר מיוחדת נוכל להניח, כי העובדות הן כפי שפרופ' שניאורסון רואה אותן, אך האם נוכל להסתפק בהן ולהתנחם בהן?

נניח כי חזיונות שליליים אלה גדולים שבעתיים בעיר פלוגית או אלמונית [בחור"ל] מאשר בערי היישוב העברי, וכי המרירות והטינה הנצברות בלב החיילים המנוצלים באותן ערים גדולות לאין ערוך יותר מאשר בערים שלנו. ואולם, האם כדמשק ירושלים? האם כביירות תל אביב?

מה תלוי בשביל תושבי הערים ההן באהדת העמים, אשר חילותיהם חיים איתם במזרח התיכון – ומה תלוי בשבילנו? הלא קיומם-הם בטוח ואיתן, ואילו עלינו נגזרה גזירה לעשות מאמצים נואשים כדי להבטיח את קיומנו. עלינו מוטלת אחריות מוסרית מיוחדת לא רק מטעמים עילאיים נשגבים, לא רק משום "אתה בחרתנו מכל העמים", אלא משום שאנו נאבקים מכל העמים על עצם קיומנו, על ערכים ונכסים שהם נחלת כל עם – והם עוד מאיתנו והלאה.

במצב המיוחד שלנו יש עלינו גם אחריות מיוחדת – לא ככל הגויים – ואם כך, מה תיתן ומה תוסיף לנו ועדת המחקר בהוכיחה לנו כי לפי העובדות אין אנו נופלים מכל העמים?

לנו חשוב עד מאוד, כי כל חייל זר העובר דרך ארצנו לא ייתקל פה באותם החזיונות השליליים שבהם הוא נתקל בארצות אחרות. לנו חשובה ידידותו, אהדתו ותמיכתו של כל אחד אחד, ולפיכך אנו מצווים ועומדים על התנהגות אחרת, התנהגות הוגנת וקפדנית עד מאוד, כי המאמץ המלחמתי שלנו אינו מסתיים במערכת הגיוס, אלא הוא מופיע בכל מערכות חיינו כיישוב עברי הלוחם על גאולת ישראל. אנו מצווים להשליט בתוכנו רמה מוסרית אחרת של חובה אזרחית מאשר בסביבותינו ומאשר בעמים השוקטים על שמריהם. ואם כינוס הסופרים יסייע לכך, ימלא בזה תפקיד גדול ותהיה בו ברכה ליישוב העברי ולמאמץ המלחמתי העברי.

4 פישל שניאורסון (1895–1958). יליד רוסיה. חוקר נודע בתחום הפסיכולוגיה ומחבר ספרים רבים. עלה מארה"ב ב-1937. הקים את "המכון לפסיכו-הגיינה של הילד" בתל אביב.

פולמוס עם סופר

לש. צמח שלום,

קראתי את מאמרך ב"מאזנים" לחודש תמוז תש"ב.² זו לי הפעם השנייה שאני נתקל בביקורת שאתה מותח על הסוכנות היהודית בשל עמדת "על תנאי"³ שנקטה, כאילו, לגבי הגיוס לצבא. כיוון שנבצר ממני להבין לאיזה "תנאי" אתה מתכוון, וחוששני שיש כאן ערבוב מושגים, אציין להבהרת העניין את שלוש הלכות היסוד שקבעו את עמדת הסוכנות היהודית בעניין הגיוס ושימשו קו לפעולתה מתחילת המלחמה ועד היום.

א. הסוכנות תבעה, ועודנה תובעת, את זכותו של העם היהודי להשתתף במלחמה הזאת ע"י צבא לאומי משלו, בדומה ליתר העמים בני ברית.

ב. הסוכנות לא הציגה מעולם את מילוי התביעה הזאת כתנאי לגיוס. אדרבה, היא קראה לגיוס וגייסה הרבה אלפים של מתנדבים לצבא הבריטי במשך כל התקופה הארוכה, שבה התנהל משא ומתן על הקמת כוח יהודי צבאי, מבלי לחכות למימוש המישאלה הזאת, והיא הוסיפה לקרוא לגיוס ולגייס בפועל לצבא הבריטי גם לאחר שהמו"מ נפסק, בהפר הממשלה הבריטית את הבטחתה המפורשת להקים כוח יהודי צבאי. דומני שאיני צריך להדגיש, כי הסוכנות הציעה לממשלה הבריטית עזרה צבאית וקיימה את הצעתה זאת ע"י גיוס בפועל מבלי לתלות את עזרתה בשום תנאי של תגמול מדיני, לא לימי המלחמה ולא לאחריה.

ג. בכל פעולת הגיוס שלה, מתחילת המלחמה ועד היום, עמדה הסוכנות על כך שמתנדבים יהודים יצטרפו ליחידות יהודיות בכל מקרה שהמסיבות הצבאיות מאפשרות זאת. בהתאם לסייג זה המלווה את העיקרון, ולמרות ההיסוסים שהיו כרוכים בדבר, שלחה הסוכנות עוד בתחילת המלחמה מאות מתנדבים ליחידות טכניות מעורבות מאנגלים ויהודים; בהתאם לו היא סייעה עוד לפני שנתיים להתגייסותם של 1,500 איש לחיל התעופה, אף הוא שירות מעורב; בהתאם לו היא מגייסת כיום מתנדבים יהודים לחיל התותחנים, אשר גם יחידותיו מעורבות מאנגלים ויהודים. לעומת זה, בהתאם לעיקרון עצמו ומתוך שיקולים מדיניים ומעשיים כאחד, התנגדה ומתנגדת הסוכנות באופן מוחלט לכל ניסיון לערב

1 שלמה צמח (1886-1974). יליד פלונסק. סופר ומבקר ספרות, אגרונום. מראשוני העלייה השנייה. מייסדי מפלגת "הפועל הצעיר". מייסד בית הספר החקלאי "כדורי" ומנהלו בשנותיו הראשונות. מעורכי "מאזנים", ביטאון אגודת הסופרים.

2 שם המאמר: "מנת חלקנו" ("מאזנים", כרך 14, אדר-אלול תש"ב).

3 סעיף ג' במאמר: "על תנאי שאינו תנאי".

יהודים עם ערבים ביחידות משותפות. בכוח הסברה מתמדת, ועמידה בלתי פוסקת על המשמר, היא הצליחה לפעול שהעיקרון של יחידות עבריות טהורות יתקבל על ידי השלטונות הצבאיים הלכה למעשה כמעט לגבי כל ענפי השירות. כן הצליחה הסוכנות, על ידי טיפול מתמיד, לחסל את היחידות שמולן הרע גרם להן להיוולד מלכתחילה מעורבות, או להתערבב במשך זמן קיומן בתוקף המסיבות, עד שכיום הזה אין קיימת אף יחידה מעורבת אחת של יהודים וערבים בתוך כל היחידות הארץ-ישראליות הנמצאות בשירות פעיל. ושוב, בהתאם לאותו עיקרון, שקדה ושוקדת הסוכנות לחלץ את החיילים היהודים ממשטר של שירות מעורב עם בריטים, אשר הניסיון הוכיח כי הוא כרוך, במתכוון ושללא במתכוון, במעמד של נחיתות ליהודים, ולצרף מהם יחידות או חטיבות יהודיות טהורות כדי לאפשר להם הופעה יהודית לאומית, אחריות צבאית מלאה, חיי תרבות עבריים והווי יהודי ארץ-ישראל.

זוהי מערכת העובדות. המונחים "על תנאי" או "ללא תנאי" שאתה נוקט אינם הולמים אותה כלל. ולמען הבן את פשר ביקורתך עלי להציג לך את השאלות הבאות:

א. האם, לדעתך, חטא חטאה הסוכנות היהודית בהרימה על נס את תביעת העם היהודי לצבא משלו? אם כוהי דעתך, הרי אתה מחמיר לגבי עמדת הסוה"י יותר מהממשלה הבריטית, אשר נתנה את הסכמתה העקרונית להקמת כוח צבאי יהודי, ולא עוד אלא מינתה מפקד לכוח זה, אף נכנסה במו"מ מעשי עם הסוכנות היהודית על פרטי הגשמת התוכנית, כגון אופן בחירת הקצינים ואימונם, שפת הפיקוד, סמלי הכוח היהודי וכו' וכו' עד לבחירת שירי-לכת עבריים שיושרו בכוח זה. העובדה שהסכמה עקרונית זו הופרה כעבור זמן, בגבור מצוקים על אראלים, ודאי שאינה יכולה לשמש הוכחה לאי-צידקת הדרישה כשלעצמה.

ב. האם אתה סבור, כי משגה היה בידי הסוכנות היהודית בקובעה את העיקרון של יחידות יהודיות? ואם כן, הסבור אתה כי תעמולת הסוכנות היהודית, אפילו אם באו לעזרתה כל סופרי ישראל, בעד יחידות מעורבות של יהודים וערבים – היינו, בעד יחידות שבהן מוטל היה על בחורים יהודים לחלק עם ערבים את משכבם ופתבגם, ליצור אתם יחד הווי של כליל שפות, להתנגש אתם על כל צעד ושעל בחיי יום יום ולחרוד תמיד לפורענות שתבוא בעטיים ביום עברה – אם תעמולה כזו היה בה סיוע כלשהו להרחבת תנועת ההתנדבות לצבא בקרב היישוב היהודי?

ג. אך אם תשובתך על שאלותי הראשונות תהא שלילית, כי אז מהו "תנאי" הנפסד והפסול אשר בו סייגה הסוכנות היהודית, לפי ידיעותיך, את נכונותה לסייע בגיוס לצבא ואת קריאתה ליישוב להתגייס? היכן קראת ומפי מי שמעת "תנאי" כזה?

אתה כותב: "רק זה עתה יצאנו מתוך ערפילי 'על תנאי' אחד שהשתלט כשנתיים וחצי על היישוב והנמיך קומתו, קיעקע את כל מעמדו המוסרי";⁴ ולהלן "עכשיו, ברוך השם, גם העיתון הרשמי של הסוכנות כותב, שאין התביעה על דגל וגדוד רשאית לעכב את הגיוס".

מה פירוש הדברים האלה ומה יחסם לעובדות? הן במילים "רק זה יצאנו" כיוונת בלי ספק לצו ההתגייסות האחרון. התבשר נא אפוא כי לגבי הגיוס לצבא, ומבחינת "על תנאי", אין כל הבדל שהוא בין הכרוז האחרון לבין כל אחד ואחד מהכרוזים הקודמים, ששורתם ארוכה למדי. אם תפקפק בזה, צא והשווה את הנוסחאות – הן כל הכרוזים נתפרסמו בעיתונות והודבקו בחוצות – ונוכחת לדעת כי אין ביניהם שמץ נפקא מינא, קורטוב של שינוי נוסח או דגש. אשר לאותו פסוק שלמראהו ב"העולם"⁵ אורו עיניך, הרי במחילת כבוד "העולם" לא רק שאין בו כל חידוש, אלא שיגרה נדושה היא, פזמון ישן נושן של תעמולתנו לגיוס, שאנו מחזיקים בו מתחילת הפרשה ועד היום. כמה נאומים ננאמו מעל במות ציבור ובתוך מחנות צבא באותו נוסח ממש, כמה הכרוזות הוכרוזו בעיתונות ובאסיפות באותו לשון, ואתה מקבל רק עכשיו את השם – בחינת "ראה זה חדש!"

הסכת ושמע: מיד עם כניסת איטליה למלחמה, כשאך נוצרה החזית הראשונה במזרח התיכון, הכרוזנו על גיוס לחיל החפרים והתחלנו מסייעים בביצועו. חיל החפרים הוא הירוד שבענפי השירות הצבאי. כיום הזה מורכב חיל החפרים של המזרח התיכון מאנשי אסיה ואפריקה בלבד. בריטים, אוסטרלים, צרפתים, פולנים וצ'כים אין בו. אך באותם הימים חיל החפרים היה תחום הגיוס היחיד שהיה פתוח לפנינו לרווחה, ואף על פי שבעצם העובדה הזאת מותר היה לראות עלבון, חייבנו את הגיוס לחיל החפרים ואת טובי אנשינו שלחנו לתוכו – בקריאה ובפקודה שלחנום. והנה מה עלה להם: רובם נשלחו ליוון ורוב אלה – אלף וארבע מאות איש – נפלו בידי צר

4 מדובר בקטע ממאמר ש' צמח: "רק זה עתה יצאנו מתוך ערפילי 'על תנאי' אחד שהשתלט כשנתיים וחצי על היישוב בארץ והנמיך קומתו וקיעקע את כל מעמדו המוסרי. עכשיו, ברוך השם, גם העיתון הרשמי של הסוכנות כותב, שאין התביעה על דגל וגדוד רשאית לעכב את הגיוס. כי אמתלא זו (היעדר דגל וגדוד) לא תסתבר ולא תישמע באוזני היהודים המעונים בגטאות, כשישאלו את יהודי הארץ שאלה פשוטה זו: מה עשיתם בשבילנו ובמה עסקתם כשהיינו נתונים בסכנה ובעלבונות? הייתם שלווים ושאננים והתענגתם על רוב טובה? השתמתם ונתבאתם אל כליכם תחת חסותם של 'תנאים' ואמתלאות?"

5 ביטאון ההסתדרות היהודית העולמית.

והם נמקים כיום בשבי. הם נפלו בשבי מפני שהיו בין האחרונים בתור ליציאה מיוון. הם היו אחרונים בתור מפני שהיו חפרים. מהצבא הבריטי כולו שנשלח ליוון ניצלו 80% ונשבו 20%. מהפלוגה הארץ-ישראלית ניצלו 20% ונישבו 80%. אלה שלקחו על עצמם, בקיץ 1940, את האחריות להחליט על גיוס אנשינו לחיל החפרים ובאביב 1941 נוכחו לדעת, שאולי בגלל החלטה זו הוסגרו אלף וארבע מאות בחורי ישראל, בני היישוב ובונים, לשבי הנאצי – איני מאחל לשום ידיד וחבר שלהם להיות במקומם. ספקות מרים ניקרו בהם אם אומנם נכונה היתה שיטתם לגייס "ללא תנאי", ואילו אתה בא ומטיל בהם דופי של "על תנאי", אשר לפי מיטב הערכתך "הנמיך את קומתו" של היישוב, אף "קיעקע את כל מעמדו המוסרי". גיוס החפרים החל לפני שנתיים. שביית יוון חלה לפני כחמישה-עשר חודש, ואתה מתריע נגד "ערפילי על תנאי אחד שהשתלט כשנתיים וחצי על היישוב בארץ".

נראה לי, שרחוק אתה תכלית ריחוק מענייני הגיוס החיים ומחוגי המתגייסים כאחד. אתה דורש את עניין הגיוס כמין חומר לניצוח עיוני, מבלי שעובדות היסוד של הפרשה בחיים ממש תהיינה נהירות לך. הקימות דחליל ואתה יורה בו את חציך השנונים. במידה שקוראך בקיאים בפרשה כמוך או פחות ממך, הרי אתה מטיל מבוכה במוחותיהם. הצער על כך מוכרח להיות כפול כשקולה של ההנהגה הציונית, בבואה להסביר את שיטתה ברבים, נחבא מחמת הצנזורה ונדון באלם או בריסוק, בעוד שכל ביקורת נגד ההנהגה או הטלת דופי במעשיה מוצאים את שערי הפירסום פתוחים לפנייהם לרווחה.

בברכה,
משה שרתוק

הרכב ועדת הביטחון היישובית

שאלות מדיניות

מר שרתוק: בהתאם למוסכם בישיבה המשותפת של הנהלת הסוכנות יחד עם הנהלת הוועד הלאומי, פורסם גילוי דעת ליישוב.² גילוי דעת זה נמסר מקודם לצנזורה. הם מחקו משפטים אחדים וגם הירשו לעצמם להוסיף חצי משפט. הנה, למשל, המשפט "גורל ארצנו תלוי במערכה הנטושה כיום במדבר המערבי, ומאמצים כבירים נעשים על ידי מדינות הברית וכולי" – מפסוק זה מחק הצנזור את החלק הראשון. בסוף אמרנו "במילוי חובתנו נחייב גם את הממשלה לעשות את המוטל עליה" – גם את זה מחקו. הדבר נודע לי בהיותי בתל-אביב, ביקשתי לא לפרסם את הכרוז והטלתי על דר' ליאו כהן³ לפנות אל הממשלה מייד בעניין זה. לאחר משא ומתן שנמשך יום שלם, אושר הכרוז בשינויים מסויימים. הצענו להגיד במקום המשפט הראשון "מערכה הרת גורל נטושה במדבר המערבי", גם לזה לא הסכימו, ובמקום זה בא המשפט "כל מעיינינו במערכה הנטושה במדבר המערבי". כמובן שלא הסכמנו שהצנזור יכניס לכרוז דברים משלו. הכרוז פורסם בעיתונות.

במשך כל השבוע שעבר היה משא ומתן אינטנסיבי עם השלטונות כאן ועם החברים בלונדון. חברי ההנהלה קיבלו העתקות מכל החומר הזה. הממשלה הבריטית עומדת כנראה תחת לחץ הפרלמנט וגם מאמריקה אין נותנים לה מנוחה וברצונה להראות לעולם שנעשה הרבה לשיתוף היהודים בהגנת הארץ.

ב-2 ביולי הודיע סגן מיניסטר המושבות [הרולד מקמילן] בפרלמנט שהיהודים עוסקים בתפקידי "משמר המולדת". כאשר הכינונו את החומר לחברים בלונדון להוכיח שלא כך הדבר, קיבלנו בינתיים הודעה נוספת, כי ב-8 לחודש הודיע סגן מיניסטר המלחמה [לורד קרופט] בבית הלורדים, כי לא מצאו לאפשרי את הקמת צבא יהודי, ואולם למעשה נמצאים למעלה מ-10,000 יהודים בצבא ו-23,000 יהודים ממלאים תפקידים דומים לאלה של משמר המולדת באנגליה. כן הוסיף סגן המיניסטר, כי הממשלה ביקשה להחיש את אימוני השוטרים החלקיים, והוא הוסיף עוד שלמשמר המולדת יש אימון מלא ומעמד של צבא.

1 סדר היום: הקצבה לטובת "עמל" שליד המפדה האזרחי; הלואת הממשלה בסך 15,000 ל"א; שאלות מדיניות; השלמת ועדת הכיטחון.

2 גילוי הדעת המשותף לשני המוסדות, "אל היישוב העברי", פורסם בעיתונות ב-10.7.1942.

3 ליאו כהן (1894-1961). יליד גרמניה. עלה ב-1921. חזר לגרמניה ב-1928 ועלה שוב ב-1935. משפטן. המזכיר המדיני של הסוה"י בירושלים. מ-1948 יועץ מדיני במשרד החוץ.

פניתי מייד למזכיר הראשי והפניתי את תשומת לבו להודעה הבלתי מדויקת ומסרתי לו מספרים המוכיחים את אי-דיוקם של המספרים שנמסרו בבית הלורדים. בו ביום טילגרפתי ללונדון. הבנתי שבמשלה בדקו את המספרים שמסרתי לחברים בלונדון, אבל לא מצאו לאפשרי לערער עליהם. כן כתבתי באותו יום למפקד הצבא.⁴ בינתיים קיבלו החברים בלונדון הודעה בכתב מלורד קרופט, שהמשלה נותנת את כל העזרה לאימונם וליונם של השוטרים המוספים, והוא מקווה שהיהודים ממלאים את המקומות הפנויים ביחידות הצבא.

כן הודיעו החברים מלונדון, כי מקמילן מסר להם על שיחרור מעפילי "דריין", וציין כי הסוכנות היהודית נתנה לפי שעה ערבות רק בעד חלק העצורים. השבתי מייד טלגרפית לחברים בלונדון, כי אין לנו מושג כלל על הבשורות שבפי הלורד קרופט על האימונים, אין תוספת ציוד, ואשר לאנשי "דריין" – מסרתי את הפרטים על פניותינו לממשלה כמעט בכל המקרים ולמרות זה לא שוחרר עוד איש ממכתבי למפקד הצבא ביקשתי להגדיל את המשמר הנע [של מי"ע] ב-1,000 איש נוספים. הוספנו שאנו יודעים שאין מכוניות בשביל כולם, אבל במקרה של צורך דחוף אפשר יהיה להעמיד לרשותם את מכוניות המשא שבמשקים שלנו. הכוונה היא שהמשמר הנע יהווה כוח עזר לצבא במלחמה נגד "קומנדות", צנחנים וגיס חמישי.

כן הצעתי להשביע 30,000 איש על מנת לאמנם באופן הדרגתי בשימוש בנשק למען יוכלו לשמש כחברים במשמר המולדת. לשם כך יש צורך ב-3,000 מדריכים, והצענו לפי שעה להשביע שליש ממספר זה ולקחת אלף מדריכים מחיל הנוטרים. את 10,000 האיש הצעתי לקחת: תל אביב – 5,000, חיפה – 2,500, ירושלים – 1,500; פתח תקווה – 500 איש, יתר המקומות – 500 איש. הכוונה היא רק לערים ולמושבות הגדולות, כי בנקודות החקלאיות רובם ככולם משמשים כנוטרים. הדרך הטובה ביותר היא לקחת אנשים למחנות של עשרה ימים, אולם במידה שלא יספיקו מדריכים למחנות, אפשר גם לסדר אימונים מקומיים בשעות הפנאי. הצענו, כמו כן, שכל הפעולה תהא תחת פיקוח הישיר של הצבא. כן דרשנו לקיים מחסן נשק של רובים, רובים אנטי-טנקיים וכולי לשעת הצורך. העתק מכתבנו למפקד הצבא נשלח גם למזכיר הראשי.

אתמול קיבלתי טלגרמה מלונדון, שכללה הודעה נוספת של לורד קרופט, המציינת כי בנאומו בבית הלורדים הוא מתכוון להודיע כי הזמינו את כל היהודים בארץ-ישראל הרוצים לשרת במלחמה, שיצטרפו לכוחות הקיימים. לנוכח המצב המיוחד, הרי אלה שאינם יכולים להקדיש את כל זמנם לכך יהיו שוטרים מיוחדים ויאומנו. לורד קרופט משוכנע, ששום צעיר ובריא בגופו לא ייתקל בקושי ברצותו להצטרף לאחד הכוחות האלה.

אנו ממשיכים את הלחץ על הממשלה כאן גם על ידי מכתבים וגם על ידי הטלגרמות שאנו מטלגרפים כל הזמן לחברינו בלונדון. מי יתן ויעלה בידינו להגיע להישגים בעניין זה.

ההלוואה בסך 75,000 לא"י לענייני הביטחון הושגה. את ההלוואה נתנו הסוכנות היהודית וקרן קיימת לישראל – 50,000 לא"י, והסתדרות העובדים הכללית – 25,000 לא"י. נקבע, שביו"ל ואוגוסט כל כספי מגבית ההתגייסות קודש הם לפרעון ההלוואה בפרופורציה של שני שלישים לסוכנות וקרן קיימת לישראל ושליש להסתדרות העובדים. כעבור חודשיים אלה יבררו את העניין מחדש.

יש לנו אפוא עתה לפעולה 75,000 לא"י. מזה יוקדשו 50,000 לא"י לאימונים וכו' ו-25,000 לא"י לצרכים אחרים כגון: מנגנון ועזרה למשפחות החייל והנוטר. הוצאות המנגנון עלו בהרבה במשך הזמן האחרון וזה למרות העובדה שבקרן קיימת לישראל 50 איש עובדים בהתנדבות. עלו גם הוצאות שכר דירה, פירסום וכו'. החשבון הוא להוציא 3,000 לא"י לחודש. מצד נשיאות מגבית ההתגייסות הובעה המשאלה שלא יעמיסו את הוצאות המנגנון על תקציבם, וההצעה היא שהנהלת הסוכנות תיקח על עצמה הוצאות אלו. הכוונה היא ל-2,000 לא"י לחודש מצדנו. באתי בדברים בעניין זה עם מר קפלן, ונראה לו שאפשר יהיה לסדר שהנהלת הסוכנות תקבל על עצמה את ההוצאה על ידי אופרציה כספית חשבונית, שלא תהווה מעמסה נוספת עלינו.

אם נסכים לכך, הרי תהיה החלוקה כדלקמן: 50,000 לא"י לאימונים וכו' לחודשיים הבאים, 4,000 לא"י להוצאות המנגנון, שעליהן יהיה עוד סידור מיוחד עם הגזברות, ו-21,000 לא"י לעזרה לחייל, לנוטר ומשפחתו למשך שלושה חודשים.

בעקבות דברי מ"ש התנהל דיון בסוגיות הכספיות הכרוכות בסיוע למשפחות החיילים והנוטרים ולמימון אימונים צבאיים של חברי ה"הגנה". דר' סנטור הביע אי-אמון באופן הניהול של הוצאת הכספים הללו וטען כי בניגוד להסברים שניתנו מוקדשים 80 אחוז מכספי מגבית ההתגייסות לאימונים ו-20 אחוז לתמיכה במשפחות, במקום 60 אחוז למשפחות ו-40 אחוז לאימונים.

מר שרתוק: עלינו לסיים פעם את הוויכוח המתמיד בינינו ובין דר' סנטור בענייני הביטחון. למעשה עושה הדר' סנטור ניסיונות כמעט בכל ישיבה להטיל דופי באנשים האחראים לענייני הביטחון, ואשר כולנו מכירים אותם ויודעים את עבודתם, ויודעים אנו כמו כן את שכם ונכונותם להקדיש את חייהם למען הכלל. אי אפשר לבוא בכתב האשמה סיטוני. קשה מאוד לשמוע מדי פעם את אותם הדברים. אם לדר' סנטור ישנן הצעות איוו שהן, הוא יוכל להביא אותן לפני ההנהלה, אבל לא יתכן לחזור בכל שבוע על אותן ההאשמות.

ליד ועדת הביטחון קיימת ועדת התקציב והיא מבררת כל הוצאה לסעיפיה. קיימת כמו כן ועדת ביקורת, המורכבת מדר' אמיל שמורק, משה שפירא,⁵ משה סבירסקי ויעקב ריפטיין.⁶ ועדה זו תגיש את מסקנותיה, ובכלל ועדת הביטחון אחראית לעניינים אלה.

דר' סנטור רשאי להציע הצעות ואנו ננהג בהתאם להחלטת ההנהלה. ההנהלה מצאה למוטב לקיים מוסד, שבו ישבו גם חבריה.⁷ יש לה זכות וטו שם. הרשות בידי דר' סנטור לבקש שינוי הסדר, אבל לא להשתמש בכל הודמנות למען הטיל דופי באנשים האחראים לפעולה זו.

יחד עם זאת, עלי להגיש שהחלואה שנתקבלה באה אך ורק בקשר עם שעת החירום. הכספים ניתנים לאור המצב הצבאי וההכרח בהגברת האימונים וההתגוננות. לא הסוכנות היהודית והקרן הקיימת, ולא הסתדרות העובדים הכללית, לא היו מסכימות להלוות כספים בתנאים אחרים. צרת משפחת החייל והנוטר מעיקה עלינו לא מעט, אבל ההתערורות לתת כספים כמפרעה באה לאור המצב המדאיג והחמור שאנו נמצאים בו עתה ולא עקב המצב "הסוציאלי" של המשפחות. הפעולה לאימונים תימשך שני חודשים, כי אנו לא נוכל לשאת בעול זה זמן בלתי מוגבל, אבל העזרה למשפחה היא דבר קבוע, ועזרה זו הולכת וגדלה מחודש לחודש.

ואשר לעזרה הסוציאלית – יש ועדה המנהלת פעולות אלו, הם אנשים בעלי ניסיון והנהלה עומדת איתם במשא ומתן. אנו יודעים מה הוציא הוועד למען החייל, הוועדה לעזרה למשפחות, ואין מקום לגמרי למהפכות כפי שמציעים לנו. לאחר דיון ובירור הצענו לקבוע 21,000 לא"י לשלושה חודשים. החלוקה תבוא לאחר התייעצות עם כל הגורמים.

סיכם היו"ר גרינבוים ואמר כי הנהלת הסוכנות מבקשת את חבריה בוועדת הביטחון להשתדל שהחלוקה תהיה כדלקמן, 54,000 לא"י לענייני אימון והתגוננות, ולא פחות מ-21,000 לא"י לעזרה לחייל, לנוטר ולמשפחותיהם. החלוקה של 21,000 לא"י תיעשה מתוך התייעצות עם המוסדות המטפלים בדבר. הסיכום התקבל.

5 משה שפירא (1970–1902). מראשי "הפועל המזרחי" ו"המזרחי". עלה ב-1926. מ-1935 סגן ראש מחלקת העלייה של הסוה"י ומ-1946 ראש המחלקה. לימים מנהיג המפלגה הדתית הלאומית ח"כ ושר.

6 יעקב ריפטיין (1978–1907). ממנהיגי "הקבוצה-א" השומר הצעיר" ומפ"ם. עלה ב-1929 והצטרף לקיבוץ עין שמר. ממנהיגי הקבוצה "א" ומפ"ם. חבר הוה"פ של ההסתדרות והוה"ל ומראשי ההנהגה האורחית של ה"הגנה". לימים ח"כ.

7 הכוונה לוועדת הביטחון היישובית (ר' מאבק א'-1, עמ' 264 הע' 72).

השלמת ועדת הביטחון

מר שרתוק: בסידור האחרון של ועדת הביטחון הוסכם, שנוסף ל-16 החברים יצטרף בא-כוח איכרי הגליל העליון מר צימרמן⁸ כחבר הוועדה, ונוסף עליו יצטרף עוד חבר אחד לסיעת הפועלים. את ההסכם הזה לא היפעלנו, כי היססנו להגדיל את ועדת הביטחון מ-16 חברים ל-18. הודענו להסתדרות העובדים שמגיעים לה עוד מקומות, והיא סימנה את המועמדים וביניהם החברה בת-שבע חייקין.⁹

כל זה היה לפני פירסום צו הגיוס. מאז הגיעו דרישות להגדיל את מספר החברים. קודם כל, פנו אלינו הנשים בדרישת נציגות בוועדת הביטחון, ואם מועצת אירגוני הנשים מבקשת נציגות הרי פירוש הדבר שתיים: הגב' הדסה סמואל¹⁰ והגב' בבה אידלסון. כבר מזמן פנתה אלינו התאחדות עולי גרמניה בדרישה למקום. דחיתי את הברור לזמן רב, אבל עתה פנו בדרישה אולטימטיבית למקום בוועדת הביטחון. כן פנו הספרדים בדרישת נציגות, וגם האיכרים המתקדמים מבקשים להיות מיוצגים בוועדה.

בעת הדיון בשאלה זאת בוועדת הביטחון, יצא מר גרינבוים בתוקף נגד דרישות התאחדות עולי גרמניה והספרדים, וטען שאין מקום לנציגויות עדתיות בארץ. נציג "האיחוד האזרחי" הודיע, שהעניין ניתן לסידור רק מתוך הסכם. בהנהלת הוועד הלאומי הוחלט שיש להוסיף שני אנשים: את דר' לנדואר ומר אבועלפיה¹¹ – שניהם חברי הנהלת הוועד הלאומי, ועל ידי כך לספק את דרישות התאחדות עולי גרמניה וגם את הספרדים.

היתה הצעה להוסיף חמישה חברים: צימרמן, דר' לנדואר, בא-כוח הספרדים, גב' אידלסון ומלבד זה את הגב' סמואל, שהיא כאילו אינה משתייכת לא לימין ולא לשמאל. לא הייתי נלחם נגד זה, אבל עצם ההצעה עלולה להרוס את ועדת הביטחון.

בוועדת הביטחון הוחלט על סיפוח בא-כוח איכרי הגליל העליון מר צימרמן והגברת בת-שבע חייקין. לאירגוני הנשים נודיע שנקיים ועדה מיוחדת על ידי מרכז ההתגייסות בקשר עם גיוס נשים, וכן יש לפנינו הצעת הנהלת הוועד העליון בדבר צירוף ה' אבועלפיה ודר' לנדואר לוועדת הביטחון.

הצעות אלו הכרחיות גם מנקודת ראות "מגבית ההתגייסות", ואני מבקש מאת ההנהלה יפוי כוח להמשכת המשא ומתן לפי קווים אלה. כמובן אני יודע עוד אם הסתדרות העובדים או "האיחוד האזרחי" יסכימו להצעה.

8 חיים צימרמן (1885–1950). יליד רוסיה. עלה ב-1908. ממייסדי דגניה ומ-1911 איכר ביבנאל.

9 בת-שבע חייקין (1895–1946). עלתה מרוסיה ב-1912. חברת יגור. מראשי הקבוצה ותנועת הפועלות.

10 הדסה סמואל (1897–1983). נשאת ויצ"ו ויו"ר מועצת ארגוני הנשים.

11 דוד אבועלפיה (1893–1953). יליד טורקיה, שם הוסמך לעו"ד. עלה ב-1921. פעיל ציבורי בי-ם.

נכון אומנם שאפשר להגיד שהתאחדות עולי גרמניה אינה גוף פוליטי וכו', ויש סכנה להכיר בה כחטיבה עצמאית, אבל השאלה היא אם יש לנו כוח למנוע דברים אלה. אסור לנו להתעלם מהמציאות, והיא שהעלייה הגרמנית ברובה הגדול לא התמזגה מבחינה ציבורית במפלגות הציוניות בארץ. עובדה היא, שציבור זה מהווה חטיבה הרואה את עצמה מקופחת וללא נציגים, ובמקרה שמתעלמים מעובדה זו מכבידים על המיזוג. אם לא נשתף את נציג התאחדות עולי גרמניה באחריות בקשר עם ענייני ההתגייסות, עלול הדבר לגרום לנו נזקים חמורים. עלינו גם להוסיף, כי כל החברים האלה יכולים להיות רק ממינויים על-ידינו ולא על ידי האירגונים שהם כאילו מייצגים. אין יצוג אירגונים בוועדות. האירגונים יכולים רק להציע לנו מועמדים לוועדת הביטחון ואנו ממנים או דוחים.

היו"ר גרינבוים נעל את הישיבה והודיע כי הדיון בשאלת הרחבת ועדת הביטחון יחודש ב-14 בחודש.

כדי לקדם פני אויב אין די במטאטא

- להלן הערותי בתשובה לשלך מ-10 ביולי על מכתבו הנוסף של קרופט:
1. מעולם לא אמרנו כי אפשרויות הגיוס לצבא מוגבלות. למעשה הן בלתי מוגבלות. בכל הקשור לצבא התלוננו על האימונים הבלתי מספיקים של פלוגות ה"באפס" ועל אי-צירופן לגדודים, דבר המחליש את ההתגייסות ליחודות אלה.
 2. הגיוס לצבא אינו פותר את בעיית השתתפותנו המלאה בהגנה, כפי שהוסבר היטב בתזכירי לאוקינלק מ-17 באפריל.¹ אנו תבענו הקמת מסגרת לגיוס נרחב של שוטרים מוספים בערים, לאימונם ולציודם לתפקידי משמר לאומי. זה לא נעשה.
 3. מספר השוטרים המוספים אינו מגיע בכל מקום בדיוק למצבה, אך אין זה מעלה או מוריד, שכן מילוי כמה מאות מקומות פנויים לא ישנה את המצב. אנשים אינם מתנדבים למשרה המוספת משום שהאימונים בלתי מספיקים ומשום שאין בנמצא נשק לשוטרים. כדי לקדם פני אויב במטאטא לא צריך להיות שוטר מוסף.
 4. עובדה ברורה היא שאם יושבעו היום בתל אביב, נאמר אלף איש כשוטרים מוספים לתפקידי משמר לאומי, לא תימצא להם מסגרת של סמכות רשמית ושל סידורים מעשיים להשבעתם ולאימונם. השוטרים המוספים הקיימים בתל אביב מיועדים להסדרת תנועה ולהשלטת סדר ברחובות. אין הם מאומנים להגנה פעילה ואין בעיר אפילו רובה אחד על כל עשרה שוטרים.
 5. פניתי למפקד הצבאי הראשי ב-8 ביולי [מסמך 55] והצעתי בין היתר להשביע מיד 10,000 שוטרים מוספים ובכללם 5,000 בתל אביב ולהתחיל לאמנם. היום קיבלתי תשובה מ-10 ביולי לאמור: "נשק וציוד נוסף אינם זמינים בשלב זה לאימון מספר גדול של שוטרי מ"ע או השוטרים המוספים. אולם ייעשה כל מאמץ לזרז את אימון שוטרי מ"ע ולצורך זה ינוצל כל הציוד הקיים". שים לב, שהמשפט השני מתייחס רק למ"ע ולא להגדלת מספר השוטרים המוספים וציודם.
 6. בתשובת אוקינלק מ-25 במאי למכתבי מ-17 באפריל נאמר, כי הנושאים שהעליתי נדונו בלונדון והוא מניח שהתקבלו החלטות. מפי המפקד הצבאי הראשי בירושלים נודע לי, כי אחת מן ההחלטות הללו היתה הקמת גדודים [מפלוגות ה"באפס"]. אנא ברר מה היו ההחלטות שהתקבלו.
 7. הברק נא אם ברשותך מכתבי לאוקינלק מ-17 באפריל.

משה שרתוק

1 ר' מאבק א-1, מסמך 108.

גיוס תלמידי ישיבות

רבנים נכבדים,

הנני להסתמך על שיחתי עם כב' הרבנים הראשיים ומנהלי הישיבות¹ בשאלת גיוס תלמידי הישיבות, שנתקיימה במשרדכם ביום ד', כ"ג תמוז, ולהזכירכם את בקשתי להמציא לסוכנות היהודית בהקדם האפשרי רשימה אשר תכלול:

(א) מספר התלמידים בכל ישיבה.

(ב) מספר החייבים בגיוס לצבא (לפי צו המוסדות הלאומיים) בכל ישיבה.

(ג) מספר הנשואים בתוך חייבי הגיוס.

בכבוד רב,

משה שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 לא אותר חומר על שיחת מ"ש עם הרבנים הראשיים ומנהלי הישיבות וכן על תוצאות המכתב.

מסי נוטרים ושוטרים

א.ב.

פנו אלינו נוטרים ושוטרים ממקומות שונים בארץ בעניין תשלום מסייהם לקופת חולים ולהסתדרות הכללית.

בזמן האחרון החלו לשכות המס לגבות מיסים מוגדלים מנוטרים ושוטרים. לדעתנו אין להגדלה זו כל הצדקה. למותר להסביר לכם את קשי מצבם הכלכלי של הנוטר והשוטר העברי. אומנם הם קיבלו בזמן האחרון תוספת זעירה למשכורתם וייתכן שבגלל זה החלו לשכות המס לגבות מהם מיסים מוגדלים, אולם אין לנהוג לגביהם כשם שנוהגים לגבי יתר סוגי העובדים שקיבלו תוספת יוקר, מטעמים דלהלן:

(א) אין התוספת שקיבלו הנוטרים והשוטרים דומה למיכסת תוספת היוקר שקיבלו שאר סוגי העובדים, ואף כמוה כאפס לגבי הצרכים והאמרת המחירים;
(ב) בהכריזנו על שוויון בין חייל ונוטר עלינו לעשות כל מה שביכולתנו להקטנת ההבדלים ביניהם לגבי הזכויות וההנאות.

הנני להזכיר, כי הוועידה החמישית של ההסתדרות קבעה בפירוש, בין שאר החלטותיה, את חובת ההנחות וההקלות לנוטרים ולמשפחותיהם במיסים וכו'.
על יסוד החלטה זו וההסברה דלעיל, הנני לבקשכם לתת הוראה לכל מוסדות ההסתדרות - וללשכות המס בכללם - לא להגדיל את מסי הנוטרים והשוטרים.

בכבוד רב,

מ. שרתוק

משמר המולדת

אדוני,

אני מתכבד להתייחס לראיון שהיה לנציגי היישוב היהודי עם הוד מעלתו הנציב העליון ב-1 ביולי בעניין ההשתתפות המלאה של היישוב היהודי, ככל האפשר, בהגנת ארץ-ישראל, וכן גם למכתבי אל המפקד הכללי ב-8 ביולי, ולצרף לידיעתך העתק של התשובה שקיבלתי למכתבי הנ"ל.

ממכתב התשובה עולה, כי אין כל סיכוי אם להגדלת מספר השוטרים המיוחדים ואימונם בקנה מידה נרחב, ואם לניפוק נשק וציוד נוספים. בנסיבות אלה אבקש לשאול האם ננקט צעד כלשהו, או האם נשקל צעד כלשהו, לשיפור המצב החמור שנוצר בגלל אימון וזיון בלתי מספיקים של אוכלוסיית ארץ-ישראל לצורכי "משמר המולדת".

בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

הגדלת משטרת היישובים העבריים

אדוני,

אני מבקש לאשר קבלת מכתבך מ-10 ביולי, שבו השבת למכתבי אל המפקד הכללי מ-8 ביולי.

2. הנהלת הסוכנות היהודית מודאגת עד מאוד בשל העובדה, שמכתבך אינו מצביע על סיכוי כלשהו להרחבת מסגרת המשטרה המיוחדת, אף לא להקצאת נשק נוסף שישמש בידי יהודים להגנת ארץ-ישראל במקרה של איום ישיר עליה. הסוכנות היהודית סבורה כי האחריות למצב דברים זה מובנת במלואה, ותעריך אם יובטח כי שימת-ליבם של הדרגים הצבאיים הגבוהים יותר תוסב למגרעות חמורות אלה בהגנת ארץ-ישראל במגמה להתגבר עליהם במהירות האפשרית.
3. עד לפתרון בעיה חמורה זו, מבקשת הנהלת הסוכנות היהודית לציין כי מימוש הצעת הביניים שלה להגדלת עתודת הכוח הנייד של משטרת היישובים העבריים ב-1,000 איש אינה מצריכה תוספת נשק, שכן את האנשים האלה יהיה אפשר לזיין ברובים שכבר נמצאים ברשות משטרת היישובים העבריים. אני מבקש אפוא כי צעד זה, לפחות, יינקט כצעד ביניים.

בנאמנות,

משה שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

ציפייה לעליית ילדים ממזרח אירופה

למברק מ-10 יולי¹ ראשית תלונתנו לגבי גיוס לצבא אינה מחסור בקיבולת שלמעשה אינה מוגבלת אלא אימונים לא מספיקים של ה"באפס" והימנעות מיצירת גדודים שמניאה התגייסות לרגלים. שנית אנשים אינם מוצאים טעם רב בהצטרפות למשטרה המיוחדת שכן האימונים אינם מספיקים לחלוטין נשק לא קיים אם אלה גברים בתל אביב יתנדבו היום למשטרה המיוחדת לא קיימים גוף רישמי ומיתקנים ממשיים לקבלתם ולאימונם. המיוחדים בתל אביב כיום משמשים רק להגנה סבילה פיקוח תחבורה וכו' אין בנמצא אפילו רובה אחד לעשרה אנשים. הצענו ב-8 יולי² למפקד הראשי השבעת 10,000 מיוחדים לרבות 5,000 בתל אביב ולספק אימונים הדרגתיים השיבו ב-10 יולי שום מלאי נשק נוסף אינו זמין לאימון מספרים גדולים של משטרת היישובים העברים או למשטרה המיוחדת אבל יעשו כל מאמץ לזרז אימוני משטרת היישובים תוך שימוש בציוד הזמין זה לא פותח סיכוי כלשהו להגדלת המשטרה המיוחדת. מבין שהצעתנו להקמת גדודים הועברה ללונדון בסוף מאי. אנא בדוק מה השתלשל הברק האם קיבלת העתק מכתבי לאוקינלק מ-17 באפריל.³ שרתוק

*

עיכבנו בקשה חדשה לגבי ילדים עד ניצול 250 סרטיפיקטים ישנים שלא מומשו שבידי ברלס.⁴ ברלס הודיע בשבוע שעבר כי מסע הילדים מרומניה ומהונגריה צפוי בקרוב. מרגע שהמסע הראשון יתחיל תגיש עליית הנוער בקשה [לסרטיפיקטים] לקבוצה חדשה מתוך [מיכסת] שליש השנה הנוכחי. חיוני לזרז סידורים להבטחת מדינת חסות בארצות אחרות בדומה להסדרים עם רומניה והונגריה. בפברואר 1941 הודיעונו כי הוסכם עקרונית להכניס ילדים אך נתבקשנו לא לעשות דבר עד להסכם עם האמריקנים. דבר זה לא התממש עד יולי אז נותקו היחסים. היינו אמורים להגיש תוכנית מפורטת רק לאחר שסידורים עם אמריקה או עם מדינת חסות אחרת יושלמו על ידי השלטונות הבריטים. שרתוק

1 המברק לא אותר.

2 מסמך 57 לעיל.

3 מאבק א-1, מסמך 108.

4 חיים ברלס מנהל מחלקת העלייה של הסוה"י 1929-1948. חבר ועד ההצלה של הסוה"י והוה"ל, שהחל לפעול באיסטנבול ב-1942.

*

נמסר לנו באמצעות [חברת הספנות] "עתיד" שהקונסול הבריטי באיסטנבול הבריק לירושלים וביקש רשות להוציא רישיון ל"לילי"⁵ ואנו נתבקשנו לתמוך. אין לנו חוות דעת של ברלס שאל אותו האם "לילי" שוחררה האם הכוונה לקחת את הילדים מנמל ההורדה או מאיסטנבול הברק תשובתו. שרתוק

5 על האוניה "לילי" ר' מאבק א-1, מסמך 129.

שיחות עם הרוויזיוניסטים

משא ומתן עם אגודת ישראל

מר שרתוק: הרב משה בלוי מ"אגודת ישראל" פנה אלי בשאלה אם נכונה הידיעה, כי עומדת שוב על הפרק הקמת ועד יישובי עליון.² השבתי בשלילה והוספתי, שאם גם תבוא הצעה כזאת, הרי הסוכנות היהודית – ואני משער שגם הוועד הלאומי – ידחו זאת, כי פירוש הדבר שהוועד היישובי העליון יבוא במקומם. אפשר היה להבין מדברי הרב בלוי, שזו היתה גם הנחתם.

הרב בלוי הביע משאלת "אגודת ישראל" בדבר קשרים אמיצים יותר בין הסוכנות היהודית ובין "אגודת ישראל". קיבלתי הצעה זו והודעתי לו, כי אמסור על דבר זה להנהלה. הרב בלוי הוסיף שגם ב"אגודת ישראל" יתייעצו ביניהם ויודיעו לו על צורת הקשרים בין שני המוסדות. הוא מסר כי "אגודת ישראל" דנה על הגיוס והם מתקברים להצעה שציבורם ילך לנוטרות. ב"פועלי אגודת ישראל"³ מאורגנים 3,000 חבר, ורבים מהם באים בחשבון לתפקידי נוטרות.

משא ומתן עם הרוויזיוניסטים

מר שרתוק: היתה לי, יחד עם דר' יוסף, פגישה עם הרוויזיוניסטים. עוד לפני פירסום צו הגיוס נשאלנו מתל אביב אם להכניס לוועדה המקומית שם בא-כוח הרוויזיוניסטים. תשובתנו היתה להסכים לכניסתו בתנאי שייכנסו במסגרת המשמעת, ואחר כך באה שאלה ביחס לכניסתם לוועדות בכל הארץ, ונתנו אותה התשובה.

בפגישה הראשונה עם הרוויזיוניסטים השתתפו מצדם: דר' לובוצקי,⁴ שוסטק,⁵ ארבר,⁶ וגם מר סעדיה שושני,⁷ שהיה היוזם לפגישה. הצעתם היתה ועדה משותפת לטיפול בכל העניינים האלה. כמובן שסירבנו, אבל יחד עם זאת מסרנו להם על כל הסידורים הנעשים

1 מתוך הפרוטוקול. סדר היום: מו"מ עם אגודת ישראל; מו"מ עם הרוויזיוניסטים; הרחבת וע' הביטחון.

2 ר' מסמך 4 הע' 2 לעיל.

3 ארגון פועלים דתיים במסגרת "אגודת ישראל", נוסד ב-1922 בפולין.

4 בנימין לובוצקי (אליאב) (1909–1974). סופר ועיתונאי. יליד לטביה, שם היה ממייסדי תנועת בית"ר. עלה ב-1935 ומילא תפקידים מרכזיים בתנועה הרוויזיוניסטית ובאצ"ל. לימים עובד משרד החוץ ומשרד רה"מ.

5 אליעזר שוסטק (1911–2001). יליד פולין. עלה ב-1935. מזכ"ל הסתדרות העובדים הלאומית.

6 מנחם ארבר (1898–1961). יליד רוסיה. עלה ב-1905. מייסד תנועת בית"ר בא"י. בשנות מל"ע-2 ראש מחלקת הגיוס לצבא הבריטי של ההסתדרות הציונית החדשה.

7 סעדיה שושני (1889–1971). יליד רוסיה. עלה ב-1907. מראשוני תל אביב וחבר מועצת עיריית תל אביב. ממייסדי התאחדות בעלי התעשייה ופעיל בהנהגת ה"הגנה".

בקשר עם ההתגייסות, וכן שלחנו להם את נוסח הכרוז של המוסדות לפני פירסומו. לפני ימים מספר ביקשו פגישה שנייה, וביתניים חל אצלם שינוי וההסתדרות הרוויזיוניסטית פירסמה כרוז בעד הגיוס. הפעם השתתפו במשלחת וולפגנג פון וייזל,⁸ בוקשפן,⁹ שטרנברג¹⁰ ושוסטק. פון וייזל הודיע בראשית השיחה, כי הם רואים את עצמם כנציגות מוסמכת של הסתדרות הרוויזיוניסטים. עד עתה היתה מחיצה בינם לבינינו בקשר עם הגיוס, עתה נהרסה מחיצה זו. שאלת הגיוס גרמה לפירוד בשורותיהם. הם – מצדדי הגיוס, הנמנים על המפלגה – היו במיעוט,¹¹ אבל עלה בידיהם להביא את התנועה הרוויזיוניסטית לקבל הצעותיהם. פון וייזל הוסיף, כי לדעתו נפלה גם מחיצה אחרת. הם אינם רואים עוד הבדל בין הפרוגרמה המדינית שלהם ושלנו, הכוונה לצבא יהודי ולמדינה יהודית, ואינם רואים כל יסוד לפירוד בינינו. שאלתי אם הם מוכנים לחזור להסתדרות הציונית. לא היתה תשובה שלילית, אבל פון וייזל שאל אם אנו מעוניינים בשיבתם להסתדרות הציונית. השבתי בחיוב, אבל פון וייזל העיר לי, כי רבים מבני סיעתי אינם להוטים אחרי זה. השיחה התנהלה על יסוד ההנחה, שהמצב נשאר כמו שהוא, זאת אומרת שהם נמצאים לפי שעה מחוץ להסתדרות הציונית. הם טענו שהיישוב, וגם הם בתוכו, עומד בפני סכנה איומה של פלישה ועליהם לקבוע את הקו שעליהם לנקוט בו, והציעו שוב ועדה משותפת לשם דיון על קו הפעולה להגנה על הארץ. הוועדה גם תדון על התנהגות היישוב למחרת הפלישה. דר' יוסף שאל אותם אם כוונתם רק לתוכנית אחידה או גם לפעולה אחידה. התשובה היתה: פעולה אחידה, והוסיפו: הנה, מתנהלת עתה "מגבית ההתגייסות" – מה יהיה חלקם במגבית זו? השבתי, כי הנהלת הסוכנות מוכנה לבוא איתם בדברים מדי פעם בפעם, להסביר להם את המצב, אבל אינה מוכנה לוועדה משותפת. יש שאלות הרבה יותר דחופות היום, מאשר התנהגותנו לאחר הפלישה, על זה מוקדם בכלל לדבר. השאלה העיקרית כרגע היא גיוס ומגבית כספית. מהן הצעותיהם בכך? תשובתם היתה כי ביחס לגיוס דעתם כדעתנו, כי יש לחלק את הכוחות בין גיוס לצבא ובין גיוס לענייני הביטחון. אגב, בכל שיחה הזכירו את ה"נוער" שלהם, אבל לא את השם "אצ"ל", כנראה למען לא להכביד על המשא ומתן איתנו. ייתכן גם שיש פילוג חדש בין הרוויזיוניסטים, בית"ר מצד אחד מחייבים את הגיוס, ואצ"ל מצד שני המתנגד לגיוס – (גרנבוים: יש עוד אפשרות והיא שהם משאירים לעצמם את אצ"ל כרזרבה) – רצונם הוא שהנוער שלהם ישותף בפעולות האימון והנוטרות, והמגבית תהא כללית.

8 וולפגנג-זאב פון וייזל (1896–1974). עלה ב-1922. רופא ועיתונאי. מראשי התנועה הרוויזיוניסטית.

9 דוד יצחק בוקשפן (1904–1972). עלה ב-1934. מפעילי התנועה הרוויזיוניסטית.

10 בן ציון שטרנברג (1894–1962). עלה ב-1940. פעיל בת' הרוויזיוניסטית ברומניה ובא"י.

11 לעומת אנשי אצ"ל במפלגה, שהוסיפו להתנגד לגיוס (ר' עופר, עמ' 153–154; מאבק א-1, עמ' 349).

הם יעבדו בה ויראו את כוחם איך אפשר לגייס כסף, אבל יחד עם זה הם דורשים את חלקם. יש להם מנגנון לגיוס, והם רוצים חלק למען כלכלת המנגנון. אילו היה מנגנון מוניציפאלי לגיוס הם היו מוכנים לוותר. הסברתי להם את האבסורדיות של הקמת לשכות גיוס מוניציפאליות – בדבר זה הכרחית מרות לאומית. בשיחה גם הודיעו, כי אם אנחנו לא נסכים לשתפם במגבית הם יילחמו בה ויודיעו שהיא פסולה. הסברתי להם, כי איננו רואה דרך לתת להם כספים בשביל הנוער, ובכלל ידוע שהשתתפותם במגבית אינה מעלה ואינה מורידה הרבה, ולא ייתכן שיתנו כסף לנוער לענייני ביטחון, באשר נוער זה עומד מן הצד ואין איש אחראי לפעולותיו. הם טענו שגם אצלנו לא הכל בסדר. אמרתי שייתכן שלא הכל בסדר אצלנו, אבל אנחנו משתדלים לתקן את הדברים.

הם הציעו שיתוף פעולה. אבל הסברתי להם מה יכולה להיות תוצאת שיתוף פעולה זה, כי במקרה שלא יסכימו לדעתנו יפרשו שוב ויעשו את רצונם הם. פון וייזל השיב, שאם תהיה ועדה משותפת הרי יוחלט הדבר ברוב והם יקבלו עליהם את הדין. אמרתי, שלמרות שהנהלה מעוניינת במקסימום של שיתוף, היא אינה גורסת שיתוף מעין זה ויש דברים שלא נוכל לוותר עליהם, כגון אחריות לפעולה וכדומה. אין אנו רוצים במלחמה איתם, אבל לא נרתע ממלחמה אם יהיה צורך בכך. קבענו שביום ה' תהיה ישיבה נוספת. הם הביעו את מישאלתם שבפגישה הבאה ישתתפו גם חברי הנהלה אחרים – כוונתם לחברי הנהלה המשתייכים לסיעות אחרות. אני מציע להחליט: א. ההנהלה מתייחסת בחיוב לשיבת הרוויזיוניסטים להסתדרות הציונית עם כל הזכויות והחובות.¹² ההנהלה גם מוכנה להציע לוועד הפועל הציוני להסכים לכניסת רוויזיוניסטים להנהלה הציונית בתור הוראת שעה, אבל כל זה אמור בתנאי של איחוד בכל שטחי הביטחון. ב. למסור סמכות למחלקה המדינית לנהל משא ומתן על פעולה אחידה בגיוס לצבא וכן תמיכה למנגנון הגיוס של הרוויזיוניסטים בתנאי של פיקוח. כן למצוא דרך של השתתפות בפעולות האימון של הנוער הרוויזיוניסטי – גם זה בתנאי של פיקוח מצדנו.

היו"ר גרינבוים סיכם שהנהלה מייפה את כוחו של מ"ש להודיע לרוויזיוניסטים על נכונות לחזרתם להסתדרות הציונית על יסוד חובות וחזיונות שוות. להלן התקיים המשך הדיון בנושא הרחבת ועדת הביטחון. הוחלט כי אין ההנהלה מתנגדת לצירופם של מר צימרמן, בא כוח איכרי הגליל העליון וגב' בת-שבע חייקין מסיעת הפועלים לוועדת הביטחון, וכן להוספת דר' לנדואר דודר אבולעפיה "מתוך הנחה ברורה שאינה רואה בזה הסכם מצידה לנציגות עדתית בוועדה".

12 הרוויזיוניסטים חזרו להסתדרות הציונית העולמית רק בסוף 1946, בימי הקונגרס הציוני הכ"ב.

מגבית ההתגייסות

הופיין היקר,

ודאי ידוע לך, כי המאמץ הכספי שהחל בסיסמת "התעשייה לחייל" התרחב בממדיו והתגוון במטרותיו. למפעל המורחב ניתן שם "מגבית ההתגייסות", שמטרותיו כוללות את מטרות "התעשייה לחייל", עזרה למשפחת החייל, לחייל המפוטר ולחייל שבשירות, והמקיפות, נוסף על כך, גם את העזרה לנוטר ולמשפחתו, את כלכלת מפעלי ההכשרה של כוחות הביטחון לשעת חירום וכיסוי חלק מההוצאות הארגוניות של מפעל התגייסות היישוב. מפעל "התעשייה לחייל" מתמזג מתחילת חודש יולי במגבית ההתגייסות. הנני לבקשך, בשם המוסדות המוסמכים, לקבל עליך את התפקיד של גזבר-נאמן לגבי כל כספי מגבית ההתגייסות, בדומה לתפקיד שהואלת לקבל על עצמך לגבי "התעשייה לחייל". הנני בטוח שלא תשיב את פנינו ואבקש לאשר לי זאת. תודת כולנו נתונה לך על כך למפרע.

לשם קידום מהיר של מפעל ההתגייסות היישובית ופעולות העזרה הקשורות בו עלה בידי מגבית ההתגייסות להשיג מלווה בסך 75,000 לא"י לכיסוי ההוצאות של החודשים הראשונים - יולי ואוגוסט ואולי ספטמבר 1942. המלווה נתקבל בסך 50,000 לא"י מהסוכנות והקרן הקיימת ו-25,000 לא"י מהסתדרות העובדים.

נקבע, כי כל הכנסות מגבית ההתגייסות במשך שני החודשים יולי ואוגוסט, מחוץ לסכומים היוצאים מכלל זה, אשר אותם אפרט להלן, תוקדשנה לפרעון המלווה. לשם כך הנך מתבקש להעביר שני שלישים מהכנסות החודשיים לסוכנות היהודית ושליש אחד לוועד הפועל של הסתדרות העובדים.

הסכומים היוצאים מכלל סידור זה הם תרומות חברת האשלג וחברת החשמל למפעל "התעשייה לחייל". את תרומות שתי החברות האלו אבקשך לחלק כמקודם בין ארבעת סעיפי החלוקה של כספי "התעשייה לחייל" לפי המתכונת הקבועה.

כעבור שני החודשים ייקבע סידור חדש לחלוקת הכנסות המגבית בין פרעון המלווה לבין ההוצאה לצרכי הפעולה מתוך הנחה, כי המלווה טעון פרעון לכל היותר במשך חמישה חודשים נוספים.

ליתר הסבר העניין הנני מצרף לידיעתך העתק מכתבי אל דר' א' ברט,¹ נשיא הנהלת "מגבית ההתגייסות".

בברכה, משה שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

סקירה מדינית

מ. שרתוק: אני רוצה להקדים ולהגיד שתהיה רק אינפורמציה. כאשר אין אינפורמציה יש טענות "מדוע אין אינפורמציה?" כאשר יש אינפורמציה יש טענות "מדוע רק אינפורמציה?" ובכן, אפשר להלקות אותי למפרע - הפעם יש ביכולתי להביא רק אינפורמציה ואבקש את סליחתכם. לא היתה לי שהות של רגע להתכונן, ובכן, אהיה מוכרח לדבר לפי ניירות כדי לא לאבד את החוט. דיבור לפי ניירות אינו קל ואני אבקש מחברים סבלנות.

אני רוצה למסור, קודם כל, על השתלשלות המשא ומתן שלנו בשאלת שיתופנו המקסימלי בהגנת הארץ. הפרשה הזאת התחילה בפברואר 1942. יותר נכון לומר - השלב האחרון של הפרשה הזאת התחיל בפברואר 1942. התחלנו אז לנהל שיחות באופן יותר אינטנסיבי מקודם. ראשית, על גורל כוחנו הצבאי לגבי הגנת הארץ. ושנית, על ניצול אותם הכוחות שלנו, שאינם יכולים להיכנס למסגרת צבאית לאותה המטרה. התחלנו בשיחות אלו בפברואר והן נמשכו במרס.

ב-23 במרס² הייתי אצל המפקד בירושלים והצגתי לפניו את שתי הבעיות האלו: בעיה ראשונה - שאלת שיכלול והרחבה של הכוח הצבאי היהודי המיועד להגנת הארץ על ידי ציוד משוכלל יותר ואימון משוכלל יותר, וצירוף הפלוגות המבודדות האלו ["באפס"] לחטיבות גדולות יותר, ולבטליונים, בעיה שנייה - שימוש ברזרבה הגדולה של כוח האדם שלנו, כדי להכינו לתפקידים של הגנת הארץ.

ובדומה ל"משמר המולדת" באנגליה, הצעתי כמסגרת את חיל הנוטרים ואת האפשרות שישנה להרחיב את חיל הנוטרים כמעט בלי גבול על ידי השבעת אלפים ואפילו רבבות של אנשים בתור שוטרים מיוחדים, היכולים להיקרא לשירות פעיל בכל שעת צורך - מובן מאליו, בהנחה שהאנשים האלה יאומנו בעוד מועד ויוכן מלאי הגון של נשק שיוכלו להשתמש בו בשעת צרה. הסבתי את תשומת לבו לעובדה, שחיל הנוטרים הקיים, שיש לו רזרבה של 14 אלף איש, הרזרבה של הנשק שלו היא רק 2,000 רובים, זאת אומרת רובה אחד ל-7 אנשים. ואם רוצים להשתמש דווקא בלשון הכתוב, אז אפשר לומר: "והחזיקו שבעה אנשים רובה אחד".

הגנרל הבטיח להתעניין בשאלת שיכלול האימון של פלוגות ה"באפס". הוא לא נתן כמעט שום תקווה באותה שיחה לעניין הקמת הבטליונים, מפני שראשית, הוא טען שהדבר בלי ספק ייתקל במעצורים פוליטיים, כאשר למעשה זהו שוב צבא

1 מתוך הפרוטוקול.

2 ר' מאבק א-1, עמ' 332.

יהודי. ושנית, מפני שצירוף פלוגות "באפס" לבטליונים מחייב תוספת רצינית של ציוד, ולא רק תוספת כמותית של אותו הציוד שישנו, כי אם תוספת איכותית של כלים שכיום אינם ברשות הפלוגות האלו וכלים מאיכות רצינית מאוד, והוא מסופק מאוד אם יעלה הדבר להשיג את הכלים האלה בתנאי ההספקה והציוד הקיימים. אשר לשימוש בחיל הנוטרים, הוא הראה עניין בדבר זה – אני צריך לומר, שאת שאלת ניצול הפוטנציה של חיל הנוטרים והכשרתו של חיל הנוטרים לשם ניצול הפוטנציה שלו עוררנו חדשים לבקרים עם כל השרשרת הארוכה של הגנרלים שהיו בארץ מתחילת המלחמה. הגנרל הזה היה אז חדש פחות או יותר בתפקיד זה – אבל שוב הצביע על קשיים פוליטיים: איזה רושם יעשה הדבר בארץ ובמזרח התיכון אם הממשלה תיזקק לכוח יהודי גדול, מפני שאני דיברתי על רבבות אנשים לתפקידים אלה. אבל הוא הבטיח לעיין בדבר והבטיח באופן מיוחד לטפל בשאלת השגת נשק נוסף לחיל הנוטרים ושיכלול האימון של חיל הנוטרים בסגנון צבאי יותר.

אחרי השיחה הזאת נסעתי למצרים, ואחת ממטרות נסיעתי היתה פגישה עם המצביא גנרל אוקינלק. זה היה לאחר שכבר היו לי איתו שתי פגישות והיה מצידו יחס ידידותי למדי בפגישות האלו. אבל הפעם לא עלה בידי לראותו. כנראה, כבר אז המטה היה שקוע ראשו ורובו בהכנות למערכה שהתחילה במאי במדבר המערבי. אתם יודעים בוודאי, וזה נתפרסם, שנעשו הכנות לאופנסיבה מצד האנגלים, אבל האויב הקדים ודחק את קץ הדברים על ידי אופנסיבה מצדו. אוקינלק בעצם היה מחוץ לקהיר כמעט כל הזמן שהייתי במצרים. הוא היה בנסיעות ובביקורים בפינות שונות של החזית ושל העורף. הוא מסר לי אז ידיעה על ידי שלישו, שהוא מצטער מאוד שאיננו יכול לראות אותי, אבל הוא מעוניין מאוד לשמוע מה יש בפי להגיד והוא מציע שאני אכתוב לו. חזרתי לארץ וב-17 באפריל כתבתי תזכיר לגנרל אוקינלק.³ אולי צמחה מזה טובה אחת שלא ראיתי אותו אז, והיא שעל ידי כך הוכרחת לכתוב תזכיר, באשר בדרך כלל תנאי העבודה הם כאלה שאני מספיק מעט מאוד לכתוב. לפי השתלשלות הדברים להבא תראו, שספק רב אם השיחה שלי עם אוקינלק היתה משנה את הדברים באיזה אופן ניכר, אם כי בשיחה יכולתי לומר דברים שלא יכולתי לכתוב אותם, על כל פנים, לפי סגנוני אינני חושב שאפשר לכתוב אותם. אבל על ידי כך נוצר מסמך בעל ערך מסוים, ששימש אחר כך כל הזמן יסוד להסתמכיות ולמשא ומתן והלך ללונדון ולאמריקה, והוא שימש, אני מקווה שהוא הגיע – אין לי עד היום אישור על כך למרות כל הטלגרמות שלי – להאחדת הפעולה שלנו. אומנם, את תמציתו של התזכיר העברתי טלגרפית מייד ללונדון ולאמריקה.

לא אוכל לקרוא כאן את התזכיר. הוא משתרע על פני 5 עמודים ארוכים של כתב יד צפוף. בתזכיר באתי בהנחות מסוימות:

הנחה א': ייתכן כיבוש ארץ-ישראל על ידי הנאצים. על כל פנים, עלינו להיות מוכנים לאפשרות זו גם אם נראה אותה כאפשרות רחוקה – אתם צריכים לזכור, שזה היה ב-17 באפריל. זה לא היה לאחר נפילת מרסה-מטרוח. זה היה לא רק לפני חידוש המערכה במדבר המערבי. זה היה לפני ההגברה המחודשת של המערכה ברוסיה שהתחילה בסוף מאי. אבל, לעומת זאת, רוחו הנחות, לא רק אצלנו אלא גם בחוגי הצבא, על אפשרות של התחלת פעולות המכוונות ישר נגד סוריה וארץ-ישראל.

כפי שנתברר ביתר בירור אחר כך, בחוגי הצבא היתה הנחה שיש להיכון לאפשרות קרובה של ניסיון פלישה נאצית לסוריה או לארץ-ישראל, או לסוריה על מנת לעבור משם לארץ-ישראל, בים ובאוויר, אולי מאי כרתים בתוך הים. בהתאם לאפשרות זו נתכנו ובוצעו עבודות הכנה מסוימות והוקמו קווי ביצורים. מתוך הנחה שמצפון תיפתח הרעה, ומתוך הנחת לוואי שהרעה שתיפתח מצפון יכולה לגלוש למזרח, וממזרח היא יכולה להגיע לארץ-ישראל, הוקמו קווי ביצורים בדרום הלבנון, בצפון ארץ-ישראל ובמורד ההרים כלפי הירדן – קווי ביצורים שלא מעט עבודה עברית הושקעה בהם ולא מעט הדרכה עברית הושקעה בהם. גם בדרום הלבנון, גם ביריחו, עבדו בביצורים אלה שתי פלוגות מהנדסים יהודיות. אתם שמים לב שאינני מציין שום הנחה בדבר פלישה מדרום, ובאמת לא היתה הנחה כזאת באותם הימים, על כל פנים לא התכוונו לכך. היה זמן שחשבו על קו ביצורים בדרום הארץ, אבל הקו הזה היה צריך להיות מופנה צפונה, זאת אומרת אילו הקימו אותו, היו מקימים אותו אז מתוך הנחה שאולי לא יצליחו להחזיק מעמד בארץ-ישראל כלפי הכובש שיבוא מצפון ויצטרכו לסגת אחורנית לקו הגנה שני או שלישי לשם הגנה על תעלת סואץ. קו הגנה זה צריך היה להיות בדרום ארץ-ישראל. אחר כך מצאו, שבוה תהיה כבר זהירות יתרה. היה גם שיקול, שזה יכול לעורר בהלה גדולה בארץ והסתלקו מהתוכנית הזאת. זה היה הרקע הכללי שעל יסודו נכתב התזכיר.

הנחה ב': שלא כמוה פלישה לארץ-ישראל כמו פלישה נאצית לאיזו ארץ אחרת שהיא, באשר פלישה נאצית לארץ-ישראל פירושה השמדת היישוב. הסברתי אחר כך על יסוד מה אני מניח את ההנחה הזאת. אני רואה את עצמי פטור אפילו לסכם את ההסברה הזאת, אם כי פה ראיתי צורך לעשות אותה במפורט.

הנחה ג': כי הגנת ארץ-ישראל הוא עניין הרבה יותר חמור ליהודים מאשר הוא לאימפריה הבריטית, באשר אין פירוש הדבר אובדן האימפריה הבריטית, אבל פירוש הדבר אובדן היישוב וסתימת הגולל על תקוות ישראל.

הנחה ד': שמשום כך הגנת ארץ-ישראל מטילה גם אחריות חמורה ביותר על האימפריה הבריטית לתת אפשרות לעם היהודי להשתתף במערכה זו במלוא כוחה. הנחה ה': שהעם היהודי מסוגל לחרף את נפשו במלחמה זו יותר מאשר מסוגל איזה עם אחר שהוא.

הנחה ו': שהדבר הזה איננו רק עניין חיוני לעם היהודי, אלא הדבר הוא גם חיוני לאימפריה, כאשר בארץ הקטנה הזאת יישוב של למעלה מחצי מיליון נפש, שאם יאורגן, יאומן ויצוייד כהלכה, הוא יכול להוות כוח ניכר ובמסיבות מסוימות הוא יכול גם לשמש כוח מכריע.

אחר כך עברתי להצעות מעשיות, שהן נפרדות לשני חלקים: ראשית – צבא. שנית – "משמר המולדת".

בנוגע לצבא תיארתי את המצב של פלוגות "באפס" שנכנס לתוך מעגל קסמים. כולן עוסקות בתפקידי משמר בלבד. האימון שלהן נחשל מאוד וקלוש מאוד. הצבא טוען שהפלוגות כולן עוסקות בתפקידים סטטיים מפני שהן מעטות במספרן. אם יגדל מספרן, אפשר יהיה לשחרר פלוגות לאימונים ולהתגוננות לקרב. אבל כל זמן שכוה הוא המצב, חינוך של הפלוגות האלו יורד ומתמעטים המתגייסים לתוכן, וחוזר חלילה. ובכן, דרשתי לשבור את מעגל הקסמים. אמרתי שאנו מוכנים לשבור אותו מצידינו על ידי המרצת הגיוס לתוכן, למרות אי-הפופולריות של הפלוגות. דרשתי מהצבא מאמצים להפיה רוח חיים בפלוגות האלו על ידי תוכנית אימונים יותר מעולה, למרות מיעוט מספרן ולמרות תפקידי המשמר שהן עמוסות בהן. אבל אמרתי שלא די לנו בזה. הפלוגות האלו מיועדות להלכה להגנת הארץ, זאת אומרת לתפקידי קרב במקרה כיבוש. אין איש יכול לתאר לעצמו כיצד פלוגות אלו תוכנסנה לקרב ותשתתפנה בו, כשהן פלוגות מבודדות ונפרדות ללא כל פיקוד אחיד וללא כל הכנה לפעולה בחטיבה גדולה היכולה להיכנס לחזית. מכאן באתי להצעה של הקמת בטליונים.

אני רוצה להזכיר: הדבר היה בימים שהגיוס היה בשפל. בחודש אפריל נתגייסו לצבא 130 איש. נדמה לי, שהיום בלבד נתגייסו יותר. על כל פנים, הייתי היום בסרפנד ומצאתי את המחנה הומה ושוקק, עשרות אנשים מהצבא עסקו רק בקבלת האנשים, ליד שלוש שורות של שולחנות בחדר גדול כמו זה ישבו אנשים וקיבלו את הטירונים. אבל כזה היה המצב אז. אף על פי כן, הבטחתי בתזכיר זה אפשרות של הקמת 10 בטליונים, בהנחה שיש כבר אלפיים איש ובהנחה שאפשר יהיה להוציא מיחידות אחרות כאלף איש ולהעביר אותם לבטליונים, ואמרתי שאפשר יהיה לגייס עוד שבעת אלפים איש. אם להניח שבטליון בכוח מלא הוא אלף איש, בעצם זה פחות קצת – אז אפשר להקים 10 בטליונים יהודיים לתפקידי קרב לתפקידי הגנת הארץ.

הסעיף השני היה "משמר המולדת". לא אחזור על כל התוכנית. אני מניח שהיא מוכרת לחברים. התוכנית היא השבעת רבבות אנשים בתור "שוטרים מיוחדים", ואני נקטתי מספר של 50 אלף. אם יש בחיל הנוטרים כיום – קשה מאוד לקבוע לפי איזה פרינציפ לחשוב – לפי פרינציפ אחד 20 אלף איש, אז זה תוספת של 30 אלף; אם לחשוב לפי פרינציפ אחר, שיש רק 16 אלף איש כיום בחיל הנוטרים, אז זה 34 אלף. לא ייחסתי ערך רב למספר המדויק. רציתי לעשות רושם שכאן אפשר לדבר על

תוספת של רבבות. תיארתי את האפשרויות לא רק מהצד הכמותי, אלא גם מהצד האיכותי. קודם כל, התנוחה של היישובים שלנו שהיא לאורך החוף והיא בצפון, באזורים שהם יכולים להיות הראשונים לפגוש את האויב והערך של היישובים האלה בתור בסיס של פעולות קרב: ידיעת הסביבה, ניסיון של פעולה מתואמת, ניסיון של הנוטרים ממלחמת ארבע שנים שבתוך הארץ,⁴ הקָדָר שישנו בתוך חיל הנוטרים לתפקידים של הדרכה, אימון ופיקוד. ברור, שכאשר אנו מדברים על חיל הנוטרים, אנו מתכוונים למסגרת יותר רחבה [ה"הגנה"] שאנו רוצים להציג אותה בפני השלטונות בדמות של הנוטרים, ושאנו מכנסים אז לתוך המסגרת הזאת את כל אוצר היכולת, הכישרון, הניסיון, המומחיות והנכונות לקרב שישנה בתוך המסגרת הרחבה שלנו. הצעות בפרק זה נסתכמו בסעיפים הבאים:

- א. הגדלת כוח הנוטרים המיוחדים עד 50 אלף. מספר הנוטרים המיוחדים עתה הוא (במספרים עגולים) – 15 אלף, זאת אומרת תוספת של 35 אלף נוטרים מיוחדים.
- ב. תוכנית רחבה של אימון, קורסים מיוחדים לסמלים וסידור מחנות לנוטרים טוראים לתפקידים קצרים של אימון נמרץ.
- ג. העמדת כל הכוח הזה תחת פיקוד ופיקוד צבאי והקמת מטה צבאי להדרכת הכוח הזה, קודם כל באימונים חדישים.
- ד. הכנת מלאי מספיק של נשק: רובים, מקלעים, מרגמות, רובים אנטי-טנקיים וכלי נשק אחרים – לשם חלוקה לכוח הזה בשעת הצורך.

סיימתי את המכתב כך:

אני מוכרח לבקש את סליחתך על שפנית אליך באריכות, בזמן שאני יודע שאתה עמוס בעניינים בעלי חשיבות מכרעת, אולם אני בטוח כי אתה תעריך את חרדתנו ואת האחריות החמורה הרובצת בימים אלה על אנשים שענייני העם היהודי הופקדו בידיהם.

יש עוד כמה סעיפים שיכולתי להמציא ביחס אליהם פרטים נוספים בשיחה בעל פה, ואינני צריך להדגיש שאהיה מאושר לטוס מייד לקהיר לשיחה, אם זמןך ירשה לך לראות אותי.

הרשני לסיים את המכתב הזה בהדגשה מחודשת מהי הגנת ארץ-ישראל לנו: שום עם אחר לא יילחם בהחלטה כה נחרצת להגנתו.

על המכתב הזה קיבלתי מייד אישור מ-20 באפריל והיו בו שני פסוקים: "אני מודה בעד המכתב שאני מעיין בו בכבוד ראש". שנית, "אני מצטער שלא עלה בידינו להיפגש".

4 "מאורעות" 1936-1939 (המרד הערבי).

אחרי שולחי את התזכיר הזה הלכתי לראיון עם ממלא מקום הנציב. הראיון הזה היה ב-21 באפריל.⁵ כאשר באתי לארץ, מצאתי שהנציב נסע לאנגליה. ממלא מקום הנציב הודיע לי בראיון זה, שאחרי שיחתי עם הגנרל [מק-קונל, מפקד הצבא בא"י] מסר הגנרל דוח לנציב על השיחה והביע לפניו את ספקותיו ביחס לשימוש רחב בחיל הנוטרים, והנציב כאילו תירץ לו את הספקות האלה והודיע לו שיש מצידו הסכמה גמורה לכך שישתמש בחיל הנוטרים לתפקידי משמר המולדת בקנה מידה רחב, ושאם יבואו ערבים אליו בטענות, יש לו מענות על הטענות.

אחרי הדברים האלה הלכתי שוב אל הגנרל. השיחה הזאת נתקיימה ב-27 באפריל.⁶ בשיחה זו, שהשתתף בה גם חברי [דב] יוסף, ראיתי התקדמות. קודם כל, מבלי שעוררתי את שאלת הבטליונים, הוא הודיע לי בהתעוררות עצמית כי הוא יכול לבשר לי שהשאלה הזאת הועמדה לדיון. כוונת דבריו היתה לומר, שאין שאלה של התנגדות פרינציפיונית, דנים על השאלה הזאת. ביחס לחיל הנוטרים הוא הודיע שהוא עושה מאמצים להשיג נשק נוסף והוא עושה מאמצים להשיג קצין לפיקוח על האימונים, והוא מבקש שלא ללחוץ עליו לגבי קביעת המספר הכולל של האנשים שיכונסו למסגרת זו, שלא ללחוץ עליו שהוא יתחייב על 30 אלף איש או 40 אלף איש, ושהוא מבקש שנסכים כי מוטב להתחיל במועט ולהתקדם בהדרגה מאשר להתווכח מה יהיה המספר הסופי. הוא הציע שניגש ונעשה את ההתחלה קודם כל במקומות במועדים יותר לסכנה, זאת אומרת באזור החוף וצפון הארץ, ואני הסכמתי לעת עתה, כל זמן שאין יישובים יהודיים בכל איזור ההרים ובעמק הירדן התחתון ואין עוד רבים בנגב המרכזי, שהכנותינו תצטמצמנה בשני האזורים האלה – ויתרתי פה – בכל אזור החוף ובכל צפון הארץ. הוא סיים את השיחה בזה שאמר כי הוא מקווה שיוכל בקרוב למסור לי דוח על התקדמות.

עברו שבועיים ולא נתקדם שום דבר. אז פניתי שוב וביקשתי ראיון, ואז הוא ביקש למסור לי שהוא מצטער מאוד, אבל אין לו עוד שום חדש והוא מקווה שבקרוב יהיה לו משהו חדש. ב-25 למאי כתב לי אוקינלק. לא עניתי על המכתב הראשון שלו, לא לחצתי יותר על אוקינלק. המכתב השני בא לגמרי מהתעוררות שלו. והוא כותב בו:

אני מרגיש כי אני חייב לך בירור על שלא נתתי תשובה למכתבך מ-17 באפריל. כפי שאתה יודע בוודאי, קיימים בזמן האחרון דיונים בלונדון על כמה שאלות שנגעת במכתבך ועל השאלות שנובעות מתוכן. אני מקווה כי הדיונים האלה כמעט הגיעו לידי סיום. אני חושב לרצוי לדחות את תשובתי השקולה לתזכירך המעורר כמה שאלות של מדיניות גבוהה (high policy)

5 ר' מאבק א-1, עמ' 429.

6 ר' מאבק א-1, עמ' 550, 551.

עד שאוכל לשלוח לך תשובה שתטפל בכל העניינים האלה באופן ממצה, דולֶה (exhaustive). אני מקווה שאוכל לעשות זאת בקרוב. המכתב הזה נכתב ב-25. ב-26 במאי התחילה האופנסיבה הגרמנית במדבר המערבי. בתחילת יוני פניתי שוב לגנרל מק-קונל וביקשתי ראיון, ושוב קיבלתי אותה תשובה, שהוא מצטער מאוד שאין לו עוד מה להודיע. הוא מקווה שבקרוב יוכל למסור לי דברים ברורים. ב-21 ביוני נפלה טוברוק. ב-22 ביוני כתבתי לגנרל אוקינלק לאמור:⁷

הייתי אסיר תודה לך בעד שני מכתבך - פה אני מסכם בקצרה את שני המכתבים - מתאריך המכתב האחרון לא שמעתי שום דבר לא מהמטה הראשי ולא מהמיפקדה בירושלים. קשה היה לי להחליט להטריח אותך מחדש ביודעי מה עמוס עליך עכשיו, ואני חייכתי בסבלנות לידיעה נוספת ממך. אבל המאורעות האחרונים מכריחים אותי לפנות אליך מחדש, שאם לא כן - אמצע בחובתי. אנו כולנו מקווים שהנסיגה בלוב איננה בעלת ערך מכריע, אבל על כל פנים זוהי אוהרה חדשה שעלינו להיות מוכנים לכל שעת-חירום ושאלת הזמן היא כאן בעלת חשיבות מכרעת. בתנאים כאלה ההרגשה שיש עדיין הרבה מאוד לעשות כדי לאפשר ליהודי ארץ-ישראל להטיל לתוך הגנת הארץ את מלוא כוחם הופכת למקור של חרדה רצינית מאוד. אחריות חמורה מוטלת עלינו ואני מבקש לפיכך רשות להדגיש מחדש את דחיפות העניין ולבקש פעולה מהירה עד כמה שאפשר.

אני יודע שבעברית כותבים במקרים כאלה בסגנון אחר, אבל אני מבקש להאמין שבאנגלית זה מכתב נמרץ למדי באותן המסיבות. באותו יום כתבתי למפקד בירושלים:⁸

נפילת טוברוק משווה דחיפה נוספת לכל השיקולים שהיתה לי ההודמנות להרצות לפניך בשתי שיחותינו, ב-23 במרס וב-27 באפריל. כאשר דר' יוסף ואני נועדנו איתך בתאריך האחרון, הואלת להגיד, כי אתה מקווה שתוכל בקרוב מאוד להודיענו על אמצעים שהוחלט עליהם כתוצאה מעיון בתזכיר שלנו לגנרל אוקינלק מ-17 באפריל. מאז הרשיתי לעצמי לבקש פעמיים ראיון, כדי להיודע מה מצב העניינים, אבל קיבלתי תשובה מהלשכה שלך, כי אין לך עדיין דבר להודיענו. כפי שאתה יודע, אנו שקועים עכשיו במאמץ כולל חדש לאמץ את הגיוס, מאמץ שכבר נתן תוצאות ממשיות, אבל דווקא משום שהגיוס

7 ר' מסמך 23 לעיל, שם התרגום מילולי. כאן תירגם מ"ש בקול מן הכתב.

8 ר' מסמך 24 לעיל, כנ"ל.

הוא במעלה ובייחוד נוכח התפתחות העניינים בלוב, שאלת האימון היותר שלם לפלוגות ה"באפס" וצירופן לבטליונים מקבלת חשיבות נוספת. מחוץ לזה, הציבור היהודי שוקע מיום ליום בחרדה יותר עמוקה. הציבור היהודי נעשה דרוך יותר ויותר מיום ליום לקראת ניצולו המלא על ידי אימון רחב לתפקידי "משמר המולדת". הסוכנות היהודית תמעל באחריותה, אם לא תסב מחדש את תשומת לבך לשאלות אלו בשלב רציני זה.

אחר כך הוספתי אותו דבר שכתבתי לאוקינלק – שאנו מקווים שעניין לוב אינו מכריע, אבל חובתנו להיות מוכנים לכל שעת חירום, וגורל יהודי ארץ-ישראל במקרה של שעת חירום רבתי בארץ זו, או בקירבתה, הוא כזה המחייב ערנות מקסימלית, וצירפתי את העתק מכתבי לגנרל אוקינלק.

על זה קיבלתי תשובה מהגנרל מק-קונל, שבה הוא מודיענו כי אין לו כל סמכות להחליט על דבר בטליונים. העניין נמסר לשלטון יותר גבוה ויש לחכות להחלטתו. זוהי הסיבה מפני מה הודיע לי שאין לו מה להודיענו, אולם הוא מוסיף: חלה התקדמות ידועה לקראת תיקון המצב. אושרה התוכנית לתת למשטרת היישובים העברים אימון יותר טוב תחת חסות צבאית והקורס הראשון כבר התחיל. הצעד השני שנתן לו אישור עקרוני הוא הקמת פלוגות משמר נוספות ומיוחדות, שתהיינה מורכבות מאנשים קשישים. המטרה היא לא רק לקבל פלוגות צבא נוספות לתפקידי משמר, אלא גם לשחרר את הפלוגות הארץ-ישראליות של "באפס" מתפקידי משמר סטטיים ולאפשר להם לגשת לאימון יותר משוכלל ממה שהיה אפשרי עד עכשיו. יש להוסיף, שבמידה שיתייצבו יותר ויותר טירונים לגיוס ותוצרנה פלוגות "באפס" נוספות, יעלו הסיכויים של השבחת האימון לפלוגות הקיימות.

ב-28 ביוני היה לי שוב ראיון עם הגנרל, ואני טענתי שההתקדמות שחלה היא כאין וכאפס לעומת הממדים שאנו הצגנו. ההתקדמות שחלה זהו קורס של 36 סמלים של חיל הנוטרים, נבחרים מכל 12 הגדודים של הנוטרים מכל הארץ, שרוכזו בסרפנד לקורס צבאי נמרץ, אינטנסיבי ומעולה.

ביקרתי היום את הקורס הזה. לא רק שנהניתי ממנו, אלא, מה שהרבה יותר חשוב, נוכחתי לדעת שהאנשים נהנים מאוד מהקורס. הם עושים עבודה רצינית מאוד. כמעט שאין כל "פּלֶסֶט" [זבורית] מיותר בקורס זה. אין מעסיקים אותם בשום תפקידי משמר. אני חושב, שיש פחות "בלסט" מאשר בקורסים שלנו, כי בקורסים שלנו יש לזה ספחים של משמר, כי יש לפעמים שצריך לעמוד על משמר נגד מישהו. כאן הם פטורים מכל המצוות הטפלות האלו. גם תוכנית האימונים חופשית לגמרי מכל דברים של שיגרה. לא עשו אף יום אחד "דריל" – תרגילי סדר – עוסקים אך ורק באימון בכלים ובתרגילי קרב בשדה. יש מיור אחד שהוא מסור כולו אך ורק

לקורס זה ויש מספר סרג'נטים אנגליים. הם עשו היכרות עם פנים חדשים לגמרי, עם כלים שלא ידעו מקודם: רובים אנטי-טנקים, רובי "ברדה"⁹, מרגמות משוכללות וחדישות מאוד. הם עוסקים הרבה מאוד בניתוח המצבים הטקטיים, בהצגת שאלות ופתרונן. הדברים מתנהלים קצת בכבודות מפני שהכל זה עברית ותרגום לאנגלית, אבל זה נעשה בסבלנות למופת מצד המדריכים האנגליים. מורגשת רצינות רבה. מורגש שהמדריכים מבינים היטב שלפניהם לא טירונים, כי אלה אנשים מנוסים מאוד. מפקד המחנה האחראי לקורס, שליווה אותי, סיפר לי הלצה ארץ-ישראלית: חייל טירון בא וכאשר הוציאו אותו לתרגילי ירייה, הוא הפליא לקלוע למטרה וראו שהוא יורה מנוסה מאוד. שאלו אותו: "איפה למדת את זה?" הוא אמר, שהוא עבר "קורס בקורספונדנציה"... אז הוא אמר לי שהוא מתאר לעצמו, שכל הבחורים האלה עברו קורס קורספונדנציה.. הם נמצאים כבר כחודש וחצי שם. הם ימצאו עוד שבועיים ויש כבר החלטה בצבא – יודע זאת הצבא, יודעים זאת אנו, עכשיו יודע זאת מרכז המפלגה – המשטרה הארץ-ישראלית עוד לא יודעת את זה – שיהיה מייד המשך. יש אחדים שנשארים כבר כמדריכים יהודיים לקורס הבא. הם חושבים שיהיה לפחות אותו המספר, אינני יודע אם הדבר הזה נקבע. אילו הקורס הזה היה לפני שנתיים, ואילו הוא היה שלב ראשון של בניין-יסוד – ובדברים כאלה זה לא כמו בבניין ממש, שהיסוד צריך להיות יותר רחב מהבניין, אלא להיפך, זוהי פירמידה שצריכה לעמוד על פסגתה – כי אז כיום היינו מגיעים בלי ספק לחיל משמר בעל ממדים רחבים מאוד ובעל איכות מעולה למדי. אבל כאשר ההתחלה נעשתה בחודש של נפילת טוברוק ומרסה-מטרוח¹⁰, והלאה אין לעת עתה לראות שמאיצים את הקצב, הרי המסקנה ברורה.

כאשר טענתי את הטענה הזאת לגנרל, הוא הודיע לי שזאת לא ההתקדמות היחידה. התקדמות נוספת שהוא השיג היא תוכנית האימון הצבאי של חיל הנוטרים שאושרה על ידי המיפקדה העליונה. אבל הוא לא מסר לי מה התוכנית. הוא מסר לי רק דבר אחד, שאושר מינוי קצין גבוה לפיקוח על האימון של חיל הנוטרים. אבל, הוא הוסיף מייד, הקצין הזה טרם הופיע.

ואשר להשבעת רבבות "ספיישלס" [שוטרים מיוחדים], הוא לא אמר שהדבר איננו בא בחשבון, אבל מה שהתכוון לומר שהוא הודיע באופן קטגורי שאין לדבר על ציוד בשביל כוח בממדים כאלה. הוא אמר לי, שהוא יודע שאני לא האמנתי לו, כאשר אמר לי בפעם הקודמת שאין ציוד לבטליון – זה שאינני מאמין לו איננו משנה את העובדה שאין ציוד. אמרתי לו שחלילה לי לא להאמין לו, וזהו הרע שאני מאמין לו, זאת אומרת שהמצב באמת כך, אבל צריך לעשות מאמצים מיוחדים להשיג משהו.

9 רובה אוטומטי תוצרת מפעל "ברדה", איטליה. מוזן במחסנית עגולה בת עשרים כדור.

הוא פיקפק מאוד אם מאמצים מיוחדים באים בחשבון, באשר הוא בטוח שהמזרח התיכון מוצץ ממרכזי ההספקה של הנשק מה שהוא רק יכול, ומה שהוא איננו מוצץ איננו ניתן להימצץ. לחצתי מאוד בשיחה זו על התחלה מיידית של השבעת ה"ספיישלס" בערים לתפקידי מגן.

אני צריך בנקודה זו להתעכב קצת, כדי להבהיר את מצב העניינים. אם תראו כיום את הסטטיסטיקה הממשלתית, תראו שיש כ-17 אלף "ספיישלס", בהם 14,300 "ספיישלס" השייכים למשטרת היישובים העברים, זאת אומרת באיזור הכפר ובשכונות הנידחות של הערים, ו-2,500-2,700 "ספיישלס" בערים. על כל פנים, אין מכינים אותם לתפקידי מגן וקרב. הם מיועדים בראש ובראשונה - ואפשר לומר, כמעט אך ורק - להיות עזרה למשטרה בשעת משבר, זאת אומרת אם המשטרה תצטרך לצאת לקרב, הם ינצחו במקום המשטרה על התנועה ברחובות, הם ישמרו על הסדר ברחובות, הם ינהלו את יומני המשטרה, הם יתעסקו בכל תפקידי התגוננות פסיבית. אלה הם ה"ספיישלס" של הערים. משטרת היישובים העברים בנויה כך, שעל כל נוטר פעיל יש מספר ידוע של "ספיישלס", בערך שבעה על כל אחד, והאנשים האלה מושבעים במקומות ששם יש נוטרים פעילים. נוצר מצב כזה, שבמידה שהנקודה יותר קטנה, במקומות קטנים מאוד ובנקודות יותר גדולות קצת, אחוז ה"ספיישלס" בה יותר גדול. אבל כל המקומות האלה קטנים לעומת פתח חקווה, לעומת רחובות, חדרה - במקומות קטנים אלה כמעט כל הגברים של המקום הנם, או יכולים להיות, "ספיישלס". אם אינם - זאת אשמתנו, אבל הם יכולים להיות מושבעים, ולמעשה אפשר לומר שהנם מושבעים. במידה שאינם, זה אינו מעלה ואינו מוריד לגבי המצב בנקודה. במידה שהמקום יותר גדול, שם אחוז ה"ספיישלס" יותר קטן. אין לי פה מספרים סטטיסטיים, אבל קל מאוד להוכיח מה אחוז ה"ספיישלס" בפתח-חקווה, רחובות, חדרה לעומת האוכלוסייה הגברית בגיל הצבא במקומות אלה. ובמקומות גדולים - חדרה לעומת האוכלוסייה הגברית בגיל הצבא במקומות אלה, ובמקומות גדולים מאוד כמו תל אביב, עיקרה של ירושלים בלי האגפים שלה, בלי בית-הכרם, בלי מקור-חיים או תלפיות, חיפה בלי הר הכרמל ששם יש משהו - אחוז ה"ספיישלס" קטן מאוד. בחיפה יש משהו יוצא מן הכלל. בתל אביב המספר אפסי. האלפים שישנם אין להביא ראיה מהם, באשר הם אינם מיועדים לתפקידים אלה. אנו ניסינו מזמן - זה היה עניין שיהושע גורדון המנוח השקיע בו כוחות עצומים - להבקיע את החומה ותבענו ואמרנו שהרזרבה של חיל הנוטרים היא לא רק בכפר אלא גם בעיר, ויש צורך שיהיו "ספיישלס" מושבעים בתל אביב שהם בשעת צרה מיועדים למשלוח לגת, לדורות, לטירת-צבי, למעוז, לחניתה, והדבר הזה טרם הושג. אני לחצתי בייחוד בנקודה זו, שתיעשה התחלה ושישביעו 5 אלפים איש בתל אביב בתור "ספיישלס" ויתחילו לאמן

אותם והוא הבטיח בשיחה זו ב-28 ביוני לעיין בדבר זה ברצינות.

ב-1 ביולי היה הראיון של משלחת היישוב בהשתתפותי עם הנציב העליון. בראיון זה גוללנו מחדש את כל הפרשה. אני אולי פטור מלמסור דוח במפורט, מפני שאלהיו גולומב מסר כבר דוח במסיבה שהרבה חברים – אינני יודע אם כל החברים – השתתפו בה. בין שיחתי עם הגנרל ב-28 ביוני והראיון אצל הנציב ב-1 ביולי, ב-29 או ב-30 ליוני, נפגשתי עם המזכיר הראשי וזאת היתה "ועדת פירוק נשק" – במידה שאנו שנינו היינו ועידה הוא פרק מעלי את הנשק, זאת אומרת הצטרף אלי בכל. הוא פתח לרווחה דלתות שלא יכולתי להתפרץ לתוכן, מפני שהן פתוחות לרווחה. כאשר אמרתי שכל מה שנעשה עד עכשיו זה קורס של 36 סרג'נטים, הוא התפלץ למשמע הדבר הזה: "הייתכן? הלא אנו אמרנו להם: לכו קדימה, מצדנו אין כל התנגדות, האם זהו כל מה שהספיקו לעשות?" כאשר אמרתי לו שטוענים עד היום שאין נשק אפילו בשביל הכוח הקיים של חיל הנוטרים, אמר: "מה אתה אומר באמת למצב זה שעד היום הם טוענים שאין נשק? באמת זה מצב משונה מאוד, שאין לו כל הסבר".

מה שמציין את הראיון עם הנציב זה שלגבי הדרישות המעשיות שלנו היתה הסכמה גמורה מצידו. הוא אפילו ציין שאנו נהגנו במתינות – הוא ציין זאת לשבח, כמובן – בהצגת הדרישות האלו. כל השאלה, אמר, היא שאלה של אפשרות מעשית ושל קצב הגשמת הדברים האלה. אנו ניסינו ללחוץ עליו ולהטיל עליו אחריות חמורה בתור נציב ממשלת ה.מ. על המצב הזה שאין לו כפרה, שעד היום הזה אין נשק מספיק בשביל לצייד אפילו את חיל הנוטרים הקיים, מבלי לדבר אפילו על הרחבתו.

עבר שבוע. לא קיבלנו שום בשורה חדשה מהגנרל ולא קיבלנו שום ידיעה מהנציב. בהמשך לראיון הוא הבטיח, כמובן, שיעשה את הפרוטוקול מהשיחה וימסור אותו לצבא וידבר בעצמו עם הגנרל. אנו דרשנו למסור את הדברים ללונדון. הוא לא התחייב, אבל אין כל ספק שמסר את הדברים ללונדון, כי זאת אחריותו, ואז ראיתי צורך לחדש את ההתקפה והפעם להציג תוכנית ברורה ומפורשת לגבי השלב הראשון. ראיתי, שכל זמן שאנו מדברים על 30-40 אלף, אפשר לומר: "אין נשק", ואז שום דבר לא נעשה. שלחתי מכתב מפורש לגנרל שתאריכו 4 ביולי, ובמכתב קבעתי תוכנית כוללת של השבעת 30 אלף איש לתפקידי משמר המולדת, אבל לא בבת אחת, כי אם בשלושה שלבים, שליש, שליש, שליש, ואמרתי: נדבר עכשיו על השלב הראשון של 10 אלפים. אמרתי: אנו מציעים ש-10 אלפים יושבעו מייד, זאת אומרת לא יואחר מ-15 ביולי. הצעתי חלוקה של 10 אלפים האלה: 5 אלפים תל אביב, 2,500 חיפה, 1,500 ירושלים, 1,000 המושבות הגדולות. כנגד 30 אלף מושבעים יהודים, 3 אלפים מדריכים ומפקדים, גם זה בשלושה שלבים: אלף, אלף, אלף. הצעתי שהאלף הראשון ירוכז מייד, ואמרתי שאת האלף הראשון הזה אפשר

לרכו מתוך נוטרים פעילים או שוטרים מיוחדים הקיימים כבר – אצלנו ידוע, שכל מי שרוצים נהפך לשוטר מיוחד הקיים כבר – אלף אנשים תמיד אפשר לרכו ואלף צריכים לקבל אימון מרוכז במשך שבועות אחדים. 10 האלפים הראשונים של השוטרים המיוחדים שיושבעו, התחלת אימונם אינה צריכה להידחות עד שירוכזו המדריכים האלה; אפשר להשתמש במדריכים הקיימים ולהתחיל במחנות, בהדרכה, ובמידה שאין מדריכים מספיקים למחנות, אפשר לעשות אימון ביתי. במידה שהמדריכים האלה יגמרו את אימונם, אפשר יהיה להכניס את כולם למחנות. הצעתי פגישה בינינו ובין הצבא, כדי לקבוע פרטים.

מלבד זאת הצעתי להגדיל את המשמר הנע של הנוטרים הקיימים על ידי תוספת עוד אלף איש, זאת אומרת העברת אלף איש שאינם מקבלים משכורת לקבלת משכורת. כאן אני רוצה להסביר, שבדרך פעולתנו הפנימית אנו מתכוונים להוסיף על אלף שישנם עוד אלף – זה נעשה באלה הימים. כוונת הסעיף הזה להכין מסגרת ליגלית בשביל האלף השני, ולהכין בשבילה תקציב לא ממקורות מגבית ההתגייסות. על המכתב הזה קיבלתי תשובה ב-10 ביולי. קודם כל, הוא מודיע שהעניינים הכוללים במכתב נמצאים בעיון. אבל בינתיים הם מוכרחים לציין, כי אין בנמצא כיום נשק לציווד נוסף לאימון מספרים גדולים של נוטרים או של שוטרים מיוחדים, אולם נעשה את כל המאמצים כדי להחיש את האימון באירגון של משטרת היישובים העברים – לאמור של הארגון הקיים, של המסגרת הקיימת – ולשם כך אנו מנצלים את כל הציווד הנמצא בעין.

בינתיים לונדון פתחה את פיה והתחילה למלל ופתחה פה רברבן. שם, כנראה, נעשה לחץ גדול. לא כל ידיעה על כל הלחץ מגיעה אלינו. יש לנו ידיעות על הופעות נמרצות וחריפות מאוד בפרלמנט שלא הגיעו אלינו, שלא הגיעו בכלל לפומביות כאן. יש גם תשובות, ואנו קוראים לפעמים שבתשובה לשאלה הודיע המיניסטר ומה היתה השאלה, ומה היתה מידת המתיחות והלהט שבה – זה אינו מגיע. אבל ברור, שהממשלה עומדת תחת לחץ.

ב-7 ביולי הודיע מיניסטר המלחמה סר גיימס גריג – אנו רואים מזה שהלחץ הועבר ממשדד המושבות למשרד המלחמה ושעשו מזה לא שאלה אדמיניסטרטיבית של ארץ-ישראל, אלא שאלה של הנהלת המלחמה ושל מדיניות הנהלת המלחמה במצב זה לאחר המפלוגות וכולי – בתשובה לשאלת הצייר סר אדמס שנתפרסמה במקרה זה – הוא שאל מדוע אין מגייסים, מזיינים ומאמנים 40 עד 50 אלף יהודים בארץ-ישראל לתפקידי משמר המולדת. אדמס שאל את השאלה לא ב-7 ביולי כי אם ב-5 ביולי – ואז ענה לו לא סר גיימס גריג, כי אם סר מקמילן, סגן מיניסטר המושבות, שיש בארץ-ישראל: Jewish Defence Organisation "ארגון ההגנה היהודי" ול-Jewish Defence Organisation זה שייכת J.S.P., כלומר משטרת היישובים

העברים - בתוכנו זה נקרא שוטרים לתפקידים כלליים - נניח שוטר השומר על משרדו של מילס, על משרדו של המזכיר הראשי, נוטרים השומרים על שרונה ועל וילהלמה וכולי, נוטרים השומרים על עתלית, על שדות התעופה, על הרכבת, על המחסנים הצבאיים וכו'. בנוהג היישובי המקובל אנו מונים את T.A.P. בתור חלק של J.P.O., ואת Special Constable שוטרים מיוחדים, והכוח הזה ממלא בארץ-ישראל תפקידים של "משמר המולדת".

למחרת נפגש אחד מחברי לעבודה עם קצין גבוה אחד בדרגת קולונל, לא מקטלי קניא, איש משיכיל. הוא אמר: "התעניינתי מאוד לקרוא אתמול בעיתון שיש בארץ 'משמר המולדת' יהודי המונה מ-40 ועד 50 אלף איש". אז הוא שאל אותו: "איפה קראת את הדבר הזה?". אמר לו הקולונל: "זה נאמר אתמול בפרלמנט". התברר, שאדמס שאל מדוע לא מגייסים 40 או 50 אלף איש, מקמילן ענה לו: "יש אירגון ההגנה היהודית, יש נוטרים, יש T.A.P., יש שוטרים מיוחדים", יש ויש - הוא הבין מזה שיש 40-50 אלף איש ושוה בא בתור תשובה לשאלת אדמס. הוא הזכיר, שמלבד אירגון ההגנה היהודית יש עוד כוח אחד נוסף ששם יש יהודים כאלה שאינם רואים עצמם דווקא כיהודים, כי אם בכלל אזרחי א"י, והוא קרא בשם המצלצל והמפוצץ: "חיל המתנדבים" (Palestine Volunteer Forces), שהוא פתוח לכל, ליהודים כערבים.

ראיתי צורך תיכף להשיב על הדבר הזה ללונדון. כאשר צריך לענות, צריך לדעת את המספרים המדויקים, כי נאחזים בכל אי-דיוק קטן כדי להכשיל את כל המספרים שלך. ראיתי צורך לקבל את המספרים של ה-7 ביולי וזה מוכרח היה לקחת 48 שעות. בינתיים שלחתי רק הודעה אחת: היחידה "Palestine Volunteer Forces" קיימת בירושלים ובחיפה ואיננה קיימת בשום מקום אחר בארץ. בירושלים יש 240 איש, בחיפה - 100 איש, בסה"כ 340. אין ולא יכול להיות שום גיוס נוסף ל-"Palestine Volunteer Forces", והגיוס ל-"Palestine Volunteer Forces" במצב של שיתוק מוחלט, מפני שאין אף רובה אחד נוסף לרשות הכוח הזה.

דבר זה הלך ללונדון, באופן שהעתק מהטלגרמה נמסר לממשלת ארץ-ישראל לידיעתה ולא היה כל ערעור מצד הממשלה על המברק הזה. אני רוצה לומר בהודמנות זו: כאשר היצור הזה בא לעולם, הוזהרתי את העיתונות פה, והוזהרתי את חברינו בלונדון, שלא ייחסו לזה כל חשיבות שהיא. אף על פי כן, בעיתונות שלנו כל פעם זה הופיע בכותרות גדולות על שני טורים ובאותיות גדולות. אף על פי כן, בלונדון סידרו חברינו שאלה [בפרלמנט] ודאגו לזה, אם זה יהיה גדול, אם זה יהיה פתוח, ובוה הישלו את העולם בקיום של אירגון העומד על משמר המולדת. בזה לא נגרע אף כלשהו ערך העבודה של אנשים שאינם צעירים ברובם, העמוסים בעבודה והמקדישים באמונה את זמנם הפנוי לאימון ברובה ובמקלע ובתותחים אנטי-אוויריים. המאה בחיפה הם כמעט עד אחד יהודים, ואנו עומדים בקשר איתם. המאתיים וארבעים

בירושלים – שם אולי הפרופורציה בין יהודים וערבים היא אחרת. גם שם יש הרבה יהודים הרואים בזה את המאמץ המלחמתי שלהם ואין חלילה לפסול את הדבר הזה. עוד אני חושב לקבל את המספרים כדי לענות למקמילן, והנה פתח ה' את פיו של סר ג'יימס גריג בבית הנבחרים, ובתשובה לשאלה – הפעם השאלה לא נתפרסמה – הודיע ש-23 אלף יהודים ארצישראלים משמשים בפורמציות המשטרה השונות הממלאות בארץ-ישראל אותם התפקידים המתמלאים על ידי "משמר המולדת" בממלכה המאוחדת. על זה כתבתי את המכתב הבא לממשלת ארץ-ישראל:¹⁰

יש לי הכבוד להסתמך על ההודעה שנמסרה אתמול ע"י מזכיר המדינה למלחמה בבית הנבחרים, שבה הוא אומר כי 23 אלף יהודים א"י משמשים בפורמציות המשטרה השונות הממלאות בא"י את אותם התפקידים המתמלאים על ידי משמר המולדת בממלכה המאוחדת. הנני להסב את תשומת לבכם הדחופה לעובדה, כי 23 אלף יהודים אלה יש ברשותם רק 7,500 רובים (ואני מונה מספר של כלי נשק אחרי שזה בחזקת סוד, על כל פנים מספרים קטנים) וכמות מאוד בלתי מספקת של תחמושת. מהרובים רק 2,500 הם רובים אנגליים והשאר רובים איטלקיים. הרובים האחרונים האלה נחשבים על ידי השלטונות המוסמכים לרובים שבחלקם הגדול אין לסמוך עליהם והמלאי של התחמושת בשבילים מצומצם מאוד. לפי הידיעות של הסוכנות היהודית, אין שום מלאי של נשק שאפשרי לחלקו לכוח זה במצב חירום. אשר למלאי של 400 רובים הנמצא במרכז המשטרה, הרי הוא כלול בתוך הסה"כ של 7,500 (גם פה דייקתי, מתוך חשש שמא יאחזו באיזה דבר!).

יתר על כן, 23 אלף אלה כוללים כ-15,600 שוטרים מיוחדים, מאלה 14,600 הנם חברי היישובים החקלאיים המקבלים רק אימון מקומי וארצי, 2,000 הנם אנשי הערים שהאימון שלהם הוא עוד יותר נחשל. מ-7,500 רובים רק 2,000 עומדים לרשות 14,600 השוטרים המיוחדים בכפר ורק ממאה עד מאתיים ברשות האלפים שבערים.

פה הוספתי נקודה, שבשאלת מעמדם הרישמי של השוטרים המיוחדים, שסר ג'יימס גריג מונה אותם כפורמציות משטרה הממלאות אותם התפקידים המתמלאים על ידי "משמר המולדת" בממלכה המאוחדת, הודיעה ממשלת א"י שכל חלקי המשטרה נחשבים כחלק של הצבא מחוץ למשטרה המיוחדת:

יש לציין, כי במסיבות אלו הודעתו של מיניסטר המלחמה מוליכה שולל.

כוחו הממשי של איזה חיל איננו תלוי רק במספר האנשים, אלא בציוו, זיון ואימון; הוא גם תלוי במעמדו הרשמי. אשר לשאלה היסודית של הנשק, הרי גם אם נניח שהנשק שישנו יפעל על הצד היותר טוב ומלאי התחמושת יהיה מספיק בהחלט, הרי רק שליש אחד מהאנשים האלו יוכלו להיכנס לפעולה בעת ובעונה אחת. הסוכנות היהודית תעריך, אם העובדות האלו תועברנה טלגרפית לידיעת ממשלת המ.

באותו היום שלחתי טלגרמה ללונדון, שבה עניתי למקמילן ולגיימס גריג. לא אלאה אתכם בזה. עשיתי חשבון מפורט של כל כוחות המטרה ושל מצבם. הטלגרמה הזאת הועברה.

באותו לילה נדדה שנת מישוהו כדי לבדוק את המספרים, והמסקנה היתה שאין להתקין ולערער על המספרים האלה. אבל אני יודע, כי בעוד שהדוח ששלחתי על השיחה עם הנציב נתקבל מאוד על דעת הממשלה שהוא דוח נכון ומדויק, ואני חייבתי בו את הנציב ואמרתי שהנציב הסכים לכל דרישותינו, הרי הטלגרמה הזאת ועוד טלגרמות שתבואנה הוצגו אחרת. נאמר שכל העובדות והמספרים נכונים, אבל הטון הכללי מוליך שולל. אני טלגרפתי שיש קורס של 36 סרז'נטים מכל קצות הארץ ושווה קורס חשוב ושהאנשים שלנו מרוצים, אבל שזה אינו עומד בשום התאמה לממדים הנדרשים.

אך גמרתי את משלוח המכתב לגנרל, למזכיר הראשי ואת הטלגרמה ללונדון – זה הכל הלך ביום אחד – הכניסו לי לאוטו שעמדותי לנסוע בו לתל אביב את הטלגרמה הבאה [ממשרד הסוכנות בלונדון]:

קיבלנו מכתב מלורד קרופט, סגן מיניסטר המלחמה, כי ניתנת כל העזרה האפשרית לאמן ולצייד את השוטרים המיוחדים. הוא מקווה, כי עד כמה שאפשר יותר יהודים יצטרפו. יתר על כן, הוא מקווה, כי היהודים הארץ-ישראליים מילאו כבר את כל המקומות הפנויים בתקן של היחידות הצבאיות הקיימות. טלגרף את הערותיך. מקמילן הודיע היום על הסדר שנקבע לבדיקת עצורי "דריין" ולשחרורם, והוסיף שלעת עתה הסוכנות נתנה ערבות רק בעד חלק של העצורים. טלגרף את הערותיך.

מתל אביב טלפנתי את הטלגרמה הבאה:

קיבלתי את הידיעה שלכם על מכתב קרופט לאחר ששלחתי את הטלגרמה שלי בנוגע להן ודעת גריג. הבשורות של קרופט מפתיעות מאוד, באשר אין

לי מושג ממשוה מעין זה כאן. אין שום אימון ממשלתי לשוטרים המיוחדים, אין שום ציוד נוסף, שום שוטרים מיוחדים חדשים לא הושבעו בערים, שזהו הדבר העיקרי, מחוץ לחיפה ששם נעשית התחלה קטנה על פי יוזמת המשטרה המקומית מבלי שיהא הדבר חלק מתוכנית כללית. תקוות קרופט, כי עד כמה שאפשר יותר יהודים יצטרפו לכוח זה היא בלתי מוצדקת, באשר לא נוצרה שום מסגרת לכך.

בנוגע למילוי המקומות הפנויים בתקן הכוחות הקיימים על-ידי יהודים ארץ-ישראליים, זה יכול לחול אך ורק על המקומות הפנויים ביחידות העבריות. המקומות הפנויים האלה נגרמים על-ידי העברות, פיטורים, קורבנות. המקומות הפנויים האלה מתמלאים על-ידי מתגייסים חדשים, אבל הסה"כ שלהם כמוהו כאין וכאפס. מחוץ לזה דרישת הצבא למתגייסים חדשים היא בלתי מוגבלת ואין נפת קבוע לגיוס היהודי שמרומז עליו במכתבו של קרופט. המצב כיום הוא כזה שסידורי קבלת הטייונים במחנה הגיוס מפגרים אחרי זרם המתגייסים. העודף המחכה לבדיקה הולך ועולה מיום ליום; הפיגור מזיק למפעל ההתגייסות.

אשר למקמילן, הרי הרמז שלו שאנו אחראים לעיכוב שיחרורם של עצורי "דריין" משונה מאוד. לאחר שבאנו לידי הסכם על סדרי הבדיקה, הגשנו רשימות של אנשים שאנו ערבים בעדם לפי המספרים הבאים (זה היה ב-9 ביולי; המכתב של מקמילן היה ב-8 ביולי ובו נאמר שאנו נתנו ערבות רק בעד חלק ולכן לא שיחררו את העצורים): ב-21 ביוני - 42; ב-22 ביוני - 159; ב-23 ביוני - 151; ב-25 ביוני - 49; ב-28 ביוני - 206; ב-1 ביולי - 107. לאמור, לפני המכתב היינו ערבים כבר בעד 700-800 העצורים. היום נשארו עוד קצת מקרים שחייבו טיפול מיוחד, 50 עצורים נשארו עוד בבירור. אף אחד לא שוחרר, אע"פ שהרשימות מ-21 ביוני ומ-25 ביוני הן רשימות האנשים המוכנים להתגייס.

אז כתבתי מחדש לממשלת ארץ-ישראל ב-10 ביולי, שיש לי הכבוד לצרף העתק מההודעה הטלגרפית שקיבלתי מלונדון. אני מביא את זה לתשומת לבכם. אינני יכול אלא להביע תימהון מלשון הודעתו של הלורד קרופט, באשר האקזוקוטיבה בירושלים אין לה כל מושג על איזה אמצעים שהם לתיקון האימון ולהגדלת הציוד של השוטרים המיוחדים בארץ, בין בכפר ובין בעיר. אני אומר: ההתקדמות היחידה היא מה שנעשה בחיפה שם עומדים להשביע עוד 300 שוטרים מיוחדים, כולם בלתי מזוינים, וזאת אינציאטיבה מקומית, אבל אין זה חלק מאיזו תוכנית כללית על הגדלה והכנה של כוח עברי מיוחד למילוי תפקידי משמר המולדת לפי הקווים שהציעה הסוכנות היהודית.

אחר כך מסרתי מספרים בנוגע למהלך הגיוס במשך הזמן. אני מציין פה איך עולה הגיוס היהודי ואיך יורד הגיוס הערבי. ביוני לבשו מדים 745 יהודים גברים; 144 ערבים גברים. בשבוע הראשון ליולי התגייסו 348 גברים ו-20 ערבים. אחר כך אני מברר איתם את ענייני עתלית.

והנה קיבלנו טלגרמה חדשה מלונדון מהאנשים שלנו, ובה תשובה נוספת של קרופט. האנשים שלנו בלונדון, מבלי לחכות לתשובה שיקבלו ממני, תקפו את הודעתו הקודמת של קרופט וקיבלו תשובה נוספת מאת קרופט. קרופט אמר בבית הלורדים, כי הוא "מזמין את כל יהודי ארץ-ישראל המעוניינים לשרת, להצטרף לכוחות הקיימים שבכולם יש מקומות פנויים – זוהי כבר המתקת הדין – ואשר מהווים שירותים לוחמים הפעילים בחזית ושירותים אחרים. אלה שאינם יכולים לתת את כל זמנם, יכולים להצטרף למשטרה המיוחדת, ואני סבור כי הם יאומנו שם ויצוידו במהירות האפשרית – פה יש נסיגה! – על כל פנים, אני משוכנע ששום איש צעיר ובריא בגופו אינו צריך להיתקל בקשיים בבואו להצטרף לאחד מהכוחות האלה".

ואנשינו בלונדון כותבים: בלי כל רחמים, טלגרף מייד הערות מפורטות ביותר! על הטלגרמה הזאת ענינו כך: הטענה שלנו לגבי הגיוס לצבא לא היתה מכוונת לחוסר הזדמנויות לגיוס, שלמעשה הן כיום בלתי מוגבלות, אלא לחוסר אימון ל"באפס" ולא-הקמת בטליונים, מה שמניא מתגייסים להצטרף ל"באפס". האנשים רואים תועלת מועטה מאוד בהצטרפות למשטרה המיוחדת בשעה שאימונה הוא בהחלט בלתי מספיק וציודה איננו כיום. אם כיום יופיעו אלף איש בתל אביב שיתנדבו למשטרה מיוחדת, אין סמכות פורמלית לגייסם ואין שום סידורים מעשיים לקבלם ולאמנם. המשטרה המיוחדת של תל אביב כיום היא אך ורק להגנה פסיבית, להסדרת התנועה וכולי, ואין בה אף רובה אחד לעשרה אנשים. אנו הצענו מחדש ב-8 ביולי למפקד להשביע 10 אלפים איש וכולי, והוא ענה שאין כל אפשרות ואין כל נשק בשביל אימון של מספר רב של שוטרים מיוחדים, אלא הוא עושה מאמצים מיוחדים כדי להחיש את האימון של המשטרה הקיימת עתה, מבלי להגדיל אותה. שימו לב, שזה אינו פותח שום סיכוי להגדלת מספרם של השוטרים היהודיים ולהוספת נשק בשבילם. באותו היום קיבלתי את התשובה מהגנרל שכבר קראתי אותה, ושאני מצטט אותה פה. על זה כתבתי שני מכתבים. מכתב לגנרל:

האקזקוטיבה של הסוכנות היהודית מוצאת את עצמה נבוכה מאוד מתוכן מכתבך, שאיננו פותח שום סיכוי לכל הגדלה שהיא של התקן הקיים של המשטרה המיוחדת ושום סיכוי לתוספת נשק שהיהודים יוכלו להשתמש בו בהגנת ארצם במקרה שהיא תהיה מאוימת למישרין. הסוכנות היהודית מביעה את בטחוונה כי שלטונות הצבא מעריכים היטב את

האחריות הכרוכה במצב דברים זה. הסוכנות היהודית תודה מאוד, אם אפשר יהיה להבטיח אותה, כי תשומת לבם של המוסדות הצבאיים היותר גבוהים הופנתה לפגם רציני זה בהגנת ארץ-ישראל, על מנת לתקן את הפגם הזה במהירות האפשרית. עד לפתרון הבעיה הגדולה, הסוכנות היהודית רוצה לציין כי קבלת הצעת הביניים שלה על תוספת אלף איש למשמר הנע איננה מחייבת תוספת נשק, באשר האנשים האלה יכולים להיות מאומנים מתוך מלאי הנשק הקיים. לכן הייתי מפציר לקבל לפחות את ההצעה הזאת מייד.

מכתב לממשלה:

הנני להסתמך על השיחה שהיתה לנציגי היישוב היהודי עם ה.מ. הנציב העליון בשאלת שיתופו המלא של היישוב בהגנת ארץ-ישראל וכן להסתמך על מכתבי למפקד הראשי בארץ מ-8 ביולי, שהעתק ממנו שלחתי לכם, הנני מצרף לכם את העתק תשובתו. כפי שתראו מהתשובה, אין בה שום סיכוי לא להגדלת התקן של הכוח היהודי ולא יאיון רחב מידות ולא לתוספת נשק וציוד. במסיבות אלו הנני מרשה לעצמי להציג את השאלה מה הפעולה שנעשתה ומה הפעולה העומדת להיעשות על-ידי ממשלת א"י כדי להביא תיקון למצב החמור, שנוצר על-ידי האימון והציוד הבלתי מספיק של היישוב היהודי בא"י לתפקידי משמר המולדת. הנני מצרף את העתק תשובתי למיפקדה הירושלמית.

אחרי כל הדברים האלה קיבלתי מכתב מגנרל אוקילנק, בלי קשר עם כל חילופי הדברים ביני ובין ירושלים וביני ובין לונדון. זהו מכתב שנכתב מהמטה הראשי של המזה"ת באשר הוא שם, והוא מ-10 ביולי. וזו לשון המכתב:

מר שרתוק יקירי,

אני מודה לך על מכתבך מ-22 ביוני – זה המכתב למחרת נפילת טוברוק – אני מצטער מאוד על איחור התשובה לתזכירך מ-17 באפריל. העניינים שהעלית בתזכיר ההוא נבחנו בחינה מעולה ואני אעשה כל מה שאוכל להחיש תשובה – יש להבין, מלונדון – אני בטוח, כי אתה תעריך שהמיפקדה שלי היתה טרודה מאוד בחודשים האחרונים.

כמעט שאין לי מה להוסיף על החומר הזה. החומר הזה איננו כולל את הפרוטוקולים של השיחות; מסרתי אותם בקיצור בעל-פה. החומר הזה איננו כולל מה שעלה בידינו לשלוח לאמריקה. ועלה בידינו לשלוח לאמריקה דברים לא רק

בצינור אחד, אלא אולי ביותר משני צינורות והסתייענו בזה בגורמים ידועים שבחלקם נענו לנו ובחלקם בעצמם פנו לבקש מאיתנו ידיעות על המצב. אין ידיעות ממשיות על הפעולה באמריקה וזלתי המברק של סטיפן וייז, שהם עושים כל מה שהם יכולים להמציא ציוד להגנת ארץ-ישראל.

יש רושם שעומדים לגשת לאיזו השבעה נוספת של ה"ספיישלס", לא רק מה שנעשה ביוזמה מקומית בחיפה, מפני שאחד האנשים שלנו הוזמן לשיחה בשאלת השבעה נוספת של "ספיישלס". השיחה הזאת עוד לא נתקיימה. אינני יודע מה ההשגות שהוכנו לקראת השיחה הזאת. יש כמה מכתבים שאין עוד תשובה עליהם והרבה תלוי במצב הדברים בחזית. אבל זה יהיה רע מאוד אם הכל יהיה תלוי במצב הדברים בחזית. קודם כל, השאלה היא לא מצב הדברים בחזית אחת, כי אם השאלה היא מצב הדברים בחזיתות. מי יודע אם המצב בחזית רוסיה איננו מאיים יותר על ארץ-ישראל מאשר המצב במדבר המערבי, שגם הוא עוד אינו ברור ומסויים. כאשר אמרתי היום שהנוטרים האלה בסרפנד מתגוללים במותרות: הם יחזרו למקומותיהם – איפה הרובים האנטי-טנקיים שהם למדו, איפה רובי "ברדה" שהם למדו, איפה המרגמות שהם למדו, אז אמרו לי: "טוב, אבל במשך הזמן יהיו דברים אלה; טוב שהם ידעו אותם". כאשר אמרתי: "האם נכון הדבר ש'באפס' אינם מקבלים אימון כזה?" הוא אמר לי: "נכון". שאלתי: "האם נכון של'באפס' אין כל הכלים האלה?" הוא אמר: "נכון. אבל אנו דורשים אותם". יתכן שגם בזה משהו יזוו. הבינותי ממכתב הגנרל, וגם של אוקינלק, שיש שאלות של מדיניות-רבתי שנדונה בלונדון, הכוונה היתה רק ובין השאר לשאלת הבטליונים. יכול להיות שבזה יזוו איזה דבר.

כך אני משאיר את הדבר פה כפי שהנהו תלוי ועומד. אינני יכול למסור דברים על הפעולה הנעשית בכוחות הצבאיים, אינני יכול למסור דוח על מהלך הגיוס. יש סיכויים שנגמור את החודש הזה ב-1,500 מתגייסים לצבא. עניין הנוטרות מחייב עכשיו לא רק תוספת אנשים, אלא מחייב כמה פעולות סידור וכיבוש עצמות חדשות. יש פעולות הנעשות בכוחות עצמאיים והמחייבות קודם כל ובראש ובראשונה – אמצעים. על כל הדברים האלה לא אוכל להתחיל עכשיו בדוח.

אני רוצה למסור קצת עניינים אחרים. דבר אחד זה בקשר עם פעולתו של בן-גוריון באמריקה. מכל מהלך הדברים יש להניח שבן-גוריון הגיע בפעולתו לשתי מסקנות: אל"ף, הקמת חזית מאוחדת של היהדות האמריקנית, זאת אומרת משא ומתן מחודש עם חוגי ה"ג'וינט", עם "אמריקן ג'ואיש קומיטי". ב"ת, המצב והמאמצים האלה לחזית המאוחדת מחייבים תוכנית פוליטית שצריכה להיות מאוחדת לציונים ולבלתי-ציונים בפעולה לגבי ארץ-ישראל באמריקה.

אני למד את שתי המסקנות האלו מהעובדה שבן-גוריון נכנס לפרשה זו של משא ומתן, וכנראה השקיע בה כוחות גדולים מאוד, כפי שהוא מסוגל, והפעולה

נשאה פרי.¹¹ קודם כל, הוא הגיע להסכם עם ראש "אמריקן ג'ואיש קומיטי" (מורים ורטחיים). ההסכם הזה טעון אישור מצד שלושה גופים: הוועד הציוני לשעת חירום באמריקה, בעצם המוסד הציוני העליון באמריקה, הוועד האמריקני היהודי, הקונגרס היהודי האמריקני וההנהלה הציונית בירושלים. שני המוסדות הראשונים אישרו את ההסכם; המוסד השלישי עוד לא אישר. מהו תוכן ההסכם? זהו פרק ראשון של תוכנית לפעולה פוליטית מאוחדת של היהדות האמריקנית, אבל הפרק הראשון הזה הכותרת שלו "ארץ-ישראל", זאת אומרת יתר הפרקים כבר לא יהיו בנוגע לארץ-ישראל אלא בנוגע לגולה, זכויות מיעוטים וכולי. בפרק הזה בנוגע לארץ-ישראל – אני מצטער שאין לי פה הנוסח, אמסור רק מה שיש שם – יש עמידה על הגשמת המטרה הראשונית של הצהרת בלפור, זאת אומרת עלייה יהודית בלתי מוגבלת, התיישבות יהודית רחבת מידות, משטר מסויים בארץ שיבטיח את הגשמת הדברים האלה. כאשר היהודים יהיו רוב בארץ-ישראל תהיה מדינה יהודית, Jewish Commonwealth. יש להקים ועדה שתברר ותקבע את הדרכים להגשמת הדרישות האלו.

הוועד הציוני לשעת חירום אישר את ההסכם הזה בו ביום. הוועד היהודי האמריקני אישר אותו כעבור כמה ימים ברוב דעות. כאשר בן-גוריון הודיע לנו על הדבר הראשון, הוא הודיע שורטהיים בטוח ברוב, אבל הוא – בן-גוריון – איננו בטוח. זה אושר ברוב נגד מיעוט של 3-4, אבל הרוב הבטיח להשפיע על המיעוט שיצטרף. באחת השיחות אמר ורטחיים בנוגע לרוזנוואלד:¹² הוא יהיה נגד ההסכם, אבל אם J.A.C. יאשר את ההסכם, הוא לא יעשה מעשה נגדו, רק לבו לא יהיה שלם עם זה. בהנהלה בירושלים הדבר הסתבך ועודנו עומד בסיבוכו. הדבר הסתבך קודם כל בשאלה אם ההנהלה מוסמכת לאשר דבר כזה, אם זה לא צריך לבוא לפני הוועד הפועל הציוני המצומצם, ואולי לפני הוועד הפועל הציוני הגדול. הוא הסתבך שנית לגופו של העניין: [אם לדרוש] מדינה לאחר הרוב ולא מדינה בטרם הרוב, זאת אומרת נסיגה מצד בן-גוריון מעמדתו הקודמת. הוחלט להציג לבן-גוריון שאלות נוספות: אם זה קושר את ידי ההנהלה, אם ההסכם הזה הוא מינימום מוסכם וההנהלה רשאית לעשות מה שהיא רוצה אם היא רוצה להרחיק דרוש מזה, או שזה מחייב את ההנהלה. על השאלות האלו – אם כי הוצגו כבר לפני זמן – לא נתקבלה עדיין תשובה והדבר נמצא בהנהלה במצב תלוי ועומד. הייתי בעד אישור. לא יכולתי להתנגד לדרישה שזה יובא לפני הוועד הפועל [הציוני], אם יש חברים הדורשים זאת. הסברתי את עמדתי, שאינני רואה כאן שום נסיגה מצד בן-גוריון, אבל לא אעורר את הדברים האלה פה, אלא אם כן יהיה בירור בשאלה זו.

11 על פעילות ב"ג בארה"ב ר' פלדשטיין.

12 לסינג רוזנוואלד, מייסד ונשיא הארגון היהודי האנטי-ציוני "אמריקן קאונסיל פור ג'ודאיוזם".

ראיתם היום ב"דבר", שנתקיימה פגישה בין נציגי הסוכנות והרוויזיוניסטים. אני רוצה קודם כל להודיע, שזה פירסום – אני אומר זאת כלפי "דבר" – בלתי מוסמך. בפירוש הוסכם שלא יהיה פירסום. אבל אני חושב שהמרכז צריך לדעת על מה מדובר. עוד לפני פירסום צו ההתגייסות ולפני תמורה מסוימת שחלה במחנה ההוא, היתה לנו פגישה איתם בשאלת הצטרפותם או אי-הצטרפותם למפעל ההתגייסות היישובי. הדברים השתלשלו כך: נשאלנו אם אנו מסכימים שלוועד ההתגייסות המקומי בתל אביב יצטרף רוויזיוניסט, והתשובה שניתנה על ידינו היתה שאנו לא נתנגד. אם הרוויזיוניסטים בתל אביב יקבלו על עצמם לקיים את משטר ההתגייסות – יהיה להם בא-כוח בוועד ההתגייסות. עוד בהודמנויות קודמות נקטתי למעשה קו זה. אמרתי: אני לא מעורר את השאלה של חיסול מנגנון הגיוס שלכם, באשר לעורר את השאלה הזאת זה לעורר את שאלת כניסתם להסתדרות הציונית העולמית. כל זמן שהם אינם מודים בסמכותה של הסוכנות, זאת אומרת שהיא מייצגת גם אותם, אז יש להם גם מנגנון גיוס שלהם. היות והיו לנו איתם צרות צרורות בעניין השחרורים מהגיוס, ובעניין אי-הסכמתם לשיטת הסנקציות, קבעתי מודוס שבכל מקום שהם מקבלים עליהם – בבית, במסגרתם הם – אותן התקנות, אנו מוכנים לתת להם נציגות, נניח, בוועדת השיחרורים, בכדי שבשעה שדנים על אנשיהם יהיה איש שמייצג אותם ושיש להם אומון אליו. בהתאם לזה עניתי לשאלה שהופנתה אלי מתל אביב. אז באה שאלה שנייה: אם ייתכן דבר כזה בתל אביב, אולי ייתכן בכל הארץ? השאלה לא באה מהם, כי אם מאיש-ביניים. אמרתי: אינני יכול לומר למפרע שזה לא ייתכן. אז באה שאלה אם אני מוכן להיפגש איתם. אמרתי שאני מוכן להיפגש איתם ואז היתה פגישה. בפגישה השתתפו שלושה אנשים מאיתנו. היתה זאת פגישה בלתי מסקנתית. אנו עמדנו עוד ערב פירסום צו ההתגייסות, והצענו שנמציא להם את הצו לפני הפירסום כדי שיוכלו לעיין בו, ואם יהיה להם מה להעיר יוכלו להעיר. לא חשוב איך נשתלשלו הדברים, אבל בינתיים נתפרסם הצו. הם אחר כך, במקום לשלוח הצעות בכתב, ביקשו שוב פגישה אבל בינתיים חלה השתלשלות מסוימת שעלי לסקור אותה קודם.

כאשר ניגשנו בשלב הקודם להגיש את [תרומת] מפעל התעשייה לחייל, ואז הכוונה היתה ל[שכר] ארבעה ימים בארבעה חודשים, ואך ורק לחייל ולמשפחתו, מייד צץ הקושי של המיעוטים בין הפועלים והיה לנו משא ומתן איתם. ישבתי עם הרוויזיוניסטים, עם "ציונים כלליים ב'", עם "הפועל המזרחי", עם "פועלי אגודת ישראל", ובאתי איתם לידי הסכם שהם מצטרפים למפעל ושיש להם נציגות בכל המוסדות המנהלים והמכריעים והמחליטים בצירופים שונים, והם נכנסו לעניין. אבל בינתיים חלה הרחבת המפעל. הרחבנו בסכומים: 12 יום במקום 4. הרחבנו במטרות: לא רק חייל ומשפחתו, כי אם גם דברים אחרים, וברור שבהם יכול להיות "פנצ'ר" רציני עם המיעוטים, בעצם אך ורק עם הרוויזיוניסטים, כי המטרה

הקודמת היתה מכוונת לדברים שהם שווים לכל נפש, שאין שום שאלה של הפליה, של ארגון מיוחד ושל איזו הפרדה ופיצול – הדאגה למשפחת החייל, לחייל, לחייל המפוטר. אבל במסגרת הרחבה מאוחדת של העניינים היו כבר צרכים שהרוויזיוניסטים אינם שותפים להם – אימון במסגרת הארגון. היה לנו שוב משא ומתן איתם, לאמור, כל המשא ומתן היה רק עם הסתדרות העובדים הלאומית. היתה פגישה אחת ושתיים ואני הצעתי להם מודוס ידוע, שכל כספם וכל הכסף המקביל של נותני העבודה ילך אך ורק לסיפוק הצרכים המוסכמים, ואף פרושה אחת לא תלך למה שאין הם מסכימים. הם לא הסכימו. הם דרשו חלק לאימונים שלהם. הודעתי אז, שהדבר הזה לא בא בחשבון, באשר הסוכנות אינה יכולה לקבל עליה אחריות בעד דברים שאין לה מושג מהם. בזה נתפרדה התבילה. הם יצאו מייד בקמפניה נמרצת נגד "מגבית ההתגייסות".

בינתיים חלה אצלם מהפכה בשלטון ובמדיניות. היתה להם ועידה או כינוס, והועמדה באופן חריף שאלת עמדתם לגיוס, ובפעם הראשונה מאז פרוץ המלחמה הוחלט ברוב שהם בעד הגיוס, שהמפלגה [הצה"ר] מחייבת גיוס, יוצאת בכרוז בעד הגיוס, מטילה צו ומחייבת את חבריה להתגייס. ברור, שהם יכוונו את כל כוחותיהם ל"באפס". פגשתי היום חבר צעיר של הקיבוץ המאוחד והוא אמר לי שהוא לא ילך ל"באפס", כי הוא אינו רוצה להיות מיעוט בתוך הבית"דים. רבתי איתו קשות ואני מקווה שהוא ילך. הם פירסמו את הדבר הזה, כמנהגם, בקולי קולות. בקולי קולות פירסמו הם גם את עמדתם המתנגדת הגמורה ל"מגבית ההתגייסות", והוכרו על מגבית נפרדת שלהם. יחד עם זה הם פנו אלינו וביקשו שיחה. קבעתי להם שיחה והשיחה נתקיימה ביום ב'. הם הודיעו שאצלם חל מיפנה, שהמיעוט הפך לרוב והרוב הפך למיעוט ועל ידי כך נהרסה מחיצה בינינו לבינם. זאת היתה שיחה ארוכה. לא אמסור את כל הפרטים. שוב, היתה זאת שיחה בלתי מסקנתית, אבל התבררו בה העמדות ויהיה המשך לפגישה הזאת. בינתיים השאלה נדונה בהנהלה והנהלה החליטה קודם כל לקבוע עמדה – אינני נכנס לגמרי בשאלה עד כמה מציאותית השאלה שביחס אליה נקבעה עמדה – שאם הם מוכנים כיום לחזור להסתדרות הציונית העולמית, הרי שלא תהיה זאת חזרה רק על מנת ליהנות מכל הזכויות, אלא גם על מנת לשאת בכל החובות, אז תמליץ ההנהלה על מתן נציגות להם במסגרות של ההסתדרות הציונית.

יחד עם זה, ההנהלה נתנה לי מנדט לנהל איתם משא ומתן על הצטרפות ל"מגבית ההתגייסות" ועל שיתוף במפעל ההתגייסות במסגרות מסוימות. המסגרות האלו לא נקבעו עוד לחלוטין, אבל ברור שיהיה מדובר על 2-3 דברים: אל"ף, יהיה מדובר על קשר. הנוסח שלהם הוא תמיד ועדה משותפת. יש לי נוסח אחר בעניין זה – פגישות. ב"ת, יהיה מדובר בוודאי על תמיכה מסוימת למנגנון ההתגייסות שלהם לצבא ויהיה צורך להתנות כאן תנאים של פיקוח. גימ"ל, יהיה מדובר על כך שהחברים שלהם

ישותפו במפעל האמונים. יהיה צורך לקבוע מסגרת לכך וסידרי פיקוח. אני רוצה לומר בקיצור נמרץ מדוע אני מחייב גישה כזאת לעניין, מדוע אני מחייב מאמצים מקסימליים להגיע איתם לידי עמק השווה גם במשטר הקיים של פירוד, אבל במסגרת של עקרונות מסוימים:

- א. ברור שבתוכם חל מיפנה. המיפנה איננו מתבטא אך ורק בשינוי הקורס לגבי הגיוס. גם שינוי הקורס לגבי הגיוס הוא לא רק הלך רוח גיוסי, אלא גם פרי של תמורות אחרות. לפי דעתי, מכל בחינות של אחריות ציונית, גם לגופו של העניין וגם מצד התכסיס, אסור לנו לנקוט עמדה של דחייה לגבי המיפנה הזה. לנקוט עמדה של דחייה פירוש הדבר יהיה כאילו מיפנה כזה אינו רצוי לנו, כאילו רצוי לנו שישתלטו כוחות אחרים או כיוונים אחרים ברוויזיוניזם.
- ב. כל מה שאנו עושים וחושבים עכשיו מכוון לאפשרות של מצב חמור מאוד. לקראת מצב חמור כזה חובה עלינו לעשות מקסימום של מאמצים להביא לידי ריסון ידוע. אינני יודע אם אנו נצליח, אבל מאמצים כאלה הם חובה עלינו – מקסימום של שיתוף שיהיה בו מקסימום של ריסון והפניית יצר הפעולה לאפיקים חיוביים במקום התבלטות על ידי פעולה שלילית.
- ג. אם לא נגיע לידי הסכם, תהיינה צרות צרורות במגבית. הדבר ברור כבר – אני אינני רוצה לפרט יותר מדי – אבל פנתה אלי כבר נשיאות המגבית בהודעה ברורה מאוד – יש לי הערב ישיבה איתה לא רק בעניין זה, אבל גם בעניין זה – שאם בציבור יהיה רושם שאנו מלכתחילה הסתלקנו מכל ניסיון של סידור בעניין זה, יכולות הצרות צרורות האלו לעלות למעלה ראש ולערער את כל עניין המגבית. אינני מקווה לטובות. גם אם נעשה מאמצים גדולים, גם אז תהיינה צרות צרורות, אבל אם לא נעשה מאמצים רציניים, אז הצרות האלו יכולות להיות כאלו שלא נוכל לעמוד בהן.
- ד. הדבר הזה יהיה גם בלתי רצוי לממשלה. כל סידור איתם, כל הסכם איתם – יהיה בלתי רצוי לממשלה. ואני רואה בזה חוב גדול גם מבחינה זו.
- ה. הדבר יהיה מאוד בלתי רצוי לחוגים הימניים ביישוב. לא אומר לימין, אבל לחוגים ולאישים ימניים ידועים. זה לא דבר מכריע. אבל אם אגב איוו פעולה אפשר להנחיל להם אכזבה, זאת מצווה גדולה, כי הם מחכים לכך שאנו לא נבוא איתם לעמק השווה, כדי שיוכלו לומר: "הם אף פעם אינם רוצים באיחוד", כדי שיהיה להם אפשר אחר כך להפיץ הלך רוח ביישוב: אין מגבית אחת, יש שתי מגביות; אנו מיעצים לכם לתת לשתי מגביות, או מיעצים לכם להימנע, וכולי.
- ו. וזה נימוק חשוב בעיני: הדבר יתקבל כבשורה גדולה – כל מידה של סידור, אפילו מינימלית, שנגיע אליו, תתקבל כבשורה גדולה ביישוב בכללו וביהדות בחו"ל.

י. קוסוי:¹³ לפי דעתי, שאלת המשא ומתן עם הרוויזיוניסטים דורשת איזה דיון והחלטה. השאלה היא, אם נעשה זאת עכשיו.

י. לופבן:¹⁴ משה העלה שתי שאלות שהמפלגה צריכה לדון בהן ולקבל עמדה בהן. שאלת הסכם בן-גוריון באמריקה שההנהלה הציונית מטפלת בה ולא הגיעה בה לידי מסקנה. מי צריך לעזור להנהלה הציונית להגיע לידי מסקנה, אם לא המפלגה? ויש שאלה של הסכם עם הרוויזיוניסטים. צריך להחליט מה עמדת המפלגה בשאלות אלו. צריך להחליט אם אנו מקבלים או איננו מקבלים את עמדת הסוכנות בקשר עם עמדתו של בן-גוריון, ובקשר לעמדתו של משה ביחס למשא ומתן עם הרוויזיוניסטים. לא יכול להיות שהמפלגה תעבור על השאלות האלו לסדר היום. אם נאשר את עמדותיהם של בן-גוריון ושרתוק, אז גם זה צריך לעשות בהצבעה.

משה שרתוק: עמדת קפלן היתה מלכתחילה, שלא ההנהלה צריכה לאשר את ההסכם, אלא הוועד הפועל הציוני. זה היה ההבדל בינינו. אמרתי שההנהלה יכולה לאשר, ואם החברים ידרשו כי הדבר יעבור לוועד הפועל הציוני לא אתנגד לזה. אבל שנינו היינו במיעוט. היה מי שחשב את הדבר הזה למקסימליסטי, היה מי שחשב את הדבר הזה למינימליסטי. בוועד הפועל האחרון מסרתי אינפורמציה, בערך כמו שמסרתי כאן. ראיתי מייד שהיצרים משתלבים. אחד מחברי ההנהלה שיסע אותי ואמר: אני אמסור גם על הדיון שהיה בהנהלה. מוכרח הייתי לומר לו, שלא ימסור על הדיון שהיה בהנהלה, כי לא היתה החלטה למסור על הדיון שהיה בהנהלה. היתה החלטה מפורשת שאני אמסור אינפורמציה. המשכתי אחר כך ואמרתי, שההנהלה מחכה לתשובות מבן-גוריון לשאלות שהיא הציגה ואחרי קבלת התשובות היא תחליט אם ואיך להביא את הדבר הזה לוועד הפועל ואז החבר הזה הסתפק בזה. אינני סבור, שיש איזה הכרח שהוא למרכז [מפא"י] לדון בישיבה זו בשאלה זו, מכיוון שההנהלה שאלה שאלות ויש לקבל תשובות. נחכה אפוא עד שתתקבלנה התשובות.

אשר לשאלה השנייה, אני רוצה שהחברים ידעו שכאשר קבעתי דרישות [כלפי הרוויזיוניסטים], כיוונתי שהפגישה הבאה איתם תהיה אחרי הישיבה הזאת. אינני יודע אם החברים צריכים לדון על כל העניין, כי הדבר הוא מאוד לא מסוים. יש רק שאלה של כיוון כללי – איך לגשת לדבר זה. אם החברים לא יעזרו בישיבה הבאה על זה שנודיע להם, כפי שהחליטה ההנהלה, שמוכנים לקבל אותם [את הרוויזיוניסטים] להסתדרות הציונית אם הם נכנסים בחובות ולא רק בזכויות. ואם לא זה, אזי ייעשו מאמצים להגיע למקסימום של שיתוף במפעל ההתגייסות, זאת אומרת במגבית,

13 יונה קוסוי (כסה) (1907–1985). ממנהיגי מפא"י ומזכירה בראשית שנות ה-40. לימים ח"כ.
14 יצחק לופבן (1880–1948). ממנהיגי מפא"י. עלה ב-1908. עורך ראשי של "הפועל הצעיר" מ-1938.

בגיוס, באימונים, ושוזה יחייב גם קשר ידוע של אינפורמציה על העניינים ושל פעולות, ושנעשה מאמצים להגיע לסידור כזה, מבלי שאנו נפקיר איזה דבר יסודי, מעשי או עקרוני.

ל. שקולניק:¹⁵ יש שם כמה מוסדות ציוניים מרכזיים שאנו מהווים שם כלפי הימין או 50 על 50, או כמעט 50 באיזו שהיא קומבינציה, אז הם [הרוויזיוניסטים] ייכנסו למוסדות. אני שואל: איך זה יהיה? זה יכול לשנות מן הקצה אל הקצה את יחסי הכוחות.

מ. שרתוק: זאת אפשרות מאוד מרחיקת לכת. אקח דוגמה שאליה מתכוון שקולניק. נניח שהרוויזיוניסטים אומרים שהם מוכנים להיכנס. צריך להיות ברור, שלא יהיה שום משא ומתן פרגמטי מוקדם לכניסה. הם נכנסים ואז תקבע ההסתדרות הציונית, והם בתוכה, פרוגרמה ותהיה מלחמה פנימית על הפגישות. נניח שהם אומרים לזה "הן", והם נכנסים. אז נשב יחד ליד שולחן אחד ונאמר להם: "הבה נברר מה זה שיויון חובות". ידוע מה הן זכויות. אחד הדברים שייאמר להם זאת הגנה אחת בארץ וחיסול כל אירגון נפרד. נניח שזה מתקבל. אז מופיעה השאלה של נציגות בוועדת הביטחון. אין אני מתאר לעצמי שיכולה להופיע שאלה של נציגות בוועדת הביטחון באיזה מקרה אחר שהוא מאשר חיסול האצ"ל שלהם וכניסתם ל"הגנה" הכללית. אבל אם זה מתקבל – זאת אפשרות מרחיקה שבמרחיקות – אז תופיע שאלה של נציגות בוועדת הביטחון ואז, אני מפליג למרחב אין-קץ, אם הדבר הזה יביא לכניסת הסתדרות העובדים הלאומית להסתדרות [הכללית], יכול להיות שתופיע דרישה שיהיו רוויזיוניסטים פה ויהיו רוויזיוניסטים שם. כל זמן שזה לא יהיה, אין אצלנו הסכם של ימין ושמאל. אצלנו יש הסכם של פריטט בין ההסתדרות ובין לא-הסתדרות, זאת אומרת שאם נכנס רוויזיוניסט לוועדת הביטחון, צריך להיכנס איש מההסתדרות, גם אם הוא לא נכנס לתוך מסגרת "האיחוד האזרחי". אם תבוא איזו הצעה אחרת שהיא, לא תתקבל פה שום החלטה לפני שיהיה דיון אצלנו. כיום אינני מתאר לי עמדה אחרת. אינני יודע מה יכול העתיד לחולל ולא יהיה שינוי בזה בלי הכרעה פה.

מ. ניישטט:¹⁶ בשאלת המשא ומתן באמריקה, אם בהנהלה יהיה רוב לשלילה, אין לענות לאמריקה בשלילה, עלינו להביא את העניין לשיבת הוועד הפועל [הציוני].

15 לוי שקולניק (אשכול) (1895–1969). עלה ב-1914. ממיסדי דגניה ב'. מנהל חברת "מקורות". חבר מפקדת ה"הגנה". לימים חבר הנה"ס, גובר הנה"ס, שר אוצר וראש הממשלה.

16 מלך ניישטט (נוי) (1895–1959). עלה מפולין ב-1926. פובליציסט וסופר. מנהל לשכת המס של ההסתדרות. חבר הוהפ"צ.

מ. שרתוק: זה ממילא יעבור לישיבת הוועד הפועל [הציוני].

ג. לנדואר: בכל הדבר הזה לא נזכר שמו של וייצמן. האם הוא בכלל לא היה שותף למשא ומתן? האם יש אינפורמציה? אולי ההנהלה התקשרה איתו?

מ. שרתוק: אין לנו אינפורמציה בעניין זה, אבל אני מניח שהמשא ומתן החל והתקדם כדברת ארץ רבה לפני בואו לאמריקה. אין אני יכול לתאר לעצמי, שוייצמן יהיה יותר מינימליסט מאשר [נשיא הוועד היהודי האמריקני] ורטהיים, וגם אינני יכול לתאר לעצמי שהוא יהיה יותר מקסימליסט מבן-גוריון.

שאל מאירוב:¹⁷ האם במשא ומתן עם הרוויזיוניסטים התעוררה כבר שאלת האצ"ל והארגון [ה"הגנה"], או שנגעו רק בשאלת ההתגייסות?

מ. שרתוק: היא התעוררה מצידנו. אנו הסברנו מדוע אין אנו יכולים להסכים לקיום שני ארגונים, מדוע זה רע בעינינו ושלא נוכל לקבל בשום אופן אחריות למצב זה. הם דרשו שיתוף הנוער שלהם בפעולות – זאת היתה הנוסחה שנקטו בה, לא יכולנו להיכנס ולשאל מה פירוש הדבר, כי לא היינו יכולים לומר למה אנו מוכנים.

שאל מאירוב: אני חושב, ששאלת שיתופם באימונים היא שאלה הנכנסת באופן בלתי אמצעי לשאלות הארגון, ואני מקווה שאם המשא ומתן יתפתח בכיוון זה, אז חברינו בארגון צריכים להיות בקורס העניינים.

מ. שרתוק: אני אציע, שבשלב מסוים יימסר המשא ומתן לידם [של חברי ה"הגנה"].

שאל מאירוב: אם אתה אומר את זה, זה מספק אותי.

בת-שבע חייקין: אין אני רוצה להפליג למרחקים, לאחר שהרוויזיוניסטים יהיו בהסתדרות הציונית העולמית, אבל האפשרות הקרובה יותר שעליה מדברים היא שיארגנו אימונים לאצ"ל. אין לי התנגדות שיאומנו הרבה מאוד יהודים כיום, אפילו אם כאלה שאינם במסגרת הארגון שלנו. אבל שאלה של אימון של ארגון היא שאלה חמורה.

17 שאל מאירוב (אביגור) (1899–1978). עלה מרוסיה ב-1912. מראשי ה"הגנה" ומפא"י. לימים ראש המוסד לעלייה ב'.

מ. שרתוק: הם לא הציגו את זה. הם הציעו שיתוף הנוער שלהם. היה לי הרושם שהם בעצמם מבינים שהם אינם יכולים להציע הצעה כזאת.

בת-שבע חייקין: לא כל מי שעומד בראש הרוויזיוניסטים יש לו השפעה על אצ"ל – האם יש לך מושג על זה?

מ. שרתוק: יש ניחושים שונים.

י. קוסוי: אני מסכם: ביחס לסעיף הראשון, הרי במידה שהדבר ידרוש החלטה יותר מפורטת, זה יובא לפני המרכז. הוא הדבר ביחס לסעיף השני.

ל. לויטה:¹⁸ אפשר לסכם בצורה יותר פשוטה: המרכז מסתפק בשתי השאלות האלו בשמיעת אינפורמציה. ביחס לשאלה הראשונה, האינפורמציה שנמסרה היא מצומצמת. ביחס למשא ומתן, הרי היתה זאת אינפורמציה על משא ומתן שעדיין נמשך. ברור, כאשר המשא ומתן יגיע למשהו קונקרטי, הוא יובא לדיון ולאישור. הערב שמענו רק אינפורמציה שאיננה מחייבת אף אחד פה ולא את המוסד הזה לאישור.

מ. שרתוק: אבל הנציגות רשאית להסיק מזה שהמרכז איננו נוקט עמדה של התנגדות אפריורי למשא ומתן עם הרוויזיוניסטים.

ל. לויטה: נמסרה אינפורמציה על משא ומתן המתנהל סביב עניין שיתופם של הרוויזיוניסטים במפעל ההתגייסות ובמגבית ההתגייסות. לא נשמע כאן ערעור על עצם המשא ומתן. נמסר גם שתוך כדי המשא ומתן יש נטיה להרחיב את היקפו. אין אנו כובלים את אף אחד במשא ומתן, אבל שום משא ומתן אינו מחייב אותנו.

הוחלט: המרכז שמע אינפורמציה מפי משה שרתוק בדבר הסכם בן-גוריון באמריקה ובדבר המשא ומתן בין ההנהלה הציונית ובין הרוויזיוניסטים.

18 לובה לויטה (1904–1976). עלה מרוסיה ב-1924. חבר עין חרוד ומראשי הקב"מ.

זעקת עצירי מאוריציס

אדוני,

1. אני מתכבד להתייחס למכתבי מ-26 במאי 1942¹ בעניין הפליטים היהודים העצורים במאוריציס.
2. מאז שלחתי לך את המכתב הנ"ל הגיע לידי הסוכנות היהודית מידע נוסף על מצב העצורים. מדיווחים אלה עולה שמצבם הגופני והנפשי גרוע הרבה יותר ממה ששוער בדרך כלל. מצב בריאותם מוגדר כרעוע ומידרדר. מלריה קשה שכחה שם ומספר נפגעים גדל במהלך השנה השנייה למעצר. כמה מן החולים נתקפו עד 30 פעם. בתקופה הראשונה פרצה מגיפה חמורה של קדחת טיפוס שהפילה למעלה מארבעים חללים, ומאז אירעו מקרים רבים של דיזנטריה ופרי-פרי. העדר כל טיפול שיניים מחמיר מאוד את סבל העצורים. מצב התזונה גם הוא אינו משיב רצון, ובחלקו הוא נובע מאי-יכולתם של בני אירופה לבשל ירקות טרופיים, שלפי הדיווחים גם חסרים רכיבים חיוניים. יש מחסור חמור בוויטמין B, וכתוצאה מכך שורר מצב של חולשה ומתמעטת החסינות למחלות.
3. מצבם של העצורים מחמיר ביתר שאת בשל תנאי המגורים ומשטר הכלא שבו הם נתונים. רובם עצורים בבית-כלא שנבנה לפני מאה שנה ושימש עד בואם לכליאת אסירים שחורים, ומספר עצירים שוכנו בצריפים שגגותיהם פח גלי, שאין בהם די לגונן מפני הגשם והחום הטרופיים. האוויר בצריפים אלה לח ולפעמים מצחין. השלטונות נוהגים בעצירים כאילו הם אסירים שנידונו לתקופת מאסר בלתי-מוגבלת. הם מורשים לנוע רק בתוך חומות אבן גבוהות המקיפות את מחנה המעצר. שטח נפרד בתוך החומות הללו הוקצה לנשים, המתגוררות בצריפים גדולים יותר. אזור זה מחובר עם אזור הגברים בשער קטן השמור בידי שוטרים שחורים. בעלים ונשותיהם מורשים לבקר אלה את אלה בשעות קבועות, שבמהלכן נכנסים כמה שוטרים שחורים לשטח ומוצבים בחזית כל תא וצריף. עד לאחרונה לא ניתן להם כלל לצאת את המחנה, אם כי אין כל אפשרות להימלט משם, שכן האי מרוחק מאוד מהיבשת וספינות מגיעות לשם בערך אחת בחודש. לפני חודשים אחדים הותר לשמונה אנשים ביום לצאת את המחנה ולגשת לעיר לשעות ספורות. מאחר שמספר העצירים מגיע לכ-1,500, פירוש הדבר שעצור יכול להשתחרר לזמן-מה מאוירת הכלא רק כפעמיים בשנה.
4. מצב הילדים הוא פרשה לעצמה. יש כ-100 עצירים גילאי למטה מ-16. נקל

1 ר' מאבק א-1, מסמך 151.

לשער את סבלם הגופני והנפשי באווירת הכלא, שם הכל שרויים במצב של עצבנות-יתר, מה גם שנמנעת מהם כמעט כל פעילות גופנית ואין בנמצא משטר לימודים נאות. כמה מן העצירים משתדלים לקיים בית-ספר קטן בתוך חומות הכלא, אבל חסר להם החומר הדרוש להוראה.

5. לפי שדוות, המשטר בתוך חומות הכלא קפדני מאוד. על עבירת משמעת קלה ביותר עלול עציר להיענש במספר ימי מאסר בבדידות בתא ריק, ואז הוא מצווה לעבוד עבודות פרך כגון שבירת אבנים. המזון הניתן שם אחת ביומיים מורכב מלחם ותה בלבד.

6. חוויתם הנפשית של העצירים מוגדרת כחיים בחוסר תקווה מוחלט ובמתיחות עצבים עצומה. מעצרים הממושך לאחר כל שעבר עליהם בטרם הגיעו לארץ-ישראל, גירושם הכפוי מן הארץ, האקלים הטרופי, התקפי המלריה התכופים, הידרדרות מצבם הגופני הכללי והעדר כל סיכוי לשחרורם כל עוד המלחמה בעיצומה, עושים שמות בנפשם של רבים מהם. כ-85 הורשו באחרונה לצאת את האי משהתגייסו לצבא הצ'כוסלובקי. רבים יותר היו מעדיפים אפשרות זאת, אבל מכיוון שלא ניתנה להם הבטחה כלשהי כי בתוך כך ישתחררו בני משפחותיהם, נמצא שרובם המכריע של המתנדבים לצבא רווקים. רבים מהם היו מתגייסים בחפץ לב לצבא הבריטי, אך אין במקום שום סידורים שיאפשרו זאת.

7. לאור כל העובדות הללו סבורה הנהלת הסוכנות היהודית כי חובתה לפנות שוב, מתוך תחושת דחיפות עליונה, ולבקש את שחרורם המהיר של מוכי גורל אלה ואת הבאתם לארץ-ישראל.

בנוסף לנימוקים שהועלו במכתבה מ-26 במאי, עומדת הנהלת הסוכנות היהודית על השיקולים הבאים:

8. הנימוק העיקרי שהעלתה הממשלה להצדקת העברת הפליטים הללו למאוריציוס, כפי שאמר לורד לוי² המנות לדר' וייצמן³ היה כי לשלטונות דווח שכמה קבוצות מהגרים לא-חוקיים נמצאות בדרך וכי הם סבורים שהנאצים תיירו להם לצאת כדי להציק לממשלה הבריטית. הנהלת הסוכנות היהודית קובעת, כי מידע זה נתברר כבלתי-מדויק, ולפיכך היא טוענת כי מאחר שהחששות שעליהם התבססה החלטת הגירוש לא אומתו במציאות, מן הדין לבטלה ולאפשר לקורבנות האומללים הללו של המדכא הנאצי ושל מצוקות המלחמה לשקם סוף סוף את חייהם ההרוסים בקרב בני עמם.

2 לורד ג'ורג' אמברוו לוי, שר המושבות ממאי 1940 עד מותו בפברואר 1941.

3 על שיחה זו בין ח' ושר המושבות בתחילת נובמבר 1940 ר' י"מ"מ ה', עמ' 129, 131.

9. יתר על כן, למעשה, בהחלטה שקיבלה הממשלה באחרונה ברוחב לב לשחרר את עזירי עתלית היא שמה קץ לפרק המכאיב של היחס לספינות העולים, אשר גרם סבל כה רב ליהודים הן בארץ-ישראל והן מחוצה לה. הקבוצה האחת שמצבה נותר בלתי פתור היא קבוצת עזירי מאוריציס. הנהלת הסוכנות היהודית מבקשת מממשלת ה.מ. לנהוג ברוחב לב גם כלפיהם.

10. לבסוף, הסוכנות היהודית רואה לציין, כי לרבים מעזירי מאוריציס יש בארץ-ישראל קרובי משפחה הנכונים לשכנם ולדאוג להם. ההנהלה ריאיינה באחרונה חייל צעיר, שאמו נמצאת בין עזירי מאוריציס, אשר הגיש בקשה קורעת לב לשחרורה ולהבאתה לארץ-ישראל. בין הפליטים הללו מצויים כמה מאות גברים נבחרים שעברו הכשרה בחקלאות ובמקצועות אחרים לקראת התיישבותם בארץ-ישראל, ואין ספק שהם ישיאו תועלת מרובה למאמץ המלחמה של הארץ במצב החירום הנוכחי. הסוכנות היהודית אינה בלתי-מודעת לאילוצים הנובעים מקשיי התובלה הימית, אבל הסעת העזירים שהתגייסו לצבא הצ'כוסלובקי, שבוצעה לא מכבר, מלמדת כי בעיה זו אינה בלתי פתירה.

בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

מאמר פרופ' ניימיר

יקירי קית-רוץ',

ודאי תזכור, כי לפני שבועות אחדים שוחחתי איתי בעניין בקשתנו לקבלת רשות להדפיס עותקים של מאמרו של פרופ' ניימיר² על היהודים, שהופיע ב"המאה התשע-עשרה ולאחריה".³ עלי להתנצל על שהשתהיתי זמן רב כל כך בתשובתי, אך ודאי ידוע לך עד מה דחוק הייתי בשבועות אחרונים אלה.

זה עתה קראתי את מאמרו של פרופ' ניימיר ועלי לומר, כי זה מכבר לא קראתי דבר כה מקורי ונאור על נושא אשר כה רבות נכתב עליו. אני מבין את ספקותיך לגבי עיתוי ההדפסה מחדש, אולם נראה לי כי ערכו של מאמר זה כה רב עד שהוא מכריע כנגד כל שיקול אחר. אני סבור שהוא ישמש פוקח-עין לרוב הלא יהודים ואף ליהודים רבים מאוד. הייתי רוצה, במיוחד, שהוא ייקרא על ידי פקידי ממשלה בארץ זו, הנדרשים דרך קבע לבוא במגע עם יהודים ואשר יש להם אך הזדמנויות מעטות לרכוש תובנה לנפשו של עצמו. המאמר יגרום להם, בלי ספק, לראות דברים באור חדש ויאפשר להם להתמודד עם קשיים פסיכולוגיים רבים המביכים אותם פעמים רבות בעבודתם. משום כך אני ממליץ בחום כי תאשר את ההפסדו מחדש של מאמר זה.

באיתולים לבביים,
שלך בכנות,
משה שרתוק

1 אדוארד קית-רוץ' (1885-1954). שירת בממשל המנדט בא"י מ-1920. מושל מחוז הגליל ואח"כ מושל מחוז ירושלים.

2 לוואיס ניימיר (1888-1960). היסטוריון, פרופ' באוניברסיטת מנצ'סטר. מזכיר מדיני של הנה"ס בלונדון 1927-1931. בשנים הבאות המשיך לייצג את הנה"ס במגעים עם הפקידות הגבוהה בממשלה הבריטית.

3 לא אותר.

הסכם עם הוועד היהודי האמריקאי

בתשובה לשאלותי מלפני כמה זמן קיבלתי אתמול מאת מר דוד בן-גוריון את המברק הבא, שנמסר לנו בתוספת הוראה מהצנזורה, כי תוכן המכתב אינו ניתן לפירסום:

משה שרתוק הסוכנות היהודית ירושלים ניו-יורק, 13.6.1942
ב-29 במאי הסכימו וייצמן וורטהיים על הנוסחה הבאה: ראשית, לעזור להקים בארץ-ישראל, בשביל אותם היהודים שירצו לעלות ולהישאר שם, בית מובטח על פי החוק אשר בו, על ידי עלייה ורכישת קרקעות בלתי מוגבלת, הם יכולים לקנות שיהיו לבסוף את רוב האוכלוסייה ויוכלו לצפות לשלטון עצמי. שנית, לגבי העתיד הקרוב, לעזור לקיום הזכויות של היהודים בארץ-ישראל לפי המנדט¹. דחיתי נוסחה זו. הנוסח שלי, שבא לאחר כך, אושר על ידי הוועד לשעת חירום ובכללו וייצמן. ב-22 ביוני שלחתי בדואר-אוויר מספר מיסמכים הנוגעים לוועד היהודי האמריקאי. ב-8 ביולי שלחתי בדואר-אוויר הערותי לדיון שהיה בהנהלה¹. מציע לדחות ההחלטה והבאת השאלה לוועד הפועל [הציוני] עד שיתקבל החומר. סלגרף אישור. דוד בן-גוריון

הנני להעיר כי מלשון המברק לא ברור אם כוונת הפסוק הראשון היא הקמת ארץ-ישראל כבית או הקמת בית בארץ-ישראל. נקטתי נוסח אחרון כמתקבל יותר על הדעת מתוך צירוף המילים. הנני מצרף נוסח המברק כפי שנתקבל באנגליה. חברי ההנהלה יזכרו כי הוטל עלי לברר מפי מר בן-גוריון אם ובאיזו מידה כובל ההסכם את ידי ההנהלה. כן נתבקשתי לברר את יחסו של דר' וייצמן להסכם. מברקו של מר בן-גוריון נותן תשובה ברורה לשאלה השנייה. יש להניח כי החומר ששלח לנו מר בן-גוריון ואשר טרם נתקבל מכיל תשובה לשאלה הראשונה.

מ. שרתוק

* נוסח תוכנית בול.

1 המכתב, ממוען למ"ש, מובא בפלדשטיין, עמ' 553-554.

תעסוקת ה"באפס"

המפקדה הצבאית,

לפני חודשים מספר הוצאו כשמונים איש המשרתים בפלוגות ה"באפס" הארץ-ישראליות, כולם יהודים, והוצבו במפעל למילוי מוקשים אי-שם בארץ-ישראל. היה ברור שההעברה בוצעה נוכח צורך מידי, שבאותו מועד לא נמצא כוח אדם אחר למלאו. משום כך סברה הסוכנות היהודית כי אף שהאנשים שהתגייסו לשירות ב"באפס" עשו זאת בהבנה ברורה שהם מיועדים לתפקידי הגנה פעילה בארץ-ישראל, אין מקום להתנגדות להעברה זו למפעל המוקשים לאור הנסיבות ששררו אז. המצב השתנה עתה. חל גידול ניכר ביותר במספר המתגייסים בחודשים האחרונים והגיאיות גוברת והולכת. בין המתגייסים הללו נמצאו כמה מאות בלתי כשירים לשירות ב"באפס" והללו הועברו למסגרות אחרות. רבים מבין אלה עשויים בהחלט להתאים לעבודה במפעל המוקשים. בנוסף מצויים גם רבים אחרים שגיוסם נשלל בשל אי-התאמתם ליחידות לוחמות, אך גם הם עשויים לעבוד היטב במילוי מוקשים. בהקשר זה אני מפנה את שימת לבך למכתבי הרשמי-למחצה אליך מ-14 ליולי.¹

הסוכנות היהודית מציעה, לפיכך, כי קבוצת אנשים מן הסוג המתאים תורכב בהקדם האפשרי מקרב המתגייסים החדשים לשם הצבה במפעל המוקשים, וכי חיילי ה"באפס" המשרתים שם, שרובם צעירים וכשירים בעליל לתפקידי לחימה, יוחזרו לפלוגות הרגלים שלהם.

הסוכנות היהודית תכיר תודה אם תיידע אותה בהשקפתך בנושא זה.

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

הפעולה הערבית של "השומר הצעיר"

1. אנו מוכנים לתמוך בהוצאת האיגרות בתנאי שנעבור על החומר ונאשר אותו מבחינה מדינית, ובתנאי נוסף שלא תהא בו שום הבלטה של "השומר הצעיר" כתנועה המעוניינת יותר מיתר חלקי היישוב בשלום עם הערבים, בדומה לסגנון שנקטה הליגה [לידידות יהודית-ערבית] בפירסומיה.
2. עניין הסמינר עדיין צריך עיון.
3. התשובה שלילית.
4. יחסי שכנים – אך ורק במסגרת יישובית כללית ולפי תוכנית אחידה לכל הנקודות שבאזור. יחסים עם האינטליגנציה – שוב באיזו מסגרת כללית כגון החוג שדיברנו עליו בתל אביב. יחסים עם פועלים – במסגרת ההסתדרות. הכלל, בכל העניינים האלה לא נוכל לתמוך בפעולה נפרדת, או מיוחדת של "השומר הצעיר", אך מובן מאליו ש"השומר הצעיר" יוכל להשתתף בפעולות שתיעשינה במסגרות כלליות.

מ.ש.

1 אליהו ששון (1902–1978), יליד דמשק, עלה ב-1927. ראש המדור הערבי בממ"ד 1933–1948. לימים מבכירי משה"ת, ציר באנקרה, שגריר ברומא, שר הדואר ושר המשטרה. ר' דיווחו על פגישותיו בסוריה ובלבנון בראשית 1942, אצ"מ Z4/146312, ובספרו בדרך אל השלום. במיזכר זה נדרש מ"ש לארבעה נושאים במכתבו של אהרון כהן מ-29 ביוני אל אליהו ששון. אהרון כהן, מנהל המחלקה לפעולה ערבית בוועד הפועל של הקיבוץ הארצי "השומר הצעיר", הוזכר במכתבו זה את הבטחת הממ"ד לממן הוצאה לאור של אגרות הסברה בערבית מטעם מחלקתו, וכיסוי מחצית הוצאות הסמינר העיוני שעומדת מחלקתו לערוך. כן ביקש "סיוע מוסרי וחומרי לטיפוח קשרים עם חוגים מסוימים בסוריה ובמצרים" ו"תמיכה בפעולתנו באזורים כפריים (אזור בית-אלפא; הדרום; הרי אפרים; עמק חפר; הצפון), בקרב חוגי האינטליגנציה ובקרב הפועלים באזור יפו-רמלה-לוד".

המשא ומתן עם הרוויזיוניסטים

המשא ומתן עם הרוויזיוניסטים

מר שרתוק: ביום ה', 16 דנא, היתה לנו הפגישה השלישית עם הרוויזיוניסטים.² פתחתי ואמרתי שמישאלתם בדבר צירוף חברים אחרים של ההנהלה לפגישה איתם הובאה לפני ההנהלה, והיא החליטה שהמשא ומתן יישאר בידי המחלקה המדינית.

כן ביקשה ההנהלה להודיע להם את הצעתה לשוב להסתדרות הציונית עם כל החובות והזכויות הקשורות בשיבה זו. אם יהיו מוכנים לשוב, תשתדל ההנהלה בדבר נציגות מתאימה להם במוסדות הציונים, הוספתי ואמרתי, כי ההנהלה מעוניינת בלב שלם בחזרתם להסתדרות הציונית, ורק בחזרתם אנו רואים את הפתרון היחידי והאמיתי לכל השאלות. כל פתרון אחר הוא זמני וחלקי. אנו דנים עתה על התנהגות במקרה של שעת חירום. אנו דנים בשאלות אלו בהנהלה ובוועד הפועל הציוני ומגיעים למסקנות. אחר כך נמסור להם את המסקנות לאחר שתתגבשנה.

פון וייזל הודה בשמם בעד ההזמנה והם מעדיכים את כנותה. יש מתוכם רבים המתקשים לקבל את ההצעה, ועל הסתדרותם לקבוע את עמדתה. לדעתו יש סיכויים להסכם, אבל אין ספק שזה ייקח זמן רב. אם כי הוא מוכן לדבר מיד גם על שאלת שיבתם להסתדרות הציונית, אין הוא בטוח אם זה הוא העיקר. יש להם צוואה מדינית של זאב ז'בוטינסקי, שיש לקיים ממשלה יהודית זמנית וחזית יהודית מאוחדת. ייתכן שאיחוד עתה בינם ובינינו עלול להפריע לחזית היהודית המאוחדת בארצות הברית, ומשום כך אולי מוטב שיישארו לפי שעה בחוץ. גם הם פרו-בריטיים ורואים את עתיד הארץ באימפריה הבריטית, אבל יש הבדל בינם ובינינו. אצלנו שורר הקו הוייצמני, שפירושו נאמנות לכל ממשלה בריטית, אבל ברור שזה אינו הקו שלהם. הנה עתה, למשל, יש צורך בפעולה פוליטית בארצות הברית, בדומיניונים, ולנו אולי יקשה לטעון בכל המקומות האלה נגד הממשלה הבריטית. הם יכולים לעשות פעולה עצמאית, שהאחריות לה לא תיפול על הסוכנות היהודית.

אפשר היה להסיק מדבריהם, שגם מבחינה פנימית וגם מבחינה חיצונית, רצוי להם שהם יעשו עתה פעולה נפרדת, אבל בינתיים יש שאלות המחייבות פתרון מיד. השאלה שהם רואים אותה כדחופה ביותר זוהי שאלת הביטחון, ויש לדעתם לקבוע

1 מתוך הפרוטוקול. סדר היום: 1. בא-כוח הנה"ס בוועד המפקח של חברת הגימנסיה העברית "הרצליה"; 2. נציגות התאחדות עולי גרמניה ושל הספרדים בוועדת הביטחון; 3. המשא ומתן עם הרוויזיוניסטים; 4. החוק על "כוח אדם".

2 על הפגישה הראשונה והשנייה ר' מסמך 75 לעיל.

שיטה אחידה ופעולה מאוחדת. לשם כך יש צורך בהסכם בשטח זה לתקופה מסוימת, ובתקופה זו תהיה מסגרת אחת, שהם יהוו בה חטיבה מיוחדת, שתשמור על אבטונומיה פנימית מלאה וגם על רכושם. בראש המסגרת תהא מינהלה אחת, בתנאי שהם יהיו מיוצגים בה. הם יקבלו עליהם את מרות המחלקה המדינית, אבל בתנאי שקודם כל יבואו לידי הסכם על שיטת התנהגותנו בשעת חירום. הם אינם להוטים לייצוג בוועדת הביטחון, אלא בהנהלת ענייני הביטחון ובקשר ישיר עם המחלקה המדינית. אחרי גמר תקופת ההסכם, אפשר יהיה להמשיכו, להתמוג לגמרי או להיפרד לגמרי.

דובר גם על הופעת הרוויזיוניסטים בפני השלטונות בענייני הביטחון וגיוס. הם מסכימים שלא יופיעו בלי הסכמתנו. הם מניחים שלא נגזור עליהם לא להופיע כלל, ואז גם אם יופיעו, יהיה תוכן הופעתם מוסכם איתנו. הם מקבלים על עצמם לברר לשלטונות שבבעינינו אלה הם מאוחדים איתנו.

הסברתי להם, שלדעתי ההצעה חמורה מאוד, כי פירושה שבכילנו הפרדה בשטח הביטחון. אנשיהם יאומנו, יקבלו כספים, יתחזקו ואחר כך יוכלו להיפרד הרבה יותר חזקים מאשר הם כיום, ואין זה סוד שפירוד הוא הרבה יותר חמור מאשר אי-איחוד עתה. בהסכימנו לסידור המוצע על ידם אנו מאשרים מראש את זכותם להיפרד. פון ויזל העיר על כך, שמוטב אולי להניח שמתקופת הניסיון יצא איחוד או מיוזג ולא פירוד.

בשלב זה של השיחה ביקשתי הפסקה על מנת להיפגש היום אחר הצהריים. נציגי הרוויזיוניסטים טענו, שאין להם אפשרות להמשיך במשא ומתן זה הרבה זמן והם דוחקים את הקץ. ייתכן שזה בעקב המגבית. לאחר הסברתי, ביקשו שהישיבה היום אחר הצהריים תימשך עד שיסיימו את כל העניינים. כן הם הציעו להזמין לשיחה זו אנשים הבקאים בענייני הביטחון.

במהלך הישיבה לא הגענו להציע את ההצעה שהגענו אליה בישיבתנו האחרונה. הם באו לראשונה בהצעה של שיתוף, ואנו הצענו להם כניסה להסדרות הציונית. אז באו בהצעה של שיתוף פעולה, ואז באה תגובתנו. את הצעתם, כפי שהיא, אין לקבל, כי על ידי כך יישאר הכל כמקודם. הם ידעו כל מה שנעשה אצלנו, ואנו לא נדע כלום על הנעשה אצלם.

שאלנו אותם אם הם מוכנים לתקופת ההסכם להתמוג, והתשובה היתה שלילית. הם הודיעו שהם מוכרחים לשמור על האבטונומיה האדמיניסטרטיבית, מינהלה משלהם וכולי. היות ואני, בכל זאת, בעד הסכם מתוך רצון לרסן את אנשיהם לכל הפחות בתקופת חירום זו, אני מציע להשתדל קודם כל ללחוץ עליהם בכיוון של התמוגות חמורה ומסגרת אחידה. הם לא יוכלו להמשיך את קיומם, אבל אנחנו נסכים שחבריהם ייכנסו למסגרת האחידה כיחידות בכל מקום ומקום. יש גם צורך להבטיח שליטה חמורה ברכוש והרכוש הוא כל הרכוש – ללא הבדל. כן אני מציע שלישיבה

היום יוזמנו כיועצים לי שניים-שלושה אנשים מכירים את ענייני הביטחון, ובישיבה זו נשתדל להגיע לידי הסכם מתוך הבטחת העניינים מכל הבחינות.

להלן התנהל דיון. גרינבוים הציע להקל על הרוויזיוניסטים לחזור למסגרת ההסתדרות הציונית ולפיכך לאפשר להם להיכנס כחטיבה נפרדת עם מינהלה משלהם, שבה יכהן נציג הנה"ס. הוא ודר' שמורק הציעו שההסכם יחול רק על תקופת המלחמה.

מר שרתוק: אני מפקפק אם כדאי להציג דרישה שההסכם יהיה לכל ימי המלחמה, כי על ידי כך מבטיחים אי-התמזגות. איני יכול לקבל גם את הצעת מר גרינבוים בדבר מינוי נציגנו אצלם. אם יש כוונה לרמות, הרי אפשר לרמות בכל המקרים. על ידי מינוי נציגנו אצלם אנו מכירים ומאשרים את קיומם הנפרד, בו בזמן שאנו שוללים זאת בהחלט. אין גם כל ערבות שכתוצאה מההסכם לא תתבדל קבוצה ידועה ותעשה הכל על דעת עצמה. למרות כל זה, אני רואה ברכה באיחוד.

הדיון נמשך. בסופו העמיד היו"ר גרינבוים להצבעה שתי הצעות: (א) חתימת הסכם עם הרוויזיוניסטים לשישה חודשים; (ב) חתימת הסכם לתקופת המלחמה. בעד הצעה א' הצביעו: סנטור, רופין, שרתוק. בעד הצעה ב': גרינבוים, פישמן, שמורק.

היו"ר גרינבוים: אף הצעה לא קיבלה רוב. המחלקה המדינית מתבקשת להמשיך במו"מ עם הרוויזיוניסטים ולקחת בחשבון את הדעות שהובאו כאן ולהביא לפנינו את הצעתה לאחר הפגישה.

החוק על "כוח האדם"

מר שרתוק: ביום ג' שעבר, 13 דנא [צ"ל 14.7], קיבלנו ממר מילס הצעת חוק על כוח האדם. החוק עמד להתפרסם ביום ה', 16 דנא, וזה על יסוד חוקת שעת החירום, זאת אומרת שהיה מקבל תוקף מיידי. ביקשתי מייד לראותו וכתוצאה מהשיחה השיג מר מילס דחייה לשבוע ימים.

עיקר החוק הוא שלנציב העליון הסמכות לצוות על הפועלים להישאר במקום עבודתם ולא לעוזבו, ויש לו גם סמכות להכריח את נותן העבודה לא לפטר פועלים בעבודות "שמורות" – הכוונה למקצועות מסויימים. יש עוד כמה הגבלות בענייני החובות המוטלות על הפועלים ועל נותני העבודה. יש גם דברים על קנסות וכדומה. בהצעת החוק יש סעיף האומר, שאסור לפועל לעזוב את מקום עבודתו, אסור לו להפוך את עצמו לבלתי מסוגל לעבודתו, אסור לו לעשות את העבודה באופן רשלני, אסור לו להשתמש בשפה מעליבה כלפי נותן העבודה והמשגיח, אסור לו להתנהג

באופן מעליב ובאופן העלול להפריע את השלום, אסור לו לפגוע בחובות עבודתו, אסור לו לעשות בודון מעשה על מנת להזיק לרכוש שנותן העבודה הפקיד בידיו. ביחס לנותן העבודה יש סעיף האומר, שאסור לנותן העבודה להימנע מלשלם שכר לפועל. אסור לו לא למסור לפועלים את כלי העבודה השמורים אצלו, ואסור לו לא למלא את תנאי החווה שלפיו נתקבל העובד לעבודה. החוטא נגד אחד הסעיפים האלה עלול להיות מובא לדין והקנס הגדול ביותר הוא שישה חודשי מאסר וגם קנס כספי.

הסברנו למר מילס, שתוצאות החוק עלולות להיות קטסטרופליות ממש. כל היישוב רתום למאמץ המלחמה, ואם יש חוק העלול להרוס את מאמץ המלחמה הרי זה חוק זה. אם יחליטו על מקצועות "שמורים", הרי הפועלים ברובם יברחו מהם ושום פועל לא ירצה להיכנס למקצוע ממקצועות אלה משום אותם החששות בשל החוק. נותני העבודה יודחו עם הפועלים בעניין זה, כי לא יוכלו להבטיח לעצמם כוחות עבודה על ידי פחד של עונשים. גם עצם סעיף העונשים הוא ברברי. דר' יוסף הביא בפני מר מילס את החוק האנגלי. שם אין כל הסעיפים האלה. לפי החוק האנגלי, אם ישנה תלונה, נותנים לעובד התראה ראשונה, שנייה ושלישית. בכל אופן, אין שם שאלה של קנסות ועונש מאסר. התברר לנו שאלה שחיברו את החוק כאן לא ראו את החוק הבריטי לפנייהם, ולקחו להם כדוגמה כנראה את חוק העבודה שהופיע בקניה. אגב, מר מילס הודה שאינו מזדהה עם כמה סעיפים בחוק זה.

בתום הדיון סיכם היו"ר גרינבוים, כי נוסח החוק יוגש לכל חברי ההנהלה ואח"כ תתקיים התייעצות נוספת לגביו.

ציוד ואימונים ל"באפס"

נוכחו: קולונל י. דגלס-בראון,² משה שרתוק, דב יוסף.

ה' שרתוק פתח את השיחה בהודעה כי הוא בא להציע הצעות בהתאם לסיפא של מכתב המיפקדה אלינו, בו מודיעה המיפקדה על נכונותה לנצל באופן מקסימלי את האפשרויות הקיימות לאימון נוטרים ושוטרים מיוחדים. אנו רואים את עצמנו נאלצים להסתגל למציאות של חוסר נשק נוסף, ויחד עם הדרישה שהנשק הדרוש יימצא עיבדנו תוכנית כיצד לנצל באופן מקסימלי את הקיים. התוכנית מניחה השבעה נוספת של שוטרים מיוחדים בערים בשביל היישובים החקלאיים. להשבעה זו חשיבות מיוחדת בגלל המחסור באנשים ביישובים החקלאיים, הן מפאת התגייסותם של רבים מהם לצבא והן בגלל היותם עסוקים בייצור בעל חשיבות למאמץ המלחמה. אם נדרוש מהם להיפנות לשם אימונים הרי יהיה זה על חשבון מאמץ המלחמה. בערים עוד עובדים על פי רוב בשעות רגילות והאנשים יוכלו להיפנות לאימונים מבלי להפריע באופן רציני לייצור. התוכנית הוגשה בהבטחה לתת הסברה נוספת אם יהיה צורך בכך.

מ. שרתוק עורר את שאלת הציוד והאימונים בפלוגות ה"באפס". התאונן כי אם גם הוטב המצב בכמה פלוגות בזה שהתחילו להקדיש יותר זמן לאימונים, הרי אין ציוד מספיק לאימונים אלה וכן סובלים האימונים קשה בגלל הקשיים של העברת אנשים ממקומם למקום האימונים. דגלס-בראון ענה, שהוא בתור הקצין האחראי לאספקת הנשק חייב לדאוג שכל נשק העומד לרשותו יהיה מיועד בראש וראשונה בשביל החזית. הוא רמז שמשלוחי נשק הלכו לאיבוד, וודאי נסכים גם אנחנו כי עם כל הערכת המצב כאן הרי צורכי המדבר קודמים. הוא ממשיך במאמציו לתקן את המצב וודאי שצורכינו הם לנגד עיניו. דנו הרבה בזמן האחרון בתוכניות אימונים לפלוגות ה"באפס" והוא יבקש ביאורים מהקצין הממונה על האימונים.

מ. שרתוק וד. יוסף עוררו את השאלה בדבר אפשרות לקבל לשירות גם טירונים שדרגת בריאותם "C",³ וכן היפנו את תשומת לב דגלס-בראון לריבוי מספר המפוטרים בזמן האחרון. דגלס-בראון סיפר, כי מעתה יונהג סדר חדש בפיטורים אשר לפיו לא יפטרו אדם רק מפני שאינו מתאים ליחידה שהוא משרת בה, אלא

1 מסמך זה נרשם ב-28.7.1942, ככל הנראה בידי משה יובל.

2 קולונל דגלס-בראון - מוכירו של ראש המיפקדה גנרל מק-קונל.

3 מתאימים ליחידות עזר תומכות לחימה.

יבחנו קודם את האפשרות להעבירו לשירות אחר, שהדרישות בו שונות. אותו נוהג יהיה לגבי קבלת מועמדים חדשים. מ. שרתוק העיר, כי אנו מעריכים את התיקון הזה אולם איננו יכולים להסתפק בו. דרישתנו היא להוסיף ענפי שירות כדי לגוון את האפשרויות של מגוייסינו. הדרישה הדחופה ביותר היא למצוא אפשרות לקבל גם אנשים מדרגת בריאות "C".

דגלס-בראון הודיע בתשובה לשאלה, כי הוא מעיין עתה בשאלות הקשורות בבית חרושת למילוי מוקשים ויודיע לנו את תשובתו.

לשאלה על עתיד פלוגות החפרים הודיע דגלס-בראון, כי לא שכח את דרישתנו על העברת האנשים האלה והפעולה נמשכת. הוא מסכים כי לא טוב להחזיק פלוגה במשך זמן ממושך במקום אחד, אולם שאלת הפלוגה בקפריסין, וכן פלוגות החפרים האחרות, קשורה בתוכנית גדולה יותר שפתרונה יבוא בקרוב. גם לפלוגת "באפס" יועברו החיילים המתאימים. כן רשם לפניו להביא בחשבון את החפרים והנמצאים במחנה קססין [במצרים] והנספחים למיפקדות שונות וליחידות לא עבריות.

לשאלה על תפקיד הקולונל סטופורד ענה דגלס-בראון כי הוא קצין מייעץ בלבד ואין לו סמכות ביצוע.

דגלס-בראון הבטיח לברר תלונתנו על אופן הגיוס של תורגמנים יודעי רוסית-אנגלית לשירות הצבא.

טיפול ב"ילדי טהרן"

הברק האם אתה סבור שצפורה נחוצה² שרתוק

1 אליהו דובקין יצא לטהרן במהלך מאי 1942 (ר' מאבק א-1, מסמך 125).

2 צפורה שרתוק, רעיית מ"ש, התנדבה לצאת בשליחות לטהרן על מנת לטפל בכ-730 ילדים ובני נוער יהודים, חלקם יתומים, שכונו "ילדי טהרן". הילדים הגיעו מבריה"מ לאיראן במסגרת הסכם סטלין-שיקורסקי מ-30.7.1941 ליציאת אזורי פולין מבריה"מ, לשם נמלטו אחר כיבוש פולין בידי הגרמנים. צ"ש יצאה לדרך ב-25.10.1942. עד דמשק נסעה במכונית הסוה"י, משם המשיכה דרכה באוטובוס לבגדאד ומבגדאד המשיכה בטיסה לטהרן. ב-14.1.1943 ליוותה צ"ש את הילדים במסעם מטהרן במשאיות צבאיות בריטיות לנמל בנדרשהפור במפרץ הפרסי, שם נפרדה מהם לאחר שעלו על סיפון אונייה בריטית, וחזרה לטהרן. הילדים הפליגו תחילה לקראצ'י, הודו, המשיכו מסעם דרך ים סוף ותעלת סואץ עד איסמאעיליה ומשם נסעו ברכבת לא"י והגיעו לארץ ב-18.2.1943. צ"ש חזרה לא"י ב-28.1.1943. על "ילדי טהרן" ר' עומד, שמיר, שקל.

שיחרור מעפילי "דריין"

מר שנקר היקר,

קיבלתי את מכתבך מ-19 בח"ז בשאלת שיחרור מעפילים בעלי מקצוע ממעצר עתלית.

מאופן הצגת השאלה במכתב זה נוכחתי לתמהוני לדעת, שפרשת שיחרור עצורי עתלית אינה ידועה לך. למעלה מחמישה עשר חודש נמשכה המערכה על שיחרורם של מעפילים אלה, שנמלטו לארץ מתופת רומניה באונייה "דריין". תקופה ארוכה עמדה הממשלה בשלה: היא הודיעה וחזרה והודיעה שמנוי וגמור אצלה לקיים במעפילים אלה את ההחלטה שהוכרז עליה בימי "פטריה", היינו, לא רק לא לשחררם אלא לשלחם לארץ גזירה על מנת שגם לאחר המלחמה לא יוכלו לחזור הנה. רק חוסר אוניות מנע בעד הממשלה, לדבריה, מלהפיק את זממה.¹

בעניין זה התנהל משא ומתן בלתי פוסק, בעל פה ובכתב, בירושלים ובלונדון. גייסנו גם את ידידינו באמריקה וכמה משלחות שהתייצבו לפני שרי המדינה האמריקנים והציר הבריטי בווינגטון תבעו את שיחרור מעפילי "דריין".

בינתיים הלכה וגברה המתיחות במחנה עתלית. היו תקופות של היסטריה המונית. היו מקרים של טירוף דעת. אירעו התנגשויות דמים בין המעפילים והמשטרה. פרצו שביתות רעב. ביקורי במחנה הפכו לי לסיוט. נודמן לי מעט לנאום בפני קהל רב של שובתי רעב, ששכבו על יצועיהם ביום השני של השביתה. לא היה בידי להבטיח להם חופש – יכולתי אך להבטיחם שבמערכה על שיחרורם אין אנו נותנים דומי לנו ואנו מקווים נאמנה שסוף שיחרורם לבוא.

לאחר אסון "סטרומה" חידשנו את ההתקפה [על הממשלה] ביתר תוקף, והפעם עלה בידינו להבקיע את חומת ההתנגדות. בסוף מאי הודיע מיניסטר המושבות לחברינו בלונדון, כי מעפילי "דריין" ישוחררו וכי סירות מעפילים אחרות, שתגענה לארץ מכאן ואילך, תורשינה להעלות את נוסעיהן לחוף והפליטים האלה, לאחר בדיקה, ישוחררו ויורשו להישאר בארץ. נדרשנו על ידי הממשלה להימנע מתת פירסום להחלטה זו, כדי שלא להרגיז.²

הודעת הממשלה הביאה לנו הקלה עצומה. מלבד בשורת ההצלחה והשיחרור שהיתה בה לפליטי החרב והחורבן, שימשה לנו ההחלטה החדשה אות ומופת כי יש שכר למערכה מדינית וכי גם גזירה הנקבעת במסמרות, ומתפרסמת ברבים

1 ר' מאבק א-1, עמ' 23 הע' 32.

2 ר' מאבק א-1, נספח 6.

בגושפנקה של מלכות, עשויה להתבטל מתוך כניעה ללחץ מתמיד ונמרץ מצידנו. שיחרור המעפילים ממחנה עתלית התחיל בשבוע שעבר ויימשך מעתה רצופות עד שכל שמונה מאות העצורים יצאו לחופשי ויצטרפו למחנות הלוחמים או העובדים.

דבר הימצאם של הרבה בעלי מקצוע טובים בקרב המעפילים היה ידוע לנו היטב. בכל מהלך מלחמתנו הסתייענו בעובדה זו וטפחנו על פני השלטונות את הבזבז הפילי של חומר אנושי מעולה לצורכי מלחמה, שנגרם על ידי החזקת האנשים האלה במעצר, נידונים לבטלה והתנוונות. הנני מצרף לידיעתך העתק של מברק שהרצתי בשעתו לחברי בלונדון, להיות בידם תחמושת במערכה.³

מדברי אלה תבין, כי אילמלא שבירת הקו שנקטה הממשלה בתחילה, לא היו מועילים כיום שידולים מיוחדים לגבי בעלי המקצוע. עתה, שנשבר הקו, אין צורך בשידולים אלה, כי כל המעפילים – להוציא יחידים שעברם סתום וכשרותם המדינית מפוקפקת – עתידים להשתחרר בקרוב.

בברכה לבבית,
משה שרתוק

3 ר' מאבק א-1, מסמך 106.

אגודת "המלחמה מלחמתנו"

א.ב.

קיבלתי את מכתבך מיום 15 ת.ז., שבצירוף לו המצאת לי את תקנון האגודה "המלחמה מלחמתנו".

הנני רואה ברכה בהקמת ארגון כזה של עסקנים מתנדבים, אשר יכוון את לבו אל הציבור ויגייס את מרצו לתפקידי השעה הקשורים קשר ישיר במאמץ המלחמה של היישוב – יצירת אוירת גיוס, דאגה ועזרה לחייל העברי ולמשפחתו, הסברת פנים והכנסת אורחים לחייל הגר, שמירה על מוסרו וכבודו של היישוב בכל תחומי המאמץ המלחמתי ובכל שטחי הפגישה בין היישוב לבין צבאות בעלי הברית וכו'.

שמתי לב במיוחד להסברתך, כי אין בכוונת הארגון החדש לפתוח בפעולה נפרדת מהפעולות הנעשות כבר בתחומים הנזכרים, אלא להפך, מגמתו היא להיות לעזר למוסדות קיימים, כגון לשכות הגיוס, הוועד הארצי והוועדות המקומיות למען החייל העברי וכדו'. הייתי מוסיף ומפרט בין המוסדות הללו קודם כל את מרכז ההתגייסות וכן את הוועדה המרכזית לטיפול במשפחה ואת ועדות ההארכה לצבאות הזרים הפועלות בכל מקום בפיקוחה הישיר של המחלקה המדינית.

הנני מניח בביטחה, שלגבי כל המוסדות האלה ייקבעו יחסי זיקה הדדית שיבטיחו את מהלך עבודתכם במסגרת הפעולה היישובית המאורגנת.

בכבוד רב,

מ.ש.

הנהלת הסוכנות היהודית

1 יהושע רדלר-פלדמן ("רבי בנימין") (1880-1957). איש ציבור, מסאי, מתרגם ועורך. יליד פולין. עלה ב-1907. פעיל בתחום יחסי יהודים-ערבים. מראשי האירגונים "ברית שלום" ו"איתוד" ועורך בטאון "הנר" של ה"איתוד".

גיוס קשישים

א.נ.,

ודאי שמתם לב להודעה הרשמית בדבר גיוס מספר פלוגות של חיל הרגלים, שתהיינה פתוחות למתנדבים קשישים ומיועדות לתפקידי משמר.

החלטה זו נתקבלה ע"י השלטונות הצבאיים כתוצאה מתביעתנו המתמדת לשחרר במידת האפשרות את פלוגות הרגלים הקיימות מתפקידי משמר למען תוכלנה להתכונן כראוי לתפקידי קרב.

גיוס פלוגות הקשישים פותח פתח רחב לשיתוף חברי התאחדותכם במאמץ המלחמתי הצבאי. הנני מסתמך על הפגישות שהיו לנו בנידון זה במשך ימי המלחמה ובייחוד על פגישתי האחרונה עם נציגים דר' לבונטין, דר' כצנלסון ודר' יפה. הנני להביע את תקוותי כי תשתמשו בהזדמנות זו של שירות צבאי שניתנה לכם במידה רחבה ככל האפשר.

הנני להוסיף, כי אף על פי שבהודעה הרשמית נקבע גיל המתגייסים לפלוגות אלו עד 45, ידוע לנו כי כוונת השלטונות הצבאיים היא לגייס לפלוגות המשמר עד בני 50.

אשמח לשמוע על הצעדים שאחזתם בהם להמריץ את הגיוס בקרב התאחדותכם.

בכבוד רב ובברכת גיוס,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

פגישות נוספות עם הרוויזיוניסטים

משא ומתן עם הרוויזיוניסטים

מר שרתוק: מאז הישיבה האחרונה של ההנהלה היו לי ולדר' יוסף חמש פגישות עם הרוויזיוניסטים.²

כידוע פתחנו עליהם בהתקפה של שלום והומנו אותם לשוב להסתדרות הציונית בזכויות וחובות שוות. הם העריכו את כנות ההומנה, אבל הודיעו שאין להם מנדט לביטול הסתדרותם; לזה יש צורך בוועידה ובינתיים הם מציעים סידור העניינים הדחופים. יש לדעתם אפשרות: (א) של שיתוף; (ב) של תיאום; (ג) קבלת סכומי כספים לפעולתם מהמגבית המשותפת.

אנו מצידנו הצענו מיוזג גמור של ענייני הביטחון. תשובתם היתה שהם מוכנים להיכנס למסגרת הביטחון, אולם בתנאי שישמרו על אבטונומיה אירגונית ומשקית. הם הציעו אז שבישיבה הקרובה ישתתפו גם אנשי הביטחון שלנו, ואומנם בישיבה שהתקיימה אחרי זה בביתי השתתפו גם דר' משה קליינבוים³ ומר אליהו גולומב ואיש מהם, שאין אנו יודעים את שמו.

הם גוללו לפנינו את תוכניותיהם להגנה ולהתקפה, ומוזר היה לשמוע איך הם הופכים את הכוח ההגנתי של היישוב לדבר אבסטרקטי. גם הם, כמובן, מדברים על המלחמה בפולש, אבל האויב העיקרי אצלם הם הערבים. הם רואים את דרכם בימי המאורעות⁴ לנכונה ולוקחים לעצמם סיעתא בצ'מברלין, שדיבר על תגובה כאשר יפציצו את ערי בריטניה.

הוכחנו להם בקלות רבה, שכל גישתם אבסורדית ואינה מתחשבת כלל במציאות, והתפלאנו לראות את הנסיגה המהירה מכל תוכנית ותוכנית, וקשה היה לדעת אם יש כאן אי-רצינות גמורה ומבהילה או תכסיס הגובל ברמאות.

לאחר פגישה זו היתה עוד פגישה שבה גילו את הקלפים: יש להם צוואת ז'בוטינסקי, ובה דרישה לשמור על האצ"ל. בפגישה אחרונה זו השתתפו שניים מהם

1 מתוך הפרוטוקול. סדר היום: 1. תוספת יוקר לעובדי הסוכנות היהודית; 2. מו"מ עם הרוויזיוניסטים; 3. הגיגות יובל השישים של ראשון לציון; 4. פניית הסתדרות העובדים הכללית.

2 ר' לעיל מסמך 83.

3 משה קליינבוים (סנה) (1909–1972). מדינאי ועיתונאי, רופא בהכשרתו. יליד פולין. חבר האגף הרדיקלי במפלגת "הציונים הכלליים". עלה ב-1940, צורף מיד למיפקדת "ההגנה" והתמנה לראש המיפקדה הארצית (רמ"א) שלה. חבר הנה"ס מ-1945. לימים ח"כ, ומראשי מפ"מ ומק"י.

4 הכוונה למאורעות 1936–1939 שבמהלכן ביצע אצ"ל פיגועי נקם בערבים חפים מפשע בניגוד למדיניות "הבלגה" של היישוב המאורגן.

שלא השתתפו בישיבה שלפני האחרונה, ואלה מסרו שקיבלו דוח שאין הסכם בינינו על הטקטיקה ביחס לערבים.

אשר לאיחוד, הם טענו שקודם כל יש צורך באיחוד פרוגרמטי, והצעתם היא לכנס ישיבה של כל המפלגות הציוניות יחד איתם וידונו על הפרוגרמה. בינתיים הם מציעים שיתוף בין שני המשרדים הפוליטיים, זאת אומרת המשרד הפוליטי של הסוכנות היהודית והמשרד הפוליטי שלהם. אם כי לא הזכירו את המילה שיוויון, הציעו שני באי-כוח משלהם ושני באי-כוח משלנו.

בהזדמנות אחרת הציעו לקיים את הפגישות במקום נייטרלי. כן הציעו מגע בין אנשי הביטחון, ושלא נעשה דבר בלי התייעצות עם הצד השני. כן הם מסרו שאצ"ל, שהיה מחוץ למרות מפלגתם עד עתה, קיבל עתה עליו מרות מפלגתית וזהו שינוי גדול לטובה.

לבסוף הגיעו לעניין המגבית. טענתי, שאם הם יקבלו כספים מהמגבית הכללית אסור להם לנהל מגבית נפרדת, אלא רק בהסכמתנו, וכמובן שאנו לא ניתן כספים אלא רק לעניינים שנוכל לפקח עליהם. הם טענו בעד מגבית מאוחדת, והם סבורים שבלעדם נאסוף רק 30,000 לא"י לחודש, ואיתם 50,000 לא"י. הם גם מבקשים לדעת את מטרות המגבית. הודענו להם שהמגבית אינה נותנת כספים אלא רק לאימונים עממיים וצורכי הגיוס, ואינה נותנת כספים לצורכי המנגנון וצורכי ביטחון אחרים.

הם הציעו דרישה שמ-30,000 לא"י לחודש הם יקבלו 5,000 לא"י. דר' יוסף הסביר להם, שהכוונה היא כנראה לששית, 16% בערך, אבל חלק גדול מהכסף הלא הולך למען החייל ומשפחתו, וכאן אין הבדל מפלגתי, ולכן הם צריכים לקבל 16% מהסכום נטו. הם, מצידם, טענו שדרשו 20% מההכנסות. אמרנו להם, שאין כאן שאלה של אחוזים, אנו נראה מהן הוצאותיהם בלשכות הגיוס שלהם ומה תהיינה ההוצאות של האימונים העממיים, ובהתאם לזה תהיה ההקצבה – כמובן בגבול ידוע. הם גם ביקשו נציגות בנשיאות המגבית. אנו חייבים להם תשובה קודם כל ביחס למגבית, והיתה לי פגישה עם נשיאות המגבית והצעתי להם הצעות, הטענות כמובן אישור ההנהלה.

הצעותי הן:

א) להשיב בשלילה לדרישה על נציגות בנשיאות המגבית. הסברנו צריכה להיות, כי נשיאות המגבית היא אורגן של המוסדות העליונים, ואם הם הולכים בדרך של איחוד [כלומר לחזור להסתדרות הציונית] הרי הם צריכים להשתתף בכל המוסדות ולא רק בחלק הרצוי להם.

אגב, נציג הנשיאות נמצא גם בוועדת הביטחון, ולא ייתכן שהם יקבלו ידיעות מאיתנו.

ב) לתת תמיכה למנגנון הגיוס שלהם. הם טוענים שחבריהם מוכנים להתגייס. אבל אינם מוכנים לעשות זאת באמצעות לשכת הגיוס של הסוכנות היהודית, ואנו לא נוכל מצידנו להימנע מלהיענות לבקשה זו, אבל זה טעון בירור וגם אישור מצד מרכז ההתגייסות.

ג) נסכים לשתף את אנשיהם באימונים העממיים של "משמר המולדת" כשאלה יצאו לפועל, כי דבר זה הרי יהיה פתוח לכל יהודי בארץ. הם יוכלו להתאמן גם בקבוצות שלהם.

נגד שלושת התנאים האלה עלינו לדרוש מהם: א) להודיע ברבים על אי-התנגדותם ל"מגבית התגייסות". ברור שלא נוכל לאסור עליהם לאסוף כספים לצורכיהם-הם, כי "מגבית ההתגייסות" אינה מוכנה לקבל עליה את כל ההוצאות לצורכי הביטחון. ב) אסור להם להכריז על מגבית פומבית. ג) במגביתם אסור להם להשתמש במעשי אלימות ואיומים.

נשיאות המגבית קיבלה בדרך כלל, לאחר בירור, את הצעתי. דר' ברט, למשל, התנגד יותר למגבית נפרדת, ודרש לדחותה לכל הפחות לחודשיים.

כמובן שעלינו יהיה עוד לדון על השאלה הראשונה שהם הציגו לפנינו – השאלה הפוליטית, אבל לזה יש עוד פנאי.

הרושם שלי הוא שהם חוששים שמגבית נפרדת שלהם לא תצליח, אבל אנחנו יודעים את כוחם להזיק למגבית הכללית שלנו.

לאחר דברי מ"ש התנהל דיון.

היור' גרינביום מסכם: ההנהלה מקבלת את הצעותיו של מר שרתוק ומוסרת את המשך המשא ומתן בעניינים שדנו עליהם לוועדת הביטחון.

סיכומו של מר גרינביום נתקבל.

גיוס עובדים מיומנים

אדוני,

1. אני מבקש להתייחס למכתבך מ-27 ביוני 1942 בעניין גיוסם של אנשים המועסקים בייצור במחסנים צבאיים.
2. הסוכנות היהודית כבר קבעה הסדרים כדי לוודא שהתגייסות לצבא לא תפגע בעבודת מפעלים העוסקים בייצור מלחמתי. ועדות מיוחדות, המורכבות מנציגי יצרנים ופועלים, הוקמו לבדיקת ענייניהם של כל עובדי המפעלים שעליהם חלה קריאתה של הסוכנות היהודית להתגייס לצבא ה.מ. עד כה, ככל שמדובר בפועלים מיומנים, ההוראות שניתנו לוועדות אלה היו לא לדרוש מעובד מיומן להתגייס אם עבודתו נדרשת במפעל חרושתי כלשהו העוסק בייצור מלחמתי, או שעבודתו חיונית בכל מפעל אחר.
3. אשר לפועלים מיומנים-למחצה, מונח מעורפל כלשהו, מעלה הסוכנות היהודית את ההצעות הבאות:
 - א. אין מקום להתנגדות כלשהי להתגייסות פועלים שעליהם חל סיוג זה אם היצרן אינו סבור שהם דרושים לתפעול התקין של מפעלו.
 - ב. אין לדרוש מעובדים מיומנים-למחצה להתגייס אם היצרן מתנגד להתגייסות זו והוועדות שלנו מסכימות עימו.
 - ג. כל המקרים שבהם מתנגד היצרן לגיוס, והוועדה חולקת עליו, יובאו לפני המועצה לאספקה מלחמתית.¹
4. אם ההליך שתואר לעיל יקבל את אישורך, אודה לך אם תיידעני בכך לאלתר, כדי לאפשר הוצאת הוראות פעולה לכל הוועדות.

בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 ר' מאבק א-1, עמ' 257 הע' 16.

טלפון למושב מולדת¹

אדוני,

כפי שנודע לי, היפנתה אליך מזכירות מושב מולדת בקשה להתקנת טלפון. הנני כותב לך בזה כדי להביע תמיכה בבקשה זו בשם הסוכנות היהודית.

2. מצבו של יישוב זה נושא אופי מיוחד במינו. המושב נמצא במרחק של כ-4 וחצי קילומטר ממכשיר הטלפון הקרוב ביותר. אין ביישוב לא רופא ולא בית מרקחת. בעונת החורף, כאשר דרכי העפר סביב היישוב בלתי עבירות כמעט, נדרשות להבאת רופא או תרופות שעות רבות. העדר טלפון מסכן את היישוב גם מבחינה ביטחונית. היישוב עומד בקירבת צינור הנפט,² אשר בתקופת המאורעות חובל והוצת פעמים רבות. היישוב עצמו נשרף כליל לפני שלוש שנים מכיוון שכאשר פרצה הדליקה לא ניתן להזעיק עזרה מהירה. אירעו בו כמה מקרים של חולי קשה שהסתיימו במוות וזאת במידה רבה משום שלא ניתן להשיג עזרה רפואית במהירות הדרושה.

3. היישוב מונה עכשיו כ-140 נפש. ברשותו עדר בקר גדול והוא מגדל כמויות גדולות של דגנים, שחלק ניכר מהם נצרך על ידי הצבא. כאשר מכונה חקלאית כלשהי מתקלקלת, או כאשר אחת הבהמות חולה, אין בנמצא אמצעים להזעקת סיוע מהיר. לאחרונה הוקם יישוב חקלאי בשכנות³ והצורך במכשיר טלפון החמיר.

4. הסוכנות היהודית מבינה היטב את הקשיים הטכניים הכרוכים בהתקנת מכשירי טלפון חדשים בימים אלה, אולם נראה כי פה מדובר במקרה חריג וכי לאור הסיבות שנמנו לעיל מן ההכרח שמכשיר טלפון יותקן ביישוב מולדת.

בנאמנות,

משה שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 מושב שיתופי ברמות יששכר בין הגלבוז, הר תבור וכוכב הירדן, מצפון-מזרח לעין חרוד.

2 צינור הנפט כירכוך-חיפה של חברת הנפט העיראקית (IPC).

3 הכוונה למושב רמת צבי צפונית-מערבית למולדת.

שופט ערבי ביישובים יהודים

דחוף

מר מקפרסון יקר,

הגיעו לידי ידיעות מדאיגות נוספות על המצב הלא-נעים שעלול להתעורר ברחובות, בפתח תקווה ובנתניה במקרה של שיגור שופט מחליף ערבי לשם. איני רוצה לחזור על הנימוקים שעליהם עמדתי בפגישתי עם מר סקוט ב-20 ביולי, ובשיחת טלפון איתך אתמול. כל שרצוני להדגיש הוא כי אם יש כוונה לנקוט פעולה במגמה למנוע את המינוי, עתה היא השעה האחת-עשרה לעשות זאת. סלח לי על הטרידי אותך שוב בעניין זה. למרבה הצער, אין הארץ הזאת מבורכת בהרמוניה יתרה, ויהיה חבל מאוד אם מתח וחיכוך יוכנסו לחינם לאחת הפינות, שבהן שוררת עתה הרמוניה מלאה.

שלך בכנות,
מ. שרתוק

נתוני הגיוס

שאלות מדיניות

מר שרתוק: בחודש יולי התגייסו לצבא ולצי 1,934 איש ואישה, מהם – 1,908 איש לצבא ו-26 לצי; 1,599 גברים ו-300 נשים. זהו השיא בפעולות הגיוס שלנו. רק ביולי 1940, כשהיה הגיוס הגדול לחיל התעופה התגייסו 1,314 איש. מספר המגויסים שלנו בכללו מגיע עתה ל-16,000. ביוני התגייסו 913 איש, וזה היה כפול ממספר המתגייסים במאי. נראה לי שבאוגוסט תהיה ירידת מה, אם כי העוסקים בעניין סבורים אחרת.

חלוקת המתגייסים ביולי כדלקמן: לחיל ההובלה – 425 איש; ה"באפס" – 385, לאחרות צבאית – 374, מהנדסים מלכותיים – 292, תותחנים – 95, שירות רפואי – 10, שירותי נמל – 10, חפרים – 8.

באותו חודש יולי התגייסו גם 117 לא יהודים – 116 גברים ואישה אחת. אם ניקח את רשימת המתגייסים הלא-יהודים מראשית השנה, הרי נראה ירידה מחודש לחודש. כנגד 16,000 יהודים שהתגייסו, התגייסו 6,745 לא-יהודים, מהם נרשמו כבורחים 1,345 או למעלה מ-20 אחוז. בתוך מספר המתגייסים הערבים בכללו נמצא מספר של מאות רבות ערבים לא-ארצישראלים, שהשלטונות גייסו על חשבון הערבים הארץ-ישראליים.

ביקשנו לפני זמן את הממשלה להרשות לנו לגייס יהודים מסוריה ועיראק ליחידות הארץ-ישראליות. התשובה היתה שמעיינים בכך. מר טורנובסקי² ביקר במצרים בשליחותנו ושם סודר שגייסו 25 יהודים מפליטי בנגזי ליחידות הארץ-ישראליות – (מר שפירא: מהו מספר היהודים תושבי הארץ, שהתגייסו לצבאות אחרים?) – מעריכים את המספר באלפיים, וזה לצבא הפולני, הצ'כי והיווני – (מר שמורק: היה רצוי לדעת כמה יש אצלנו צעירים שחלה עליהם חובת הגיוס, כמה מהם שוחררו בגלל מצבם המשפחתי וכמה מהם נפסלו ומהו מספר המשתמטים).

דר' יוסף: בסרפנד עובדים שלושה רופאים: אנגלי, איש הגון מאוד, רופא יהודי שאנו סומכים עליו בהחלט, ורופא ערבי. היו תלונות שהרופא הערבי משתדל לשחרר

1 מתוך הפרוטוקול. סדר היום: 1. שאלת העבודה במשרד; 2. לשכת עבודה אחידה בערים; 3. שאלות מדיניות.

2 ולטר טורנובסקי. מזכיר קה"ס בגרמניה 1921–1925. מנכ"ל "פלתורס" 1925–1943. פעיל בענייני גיוס, יוזם "מגבית ההתגייסות וההצלה" (ר' עליו מאבק א-1, עמ' 156, הע' 3).

את המתייצבים היהודים. השבוע גם כתבנו למיפקדה בעניין זה, כי הגיעה אלינו תלונה מצד מתגייס, והצענו שאת המתגייסים היהודים יבדקו רק רופאים אנגלים ויהודים, אבל אין להפריז במספר הנפסלים על ידי הרופא הערבי. יש צעירים רבים המופיעים וממררים את חיי הרופאים עד שהם משחררים אותם, אבל בדרך כלל אמרו לי הרופאים שלנו, כי מספר הצעירים שלנו שאינם בריאים גדול מאוד. יש צעירים שאינם ראויים לשרת בצבא רגיל, אבל אילו היו מקבלים לצבא עזר סוג גימל, אפשר היה להשתמש גם בהם. גם בעניין זה פנינו לממשלה. לדעתי, אם נוריד את מספר החולים ואת מספר המשוחררים, יש עוד כ-40 אחוז שטרם התגייסו או משתמטים.

מר שרתוק: נראה לי שגם מספרים אלה טרם נבדקו. מספר הנפסלים כולל גם את אלה שדרשו לדחות את התגייסותם לשבוע או שבועיים, או כאלה שביקשו מהם להרכיב משקפיים, אבל עלי להעיר שמצב בריאותם של צעירינו בדרך כלל נמוך למדי. הנה, בדקו תלמידי בתי הספר התיכוניים ומצאו שאחוז גדול מהם אינו מתאים לשום שירות צבאי. גם מצב בריאותם של תלמידי האוניברסיטה אינו טוב.

דר' יוסף כבר מסר, שפנינו לממשלה בדבר קבלת חיילים מסוג גימל. על ידי כך היינו מפחיתים בהרבה את מספר הנפסלים. כן ניתנה הוראה, שאם איש בא להתגייס אין לשלוח אותו [חזרה], אלא אם הוא אינו מתאים לשום שירות צבאי.

כידוע אין אנו מתקדמים הרבה בגיוס לנוטרות. במפקדת חיל האויר נתקבלה לא מזמן החלטה על הסדרת שמירת שדות התעופה, וההחלטה התכוונה לחלק את שמירת שדות התעופה בין יהודים וערבים, והיו צריכים גם להסיר את השמירה היהודית ממספר שדות תעופה. היו לנו בירורים במפקדת חיל האויר, אבל נתקלנו בקיר אטום. העיכוב בהוצאה לפועל של החלטת מפקדת חיל האויר היה בגלל סכסוך בין המיפקדה והמשטרה. המיפקדה דרשה שהמשטרה תהא אחראית למשמר שדות התעופה, והמשטרה טענה שהמיפקדה היא שצריכה להיות אחראית למשמר זה. בינתיים הגיע לארץ מפקד חיל האויר, ודיברתי איתו גלויות והזהרתי אותו על מעשה זה. עזרה לנו גם העובדה שקשה כיום לגייס ערבים לנוטרות. האיש התרשם מאוד מדברינו, אבל שוב חזר שלדעתו צריך להטיל את האחריות על המשטרה.

למחרת הודיעו לנו, ששדות התעופה בתל-נוף ורמלה, שעמדו להימסר לנוטרים ערבים, נשארים בידי יהודים ודנים מחדש בכל השאלה הזאת.

קורס הסרג'נטים של חיל הנוטרים שלנו נגמר, והסרג'נטים חזרו למקומותיהם. אלה מאמנים עתה כל אחד 5 אנשים. כן נשלחו למקומות רובים אנטי-טנקיים, מכונות [ירייה] "בָּרָן" ועוד. זה שכלול רב במסגרת הקיימת. מתנהל עוד משא ומתן על הרחבת חיל הנוטרים בכללו.

חברי ההנהלה קראו את הרשימה על שיחת דר' יוסף עם זקן השופטים בדבר מינוי

שופט מחליף ערבי בבתי דין בתל אביב. זקן השופטים הגיע לא מזמן לארץ ויש לו יועצים משלו, והוא החליט למנות עורך דין ערבי היודע עברית כשופט מחליף בתל אביב. אם כי האיש מדבר עברית, אין הוא יודע לכתוב בה. ההחלטה עוררה התמרמרות גדולה בחוגי עורכי דין וגם בעירייה. אגודת עורכי הדין פנתה אליו ודרשה פעולה, גם עיריית תל אביב עשתה פעולה מסוימת ודר' יוסף פנה לזקן השופטים. זקן השופטים אמר לו, שהוא רואה שכאן עניין מדיני, והוא יפנה לממשלה וישאל לדעתה. היתה לי הזדמנות לשוחח בשאלה זו עם המזכיר הראשי. והרושם שלי הוא שהמזכיר הראשי אינו שמח כלל להצעה, ושמענו גם שהעניין ירד מעל הפרק. ברם הנה הגיעה אלינו ידיעה חדשה, שבמקום לשלוח את השופט הערבי לתל אביב, החליט זקן השופטים לשלוח אותו כשופט מחליף למושב, והן: רחובות, פתח תקוה ונתניה. שם מכהן עתה כשופט מר שיטריט.³ אומנם המקומות הם יהודיים, אבל יש שם משפטים עם ערבים, וביחוד יש משפטים פליליים נגד ערבים. זקן השופטים החליט כנראה להעביר את מר שיטריט לתל אביב, ולמנות במקומו את הערבי כשופט מחליף במושב.

אגב, מר שיטריט יודע עברית מצויינת, יש לו אנגלית טובה והוא מדבר ערבית כערבי, אבל את המשפטים הוא מנהל בעברית.

המושבות היו כמקרה. חבר המועצות [המקומיות] התאסף וטילגרפו לממשלה, לי היו שתי שיחות בעניין זה: עם מר סקוט ועם מר מקפרסון, וגם כתבתי מכתב והזהרתי אותו מפני מעשה זה, שהממשלה עומדת לעשות. חבר המועצות החליט להחרים את השופט הערבי ולהשפיע על האנשים להעביר משפטיהם לתל אביב. בארץ ישנן נקודות יהודיות, ערביות ומעורבות. בתל אביב, כמקום יהודי טהור, מכהנים שופטים בריטיים ויהודים, בשכם – אנגלים וערבים, בירושלים וחיפה – יהודים, אנגלים וערבים, אבל כששאלתי את המזכיר הראשי אם היה שולח שופט מחליף יהודי לבית-שאן, ענה: נראה שלא ("probably not"). המינוי היה צריך לצאת לפועל ב-1.8, ואנו מחכים עוד לידיעות.

לשאלת הרב פישמן על מצב המשא ומתן עם הרוויזיוניסטים, השיב מ"ש:

מר שרתוק: בוועדת הביטחון יש עיכוב-קריאה מצד בא כוח הוועד הלאומי וגם מצד חלק מאנשי הסתדרות העובדים. אלה האחרונים דרשו לדחות את ההחלטה ואנשי "האיחוד האזרחי", התומכים בהצעתנו, הסכימו לדחייה. אני מצטער שהוועד הפועל של הסתדרות העובדים החליט בשלילה בשאלות הכספיות [של שיתוף

3 בכור שלום שיטריט (1895-1967). יליד טבריה. לאחר כיבוש א"י ע"י הבריטים שירת במשטרת המנדט. שופט שלום 1935-1948. לימים שר המשטרה ושר המיעוטים.

הרוויזיוניסטים בכספי מגבית ההתגייסות], אבל ההנהלה תצטרך להכריע ואני איני מתכוון כלל לקחת בחזרה את הצעותי בעניין זה.⁴ בינתיים נפגשתי שוב עם בא כוח הרוויזיוניסטים ומסרתי לו שהדיונים נמשכים ובאופן כללי מסרתי את תוכן ההצעות. כששאל על הנציגות בנשיאות "מגבית ההתגייסות", הסברתי שאין הצעה כזאת, כי הנשיאות היא אחד האורגנים שלנו ואיני רואה שיש להם מקום להשתתף בה, כי אינה מחלקת כספים. הם קיבלו את הדבר, אבל יחד עם זה ביקשו למנות גובה משלהם. הבטחתי להם להעביר את משאלתם לנשיאות "מגבית ההתגייסות", כי ההחלטה בעניינים אלה רק בידיהם.

להלן טען דר' שמורק ששיתוף הפעולה בין הנה"ס והממשלה בתחום המאמץ המלחמתי התעשייתי אינו מתנהל כשורה, שכן הממשלה מסרבת להעניק ליישוב מעמד כלשהו אלא "הופכת אותנו לעבדים שעליהם לעשות הכל ולא לדרוש כלום". דר' שמורק דרש להפסיק כל שיתוף עם הממשלה עד שיינתן ליישוב מעמד רשמי. "בשטח התעשייה המאמץ המלחמתי [בא"י] הוא כולו מאמץ יהודי, אבל הממשלה אינה רוצה להכיר בזה ולא רוצה לשתף אותנו במאמץ המלחמתי".

מר קפלן: הטענה של דר' שמורק, שאנו נמצאים במצב של עבדים, אינה מתאימה לגמרי למציאות. מניסיוני במשא ומתן עם הממשלה כמו על אירגון כוח האדם והלוואות למשקים להרחבת הייצור החקלאי, איני יכול לאשר את דברי דר' שמורק כי הממשלה אינה מתחשבת בהצעותינו. להיפך. הממשלה אינה מוכנה לתת לנו מעמד רשמי, אבל אין זאת אומרת שאין לנו כל השפעה על מהלך העניינים. [...] עלינו למחות נגד ההפלייה, להוכיח בעובדות את השגיאות הנעשות מתוך חוסר קואופרציה ולתבוע מעמד, אבל לא להפסיק את הקואופרציה. אם נלך בדרכו של דר' שמורק, אני חושש שהממשלה כלל לא תיבהל ותשיג את העזרה מחוגים אחרים. מחובתנו להציל לפי שעה מה שניתן להציל ולא לאחוז באמצעים רדיקלים כהצעת דר' שמורק, כי דברים אלה עלולים להיות בעוכרינו.

מר שרתוק: השאלה שנגע בה דר' שמורק ימיה כימי המנדט וימי קיומה של ההנהלה הציונית והנהלת הסוכנות היהודית. השאלה החמירה על ידי המאמץ המלחמתי, ועל כל הסתייגויות הממשלה המנדטורית שבאה תמיד לידי ביטוי נוספה הסתייגות חדשה – "הספר הלבן" [מאי 1939], ויצא ששיתופנו הפורמלי היום קשה יותר מאשר קודם, וזה בגלל "הספר הלבן". עוד לפני קיום "הספר הלבן" הוזה לא הודתה הממשלה שהמנדט מחייב אותה להתייעץ איתנו בכל השאלות. בימי ווקופ⁵ היו התייעצויות עם

4 חתימת הסכם לשישה חודשים.

הסוכנות היהודית על הרכבת ועדות וכדומה, אבל לא תמיד שמעה הממשלה בקולנו, וגם כשקיבלה את הצעותינו היא בחרה באנשים אלה כאישים ולא כנציגי ההנהלה. לא פעם הדגיש ווקופ שהוא מתייעץ אתי בגלל האימון האישי שיש לו בי, ⁶ וחזר שכך היה נוהג גם ביחס לארלוזורוב המנוח. היו מקרים שהדגשתי, שאין כאן עניין של יחסים אישיים, אבל ההחלטה הלא היתה תמיד בידי הנציב העליון ולא בידי.

היו גם מקרים שהנציב העליון הקודם [ווקופ] היה מזמין אותנו כסוכנות היהודית, אבל מעמד כפי שדורש עתה דר' שמורק לא היה לנו מעולם.

בדרך כלל קשה הוויכוח עם האנגלים בעניינים פורמליים. הם מעבירים אותך תמיד לעניינים מעשיים. לא פעם השתדלנו בלונדון לקבוע סטטוס לסוכנות היהודית, אבל הדבר לא עלה בידינו.

דר' שמורק אמר שיש לדרוש התחשבות איתנו, אבל מה פירוש המילה התחשבות אם ההחלטה נשארת בידי הממשלה? ישאלו אותנו, אבל הם יחליטו ויגידו שהתחשבו בדעתנו. גם דבר ביטול ההצעה הראשונה של "חוק כוח האדם" באה לפי הצעתנו. והנה, עד עתה טרם התפרסם חוק חדש ולא נוכל להוכיח שלא התחשבו בדעתנו. אבל להתחשב זאת אומרת לדרוש כוח החלטה, וזה וודאי גם דר' שמורק אינו דורש כרגע. כמובן שאפשר לעשות ברור העניין ולהוכיח על ידי עובדות את הנזק שנגרם על ידי חוסר שיתוף הפעולה. - (דר' שמורק: אמרת שאף פעם לא התקיימה שיחה יסודית עם הממשלה על השתתפותנו במאמץ המלחמה) - שיחה כזאת יכולה להיעשות רק על יסוד חומר שיהיה בידינו. כמובן, אפשר לדרוש מהממשלה מעמד בשבילנו וזה יהיה מובן יותר מאשר לדרוש התחשבות. שיתוף פעולה פירוש שבועדה ישובו גם נציגי הסוכנות היהודית וזה לא יינתן לנו עתה. חברי ההנהלה זוכרים את פרשת ועידת ניו דלהי, ⁷ שמסרתי פרטים עליה בהנהלה בזמנה. הממשלה חוששת מפני צבירת שטרות בידי הסוכנות היהודית וחיובה לעת מצוא, אבל עמדתנו אסור שתהיה חוסר קואופרציה. עלינו ליצור עובדות, ועל ידי מניעת עזרה לא נכריח את הממשלה להיענות לדרישתנו. עלינו להמשיך לדרוש, אבל אסור לנו להפסיק בינתיים את פעולתנו.

יו"ר גרינבוים: ההנהלה ביררה את העניין די צרכו. המחלקה המדינית מוכנה לשיחה יסודית עם הממשלה בעניינים אלה וגם לעיבוד תזכיר מיוחד, לאחר שהיא תקבל חומר מהמחלקות הנוגעות בדבר.

5 סר ארתור ווקופ (1874-1947). נציב עליון בא"י 1931-1938.

6 על שיחות מ"ש עם ווקופ ר' יומ"מ א'-ה'. תצלום מכתב ווקופ (לא מתוארך) אל מ"ש בעת אחד מביקוריו בלונדון מובא להלן בעמ' 658.

7 ר' מאבק א-1, עמ' 304 הע' 42; יומ"מ ה' עמ' 152.

נשק ואימונים ליישובים

- למברק מ-25 ביולי בעניין מכתב קרופט מ-21 ביולי.¹
1. ההבטחה לשיקול אקטיבי של בעיותינו משביעה רצון מאוד. תקוותי האיתנה שהשיקול הנמשך כבר ארבעה חודשים יבשיל החלטות בקרוב.
 2. הכורח לתת את כל הנשק הזמין בידי הכוחות הלוחמים במדבר המערבי ברור לגמרי, אבל משמעו הכרה בכך שאם יהודי א"י לא יאומנו ויוזינו בעוד מועד במידה האפשרית המירבית, הם יעמדו בידיים ריקות בשעת חירום.
 3. ב-8 ביולי פניתי למפקד העליון בירושלים² והצעתי גיוס מיידי והתחלת אימונים של 10,000 שוטרים מיוחדים חדשים, שהם שליש ראשון מתוך 30,000 בסך הכל. המפקד השיב ב-10 ביולי כי אין בנמצא נשק זמין, אולם יעשה כל דבר אפשרי להחיש את אימוני משטרת היישובים העברים הקיימת על ידי ניצול כל הנשק הזמין. דבר זה לא בוצע.
 4. אשר ל"באפס" ולמסגרות שירות צבאיות אחרות, מעולם לא כפרנו באפשרויות הבלתי מוגבלות אך עלי להדגיש שוב (א) החסרים ביחידות ה"באפס" הקיימות וניחים. (ב) הקמת פלוגות "באפס" חדשות נמשכת אך תלויה במידת העדפתם של המתגייסים החדשים את ה"באפס" על פני זרועות צבא אחרות. העובדה שפחות מרבע של 1,600 המתגייסים ביולי הצטרפו ל"באפס" מצביעה על אי-הפופולריות היחסית שלהם. (ג) הסיבות המובהקות הן אימונים בלתי מספיקים בלחימה מודרנית וציוד לקוי ביותר ללא רובים אנטי-טנקים ללא מרגמות ומקלעי ברן ספורים. חיל הספר הירדני שנכשל כליל בפרשת מרד כילאני³ משופע באלה ואפילו בתותחים אנטי-טנקים. כל העובדות הללו ידועות ופועלות לרעת ההתגייסות ל"באפס".

1 לוקר דיווח למ"ש ב-25 ביולי על מכתב סגן שר המושבות לורד קרופט אליו מ-21 ביולי, שם אמר כי בעיית הניצול המיטבי של נכונות יהודי א"י להודיין נידונה בתשומת לב יתרה, וככל שהדבר ייצא מעשי ייקטרו צעדים מרחיקי לכת לפתרונה. עם זאת, ביטחון היישובים היהודים בא"י תלוי בראש ובראשונה בתוצאות הלחימה במדבר המערבי, ומשום כך לא יהיה זה מן התבונה להעביר נשק הדרוש לכוחות הלוחמים שם למטרות אחרות. אשר לאפשרויות לגיוס יהודי א"י לכוחות המזוינים, יש למעשה פלוגות רגלים ארץ-ישראליות רבות ("באפס") שאינן מלאות ופלוגות נוספות המוקמות עתה, שלהן ניתן להתגייס, וזאת לבד מביקוש בלתי מוגבל למתגייסים מקרב יהודי א"י לזרועות צבא אחרות.

2 ר' לעיל מסמך 57.

3 ר' מאבק א-1, עמ' 46 הע' 30.

על מהלך הגיוס

1. לשאלת מ.ש. על גורל תוכניותינו בקשר להגנת הארץ והרחבת משטרת היישובים העברים ענה ד.ב. כי העניין לא הוזנה. מוסיפים לדון בתוכניות ולטפל בהכנות להגשמת אותם הסעיפים שהוחלט עליהם בחיוב. ההצעות הגיעו לשלטונות העליונים אחרי שעברו כמה וכמה שלבים. הוא מקווה, כי בסוף השבוע הבא נוכל לקבל תשובות מדויקות ומציע, כי מ.ש. יקבע אז ראיון עם הגנרל [מק-קונל]. הוסכם, כי ביום ה' הבא נשאל אותו על אפשרות לקבל תשובה, ולפי הצעתו ייקבע הראיון.
2. מ.ש. הביא את המספרים על מהלך הגיוס בחודש יולי וציין, כי פחות מרבע המתגייסים התנדב ל"באפס" וזו עדות לאי-פופולריות חיל זה, הנגרמת בעיקר בגלל חוסר ציוד מתאים. בציבור מתעוררים ספקות על כוונות הצבא לגבי יחידות אלה ועתידן. הספקות התגברו אחרי שקראו על נשק שנמסר לצבא העיראקי ועל תוספת נשק חדש לחיל הספר בעבר הירדן. הציבור רואה זלזול ב"באפס" אחרי שבוטל כי הם רחוקים בתור לקבלת ציוד. ד.ב. ענה בהדגשה רבה, כי המיפקדה ערה מאוד לענייני כוחות ההגנה בא"י ודורשת את הציוד המתאים. אולם סדר חלוקת הציוד אינו נקבע כאן אלא במקומות אחרים. המיפקדה מעוניינת שיהודי א"י יהיו מזוינים ומעריכה את הצעותינו בכיוון זה גם כשאינה מסכימה לכולן.
3. על התוכניות לגבי עתיד פלוגות ההובלה סיפר ד.ב., כי הכוונה היא בראש וראשונה להשלים את החסר בפלוגות הקיימות. לפי התקן צריכות לחנות בא"י עוד 2 פלוגות הובלה ויארגנו אותן מתוך המתגייסים בארץ. דנים עכשיו גם על שכלולים במחנה האימונים 68. ירחיבו את בית הספר לנהיגה ויעבירו אותו מסרפנד. להערה, כי אחת מפלוגות ההובלה שלנו במצרים אינה עסוקה במלוא יכולתה, התפלא ד.ב. ואמר כי אינו מעלה עכשיו על דעתו שאפילו מכונית אחת תהיה בטלה מעבודה. סיפר, כי בזמן האחרון הגיע משלוח גדול של מכוניות וכבר מורגש מחסור בנהגים.
4. מ.ש. ביקש למנות קציני חינוך (Education Officer) בשביל הפלוגות העבריות. ד.ב. אמר, כי הוא מתייחס באהדה להצעה והבטיח להעבירה למיפקדת המזרח התיכון. אחרי שתתקבל החלטה בפרינציפ, צריך יהיה לקבוע את המטפלים בענייני תרבות בכל פלוגה. הפעולה תתחיל בסידור הרצאות ושיעורים לעברית ואנגלית.

5. לשאלת מ.ש. ענה ד.ב., כי הוא מוכן לאשר לנו בכתב שעובדים מדעיים יתגייסו לשירות רגיל ויועברו מפלוגותיהם לתפקידים המתאימים, אם יתגלו כאלה.
6. לבקשת מ.ש. ביאר ד.ב., כי תפקידו של נדיבי¹ יהיה בראש וראשונה עריכת חקירות ובהתאם לכך יימנה על חבר העובדים עם קצין הגיוס הראשי. אם במשך הזמן יועבר לתפקיד אחר (למשל, מחלקת רישום) יהיה מקום לדון על צירופו לתקן של המיפקדה.
7. מ.ש. הראה את הידיעה שנדפסה ב"איג'פושן מייל", המספרת על א.ט.ס. ומזכירה, כי יש ביניהן כמה ערביות ואינה מזכירה כלל את היהודיות. ד.ב. ניסה לדחות את האשמת מ.ש., כי זה בהמשך לנוהג המקובל של איסור פירסום השתתפות יהודית במלחמה, אולם הודה כי רק לפני ימים מספר תיקן ידיעה שמישהו מחק מתוכה את המילה "יהודים".
8. ד.ב. ביקש שנטפל בשחרורם של עובדי בתי הזיקוק מגיוס. מ.ש. ביאר את שיטת השחרורים אצלנו וציין, כי תעודות שחרור ניתנות לעובדים שאין למצוא להם ממלאי מקום, אולם אם הם עומדים על רצונם להתגייס הרי לא נוכל לאסור עליהם את הדבר.
9. על גיוס יהודי מצרים אמר ד.ב., כי זה יהיה כרוך בתנאי שגיוסם ושחרורם יהיה במצרים, כי אין הצבא רוצה להסתכסך עם ממשלת א"י. לא תהיה כל הגבלה על שירותם בא"י. הוסכם, כי הצבא יודה בתביעתם המוצדקת להישאר בא"י אחרי שחרורם במסגרת אפשרויות העלייה באותה תקופה.
10. מ.ש. הזכיר, כי כתב לפני זמן מה וביקש להרשות את גיוסם של יהודי סוריה, לבנון ועיראק כנהוג לגבי התושבים האחרים של ארצות אלו המתגייסים ליחידות ערביות. ד.ב. סיפר, כי הנוהג תוקן בזמן האחרון ומחדש ינואר חדלו לשלם תוספת משפחה למשפחות הגרות מחוץ לא"י. מכל מתגייס נדרש להוכיח, כי הוא תושב א"י. הצבא יקבל כל אדם שיבוא הנה ויוכיח זאת.

רשם משה יובל, 6.8.1942.

1 יהודה נדיבי (1899-1981). יליד רוסיה. עלה ב-1913. חניך גימנסיה הרצליה. מזכיר עיריית תל אביב 1924-1964. במל"ע-2 קצין קשר עם הצבא הבריטי.

ביטחון הגליל העליון

א.ב.

הנני לענות למכתבך מ-31 ביולי הנוגע בענייני ביטחון הגליל העליון.¹ בשאלת הנוטרות העברית בשדות התעופה של מטולה ומחניים, אני מניח כי נכחת בישיבה האחרונה של ההנהלה ושמעת בה דוח מפי על הפעולה שנעשתה מצדי כדי להביא לידי ביטול השיטה שנקטה מפקדת חיל התעופה בארץ למסור את השמירה על כמה שדות תעופה ועמדות אחרות בארץ לנוטרים ערבים. ציינתי, כי כתוצאה מפעולה זו נתבטלה התוכנית להחליף את הנוטרים היהודים בערבים בשדות התעופה של רמלה ותל-נוף והוחלט להחליף את הנוטרים הערבים ביהודים בעמדות שליד גבעת ברנר ובית-חנן. אשר לשדות התעופה של מטולה ומחניים, הודיעונו שמעיינים בעין טובה בהצעתנו לבצע שם את החילופים. ההחלטה טרם נודעה לנו. בכל העניינים האלה עומדים אנשי הביטחון שבמקום בקשר מתמיד עם מוסדות הביטחון המרכזיים וידוע להם כל שינוי החל במצב, אלא הם משתמשים בהזדמנות ביקור של איש מרכזי כדי להעלות את הדברים גם לפניו. אשר לעניין ההוראות לשעת חירום, איני סבור שהשאלה מעשית כרגע, אך אשתמש בהזדמנות לבררה.

בכבוד רב,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 המכתב לא אותר.

גיוס באין כוח כפייה

אבא היקר,

קראתי בעניין רב את תוכניתך, שהמצאת לי בצירוף למכתבך מ-27 ביולי. בעיני זוהי תוכנית של תפיסת מרובה החורגת הרחק ממסגרת אפשרויותינו המציאותיות.² ראשית, לא נצליח אך ורק על ידי לחץ מוסרי ופעולה אירגונית מחוסרת כוח כפייה להכניס את המשק היישובי כולו למשטר של משמעת מוחלטת, כפי שמחייבת תוכניתך.

שנית, גם אילו הצלחנו להתגבר על הקושי הראשון, היינו באים לידי התנגשות עם מעצור עוד יותר חמור, והוא השלטון. קשה להניח, שבבואנו לפעול לפי הסמכות שהיינו נוטלים לעצמנו, היינו מכוונים בכל מקרה ומקרה לדעתה של הממשלה. לעומת זה, עוד יותר קשה להניח שבהתנגשות בין סמכויות ובמחלוקת ביחס למה שמחייב מאמץ המלחמה, הממשלה היתה מבטלת את דעתה מפני דעתנו. בקיצור, יש הגבלות חמורות הרובצות על "מדינה בדרך", שעלינו לקבל את דינן. תוכניתך באה כאילו למרוד נגד ההגבלות, אך מרידה כזאת נידונה בעיני לכישלון.

בברכה,

מ.ש.

1 אבא חושי (1898–1969). עלה מפולין ב-1920. ממנהיגי מפא"י והסתדרות העובדים הכללית בחיפה ולימים ראש העיר חיפה.

2 המכתב לא אותר.

מגבית "התעשייה לחייל"

מר נובומייסקי היקר,

אף על פי שהיתה לי הזדמנות להסביר לך בעל פה ובמפורט את מצב היחסים עם הרוויזיוניסטים בשאלות ביטחון ומגבית ההתגייסות, הנני לענות, למען הסדר, בכתב על מכתבך מ-17 ביולי הנוגע בשאלת שיתופם במגבית.

1. מגבית "התעשייה לחייל" נקבעה לכתחילה במסגרת תרומת ארבעה ימי עבודה [בשנה] מצד ההכנסה וסיפוק צורכי החייל ומשפחתו מצד ההוצאה. אולם בקשר עם מפעל ההתגייסות הכללית נתרחבה המסגרת משתי הבחינות גם יחד: מצד ההכנסה – 12 ימי עבודה בשנה במקום 4 ימים. מצד ההוצאה – נוסף על סיפוק צורכי החייל ומשפחתו גם עזרה לנוטר ולמשפחתו וגם הוצאות מפעלי הכשרה מיוחדים ומפעל ההתגייסות בכללו. הגדלת ההכנסה וההוצאה באו כרוכות זו בזו. נותני העבודה והפועלים הסכימו להגדיל את תרומותיהם בכוונה תחילה, כדי לתת לנו את האפשרות לכלכל בעזרת המגבית המורחבת פעולות נוספות, ולא רק כדי להרחיב את העזרה לחייל.

2. לפני שחלה הרחבת המגבית כמבואר בסעיף הקודם, הגעתי לידי הסכם עם הסתדרות העובדים הלאומית על השתתפות חבריה במפעל "התעשייה לחייל" וסידרתי להם נציגות במוסדות המתאימים. ההרחבה בתפקידי המגבית עוררה מחדש את שאלת השתתפותם של הרוויזיוניסטים, כיוון שאין הם משתתפים בפעולות ההכשרה הנעשות במסגרת האירגון היישובי וגם את מפעל ההתגייסות הם מנהלים לחוד ולא יחד עם כל חוגי היישוב. כדי להסתגל למצבם המיוחד היצעתי להם סידור, שעל פיו כל תרומות חבריהם הפועלים וכן תשלומי נותני העבודה המקבילים לתרומות אלו יוקדשו אך ורק למטרות המוסכמות, זאת אומרת לעזרת החייל ומשפחתו בלבד, ולא יוצאו לשום פעולה שאין להם חלק בה. הרוויזיוניסטים לא הסכימו לסידור זה, אלא דרשו שסכומים ידועים מהכנסות המגבית יימסרו לרשותם לכלכלת פעולותיהם הנפרדות. כיוון שפעולות אלו אינן נמצאות תחת פיקוחנו, לא היה ביכולתנו לקבל עלינו אחריות להוצאות ומוכרחים היינו לדחות את דרישת הרוויזיוניסטים. כתוצאה מזה עזבו הרוויזיוניסטים את המוסדות שהיו מיוצגים בהם קודם והודיעו על התנגדותם למגבית.

1 משה נובומייסקי (1873-1961). יוזם ומייסד מפעל האשלג בים המלח.

3. מפעל "התעשייה לחייל" נתמוג עכשיו בתוך "מגבית ההתגייסות" הכללית, אך תרומת חברת האשלג וחברת החשמל מוקדשות כמקודם אך ורק לעזרת החייל. עד כאן תשובתי למכתבך. בינתיים נמשך המשא ומתן עם הרוויזיוניסטים על שיתופם ב"מגבית ההתגייסות", ויש יסוד להניח שנגיע לידי הסכם איתם בימים הקרובים ביותר.²

בברכה,
מ. שרתוק

2 להסברי מ"ש על המשא ומתן עם הרוויזיוניסטים במסיבת עיתונאים שנערכה בתל אביב, 12.8.1942, ר' להלן מסמך 108, עמ' 259.

עצירי מאוריציז

נודע לי כי מפקד [מחנה המעצר] מאוריציז פירסם ב-17 במאי את ההודעה הבאה:
 "ממשלת בריטניה הסכימה להביא לא"י [ממחנה המעצר במאוריציז] קרובי משפחה
 של תושבי א"י. רשימת אנשים אלה נמסרה לממשלה הבריטית שביקשה מהממשלה
 בא"י פרטים על מעמדם הכלכלי של הקרובים". בעקבות חקירה נמסר שהממשלה
 עדיין לא קיבלה שום בקשה שכזאת מלונדון. אנא ברר.

גיוס עצירי מאוריציזיוס

ח.ב.

קיבלתי את מכתבך מ-28 ביולי. השאלה שאתה מעורר ידועה לנו היטב והנני לציין עובדות ושיקולים אחדים הקובעים את המצב:

א. כל עוד קיימת ועומדת ההחלטה לא להחזיר את גולי מאוריציזיוס לארץ ישראל, אין כל סיכויים להשיג את הסכמת השלטונות הבריטיים להעברת החיילים מבין גולים אלה מיחידות צ'כיות ליחידותינו. חיילים אלה הורשו לצאת את מאוריציזיוס בתנאי שייכנסו לצבא הצ'כי, זאת אומרת שבגמר המלחמה תהא הממשלה הצ'כית חייבת להחזירם לצ'כוסלובקיה ולא תהא כל התחייבות על הממשלה הבריטית להשאירם בא"י. עם מתן רשות להם לעבור ליחידות יהודיות בצבא הבריטי, מכירה בהם הממשלה הבריטית כעולים לארץ – וזה בניגוד למדיניות הקבועה והמוצהרת. ודאי ידוע לך, כי פעולתנו להחזרת גולי מאוריציזיוס נמשכת בכל המרץ. עד שפעולה זו תישא איוזה פרי, אין לקוות לסידור העברת החיילים. הנני להוסיף, כי הסברנו את מצב הדברים לחיילים שבאו ממאוריציזיוס, אשר עם כמה מהם נפגשנו ושוחחנו ארוכות.

ב. ביחס לחיילים היהודים בצבא הפולני, היה לנו מו"מ עם המפקדה הפולנית בדבר העברתם. תשובת הפולנים היתה, שאילו היה קיים צבא עברי היו מסכימים לתת חופש לחייליהם היהודים להצטרף אליו. עתה, שאין צבא יהודי ואילו היחידות היהודיות הקיימות הן חלק בלתי נפרד מהצבא הבריטי, פירוש כניסת חייליהם היהודים לתוך יחידות אלו יהא ויתור הצבא הפולני על חייליו לטובת הצבא הבריטי – ולזאת לא יוכלו להסכים, מטעמים מובנים.

ג. אילו הושגה הסכמת הפולנים להעברה, אינני סבור שהיינו נתקלים בקושי רציני מצד הבריטים, ובלבד שהיו לנו רשיונות עלייה לתת לחיילים המועברים.

אנו עוקבים בתמידות את המצב בכל הכיוונים האלה, ואם יתחדש בזה משהו נודיעכם.

בברכה, מ.ש.

1 ישראל אידלסון (בר-יהודה) (1895–1965), יליד אוקראינה. עלה ב-1926. מראשי מפא"י ואח"כ "התנועה לאחדות העבודה". חבר קיבוץ יגור מ-1930. לימים ח"כ, שר הפנים ושר התחבורה מטעם מפ"ם. מכתב מ"ש נשלח אליו כחבר ועדת הביטחון של הקבה"מ.

מפלוגות לבטליונים

שאלות מדיניות

מר שרתוק: ההודעה מלונדון על הקמת הבטליונים הגיעה אלינו רק באמצעות הרדיו. לא קיבלנו קודם כל ידיעה על כך, וההודעה ניתנה כמובן באותה הצורה המדינית הקיימת כיום בהתנהגות הממשלה, שאינה שוכחת אף לרגע קט על "הספר הלבן". אין ספק, שההחלטה באה מתוך הכרח להיענות לדרישת היהודים להקמת הבטליונים. אגב, נודע לנו שגם הנציב העליון קיבל את הידיעה מהרדיו, והוא מבקש להחזיק ידיעה זו בסוד.

לפני ימים אחדים ביקשתי שיחה עם המפקד כאן. הקצין שאיתו שוחחתי על כך הציע לי לדחות את השיחה למספר ימים. כנראה שהוא התכוון לאחר ההכרזה בפרלמנט. לאחר קבלת הידיעה ראינו צורך בהכרזה מצידנו, וערכתי כרוז קצר בשם הנהלת הסוכנות והנהלת הוועד הלאומי. הצנזורה הצבאית אישרה את הכרוז, אולם הצנזורה האזרחית העבירה אותו לממשלה, והחל דין ודברים איתה. בהכרזתנו נאמר: "הוכרו רשמית", אם כן דרשו לצטט את כל ההודעה הרשמית של הממשלה, בה מדובר גם על בטליונים ערבים. כשאי אפשר היה להגיע לידי הסכם עם הצנזור הראשי, נאלץ היה דר' יוסף להתקשר עם המזכיר הראשי, אבל גם טענות אלו לא הועילו. המזכיר הראשי טען, שהכרזתנו עלולה להטעות את הקהל. לבסוף החלטנו להוציא את המילים "הוכרו רשמית". הודענו על כך למר הולם, מנהל לשכת העיתונות הממשלתית, אבל הלה הודיע, שאינו יכול לשנות דבר, כי אין לו אפשרות להתקשר עם הממשלה, והנה הופתענו לראות הבוקר את הכרוז שפורסם בכל העיתונות העברית ללא כל שינוי. כנראה שהצנזור בתל אביב אישר את הכרוז מבלי לשאול את ירושלים.² הודעת הממשלה מדברת סתמית על בטליונים, וגם היא מתנה את זאת בצידוד,

1 מתוך הפרוטוקול. סדר היום: 1. תוספת יוקר לעובדים; 2. שאלות מדיניות; 3. שאלות כלכליות וכספיות.

2 נוסח הכרוז ("דבר", 9.8.1942):

ליישוב העברי! מאמצינו להאדיר את הגיוס העברי ולהרים קרנו לא היו לשווא. הוכרו רשמית על הקמת בטליונים יהודים של חיל הרגלים הארצישראלי. המעבר מפלוגות לגדודים – שלב עלייה חדש במאמץ הצבאי של היישוב העברי. גדודים עבריים יגבירו כוח היישוב בהגנה על הארץ ובמלחמה נגד הצורר. בשורת הגדודים העבריים היא קריאה חדשה לנשק. תהא נא תשובת היישוב לקול הקורא – תנופת התנדבות כבירה. ייענה היישוב מיד באלפי מתגייסים חדשים.

נאה ראויים לאפשרות שנפתחה לפנינו.

תחזק ההתנדבות! מחיל אל חיל נלך!

וההודעה על תוספת 1,500 נוסרים דורשת הרבה בירורים. אם הכוונה היא להשביע עוד 1,500 איש במשקים, הרי אין בזה כל תיקון, אבל אם הכוונה היא לתוספת אנשים בשכר, הרי יהיה בזה צעד גדול קדימה, וכל זה טעון בירור.

הממשלה מגדילה כמו כן את חיל המתנדבים הארץ-ישראלים עוד ל-2,000 איש וגם זה מותנה בנשק ובציוד. אנו יודעים שלעת עתה אין נשק בשבילם. הודעת הממשלה מביאה אותנו למספר פעולות נוספות. טילגרפתי לחברים ללונדון לעמוד על כך שהשם יהיה בטליון יהודי עם סמל יהודי, ואם לא יתנו את הסמל, הרי אצל השם היהודי יהיה – יחד עם השם האנגלי "פלשתיין" – תוספת של "ארץ-ישראל". עלינו לראות גם את המפקד ולדבר איתו בעניינים אלה. בדעתו לצאת לקהיר ולהיפגש שם עם המפקד הראשי ועם המיניסטר קייסי. עלינו גם לדאוג לכך שהתפרים יועברו לפלוגות היהודים בקשר עם הקמת הבטליונים.

אגב, בהיותי במיפקדה התאוננתי לאי-תגובה לפניותינו הרבות. הקצין שאיתו דיברתי טען שהעניין חי, אבל רצוי שאדחה את ביקורי אצל המפקד למספר ימים. בדעתי לצאת לקהיר עוד השבוע, ביום ד' או ביום ה'. שלחתי לחברים העתק מתזכירו של מר אגרונסקי³ על שיחתו עם הגנרל סמטס⁴. התרשמותו של מר אגרונסקי ממר קייסי אינה גבוהה ביותר. אגב, איש זה מחשיב מאוד את הנציב העליון.

אנו עומדים עתה שוב לפני שלב של הפצת שמועות על משא ומתן בין הממשלה והערבים בדבר הגשמת החלק השלישי של "הספר הלבן".⁵ כן שמענו שדר' מגנס⁶ ניפגש עם עוני עבד-אל-האדי,⁷ ובשיחה התעניין עוני לדעת את מי מייצג דר' מגנס. אגב, כשדר' מגנס דיבר על פדרציה ערבית וכולי וחלק היהודים בה, העיר עוני כי שאלת הפדרציה היא שאלה פנימית של הערבים, והוא אינו מוכן לדון על זאת עם לא-ערבי.

יש עתה הזמנה לכינוס אגודה בשם "איחוד",⁸ התחומים על ההזמנה הם אנשים

3 גרשון אגרונסקי (אגרון) (1893–1959). יליד אוקראינה. מ-1906 בארה"ב, התגייס שם לגדודים העיבריים ב-1918 ולאחר השחרור נשאר בא". מייסד ועורך "פלסטיין פוסט", לימים "ג'רוזלם פוסט". גרשון אגרונסקי נפגש עם סמטס בדרא"פ.

4 גנרל יאן סמטס (1870–1950). רה"מ דרא"פ 1919–1924, 1939–1948. אוהד הציונות.

5 הענקת עצמאות לא"י כעבור תקופת מעבר בת 10 שנים מאז הסה"ל 1939, שמשמעותה הקמת מדינה ערבית, שכן כעבור 5 שנים מפרסום המסמך, שבמהלכן יעלו 75,000 יהודים, תותנה עלייה נוספת בהסכמת הרוב הערבי (ר' יוסף, עמ' 144, 145, 289, 295).

6 יהודה לייב מגנס (1877–1948). יליד ארה"ב, רב ומנהיג ציוני, עלה ב-1922. ממיסדי האוניברסיטה העברית ירושלים ונשיאה. ממיסדי אגודת "ברית שלום" ו"איחוד". דגל בפתרון דו-לאומי לבעיית א"י ולכלילת א"י בפדרציה ערבית.

7 עבד-אל-האדי, עוני (1889–1970). ראש מפלגת "איסיתקאלאל". מראשי התנועה הלאומית הערבית בא". מזכיר הוועד הערבי העליון (ר' עליו יומ"מ א-ה).

8 מגלגולי אגודת "ברית שלום".

כמו דר' מגנס, גב' הנרייטה סולד,⁹ מר מ. סמילנסקי,¹⁰ דר' סלי הירש ואחרים. בין התנאים לחברות ב"איהוד" הוא גם התנאי של רכישת שקל ציוני. זה בא להוכיח שהנהלת הסוכנות אינה מייצגת את כל הציונים.

יש גם פעילות פוליטית ידועה מצד הליגה להתקרבות יהודית-ערבית. מר קלוורסקי¹¹ ואהרן כהן¹² מ"השומר הצעיר" נפגשו עם מספר ערבים, הם מתכוננים כנראה לצאת לביירות ודמשק. כוונתו של מר כהן היא לקשור קשרים עם החוגים השמאליים. מר קלוורסקי מוכן להתייעץ איתנו, אבל מנוי וגמור איתו לנסוע. כידוע נמצא שליחנו שם וריבוי השליחים עלול רק לסבך את העניינים.

לא פעם העברתי את הידיעות על הגשמת החלק השלישי של "הספר הלבן" ללונדון ולאמריקה. בממשלה הכחישו נמרצות את אמיתות הידיעה.

אין לנו השפעה על דר' מגנס ועל הקרובים לו, אבל בדעתי ליעץ למר קלוורסקי לא לנסוע לסוריה.

אגב, מר קלוורסקי, כמנהגו, ממשיך להציע לערבים פריטט¹³ בכל - (בן-צבי: בקשר עם הקמת הבטליונים, רצוי היה לקבל מספרים סטטיסטיים על הגיוס למשך השנתיים האחרונות והיחידות שלהן התגייסו) - יש כיום שתים-עשרה פלוגות עבריות. כל ארבע פלוגות מהוות בטליון אחד. להם יש צורך עוד בחיל הובלה וכו'.

בדיון שהתנהל להלן מתח הרב פישמן ביקורת חריפה על המשא ומתן שמנהל דר' מגנס ערבים, פעולה ש"כמוה כבגידה". קפלן הציע להעמיד את שאלת המשא ומתן שמנהל מגנס על סדר היום של הישיבה הבאה, וכך הוחלט ברוב של שלושה (גרינבוים, קפלן, שרתוק) נגד שניים (פישמן, שמורק). קפלן הביע דעתו, כי הודעת הממשלה על הקמת הבטליונים יש בה משום התקדמות מסוימת, אבל גם היא מטילה אחריות גדולה על היישוב נוכח הצורך לגייס עשרת אלפים איש נוספים. הוא הציע לדון בשאלה זו לאחר שוב שרתוק משיחותיו במצרים עם המפקד ועם השר קייסי.

9 הנרייטה סולד (1860-1945). עלתה מארה"ב ב-1920. עמדה בראש "עליית הנוער" והמחלקה לעבודה סוציאלית של הוה"ל.

10 משה סמילנסקי (1874-1953). עלה מאוקראינה ב-1890. סופר ופובליציסט. פרדסן ברחובות מ-1893. ממייסדי "התאחדות האיכרים" ויו"ר שלה.

11 חיים מרגליות-קלוורסקי (1868-1947). אגרונום מראשי יק"א בגליל, שם רכש קרקעות וזים הקמת יישובים רבים. מנהל הלשכה הערבית בהנה"ס 1923-1931. ממייסדי "ברית שלום" ו"הליגה לשיתוף יהודי ערבי". ב-1941 הגיש למ"ש תוכנית להקמת פדרציה שמית.

12 אהרן כהן (1910-1980). מורחן. מפעילי הקב"א ומפ"ם.

13 פריטט (paerity) פוליטי - שוויון בין יהודים וערבים במועצה המחוקקת; פריטט מספרי - הסכמת היהודים לשלא לחרוג במספרם ממספר האוכלוסייה הערבית. לא אותר מסמך בנושא הפריטט הכפול. על פריטט פוליטי (ר' מאבק א-1, עמ' 58, 302-303).

מר שרתוק: אנו כל הזמן טענו נגד הממשלה בקשר עם המצב בפלוגות ה"באפס", וטענותינו לתוספת ציוד ואימון באו מתוך נימוקים אלה המכוונים למנוע מצב רוח זה שדיבר עליו מר גרינבוים. הטיפול בפלוגות אינו כה פשוט. יש איש [שלנו] המבקר בפלוגות, וכל מקרה רציני בא לידיעתנו. מתקיימות גם פגישות עם הקצינים היהודים. נכון שמפעם לפעם פורצים דברים בפלוגות המוכיחים על קוצר רוח וגם על חינוך מדיני בלתי מספיק. אני מקווה שעצם הידיעה על הקמת בטליונים תרים את מצב הרוח בפלוגות ה"באפס". ידענו שבתביעתנו להקמת בטליונים, אנו מקבלים על עצמנו אחריות גדולה, ובכל זאת החלטנו לעשות זאת. בתזכירנו הידוע לגנרל אוקינלק אמרנו שנוכל להגדיל את מספר המגוייסים לחיל הרגלים עד 10,000 איש. בפלוגות ה"באפס" נמצאים כיום 2,000 איש, וודאי יועברו לשם כ-1,000 איש מחיל ההובלה ומהחפרים, ופירוש הדבר שהשטר שחתמנו עליו הוא על 7,000 איש – זה יצטרך להתבטא בגידול ניכר של גיוסנו ל"באפס".

בהתאם להחלטתנו והחלטת ועדת הביטחון, התחיל דר' יוסף במשא ומתן עם הרוויזיוניסטים, והוסכם לתת להם להוצאות הגיוס 800 לא"י לחודש, וזה מכספי מגבית ההתגייסות. ואשר לאימונים – אנו מוכנים לשתף את חבריהם בקורסים של משמר המולדת.

דר' יוסף: הרוויזיוניסטים שלחו אלי אנשים כמו האחים ירושלמי, ה' חיים סלומון ואחרים, שדרשו בכל התוקף לבוא איתם לידי הסכם. גם ה' סבירסקי בא בשם המגבית לבקש להימנע מסיכוסך חדש. אנו הצענו 600 לא"י לחודש. הם דרשו 1,000 לא"י לחודש, והסכמנו על 800 לא"י. כמובן, שזה מותנה גם בזמן ובביקורת שלנו, וזה עלול גם להשתנו מדי פעם בפעם.

הרב פישמן: כשמר שרתוק מסר על מצב הרוח בפלוגות ה"באפס" הוא מסר על מקרה של ציור "מגן דוד" על כובעי הפלדה של החיילים ודרישה [של הבריטים] למחוק את אלה. אינני יודע אם הבחורים היו צריכים לצייר את "מגן דוד" על הכובעים אבל אם כבר ציירו, לא היה מסכים בשום פנים ואופן למחיקה, כי יש בזה משום עלבון לאומי.

מר שפירא: הרוויזיוניסטים מומחים להוצאת כספים. אם איני טועה הרי המדובר היה על הוצאת 250-300 לא"י לחודש, והנה הגענו ל-800 לא"י. רצוי לקבוע בוועדת הביטחון איך עלינו להתנהג.

דר' שמורק: הופתעתי מאוד מהסכום שניתן לרוויזיוניסטים. בוועדה [ועדת הביטחון] דובר על מקסימום של 300 לא"י. הפיתרון שנמצא לדעתי הוא רע מאוד - (שרתוק: מה מציע דר' שמורק?) - אין לי כל הצעה אני רק הבעתי את דעתי.

מר קפלן: אני מציע לא לקבוע כאן שום עמדה ולהשאיר את העניין לוועדת הביטחון.

מר שרתוק: לדר' שמורק היתה אפשרות גמורה לכוון את המשא והמתן. הוא לא עשה זאת, אבל לאחר שמביאים לידי סידור ידוע, בא דר' שמורק בטענה שהפתרון הוא רע, אבל הוא אינו מוכן להציע הצעה אחרת. נכון שההקצבה גדולה למדי, אבל בכל משא ומתן מוכרחים לעשות פשרות. עד עתה גייסו הרוויזיוניסטים כ-300 איש וכנראה הגיעו לסוף היכולת. גם האצ"ל שלהם אינו מתגייס. החלטנו לתת להם 800 לא"י כמקסימום ועליהם להוכיח את ההוצאות למען הגיוס. כעבור זמן מה נבדוק את ההוצאותיהם.

אני כבר מסרתי את הודעת עוני עבר-אל-האדי, ששאלת הפדרציה היא שאלה ערבית ואינו מוכן לדון עם יהודים עליה. דר' מגנס שאל אם עוני מוכן להסכים למינוי מנהלי מחלקות יהודים [בממשל שיקום בא"י במסגרת הפדרציה] ליד הערבים במחלקות לא פוליטיות.

7.8.1942

תשלומים למשפחות החיילים

אבקש להסב את שימת לבכם להפרש הניכר מאוד בין שיעורי התשלום והקיצבה המשפחתית שמקבלים תושביה היהודים של ארץ-ישראל המתגייסים לצבא הבריטי ובין אלה של המתגייסים לצבא הצ'כי,¹ לרעת הראשונים.

בתחום התשלומים לחיילים המצב הוא שבעוד ששיעור התשלום ליהודי ארצישראלי המתגייס לצבא הבריטי ומשרת בארץ-ישראל הוא השיעור שנקבע לתושבי מלטה, הנמוך ב-33% משיעור התשלום למתגייסים בבריטניה, מקבל תושב יהודי של ארץ-ישראל המתגייס לצבא הצ'כי, אפילו הוא משרת בארץ-ישראל, את השיעור הבריטי המלא. אשר לקיצבה המשפחתית, המספרים היחסיים הם כלהלן:

אשה	בצבא הבריטי	בצבא הצ'כי
אשה עם ילד אחד	2.575 לא"י לחודש	12 לא"י לחודש
אשה עם שני ילדים	3.780 לא"י לחודש	17 לא"י לחודש
	4.710 לא"י לחודש	21 לא"י לחודש

למרות שמבחינת החוק יכולים יהודים צ'כים היושבים בארץ-ישראל להתגייס ליחידות ארצישראליות בצבא הבריטי, גורמים הפרשי התשלום, באורח בלתי-נמנע, ליהודים הצ'כים להעדיף התגייסות לצבא הצ'כי על פני התגייסות לצבא הבריטי.

יתר על כן, שיעור התשלום הגבוה ביותר למתגייסים הצ'כים ולבני משפחותיהם מחריף את המרירות בקרב החיילים היהודים הארצישראלים, המשרתים בצבא הבריטי מאז פרוץ המלחמה, נוכח אי-השיוויון בתשלום הניתן להם בהשוואה לתשלום לחיילים הבריטים, ובעיקר נוכח הקיצבה המשפחתית הנמוכה בעליל מן המינימום הדרוש לקיום בני תרבות.

העובדה שרוב היהודים המתגייסים ליחידות הצ'כיות הם פליטים מזדמנים, שלגביהם אין ארץ-ישראל בגדר בית-קבע אלא מקלט זמני, בעוד שהמצטרפים ליחידות הארצישראליות נמנים עם תושבי הקבע, שעתידם קשור בארץ זו, אינה עושה את ההשוואה לפחות פוגעת.

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 צבא צ'כוסלובקיה החופשית, שפעל במסגרת הצבא הבריטי.

גיוס יהודים מצרים

מר פוליטי היקר,
 הנני להודיעך, כי מיפקדת המזרח התיכון החליטה לגייס יהודים מצרים ליחידות ארצישראליות, בתנאי שהן הגיוס והן השחרור מהצבא יהיו במצרים. החלטה זו באה לאפשר את כניסתם של יהודים מצרים ליחידותינו, אבל היא באה למנוע הישארותם של מתגייסים אלה בא"י לאחר המלחמה, אלא אם כן יקבלו רשיונות עלייה כחוק. הנני מוסר את הדברים לידיעתך כיוון שידועה לי התעניינותך בשאלה.

בידידות,
 מ. שרתוק

1 א. פוליטי - ככל הידוע, עסקן או עיתונאי יהודי היושב בקהיר.

תוכנית הבטליונים הארץ-ישראלים

בהקמת הבטליונים יתחילו מיד על ידי צרוף פלוגות "באפס" הקיימות. התוכנית היא להקים שני בטליונים יהודים ובטליון ערבי אחד. במידה שתתגייסנה 4-5 פלוגות חדשות, יתחילו בהקמת בטליון חדש. כל בטליון ימנה חמש פלוגות מחוץ למיפקדת הבטליון. יקמו גם בטליון מפלוגות המשמר, אולם לא יערבבו פלוגות משמר עם פלוגות רגילות של חיל הרגלים.

משרת מפקד הבטליון פתוחה גם למועמדים יהודים. בקרוב יתחילו להגדיל את חלקם של קצינים יהודים בפיקוד על פלוגות. מקווים כי עוד בקרוב יתמנו כמה מפקדי פלוגות ל"באפס" ומקווים שלא יהיו בהן יותר קצינים לא יהודים.

לבטליונים יהיו מצורפים כוחות מסייעים ("נושאי ברן" וכו'), אם הצידוד יתקבל מהר, יקחו אנשים מ-R.A.S.C. [חיל ההובלה] ומיחידות אחרות לטפל בהם. אם הצידוד יגיע לאט, יאמנו מועמדים מחיל הרגלים בשיטות הטיפול בהם.

הפלוגות תישארנה לעת עתה בתפקידיהן הנוכחיים, אולם ישתדלו לרכז פלוגות במידת האפשר, אחת בקירבת מקום לשנייה. לאחר שלב מסוים של הכנות יגיעו לאימונים של בטליון.

להערותינו ענה ד.ב.: הוא עיין בהצעתנו להעביר מיוזרים יהודים מ-R.A.S.C. לבטליונים אם יוכלו לוותר עליהם. ידונו גם בבקשות להעברה של חיילים משירותים אחרים. לא ידוע עוד מה יהיה הסמל, אולם מוכנים לדון בהצעה שלנו: סמלים מיוחדים לבטליונים הערבים וליהודים לחוד. כן ידונו בהצעות לקביעת הדגלים לבטליונים.

לישוב העבריו

מאמצינו להאדיר את הגיוס העברי ולהרים קרנו לא היו לשווא. הוכרו רשמית על הקמת בטליונים יהודים של חיל הרגלים הארץ-ישראלי. המעבר מפלוגות לגדודים – שלב עליה חדש במאמץ הצבאי של הישוב העברי. גדודים עבריים יגבירו כוח הישוב בהגנה על הארץ ובמלחמה נגד הצורר. בשורת הגדודים העבריים היא קריאה חדשה לנשק.

הנה נא חשובת הישוב לקיל הקורא – תנופת התנדבות כבירה ייענה הישוב מיד באלפי מתגייסים חדשים.

הנא ראויים לאפשרות שנפתחה לפנינו.
תחזקו ההתנדבות! מחיל אל חיל נלך!

הסוכנות היהודית לארץ-ישראל
הועד הלאומי לכנסת-ישראל

לנחות ולנסוק

ח.ב.

במקרה רק עכשיו בא לידי מכתבכם מל' בסיון [15.6.1942] וארשה לעצמי להעיר עליו.

א. לפועל נחת קבעתי במכתבי¹ שימוש אחר הנראה לי יותר מהשימוש שאתם מציעים. כוונתי ליירידת מטוס ארצה. אצלנו אומרים ללא הבחנה "המטוס ירד" בשעה שהנמיך, נאמר מ-2,000 ל-1,000 מטר, וכן בשעה שירד לארץ. בכל השפות הידועות לי יש לכך מונח מיוחד, s'atterir, to land, landen, שיקרא אז מנחת. כן הנני מציע למושג to take off את הפועל העברי המובטל נסק, שני הפעלים יפים זה לזה מצד הצלצול.

ב. השם נייטסבריג' הינו אמצאה של חיילים שנקלעו ללוב ודבר אין לו עם "אבירים" ולא עם "גשר". החבריא חמדו להם פשוט לצון וקראו על אותו חור נידח במדבר את שם אחד הרובעים המפוארים של לונדון. אפשר שהיה בו באותו רובע גשר בימי קדם, ואפשר שאבירים הילכו בו - אך לבן-לונדון נייטסבריג' הוא שם-דבר שטעמו המילולי התנדף ממנו זה כבר. כלום תבואו לתרגם את השם וייטשפל - "כנסייה לבנה"?

ג. חייכם, ש"ברית המועצות" עברית צחה ואילו "הברית המועצתית" לשון סורסי². מחקר ההשוואה עם הרוסית גאוני ממש! אם דין הוא שעל Soveit Union ייאמר בעברית "הברית המועצתית", הרי "מלחמת השחרור" צריכה להיקרא "מלחמה שחרורתית"?

כל סמכותה של ועדתכם ירדה בעיני פלאים לאור החידוש המופלא הזה בהילכות הסמיכות העברית.

בברכה,

מ. שרתוק

1 המכתב לא אותר.

2 סורסי - ניב ארמי-סורי שהיה מדובר בא"י בתקופת התנאים. כינוי ללשון משובשת.

תשובה לשולל ההתגייסות

א.ב.

הגני לענות למכתבך מ-14 ביולי. הנחתך, כי "הצלחתי להכריח" את המוסדות העליונים לקבל את דעתי בענייני גיוס, משונה מאוד בעיני. אין אני מתיירא מהאחריות, חלילה, ואני מוכן לתת את הדין על כל מעשי ודברי, אך מדיניות הגיוס שאני דוגל בה היא מדיניות המבטאה לא רק את דעתם הקיבוצית והעצמית בהחלט של הנהלת הסוה"י וההפ"צ, אלא המתאימה לפי הכרתי הגמורה להלך רוחו והמספקת את תביעתו של רוב גדול ביישוב העברי בארץ ושל רוב עוד יותר גדול בקרב היישוב הציוני. מגוחך להציגני כאיזה קוסם או מכשף הכופה בכוח להטיו את דעתו על המוסדות והציבור. יותר משיש בעניין הגיוס איזו השפעה אישית מיוחדת, פועל כאן הרצון של היישוב כולו לראות את בניו משתתפים במלחמה.

אשר לרעיון המקורי שלך, שיש להפסיק את הגיוס לצבא ולרכו את כל הכוחות בתעשייה, בחקלאות ובהתגוננות בפני ערבים, הרי קבלת רעיון זה פירושה למעשה הכרזה על ניטרליות יהודית במלחמה נגד היטלר. כי גם אילו היו היישוב והעם היהודי ניטרלים במלחמה, היינו עושים הכל כדי לקבל הזמנות מהצבא ולהסתייע במצב המלחמה לביצור משקנו. נגד ערבים אנו מצווים להתגונן בכל מקרה, בלי קשר עם עמדתנו כלפי המלחמה. רק על ידי התגייסותנו לצבא אנו ממלאים חובת עם במלחמה נגד שונאו בנפש. אני בטוח שרק מתוך שיקול דעת בלתי מספיק ואי-ראיית המסקנות המדיניות הנובעות מעמדתך, הגעת להציע מה שהצעת. שום מוסד או אירגון יהודי בעל אחריות לאומית-מדינית לא יטה אוון להצעה כזאת.

לבסוף, מעולם לא אמרתי – לא באסיפה פומבית ולא באיזו ישיבה סגורה – כי ע"י גיוסנו לצבא אנו מקבלים לידינו "שטר" מדיני שיוגש לפרעון בבוא הניצחון. דברים כאלה לא יצאו מעולם מפי. להיפך, בכמה וכמה אסיפות אמרתי, כי בשום פנים לא נוכל להבטיח לעצמנו שגיוסנו יביא לנו את הישועה המדינית. אומנם הוספתי, כי ישנם גורמי שלטון בריטיים שעונים צרה בגיוסנו והם מכבידים עליו משום שהם חוששים כי ע"י הגיוס הם חותמים לנו על שטרות שיצטרכו לשלם אחרי המלחמה. אני מניח שבקיאותך בעניינים אינה מספיקה לך להכחיש, שכוחו יחסם לגיוס העברי של שלטונות בריטיים ידועים.

בכבוד רב,

מ. שרתוק, הנהלת הסוכנות היהודית

1 המכתב לא אותר. י' גרינברג לא זוהה.

כיצד להיות דיפלומט ציוני

ליעקב דוידוביץ שלום,

לצערי לא נפנית עד כה לענות על מכתבך מ-18 ביוני ואיתך הסליחה על האיחור. אקווה שהמכתב ישיגך במקום עבודתך.

דומני שאיני מכירך ומשום זה חוששני שתשובתי תהיה לקויה בהפשטה. דיפלומטיה ציונית אינה כדיפלומטיה בחיי כל אומה ולשון. שם נכסי הלאום קיימים ועומדים בכוח עצמם ואין הדיפלומטיה באה אלא לשמש להם משען. אצלנו מצווה הדיפלומטיה לשתף עצמה בעצם יצירת הערכים והנכסים הלאומיים. משום זה, אצל אומות העולם הולכת הדיפלומטיה במסילות כבושות, בעוד שאצלנו היא מוכרחה ליצור יש מאין ולפלוס לעצמה נתיב בארץ לא דרוכה.

מכאן התביעות הגדולות שמציגה הדיפלומטיה הציונית לנושאה.

לעומת זה, יכולתו של צעיר סתם מהיישוב למלא תפקיד דיפלומטי ציוני פחותה בהרבה מיכולת בן מינו בכל מדינה תרבותית קיימת. שם אוצר הידיעות הדרוש למי שעתיד לשמש נציג לעמו הוא דבר-מה מסויים, הנתון ע"י החיים ומכונס לתוך מסגרת ההשכלה הממוצעת. אצלנו עצם רכישת הידיעות צריך להיות מעשה יצירה, כי רקע חיינו פְּעוֹלָם מסוכסך מאוד והרקע בארץ משתנה ומתחדש בלי הרף. להיות דיפלומט פירושו לייצג את העניין הלאומי לפני גורמי חוץ. זה מחייב קודם כל לדעת את העניין הלאומי. ודאי, הרבה ידיעה נקנית אגב העבודה, אך בכל זאת בלי "הון יסודי" אי אפשר להתחיל בעסק. המרגיש אתה כי יש בידך "הון יסודי" כזה?

מה הן, למשל, ידיעותיך על חיי העם היהודי בגולה? מה אתה יודע על יהדות פולין? הקראת על נושאים אלה? ומה ידיעותיך על הארץ? ההיתה לך אפשרות לראות את הדברים מבפנים, לאחוז בשורשי הדברים?

נוסף לידיעת העניין הלאומי דרושה ידיעת העולם החיצון, אשר בפניו מוטל על הדיפלומט ליצג את עניינו הלאומי. ובכן, הידוע לך אותו עולם חיצון, ולו גם כפי שהוא צריך להיות ידוע למתחיל? היודע אתה אנגלית כהלכה? הבקי הנך בהיסטוריה הבריטית? הקראת על האימפריה, על הקונסטיטוציה הבריטית, על אופיו של העם האנגלי? היודע אתה ערבית – דבר, קרוא וכתוב – לא לשם עמידה בבחינה בלבד אלא כדי לבוא במגע חי עם בני ערב?

עצתי לך, קודם כל למד את הארץ ואת חיי העם היהודי. למד שפות. למד בלי הפסק. קרא הרבה ותמיד עם מילון (גם עברית!). אל תסתפק בשנת עבודה אחת.

1 הנמנע לא זוהה, מכתבו לא אותר. נראה שמדובר בצעיר שהציע עצמו לעבודה מדינית.

עבוד שנתיים, שלוש. ראה חלקים שונים של הארץ, ענפים שונים של משק, חדור עד שורשי הדברים. צא לשמירה. למד טכסיסי הגנה. הסתכל עד כמה שרק אפשר ביישוב הערבי. אם יצא ממך דיפלומט אין להינבא מראש, כי אין זו רק שאלה של ידיעה אלא גם של כישרון ושל מזל, אך אם תעבוד הרבה ותלמד הרבה מובטח לי שיצא ממך יהודי מועיל לעמו.

בברכה,
מ. שרתוק

אלפי מתנדבים לגדודים - צו השעה

ברצוני לעמוד על עניין אחד חשוב שהתרחש בחיינו מאז דיברתי לפניכם באחרונה. לפני כעשרים יום שמענו דברי אהדה, הערכה ועידוד מפי המנהיג הגדול של העם הבריטי, וינסטון צ'רצ'יל.²

מתחילת המלחמה הופיע בה היהודי הן כקורבן והן כעומד במערכה. אך היו ימים שסבלו ומלחמתו של היהודי נדונו להעלמה. זוועות החורבן והטבח שניתכו על ראש עמנו היו כאילו ענייננו הפנימי בלבד. במושב קברניטי הדמוקרטיה העולמית לא נשמע הדם, זעקת השבר של המוני ישראל היתה כקול קורא במדבר. גם המאמץ הצבאי של היישוב העברי, שבא להשיב מלחמה שעה, לא זכה להיפקד בפי השלטון. נגזר עלינו להתגייס ולהילחם ככני בלי שם. התנדבותנו לא נוקפה לזכותו של העם אשר בשמו ולמענו אנו יוצאים למערכה. המאמצים שנעשו באותם הימים להביקע את חומת האלם עלו בתוהו.

איגרת הברכה אשר שלח ראש קבינט המלחמה הבריטי להפגנת יהודי ניו-יורק, היא וכמה הודעות שקדמו לה, באו לשים קץ לשיטה זו של התעלמות וטשטוש. מר צ'רצ'יל קבע לעם היהודי את מקומו בין קורבנותיו של הנאציזם - המקום

1 דברי מ"ש המובאים כאן הועתקו מרשימות שהכין בכתב ידו. הדברים הובאו במלואם ב"דבר" 13.8.1942, למעט שלוש הפסקאות האחרונות, שכלל הנראה הושמטו בידי הצנזורה.

2 הכוונה למסר ששיגר ראש ממשלת בריטניה לאסיפת מחאה יהודית נוכח רצח מיליון ומעלה יהודים בארצות הכיבוש הנאצי, שכונסה ב"מדיסון סקוור גרדן", ניו-יורק, בהשתתפות 20,000 איש:

אתם מתכנסים הערב כדי לגנות את מעשי האכזריות של היטלר באירופה, ולהציע כל עזרתכם למדינות הברית במלחמה נגד ה"ציר". הלא תזכרו, כי ב-25 באוקטובר [1941] הבענו, הנשיא רוזוולט ואנוכי, את רגשי הזוועה שמרגישים כל עמי התרבות למראה הטבח הנאצי ומעשי האימים, וכן הבענו את החלטתנו התקיפה, כי אחת ממטרות המלחמה החשובות תהא להשיב לפושעים הללו כגמולם. יהודים היו קורבנותיו הראשונים של היטלר, ומאו עומדים הם בקו הראשון של ההתנגדות לתוקפנות הנאצית בכל רחבי העולם. הקיבוצים היהודיים נותנים חלקם לעניין האומות המאוחדות, ובשם ממשלת הוד מלכותו אני מקדם בברכה את החלטתכם התקיפה לעזור לנו. אני מבין אותה בשמחה כשם שאני מעריך את התמיכה הנלהבת שכבר נותנים לנו, בראש וראשונה, יהודי ארץ-ישראל. למעלה מ-10 אלפים מהם משרתים עתה בכוחות הבריטיים במזרח התיכון. למעלה מ-20 אלף מגויסים בחטיבות המשטרה השונות בארץ-ישראל. וכמו בבריטניה כן גם בארץ-ישראל, רבים עומדים במערכה הראשונה של עבודה ותעשייה המספקות את הצרכים הדרושים להנהלת המלחמה, וכן בשרותים השונים של התגוננות אזרחית. את קווי ההגנה הראשונים של ארץ-ישראל מהווים הגייסות הלוחמים במדבר המערבי ובהם משתתפים ארץ-ישראלים השתתפות מלאה. מן ההכרח שמאמצינו יתרכזו בראש וראשונה בהבטחת נצחונם של גייסות אלה ("דבר" 23.7.1942).

בריתנו למדנו אף את כל מה שכתבנו
ביתנו ומה שכתבנו לפנינו במחשבות.

אנחנו נדע שיש לנו שם יפה, וזהו, האם ואנו
אנחנו המהפכה הגדולה של העם הישראלי, ונשאלו למה.

אנחנו המהפכה הגדולה של העם הישראלי, הן בקרבן והן
במחשבות. וזו היא הסיבה שכל המהפכה הישראלית
נעשתה בהצלחה. נוצרה המהפכה והשכלה נפתחה אל העם
ועתה היא בלתי ניתנת לספק. באנו לקרבנות.
המהפכה הישראלית היא הסיבה שיש לנו שם יפה
במחשבות. וזו היא הסיבה שכל המהפכה הישראלית
נעשתה בהצלחה. נוצרה המהפכה והשכלה נפתחה אל העם
ועתה היא בלתי ניתנת לספק. באנו לקרבנות.
המהפכה הישראלית היא הסיבה שיש לנו שם יפה
במחשבות. וזו היא הסיבה שכל המהפכה הישראלית
נעשתה בהצלחה. נוצרה המהפכה והשכלה נפתחה אל העם
ועתה היא בלתי ניתנת לספק. באנו לקרבנות.

אנחנו המהפכה הגדולה של העם הישראלי, הן בקרבן והן
במחשבות. וזו היא הסיבה שכל המהפכה הישראלית
נעשתה בהצלחה. נוצרה המהפכה והשכלה נפתחה אל העם
ועתה היא בלתי ניתנת לספק. באנו לקרבנות.
המהפכה הישראלית היא הסיבה שיש לנו שם יפה
במחשבות. וזו היא הסיבה שכל המהפכה הישראלית
נעשתה בהצלחה. נוצרה המהפכה והשכלה נפתחה אל העם
ועתה היא בלתי ניתנת לספק. באנו לקרבנות.

נוסח דברי משה שרת במסיבת העיתונאים בכתב ידו

הראשון. הוא העריך את התפקיד שממלאים היהודים במערכה נגד היטלר בכל חזיתות תבל. הוא הרים על נס במיוחד את מפעל הגיוס של היישוב בארץ - לצבא ולכוחות ההגנה הפנימיים.

הערכה זו של התגייסות היישוב בפי ראש ממשלת בריטניה ובאוזני יהדות אמריקה קובעת את ערכה העולמי בשביל העם היהודי כולו.

שישה-עשר אלף החיילים והחיילות העברים, בני המולדת, שהתגייסו בעילום שם, אלפי הנוטרים העברים שעמדו על משמרתם הצנועה באומץ ובהתמדה - הם שהנחילו לנו את המעמד אשר זכה להכרה פומבית מצד ראש הממשלה הבריטית. תחוקנה ידיהם. ברוכים יהיו!

מפעל התגייסותנו עלה דרגה רבתי עם המעבר מפלוגות לגדודים, אשר עליו הודיע מיניסטר המלחמה לפני ימים אחדים. מעבר זה חל רק על פלוגות הרגלים שלנו. פלוגות אלו נקראו עד עכשיו על שם הרגימנט האנגלי "באפס". מעתה הן תהוונה חלק מהרגימנט הארצישראלי החדש.

יש לזכור, כי לא הרי הרגימנט בצבא הבריטי כהרי הרגימנט בצבאות יבשת אירופה. רגימנט בריטי אינו יחידת פיקוד וקרב. אין זה אלא שם ושלט שעליו מתייחסים הבטליונים, תפקידו המינהלי של הרגימנט אינו אלא לשמש מרכז של הרשמה ומשמרת לארכיונים. מבחינת פיקוד ופעולה מלחמתית הבטליון הוא חטיבה עצמאית. בטליונים מצטרפים לחטיבות פעולה יותר גדולות מבלי שים לב ל"מוצאם", היינו לרגימנט שעליו הם נמנים.

פלוגות "באפס" הקיימות ופלוגות הרגלים שתקומנה תצטרפנה מעתה לבטליונים של הרגימנט הארץ-ישראלי, עברים וערבים לחוד. במידה שיימשך ויתרחב הגיוס לפלוגות חיל הרגלים, יגדל מספר הבטליונים.

בידינו להקים עכשיו כמה גדודים עברים להגנת הארץ ולמלחמה על גבולותיה. ההכרזה על הבטליונים לא באה מאליה. זהו פרי פעולה מתמדת ותביעה בלתי פוסקת. משהושג הדבר - הפכנו מתובעים לנתבעים. אל לנו להסתפק בקיים. עלינו להגדילו פי כמה.

העובדה שרק פלוגות חיל הרגלים זכו לעלייה זו בדרגה מצדיקה את החשיבות המיוחדת שייחסנו תמיד לענף זה של גיוסנו. יש בעלייה זו שילומים וצידוק לניסיון הקשה שעמדו בו חיילי פלוגות אלו, אשר בילו ימיהם ולילותיהם בתפקידי משמר בלבד, ללא תנועה וחילופים.

צירוף הפלוגות לגדודים פירושו יציאה מבידוד, אימון יותר מעולה, ציוד יותר משוכלל ומגוון, פיקוד יותר מוסמך, תכונה יותר יעילה לתפקידי קרב, מסגרת יותר מקפת לכל פעולה צבאית, אחווה יותר רחבה של אנשי הצבא.

חשיבותן של הפלוגות היהודיות בענפי שירות אחרים בעינה עומדת. פלוגות אלו

עמדו בנסיונות חמורים – בעבודה מפרכת ובסכנות קרב. כל ענפי השירות שעליהם הן נמנות תובעים מתנדבים נוספים. אך האפשרות החדשה שנפתחה לפני פלוגותינו בחיל הרגלים מחייבת תגבורת ניכרת ודחופה של ההתנדבות לענף זה דווקא. אלפי מתנדבים לגדודים העברים בחיל הרגלים – זהו צו השעה. ריבוי הגדודים העברים ירים את קרן היישוב במאמץ המלחמה ויחזק כוחו בהגנה על הארץ. עם כל חשיבותם המכרעת של גדודי הצבא, לא הם בלבד יבטיחו את מלוא השתתפותו של היישוב במערכה להצלת המולדת.

ראש הממשלה, באיגרתו ליהודי ניו-יורק, ומיניסטר המלחמה בהודעתו לבית הנבחרים, הדגישו בצדק את חשיבות כוחות ההגנה המקומיים – "ארגון ההגנה היהודית המקומית" בלשון מיניסטר המלחמה – הלא הוא חיל הנוטרים, וביתר ייחוד – הכוח הנקרא "משטרת היישובים העבריים".

מיניסטר המלחמה הודיע על הגדלת הכוח הזה ועל השבחת אימונו. הודעתו בסעיף זה לא היתה ברורה כל צורכה ויש לחכות לבירורים נוספים. בינתיים אין לנו אלא לחזור על תביעותינו הדחופות לחיזוק משטרת היישובים העברים ולהכשרתה למילוי תפקידי "משמר מולדת" בשעת חירום רבתי.

יש להרחיב במהירות את התיקונים החשובים שהוכנסו בזמן האחרון בתוכנית האימונים. יש להגדיל בשיעור ניכר את הכוח העומד בקביעות על המשמר ומתאמן בהתמדה. יש להגביר את שורות המילואים ולהכשיר לתפקידי "משמר מולדת" המוני אדם בערים שכיום אינם מנוצלים כלל להגנת הארץ.

גדודי צבא הרגלים וארגון חזק ורחב מידות של "משמר מולדת", שיהא מרוכז סביב הגרעין המנוסה של חיל הנוטרים – אלו הן המסגרות העיקריות לשיתוף היישוב היהודי במלחמת המגן על ארץ-ישראל. על השלטונות ליצור את המסגרות האלו. על היישוב למלאן.

מיניסטר המלחמה הצדיק את תביעת היישוב העברי להיות מגוייס להגנת הארץ, אך פסל את תביעת העם העברי לצבא לאומי משלו.

התביעה לצבא עברי, ככל תביעה, ניתנת להידחות על ידי מי שהכוח בידו. הזכות לצבא עברי אינה ניתנת להישלל. זכות זו קיימת ועומדת עם קיומו של עם עברי בעולם ועם היות העם העברי צד נתקף במלחמה. העם העברי לא יחדל להכריז על זכותו ולתבוע את הכרתה. עד להכרת הזכות לא יחדל היישוב היהודי לעשות את חובתו במלחמה נגד הצורך במסגרת האפשרויות הניתנת לו – אפשרויות ההולכות ומתרחבות בלי הרף.

החידוש בהודעת מיניסטר המלחמה סר ג'יימס גריג אינו שלילת הצבא היהודי. החידוש הוא – גדודים עברים.

ניסיונו המדיני בשנות המלחמה אינו מצדיק את ההנחה, שהקמת הגדודים העבריים היא שלב סופי בצורת השתתפותנו בהגנת הארץ ובמלחמה. נוכחנו לדעת, שיש שכר לפעולה המקימה עובדות, ויש שכר להיאבקות מדינית מתמדת. בטליונים יכולים להצטרף ליחידות קרב גדולות יותר מבלי שים לב להשתייכותם לרגימנט זה או אחר. השינויים הכמותיים האלה כרוכים גם בשינויים איכותיים.

הגשמת ההחלטה על הקמת הגדודים מחייבת מאמצים. היא מצריכה שינויים פנימיים בפלוגות ותוספת לפלוגות הרגלים בכוחות מסוגים אחרים. אולם ברור שקל יותר להיאבק על הגשמתה של החלטה מאשר על ההחלטה עצמה.

יש לזכור, כי המסגרת החדשה של בטליונים כוללת רק את חיל הרגלים ולא את שאר היחידות שלנו שבצבא. ייתכן שיש סיכויים לגיבוש היחידות היהודיות גם בשירותים אחרים, אך לפי שעה יש החלטה רק על חיל הרגלים. אשר לחיל העזר של הנשים, הרי גיוס הנשים היה מכון מתחילתו ליצירת יחידה גדולה של נשים ולא להכנסת יחידות נשים קטנות ליחידות גברים. דרך המלך של גיוס האישה – הקמת יחידת נשים גדולה לשירותי מלחמה שנועדו לנשים. זה כמה חודשים מוקמת פלוגה אחרי פלוגה ולמעשה אלה הן פלוגות יהודיות. גיוס הנשים הוכתר בהצלחה גדולה בהכרת ההמונים ביעילותו ובהרגשתן הטובה של המתגייסות. רמת העבודה של פלוגות הנשים הארץ-ישראליות גבוהה למדי. מובן שיש גם קשיים, ולפעמים סיבוכים קטנים, אולם הולכים ומתגברים עליהם.

ייתכן שנגיע גם לסימן [סמל] צבאי מיוחד, אולם לא בסימן העיקר אלא בקיום הכוח הצבאי ובצביונו. הובטחה האפשרות של מילוי כל הדרגות שבבטליונים, עד מפקד בטליון ועד בכלל, על ידי יהודים ארץ-ישראלים. ייתכן שצדם ההחלטה על הקמת הגדודים תאיץ את עלייתם בדרגה של קצינים יהודים בפלוגות ה"באפס" הקיימות.

יש לנו עכשיו בצבא 137 קצינים יהודים ומהם 43 בפלוגות הרגלים, ו-10 קצינות מלבד רופאים, כ-80 במספר, ורבנים המשמשים בדרגת קצינים. יש לנו 4 מיג'ורים בפלוגות ההובלה, מהם שניים אזרחי ארץ-ישראל ושניים אזרחים בריטים תושבי ארץ-ישראל, וכן שניים בחיל ההנדסה, 27 קפטנים שמהם 6 בחיל הרגלים. גם לפני ההחלטה על הקמת הגדודים דאגנו להגברת הגיוס לפלוגות ה"באפס", אך רבים מהמגויסים שלנו לבם הלך אחר שירותים אחרים. היו גם גורמים אובייקטיביים שהיפנו את רוב המגויסים היהודים ליחידות אחרות. השלטונות הצבאיים מדקדקים מאוד לגבי ההולכים ל"באפס" מבחינת הגיל והבריאות, והשיטה הצבאית הכללית במלחמה הזאת דורשת שכל מי שיש בידו איזה מקצוע-שהוא ישרת

במקצועו, כי אז תהיה יעילות שירותו במלחמה גדולה יותר. רבים שהלכו ל"באפס" הוצאו אחר כך משם והועברו ליחידות אחרות, כי הצורך בכוחות מקצועיים חריף מאוד ואנו "נענשנו" בריבוי כוחות מקצועיים. אך עכשיו הוטל עלינו מאמץ כפול ומכופל לגיוס ל"באפס". כל המאמצים צריכים להיות מופנים להגברת הגיוס בכלל, ובייחוד הגיוס לחיל רגלים. אין להזניח גם את הגיוס לפלוגות הקשישים של ה"באפס", שגם הן עשויות להצטרף לבטליונים. פלוגות אלה מיועדות להחליף את פלוגות הצעירים בתפקידי משמר ולשחררן להכשרה לתפקידי קרב.

יש לברך על כינוס החיילים המשוחררים באביחיל ועל יוזמתו להקים כוח מבין החיילים המשוחררים מהגדודים העבריים שבמלחמה הקודמת. הקריאה להתנדבות מופנית עתה לכל יישובנו שישתתף בהקמת היחידות האלה.

הקדשתי חלק מדברי הפתיחה שלי לנוטרות ול"משמר המולדת". בזמן האחרון התייגסו כ-1,000 איש לנוטרות ונראה שבקרוב יהיה צורך בנוטרים נוספים. הנוטרות עומדת באותה דרגת החשיבות ממש כמו הצבא. אנו מחייבים גיל מסוים בהתגייסות לצבא, וייתכן שנצטרך להרחיב את מסגרת החיוב. אבל הנוטרים חשובים כצבא עצמו. כבר הושגו הרבה שכלולים בחיל הנוטרים ועוד הרבה טעון שכלול. יש הכרח בשיתוף מספר רב מאוד של גברים ב"משמר המולדת". עם הדאגה לחייל תבוא גם הדאגה לנוטר וכבר יש שינויים לטובה בעניין זה. מכספי "מגבית ההתגייסות" יוקצבו סכומים לעזרה למשפחות הנוטרים ולטיפול בנוטרים - עזרה בסידור מטבחים מתוקנים, הוצלת האספקה, דאגה לסיפוק צורכי תרבות במחנות ובתחנות.

על השאלה אם נכונות הידיעות על משא ומתן המתנהל בין הנהלת ההסתדרות הציונית ובין הסתדרות הרוויזיוניסטית בארץ על איחודן, השיב מ"ש:

הרוויזיוניסטים הודיעו לנו, שחל שינוי אצלם בעמדתם כלפי הגיוס במסגרת הנוכחית, ושהם מצטרפים לעמדה הכללית של היישוב והמוסדות המרכזיים ומחייבים את הגיוס לפלוגות יהודיות. כן הודיעו לנו על פעולתם לחייב את חבריהם לקיום מצוות ההתגייסות, ובאו אלינו בהצעות של שיתוף ותיאום. ההנהלה הציונית החליטה לפנות אל ההסתדרות הרוויזיוניסטית ולהציע לה לחזור להסתדרות הציונית, כדי למלא את כל החובות וליהנות מכל הזכויות. ההנהלה הציונית גם הודיעה לנציגי הרוויזיוניסטים על החלטה זו והוסיפה, שאם ההסתדרות הרוויזיוניסטית תיענה להזמנה זו, תעשה ההנהלה הציונית מצידה כל מה שתלוי בה כדי להבטיח לרוויזיוניסטים נציגות במוסדות ההסתדרות הציונית. נציגי הרוויזיוניסטים השיבו שהם מעריכים את ההזמנה הזאת ויביאוה בפני הקונוונט שלהם, העתיד להתכנס. מצידם הציעו, שההנהלה הציונית תמסור להם הצהרה על מדיניותה. על כך החליטה

ההנהלה הציונית, שאין להכנס למשא ומתן בעניין פרוגרמה מדינית כתנאי לכניסת הרוויזיוניסטים להסתדרות הציונית והודיעה לרוויזיוניסטים, כי מוטב להם להיכנס להסתדרות הציונית כדי להשתתף יחד עם שאר חלקים שבה במסגרת הסתדרות ציונית אחת המאוחדת בקביעת המדיניות שלה.

בינתיים נענינו לתביעת הסתדרות הרוויזיוניסטים, שיתנו להם עזרה מסוימת מכספי מגבית ההתגייסות היישובית לשם פעולות הגיוס מטעם הרוויזיוניסטים במידה שמכספי המגבית הזאת מוקצבים סכומים להוצאות בשביל פעולות הגיוס. הסכמו, שלמנגנון הגיוס של הרוויזיוניסטים יוקדש חלק בהקצבות המגבית המיועדות להוצאות פעולת ההתגייסות באמצעות מרכז ההתגייסות של הסוכנות והוועד הלאומי על יסוד תקציב שיאושר על ידי מרכז ההתגייסות.

על ידי כך נפתרה הבעיה לגבי מגבית ההתגייסות, שמעתה, לפי הסכם זה, צריכים הרוויזיוניסטים גם לתת את ידם לה. מובן שנשארו עדיין הרבה שאלות פתוחות וייתכן כי עוד יהיו בירורים בעניינים אלה, אך דבר אחד צריך להיות ברור בהחלט: אנו רואים רק פתרון יסודי אחד, והוא הקמת אחדותה של ההסתדרות הציונית העולמית.

מידע על שבויי המלחמה הארץ-ישראליים

ליכטהיים יקירי,

זה מכבר היה בדעתי לכתוב לך, אלא שחיי הם מאבק תמידי בין הדחוף והחשוב ובו יד הראשון תמיד על העליונה.

חוששני שעדיין אני חב לך מילה של הערכה על פעולתך המיידית והיעילה אשתקד בהבהרת מעמדם של שבויי המלחמה. דיווחיך היו הראשונים והמהימנים שהגיעו לא רק אלינו, אלא גם אל שלטונות הצבא הבריטי אשר אליהם הועברו מברקיך ומכתביך מיד. אני מקווה שאתה עומד בקשר עם "הצלב האדום הבינלאומי" בנושא זה. טוב מאוד יהיה אם הבחורים יידעו מפי נציגי "הצלב האדום" על התעניינותנו המתמדת בהם באמצעותך.

דיווחיך על מצב עמנו במקומות שונים חשובים עד מאוד. ככל שחולף הזמן, הרגשות מתקשים נוכח כאב וסבל ואתה מסתכן בכניעה לשיכחה. משום כך חשוב שבעתיים להתמיד במסירת מידע המעלה שוב ושוב את הדברים הלא יאמנו, הממשיכים להתרחש.

כמה מדיווחיך על המצב המדיני הכללי הועברו על ידינו לשלטונות והתקבלו בהערכה רבה. מידת העידוד האישי ברגע מסוים של משבר ריגשה אותי מאוד. אנא קבל תודתי מעומק הלב.

בינתיים חלפו כל הסערות מעל פנינו, אולם לא נוכל לרגוע שכן העתיד עדיין נעלם. הגיוס לצבא במעלה. כך גם הצורך באנשים למטרות ביטחון פנימיות. כך גם בתעשייה ובחקלאות. הלחץ על כוח אדם מורגש מאוד. היעדר גיוס חובה פועל לרעת חלוקה הגיונית של מקורות כוח האדם שבנמצא. אם נצליח לסלול דרך לעליית הפליטים הפולנים שלנו מברית המועצות יקל הדבר במידה מסוימת על הלחץ. יתר על כן, אנשים יינצלו מחיי מצוקה לא תתואר. אולם כל אלה עדיין לא באו על פתרונם.

אל תיפול רוחך והבה נקווה לעתיד בהיר יותר.
בברכת כל טוב לך ולרעייתך,

משה שרתוק

1 ריכרד ליכטהיים, נציג הסוה"י בז'נווה בשנות מל"ע-2. עורך בטאון ההסתדרות הציונית העולמית "די וולט" 1911-1913. בשנות מל"ע-1 נציג ההסתדרות הציונית בטורקיה.

עלייה כצורך מלחמתי

1. מצב כוח האדם נעשה לחוץ ביותר. השלטונות הצבאיים הודיעונו על עבודות נרחבות העומדות להתבצע. אלפי עובדים חדשים יידרשו. ביקשו שיתוף פעולה מצדנו בהספקתם. בשיחה עם המזכיר הראשי ביקשתי סידורים מיוחדים לעליית פליטים פולנים מרוסיה ומטהרן. הממשלה העיראקית מסרבת אשרות מעבר. דרשתי מהמזכיר הראשי שהשלטונות הבריטים יאפשרו מעברם דרך עיראק או יעבירו דרך המפרץ הפרסי נוכח נחיצותם למאמץ המלחמה. כן תבעתי פניית מ.ה.מ. לקוויבישב לאפשר ליהודים פולנים רבים להמשיך דרכם מטורקסטן לארץ-ישראל שכן הם מבוזבזים שם ועשויים להיות בעלי ערך מובהק למאמץ המלחמה המשותף בארץ-ישראל. המזכיר הראשי הבטיח לשקול זאת תבעתי גם הבאת עצורי מאוריציוס שתשובת לונדון לגביהם לא ניתנה עדיין.
2. לגבי מאוריציוס נודע לי כי מפקד המחנה הודיע ב-17 במאי כי מ.ה.מ. הסכימה לשלוח לא"י בני משפחה של תושבי הארץ. בעניין זה לא ידוע דבר.
3. בעניין הודעת גריג על הצבת 1,500 שוטרים מיוחדים חדשים לא ידוע דבר כלל. חיוני להגדיל במספר זה את מצבת הקבע של משטרת היישובים העברים ולהשביע לפחות 5,000 שוטרים מיוחדים בערים ולאמנם כצעד ראשון בתוכנית נרחבת יותר שתכליתה להכין רבבות למשמר המולדת. משה שרתוק

גיוס לצי הבריטי

קפטן לידיקר יקר,

תודה על מכתבך מ-8 באוגוסט 1942.¹ זוהי כמובן אכזבה להיוודע כי תוכנית הגיוס של הצי בארץ-ישראל בוטלה. האנשים שבחרנו כקבוצה ראשונה לגיוס זה נצטוו עכשיו להתגייס לצבא. אני מניח, כי אם התוכנית תחודש אתה תתקשר עמנו, אך עלי להדגיש כי נוכח המשכת הגיוס לצבא התמעטו הסיכויים להיענות ראויה לפניית הצי.

בברכה חמה,
שלך,
מ. שרתוק

1 במכתבו למ"ש הודיע קפטן לידיקר, שהמפקד העליון של הכוחות הבריטים בים התיכון ביטל את תוכנית הגיוס של ארץ-ישראלים לצי הבריטי.

הסכם עם הצ"ח¹

הנני ממציא לכם בזה את נוסח ההסכם עם הצ"ח בדבר ההקצבה לפעולת הגיוס שלהם ויחסם למגבית ההתגייסות. לפי בקשתם, לא נזכר בהסכם דבר על שיתופם בפעולות הכשרה מסוימות,² כי יש ברצונם לבוא בהצעות חדשות בנידון זה, שתחייבנה בוודאי משא ומתן נפרד.

הוסכם שהנוסח המלא של ההסכם לא יימסר לפירסום. במסיבת העיתונאים שנתקיימה מטעם המחלקה המדינית ביום 12 בח"ז מסרתי לפירסום את עיקרי ההסכם.

זכרון דברים

1. בהתאם להכרזות הצ"ח על חובת הגיוס לצבא, מביעה הצ"ח את הסכמתה לעקרונות שלפיהם מתנהל הגיוס לצבא בקרב היישוב.
2. במשך קיומה של מגבית ההתגייסות וכל עוד תימשך השתתפות הצ"ח בפעולת הגיוס, יקבל משרד הגיוס של הצ"ח – באמצעות המרכז להתגייסות היישוב של הסוכנות היהודית והוועד הלאומי – את חלקו מהקצבות מגבית ההתגייסות לפעולת הגיוס לצבא.
3. ההקצבות למשרד הגיוס של הצ"ח תשולמנה מדי חודש בחודשו. לתקופת החודשים אוגוסט וספטמבר 1942 נקבעה ההקצבה החודשית בסך 800 לא"י לחודש לכל היותר, בהתאם לתקציב המפורט שיוגש למפרע למרכז ההתגייסות לאישור. אם יתברר, כי מכספי מגבית ההתגייסות הוקצבו סכומים לפעולת מרכז ההתגייסות בחודש יולי, יקבל משרד הגיוס של הצ"ח סכום מתאים גם בעד חודש זה.
4. בסוף כל חודש יגיש משרד הגיוס של הצ"ח למרכז ההתגייסות דין וחשבון מפורט על ההוצאות שנעשו על ידו בגבולות התקציב. משרד הגיוס של הצ"ח יאפשר למרכז ההתגייסות פיקוח על הוצאותיו וביקורת מלאה עליהן על ידי הגשת חשבונות ומיסמכים, כפי שידרוש מרכז ההתגייסות.
5. בסוף ספטמבר תיבחן מחדש שאלת חלקו של משרד הגיוס של הצ"ח ולתקציב הכללי של מרכז ההתגייסות המתכסה מהכנסות מגבית ההתגייסות. סכום ההקצבה החודשית למשרד הגיוס של הצ"ח, שיקבע כתוצאה מבחינה זו ועל יסוד

1 הצ"ח – "הסתדרות ציונית חדשה" – הסתדרות הציונים הרוויזיוניסטים. הוקמה ב-1935 בראשות זאב ז'בוטינסקי לאחר פרישת חבריה מההסתדרות הציונית העולמית. התפרקה עם חזרת חברי הצ"ח להסתדרות הציונית העולמית ב-1946.

2 הכוונה לאימונים של אנשי ה"הגנה" ואצ"ל.

- קביעת התקציב החודשי שיוצע על ידי הצ"ח, יהיה כוחו יפה לשלושה חודשים ומאו ואילך ייבחן המצב מחדש בכל שלושה חודשים.
6. מרכז ההתגייסות קובע כי כמקודם, כן להבא ובלי כל קשר עם ההסכם הנוכחי, יהא נוהג שיוויון גמור לגבי ההנאה מהקצבות מגבית ההתגייסות לעזרת משפחות המגויסים, לטיפול בחייל שבשירות ולדאגה לחייל המשוחרר, ללא כל אפליה שהיא לפי מפלגות וזרמים.
7. הצ"ח תהיה מיוצגת בישיבות המשותפות של המוסדות הנוגעים בדבר, שבהן יוחלט על חלוקת כספי מגבית ההתגייסות המוקדשים לצרכים הסוציאליים (עזרה למשפחות המגויסים וכו') בין ענפי הפעולה השונים. כן תינתן לצ"ח נציגות בוועדה המרכזית לעזרת משפחת החייל ותיקבענה פגישות בין הוועדה הבין-מוסדית לטיפול בחייל המשוחרר לבין נציגות הצ"ח. על פי סידור מוקדם בכל פעם ופעם עם יושב ראש נשיאות מגבית ההתגייסות, יוזמן נציג הצ"ח לישיבות הנשיאות.
8. עם חתימת ההסכם הזה תפרסם הצ"ח הודעה על אי-התנגדותה למגבית ההתגייסות. הצ"ח תיתן הוראה לחבריה לחדש את השתתפותם המלאה במפעל "התעשייה לחייל" המתנהל עתה במסגרת מגבית ההתגייסות ולהשתתף במפעלים אחרים של המגבית. הצ"ח מקבלת עליה לא להכריז פומבית על שום מגבית אחרת במשך תקופת ההסכם ולא לנהל שום מגבית נפרדת לטובת פעולת הגיוס. כן תימנע עיתונות הצ"ח מהתקפות על פעולות מרכז ההתגייסות.
9. משרד הגיוס של הצ"ח יבוא לידי סידור עם המרכז להתגייסות היישוב, שהוא מכון להבטיח את התגייסות כל חברי הצ"ח החייבים גיוס ויסדיר את עניין תעודות השחרור.

מ. שרתוק י. בוקשפן
א. שוסטק מ. ארבר

עלייה מטהרן וממאוריציס

שאלות מדיניות

מר שרתוק: היו לי בשבוע האחרון שיחות עם המזכיר הראשי ומפקד הצבא בארץ.² בשיחות אלו נגעתי בעיקר בבעיית העלייה. בארץ חלה התפתחות רבתי בענייני עבודות. עד עתה נמסרו עבודות חדשות על 2,000,000 לא"י, והצבא זקוק לאלפי פועלים נוספים. מורגש מחסור חריף בפועלים מקצועיים. השתדלתי להסביר שיש אפשרות להביא עולים חדשים לארץ, והפעם האינטרסים של העלייה היהודית עולים בד בבד עם המאמץ המלחמתי.

המזכיר הראשי שאל מה יהיה גורל העובדים האלה לאחר המלחמה. השבתי כי בסוף המלחמה אנו בוודאי נתחיל בעבודות פיתוח רבות ולא תהיה דאגה לפועלים אלה. לפי הידיעות שלנו עומד להגיע לטהרן טרנספורט גדול של פולנים וביניהם גם מספר יהודים, והממשלה צריכה לקבל עליה העברת האנשים האלה לארץ-ישראל. ממשלת עיראק מסרבת לאשר ויזות ליהודים. הממשלה מצדה יכולה בקלות להעביר אנשים אלה כאנשי צבא, או באוניות לארץ-ישראל. יש גם רזרוואר גדול של פועלים יהודים ברוסיה. הממשלה הרוסית מהססת, אבל בעזרת ממשלת ארץ-ישראל³ אפשר להגיע לידי עלייה מרוסיה, וזה יקל בהרבה על המחסור בידיים עובדות. המזכיר הראשי הבטיח למסור את הדברים לנציב העליון.

עוררתי גם את שאלת אנשי מאוריציס. האנשים שם מתנוונים וכאן היו יכולים להביא תועלת רבה. המזכיר הראשי העיר, כי הממשלה קיבלה את התזכיר שלנו והעבירתה ללונדון. עד עתה לא נתקבלה תשובה.

ניהלתי אותה שיחה במיפקדה הצבאית ועוררתי התעניינות רבה. הקצין איתו שוחחתי אמר לי, שהוא בעד קואופרציה מלאה עם היהודים בעניין זה, כי זה למען המאמץ המלחמתי.

מסרנו טלגרפית ללונדון על שיחותינו עם המזכיר הראשי. אדאג לכך שגם החברים באמריקה יקבלו את הידיעה.

בינתיים נתקבלה ידיעה ממאוריציס, שהשלטונות שם ביקשו רשימת אנשים שיש להם קרובים בארץ-ישראל. הממשלה כאן אינה יודעת כלום על עניין זה. עצם

1 מתוך הפרוטוקול. סדר היום: 1. שאלות מדיניות; 2. דוח דובקין על נסיעתו לטהרן; 3. מכירת קרקעות לבלתי יהודים; 4. שאלות כלכליות וכספיות; 5. שליחים לטורקיה.

2 לשיחה עם דגלאס בראון ר' לעיל מסמך 84.

3 הכוונה לממשלת בריטניה.

דרישת השאלון מוכיחה, שאנו עומדים בפני ראשית חיסול העניין.⁴ בשיחתי עם המזכיר הראשי אמרתי, כי למרות זה שלא נעים לי לבוא מדי פעם בפעם אליו בשמועות, הרי אנו עומדים שוב בפני נחשול של שמועות ביחס למשא ומתן של הממשלה עם הערבים על הגשמת החלק השלישי של "הספר הלבן".⁵ המזכיר הראשי השיב כי אין אמת בשמועות אלו. אין זאת אומרת, הוסיף המזכיר הראשי, כי אין שיחות עם ערבים. הם באים ומעוררים שאלה זו או אחרת, ואנו – הממשלה – מוכרחים לשמוע. הנה, עוני עבד-אל-האדי אמר לו לפני שישה חודשים, ש"הספר הלבן" הוא דבר מצויין. כך הוא חושב, אבל לא יגיד זאת בפומבי, כי אינו בטוח שהממשלה תגשים אותו, והוא מוכרח לדרוש מהממשלה לקיים אותו מייד. אילו היתה הממשלה מגשימה את "הספר הלבן", היה הוא האיש המייעץ לכל הערבים לקבלו. המזכיר הראשי הסביר לי, שהעניין נמצא בידי לונדון, ואין הממשלה כאן מחליטה או יכולה להחליט בעניין זה.

אגב, הסביר המזכיר הראשי, הנציב העליון אינו מתפעל מהרעיון של הכנסת אנשים חדשים לאדמיניסטרציה, ואין בדעתו כלל להתחיל "בחרושת קונסטיטוציונית". אין כל יוזמה בשאלה זו מצד הממשלה. אין כל משא ומתן פוליטי עם הערבים. אין שום תוכנית ושום דבר אינו נמצא בהכנה.

בקשר עם שאלת הקמת הגדודים, ייתכן שבאחת הישיבות הקרובות אביא להנהלה הצעה להרחיב את צו הגיוס.

הייתי רוצה לשאול את דר' סנטור, אם נכונה השמועה שהוא השתתף יחד עם דר' מגנס ופרופ' בובר בשיחה עם עוני עבדול האדי? – (דר' סנטור: לא השתתפתי ואני שומע בפעם הראשונה על פגישה כזו) – (הרב פישמן: קיבלתי ידיעות מארצות הברית על חילוקי דעות חריפים בין דר' וייצמן ומר בן-גוריון. הגיעו הדברים עד לידי כך, שדר' וייצמן הזמין ישיבה לביתו ומר בן-גוריון סירב לבקר אצלו, ודרש שהפגישה תתקיים במקום ניטרלי) – הגיעו אלינו ידיעות, כי היחסים שם אינם כשורה, אבל לא שמעתי את הדברים שמסר זה עתה הרב פישמן.⁶

דר' יוסף: זה עתה נתקבלה טלגרמה ממר בן-גוריון, כי הוא מקווה שכעבור שבועיים-שלושה תהא לו אפשרות לשוב לארץ-ישראל.

4 גולי מאוריציוס שוחררו רק ב-1945.

5 הענקת עצמאות לא"י כעבור תקופת מעבר בת 10 שנים. ר' לעיל מסמך 101, הע' 5.

6 על יחסי ב"ג-ח"ו ר' *טבת קנאת ג'*, עמ' 410-423, ר' גם *"הבוקר"* 6.9.1942.

חשש טריפה

רבי הנכבד,

הנני לאשר את קבלת מכתב כב' מיום ה' באב.
ביררתי את עניין תלונתו והוברר לי כי באותה מסיבה למתנדבות, שסודרה
במסעדה הקאופרטיבית, הוגשו למסובים רק תה ועוגות. נמצא שלמעשה סמי מכאן
כל שאלה של מאכלות אסורים.
אך אף על פי כן, כדי לא לתת מקום לחשש טריפה שיש בו להטיל צל על
פעולותינו נתתי הוראה שמעתה והלאה לא תסודרנה מסיבות כאלו אלא במסעדות
כשרות או בכתלי מוסדות שאינם משמשים מקום קבע למאכל ולמשתה.

בכבוד רב

מ. שרתוק, המחלקה המדינית

*

16.8.1942

מכתב אל המרכז להתגייסות

מהמועצה הדתית שליד ועד הקהילה בירושלים פנו אלינו בתלונה על שמסיבת
פרידה למתגייסות, שסודרה בשם הסוכנות היהודית, נתקיימה במסעדה בלתי כשרה.
הכוונה במקרה זה למסעדה הקאופרטיבית בירושלים. אף על פי שהכיבוד
במקרה זה היה מורכב רק מתה ועוגות, עלינו להתחשב ברושם השלילי על הציבור
החרדי של עצם סידור מסיבות רשמיות במסעדות בלתי כשרות.
כדי להמנע מהטלת צל והוצאת לעז על המוסדות המרכזיים ועל מפעל הגיוס, אבקש
להימנע מכאן ואילך משימוש במסעדות בלתי כשרות למטרות כאלו. מסיבות שיש בהן
כיבוד, המסתדרות מטעם לשכות הגיוס שלנו, צריכות להתקיים אך ורק במסעדות
כשרות או בכותלי מוסדות שאינם משמשים בכלל מקום קבע למאכל ולמשתה.

בכבוד רב,

מ. שרתוק, המחלקה המדינית

1 אהרון יצחק זסלנסקי, מראשי ועד הקהילה בירושלים. אבי ראובן זסלני (שילוח).

חיילות אמהות

עם יציאת המחזור האחרון של החיילות ממחנה האימונים במקומות השירות הפעיל, פנו אלי כמה חיילות, אמהות לילדים, שנצטוו לצאת למצרים, וטענו שבשעת התגייסותן הובטח להן על ידי לשכות הגיוס שלנו שיסודר דבר שירותן בתחומי הארץ, למען תשארנה קרובות למשפחותיהן.

יש בדעתי להציג בפני השלטונות המתאימים קביעת נוהג, שלפיו לא תשלחנה אמהות מתגייסות לחו"ל כל זמן שיש אפשרות לסדר את שירותן בארץ. עד עכשיו לא קיים נוהג כזה ולא היה כל יסוד להבטיח מה שהובטח לדברי המתגייסות. אבקש לתת מיד הוראות לכל לשכות הגיוס ולגייסת הראשית להימנע מכל הבטחות כאלו. לא רק שאין להבטיח לאמהות שתשארנה קרובות לילדיהן, אלא יש להזהירן, שהן עלולות להישלח מחוץ לגבולות הארץ.

משה שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

בעיות גיוס

א.ב.

הגני לענות על מכתבך מאתמול.²

עניין גיוסו של מר איזק מהקה"ק אינו כה פשוט כפי שהוא נראה לך. אילו היתה זו שאלה נפרדת, הייתי מסכים בהחלט שאין הצדקה לאי התגייסותו. אבל שאלתו כרוכה בשאלה אחרת, וזוהי הסיבה להארכת המועד.

דרשנו מהקה"ק לשחרר מעבודה את מר יעקב טשרנוביץ [צור] למען יוכל להתמסר להנהלת התעמולה לגיוס בעיתונות ובאסיפות. הקה"ק הסכימה לשחררו בתנאי אחד – דחיית התגייסותו של מר איזק, באשר אינה יכולה בשום פנים לוותר על עבודת שניהם בעת ובעונה אחת. כיוון שראינו חשיבות רבה בכניסת מר טשרנוביץ לעבודת הגיוס, הסכמנו לתנאי ולפי זה ניתנה ההוראה.

אני משער, ששמת לב להטבה הניכרת מאוד שחלה בפרסום ענייני הגיוס במשך השבועות האחרונים. הטבה זו היא פרי פעולתו של מר טשרנוביץ. הקה"ק היא מוסד שעלינו להתחשב בצרכיו לא פחות משאנו מתחשבים בצורכי איזה משק חקלאי או בית חרושת. אם לקחנו מהמוסד עובד אחד, שמילא בו תפקיד אחראי, איננו יכולים לסרב לו אם הוא עומד על כך שנשאיר לו עובד אחר היכול במידת מה למלא את מקומו של העובד שהלך.

הוראתי מוכרחה, אפוא, להישאר בעינה.

לבסוף אעיר, כי לא הרי זכות ועדת הגיוס הירושלמית להתערב בפוליטיקה כזכות המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית להתערב בענייני גיוס.

בכבוד רב,

הנהלת הסוכנות היהודית

משה שרתוק

1 ולטר פרויס, כלכלן, עלה מגרמניה ב-1922. עובד הוה"פ של הסתדרות העובדים. נראה שבשלב הנוכחי היה חבר ועדת הגיוס בירושלים. לימים ממייסדי ביה"ס למשפט ולכלכלה באוניברסיטת תל אביב.

2 המכתב לא אותר.

עידוד לעזרי מאוריצי

חברים יקרים,

שמחנו לקבל את מכתבכם מ-7 במאי¹ - שמחנו למרות מלוא הצער שברקע. אנחנו מעולם לא שכחנוכם - אף לא יום אחד. המאמצים למענכם היו בלתי-נלאים וכן יימשכו. יום אחד, לכשניפגש, באשר לבטח ניפגש, נשמע מפיכם ללא ספק סיפור מרטיט, אבל גם לנו יהיה סיפור לספר. בינתיים, אנא היו בטוחים שלב כל הישוב יוצא אליכם. חזקן ואימצו והיו איתנים באמונה בימים שיבואו.

שלכם תמיד,
מ. שרתוק

המצב ביחידות העבריות והמעורבות במצרים

1. בשהותי במצרים ביקרתי ב-18 מחנות ומרכזים, מהם 10 של חיילים ו-8 של חיילות, שמחוץ למחנות הר.א.פ. ו-4 מחנות אחרים הם כל מקומות החנייה של מגויסינו. מארבעת המחנות שלא ביקרתי בהם שלושה באזור החזית והרביעי הוא מעון הא.ט.ס. באלכסנדריה. מתוך הידיעות שהגיעו על היחידות הפועלות באזור החזית ממש, ברור כי לכולן היו אבדות. כרגיל, רבות השמועות על אבדות כבדות, אולם טרם הגיעו ידיעות מבוססות. כנראה שיחידת ההסוואה – יחידה מעורבת – סבלה קשה ונשלחה אליה תגבורת מה"דפו"² של המהנדסים המלכתיים. מפלוגת ספקי המים מספר 5 באו אלי כמה בחורים, ביקשו למסור דרישת שלום ולהודיע כי הכל בסדר. הם עתה פלוגה יהודית טהורה, מתאמצים ועובדים בלי הפסק כמעט. כמו כן מסר לי אחד הקצינים של פלוגת ההובלה מספר 462 תיאור מפורט על פעולותיהם ומערכת אל-עלמין שהשתתפו בה. כידוע, נהרגו שלושה מפלוגה זו ואחדים נפצעו. על פלוגת הא.ט.ס. באלכסנדריה, 50 יהודיות ו-50 אנגליות, שמעתי טובות וביטויים של שביעות רצון רבה מעבודתן. במיוחד ציינו את עמידתן ועוז רוחן בימי המפלה האחרונה. נשאלתי הרבה על אפשרויות ההעברה לבטליונים של חיל הרגלים. אמרתי כי אנו מבררים עניין זה ונמסור הודעה ברורה לפלוגות כשתהיה אפשרות לכך.

2. א.ט.ס.: בדרך כלל, אפשר להבחין שתי צורות של יחידות הא.ט.ס. במצרים. לסוג אחד שייך המחנה בעבסייה ואילו כל החטיבות האחרות מהוות צורה אחידה. הא.ט.ס. נתונות בדרך כלל למרותן של שתי רשויות. ממונות עליהן קצינות וסמלות משלהן, אולם בצאתן לעבודה הרי הן עומדות לפקודת הממונים על החטיבה איתה הן עובדות – מחסן, בית-חולים, מרכז הובלה וכו'. כל החטיבות מהוות יחידות מלוכדות פחות או יותר בשוֹבן למחנה, אולם בעבסייה הן מושפעות מקירבת העיר. הן גם עובדות במקומות שונים בעיר ונתונות למריות שונות. עד עתה לא נתלכדה יחידה זו כגוף אחיד ועצמאי. אחרי העבודה הן מתפוררות וגם במעון אינן מרבות לבקר. במעון אין הדלקת נרות בליל שישי והדבר מוסבר במנהג הכללי לא להנהיג מנהגים דתיים במעונות הכלליים. אפשר היה לעשות כאן פעולה תרבותית לו היינו מצליחים להקים במצרים מרכז מתאים, שהוא בעיה בפני עצמה.

1 נרשם בידי משה יובל, שציין בכתב ידו בראש המסמך "פנימי".

2 בסיס קלט.

ייתכן כי גם לחוסר הכישרון של אנשינו האחראים לקרב אנשים ולגלות את הטובים גם בחוגים שהיו רחוקים מקודם, יד בתופעת חוסר הליכוד. עלינו להסיק מכאן מסקנות ולשאוף להרחיב את מסגרת הליכוד בכל האפשרויות. לעתים קרובות צריך הייתי להיכנס בוויכוח עם הבחורות בראותי את הנטייה למדוד כל דבר לפי המקובל בארץ גם כשהתנאים אינם דומים ואינם מתאימים כלל. שמעתי תלונות על מינוי סמלות בלתי מתאימות. בכל מקום הובעה בפני התמרמרות על השמועות הנפוצות בארץ ועל חיפוש מומים והוצאת שם רע.³ צריך הייתי גם להבהיר כמה דברים ולתקן רושם לא נכון שהיה לבחורות, כי איש לא דאג להן בימי המשבר.⁴ ביררתי כי היתה דאגה להן והן לא נעזבו לנפשן, אולם אף אחת מהמפקדות לא טרחה להודיע לבחורות על דאגתן.

במחנות שוררת בדרך כלל הרגשת משפחה. מרובה העזרה ההדדית ונקבעו יחסים הדדיים טובים מאוד למרות מחיצות של חינוך, גיל, מוצא סוציאלי וכו'. כן הוא היחס גם בין החיילות והקצינות העבריות. ההערכה ההדדית בולטת ומעודדת. נעים היה גם לראות את הרמה הגבוהה של המפקדות האנגליות. ברובן הגדול הינן עדינות אופי וראיתי התאמצות להצליח בעיני הבחורות ורצון שלא תהיינה תלונות ושהעניינים במחנות יהיו כשורה. בכל מקום עובדים קשה ובהתאמצות רבה, ולמרות החום השורר במצרים וקצב העבודה המוגבר, ראיתי הרבה גילויים של הנאה ממש מן העבודה וסיפוק רב. שמעתי דברי הערכה מצד הממונים הגבוהים.

נוכל לומר עכשיו, כי את השלב של הפגישה הראשונה בין הא.ט.ס. ויחידות החיילים עברנו. בזמן הראשון היו הזמנות רבות מיחידות שונות לבוא לנשפים ולמסיבות, ומצד הפיקוד היתה נכונות להיענות עד שהביקורים לבשו צורה של חובה צבאית. גם כשלא היתה פקודה ממש ללכת לנשף, היה הרושם לבחורות שאם לא תלכנה יתקבל הדבר כאי-שיתוף. אין ספק שהיו גם כאלו שהלכו מרצון והיו גם מקרים שהריקודים היו מלווים בשתייה והמראה הכללי לא היה מהוגן ביותר. מסקנות שיחותי עם הפיקוד הגבוה בעניין זה היו, שמעתה לא תהיינה יותר כל פקודות על ביקורים בנשפים. מסקנת הבירור המקיף יותר בשאלת קשרי הא.ט.ס. היתה כי תיקבע שיטה מפורשת של עידוד הפגישה בין חיילות וחיילים יהודים. היו לי הודמנויות להדגיש כי רמת הפגישה בין יהודיות ואנגלים היא נמוכה בהכרח, כי נושאים הם על פי רוב ריקודים וכיבוד, ואילו הפגישה בין יהודים ליהודיות יש לה נושאים מרמה אחרת: קונצרט, קריאה בתנ"ך, שירה בציבור, נאום, הקשר עם ארץ-ישראל וכו'.

ברור לי גם כי יצאנו מהשלב של פראות ביחסים שבין חיילים לחיילות עבריים. שמעתי על נושא זה הרבה דברים קשים ותלונות מרות מפי חיילות. אחת ניסתה

3 הכוונה לשמועות בדבר התנהגות לא מוסרית והתרועעות עם אנשי צבא לא יהודים.

4 הכוונה למפלת הצבא הבריטי במדבר המערבי והתקרבות הצבא הגרמני לאלכסנדריה.

להגדיר את הדבר שכל החיילים העברים מתחלקים לשני סוגים: גסים או מטיפי מוסר. אני רואה רק דרך אחת להתגבר על הקשיים – על ידי קביעת פגישות בפלוגות עבריות. בשיחותי במיפקדה הדגשתי את הסכנות האורבות מהצירוף של רגש הנחיתות הרגיל בפגישה בין גברים לנשים, אשר כאן נוספת עליו הנחיתות של עם אסייתי בפני עם אירופאי. דרשתי שמספר מקסימלי של ארצישראליות יישאר בארץ-ישראל. הובטח לי, כי ייקבע כלל שהארצישראליות משרתות בארץ-ישראל והפולניות [מצבא אנדרס] במצרים. ודאי שכאן תתעוררנה שאלות גם מצד הבחורות שמעדיפות אולי את השירות במצרים. ודאי תהיה התנגדות נמרצת מצד המפקדים הממונים על מקומות העבודה שלהן, אשר כבר הביעו בפני את חששותיהם למקרה שהבחורות העבריות תוצאנה. הצגתי במיפקדה את שאלת האופי היהודי של הא.ט.ס. הובטח לי כי המפקדות האנגליות העתידות להגיע למזרח התיכון תועסקנה בתפקידים שונים מחוץ לא.ט.ס., וכי תינתן הזדמנות מלאה למועמדות יהודיות לעלות בדרגה. לא תהיה כל הפלייה בין יחידות הא.ט.ס. ליחידות גברים עבריות מבחינת הפיקוד. סרט הכתף "פלסטין" אושר גם לא.ט.ס. והן תקבלנה אותו בזמן הקרוב ביותר. התברר כי הדחייה באה בגלל התנגדותה של גב' צ'יטי⁵ להוראה שהבחורות צריכות לקנות את הסרטים על חשבונן והיא דרשה אישור למסירתו על חשבון הצבא.

המפקדות האנגליות מספרות על אטמוספירה ציונית ביחידות. ידועות לכם התלונות על ההיפך. לא אחת מזדמן לראות הסתגלות פזיזה בעניין הלשון [האנגלית] אגב הסברה כי א.ט.ס. הן חלק של הצבא הבריטי. בפגישותי ונאומוי הייתי צריך לטפל הרבה בנקודה זו ולהדגיש בפני הבחורות את הצורך להבליט קולקטיביות יהודית.

3. הבטליונים: משיחות שונות התברר, כי גנרל אוקינקל וקולונל מק-קנדליש⁶ עזרו לא מעט שתתקבל תשובה חיובית על הקמת הבטליונים. בקהיר אושרה תוכנית להקים 5 בטליונים ש-4 מהם יהודים. הרגשתי שבמיפקדה חוששים פן תעורר ההכרזה החדשה התלהבות רבה לגיוס לחיל הרגלים ואנשים יפסיקו להתגייס ליחידות מקצועיות. נאמר לי, כי כוונת הצבא תהיה להפנות ליחידות מקצועיות את מחצית מספר המתגייסים לפחות. לפקד על הבטליונים ימונו קצינים בעלי נסיון קרבי. מטעם זה נדחתה מייד המועמדות של מיור אהרון⁷ – כשהתעוררה בעיית R. and T.⁸ הצעת

5 צ'יף קומנדר (סגן אלוף) אודרי צ'יטי, מפקדת א.ט.ס. במוז'ת (ר') עליה מאבק א-1; גרנית-הכהן, ענת).

6 ג'ון מק-קנדליש, קצין שלישות במיפקדת הצבא הבריטי בקהיר (ר') עליו מאבק א-1).

7 וולסלי-פנחס אהרון. יליד בריטניה. עלה ב-1926. ממייסדי תנועת "הבונים" בבריטניה. המפקד הא"י הראשון של יחידת הובלה בצבא הבריטי (יחידה 178).

8 Reception and Training – יחידת הדרכה של חיל הובלה.

את אהרון כמפקד כאן. הקוץ שבכל העניין הוא כי אין אופטימיות לגבי הסיכויים של קבלת ציוד. ג'נרל לינל⁹ אמר לי, כי עכשיו ירוד מאוד המצב לגבי הציוד הקל וכן חמור המצב בכמה שטחי אספקה אחרים. יחד עם ההיסוסים הודגשה גם ההחלטה הברורה, שהרגימנט הארצישראלי יקום וכי יתחילו מייד להקים את המנגנון. במידה שיגיע ציוד תהיה התפתחות, ובצורה זו תוקם חטיבה לוחמת לפעולה בכל מקום. הכוונה היא לשירות בארץ-ישראל, אך מביאים בחשבון פעולה במצרים ובאזור התעלה. חזרתי והצגתי את הדרישה להכניס במהירות האפשרית כלי נשק חדשים ליחידה ולהפגין בזה את ההתקדמות.

בתשובה לשאלותי הוסברו לי מחדש הנימוקים לאי צירופן של נשים לבטליונים. דרשתי להעביר חלקים מ-RASC [חיל ההובלה] ולו גם במספרים סמליים. הצגתי שאלות על הרכב ואופן פעולה של בריגדה. מק-קנדליש ביאר לי את חילוקי הדעות על גודל יחידת הקרב העצמאית המסוגלת לנהל פעולה מגוונת: אם היא דיוויזיה או בריגדה. כעת מתארגנות חטיבות בשם Brigade group, המורכבות מחיל רגלים, תותחנים, מהנדסים, מאותתים וכו'. כשאמרתי כי לזה אשאף מעתה, העיר מק. כי הדבר יהיה כרוך בקשיים רבים הואיל וכל נימוקי ההתנגדות לצבא עברי חלים על חטיבה מעין זו.

4. חפרים: דרשתי להחיש את העברת החפרים לחילות אחרים. התברר כי הקושי העיקרי לקיים את דרישתנו לצרף מספר מקסימלי לבטליונים העברים מקורו בצורך המוגבר בבעלי מקצוע, הנעשים הכרחיים יותר ויותר הן כחיילים והן כעובדים אזרחיים. נפגשתי עם גנרל Huges, מפקד המהנדסים המלכותיים במזרח התיכון, והוא תיאר לפני את הצורך הרב בעובדים אזרחיים ובפלוגות מהנדסים מלכותיים בלי הגבלה. התעוררה גם בעיה לרגל 200 החפרים היהודים הנימנים על חבר העובדים הקבוע במחנה המרכזי של החפרים. כ-200 יהודים עובדים כאן במיפקדות שונות והמפקדים אינם רוצים לוותר עליהם. הסיכום היה שהובטח לי כי במידה שיהיה הכרח להשאיר שם יהודים בקביעות ידאגו שהם יהיו שייכים לחיל הרגלים, ושירותם בחילות אחרים יהיה בתור נספחים בלבד. הסכימו להצעתי לסדר את פיזור הפלוגות באיזה טכס חגיגי, רצוי בסרפנד, ושהמיפקדה תוציא פקודת יום מיוחדת בה יסקרו את עברן של הפלוגות האלה. הודיעו לי גם, כי חלק מהחפרים מחוסרי המקצוע יועבר למהנדסים המלכותיים ולא רק ל"באפס".

בקסטין סקרתי שני מיסקרים: פלוגה 609 והאגף הארצישראלי של המחנה. ביקרתי את הפלוגה 601 שחנתה אז באל-שט. הפלוגה עסקה בטעינה ובפריקה בלילות. מיור רובינסון, מפקד היחידה, הביע לפני את משאלתו שהיחידה תועבר

בשלמותה לחיל הרגלים. קפטן דן אפשטיין¹⁰ אמר בנוכחות המפקד, כי אסור לעשות זאת בגלל הרוח הרעה השוררת ביחידה וצריך לפזרם במספרים קטנים ככל האפשר. מסיפורי הקצינים והאנשים נצטיירה לפני תמונה של שחיתות רבה עד לידי צורך של אמצעים מיוחדים לטיפול בגנבים. בשובי למפקדה הצגתי עוד ביתר תוקף את הדרישה לסיים את פרשת החפרים.

5. ארטילריה: מק-קנדליש אמר לי באחת השיחות, כי במפקדה התעוררה מחשבה על הוצאת היהודים מהארטילריה הכבדה. הוא נימק את הדבר הזה כי הובאו תותחנים מאומנים מבסוטו (דרום אפריקה) והם צריכים לקבל את התותחים. לי נראה שהמחשבה התעוררה בגלל התנגדות להעלות יהודים בדרגה ביחידות מעורבות וההימנעות להרכיב יחידות עבריות טהורות. היבעתי את התנגדותי לכך ואמרתי כי הדבר יתפרש כביטוי לאי אמון. מק-קנדליש הבטיח כי עוד יעיינו בדבר ויביאו בחשבון את נימוקי.

6. מהנדסים מלכותיים: בביקורי בפלוגות ובמחנה האימונים של המהנדסים המלכותיים נתגלה בפני התהליך הנמרץ של גידול באיכות ובכמות. השירותים בהם נמצאים אנשינו גונו עד מאוד, ואם כי אין עדיין יחידות שדה עבריות הרי למעשה משתמשים במשך כל הזמן ביחידות עבודה אלו לפעולות שונות בשדה המערכה ממש. הצורך הדוחק במהנדסים מלכותיים, שכבר עמדתי עליו, והעובדה כי חומר אנשינו הוא משופרא דשופרא, גרמו לכך. במחנה האימונים מצאתי 600 איש. מכאן נשלחים האנשים לפלוגות השונות. כאן מתארגנות פלוגת אימונים מספר 744 ופלוגת "סולל בונה". קולונל קרן הסכים להציע את קפטן שטיין בתור מיג'ור ואת קפטן אהרונוב כמועמד קרוב לעלייה בדרגה. מיג'ור בסן מרכיב יחידת חשמלאים. בלומנפלד יתמנה כסגנו. ביקרתי את יחידת המודדים. המיסקר נערך במערה גדולה מוארת אור חשמל. מיג'ור גרינדר, מפקד היחידה, בא לא מזמן מהודו. הסגן הוא יהודי, קפטן דובי. כאן היה צורך בהסברות מצדי על אופיה של יחידה עברית ודרישותינו המיוחדות. התברר כי בזמן הקרוב ביותר יהיה צורך בעוד אנשים למחסני מפות (Map depots). הצעתי לגייס לתפקיד זה בחורות. הבטיחו לעיין בהצעה אולם העירו כי הדבר כרוך בקשיים גדולים כשיש צורך במשלוח לחזית.

ביקרתי את היחידה מספר 140 של ציוד טכני העתידה להיות יחידה עברית. מחוץ למפקד (מיג'ור טוגוף) וסגנו (קפטן אליס) היו במקום רק 7 בחורים והרבה מכונות חדישות. הובטח לי כי אנשינו שבפלוגה המעורבת 138 יצורפו ליחידה זו. פלוגת "סולל בונה" תתחיל להתארגן בקרוב. נתקלתי בהרבה גילויים של

אי רצון בגלל אי כניסת דוד הכהן¹¹ לפיקוד על הפלוגה הזאת.

7. חיל ההובלה: לא נתעוררו כאן בעיות חדשות מאז ביקורי האחרון, והקדשתי את רוב זמני לטיפול בעניינים שונים בפלוגות. נפגשתי גם עם מיג'ור הנטר, הממונה על ענייני פלוגות ההובלה במפקדה, ודנו על התקדמות נוספת במינוי מפקדים יהודים. הוא הבטיח כי מיור ווליס יוחלף אחרי שתהיה המלצה על אחד הקצינים היהודים. מחכים עוד להמלצות ממפקדי הפלוגות, כנראה שלפי הותק וסדר ההמלצות תהיינה ההעלאות כדלקמן: אידלמן, סחרוב, י. כספי, רוזנקרנץ, רייפנברג.

8. מאותתים: בשיחה עם בריגדיר וולטון, מפקד המאותתים המלכותיים, הגענו לידי הצעה על הקמת פלוגת מאותתים עברית. עניין זה עוד יעמוד לדיון בשיתוף מק-קנדליש.

9. תוספת משפחה: מיפקדת המזרח התיכון העבירה כבר את המלצותיה לוועדה המיוחדת העוסקת בשאלה זו בלונדון. המיפקדה טילגרפה שוב ליועץ הכספי של מיניסטריין המלחמה והמליצה על הגדלה. הדיון על תוספת לתלויים [בני משפחה נזקקים] יהיה אחרי שתתקבל החלטה בסעיף הראשון.

10. עיתון לחיילים: מק-קנדליש ופילפוטס טענו, כי הנימוק המכריע כאן הוא חוסר נייר וסיפרו על סגירת עיתון הצי ואמצעים קשים אחרים. הבטיחו להביא את השאלה בפני המועצה המחלקת את הנייר תוך הצעה להוצאת דו-שבועון בן 16 עמודים קטנים, שצריך להופיע למכירה. הצעתנו למשלוח כתב אל היחידות העבריות (איסקולסקי) נענתה בשלילה.

11. קופת חיסכון לחיילים: נפגשתי עם המטפלים בשאלות חיסכון, קולונל אלסוורטי ולט. קולונל מקסוול. נצטרך עוד להיפגש עם בא-כוחם בארץ-ישראל. הם ממליצים על חיסכון באמצעות הדואר לפי תוכנית החיסכון הכללית בצבא הבריטי.

טיפול בשאלת העברתם של קציני החפרים לשירותים אחרים. הובטח כי [יוסף] נחמיאס וישורון [שיף] יעברו לחיל ההובלה.
ביקשתי לנהל רישום מרוכז של כל המתגייסים היהודים מארץ-ישראל.

11 דוד הכהן (1897–1984). עלה ב-1907. ממנהלי "סולל בונה" ומראשי ה"הגנה" בחיפה. לימים ח"כ מטעם מפא"י, שגריר ישראל בבורמה ויו"ר ועדת חוץ וביטחון של הכנסת.

עם פירוק יחידות החפרים

מק-קנדליש יקר,

אנא שא לי אם אחזור להליך פיזורם של החפרים.

עם פירוק היחידות הללו אנו פונים עורף לעבר. אף על פי כן, מן הראוי לכבדו באופן כלשהו. פלוגה 601, למשל, היא היחידה הארצישראלית הוותיקה ביותר. האומנם אין לציין את קץ קיומה? אני משוכנע כי יהיה זה מעשה נאה אם נביא את שתי הפלוגות לצריפין, המקום שבו באו לעולם, כדי לומר לבחורים כמה מילים הולמות על הדרך שעשו עד כה, ולהוסיף מילת עידוד לגבי העתיד, להעניק מספר ימי חופשה ורק אחר כך להציב את הבחורים ביחידותיהם החדשות.

אני רואה להוסיף כי חיילי 606 התמרמרו למדי על שפירוק פלוגתם בוצע כצעד שגרתי, והייתי רוצה מאוד למנוע תחושה זו מחיילי 601 ו-609. לאחר השלמת המיון וההצבה, רצוי שיימסרו לנו פרטים על מספר המועברים ועל יחידותיהם החדשות. אני משער, שלמעט בעלי מקצוע, יוצבו כל החיילים לגדוד הארצישראלי.

ארשה לעצמי להוסיף כמה מילים לנושאים שנותרו לאחר שיחתנו היום:

1. העלאות בדרגה לפלוגת התותחנות האנטי-אווירית הקלה. עד כה איש מבין הארצישראלים לא הועלה בדרגה לבד מיהודי צ'כי, שהיה קצין תותחנים צ'כי.
 2. א.ט.ס. הערכתן העצמית תעלה אם יוצבו שלטים הנושאים את הכתובת: A.T.S. (Palestine) בכל מחנותיהן.
 3. ודאי תזכור, כי עוררתי את עניין הרישום המרכזי של כל המגוייסים הארצישראלים בכל זרועות הצבא. ביקשתי, כי לבחינת דיוק הרישום תימסר לנו רשימת כל הקצינים היהודים הארצישראלים שהועלו עד כה לדרגות קצונה.
 4. עתה, משחוסלו החפרים, אין לשכוח את קציני הפלוגות הללו שהוצבו באורח פרטני ליחידות שונות שאינן ארצישראליות. הוא הדין בבעלי דרגות אחרות המשרתים במטות של פיקודים הודיים ואפריקנים שונים. אחד מהקצינים הללו הוא מזכירי האישי לשעבר, סגן ישורון שיף. אני ממליץ כי יועבר ליחידת הובלה, רצוי לפלוגה 179.
- הרשה נא לי להודות לך על הזמן שהקדשת לי ואנא זכור הבטחתך לתת לי אות חיים בביקורך הבא בירושלים.

שלך כתמיד, מ. שרתוק

1 נכתב לקראת סוף ביקור מ"ש במצרים 29.8.1942-16.

מסע ילדי טהרן

בעקבות פניות פה נמסר לי שהמסע יתאפשר בראשית ינואר [1943].¹ היכוני. קצין הצי הבכיר במפרץ [הפרסי] נצטווה להתקשר איתך. מנסה להעביר כסף. הבריקי אם הסכום מירושלים התקבל ואם בכוונתך ללוות את הילדים או לחזור ליבשה. באהבה משה שרתוק

1 על מסע "ילדי טהרן" לא"י ר' לעיל מסמך 85, הע' 2.

בהרצאה שנשא מ"ש ב-15.6.1950 לפני מפקדי הנח"ל, אמר בין השאר: "כאשר היינו צריכים להביא אלף ילדים מטהרן, הם הגיעו אז מרוסיה, פליטי פולין, וצריך היה להביא אותם לארץ-ישראל, לא רק שעיראק סירבה לתת להם לעבור, אלא סירבה אפילו לשלוח קבוצה קטנה של רופאים ואחיות. אישה אחת ויחידה [צפורה שרתוק] בכל הארץ הצליחה להשיג ויזה לעיראק. הילדים נסעו בים שישה שבועות, מפני שעיראק לא נתנה להם לעבור".

דוח על מסע למצרים

נייר להוצאת ספרים

היו"ר יצחק גרינבוים פתח את הדיון בתיאור התוצאות האפשריות השליליות מהחוק לפיקוח על חלוקת הנייר לספרים, שהתקבל נוכח המחסור בנייר בגלל אילוצי המלחמה. הוא הציע כי דב יוסף יעלה עניין זה בראיון הקרוב שלו עם המזכיר הראשי, וידרוש הקמת ועדה מייעצת שתורכב מנציגי מוסדות היישוב. דב יוסף הציע לתבוע הוספת חברים יהודים לוועדה הקיימת.

משה שרתוק: הנחה יסודית אחת – שאנחנו לא נוכל להשפיע על הממשלה לא להגביל את הוצאת הנייר, ולא נצליח להוציא את הביקורת על כך מידיה. הממשלה היא הקובעת. יש שאלה אחרת – אותה כמות הנייר שהממשלה תרשה להשתמש בו להדפסת ספרים עבריים, מי יקבע מה הספרים שיודפסו? עצם הגבלת הנפח הכללי של הנייר זה תפקיד הממשלה, זו אחריות שלה, היא מביאה את הנייר לארץ, היא צריכה להיות השלטת על אוצרות הנייר בארץ והיא צריכה להיות הקובעת. שאלה אחרת איזה ספרים צריכים להיות מודפסים, פה צריכה להיות עמדה של אבטונומיות. צריכים להתחיל מזה, ולא מהכנסת חברים לתוך הוועדה הממשלתית. יכול להיות שלא תהיה לנו ברירה, אלא להתפשר על דבר זה, גם בזה אראה תיקון מאשר שלושה אנגלים שיחליטו על זה.

הדרישה הראשונה צריכה להיות שהממשלה ממנה, לפי המלצתנו, ועדה מיוחדת שהיא מחלקת את הנייר. צריך לשים לב שזה יהיה תפקיד בלתי נעים. אולי מבחינה מעשית, לא עקרונית ולאומית, טוב שהממשלה תעשה זאת ואנחנו נהיה נקיים מכאב ראש, אבל אין אני אומר להיבהל מכאב ראש. כאשר שלושה יהודים יצטרכו להחליט על זאת, זה לא יהיה קל, אבל פירוש הדבר שלא קל שתהיה מדינה עברית. ההנמקה היא שהיישוב אינו יכול למסור לממשלה דיקטטורה על חייו הרוחניים.

אם דבר זה בשום פנים ואופן לא ילך, צריך לעבור לדרישה של אנשים בתוך הוועדה הממשלתית. נמחה נגד הניסיון להטיל – מתוך ניצול המצב של מחסור נייר – מרות רוחנית של האדמיניסטרציה על היישוב העברי.

אני רוצה להזהיר מהנעימה, שאולי נשמעה, שמוסד ביאליק ומוסד הרב קוק השייכים לסוכנות יש להם יתרון שהוא. איני מוכן לטעון טענה זו בפני הממשלה. דינם כדיון שאר הוצאות הספרים.

1 מתוך הפרוטוקול. סדר היום: 1. נייר להוצאת ספרים; 2. שאלות מדיניות; 3. תגובת ההנהלה לפעולות מגנס וקבוצתו; 4. עלייה מטהרן.

שאלות מדיניות

מר שרתוק: שהייתי במצרים 12 יום, אבל זו היא שהייה ארוכה למדי. אם החברים יצפו לדין וחשבון שיכיל כל מיני דברים מפתיעים ומפוצצים, הרי יתאכזבו. קודם כל, באתי למצרים בתקופה של סער ופרץ פנימי. במשך ימים אלה התחלפה לגמרי הצמרת של מיפקדת המזרח התיכון. סולק המצביא הראשי הגנרל אוקינלק, בא במקומו איש חדש,² סולק ראש המטה שלו ובא במקומו איש חדש, סולק ראש האינטליג'נס ועוד לא בא במקומו איש חדש. זה היה בשבועות האחרונים וגם בימים האחרונים התחלף הגנרל הראשי הממונה על האדמיניסטרציה, התחלפו שני הגנרלים שהם תחתיו, גם הממונה על האספקה וגם הממונה על הגיוס, על יצירת יחידות. איני חושב שזוהי נגמרת הרשימה של האנשים שעוד יתחלפו. עד כמה שניתן לראות, החלק היחיד של המכונה הצבאית במזרח התיכון שנמלט מהפיכות פנימיות כאלה זו היא המיפקדה של [חיל] התעופה. שם לעת עתה נשארו כולם במקומם.

זה היה גורם שלילי אחד, שמוכרח היה להשפיע על הפעולות בעת שהייתי. לא היתה כל אפשרות לראות את גנרל אוקינלק, כי הוא עזב את קהיר למחרת בואי. אני התייעצתי עם אנשים, שיש לי איתם יחסים לא רעים, אם לבקש ראיון עם המצביא החדש וראש המטה, והם יעצו בכל תוקף לא לעשות זאת. למעשה, בחלק השני של שהותי, המצביא החדש לא היה בקהיר אלא היה במדבר המערבי.

יש לי רושם שביום ד', או ביום ה' בבוקר, החלה התקפה גרמנית חדשה. יש רושם ברור שהיתה יוזמה של האויב, אבל אם זה התפתח להתקפה ממש, או היה זה רק ניסיון – איני יודע. אבל ההנחה הכללית במשך כל הימים שהייתי בקהיר היתה שיש לחכות מלילה ללילה להתחדשות ההתקפה הגרמנית, באשר כל הסימנים העידו על תכונה גדולה, ואלה היו סימנים שכבר ראו כמותם בפעמים הקודמות, זאת אומרת ריכוז כוח ממשי באיזו נקודה אחת, וגם עכשיו כאילו יש כדבר הזה – ריכוז כוחות גרמניים ואיטלקיים באיזו נקודה, וזה מעיד על התכונות להתקפה. זה אשר שמעתי שם ממקורות שונים, לא רשמיים.

מבין הגדולים במיפקדת הצבא ראיתי רק איש אחד, והו הגנרל החדש הממונה על האדמיניסטרציה. למצביא, אפשר לומר יש שני סגנים, שני גנרלים העומדים מייד תחת ראש המטה, הממונה כל אחד על חלק הפעולה. ראיתי את מנהל האדמיניסטרציה, לויטננט-גנרל [לינדון]. הוא איש חדש ויש מהללים אותו מאוד. היתה לי איתו שיחה של שלושת רבעי שעה.

הגורם השני שעמד לי לשטן היה שהותו של צ'רצ'יל בקהיר, שהעסיק אנשים ומתח אנשים, יצר מתיחות רבה. מתיחות זו היכתה גלים בכל המזרח. הרגישו שיש מישוה שכולם דרוכים לקראתו.

2 גנרל (לימים פילדמרשל) הרולד אלכסנדר.

הגורם השלישי שלא עזר לי היתה מחלתו של קייסי. מצאתי את המיניסטר קייסי במיטה, הוא היה חולה בפופוטאצ'י [שפעת], וכאשר קם מחוליו נסע לאלכסנדריה להחלים, כך שלא יכולתי לראותו גם כן.

אני רוצה שיהיה ידוע לכם, שעשיתי ניסיון לראות את צ'רצ'יל. בערב בואי, או למחרתו בבוקר, נודע לי על שהותו של צ'רצ'יל בקהיר. נודע לי הדבר באמצעותו של מנהל המשרד של המיניסטר קייסי, סר ארתור ראקר. ביקשתי ראיון איתו ואמרתי שזה לא מוכרח להיות ראיון גדול, יכול להיות ראיון של רגעים מעטים, כי אני חושב שבתור בא-כוח של העם היהודי בפינה זו של העולם ושל ארץ-ישראל יש לי הזכות לראות את הפריים-מיניסטר שנודמן הנה. אני רוצה לברך אותו, להודות לו על דברים. הוא, סר ארתור ראקר, הודיעני, כי לו עצמו אין גישה ישירה אל צ'רצ'יל, הוא יוכל רק להעביר את בקשתי לאנשים הסובבים אותו, והוא העביר את בקשתי לפריים-מיניסטר. הוא ביקר בחזית המערב, היה מלא ראיונות, סירב בראשונה אפילו לקבל את העיתונאים וקיבלם רק לאחר שהם עשו סקנדל ואיימו להגיב על כך בכתבותיהם. יצא כנראה קצת קודם מכפי שחשב לכתחילה. הודיעו אחר כך לראקר, שהראיון אינו יכול לצאת לפועל. הוא אמר לי שהוא מניח שאקבל וודאי מכתב ממנו אחרי שובו ללונדון. זה אינו מנחם אותי ביותר. גם דבר זה לא יצא לפועל.

היו לי שיחות אחדות עם סר ארתור ראקר. הוא בעצם הציע את עצמו. הוא המוכיר התמידי של מיניסטר קייסי. שוחחתי איתו על שאלת כוח האדם בארץ בקשר עם העלייה מרוסיה ומטערן. אתם יודעים את העמדה שלנו והתוכנית שלנו בשאלה זו, ושום תשובה מסויימת כמובן לא קיבלתי. רשם כל הדברים והבטיח למסור לקייסי כאשר ישוב לעבודה ויטפל בעניינים אלה. הוא הדגיש שהם אינם יכולים לדרוך על היבלות של ממשלת ארץ-ישראל, ואני ביארתי שאיני הולך מאחורי גבה של ממשלת ארץ-ישראל, שוחחתי על הכל איתם, אבל אני חושב שזה עניין האחריות לגורל המלחמה בארץ-ישראל, שמותר להסב את תשומת לב המיניסטר לעניין זה. הרושם היה ברור – של שמירת חזית אחת עם ממשלת ארץ-ישראל. רק פה נודע לי שנוספה תגבורת חדשה למיניסטר – הלורד מוין,³ ואין לתלות תקוות יתרות בתגבורת זו.

השאלה השנייה היתה שאלת "משמר המולדת" וגם כאן נרשמו הדברים ואיני יודע מה יצא מזה. פרט מעניין: שמעתי, שכאשר נתקבלה הודעת [שר המלחמה] סר גיימס גריג, המשרד [של קייסי] הניח שאותו המספר הסתום של 1,500 נוספים בשביל חיל הנוטרים, הרי הם 1,500 נוטרים בשכר לעבודה קבועה. היה לי הרושם, שראו גם איזה דבר בכתב בעניין זה. אמרתי להם שבארץ-ישראל אין יודעים על דבר וביקשתי אותם לברר את הדבר, להתקשר עם ארץ-ישראל. זה היה סמוך לצאתי ואיני יודע איך נפל דבר.

3 לורד מוין התמנה באוגוסט 1942 לסגנו של קייסי בקהיר ובינואר 1944 בא במקומו.

עוד שאלה ביררתי עם סר ארתור ראקר – אפשרות טיסה ללונדון. אמרתי לו שהצגנו דרישה זו כלפי ממשלת ארץ-ישראל בימי המשבר, שתינתן לנו אפשרות לשלוח מישהו ללונדון, והודיעו לנו שהעבירו את בקשתנו למשרדו של קייסי, והוברר שהבקשה לא הועברה. ראקר התפלא מאוד, ואמר שהוא יברר. אחר כך הודיע שבירר ושום דבר כזה לא הגיע. זה ראשית. שנית, אמרתי לו שיכול להיות שאוכל להיפנות לטוס ללונדון. הוא הודיע שאינו רואה קושי מיוחד לסדר לי את הטיסה, אומנם לא באוירון המהיר ביותר, המגיע ב-11-12 שעות ללונדון, אלא בזה הלוקח שבוע ימים. קודם אמר לגמרי בחיוב שאפשר לסדר את הדבר, אחר כך אמר שהוא מוכרח להתקשר בעניין עם ממשלת ארץ-ישראל, הבטיח להודיע אבל לא הודיעני. כנראה שאצטרך לברר את הדבר עם ממשלת ארץ-ישראל.

אמרתי לו שאין זו החלטת שלנו, ואין גם טעם להביא הצעה לפני ההנהלה אם איני יודע שזה דבר מעשי. אם יתברר שזה מעשי, אז ההנהלה תחליט. עכשיו נשאר קוץ באליה – ממשלת ארץ-ישראל. ברור שאין כל צורך לנציב העליון שאני אטוס ללונדון. אני מציע לא לדון עכשיו בשאלה זו, כי מה יש לברר? במשך השבוע נברר ונצטרך אז לדון על שאלה זו. אני מתאר לי שפירוש הדבר להיעדר מהארץ 4-5 שבועות, שבועיים בדרך ושניים-שלושה שבועות בלונדון.

כאשר יצאתי [לקהיר] נתקבלה ברגע האחרון טלגרמה מבן-גוריון, שהוא חושב לצאת מאמריקה לאחר שבועיים-שלושה, כך שיצא שאני אסע והוא יבוא. זה לא בא בחשבון. בינתיים יש טלגרמה מווייצמן לקפלן שאין דאגה לכניסתו לבית החולים. הוא נכנס למנוחה ובדיקה כללית, לא שיש לו מחלה מסוימת וסכנה מיוחדת. את זאת הוא רגיל לעשות מזמן לזמן.

היתה לי שיחה עם הגנרל [מק-קונל], שבה שוב העמדתי שאלות אלו. התחלתי מעניין הגדוד. בעניין הגדוד, מלבד השיחות הבולטות היו לי שיחות לאין ספור עם אנשים המטפלים בעניין הגיוסים שלנו, עם אנשים המטפלים ביחידות שלנו, שתי עשרות שיחות עם מספר קטן של אנשים. לא אוכל למסור דוח מפורט, אלא בעניינים העיקריים. בעניין הגדוד שוחחתי עם הגנרל ועם אנשים נמוכים ממנו והתבררה התמונה הכללית. הגנרל אמר: זו החלטה רצינית, ואל נראה בזה רק דבר על הנייר. הם ניגשים כבר לפעולה. הדבר הראשון הוא אירגון הבטליונים, מינוי מפקדי הבטליונים ואירגון המטה של כל בטליון ואחר כך צירוף הפלוגות לבטליונים.

הרגימנט הזה, הבטליונים האלה, מיועדים כמו קודם להגנת הארץ, זאת אומרת להלכה הם יכולים להשתמש בבטליונים בכל מקום שדרוש להם. למעשה יש להם כוונה [אך] כוונה זו יכולה להשתנות. כיום יש להם הכוונה להשתמש בהם בארץ ובסביבתה הקרובה של הארץ. בהחלט הם מביאים בחשבון כי כוח זה הנו הכוח העיקרי להגנה על תעלת סואץ אם יגיע לכך, מה שהם מקווים, מה שהם בטוחים,

שלא יגיע לכך. אם תעלת סואץ תהיה בסכנה ישירה, אם יהיה מצב רציני בארץ, שיש בה כל כך הרבה מטרות צבאיות, מטרות חשובות, מחסני צבא, יכולה להיות סכנת פלישה מהאוויר, סכנת נחיתה מהים, ואז זהו הכוח להגנה – זהו מצד האיכות. מצד הכמות קבעו להם מסגרת של חמישה בטליונים, שמהם אחד ערבי וארבעה יהודים. אני אמרתי: האם זו מטרותם המיידית? אמר: זו היא מטרותנו הראשונה. לכאורה יש בזה מן החיוב, זהו הצעד הראשון, ואחר כך – עוד ועוד. אבל יש בזה גם מן השלילה, שהם אינם רוצים להתחייב.

הם חושבים שסיסמת הבטליונים תביא לידי כך שכל המתנדבים יתנדבו אך ורק לחיל הרגלים. מנוי וגמור איתם לא להרשות זאת. הם מבינים את הערך הלאומי, את הערך ההגנתי לארץ-ישראל של הבטליונים האלה, אך הם רוצים שאנחנו נדע שהם אנשי צבא, שהם עושים את המלחמה והם מעריכים את הדברים מבחינת צורכי המלחמה. יש להם צורך חריף ביחידות טכניות מארץ-ישראל, הם יעשו הכל כדי להשיג עוד ועוד יחידות טכניות מארץ-ישראל.

כאשר אני אמרתי בשיחה אחת: "סר ג'ימס גריג אמר שהוא מחכה ל-10,000 איש נוספים לבטליונים אלה", איש שיחי אמר: "גם אני מחכה ל-10,000 נוספים, אבל לכל הפחות 5,000 ליחידות הטכניות". הגנרל כנראה הוכן לשיחה זו, והוא אמר שמנחים שלפחות 50% יתגייסו ליחידות הטכניות. אמרתי לו: "עד עתה התגייסו 75% ליחידות הטכניות". אמר: "טוב, אבל מכאן ואילך לפחות 50%". אמרתי לגנרל: "זה שיפריע לגיוס הטכני זה לא יהיה 'פלסטיין רג'ימנט', כי אם ה'פלסטיין גוורנמנט'", זאת אומרת לא אני מפריע אלא ממשלת ארץ-ישראל והוא צריך לטעון כלפיהם.

ראיתי פעמיים את הצ'יף של המזרח התיכון ליחידות הטכניות, גנרל יוז, והוא אמר: הב, הב, הוא דורש עוד יחידות טכניות, עוד ועוד יחידות למהנדסים המלכותיים. אמרתי: ממשלת ארץ-ישראל אינה נותנת אנשים. אמר: היא יודעת את אשר היא עושה. גם לי דרושים אנשים כציווילים, זאת אומרת לא הצלחתי לגייס אותם להכרעה לטובת הגיוס נגד העבודות הצבאיות, אבל הבאתי אותם לידי הודיה שהמעצור העיקרי להתקדמות מהירה בעניין הקמת הבטליונים זהו הציווד.

אמרו לי, שאינם יכולים להיות אופטימיסטים לגבי התקדמות מהירה בשטח זה והגנרל לינדון הסביר לי, שמצבם תוקן בהרבה בתחום הציווד הכבד, זאת אומרת טנקים, תותחים כבדים, אוירונים, אבל מצבם עדיין קשה מאוד מאוד לגבי הציווד הקל, זאת אומרת רובים, מכונות ירייה, רובים אנטי-טנקיים, תותחים קלים, וזהו הדרוש לבטליונים.

אתם תבינו עד כמה לוחץ עליו מצב הציווד, שהוא אמר לי: "להווי ידוע לך, שיש לי יחידות בריטיות לוחמות במצרים שציוודן הוא הרבה יותר ירוד מאשר הציווד של

ה'באפס' שלך" (ואני יודע מה הוא הציוד הניתן ל"באפס"). אם כן, אמרתי: "המצב הוא רציני מאוד מאוד". הוא אמר: "ודאי שהמצב הוא רציני מאוד מאוד ביחס לציוד, היחידות הבריטיות בלי ציוד, כי פרקו מהן את הנשק כדי לשלחו לחזית".

אומרים שבנסיגה האחרונה הם איבדו יותר מ-5,000 מכוניות, 2,000 מכוניות משא. והוא טען: אנחנו מקבלים עתה צבא פולני גדול, אנחנו מתאמצים לתת לו רק נשק לאימונים, ועוד לא מזיינים אותו במלוא המידה. אנחנו מוכרחים לתת משהו לטורקיה, כי שם – איך לקרוא להם, בעלי ברית? לא, אולי יהיה נכון לקרוא להם בעלי הנייטרליות הידידותית – שם זו היא שאלה של בלגס. אנחנו מוכרחים לתת להם נשק, [אבל] צריכים לשלוח נשק לחזית. את כל זאת צריך להביא בחשבון. הוא אישר את אשר נרמז בהחלטת סר ג'יימס גריג, כי ההחלטה היא בידי קהיר.

אמרתי: "העניין שלנו הוא קטן, מתוך שהוא קטן עלול הוא להישכח, להידחק לקרן זוית, ושנית, דווקא מפני שהוא קטן אפשר לסדר אותו בלי לקפח צרכים אחרים. זה לא ישפיע כל כך, בשבילנו זהו צורך דחוף מאוד, אם כי אתה אומר לי שאין זו החלטה שתישאר רק על הנייר, אבל החייל רוצה לראות דבר מה בעין, וזאת אומרים גם אלה שסר ג'יימס גריג רוצה שהם יתגייסו. אם לא תעבור שמועה בארץ, שהחלו לאמן את החיילים בכלים חדשים, הרי אותה התלהבות שאנחנו מנסים לעורר היא תיפול". אני חושב את דברי אלה לאמת, אבל זהו גם תכסיס להטיל עליהם את האחריות. אמרתי: "הייתי רוצה לעזוב את קהיר ברושם שיש איש חשוב אחד שיש מקום בלבו לדבר זה והוא שומר על העניין הקטן הזה, ורק עכשיו נוסד ה'פלסטיין רג'ימנט', וכמובן שאני מדבר בעיקר על הבטליונים היהודים". ובכן הוא חיך ואמר: "טוב, נראה" וכולי.

זה היה חלק השיחה על הבטליונים. אני ביררתי גם שאלת המפקדים שימונו. הצעתי כמה הצעות, גם של יהודים ושל אנגלי אחד. הודיעו לי שישבו על מדוכה זו ברצינות רבה וישתדלו שהקצינים יהיו בייחוד בעלי ניסיון של קרב, כי הכיוון הוא להכשירם לתפקידי קרב.

עוד נקודה אחת, אולי לא כל כך חשובה, אבל היא ודאי תעניין: מכל בטליון יהיה חלק ממוכן, פלוגה אחת או פלוגות ממוכנות. דיברנו על שאלה זו כאן במפקדה, והצענו שיקחו את הדרושים לכך מתוך פלוגות ההובלה שלנו, אז אמרו לנו שזה אי אפשר להבטיח, תלוי באיזו מידה יבוא הציוד. אם כזה יהיה המצב שבבת אחת יגיע כל הציוד, אז יקחו אנשים מפלוגות ההובלה הקיימות, אבל אם הציוד יבוא באיחור, אז אפשר יהיה לאמן אנשים מחיל הרגלים. השיטה היא שמשתמשים באנשים מחיל הרגלים לצרכים האלה.

לאיש, שהיה איתנו במשא ומתן, הסברתי את הדבר. אמרתי: "אלו הן בעיניכם יחידות נפרדות, לאמיתו של דבר זוהי תנועה אחת, תנועת ההתנדבות של היישוב

העברי לצבא ויצירת כוח צבא יהודי. חלק ילך עתה לבטליונים, אבל אלה שהלכו קודם ליחידות אחרות, צריך שגם להם תהיה ההרגשה שיש להם חלק בבטליונים אלה, שתרגמו משהו ליצירת צבא עברי זה. על ידי זה נרים את רוחם, אם לא – זה ידכא אותם". ובעל שיחי ענה: "הבינוני זאת. אין זה דבר גדול, אולי 30 איש לבטליון, אבל יהיה זה דבר סמלי".

יחד עם זאת, התענייני באפשרויות של מסגרת גדולה יותר. קודם כל ראיתי לפני את הזמן שאנחנו דיברנו על צבא יהודי, אבל אז לא היה המדובר על הארץ, אלא בשמים. ועתה נשאלת השאלה מה נמצא על האופק. עד עכשיו היתה על האופק שאלת הבטליונים. הבטליונים אינם עדיין, אבל זה אינו עומד על האופק. עכשיו יש לדחוף להוצאה לפועל, והרגשתי שאסור להשאיר אותם בלי משהו על האופק. באתי אל בעל דברי ואמרתי לו: "אני רוצה שתרגע לי הרצאה פופולרית על הנושא בריגדה. מה זאת בריגדה?" אמר: "יש על זה ויכוח בצבא הבריטי, וישנן שתי אסכולות". קודם כל הבינוני שהוא תיכף הבין שאני מתכוון לתוכנית פעולה. אחת האסכולות אומרת, שהיחידה המינימלית של הפעולה העצמאית, רבת גוונים, זו היא דיוויזיה. זאת אומרת שהוא כוח שיכול בעצמו להיכנס לקרב בחזית. יש בו רגלים, ארטילריה, מהנדסים מלכותיים וכל הנחוץ. יש כיוון אחר האומר, שדיוויזיה היא יחידה גדולה מדי להיות מינימום בתנאי המלחמה הנוכחית, והגמישות ההכרחית בתנאי המלחמה הנוכחית מחייבת הקטנת היחידה. כיוון זה דורש שהבריגדה תהיה היחידה, אבל לפי המצב הקבוע זהו כוח של אינפנטריה בלבד, וכתוצאה מהתנגשות שני הכיוונים נוצרה יצירת ביניים, שהם קוראים לה "בריגייד-גרופ" [בריגדה מוגברת]. פה אמרתי לעצמי: אתה מתקרב לעניין. ה"בריגייד-גרופ" יש בה 3 בטליונים של רגלים, קצת ארטילריה, יש בה 2-3 פלוגות של מהנדסים מלכותיים, קצת פלוגות הובלה, וזה יחד מהווה יחידה עצמאית, בסך הכל כ-5,000 איש. אני אמרתי: "טוב, מעתה אני מתחיל להלקות סוס זה". הוא אמר: "זוהי כוונתך, אבל אתה תמצא שקשה להעמידו על הרגליים". שאלתי: "מדוע?" והוא אמר: "כל הסיבות שהפריעו לכם להגיע לצבא יהודי, הן תפרענה לכם להגיע לבריגייד-גרופ".

אמרתי לו שני דברים: "קודם כל, כאשר פעם שוחחתי עם המפקד בירושלים בשאלת הבטליונים, הוא אמר שזה דבר בלתי אפשרי, קודם כל אין ציוד, אבל יש גם טעם אחר – בטליון יהודי זה למעשה צבא יהודי", ועוד אמרתי לו: "אני מסכים שזה כבר צבא יהודי – אין אני צריך להגיד לו כל אשר בלבי, אבל זאת אמרתי לו – וכאשר סר גיימס גריג אמר 'בטליונים יהודים', אז זכרתי מה שאמר לי הגנרל בירושלים, ולמרות זאת זה דבר אפשרי, כן תהיה אפשרית בריגדה. שנית, זה לא מוכרח להיקרא בשם המפורש, תקרא זו בריגדה ארצישראלית, אך תהיה מורכבת למעשה אך ורק מיהודים. אתה עצמך אומר, שאתם חושבים רק על בטליון ערבי אחד, ואתם דורשים

מאיתנו ארבעה בטליונים. יש לנו מהנדסים, פלוגות הובלה, יש לנו תותחנים – תהיה בריגדה ארצ ישראלית". "זה – אמר – עניין אחר".

מטרתי היתה שלא ייווצר מצב בלי כל דבר על האופק. עכשיו הוצגה השאלה של בריגדה, או לפי הדגשתי, והדגשה יתרה, של בריגיד-גרופ.

אני חוזר לשיחתי עם ליטננט גנרל סר ארתור לינדון. העניין השני שדיברתי עליו איתו זה עניין ההגנה בארץ, "משמר המולדת". הסברתי לו היטב את הבעיה ואני חושב שהוא הבין, אבל התגובות לא היו חיוביות ביותר: (א) זה אולי צריך קצת להבין לפי תפקידו – הוא ממונה על האדמיניסטרציה. עניין הבטליונים שייך לו, עניין יצירת יחידות חדשות, החייל שלהם – כמו שקוראים זאת אצלנו – זה עניין שלו, עניין הציוד זה שלו. הבעיה באיזה אמצעים להגן על ארץ-ישראל – זה לא עניין שלו. הוא חושש להתחייב על הדבר – אם הוא יאמר דבר חיובי, הוא מחייב את הקולגה שלו. יכול להיות שמזה יש ללמוד על הלך הרוח הכללי. קודם כל, היתה התשובה שזה עניין המסור לראות עינה של ממשלת ארץ-ישראל והמפקד בירושלים. שנית, היתה התשובה שההנחה שעל יסודה אני פועל, שהיא היסוד למחשבה – שהאויב יכול להופיע בשערי הארץ – היא הנחה פנטסטית. זה אף פעם לא יהיה. הם יחזיקו במצרים, לא יתנו לאויב לגשת לארץ-ישראל אפילו אם תהיה עוד נסיגה, אפילו אם האויב יגיע עד לדלתה. בכלל – הוא אמר – אם יקחו מהם את תעלת סואץ, הרי זה רק עניין של ימים אחדים לפנינו ארץ-ישראל, כי מניין יקבלו את החומרים, את התגבורת שלהם? את הכל הם מקבלים דרך התעלה.⁴ אמרתי לו: "אתה לוקח על עצמך אחריות גדולה מאוד אם אתה קובע שזו היא פנטסיה. צריך להתכונן לקראת כל אפשרות".

הוא עבר לדבר על הגנת הארץ ואמר: "אם אין לי נשק להקמת בטליונים, אתן נשק ל'משמר המולדת'? הרי עתה, במידה שיש רק נשק, צריך להשתמש בו כדי להחזיק מעמד בלוב". אמרתי: "בהחלט, זו היא ההגנה הראשונה על ארץ-ישראל". אמר: "שם חסר לי נשק, חסר לי נשק להכין בטליונים חדשים, ואיני יכול להפריש נשק ל'משמר המולדת'". טענתי על השבעת 5,000 איש נוספים, אפשר לאמן אותם בעזרת הנשק הקיים. אמר: "כן, לאמן אותם אפשר, אבל אחר כך הרי צריך לויין אותם". בקיצור – בעניין זה לא הוזתי אותו. אומנם לא הוא האיש שצריך להזיז אותו, אבל צריך לדעת באיזה מצב העניין נמצא.

העניין השלישי שניסיתי לעניין אותו היתה שוב שאלת כוח האדם והעלייה מרוסיה. זה היה כבר בסוף השיחה. אני מוכרח לומר, ואיני יודע אם זה לשיבח, שהוא מדבר הרבה, והוא לקח חלק גדול מהשיחה ללא צורך. הוא אמר: "המפקד מצטער שלא יכול לראות אותך. הוא מוכרח היה לנסוע למדבר, מה אני יכול לעשות

4 באוניות מטען המקיפות את קרן אפריקה בשל הסיכון להפלגתן בים התיכון.

בשבילך?" אמרתי: "רק להקשיב". הוא גם הקשיב, אבל דיבר הרבה מאוד וכנראה שקבע לשיחה רק חצי שעה, וישבנו שלושת רבעי שעה, ולכן נגעתי בשאלה השלישית רק בקיצור נמרץ והוא הבטיח למסור את הדברים.

טיפולתי בעניינים השוטפים. אין אני רוצה להיכנס לפרטים. שאלת התקדמות הפיקוד היהודי, ריכוז היחידות, שאלת תוספת המשפחה, טייסים, בשאלת העברה לקצינות בחיל התעופה, בשאלת החלפת הפלוגות הנמצאות יותר מדי במצרים, בהרבה עניינים השייכים לחיילות וכולי וכולי. בכל הדברים האלה אני בטוח שתהיה התקדמות נוספת.

בעצם, מה שעשיתי בשטח זה זו היא פעולה שיכולה להיעשות על ידי איש קבוע במצרים, והוא יכול לעשות זאת במשך זמן ממושך, ואני מוכרח הייתי להתרכז בטמפו מהיר ובהתאמצות רבה מאוד, אימוץ האנשים שאני דיברתי איתם. לעתים הייתי מוכרח להכניס בשיחה 15 סעיפים, לעשות את הכל בימים אחדים, ועומדת השאלה באופן חריף מאוד על הפרק של איש במצרים. השאלה היא מיהו האיש. אני מוכרח לומר, שכאשר אמרתי על איש במצרים התגובה לא היתה חיובית. דרכתי בזהירות, דיברתי בראשונה על הצורך שיהיה איש במצרים מטעם "הוועד למען החייל" לשם טיפול בצרכים התרבותיים, שעכשיו זה נעשה מארץ-ישראל. המגע הוא קשה מאוד. יש פה הרבה דברים שאפשר לספק אותם והם אינם באים על סיפוקם מתוך חוסר טיפול. התשובה היתה: "רק טובה יכולה לצמוח מדבר זה". אמרתי: "זה צריך להיות איש שיוכל לעשות דברים שאני עושה אותם". על זה ענו: "זה דבר הרבה יותר גדול, על זה צריך לחשוב".

הרבה זמן הוקדש על ידי לביקורים – ביקרתי בשמונה-עשרה יחידות יהודיות של גברים ונשים, עשר יחידות של גברים ושמונה של נשים. הביקורים היו בסביבות קהיר ומקנטרה עד הסואץ ובשטח בין קהיר והסואץ. כאשר באתי הודיעו לי ואמרו, שאזור הגיס השמיני סגור למבקרים, ולא יכולתי לבקר את שלוש היחידות הנמצאות באזור החזית: פלוגת ההובלה, פלוגת מובילי המים ופלוגת ההסוואה. בכל היחידות האלו היו אבידות. אותן לא יכולתי לראות. בכל המקומות שביקרתי היו לי שיחות עם כל הבחורות. מעשרת המקומות של החיילים בהם ביקרתי סידרו לי בשמונה מהם מוסדרים רשמיים. היו מקומות שנתנו לי לקבל את המיסדר, אפילו לקבל את הסלוט. הם עברו בסך לפני ובהינתן הפקודה: "עיניים ימינה!", אמר לי המפקד שזה מכוון אלי ולא אליו. בזה הוא רצה לרמוז שעלי להוריד את הכובע. בכל המקומות קבלת הפנים היא מאוד מאוד של כבוד למוסד [הסוה"י]. זהו נכס מסוים, זה גם משפיע השפעה עצומה על החיילים. זה מרים מאוד את מצב רוחם, נותן להם שיעור קומה, פותח פתח להשפעה, אבל צריך לנהוג זהירות רבה. מצאתי כמה פלוגות בתהליך גידול והתפתחות. הצרכים באמת קצת מפחידים.

הצרכים אינם יודעים גבול. הייתי בפלוגה חדשה, פלוגת מודדים, פלוגה לטופוגרפיה צבאית, הפלוגה מיועדת להיות כולה יהודית. מעניין הדבר, שהאיש שהיה מודד כל ימיו זו אינה הכשרה מספיקה להתקבל בפלוגה זו. מפקד הפלוגה פסל הרבה מודדים, וכנגד זה קיבל הרבה משרטטים ועוזרים, כי הם צעירים יותר ויכולים ללמוד. אופני העבודה הם מיוחדים.

גם מסיבות הפגישה היו לא מעולם זה כמעט. יש מערות ענקיות בסביבות קהיר, המחצבות לפירמידות – אולי אבות אבותינו חצבו שם. פלוגה זו ועוד פלוגות חונות במערות אלו. עכשיו בנו הרבה עמודי לבנים למען החזיק את התקרות של המערות, אבל הם משמשים מקלטים טבעיים יפים מאוד. בתוך מערות אלו יש אוצרות אין חקר – שם בתי דפוס גדולים, מחסנים למפות, וכל זה מואר בחשמל ובתוך מערה זו היה מיסדר של פלוגה יהודית.

במקום אחר שביקרתי מצאתי גרעין של שבעה אנשים, הם מקווים במשך חודשיים להקים את הפלוגה על כנה. זו היא פלוגה ל"מכניקל אקוויפמנט". שם יהיה בית הספר של הפלוגה. שם יהיו טרקטוריסטים, מכונות יישור, מכונות חפירה ועוד דברים שונים, ולעומת המכשירים שאנחנו משתמשים בהם לעבודה בארץ זהו כמו הדינוזאור בהשוואה ללסאה – אלה הם דברים ענקיים ומורכבים מאוד מאוד. ברור לי שאין איש בארץ, מטובי הטרקטוריסטים, שישב פעם על מכונה מעין זו, וזה לימד יוצא מן הכלל, וזה חשוב בשביל הבחורים שלנו גם לאחר המלחמה. אלו אינן מכונות קרב, לא מכשירי מלחמה, אלא מכשירי עבודה, ולעבודה זו דרושים אנשים ללא סוף.

יש פלוגת חשמלאים בפקודת גיסו של דר' יוסף [מיג'ור בסן]. הפלוגות מתרבות, ולא רק מתרבות אלא גם מתגוננות. כל פלוגה חדשה זו היא פלוגה למטרה חדשה והיא מרחיבה מאוד את המגע שלנו עם העולם החיצוני, זה מרחיב מאוד את אפשרות הלימוד שלנו, זה מרחיב את שטח המגע בדרך כלל, וזה מרחיב גם את השטח לברכה רבה משום שהחומר האנושי שהתגייס בחודשים האחרונים הוא חומר מעולה מאוד, הוא הרבה יותר גבוה ברמתו התרבותית מאשר זה שהתגייס בתקופה הראשונה של המלחמה. סוף סוף, אני מקווה שגמרתי הפעם את הטיפול בפלוגת החפרים. מצאתי את העניין נרדם באחד המקומות, עוררתי אותו לתנועה, ניתנה הפקודה ויש לקוות שהדבר יוצא לפועל. ביקרתי את הפלוגה 601 [חפרים] בפעם הראשונה, והדברים ששמעתי מקצינים יהודים על החומר האנושי אינם משמחים. הפלוגה קיימת שנתיים ועשרה חודשים ובזמן קיומה זה לא הרבה נשאר מהראשונים, אבל ישנו עוד גרעין די גדול של הוטרנים הראשונים, וחומר אנושי זה אינו מגיע לקרסוליהם של המתגייסים באחרונה. כמו שביישוב ישנה שאלה של אלמנטים שונים, כך קיימת אותה השאלה בפלוגות השונות.

אתה פוגש עתה יותר ויותר קצינים בפלוגות השונות במזרח התיכון, בענפי שירות שונים, שאין להם כל מגע ומשא איתנו, שהם יודעים על הפלוגות היהודיות. פלוני נפגש עם המהנדסים המלכתיים, אלמוני עם התותחנים ומפי כולם אתה שומע רק תהילות ותשבחות, מוסרים גם מה ששמעו מפי מפקדים אנגלים אחרים.

מבחינה זו יש חשיבות לסרט [תג כתף] "פלשתינה" ההולך ומקיף את המחנה. נגע עד לבי כאשר באו אלי, אל המלון, שני בחורים מפלוגת מובילי המים, כתבו אלי פתק בנימוס רב, ביקשו ראיון רק לרגע אחד, רצו לשאול אותי בעוזבם את העיר לאחר חופשה אם יש לי דרישת שלום לפלוגתם, והם נושאי הסרט מנחשת, ושאלתי אותם אם הם מקבלים אותו, את הסרט "פלשתינה" או הם קונים אותו בכספם הם, וקונים דווקא את המוכן מנחשת למען שיהיה יפה יותר. כאשר רואים מיג'ור יהודי, בעל כתר, וליד הכתר הסרט "פלשתינה", הרי זה הופך את הכתר לנכס לאומי, כי את זה רואים כולם. אומנם זה באנגלית, וכמעט שאין ערבי העונד סרט זה, אבל ההנחה על כל פנים היא שאלה הם יהודים, שפלשתינאי זה יהודי. יש קצינים החושבים שכל פלשתינאי זה יהודי, ויש עוד ערבים, ואין הם תופסים את הדבר שיש פלשתינאים יהודים ופלשתינאים ערבים. נתקלתי בהנחה זו. בנוגע לסרט היה סיבוך בפלוגות החיילות וזה נגמר, ויש תקווה שזה סודר עכשיו.

בדרך כלל, הבחורות עובדות היטב. ההתפעלות מהבחורות היא למעלה מכל גבול, הם פשוט אינם מבינים את התופעה. הסברתי להם, שפה פועלת האחריות היהודית. הם רגילים שהבחורה זה יצור קל, לא רק במובן המוסרי, מפונקת לגבי אוכל, מחפשת תפקיד נוח יותר, ופה רואים לפניהם ציבור גדול, מאות על מאות של נשים ושל בחורות - גם בחורות צעירות, וגם נשים לא כל כך צעירות - המוכנות להתאמצות, השמחות לקראת התאמצות. שום עבודה לא יותר מדי קשה בשבילן.

אמרתי שישנן כמה וכמה שאלות ובעיות רציניות, ואני עוררתי את השאלה המינית ושאלת הפגישות עם האנגלים. בחורות בכמה מקומות, וביניהן בחורות פשוטות, ניגשו אלי ואמרו: "באיזו רשות מוציאים עלינו שם רע? אם יש בינינו אולי בחורות גרועות, האם אין בחורים גרועים? האם לא היו כאלה בארץ? איזה רשות יש למישהו להעליב אותנו?"

אני מצאתי התמרמרות של הבחורות על הבחורים. בכמה מקומות נאמתי על כך. אחת משתיים, או שהבחור ניגש לבחורה מתוך הנחה שמראש מותר לו הכל - כמה פעמים ספגו מכות לחי מהבחורות על התנהגות כזאת - או שהם באים להטיף להן מוסר, כאילו מתוך הנחה שכל הגברים הם אנשי מוסר ויש להם מונופולין על התנהגות מוסרית.

המצב הולך ומשתפר. תהיה שיטה של עידוד פגישות בצוותא. כאשר בחורות יהודיות נפגשות עם אנגלים הכל הוא על רמה של כיבוד, אבל הייתי בנשף של

חיילים יהודים וחיילות יהודיות, והנשף עמד על רמה תרבותית גבוהה מאוד, ואני יודע שבאותו הזמן התקיימו עוד שני נשפים כאלה. בחורה אחת קראה פרק מישעיהו והיה תענוג לשמוע. בחורה אחרת דיקלמה "ציון, הלא תשאליו", אחר כך היתה שירה, שירה בציבור "מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד", וכאשר הסברתי למפקדת האנגלית מה הוא הפרק מישעיהו, בן כמה הוא השיר "ציון, הלא תשאליו", שאין הוא שיר מימינו אנו, אלא זהו שיר בן 800 שנה, והשירה בציבור אינה סתם שירה, אלא זהו פסוק מהתנ"ך, הרי הכל מקבל צורה יפה ומרוממת. האלמנטים הם תרבותיים, נאורים, והם הנותנים את הטון, ממילא משפיעים השפעה חינוכית טובה על הגרועים. כמובן שקצת מפריע שכל המפקדות הן אנגליות, אבל הובטח לי שיבוא יתקון.

עוררתי את הפרובלמה ואמרתי שזוהי פרובלמה חמורה מאוד, כי יש רעב מיני בשורות הצבא, ואחד מבעלי השיחה שלי הגיע למסקנה שהוא ירכז את הארצישראליות בארץ-ישראל, ואולי יהיה להם חיל אחר לשלוח למצרים. הצרה היא שבכל מקום שעובדות הבחורות היהודיות הן עושות את עצמן להכרחיות ולבלתי מוחלפות. הייתי במחנה כביר בתל-אל-כביר. בראש המחנה הזה עומד קולונל זקן והוא נסע איתי במחנה להראות את עבודת הבחורות, ולכל מקום קפץ הראשון למען הראות לי אותן ואת עבודתן הראויה רק לשבח, ואמר: "שמעתי שיש מחשבה כזאת, לרכז את כל היהודיות בארץ-ישראל. זה יהיה אסון בשבילי. איני יודע איך אתקיים בלעדך. מה לא ניסיתי בלעדך? מצריים ציויליים אי אפשר לעבוד איתם; יוונים ציויליים – אי אפשר לעבוד איתם. כאשר באות הבחורות שלכם, אינטיגנטיזם, נאורות, הן יודעות אפילו לגעור במצרי, הן נוגשות במצרים כמו שהיה פעם ההפך".

אגב, יש בשטח זה סכנה מדינית. היה מקרה שאחד הבחורים שלנו היכה מצרי, וזה יכול להביא לידי סכסוך מדיני. איני יודע עוד את התוצאות. יש הרבה נהגות בתוך המחנה, המחנה משתרע על כמה וכמה מילין מרובעים, וכבר הן מתחילות להיכנס לבתי המלאכה לתיקון המכוניות. הוא אומר שלא יוכל להתקיים בלעדך. הצעתי לו להעביר את הקפץ שלו לארץ-ישראל.

כבוד נחלתי מלוא חופניים, אבל זה פיזור. צריך לדעת זאת, אבל במידה שהפולגות מתרבות, הרשת נעשית צפופה יותר. בסוף דבר צריכים אנחנו להתרכז בעניין הבטליונים גם אם יתברר שהציוד יאחר לבוא. אסור לנו לשחרר אותם מהאחריות. הבעיה העומדת לפנינו היא גיוס של 1,600 עד 2,000 איש, ואז יהיה לנו המספר המספיק לארבעה בטליונים.

בעניין התוספת המשפחתית לחצתי מאוד שתשלח עוד בימי שהותי שם טלגרמה ללונדון. רציתי לשמוע שהטלגרמה נשלחה, ונימוקי היה שיושבת כעת ועדה פרלמנטרית לדיון בשאלה זו. קודם אמרו לי שהם צריכים עוד להתקשר עם ארץ-ישראל. אחרי קבלם את התשובה מארץ-ישראל אמרו שהטלגרמה מוכנה, אבל

הם מחכים לחוות דעת של היועץ הכלכלי. דנתי גם על [בני משפחה] התלויים בהם, וכאשר שאלתי אותם אם הצעתם היא להשוואה, ענו לי "הגדלה". מסרתי כבר פעם על עיתון החיילים. הדבר נדחה כאילו מפני שכל החיילים שלנו יודעים אנגלית. היה לי ויכוח איתם בשאלה זו והרבצתי בהם כהוגן. קודם כל, זה לא נכון שכולם יודעים אנגלית, ושנית, אילו גם היה נכון, הרי אם מישוהו רוצה לכתוב שיר, אין הוא יכול לכתוב אותו עברית? הרי זה צבא מתנדבים השואף לביטוי והוא צריך להתבטא בשפתו הוא. זה הוכר, אבל אז הועלתה שאלת הנייר, והם אומרים שיש דרישות מפלוגות שונות להרשות הדפסת עיתונים חדשים וזה אינו ניתן, אבל הם הבטיחו לי לעורר שאלה זו עוד פעם מתוך גישה חיובית, ואני מקווה שבקרוב יופיע עיתון החיילים העבריים.

מ"ש לא השתתף בדיון בשני הסעיפים האחרונים.

רשיונות עלייה

אדוני,

- אבקש להתייחס למכתבי מ-10 ומ-21 ביוני 1942, הראשון בעניין שדיוול העובדים והשני בעניין רשיונות עלייה לסוגי עולים אחרים למחצית השנה השוטפת.¹
2. בהודעה בעיתון הרשמי נמסר על מיכסה של 700 רשיונות לעולים יהודים לשלושת החודשים הראשונים של התקופה הנוכחית. לסוכנות היהודית הוסבר בשעתה, כי המצב ייבדק בסוף אותה תקופה וכי אם הנסיבות יאפשרו, תוענק מיכסה נוספת לשלושת החודשים הנותרים.
3. הסוכנות היהודית מבקשת עכשיו להנפיק מיכסה לחודשים יולי-ספטמבר 1942, על יסוד העובדות שהובאו במכתבים הנ"ל.
4. אשר לשדיוול העובדים, המצב הוא כי כל הרשיונות שהונפקו לפי מיכסת שלושת החודשים הנ"ל כבר נמסרו, בעוד שלפי המידע שבידינו ממשיכים פליטים יהודים פולנים להגיע בימים אלה מברית המועצות לטהרן וצפויים להגיע בעתיד.
5. בעניין עליית נוער אבקש להזכיר, כי במכתבנו מ-21 ביוני לא נקבנו בשום מספר מסוים לגבי סוג זה, אלא אמרנו כי הבקשה תוגש לך במרוצת הזמן על ידי משרד עליית הנוער. הסיבה לכך היתה כי המצב בתחום זה באותו זמן לא היה ברור. עתה מצויים כ-600 ילדים שהתקבצו בטהרן ונוספים צפויים להגיע בקרוב מברית המועצות. לפיכך מבקשת הסוכנות היהודית לתמוך בבקשת משרד עליית הנוער ל-800 רשיונות מסוג B3² לילדים אלה ולנוספים.

בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 המכתב הראשון - ר' לעיל מסמך 12. המכתב השני לא אותר.

2 תלמידים שנתקבלו במוסד חינוכי והחזקתם מובטחת.

הצלת יהודי פולין שבברית המועצות

סבור שהכרחי לרכז כל המאמצים כלפי ממשלות אמריקה בריטניה וברית המועצות להצלת היהודים הפולנים בברית המועצות. האווקואציה לפי ההסכם הרוסי-פולני נשלמה למעשה. בין 130,000 אנשי צבא ואזרחים לרבות נשים וילדים שיצאו מברית המועצות רק 6,000 יהודים בשעה שלפי מקורות פולנים רשמיים נרשמו 140,000 יהודים פולנים בשגרירות קוויבישב ואלה מהווים בין מחצית לשליש סך הפליטים היהודים שהם שליש מכלל הפליטים הפולנים. בלי קשר להסכם האווקואציה החדש יש לפנות לממשלות בעניין יציאת היהודים. המכשול העיקרי הוא טענת הסובייטים כי לפי משאל העם ב-1939 סופחו השטחים [של פולין המזרחית] לברית המועצות והיהודים ומיעוטים אחרים נעשו אזרחים סובייטים. רק הפולנים יכולים לשמר את אזרחותם כמחנות חסד. יצוין כי אותה התייחסות נקוטה לגבי פולין המערבית וכן יהודים שנעצרו בשל סירובם לקבל אזרחות סובייטית ושוחררו לאחר ההסכם הרוסי-פולני. היהודים הם הסוג היחיד המבקש לעזוב והדבר נמנע ממנו. מצב אזרחותם הלא ברור לא מקל על מצבם הממשי מבחינת יחס השלטונות אליהם כאל יסוד זר ובלתי נקלט והם חשופים לרעב, מחלות ופגעי הטבע ומתקשים להשיג את הסעד הפולני המצומצם. רובם המכריע אינם מנוצלים למאמץ המלחמה. לא מציע לעורר שאלת תקפות המישאל אך יש להדגיש תקדים ליטא שם אחרי מישאל הותר ל-5,000 לעזוב בלי שים לב לאזרחותם. יהיה ההיבט המשפטי אשר יהיה מן ההכרח לדרוש חופש יציאה של יהודים מסיבות הומניטריות שכן היציאה היא הדרך היחידה להצלת חייהם וגם תאפשר למי שיובאו לארץ-ישראל להצטרף למאמץ המלחמה המשותף. ידידים פולנים דורשים גם מאמצים ליציאת יהודים לארצות אחרות מחוץ לארץ-ישראל. העניין דחוף ביותר שכן החורף מתקרב. סבור שלאור המחסור החמור בכוח אדם בארץ-ישראל הקצאת רשיונות אפשרית אם זמינות אמצעי תחבורה תמומש מציע מאמץ עיקרי ישיר להשגת התערבות אמריקנית-בריטית. הציר האמריקני בטוהרן הודיע לדובקין כי העביר מכתבים ודוח לסטייט דפרטמנט.² משה שרתוק

1 מברק זה העביר ברל לוקר מלונדון לארתור לוריא בניו-יורק עבור "וייצמן בן-גוריון גולדמן חברים אמריקנים".

2 לוקר הוסיף שם: "ברודצקי ולוקר משתדלים להיפגש עם [שגריר ברית המועצות] מאיסקי. מציע נקיטת צעדים דומים בושינגטון".

תפקיד הרגימנט הארצישראלי

1. לפי הזמנת המפקד הצבאי הראשי¹ [בא"י] בועדתי עימו אתמול עם [דב] יוסף. הוא אמר כי נצטווה להודיע לנו על תפקיד הרגימנט הארצישראלי. התפקיד יהיה "הגנת נקודות רגישות והספקת כוחות מקומיים ממונעים". אימון וציוד הגדודים [בטליונים] ייקבע בידי השלטונות הצבאיים בהתאם לתפקיד זה. בתשובה לשאלותינו נאמר שפירוש הדבר כי מבחינת ציוד ואימון יהיו הגדודים הארצישראליים נחותים בעליל מגדודי רגלים מודרניים רגילים. הבענו אכזבתנו הנחרצת והצבענו לפניו: א) כי לאחר שנתנו וממשיכים לתת אנשים כה רבים ליחידות טכניות טהורות אנו סבורים שאנו ראויים לראות לפחות חלק מאנשינו מרוכזים בגדודים המסוגלים למלא תפקיד של יחידות לוחמות במלוא מובן המילה. ב) כי הודעת גריג לא כללה שום התייחסות למעמד נחות והותירה רושם כללי כי ההחלטה שהתקבלה היתה להקים גדודי רגלים של ממש. ג) כי על יסוד הודעת גריג יצאנו לבני עמנו בפנייה מיוחדת שנתנה להם יסוד להאמין כי לפחות הפעם נפתח להם סיכוי להצטרף ליחידות לוחמות תוך סיכוי להשתתף במערכה. עתה נמצא כי הולכנו אותם שולל וכי הועמדנו לפני השאלה אם עלינו לעודד התגייסות תוך סילוף האמת או לומר את האמת לאמיתה ולפיכך להניא אנשים מלהתגייס.

2. תשובת המפקד הצבאי הראשי היתה שאין בידו אלא להביא לידיעתנו את המדיניות שהותוותה על ידי השלטון העליון. מציע שתכתוב לגריג ותבהיר שאינך יכול להימנע מהרושם שהכוונה המקורית שונתה ושוב אנו ניצבים לפני הפרת הבטחה. דרוש שיקול מחדש וביטול הנחיות הבלתי נסבלת והבלתי מוצדקת. הודע לחיים.²

1 גנרל דגלס מק-קונל.

2 המברק נשלח מלונדון לח"ו בארה"ב. בסופו נאמר: "ניימיר שלח העתק לגריג וביקש פגישה".

סיכום פגישה עם המזכיר הראשי

מר מקפרסון יקר,

1. סיכום קצר של הנקודות שהעליתי בפגישתנו אתמול אולי יהיה לתועלת. הבעתי אכזבה קשה מהעמדה לגבי גדודי הרגלים הארץ-ישראלים כפי שהצטיירה מהשיחה שהיתה לדר' יוסף ולי עם גנרל מק-קונל אתמול. הובא לידיעתנו, כי הגדודים מיועדים ל"הגנת נקודות רגישות והספקת כוחות מקומיים ממונעים", וכי משום כך אימונם וצידום יהיה נחות בבירור מזה של גדודי רגלים רגילים. הבהרתי, ראשית, כי מאחר שיהודים כה רבים משרתים ביחידות טכניות טהורות אין זה הוגן שאפילו מחלק קטן מהמגוייסים היהודים שיהיו את הגדודים הללו יימנעו המעמד המלא של יחידות לוחמות. שנית, כי אם זוהי ההחלטה הרשמית, כי אז היה צריך להודיע זאת מלכתחילה ואז לא היה העולם נתון ברושם המוטעה שיצר סר ג'ימס גריג בהצהרתו, כי הגדודים העומדים לקום עכשיו בארץ-ישראל יהיו גדודי רגלים מן השורה.
 2. שמעתי בסיפוק, כי פניותי בעניין יציאת יהודים פולנים מברית המועצות ואמצעי תעבורה מטהרן, שהעליתי בפגישתנו ב-14 באוגוסט 1942¹, הועברה במברק לסגן שר החוץ.
 3. הבהרתי כי בינתיים נמשך הזרם הקלוש של יהודים מברית המועצות לטהרן וכי 600 ילדים נמצאים עכשיו בטהרן או בדרכם לשם. על יסוד עובדות אלה דרשתי לנפק מיד מיכסת הגירה לשלושת החודשים הנותרים של התקופה (יולי, אוגוסט, ספטמבר), שיהיו מורכבים ממספר מסוים של רשיונות מסוג C² ומ-800 רשיונות מסוג D(3) (ר' מכתבי למר מילס מ-1 בספטמבר 1942).
 4. שמחתי לשמוע, כי בקשתי לסידורים מיוחדים למסעי ללונדון וחזרה הוכרה על ידי הממשלה כ"מובנת" וכי עניין העדיפות נתון עתה כולו בידי סגן שר החוץ.
 5. השמעתי את ההצעות הבאות לגבי יבוא ספרים והקצאת נייר, שדומה כי מצאת אותן בכללן כסבירות:
- א. כי הציבור חייב להיות מיוצג בוועדה המחליטה אלו ספרים ניתן לייבא לארץ-ישראל וכי ייוועצו בסוכנות היהודית בנושא מספר החברים היהודים בוועדה.

1 לא אותר מידע על פגישה זו.

2 עולים שיש להם סיכוי סביר למצוא תעסוקה.

ב. כי מן הראוי שהליך דומה יינקט לגבי הוועדה המחליטה על חלוקת הנייר בין הענפים העיקריים הנוקקים לו כגון עיתונים, ספרים, צורכי משרד, נייר עטיפה.

ג. כי מרגע שכמות הנייר שתוקצה לספרים תיקבע, הסמכות לקבוע אלו ספרים יודפסו תוענק לוועדה מורכבת מיהודים בלבד, שחבריה ייבחרו בידי הסוכנות היהודית וימונו בידי הממשלה.

6. הבעתי תודתי על המידע לגבי הקמת חיל העזר הא"י להגנה וגדודי עבודה.

שלך בנאמנות,
משה שרתוק

ענייני הבטליונים. דר' מגנס וקבוצתו

שאלות מדיניות

מר שרתוק: בעיתונות הופיעו ידיעות על גדודי עבודה. אין כל כוונה לגיוס עובדים לגדוד עבודה, אלא לתת סטטוס ידוע לעובדי הדואר, הטלגרף, הרכבת וכדומה. לפני ימים אחדים הוזמנתי לבקר אצל מפקד הצבא בארץ, וביקרתי אצלו ביום ה', 3 דנא יחד עם דר' יוסף. המפקד פתח ואמר שקיבל הוראה להזמין על מנת למסור לנו הודעה והסברה ביחס לרגימנט הארצישראלי ולתפקידיו.

תפקיד הרגימנט יהיה להלכה הגנה בכל פינות המזרח התיכון, אולם למעשה תפקידו יהיה הגנה בארץ ובארצות הסמוכות: "להגן על מקומות התורפה ולשמש כוח נע מקומי". מהתשובות לשאלותינו התברר, כי בטליונים אלה יהיו שונים בצידם ובאימונם מבטליונים רגילים של האינפנטריה במלחמה זו, ו"שונים" במקרה זה פירושו נחותים. המפקד נמנע מלתת ביאורים מה יהיה בעצם צידם של הבטליונים, הוא גם לא הודיע אם יהיה חלק מופילי בבטליונים.

לשאלותינו התיאורטיות, אם במקרה שלאחר הקמת הבטליונים תתהווה פירצה גם בחזית מצרים, ובשניים-שלושה בטליונים אפשר יהיה לסתום פירצה זו – האם ישתמשו בהם – השיב המפקד בחיוב, אז המשכתי בשאלתי: ברם, הרי אי-אפשר יהיה להשתמש בהם עקב אי-אמונם לתפקידי קרב מתאימים וגם מפני צידם הגרוע, אבל המפקד בשלו, כי קיבל הוראה למסור לנו את דבריו והוסיף כי ידוע לו כי היהודים רוצים בצבא יהודי, ועל זה יש החלטה שלילית.

הערתי כי הודעת המפקד גרמה לנו אכזבה רבה. כנראה שמיניסטר המלחמה גריג, בהודעתו בבית הנבחרים, הטעה את הציבור באומרו שאלה יהיו בטליונים של האינפנטריה הרגילה. המפקד השתדל להסביר, כי הלא מטרת כולנו לנצח במלחמה, העניין המשותף לכולנו דורש עתה [הקמת] הבטליונים האלה לשם שמירה על מקום תורפה ועל מנת להוות כוח נע. השיבנו, כי אין אנו מזולזלים חלילה בתפקידי הקו השני וגם הקו השלישי, אבל אינה צודקת הגישה לשלול מאיתנו, או לא לאפשר לנו, להשתתף גם בקו הראשון. המפקד העיר כי הוא מבין לרוחנו, אבל זוהי הוראה שקיבל. סלגרפתי ללונדון וביקשתי מהחברים לפנות מייד בעניין זה לממשלה (קורא את נוסח הטלגרמה).

הרושם שלי כי נוסח ההודעה החדשה לא היה מעשה בכוונה תחילה. כל הזמן

1 מתוך הפרוטוקול. סדר היום: 1. ישיבת הוה"פ המצומצם; 2. שאלות מדיניות; 3. תגובת ההנהלה לדר' מגנס וקבוצתו.

ישנה התרוצצות בין שני גופים ביחס אלינו. ההודעה על הבטליונים באה כהפתעה בלתי נעימה לחוגים הגבוהים בארץ. נראה שהתחיל לחץ וכתוצאה ממנו בא הצמצום עליו הודיע לנו המפקד. בהודעת מיניסטר המלחמה על הבטליונים לא היה אף רמז כלשהו על הגבלה בתפקידיהם. גם בשיחה עם מזכירו של הגנרל, קולונל דגלס-בראון, דובר בפירוש על בטליונים רגילים והאיש נמצא במצוקה.² הוא הרגיש שהטעו אותנו. גם בשיחה עם אחד הגנרלים בקהיר דובר על הפיכת הבטליונים ליחידות קרב לשם הגנה על תעלת סואץ ומקומות שונים בארץ. אנו נצטרך להילחם נגד צמצום זה, אולם אסור לנו להביא לידי כך שהחלטת המפקדה תשפיע במשהו על הגיוס ועל הקמת הבטליונים. אנו מתקדמים כל הזמן באיטיות. בעצם יש כאן עלייה בעצם יצירת הבטליונים, ואם לא יהיו כלל בטליונים לא נוכל להגיע ל"אמנסיפציה". מסיבה זו אינני בעד פרסום הדברים כמו שהם, ואני מציע להנהלה למסור לי יפוי כוח לנסח את הדברים על מנת למסרם לידיעת הציבור שלנו.

דבר זה מחייב עוד יותר את טיסתי ללונדון, ואני מבקש את ההנהלה לאשר את נסיעתי ללונדון. אם הכל יהיה כשורה אני מקווה לצאת את הארץ ב-23 בספטמבר. לאחר השיחה עם המפקד נפגשתי עם המזכיר הראשי וגם איתו דיברתי בעניין זה. המזכיר הראשי העיר, כי הוא מתייחס באהדה ובהבנה גמורה לעמדתנו וגולל את כל האחריות לעניין על הצבא. אני איני בטוח כלל אם אין כאן תכסיס חיפוי, כי המזכיר הראשי אומנם אדם הגון, אבל הוא מזכיר ראשי לנציב העליון הנוכחי [מק-מייקל]. היתה לי שיחה עם הקונסול האמריקאי [פינקרטון]. אגב, השיחה נקבעה מיד לאחר שובי ממצרים וניצלתי את ההזדמנות כדי לדבר איתו על ביקורו של וונדל ווילקי.³ הקונסול אינו יודע עוד אם מר ווילקי יתעכב בארץ, אבל אם יתעכב ויראה כאן אנשים, ודאי אהיה בין הראשונים. מסרתי למר פינקרטון על השיחה עם המפקד ביחס לבטליונים. הקונסול האמריקאי הודיע, כי הוא מיד יטלגרף על הדבר לממשלתו, כי גם לו יש הרושם שהוא הטעה את ממשלתו בידיעות שמסר על הבטליונים.

דיברתי עם המזכיר הראשי גם על העלייה ועל המיכסה לחודשים הקרובים. הוא הבטיח לטפל בדבר. כן נגעתי בשאלת הנייר והערתי שהישוב היהודי בארץ אינו מוכן לחיות בדיקטטורה אינטלקטואלית של [הממונה] מר מאלפורד, שאינו מכיר את צרכיו התרבותיים של היישוב. יש ועדה המחלקת את הנייר לכל מיני צרכים. רצוי שבוועדה זו ישתתפו באי כוח הציבור, ואם תקבע מיכסת הנייר לספרים עבריים, הרי ההחלטה על הופעת הספרים היא שאלה יהודית פנימית. אני יודע שהממשלה מתחשבת מאוד

2 ר' לעיל מסמך 104.

3 וונדל ווילקי (1892-1944). תעשיין ופוליטיקאי אמריקני. מועמד המפלגה הרפובליקנית לנשיאות ארה"ב ב-1940. הטיף נגד עיקרון הבדלנות במדיניות ארה"ב, בין היתר בספרו הנודע "עולם אחד". רוזוולט מינהו שגריר נודד מיוחד.

בדעתו של פֶּרֶל, מנהל מחלקת החינוך, אבל עלי להעיר כי מר פֶּרֶל אינו בקי בענייני הספרות והסופרים העבריים. אנו נהיה מוכנים להציע לממשלה מספר שמות, והממשלה תמנה את חברי הוועדה שתטפל בעניין זה. המזכיר השיב כי ההצעה מתקבלת על הדעת והוא יטפל בזה. בינתיים נודע לי שהממשלה הקימה ועדה המורכבת מה"ה [פרופ' שמואל הוגו] ברגמן, עגנון, ו[שלמה דב] גויטין ממחלקת החינוך הממשלתית. שאלתי טלגרפית את מר בן-גוריון לתוכניותיו והתשובה היתה כי הוא עדיין מחכה למקום באוירון. מזה ברור כי מר בן-גוריון עומד עוד על החלטתו לשוב לארץ, אבל לא ברור אם ישיג מקום באוירון.

מ"ש קורא את העתקי מכתביו של וייצמן למר לוקר מ-15 ביולי ומ-27 בו, ובהם סקירה קצרה על פעולותיו של וייצמן באמריקה ושיחותיו עם הליפקס, גנרל דיל, גנרל מרשל, סמנר וולס, הנרי וואלאס סגן נשיא ארצות הברית ורוזוולט.

מר בן-צבי: בעניין הבטליונים נראה שהיתה התקפת נגד מצד השלטונות והם הצליחו לצמצם את ההודעה. הנציב העליון אמר לי, כי לא יתעלף אם לא יאשרו בטליונים. הוא אומנם לא יתעלף אבל עשה פעולה מתנגדת כדי לצמצם את היקפם. בכל זאת יש לנו בטליונים ועלינו להמשיך במלחמתנו על מנת לתת להם אופי לוחם. אני מצטער שהגיוס לא גדל לאחר ההכרזה על הקמת הבטליונים. להיפך, הוא פחת. עלינו לדאוג שההפחתה לא תימשך. ואשר לנייר, הממשלה הודיעה לוועד הלאומי כי בדעתה להפסיק מ-15.9 עיתונים ולהשאיר מבין 65 העיתונים רק 29, וביקשה מאיתנו חוות דעת. הנהלת הוה"ל כינסה מסיבה של סופרים ועיתונאים ותודיע לממשלה את דעתה.

דר' שמורק: ברור שיש נסיגה מההודעה הראשונה של הממשלה בקשר להקמת הבטליונים, וחשובה מאוד נסיעתו של מר שרתוק ללונדון דווקא עתה. לדעתי אסור לנו להסתיר את הדבר מהקהל. עמדת ההנהלה וסיכוייה להבא עלולים לסבול מזה.

דר' סנטור: אשר לעניין הבטליונים אני מסכים בהחלט לקו שהציע מר שרתוק.

הרב פישמן: אסור לנו לרמות את עצמנו. שוב נחלנו מפלה. הבטיחו לנו ורימו אותנו, אבל אם רימו אותנו אסור לנו לרמות את קהלנו. אני מציע למר שרתוק ולדר' יוסף להסביר לציבור את האמת המרה, כמובן בצורה שימצאו לנכון. חשוב ורצוי מאוד שמר שרתוק ייצא ללונדון.

יור' גרינבוים: לדעתי יש כאן הגזמה מצידנו. לא הבטיחו לנו ומשום כך לא הפרו

שום הבטחה. דיברו אומנם על בטליונים אבל לא אמרו לאיזה בטליונים הם מתכוונים. אנו עדיין נמצאים במערכה ואינני רואה מה עלינו להסתיר ומה עלינו לגלות. גם אני בעד נסיעת מר שרתוק ללונדון, אבל לא רק בעניין זה. עליית יהודים מרוסיה היא חשובה מאוד, והכרחי שמר שרתוק יטפל במיוחד בעניין זה בהיותו בלונדון.

דר' יוסף: די שאחרים משלים אותנו, אבל אסור לנו להשלות את עצמנו. ברור שיש כאן מגמה לשנות את ההחלטה שנתקבלה קודם לכן. אנחנו יודעים את תגובתו של הנציב העליון לדבר הקמת הבטליונים ואסור לנו להיתמם. העניין אינו פשוט ואסור לעבור עליו בשתיקה. אנו הסברנו לקהל את דבר הקמת הבטליונים, ועלינו להודיע לו על השינוי, אבל אנחנו צריכים להשאיר למר שרתוק את ניסוח הדברים.

יו"ר גרינבוים: כל ההסברה שנתנו לקהל היתה מבוססת על פירוש שלנו להודעת מיניסטר המלחמה, אבל פירושנו היה נחפז למדי ומשום כך האכזבה. אסור לנו לתת פירושים סתם ואחר כך להגיד שרימונו. אנו מקבלים את הצעת מר שרתוק בדבר פעולה לשם שיפור טיבם של הבטליונים ונחכה לתוצאות. לאחר שהדברים יתבררו נדון על פירסום מציגנו. הציבור בדרך כלל אינו מאמין לפירושים. הוא מאמין רק למעשים.

דר' שמורק: לדעתי ניסוח הדברים על ידי המפקד ביחס לבטליונים פירושו שאלה אינן יחידות לוחמות ועלינו להילחם נגד המעטת הדמות.

מר שרתוק: אם דר' שמורק מתייחס לדברי המפקד, הרי הוא אמר במפורש שאלו הן יחידות לוחמות.

דר' שמורק: זה נכון שהמפקד אמר שהיחידות הן לוחמות, אבל הגדרת התפקידים מראה שהן אינן יחידות לוחמות, ואם נקבל הודעה רשמית אסור יהיה לנו לעבור על זה בשתיקה.

יו"ר גרינבוים: אי לכך נחכה עד לקבלת ההודעה.

מר שרתוק: אני לא הצעתי להסתיר את הדברים, אבל איני יודע מה מותר יהיה לנו לפרסם אם גם מטעמים צבאיים. גם איני יודע מה רושם דברי המפקד בציבור. הרי הוא דיבר על הגנה במקומות תורפה בארץ ועל כוח נע. הנקודה העיקרית היא שאין נותנים לבטליונים אלה ציוד ואימון דומה לבטליונים הרגילים של האינפנטריה של המלחמה הנוכחית, ונגד הגבלה זו צריכים לעמוד ובצורה הנאותה נצטרך למסור זאת לציבור.

יור' גרינבוים: אנחנו מסכימים לצעדים שבהם נקט וינקוט מר שרתוק במערכה זו, ולאחר שנקבל ידיעה מלונדון נדון מחדש אם להודיע על כך לציבור.

הרב פישמן: אני מסכים לדברי מר שרתוק ולא לדברי מר גרינבוים.

דר' שמורק: גם אני מקבל את דברי מר שרתוק.

יור' גרינבוים: אבל איני יכול להסכים להודעה לציבור שרימו אותנו. אנו יכולים להגיד שאנו נמצאים במערכה וכו'.

דר' יוסף: אם ההנהלה לא תאסור על מר שרתוק, הרי יצטרך להגיד דברים ברורים ולא היתה כאן כל טעות בפירוש.

מר שרתוק: אני אגיד לקהל שייתכן שיהיה ניסיון להגביל או לצמצם את עניין הבטליונים ואנו נצטרך להיאבק נגד ניסיונות אלה וברור שלא אדבר לא על רמאות ולא על מפלה. הקהל שלנו יבין מיד שיש כאן חתירה.

יור' גרינבוים: אני מציע שלא תהיה הודעה לעיתונות בלי שתהיה החלטת ההנהלה בעניין זה.

מר שרתוק: מסכים.

הוחלט: ההנהלה רשמה בפניה את הודעתו של מר שרתוק על פעולתו בקשר עם הבטליונים. מסיבת עיתונאים תיקרא רק לאחר הודעה בעניין זה בהנהלה.

תגובת ההנהלה לפעולת דר' מגנס וקבוצתו

מר שרתוק: דבר פעולתו של דר' מגנס אינו חדש ואין כאן כל מהפכה. יש איש ששמו דר' מגנס והוא נגיד האוניברסיטה העברית. תפקידו לפתוח ולנעול את עונות הלימודים באוניברסיטה, אבל הבעיה אינה בעבודתו באוניברסיטה. עובדה היא שיהודי בעל שם נוטל רשות לעצמו לנהל משא ומתן מדיני על דעת עצמו. לצערנו איני יודע את הדרך לאסור על דר' מגנס להיפגש עם אנשים ולשוחח איתם. נכון גם שבזמן האחרון עשה דר' מגנס ניסיון לסתור את הטענה שהוא מייצג רק את עצמו. הוא אירגן סביבו חוג אנשים, וייתכן שגם אלה אינם יודעים את תוכניותיו של דר' מגנס ועד היכן הוא מוכן ללכת. אני מוכן להניח שחלק מהם אינו יודע זאת.

אין ספק שפעולתו של דר' מגנס מזיקה. עצם יצירת החוג [אגודת "איחוד"] מזיקה, כי זה מוליד בין הערבים והאנגלים סיכויים ותקוות שווא. חוגים אנגלים מסויימים חיים ביחס אלינו בגן עדן של שוטים. הם בטוחים שלאחר המלחמה ישוב האושר ליהודי אירופה ולא יהיה צורך כלל בעלייה לארץ-ישראל. למען הקל על עצמם את העניין הם רואים כי התאחדות עולי גרמניה נוהגת כארגון לא-ציוני או אנטי-ציוני, שאינו בעד השפה העברית. גם הארגון החדש "איחוד" הוא בשבילם מטעמים. זה מזיק לנו מאוד ויוצר אשליות, ואת הנהלת הסוכנות מציגים כקיצוניים. איני יודע איך למנוע זאת, אבל עלינו לדאוג שידעו כי הקבוצה קטנה מאוד, אין לה כל תמיכה ביישוב. העם היהודי מיוצג על ידי הסוכנות, והיישוב היהודי – על ידי הוועד הלאומי. דברים אלה יש להסביר ברבים.

דברי המשתתפים בדיון שהתנהל לאחר דברי מ"ש מובאים במקוצר:

הרב פישמן: אני מצטער שמר שרתוק אינו רואה דרך להפסיק את פעולת דר' מגנס. ידענו להוציא את הרוויזיוניסטים מהסתדרות הציונית, אבל אנו נוהגים בכבוד ביחס לדר' מגנס. בקבוצתו ישנם גם חברי הוועד הפועל הציוני. אני הייתי מוציא אותם מהסתדרות הציונית ואת דר' מגנס הייתי מוציא מהאוניברסיטה. מחובתנו להזהיר את הקהל מפעולתו המסוכנת של דר' מגנס שיש בה בגידה לאומית.

דר' שמורק: אני מקבל את עמדת מר שרתוק, כי פעולת דר' מגנס וקבוצתו מסוכנת מאוד, אבל איני מקבל את דעתו כי אין דרך למנוע אותה. פעולה זו עוד יותר מסוכנת כי היא נעשית בעת המלחמה ובזמן היאבקותנו הקשה על מעמדנו. לדעתי פירוש הדבר תקיעת סכין בגבנו. על ההנהלה ועל הוועד הפועל הציוני להכריז שכל פעולה כזו יש בה משום סכנה לציונות וכל העוסק בה מוצא מהסתדרות הציונית.

דר' סנטור: לפנינו לא בעיית דר' מגנס, כי מדובר בחוג ידוע של אנשים בעלי שם שיש להם דעה מיוחדת, ולא מהיום. ההזמנה לפגישה יצאה בחתימת מספר אנשים שרובם ככולם חברי ההסתדרות הציונית. באסיפה השתתפו כמאה איש. להזמנה היה מצורף גם המצע – (שרתוק: אבל המצע הוא אנטי-ציוני) – אין איש מהם מתכוון לנהל משא ומתן פוליטי. הערבים יודעים היטב את המען של נציגות העם היהודי ומען זה אינו דר' מגנס. הרב פישמן וגם דר' שמורק מנסים לסתום את פיותיהם של אלה שלא ברעה אחת איתם. מה שאמרו אנשי ה"איחוד" אמרו בזמנו גם מנהיגים ציונים חשובים. כאשר דר' וייצמן אמרם לפני עשר שנים הם היו בסדר,⁴ ובפי דר' מגנס הם הופכים לאנטי-ציונים. אנו

סוף סוף איננו חברים בארגון טוטליטרי. לפני כשנה ישבו בבתי יהודים וערבים ודיברו בשאלת היחסים של היהודים והערבים ואיני רואה בזה כל בגידה לאומית – (שרתוק: ודאי שלא) – אני נוהג תמיד להודיע למר שרתוק על פגישות מעין אלו, וברור שאין כאן משא ומתן פוליטי. בהנהלה הנוכחית יש רוב מסוים נגד דעותיו של דר' מגנס, אבל גם רוב זה עוד לא הצליח להחליט על המטרה הסופית, אבל אנו עומדים עוד על בסיס הכרזתנו לוועדת פיל,⁴ והטקטיקה של דיקטטורה אינה הולמת אותנו. לפנינו הבעיה שבארץ-ישראל יש חוג ידוע הדוגל בשתי מטרות: א) מדינה דו-לאומית; ב) צירוף לפדרציה ערבית. נגד דעות אלו אפשר להילחם, אבל ברור דבר אחד, שאין כאן משא ומתן פוליטי נפרד וגם אין כאן התיימרות לייצג את העם היהודי.

מר קפלן: אנו עושים שירות דב לעצמנו על ידי ניפוח העניין. קל להלהיב את האנשים, קשה מאוד להרגיע. מצע ה"איחוד" עובר בשתיקה על השאלה העיקרית שלנו והיא עלייה יהודית. שתיקה בנקודה זו יש בה הונאת הציבור. המלחמה בדרך זו יכולה להיות רק על ידי הבהרת הדברים לקהל, ורע מאוד יהיה אם נעביר את המלחמה לפסים אחרים. אני מסכים שאסור לנהל משא ומתן פוליטי בלי אישור מראש של המוסד העליון של התנועה, אבל לא החלטנו לאסור תעמולה או חיפוש אהדה לדעה זו או אחרת. עלי גם להעיר כי ההסתדרות הציונית לא הוציאה את הרוויזיוניסטים מתוכה. הם עצמם עזבו אותה. גם אני רואה את פעולת הפירסום של דר' מגנס כהרבה יותר מסוכנת. דר' מגנס מפרסם מאמרים, בהם הוא מביע את דעותיו, בו בזמן שצנזורה [ממשלתית] סותמת את פינו. אין זו דרך טובה לויכוח שאיש אחד יכול לזכור והשני מוכרח להישאר אילם, אבל לצערי איני רואה דרך למנוע זאת, אלא רק על ידי הסברה ציבורית.

יו"ר גרינבוים: האיש שמרכז את כל הפעולה הוא דר' מגנס וצריך שהוא לא יכהן בשום כהונה ציבורית. עליו להתפטר מנגידות האוניברסיטה ואם לא יעשה זאת, עלינו לדרוש ממנו זאת. אני מציע להטיל על שניים שלושה חברי הנהלה להכין הצעת החלטה לוועד הפועל הציוני. בהחלטה זו נגיד שהמצע [של "איחוד"] אנטי-ציוני והמארגנים הם מתנגדים בדעותיהם לרוב בתנועה הציונית. כמובן שלא

4 אפשר שהכוונה לדברי ח"י בראיון לכתב יט"א ביולי 3.7.1931, ערב הקונגרס הציוני ה-17, בבאזל: אין לי אהדה או הבנה לתביעת רוב יהודי [---] רוב אינו דרוש לנו לשם פיתוח ציוויליזציה ותרבות יהודיות. העולם יפרש דרישה זו במשמעות אחת בלבד, שאנו רוצים להשיג רוב כדי לדחוק החוצה את הערבים. מדוע להעלות דרישה שתוכל רק לעשות רושם פרובוקטיבי. הכוונה ככל הנראה להחלטת הקונגרס הציוני ה-30 באוגוסט 1937, לאחר הדיון בתוכנית החלוקה של ועדת פיל, לייפוט את כוחה של הנה"ס "לנהל משא ומתן לשם בירור התוכן המסוים של הצעת הממשלה הבריטית לייסוד מדינה עברית בארץ-ישראל".

נוכל לדבר על "תקיעת סכין בגב", "בגידה" וכדומה.

מר שפירא: אני מציע להזמין את דר' מגנס וכמה מחבריו לישיבת ההנהלה ולדבר איתו דברים ברורים.

מר שרתוק: עצם יצירתו של ה"איחוד" גורמת נזק, המצע הוא תעודה אנטי-ציונית באשר אין בו אף מילה על עלייה יהודית לארץ-ישראל, ואין להסתמך על דברי דר' וייצמן ב-1931, כאשר היתה קיימת עלייה יהודית, ולהשוותם לשנת 1942 במשטר "הספר הלבן", כשהממשלה משתדלת להפסיק את העלייה. אראה נזק בכך אם נעשה רעש גדול מסביב לעניין, כי בזה יראו הפגנת חולשתנו. הוועד הפועל [הציוני] יוכל להגיב על ענייני ה"איחוד" על ידי קביעת העובדה שהנהלת הסוכנות היא הנציגה של העם היהודי ושוללת כל משא ומתן פוליטי נפרד. לא הייתי מציע לדבר עם אנשים. אני מתנגד להזמנת דר' מגנס לישיבה.

יו"ר גרינבוים (מסכם): תיבחר ועדה לניסוח הצעה בשביל הוועד הפועל הציוני. מסכימים שאין לפי שעה הצעה על הוצאת מישוהו מההסתדרות הציונית.

הרב פישמן: אני מציע זאת.

לא היה תומך בהצעת הרב פישמן.

יו"ר גרינבוים: יש הצעה להזמין את דר' מגנס וחבריו לישיבת ההנהלה, מר שרתוק מתנגד להצעה זו. מר קפלן מציע להזמין לוועדה.

בעד הצעת מר קפלן - 2 (סנטור, קפלן), נגד - 3 (גרינבוים, פישמן, שמורק). ההצעה נדחתה.

גיוס, עלייה והתיישבות

משה שרתוק: ב-17 לאפריל, במקרה זה היה יומיים לפני פתיחת ועידת ההסתדרות,² סיכמה הסוכנות בתזכיר למצביא הראשי של המזרח התיכון,³ לאחר שלבים ידועים של משא ומתן מוקדם, את דרישותיה לגבי שיתוף היישוב היהודי בהגנת הארץ. והדרישות היו שתיים: אל"ף, צירוף פלוגות חיל הרגלים לבטליונים והקמת מספר בטליונים נוספים. ב"ת, ארגון של "משמר המולדת" בן כמה רבבות, אשר חיל הנוטרים הקיים ישמש לו גרעין מרכזי.

אנחנו חייבים עכשיו לסכם פרשת משא ומתן והיאבקות ממושכים, אשר התנהלו בירושלים, בקהיר, בלונדון ובוושינגטון – מה השגנו ומה לא השגנו. ובכן, השגנו החלטה על הקמת בטליונים יהודים של חיל הרגלים. אף על פי שהחלטה הזאת טרם הוצאה לפועל, אין אני רואה אותה בשום פנים ואופן כדברים כתובים על הנייר בלבד. אני יודע היטב, שמרכזי הצבא בירושלים ובקהיר עוסקים בעיבוד תוכנית מסוימת להקמת הבטליונים האלה, מחפשים כבר מפקדים לבטליונים הראשונים, מעבדים תוכנית של אימון ושל ציוד.

הודיעו לנו, אומנם, שאותה המדיניות אשר השגנו לאחר היאבקות מסוימת, והיא שכל דרגות הפיקוד ביחידות הארצישראליות פתוחות לפני הקצינים הארצישראליים, שמדיניות זאת חלה גם על הבטליונים. זאת אומרת, שגם מפקדי הבטליונים האלה יוכלו להיות ארצישראליים. בפגישות עם קצינים יהודים, כשהייתי מוסר להם מה הובטח לנו, היו פוגשים אותי בבת צחוק של זלזול כאשר אני מודיע מה שהושג, ואמרו לי שלא נזכה לראות מאוירים יהודים. רק עד קפיטנים נגיע ותו לא. אנחנו מונים עכשיו כבר שבעה מפקדי פלוגות יהודים.

וכאשר התחלנו להשיג את הפיקוד היהודי בפלוגות ההובלה ובפלוגות המהנדסים, אמרו לנו קצינים בפלוגות ההובלה: "כן, אבל בפלוגות הרגלים לא נגיע לפיקוד יהודי". אני לא שמעתי היום את הרצאתו של החבר פרומקין,⁴ מפני שהלכתי למסיבה שסודרה לכבוד המיג'ור היהודי ארץ-ישראלי הראשון בפלוגות "באפס",⁵

1 מתוך הפרוטוקול. מועצת ההסתדרות המ"ז נפתחה ביום זה. על סדר היום: ענייני גיוס, עלייה והתיישבות.

2 הוועידה ה-5 של ההסתדרות, 19.4.1942-23.4.1942. לדברי מ"ש שם, ר' מאבק א-1, מסמך 111.

3 ר' מאבק א-1, מסמך 108.

4 השל פרומקין (1896-1977) מנהל מרכז העבודה של ההסתדרות וחבר הוה"פ שלה. ממנהלי "סולל בונה" ו"כופר היישוב". בהרצאתו תבע חיזוק ענפי המשק התורמים למאמץ המלחמה.

5 מיג'ור אפרים בן-ארצי.

ואני בטוח שגם נגיע למפקדי בטליונים יהודים! הלוואי והייתי בטוח בכל הישג שלנו כמו שאני בטוח בדבר הזה, שיבוא במשך הזמן.

ובכן, לא עצם צירוף הבטליונים, לא עצם מינוי המפקדים לבטליונים מוטל אצלנו בספק, אם כי ישנו שיקול כללי, שכל זמן שהדבר איננו ייתכן שהוא לא יהיה. אבל במידה שניתן לראות את השתלשלות העניינים, אינני חושב שלאחר ההחלטה הזאת הדבר מוטל בספק. פשוט מתוך גזירה שווה: היה גם זמן שהכריזו על יצירת פלוגות חיל רגלים, companies, וגם אז אפשר היה לומר שזה לא יהיה – וזה קם ויהי. לא למחרת ההכרזה, אבל הוקמו הפלוגות. הוא הדין לגבי הבטליונים. לא זה מוטל בספק, אלא מה שעדיין איננו ברור ובטוח זהו אופי הבטליונים האלה: מה יהיה הצידוד, מה יהיה האמון, לאיזו מטרה יהיו מיועדים, מה יהיה כושר הקרב שלהם, לאיזה תפקידים הם ייקראו? וכאן ישנו שדה מלא פחתים וחתחתים, שדה שיהיה בלי ספק שדה מערכה בשבילנו, הן בשביל תנועת הגיוס שלנו והן בשביל הנציגות היהודית.

עלינו לדעת, ואליהו כבר הסביר את העניין,⁶ כי ההישג הזה בא כתוצאה מהיאבקות ומלחץ, ויותר נכון יהיה לומר, מהצטרפות של כמה לחצים, לחץ מבפנים ולחץ מבחוץ, ועמדו הרבה מפריעים בדרך. מי [מן הבריטים] שאמר פעם, כנימוק מדיני לאי-הקמת בטליונים, שהדבר הזה לא ייתכן מבחינה מדינית, באשר לבטליונים זה צבא יהודי – ודאי לא ויתר על התנגדותו ועל מלחמתו נגד הדבר הזה. ואנחנו יודעים כיצד נולדה הצהרת בלפור. היא נולדה מתוך היאבקות. ואנחנו יודעים כי חתירות וניסיונות למעט את דמותה ולצמצם את ערכה החלו מיד עם הולדתה. ומותר לנו לחשוש שמאמצים כאלה, חתירות כאלו, יחזרו, אולי כבר החלו מלמחרת התפרסם הצהרת [מיניסטר המלחמה] גריג על הבטליונים. אבל מוטב שתהיה החלטה על בטליונים ושיוקמו בטליונים, ונצטרך להיאבק על רמתם ועל ערכם ועל כושרם, משלא תהיה החלטה כזאת ונעמוד עוד בשלב של מלחמה על עצם ההחלטה.

גם אם מוצדקים חששות וספקות, עלינו לציין את הדבר כהישג, כהישג גדול! שני דברים, אשר אמרו לנו כמה וכמה פעמים "זה לא יקום" – קמו והיו במשך התקופה האחרונה: שחרור אנשי "דריין" וההחלטה על הקמת גדודים יהודים. ובכן, צריך שיהיה ברור מה הושג ומה לא הושג, מה עוד לא הובטח במשא ומתן הזה ועל מה יש עדיין לעמוד על המשמר ואולי גם להיאבק.

אשר לדרישה השנייה, הרי מה שהושג הוא אך ורק שורה של פעולות המכוונות להשבחתו ולשכלולו של חיל הנוטרים במסגרתו הקיימת. מה שלא הושג זהו הרחבת

6 אליהו גולומב סקר בדבריו את מפעל הגיוס לצבא הבריטי ואח"כ בהתייחסו לחשיבות הפלמ"ח הוסיף: "בעת ובעונה אחת עם ההתגייסות שלנו אנחנו צריכים לשמור ולטפח את כוחנו העצמי. המתגייס צריך להיות נכון לא רק להתאמן. הוא צריך יחד עם זה לעזור להחזיק את עצמו. הוא צריך לעבוד".

חיל הנוטרים בכיוון לקראת יצירת "משמר מולדת" רחב ממדים בארץ. והדבר הזה צריך להיות ברור. וכבר עבר די זמן מהכרותו של גריג כדי שנחדל, על כל פנים במועצת ההסתדרות, להשלות את עצמנו שיש כאן עדיין משהו סתום. אין שום דבר סתום. במידה שהיה סתום – קיבלנו את הבירור.

מהו עוקץ העניין? עוקץ העניין הוא בזה שקודם כל, כאשר מדברים על חיל הנוטרים, צריך להבחין בין חלק של אותם הנוטרים המהווים את "משטרת היישובים העבריים", זאת אומרת, מאורגנים בחטיבות מסוימות, ב-12 גדודים אזוריים על פני כל הארץ. פה ישב קודם חבר אחד עם משולש בעל צבע ידוע וכובע רחב שוליים. זהו נוטר מ"משטרת היישובים היהודים". זהו חיל, זוהי פורמציה. יש לה פיקוד מסוים, שיטה מסוימת של פיקוד. יש שיטה של קשר. קשר תרתי משמע: למעלה ולמטה. ופירושו למותר.⁷ והיא מיועדת להגנת היישוב. וישנה אפשרות של כיוון מרכזי ביחס לאימונה וביחס לפעולתה של החטיבה הזאת.

אבל יש מלבד זה נוטרים שעומדים על משמר בנקודות תורפה שונות בארץ והם חשובים מאוד – זה משמר החוף וזה רכבת ואלה שדות תעופה וזה נמל ואלה בנייני ממשלה ואלה מחסני נשק, וכולי וכולי. אבל כאן אין שיטת פיקוד אחידה וכאן אין אותו הקשר והזיקה, ולא זהו הגרעין ל"משמר המולדת".

העוקץ השני הוא בזה, ש"משטרת היישובים העבריים" היא כוח כפרי ביסודו. החיל הזה פרוש על פני אזורי הכפר שלנו, ובמידה שיש איזשהו שיתוף של הערים, הרי הוא רק לגבי האגפים בערים ולא לגבי כל הערים. בתל אביב זה, נניה, שכונת התקווה, ובחיפה זה נוה שאנן, ובירושלים זה בית הכרם. אינני מונה את כל השכונות, אני רק מדגים. אבל הכלל של תושבי תל אביב, 150 אלף יהודים, אין להם שום חלק ונחלה ב"משטרת היישובים העבריים", והוא הדין לגבי עיקר היישוב היהודי של ירושלים. הוא הדין לגבי חיפה.

וכאשר באנו ואמרנו: "טלו את משטרת היישובים והרחיבו אותה להיות משמשת 'משמר מולדת'", אמרנו שאין כאן רק שאלה של הגדלת המספר בלבד, יש כאן שאלה של שינוי מיבנה. מכוח כפרי בלבד החיל הזה צריך להיחפך לכוח ארצי. אבל אז התברר לנו, שאם בתחילת המלחמה היינו עושים את החישובים שלנו לגבי אפשרויות הגיוס מתוך הכללה ומתוך הפשטה יתרה, והבאנו בחשבון שכל גבר ביישוב המסוגל לשאת נשק הוא חייל-שבכוח, הרי הדבר איננו כך. היישוב נרתם לעבודת המלחמה. המשק עובד למען המלחמה. רבבות יהודים בגיל של גיוס – וכשאומרים "גיל של גיוס" אין הכוונה דווקא לגיל הגיוס לפי צו הסוכנות היהודית, כי אם מבני י"ח עד בני מ"ה או נ"ו – רבבות גברים יהודים בגיל זה רתוקים למשקם ואין להפקיע אותם

7 קשר "למעלה" – עם שלטונות המנדט; קשר "למטה" – עם הסוה"י וארגון "הגנה".

ממסגרת המשק מבלי שיבולע במידה רצינית לקיום היישוב ולמאמץ המלחמה של הארץ. לעומת זה, אין כל הצדקה לכך שיכולתם המלחמתית-הגנתית תרד לטמיון, תבזבזו מחוסר מכשיר אשר יארגן אותם, יחיל אותם, יאמן אותם ויצייד אותם לקראת מערכה על הגנת הארץ – זהו "משמר מולדת". יש לזה גרעין – זהו חיל הנוטרים, אבל כדי שהגרעין הזה יגדל וייהפך לגוף גדול, מוכרחים לכנס לתוך המסגרת הזאת את הערים וצריך לתת להשביע⁸ "שוטרים מיוחדים", לתת לפחות באלפים – אפשר היה לתת גם ברבבות, אבל לפחות באלפים כדי להגיע לרבבות. הדבר הזה לא הושג, וצריך שיהא ברור שהוא לא הושג.

יש ב"משטרת היישובים העבריים" שתי מסגרות. יש גרעין פעיל בקביעות. עכשיו זה כ-2700 איש לובשי המדים והמקבלים משכורת מהממשלה. ויש פריפריה של 13-15 אלף "שוטרים מיוחדים". אלה הם רובם חברי המשקים. ותמיד המִצָּבָה קטנה מהתקן, וחסרים תמיד אנשים, ותמיד יחסרו אנשים, ולא טוב יהיה אם לא יחסרו אנשים, מפני שאנשים מתים ומפני שאנשים חולים, מפני שאנשים עוברים ממקום למקום ומפני שאנשים מתגייסים [לצבא הבריטי], ומפני שאנשים עובדים ככה שהם חדלים מלבוא בחשבון לכל פעולת הגנה ולכל פעולת אימון, על כל פנים, לקראת הגנה. ובדקו את ספרי החשבונות ומצאו שחסרים 1,500 איש, ואז אמר מי שאמר: "אל תראו פתרון בזה שאתם תשלימו 1,500 איש אלה", והיה מי שלקח את המזכיר הראשי לטיול בארץ והביא אותו לבאר טוביה. והמזכיר הראשי נכנס למשקו של איכר אחד ושאל אותו: "כמה אתה עובד ביום?" והוא אמר: "מחמש בבוקר עד תשע בערב". ובמקום אחר איש שני אמר: "מהרגע שאני יכול לראות עד הרגע שאני חדל לראות..." ואז נאמר לממשלת ארץ-ישראל: "לא מאנשים אלה יוקם עכשיו 'משמר המולדת' בשביל כל הארץ. מתי אנשים אלה יתאמנו? מתי הם יצאו לתרגילים? מתי הם יצאו לתמרונות?" אבל יש, נאמר לה, בערים המון עם רב. אפילו בית חרושת שעובד עשרים וארבע שעות, כל פועל עובד שם רק שמונה שעות ויש עוד פקידים שעובדים גם עכשיו רק שבע שעות. הם יכולים להתאמן בזמנם הפנוי והם יכולים לצאת מבית החרושת לשבוע בחודש או לשבוע בחודשיים לקורס יותר נמרץ, ומהם תקימו את "משמר המולדת".

אבל בינתיים התברר שחסרים 1,500. והמיניסטר זרק את העצם הזאת, והוא אמר שמחליטים על 1,500 אלה. וממשלת ארץ-ישראל מודה שזה לא מעלה ולא מוריד. ולכן אני רוצה לומר, שיהיה ברור מה פעולת ההדרכה הנעשית עכשיו במסגרת של חיל הנוטרים. לא רק פעולת הדרכה נעשית, גם תוספת ציוד אשר אומנם היא בראשיתה, אבל אין לזלזל גם בהתחלה הזאת. והדבר הוא לא במצב של קיפאון, כי

8 כלומר על השלטונות לאפשר הצטרפות למסגרת "השוטרים המיוחדים".

אם במצב של תנועה, וגם העובדה שנתפנה מטה צבאי להדרכת חיל הנוטרים ואימונם. כל הדברים האלה חשובים.

אבל לא זה הדבר אשר ביקשנו. לא זה הדבר אשר נשאנו אליו את נפשנו. ולגבי זה אין שום התחלה. אין שום התחלה לגבי הכללת העדים, הכללת הרזרבוואר הגדול, האוצר הגדול של כוח האדם ההגנתי שלנו, במסגרת "משמר המולדת".

וכאן, לפי המשא ומתן, מה שעומד בעוכרינו זוהי טענת חוסר הציד, חוסר הכלים. ועלינו לדעת שיש בטענה הזאת אמת. אני, קודם כל, אינני מוכן לסמוך על ידיעותיו של גרבוובסקי⁹ ביחס למידת הציד של החיל הפולני, שהוא כבר כולו מגויס ומזוין מכף רגל ועד ראש.¹⁰ הלוואי והיה כך, כי אז היה מצבנו יותר קל. אבל אני מסופק בדבר. עלינו לדעת שהיו אבדות גדולות מאוד וישנה, כידוע לי, בעיה של השלמת הציד של יחידות אנגליות שהן כיום יחידות קרב ועובדות בחזית. יש סעיפי ציד שבהם חלה הטבה ידועה, ויש סעיפי ציד שבהם לא חלה הטבה. ואומרים דברים ברורים: "כל זמן שעומדות אצלנו בעיות כאלו, אנחנו לא נפנה ציד כדי להכין 'משמר מולדת' ארצישראלי, זאת אומרת, בעורף ובמרחק מסוים ולא קטן מהחזית". ואומרים עוד דבר: "כל זמן שלא ברורים הסיכויים מתי יהיה לנו ציד לכך, אנחנו לא נתחיל באימונים יותר רחבים".

אף פעם לא נאמרת כל האמת. אבל לפעמים אין צורך לומר את כל האמת. ולפעמים העובדה שישנה טענה מסוימת, שהיא אמיתית, היא איננה נותנת אפשרות להיאחז בטענה שאיננה באה לידי ביטוי ולסתור אותה ולעקור אותה משורש. זהו מצב המערכה בה אנחנו עומדים כיום. המערכה הזאת מוכרחה להימשך, ואנחנו בינתיים צריכים לעשות מה שאנחנו יכולים לעשות בכוחות עצמנו. אבל עלינו לדעת כיצד עומדים הדברים.

אני חוזר לעניין הבטליונים. ישנם כמה וכמה סיבוכים קשים מאוד המלווים את תנועת ההתנדבות והגיוס מראשיתה. זאת לא הפעם הראשונה שאנו מבררים את הבעיה הזאת בציבור שלנו, ואני פטור מלתנות את כל פרשת הסיבוכים הנפשיים והמעשיים. אבל כיום אנחנו נותנים את הדין על סיבוך אחד. היתה בתוכנו מלכתחילה חתירה לממדים רחבים של הגיוס. זה מצידנו. מצד הממשלה היתה חתירה להסתייע בנו לשם מילוי הצרכים הדחופים ביותר, ושני הדברים האלה נפגשו, והתוצאה של הפגישה הזאת היתה הקמת מספר רב של יחידות מקצועיות הממלאות במלחמה תפקידים חשובים מאוד, תפקידים אשר אי-אפשר לנהל מלחמה ואי-אפשר לנצח

9 מאיר גרבוובסקי (ארגוב) (1905-1963). עלה מרוסיה ב-1925. מפעילי הפוע"צ ומפא"י. חבר הוה"ל מראשית שנות ה-30. התנדב לצבא הבריטי ב-1940. לימים ח"כ ויו"ר ועדת חוץ וביטחון של הכנסת.

10 גרבוובסקי, סמל ביחידת "באפס", עמד בדבריו על צידו הצבאי הדל של יחידות ה"באפס" בהשוואה לציד המלא של יחידות צבא פולין שרכזו בא"י וחזו בקרבת יחידות ה"באפס".

במלחמה מבלי שתפקידים אלה יתמלאו ויתמלאו היטב. אבל זה לא מצטרף למילוי אותם התפקידים אשר לפי המסורת המקובלת – והמסורת המקובלת משפיעה על חיי הנפש של הציבור ושל כל חייל וחייל – בהם תפארת הצבא.¹¹

בביקורי האחרון במצרים סיירתי שמונה-עשר מרכוזים של יחידות יהודיות – רבע יחידות שלמות, פלוגות שלמות ופלגי פלוגות – בהם עשרה מרכוזים של גברים ושמונה מרכוזים של נשים. זה לא ממצה את כל החשבון. יש לפחות עוד חמש נקודות שלא ביקרתי בהן, אשר ארבע מהן או שלוש מהן נמצאות בחזית, ומשום זה לא יכולתי לבקרו. וזה מחוץ, אולי, לשני תריסרים של יחידות או מרכוזים שבהם נמצאים אנשי חיל התעופה שלנו. כל זה מסופר על מצרים. בכל המקומות האלה, ביחידות הגברים, היו מוסדרים רישמיים, ובכל הנקודות של הנשים היו כינוסים, פגישות ושיחות או נשפים.¹² בכל מקום ומקום הבאתי את בשורת הגדודים והסברתי את ערך הדבר. יחד עם זה, אמרתי לבחורים ולבחורות האלה שני דברים: "לכם לא יהיה חלק ביצירה הזאת. אתם לא תשתתפו בה. אבל לכם יש חלק ביצירה הזאת, כי אילמלא הגיעה תנועת ההתנדבות שלנו לאותם הממדים שהגיעה אליה, אילמלא היא הקיפה אותו מספר הגברים והנשים שהיא הקיפה, אילמלא היא נחלה אותה ההצלחה ואותו הכבוד אשר היא נחלה, לא היינו מגיעים להישג זה".

מדוע אמרתי את הדבר הראשון? פה אדם התרעם על כמה הערות שהפסקתי בהן את דברי גרובובסקי. אילו היה גרובובסקי כאן והיה אומר: "אנחנו צריכים להתחיל לדרוש העברת חיילים מפלוגות מקצועיות לפלוגות הרגלים. אני יודע שהדבר הזה יהיה קשה כקריעת ים סוף. אל נרתע מהקושי. נציג את זה על סדר היום, נדרוש את הדבר הזה", לא היה אז להעיר לו איזו הערה. אבל כשגרובובסקי זורק לתוך קהל בלתי בקיא, הנפזר מחר על פני כל הארץ ומפיץ את המושגים שהוא רכש כאן, את האימרה הסתמית "חיילים מפלוגות אחרות מוכרחים עכשיו לעבור", אזי זה מטעה וזה יכול להכשיל. וראיתי חובה לעצמי ונטלתי רשות לעצמי להפסיק אותו.

ובכן, לא במקרה, לא כלאחר יד ולא בהיסח הדעת יש לנו פלוגות הובלה ויש לנו פלוגות מהנדסים, אלא כל פלוגה ופלוגה באה כתוצאה מצורך הכרחי. יש בכלל אסון שיכול לקרות לאיש צבא או לקצין – זהו כשהוא נעשה להכרחי. קצינים מזהירים איש את רעהו: "הישמר פן תהיה הכרחי. כאשר אתה הכרחי אז לא יעבירו אותך ממקום למקום, תישאר תקוע במקומך עד סוף המלחמה. והיות ותישאר תקוע במקומך לא יעלו אותך בדרגה, מפני שאתה נמצא בתוך מסגרת כזאת ששם אין תקן בשביל איש בדרגה יותר גבוהה. אתה הכרחי? אתה איש הכי אומלל בצבא. אסון יותר גדול לא

11 הכוונה ליחידות לוחמות, לחיל הרגלים.

12 מדובר באירועים שקויימו במיוחד לרגל ביקור מ"ש, והעידו על הכרה במעמד הסוה"י.

יכול לקרות לך". ואלה הם "האסונות" הקורים לנו כסדר – אנחנו נעשים להכרחיים והבחורות שלנו נעשות להכרחיות.

אני הייתי במחנה שיש בו 300 בחורות העובדות בנהגות והעובדות במחסנאות. זהו מחנה אדיר של אֶרְדֶּנְס [חיל ציוד וחימוש] – משק גדול מאוד. אני זוכר, אגב אורחא, חברים וחברות, איך כל העניין של גיוס הנשים הועמד על חודו של חרב אחת: "הן תנהגנה קצינים או לא תנהגנה קצינים?" זאת היתה השאלה אשר לפיה צריך היה להכריע בעניין גיוס הנשים לחיוב ולשלילה. והיתה שאלה של מערכה מדינית: שהבחורות לא תנהגנה קצינים... אני מתכבד לבשר: אין ברחבי מצרים וברחבי ארץ-ישראל אף בחורה ארצישראלית אחת המשמשת נהגת לקצין. זאת אני אומר, אני, שלא חשבתי את זה לגמרי לאסון.

ובכן, אין דבר כזה, אבל יש קבוצות בחורות, והן הולכות וגדלות, הנהגות במכוניות ובמכוניות כבדות למדי, בשירות בתוך מחנות, במחנות רחבים מאוד, כובשות את המקצוע הזה ומשתלטות עליו. ויתר על כן, יש כבר התחלה של כיבושים חלוציים של האישה העבריה הארצישראלית האופייניים לה, כמו שרואים לפעמים ניצוץ ראשון של משהו שהוא קטנטן מאוד, אבל מבחינים בו את כוח החיים, את כוח הצמיחה. כך נתקלתי בשלוש בחורות, שלוש בחורות בלבד, אשר ניתן להן להיכנס לפני ולפנים לתוך הגראז', לתוך הסדנה שבה מתקנים מכוניות. אם כן, דבר כזה עוד לא ראו. נהגות כן, אבל הסדנה היא נחלת הגבר. והנה באה בחורה ודרשה כניסה לסדנה. ואחרי ניסיון איתה הכניסו עוד אחת ועוד אחת. שתיים מהן הן תלמידות מהטכניון בחיפה ואחת סתם בחורה מתל אביב. הן אפוא לא רק נוהגות במכוניות, אלא גם מתקנות מכוניות והן עוסקות במכוניות ובמכשירים. הן עובדות כמסגרות וכמכונאות, ויש להן הסכנה להיחפך להכרחיות, להחליף גברים, והגברים ילכו ולא ישובו כבר ואז לא תוכלנה לזוז משם.

קולונל אנגלי זקן שכנראה, לפי צבע שערותיו, ראה מראות בימיו, סיפר לי פרשה של לבטים וצרות צרורות שהיו לו במחנה הזה, איך הוא ניסה בני עמים שונים, גברים, בעבודה ונכשל כישלון אחרי כישלון, עכשיו אורו עיניו ואיך הוא נשם לרווחה בבוא 300 הבחורות האלו, ואיך הבחורות האלו כבשו את העבודה ואיך הן עושות את העבודה הזאת – באיזו אחריות, באיזו דייקנות ובאיזו הקפדה ובאיזו מסירות ובאיזו הבנה! וקלטה אוזנו שמץ שיש גם פולניות במזרח התיכון ושעתידיים להביא פולניות למצרים, ושיש מישהו שאולי אז חושב שכדאי, אם כן, לסדר את הדברים ולהסדיר את הדברים כך שהארצישראליות תתרכזנה בארץ-ישראל ופולניות, שממילא בנכר ושארץ-ישראל בשבילן נכר בדיק כמו מצרים, שהן תהיינה במצרים והארצישראליות תהיינה בארץ-ישראל. לא מהיותו סבור שאסור לארצישראליות לשרת שלא בארץ-ישראל אלא מכיוון שיש אפשרות להן להיות בארץ-ישראל, מדוע לא?

קלטה אוזנו שמץ מִנֵּה והוא התחלחל ואמר: "מה זה? איך אני אסתדר בלעדיהן? איך אני אעבוד בלעדיהן? זהו מרכז האספקה העיקרי לחיות. שם כל מה שהאנויות מביאות לפורט סעיד ומה שנפרק בפורט סעיד מובא לשם, ולשם מגיעים קרונות גדולים וצריך לפרק את כל הדבר הזה – כלי נשק וחלקים של נשק וכל מיני תחמושת ומכונות ומכשירים וחלקים של מכונות ומכשירים עד למסמר קטן, עד לנעץ, עד לבורג קטן, וכל זה צריך למיין, ואחר כך באות הזמנות מפלוגה זאת, מפלוגה זאת, וצריך להרכיב חבילות ולשלוח את ההזמנות. זהו מרכז שיטת העצבים של מכונת האספקה. את זה אי-אפשר להעביר לארץ-ישראל!" ובכן, הן נעשו להכרחיות.

והוא הדין לגבי פלוגות הגברים שלנו. פלוגה אשר הצבא השקיע בה דמי אימון, הוציא זמן עליה, בינתיים האכיל והשקה והלביש והכין את האנשים האלה עד שהם ילמדו את המלאכה, ונתן בידם מכונות והרגיל אותם למכונות ולימד אותם לתקן את המכונות האלו, שהאנשים האלה יושבים איש על מכונתו והם מובילים דברים נחוצים – על כל פנים לדעת הצבא הדברים האלה נחוצים – לא יורידו אותם מהמכונות כדי לשלוח אותם לפלוגות רגלים רק לשם עשיית נחת רוח ליישוב העברי.

ואם יש פלוגות מהנדסים הוא הדין לגבי דידן, ופלוגות מהנדסים הולכות ומתרבות. והן לא רק הולכות ומתרבות במספר, אלא הן הולכות ומתגוונות בהרכבן. זה לא כך שכל פלוגת מהנדסים חדשה היא מאותו המין. כמעט כל פלוגת מהנדסים המוקמת עכשיו היא ממין חדש. ואני ראיתי בבת-אחת שלוש פלוגות בהתהוותן, ורביעית אשר מתהווה לא ראיתי מפני שהיא בחזית. אני ראיתי פלוגת חשמלאים מוקמת עכשיו. אני ראיתי פלוגה לציוד מכאני – מכונות לחפירה, ליישור [קרקע], טרקטורים וכולי, מוקמת עכשיו, אשר לתוכה יכנסו הטרקטוריסטים אשר התגייסו מקודם. אני ראיתי פלוגה מיוחדת של מודדים ומדפיסי מפות. וכל אלה, תדעו לכם, עם כל היהירות שלנו על הרמה הגבוהה של מומחיותנו המקצועית, כל הפלוגות האלו מלאות מקצועות חדשים בשביל טובי האנשים שלנו, והם צריכים ללמוד אותם. טובי המודדים שלנו הם דרדקים לגבי המודדות הצבאיות. והקצין, שהוא בעל מקצוע, פוסל מודדים מופלגים מארץ-ישראל אם הם קשישים יותר מדי. הוא אומר: "האיש הזה כבר לא ילמד דבר חדש. מודד צעיר, אשר יודע את הטכניקה האלמנטרית, הוא צעיר והוא גמיש והוא ילמד איזה דבר". והוא לוקח אותם.

אני הייתי נוכח במיסדר בתנאים פנטסטיים לגמרי, בתוך מערה ענקית אשר אומרים כי פרעה חצב מתוכה אבנים לפירמידות שלו. אולי כמה פרעה, על כל פנים אחד הפרעה. ובתוך המערה הזאת נערך מיסדר של הפלוגה הזאת. ואחת משלוחות המערה הזאת נהפכה לבית דפוס גדול למפות. אני אולי פה מספר מה שלא צריך לספר. אבל הן לא אמרתי איפה זה. וראיתי שם חבר מתל יוסף, שהיה עובד אחראי בדפוס של "הקיבוץ המאוחד" והדפיס את "מבפנים" ויתר ההוצאות של "הקיבוץ המאוחד", והוא

לומד שם מקצוע חדש לגמרי – הדפסת מפות. וכאשר ילמדו אותו את המקצוע הזה, אז לא לשם כך ילמדו אותו כדי לשחרר אותו אחר כך לפעולה אחרת. משום שפלוגה זאת היא עכשיו חטיבה אחת והיא חיה את חייה בזמן לימודה יחד, אבל ישלחו חמישה אנשים מפה לאיראן, כי מאיראן מודיעים שאין מפות די מפורטות בשביל חלק זה או אחר של הארץ, או שגילו שגיאות במפות שישנן. וישלחו אנשים ללוב וישלחו אנשים לעיראק, והאנשים יהיו בתנועה בלתי פוסקת. ואנשים אשר יגיעו לדרגה כזאת – אותם ישחררו לחיל רגלים?

חברים, זה לא אומר שמבחינה אובייקטיבית אי-אפשר להגיע, או שלא צריך שתהיה לנו תקווה שנגיע, שתהיה לנו מישאלה ודרישה להגיע לכך – לריכוז כל הפלוגות האלו, על כל פנים חלק מהן, בחטיבה גדולה. אבל זה לא יהיה במסגרת הגדודים, זה לא יהיה במסגרת הבטליונים. זוהי חטיבה מסוימת, בעלת גודל מסוים ותפקידים מסוימים. הלוואי שיינתן לנו במסגרת הזאת למלא את מלוא התפקיד. אבל יש חטיבות יותר גדולות אשר נוכל להגיע אליהן. יש בריגדה. יש בריגדה פשוטה ויש בריגדה יותר מורכבת, יותר מסועפת, יותר ענפה. יש דיביזיה ושם יש צירוף של רגלים ותותחנים והובלה ומהנדסים מלכותיים ואתנים וכולי. לא נשים. התברורות צריכות לדעת זאת. לא נשים, בלתי אם תקום מהפכה בצבא הבריטי. מפני שאין צירוף נשים ליחידות המיועדות לתנועה ולקרב. ויש לנשים שדות פעולה מיוחדים, אשר האישה יכולה לבחור בהם או לעמוד בהם.

אבל אלה הם עתידות. ואנחנו עומדים עדיין במערכה על מלוא אפשרות הפעולה במסגרת של בטליונים. ובכן, טוב שאנחנו נדאג שתמיד יעמוד איזה דבר על האופק. ואם עניין הבטליונים כבר לא עומד על האופק, לאחר שהוכרו מפיו של מיניסטר המלחמה, אנחנו צריכים כבר להעמיד דבר גדול יותר, דבר יותר רחב על האופק. אבל, כשדיברתי על גדודים, חובתי היתה להגיד ליחידות שנפגשתי איתן, גברים ונשים, שהם, על כל פנים רובם הגדול, יישארו בתפקידהם.

אני רוצה עוד ועוד להסביר את הדבר הזה. גם בבטליונים יש אלמנטים נוספים על הרגלים, ולא רגלים בלבד, אבל הם מעטים מאוד. ייתכן כי יעלה בידנו לפעול, שיקחו בשבילם אנשים מפלוגות הובלה או אחרות. זה לא יעלה ולא יוריד לגבי קיום תפקידן של הפלוגות האלו. הן תישארנה בתפקידן ותישארה מפורזות. אני יודע, יש גם ברכה בפיוזר הזה. בדיעבד, יש אפשרות גם להתנחם בהן, אני יודע, במידה שהרשת של הפלוגות שלנו המקצועית לפי ענפי השירות, והטריטוריאלית לפי מקומות הפעולה, הולכת ומתרחבת – מתרחב שטח הפגישה והמגע של הפלוגות שלנו, של מפקדיהן של קציניהן, של סמליהן, חייליהן, עם העולם החיצון, עם צבאות בני הברית. ובמידה שמתרחב שטח המגע והפגישה, עולה קרננו בדרך כלל – כמובן, יש גם תמיד יוצאים מן הכלל – עולה הכבוד שלנו, מתבלטת יותר ויותר ישותנו.

אנחנו נעשים לחטיבה יותר חיה בחלק עולם זה. אין כבר קצין שאינו יודע שאנחנו קיימים, או שהוא בעצמו נפגש או שהוא היה בפלוגת מהנדסים, אשר אותה שירתה פלוגת הובלה שלנו, והוא הכיר את האנשים או שהוא נפגש עם מישהו בלוב. הוא עבר דרך ארץ-ישראל. הוא נפגש עם מפקדים של "באפס" והם סיפרו לו מה זה חיילים של "באפס". הוא נפגש עם איזה קצין והלה סיפר לו שהוא היה מפקד אזור והיה באקספרטיזא אי-שם לראות את העבודה והוא מתפעל ממה שראה וכולי וכולי. והוא הדין לגבי הבחורות. עשרת מונים לגבי הבחורות. אין כלל לשער גובה ההערכה לגבי הבחורות שלנו, בייחוד בשלבי הפיקוד העליון, מפני שכנראה תנופת העבודה שלהן, היכולת, ההתמסרות השלמה ורצינות היחס לעבודה שפוגשים מצד כלל החברות שלנו – יש בזה דבר-מה מפתיע, בלתי רגיל, ותוהים על התופעה הזאת – מניין מעיינות המרץ הזה ויכולת ההתמסרות?

כפי שאמרתי, התוצאה היתה ריבוי הפלוגות המקצועיות, והריבוי הזה עדיין נמשך. גרובובסקי כאן טען, שיש פוליטיקה לגייס פלוגות מקצועיות. אני שאלתי: מי מנהל את הפוליטיקה הזאת? התשובה על זה עוד יותר ערפלה את העניין. אינני יודע על פוליטיקה כזאת. אני שולל שהיא קיימת. ישנה עובדה של גיוס פלוגות מקצועיות. לא פוליטיקה ישנה כאן, אלא ישנה כאן הצטרפות של כמה וכמה גורמים, ואני יכול למנות ארבעה חמישה גורמים כאלה.

אל"ף, הגורם הראשון הוא העניין שיש לצבא צורך בפלוגות המקצועיות וחותרים לכך בכל הכוחות. ההובלה טוענת: נחוצים לה עוד, הב עוד. המהנדסים טוענים: נחוצים להם עוד. כל מקצוע ומקצוע תובע עוד ועוד אנשים.

בי"ת, הסיבה השנייה היא שיש בעלי מקצוע בתוכנו. פעם בויכוח חבר אחד אמר: "צריך להסתיר את המקצוע". אני אמרתי על זה: "נניח שלא אדבר על כך שלפי תפישה ידועה חטא הוא כלפי המלחמה והדמוקרטיה ורוסיה הסובייטית להסתיר מקצוע, מפני שחייל בתור בעל מקצוע יעיל יותר ופורה יותר מחייל מחוסר מקצוע". אני רק אמרתי זאת: "חייל פרט יכול להסתיר שהוא בעל מקצוע. היישוב היהודי לא יכול להסתיר שיש בתוכו המון בעלי מקצוע. הסוכנות היהודית לא יכולה להסתיר את העובדה שיש בעלי מקצוע. היא איננה יכולה להגיד 'מא בערפיש' – אינני יודעת". גימ"ל, רצון האנשים. רצון האנשים מתחלק לכמה ראשים: רצון האנשים לעבודה במקצועם, רצון האנשים ללמוד מקצוע, רצון האנשים לשרת בחוץ לארץ ולהיות יותר קרוב לחזית ולחיות חיי תנועה ולא חיי עמידה, רצון לקבל משכורת יותר גבוהה. כל אלה הם דברים פשוטים ואנושיים!

דל"ת, הבדיקה הגופנית החמורה, הקפדנית, לגבי חיל הרגלים. ואנחנו צריכים לדעת זאת, כי קודם כל ישנו הבדל בבריאות, ושנית, אנחנו צריכים לדעת שאנחנו ציבור חלש בגופו וציבור מלא פגמים גופניים. אם אנחנו לא ידענו זאת, אז זה התגלה

לנו לרגל הגיוס. זה נתגלה באחוז הגבוה של משתחררים מהצבא בגלל חולשה גופנית, ובכלל בגלל תגובה יותר מדי חריפה, פוגעת, של הגוף לניסיונות השירות בצבא. ה"א, הסיבה האחרונה לדבר הזה זה נאומים כנאומי של גרבוזבסקי. והנאומים האלה הם לא רק מעל במה זו, אלא במכתבים ובסיפורים ובשיחות ברכבת ובשיחות באוטובוס ובכל מיני מסיבות - הוצאת דיבת ה"באפס" רעה באוזני הציבור הצעיר. זה סיפורים בגוזמאות על כך שיום רואים כיצד מכניסים מכונות ירייה למחנה הפולנים, ופולגת ה"באפס" ממלאת חצי זמנה בצחצוח. כל אלו הן גוזמאות, אבל גם לולא היו גוזמאות, האחריות צריכה היתה לצוות להצדיק את הדברים, ולדעת שיש פה מערכה ויש עסק עם חיי נפש של איש צעיר, וצריך להגיד לו: נכון שאנחנו לא יצאו לקרב, או נכון הוא מה שאומרים בנוגע לפולנים וציוד עבורם. אבל הסוכנות פועלת בעניין זה ויש מערכה על כך, ובמידה שתרכיבנה פלוגות, נתגבר על כך. כך צריך לדבר! אז אפשר, כמובן, לדבר כך שהמסקנה היא שצריך לעמוד במערכה, אבל בינתיים הבחור הפשוט מסיק מסקנה אחרת.

ואנחנו, כשעשינו את המאמץ האחרון וההתייבות העלתה אנשים [להתנדבות לצבא], הרי לכאורה ברור היה שאם תהיה שליטה [על גיוסם], למי היא ישנה יותר בהתייבות? לקיבוצים, ובתוך התנועה הקיבוצית "הקיבוץ המאוחד" הוא שנקט קו יותר תקיף של שלטון על אנשיו, ומ"הקיבוץ המאוחד" לא הלכו כל האנשים לחיל הרגלים, ואנשים בלתי מקצועיים הלכו ליחידות מקצועיות. אני בעצמי נתקלתי בבחור כזה שעמד בתור לבדיקת הרופא בסרפנד. גם היום נכנסתי בויכוח עם בחור אחד, שאני מכיר אותו ולכן הרשיתי לעצמי להיכנס איתו בויכוח - ואין אני יכול לעשות זאת כל פעם - והוא ניסה להוכיח לי שהוא צריך ללכת דווקא להובלה והלך להובלה ולא ל"באפס".

עכשיו גריג אומר, ובשבילו במחילה מכבודו זה טכסיס טוב מאוד, יעיל מאוד - הוא כל הזמן עמד בהגנה ובהגנה קשה ועכשיו הוא עבר להתקפה - הוא אומר: הא לכם בטליונים... עכשיו אנחנו נתקפים, אנחנו עכשיו בהגנה, אנחנו נתבעים והוא התובע. אבל כאשר אמרתי בקהיר, כאשר ראיתי שהקצב שם יותר איטי לגבי הקמת הבטליונים מכפי שאפשר לחשוב - הן זה יכול להיות יותר מעשרה בטליונים! - או טענתי: "הלא גריג דיבר על 110,000" אמרו לי: "אם אתם יכולים לתת 10,000, אז לא פחות מ-5,000 מזה ליחידות מקצועיות!" אמרו דברים ברורים: "אנחנו מבינים היטב את הקונספציה הציונית של הגיוס, המחייבת ריכוז מקסימלי והופעה ככוח לוחם, אבל אנחנו איננו עוסקים בהגשמת קונספציות ציוניות. אנחנו עוסקים במלחמה נגד היטלר כפי שאנחנו מבינים את אופן הנהלתה. ולנו נחוצות כאויר לנשימה ליחידות מקצועיות. אי-אפשר בלעדיהן!" כשאמרתי: "אל תחרדו כל כך. עד עכשיו לאינפנטריה הלכו מ-20 אחוז עד 25 אחוז ולא יותר", הם אמרו לי על זה: "כן, אבל עכשיו הרגימנט הארצישראלי

מתחרה בגיוס לכוחות המקצועיים, ולכן אנחנו רוצים להבטיח לפחות 50 אחוז". ובכן, אני אמרתי להם שמה שיתחרה בגיוס לרגימנט הארצישראלי זה לא יהיה גיוס ליחידות המקצועיות, כי אם הממשלה הארצישראלית תתחרה בגיוס לרגימנט הארצישראלי על ידי התקנות שלה ועל ידי ההפרעות לגיוס בעלי מקצוע, שכבר החלו באופן רציני מאוד לאו דווקא מתוך ריתוק העובד לעבודתו ובאמצעים כאלה. בכלל, [השלטונות] דורשים מהצבא שלא יגייס בעלי מקצוע, אבל אינני בטוח, גם אם יניחו לנו, שלא תהיה הפרעה ממשלת ארץ-ישראל. אל תטעו, זה לא גיוס בעלי מקצוע אלא גיוס אנשים ליחידות מקצועיות. אנשים מקווים ללמוד מקצוע. זה לא רק משכורת יותר גבוהה בעד שרות בחוץ לארץ, אלא גם בעד לימוד מקצוע ואפשר מזמן לזמן להתקדם ועולים בשכר, ואם יש לאיש משפחה או העניין הוא רציני מאוד. ובכן, ברור שמוכרח להיעשות כאן מאמץ עליון. קודם כל, להגביר את הגיוס בכלל. שנית, בתוך הגיוס להגביר את הגיוס ליחידות הרגלים. והנה אני רוצה לומר ככה – יש דברים שאינני יכול לדבר עליהם באופן חופשי במסיבה כה גדולה. אצלנו, בדרך כלל, יש מידה יותר מדי גדולה של התרת הרצועה בזמן האחרון, ואנחנו צריכים לבדוק היטב את הרצועה ולהדק אותה קצת בנוגע לדיבור בציבור על עניינים ידועים¹³ – אבל אמרתי שעלינו לעשות מה שאפשר לעשות בכוחות עצמנו, אלא שיש כאן בעיות רציניות מאוד, ובעיה אחת היא בעיית האמצעים.

ישיבה ג', המשך דברי מ"ש:

משה שרתוק: אני רוצה קודם כל לתקן שני רשמים מוטעים שיכלו אולי להיווצר משמיעת דברי אמש. הזכרתי, שכאשר מבקרים בפלוגות נתקלים לפעמים בחיוכי ולזול. אינני רוצה, בשום פנים ואופן, שהחברים יסיקו מזה מסקנה כאילו קבלת הפנים שזוכה לה נציג הסוכנות בבקרו בפלוגות היא קבלת פנים של ולזול. ההפך הגמור מזה. אני מוכרח לציין זאת, כדי שלא תיווצר כל טעות. אבל אנחנו מכירים בת צחוק מסוימת, שבוודאי אבות אבותינו נפתלו איתה בפגישותיהם, ואבותינו ראשוני הציונות נתקלו בה, ואנו נתקלים בה בכל מקום ומקום, אחד בעיר ושניים במדינה, אבל זה רק מלמד כי פיקחות וחוכמה יהודית ידועה מצאה לה קן גם בצבא. זה בשום אופן אינו מלמד על הכלל.

רושם מוטעה אחר, שיכול היה להיווצר, הוא כאילו אני רואה איזו ברכה מיוחדת בפיוור שלנו בענפי השירות השונים בצבא. לא מיניה ולא מקצתיה. לא זאת המדיניות שלנו. לא זו השאיפה שלנו. אמרתי רק כי בתוך הפיוור הזה ישנם גם פיצויים מסוימים והצבעתי על הפיצויים האלה. כך הדין בכל ענפי עבודתנו. לא בכל

13 הכוונה לגיוס וקיום פלוגות הפלמ"ח.

שטח פעולה עולה בידינו לקיים את הקו הראשי שאנו מתווים לנו מתחילה. כשאנו בונים כביש אין אנו יכולים לבנות אותו בקו ישר, אלא מוכרחים לעשות כל מיני זיגזגים, עליות ומורדות. במידה שפועם איזה כוח פנימי, דוחף עצמי, הוא מבקיע לו דרך והוא בא על שכרו עם כל גילוייו, גם אם לא כל הגילויים האלה הם לפי מישאלתנו השלמה.

ועכשיו להמשך דברי. עניין של פעולה עצמית בשטח מסוים – צריך שיהא ברור לנו כי רובצות עליו הגבלות מסוימות. לפי דעתי, יש קודם כל הגבלה נפשית מסוימת. כאשר אנו בוחנים אנשים לצבא או לנוטרות, לשירות פעיל, אנשים אלה נכנסים אז למסגרת כזו של משמעת ולמשטר כזה של חיים, שהם מחזיקים בו מעמד כל זמן שהשירות שלשמו הם התנדבו נמשך. החיילים יודעים כי הם התגייסו לכל ימי המלחמה, וגם אם נניח שהמלחמה תתרחק לגמרי מגבולות הארץ ותתלקח באיזה מקום אחר, החיילים שיישארו שם ידעו שחובתם ללבוש את המדים האלה, לציית לפקודות ולמלא אחריהן כל ימי המלחמה בלי שום טענות ומענות.

אבל לא כן בשטח אחר. כאן מוכרחה תמיד ללוות את האיש ההכרה, שזה שהוא הפקיע את עצמו ממסגרת המשק ומקדיש את עצמו – בחלקו, ובהרבה מקרים את כולו – רק להתעסקות מסוימת, שזה עונה על איזו תביעת השעה, שזה מחייב. לא הגענו למצב כזה, למרות זה שנשקפה לנו סכנה תמיד בארץ, שנקבע ונאמר שאנו צריכים להחזיק תמיד חלק אחד של היישוב הכן על המשמר. אנו רוצים שהיישוב בכלל יעמוד על המשמר, אבל לא הגענו למסקנה כזאת בימים כתיקונם. הגענו למסקנה כזאת בתוך מצב המלחמה, בתוך תהפוכות המלחמה, מפני שישנם רגעים וישנם מצבים שבהם אנו חושבים שעלינו להיות נכונים לצרה רבתי. אבל מצבים כאלה עלולים לחלוף, והרגשה כזאת יכולה גם להיחלש, ואנו איננו יכולים לסמוך על כך שנוכל לקיים מסגרת מסוימת [הפלמ"ח] בגבולות זמן בלתי מוגבלים. זה יהיה תמיד תלוי בהשתלשלות המסיבות החיצוניות. זה ראשית.

שנית. אנו איננו יכולים להניח אפשרות של חופש פעולה גמור מצידנו. אחת המסקנות שעלינו להסיק מהעובדה השלילית שצינתי אתמול – על אי-התקדמות שלנו לקראת ארגון "משמר המולדת" רחב ממדים – היא שאסור לנו להתפרק מנשק הוהירות ולא צריך שתשרור אצלנו ההשליה כאילו שהכול מובן והכול מוסכם. הנחה כזאת תהיה בהחלט בלתי מוצדקת ואנו עלולים לשלם בעדה מחיר יקר ומחיר מיותר, ועלינו לדעת את הדבר הזה היטב. גם הדבר הזה מוכרח להשפיע על התכנונותנו העצמית.

והצד השלישי, אפור ופרוזאי מאוד, ועל אף על פי כן זהו צד מעשי מאוד – צד האמצעים, הצד הכספי. במידה שחברים דיברו כאן בעניין זה והתקיפו את נשיאות "מגבית ההתגייסות" על צרות התפיסה שלה ועל צמצום המעוף שלה, הם טענו בעיקר בשם צורכי משפחות המגויסים שאינן מקבלות די. אבל "מגבית ההתגייסות"

אינה מוקדשת רק לזה, ועד עכשיו היא לא היתה מוקדשת בעיקר לזה, אלא מהכספים שהוצאו עד עכשיו מכספי "מגבית ההתגייסות" הוצא חלק הארי לצרכים אחרים [של ה"הגנה"]. והנה התברר, שעל כל פנים במסגרת הפעולה הקיימת לא נוכל בשום פנים ואופן להחזיק מעמד במסגרת ההוצאות האלה. קודם כל, המוסדות המוסמכים באו לכלל דעה אחת, כאשר ניגשו למפעל "מגבית ההתגייסות", שלפחות מחצית מהכנסותיה – ובעצם הוחלט מלכתחילה שיותר ממחצית מהכנסותיה – צריכות להיות מוקדשות למה שאנחנו קוראים הצרכים הסוציאליים של ההתגייסות, זאת אומרת למגוייס שבשירות. עזרה למשפחתו, עזרה לו כשהוא מוכרח, בגלל פגעי השירות, להשתחרר ממנו ויש לעזור לו להיכנס למסלול החיים. לחלק זה צריכות היו להיות מוקדשות לפחות חצי, ולפי גירסה אחת, יותר מחצי של ההכנסות.

אבל תחת עקת מצב ידוע היינו מוכרחים לשנות מן המטבע הזאת ולהקדיש את רוב הכספים שעלה בידינו לרכוש מהכנסות "מגבית ההתגייסות", או על חשבון הכנסות אחרות של "מגבית ההתגייסות", לצורכי הביטחון. צריך שיחא ברור, שהדבר הזה לא יוכל לשמש קו לחלוקת הכנסות "מגבית ההתגייסות" להבא. לא רק שהדבר הזה לא יוכל לשמש קו, אלא שאנו נצטרך להפוך את הפרופורציה כדי לקיים את ההחלטה הראשונה אשר קיבלנו, והיא גם בבחינת התחייבות כלפי התורמים. לכן אין בדעתנו לצמצם באופן חריף בזמן הקרוב את ההקצבות מ"מגבית ההתגייסות" לצורכי הביטחון. אנו צריכים להגדיל באופן ניכר את "מגבית ההתגייסות", והשאלה היא עד כמה הגדלה ניכרת מאוד היא בגדר של אפשרות מעשית.

אני בטוח שגם ריפטין¹⁴ יסכים, שנקל יותר להכריז על כך מעל במת המועצה מאשר להגשים את הדבר הזה בחיים. אין זה אומר שאי-אפשר להגשים את הדבר הזה בחיים. אבל בכל זאת יש כאן שאלה רצינית מאוד שיש לבדוק אותה. עצם העניין גם הוא היה דבר חדש בתוכנו ורבים ליוו אותו בספקנות גדולה. עצם זריקת הסיסמה של רבע מיליון לירות במשך מספר חודשים, נניח אפילו במשך חצי שנה, היה בו משהו מהפכני בתוכנו, ולא היה כל ביטחון אם הפעולה הזאת תתחיל באופן כזה שאפשר יהיה לקוות שהמטרה הזאת תושג.

אקדים עוד – עצם יצירת נשיאות "מגבית ההתגייסות" שתהא מקובלת על כל החוגים, גם זה היה דבר שלכתחילה הצלחתו היתה מפוקפקת מאוד ושעלה בהרבה עמל וטורח ובהרבה גישור וניגודים ובתשלום פיצויים שונים. אחרת הדבר לא היה, לא בתחילת יצירתו ולא במהלך עבודתו, לאחר שנוצר. הנה הצלחנו להרכיב חבר אנשים לא גדול – גם זה חידוש בתוכנו – בסך הכל חמישה אנשים, בתוכם שני מועמדי ההסתדרות, אשר התמסרו לעניין הזה וגילו לא רק התמסרות רבה, אלא גם תנופה לא מעטה והגיעו לידי תגובה חיובית רחבה מאוד ביישוב.

14 בדבריו תבע ריפטין להכפיל את תקציב "מגבית ההתגייסות" לחצי מיליון לא"י.

עם כל ההצלחה, אני רוצה לציין שההכנסות של חודש אוגוסט – אין לי שום רשות למסור כאן מספרים – שהגיעו כבר לשיא מסוים, לא הגיעו עדיין לאותו הסכום הדרוש כדי שבחצי שנה יהיה לנו רבע מיליון לירות, ויש לחשוש שבלי מאמצים גדולים מאוד ההכנסות של חודש ספטמבר, גם בגלל החגים וגם בגלל "שמנת" שכבר הוסרה בחודש אוגוסט, ושאין להסיר אותה עוד פעם בחודש ספטמבר, תרדנה ולא תעלינה על הסך הכל של חודש אוגוסט.

דרושה הגברת מאמצים והתמדת מאמצים, התמדת מאמצים גם היא דבר לא קטן, כדי להגיע באמת לרבע מיליון לירות. אבל אם החברים אומרים שרבע מיליון לירות זה משהו "מגוחך" וכמוהו כאין, וצריך לפרוש את הכנפיים לממדים הרבה יותר גדולים וצריך לדבר על מיליון או שלושת רבעי מיליון לירות לפחות, עליהם לדעת שצריך לגשת לעניין זה כמו שניגשים לניסיון לחולל מהפכה במושגים. אין ההסתדרות יכולה להפריח סיסמאות כאלה סתם. לעת עתה, ההסתדרות החליטה בתחילת הפעולה לתרום 25,000 לירות ממוסדותיה כמילוה ראשון, כדי לתת אפשרות של תנופה ראשונה לפעולה. המילוה הזה לא יצא לפועל. ההסתדרות לא גייסה ממוסדותיה את הסכום הזה, אלא גייסה סכום קטן מזה, סכום הרבה קטן מזה. ההסתדרות לא באה ולא הניחה את הסכום הזה על השולחן. היא, כנראה, ביקשה שיוציאו זאת ממנה בצבת. האשמה היתה שלא הוציאו זאת ממנה בצבת. כאשר היא החליטה, היא לא באה מתוך אותה הדחיפה לחייב אחרים והניחה על השולחן המחאה של 25,000 לירות. זאת היא לא עשתה. היא חיכתה, כנראה, שיאיימו עליה, יכעסו עליה, ירעישו עליה עולמות – אז היא תיתן 25,000 לירות. עובדה היא שהיא לא הביאה את הסכום הזה.

אם ההסתדרות חושבת ברצינות על האפשרות, בעצם מהלך הפעולה, לאחר שנקבעו מדדים ידועים לגבי חוגים שונים וזה משמש בריח לפעולה על פני כל הארץ בחוגים כלכליים שונים, ולגבי יחידים, ולמתכונת זו מתנהלת הפעולה – ואני אומר שדרושה הגברת מאמצים והגברת מאמצים כדי להשיג את המטרה הזאת שנקבעה לפי המתכונת הזאת – אם היא חושבת שאפשר להפוך את כל זה ולהכפיל ולשלוש את המתכונת הזאת, כדי שלא ייאסף סכום "מגוחך" של רבע מיליון לירות אלא סכום באמת רציני, עלינו לדעת שהיא צריכה להושיב ועדה שתבדוק היטב את הדבר, תדרוש ישיבה משותפת עם נשיאות "מגבית ההתגייסות" וזאת תפרוש את כל פנקסאותיה, ואם יתברר שאפשר להגדיל, תצטרך ההסתדרות להירתם לפעולה זו. כך ולא אחרת צריך לגשת לפעולה זו. לעת עתה, כל זמן שניסיון רציני כזה לחולל מהפכה במושגים, ולהוכיח על גבי נייר, לא נעשה, הייתי מזהיר מהתקפות סתם ומהכשרת לבבות למפלה חדשה, לאמור, כאשר יתברר שאספנו רבע מיליון לירות – יוגד שנחלנו מפלה גדולה.

כאן מקום איתי לענות לריפטין על טרזניה חמורה שהוא הביא כאן בדבר הסכם עם הרוויזיוניסטים. אילו הייתי בא מאיזו פלנטה אחרת, והייתי נכנס לאולם בשעה שדיבר ריפטין, צריך הייתי לקבל רושם שיש משהו שנודעה ממנו חיבה יתרה לרוויזיוניסטים ולעצם העובדה של פילוג בתוכנו, שנוהג בכלל פזרנות בכספי ציבור ואומר לרוויזיוניסטים: אתם פה, מהצד, פה בבקשה יש קופה - קחו כסף מתוכה ועשו גיוס, או לכל היותר היה חשש שתהיה התרעה מצד משהו, שמישהו יזרוק פצצת סירחון או יצחק ברחוב, אז למה תהיינה הפרעות כאלו? הא לך סכום כסף, לך לך.

הדברים אינם כה פשוטים בשום אופן, כמו שאפשר להסיק מדברי ריפטין. קודם כל, כל עניין צריך להבין לפי השתלשלותו ההיסטורית. לפני שנוצר המפעל הזה של "מגבית ההתגייסות", עלה מפעל יותר צנוע שיוזמתו לא באה מחוגי ההסתדרות, אבל ההסתדרות נענתה לו בנכונות רבה והיתה מוכנה להגשים אותו בכל כוחה - זהו "מפעל התעשייה לחייל". צריך לדעת, שבתוכנו ישנם בעיות וישנם סיבוכים ולא הכול אצלנו כשורה. כאשר באים לפתור בעיה אחת, אי-אפשר להטיל על האנשים הנרתמים לפתרון בעיה מסוימת שהם, אגב פתרון הבעיה הזאת, יפתרו את כל הבעיות ויתקנו את כל מה שדורש תיקון בתוכנו.

אלה שבאו להגשים את מפעל מגבית התעשייה לחייל, אי-אפשר היה להטיל עליהם את פתרון הבעיה של פילוג מחנה הפועלים בארץ-ישראל, ושל חיסול או סילוק הגוף הנקרא "הסתדרות העובדים הלאומית". ישנה עובדה, והיא עובדה רעה, אבל היא קיימת - שמחנה הפועלים בארץ-ישראל מפולג. ואומנם הפילוג, תודה לאל, לא באחוזים של 50-50, כי אם 85-15, ו-15 אלה מפולגים ביניהם. יכול היה להיות יותר רע. בכל אופן, פילוג זה ישנו. ישנם פועלים רוויזיוניסטים במפעלי תעשייה שונים. היתה הנחה כללית, ואני לא שמעתי שום ערעור עליה באותם הימים משום חוג בתוך ההסתדרות, שצריך ליצור מסגרת שגם הפועלים הרוויזיוניסטים ישתתפו ב"מפעל התעשייה לחייל", שלא צריך שיהא מצב כזה שבבית חרושת, כאשר באים לידי הסכם עם נותן העבודה ביחס לתרומת כל פועל ופועל, וביחס לתרומה המקבילה של נותן העבודה, שנודיע לו: "להווי ידוע לך, שאיננו רוצים בכספם של פועלי הרוויזיוניסטים", ונפתח על ידי כך פתח לכל מיני פועלים שאינם מאורגנים, או ששייכותם הארגונית מפקפקת, להשתמשות מאורגנת ומוסכמת למפרע על ידי המוסדות ועל ידי ההסתדרות. אלא ההנחה היתה שכספם של הפועלים הרוויזיוניסטים כשר למטרה זו, ויש ליצור מסגרת שגם הם יתרמו את כספם. היה על זה משא וזמזום עם ארגוני המיעוטים ויש כלל בעולם האומר: "אין תשלום בלי נציגות", והם דרשו נציגות במוסדות המנהלים את הפעולה הזאת, והנציגות הזאת ניתנה להם, ניתנה להם בהסכמה כללית.¹⁵

כך נוצר תקדים של שיתוף הרוויזיוניסטים במפעל כללי יישובי יחד עם המוסדות הלאומיים, תחת פיקוחם, בהנהלתם - יחד עם ההסתדרות - ב"מפעל התעשייה לחייל". אבל "מפעל התעשייה לחייל" היה מבחינה יסודית אחת עניין פשוט. לא היתה שאלה של משמעת ונאמנות לגבי המפעל הזה, מפני שברור ש"מפעל התעשייה לחייל" היה מוקדש אך ורק לצרכים הסוציאליים. ברור שאין ואין יכולה להיות הפליה בין הנהנים לפי השתייכותם המפלגתית. אבל אנו הרחבנו את מסגרת המפעל בטרם הספיק המפעל הזה להתפשט ובטרם נכנסה הגשמתו למסלול הפעולה. אמרנו: יש צורך במגבית יותר גדולה, במגבית יותר רחבה, מגבית יותר גדולה בזה שהיא תקיף את כל היישוב ולא תצמצם רק בתעשייה. מגבית יותר גדולה בזה שהיא תגייס כספים יותר גדולים מאשר יכול היה לגייס "מפעל התעשייה לחייל". מגבית יותר גדולה בזה שהיא תהיה מוקדשת לצד יותר רחב של צרכים, ולא רק צרכים סוציאליים. כאן התחילו העניינים להסתבך. והם היו מוכרחים להסתבך.

מהם הצרכים הנוספים? אל"ף, עצם ההוצאות של מנגנון ההתגייסות; ב"ת, הוצאות ביטחון [מימון "ההגנה"]. לגבי שני הדברים האלה אין שותפות בין היישוב המאורגן ובין הרוויזיוניסטים. והיתה לנו ברירה בין שתי אפשרויות: או שאנו נותנים לרוויזיוניסטים לפרוש ולא לתרום גם לצרכים הסוציאליים, או שאנו מגיעים איתם לידי איזה סידור על יסוד הרקע החדש. ברירה שלישית לא היתה, מפני שאם אנו רוצים שפועלים רוויזיוניסטים, נותני עבודה רוויזיוניסטים, סוחרים רוויזיוניסטים וכולי, ישתתפו בתור חברי חוגים מאורגנים במגבית ההתגייסות ואסור יהיה להם לפרוש, אז אנו מוכרחים לבוא לידי סידור. אין זה פשוט כל כך להגיד להם: הכספים שלכם ילכו אך ורק למטרות סוציאליות, מפני שזה נהפך לפיקציה. זה רק עניין של הנהלת פנקסים ואנו על ידי כך איננו מגדילים את ההקצבות לצרכים סוציאליים. יהיה איזה מוסד מרכזי, והוא יחליט איך מתחלקים הכספים האלה והם יתחלקו לפי פרופורציה מסוימת בין אם רוויזיוניסטים יתנו כך או יתנו אחרת, ובין אם רוויזיוניסטים יתנו או לא יתנו. ממילא יוצא, שהכספים האלה הולכים גם לכספים אלה שאין לרוויזיוניסטים חלק בהם, בהנהלתם בפיקוח עליהם, בהנאה מהם פשוטו כמשמעו. מוכרחים היינו להגיע לידי הסכם יותר ממשי או לנתק את הקשר.

לאחר שתנועת מגבית ההתגייסות הוקמה, לאחר שלקחה על עצמה הוצאה לפועל של מגבית של רבע מיליון לירות, אפשר כמובן לזלזל בזה ולאמור שזה סכום מגוחך. ריפטין לא זלזל בעצם הקמת "מגבית ההתגייסות", הוא העריך את הדבר הזה כראוי. אבל יכול היה להיות שתנועת "מגבית ההתגייסות" לא היתה מוקמת. או לאחר שהיא

15 הסיסמה "no taxation without representation" נולדה בימי מאבק תושבי 13 המושבות באמריקה הצפונית בשנות ה-50 וה-60 של המאה ה-18 נגד השלטון הבריטי המרכזי. היה זה אחד העקרונות שהוליכו למלחמת העצמאות האמריקאית.

הוקמה היו מתחילים ההתפטרויות ממנה. היו אנשים שהיו אחראים לכך שהיא הוקמה. היו אנשים שהיו אחראים לכך שלא יתפטרו ממנה אנשים. היו אנשים שהיו אחראים לכך שלא יהיו לה ולחבריה ולרשת שלמה של עסקנים שראו לחובה לעצמם לעזור לה בתירוצים למפרע להצדקת אי-הצלחה, תירוצים אשר למפרע ירפו את ידיהם.

גם מצד נשיאות "מגבית ההתגייסות", שבה יושבים שני חברינו, ומצד כל חוגי העסקנים שמסביבה, באה תביעה נמרצת לבוא לידי סידור עם הרוויזיוניסטים ולא להשאיר את הפרצה הזאת פתוחה, שתקרא לכל גנב ולכל פורע ולכל משתמט – גנב במובן ציבורי, במובן גניבת דעת. תמיד הייתי קורא ב"השומר הצעיר" – אינני יודע אם גם בחודשים האחרונים – ביקורת נגד קואליציה גדולה בציונות ודרישה: מדוע לא להישען רק על החוגים המתקדמים שאיתם אפשרית ברית? ובכן, אנשים בעלי תעשייה ובעלי מסחר מחוגי "התאחדות הציונים הכלליים", חברי "התאחדות הציונים הכלליים", באו בדרישות נמרצות לגמור עם הרוויזיוניסטים כדי להציל את המגבית מסכנת התפוררות והשתמטות. תאמרו: מה כוחם של הרוויזיוניסטים? אבל אתם שוכחים מה היה ביישוב לפני תקופה לא ארוכה. אומרים: "כופר היישוב" בכל זאת נשאר. אבל האם "כופר היישוב" הגיע למלוא אפשרות התפתחותו? אותה ההסתה הפרועה שהתנהלה נגד "כופר היישוב" במשך תקופה מסוימת לפני שהוקם ועד הביטחון הכולל, המקיף חוגים שונים – האם היא לא הזיקה ל"כופר היישוב", האם היא לא קיצצה את הכנסותיו? אנו יודעים היטב מהו המצב כאשר רוצים לעשות פעולה [של התרמה] במקצוע [ענף] ידוע, וכאשר אין השאלה לבוא אל כל איש ואיש לחוד וכאשר אפשר לומר שמתוך מאה איש, נצליח אצל 75 ולא נצליח אצל 25, אז נסתפק במה שנתנו 75, אבל נשמור על שלמות הדבר. אבל כאשר רוצים לקיים פעולה במסגרת מקצוע שלם: תעשייה, הובלה, מסחר, בנקאות ויש זעיר פה זעיר שם אישים בודדים או חוגים קטנים המסרבים או המתנגדים – האם אתם חושבים שזה כל כך פשוט? מה, רוח התנדבות הקיפה כבר את כל המחנה? כאשר נתברר שהשתמטות תהיה דבר מחפיר שלא יהיה לו כל הצדקה, אז התעוררה גם רוח ההתנדבות. אבל אם ישנם בתוך המקצועות האלה אישים או חוגים אשר סרבנותם מוצדקת, ואנשים אחרים יכולים להסתמך על זה, וקודם כל לטעון: "מדוע אני מוכרח לתת?" או אנשים שיכולים להצטרף לעמדתם הציבורית ולטעון: "באיוזה צדק וזכות דורשים מכולנו, אם יש חוג שלם שאין לו חלק בדבר הזה?" יושבים פה הרבה חברים הבקאים במערכת הטיפוסים האנושיים והציבוריים שישנם בתוך היישוב שלנו ובתוך החוגים הכלכליים השונים. תביעה כזאת לא יכולנו סתם להתעלם ממנה. מה עשינו? הרוויזיוניסטים באו והודיעו, שעד תאריך מסוים עמדתם בעניין הגיוס היתה אחרת מעמדת הסוכנות היהודית. מתאריך מסוים ואילך הם מצטרפים לעמדת הסוכנות היהודית בעניין הגיוס. אני פירסמתי את הדברים האלה והם לא הכחישו

אותם. הם אמרו: ישנה מגבית ביישוב והמגבית הזאת כוללת הקצבות לצורכי ההתגייסות והם דורשים חלק מהקצבות האלו, אז הם מוכנים להשתתף במגבית. הם דרשו יותר, מפני שיש עוד סעיף שלישי [אימונים] והם דרשו חלק גם בו, אבל הם לא קיבלו אותו. הם התפשרו על חלק בסעיף הראשון. מהו המצב לגבי הסעיף הזה? יש שני מנגנוני גיוס בארץ. לא שמעתי מריפטיין הצעה כיצד לסלק את הרעה הזאת, כיצד להביא לידי מצב שיהיה מנגנון גיוס אחד בארץ, נציגות אחת. אני יודע שעד כמה שיש עמדה להנהלה הציונית לפתוח את שערי ההסתדרות הציונית בשביל המפלגה הרוויזיוניסטית, ריפטיין וחבריו מתנגדים לעמדה זו. הם אינם רוצים בכניסת הרוויזיוניסטים לתוך ההסתדרות הציונית. זאת אומרת, הם אינם רוצים בביטול המצב הזה של כפילות, של שתי נציגויות, זאת אומרת שיש מישהו שהוא גם כן טוען שהוא נציג. אם אני טועה, אני אשמח לשמוע תיקון בנקודה זו. הרעה החולה הזאת ישנה והשאלה היא: אם אנו מתקנים את המצב או מרעים את המצב.

אפשר, כמובן, לומר לרוויזיוניסטים: אם אתם רוצים להתגייס, אתם מוכרחים להתגייס באמצעות משרד הגיוס של הסוכנות היהודית. צריך שיהיה ברור, אנו מדברים כאן על עניין פוליטי וצריך לגשת אליו באופן פוליטי – שפירוש הדבר הזה הוא שאנו אומרים להם: תיכנסו להסתדרות הציונית. אבל אנו דנים על מצב שבו הם אינם בתוך ההסתדרות הציונית. בשביל רוויזיוניסט להתגייס באמצעות הסוכנות היהודית זה נקרא לקבל את מרותה הפוליטית. אינני צריך לומר עד כמה אני רוצה בזה, אבל השאלה היא מהו המצב למעשה. אנו איננו יכולים לנקוט עמדה שאנו נגד גיוס רוויזיוניסטים. אנו איננו יכולים לנקוט עמדה שתביע את הגיוס של היישוב איננה תביעה כוללת שאנו תובעים אותה מכל יהודי ויהודי. אין אנו יכולים לנקוט עמדה, שכל זמן שהרוויזיוניסטים אינם בהסתדרות הציונית אנו איננו מעוניינים בזה שהם יתגייסו כיהודים, מפני שהם חלק מן היישוב היהודי. ואז אני אומר: אם יודע שהמנגנון שלהם נתמך על ידינו ואנו מקיימים אותו, יש בזה מצב מבחינה מדינית יותר טוב לאין שיעור מאשר אם הם פועלים באופן עצמאי ונפרד לגמרי, מפני שאז הם מודים בזיקתם ובכפיפתם לארגון המרכזי שלנו ומקיימים בתוך הדבר הזה את ה"קלייזל"¹⁶ הקטן שלהם.

אם תמורת הדבר הזה אנו השגנו התחייבות של המפלגה הזאת, שכל חבריה למקצועותיהם ישתתפו בפעולת המגבית שהכנסותיה הולכות לכל הצרכים, אם תמורת הדבר הזה אנו השגנו שנפסקה לחלוטין כל חתירה וכל הסתה נגד "מגבית ההתגייסות", אם תמורת הדבר הזה אנו השגנו התחייבויות שהכספים האלה ילכו אך ורק למטרות פעולת הגיוס, אני חושב שאנו עשינו הסכם שבתנאים הנתונים היה הכרחי והוא הסכם טוב. התנאים הנתונים הם רעים, המצב הוא רע, אבל לא ההסכם

16 קלייזל – יידיש: בית מדרש קטן.

הוא רע. ההסכם בא לתקן הרבה, ההסכם בא למנוע הרבה רע. אני יודע, שיש התחייבויות שאין להן ערך. אם אפשר יהיה להוכיח שאלו התחייבויות שאין להן ערך, אז יש הפרת הסכם. אבל אם לשקול את הדבר מבחינת כל התוצאות המעשיות האפשריות, אני אומר, המצב שהיה נוצר באין הסכם היה לאין שעור רע יותר מאשר המצב בזמן שיש הסכם, מפני שיש לאל ידם לאסוף כספים והם יודעים טכסיסים שאנו איננו נזקקים להם ויהודים נבחרים מטכסיסים כאלה, כפי שראינו זאת, למעשה.¹⁷

ריפטיין אמר כאן, שהוא מקווה שהמועצה תדחה את ההסכם הזה, ואז ההסכם יבוטל. ובכן, אני מוכרח לציין שאני מציע בתור איש המשתתף במועצה לא לדחות את ההסכם הזה. אבל, יחד עם זה, חובתי להעמיד את המועצה על המצב הירירי והפוליטי של הדברים. יש הסכם שהוא חתום ושהוא אושר על ידי מוסדות מסוימים. ביטולו פירושו הפרת ההסכם. – (ווסר:¹⁸ בין מי ומי חתום ההסכם?) – הוא חתום בין ועד הביטחון ובין ההסתדרות הרוויזיוניסטית. ביטולו של ההסכם פירושו הפרת ההסכם – (ב. מרשק:¹⁹ אבל הוועד הפועל של ההסתדרות דחה את ההסכם) – יש דמוקרטיה – (ב. מרשק: יש חובה של חברי ההסתדרות) – הוועד הפועל מיוזג במוסד ידוע ששם הוחלט הדבר הזה. היו נציגי ההסתדרות אשר הצביעו במוסד הזה נגד ההסכם. אבל לא כל נציגי ההסתדרות. אותם נציגי ההסתדרות אשר הצביעו נגד ההסכם היו במיעוט באותו מוסד. הרוב של המוסד החליט לאשר את ההסכם. לא שמעתי הצעות אחרות של סידור דמוקרטי של עניינים בתוכנו – (מ. יערי:²⁰ אמרת חברי ההסתדרות?) – לא אמרתי חברי ההסתדרות, אמרתי נציגי ההסתדרות – (מ. יערי: הדבר הזה אומר דרשני) – זוהי שאלה חריפה מאוד ואינני יודע אם אנו צריכים להיכנס בבירורה כאן. כל זמן שלא נקבע, שכאשר תנועת הפועלים שולחת נציגים להנהלה הציונית, הם צריכים לקבל הוראות פוליטיות מהוועד הפועל של ההסתדרות, אי-אפשר לתבוע מהם משמעת פוליטית לוועד הפועל של ההסתדרות. צריך שיתברר הדבר הזה בהסתדרות: אם ההסתדרות רוצה לנטול על עצמה את הסמכות הזאת, היא צריכה להודיע שהיא נוטלת על עצמה את הסמכות הזאת, אז האנשים שייבחרו בקונגרסים ידעו על איזה תנאים הם נבחרים. הלא צריך שיהיה ברור, שאילו כזה היה המצב, אז מה אתם חושבים, הייתי מוותר על אפשרות של

17 הכוונה לסחיטת כספים באלימות מבעלי אמצעים ולשוד בנקים בידי האצ"ל למימון פעולותיו.
 18 ישראל רייכמן-ווסר. מפעילי מפלגת "פועלי ציון שמאל" בפולין, שם היה כינויו המחתרתי "ווסר". עלה ב-1923. ב-1936 הצטרף למפא"י והיה פעיל במוסדות ההסתדרות.
 19 בנימין (בני) מרשק (1909-1975). יליד רוסיה, עלה ב-1929. ממייסדי גבעת השלושה ומפעילי הקבה"מ ו"התנועה לאחדות העבודה". קצין התרבות של הפלמ"ח.
 20 מאיר יערי (1897-1987). מאבות תנועת העבודה בא"י. עלה ב-1920. מנהיג "השומר הצעיר", הקבה"א ומפ"ם. ממייסדי קיבוץ מרחביה ב-1929. חבר הוהפ"צ מטעם "השומר הצעיר". לימים ח"כ מהראשונה עד השביעית.

השתתפות בוועד הפועל של ההסתדרות והגנה על עמדותי בטרם תתקבל החלטה המחייבת אותי או המחייבת אותי להתפטר? אין לי טענה שלא הודיעו לי או שללו ממני אפשרות, אך לא עמדו על כך שאני אשתתף. אני אינני משתתף בשיבות הוועד הפועל של ההסתדרות. אילו כזה היה המצב, האם הייתי נותן שחבר יציב בעניין כזה לפני ששמע אותי, בעניין שאני צריך לקבל את דין החלטתו אחר כך או להתפטר? צריך שיהיה ברור המצב. אם המועצה רוצה להעמיד את העניין הזה על סדר היום, יהיה ויכוח על זה, יהיו דיון והכרעה ונדע שההסתדרות עלתה על שלב חדש שלא עמדה עליו עד עכשיו.

בנוגע לעניין ביטול ההסכם, אם הצד שכנגד מפר את ההסכם ואנו יכולים להוכיח את זה, פירוש הדבר שההסכם מבוטל. אבל אם אנו מבטלים את ההסכם, פירוש הדבר גם כן שאנו מפירים את ההסכם, ואז יש מזה מסקנות בשביל אלה שחתמו על ההסכם, מפני שהם לא חתמו על ההסכם על מנת להפר אותו מצדם. אני רוצה לומר: לא יכולתי בשום אופן לגלות אחדות הגיונית בין שתי העמדות שנקטו נציגים אחדים של ההסתדרות בוועדת הביטחון, בין העמדה הדורשת להרחיב את המסגרת ולהטיל משמעת יותר חמורה על היישוב בעניין זה, ולמנוע השתמטות של אמידים ולהשיג כספים גדולים יותר, ובין העמדה האומרת: אסור לכרות את ההסכם הזה עם הרוויזיוניסטים, אסור לתת להם פרוטה מכספי "מגבית ההתגייסות" להוצאות הגיוס שלהם ולא איכפת מה יהיה, לא איכפת אם תהיה השתמטות, אם תהיה הפרת משמעת, אם רבים לא יתנו [תרומות] ותהיה אנדרלמוסיה בתוך כמה וכמה בתי חרושת ובתוך חוגים שונים - (קריאת ביניים: סכנות מוגזמות) - אנו איננו נמצאים על רמה שווה של בירור בעניין זה. היתה ישיבת ועדת ביטחון ואנשים ישבו סביב השולחן ודיברו. באו עסקנים ממדרגה יותר נמוכה, אלה שלקחו על עצמם סידור הפעולה בתוך לשכות המסחר, בקרב בעלי התעשייה, איתם צריך היה לשבת וצריך היה לראות איך לסדר את העניין. היה מי שנשא אז באחריות זו, שלא יתפטר פלוני רוויזיוניסט בלשכת המסחר ולא יהיה תירוץ לאלמוני לא להשתתף במגבית וכולי. היתה כאן אחריות ידועה. ואני אומר, שהוועד הפועל של ההסתדרות כאשר החליט על דחיית ההסכם לא עמד בפני האחריות הזאת. הוא לא נפגש עם כל האנשים האלה, הוא לא בדק את המצב בכל החוגים, הוא לא עמד על כל הפרטים האלה. והיו שם דברים שהיו תלויים בשערה. עכשיו לאחר שאנו בדרך לרבע מיליון לירות, אפשר לומר שזה מגוחך. אבל היה זמן שלא היינו בדרך לרבע מיליון לירות ויכולנו לרדת למדרון, לאפס.

אומרים שאני מגזים. כמובן שאני מגזים. היינו משיגים כסף, אבל מה היו אומרים על הסכום ההוא? ואנו עובדים יחד עם חוגים שבלעדיהם לא נעשה את הדבר הזה, ובדיקטטורה לא נעשה את הדבר הזה. נעשה את הדבר הזה, אם נשיג את שיתופם, מרצונם החופשי ומתוך קבלת מרות מוסרית, רק בדרך זו נשיג את שיתופם. אנו לא

נשנה את מוחם ואת מושגיהם בן ליל. אנו מוכרחים לנקוט עמדה שתהיה צודקת בעיניהם ושהם יוכלו להגן עליה, ואנו אגב כך נאבקים איתם ומשפיעים עליהם הרבה, אבל זה תמיד עד לנקודה ידועה ולא מעבר לנקודה זו. יכול להיות שיש כאן קוצר המשיג, אבל אני אומר לכם: אני, וחברי שהיו איתי בעצה אחת בעניין זה, נוכחנו לדעת שאנו בשום אופן לא נוכל להצדיק בעיניהם עמדה של סירוב למתן הקצבה להוצאות הגיוס. והיתה כאן אחריות מסוימת להישאר צודק ולזלזל במסקנות או לדאוג למסקנות ולתוצאות מעשיות, ויחד עם זה לא לעשות דבר שהוא פסול בהחלט מבחינה ציבורית. הכרתי אומרת, שלא נעשה דבר שהוא פסול בהחלט מבחינה ציבורית. אני מזכיר עוד פעם, שהיתה תביעה לחלק בסעיף השלישי והיתה הצדקה מסוימת לתביעה זו, מפני שהאנשים נותנים כסף ואנו נמנענו מזה. זוהי פרשת ההסכם. אינני יודע אם המועצה צריכה לקבל החלטה בעניין זה. אני מציע לקבל החלטה חיובית.

אני רוצה לחזור לעניין הגיוס. אני מקבל את ההנחה היסודית שנקבעה כהלכה אצלנו, ושאליהו [גולומב] אתמול חזר עליה, שההתגייסות שלנו אסור שתצטמצם במסגרת הגיוס לצבא.²¹ אבל אני רוצה להוסיף תיקון להנחה יסודית זו. לא כך הוא המצב, שקובעים פעם אחת הלכה ומקיימים אותה ללא כל שינויים, מבלי שהדבר הזה יהיה מושפע מתנודות המצב. יש מומנטים ויש מומנטים. יש מצבים המחייבים לומר: עתה להדגיש את הדבר הזה, ויש מצבים המחייבים לומר: עתה להדגיש את הדבר ההוא. אנו עומדים כרגע בשלב מסוים, בשלב של יצירת בטליונים. נזרקה כלפינו קריאת תגר: "תנו עשרת אלפים איש. הנה, נתנו [לכם] בטליונים". ואנו נלקה בקהות חושינו המדיניים אם כולנו לא נסכים, שכרגע הדגש החזק הוא לצדק הגיוס לבטליונים, שזהו צו השעה. הלכות מוכרחות להתגשם מתוך תוספת של צו השעה, שזהו כרגע צו השעה. זהו החידוש, זהו הדבר המיוחד, העוקץ שבמצבנו כיום, והדבר הזה מוכרח להשפיע על גיוס יותר גדול, על גיוס אנשים יותר צעירים, על גיוס אנשים מחוגים ידועים. הדבר הזה מוכרח למצוא את ביטוי בפעולה, במעשה. לא יוכל הדבר הזה להתגשם אם כל המסגרות והכלים שקבענו יישארו כמו שהיו, כאילו לא קרה דבר חדש. קרה דבר חדש והוא מחייב.

בפרשה זו אולי נצטרך להיאבק עם עצמנו. בלי ספק נצטרך להיאבק לא מעט עם השלטון המנצל את המצב האובייקטיבי הקיים של חוסר ידיים עובדות למאמץ המלחמה הכלכלי. עלינו לדעת, שזוהי עובדה שיש מחסור חריף בידיים עובדות למאמץ המלחמתי הכלכלי בארץ. אבל הוא לא רק דואג לזה, הוא גם מנצל את הדבר הזה נגד הגיוס, באשר הוא רואה את הגיוס כגילוי עצמי של המדיניות הציונית. שמענו רק תמול מפי הנציב העליון, שאין צורך שהארץ הזאת תעשה יותר בשביל המלחמה מאשר הגברת העבודה בבתי החרושת ובמשקים החקלאיים.

21 כלומר שיש לגייס גם לפלוגות הפלמ"ח, ולא לזנוח את בניית הכוח העצמי המקומי.

הייתי נוכח אתמול בטקס פתיחת התערוכה של חידושי התעשייה הארצישראלית בזמן המלחמה, אך לא שמעתי את הנאומים מכיוון שהייתי נאלץ לנסוע, אבל קראתי זאת הבוקר בעיתון, כאשר ג'יימס גריג, מיניסטר המלחמה, מכריז מעל במת הפרלמנט על דבר קטן לכאורה בשביל פלשתינאים: רגימנט פלשתינאי – אגב, כבר אין "באפס", "באפס" זאת כבר נחלת ההיסטוריה – כאשר יצרו את פלוגות הרגלים, אמרו: צריך למצוא להם איזה פטרון, כי אין יכולה להיות פלוגה בצבא האנגלי שתתקיים בלי איזו "פירמה", אז אמרו: נקשור אותם לרגימנט ה"באפס". עכשיו אין "באפס" והווי ידוע לחברים שהם אינם "באפס", הם רגימנט ארצישראלי. כאשר יש הכרזה כזאת ונאמר שזאת מתנת ממשלת הוד מלכותו לארץ-ישראל, וזאת תעודת בגרות לארץ-ישראל, אז ראש ממשלת ארץ-ישראל אינו ניגש למיקרופון לבשר את הדבר הזה לעם היושב בארץ: "הנה ניתנה לכם האפשרות להתגייס, תמלאו את השורות", כי אם בנאום הפומבי הראשון אחרי ההכרזה הזאת, שהיה במקרה אתמול לרגל פתיחת תערוכת המלחמה של בעלי התעשייה, הוא מודיע שאין צורך לארץ לעשות יותר למלחמה מאשר הגברת העבודה בתעשייה ובחקלאות.

קיבלתי פעם מכתב מבחור יהודי אחד מטיפוס מסוים, שבו כתב: "אתה תיתן את הדין על כך שאתה עושה את הגיוס ואתה מוציא אנשים מהמשקים ומבתי החרושת ושולח אותם לצבא ושולח אותם לחוץ לארץ. מה שאנו צריכים לעשות בשביל המלחמה זה עבודה בבתי החרושת ובצבא". כאשר יהודי אומר את הדבר הזה, פירוש הדבר שהוא רוצה שהישוב יהיה ניטרלי במלחמה עם היטלר, שהוא יקבל משכורת טובה בעד עבודתו, שימכור במחירים טובים את תוצרתו. כך מופיע הדבר. כאשר יש גיוס לצבא, אז כל המאמץ שלנו בסיכומי נהפך למאמץ של עם. כאשר אין גיוס לצבא, אז כל המאמץ שלנו, כל הוצעות על חוסר ידיים עובדות, על תפוחי אדמה הנמכרים [לצבא הבריטי], כל העבודה בשלוש משמרות – כל זה הופך למאמץ של רווח ולא למאמץ של מלחמה. כנראה יש משהו הרוצה בזה, שאפשר יהיה להציג את הדבר הזה כך. אנו איננו צריכים להרשות לדבר זה. אני רוצה להדגיש, שבפעולת השלטון אין לראות עניין של פוליטיקה ריאקציונית במובן סוציאלי. פה יש עניין מדיני-פוליטי. כי אם היהודים פועלים בהסכם, הוא אינו יכול להתערב. הוא יכול להתערב כאשר אין הסכם בין גותן העבודה ובין הפועלים. הוא יכול להפריע לנו לאחוז באמצעי לחץ. הוא אינו יכול להפריע להתנדבות. עלינו להגביר את הסדר היישובי הפנימי, עלינו להגביר את ההתנדבות ביישוב באמצעים שאולי נצטרך לסגל אותם למסיבות החיצוניות. זוהי ההיאבקות המדינית שלנו.

אבל יחד עם זה עלינו להגיד באופן ברור ביותר, שהבעיה היסודית כיום אינה חלוקה יותר טובה של כוח האדם לשם הגברת הייצור. הבעיה היסודית כיום היא ייצור כוח האדם לשם חלוקתו הטובה ביותר. ייצור כוח האדם – זה דבר חדש. יש הרבה

מונחים חדשים. כל המונחים החדשים הם ישנים. המונח הישן הוא – עלייה. עלינו להעמיד את המלחמה על העלייה, על הצלת יהודים ועל גיוסם למאמץ המלחמה בארץ ואת עניין הקמת הגדודים. שני הדברים האלה עולים בד בבד, במרכז התאמצותנו המדינית כלפי חוץ. אנו עוד נדבר על התיישבות, אבל כאן אין אנו עומדים בחזית חיצונית. זוהי חזית שהיא כולה פנימית. צריך שהדבר הזה יהיה ברור: כיום סבור הצבא, כי מספר האנשים שיידרשו לו לעבודתו, נוסף לאנשים שהוא מעסיק כיום, יגיע בתקופה הקרובה ל-30 אלף. כיום מודיע הצבא, שהוא אינו יכול להעסיק ערבים בעבודה לכל מה שנחוץ לו. הצבא מודיע, שנחוצים לו כיום אנשים להקמת מפעלים שיגיעו בשלב מסוים לייצור באופן קבוע ושיידרשו אז עוד אנשים. כאשר אני מדבר עם איש הממונה על כל פעולת המהנדסים המלכותיים במזרח התיכון והוא אומר לי: "דרושות לי עוד ועוד פלוגות של מהנדסים ומיד". אני טוען שתקופת האימון הניתנת להם קצרה למדי והאנשים אינם לומדים די במחנה האימונים, הוא אומר לי: "אינני יכול אחרת, ישלימו את האימון בזמן עבודתם, נחוצים לי אנשים מיד". אני אומר: "מה אני יכול לעשות, אני מתרוצץ בין שני דברים, גם זאת דאגתי, אני מוכרח לדאוג גם לדבר זה. ובאין תוספת אנשים לא יקום הדבר הזה".

אני מרשה לעצמי להביא את ההנחה, שאילו יכולנו עכשיו להביא אנשים לעבודה ולהוכיח שהם ניתנים להיות מובאים, כי אז לא הסרטיפיקטים היו הקושי. אינני אומר, שגם אז היינו מקבלים את כל הסרטיפיקטים שהיינו מבקשים, אבל לא זה היה אז הקושי העיקרי. היינו מקבלים הרבה יותר סרטיפיקטים משקיבלנו ושהיתה הממשלה מוכנה לתת בזמן מן הזמנים במשך המלחמה הזאת. חטאי הממשלה בעבר זה לחוד. ביום הראשון של פרוץ המלחמה, כאשר המנוח דב הוז יחד עם ג'וזף התייצבו לפני הממשלה בירושלים והציעו כוח יהודי צבאי, באותו רגע הם דרשו גם עשרת אלפים רשיונות עלייה מיד, כדי להציל מאירופה בעוד מועד מה שאפשר להציל. אתם יודעים את הפרשה הזאת של "כפיות התה" שהלעיטו אותנו בהן לגבי העלייה בתקופה שאפשר היה עוד להביא יהודים, בתקופה שאפשר היה עוד לנסוע בים באוניות איטלקיות אפילו ולהביא יהודים לארץ-ישראל מהבלטיקום, מהבלקנים ואפילו ממרכז אירופה. אבל מה בצע בזה עכשיו? כיום ישנה הכרה, שאי-אפשר להצדיק אי-עלייה מבחינת מאמץ המלחמה, אבל צריך שיהיו אנשים.

ובכן, האנשים האלה ישנם. ישנו אוצר אחד גדול – אלה אחינו פליטי פולין שברוסיה – (קריאת ביניים: גם פליטי מאוריציוס) – הדגש המדיני החזק לגבי פתיחת שערים לרבבות אנשים אינו לגבי פליטי מאוריציוס. לא שכחנו את פליטי מאוריציוס. כל מה שצריך להיעשות בשביל להעלות את אנשי מאוריציוס נעשה, נעשה וייעשה, אולי במידה גדולה מאשר אתה יכול לשער מתוך חוסר אינפורמציה. כמובן זאת הצלת 1,500 יהודים, זאת הבאת הרבה מאוד אנשים מצוינים לעבודה

ולגיוס ולכל פעולה בארץ, זה פיצוי בעד עלבון שנעשה לנו, זה תיקון עוול. אך הדגש החזק הוא עתה על הבאת רבבות אנשים, פליטי פולין מרוסיה. שם יש רבבות אנשים. הם יורדים לטמיון, הם הולכים לאיבוד, הם מתים במחלות, במחסור ובעירום. הם מתנוונים באפס כל פעולה, כי הרוב העצום אינו יכול להיות נתון למאמץ המלחמה. פה יש משחק פוליטי בין סס"ר ובין פולין על חשבון העתיד והיהודים משמשים פה כלי שחמט. היהודים האלה, המתים ברעב והמופקרים, נחשבים כאזרחי סס"ר ולכן אסור להם לצאת את רוסיה. פה יש עניין מדיני חמור. אל לנו להשלות את עצמנו, בכוחנו אנו לא נבצע את הדבר הזה. יש כאן עמדות של שלטון, יש כאן עניין של מדינה-רבתי. במצב יחסינו עם סס"ר גם לאחר הביקור של המשלחת²² לא נבקיע את החומה הזאת. התקפתנו אינה יכולה להיות מכוונת אך ורק כלפי סס"ר. התקפתנו מוכרחה להיות מכוונת כלפי אנגליה, ואנו צריכים להציג את עניין הצלת הרבבות האלה כעניין אנושי, כעניין של מאמץ המלחמה, זאת אומרת כעניין שלהם ואותם עלינו לשלח לממשלת סס"ר.

לא הייתי בארץ רוב ימי שהותה של המשלחת מהצירות הסובייטית באנקרה כאן ואינני רוצה להיכנס לבידור בשאלה זו. אבל אני רוצה לומר דבר אחד: מכל מה ששמעתי וקראתי אני מסופק אם הופעתנו הכללית, אינני מדבר על הופעות בודדות פה ושם, כי אם הופעתנו הכללית – בפני המשלחת היתה הופעה של עם. כאשר אני ממלא את החובה לדבר לפני יחידות יהודיות, ובייחוד בנכר, בשבילי זהו הדגש, בשבילי זהו הסימון: אם קבוצה זו של בחורים או של בחורות, שסוף סוף מה אנו יכולים לדרוש מהם? האם נתנו להם את כל החינוך הדרוש, האם נתנו להם את כל ההכשרה הדרושה, האם ניתנה להם האפשרות בארץ להתלכד לחטיבה? אבל אני מוכרח לדרוש מהם: תופיעו כעם! אין שאלה כזאת עומדת בשביל יוונים או בשביל צ'כים. קודם כל הם רגילים לזה מדורי דורות בלי מחשבה. כל חייהם הם הופיעו כעם. שנית, כל כך מעט תלוי בהופעתו של כל פרט ופרט מהם, של כל יחידה ויחידה מהם. ישנה יוון, ישנה צ'כיה, ישנה מציאות, ישנה ממשלה. היא בגולה, אבל היא ישנה, אין עוד מטיל ספק בדבר.

22 בסוף אוגוסט 1942 ביקרו בא"י מ' מיכאילוב, המזכיר הראשון בצירות בריה"מ באנקרה ומ. פטרנקו, מנהל לשכת העיתונות של צירות זאת. מטרת הביקור היתה השתתפות בוועידת "ליגה v", ארגון ציבורי בהשפעה שמאלית פרו-סובייטית, שקם לשם סיוע חומרי ותעמולתי לבריה"מ במלחמתה בגרמניה הנאצית. במהלך הביקור נועדו שני הדיפלומטים עם הנציב העליון, עם אישים ערבים ועם יו"ר הוה"ל יצחק בן-צבי ועמיתיו. בן-צבי סיכם ב-31.8.1942 את שלוש פגישותיו עימם בדוח מפורט. מיכאילוב סירב לקיים פגישה רישמית עם הנציב, שכן זה "מוסד ציוני", אך התיר לחברו לבקר שם והוא התקבל ע"י "גרינבוים, ד' יוסף וא' דובקין. השניים סיירו בירושלים, תל אביב, חיפה ונתניה, ביקרו בקיבוצים אפיקים, עין חרוד, מרחביה ומעברות ונכחו בקונצרט של התזמורת הפילהרמונית. קבלת פנים נלהבת נערכה להם בזה"פ של ההסתדרות ("דבר", 3.9.1942-25.8.1942).

אנו [לעומת זאת], נתבעים על כל צעד ושעל להוכיח את עצמנו. דבר זה מוטל על כל אחד ואחד מאיתנו. כל אחד ואחד מאיתנו נתבע להיות חיים ממלכתיים בהכרתו, באופן הופעתו, בדיבורו. שיקול דעת מדיני מוכרח ללוות אותנו על כל צעד ושעל. הכרת אחריות להופעה מדינית מוכרחה ללוות אותנו על כל צעד ושעל. מה פירוש הדבר הופעה כעם? עם בלי עניינים, בלי אינטרסים, בלי דרישות, בלי תביעות בלי רצון משלו איננו קיים. חשוב מאוד להסביר את עצמנו. אינני מזלזל אף כלשהו במאמץ ההסברה העצמית. חשוב להדגיש את המשותף בינינו ובין [כוחות] הדמוקרטיה ובין מלחמת רוסיה הסובייטית. חשוב להדגיש את השיתוף בין תנועתנו ובין תנועת הפועלים בעולם. חברים, כל זה אינו די ואי-אפשר כאן לעשות עניין של מוקדם ומאוחר, לומר קודם כל נעשה את זה ואחר כך נעשה דבר אחר, כי בינתיים נקבעים רשמים.

כאשר אנו מסבירים את עצמנו, אז אפשר את ההסברה לקבל ואפשר גם לא לקבל. זאת שאלה של כישרון השיכנוע ושל כישרון התפיסה של האחר. זה עניין מן השמים אם הוא מסכים או אינו מסכים. הוא יכול לא להסכים, הוא אינו מוכרח להסכים. הוא יכול להתרשם מהנציב העליון יותר טוב מאשר הוא מתרשם ממישהו ביישוב. אי-אפשר לשלול ממנו את הזכות הזאת. זה אינו תלוי בנו. אנו עושים את כל המאמצים לשכנע, אבל אי-אפשר לתלות בנו את הקולר אם לא הצלחנו לשכנע. מה שתלוי בנו, דבר שאנו נותנים את הדין עליו אם איננו עושים אותו, זהו להציג את עצמנו כעם שיש לו דרישות: "ייתכן שאינך יכול לקבל את הדרישות האלה, אבל אתה צריך לדעת שיש לעם זה דרישות ושהוא לא ינוח ולא ישקוט בעניין זה ושהוא יעשה את הכל כדי להשיג את מבוקשו".

אני למפרע מבקש סליחה ומחילה מחברים שטיפלו במשלחת אם אני טועה. אני רק אומר: כזה הוא הרושם, שהדבר הזה לא נעשה די הרחק, לא די. לא צריך היה שתהיה פגישה אחת והופעה אחת [בפני המשלחת הסובייטית] מבלי שיועמד בנקודה זו הדגש, ודגש חזק מאוד. ומה שצריך היה ללוות את האנשים האלה על כל מדרג כף רגל בקרב היישוב היהודי, בכל מוסד, בכל פגישה, בכל הופעה ציבורית, בכל נסיעה בדרך זוהי הצעקה האחת: "תנו לנו את אחינו כדי שיילחמו פה איתנו יחד, גם בשבילכם. תנו לנו אותם הנה כדי שיחיו ולא ימותו. יהודים רוצים להיות ולהילחם במלחמה זו על אדמתם!"

ל. לויטה: תביעה זו היתה בכל מקום.

א. גולומב: ידוע הדבר, שמי שהציג בתוקף את התביעה הזאת אמרו עליו שהוא שונא רוסיה.

ההכרזה על הבטליונים - שינוי איכותי

סודי

מר שרתוק: ארשה לעצמי לבטל שוב רגע לכבודו של זקן המושבה מנחמיה - שלמה יצחק רוזנפלד. הוא נרצח אתמול, וכנראה לא על ידי שאינם בני-ברית, אבל לא אוכל להתעכב בנקודה זו עד שיתלבנו הדברים.² יהודי יקר זה שהלך מאיתנו שכל בחייו שניים מבניו - בן אחד נהרג על ידי ערבים בהתנגשות עוד בימי המלחמה הקודמת,³ והבן השני - סרג'נט משה רוזנפלד, שנרצח על ידי הכנופיה הידועה בהרי הגלבוע,⁴ אותו הרצח שהיה אחד הברקים שבישרו את הסופה הגדולה שהתחוללה על ראשנו ב-1936. נודמן לי לעמוד יחד איתו על ידי קבר בנו הפתוח בהר הגלבוע. להספיד את הבן יחד איתו והייתי מלא הערצה לרוח הגבורה בו נשא את האסון השני שקרה לו בחייו. יהי זכרו ברוך.

רבותי, הדבר העיקרי שנתחדש בחיינו בתחום ענייני הגיוס והמאמץ הצבאי שלנו מאז נפגשנו בפעם האחרונה [ר' מסמך 51] - זוהי ההכרזה על בטליונים יהודים, גדודים יהודים בחיל הרגלים בתור חלק מהרגימנט הארצישראלי, שיכול לכלול גם בטליונים ערבים. אין אנו צריכים לא להשלות, אבל חלילה גם לא למעט את דמות ההישג הממשי שהשגנו. אין זו בשום פנים הכרזה על צבא עברי. אדרבה, ההודעה על הקמת הבטליונים באה כרוכה בהדגשה מחודשת של סירוב של ממשלת הוד מלכותו לקבל את הרעיון ואת התוכנית של צבא יהודי. אף על פי כן, באותה דרך שהלכנו בה בתחום זה מראשית המלחמה ועד היום, עלינו לברך על ההחלטה כעל צעד חשוב קדימה.

זה לא רק שינוי כמותי, אלא גם שינוי איכותי, לא רק משהו שהושג ואין לו המשך, אלא חולייה בשלשלת שיש להשיג כדי שיעלה בידנו - על ידי מאמצי גיוס ממשיים ובעזרת פעולה מדינית, כמו שהיה תמיד עד עכשיו - להוסיף עליה חוליות נוספות. דרך הגיוס שלנו במלחמה זו לא כבשה לנו עד עכשיו ביטויים חיצוניים ההולמים את מעמדנו כעם בארץ-ישראל וכעם בעולם. לא נקרא על החטיבות הצבאיות שלנו השם המפורש של עמנו, לא מתנוסס מעל למחנותיהם הדגל העברי הלאומי, לא בשפה

1 ישיבת הבוקר של הוהפ"צ, מושב כ"ג בדלתיים סגורות, הוקדשה להרצאת מ"ש.

2 שלמה יצחק רוזנפלד, מייסדי מנחמיה וראש המושבה, נרצח במרכז המושבה בידי יוסף זליקוביץ מאיכרי מנחמיה. זליקוביץ נאסר, הועמד לדין ונידון למוות. גזר הדין בוצע ב-1943. ר' על פרשה זו מידית גל-עד, עמ' 196.

3 הנער צבי רוזנפלד נרצח ב-1917 בהובילו בלילה בעגלה תבואה מהשדה אל הגורן במנחמיה.

4 סרג'נט משה רוזנפלד, יליד 1906, סיים את ביה"ס מקוה ישראל ואח"כ התגייס למסגרת. במרוצת הזמן התמנה סגנו של האחראי במסגרת בית השיטה לשמירת הביטחון בעמק יזרעאל המזרחית. נרצח ב-7.11.1935 בהר הגלבוע ליד הכפר פקועה כשנתקל באנשי כנופיית עז א-דין אל-קסאם. נקבר בעין חרוד.

העברית נשמעות הפקודות הניתנות להם – אף על פי כן עלה בידינו בדרך זו לכבוש עמדות ממשיות של כוח וגם גילויים ממשיים של הוויה כעם.

היישוב היהודי בארץ-ישראל הוא היחידי בעולם המגייס את בניו לא כמעורבים וכמבוללים בתוך צבאות ארצותיהם, אלא בחטיבות לאומיות מיוחדות, ביחידות יהודיות. ביחידות אלו ועל ידי יחידות אלו ניתנה לנו האפשרות של הופעה צבאית מגובשת כלפי פנים וכלפי חוץ. הפיקוד ביחידות אלו הולך והופך ליהודי והוא הולך והופך יהודי לא במקרה, כי אם על פי שיטה, על פי מדיניות מסוימת. ושוב, לא הרי יהודים שבמקרה עולים לדרגת קצינות ומופיעים מעורבים ובלתי ניכרים בתוך מחנה הקצינים הגדול. המחנה הקטן של הקצינים שלנו – הם הגיעו לקצינות לא רק על פי הצטיינותם האישית, אלא משום שהוכר כי העם שלהם, שאליו הם שייכים, זכאי להוציא מקרב קצינים שיפקדו על יחידותיו.

החלטה זו על בטליונים לא באה מאליה ולא באה בשום פנים כתוצאה מהיוזמה, ההתעוררות של השלטונות הבריטיים, הצבאיים או האזרחיים. היא באה על פי יוזמתנו ודרישתנו ובעזרת הלחץ הגדול של דעת הקהל באנגליה ובאמריקה. אנחנו זוכרים היטב את הוויכוחים שהיו לנו בשלב הראשון של המשא ומתן על הקמת בטליונים יהודים, כאשר הודיעו לנו כי דבר זה לא ייתכן, ולא ייתכן משתי סיבות: סיבה אחת מעשית, באשר חסר ציוד להקמת חטיבות אלו, וסיבה מדינית – כי בטליונים מורכבים מיהודים פירושם למעשה צבא יהודי, וטבעי הדבר שהחלטה זו שנתקבלה בלונדון על פי המלצת השלטונות הצבאיים העליונים בקהיר, ועד כמה שניתן לדעת מתוך יחסו החיובי של המצביא העליון [גנרל אוקינקל], שעזב את משמרתו במזרח התיכון בשבועות האחרונים – טבעי הדבר שהחלטה תיפגש בהתמרמרות על ידי השלטונות האזרחיים והצבאיים כאן בארץ, ואולי גם במקומות אחרים, ועלי להודיע שנעשה כבר ניסיון למעט את דמות ההישג הזה ולקבוע לו תחומים שלא יגיעו לידי פיתוח אותו הכוח, שיכול היה להגיע אליו.

ברור כי הקמת בטליונים אלה, זאת אומרת צירוף פלוגות קיימות של חיל הרגלים לחטיבות יותר גדולות, על כל פנים פירושו עלייה בדרגה, לא רק הרחבת מסגרת היחידות, אלא גם השבחת האיכות. ברור שזה יהיה כרוך עם תוספת ציוד. ברור שזה יהיה כרוך עם אימונים יותר משוכללים, אבל הנטייה היא כרגע לא לאפשר לבטליונים אלה להגיע למלוא ההתפתחות בתור גדודי אינפנטריה מודרניים, אלא לקבוע להם תפקידים מסוימים, תפקידי הגנה על נקודות תורפה בארץ ובנקודות סמוכות לארץ, תפקידים של כוח נע לצורכי הגנת המקומות, ובהתאם למסגרת התפקידים האלה לקבוע את תוכנית אימונם ואת מערכת כלי הציוד של הבטליונים האלה, זאת אומרת לאו דווקא להכשיר אותם לתפקידי קרב מלאים ולאפשרות של פעולה מכוונת מראש בקו הראשון של החזית. אני אומר: מכוונת מראש, באשר אין

לדעת כיצד ישתלשלו העניינים, ובשעת הסכנה אין בודקים וזורקים כל גדוד לפירצה המתהווה, אבל אין זאת אומרת שהפעולה מכוונת מראש לכך.

בתחילת יצירה זו אנו כבר נמצאים בהיאבקות על מיצוי כל האפשרי ממנה ועל סילוק מעצורים שרוצים להניח על דרכה, והדבר לא יפלא. מבלי להשוות את חשיבות הדברים, אבל מבחינת ההשתלשלות, יש דמיון רב בין ההכרזה הקטנה על הבטליונים היהודים ובין ההכרזה הגדולה של הצהרת בלפור. גם אז החלו ניסיונות הצמצום ממחרת מתן ההצהרה, ותגובתנו על ניסיונות אלה צריכה להיות אותה התגובה – היאבקות מדינית על הרחבה התחומים, אבל יחד עם זה, וקודם כל, ניצול האפשרות הממשית הניתנת לנו, באשר רק אם ננצל את האפשרות הממשית יהיה סדן לפטיש המדיני שלנו. אם הגענו להישג זה, ויש המוצאים הישג גדול גם בתחום המצומצם שלו, הרי זה בא לא רק מתוך יוזמתנו הפוליטית, ולא רק מתוך לחץ דעת הקהל באנגליה ובאמריקה, אלא גם על יסוד העובדה שהיו פלוגות רגלים, ולא רק זה, אלא מחנה גדול יותר של מגויסים המתקרב ל-20,000. אלה איפשרו את הקמת הבטליונים וחייבו אותם. הסתפקנו לא בדרישות בלבד, אלא פעלנו, הראינו סכום הגון למעשה של גיוס ושירות צבאי פעיל. ואם פנינו להקמה יעילה של הבטליונים, עידודם והרחבת כושר פעולתם, הרי נשיג זאת רק אם ניענה לאפשרות זו בגיוס גדול. בהרחבת תחום חיל הרגלים שלנו יהיה לנו תוקף לתביעות ההרחבה לגבי סמכות הבטליונים האלה.

כיום המצב הוא שלפי המיכסה שכבר נקבעה לעת עתה על ידי המפקדה, זוהי מיכסה של חמש פלוגות לבטליון אחד, ואפשרויות הקמת שני בטליונים יהודים ובטליון ערבי אחד. עד כמה שעלה בידי לברר בביקורי האחרון בקהיר, אין בכוונת השלטונות להוסיף בטליונים ערבים.

הגיוס הערבי ירד פלאים בתקופה האחרונה אחרי המפלות והנסיגות בחזית לוב, והוא כיום מצומצם בתכלית. גם הגיוס הערבי המוגבר במקצת שהיה בחודשים הקודמים הגברתו באה בחלקה, ולא ברור אם לא בחלקה הגדול, הודות להתגייסותם של ערבים מסוריה והלבנון. לי עצמי נודמן להיפגש עם קבוצות מקריות של חיילים ערבים, שרובן הגדול היה לא ממגויסי ערביי ארץ-ישראל. במקרה אחד היו שמונה-עשר מבין עשרים ערביי סוריה והלבנון. דבר זה הופסק על ידי השלטונות. הפחד מפני ההתקפה הגרמנית הפסיק את הגיוס מבפנים, והממדים של הגיוס הערבי מצומצמים מאוד.

לעומת זאת, הכוונה היא להוסיף בטליונים יהודים עד ארבעה, זאת אומרת חמישה בטליונים בסך הכל, שיהיו את הרגימנט הארצישראלי בתור שלב ראשון. לאחר זה ישובו לדון לאור עובדת הגיוס להבא.

נכון שמיניסטר המלחמה גריג, כאשר הכריז על הבטליונים, אמר שהממשלה מקווה ש-10,000 יהודים ייענו עכשיו לקריאה ויתגייסו. הדבר בא לא רק להביע תקווה להתגייסות אנשים במספר כזה, הדבר בא אולי בעיקר לסתום את טענותינו, להפוך

אותנו מתובעים לנתבעים, להשתיק אותנו למשך איזה זמן ממושך. אבל במיפקדה בקהיר הוגד לי, שחלילה לנו לחשוב שיותן – אם נוכל לגייס עוד 10,000 איש – שיותן את כל ה-10,000 להכניס לאינפנטריה, ולא משום שעין המיפקדה צרה בהרחבת חיל רגלים יהודי, אלא בהערכתם את צורכי המלחמה, את צורכי הצבאיים. אין ספק שאנחנו יכולים להעמיד את עניין רגימנט הרגלים הארצישראלי בדרגה כה גבוהה, שכל אלה ילכו אך ורק לחיל הרגלים. המיפקדה מבינה את הגישה הציונית לעניין ואת החשיבות המיוחדת שמייחסת המדיניות הציונית לאפשרות ריכוז כוח יהודי בחטיבות גדולות יותר, אולם המיפקדה צריכה לנהל את המלחמה לפי שיקולים צבאיים גרידא, והשיקולים האלה – עם כל ההבנה לחיל הרגלים – מחייבים תגבורת ניכרת של חיל העזר. פלוגות יהודיות משמשות בחיל ההנדסה, בחיל ההובלה, כאתתים, בפלוגות לחרושת צבאית, וקנו להם מעמד חשוב, מעמד של כבוד ושל הערכה בחילות המזרח התיכון, והצבא תובע בכל תוקף תוספת לכוחות אלה, ואם יש ביכולת היישוב היהודי להפריש עוד 10,000 איש לגיוס, הרי במידה שהדבר תלוי במיפקדה הצבאית, והיא מבקשת את הקואופרציה של הסוכנות היהודית בשטח זה, היא תכוון את הדברים כך שלפחות מחצית האנשים האלה ייכנסו למסגרת הכוחות המקצועיים.

המצב למעשה עד עכשיו הוא, לכל הפחות בחודשיים האחרונים, ש-75%-80% מהמתגייסים הלכו ליחידות המקצועיות ולא לחיל הרגלים. לא נכון לקרוא את היחידות המקצועיות כיחידות בלתי לוחמות. הן אינן נחשבות כיחידות לוחמות, אבל הן מאומנות בנשק ומצוידות בכוונה לפעולת קרב במקרה שהמסיבות תחייבנה זאת. חלק מהיחידות שפעלו או פועלות באזור החזית לקחו חלק בקרב וגם נפלו מתוכם חללים אגב פעולתם זו, אבל זה אינו תפקידם הראשוני. תפקידם העיקרי הוא לבנות, תפקידם הוא להוביל, לנצח על עבודה ולעבוד, ותפקידם לעיתים גם להרוס, ויש חיל המיועד בראש ובראשונה לפעולות קרב.

מוכרח להיות קימוץ בכוחות האדם שאפשר להביא ממרחקים, דרך הימים, ויש עד כמה שאפשר לנצל את כוחות האדם המקומיים. ואומנם הוגד לי, שבביקור האחרון של ראש המיניסטרים מר צ'רצ'יל הוא רב ריב גדול עם המיפקדה של המזרח התיכון, הוא טען: "יותר מדי גדול 'הזנב' של חיל המזרח התיכון וקטנות יותר מדי 'השיניים'". הוא השתמש בביטויים זואולוגיים, קרא את חיל הקרב של הצבא בתור "שיניים", ואת כל מערכת ההנדסה, ההובלה – "זנב". אולם הגנרל הממונה על כל מערכת הפעולות של הגיוס, האספקה, ניצול כוח האדם, אחד הסגנים של המצביא הראשי, אמר לי שמוכרח היה להוכיח לראש הממשלה שאין להימנע מזה במלחמה המודרנית. לכל יחידה ויחידה של חיל לוחם יש צורך ביחידות עזר שתלווינה אותן לחזית, אבל בתפקידי עזר שונים, בתפקידים מקצועיים. אני מוכרח להגיד: אני אחשוב זאת להצלחה אם נצליח להקטין את זרם האנשים

ההולכים ליחידות המקצועיות, ההולכים מרצונם הטוב, גם מתוך התאמתם הגופנית, גם הגיל וכולי. אם נצליח להקטין את זאת מ-75-80 אחוז עד ל-40 או 50 אחוז – זה יחייב מאמץ גדול וויתור של הרבה מאוד אנשים על רצונם החופשי, לאחר שהם מקבלים על עצמם את דין הגיוס, בנוגע לבחירת היחידה בה הם רוצים לשרת.

זה מעורר את שאלת היחידות ההולכות ומתרבות. בביקורי האחרון במצרים⁵ ביקרתי במספר קרוב של שתי עשרות מרכזי יחידות יהודיות, קצת יותר ממחצית של גברים, וקצת פחות ממחצית של נשים. בכל מקום ומקום – במיסדרים שנערכו לכבודי, במסיבות שסודרו לא רק על ידי מפקדים ומפקדות יהודים, אלא גם על ידי מפקדים ומפקדות שאינם בני ברית – מצד אחד הרימוטי על נס את גודל ההישג של גדודים יהודים, הרימוטי על נס את התפקיד שמילאו כל אלפי המתנדבים והמתנדבות שלנו בביצוע ההישג, אבל מצד שני הייתי צריך להגיד להם שאין מקום בשבילם, בשביל היחידות שהם נמנים עליהן, בתוך מסגרת של ריכוז כוח יהודי. אין זאת אומרת שלא תיתכן מסגרת של ריכוז הכוח היהודי, שיימצא בה מקום לפזורי הצבא העברי האלה, אבל המסגרת אינה נתונה עדיין בגדודים אלה. אלה הם גדודי אינפנטריה. אומנם חלק יכול להיות מובילי, ממונע, אבל יסודות ההובלה בו הם קטנים למדי, כדי ליצור מצע לכל יחידות ההובלה שלנו, או לחלק ניכר ממנו. אין מקום לצירוף חיל המהנדסים המלכותיים או מקצועות אחרים, אבל אין זאת אומרת שמסגרת זו לא תיתכן, או היא מחוץ ליכולת ההשגה שלנו האובייקטיבית.

יש להניח שאם רק יעלה בידינו, ואין יסוד לפקפק בדבר, להקים מספר בטליונים יהודים, נוכל להציג דרישה מעשית: יצירת בריגדה יהודית, ואם גם לא ייקרא עליה שמו המפורש של עם ישראל, אבל בפועל ממש היא תהא מורכבת מיחידות יהודיות ותשרור בה רוח יהודית ויהיה לה משקל מדיני המגיע להשפעה.

אני ניסיתי מעכשיו להעמיד את הסיסמה של בריגדה יהודית כזאת על האופק, באשר עד עכשיו עמדה על האופק הסיסמה של בטליונים. אנחנו מרימים על נס כל הזמן, ואדבר עוד על כך כשאגיע לשאלת פעולתנו באמריקה, את הסיסמה של צבא עברי, אבל בשביל השלטונות הצבאיים במזרח התיכון סיסמה זו אינה ממשית, אינה מושתתת על הקרקע, באשר ידוע שווהי שאלה של מדיניות רבת, ויש החלטה מפורשת של הקבינט הצבאי [קבינט המלחמה] נגד צבא עברי. אבל גם בפעולה המעשית, בחתירה שלנו להתקדם מקטנות לקראת גדולות, על ידי ביצוע של ממש, גם כאן יש שאלה של מרכז ושל אופק. עד הזמן האחרון עמדה על האופק שאלת הבטליונים, הם אינם עומדים עוד על האופק, כי הפכו למדיניות רשמית של הממשלה, ומן הצורך להעמיד על האופק בריגדה, אותה בריגדה מסועפת המורכבת לא רק מחיל רגלים, כי אם גם חיל הובלה, חיל ממוכן, וכל חילות העזר והפורמציות השונות.

גם אילו ניתן לנו כיום דבר כזה, ובמסגרת לא קטנה לגבי היחידה, לגבי הבריגדה, לא היו מתכנסים כל פוזורי השלוחות של צבא ישראל, אלפי המתנדבים שלנו, אבל בזה היתה ניתנת לנו אפשרות ריכוז כוח צבאי הגון. אבל עלינו לדעת שבמלחמה זו נגזרה עלינו גזירת הפיזור. אנחנו חותרים להקטין אותה עד כמה שאפשר, אבל אני מסופק אם נגיע לחיסולה הגמור גם אם תאריך המלחמה. האנשים שלנו צריכים לדעת דין זה ולקבל זאת באהבה. לא נוכל בלי לנהל גיוס רחב להגיע לאפשרות מקסימלית של ריכוז כוח. כל מה שנקצץ את היקף הגיוס לא נגיע לריכוז גדול יותר, אלא לריכוז קטן יותר. ככל שנפרוש יותר ידיים, אז הסיכויים לריכוז גדול ילכו ויעלו.

ואם נגזרה עלינו גזירת הפיזור, גם ממנה עלינו למצות את כל החיובי ולהוציא מתוך מעו, ואני ראיתי כיצד מתקדמת הוצאת המתוך מהעו. גם בפיזור – קודם כל, אם היחידות שלנו מפורזות, יש בהן אחידות של הרכב, של חיים, של סגנון הופעתן. אל נשכח כי צבאות לאומיים אחרים נידונים לפיזור, אבל מתנחמים שסדנא דארעא חד הוא, ודברים אלה חלים גם על כוחותינו המפורזים. דבר זה בא הודות לכך שעלה בידינו לקבוע שיטות מיוחדות, עקרונות מיוחדים, שנתקבלו על ידי המפקדה במזרח התיכון לגבי הקמת יחידות יהודיות, פתיחת כל דרגות הפיקוד לפני ארציִשראליים ולגבי כמה וכמה מנהגים מיוחדים שנקבעו בשביל יחידותינו. דבר זה נקבע לגבי הגברים, דבר זה נקבע גם לגבי הנשים, אם כי שם מפגרים בפיקוד, כי יחידות אלה הן צעירות יותר, אבל אין ספק שגם בהן נגיע ל"אמנסיפציה לאומית".

ועוד חיוב: על ידי הופעותינו בענפי שירות שונים, דווקא הודות לפיזורנו בזירות מלחמה שונות במזרח התיכון, ובענפים שונים של זירות אלו, הולך ומתרחב ומתגוון שטח המגע של המאמץ הצבאי שלנו ושל עמים אחרים, בראש וראשונה עם מערכת הפיקוד הבריטי, ובמידה שאנשינו עומדים על הגובה, ובמידה שיחידותינו ממלאות את תפקידן באמונה ובהצלחה, והן ממלאות את תפקידן באמונה ובהצלחה, הולכת וגדלה אותה קרן של רצון טוב, של יחס טוב, קודם כל של ידיעת העובדה של גיוס היישוב היהודי, של ידיעת העובדה של הכוח הגנוז ביישוב העברי. כל הדברים האלה הולכים ומתרחבים. ואמרתי במילה מוסגרת, שיחידותינו עומדות על הגובה, ואני יכול לציין בסיפוק רב שבדרך כלל הן עומדות על גובה רב. אולי בא דבר זה מפני שלאסונה של הדמוקרטיה אין הצבא הדמוקרטי עומד במלחמה זו על הגובה שצריך היה לעמוד מבחינת הוריות, מבחינת טיב האירגון, מבחינת הליכוד הפנימי. אנחנו יודעים באיזו מידה מפגר הצבא הדמוקרטי מכל הבחינות האלו אחרי הצבא שכנגד, מכמה בחינות מפגר אחרי הצבא הסובייטי, ואם מתלכדת יחידה יהודית, אם מצליחים לצרור בתוכה את הרוח השוררת בטובי חלקי יישובנו: רוח עבודה, התמסרות והקשר ההדדי, הרי שהיא מפליאה אחרים בכושר הפעולה, בכושר האירגון. כמה וכמה יחידות שלנו זכו בעניין זה להערכה רבה.

נודמן לי לקרוא דוח של מפקד אזורי גבוה, אשר ביקר לרגל סיורו באזורו באחת היחידות שלנו, והדוח מפורט למדי, מדוקדק וקפדני למדי, הוא כולו שיר הלל – קודם כל לכושר הפעולה ולטיב סדריה של יחידה זו מבחינה צבאית. ובסעיף האחרון הוא אומר: שפת היחידה לגבי מתן פקודות רשמיות היא אנגלית, אבל שפת חיי הפלוגה, שפת העבודה והשירות הממשי שלה – היא עברית, והפלוגה כולה חדורה רוח עברית ומטפחת בתוכה ערכים לאומיים ודתיים ומסורתיים. אין ערוך לחשיבות דבר זה בשביל הרוח השוררת בפלוגה זו, שהיא רוח אנשים גאים במצבם ומכירים באחריותם.

השאלה שמוכרח לעמוד לפנינו כעת בכל כובד משקלה היא השאלה של הגברה מיידית של הגיוס לחיל הרגלים. חיינו מורכבים ומסועפים מאוד. אף פעם לא נוכל לצמצם את דאגתנו בנקודה אחת ולהסיח את דעתנו מנקודות אחרות.

אעבור לשאלה אחרת, חשובה, שבה לא התקדמנו במידה שהתקדמנו לגבי הבטליונים – התביעה השנייה שלנו לגבי "משמר המולדת". מסרתי פעם דוח מפורט על התוכנית, המשאלות והדרישות עליהן ניהלנו במשך חודשים רצופים משא ומתן עם השלטונות, אשר סביבן ריכוזו חברינו וידידינו בלונדון וושינגטון את לחץ דעת הקהל ואת ההשפעה שיש לנו בחוגי השלטונות: (א) ריכוז צבא יהודי לוחם; (ב) הקמת "משמר המולדת" רחב ממדים. בנקודה זו איננו יכולים לציין התקדמות ניכרת, אין לציין כל התקדמות.

דרשנו לכנס רבבות יהודים, המסוגלים לשאת נשק לתוך מסגרת "משמר המולדת", שתהיה מרוכזת סביב הגרעין המרכזי והמצויד של חיל הנוטרים שלנו. באופן מיוחד הדגשנו בעיה חריפה, אמרנו: חיל הנוטרים שלנו הוא לפי טבע ברייתו כוח כפרי, ובערים – כוח של השכונות הנידחות. שיטת ההגנה על הערים הגדולות, ואנחנו רוב מניינו של היישוב העירוני, לא הביאה את השלטונות בשנות המאורעות [1936–1939] לידי הקמת חיל נוטרים בתוך היישוב העירוני. היא גם לא חייבה דבר זה. אבל כרגע אנו עומדים לא רק בפני סכנה של התנפלות אויב מן הבית, אלא צורך לארגן ולהכין את היישוב כך, שיוכל להוות, עד כמה שאפשר, כוח גדול נגד הפולש מבחוץ.

לא יעלה על הדעת, שלגבי הכנה כזאת תימחק האוכלוסייה העירונית, באשר היא מסוגלת לכך יותר מאשר האוכלוסייה הכפרית, כי האוכלוסייה הכפרית מחולקת ומרוסקת ליחידות קטנות, אשר כל אחד ואחד [מאנשיה] יצטרך להישאר במקומו, בעוד שבערים הגדולות יש מלאי של כוח אנושי, שנוכל בנקל, בשעת חירום, להסיעו ממקום למקום. ועוד, האוכלוסייה הכפרית עסוקה למעלה ראש. אם אומרים על האוכלוסייה הכפרית שהיא עובדת 16 שעות ליממה, הרי כל אחד ואחד עובד 16 שעות ליממה, ואולי עוד יותר, ובכל מקום הם אותם האנשים. אבל אם אומרים לנו שבית החרושת בעיר עובד 24 שעות, הרי איש העובד בה עובד 8 שעות, לכל היותר 10 שעות, והאישי העירוני העובד בבית החרושת יוכל להיפנות להכנה זו,

לאימונים הרבה יותר גדולים מאשר בן הכפר. לא חדש הוא, שבני הכפר מקצצים במו ידיהם בייצור החקלאי כדי לגזול זמן לאימונים, זה עניין התנדבותם, אבל אין לדרוש זאת מהם, מה שאין כן לגבי בני העיר, שמהם צריכים לדרוש זאת.

אמרנו [לשלטונות]: תתחילו להשביע אנשים. זמן מה שיעשענו את עצמנו בתקווה, שאותו מספר קטן שנקב מיניסטר המלחמה אנב הודעתו על הבטליונים, כדי לספק אותנו במידת מה – 1,500 איש מגויסים נוספים לחיל הנוטרים – שיעשענו את עצמנו באחת משתי התקוות, ואיש מהממשלה פה לא יכול היה לבאר לנו את הדבר: אולי זו תוספת של 1,500 איש בשכר, אולי זו התחלה של השבעת 1,500 איש בערים. אין שיוויון לשני הדברים לגבי חשיבותם, לכל אחד ואחד חשיבות מיוחדת במינה, אבל לדאבוננו התברר שהם מוכנים להשביע עוד 1,500 בני כפר, אשר לפי הודיית הממשלה אינו מלוא מספרם, אבל תסלחו לי אם לא אכנס לכל הפרטים של שאלה זו. אמרתי שמשוה הושג. מה שהושג זוהי פעולה שיטתית, אם גם איטית ומצומצמת, לגבי השבחת כושר הפעולה והשבחת הצידוד של חיל הנוטרים הקיים, משטרת היישובים העברים הקיימת, ואותם 2,700 איש העומדים בקביעות על המשמר להגנת היישוב היהודי מקבלים עכשיו אימון יותר טוב, והם מתרגלים בשימוש בכלים חדשים שלא ידעו עד עכשיו. יש שיטה של קורסים קבועים, שיוצאי קורסים אלה – והיו שני מחזורים לקורסים אלה – הופכים למורים ולמדריכים לאחרים, ואם עברו דרך הקורסים האלה כ-70 איש, הרי עכשיו יכולים לקבל 400 איש אימון רחב יותר על ידי מדריכים אלה, והדבר מתרחב. ניתן צידוד נוסף למקומות, כלים צבאיים ממשים, אשר עד עכשיו לא היו בחיל הנוטרים. נתמנה גם מטה צבאי אשר ינצח על אימון חיל הנוטרים. כל הדברים האלה חשובים לכשעצמם. אבל לא עלה בידנו לפרוש את המסגרת על פני הערים – זה נשאר עניין להיאבקות.

וכאן כנראה המכשול העיקרי הוא מצב הצידוד של כוחות המזרח התיכון. אנחנו נתקלים בטענה זו מתחילת המלחמה, ואנחנו רשאים לשאול את עצמנו: האומנם עד עכשיו לא באה הרחבה? ברור שכל הזמן מייצרים כלי מלחמה, אבל כל הזמן גם מאבדים כלי מלחמה. אני זוכר היטב איך עמדנו במצב שחשבנו שעלולה להיות הרחבה, אבל אז בא הפינוי מיוון ומכרתים, ומחדש היה צריך חיל המזרח התיכון לצבור רזרבה, ושוב היו הדברים בעלייה עד שבאה המפלה האחרונה בלוב, ולא יכולתי לפרש דברים ששמעתי אך ורק כהשתמטות פוליטית או דיפלומטית בלבד, כי שמעתי דברים ברורים מאוד. שמעתי שהיה הכרח לפרק נשק מיחידות אנגליות במצרים כדי להחיש משלוח נשק לחזית. שמעתי שיש יחידות המיועדות להיות יחידות קרב אנגליות, על כל פנים אימפריאליות, במצרים, שהצידוד שלהן כיום הוא ירוד מהצידוד של היחידות שלנו בארץ.

שמעתי שאומנם חלה הטבה ניכרת בזמן האחרון בכל ענפי הצידוד הכבד. בזמן

האחרון פירוש הדברים הוא שאחרי המפלה והנסיגה האחרונה בלוב חלה הטבה בכל ענפי הציוד הכבד, זאת אומרת תותחים כבדים, טנקים, אוירונים, אבל שהמצב לגבי הציוד הקל עודנו בשפל המדרגה ומהווה מקור של דאגה רצינית למיפקדה. וציוד קל אין פירושו אקדחים, אין פירושו אך ורק רובים, פירושו: מכונות יריה לכל סוגיהם, רובים אנטי-טנקיים, מרגמות וכולי וכולי.

וגם לפני שהתברר לנו שאנחנו עלולים לעמוד בפני הגבלות עקרוניות לגבי ציוד הגדודים שלנו בארץ, הוגד לנו במפורש שהציוד עומד בפני הגבלות ממשיות, שהציוד לא יוכל לזרום במילואו לפי כל הצורך של הגדודים, כי כל זמן שלא יתמלא המחסור של הכוחות העומדים בחזית, או מחר ומחרתיים יוכלו לעמוד בחזית, לא יוכלו להפריד ציוד בשביל הכוחות שרק בעתיד יהיו בחזית, על פי כמה וכמה זה לגבי "משמר המולדת", ועצם הדיבור על "משמר המולדת" של 30 עד 40 אלף איש מעלה על פני איש שיחנו [הבריטי] סימן שאלה גדול. הוא רואה לפניו צורך באלפים אחדים של מכונות ירייה, מיליונים-מיליונים של יחידות תחמושת, והוא יודע מה מצב הציוד אצלו ומה החשבון שלו, ואז מאליה באה הטענה: איך אפשר להתחיל באימון האנשים האלה כאשר אין כל ציוד בשבילם, כאשר לא ברור מתי יוכל הציוד להדביק את שלב אימונם? במצב זה אנו מדגישים את כל חומר האחריות שאנשים נוטלים על עצמם בהשאירם את היישוב ללא שיתוף בהגנת הארץ בשעת משבר חמורה מאוד. לנו נשאר להטיל את האחריות על הצד שכנגד, ההחלטה היא בידי הצד שכנגד, והם אומרים: אנחנו אחראים לכל, ועלינו לחלק את כוחותינו לפי הבנתנו. המערכה בשבילנו לא נגמרה, היא מוכרחה להימשך, עלינו להגביר פה כוח, ועלינו לעשות מה שאנו יכולים בכוחותינו העצמאיים. ואנחנו עשינו משהו, על כל פנים הרבה יותר מאשר יכולנו לעשות בעזרת השלטונות, בחודשים האחרונים. אנחנו החזקנו מספר מסוים של אנשים במצב הכן, כאלפיים איש,⁶ ועסקנו באימונים שהעמידו לנו עוד כמה אלפים נוספים.

הבעיה כרוכה בשאלת כוח האדם, בשאלת כוח האדם לעבודה ולגיוס. הבעיה כרוכה גם בשאלת אמצעים כספיים. מהכנסות "מגבית ההתגייסות" הקדשנו חלק לא קטן למטרות אלו במשך שני החודשים האחרונים.

ברור, שאם לא תבוא הגדלה ניכרת מאוד של הכנסותיה של "מגבית ההתגייסות", לא נוכל לשאת להבא את המעמסה הזאת באותן המידות בהן נשאנו בשני החודשים האחרונים. "מגבית ההתגייסות" מוכרחה לקיים את העיקרון, שלפחות מחצית הכנסותיה תהיינה מוקדשות לעזרת המתגייס, בראש וראשונה לעזרת משפחתו, ויכולה לבוא נסיגה של פעולתנו העצמית עם כל התוצאות לגבי הביטחון ולגבי הרחבת פעולתנו, שהדבר מוכרח להיות כרוך בהם. באופן מיוחד מוכרח אני להזכיר, אם כי אני רוצה לקלקל לנשיאות "מגבית

6 הכוונה לפלוגות הפלמ"ח שקמו ב-1941.

ההתגייסות", שתכריז על זאת מחר בכינוס הארצי – "מגבית ההתגייסות" הגיעה באוגוסט להכנסה של 35,000 לא"י, ואם כי זהו סכום לגמרי לא קטן, אבל אין זה עדיין אותו הסכום החדשי הדרוש כדי להגיע לרבע מיליון לירות בחצי שנה. והחשבון הוא פשוט: דרושים 40,000 לא"י לחודש, ויש לחשוש שבספטמבר, בחודש התגים, תרדנה ההכנסות, ונחוץ מאמץ מיוחד שלא תרדנה, ועל מנת לחזק את הפעולה למען "מגבית ההתגייסות" נקרא הכינוס שיתקיים מחר, ויש צורך להכפיל את ההכנסות החדשיות, וזה הרקע עליה מתייצבת הבעיה שאנחנו מתחבטים בה.

אבל פעולת הגיוס שלנו לצבא אינה רק בעיה של חלוקת הכוחות שלנו בין נשק לנשק. השאלה היא גם שאלת חלוקת הכוחות בין נשק למשק. הדבר מסתבך, כי לא אנו בלבד פועלים בשדה זה של חלוקת הכוחות בין הנשק למשק. פועלת בזה הממשלה הארצישראלית ופעולתה הולכת ומתגברת, והיא נכנסת יותר ויותר לעומקם של העניינים, היא שולחת יותר ויותר את ידה לאחוז בציציות ראשיהם בפינתנו. הדברים מסתבכים עוד יותר, באשר אין יחסה של ממשלת ארץ-ישראל שווה לגבי שני המאמצים – לגבי מאמץ הנשק המלחמתי ולגבי מאמץ המשק המלחמתי – אלא היא באופן מפורש ובולט מעדיפה את השני על הראשון.

אילו כזה היה המצב שהממשלה רק עכשיו, לאחר שהשתררה מתיחות רבה בתוך אוצר כוח האדם בארץ, לא רק היהודי, אלא גם הערבי, אלא בראש וראשונה היהודי, אם רק עכשיו היתה מתעוררת לפקח, היינו יכולים להנותה מן הספק, יכולנו לומר שיש לה רק דאגת המשק, המאמץ המלחמתי המשקי. אבל היחס למעשינו והפעולות המעכבות והעוצרות והנוטלות כל אומן מעניין הגיוס היהודי – מקורן בתקופה שלא היתה לגמרי מתיחות בשוק העבודה. הממשלה עצמה לא הגיעה להכרת הצורך לרתום את היישוב כולו למאמץ המלחמה, ולכן אין אנו יכולים להנות את הממשלה מן הספק. אבל אין זה רק ניתוח הגיוני. אנחנו יודעים מכמה פעולות, שדעת הממשלה מאוד לא נוחה מהגיוס שלנו. מבחינה מדינית עינה צרה מגילוי זה – המצומצם, שאינו מניח את דעתנו – של יכולת ההתנדבות היהודית לצבא. היא אינה מרוצה מהמניעים הנפשיים, שהם – והם בלבד – יכולים לחולל את אותה ההתנדבות. היא אינה מרוצה מהסימאות האזרחיות החיצוניות, שבכותן היה הדבר לעובדה. היא אינה מרוצה מהשיטה אשר בה מאורגן הגיוס הזה – המשמעת הלאומית, נטילת סמכות מרכזית לידנו כדי לעורר ולהסדיר את הגיוס הזה.

בכל הדברים האלה רואה הממשלה ראשית תגבורת לאופי המדיני והממלכתי של היישוב. שנית, היא רואה מעין חיוב מדיני של הממשלה הבריטית לעתיד לבוא להתחשב בכוח זה, בהקרבה זו, בשירות זה, ולהסיק מזה מסקנות מדיניות לגבי הסידורים להבא. שלישית, היא רואה בזה התרכזות של כוח יהודי שבבוא שעת הכרעה יוכל להוות איזה מכשול רציני לביצוע מדיניות מסוימת. אנחנו כל כך

התרגלנו לקו זה, שאולי חדלנו להתפלל לכמה דברים. אם בתקופה הראשונה של גיוס הנהגים שמעתי מפי המזכיר הראשי, שזוהי סכנה לרוקן את הארץ מנהגים, כאשר מספר הנהגים שהתגייס לא הגיע לחמישית או לשישית של מספר הנהגים בארץ, או בתקופה יותר מאוחרת אמר לי הנציב העליון: אמרתי להם, לצבא, לא תוכלו להוציא כל כך הרבה חיילים כאשר אתם חושבים, ואמרתי להם – המלחמה לא תוכרע אך ורק הודות לחייל, הניצחון ינחל הפועל בסדנתו, האיכר בשדהו. בגלל זה אולי לא התרשמנו כל כך מהעובדה, שבשום ארץ של האימפריה הבריטית, כאשר הממשלה מעניקה שי לאחד מאגפי האימפריה, והיא נותנת לו רגימנט במתנה, כי זו דרגה מסוימת. עד עכשיו לא היה כדבר הזה. הפלוגות שלנו התאכסנו ברגימנט ה"באפס", אומנם רגימנט מיוחס, אבל הן היו אסופים אצל רגימנט זר, שהוא היה הפטרון והאב שלהם, שהוא אימץ אותם לבנים, והנה הגיעה שעת אמנסיפציה לארץ-ישראל. היא השתחררה מהתלות הזאת, ניתן לארץ-ישראל רגימנט משלה. יש בזה עניין של כבוד לארץ, הערכה לארץ, תצוין ארץ זו מארצות האימפריה, [ואולם] לא ניגש ראש האדמיניסטרציה בארץ למיקרופון לציין מעשה זה של ממשלת הוד מלכותו, הוא לא קרא להודות להוד מלכותו שהעניק לארץ אות זה, אות הבגרות, ולא קרא לאמת ולהצדיק את האמון שניתן בתושבי הארץ, ולהיענות בגיוס רחב בהודמנות הראשונה אשר היתה לנציב העליון לדבר בפומבי אחרי מתן הצהרה זו בלונדון, ההודמנות של יום-שלשום, בפתחת התערוכה של התאחדות בעלי התעשייה, שאיני יכול – אם גם בסוגריים – להחמיץ את ההודמנות לברך את יוזמיה ואת מקימיה, ויכול אני רק לייצץ לכולכם לבקר בתערוכה מעניינת ומצויינת זו, בהודמנות זו מה שמענו מפי הנציב העליון? שמענו מפיו שאין מאמץ יותר גדול שיכולים תושבי ארץ זו לעשותו מאשר מאמץ של עבודה בחקלאות ובתעשייה. זה לא רק חוסר עידוד לגיוס לצבא, אלא זה משהו הפוך מזה.

והממשלה יש לה על מה להסתמך – יש באמת מחסור בכוחות מקצועיים בארץ. על כל פנים, הכוחות המקצועיים בארץ עכשיו מתוחים מאוד. יש בכלל מחסור בכוחות עבודה בארץ, גם בלתי מקצועיים. הממשלה עושה זאת בנכונות כזאת, בוריוזות כזאת את כל עניין ההגבלות, שמותר לחשוד שהיא ששה לקראת הודמנות זאת שיש לה עכשיו להניא את הגיוס לצבא, ואנחנו יודעים שניתנו הוראות לא לגייס אנשים מקצועיים עד כמה שזה רק אפשרי. אנחנו יודעים שראשי השלטון – מפיהם נזרקה ההברה שהגיוס היהודי הגיע לנקודת רוויה: "די, 17,000 נתגייסו – זה סכום מכובד למדי".

ואם אנחנו סבורים שאין הדבר כן, שהיישוב הזה, אם אפילו ידונו עליו כמו על כל אוכלוסייה בעולם, יש בכוחו להעמיד כוח הרבה יותר גדול, על ידי חלוקה נכונה של הכוחות – אם אנחנו סבורים שזה הכרח מוסרי מיוחד ליישוב, הכרח מדיני לציונות, עלינו להיות מוכנים להיכנס להיאבקות קשה עם הממשלה, ואנחנו עומדים

כבר בהיאבקות, אבל נצטרך לא רק בכוחנו להכריע את הממשלה בהתנגשות גלויה, אבל זה תלוי גם במידת הליכוד הפנימי שלנו.

אפילו אותו הכוח, שבכוח מעשי הממשלה רותק לבתי חרושת, לפי הכתוב עד עתה בחוק הוא מתחיל לפעול רק ברגע שיש ריב בין הפועל ונותן העבודה. אם נותן העבודה אינו מסכים לשחרר את הפועל, רק אז יכולה הממשלה להתערב ולומר: אסור לך ללכת. ואותו דין אם נותן העבודה רוצה לשחרר את הפועל, והוא אינו רוצה להשתחרר, רק אז יכולה הממשלה לפעול. אבל ברגע שהפועל ונותן העבודה מסכימים אחד לשני, ויש שיטה יישובית מסוימת, שגם הפועל וגם נותן העבודה מקבלים את הדין, אין לממשלה פתח, ואם הממשלה אומרת: אל תגייסו כוחות מקצועיים, והצבא אומר: דרושים לנו כוחות מקצועיים – לא יהיה כל איסור על איש אם הוא מתגייס מרצונו הטוב.

אנחנו יכולים להגיע לשיטות חריפות כאלה. עד עתה הכל תלוי בנו, ביכולת שלנו להסדיר את העניינים, בנכונות בני היישוב לקבל עליהם מרות הסדרה זו, אבל עלינו לדעת כי יש כאן גם בעיה של כוח האדם למשק, עלינו לא להתעלם ממנה, עלינו לכלול גם בעיה זו במערכת פעולת ההסדרה שלנו, לדאוג לכוחות עבודה, וכאן השאלה אם אנחנו יכולים להסתפק רק במאמצים של חלוקה יותר נאותה של כוח האדם.

כאן אנחנו איננו יכולים להסתפק בזה, ואין אנו רשאים להסתפק בזה לא מבחינת המשק ולא מבחינתנו המדינית. אתמול או שלשום אמרתי במועצת ההסתדרות, ומכיוון שסילפו לי את זאת בעיתונות יכול אני לחזור על הדברים פה: הדאגה של הממשלה כיום זו הסדרה יותר נכונה של כוח האדם למען הייצור, והיא מפרשת זאת קודם כל כמניעת הגיוס. הבעיה שעלינו להעמיד בפני אחרים ולפנינו היא: ייצור כוח אדם למען חלוקתו הנכונה. אני רואה שמנהלי מחלקת העלייה [הממשלתית] מעמידים פנים תמהים: ייצור כוח האדם זהו דבר ישן נושן, זוהי עלייה יהודית לארץ-ישראל. עלייה יהודית לארץ-ישראל בשפת הטרמינולוגיה של המלחמה פירושה ייצור כוח אדם, והדבר הזה הכרחי לנשק ולמשק, הוא הכרחי לעם היהודי, הוא הכרחי לשם הצלת חיי יהודים ההולכים לאבדון כיום. אם הם הולכים לאבדון במקומות שאין אנו יכולים להגיע אליהם – אין עלינו אלא לחרוק שן ולקמוץ אגרוף, אלא אם הם הולכים לאבדון גם במקומות שאולי בכל זאת יש תקווה להגיע אליהם, וכדאים המאמצים, ומאמצים גדולים, כדי להגיע אליהם ולמנוע מהם מוות ולמנוע מות רבבות אנשים ברעב ובמחסור ולמנוע התנוונות רבבות אנשים – זהו בזבוז כוח יקר, כוח אנושי יקר ערך בשביל המאמץ המלחמתי – ולמנוע כריתת שבט שלם מעמנו בתוך מלחמה זו. והכוונה כמובן לפליטי פולין ברוסיה.

אל נטעה בהמעטת המעצורים העומדים על דרכנו, אל נרפה שבר זה, אל נזניח מלאכה זו כקלה, כמו שאומרים לנו האנגלים כאשר ניגשים לעניין זה או זה:

"major policy", אל תגעו בו! אותו עניין בנוגע לרוסיה הסובייטית, זהו כאילו עניין של "major policy" לא לתת לאנשים אלה לצאת. המעטים שיצאו עד עכשיו זה מפני שישנם כל מיני סדקים, אולי פתחים, שדרכם אפשר להתחמק, אבל עלינו לדעת שיש כאן מדיניות, ומדיניות מפורשת, ולוקחים אנו על עצמנו תפקיד לא קל לשנות מדיניות זו.

קודם כל אין זו מדיניות אנטי-יהודית, אבל בעובדה זה פוגע ביהודים. כמו שאני סבור שלורד מוין מונה להיות סגנו של קייסי על יסוד דבריו האנטי-ציוניים,⁷ ויש כמה יסודות להסביר את מינויו מתוך הידיעות שאספתי בהיותי בקהיר, אבל תוצאת המעשה הזה תהיה לא לטובתנו.

ברם, אם גם אין זו מדיניות אנטי-יהודית מצד ממשלת ברית המועצות, אין זה מנחם אותנו לגבי העובדה שרבות יהודים אלה הולכים לאבדון, וצריך לראות איך להציל אנשים אלה. יש כאן היאבקות מסוימת בין השלטונות הסובייטיים והשלטון הפולני לגבי עתידה של פולין המזרחית לפחות, ואנו נופלים קורבן בהיאבקות זו. השלטון הסובייטי ערך פלביסצט [מישאל עם] בחלק זה של פולין, אשר בתוצאותיו הוכרו חלק זה של פולין כחלק מהטריטוריה הסובייטית והוכרו כל תושביו לאזרחי ברית המועצות. אני יודע ממקור נאמן על שיחה שהיתה לעיתונאי אחד עם לוזובסקי,⁸ והוא שאל אותו האומנם כולם השתתפו בהצבעה, ולוזובסקי

7 לורד מוין השתתף בויכוח על צבא יהודי, שהתקיים בבית הלורדים ב-9.6.1942, שם אמר בין היתר: "הטענות הציוניות העלו שתי שאלות בוערות: ראשית, הדרשה לעלייה בקנה מידה רחב לארץ שהיא מיושבת כבר בצפיפות. ושנית, השתלטות גזעית של העולים החדשים על אוכלוסי הארץ. ועדות אחרי ועדות ו'ספרים לבנים' חיוו את הדעה, כי הצהרת בלפור לא התכוונה להפוך את הארץ למדינה יהודית בניגוד לרצון התושבים הערבים. לערבים אין כל קירבה ליהודים, לא בתרבות ולא בדם. אין לדבר, לפי דעת אנתרופולוגים, על השמיות של היהודים, כי בתפוצות נתערבו בגוים. מנהיגיהם תובעים עתה להכניס לארץ, אחרי המלחמה, עוד 3 מיליון יהודים, אולם בארץ אין מקום בהחלט לאנשים נוספים כה מרובים. עלייה בקנה מידה כזה תהיה אסון לארץ. עלייה קטנה יותר הביאה למהומות 1936-1939. הערבים הוכיחו שלא יוותרו מרצונם על ארץ אבותיהם ולא יסתלקו מדרישתם לשלטון עצמי. אנו רשאים להצטער, אולם לפנינו עובדה כמו שהיא ולא נוכל לסלקה על ידי הסתמכות רגשית על סבלות היהודים. אם להשוות את מישוהו לנאצים, הרי זה דוקא את האנשים הרוצים לכפות את משטרם על האוכלוסייה הערבית, כי הם חדורים רוח של תוקפנות והשתלטות. הציונים דוחים כל הצעה על יישוב קורבנות הנאצים מחדש בגרמניה, פולין או באזורים דלי יישוב כמו מדגסקר" (מתוך "דבר" 14.8.1942, שם מובא נאום מוין במלואו).

8 סולומון אברמוביץ' לוזובסקי (1878-1952). מראשי המהפכה הבולשביקית ב-1917 וממרכי הממשל הסובייטי. חבר הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית והסובייט העליון. סגן שר החוץ ובשנות מל"ע-2 ראש משרד האינפורמציה הסובייטית ("סובאינפורמבירו"). חבר הוועד היהודי האנטי-פשיסטי, שהוקם במסגרת "סובאינפורמבירו". נאסר ועונה בהיותו 70 במסגרת המסע הסובייטי האנטישמי בראשית שנות החמישים. לא הודה בפשעים שיוחסו לו ולא הסגיר איש וזלתו. הוצא להורג ב-12 באוגוסט 1952 יחד עם 13 חברי הוועד היהודי האנטי-פשיסטי האחרים.

אמר: "אין בכך כלום, אלה שלא הצביעו היו מיוצגים על ידי אלה שהצביעו". השלטון הסובייטי לא הסתפק בזה שתושבי חבלים אלה הוכרו כתושבים סובייטים, הוא דאג עד כמה שאפשר לשנות את אופיים האתני והוא הוציא מתוך החלקים האלה, זמן רב לפני פלישת גרמניה, אוכלוסייה גדולה למדי. הוא לא פינה את החבלים האלה, אלה הוציא אוכלוסייה גדולה למדי.

אני יודע שאני דורך כאן על קרקע רופפת, ואני מוכרח להיזהר ולהפך דברים של סודיות ולמסור את הדברים מתוך הנחה שהחברים יהיו סולידריים איתי. אמר לי בא-כוח חשוב אחד של ממשלת ארצות הברית, שכאשר הגלו את האנשים האלה לפנינו רוסיה, השיטה היתה להשמיד אותם. לא להשמיד אותם על ידי העמדתם אל הקיר, חלילה וחס, ובמכוונות ירייה לירות עליהם, אלא אופן ההסעה שלהם, הפינוי שלהם, הוצאתם לשדות השלג לתוך היערות, ללא כל צל קורה, ללא כל תקווה מינימלית לחיים, ואמר ברור שהמטרה היא שהם יכלו.

אז היה קשה להאמין לדברים. אחר כך הגיעו פליטים וסיפרו שאמרו במחנות אלה לפליטים הפולנים, ובתוכם גם ליהודים: "מה שיהיה אתכם יהיה, אבל לפולין לא תשובו". זה לא היה פשוט רצון להיפטר מאנשים מתוך תאוה לרצוח אנשים, אלא מדיניות של דפולניזציה של פולין, של הקטנת היסוד הפולני של פולין.

הייתי נער כשקראתי את "אנה קרנינה", ואני זוכר כי שם מסופר שבסלונים מדברים על "אֶבְרוֹסְנִיָּה פּוֹלִישִׁי" [הפיכת פולין לרוסית]. כנראה שההיסטוריה חוזרת. והנה נשתנו במקצת היוצרות: גרמניה פלשה לרוסיה ורוסיה הצטרפה לחזית הדמוקרטית ונכרת איזה הסכם בין הממשלה הסובייטית והממשלה הפולנית [הגולה]. אחד מיסודות ההסכם הזה היתה אוקראיזציה של פולנים מרוסיה. הממשלה הפולנית קיבלה אפשרות מסוימת להוציא את אנשיה מרוסיה בתור אנשי צבא, וגם לא רק בתור אנשי צבא. אז הממשלה הסובייטית היתה צריכה ליישב את ההסכם הזה, שהיה הכרח פוליטי, ושבעצם אינו עומד בניגוד עם שיטתה של דפולניזציה. כאשר לא מנוי וגמור אצלה לכלות אנשים אלה כבני אדם, אלא היא רוצה להוציא אותם מפולין. היה צורך ליישב זאת עם המדיניות הקודמת, שהכריזה עליהם כעל אזרחים, אז הממשלה הסובייטית קבעה שבתור מעשה חסד מיוחד היא מרשה לפולנים שבתוך הפליטים האלה, פולנים ממש בגזע, לחזור לאזרחות הפולנית, אבל היא לא מרשה חסד זה לגבי המיעוטים, לגבי האוקראינים, לגבי ביילורוסים ולגבי יהודים.

כאן יש ערך, בכלל זה, שהיהודים מופיעים בברית המועצות כעם. אבל כל דבר שיש לו ערך יש לו שני צדדים של המטבע. כאן אנו משלמים מחיר בעד זה שאנו עם. היהודים הם אזרחי ברית המועצות ואסור להם לצאת. יש להוסיף, כשפולנים מקבלים אפשרות של אוקראיזציה, אין להניח שהם יצאו מכליהם כדי להרבות דווקא את מספר היהודים המוצאים. אדם קרוב לעצמו, ובמקום שיש מיעוט ורוב הרוב לוקח

את הטוטליטריות של כל ענפי החיים. ולכן פעלו כאן שני כוחות שכלפי היהודים הצטרפו לנקודה אחת. הסובייטים מעוניינים להיפטר מפולנים ולא מיהודים. הפולנים מעוניינים להוציא יותר פולנים ולא יהודים, והתוצאה המצורפת של שני הכיוונים האלה היתה, שלפי הידיעות שלנו, בקרב 130,000 פליטי פולין שהוצאו מרוסיה הסובייטית עד עכשיו, צבא ולא צבא, יש כ-6,500 יהודים. ובכן, זה בדיוק 5 אחוזים אם אינני טועה. וזה בשעה שלפי הערכות פולניות רשמיות היהודים מהווים לפחות שליש – ולפי ידיעות הפליטים שלנו הם מהווים 40 אחוז, ויש אומרים כמעט החצי – מכלל הפליטים הפולנים אשר בברית המועצות.

עלי להוסיף שבשיחה אחת אמר לוובסקי, שבדרך כלל גם מסיבות אחרות לא רצוי להוציא יהודים. הוא מכיר יהודים, הוא בעצמו יהודי, ויהודים מספרים וגם עלולים להגזים. ובכן, אני אמרתי שהמספר שליש. קשה בכלל לדעת כמה יש פליטים בברית המועצות, אבל לפי הידיעות שקיבל חברנו דובקין מבא-כוח פולני רשמי, רשומים בצירות הפולנית בקוויבישב 140,000 יהודים, אלה הנמצאים כבר בחופש. אלה שנמצאים עדיין במחנות הסגר ועבודה אינם רשומים עדיין, ויש להניח שזה לכל היותר אולי יותר מהחצי של המספר הכולל. אני לא אכנס לתיאור המצב. אבל באים אנגלים שהיו בטהרן ומספרים סיפורים מסמרי שיערות על מצב הפליטים, איך מגיעים הילדים ובאיה מצב הם.

עובדה זו, שיש מאות אחדות של ילדים בטהרן, היא תוצאה מזה שהורים זורקים ילדים לתוך רכבות ובלבד שתהיה תקווה להצילם. כנראה שהם חושבים כך. פה יש בעיה אנושית מזועזעת. פה יש סבל לאומי משווע, ופה יש בזבוז לא יכופר של כוח האדם לגבי המלחמה הזאת. באשר אולי יש חלק מעט מזעיר שנלקחו לבתי חרושת [בברית המועצות] בתור מומחים, בתור אנשי מקצוע, איש לא יעז לזרוק אותם, עובדים – ותבוא עליהם ברכה. ראשית כל, הם חיים, ושנית, עושים משהו בשביל המלחמה. יש אולי חלק יותר גדול העושים עבודה במחנות. אנו יכולים לתאר לנו באיזה שכלול טכני ובאיזו רמת חיים. אבל ברור שהרוב יורד לטמיון ואיננו מנוצל ואיננו יכול להיות מנוצל, כנראה, למאמץ המלחמה. מצד אחד, הם חייבים לזה שאינם יכולים לצאת – לאזרחותם, ומצד שני ברור שבתנאים הקשים המיוחדים של מלחמת רוסיה וחבל טורקסטן המגדל כותנה ולא לחם, ובתנאי ההובלה הקשים של רוסיה – זה לא יכול להיות אחרת שאזרחות זו תשאר אזרחות פורמלית בלבד על הנייר. ובעובדה, הציבור הגדול של אחינו ואחיותינו הוא ציבור שלא מפורנס על ידי המדינה ושלא נקלט. ולכן אני אומר: בשבילנו זו הצלת יהודים קודם כל. בשבילנו זו שאלה של עלייה לארץ. שנית, בשבילנו זו גם שאלה של תרומה למאמץ המלחמתי העולמי, הכללי. לא העברת איוז מנה של מאמץ מגירה אחת של חזית לגירה שנייה, כי אם ייצור מאמץ מלחמתי. בתעודה שלישית זו נפגשים האינטרסים של אנגליה ואמריקה עם האינטרסים של רוסיה

הסובייטית, אלא שכנגד זה יש לרוסיה הסובייטית אינטרסים אחרים. השאלה היא: מה יכריע שם? שם צריכה להיות הכרעה בין שני האינטרסים של רוסיה הסובייטית. קשה לתאר שהדבר יוכרע שלא על רקע אינטרסים. יש אינטרס של רוסיה הסובייטית לעמוד על כך שהם אורחים. יש אינטרס של רוסיה הסובייטית של מאמץ מלחמה. כאשר היא תובעת עזרה מאנגליה ומארצות הברית, אם הן יתבעו דבר זה ממנה, אולי יהיה קשה לה לסרב. צריך שיהיה ברור, שבלי עזרה נמרצת מצד אנגליה ואמריקה לא יוכרע הדבר לטובתנו.

אינני יודע מה מידת השורשיות של מדיניות זו של רוסיה הסובייטית. יש אומרים שזה מתקשר עם הרגשה אנטי-ציונית – על ידי כך יתחילו שאיפות אמגרציוניות אצל יהודי רוסיה. אולי זה לא כל כך מכריע עכשיו, אינני יודע. השאלה היא גיוס אנגליה ואמריקה למערכה זו. אין זאת אומרת שאנו מסתלקים מחיפוש דרך ישירה כלפי רוסיה הסובייטית. אבל אנו צריכים לדעת מה הם הסיכויים ושיש כאן יחסיות ידועה. אמרתי כמה פעמים בוועד הפועל [הציוני] והסברתי עד כמה ההנהלה מחשיבה כל מאמץ של השפעה ישירה על רוסיה הסובייטית. מסרתי בשם ההנהלה דוח על הפעולות שנעשו בווינגטון, באנקרה, בטהרן, ובהתאם לקו הזה יש להעריך כחיוב גדול את העובדה שבפעם הראשונה שוגרה משלחת ממשלתית, רשמית, סובייטית, לארץ-ישראל.⁹ גם לנו יש בזה אינטרסים שונים ש[בגללם] אנו צריכים לשלול את בואם. אבל אנו לא יכולים מתוך חשש להשפעות שליליות, אנטי-ציוניות, והן בלי ספק ישנן, של ביקור זה, להתעלם מהחיוב שבו. ואם אנו רוצים לעשות את הניסיון הזה של הידברות עם רוסיה הסובייטית, אנו מוכרחים להיות מוכנים גם לסיכון ידוע. בלי זה לא נוכל לעשות זאת. לא נוכל לנקוט עמדה שאנו צריכים להבקיע לנו זכות כניסה לרוסיה הסובייטית ולהיות בעד שלילת זכות כניסה לבא-כוח רוסיה הסובייטית משום שהיא עלולה לעורר פעולה אנטי-ציונית וחינוך אנטי-ציוני, שהיא מעוררת בלי ספק ועלינו לעמוד בפרץ נגדה.

יחד עם זאת עלינו לדעת, נדמה לי, שבהד שהיה בקבלת הפנים של המשלחת הזאת חלה הפרזה רבה לגבי ערכה בתור משלחת ראשונה, ניסיון לגיטמציה, לגבי עמדתם של חבר הפקידים של הצירות [הסובייטית] באנקרה, וכן לגבי משקלם האישי בתור נושאי משרה ידועה – אני חושב שחלה הפרזה יתרה, ואני חושב אותה למשגה מדינית. באשר אנו יכולים ומסוגלים לצאת מהכלים, ומצווים תמיד לשמור על חוש מידה. ואינני יודע אם שמרנו פה על חוש מידה נכון ועל הכבוד שלנו, ואינני יודע אם אי-שמירת מידה זו היתה לכבוד לנו בתור עם ובתור חטיבה מדינית. שנית, לא בכל ההופעות הפומביות כלפי המשלחת הזאת הופענו כעם מדיני. צריך להבין, כי אנשים אלה הם שליחי מדינה ושליחי עם הנאבק על קיומו. הם באו בזמן שהמומנטים

9 על המשלחת ר' לעיל מסמך 127 הע' 22.

הלאומיים עומדים אצל עם זה ברום המדרגה, אינני רוצה לצטט ולהביא דוגמאות. אני מניח שיש אנשים היודעים יותר טוב ממני עד כמה הרוח הלאומית מושלת [שם] בכיפה ועד כמה היא כפויה על ידי השלטון על דעת הקהל מהעיתונות ומשמשות קן יסודי.

אנו לא היינו צריכים למהפכה בעניין זה. אנו תנועה לאומית. אנו נמצאים בשלב כזה של התפתחות שהדבר הוא נשמת אפנו, ובנידון זה אין כל הבדל בין כל אגפי התנועה הציונית. אומנם, יש ליגה [לידידות עם ברית המועצות] שהומינה את המשלחת, אבל היא חלק מהיישוב, ופה ניתן לה להופיע כעם. אני יודע שהיו הרבה הופעות חשובות, אבל לא כולן היו כאלה, ובמידה שלא כולן היו כאלה – זה משנה. היו הופעות שבהן הופעתנו הצטמצמה בשני דברים: (א) הסברת עצמנו כלפי האורחים הזרים החשובים – דבר חשוב מאוד לאין שיעור; (ב) הכרזה על השותפות שלנו עם רוסיה הסובייטית במלחמה זו חשובה מאוד. נכון, אמת קודם כל. אבל בשני אלה לא סגי. ישנו דבר שלישי שהיה בהרבה הופעות ובכמה הופעות לא היה, וזה שהוא לא היה בכל ההופעות, אני מוכרח להביע את צערי. אנו לא ביררנו שאלה זו בהנהלה. ומהו הדבר השלישי? הוא הדבר שיוצר את ההבדל בין עם מדיני ועם לא-מדיני וזהו דרישות ואינטרסים. אין עם מדיני שלא רוצה איזה דבר, והרצון שלו, ביטוי הרצון שלו פירושו דרישה. והשאלה היתה בהופעות ידועות: מה אנו רוצים? האין לנו מה לדרוש מהם? אין לנו חשבון? יש תמיד שאלה איך להציג את הדברים וצריך תבונה ושכל איך להציג אותם. נניח שלא בזה היה החיסרון. נדהמתי שהיו הופעות ציבוריות שלא נשמעה בהן דרישה בכל תוקף; תנו לנו את אחינו, אל ימותו שם. יבואו ויעבדו פה, בשביל המאמץ המלחמתי וגם בשבילכם – (מ. יערי: איפה היה הדבר?) – באסיפה בירושלים – (ש. קפלנסקי: נפלת קורבן לטעות) – אני מצטער מאוד, לא הייתי באסיפה בירושלים, הייתי בקהיר, אבל מסרו לי זאת עדי שמיעה – (א. דובקין: בפתחה לא הושמעה דרישה כזאת).

אני לא רוצה לשכות, כשאני מדבר על פרשה זו, חשבון אחד, אולי קטן בכמותו, אבל חריף מאוד, שיש לנו עם הממשלה הבריטית – עם ממשלת ה.מ. ולא עם ממשלת ארץ-ישראל – בעניין הצלת יהודים ובעניין הבאת יהודים לארץ-ישראל ובעניין שיתופם במאמץ המלחמה. זה חשבון מאוריציוס. במאוריציוס – איננו יודעים את המספר [המדויק] עכשיו. יש 500-600 יהודים עכשיו. במשך החודשים האחרונים הוצאו משם כ-100 איש שהתנדבו לצבא הצ'כי כדי לצאת משם. רק בתנאי זה הם יצאו. תנאי זה פירושו שבגמר המלחמה הם לא תובעים זכות עלייה לארץ-ישראל והממשלה הצ'כית מתחייבת להביא אותם לצ'כיה. ראינו את האנשים האלה. חלק מהם עוד ישנם בארץ-ישראל. מלבד כל העלבון המדיני והלאומי, מלבד כל ההתקוממות האנושית הפנימית, היה פשוט כאב לב של חברים לראות בחורים כאלה על כורחם אנוסים להיות במדים של צבא זר. לגבי זה, בכל זאת, מדים של הצבא הבריטי, של יחידה

ארצישראלית יהודית שלמה הנושאת אותם, ועל הכתף רק ארץ-ישראל ואפילו רק "פלסטיין" – אלה הם מדים שהלובש אותם עושה אותם מדים עבריים במסיבות נתונות. בפעם הראשונה ראיתי טובי חלוצים, ציונים משחר נעוריהם, חברי "החלוץ" ו"המכבי הצעיר", דוברי עברית, בתוך ארץ-ישראל בתנאים של גלות ונידונים להמשך הגלות. ובכן אני סבור, אומר בכל הזהירות, שהמשך מערכה זו והגברת המערכה הזו על החזרת אנשי מאוריציוס, בשום פנים לא מחוסר סיכויים. על כל פנים, ההנהלה פעלה ופועלת מתוך הנחה זו. ההבדל בין מאוריציוס ו"דריין" אינו הבדל בהחלטה שנתקבלה לדידם, אלא הבדל מעשי הוא, הבדל – שלגבי מאוריציוס ההחלטה הוצאה לפועל ולגבי "דריין" ההחלטה לא הוצאה לפועל משום שהצלחנו לשבור אותה. אבל הצלחנו לשבור את ההחלטה שעל פיה אנשי מאוריציוס יושבים במאוריציוס, החלטה הידועה לכם: כל אלה שבאו וגם שיבואו לא יישארו בארץ-ישראל. דבר זה לא חל בדיוק על אנשי "דריין" כעל אנשי מאוריציוס, ולא רק בעל פה אלא נאמר בכתב – ואף על פי כן נהגו [האנגלים] בניגוד לזה והודיעו שמתנהגים בניגוד לזה וביקשו שלא נודיע על כך. אנשי "דריין" רובם שוחררו, שוחררו גם הסירות שבאו אחר כך. זה פותח פתח. שנית, להחלטה ההיא היתה הנמקה, וההנמקה היתה – זה היה בימי לורד ליויד המנוח שקרא לד' וייצמן ואמר לו וגם כתב לו – ההנמקה היתה שהגיעו ידיעות לממשלה, זה היה בזמן ש"פסיפיק" ו"מילוס" עגנו בחיפה, לאחר שבאה "אטלנטיק", נאמר שיש ידיעות לממשלה שכמה וכמה אוניות נמצאות בדרך וכל זה הוא צעד שטני מחושב מצד היטלר להציף את ארץ-ישראל והמזרח הקרוב בפליטים יהודים כדי לקומם את הערבים נגד הממשלה האנגלית. מתוך הערכת הסיכון החמור שישנו כאן בשביל ענייני המלחמה של אנגליה במזרח, מוכרחה היתה הממשלה להיזקק להחלטה כה רדיקלית. התברר שלא היתה אף אונייה אחת בדרך. האונייה הבאה, "דריין", יצאה במרס. הדברים האלה היו בדצמבר 1940 ו"דריין" יצאה במרס 1941 לדרך. נתברר שהדבר לא נכון, הבסיס שעליו הושתתה ההחלטה [הבריטית] ההיא איננו קיים. שלטון ישר לב חייב להודות בטעותו ולתקן ומה גם שהוא תיקן את הדבר לגבי "דריין" וסירות אחרות. שלטון גדל-נפש חייב את התיקון הזה גם לאנשי מאוריציוס. ויש לנו גם חשבון בעד אופן שילוחם של האנשים האלה מהארץ, בעד העלבון וההתעללות, וזה מחייב חשבון ואנו נדרוש את הפיצוי, ופיצוי ישנו רק אחד – לא להכות את השלטונות האנגלים כמו שהם היכו את הפליטים האומללים של "אטלנטיק", אלא להחזיר את אנשי "אטלנטיק" לארץ. להודות שמכות אלו היו בלתי מוצדקות. יש רושם כלשהו שמשוהו זה. מתחילים לדבר על החזרה ממאוריציוס של נשי החיילים, אולי קרובי החיילים. משוהו זה. על כל פנים, אותה חומת סין העיקרית נפרצה בפיצוה אחת גדולה על ידי מעשי "דריין", ובפיצוה יותר קטנה על ידי הסכמה כנראה להחזיר את נשי החיילים. ואנו נרכז בזה התקפה, ואני מניח שיש

להתקפה זו סיכויים. לפי ידיעות שנתקבלו התנאים שם קשים מאוד. אומנם פקיד גבוה בממשלת ארץ-ישראל אמר, שאינו מוכן להתעלף מתיאור האקלים במאוריציוס, הוא עצמו חי במלאיה 20 שנה, אבל הוא חי בתור פקיד בריטי והתנאים הם אחרים. הם חיים והפליטים האלה חיים. אני לא רוצה להיכנס לתיאורים, שם תנאי השיכון גרועים, צפיפות רבה, תנאי משמעת חמורה, הפרדת נשים וגברים, פגישות רק באמצע היום ולעיני משמר. כמובן, תהיה שאלה של אוניות, זה לא פשוט. אבל שמעתי שיש אוניות גדולות, אוניות בתי-חולים דרום-אפריקניות, המובילות חולים ופצועים ממצרים לדרום אפריקה וחוזרות ריקם. נפגשתי עם איש שבדרכו חזרה היה הנוסע היחידי. אוניה אחת כזאת תוכל לקחת את אנשי מאוריציוס חזרה, כך שאינני חושב שהעניין הטכני יוכל להיות למכשול.

עלינו לדעת, זה חשבון חריף מאוד, אבל חשבון לא גדול. זה לא יפתור את שאלת כוח האדם בארץ. זה לא יכול בשום פנים להסיח דעתנו מהשאלה הגדולה של הצלת יהודי פולין [שברוסיה]. וכאן הכרחים מאמצים, כמו שאני סבור, בראש וראשונה כלפי אנגליה ואמריקה, מבלי להניח כל פעולה ישרה עם רוסיה הסובייטית [אלא] רק לאחר שאנגליה ואמריקה תעשינה את שלהן ותאמרנה שאינן יכולות להתפשר עם המצב שאנשים חולכים לאיבוד, ובארץ-ישראל יש צורך רב באנשים. בלי זה לא יועיל דבר. על כל פנים, לפי ידיעתנו את העניינים לא חוסר רשיונות עלייה הוא עכשיו המעצור העיקרי. אינני אומר שאם מחר נשיג מרוסיה הסכמה להוציא 20,000 יהודים שהממשלה הארצישראלית מייד תניח על השולחן 20,000 רשיונות. אבל כיום המצב הוא כזה, שכאשר הממשלה עמדה לפרסם מיכסה בשביל שלושת החודשים הראשונים של העונה מאי-יוני-יולי, עמדה לפרסם מיכסה של 200 רשיונות, וכבר היתה הצעה כזאת של מנהל [מחלקת] העלייה למוכירות הראשית, כשבאנו והודענו שיש בטהרן 700-800 יהודים ונחוצים לפי הערכתנו 500 רשיונות - למחרת הלך מנהל העלייה איתנו יחד למוכירות הראשית ואמר: "יש לסוכנות היהודית הודעה כזאת, הנני בזה מציע להגדיל את ההמלצה שלי ב-500 רשיונות" - וניתנו לנו 700 רשיונות.

למעשה, המיכסה היתה יותר גדולה, מפני שהיו דרושים רשיונות בשביל שיחרור אנשי "דריין", אבל בשביל עולים חדשים המיכסה היתה 700 רשיונות. כיום, כפי שידוע לנו, הצבא הודיע לממשלה שבקרוב יהיו דרושים לו 30,000 פועלים, נוסף לזה 500 פועלים מקצועיים, והממשלה במצב של "תלישת שערות" מאין תיקח את האנשים האלה גם אם תצליח להפריע לסוכנות היהודית להמשיך את הגיוס. והממשלה אומרת בשיחות בעל פה: "לו יכולתם להראות מקור לאנשים, לאנשי עבודה". למשל, יהודי עיראק עוד אינם רשומים במחלקת העלייה [הממשלתית] כמקור כזה שמתחשבים בהם בתור אנשי עבודה למופת. התימנים - יותר. אבל זה עניין נמשך עד שמגיעים והם לא מתאימים לעבודה במחנות [הצבא]. אבל אותו מקור שממנו הקימונו את מחנה העבודה

בארץ, אם אפשר להראות שאנשים אלה יכולים לבוא – אז יתנו רשיונות. לא נאמר כמה. לא נאמר שיתנו 30,000 רשיונות, אבל נהיה מוכנים לתת מיכסה גדולה. על כל פנים, ברור שעוד לא היה זמן, עוד לא היה שלב מתחילת המלחמה ועד היום, שהמשלה היתה מוכנה כמו שהיא מוכנה עכשיו להיות ליברלית במתן רשיונות.

אתם בוודאי יודעים, שביום הראשון של המלחמה, כאשר דב הוז המנות ויידל לחיים דר' יוסף, התייצבו לפני המשלה כאן והכריזו על נכונות הסוכנות ליצור כוח צבא יהודי, בנשימה אחת דרשו 10,000 סרטיפיקטים. אנו רואים עד כמה המספר הזה אז היה צנוע. אמרתי למזכיר הראשי לפני שבועיים, שאנו משוכנעים שהארץ יכולה לקלוט עכשיו במשק הארץ ובמאמץ המלחמה בארץ 50,000 איש לגיוס, לעבודה צבאית ולמאמץ המלחמה. והוא לא הכחיש. אתם זוכרים פרשה מבישה זו שמוכרחים היינו להתאבק על כל מאה רשיונות בשביל יוון, הונגריה, כאשר היטלר אסף ארצות אלו כאסוף ביצים עזובות, וניסינו כל פעם משהו להציל. פעם זה ניתן לנו באיחור זמן ופעם זה כלל לא ניתן לנו. אמרו: "מה זה מאה רשיונות בשביל ארץ גדולה?" כל הזמן טענו בשביל המאמץ המלחמתי, והמשלה אמרה שזה רק תירוץ מצדנו. עכשיו יש עובדות שטפחו על הפנים, ישנו מצב שאי-אפשר להצדיק אותו מתוך "הספר הלבן". למעשה לא מוכרחים להפר את "הספר הלבן" בשביל להכניס עוד 30,000 יהודים לארץ. לפי "הספר הלבן" מגיעים לנו עוד 30,000 נפש. אבל אני חוזר שוב ושוב: רק אם אנגליה ואמריקה יתערבו בעסק הזה.

תפקידנו המרכזי לימים ולשבועות הקרובים ביותר בצד הגדלת הגיוס לחיל הרגלים ומאמצים נמרצים להחשת הקמתם היעילה של הבטליונים, בצד הדבר הזה התעודה המרכזית המדינית – ופה פעולה שכולה מדינית, כי גיוס אפשר להקים בכוח של מתגייסים – היא להבקיע שער להצלת פליטי פולין מרוסיה ולהבקיע שער לעלייתם לארץ-ישראל. אנו בכיוון זה כבר פעלנו באותם האמצעים העומדים לרשותנו. דובקין, שהיה בטוהרן, התראה עם הציר האמריקאי שם ובאמצעות העביר תזכיר. הציר הבטיח וקיים את הדבר הזה והעביר את התזכיר למחלקה המדינית, זאת אומרת למיניסטר החוץ בווינגטון. באנו בדברים עם הקונסול האמריקאי גם כאן והוא הבטיח להעביר את הדברים. פנינו טלגרפית ללונדון ואמריקה, המצאנו את הדברים במפורט. עמדנו על כך שחברינו שם יראו בזה את התפקיד העיקרי שלהם בימים הקרובים ביותר. מתוך ידיעות שקיבלנו על פעולת חברינו באמריקה יש להניח שיש סיכויים למאמץ כזה, בייחוד בדבר כזה שהוא ביסודו אנושי. שנית, עניין שאינו בניגוד למדיניות המוצהרת של אנגליה לארץ-ישראל, בניגוד ל"ספר הלבן".

שלישית, עניין המכוון ישר להגברת מאמץ המלחמה.

ישנה כמובן שאלה עד כמה יש בכוח הטלגרמה להעמיד את חברינו שם על ראיית הדברים בפועל ממש כפי שאנו רואים אותם כאן. קודם כל, לגבי הצורך היוקד

באנשים האלה לעבודה בארץ, מפני שרק העניין האנושי – במלחמה זו הולכים לאיבוד מיליונים אנשים ברעב ובחרב – דבר זה כשלעצמו איננו די. אני אומר: יש להסיק כי יש סיכויים למאמצים בכיוון זה באמריקה. קיבלנו בזמן האחרון יותר ידיעות מאשר היינו רגילים לקבל בתקופות הקודמות, הודות להשתלשלות מסיבות שאיפשרו לחברים להעביר ידיעות חלקן באופן חופשי וחלקן באופן לא חופשי, ואנו רואים שנעשית שם פעולה לא מעטה, אם כי יש חברים הכותבים לנו שהם, ודר' וייצמן בראשם, מתאוננים שהפעולה בשום פנים אינה מספקת לפי המידות האפשריות. מצינו, שבדרך כלל בציבוריות ה אית ובחוגי השלטון יש חד לתביעותינו. קובעים שפעולתנו מתנהלת בשתי סיסמאות: בסיסמת "קומונוולת" יהודי לאחר המלחמה,¹⁰ ובסיסמת צבא יהודי בזמן המלחמה. לשתי הדרישות האלה יש חד.

דר' וייצמן עומד בקשר עם שורה ארוכה של אישים וגם לבן-גוריון ול[נחום] גולדמן היו ויש פגישות עם אישים שונים. ביולי היה לוייצמן ראיון עם הנשיא רוזוולט. הרושם הוא שראיון זה סודר במקצת בחיפזון. את הראיון סידר סמנר וולס.¹¹ הוא היה מעוניין שהראיון יצא לפועל, והנשיא למחרתו הסכים לתת אותו רק לרגעים אחדים, כך שהיתה שיחה קצרה מאוד שנסובה על עניין בוער באמריקה, על [ייצור] הגומי הסינטיטי, שיש בו לוייצמן ידיעה. לשאלה זו חשיבות מכרעת בשביל אמריקה. רק בחלק דובר על ארץ-ישראל והצבא היהודי. הוא הביע יחס חיובי, אבל אמר שהאנגלים במצרים מצבם קשה מאוד והאנגלים לא יכולים לצאת בסיסמה זו, והוא הזמין את וייצמן לבוא לשיחה ממושכת על עניינים יהודיים וציוניים.

אינני יודע אם הדברים האלה קובעים לגבי הכרעת העתיד. על כל פנים, יש כאן פתיחת פתח להשפעה. אינני צריך להשחית מילים על חשיבותו של פתח זה. וייצמן נפגש הרבה עם סגן הנשיא, עם וואלאס,¹² שמחשיב אותו מאוד וחושב שנועד לו תפקיד גדול בסידור ענייני השלום. נפגש עם סמנר וולס, שסידר את הראיון עם הנשיא וגם סידר שהקונסול האמריקאי בירושלים יפנה אלינו ויבקש מאיתנו הרצאה על עמדתנו בשאלת הגנת הארץ ואת דרישותינו בעניין זה. הדבר הזה נעשה. מעניין לציין, שאנו עמדנו לפנות לקונסול הזה ופקפקנו אם יקבל עליו לעשות זאת. ברגע שעמדתי לעשות זאת בא הוא אלינו. אחר כך נתברר שבא על פי הוראה מגבוה, ושההוראה ניתנה לו מסמנר וולס על פי דרישת וייצמן.

חברים יקרים, אני רוצה להעיר את תשומת לבכם לסודיות הדבר ולתקלה של יחסים אישיים ושל אמון. אין כל יסוד להטיל ספק שפעולה זו הצטרפה לאותו משקל הכוחות שבתוצאותיו הביא להכרזה על בטליונים. דבר זה מראה שיש שכר

10 על פי "תוכנית בילטמור".

11 סמנר וולס (1892-1961). דיפלומט. יועץ הנשיא רוזוולט. תת מזכיר המדינה 1937-1943.

12 הנרי וואלאס (1888-1965). סגן נשיא ארה"ב 1941-1945. לפני כן שר החקלאות ואח"כ שר המסחר. מועמד המפלגה הפרוגרסיבית בבחירות לנשיאות 1948.

לפעולה, זה יוצא ללמד לא רק על עצמו אלא על הכלל.

הוא הדבר עם הנרי מורגנטאו, שהוא בן עמנו והוא מתחנך לציונות.¹³ הוא בדרך כלל, אם כי איננו מקבל את עמדתנו הציונית פוליטית, כולו נכונות לעזרה. על כל פנים, הוסר כל חשש שהוא יפריע באיזה דבר שאנו נציג אותו כעניין יהודי. הוא [ח"ו] קשר גם קשר עם רוזמן,¹⁴ שאני אינני יודע עליו, אבל חברים הבקאים במצב העניינים באמריקה חושבים אותו לאחד האנשים בעלי ההשפעה בחוגי הנשיא. גם הוא יהודי, וגם בו יש יד הסברה וחינוך שכנראה כבר נושאת פרי. מלבד זה קשר קשר עם גנרל מרשל¹⁵ וגנרל דיל,¹⁶ שהיה ראש המטה הצבאי הבריטי ועכשיו הוא שליח צבאי תמידי באמריקה. מלבד זה לא התייחס דר' וייצמן להחזיר את [השגריר הבריטי] הליפקס למוטב. אינני יודע מה מידה הסיכויים של המאמצים האלה. נדמה לי שמאמצים אלה אינם יכולים להזיק אלא להועיל, ויש דברים שלגביהם הליפקס מסר תגובה חיובית ללונדון, אם כי בדרך כלל נשאר עומד על בסיס "הספר הלבן". אני יודע שהיה קשר עם ווילקי לפני שהוא נסע [למוזה"ת], וביקשו אותו להתראות איתנו. אבל תוכנית מסעו נשתנתה, הוא קודם עמד להיות בירושלים איזה זמן, אחר כך החליט לעבור דרך ירושלים ולסעוד כאן סעודה קלה, אחר כך טס ישר מקהיר לאנקרה. סברה שיתעכב בארץ בשובו. אז, אם יתעכב לראות אנשים, הובטח לנו כמעט שתהיה לנו פגישה איתו. כאן עמדתי על שתי סיסמאות שבהן מתנהלת הפעולה. לגבי הסיסמה הראשונה של "קומונוולט" יהודי, כפי שכבר מסרתי בישיבה הקודמת, התנהל משא ומתן עם הבלתי-ציונים, על כל פנים עם קבוצת בלתי-ציונים המרוכזת ב"אמריקן ג'ואיש קומיטי". הדינים וחשבונות שקיבלנו, שחלק מהם חברי ההנהלה לא קראו מפני שנתקבלו אתמול בערב ואני קראתי אותם בבוקר השכם, אין המצב כך שאפשר לראות את "אמריקן ג'ואיש קומיטי" כנציגות של היהדות הבלתי-ציונית באמריקה. אבל בכלל יהדות זו אינה מגובשת ואינה מודה במנהיג מרכזי כמו שהודתה פעם במנהיגותו של מרשל¹⁷ או ורבורג,¹⁸ ולכן אין לראות את ההסכם עם

13 הנרי מורגנטאו הבן (1891-1967). שר האוצר של ארה"ב 1943-1945.

14 סמואל אירווינג רוזמן (1896-1973). עו"ד ושופט. פעיל במפלגה הדמוקרטית, יועץ הנשיאים רוזוולט וטרומן 1943-1946.

15 ג'ורג' מרשל (1880-1959). איש צבא ומדינאי. גנרל וראש המטה הכללי של צבא ארה"ב 1938-1945. לימים מזכיר המדינה ומזכיר ההגנה של ארה"ב.

16 פילדמרשל סר ג'ון דיל (1881-1984). מפקד הצבא הבריטי בא"י 1936-1937. ראש המטה הקיסרי הבריטי 1940-1941. נציג בריטניה בוועדת ראשי ממשלות המושלבים בארה"ב 1941-1944.

17 לואי מרשל (1856-1929). משפטן. ממייסדי הוועד היהודי האמריקני 1912-1929. חבר המשלחת היהודית לשיחות השלום בפריס 1919. סייע בהקמת הסוכנות היהודית המורחבת.

18 פליקס ורבורג (1871-1937). בנקאי ונדבן, ממנהיגי יהדות אמריקה. יו"ר ה"ג'וינט" מייסודו ועד 1932. מראשי הוועד היהודי האמריקני. אף שלא היה ציוני, תמך בסוה"י ובחברה הכלכלית בא"י. על שמו כפר ורבורג.

"אמריקן ג'איש קומיטי" כמבטית חזית שלמה עם כל יהדות אמריקה. אבל אין כל ספק שיש ערך רב להסכם עם גוף זה, ועם גוף זה הוסכם על נוסחה זו של "קומונוולט" יהודי, על עלייה גדולה והתיישבות בארץ-ישראל ללא הגבלה מלאכותית, ו"קומונוולט" יהודי לאחר שיהודים יהיו רוב. חיכינו לבריורים נוספים מבן-גוריון בשאלה זו כדי להביא את הדבר לגופו בוועד הפועל [הציוני]. בינתיים בן-גוריון החליט לבקר בארץ והוא מחכה לטיסה ויש להניח שנוכל לברר את הדבר הזה בנוכחותו.

כנראה שהתעוררו שאלות אירגוניות לא קלות באמריקה בקרב חברינו העומדים בראש הפעולה, בקשר עם הוועד לשעת חירום ומציאות חברי ההנהלה ונשיא ההסתדרות הציונית [ח"ו] באמריקה. המוצא שהם הגיעו אליו היה שתוקם הנהלה [של הסה"ו] באמריקה - נציגות של ההנהלה באמריקה - שתהיה מורכבת מנשיא ההסתדרות הציונית ומאותם חברי ההנהלה הנמצאים באמריקה, ואותם חברי ההנהלה שאולי יגיעו פעם לאמריקה, והנהלה זו תהיה אחראית למדיניות הציונית הראשית (?) ¹⁹ באמריקה, ויהיה לה משרד משלה. "אמרג'נסי קומיטי" [ועד החירום] שהוא נציגות ציונית אמריקאית, יטפל בעניינים מדיניים מקומיים, זאת אומרת בקשרים מדיניים מקומיים, בתעמולה, בפעולת פרסום והסברה. מדובר כנראה שוב על קביעת ראש הנהלה מדינית, או מחלקה מדינית, או חלק אמריקאי של המחלקה המדינית של ההנהלה בווישינגטון.

במכתב אחד של וייצמן ללוקר, שקיבלנו העתק ממנו, וגם במכתב של גולדמן לקפלן, מדובר על הערך הרב שיש לפעולה חברתית - מה שקוראים באנגלית "חברתית" - ועל הצורך בבית בווישינגטון, ומסופר שאדמונד קויפמן הסכים להעמיד את ביתו - ויש לו בית פחות או יותר מתאים למטרה זו - הוא כנראה התנה שאחד החברים ישב בווישינגטון ויגור שם בקביעות. דבר זה עוד לא הסתדר ומקווים שיסתדר. יחד עם זה, כמו שאמרתי, בכל הדינים וחשבונות האלה יש אי-רצון עצמי רב, אי-סיפוק מעצמם שהפעולה אינה מספקת, שאין די כוחות, שהכוחות שישנם לא מרוכזים, בעיקר שיש הרבה מפריעים, גם חיכוכים אישיים וחיכוכים ציבוריים, ושעוסקים יותר מדי ביישור ההדורים האלה במקום לעסוק בפעולה ממש, ומה שעשו זה רק מלמד מה שיכול היה להיעשות וזה מחייב התמסרות הרבה יותר שיטתית.

אם כי בהמשך דברי אנסה להזהיר את הוועד הפועל מלהפריז בערך הפרשה שאני ניגש אליה, אני מוכרח לקשור את הפרשה הזאת במצב העניינים באמריקה, והוא אותו הניסיון שאנו עדים לו, להקים אירגון יהודי-מדיני חדש בארץ-ישראל - יש אומרים "חדש" ויש אומרים "חדש מלא ישן" - בשם "איחוד". אותו ניסיון שעושה עכשיו דר' מגנס כנראה בעזרת אנשים אחדים להתחיל במדיניות חדשה, ברורה מאוד, שבביל העם היהודי. אני עוד אדבר על עצם מדיניות זו. אני מוכרח לקשור את הדברים האלה, אם כי חושש אני שמא אנו על ידי ניתוח העניין והפרזה בערכו

נשיג את התוצאה המהופכת מזו שאנו רוצים להשיג, שנציג את זה כנחשול של דעת קהל חדשה, מה שאיננו בשום פנים, מכיוון שזה נחלת קבוצת אישים קטנה מאוד ובלתי קובעת מבחינה מדינית, עם כל הזכויות שיש לכמה חברים, קבוצת חברים, שאינה מביעה את הלך רוחו ושאיפותיו של העם ושום חלק רציני של העם.

אני מוכרח לציין את הנזק הנשקף מהדבר הזה. המחנה האמריקאי שלנו מחולק מחנות מחנות, ואמריקה רחוקה מארץ-ישראל, ולהעביר ידיעות אמיתיות על המצב לא קל, ולהסביר מושגים ציוניים תמיד קשה לאנשים הנמצאים בריחוק מקום, ויש שאלה של אמון אישי, ויש אישים המוצאים מסילות ללבם ויש שאינם מוצאים. ויש קשרים של אמון אישי ואז מקשיבים אחרת גם לתורות מדיניות שאותו הגוף אולי כשלעצמו רואה אותן כפסולות מתוך גישתו הוא לדברים, והדברים עלולים להסתבך מאוד.

כאן אני רוצה לומר: אם הדבר מסתבך באמריקה, אז יש כאן הרבה מסיבות מקילות – מסורת של קשרים וריחוק מקום ומידה רבה של עם-ארצות ציונית שתמיד היינו עדים לה אצל חלקים חשובים של תנועתנו בגולה. אבל אם מסבכים את הדברים האלה במאמר ראשי של עיתון של מפלגה המשתתפת בקואליציה הציונית, אזי אין לדברים האלה כל מחילה וכפרה והם פשע ציוני שצריכים להוקיע אותו. עורך "הבוקר", שעל מידת אהדתו לדר' מגנס כולנו יודעים ואינני צריך להרבות מילים, כאשר הוא יוצא במאמר ראשי במלחמה נגד מגנס²⁰ הוא חושב – או הוא רוצה שאנו נאמין לו שהוא חושב – שהוא מסייע למלחמה זו בזה שיכריזו שדר' וייצמן עומד לימינו של דר' מגנס. הוא שמע משהו על יחסים שאינם לגמרי כשורה בין דר' וייצמן ודוד בן-גוריון. בחייהם ובדרך פעולתם של שני האנשים האלה היו לא מעט רגעים קשים שהם התגברו עליהם. אולי ישנו עכשיו רגע קשה. אנו איננו יודעים פרטים. אנו מקווים לשמוע הסברה כשיבוא בן-גוריון לארץ. אבל גם מתוך מה שאנו יודעים אנו יודעים שחילוקי דעות אלה הם תוצאה מהבדלי שיטת עבודה. ממושגים שונים על תיאום העבודה. ומי שמכיר את דר' וייצמן ואת בן-גוריון, ומי שעבד עם שניהם יחד, יודע שיש מושגים שונים של תיאום פעולה, של התייעצות, של אחריות משותפת ולא של ניגודי עמדות.²¹ גם מי שידוע את תולדות היחסים לא רק האישיים, אלא גם הציבוריים והמדיניים, בין דר' וייצמן ודר' מגנס, ידע להעריך את כל הטמטום שבהנחה כי וייצמן יכול להצטרף למגנס בשאלה מדינית כזאת. טמטום – אם להניח שהדברים נאמרו בכנות, או שנאמרו לא בכנות. העיקר שבעל מאמר ראשי כזה רוצה שאנו נאמין לו שהוא מסייע למטרת המאמר בזה שהוא מכריז באוזני הממשלה הארצישראלית, באוזני הערבים, באוזני לונדון ואמריקה, שלהווי ידוע שזה לא עניין

20 הכוונה למאמר המערכת "האיחוד החדש" מאת פרץ ברנשטיין, "הבוקר" 2.9.1942.
 21 על התנגשויות ב"ג וח"ו מנקודת מבטו של הראשון (ר' טבת קנאת ג', עמ' 386-431). על נקודת מבט ח"ו ר' דוד, עמ' 237-241.

של איזה "איחוד" – ספק דבר של ממש, ספק יצירה קיוונית, ספק חוג ציבורי קטן, ספק שלד ידוע בשביל מגנס ששיטתו מן המפורסמות. לא! יש דבר שעומד מאחוריו, לא פחות ולא יותר מאשר נשיא ההסתדרות הציונית חיים וייצמן, אשר לגבי הערכתו, הערכת אישיותו והערכת ערכו כמדינאי, הערכת מקומו ההיסטורי בעם היהודי, האנשים האלה לא יקבלו דווקא את דעת בעל המאמר הראשי. יש להם דעה משלהם שקבועה במסמרות. מה שהם לומדים ממאמר זה – שהוא [ח"ו] מקבל את דעת דר' מגנס. בזה חושב בעל המאמר שהוא מסייע לעצמו במלחמה נגד המדיניות הזאת. אבל גם לולא קרה הדבר הפשוט המפליץ הזה, שבארץ-ישראל, בעיתון יומי עברי, כמעט בשנת תש"ג יכול להופיע מאמר כזה, העניין כשלעצמו מחייב להתעכב עליו במקצת.

ברור איזה סבך הדבר יכול להכניס באמריקה. אבל מה לנו להרחיק עד אמריקה? קודם כל אנו צריכים להבין את התופעה הזאת מהי. ובכן, אינני רוצה להישען על שום דבר שבעל פה, או על שום שמועות. יש לפני שני מסמכים: אחד הוא הזמנה לפגישה הראשונה של חוג זה, "איחוד", ו"הצעה לתקנון". אשר ל"הצעה למצע ותקנון", אני רוצה לומר ככה: לו הייתי בן איזה עם שהוא, בן איזה עם שאין לו מושג על העניינים בארץ-ישראל ואין לו מושג על ענייני העם היהודי, ובאתי לארץ ואני רוצה לכתוב דוקטורט על ארץ-ישראל והתחלתי ללמוד את המיסמכים ואני קורא את המסמך הזה – אז אחרי שאני קורא את המסמך אני אומר לעצמי: ישנה ארץ-ישראל, יש בה ערבים, יש בה יהודים, לא ברור מדוע הם לא חיים בשלום בארץ. [אבל] לא ייפלא, עמים לא חיים בשלום, בקנדה רבו, בפולין רבו, וכעת יש בעיה נכבדה ליצור יחסי שלום בארץ-ישראל. והנה מתברר, שיש ארצות שכנות שהן מאוכלסות על ידי אחד משני הגזעים הללו, או האנשים מרחיבים את חוג מבטם ויש להם הצעה ראויה לדיון: הם מציעים לסדר את היחסים בין שני העמים היושבים בארץ בקשר עם הארצות השכנות. ועוד היה אומר מתוך קריאת מסמך זה: על איזה עם משני העמים האלה נמנים האנשים האלה? מפני שהם אומרים: יש שאלה של איחוד בין היהודים והערבים בארץ-ישראל, ויש שאלה של איחוד הארצות השכנות עם ארץ-ישראל. הם דוחים פתרון קיצוני מזה – לא מדינה ערבית. אומרים: לא מדינה יהודית, אבל אפשר למצוא צורת ביניים – מדינה דו-לאומית. הם אובייקטיביים, גיטריליים, אינם נוגעים לדבר. כנראה שיש להם יכולת להיות אובייקטיביים וגיטריליים. אומנם, זה כתוב עברית, אבל במשך חצי שעה אפשר לעשות מזה תרגום אנגלי או ערבי. זה בנוגע למצע שהלך עם ההזמנה.

יש מסמך שני, שלוח למחלקה [המדינית] מטעם ה"איחוד", והוא מסיים בתקווה שיהיה שיתוף פעולה בין הסוכנות וה"איחוד". שם יש שוב מצע. זאת היתה הצעת מצע לאסיפה המכוננת [של ה"איחוד"] וכתוצאה מזה נקבע המצע. על מסמך זה אינני יכול לומר את הדברים שאמרתי קודם. שם אי-אפשר לומר שההנחה היא שאפשר

להבין מזה שיש לנו שני עמים ותו לא. וכולנו יודעים מה זה "ותו לא" – עלייה, התיישבות וכולי. גם אי-אפשר לפקפק על איזה צד נמנים בעלי הדבר. זה מתחיל כך: "אגודת איחוד קשורה (א) לתנועה הציונית, באשר היא שואפת להקמת בית לאומי של עם ישראל בארץ-ישראל". זה ברור: יש עם ישראל, ויש תנועה ציונית לעם ישראל והשאיפה היא להקים בית לאומי בשביל העם כולו בארץ-ישראל, והאגודה "איחוד" קשורה בתנועה הציונית הזאת. היא גם קשורה בתנועה עולמית. " (ב) ברוח זו שואפת האגודה 'איחוד' לגשת לענייני ארצנו ובדרך של איחוד בין העם היהודי והערבי...". וכולי. (ג) השגת הסכמתם של היישוב ההולך וגדל ושל עם ישראל כולו לאיחוד פדרטיבי של הארצות השכנות...". וכולי.

ובכן, דבר אחד החסר במצע הראשון, חסר במצע השני גם לאחר הפסוק שבמיוחד הפניתי את תשומת לבכם אליו, וזהו הדבר שאנו קוראים לו "עלייה", או "ייצור כוח האדם". נדמה לי שכולנו, גם הצעירים שבתוכנו, זקנו ופָּנּוּ במידה כזאת בתנועה הציונית-המדינית, ובבירור ציוני-מדיני, שכשם שכימאי יודע שבשעה שהוא בא לבדוק חומרים ידועים הוא מעמיד אותם בפני ריאקציה, רואה את תוצאות הריאקציה ועל פיה הוא קובע, כך כשנעמיד כל ציוני וכל מאמר ציוני, כל יהודי התובע לעצמו זכות להיגאל, כל מאמר הקובע שהוא ציוני, כל אירגון וכל מצע – נעמיד אותם לפני מיבדק זה, לפני אבן בוחן זו – עלייה או לא עלייה? אילו היה מצב כזה, שהעלייה היא עובדה קיימת ואין איש מהרהר אחריה, אפשר לומר: יהודי כשר אינו חייב כל רגע לחזור על י"ג העיקרים [של הרמב"ם]. חזקה שהוא יודע דברים אלה. אבל כאשר מצד אחד זוהי בבת עינה של התנועה, זוהי תמצית רוח אפה, בזה היא קמה ונופלת, וכשמצד שני זהו הדבר הנתקף, על זה כל המערכה, כל השאר תפל – מדינה יהודית תפלה וצבא יהודי תפל. ואם מדברים על מדינה יהודית – הרי זה לשם עלייה, ואם מדברים על צבא יהודי – לשם עלייה. ויכול מישוה לומר: לא הכרחי שתהיה מדינה יהודית בשביל עלייה, ויכולים לשמוע אותו. ויכול מישוה לומר: בשביל עלייה יהודית לא הכרחי צבא יהודי – הוא לא נפסל בגלל זה כציוני. אבל מי שאיננו אומר דברים ברורים, מי שאיננו אומר ברור שהוא דורש עלייה, אז אני נוטל לעצמי את הרשות להגדיר, עד כמה שאני יודע את הלך הרוח במחנה הציוני: הוא איננו ציוני. והדבר הזה [עלייה] מוכרח להיות קריאה למלחמה על זה, אחרת זה לא יהיה. וזה שנאמר פה: "השגת הסכמתם [של הערבים] של היישוב ההולך וגדל" – זוהי קביעת עובדה שהיישוב הולך וגדל. פה זה נערך ונוסח בזהירות רבה. אני קצת מבחין בסגנון הזהירות הזאת. ואם הדבר נוסח בזהירות – הרי זה כדי שיוכל להשתמע לכל מיני פירושים. "יישוב הולך וגדל" – זה גם יישוב המתרבה באופן טבעי, זה על כל פנים יישוב שיש בו עלייה במיכסה של ריבוי טבעי ערבי. אבל לא רק זה, פה אין קביעת עובדה שהיישוב הזה מוכרח לגדול. פה יש הסתמכות על איזה פרצוס.

אם הפרוצס הזה לא יהיה – אי-אפשר לתבוע את אנשי המצע לדין, ואין כאן שום סתירה בין אי-היות הפרוצס הזה ובין המצע. הם תובעים משטר פוליטי בארץ. השאיפות העיקריות של האגודה הן: שאיפה של משטר פוליטי של זכויות מדיניות שוות – בעצם זה אותו הסעיף של "יישוב הולך וגדל", יש שאיפה פוליטית של השגת הסכמתו של היישוב לאיחוד פדרטיבי, שאיפה שלישית – פדרציה יותר גדולה, ברית בין ארץ-ישראל והארצות השכנות ובין אנגליה ואמריקה.

מה אומר המצע הזה לעם היהודי? מה הוא אומר לא לאותם היהודים שבמקרה כבר נמצאים פה, שבמקרה כבר קפצו מעבר לבריקדה, אלא ליהודים שם? אני יהודי שאני עכשיו בגרמניה ומגיע אלי הדבר הזה, ואני רואה חתימות של מי שהיו ציונים גרמנים, ו[ביניהם] מי שהיה מורה ורבה של התנועה הציונית במרכז אירופה [פרופ' מרטין בובר]. אני רואה את חתימותיהם, אני רוצה לדעת מה הם אומרים לי. נניח, היה לי סרטיפיקט ולא הספקתי לעלות, מה הם אומרים לי? אחרי המלחמה אוכל להיות עם מרטין בובר או לא? או שמרטין בובר יעשה הסכם עם הערבים ויסמוך על זה ש"היישוב ילך ויגדל". מרטין בובר מודה בזכותי או לא? הוא תבע לעצמו את הזכות, הוא עלה לארץ, הוא מכיר לי אותה זכות?

אם כן, בנוגע להערכת המסמך אינני יכול אחרת אלא לנקוט לשון חריפה מאוד. בנוגע להערכת ההופעה המדינית הזאת – אינני יכול לנקוט אמצעים חריפים. הייתי נזהר מהרעיש על זה עולמות ולהציג את הדבר הזה כסכנה רצינית. אבל אני רוצה בכל זאת לקבוע את מידת הסכנה שישנה. וישנה מידת סכנה. ובכן, יש "ספר הלבן", ישנם דברים שלגביהם אי-אפשרית ניטרליות. ישנם מצבים שאי-אמירת לאו פירושה הן, וכאשר באים לפתור שאלות מדיניות של ארץ-ישראל וישנו פתרון, הוא הפתרון הרשמי הממשלתי, ולא אומרים שאת הפתרון הזה שוללים – זאת אומרת שמקבלים אותו. זאת לא אומרת דווקא שמתפעלים ממנו. זאת לא אומרת שהאדונים האלה מקבלים את "הספר הלבן", זאת לא אומרת שיש ביניהם כאלה שלא ישמחו אם הוא יבוטל, אבל מסמך זה פירושו נכונות להתפשר עם "הספר הלבן". חוץ מאשר העניין של זכויות פוליטיות שוות, שאין ברור כל כך, אני מניח שפירושו פריטט וזה לא לפי "הספר הלבן", אבל [גם] לא לגבי עלייה והתיישבות, שהם דברים חיוניים ושהמשטר הוא רק הרחבה או סייג לזה, שהם היסודות הדינמיים של הפוליטיקה בשעה שהמשטר הוא יסוד סטטי. והנה, ישנה ממשלת "הספר הלבן" בארץ-ישראל, ובשבילה עניין "הספר הלבן" הוא דינמי מאוד, היא שוקדת להגשימו, היא צריכה לקפוץ מעורה כדי להיות אחרת, היא ילדית "הספר הלבן", זה התנ"ך שלה, היא שייכת לעם מדיני היודע לקרוא מיסמכים בשיטין ובין השיטין. והמסמך הזה, כשיובא לפניה, היא תדע היטב מה פירושו של דבר. מישוה מוכרח לרשום ביומן שלו: היום בפעם הראשונה נוצר חוג יהודי מדיני המורכב מאנשים

ידועי שם, שמוכן להתפשר עם יסודות אחדים של "הספר הלבן". אני אומר, לפי קוצר ראייתי, עד כמה שאני מכיר את גישתם של האנגלים למיסמכים, כך מוכרח להתרשם אדמיניסטרטור בריטי שזוכר את "הספר הלבן". האדמיניסטרציה הבריטית יודעת שיש מלחמה נגד "הספר הלבן" ביישוב העברי. יש עמדה של נכונות למלחמה, שהמלחמה עכשו בולמת הרבה דברים. היא בולמת גם אותה [את ממשלת המנדט] ואין היא ניגשת להגשים את החלק הקונסטוטוציוני [של "הספר הלבן"]²². על כל פנים היא יודעת: עם החוג הזה היא תסתדר. האם האסיפה הזאת תתפלא אם אני בעוברי משטח שאפשר לבטל אותו ולומר עליו: "סברות בעלמא!" אעבור לשטח של עובדות ואומר שפקיד אנגלי גבוה כבר אמר לעוזריו: "להווי ידוע לכם שקם אירגון כזה, אין לזלזל בו, זו התחלה חשובה, זה דבר חשוב", הביע יחס חיובי של הממשלה אליו, המשיל משל שלא אמסור אותו כאן, שלא פעם קרה בהיסטוריה שמישהו קם וזלזלו בו ואחר כך נעשה לגוי גדול – (דר' ס. הירש: הוא אמר שחוג זה מוכן להשלים עם "הספר הלבן"?) – הוא לא אמר זאת. כך אני מעריך את התרשמות הממשלה הבריטית מהחוג הזה.

ואני רוצה לגלות לכם סוד: גם אדוקי "הספר הלבן" הגדולים ביותר [בקרוב הבריטים], אם תשאל אותם האומנם הם בטוחים ש"הספר הלבן" יישאר, הם יאמרו שאינם בטוחים, אולי יחולו בו שינויים. אבל יאמרו שמדיניות זו בכלל תישאר. והנה, תוכנית זו [של "הספר הלבן"] אפשר לדבר עליה ומה שאומרת הסוכנות אי-אפשר לדבר עליה? כך [נוכח המאבק ב"ספר הלבן"] הם יודעים שישנו עם, ולפי הנחתם זה עם שהסתתרה בינתו, שאין לו כל הבנה פוליטית, שאיננו מבין את טובתו, אך ישנה עובדה של קיום עם זה, וישנה עובדה – רצונו. וכל מדינה ריאלית מוכרחה לומר לעצמה: טוב, פסיכוזה, אבל זוהי מציאות, כזה הוא העם, זה עם קשה עורף, ואת האגוז הזה לא אוכל לפצח, ויש צורך להביא זאת בחשבון. רושם כזה יש לאנגלים ביחס אלינו. זה אחד מכלי נשקנו העיקריים ביותר.

אני הייתי במסיבה אחת חשובה למדי, אסיפת חבר הלאומים. ישבנו שם אני ובן-גוריון, אנו "קצת" באי-כוח העם היהודי, ישבנו בגלריה.²³ מישוה, איזה "וינקל-אדווקט" [יידיש: פרקליטון] בברן או בז'נווה ישב בשם גוודלופה.²⁴ הוא ישב בין שאר העמים ואנו, נבחרים הקונגרס [הציוני], ישבנו בגלריה. הופיעו באי-כוח עמים, הופיע מצרי ודיבר, הופיע עיראקי ודיבר. היו הופעות מאוד לא אהודות. ראיתי בדמיוני את וייצמן עומד על במה זו, ראיתי קסם אישי, תרבות גבוהה, הרגשה באולם שהנה בכל זאת עומד איש בעל [שעור] קומה. שום יחס כזה לא היה לאישים [המצרי

22 על עניין זה ר' לעיל מסמך 101 הע' 5.

23 על פרשה זו ר' יומ"מ ב', עמ' 329-234, 337, 338.

24 מושבת איים צרפתית בים הקאריבי.

והעיראקי]. את הארגומנטציה של העניין שלו הייתי אני יכול להסביר יותר טוב ממנו. אבל אני עמדתי על סוד הדבר מה ההבדל בינו ובינינו. גם אנו – בן-גוריון, גולדמן ואני – טיפלנו בעניינים שונים באותם הימים, והיינו צריכים תמיד להוכיח ולהסביר. פה בא בן אדם ולא נציג סתם, היגיון סתם, צדק. הוא מייצג עובדה של רצון: "אנו לא ניתן שזה ["בית לאומי יהודי" בא"] יהיה, אנו נעשה צרות צרורות אם זה יהיה", וכל אחד [בחבר הלאומים] אומר: "מוכרחים לקבל את הדין, אנו פוליטיקאים ריאליים". אני לא אומר לזרוק הלאה קטגוריות מוסריות, אבל לא מקטגוריות מוסריות בלבד נרקמה התנועה הציונית. הן מלוות אותה, אבל לא לשם מוסר היא קיימת, אלא כדי שהעם היהודי יחיה. עובדה זו שהעם רוצה לחיות זו עובדה של רצון, והעמים צריכים לדעת זאת, שפועם רצון כזה והוא אצל כל יהודי ויהודי וזה אי-אפשר לעקור. אז זה נהפך לעובדה במדיניות הבינלאומית שצריכים להתחשב איתה, ופוליטיקה שאינה מביאה זאת בחשבון עלולה להיכשל, אלא אם כן אפשר לשחוק זאת לאפס, שזה כמר מדלי.²⁵ ובכן, הצלתנו תלויה בזה שזה יהיה הרושם קודם כל אצל אנגליה, אמריקה והערבים. מצע זה [של ה"איחוד"] הוא בניגוד גמור לרושם זה. ואנו רואים איך פירשו זאת הערבים. הם אמרו: נוצרה מפלגה המוכנה לוותר על הציונות. ולא יעבור זמן רב ונדע איך מפרשת זאת הממשלה. אני כבר יודע את יחס הממשלה למאמרי מגנס ב"בעיות היום".²⁶ הם חושבים שיוכלו להיבנות מזה.

ובכן, אנו לא נוכל לעבור על זה לסדר היום, כי פה אין שאלה של מצע, יש פה שאלה של פעולות. אני אינני חושב שאפשר לאסור על מישוה לשוחח עם מישוה, או שיש איזה טעם לאסור על דר' מגנס היושב בארץ, ויש לו מכרים ערבים ויהודים, לשוחח איתם. אני אחשוב זאת לאבסורד וגם לבלתי צודק במובן התברתי והציבורי שאנו נאסור על דר' מגנס להיפגש עם ערבים, או כאשר הוא נפגש עם ערבים שנאמר לו: על זה תדבר ועל זה לא תדבר. אבל צריך שיהיה ברור מה זאת שיחה ומה זה משא ומתן מדיני. ואם יש חוג, ולחוג זה יש פרוגרמה, והחוג מנהל על יסוד פרוגרמה זו שיחות עם גורמי חוץ – זה משא ומתן מדיני, או לכל הפחות ניסיון למשא ומתן מדיני. והחוג הזה – אחת משתי אלה: אם הוא שייך לתנועה הציונית – יש נציגות ציונית שמנהלת משא ומתן, הוא יכול לבוא ולהעיר לה, אבל לא יכול להישאר בתנועה הציונית ולנהל משא ומתן מדיני עם גורמי חוץ.

בנוגע לעלייה אני מוכרח לומר דברים ברורים: אינני יודע אם כל אלה שהם בעצה אחת עם דר' מגנס מוכנים ללכת איתו כל הדרך. אינני יודע אם הם יודעים עד היכן מוכן ללכת דר' מגנס. לי ידוע שדר' מגנס מוכן להסכים להסכם שלפיו

25 כטיפה בדלי, לפי "וגינים כמר מדלי", ישעיהו מ' 15.

26 כתב-העת "בעיות היום" – אכסנייה לברור היחסים בין יהודים לערבים בא"י, שימש כלי ביטוי עיקרי לדר' י"ל מגנס. הוקם בידי דר' סלי הירש, שהיה המו"ל שלו.

היהודים ישארו מיעוט בארץ. אינני יודע אם כולם מסכימים לכך, אבל הם פותחים פתח לכך. אני לא אכנס כמו כן לכל השאלה הערבית. אני רק רוצה להזכיר – כבר אמרתי זאת פעם – אני חושב שאין לנו תקווה להגיע במשא ומתן ישיר עם הערבים בתקופה זו לידי הסכם שיניח את דעתנו הציונית בלי עזרה של גורמי חוץ, בלי עזרה של הדמוקרטיות. ברגע שיתברר שהדמוקרטיות נגדנו – סיכויי הסכם יהודי-ערבי על יסודות ציוניים מינימליים אבודים. זהו המצב. כדי להשיג את עזרת הדמוקרטיות אנו זקוקים למקסימום לחץ, אנו מצווים על הצגת תוכנית שבה נראה שיש כאן מקום לערבים להתפתח ולהשיג שאיפותיהם הלאומיות. לא נוכל לדרוש מהעולם שאנו נעשה התיישבות ועלייה והערבים לא יעשו. וזה יסוד הלחץ שלנו. אם אנו מוותרים על זה אנו משהירים את הדמוקרטיות מההכרח להיענות לתביעה גדולה מצדנו, אנו קוברים את סיכויי השלום היהודי-ערבי. כי העם היהודי אינו מורכב מדר' מגנסיים, זה אולי היה טוב מאוד, אבל זו עובדה ביולוגית, ולא יהיה שלום. לפי דעתי יש פה רק שאלה של תבונה באיזו דרך אפשר לדחוף את הדברים לקראת שלום ובאיזו דרך דוחפים את הדברים מהשלום והלאה.

אני רוצה לעבור לפרק האחרון. זה [מצע ה"איחוד"] מסייע ללחץ הערבי. יש כל הזמן לחץ ערבי. יש פעילות ערבית צוררת לנו גם בזמן המלחמה. היא אולי יותר חלשה בארץ-ישראל עכשיו, אבל היא ישנה בארץ-ישראל. אני יודע על שיחה של מנהיג ערבי שחזר מהגולה עם פקיד אנגלי גבוה, אלה שהיו פעם מחוגי "הוועד הערבי העליון" וקיבלו חנינה וחזרו.²⁷ הוא אמר: "הספר הלבן" הוא הדבר המצויין ביותר שהעם הערבי יכול היה להשיג.²⁸ אסור לי לומר זאת, אבל זה מה שאני חושב. כל הצרה היא שאין לי כל ביטחון שאתם תגשימו את 'הספר הלבן'. להיפך, אני בטוח שלא תגשימו אותו. וזוהי כל הצרה. אילו הייתי בטוח שאתם תגשימו את 'הספר הלבן', הייתי מוכן להתאזר בסבלנות לחכות עשרים שנה עד שתגשימו, ובלבד שיהיה לי ביטחון ששום דבר לא ישתנה. עתה, שאין לי ביטחון, אני מוכרח לדרוש הגשמה לאלתר. תנו לי הבטחה שיש הגשמה לאלתר. אני מבטיח אתכם, אני אצא לשוק, אעמוד בשער יפו ואומר: ערבים, הקשיבו, תהרגו אותי אחר כך, אבל קודם תשמעו את דברי: קבלו את 'הספר הלבן'. ולכן זו אחת מצורות הלחץ.

אנו מוזמן לזמן קצת נסערים ממסכת שלמה, מצירוף שלם של שמועות: משא ומתן בין הערבים ובין מישוה במצרים, עומדים להקים את החלק השני של "הספר הלבן". והיה דבר כזה לפני זמן. אני הלכתי למוזכיר הראשי והוא הכחיש את זה באופן היותר

27 שישה מנהיגים ערביים, רובם חברי "הוועד הערבי העליון", שנאשמו בארגון המרד הערבי, הוגלו ב-1937 לאי סיישל והורשו לחזור לא"י ב-1939.

28 המנהיגות הערבית בא"י הודיעה על התנגדותה ל"סה"ל ותבעה את מימוש חלקו הראשון – מתן עצמאות לא"י מיד ולא בתום תקופת מעבר של 10 שנים.

מוחלט. מה שמדברים – זה הערבים מדברים. הוא הזכיר לי את ההלצה, חנות בפריס שכתוב עליה: כאן מדברים בשפות שונות – אנגלית, צרפתית, רוסית וכולי. עובר אדם אחד ונכנס לחנות, פונה לנער בשפה אחת – ואינו נענה, בשפה שנייה – ואינו נענה. הוא תמה: הא כיצד? הרי כתוב על החנות: כאן מדברים בשפות שונות? הנער עונה לו: אומנם כן, הקליינטים שלנו מדברים בשפות שונות. כך כביכול הוא הציג את הדבר: "ערבי בא ומדבר, שאסגור לו את הפה? או אומרים להם: או פועלים לפי הוראות מלונדון". אף על פי כן נמשך הלחץ הזה. ואני יודע שבזמן האחרון נעשה שוב ניסיון על ידי נורי סעיד באמצעות נחאס²⁹ לסחוט איזו הבטחה לגבי אחרי המלחמה, אם לא איזו הגשמה עכשיו. ולא מן הנמנע שגם מצד ממשלת ארץ-ישראל יש עצות כאלה. על כל פנים, אם רואים דבר כזה שערים מסופקים בהגשמת "הספר הלבן", צריך, נניח, לא להגשים ולא להוסיף – כי יש ערבים הדורשים תוספת – נניח לא זה, אלא לאשר מחדש. אם כן, הדבר הזה [מצע ה"איחוד"] מסייע, מפני שאפשר להישען על מישהו מצד היהודים שלא יהיה כל כך מזועזע, אפילו אם זה לא פירוש קבלת "הספר הלבן". אבל קיימת שאלה זו לגופה.

אני בזה גמרתי את הסקירה שלי. אני רק רוצה להביא לידיעת הוועד הפועל, שיש כמה שאלות שהצטברו והצטברו וזה מחייב הגברת הפעולה בלונדון ועמידה על המשמר וקשר יותר חי עם לונדון בתקופה זו. יכול להיות שבן-גוריון יבוא הנה ויחזור לאמריקה ואז יהיה קשר יותר חי. אבל זו שאלה של קשר יותר חי עם לונדון. הודעתי זאת בהנהלה, שאני רוצה לברר אפשרות של טיסה שלי ללונדון. נניח, אם אוכל לסדר שהטיסה תימשך לשם שבוע וחזרה שבוע, אשה בלונדון שבועיים שלושה. אין בידי ידיעה על אפשרות כזאת, אבל זוהי כוונתי כרגע.

הנהלה דנה בשאלת ה"איחוד", ויש פה הצעה שאינה מנוסחת עדיין ניסוח גמור. יסוד ההצעות האלה הם שני דברים: א) קביעת עובדה שלא תיתכן שום מדיניות ציונית שלא תעמיד במרכז את עניין העלייה הגדולה לאחר המלחמה כתשובה היחידה לקורבנות יהדות אירופה בימי המלחמה. ב) משא ומתן מדיני עם הממשלה ועם גורמי חוץ יכול להתנהל רק על ידי נציגות מוסמכת של התנועה. בקשר עם עניין העלייה יש להדגיש, שכל תוכנית ציונית שאינה מכילה בתוכה עלייה, חותרת תחת מלחמתנו למטרה זו.

לאחר הפסקה התקיימו עוד שתי ישיבות: אחת^צ וערב. הדיון נמשך בעקבות סקירת מ"ש. השתתפו דוברים רבים, מ"ש נוכח בדיון אך לא השתתף בו.

29 מוצטפה נחאס (1879-1965). מדינאי מצרי, מראשי התנועה הלאומית המצרית. בראשית 1942 אילצו הבריטים את המלך פארוק להציב את נחאס בראש ממשלת מצרים.

חילופי יהודים בגרמנים

אדוני,

אני מתכבד להידרש לשיחה שהיתה למר בכר ולי, עם מר ניוטון¹ הבוקר בעניין חילופי אזרחים,² ולבקש כי תואיל לשגר מברק לשר החוץ על הפנייה שהגשנו. הסוכנות היהודית מעריכה מאוד את ההוספה של שמות לרשימת המוחלפים, אך תכיר תודה אם לאור הנסיבות הנוראות שבהם חיים יהודים בימים אלה בשטחי הכיבוש הנאצי ולאור העובדה כי החילופים הנוכחיים הם כנראה האחרונים שיצאו לפועל לפני עונת החורף, תנוצל ההזדמנות כדי להבטיח את כניסת כל משפחות התושבים האיי"ם, בין אם הם אזרחים ובין אם לא, אשר נקלעו בשל המלחמה לשטחי אויב או לשטחים הכבושים בידי, לארץ-ישראל. דבר זה יוליך להכללת הקטגוריות הבאות בתוכנית החילופים הנוכחית: א. נשים וילדים, שעד כה לא היו מעולם בארץ-ישראל, של הורים אזרחי הארץ. ב. נשים וילדים, שהם תושבים קבועים בארץ-ישראל, אך נקלעו למלחמה בשל ביקורם בחוץ לארץ. ג. נשים וילדים, שמעולם לא היו בארץ-ישראל, של תושבים ארץ-ישראליים שטרם התאזרחו.

רוב האנשים הנמנים עם קטגוריות אלה אושרו על ידי הממשלה כראויים להיכנס לא"י לפי תוכנית איסטנבול.³ כמה מהם, כפי שנתברר, נכללו ברשימות שהתקבלו מהממשלה הגרמנית ומכאן שאין לה כל התנגדות עקרונית להכללת מי שאינם אזרחים בתוכנית החילופים. לפי שניתן להבין, מספר האזרחים הגרמנים בארץ-ישראל, הממתינים עתה לחילופים, גדול מזה של הארץ-ישראליים אשר עד כה אושרו, וכי אי-שיוויון דומה איפיון את תוכנית החילופים הקודמת, ולפיכך יש מקום לביצוע התוכנית הנוכחית לפי הקווים שנוסחו לעיל.

הסוכנות היהודית תכיר תודה אם בהעברת הפנייה שלעיל במברק לשר החוץ תצוין תמיכת ממשלת ארץ-ישראל בה. היא גם תכיר תודה אם שר החוץ יתבקש להעביר עותק של מברק זה לסוכנות היהודית בלונדון.

בנאמנות, משה שרתוק

נהלת הסוכנות היהודית

1 ר. ניוטון, פקיד בכיר במזכירות הראשית של ממשלת א"י.
2 חילופי יהודים ארץ-ישראליים שנתקעו עם פרץ מל"ע-2 בשטחי הכיבוש הגרמניים, באזרחי גרמניה בא"י (תושבי מושבות ה"טמפלרים"), שנכלאו כנתיני מדינת אויב (ר' פורת, עמ' 277-284).
3 רשימת יהודים ארץ-ישראליים, שממשלת א"י הסכימה להחליפם בגרמנים ושמותיהם נשלחו לקונסוליה הבריטית באיסטנבול להנפקת תעודות מעבר. רשימות אלה נקראו "רשימות איסטנבול" (שם, עמ' 277, 546 הע' 2).

הפרת הבטחות בריטיות

1. אתמול נועדנו אני ו[דב] יוסף עם המפקד הראשי לבקשתו. אמר כי נצטווה ליידענו בעניין תפקיד הרגימנט הארץ-ישראלי. התפקיד יהיה "הגנת נקודות תורפה וקיום כוחות ניידים מקומיים". האימונים והציוד של הגדודים ייקבעו על ידי שלטונות הצבא לאור תפקידים אלה. בתשובה לשאלותינו התברר כי פירוש הדבר שמבחינת אימונים וציוד יהיו הגדודים הארץ-ישראלים נחותים מגדודים חדשים רגילים. הבענו אכזבתנו העמוקה והדגשנו כי (א) לאחר שהמצאנו ועדיין ממציאים אנשים כה רבים ליחידות טכניות טהורות או סבורים שאנו ראויים לפחות לכך שחלק מאנשינו יוכלו לתפקד ביחידות לוחמות במלוא המובן. (ב) הודעתו של גריג לא כללה שום התייחסות למעמד נחות והתפרשה על ידי הכל כי הוחלט להקים גדודי רגלים. (ג) לאור הודעתו של גריג יצאנו בפנייה מיוחדת לבני עמנו שהרשימה אותם כי יש להם לפחות סיכוי להצטרף ליחידות לוחמות ממש מתוך הנחה כי ישתתפו במערכה. מתחוויר שהטענינום ועכשיו אנו מתלבטים אם עלינו לעודד גיוס בתעמולה כוזבת או לומר להם את האמת לאמיתה ובאופן זה לפגוע בגיוס.

2. המפקד הראשי השיב שאין הוא יכול אלא ליידע אותנו במדיניות שהותוותה במוסדות העליונים. אנו מציעים כי תכתוב לגריג ותאמר כי אינך יכול שלא להתרשם כי הכוונה הראשונית נהפכה על פיה ושוב אנו עומדים נוכח הפרת הבטחות. אתה קורא לשיקול מחדש ולביטול הפגיעה הבלתי נסבלת. מסור לחיים וייצמן.¹

1 בתשובה למברק זה הודיע לינטון, כי לואיס ניימיר העביר עותק של המברק לגריג וביקש להיוועד עמו.

פגישה עם וונדל ווילקי

שאלות מדיניות

מר שרתוק: קיבלנו טלגרמה ממר בן-גוריון, כי הוא מקווה להשיג מקום באוירון בעוד שבועיים שלושה. ב-5 ליולי שלח אלינו חומר על המשא ומתן עם הבלתי ציונים. נראה שחומר זה לא הגיע לידינו, בינתיים השתנה המצב וב-5 לספטמבר שלח חומר נוסף.

שליחו של נשיא ארצות הברית, מר וונדל ווילקי, שהה בארץ 24 שעות. שוחחתי איתו ביום ו', 11 דנא כחצי שעה. עלי להגיד את האמת, כי איני [מתפעל] כלל וכלל מהשיחה. זו פעם ראשונה נפגשו שני עולמות רחוקים. מר ווילקי שאל במשך כל זמן השיחה שאלות, ועל ידי כך החזיק את היוזמה בידי וזה מאוד הכביד עלי, וברגע מסוים הצטדק מר ווילקי שעליו להיפגש עם אנשים אחרים והפסיק את השיחה. השיחה עצמה התקיימה בנוכחותם של שלושת מלוויי של מר ווילקי וגם הקונסול האמריקאי היה נוכח, וכולם התערבו בשיחה. כן היה שם צלם, שבמשך כל הזמן קפץ ממקום למקום על מנת לצלם אותנו.

מר ווילקי פתח בשאלה אם יש כאן עניין משותף שאפשר יהיה לבנות עליו את העתיד, כמו שמראה המצב באירופה. השבתי לזה, כי הכרחי לקבוע פעם ולתמיד כי בעיית ארץ-ישראל היא יחידה במינה. בכל מקום בעולם האוכלוסייה היא דבר סטטי ומה שאין כן בארץ-ישראל. הבעיה נוגעת לשני העמים, והאוכלוסייה [היהודית] בארץ-ישראל אינה קיימת עוד, היא צריכה להיווצר על ידי העלייה. השאלה היא שאלה נצחית של העם היהודי מאז גלותו. יש גם לקחת בחשבון את חורבן יהדות אירופה, וברגע שיפתח מוצא הרי כולם יחפשו מקלט והארץ היחידה היכולה לקלוט את המוני ישראל היא ארץ-ישראל.

בנקודה זו שאל הקונסול האמריקאי כמה יהודים אפשר יהיה להכניס לארץ-ישראל. השבתי שאני מתאר לי שנוכל להתחיל בעלייה של 100,000 יהודים לשנה. לשאלת מר ווילקי כמה שנים תמשך עלייה זו, השבתי: הרבה שנים, כי עד כמה שתגדל העלייה יגדל אחד איתה כוח הקליטה של הארץ.

הוספתי, כי יש כמובן קושי גדול והוא השאלה הערבית, אבל אני מניח שלאחר המלחמה יהיה שלטון עולמי והוא יצטרך גם לפסוק בשאלת העם היהודי. בפני שלטון זה תעמודנה שאלות רבות לפתרון, והפוסקים לא יתעלמו משאלתנו אנו. שלטון זה

1 מתוך הפרוטוקול. סדר היום: 1. לשכת עבודה אחידה; 2. דירה ללשכת הגיוס בת"א; 3. שאלות מדיניות; 4. ישיבת הוהפ"צ המצומצם.

יצטרך להסביר לערבים, כי בזכות ניצחון בנות הברית השיגו עמים אלה את חופשתם, ועליהם לוותר על פינה זו בשביל העם היהודי.

לשאלת מר ווילקי ביחס לפדרציה [הערבית] השבתי, כי אני מתאר לעצמי מדינות ערביות שונות אולי עם קשר ידוע [איתנו], אבל לא דווקא פדרטיבי. אנו נעבור ודאי שני שלבים, וברור שבשלב ההתהוות לא נוכל למסור את כוח השלטון גם לפדרציה, כי אצלנו בארץ-ישראל תעמוד השאלה העיקרית, שהיא שאלת העלייה וההתיישבות. לאחר שהארץ תהיה יהודית יהיה לה חופש יותר ביחסיה עם שכניה מסביב. אגב, גם הערבים אינם מוכנים עוד למדינה אחת.

מר ווילקי שאל אז מה היא המדיניות כעת, ואמרתי שכרגע מדיניות הממשלה היא "הספר הלבן". מר ווילקי הוסיף ושאל אם מוציאים אותו לפועל. עניתי בחיוב, מחוץ לחלק השלישי, חלק הקונסטיטוציה.

אחד העוזרים של מר ווילקי, המומחה כנראה לשאלות המזרח התיכון, העיר כאן: "הכוונה היא לחלוקת הארץ", והייתי צריך להסביר לו שלא מניה ולא מקצתיה. הסברתי שהחלוקה הוסרה מעל הפרק מזמן, ובמקומה בא "הספר הלבן" המתכוון למסור את השלטון לידי הערבים.

מר ווילקי שאל אז מהם היחסים עם הערבים. הסברתי לו, כי בשטח היומיומי יש קואופרציה ידועה, אם כי היא אינה מלאה. בשטח האחר, בשטח בין העם היהודי והעם הערבי ביחס לעתיד הארץ, אין קואופרציה כזאת, אבל אנחנו מייחסים חשיבות רבה לשיתוף הפעולה גם בשטח הראשון. אין לצפות שהערבים יסכימו מראש לעלייה יהודית גדולה. מר ווילקי העיר כי זה מובן מאליו, אף מדינאי באמריקה לא יעזו לדבר על כניסת עשרה מיליונים מהגרים לארצות הברית. הוספתי והסברתי, שלאחר שנשיג עלייה גדולה הרי חזונו הוא לשלום ושיתוף עם הערבים ולא מלחמה.

מר ווילקי נתקשה להבין את הקושי שבעלייה. הסברתי לו, שעלייה פירושה שינוי פני הארץ ולכן מתנגדים לה הערבים, וזהו העיקר. עניין העלייה הוא עיקר בשבילנו. אז שאל אחד מעוזרי מר ווילקי אם זהו עיקר בשביל יהודי הגולה או גם בשביל היהודים היושבים בארץ. השבתי לזה, כי זה עיקר בשביל שניהם גם יחד. עלינו להגדיל את מספרנו כדי להחזיק מעמד כאן, וזוהי שאלת חיים ליהדות אירופה שיהיה לה לאן להימלט. מר ווילקי אמר שהוא מבין זאת היטב.

הרושם הכללי הוא שהאיש הוא טוב לב, סימפטי, מראה פניו בריאים, אבל עושה רושם פרימיטיבי במקצת בגישה לעניינים.

לפני השיחה וגם לאחריה היתה לי שיחה עם אחד היועצים של מר ווילקי, שמלכתחילה הזהירני שמר ווילקי נוסע לצורכי הסתכלות בלבד, ולכן ישאל רק שאלות ועלי יהיה לתת תשובות. אגב, שאל האיש, מה יהיה אם אחרי המלחמה אנגליה תיהפך לאנגליה קטנה והיא תעזוב חלק זה של העולם ותשאיר את היהודים לגורלם.

השבתי כי איני מתאר לי את זאת, אבל גם אם יקרה כדבר הזה, אני מתאר לי שיהיה שלטון בינלאומי אחר, אבל במקרה של עזיבה נצטרך אנו לתפוס מה שאפשר. ביקשתי את האיש להזכיר למר ווילקי, הנוסע לרוסיה, את עניין הפליטים היהודים ברוסיה, והוא הבטיח לעשות זאת.

להלן התנהל דיון בשאלת היחס לפעילות "האיחוד". הוצעו מספר הצעות לניסוח החלטת הוהפ"צ בסוגיה זו.

מ. שרתוק: אני מבין שההנהלה מסכימה שרק לאחר שתהיה השיחה עם אנשי "איחוד" תחליט ההנהלה בעניין זה. אם השיחה לא תביא לידי תוצאות חיוביות ייתכן שזה יחייב אותנו לחדד עוד יותר את הצעתנו. בהצעתנו אנו אומרים, שכל תוכנית שאינה לוקחת בחשבון את ענייני העלייה, מתנגדת לציונות.

אגב, עיתון "הבוקר" פרסם את דברי בוועד הפועל המצומצם בצורה לא יפה ומסולפת. אני, למשל, לא אמרתי בשיבה שאנשי "איחוד" אנטי-ציונים. העיתון "הארץ" מקבל כמטבע טובה את דברי "הבוקר" על הישיבה ושופך את חמתו על "חופש הדעות" וכדומה.

הנוסח של דר' שמורק על פעולה פוליטית אינו מוצלח לגמרי.² אני הייתי רוצה לדעת אם כתיבת מאמר פירושו פעולה פוליטית או לא. הנה, מאמר זה ב"הארץ" שהוא הזכיר אותו, הוא פעולה פוליטית או לא? אין לנו ברירה אלא להתנהג בהתאם להחלטות הקונגרס [הציוני] על משא ומתן פוליטי.

י"ר גרינבוים: לשם הבהרה אקרא את החלטת הקונגרס הציוני הי"ח [פראג, קיץ 1933] בשאלה זו:

א. משא ומתן פוליטי חיצוני עם ממשלות וחבר העמים על ידי ציונים וכיוונים ציוניים מותר רק בהסכמת האקזקוטיבה. ב. במקרים מיוחדים רשאת האקזקוטיבה לדרוש שגם פעולות פוליטיות מסוג אחר, הנכנסות לחוג פעולתה של האקזקוטיבה, תהיינה מותרות רק לאחר הסכמתה לכך.

הוחלט: לדחות את ההחלטה בעניין עד לישיבה הבאה של ההנהלה, שתתקיים לאחר השיחה של נשיאות הוועד הפועל הציוני עם אנשי ה"איחוד".

2 לפי נוסח שמורק "כל פעולה פוליטית המופנית לעולם בלתי-יהודי מותרת - בייחוד בזמן המלחמה ואחריה עד שוועידת השלום תכריע את גורל א"י - רק למוסדות מוסמכים של ההסתדרות הציונית העולמית או בהסכם מלא איתם".

הנציב העליון ודר' מגנס

סודי

"מציאה" שנפלה לידנו [ע"י הש"י] העניקה לנו העתק מסמך, שנראה כי הוא תזכיר מאת הנציב העליון אל הממשלה, המתווה בקווים כלליים תוכנית לפדרציה בין ארץ-ישראל, עבר-הירדן, סוריה ולבנון. המסמך שולל כל איחוד עם עיראק ומציע להגביל את הקשר בין הפדרציה המוצעת ועיראק לעניינים כלכליים. הוא מוסיף, כי ככל שידובר באיחוד כל הארצות הערביות, תיפול מעמסת הממשלה הפדרלית על אנגליה, שכן הערבים לא יוכלו לעמוד בה לבדם. המחבר מציע לעודד קשרים תרבותיים וכלכליים תוך הימנעות מערעור אמון פוליטי בכוונותיה של אנגליה. רצוי מאוד, שהממשלה תדגיש שוב את התייצבותה מאחורי עקרונות "הספר הלבן". אחרת, בעת שהיא תדבר על פדרציה, היא יתחשד למעשה בחתירה לחיזוק עמדת היהודים ולא זו של הערבים.

מאמצי הציונים המדיניים (הכוונה ככל הנראה לווייצמן) להאיץ את האיחוד עלולים לעורר היסוסים בקרב הערבים. יהודים זהירים יותר מבינים סכנה זו. דר' מגנס (ממשיך המסמך) פירסם באחרונה חוברות מעניינות בנושא זה ואני שולח אותן לך.

להלן מסכם המסמך את עקרונות מגנס – ארץ-ישראל כמדינה דו-לאומית במסגרת פדרציה. המחבר אומר, כי מגנס מייצג מיעוט חזק ורציני החותר ברצינות להבנה עם הערבים, שבמסגרתה הקשר האמין בין העם היהודי וארץ-ישראל והצורך החיוני היהודי ביישוב מספר גדול של פליטים בארץ-ישראל ובארצות שמיות אחרות חייבים להיות מוכרים על יסוד אפשרויות פוליטיות וכלכליות. מגנס מדגיש, כי ההבנה בין יהודים וערבים גדלה והולכת, וכי יכולת הקליטה הפוליטית של ארץ-ישראל ושל שכנותיה תגדל גם היא.

להלן בא סיכום של שתי הצעות של מגנס לפעולה מיידית: (1) הנציב העליון ימנה חברים ארצישראלים לוועדה משותפת של נציגי השירות הציבורי בארצות ערב המעוניינות באיחוד, כדי לעבד תוכנית לאיחוד כלכלי באופן שאחר כך הוא ייכלל באיחוד מדיני; (2) הנציב העליון ימנה נציגים יהודים וערבים ארצישראלים לשיתוף פעולה עם הממשלה בכל הנושאים הכרוכים במאמץ המלחמה. אם ניסיון זה יצלח, אזי יורחבו סמכויות הוועדה הזאת.

המחבר מוסיף כי ההצעה הראשונה מעוררת קשיים חמורים, למשל שאלת ההשתתפות היהודית בוועדה שכוז, ואילו הוצאה לפועל של ההצעה השנייה מותנית בנכונות הממשלה להכריז על דבקותה במדיניות "הספר הלבן" על היבטיה הנרחבים.

משה שרתוק

1 המסמך נכתב עברית במקורו ולא אותר. עיקרו נמצא בארכיון ח"ו בתרגום אנגלי.

דרישת שלום משדה המערכה

משה שרתוק: בפתח דברי אני רוצה להשתמש בפגישה זו עם נציגי היישוב, כדי למסור ליישוב דרישת שלום מבניו ומבנותיו בשדה המערכה. בנסיעתי האחרונה למצרים נודמן לי לבקר בכמה מקומות, שבהם עומדים על המשמר חייילים וחילות וממלאים את תפקידם. ביקרתי בח"י מקומות. מסרתי לחיילינו את ברכת היישוב. אני רוצה עתה להחזיר ליישוב את ברכתם-הם.

בארבעה מיסדרים ראיתי מפקדים מבני ישראל, ולפחות שלושה מהם מעיר זו – תל אביב. הפלוגות האלה פזורות בשירותים שונים, אך צבא ישראל מאוחד בהכרת שירותו הלאומי, בסגנון הארגון והכבוד, העושים את כל הפלוגות לחטיבה אחת. היישוב שמע הרבה על השעטנו הלשוני שבפלוגותינו. היישוב ישמח לשמוע כי השעטנו הזה הולך ונעלם. פגשתי הרבה חיילים שהלכו לצבא מן הספינה והם כיום מדברים עברית. צעירים ילידי הארץ, מחניכי הארץ, מוותיקי החלוצים, הם המטביעים את חותמם על חיי הפלוגות שלנו.

אל יחשוב היישוב, כי כל דאגתם של שליחיו במערכה היא הדאגה למשפחותיהם. הם תובעים עזרת היישוב להן, אולם לא זה עיקר הדאגה. הם שואלים איך חי היישוב את הימים האלה, איך הוא מתכונן לבאות. הכרת התעודה שהם ממלאים היא הנותנת להם כוח להחזיק מעמד בכל התנאים. בשורה על מאמץ היישוב מעודדת ומרנינה אותם.

למחנה הזה נוסף ענף נאה אחד – צבא הנשים. ביקרתי בשמונה מרכזים של חיילות, ואני רוצה לומר ליישוב: יתברך היישוב בבנותיו אלה. גם במפקדה העליונה נפגשתי באנשים שלא יכלו לגמור את ההלל על המסירות ועל הנפש החפצה שלהן. החיילות שלנו ממלאות תפקידן. אכן, לא ככל בנות העמים בת ישראל, היודעת כי היא שליחת עם, כי ימדדו אותה ויעריכו אותה כנציגה. והכרה זו פותחת מעיין למסירות ולמרץ.

בעוברי את התעלה לארץ, אמרה לי חיילת צעירה אחת: "אמור להם מדוע הם מעליבים אותנו? מדוע הם כל כך ממהרים לקבל את דיבתנו רעה? אסור לפגוע בנו. כלום אנחנו גרועות מן החיילים? יש שונים גם בארץ וגם בכל מקום אחר!" אולם הכל, חיילים וחיילות, דואגים וחרדים למשפחותיהם. גם מפקדים אנגלים דרשו ממני: "למען השם, יותר ויותר עיתונים עבריים, ספרים וכדומה". היום בא

1 מועתק מ"דבר" 17.9.1942.

אלי איש אנגלי והוציא מכיסו רשימה מפורטת על צורכי משפחות החיילים, מה יש להן ומה הן חסרות.

אין אנו יכולים להשליך את יהבנו רק על אחרים. אנחנו איננו ציבור של נתינים, שיוצא ידי חובתו בביקורת ממלכתו. אנו תנועה ממלכתית שיש לה מטרה ודרך משלה. גורל דורנו הוא לא לנזול ולא לשקוט, לא להביט לאחור ולומר: "מה רבה הדרך שעברנו", אלא תמיד להביט קדימה, תמיד לראות את התחום בין הצורך ובין היכולת.

מגבית ההתגייסות הוכיחה, כי ישנה אפשרות לגייס סכומים גדולים, אבל מה שהכניסה המגבית הזאת רחוק מן המינימום הדרוש לנו.

שיחה במיפקדה הירושלמית

1. מ.ש. פתח בהודעה, כי הדברים שאמר הגנרל לו ולדד² יוסף על הרכב ותפקידי הבטליונים העברים הם מכה קשה. מהשיחה הקודמת עם ד.ב.² היה רושם ברור, שהבטליונים עתידים להיות בטליונים של חיל הרגלים במלוא מובן המילה. במיפקדת המזרח התיכון דובר עם מ.ש. על ציוד קרב וציינו כי מחפשים מועמדים לפקד על הגדודים מבין הקצינים שיש להם ניסיון קרב. דברי הגנרל אינם בהתאם להנחות אלה כלל וכלל. ד.ב. ענה, כי בהתקבל הידיעות הראשונות על ההחלטה להקים בטליונים לא ידע יותר מאיתנו על הרכבם ועל הכוונות להעסיקם בתפקידי משמר. אחר כך קיבלו הוראות נוספות. מ.ש. ציין, כי לפי שעה לא חל שינוי במצב היחידות ופירוש של דבר ניוון נוסף ואיבוד האמון בהכרזה על הקמת הגדודים. ד.ב. הכחיש זאת ואמר, כי המיפקדה מטפלת בהתמדה בהכנות להקמת הגדודים, פנו גם ללונדון בבקשות שונות. כשהמפקד הראשי ביקר כאן טיפל גם הוא עצמו בדבר. לפי התוכנית והתקן שעובד כאן יהיו הגדודים ממונעים ויהיה להם נשק יעיל. ועדה בוחנת הפועלת בקהיר מחפשת מועמדים לפיקוד והבחירה היא מבין קצינים מנוסים בקרב. נתקבלו הצעות של סמל ומשתדלים לבחור בהצעה מתאימה גם ליהודים וגם לערבים. ההצעה נמסרה לנציב העליון. בתקופה הראשונה יהיו המפקדים, סגניהם, האדויטנטים. הסרג'נט-מיור של הגדוד ואפסנאי הגדוד – בריטים.

2. מ.ש. סיפר על טיפולו במיפקדת המזרח התיכון [בהיותו במצרים] להעברת החפרים לשירותים אחרים וביקש מד.ב. לעקוב אחר אופן ביצוע ההבטחה שהאנשים יגיעו הנה בזמן הקרוב ויתחילו להעבירם. במיוחד נדרשת תשומת לב לחפרים המפוזרים במספרים קטנים במיפקדות שונות וכן לאלה שהם בעלי תפקידים קבועים במרכז החפרים שבקפסין. מ.ש. ביקש שאם לא תימצא אפשרות לכלול את אלה בהעברה הכללית, הרי שיישארו שם בתור חיילים רגילים הנספחים לרגלים.

3. מ.ש. סיפר, כי בסיוורו במצרים נתקל בתלונות של מפקדי יחידות הובלה שונות על שאנשים המגיעים מפלוגת ההובלה 68 אינם מאומנים כראוי למרות שהם שוהים בבית הספר לנהיגה 3-4 חודשי לימוד. מ.ש. הביע את אי-סיפוקו מרמת האימון והארגון של מחנה זה ותלה את הדבר בחוסר פיקוד יהודי (קצינים ומדריכים

1 השיחה נתקיימה לפי בקשת מ"ש. נרשמה בידי משה יובל ב-1.10.1942.

2 השיחה עם קולונל דגלס-בראון התקיימה ב-10.8.1942 (ר' לעיל מסמך 104).

אחראים). כשהטירונים מגיעים ליחידות ההובלה אין הקצינים היהודים המפקדים על יחידות אלה רואים ברירה לעצמם אלא להתחיל באימונם בתוך הפלוגה ומכאן נובעים קשיים רבים. ד.ב. הבטיח לעיין בדבר מבלי לעמוד על הודעתו באחת השיחות הקודמות, שבראש פלוגת האימונים עתיד לעמוד ליטננט-קולונל. מ.ש. ביאר בפרוטרוט את דרישתנו ליחידות עבריות ומפקדים יהודים בכל צורות השרות.

4. בקשר לארגון פלוגת מובילי מים חדשה (מספר 11) העיר מ.ש., כי עומדים לחזור כאן על כל השגיאות שנעשו ביחידת מובילי המים מספר 5. התלונות על המצב בה לא פסקו עד שנתמנה יהודי לפקד על היחידה והפכוה לפלוגה עברית גמורה. מאז החלו כולם משבחים את הפלוגה ואת שירותה. אין עכשיו כל נימוק שלא למנות מפקד יהודי בראשית ארגונה של החטיבה החדשה. יש צורך לטפל באופן דחוף במינויים של יהודים גם לתפקידים האחרים.

5. על פלוגת הקמופלג', שיש בה כ-100 יהודים, מגיעות בלי הפסק תלונות. שורש הרע הוא גם כאן בעובדה שהפלוגה מעורבת. אין כל סיכוי שבתנאים אלה תיווצר רוח טובה. צריך ליצור פלוגה עברית ואם אין הדבר אפשרי הרי לפחות צריך לארגן מחלקה של יהודים שקציניה וסמליה יהיו יהודים. ד.ב. הבטיח להיכנס לעניין זה.

6. ד.ב. הבטיח לברר בהקדם את מצב הדרישה שלנו להגדלת תוספת המשפחה.

גאולת כל דונם - מעשה מדיני

גאולת הדונם הראשון מאדמת ארץ ישראל ונעיצת המחרשה העברית הראשונה בתוכה היו מעשה מדיני, כי בשליחות עם ישראל נעשו.

יסודות העבודה של הקרן הקיימת הם גם יסודותיה של המדיניות הציונית, ובראשם היסוד של קרקע בתור קניין העם למען תישאר נחלתנו לעולם. יש [בארץ] קרקע יהודי שנעזב, אולם אין אף פינה עזובה באדמות הקרן הקיימת.

יסוד אחר הוא היסוד של בניין עם - שהקרקע ישמש להשרשת המוני יהודים בתוכו. אין בארץ אדמה מעובדת במידה כזו, מוכנה להקלטת המוני יהודים, כאדמת הקרן הקיימת. רק הקרן הקיימת מכוונת את התיישבותנו לצרכינו הלאומיים. בכוחה העזנו לפרוש את רשת התיישבותנו בפינות רחוקות ונידחות.

קל לשער מה היה מעמדנו המדיני בלי צבירת כוחות זו, בלי יצירת עובדות המשנות את פני מפת הארץ.

על ערכה של הקרן הקיימת תעמידנו גם העובדה של הימים האלה, כאשר שטחים חשובים באיכותם, עמדות מפתח מבחינה יישובית ואפשרות פרנסה, מופקעים מאיתנו לאחר שנרכשו בקושי כה רב. שכונה בירושלים, שנבנתה על מנת להיגאל ממארת השכונות המעורבות על כליל תרבותן, הולכת והופכת מיום ליום מעורבת יותר.

למהרהרים ולמעצרים על הסעיף בתקנות הקרן הקיימת, המבטיח ליהודים לא רק את תעודת הקניין אלא גם את עובדת הקניין של אדמותיה, אומר: עם מחוסר מולדת נאחו ומוכרח להיאחו באדמתו, אפילו בציפורניו.

הלוואי שהמדיניות הציונית תדע לשרת את הקרן הקיימת ועקרונותיה.

1 הכינוס נערך מטעם הקרן הקיימת לישראל. דברי מ"ש מועתקים מכתבה ב"דבר", 24.9.42.

בירור עם "איחוד"

יור"מ. שרתוק: רבותי, אני רוצה להודות לבאי-כוח הקבוצה הנקראת "איחוד", שנענו להזמנתנו. אני רוצה להסביר לכם קודם כל כיצד באנו לידי הזמנה זו. הנהלת הסוכנות קיבלה מכתב בשם "איחוד", ושם הוצע לנו להיפגש עם קבוצה זו. אני מניח שכתוצאה מהמכתב בין כה וכה היתה מתקיימת פגישת בירור, אבל המכתב נתקבל ערב כינוס הוועד הפועל הציוני, ולא היה סיפק להנהלה לדון על המכתב ולענות על המכתב. בוועד הפועל, בסקירה כללית על העניינים שנתחדשו בעולמנו המדיני בתקופה האחרונה, נזכר גם עניין "איחוד", וגם בדיון בוועד הפועל שהיה על עניינים שונים העומדים על סדר היום המדיני הוקדשו דברים לנושא זה, ונכנסה הצעה בוועד הפועל הציוני המצומצם, שהוועד הפועל קיבל אותה, כי נשיאות הוועד הפועל, בהשתתפות נציג ההנהלה, תזמין את חברי "איחוד" לפגישה לשם בירור העניין ופה משתתפים כעת נציגי ההנהלה, חברי נשיאות הוועד הפועל ובאי-כוח ה"איחוד".

אם יורשה לי, אני רוצה לפתוח שיחה זו שאני רואה את מטרתה בבירור העניינים. לנו חשוב לעמוד ביתר דיוק וביתר בהירות על תוכניתה ומגמתה של קבוצה זו, שאליה משתייכים כמה חברים ותיקים וחשובים מאוד של ההסתדרות הציונית, ויש להם מעמד ביישוב, לברר זאת ביתר דיוק וביתר בהירות מאשר אפשר לעמוד על משמעותם מקריאת המצע אשר נדפס.²

יש כמה וכמה דברים במצע שיש צורך לדעתם. כמה מהם מקובלים על התנועה הציונית, כמה דברים שאינם מקובלים על העולם הציוני, אבל הם דברים הנשמעים בעולם הציוני, ומה שמחייב בירור זהו לא מה שיש פה, אלא מה שאין פה. בייחוד שמנו לב שבמצע, בתוך שורת המשאלות המדיניות, חסרה מישאלה מדינית ידועה של העם היהודי לגבי ארץ-ישראל, והיא מישאלת העלייה. כאן אומנם מודגש שהאגודה "איחוד" קשורה בתנועה הציונית, באשר היא שואפת להקמת הבית הלאומי של העם היהודי בארץ-ישראל, מופיע כאן המושג של העם העברי, אבל הבית הלאומי של עם ישראל בארץ-ישראל הוא מושג הניתן לכמה וכמה פירושים. אפשר לגרוס שהיישוב הקיים בארץ הוא כבר הבית הלאומי, ויש גורמים הגורסים כך. יש גורמים

1 נוכחים חברי נשיאות הוועד הפועל הציוני המצומצם: מ. יערי, דר' ב"צ מוסנזון, י. סופרסקי, ז. רובשוב (בחלק מהישיבה), י. שפרינצק. חברי הנהלת הסוכנות היהודית לא": י. גרינבוים, דר' סנטור, א. קפלן (בחלק מהישיבה), מ. שרתוק. באי-כוח אגודת "איחוד": דר' ס. הירש, פרופ' מ. בובר, השופט י. ואלירו, דר' מגנס, גב' הנרייטה סולד, משה סמילנסקי, ת. קלוורסקי. דר' א. ליאו לויטרבך, צבי מימון [קצרן].

2 ר' "בעיות היום", אוגוסט/ספטמבר, 1942.

המעוניינים שאנחנו נגרוס כך, ששאיפה זו כבר נתמלאה, ולכן אותי פסוק זה אינו מספק, לא היה מספק בשום מצע מדיני שהיו מציעים לי בשביל ההסתדרות הציונית לגבי שאלת הגולה, לגבי שאלת הגולה כפי שהיא מתייצבת לפנינו כיום.

במצע יש טיפול בבעיית עתידה הקונסטיטוציונלי של ארץ-ישראל, המשטר שיהיה בארץ, היחסים בין ארץ-ישראל ובין הארצות השכנות, איזה משטר ישרור ביחסים אלה, בין חטיבה גדולה זו ובין יתר חלקי תבל, אבל נדמה לי שכל יהודי הקורא תוכנית זו שואל: הגולה היהודית מה יהא עליה? מה התשובה לאנשים שחיברו תוכנית זו לשאלת הגולה? יש לגולה זכות לארץ-ישראל? יש לנו, בתור ציונים, תשובה לשאלת הגולה, לצורכי ההגירה מהגולה? יש שני דברים המתקשרים יחד: שאלת ההגירה ושאלת יחסנו לגולה היהודית.

במצע נאמר: "השגת הסכמתו של היישוב ההולך וגדל". הנוסחה האנגלית טובה יותר, כי שם נאמר "ההולך וגדל בתמידות". יש פה רמז לעלייה. מדוע אני אומר שיש פה רמז לעלייה, ולא מסקנה ברורה? נאמר: "היישוב ההולך וגדל". זה קודם כל דבר הנקבע כעובדה, שהיישוב הולך וגדל. אין הדבר מופיע כתביעה, כשאיפה שהוא צריך לגדול. כאן יש מטרות מדיניות, שהאגודה "איחוד" קובעת לעצמה, והיא רוצה שאלו תהיינה מטרותיה של התנועה הציונית.

גם אם נניח ש"היישוב הולך וגדל" פירושו עלייה, זה אינו מופיע כמישאלה, כתביעה, אלא כקביעת עובדה, וזה נאמר אגב אורחא, כי עיקרו של סעיף זה הוא השגת הסכם של היישוב לאיחוד פדרטיבי, ואגב אורחא מציינים את העובדה שהיישוב הולך וגדל.

אילו כזה היה מצבנו, שישנה עלייה גדולה ממילא ואין איש חולק עליה, כי זו אחת המוסכמות בעולם, כמו שאחת המוסכמות שיש יהודים בארץ-ישראל, היינו יכולים להסתפק, אבל אין הדבר כך. אין זה מן המוסכמות, אלא זו נקודת המחלוקת. יש "ספר לבן", יש עמדת התנועה הערבית הלאומית, המודיעה שהיא מתנגדת לגידול אחוז היהודים וכולי. ישנה, לעומת זה, בעיה חריפה של הגולה היהודית, ואנחנו רואים אותה כשאלה שתתייצב במלוא חריפותה כתום המלחמה, וגם בימי המלחמה בקשר עם הצלת פליטי פולין שברוסיה, ואין להניח דבר זה כמישאלה. בעצם, מישאלה זו אינה עומדת על סדר יומם של מחברי התוכנית, או מטעמים טכסיסיים מצאו שלא כדאי לומר זאת במפורש.

אמרתי שיש פה אולי רמז לעלייה ולא קיבלתי דבר זה כתובע את עובדת העלייה, על כל פנים את תביעת העלייה, כי היישוב הולך וגדל גם בכוח הריבוי הטבעי, כי היישוב יכול ללכת ולגדול גם במידת העלייה שהערבים יסכימו לה. הרי ייתכן שהתנועה הערבית תסכים לעלייה ידועה, נניח, במידה שלא תגדיל את אחוז היהודים בארץ. עם הריבוי הטבעי בלבד אחוז היהודים ירד, כי הריבוי הערבי גדול

מהריבוי היהודי, ולכן יש סברה שגם הערבים הקיצוניים, אולי לא הקיצוניים ביותר, יסכימו שאחוז היהודים יישאר בעינו, ומה שאנחנו מחסרים בריבוי הטבעי שלנו נשלים על ידי העלייה. גם זה יהיה אז "יישוב הולך וגדל", זאת אומרת, שיכול להיות שבמצע ישנה כוונה לעלייה רק בהסכם היישוב הערבי.

וזהי שאלה חשובה מאוד, נוקבת מאוד, בשביל התנועה הציונית. האם התנועה הציונית יכולה לעשות את תביעת העלייה שלה כפופה להסכם ערבי, או בשביל התנועה הציונית, בשביל העם היהודי, העלייה היא זכות מוחלטת ששורשיה נעוצים בקשר ההיסטורי בין העם היהודי ובין ארץ-ישראל, ואין דבר זה טעון אישור או הסכם העם הערבי עם כל החשיבות שיש להשגת הסכם העם הערבי. זו נקודה הטעונה בירור.

עוד בקשר עם העלייה. קראנו תוכנית שנתפרסמה בזמן האחרון מטעם "הליגה לשיתוף יהודים וערבים".³ שם ישנו יסוד הדו-לאומיות, אבל ישנו שם דבר ברור בנוגע לעלייה. שם נאמר: "עלייה בהתאם למלוא יכולת הקליטה הכלכלית". זה ברור: קודם כל, אין זו עלייה מוגבלת מראש. אין זו עלייה מוגבלת על ידי שיקולים מדיניים. עלייה זו אינה מוגבלת על ידי הצורך להשיג הסכם העם הערבי. אין זו עלייה המוגבלת בכך שהיהודים לא יהיו רוב. זה אינו מבטיח רוב, אבל זה גם אינו מונע, אבל זה הנו פתח אפילו לרוב גדול – אם יכולת הקליטה מאפשרת זאת. כיוון שידוע לנו, שאחדים לפחות מחברי ה"איתוד" נמנים על "הליגה", היינו רוצים לדעת אם ה"איתוד" בנקודה זו מצטרף ל"ליגה" או לא.

עכשיו, בעניין הדו-לאומיות. נדמה לי, שעצם המונח אינו נזכר במצע. המונח "דו-לאומיות" של הרחוב אינו אומר דבר ברור. יכולות להיות מדינות דו-לאומיות שונות. [במצע] נאמר: "יצירת משטר בארץ של זכויות פוליטיות שוות לשני העמים". הייתי רוצה שנברר לעצמנו מה פירוש דבר זה.

היה פעם, אולי ישנו עוד עכשיו, באוצר המחשבה המדינית שלנו, מושג "הפריטט הפוליטי". מושג זה היה ברור: בלי שהדבר יהיה תלוי ביחס הכוחות המספרי, בלי שהיהודים יהיו מיעוט והערבים [רוב] כמו שהמצב כיום, או בלי שהיהודים יהיו רוב והערבים יהיו מיעוט – כפי שאנו מקווים שיהיה בעתיד – המשקל של שתי החטיבות הלאומיות במוסדות המרכזיים של המדינה יהיה שווה. הפרלמנט יהיה מורכב 100 ערבים ו-100 יהודים, כי אם [למשל] לא יהיו 50 ערבים ו-50 יהודים, אלא יהיו 50 ערבים ו-20 יהודים, איך להבטיח שכוח ההצבעה של שתי החטיבות יהיה שווה? איני רוצה להיכנס עכשיו לפרטי הקונסטיטוציה, אבל האם הכתוב אצלכם מתכוון לאותו דבר, או זהו איזה דבר אחר?

3 "הליגה להתקרבות ולשיתוף יהודי-ערבי" נוסדה ב-1939 במגמה לקדם פתרון לבעיית א"י על יסוד התקרבות יהודית-ערבית. פעיליה הבולטים היו ארנסט סימון, חיים קלוורסקי, רבי בנימין, יעקב פטרוויל, מרדכי בנטוב. לימים הצטרפו אליה תנועת השוה"צ ו"הליגה הסוציאליסטית".

בקשר עם זה רוצה אני להעיר, כי מלבד המצע שנתפרסם כאן, נדמה לי שהדבר הרשמי היחיד הוא מכתב דר' מגנס לעיתון ערבי אחד. איני מדבר על מאמריו של דר' מגנס שהירצה פה – (מ"ש מצביע על חוברת "בעיות היום") – את הלך מחשבותיו. הוא יכול לעשות זאת, ועשה זאת, גם לפני התקיים ה"איחוד". איני מקשר את זה עם הקמת ה"איחוד". המכתב מונח לפני ואני התכוונתי לעורר שאלה זו גם אילולא הגענו לבירור זה. וכתוב במכתב זה: "על יסוד זכויות פוליטיות שוות בארץ-ישראל דו-לאומית". אני רוצה לומר, כי כשבערבית נאמר: "על יסוד שיוויון בין יהודים וערבים בזכויות מדיניות במדינה פלשתינאית משותפת" – כך תורגם – יש בזה קצת אולי צדק פיוטי, אבל המונחים אינם ברורים והם נשארים לא ברורים. מה זאת "דו-לאומית"? זה לא ברור. כנראה בערבית אין מונח זה "דו-לאומי", וזאת אני מוכן להניח עד כמה שיש ביכולתי לתרגם.

אני נוקט את המונח העברי כבסיס לבירור. פה נאמר "משטר דו-לאומי". כפי שאני אומר, זהו מושג לא ברור. נאמר: "על יסוד זכויות פוליטיות שוות ליהודים ולערבים". נוסחה זו יכולה להתפרש כזכויות אישיות, זכויות של היהודים כזכויות של הערבים – (דר' מגנס: כתוב לשני עמיה!).

מה היה מהלך מחשבותי? שמתי לב למכתב בערבית. אני משתדל לקרוא מה שמתפרסם בערבית בעיני הקורא הערבי ולומר לעצמי מה הקורא הערבי מבין מזה. אני מוכרח להגיד, שהקורא הערבי יבין מזה, שדר' מגנס אינו רוצה שליהודים תהיינה זכויות יתרות. הוא רוצה שבארץ-ישראל יהיה שיווי זכויות פוליטיות בין כל אזרחיה בלי הבדל גזע ודת. כך מוכרח להבין כל קורא ערבי. זאת אומרת, שיווי זכויות פרסונלי ולא זכויות של החטיבות הלאומיות. כל קורא ערבי יכול לפרש את הדברים רק כך. אני מוכרח לקבוע גם נקודה זו כמחייבת ברור.

לבסוף, הייתי רוצה לשאול אם יש לאגודת "איחוד" בתור אגודת "איחוד" עמדה לשאלת "הספר הלבן". האם אגודת "איחוד" מקבלת את "הספר הלבן"? האם אגודת "איחוד" דוחה את "הספר הלבן"? האם אגודת "איחוד" מוכנה לקבל את "הספר הלבן" כבסיס, אבל היא תרצה להכניס בו שינויים? כאשר אני אומר לקבל את "הספר הלבן" כבסיס, אין כוונתי לומר שהיא מתפללת ל"ספר הלבן", חושבת אותו כברכה, אלא מתפשרת איתו, אם כי אני בטוח שרואים אותו כרע.

אני רוצה להוסיף, עד כמה שיד בקיאותי מגעת ביחס לעמדת השלטונות בארץ-ישראל, כי תשומת לבו של השלטון מאוד חדה, רגישה בנקודה זו, ופועלת הנחה מפורשת או בלתי-מפורשת בחוגי השלטון, שכל היוצר תוכנית מדינית ואינו אומר באופן מפורש שהוא נגד "הספר הלבן", יש להניח שהוא מוכן להתפשר עם "הספר הלבן", אם לא לומר יותר מזה. זו היא נקודה המעניינת אותנו מאוד. אלו הן השאלות שיש לי להציג, אני מבין ששאר החברים אולי עוד יוסיפו.

אחרי מ"ש דיבר י. סופרסקי, שסיים דבריו בשאלה האם יקבלו חברי "איחוד" בעתיד את מרות החלטת הקונגרס הציוני הי"ח [פראג 1933].

מר שרתוק: וזו היא החלטת הקונגרס הי"ח:

1. ההשתייכות להסתדרות הציונית מותנית בזיקה לתקנותיהם של מוסדותיה המנהלים.

2. א. משא ומתן פוליטי חיצוני עם ממשלות וחבר העמים על ידי ציונים וכיוונים ציוניים מותר רק בהסכמת האקזקוטיבה.

ב. במקרים מיוחדים רשאית האקזקוטיבה לדרוש שגם פעולות פוליטיות מיוחדות מסוג אחר, הנכנסות לחוג פעולתה של האקזקוטיבה, תהיינה מותרות רק לאחר קבלת הסכמתה לכך.

3. תנאי קודם להשתייכות יחידים וגופים להסתדרות הציונית הוא, שבכל השאלות הציוניות חובה היא לתת משפט בכורה לחובת משמעת כלפי ההסתדרות הציונית על חובת המשמעת כלפי כל הסתדרות אחרת.

דברי דר' מגנס בדיון שהתפתח להלן, ודברי הדוברים אחריו, מובאים במלואם:

דר' מגנס: אנו צריכים להודות לנשיאות הוועד הפועל הציוני המצומצם והנהלת הסוכנות על ההזמנה הזאת, ואנו שמחים שיש הזדמנות לבירור הבעיות הללו. הן אינן בעיות שלנו, אלא בעיות של כל עולמנו, והן בעיות חשובות מאוד. מר שרתוק שאל למה זה שהבעיה של העלייה היא החשובה והקשה ביותר, ועד עכשיו ה"איחוד" טרם בירר, טרם החליט, טרם ניסח את החלטתו על בעיה זו. ולמה זה? משום שאגודת "איחוד" לא רצתה בכלל להופיע לפני הקהל, נתקיימה האסיפה המייסדת של ה"איחוד", היתה רק אסיפה אחת, והיא לא הספיקה לגמור את הדיון, לא הספיקה לברר את המצע בשלמותו, לא הספיקה לבחור בחברי הוועד המנהל שלו או המועצה שלו, והנה הוצאה אגודה זו, היא הוכרחה, להופיע בפני הקהל בעל כורחה על ידי פרסום כמה מאמרים. מאמר אחד בייחוד, זה שהופיע בעיתון "דבר" מלא שגיאות, מלא עובדות בלתי נכונות ואחריו מצאו יתר העיתונים לנחון לנפח את העניין עד כדי כך שחברי ה"איחוד" החליטו להופיע עכשיו בצורה זמנית ולא בצורה סופית, כדי לתת לקהל מושג מה על כוונותיו.⁴

בנוגע לעיקרון של העלייה אני חושב שהתשובה שלנו היא פשוטה וקלה מאוד. אין מישוה בתוך ה"איחוד", ואני על כל פנים לא פגשתי איזה יהודי גם מחוץ

4 הכוונה לכתבה: "איחוד" - המפעל החדש של דר' י.ל. מגנס מאת "סופרנו בירושלים", דבר 24.8.1942.

ל"איתוד", שהוא בעד "הספר הלבן". אי אפשר שבן ישראל יהיה בעד ספר זה, שרוצה להפסיק את העלייה, את עליית בני ישראל לארץ-ישראל. אני חושב שיש לנו בכל זאת קצת רגש של היסטוריה, קצת הבנה היסטורית, ואולי גם קצת הבנה דתית, וקשה לתאר לעצמנו איך אפשר היה לחשוד בכשרים בנידון זה.

בנוגע למצע עצמו, כשהוא הופיע ב"בעיות היום", בעיתון זה כתוב במפורש כמו שהאדון שרתוק קרא "יישוב הולך וגדל", והאנגלית - אנחנו חשבנו אותו לתרגום מדויק, כשאנו אמרנו "steadily growing Yishuv" זאת אומרת עלייה בלתי פוסקת, עלייה מתמדת, עלייה שהיא אינה תלויה - עד כמה שזכויות העלייה באות בחשבון - ברצונו של מיישהו, ברצונם של הערבים או ברצונם של האנגלים, או איזה אומה אחרת. יש לעם ישראל זכות לעלות לארץ-ישראל, ואנו מבינים דבר זה כמו כל האנשים האחרים.

בנוגע לעלייה עצמה - אנו איננו תובעים עלייה בלתי מוגבלת. יש ציונים האומרים שבלי תביעה כזאת אינם ציונים אמיתיים. שמעתי הרבה פעמים מציונים אחרים, ותיקים, בעלי סמכות, כמה וכמה פירושים על הציונות, ושמעתי שבשנה זו לא רצו להכיר בציונים אלה, בשנה אחרת בציונים אחרים. היו תקופות - תקופות של פירושים, של הוצאה מתוך ההסתדרות [הציונית], אם לא הוצאה בפועל, על כל פנים הוצאה בכוח, ועכשיו ישנם כאלה האומרים שרק על ידי הכרה בעיקרון זה - עלייה בלתי מוגבלת, אפשר להכיר את הציוני האמיתי.

אם כך הוא הדבר, אני מדבר עכשיו בשבילי-אני, או אני איני ציוני אמיתי, משום שאיני מאמין באפשרות זו של עלייה בלתי מוגבלת. יש מכשולים בדרך. הייתי רוצה לראות עלייה בלתי מוגבלת, אבל איני רואה את האפשרות לכך, ויותר מזה: אני רואה בהכרזה על זה מכשול גדול בדרכנו, כעין הכרזת מלחמה עם העולם השכן, ואם אנו רוצים - כמו שכל אחד רוצה - עלייה לארץ, קרקע, עבודה, גידול היישוב, הקמת הבית הלאומי, אנו מחוייבים, אנו מוכרחים להביא בחשבון את המכשולים, שאנו חושבים על כל פנים שהם בדרכנו, ולפי דעתי הדרישה לעלייה בלתי מוגבלת זוהי דרישה שאי אפשר להתגבר עליה.

לפני שאני עובר לסעיף העיקרי - עלייה, בכדי להביע את דעתי, הייתי רוצה לענות על כמה שאלות אחרות. האדון שרתוק שאל על זכויות פוליטיות שוות, התשובה היא - לא זכויות פוליטיות שוות לאזרחים, אלא לשני העמים בתור עמים, בתור אומות. אני חושב שהמצע משתמש בביטויים אלה בנוגע ליישוב הולך וגדל - (מר שרתוק: זאת אומרת "פריטי" בנוסח שאני אמרתי?) - אני לא משתמש במילה "פריטי" מתוך סיבה פשוטה. פריטי פירושו שאין רוב ואין מיעוט, שיש שוויון מספרי - (מר שרתוק: לא באוכלוסין) - זהו מושג מתימטי, וזהו אותו דבר אם אנחנו אומרים "זכויות פוליטיות שוות", זאת אומרת אחת היא מי הוא הרוב ומי הוא

המיעוט, הזכויות הפוליטיות הן שוות. אתה יכול, אם אתה רוצה, לקרוא לזה "פריטי". אני איני קורא לזה "פריטי", כי יש מיעוט רוב ואין "פריטי". כך היא כוונתי על כל פנים. כאשר אני משתמש בביטוי "יישוב גדל והולך" איננו מתכוונים רק לריבוי טבעי. מתכוונים לעלייה דווקא, כמו שרציתי להסביר.

בנוגע לעיתון הערבי, אני לא ידעתי שהוא תירגם את מכתבי הביטויים הללו, אבל אני רואה את הביטויים ללא רעים – מתוך השקפתי אני. אני צריך לומר איך הגעתי לפרסם מכתב בעיתונות הערבית. העיתונים הערבים כתבו שמתכוננים ליצור מפלגה אנטי-ציונית – (מר שרתוק: המוותרת על הציונות) – על כל פנים, ראיתי במסמכים שקיבלתי את המילים שאני ציטטתי "מפלגה אנטי-ציונית". ראשית כל, אין בכוונתנו ליצור מפלגה אנטי-ציונית. אנו אף פעם לא השתמשנו בביטוי זה, היתה אפילו דעה שאנו ניצור רק ועד. בחרנו בביטוי "אגודה" ואין צורך שאפרש אותו. אל"ף, יש אגודות שונות לשם מטרות שונות; ב"ת, אין ברצוננו ליצור אגודה אנטי-ציונית. אנו הבענו את רצוננו הציוני על ידי זה שחשבנו שכל חבר ציוני צריך להיות שוקל שקל ציוני, ולא ידענו איך להביע את רצוננו הציוני בדרך מפורשת וברורה אחרת, וכשראיתי שגם שמי קשור ביצירת מפלגה אנטי-ציונית, חשבתי את זה לחובתי להכחיש את השמועה הזאת, ובקשר עם השמועות הללו בעיתונות הערבית בא מכתבי בעיתונות.

בנוגע לעלייה, שהיא באמת השאלה של הפוליטיקה שלנו, לא בנקל באים האנשים לידי דעה אחת ומאוחדת בשאלה זו. אני בטוח שאפילו אלה המכריזים על עלייה בלתי מוגבלת, בכל זאת ממשיכים בדיונים ושואלים את עצמם כמה וכמה שאלות על הדבר הקשה והעקרוני הזה, ואין פלא שאגודה כמו אגודת "איתוד", שלא נתנו לה, שאינם רוצים לתת לה שקט ומנוחה לשם דיון פנימי, שעד עכשיו לא היתה לה הזדמנות לברר שאלה זו, אלא תחת לחץ המצב נפגשו חברי הנשיאות של האגודה וחברים אחרים של הוועד המנהל הזמני, ובאנו לידי החלטות פה-אחד בענייני העלייה. ואני רוצה להדגיש: אין מישהו ב"איתוד" שרוצה שהיישוב יישאר מיעוט תמידי. כל אחד מבינינו רוצה עלייה בלתי מוגבלת, מתמדת, שאנחנו רוצים להדגיש לא רק את כוח הקליטה הכלכלי של הארץ, אלא רוצים גם כן להתחשב עם גורמים אחרים, בייחוד עם העם השכן, ואין אנו רוצים לשכוח להגיד שיש אוכלוסייה אחרת בארץ, שגם היא חושבת שיש לה זכויות ידועות להיות כאן ולהתקדם ולרבות בארץ זו.

אנו גם כן פה-אחד בעד פדרציה. אני בעד פדרציה רק מתוך ההשקפה היהודית, ולא מתוך השקפה של מישהו אחר, של איזה אומה אחרת.

מובן, אנו חושבים שוו תהיה לתועלת הערבים ולתועלת גם לנו, אבל אנו יוצאים מתוך השקפתנו אנו, ובייחוד מתוך השקפתנו בענייני העלייה. אנו חושבים שאם נספיק, אם נזכה לעזור לכך שתקום פדרציה כזאת, אז שאלת העלייה היהודית

לארץ-ישראל תאבד בשביל העם השכן את חריפותה, ולמה? משום שעל ידי הקמת פדרציה כזאת יראו לפניהם עם ערבי מאוחד, המון ערבי, והפחד שלהם – וכל אחד המכיר קצת אותם יודע שיש פחד בלבם, שהיהודים יבואו ויבואו ויציפו את הארץ וישלטו עליהם – על ידי הקמת הפדרציה אנו חושבים שחלק גדול של הפחד ההוא יוסר מעל הפרק, ועל ידי זה נוכל להגיע לא רק ל"פריטי" באוכלוסייה, ומי יודע למשך כמה ימים, לא בקרוב ולא בנקל, למספרים גדולים מאוד.

אנו חושבים שאם אפשר יהיה להקים את הפדרציה הזאת, תהיה לעם ישראל הזדמנות להושיב יהודים, לא כחלק של הבית הלאומי בארץ-ישראל, אלא פליטים נאמר, בחלקים שונים של פדרציה זו, לפי מספרים מוסכמים בין ארץ-ישראל והחלקים האחרים של הפדרציה, ועל ידי זה אנו נתרם את תרומתנו לפתרון – עד כמה ששאלה נוראה זו ניתנת לפתרון – לשאלת עליית הפליטים.

ביררנו לעצמנו מה שהאדון שרתוק אמר. הנה, מספר האוכלוסייה הערבית מגיע עכשיו למיליון נפש, האוכלוסייה היהודית מגיעה לחצי מיליון נפש. הריבוי הטבעי שלנו הוא 1.6 אחוז, הריבוי הטבעי של הערבים הוא 2.7 אחוז, זאת אומרת יותר מאחד וחצי מאשר הגידול שלנו. איני בין אלה החושבים שהמלחמה תיגמר בקרוב וזה לצערי הגדול. נניח לרגע שהמלחמה תימשך עוד שלוש עד חמש שנים, ואפילו אם המלחמה תיגמר בעוד שלוש שנים, לא יהיה העולם פתוח וחופשי דווקא באותו היום שהמלחמה תיגמר בו, עוד יימשך זמן רב עד אשר יהיה סדר בעולם שייחרב. אם כן, אני לוקח לעצמי תקופה של חמש שנים שבה לא תהיה עלייה לארץ, וכנראה לא תהיה עד אז עלייה.

על בסיס הריבוי הטבעי תהיה האוכלוסייה הערבית ב-1947 1.2 מיליון נפש, והמספר שלנו יהיה רק 540 אלף נפש – זהו לפי מהלך הריבוי הטבעי שלנו. המספרים הללו עובדו בשבילי על ידי מומחים בדבר, והנה, ב-1947 ההבדל בינינו ובינם יהיה למעלה מ-600 אלף נפש, ואני בטוח שיש בזה, במרחק הענקי, כר נרחב לעלייה, בשביל עלייה לטובת הארץ, לטובת כל האוכלוסייה לשם הצלת כמה וכמה מאות אלפים פליטים, אבל לשם כך עלינו לשאוף לשקט פוליטי.

כאשר אני אומר שקט פוליטי, אני מתכוון לשקט בינינו לעם השכן, וזהו כל מגמתנו, שיהיה שקט פוליטי כאן בכדי שנקבל את האפשרות להשתמש באפשרויות הגדולות הללו. ואם תתקיים פדרציה, והשקט הפוליטי הזה יבוא, נוכל להשתמש ברווח הזה של 600 אלף נפש – (גרינבוים: ומה יהיה אחרי זה?) – וזהי שאלה כל כך קשה, כל כך חמורה וזהי שאלה של נבואת העתיד לבוא, ואם כי אין אני נביא, ברשותך אנסה את כוחי. אני אומר: אם תתקיים פדרציה זו, הרי שאלה זו תהיה הרבה יותר קלה בשבילנו ובשבילם. נניח שיש פדרציה. אני בטוח בזה שהערבים יסכימו ל"פריטי", לשיוויון באוכלוסייה, לא תיכף, אבל במשך השנים, ואני בטוח גם כן שאם כל העניינים שלנו ושלםם יתקדמו, יתפתחו בצורה הרצויה לכולנו, אז על ידי השפעתנו,

על ידי עזרתנו הממשית בארץ-ישראל, אני אמרתי כבר, אולי יסכימו גם אפילו לרוב [יהודי] בארץ, כי אז לא יפחדו כל כך. אבל עלינו להתחשב גם באפשרות שייתכן שלא תתקיים פדרציה, וזה בגלל התנגדותה של צרפת החופשית ועוד כמה גורמים אחרים, אף על פי שאני חושב שבעיה זו עומדת על הפרק באופן מעשי, באופן ממשי בקשר עם המלחמה, בקשר עם צורכי האוכלוסיות בכל הארצות הסמוכות לאוכל ולדברים אחרים. בכל זאת צריכים להתחשב באפשרות שהיא יכולה גם לא להתקיים – מה אז?

אני רוצה להזכיר על התאמצויות שנעשו לפני שש שנים, אחרי התחלת המרד הערבי בשנת 1936, שהיו אנשים בינינו, שניים יושבים כאן, אחד הלך לעולמו, ויש שניים אחרים כאן בירושלים, והיו להם כמה וכמה שיחות עם ערבים שונים, ולמרות חילוקי הדברים בכמה מובנים בין חמשת האנשים הללו,⁵ הם באו לידי הכרה פה אחד, ועל סמך השיחות עם הערבים הם עיבדו יחד תוכנית, הגישו את התוכנית לסוכנות היהודית והיא, מתוך טעמים שלה, לא קיבלה את התוכנית – (שפרינצק: האם היא היתה מוסכמת גם מצד הערבים?) – גם על ידי ערבים חשובים מאוד, וכל אחד מהאנשים הללו מכיר אותם, ומסרו את שמותיהם גם כן לאחרים. בתוכנית ההיא, ואני מצטט, אני מביא את התוכנית רק כרמז על השיטה בנוגע לעלייה, הציעו שבתקופה של עשר שנים היהודים מותר להם לעלות לארץ עד שמספרם יגדל ויהיה כפול מאשר מספרם אז, אז היה מספר היהודים 400 אלף, זאת אומרת כעבור עשר שנים יהיו בארץ 800 אלף יהודים. אם אני חושב את עשר השנים מ-1936, הרי הן כמעט עברו, כי עשר השנים נגמרות ב-1946. אני מצטער מאוד שדרך זו לא נתקבלה. אני מביא דרך זו לראיה, שנשתדל גם עכשיו לבוא לידי הסכם כזה.

אני צריך להודות, שהאפשרויות עכשיו להגיע לידי הסכם אינן כמו שהיו. זוהי דעת הפרטית. אני יודע שחברי קלווריסקי חושב שהאפשרויות עכשיו הן גדולות יותר. לצערי הגדול אני אינני רואה אותן, אלא זוהי שאיפתי, לדעתי זוהי הדרך, ואני חושב שצריך לעבד דרך כזאת בוהירות וגם להתנות תנאים. ניקח עכשיו לא תקופה של עשר שנים, אלא ניקח תקופה של חמש שנים, ונניח שאנחנו רוצים להעלות במשך חמש שנים אלו – אין אלה דברים מתורה מסיני, אלא רק לשם הדגמה נאמר – ואני לא אדבר במספרים מוחלטים, אלא באחוזים, שאנחנו רוצים כעבור חמש שנים להגיע ל-40 אחוז מהאוכלוסייה הכללית של הארץ. אילו אפשר היה לעשות זאת מיד מה טוב, אבל זה אי אפשרי.

5 במאי 1936, נוכח גילויי האלימות הערבית נגד יהודים והשביתה הערבית הכללית באפריל 1936, שבישרו את פרוץ המרד הערבי הגדול, התכנסו חמישה אישי ציבור יהודים – יהודה מגנס, משה גובומייסקי, פנחס רוטנברג, משה סמילנסקי וגד פרומקין – ודנו ביוזמה להיוועד עם אישים ערביים במטרה לשכך את הסכסוך. המתכנסים הסכימו כי אם יגיעו לכלל דעה מוסכמת עם הערבים יודיעו להנה"ס על עמדתם ולא יעשו דבר בלי אישורה. בתוך כך נועדו מגנס ופרומקין עם אישיות ערבית, ככל הנראה עוני עבד-אל-האדי. ר' על פרשה זו דוח מ"ש להנה"ס, 2.6.1936, יו"מ מ'א', עמ' 142-147.

זה מספר גדול, וצריכים להתנות שני תנאים, לפי דעתי. ראשית כל, שאפשר יהיה להכניס בשנים הראשונות אחרי גמר המלחמה מספר עד כמה שאפשר יהיה גדול יותר, עד כמה שכוח הקליטה של הארץ מרשה זאת. זאת אומרת, אם לפי הסכם זה העלייה השנתית תהיה, נאמר, 40 אלף לשנה, לא לחלק מספר זה לחמש שנים, אלא להכניס מתוך מיכסה זו בשנה הראשונה. אני יודע אם זה ברור – (טופרסקי: זאת אומרת ה"ספר הלבן")! – זה אינו "הספר הלבן". "הספר הלבן" מפסיק את העלייה, אני לוקח את המספר חמש שנים לא משום שמספר זה נזכר ב"ספר הלבן". בבקשה, קחו שש, שבע, שמונה שנים, זה אינו רק חשבון מלאכותי בהתחשבות עם גמר המלחמה – (דר' מוסנזון: זאת אומרת לוותר על תוצאות המלחמה, על כל מה שאפשר יהיה להשיג בקונסטילציה שתהיה אז) – ועוד דבר, גרינבוים שאל: אם כן, מה יהיה אחר כך, אם לא תתקיים הפדרציה? אין לי איזו אמונה שהיא, שהאוכלוסייה שלנו תוכל לעבור על 50 אחוז, וזה יכול להיות תנאי מצדנו שאפשר יהיה להכניס לארץ מספר גדול יותר אחרי עיבור המלחמה.

בפרק זה הבעתי את השקפתי-אני על העלייה. בנוגע לפרטים לא ביררנו את אלה ב"אichוד". ביררנו רק את העקרונות והגענו אל אלה פה-אחד, כפי שאמרתי. דר' מוסנזון שאל האם ידוע לנו על קיום חוגים ערבים העומדים על אותו בסיס. לי לא ידוע שיש כאלה, אולי אחרים יודעים, אבל חיפשתי אותם ולא מצאתים ברגע זה. מצאתי אותם לפני שש שנים, אולי נמצא אותם מחר-מחרתיים ואנו צריכים להתכונן לכך, ליום ההוא כשנזכה למצוא אותם עוד הפעם. דר' מוסנזון שאל עוד שאלה חשובה על דבר איחוד ועל דבר פירוד. הסיסמה שלנו היא איחוד, והיא מראה שאיננו רוצים פירוד. אם יש פירוד ברגע זה, אני חושב שזה אינו באשמתנו. כמו שאמרתי, לא רצינו להופיע לפני הקהל עד שכל המצע, כל התוכנית, תהיה ברורה בכל מילה ומילה.

דר' מוסנזון שאל מה יהיה כאשר יהיה עלינו להופיע בפני העולם הגדול שיעבד את תנאי השלום, אם מצבנו אז יהיה כמו שהיה למשל בשעת ההופעה באוויאן,⁶ כאשר רצו לברר את השאלה שלנו. אני עונה לדר' מוסנזון, כדי שהמצב לא יהא כך כדאי שכבר מעכשיו נתחיל בדיון הפנימי, וכדאי שלא ידכאו את הדיון הפנימי עכשיו, כדאי שיתנו לכל הזרמים ולכל הדעות להיפגש זה עם זה בשקט, בריניות, בכבוד, ולא באטמוספירה של חילול כבוד ושל דיבות, כמו היום, וכדי שנעמוד בפני העולם ההוא יותר מאוחדים מאשר אפשר היה אילו היתה המלחמה נגמרת היום. כדאי שה"אichוד" ימשיך את עבודתו ויברר את השאלות הללו בינינו לבין עצמנו, וגם עם אחרים.

6 ועידה בהשתתפות נציגי 52 מדינות, כונסה ב-1938 ביוזמת הנשיא רוזוולט באוויאן, צרפת, לדון בקליטת פליטי גרמניה הנאצית, בעיקר יהודים. הוועידה הסתיימה בלא כלום, שכן כל המדינות האחרות, להוציא הרפובליקה הדומיניקנית, סירבו לקלוט פליטים בקנה מידה של ממש.

אם אומנם רוצים לדכא דעות, אני חושב שלא יצליחו, אנו איננו חיים, ברוך השם עד עכשיו, תחת משטר טוטליטרי – (סופרסקי: וגם לא אנרכי!) – גם לא אנרכי, אומנם קצת אנרכי.

ובנוגע למשא ומתן, עד כמה שידוע לי לא היה משא ומתן בין איזה חבר של "איחוד" ובין מישהו אחר. אין משא ומתן, לא רצו להתחיל במשא ומתן, אין דבר זה בכוונתנו. קבוצתנו-אנו רוצה לברר את השאלה, שהיא לפי דעתנו שאלה חיונית בשביל קיומנו כאן, ואנו איננו רוצים מלחמה עם העם השכן. יש כאלה המתכוננים לכך. אולי גם הם אינם רוצים בכך, אבל חושבים שאין מוצא אחר, אבל אני מבין את מהלך מחשבותיהם אף על פי שאיני מסכים להם.

אנו רוצים לברר את השאלה ואין אפשר לברר שאלה כזו. כל אחד צריך לשאול את עצמו את השאלה, זה מובן, וכן גם על ידי היכרות אישית, על ידי פגישות, על ידי שיחות, על ידי חליפת מכתבים, על ידי כתיבת מאמרים, על ידי כל מיני דרכים שכל אדם חופשי רשאי להשתמש בהם. לפי דעתי, יש לי הרשות הגמורה להזמין מישהו לביתי, ולבקר בביתו של מישהו, ולשוחח על כל דבר וגם על דבר זה – זה לא משא ומתן.

גם בשנת 1936, כשאנו דיברנו עם הערבים, כשאנו עיבדנו תוכנית, כשאנו הגענו למצב זה שלפי דעתנו אפשר היה לבוא לידי הסכם עם מנהיגים אחרים בין הערבים, אנו שוחחנו, אנו עיבדנו תוכניות, ואחרי אשר ראינו שהדבר אצלנו על כל פנים ברור, באנו לפני הסוכנות היהודית, הגשנו את החומר, שאלנו אותם לדעתם. ואם במשך הימים אותו הדבר יחזור, ואנו נחשוב שיש איזו אפשרות של משא ומתן, אז נאמר לסוכנות: הנה אתם מיופי כוח של היישוב, אין לנו הכוח לכך, ואם אני למשל אשב ואחתום על איזה חוזה, באם אתם חושבים שהצד שכנגד ייחסו איזה ערך לחתימתי, או אם מישהו מהצד השני יחתום על נייר, בלי שיהיה לו יפוי כוח, האם יש איזה ערך לדבר זה? כשיגיע הזמן לפי דעתנו לנהל משא ומתן, אחרי בירור המצב, אז רק הסוכנות היהודית היא היא היכולה לנהל משא ומתן.

אם שואלים אותי על אפשרות של פשרות בימים אלה בין המנהיגות הערבית והמנהיגות הציונית, אני צריך לומר שלדאבוני הרב איני רואה את האפשרות הזאת. כאשר אני רואה מצד אחד את הסיסמה מדינה יהודית או ארץ-ישראל בתור בית לאומי, או בתור מדינה, או בתור קהילייה, זה מצד אחד, ואני שומע את הסיסמה ההפוכה מהצד השני, פלשתינה בתור מדינה ערבית, ואני רואה את הפעולות משני הצדדים, פעולות רציניות מאוד, אני בא לידי ההכרה שאין אפשרות לפשרה בין המנהיגים משני הצדדים, ויש גם אחרים הרואים את אותו הדבר. כך אומרים משני הצדדים. אין דרך אחרת לדאבוננו הגדול אלא החרב, החרב זו היא המוצא היחידי. אם כן מה לעשות? מה לעשות בשביל אנשים שאינם רוצים בכך, החושבים שעל ידי

זה נחריב את היישוב שלנו, את המעט שהתחלנו בו? האם לשבת בחיבוק ידיים, לא לומר מילה, לא לחפש את החברים תמימי הדעה, לא לנסות להשפיע עליהם, לא לנסות להשפיע על העולם הערבי, לא לנסות להשפיע על העולם כולו במובן של פשרה, כדי ששני העמים יוכלו לגור בארץ כאחים, כדי לפתח לא רק את הארץ, אלא את כל המזרח התיכון לטובת כל האוכלוסייה?

מובן מאליו, לפי דעתי אתם אינכם צריכים אלא לדרוש דבר אחד מאיתנו. במקום לדון על השאלה אם לגרש אנשים כאלה מההסתדרות הציונית, אתם צריכים לומר: הנה, אלה הם אנשים רציניים – (מ. שרתוק: פה אני מוכרח להפסיק) – לא הייתי בישיבת הוועד הפועל הציוני המצומצם, קראתי כמה דברים – (מ. שרתוק: היו הכחשות) – (י. סופרסקי: הצעתי כדברים אלה) – הצעה זו והו הצעד הראשון. צריכים לדעתי לקרב את הלבבות, כי המצב הוא חמור מאוד, ואם חושבים שעל ידי זה יכולים לשתק ולהשתיק אנשים, הרי חושב אני שטעות היא בידיכם. האנשים לא יתנו לעשות זאת שישתיקו אותם. ואם אנחנו רצינו לעבד את התוכנית שלנו בשקט, בזהירות, לא נתנו לנו לעשות זאת, הוכרחנו להופיע לפני הקהל, לא למועד המתאים לנו. אנו מתכוונים לקרוא לאסיפה מייסדת שנייה, ואולי נצטרך גם לשלישית, עד שנברר לעצמנו את הדרך, עד שנבחר באנשים שיעמדו בראש, ואני מצטער מאוד שהיו כאלה שרצו לכנות אותנו בכינוי זה של "אנטי-ציונים". אני חושב שזה לא נכון, צריך להזהר. איני יודע אם יש אַקְלִיזָה [התכנסות] ציונית שתוכל להחרים אותנו כל כך בנקל. איני יודע אם זה יעזור לציונות. אני מודה לכם בעד ההודמנות שנתתם לי ולחברי לברר קצת את המצב, ואני מקווה שכתוצאה מהבירור והדיון ישכון שלום בינינו.

מ. שרתוק: בכוונתי לתת רשות הדיבור למר משה סמילנסקי – לפי בקשתו, אבל לפני שאעשה זאת אני מוכרח להגיב על סעיף אחד בדברי דר' מגנס, באשר זה נוגע לעובדה, ואיני רוצה את הערתי בנקודה להשחות אף לרגע אחד, לא רציתי להפסיק אותו, כי היה חשוב לתת לו לגמור את דבריו.

דר' מגנס מסר כאן על ניסיון אחד שנעשה בימי המאורעות, מאורעות הדמים, להביא את העניין לידי סידור ולהביא לידי הסכם מדיני בין היהודים והערבים. לדוח זה אני מוכרח להעיר – אל"ף, דר' מגנס לא הזכיר פרט אחד שהיה בשביל ההנהלה בעל חשיבות חיונית ואולי מכרעת, והוא שתנאי מוקדם להסכם היה הפסקת העלייה. קבוצת חמשת החברים שפנתה אז להנהלה היתה סבורה, שיש להסכים לתנאי זה. שיקול הדעת המאוחד של ההנהלה, לא רק בארץ, אלא גם בחו"ל, היה נגד תנאי זה. זה אל"ף. ב"ת, להנהלה לא נמסרו שמות הערבים, אשר לפי דעתה, או הכרתה, או הרושם של הקבוצה שפנתה להנהלה, נתנו ידם לתוכנית זו. היה ערבי אחד שאפשר היה

להניח שמתכוונים אליו, אבל לא הובאו לפני ההנהלה שמות של אחרים, של חוג ערבי שעומד מאחורי הצעה זו.

גימ"ל, להנהלה, מתוך המקורות שלה, מתוך הידיעות שהיו לה ממקורותיה-היא, היה היסוד להניח שיש כאן – איני יודע אם מצד כל הערבים האלה שדובר איתם, על כל פנים מצד חלק מכריע, האלמנט המכריע בתוכם – שיש כאן תמרון להשיג קודם כל את כניעת היהודים על ידי הפסקת העלייה, ואז ינהלו משא ומתן עם האנגלים על סידור העניינים מתוך הסתייעות בעובדה שהיהודים נכנעו.

עוד דבר: להנהלה לא נמסר, ואיני יודע אם כך הוא הדבר, שלכל הקבוצה הזאת, לכל חמשת האנשים, יש קשרים עם קבוצת ערבים, שהיה פה איזה שיקול דעת קולקטיבי של הקבוצה. היה אז כל היסוד להניח, שלא כל הקבוצה נפגשה עם ערבים, אלא אולי אחד או שניים מהקבוצה נפגשו עם ערבים ידועים, ויתר חברי הקבוצה סומכים אחד על השני ואין שאיבה ממקור ראשון. איך שיהיה, יכולים להיות פה כמה שיקולים, שיקולים לא מכריעים, אבל השיקול המכריע היה שיש כאן ברי ושמא – ברי היה הפסקת העלייה, שמא – האפשרות שאחר כך יגיעו לידי הסכם. ההנהלה בשום פנים לא יכלה לקבל על עצמה את האחריות בעד הדברים, בעד הפסקת העלייה מתוך תקווה [להסכם] שיכול להתברר שזו תקווה שווא.

אני רוצה להזכיר לחברים, אולי יש כאן חברים שלא היו אז בארץ, שהמצב היה שכל המלחמה התרכזה בנקודה זו – עניין הפסקת או אי-הפסקת העלייה.

אני רוצה להזכיר, שהמצב היה כזה שהממשלה היתה מוכנה להחזיק מעמד [מול דרישת הערבים] ולא להפסיק את העלייה, וההצעה היתה שהסוכנות היהודית תפנה לממשלה ותודיע שהיא מסכימה להפסקת העלייה, ואחר כך יהיה משא ומתן, ולפי המשא והמתן, היתה צריכה להיות עלייה, ועלייה לא קטנה.

לפי המקורות שהיו לנו אז, וגם לפי ידיעות נוספות שקיבלנו במשך הזמן, החשבון של הגורם המכריע במחנה הערבי למצוא מוצא לעצמם מן המצר שנכנסו לתוכו היה על ידי הפסקת העלייה על ידי היהודים – על ידי זה להחזיק את המחנה שלהם. להמשיך בהתקפה פוליטית על העלייה – זה היה התכסיס. ולאור הידיעות שקיבלנו כמה חודשים לאחר ניסיון זה, נתחזקה הכרתנו שצדקנו שדחינו את ההצעה, שהייתה מלווה בתנאי של הפסקת העלייה. היה לנו היסוד להניח שעל ידי כך היינו נופלים לפח טמון לרגלינו.

ד"ר מגנס: ארשה לעצמי לשלוח לכל המשתתפים העתק המכתב שנשלח אל הנהלת הסוכנות היהודית יחד עם הצעת התוכנית. מתוך המכתב שנחתם ונשלח על יד חמשת האנשים, זאת אומרת כל חברי הקבוצה ההיא, הקורא יראה שדבריו של האדון שרתוק אינם מדויקים, אינם נכונים. ראשית כל, כתבנו במפורש במכתב ההוא איך באנו

לידי עיבוד התוכנית. כתבנו. שלכל אחד מאיתנו הגר בארץ כמה שנים, לכל אחד מאיתנו יש קשרים עם ערבים ויש מגע איתם, ואנו באים בדברים איתם, ואז ביררנו יחד איתם את השאלה. זו לא שאלה של איש אחד או שניים, אלא של כל חמשת האנשים שהיו להם קשרים עם הערבים – (מ. שרתוק: במפורז ולא במרוכז) – במרוכז בייחוד בימים האלה. שנית, לא הוזכר אף ברמז עניין הפסקת העלייה. לא השתמשו בביטוי זה. ראשית כל, לא התכוונו לדבר זה. דובר על אפשרות לא להשתמש בקשר עם ההכרזה על השילוב בסרטיפיקטים שיש לנו הרשות והזכות להשתמש בהם – (מ. שרתוק: היה גם בירור בעל פה ושם הוגדו הדברים) – קבוצה זו לא קיבלה תשובה מהסוכנות היהודית. הסוכנות השאירה את הקבוצה הזאת בלי תשובה, גם את זאת תראו מתוך הקריאה במכתב.

מ. שרתוק: איני יודע אם זה לתועלת העניין שאנחנו מבררים להכניס את הפרק על העבר. גם אחרי דבריו אלה של דר' מגנס אני אומר: איני לוקח בחזרה אף מילה אחת מדבריו שאמרתי. המכתב אינו ממצה את העניין, את הפרשה הזאת.

להלן דיבר משה סמילנסקי. דבריו מובאים בקיצורים קלים.

משה סמילנסקי: ראשית כל, אני בענייני מצע פלח גמור, אין אני נותן שום ערך ושום חשיבות למילים של מצע, בשבילי יקר תוכן הרעיון של איזה דבר, ולא המצע. שנית, בקשר לשאלתו של ה' סופרסקי, איני יודע את התקנות של ההסתדרות הציונית, את זאת אני מוכרח להודות, אבל אני חושב שכל איש תרבותי המכבד את עצמו לא ייכנס בשום משא ומתן אם אינו יודע שהוא מוסמך לכך, וכפי שאני יודע את המציאות בנוגע לערבים, אין עכשיו שום כתובת לבוא עמה במשא ומתן. במובן זה המצב ב-1936 היה הרבה יותר בריא ונוח – (מ. שרתוק: ברור. ב-1936 היה המופתי כאן) – לפני זמן-מה, בישיבת הליגה [להתקרבות ולשיתוף יהודי-ערבי], אמרתי דעתי זו וביקשו אותי לברר זאת, ואחר כך, בימי החרדה של אל-עלמיין, פנו אלי חברי ושאלו אותי מה אני חושב בשעה הקשה מאוד, האם תהיה אפשרות לבוא בדברים עם מישהו מבאי כוח הערבים לבוא למשא ומתן שלא תהיה שחיטה הדדית, למצוא מוצא מאותו מצב אם חס וחלילה השטן יעמוד בארץ. גם אז וגם אחר כך הייתי בא אל ערבי, שאני איתו בידידות, וגם אם אינו עסקן פוליטי הוא יודע היטב את מצב הרוחות, ומסרתי אז ל"ליגה" שאין עתה כל כתובת ערבית בארץ. בימי הוועד הערבי העליון הידוע היתה כתובת, עכשיו אין כתובת. איני חושב שהבירור שלי ייתן לכם נחת רוח, אבל אני אומר את אשר עם לבבי. אני חושב שללא עלייה גדולה וללא גאולת קרקע רחבה אין ציונות. יחד עם זה יש

לי הכרה ברורה, מתוך כל שנתי בארץ-ישראל, שנגד רצון הערבים שני הדברים האלה לא ייעשו.

כיצד להגיע לידי רצון זה? יש שתי דרכים: בחרב ועל ידי הסכם. חשבתי, שלידי הסכם נבוא על ידי חיים משותפים במשך תקופה ארוכה, על ידי מסחר משותף, חינוך משותף וכולי. לפי הכרתי העמוקה איחרנו זמן זה. איחרנו את זמן העלייה לארץ-ישראל במידה רבה מאוד, איחרנו את זמן גאולת הקרקע במידה רבה מאוד. ויש לי הכרה ברורה כשמש, שכל זמן שלא יסור מסדר היום עניין המדינה, לא יבוא הסכם. אני כשלעצמי אוכל לוותר על מדינה בלב קל. תמיד חשבתי מדינות קטנות לאסון בשביל עצמן ולאסון בשביל כל העולם כולו, ואותו הדין למדינה הקטנה שלנו, אבל גם האנשים המאמינים במדינה צריכים לשאול: מה חשוב יותר, דיבורים על מדינה או מעשים המביאים סוף סוף למדינה?

ואם באות הכוח הרשמית של הציונות בשום פנים ואופן לא תעשה דבר זה, וזה מובן מעצמו, אני חושב שזה לא רק לא יזיק לקן של הסוכנות היהודית, אלא גם יועיל אם ימצאו אנשים פרטיים, ללא סמכות וללא אחריות של סמכות, אשר ישתדלו לפשר בתור אנשים פרטיים. אין אני חושב שתקנות ההסתדרות הציונית אוסרות הבעה חופשית של דעה. היא אוסרת על משא ומתן המביא לידי התחייבות. אבל לא על דבר הפצת דעות, אדרבה – יפצו אנשים אלה את דעותיהם, אולי גם בין אחרים. מובן מעצמו, שאם יבוא יום שההסתדרות הציונית תיווכח שהיא מוכרחת לוותר על דברים, על מדינה, בשביל אפשרות ליצור מעשים. התנאי הראשון הוא שגם הצד השני לא ידבר על מדינה, ושיווצרו לאט לאט איזה מושגים שיכולים לבוא בתור תמורה למושגים אלה אצל העברים ואצל הערבים.

בקו זה אני מברך את אנשי "איחוד". אם הם יוכלו לבאר את דעותיהם בתור דעה חופשית בין היהודים ובין הערבים, אולי, מי יודע, על ידי שינוי גורל ושינוי מזל תצטרכו להשתמש בהם, וודאי שדברים אלה לא יזיקו. זוהי במילים קצרות האמונה שלי בציונות והיחס שלי אל המעשים שהם צריכים להיעשות עכשיו.

אתה [מ"ש] ודאי זוכר, שווקופ דרש שני דברים מהערבים: הפסקת השביתה תיכף ומיד ומשלחת משותפת של יהודים וערבים ללונדון, לנהל משא ומתן. ואני ידעתי על דרישה זו מהמנוח אנדריוס.⁷ אני פניתי למכרז שהייתי נפגש איתם יום יום בעניין התפוזים ולא רק בענייני פוליטיקה. אחד מהם היה חבר ועד העשרה הוועד הערבי העליון, מנהיג של הנוער.⁸ שאלתי אותו אם אפשר להשיג את שתי הדרישות האלו מאת הוועד הפועל הערבי. הוא אמר לי, שמשמונה אפשר להשיג את

7 לואיס אנדריוס, סגן מושל מחוז הגליל. ידיד הציונות. נרצח בנצרת בידי לאומנים ערבים ב-26.9.1937.

8 יעקוב אל-ע'סיין.

ההסכמה ונתן לי את השמות. משניים האחרים אי אפשר להשיג. והוא תבע סכום של כסף גדול כדי להסכים לשתי ההצעות הללו, ודר' וייצמן הסכים להצעה זו וגם המנוח רוטנברג הסכים לה, אבל בחדרו של המנוח אוסישקין, בהשתתפות באי כוח הסוכנות, דחו הצעה זו.

באותו זמן גופא ניהל דר' מגנס משא ומתן עם האנשים שלו על דבר ההסכם הבא. אם יבואו ללונדון צריך לבוא עם איזה חומר של הסכם. כאשר קיבלתי את נוסח ההסכם של דר' מגנס דיברתי עוד פעם עם אותו ערבי. אתה, דר' מגנס, גם כן רצית להיפגש עם אותו הערבי והוא לא קיבל אותך. אולי אתה אינך יודע שבאותו הרגע ישב בביתו בנו. לו באת בשעה אחרת היה מקבל אותך.

אינני אומר זאת בוודאות, אבל יש לי הכרה שהיו יכולים אז להפסיק את המאורעות מיד וגם את השביתה, והיינו מרוויחים פי עשרה ממה שהיינו צריכים להוציא. ודאי היתה אז אטמוספירה הרבה יותר טובה בלונדון למשא ומתן מאותה האטמוספירה שהיתה אחר כך. זה הכל שייך לעבר. אני רוצה רק שאתה תלמד מזה. אתה עוד איש צעיר, תרשה לי לומר לך: אל תבזה לקטנות, ואל תבזה לקטנים.

מ. שרתוק: במילים ספורות מוכרח אני להגיב לדברי מר סמילנסקי. אין מה להעיר על העובדות, הן מדברות לעצמן. נכון שאנחנו חשבנו שאי אפשר לגמור את מאורעות הדמים על ידי שוחד כסף – (דר' מגנס: אני לא ידעתי זאת) – זה רק מראה שהנחתי שהקבוצה לא היתה מרוכזת ולא פעלה יחד היא נכונה. האיש הערבי הרציני היחידי, לפי דעתי, שהיה איתו מגע, היה האיש שדר' מגנס עמד איתו בקשרים,⁹ את זאת אומר כמחמאה לך, והאיש שהשופט פרומקין היה לו איתו מגע היה חסר כל רצינות. גם האיש שלך, מר סמילנסקי, היה מגע, גם הוא היה חסר רצינות, ואת זאת אומר לך בפניך. רק יחיד היה האיש הרציני, וזה היה איש המופתי, ואני אף פעם לא נרתעתי ממשא ומתן עם המופתי, ועשינו מאמצים גדולים בכיוון זה לפני כן ואחר כך, אבל בעיניים פקוחות, מתוך מקסימום מאמץ לפקוח את העיניים ולדעת מה רוצה המופתי באמת, ועל זה היו לנו ידיעות.

מר סמילנסקי גמר בקצת מוסר, אבל לא זו השאלה העומדת פה על סדר היום. מר סמילנסקי ודאי יזכור, שרק לפני זמן קצר קראתי לו בדברי בפומבי יחד איתו "מורי ורבי". נעשו מאמצים לצאת ממאורעות הדמים, נעשו מאמצים בסוריה, במצרים ופה, והיה סיכום ידוע של רושם. אף לאחד מקבוצת החמישה לא היה אותו סיכום שהיה לנו, ומתוך זה באנו לידי החלטה ידועה.

9 ככל הנראה עוני עבד-אל-האדי.

י. גרינבוים: לאמיתו של דבר, אין לי רצון רב לשאול את השאלה הזאת, אבל בכל זאת אני חושב שאולי השאלה תעורר מחשבה ידועה. האם עמדתם על זה איזה יאוש ואיזו התמרמרות תעורר כל הגישה שלכם בגולה החיה רק בתקווה אחת – לאחר המלחמה להיכנס לארץ-ישראל בהמונים יותר גדולים? האם הצגתם לכם שאלה זו, בשעה שאתם מוציאים מסקנות מיוחדות, אם גם פחד מוצדק מאוד? איני שולל שהפחד הוא מוצדק, אתם מסיקים מסקנות פסימיות בנוגע למלחמה ותוצאותיה. מה יאמרו יהודי פולין, יהודי צרפת ורומניה כאשר ישמעו מה שאתם מדברים ומה שאתם מציעים? האם הציונות היא רק בשביל היהודים החיים בארץ-ישראל, האם הציונות אינה בשביל יהודי אירופה?

דר' מגנס: כל אחד רוצה עלייה, האדון גרינבוים. השאלה האם אתה באמת חושב להביא, להכניס לכאן את המיליונים הללו? אני חושב שלא, ואם כן מה לעשות?

מ. שרתוק: אני רוצה לשאול שאלות אחדות. נדמה לי שיש להבדיל בין ויכוח בין ציונים, שצריך להיות וזה מגרה מאוד, ויש הרבה דברים שלבירורם קראנו ישיבה זו, שהיא ישיבת נשיאות הוועד הפועל הציוני וחברי ההנהלה הציונית עם קבוצת ציונים, ואנחנו מדברים על דברים שצריך לבררם, והשאלה היא מה הן הפרוגטיבות, ואני רוצה לנגוע בשני דברים שהם בתחום זה.

על פי החלטות הקונגרס [הציוני] על משמעת ושלמות ההסתדרות הציונית יש עניין שקוראים אותו משא ומתן [מדיני], ואמרנו: משא ומתן עם השלטונות ועם מדינות זהו סמכותה של הנהלת ההסתדרות הציונית. היום אנחנו חושבים כך, וגם דר' מגנס חושב שמשא ומתן עם השלטונות ועם גורמי חוץ זה מסמכותה של ההסתדרות הציונית. שמחתי על כך שבביל הבהירות לשמוע את זאת גם מפי דר' מגנס, שגם הוא חושב שאם יגיעו הדברים לסטדיום של המשא והמתן צריכה לנהל אותו רק הסוכנות היהודית. אבל יש עניין שאינו משא ומתן כדי להכריע, עניין של ביקורים, עניין של שיחות עם אנשים שונים. שאלתי היא מהו הקובע מהי שיחה ששמה משא ומתן ומהי שיחה ששמה ביקור פרטי.

דר' מגנס אומר: יש זמן, ופעם תגיע השעה לכך. מיהו הקובע מתי היא השעה? כן אומר דר' מגנס, יש אנשים ששיחתם אינה מחייבת ולא כלום, אבל יש אנשים שלפי השפעתם שיחתם דינה משא ומתן – מיהו הקובע?

על השאלות היו צריכים לשמוע תשובות פה, כדי שיוכלו למסור את הדברים לוועד הפועל הציוני. לי נדמה, שזכות החלוקה צריכה להיות להסתדרות הציונית, למחלקת המדינית, ששיחה זו מותרת, ושיחה זו – דינה כמשא ומתן. זה עניין שהייתי רוצה לשמוע עליו תשובה מפי החברים היושבים כאן.

שנית, איני רוצה להיכנס לקומפלקס של שאלת העלייה. אין לי כל ספק, בתוך ההסתדרות הציונית יכולים להיות מי שבעד או נגד מדינה דו-לאומית, קהילייה, כל צורות השלטון. אני יכול להגיד זה לא נכון, זה מוזיק, אבל אין להגיד זו לא ציונות. אין לקבוע דעה. זה ברור. אבל עצם שאלת העלייה בתור יסוד לציונות, בתור פתרון שאלת היהודים, על זה שמעתי פה שעניין העלייה היה בתוך ה"איחוד" מובטח כעיקר ראשי, או כעיקר יסודי. אני צריך להגיד, בישיבת הוועד הפועל הציוני המצומצם, כאשר דיברנו על זאת, שמענו מפי דר' הירש שהניסוח שהיה ב"איחוד" – "יישוב הולך וגדל" – שזה למעשה היה הרמז היחיד לעניין העלייה, שביטוי זה אינו דולה [ממצה], באשר כולנו היינו בדעה אחת שזו אינה ציונות. ביטוי זה אינו דולה, כי יכולים להיות פירושים: ריבוי טבעי; יכול להיות שהיישוב הקיים הוא הולך וגדל; יכולים לומר שבתחום "הספר הלבן". אפשר להכניס כוונות זרות לביטוי זה. שמעתי גם מפי דר' מגנס, שלא זוהי הכוונה. דר' הירש אמר לנו שאת זה אפשר לשנות – (דר' הירש: עלייה מתמדת!) – והשתוממתי שאחר כך נדפסה מודעה גדולה, שהכילה את המצע, וגם שם מצאנו את הביטוי "היישוב הולך וגדל", זאת אומרת הנוסחה הקודמת. אם מכירים שהביטוי "היישוב הולך וגדל" אינו ממצה, הרי צריך להחליפו בנוסח אחר, זה על דעת כולנו. האם חושבים את עיקר העלייה להבליט בתוך הפרוגרמה?

גב' ה. סולד: אני רוצה לומר, שאם אנחנו לא ניתן לכל אחד ואחד מציבורנו לחשוב על שאלה זו, אני חושבת שזה יהיה חטא ללא כפרה. מדוע? משתי סיבות – סיבה אחת: באתי לציונות מתוך היהדות, ואיני יכולה אחרת אלא לחשוב שהיהדות, הדתיות, כמו שאני הבנתי אותה, היא השיטה האתית שלנו הדורשת מאיתנו למצוא דרך משותפת עם הרבים היושבים פה. אני חושבת שאילו קראנו שדבר כזה קרה בסין, היינו אומרים ששני העמים מוכרחים למצוא דרך משותפת. הסיבה השנייה – אני חושבת באמונה שלמה, שאנחנו צריכים למצוא את הדרך הנכונה, את דרך השלום ושל הבנה. אני כמעט בטוחה, שבתום המלחמה לא תהיה האפשרות קלה יותר להשפיע על אלה המשפיעים על מהלך העניינים, לפתח את חיינו כמו שאנחנו רוצים לפתח אותם. כמה שאני יכולה לחזור אל העניין, יש לי ההכרה הברורה שהנקודה הזאת היא היחידה בין היהודים והערבים, היא הנקודה המרכזית מנקודת מבט פוליטית. אני עומדת על כך שאנחנו מוכרחים להבין את השאלה, וזה יכול להיות רק אם תהיה אפשרות להיפגש ולדבר על העניין. שתי סיבות לכך – סיבה אתית, או אם אתם רוצים בכך, סיבה דתית, היסטורית, יהודית, והסיבה השנייה פוליטית גרידא. אני חושבת גם אם השעה מאוחרת, אנחנו צריכים לעזור על ידי ה"איחוד" למצוא דרכים כדי לשוחח ולדון על השאלה הזאת בהבנה ובהכרה ברורה.

על כל פנים אני מודה לכם, שאף על פי שהיתה התנגדות כל כך חריפה, וללא כל יסוד, אתם הזמנתם אותנו ונתתם למנהיגים שלנו להביע את דעתם ולברר את עמדתנו. לי נדמה שאנחנו צריכים עוד לברר את העניינים. אתם צריכים להבין שבאותו הזמן שעדיין לא באנו לידי הכרה פנימית, היו התקפות נגדנו, ואני חושבת שאתם צריכים לומר לציבור הרחב כי התקפות אלו אינן ברות הציונות. ולאדון סופרסקי אני רוצה לומר, שאני חושבת שאותו הסעיף המודפס על השקל אינו יכול למנוע מאיתנו את הזכות לדבר ולהבין.

פרופ' בוכר: רציתי קודם כל לנגוע במילים אחדות במצב שהיה בשבועות האחרונים בין הציונות כביכול ובין ה"איחוד". אני אומר ציונות כביכול, כי כולנו ציונים טובים, אבל בשבועות האחרונים היה נראה כאילו הציונות מזה וה"איחוד" מזה, ואני אומר שאין זה דבר טוב, ואילו הייתי אחד המנהיגים, המנהלים, הייתי עושה את שלי, לפי כוחי, למנוע בעד מצב כזה. לא ייתכן שמישוהו ידבר כאילו מסמכותו לקבוע מיהו ציוני ומיהו בלתי ציוני, מיהו ציוני ומיהו נגד-ציוני. אני זוכר ש[הנאצי] גרינג אמר פעם: "wer jude ist bestimme ich" (מיהו יהודי אני קובע), כי הוא היה רוצה לשמור על אחדים מאנשי שלומו. לפי דעתי אין אצלנו מקום לשיטה כזאת.

ועוד אזכיר דבר אחד. לפני ארבעים שנה ממש עמדנו אנו, הצעירים, בצדק או שלא בצדק, לימינו של אחד-העם נגד נורדאו, ואז כתב לי הרצל: אני תקווה שתשובו אל התנועה, שתצליחו למצוא את הדרך חזרה אל התנועה, ואז כתבתי לו: אין זה מסמכותך לקבוע מי בתוך התנועה ומי מחוצה לה, אולי הקונגרס יוכל לקבוע זאת, אבל אפילו מנהיג, וגם מנהיג כמו הרצל, אין לו סמכות כזאת ועובדה זו היא עובדת יסוד והיא לא נשתנתה מאז, וגם עכשיו אין זה מסמכותו של מישוהו לקבוע. צריך לברר גם את הצד הזה של הבעיה.

ועכשיו לעניין עצמו: אני התרשמתי ממה שמר גרינבוים אמר על גולה. כמובן שאי אפשר לא להתרשם, לא רק כשאדם שומע דבר כזה, אלא כשהוא באמצע הלילה, כאשר אינו יכול לישון, הוא חושב: מה יהיה לגולה? ואני הרי יש לי כמה וכמה אנשים, ידידים וקרובים, בגולה ואני יכול בכוח הדמיון שלי לדמות בנפשי, כי בחשוב אדם על הקרוב לו, קל לו יותר לדמות בנפשו.

אילו הייתי רואה דרך אחרת, הייתי משוחח עם מר גרינבוים על הדרך האחרת, ואני במשך שנים, על כל פנים מיום עלייתי, שמעתי מה ששמעתי מפי מנהיגים ציונים על אפשרויות שהם חושבים לאפשרות של דרך אחרת, ושקלתי מה ששמעתי וראיתי והכרתי שאין זו דרך, שאין הדרך שם מה שהם מראים לכאורה כדרך למראית עין. אני אומר שהחרב - והזכיר את הדבר כבר בצדק מר סמילנסקי - היא אינה

הדרך, ואני רוצה לברר את דעתי ביתר דיוק. אין אני מאמין בחרבנו, לא בחרבות בכלל, בחרב שלנו איני מאמין. סמילנסקי יקירי, אני מסכים למה שאתה אומר, אבל כאן איני רוצה, וגב' סולד כבר אמרה, שיש גם נימוקים דתיים ומוסריים, אבל ברגע זה רוצה אני להסתפק בצד הפוליטי, כלומר איני מדבר עכשיו אם יש כוח לחרבות בכלל, אבל לחרב שלנו במובן הפוליטי אין כוח מספיק.

מאותו הזמן ששמעתי לפני שלוש שנים מפי מנהיג ציוני דברים ברורים על דרך החרב, על כיבוש הארץ, לא דחיתי את הדברים בקלות ראש, שאין אני מאמין בהם, אבל שקלתי ושקלתי והגעתי לידי דעה מוצקת שלחרב שלנו אין כוח מספיק, כמובן לא רק במלחמה עם ערביי הארץ. אם אתם רוצים אדייק יתר דיוק: נוכל לעמוד בפני הכוח הערבי שעה אחת. איני יודע כמה תימשך שעה זו, היא השעה הראשונה, אבל לא נוכל לעמוד בפני הכוח של הערבים מחוץ לארץ-ישראל כאשר הם יתכוננו, כאשר הם יצוידו, כאשר יבואו לכבוש את הארץ חזרה מידיו.

אין זו דעה מוסרית, אין זו אידיאולוגיה, כי אני שמעתי שרגילים כאן לדבר על חבר זה או אחר של ה"איחוד" כעל אידיאולוג, אין זו אידיאולוגיה, אלא שיקול פוליטי. זה אל"ף. ב"ת, אפשרות אחרת, ואני מבחין כאן בין המנהיגים, אפשרות ששמעתי ממנהיג אחר, שכנראה אינו מסכים לדרך החרב. אחרי הניצחון – מובן מאליו שבלי הניצחון אין לדבר כלל – אפשר יהיה לפי דעתו, ולפי דעת חבריו, להשפיע על המעצמות, כלומר על אנגליה ואמריקה שיקבלו את דרישותינו, ולצערי הגדול הגעתי גם כאן לידי דעה מוצקת, שאין בידינו להשפיע עליהם שיקבלו את דרישותינו.

אני מוכן לברר בהודמנות אחרת את הנימוקים שלי. אם אני אומר דרישותנו אני מתכוון לדרישות הציונות, ואני יכול להניח שהן לא תהיינה דרישות הקרובות לדרישות ה"איחוד", וכוונתי דברים שאנחנו עומדים עליהם זוהי דרישה, ואני אומר שלא נוכל לבצע את הדבר. אילו הייתי מאמין באפשרות של השפעה פוליטית כזאת, כמובן שלא הייתי עומד על דעתי העכשווית, לא הייתי מתנגד בחריפות כמו שאני מתנגד, שאני מוכרח להתנגד עכשיו לאותה דעה.

אני אומר כך: מפני שאי-אפשר יהיה אחרי הניצחון לאנגליה ולאמריקה – בבחינת בת בריתה של אנגליה – לא יהיה אפשרי לא להתחשב בעולם הערבי, אף על פי שאז, אחרי ניצחון גמור, יהיה הרבה יותר קל לדבר עם הערבים מאשר בשעה זו, בזה אין ספק בידי. אבל על מה אפשר יהיה לדבר, וזה לי עיקר העיקרים להכין לאותה השעה, אחרי המלחמה, אחרי הניצחון הגמור, תוכנית פוליטית, תוכנית שאפשר לבצע אותה כלומר שאפשר להשפיע על הגורמים שיקבלו אותה, ואיני רואה אפשרות אחרת של תוכנית פוליטית – ולא של אותה דרישה שלנו שאין אנו יכולים לשנותה, שהיא בעיניה עומדת, למרות כל התנאים שנשתנו – אלא צריכים להכין תוכנית פוליטית מעובדת, תוכנית שעד כה לא הביאו בשום פגישה רשמית.

לא הייתי בלונדון,¹⁰ אבל עד כמה שאני יודע כשחיכו כמה מן האנגלים לצעד פוליטי מצדנו, להצעה פוליטית, לתוכנית פוליטית, אנחנו לא ניסחנו תוכנית – (שרתוק: ניסחנו!) – אני אומר, עד כמה שאני יודע, אולי אני טועה. לא ניסחנו תוכנית שתתרחק מאותה הדרישה הרגילה שלנו, עד כמה שאני יודע היתה הדרישה במילים אחרות וזה לא הספיק – (י. סופרסקי: הייתי בלונדון ואני יודע שנוסחה תוכנית, אבל לא תוכנית של כניעה) – אבקש את מר סופרסקי לא להשתמש במילים כאלה, הרי גם לא פניתי עתה אליו, ואבקש גם את היו"ר להגן עלי – (שרתוק: אין אני חושב שהפסקתו של מר סופרסקי היא יוצאת מגדר הרגיל, ואין היא צריכה לגרום להתרגשות יתרה) – בימים אלה שמפריחים את השמועות על אנטי-ציונים בתוך הקהל העצבני, אין להשתמש במילים אלה אפילו כאן. אני אומר שצריך להכין תוכנית שאפשר לבצע אותה, ומותר לכנות את התוכנית בשם פשרה, ולדעתי כל תוכנית פוליטית, שהוצעה במשך ההיסטוריה, בלי ניצחון של עם אחד על השני, בלי ניצחון גמור של עם אחד על השני, קורא אני אותה בשם פשרה, אם אתם רוצים כך, ואין אני מדבר על כניעה אלא על פשרה צודקת, ואפשר לראות בה התחלה של שינוי יחסים בין שני העמים, שינוי יחסים כזה שבמשך זמן מסוים, אחרי כמה שנים, אולי שנים רבות, תשתנה האטמוספירה, של אי-אמון גמור בין שני העמים לאטמוספירה של אמון, ואז אפשר יהיה לצאת מן המסגרת הצרה של פשרה ולהיכנס למסגרת של עולם רחב יותר, לעולם של שיתוף פעולה בין שני עמים אחים.

מאיר יערי: אותי כחבר נשיאות הוועד הפועל הציוני צריכה לעניין קודם כל השאלה האירגונית, אבל אני רוצה לפני זה לומר רק מילה אחת. מדברים על איחוד ופירוד. אני משוכנע שמאותו זמן שהנהלה הציונית עזבה את הפוליטיקה שלה בה דגלה במשך עשרים שנה: אי-השתלטות, ועברה לדבר על קומונוולט [כהגדרת "תוכנית בילטמור"], אנחנו צועדים לקראת סכנת פירוד.

עכשיו לעניין שאנחנו דנים בו. אצטער אם לא תהיה מסקנה לשיבה זו, ומה צריכה להיות המסקנה? על ידי שני חברי נשיאות הוועד הפועל הציוני נכתב מכתב אל חבריהם בנשיאות, להביא סעיף מסוים לשיבת הוועד הפועל, ושם היה כתוב גם על הוצאת חברים. מר סופרסקי אישר זאת גם פה. מר שרתוק נאם את נאומו גם בפומבי, נזקת מילה על אנטי-ציונות, ועתה אחרי ששמענו את החברים צריך לסכם את הדברים, האם יהיה זה נסבל, האם יהיה זה רצוי, האם יהיה זה קונסטרוקטיבי. אם נשאיר בחלל התנועה הציונית את המילה הזאת בלי לתקן אותה?

10 בוועידת סט. ג'יימס בלונדון, פברואר-מרס 1939.

מ. שרתוק: נדמה לי שלא היית בשעה שפתחת את הישיבה. הסברתי כיצד התגלגלו הדברים עד שנתקיימה ישיבה זו ומהי מטרת הישיבה, והגדרתי את מטרת הישיבה כפגישה לשם בירור עם אגודת "איחוד", ואת מסקנות הבירור נביא אל שולחינו, אל הוועד הפועל הציוני המצומצם, המתכנס אגב אורחא מחר, אם לא יידחה במשך הלילה. לשם נביא את מסקנות הבירור. לכן אני חושב שאין כאן מקום לסכם מסקנות. אין אנו במסיבה המסכמת מסקנות משותפות. אני בטוח שראשי ה"איחוד" לא יראו בזה כל עוול, אלא דבר הגיוני. אם אתה חושב שנשיאות הוועד הפועל הציוני צריכה להגיע לידי מסקנה, צריך אתה להציע זאת בישיבת הנשיאות.

מאיר יערי: אני, על כל פנים, מסתפק שהבעתי את דעתי במילה אחת, גם זה חשוב לי. אני כחבר המוסד הזה נפגשתי עם החברים פה, לא אפגש איתם מחר, ואני חושב שדבר זה טעון תיקון מיד, כי דבר זה מזיק ומסוכן – (דר' מגנס: אנחנו מודים לך!) – אני שמח ששמעתי פעם ראשונה את דר' מגנס פה. על כל פנים אני חושב שאותה שאלה שהציג מר שרתוק בישיבה קיבלה את תשובתה פה: כוח הקליטה, עלייה בלתי פוסקת, לא קביעת הבית הלאומי כמיעוט קבוע. על כל פנים, מה שאפשר לדרוש מציוני במסגרת אותה ההסתדרות הציונית הקיימת. עכשיו ניתנה פה התשובה, כך אני מעריך את הדברים.

אני אמרתי: בעצם אני צריך לדבר על הדברים האירגוניים שמעניינים אותי עכשיו בשני סעיפים הללו המדברים על המשמעת. הסעיף השני מדבר לא רק על משא ומתן פוליטי, שאותו לפי דעת כל החברים צריכה לנהל הנהלת הסוכנות היהודית, אלא כתוב בו שהנהלת הסוכנות יכולה לדרוש שפעולה ידועה, או סוג ידוע של פעולות יעבור אליה, אם זה נכנס לחוג פעולתה של ההנהלה.

אני רוצה לנסות לנתח סעיף זה, כי הוא דורש הבהרה. הסוכנות תצטרך לתת תשובה לא רק ל"איחוד", אלא לכל המפלגות הציוניות, למפא"י, ל"המזרחי", ל"השומר הצעיר", ל"ציונים הכלליים" – לכל מפלגה ומפלגה צריכים לתת תשובה לדבר אחד: אל"ף, אם למשל איזו מפלגה מנהלת משא ומתן עם סוציאליסטים על הציונות, האם מחר תוכל ההנהלה לומר למפלגה זו: זה שייך לחוג סמכותה של ההנהלה, אבל הרי זוהי ציונות. בי"ת, האם תוכל לומר להסתדרות [העובדים], שכל חבריה הם שוקלים [את השקל הציוני], שאין לנהל משא ומתן עם פועלים ערביים, כי זה שייך להנהלה? גימ"ל, בשטח המדיני – שיחות עם אנשים הבאים לארץ-ישראל, באים אנשים שונים, גם סוציאליסטים וגם לא-סוציאליסטים, למשל הבישוף האנגלי הוא אינו סוציאליסט, ורבים הם הבאים לארץ-ישראל – האם מותר לגוף ציוני לשוחח איתם על שאלות ציוניות?

עומדת שאלה שנייה: פה כתוב שהסוכנות אינה אוסרת מראש אלא היא יכולה

לדרוש - פעולה זו אני רוצה או אני צריכה לעסוק בה, או נצטרך להיכנס בעובי הקורה באופן פריציזי [מדויק], ונמצא פה כל הזמן על עברי פי פחת בין חופש הדיבור, בין פעולה אורחית ואי-חופש, ודבר זה דק וגס גם יחד. אם נעבור איזה גבול דק - מה יהיה, ואם כזה המצב - אמרתי לחברי הנשיאות - הרי תיהפך ההסתדרות הציונית למהדורה חדשה של "ההסתדרות הציונית החדשה".

מר סופרסקי, אתה מזכיר לעיתים את הרוויזיוניסטים, הם לא הושלכו מתוך ההסתדרות הציונית - אם כי אני בוכה אחריהם - אלא הם עזבו את ההסתדרות הציונית, הם יצאו, כי הם רצו לכוף עלינו מטרה ציונית חדשה. אתה הצעת להשליך את מישור, והם יצאו בעצמם - וזה ההבדל - (שרתוק): הוא מדבר בהחלט לא לסדר היום, אבל אני אתן לו את הרשות לגמור) - אני מדבר לסדר היום, על זה שדנים פה. אני אומר: חברי ה"אחוד" שהוזמנו הגה לא יהיו מחר בישיבת הוועד הפועל, ובאיזה פורום נצטרך לתת להם תשובה מה מותר ומה לא מותר. כחבר נשיאות הוועד הפועל הציוני אני נפגש איתם לא כאילם, לא כסטטיסט, ואני חושב בכלל שכל חבר צריך להביע את דעתו. דר' מוסינזון נאם נאום אידיאולוגי, ולי מותר יהיה לנתח את הסעיף הזה. צריך לענות על סעיף זה תשובה פרציזית, וצריכים מאוד מאוד להיזהר כדי לשמור על שלמות העניינים שלנו.

השופט ואלירו:¹¹ פה נעורה שאלת המשמעת, שאלה חשובה מאוד. בתור חבר נשיאות ה"אחוד" אני רוצה להזכיר כי אני בעד משמעת בכל מעשה. בכל חיי התיחסתי מתוך משמעת לכל מה שעשיתי, וכל זמן שהמצפון שלי היה שקט הלכתי לפי המשמעת בלי לזוז ממנה. לעניין שמדברים עליו פה. צריך לשמוע לכל מה ששמענו, אם כי היתה ביקורת, אבל היו שאלות והיו תשובות. אני בטוח שיפשפשו בנקודות שלא היו ברורות ותצא איזו הבנה.

אני, שנולדתי בארץ, חושב את עצמי תמיד לציוני. תמיד היו לי יחסים עם השכנים ויש לי הזכות להביע כמה דעות שיכולות, לפי עניות דעתי, להביא איזו תועלת. אני מבין יפה מאוד את כאבו של מר גרינבוים לגולה, אבל אין זה מספיק רק להרגיש את הכאב, אלא צריך למצוא את התרופה.

אני מדבר על סידור היחסים עם השכנים לא רק בתור הכרת. אני משוכנע אם רק נדע איך לגשת לעניין, ואני רוצה לגעת פה במישהו, אבל יש דברים שצריך להרגיש בתוך תוכה של האישיות, אין זה עניין של לימוד באוניברסיטה, את זה צריך להרגיש בלב, ועלינו לדעת שאין האלמנט הערבי כה רע כפי שלעיתים נראה הדבר לבאי חוץ-לארץ, כי זה "אלמנט אסיאתי", "פראי". צריך רק להשתדל להבין את

11 יוסף משה ואלירו (1882-1945). יליד ירושלים. דר' למשפטים. בתום מל"ע-1 התמנה שופט בית הדין העירוני בירושלים ומ-1929 שופט מחוזי.

המנטליטט שלו. אני מכיר שתמיד צריכים לפנות לנציגות המוסמכת, ולעיתים בימי המאורעות כאשר היו פונים אלי והייתי מרגיש שאני יכול להביא תועלת, הייתי עושה את הדברים ומוסר עליהם. אני מוכן גם עכשיו לעזור, ויש לי רושם פנימי שאני אוכל להביא ברכה בעניין זה, כי אני מכיר את העניינים מילדותי, ואני רואה שבמקום להתקרב התרחקנו אחד מהשני.

בישיבה עם הוועדה לענייני יחסי יהודים ערביים¹² מסרתי עדות ופרטים איך שאני מתאר לי את הדבר. אין אני אוהב שייווצרו ארגונים מחוץ לנציגות הרשמית, אלא לכל יש גבול. הגענו לדעתי למצב הרה סכנות. צריכים לחפש דרכים. אסור כיום לחלום על מדינה יהודית, אלא עלינו לחפש הסכם של כבוד. עלינו להסתפק בזה למרות שישנה השאלה החשובה שעוררה מר גרינבוים.

ה"איחוד" שלנו מה הוא עושה? מתייעצים בינינו. אין אנו חושבים על משא ומתן עם השכנים, אלא אנחנו רוצים רק לארגן את עצמנו ולדעת מה מותר לנו ולהשפיע על אחרים, במשך הזמן להשפיע על הנציגות לסדר, להוציא לפועל את הדברים שהם אפשריים.

בנוגע לגולה אני רואה את הפתרון בפדרציה, כי אז תהיה לנו אולי האפשרות ליישב יהודים גם בארצות השכנות. ואין אני חושב שאנחנו יכולים בארצות הערביות לדבר על אנטישמיות.

מ. שרתוק: אנטישמיות זהו רק שם לשנאת ישראל. אני מתכוון לסיים הברור וברשותכם אגיד כמה מילים. שמענו פה מפי דר' מגנס בירור חשוב בנוגע להשתלשלות הדברים עד שנתפרסם מצע זה. דר' מגנס הסביר שבמצע ה"איחוד" עוד לא היה מוכן לקביעת מסמרות בכל סעיפי תוכניתו, והוא גם לא היה מוכן ולא דחק את השעה לפרסם איזה דבר שהוא, אבל כיוון שנתפרסמו דברים, וכיוון שהחלה הציבוריות מטפלת בעניינים, ראו צורך לצאת ולפרסם דבר מה מוסמך לעת עתה, ובאופן כזה נתפרסם מצע זה.

זה שופך אור חדש, בשבילי על כל פנים, על השתלשלות העניינים, אבל זה מעורר בעיני שאלה חמורה מאוד כלפי חברי ה"איחוד". פה נשמעו האשמות שנורקה האשמה סיטונת של אנטי-ציונות. אני אתעכב על זה, כי הדבר נוגע בי באופן אישי, אבל חברי ה"איחוד" היו צריכים להבין שאם זורקים משהו לפרסום, גם אם זוהי רק תעודה זמנית, אבל זה מצע, בלי שתיזכר בו המילה עלייה, והם פטרו את עניין העלייה במילים אחדות הנאמרות כאילו לאחר יד, אגב אורחא, בסעיף שעיקרו אחר לגמרי – "היישוב ההולך וגדל" – ואלו מילים המכילות אלא רמז על העלייה, הם בתוך עמם הם יושבים, וחזקה עליהם שהם יודעים, לא רק שהם יודעים, חזקה עליהם

12 הוועדה לחקר הבעיה הערבית (ר' מאבק א-1, עמ' 278 הע' 1).

שזוהי גם מישאלתם ותביעתם שתהיה עליה גדולה עד כמה שאפשר לארץ-ישראל, שזוהי נקודת המוקד, שזהו העיקר. ברם הם היו צריכים לשער מראש מה יהיה רושם מצע זה בשעה שאנחנו עומדים במערכה בעניין זה לחיים ולמוות, לא רק למוות של אנשים, כי אם למוות של עניין זה, של עניין העלייה, שבנקודה זו מצטלבים כל הקווים, והנה הריהם מפרסמים מסמך ואיש אינו יכול לדעת שזהו פרק ראשון, ואיש אינו יכול לדעת שיבוא עוד פרק בשאלת עלייה.

זהו מצע של "איחוד", סוף סוף כל מה שיש להגיד הוגד במצע זה, ובמצע זה לא מוצגת שאלת העלייה כמעט לגמרי. יש הנחה שהיישוב ילך ויגדל. שאלת הגולה אינה מוצגת במצע זה, נדמה שלא צריך להיות נביא כדי לחשוב מה יהיה הרושם ממצע זה בציבור ומה תהא הערכתו.

אני בישיבת הוועד הפועל [הציוני] אמרתי, שהמסמך הזה הוא בעיני מסמך אנטי-ציוני – (פרופ' בובר: איני מתכוון לזה) – הלזה אינך מתכוון? – (דר' מגנס: אני מתכוון לזה) – (דר' הירש: בוועידת איחוד עולי צ'כוסלובקיה דיברת אחרי הבירור שקיבלת בוועד הפועל המצומצם) – דברי בוועידת עולי צ'כוסלובקיה איני זוכר כרגע. לפנינו בירור של הוועד הפועל הציוני. אני דן עכשיו על מצע ה"איחוד" ולא אטען נגד דר' מגנס על מה שאמר פה או שם. על המצע אמרתי שזה בעיני אנטי-ציוני. אין הכוונה לומר שהאישים הם אנטי-ציונים. להיפך – אנחנו מכירים אותם כציונים. אמרתי עוד יותר: אני מתאר לעצמי, שאני יכול לעשות מעשה וחברי יבואו ויזכירו לי שזהו מעשה אנטי-ציוני. יש חברים שלי, ובתוכם גם החבר מאיר יערי, האומרים לי עתה בפומבי רב שאני עשיתי מעשה אנטי-פועלי, אנטי-סוציאליסטי וכולי, אבל אני מקווה שלא חדלתי להיות גם בעיניו של יערי סוציאליסט. החברים שלי אומרים את דבריהם באופן מפורש, ומתנהלת פעולה בכיוונים שונים, בחוגים שונים, בעניין זה.

אמרתי שאנחנו דנים באופן פוליטי, ואז דנים לא על הכוונה ולא על רושם המסמך. דבר זה נעשה נחלת הציבור, והוא קורא את המסמך ומבינו כפי שהוא מבין, ואת הדבר הזה צריך לראות מראש. אפשר לטעות, אבל צריך להשתדל פחות לטעות, ומבחינת רושם זה אמרתי שהמסמך הוא אנטי-ציוני.

אם יקחו עכשיו את המצע ויסיפו את אשר שמענו פה בעל פה מפי דר' מגנס ומפי חברים אחרים בשאלת העלייה, אז צריכים לקבל את הדברים כאמת לאמיתה וצריכים להגיד: לעומת האמת שאנחנו עכשיו יודעים, המצע מעמיד את מחבריו בעיני היהודים כגורעים מאשר הינם, ובעיני הערבים – טובים. טובים וגרועים הם אומנם מושגים מוסריים ולכן נחליפם בוותרנים ופשרנים, ושני דברים אלה אינם נכונים – (דר' מגנס: אני רוצה רק להפנות תשומת לבך לכך, שההסתה נגד חברי ה"איחוד" היתה במלוא מהלכה לפני פרסום מצע זה. ההסתה התחילה עם המאמר

ב"דבר" עם סילופיו, כאילו האיש היה נוכח באסיפה, אבל אפשר להכיר שהוא לא היה, ואסף כמה דברים ממסמכים ומשיחות מכלי שלישי ורביעי, ואני בטוח שאתה לא היית מנתח בחריפות שלך ובפילפוליסטיקה שלך את המצע הזה לולא הסתה זו שהייתה עוד לפני נאומך בוועד הפועל המצומצם וגם לפני ועידת [העולים] הצ'כוסלובקים] – אני דוחה באופן מוחלט את האינסיוואציה ששמעתי עכשיו מפי דר' מגנס. הוא יכול להגדיר את המנטליות כרצונו, אבל לי יש רק שכל אחד. הודעתי בוועד הפועל במפורש, שאני מסיח את דעתי מכל מיני שמועות שלא ביררתי אותן ולא היתה לי אפשרות לבררן – (דר' מגנס: אמרת את דברך בפומבי, ועכשיו ממשיכים לזרוק בנו אבנים) – לא אמרתי שום דבר בפומבי – (דר' מגנס: אצל הצ'כים זה פומבי) – ביקשתי להגיד לי מה שאמרתי שם, ואני מוכן לתת את הדין על כך, אבל אני מבקש לא לערבב פרשה בפרשה. אני דן עכשיו אך ורק על הכתוב. לדברים כתובים יש ערך. מתוך מצע זה אפשר לומר שעניין העלייה אינה שאלה מרכזית לכל עם ישראל. אי אפשר להודות ששאלת העלייה היא שאלה מרכזית ולומר ששאלה זו נפתרה, או ללמד זכות: "אנחנו לא היינו מוכנים".

לכל הפחות נדמה לי, שאם כך הוא הדבר, שפשוט לא הספיק ה"איחוד" לברר בתוכו פנימה את שאלת העלייה, ולנסח בה את עמדתו, היתה צריכה להיות הערה: זה רק פרק ראשון של המצע, בשאלת העלייה עוד ינסח ה"איחוד" את עמדתו. אבל הערה מעין זו לא היתה והשאירו את כולנו ברושם שבוה נגמר העניין.

מה הנזק שנגרם? הנזק שנגרם הוא שנוצר רושם אצל אנגלים ואצל ערבים שיש קבוצה יהודית – ואולי יורשה לי להגיד בלי שאצטרך להביא הוכחות שאני מדבר לא על יסוד השערה בלבד¹³ – נשאר הרושם אצל ערבים ואצל אנגלים, וקודם כל אצל אנגלים, שנוצרה קבוצה בעלת משקל, בתוכה מי שהיתה חברה של ההנהלה הציונית [הנרייטה סולד], בתוכה אנשים בעלי שם בתנועה הציונית, בתוכה אנשים בעלי שם בעבר ביישוב, המוכנים לוותרים מרחיקי לכת, קודם כל בשטח העלייה, וזה מזיק. זה מזיק לגבי עמדתם של אנשים אחרים כי זה מעמיד אותם כקיצוניים, שאין צורך להקשיב להם, כי אנשים אלה מציגים אותם כדוקטרינרים.

אותו הדין לגבי הערבים. אני מקווה שאיש לא יאמר שהסוכנות אמרה ל"אל אהראם", שיכתבו על קבוצה אנטי-ציונית. הם מכירים קצת את הארגומנטציה הציונית, ולכל הדברים האלה אין זכר פה.

אני מבין, פרופ' בובר, שאנחנו מחולקים בשאלת יסוד, הייתי אומר, בשאלה מהי הדינמיקה של ההתפתחות. שמענו חזות מסוימת שאנו יכולים להגיע לידי הסכם עם

13 על ההוכחה שהיתה לגנד עיני מ"ש, אשר לא יכול לפרטה שכן מדובר במסמך של ממשלת המנדט שהגיע לידי הממחלקה המדינית של הסוה"י באמצעות הש"י, ר' מכתב מ"ש לח"ו, מסמך 132 לעיל.

הערבים, שתמורת כניסתנו לפדרציה הם יהיו יותר ותרנים בענייני העלייה, ואז נוכל להשיג את אותה העלייה שכל אחד היה רוצה - (פרופ' בובר: ולא נוכל לבצע באותן השנים בלי זה) - עצם הדבר שנשיג את העלייה על ידי הסכם ייצור פירוק נשק מוסרי ביחסים בין הערבים והיהודים, רקע של אמון, ויוכלו אולי להגיע לגדולות שהיום בשום אופן לא נוכל להגיע אליהן.

זוהי חוות אחת. יש גם חוות אחרת, חוות האומרת שהערבים לא יהיו מוכנים לוותר בנקודה זו, או שיהיו מוכנים לוותר שהוא כמוהו כאין, שהערבים יאמרו: האינטרסים שלנו והשאיפה שלנו לשמור על כל חלקי הפדרציה שיהיו ערבים, ואז כל הערבים וכל הפדרציה יאמרו: למה לנו לוותר ליהודים, כאשר אנגליה, ואולי אמריקה, מסכימות שלא צריך לוותר?

אנגליה הסכימה ב"ספר הלבן" שהערבים אינם צריכים לוותר, ולמה צריכים הם לוותר יותר מאשר האנגלים? לכן אנחנו צריכים לרכז את הלחץ כלפי המדינות שתהיינה המנצחות, שתהיינה האחראיות לסידור העניינים לאחר המלחמה.

מאמתי נעשה פסול לראות את השאלה היהודית כשאלה עולמית? היכולים אנחנו לדבר בלשון אחרת? אין אנחנו יכולים לבוא לערבים בטענה, כי שאלתנו שאלה עולמית היא ולכן צריכים לוותר, אבל את "העולמיות" של שאלה זו אנחנו יכולים להציג בפני אנגליה, שהם נתנו לערבים עצמאות, הקימו את המדינות האלו, הצילו את המדינות האלו מכליה, הצילו את סוריה מהגירה איטלקית במקרה ש"הציר" היה מנצח.

ווילקי, בנוסעו עכשיו במזרח, נוסע כ"בעל בית" בעתיד. הוא רוצה לברר את השאלה, כי הוא רוצה לקבוע מדיניות. הוא חושב שאמריקה אינה צריכה לתת לאנגליה לקבוע לבדה את המדיניות העתידה.

יכולה להיות מחלוקת מה יכולים לעשות, אם מוכנים לסדר סידורים שלא מאה אחוז מספקים את שאיפת הערבים, שלא מאה אחוז מספקים את שאיפת היהודים. זוהי שאלה, פה שאלה של היאבקות, ואני אומר: הופעת קבוצות, שהן מוכנות מראש לוותר, חותרת תחת היאבקות זאת, בייחוד כאשר הן אינן מוכנות לוותר כמו שהן עושות רושם - (פרופ' בובר: תסלח לי, מה שאתה אומר זו [שאלה] רצינית של פוליטיקה כללית, ואין לנו אפשרות עכשיו לשוחח עליה. אני מוכן תמיד לשוחח לא רק על השאלה שלנו, אלא גם מהי הפוליטיקה העולמית, ועל זה ודאי כדאי לשוחח) - (דר' מגנס: השאלה היא אם לוחצים על הממשלה בכדי להשיג את המטרה השלמה: ארץ-ישראל בתור מדינה יהודית, או לוחצים כך בבחינת "שניים אווזי בטלית", זה אומר שלי וזה אומר שלי ויסתפקו במחצית הטלית. זאת אומרת, האם הלחץ הוא תכסיסי כדי לקבל את החצי, או הוא באמת לחץ כן ורציני כדי להגיע למטרה השלמה והגדולה?) - כדי להשיג את המקסימום מה שרק אפשרי. בנוגע

לעניין פשרה, פרופ' בובר, פשרה לא בכל. אומות העולם לא תמיד עושות פשרה, יש שגם נופלים במערכה, יוצאים למלחמה בלי ביטחון לניצחון, מגיעים למצב שאומרים: פשרה זהו המצב הגרוע ביותר.

אני חוזר לעמדת "איחוד". איני שותף למסקנה של יערי, שקיבלנו תשובה מניחה את הדעת. אומנם, מבחינת הבהירות הם אולי מניחים את הדעת, אבל פה שמענו את הדברים בדל"ת כתלים, ולעומתם יש דברים שנתפרסמו. אם כזה הוא המצב, שאגודת "איחוד" היא נגד מיעוט יהודי בארץ לצמיתות, אם היא בעד עלייה מתמדת ובלתי פוסקת, כי אז דברים אלה צריכים להיות ידועים לקהל. לגבי דברים אלה אמר דר' מגנס, שאני עוסק בפילפוליסטיקה, אבל אין לי אלא מה שאוני שומעות. דר' מגנס אמר שאין בינינו איש הרוצה במיעוט תמידי – (דר' מגנס: שמוכן לוותר או להסכים) – אני הייתי רוצה שלא יהיו ערבים בארץ-ישראל, האם אפשר להציג זאת כתנאי למשא ומתן?

אלה הן שתי הנקודות שאנחנו נצטרך למסור עליהן דין וחשבון: העמדה בעניין העלייה והעובדה שזה עוד לא הכל, שצריך להיות עוד המשך – (דר' מגנס: יש עוד דברים בחוברת, ההסכם עם "הליגה") – אני דן על מצע ה"איחוד" ולא על "הליגה". אני יודע את הרושם שעשה ייסוד "הליגה" כאן, אם עכשיו ה"איחוד" ו"הליגה" היינו הך, נדע שכזה המצב – (דר' מגנס: איזה רושם?) – הרושם בממשלה – (דר' מגנס: מה זה רושם בממשלה? לממשלה יש רושם?) – בחוגי הממשלה – (דר' מגנס: אמור הפקידות) – רושם הנציב העליון – (דר' מגנס: הנציב העליון? זה לא נכון!) – לא אוכל לגלות את מקורות האינפורמציה של הסוכנות היהודית – (דר' מגנס: מקורות האינפורמציה של הסוכנות היהודית הם רעים מאוד, כמו מקורות האינפורמציה של האנגלים) – אני מצטער מאוד שדר' מגנס מדבר על דברים שהוא אינו יודע אותם. פעם ישבתי עם פרופ' בובר בוועדה הפוליטית של הקונגרס הציוני, ואולי יזכיר לו זאת איזה דברים, אשר יוכיחו שאיני זורק סתם דברים ברוח.¹⁴

אם כזה הוא המצב ש"הליגה" וה"איחוד" הם דבר אחד – נדע – (פרופ' בובר: לא) – הרי לא נוכל אז לדון על מצע זה לאור מסמכים אחרים – (פרופ' בובר: אמרת שלא נוכל להתווכח על דברך. אין זה דרך צודקת לנגוע בכמה וכמה שאלות שלא נוכל לדון עליהן) – אבל אני קובע, שכאשר ניסחו את המצע לא באו לידי מסקנה בשאלת העלייה, את זאת אמסור לוועד הפועל הציוני. והדבר השני, שאין כוונה למשא ומתן עצמאי בעניינים פוליטיים. אנחנו מבינים היטב, אני על כל פנים מבין

14 ככל הנראה הכוונה למסמכים של המשלחת הערבית ללונדון ב-1921, שעלה בידי דוד הכהן ומ"ש, או בלונדון, ללקט מתוך פתי האשפה של חברי המשלחת. מסמכים אלה נשלחו לח"ו, אז בקרלסבד, בימי הקונגרס הציוני ה"ב. מ"ש השתתף אח"כ בישיבות הקונגרס וסביר ששוחח על מסמכים אלה עם כמה אישים ובתוכם בובר (ר' ימי לונדון א', עמ' 304, 305).

היטב, שאי אפשר לאסור על שיחות בין בן-אדם לחברו, ואין לחתום גבולות על מה משוחחים. את זאת אצטרך למסור לוועד הפועל הציוני.

ז. רובשוב:¹⁵ בנוגע להערתו האחרונה של דר' מגנס בדבר המאמר ב"דבר", עליו אמר "מאמר של הסתה וסילופים", אני רוצה לשאול את דר' מגנס: "דבר" היה פתוח בפני ה"איחוד", כל מה שה"איחוד" שלח "דבר" הדפיס - (דר' מגנס, בובר, הירש: זה לא נכון) - "דבר" פירסם כל מה שה"איחוד" שלח והצנזור התייר. "דבר" לא הדפיס מה שהצנזורה השמיטה. אני רוצה לשאול את דר' מגנס: מדוע דעת הקהילה היהודית אינה חשובה בעיני להכחיש את הדברים הנדפסים בעיתונות העברית, אם הם אינם נכונים, ועל הידיעה הלא נכונה בעיתון ערבי הגיב. דר' מגנס יודע את תפקידו של "דבר", שאין אנו רודפים הסתה - (דר' מגנס: יש לי די ניסיון כלפי "דבר" ושאר עיתוני הארץ).

מ. שרתוק: פסקה זו של הויכוח בין דר' מגנס וחבר הנשיאות רובשוב אינה שייכת לשיבת נשיאות הוועד הפועל הציוני המצומצם עם חברי אגודת "איחוד". התבררו לנו הרבה דברים, נשארו גם דברים סתומים, יש שנתבררו לחיוב. ראשית - גורל המצע, פרסום עמדת ה"איחוד" כפי ששמענו. נתבררה עמדת ה"איחוד" בשאלת משא ומתן - (דר' מגנס: מה שאמרנו בעל פה זה ייאמר בפומבי, אם ייתנו לנו את האפשרות וההזדמנות לכך) - אני מקבל חלק ראשון של דברים אלה, שזה יתפרסם בפומבי.

הישיבה -ננעלה.

15 זלמן רובשוב (שזר) (1889-1974). מראשי מפא"י. חבר מערכת "דבר" מאז ייסוד העיתון ב-1925, עורך ראשי 1944-1949. לימים ח"כ, שר החינוך והתרבות ונשיא המדינה השלישי.

ויכוח עם ה"איחוד"

שאלות מדיניות

מ. שרתוק: אתמול התקיימה פגישה עם נציגי ה"איחוד". מצידם השתתפו פרופ' מ. בובר, דר' ס. הירש, השופט י. ואלירו, דר' מגנס, גב' הנרייטה סולד, משה סמילנסקי, ת. קלוורסקי; מטעם נשיאות הוועד הפועל הציוני המצומצם נכחו: מאיר יערי, דר' ב"צ מוסנזון, י. סופרסקי, ז. רובשוב, י. שפרינצק; מטעם ההנהלה: י. גרינבוים, מר מ. שרתוק, דר' ו. סנטור, ובחלק הישיבה גם מר א. קפלן.

בהתייעצות מוקדמת הוחלט שאני אנהל את המסיבה. הכוונה היתה לבירור העניינים ולא לוויכוח, אבל למרות זאת התפתח ויכוח. הצגתי לנציגי ה"איחוד" שאלות על משמעות המצע ועמדתם בענייני העלייה: האם כוונתם לעלייה לפי יכולת הקליטה הכלכלית, בהתאם לתוכנית "הליגה להתקרבות יהודית-ערבית"? מהי עמדתם בשלל מיעוט יהודי בארץ-ישראל? מה תשובתם לשאלת הגולה היהודית? כן גם בייחוד לכיוון מעשיהם ועמדתם ל"ספר הלבן".

מר סופרסקי הוסיף לשאול את אנשי ה"איחוד", אם הם מקבלים עליהם את המשמעות של ההסתדרות הציונית.

ר' מגנס השיב ואמר, כי ה"איחוד" טרם התארגן. הוא נמצא בשלב ההתהוות שלו, ולא ביררו עוד ביניהם את העניינים. הם בכלל עוד לא היו מוכנים לצאת לפומבי בזמן שהעיתונות התחילה בפירסומים, אולם לאור הרעש שהוקם הם ראו את עצמם נאלצים להופיע על במת הציבור.

בשאלת העלייה ה"איחוד" עוד טרם דן, ועוד לא הגיעו לניסוח סופי. לשאלות שהצגתי יש [למגנס] תשובה פשוטה: אין איש מהם בעד "הספר הלבן". אבל לא זו היתה שאלתי. שאלתי היתה אם הם מכוונים להתפשר עם "הספר הלבן", ותשובתו של דר' מגנס אינה עונה על שאלה זו. דר' מגנס פירש את המילים "ישוב הולך וגדל" שפירושו עלייה בלתי פוסקת שאינה תלויה ברצונו של מישוהו, אבל אין זאת אומרת עלייה בלתי מוגבלת. ואשר לגבולות העלייה, אין איש ביניהם רוצה שהיהודים יהיו מיעוט תמידי בארץ-ישראל. לדעתם יש להתחשב בפרובלימה הערבית. הם היו רוצים בפדרציה ערבית, וזה מכמה טעמים, ובייחוד סבורים הם שפדרציה כזאת עלולה לעזור לעליית יהודים, כי אז לא יהיה יסוד לפחד הערבי מפני השתלטות היהודים בארץ.

מתוך הפרוטוקול. סדר היום: שאלות מדיניות.

הוא, דר' מגנס, סבור שהמלחמה תמשך עוד חמש שנים, לכל הפחות היא תמשך עוד שלוש שנים. בשנת 1947, בנה שבה תגמר המלחמה לדעתו של דר' מגנס, יהיו בארץ 1,200,000 ערבים ו-540,000 יהודים, או למעלה מ-800,000 יהודים פחות מערבים. דר' מגנס סבור, שהערבים יסכימו לשוויון מספרי בארץ-ישראל בתנאי שתקום פדרציה, ואז תהא אפשרות עלייה של 600,000 יהודים. מה יהיה לאחר עלייה זו ימים יגידו, אולם באווירה של שלום אפשר להשיג הכל.

כאן עבר דר' מגנס להתקיף את הסוכנות, בחוזרו על הסיפור של קבוצת החמישה בימי מאורעות הדמים,² אשר יכלה להגיע לידי הסכם עם הערבים ואז היינו כבר עתה 800,000 יהודים. נאלצתי להשיב לדברים אלה של דר' מגנס ולסותרם.

מר סמילנסקי דיבר על החזון שלו: מבלי עלייה גדולה וקרקע אין ציונות, אבל מסקנתו היא שנגד רצונם של הערבים לא נשיג הרבה. הוא בדרך כלל פסימי ביחס למצב. [לדעתו] אחרנו להכניס עלייה גדולה לארץ וכן לא רכשנו מספיק קרקע. כן גם אחרנו את ההודמנויות להסכם עם ערבים.

בפתיחת דבריו היתה מעין נעימה שהוא אינו שייך לקבוצת ה"איחוד". כן הוא אמר שהוא, כפלה, אינו בקיא במצעים. דבר אחד הוא בטוח, כל זמן שדוגלים בעיון של מדינה יהודית – לא יהיה בסיס להסכם עם ערבים.

הגב' סולד נגעה בשאלה הציבורית, בייחוד ליחס לחופש הדיבור. זה מחוייב על פי המוסר היהודי. היא הגיעה לציונות מתוך מוסר זה וכן גם מתוך דתיות. לדעתה הציונות מחוייבת גם לתת תשובה לשאלה הערבית.

הפרופ' בובר אמר שלא ידבר הקטגוריות של אתיקה אלא של פוליטיקה ריאלי. חל מיפנה במדיניות הציונית. פעם שמענו תוכנית שפירושה היה כיבוש הארץ בכוח. מתוך ניתוח פוליטי ריאלי הוא שולל דרך זו, כי גם אם יעלה בידנו להשיג מה שאנחנו חושבים, הרי כל המזרח יתקומם נגדנו. הוא בטוח שאנו מפרזים באפשרויות הפוליטיות להשיג את הסכמתן של אנגליה וארצות הברית לשאיפתנו אנו. עלינו לבקש מהן דברים שנוכל להשיגם, ועם הסכם אנגליה וארצות הברית נוכל גם להגיע להסכם עם הערבים.

אינני יודע אם כל אחד מכל אנשי ה"איחוד" אומר מה שהוא חושב. בייחוד נוגעים דברי אלה לדר' מגנס. נראה לי שדר' מגנס לא הגיד את כל אשר הוא חושב. דר' מגנס מבסס את הצעותיו על הסכם עם הערבים. פרופ' בובר סבור שעלינו לבוא בתוכנית שתקבל את הסכמתן של אנגליה וארצות הברית. לפני זמן לא רבה היה לו ישיבה עם הוועדה למען חקר השאלה הערבית, ושם היה ויכוח בינו ובין מר קלוורסקי בנוגע לשאלת הפרייט המספרי. מר קלוורסקי הציע להתחיל במשא ומתן עם הערבים על פרייט מספרי, ואז טען דר' מגנס שהערבים לא יסכימו לזה.

2 לפרשה זו מסמך 133 הע' 4.

עתה החל דר' מגנס עצמו לדבר על פריטט. הכוונה היא למצע, אבל נראה לי שדר' מגנס מוכן לויתורים גם בעניין זה.

דר' מוסנזון שאל אם יש חוג ערבי המוכן לפשרות בשאלות אלו. דר' מגנס השיב בשלילה. כה היתה גם דעתו של מר סמילנסקי.

ואשר לשאלת המשמעת הודיע דר' מגנס, שאין להעלות על הדעת שאנשי ה"איחוד" ייכנסו למשא ומתן פוליטי. הוא יודע בעצמו שלחתימתו אין כל ערך, כי הוא אינו מייצג את העם היהודי. ברור להם שמשא ומתן יכול להיות אך ורק מצד נציגות רשמית. אין זאת אומרת שהוא יכול לקבל עליו לא להפיץ את רעיונותיו ברבים, ולהפיץ את רעיונותיו פירשו לדבר ולפרסם מאמרים - (י. גרינבוים: מדבריו של דר' מגנס היה הרושם, שאם יבוא בשיחותיו עם אנשים שונים לידי שלב שיחייב משא ומתן, יפנה לסוכנות היהודית ויציע להמשיך את המשא ומתן ולסיימו) - בסיכום הדברים בפגישה אמרתי, ששמענו מאנשי ה"איחוד" דברים המפצים אור חדש, אבל מתעוררות גם שאלות חדשות. הייתכן, למשל, לפרסם תוכנית או מצע ולא להזכיר את שאלת העלייה? המצע נתפרסם ברבים, התשובות ששמענו היום ניתנו בחדר סגור, ואם אלו הן התשובות הרי אפשר גם לפרסמן. הנה, דר' מגנס אמר שאיש אינו רוצה במעמד של מיעוט, ושלא יהיו מוכנים להסכים למעמד של מיעוט, האם הם מוכנים לפרסם זאת? נתברר מייד שבעניין זה יש קושי. דר' מגנס הראה לי תוכנית של "הליגה להתקרבות יהודית-ערבית". אמרתי לו, שאין אנו דנים כאן על ענייני "הליגה". הבחנתי באי רצון מצד אנשי ה"איחוד", בייחוד דר' מגנס, להתחייב. אבל בסוף השיחה אמר דר' מגנס שהם יפרסמו את עמדתם ביחס לעלייה ומשמעת ציונית. בעיית הרושם הפוליטי שעשתה הופעת קבוצה זו בעינה עומדת.

מר גרינבוים: הרושם שלי הוא כי אנשים אלה שרויים בפחד תמידי. הם אינם מאמינים בכוחו של העם היהודי, אינם מאמינים שמישהו יבוא לעזרתנו, והם משוכנעים שאנו נתונים לחסדם של הערבים. כל הפסימיות ביחס אלינו נהפך באותו זמן לביטחון ואופטימיות לגבי הערבים ויחסם ליהודים. הנה למשל מדבר דר' מגנס בביטחון שהערבים יסכימו להצעה זו או אחרת ורצונו שאנו נבנה על בטחונו זה. יש גם פחד ותמימות ילדותית. דברי דר' מגנס אינם מתחשבים כלל בדעת יהדות אירופה, ולשאלתי אם הוא בטוח שגם יהדות אירופה תסכים להגבלת העלייה וכולי, השיב דר' מגנס בפשטות: ובכן מה לעשות אם כוונת ה"איחוד" היא לדאוג לחצי המיליון היהודים הנמצאים בארץ-ישראל? הרי אין זו ציונות, וציונות כזו אינה מעניינת אותנו. הרושם שלי מהשיחה הוא שערך הקבוצה הוא אפס, ואין כלל צורך לטפל בהם. הם אולי ימשכו אליהם עוד מספר אנשים השרויים בפחד כמוהם והמוכנים לפשרות. יש רק להכריחם לפרסם ברבים את הבטחותיהם לא לנהל משא

ומתן שלא בהסכמתה של הסוכנות, ואז אף איש ערבי לא יהיה מוכן לשוחח איתם.

מר שרתוק: לאחר שיקול רב הגעתי למסקנה, שאין עלינו להביא הצעות בענייני העלייה לפני הוועד הפועל הציוני המצומצם. אם ["איחוד"] יפרסמו זאת לאחר השיחה והסברתם על עמדתם בענייני העלייה, הרי יוכלו לטעון שאנו מסלפים את עמדתם בעיני הציבור. ההצעה גם תעורר ויכוח בוועד הפועל המצומצם, וויכוח מיותר לגמרי בשאלה זו. הנה נודע לי, שלפני כמה חודשים היה לחץ גדול מחוגי הממשלה בירושלים על לונדון שתתא הכרזה ידועה, שיהיה בה משום אישור ל"ספר הלבן", אם גם בקוויו הכלליים. למרות שעברו מספר חודשים לא יצא הדבר לפועל. להיפך – נעשו דברים בניגוד לדעת השלטונות בירושלים. אם נצא עכשיו בהכרזה, הרי זה יתן נשק בידי הנציב העליון נגדנו. לדעתי, יש להציע לוועד הפועל המצומצם:

- א) שהוועד הפועל שמע על השיחה ועל כך שהמצע של ה"איחוד" אינו כולל את ענייני העלייה, ועוד יבוא פירסום מצד ה"איחוד" בעניין זה.
- ב) הוועד הפועל רושם לפניו את הודעת אנשי ה"איחוד", שאין בדעתם כלל לנהל משא ומתן, ושהם מכירים בחובה של משמעת ציונית.

להלן התקיים דיון, מ"ש סיכום.

מר שרתוק: אסכם את הדין וחשבון בהודעה שהנהלה קיבלה אינפורמציה שה"איחוד" עומד לפרסם הודעה נוספת; הם אינם מתכוונים לנהל משא ומתן פוליטי ואני מציע שהוויכוח בעניין ה"איחוד" ייפסק עתה. כן אמסור שלפי הידיעות שבידינו עומד מר בן-גוריון להגיע לארץ בימים הקרובים, ואחר שובו תדון ההנהלה על התוכנית ותביא אותה לפני הוועד הפועל המצומצם.

הצעתו של מר שרתוק נתקבלה.

המשך הויכוח עם "איחוד"

בדלתיים סגורות

מ. שרתוק: לפני שאמסור את הדין וחשבון שלי אני רוצה להתעכב על שתי טענות שנשמעו נגדי בישיבה הקודמת,² אומנם נשמעו הרבה טענות, אבל אני רואה לעצמי להתעכב על שתיים מהן.

טענה אחת הייתה מדוע התרכזתי אך ורק בעניין ה"איחוד". דבר זה אינו נכון. לא אני התרכזתי בעניין ה"איחוד" כי אם הנואמים התרכזו בו. הארכתני, אולי הארכתני יותר מדי לעניין זה. בדין וחשבון בפעם הקודמת כיסיתי שטח לא קטן של עניינים. דיברתי על עניין הגיוס, הערכתני את עניין הגדודים, הצבעתי על סכנות נשקפות, ציינתי היאבקות שמוכרח להיעשות, דיברתי על שאלת כוח האדם, דיברתי על שאלת העלייה, דיברתי על הצלת פליטי פולין שברוסיה, התוויתי כיוונים ידועים לפעולה זו. ציינתי סכנות מדיניות ידועות בקשר עם הלחץ הערבי, הצעתי שאסע ללונדון לטפל בבעיות אלו, נגעתי גם בשאלת ה"איחוד", הקדשתי לה דברים בהרצאתי. החבר היחידי שדיבר בכל השאלות היה בן-צבי, החברים האחרים התרכזו בשאלת ה"איחוד".

שנית – היתה טענה של העלמת מסמך. את דברי בנוגע ל"איחוד" אמרתי על יסוד מסמכים, ואמרתי: אני מוציא מחשבון כל מיני שמועות, וציינתי שניים שלושה מסמכים. היתה טענה שהעלמתי מסמך אחד, והטענה נשמעה בתוקף על ידי מאיר יערי, ונדמה לי שגם דר' הירש עמד על זה, וזו תוכנית הליגה לשיתוף יהודי-ערבי, שבה נאמר בפירושו: עלייה לפי מלוא יכולת הקליטה. אני דוחה טענה זו. איני רוצה לדבר על כך איך הגיע אלי מסמך זה, אבל בדברי הערכתני הופעת ה"איחוד" ולא הופעת הליגה. אם ה"איחוד" והליגה מזדהים [בעניין זה] צריכה להיות הודעה על כך, וכל זמן שהדבר איננו, כאשר בא איחוד נוסף, אי אפשר לצרף את החשבונות.

אני עכשיו מוסר דין וחשבון על הגשמת החלטתו של הוועד הפועל הציוני המצומצם. הוועד הפועל החליט, שנשיאותו תזמין את ראשי אגודת "איחוד" לפגישה, שבפגישה זו ישתתפו חברי ההנהלה, ושיימסר לוועד הפועל דוח על הפגישה. אני מניח על כל פנים שזו היתה ההחלטה.

לפי התייעצות קצרה, שהיתה בין אחדים מאיתנו, חברי נשיאות הוועד הפועל וחברי ההנהלה לפני הפגישה, קבענו מסגרת מסוימת לפגישה, והיא שזו אינה פגישה מיוחדת לויכוח, אלא פגישה מיוחדת לבירור. מטרתנו לברר לעצמנו את התוכנית

1 מתוך הפרוטוקול.

2 ר' לעיל מסמך 136.

המדינית של אגודת "איחוד", את עמדתה בשאלות חיוניות, ולברר זאת יותר מאשר אפשר לעמוד על כך מקריאת המצע, כדי שנוכל למסור את המצב כפי שיתברר לנו לוועד הפועל. לא עלה בידינו להישאר נאמנים להחלטה זו במשך כל מהלך הפגישה. הדברים חרגו מהמסגרת והפכו לעיתים לויכוח פוליטי.

מ"ש דיווח בפירוט על הפגישה עם נציגי ה"איחוד" ביום הקודם. ר' דבריו שם ובישיבת הנה"ס ביום זה (מסמכים 120, 121) ולהלן סיכום:

מ. שרתוק: מצדנו הוגד להם, שההסברה שלהם שהדבר [המצע] הוא פרק ראשון מן התורה, לא התורה כולה. זה שופך אור חדש על העניין, אבל זה מעורר שאלות אחדות. קשה להניח שאנשים היושבים בתוך עמם ויודעים מה הן השאלות הבערות, מהי נקודת המוקד המרכזית, והנקודה הזאת היא עלייה, שהם יפרסמו תוכנית ולא יאמרו על זאת מילה, וגם לא יאמרו שבשאלת העלייה עדיין שמורה להם רשות הדיבור ועוד יודיעו מה הם חושבים. זה מוקשה מאוד, שלא שיערו מראש איזה פירושים, איזו התנגדות מוכרח ניסוח כזה של המטרה הציונית שלהם לעורר. הם מציגים את עצמם כחלק התנועה הציונית, והם אומרים מהי שאיפתם הפוליטית. בזה גרמו נזק כבד, כי זה נתפרש פירוש ידוע אצל יהודים, זה נתפרש פירוש ידוע אצל הערבים, ועל יסוד קריאת המצע כתב עיתון ערבי שנוסדה מפלגה אנטי-ציונית.

ואמרת: יש לי יסוד להניח – אם כי אחד מחברי ה"איחוד" פקפק בדבר – שזה עשה גם רושם מסוים בקרב הפקידות הגבוהה בארץ. זה הציג את הערבים כאילו הם הרבה יותר טובים מאשר הינם.

אנחנו קיבלנו את ההצהרה בעל פה, ולכן אמרנו: אם הם נאמנים לדברים שאמרו בעל פה, הם צריכים לפרסם את עמדתם בשאלת העלייה. הבהרה זו מוכרחה לבוא בפירסום, בתורה שבכתב, ואז אחד מחברי ה"איחוד" שאל, אפילו טען, שאולי די בזה שהדבר נאמר בתוכנית הליגה להתקרבות יהודית-ערבית: עלייה לפי מלוא יכולת הקליטה. אני לא קיבלתי מוצא זה, ואז נמסרה הודעה שאגודת "איחוד" תנסח את עמדתה בשאלת העלייה ותפרסם אותה.

עד כאן הדין וחשבון. אני חושב שהבירור הועיל, הועיל לברר לנו ביתר דיוק לאן פני אגודת "איחוד" מועדות. אם באמת יבוא פירסום בשאלת העלייה, לפי הדברים ששמענו, יש עוד ברכה בבירור זה, שתתגלה כל האמת ותמנע אי-הבנה רצינית, פנימית וחיצונית, בשאלה זו. ואין יסוד להניח שאילולא הבירור הדברים לא היו מגיעים לידי פירסום.

ההנהלה שמעה כבר דין וחשבון על הפגישה הזאת, וההנהלה מציעה לוועד הפועל

להפסיק בנקודה זו את הויכוח בשאלת אגודת "איחוד". בי"ת, ההנהלה מציעה לוועד הפועל לרשום לפניו את ההודעות של אגודת "איחוד" בשאלת העלייה, והיא עוד תפרסם את עמדתה בשאלה זו. גימ"ל, ההנהלה מציעה לוועד הפועל לרשום לפניו שאגודת "איחוד" מודיעה שהיא אינה מתכוונת לנהל משא ומתן פוליטי על דעת עצמה, והיא מתכוונת בעניין זה לקיים את חוקי ההסתדרות הציונית - (סירקיס: אבל הם מנהלים!) - הם מכחישים זאת! - דל"ת, ההנהלה מציעה, כיוון שלפי הידיעות שבידינו חברנו בן-גוריון נמצא בדרך מאמריקה לארץ-ישראל,³ והיא מתכוונת, לאחר שתשמע את הדין וחשבון שלו, להעמיד על סדר היום את שאלת תוכניתנו המדינית ולכנס מושב של הוועד הפועל לדיון בשאלה זו. אותם חברים בוועד הפועל אשר ירצו אגב דיון בתוכניתנו המדינית לשוב לעניין אגודת "איחוד", יוכלו לעשות זאת בדיון ההוא. אלו הן מסקנות ההנהלה.

לאחר דיון נתקבלה ההצעה ברוב של 14 נגד 2. להלן התעורר ויכוח בשאלת מסעו של הרב מאיר ברלין לדרום אפריקה בניגוד להחלטת הנה"ס. הרב ברלין טען כי חברי ההנהלה ידעו על הדבר וכי לפני צאתו לדרך שוחח שעות אחדות עם קפלן ועם מ"ש ושניהם ביקשו ממנו "לעשות שם דברים שונים".

מ. שרתוק: אני רואה חובה לעצמי, לאחר שזכר שמי, לברר את העניין. בשבילי הופיעה נסיעת הרב ברלין כעובדה. הרב ברלין הודיע לי שהוא נוסע, לא ראיתי את עצמי בשום עמדה, לא לחיוב ולא לשלילה, אבל ברור שאם יהודי כהרב ברלין נוסע לדרום אפריקה, יש לי מה להגיד לו ושמחתי שהוא בא אלי. הרב ברלין עמד להתראות עם הפילדמרשל סמאטס ודיברנו על נושא זה. כאשר הוא חזר וסיפר לי על השיחה, מסר לי גם דוח בכתב, ואני רוצה לציין שאני רואה ברכה רבה בפגישה זו. אני רואה בזה ערך ציוני, כי זה ידיד גדול שלנו, ואנחנו מעוניינים בפגישה אישית, בשיחה אישית. זה נותן דחיפה ידועה למחשבתו, אבל אין אני קובע פה עמדה בשם ההנהלה לעצם הנסיעה לחיוב או לשלילה.

לאחר דיון בפרשת הרב ברלין ודיווחו על מסעו, המשיך מ"ש:

מ. שרתוק: אני מבין, שהחברים רוצים לשמוע דוח על הפגישה עם מר ווילקי⁴ ועם מר קייסי.⁵ מר ווילקי, עד כמה שידוע לי, שהה בארץ-ישראל עשרים וארבע שעות.

3 ב"ג המריא מארה"ב ב-19.9.1942 והגיע ארצה ב-2.10.42.

4 על הפגישה עם מר ווילקי, ר' גם מסמך 131.

5 השיחה עם מר קייסי התקיימה בירושלים ב-17.9.1942 ("דבר" 18.9.1942).

הוא היה לפני כן בסוריה, ומאיתנו נסע לבגדאד, טהרן, קוויבישיב, מוסקבה. יכול להיות שעוד יתעכב בארץ-ישראל בדרכו חזרה מרוסיה לאמריקה. התקשרתי עם הקונסול האמריקני עוד לפני בואו של וילקי. הקונסול האמריקני לא היה בטוח אם וילקי יתעכב פה כדי לראות אנשים, אבל הבטיח לי, שאם בכלל יראה אנשים אני אהיה בין אלה שיראה אותם.

ביליתי איתו כחצי שעה. לפני שיחתי איתו ואחרי שיחתי איתו לקחתי דברים עם אחד ממלווי מסביב לאותו עניין. אופן השיחה לא היה בו כדי להקל, מפני שהוא כל הזמן שאל שאלות ורצה לשמוע תשובות על השאלות, ולא כל השאלות היו דווקא לעניין, ולא כולן היו באפשרות הגיונית כפי שהיא נראית לנו. היה יותר טוב לו הוא נתן לדבר חצי שעה ולהסביר עניינים, אבל הוא בחר בדרך אחרת. עוד לפני כן הזהירו אותי, שהוא לא בא לנהל משא ומתן או עניין מעשי כלשהו, אלא אך ורק לברר לעצמו ולשולחיו את מצב העניינים. הוא פתח ואמר, שהוא מעוניין בעיקר בסידור העניינים בחלק עולם זה לאחר המלחמה. הוא אמר שהוא רואה הבדל אחד בין מצב העניינים כאן ומצב העניינים באירופה. באירופה, עם כל הניגודים הקיימים עכשיו בין העמים, יש איזה מכנה משותף, אפשר למצוא מכנה משותף, בסיס משותף לסידור עניינים מוסכם לאחר המלחמה, מה שאין כן בפינת עולם זו.

אני אמרתי, שמבחינה אחת יסודית שונה ארץ זו מכל הארצות האחרות, באשר בכל מקום בעולם שיש בו ניגודי לאומים, הניגודים הם בין שתי חטיבות – שתיים או יותר חטיבות קיימות ועומדות, בעוד שפה הניגוד הוא לא בין שתי חטיבות קיימות אלא בין חטיבה קיימת וחטיבה מתהווה, שברובה הגדול עוד איננה אלא צריכה להיווצר. אמרתי לו, שלו בעיית ארץ-ישראל היתה בעיית שלום בין היהודים היושבים בארץ והערבים היושבים בארץ – הייתי מוכן להוסיף, שאפילו אם היישוב היהודי יהיה יישוב הולך וגדל – כי אז היתה זו בעיה קלה ביחס. אבל אין בעיית ארץ-ישראל כבעיית קנדה ב-1867,⁶ שהיה אז ניגוד חריף, היתה תהום פעורה בין הצרפתים והבריטים שבקנדה ונמצאה הדרך ליישר הדורים. אילו היתה זאת הבעיה, היתה גם כאן נמצאת הדרך. אבל הבעיה איננה זאת. הבעיה היא יצירת עם יהודי בארץ-ישראל שעוד איננו, וכל מה שאנו עשינו עד עכשיו זה רק ציון למה שיכול להיעשות. זהו הניגוד.

הוא שאל אותי: איך אתה היית פותר שאלה זו? אמרתי: אני מניח שבגמר המלחמה הזאת יהיה משהו מעין שלטון עולמי. אין אני מתכוון שתקום דווקא מדינת

6 ב-1867 הוקם הדומיניון של קנדה, ראשון בסוגו בקיסרות הבריטית. הדומיניון כלל מימשל פדרלי בראשות ראש ממשלה ופרלמנט פדרלי לפרובינציות השונות וסר לפיקוח מושל כללי שייצג את ממלכת אנגליה.

העולם, שכל מדינות העולם ייהפכו למדינה אחת, אבל המנצחים במלחמה זו יטלו לעצמם את הסמכות לפתור שאלות עולמיות ולקבוע דברים. על כל פנים, עליהם תהיה האחריות, מפני שהם לא עשו את המאמצים האלה כדי להחזיר את העולם לתווה ובוהו אלא כדי לסדר את ענייני העולם, וסידור צודק ובר קיימא. קודם כל תהיה מוטלת עליהם האחריות להכניס לסדר יומם את השאלה היהודית, זאת אומרת לצרף למניין השאלות העולמיות הטעונות פתרון את השאלה היהודית. והשאלה היהודית היא שאלה הקיימת במשך כל ימי ההיסטוריה כולה, היא תתחדד באופן מיוחד ותחמיר למחרת הניצחון, כשיעלה המסך מעל לגיא ההריגה באירופה. והנה הניסיון מוכיח, שישנה רק ארץ אחת המסוגלת לקלוט המונים, וזה לא דבר של ארעי אלא דבר של קבע.

ישנה רק ארץ אחת שבה האחריות להצלחה תהיה מוטלת על היהודים בלבד ולא על האחראים שישלחו יהודים לאיזה מקום, והאחריות היא הנותנת מאמץ והצלחה. ובכן, זאת אומרת שאני מציע שתתקבל החלטה שארץ-ישראל ליהודים. ברור שזה מעורר שאלה חמורה מאוד, באשר הארץ אינה ריקה ואני איני מציע דווקא להוציא את התושבים הקיימים של הארץ כדי לפנות אותה בשביל היהודים, וזוהי שאלה שמחייבת הכרעה. אם כן, לפי דעתי, יכולות אומות העולם לפנות אל העולם הערבי ולומר: בזכות נצחוננו במלחמה הקודמת אתם זכיתם לעצמאות, הקמתם מדינות. בזכות נצחוננו במלחמה [הזאת] העצמאות שלכם ניצלה משיעבוד חדש. יש ארצות [ערביות] שניצלו גם מהתיישבות איטלקית. שום עם בעולם אינו מקבל מה שרצוי לו במאה אחוז, וגם אתם מוכחים לוותר משהו והוויתור שלכם צריך להיות בארץ-ישראל. אמרתי: אפשר עוד להוסיף דבר מה, וזהו שהארצות האלה פה אינן מוכרחות להישאר מופרדות לתמיד. אפשר ליצור מסגרת מסוימת שתאחד אותן. ואם הדבר הזה יסתדר בקשר עם ההחלטה שארץ-ישראל היא ליהודים – אז יהיו לזה כמה וכמה יתרונות. היתרון האחד שיהיה לזה הוא שאותו היתרון המיוחד הצומח בכלל במשך הזמן מיצירת מסגרת יותר רחבה של שיתוף, היתרון המיוחד כאן, שהערבים בארץ-ישראל לא יוכלו לטעון שנשקפת להם סכנה של שיעבוד ושל עקירה. לאחר שהם בתוך מסגרת רחבה, ירגישו את עצמם קשורים לעם הערבי הגדול. היתרון השלישי הוא שבמסיבות כאלה תינתן על ידי העם היהודי בעולם כולו עזרה לבניין העצמאות הערבית במובן האמיתי של המילה הזאת – למילוי תוכן כלכלי, חברתי של המסגרת של העצמאות הערבית, שיכולה בלי זאת להישאר מסגרת ריקה.

אחד מהעוזרים שלו שאל לאיזה סידור פדרטיבי אני מתכוון, ואם אני מתכוון למסירת כל הסמכות לשלטון מרכזי או לא. אמרתי: אני בדרך כלל לא מתכוון למסירת כל השלטון למרכז, אבל אני רוצה להבחין כאן בין שתי תקופות: ישנה תקופה דינמית של בניין, של עלייה והתיישבות, וברור שאז כל הסמכות צריכה

להיות לשלטון שינהל את המפעל הזה, ובשום פנים ואופן לא נוכל לסמוך שאיזה שלטון מרכזי במסגרת רחבה הוא שיבצע את העלייה וההתיישבות שלנו. אבל במידה שנעבור ממצב דינמי למצב סטטי, במידה שארץ-ישראל היהודית תעמוד על תילה ותוכל להחזיק את עצמה בכוח עצמה, אני מניח שיבוא תהליך של הידוק קשרים והקשרים יתהדקו יותר ויותר בין ארץ-ישראל ושכנותיה.

הוא שאל מה מצב היחסים בין היהודים והערבים, אמרתי שיש להבחין בין שני מישורים של יחסים: ישנו מישור בחיי יום יום בין היישוב היהודי הקיים ובין היישוב הערבי הקיים, כאילו לא היתה כל בעיה. במישור הזה יש יחסי שלום בין יהודים וערבים. על כל פנים, ישנן תופעות המעידות שיתכנו יחסי שלום וישנו למעשה שיתוף. בשבילו היתה חדשה שיש עיריות מעורבות, שבהן יהודים וערבים יושבים יחד. הוא שאל: באיזה מקומות אתם מסדרים עיריות מעורבות? הסברתי לו, שאנו לא מסדרם משטר כזה במתכוון, אלא במקומות שיש יישוב מעורב אנו מסדרים עיריות מעורבות – בטבריה, בחיפה, בירושלים. אמרתי: זאת לא אומרת ששם שוררת אידיליה, ישנם ניגודים ולפעמים חריפים מאוד, אבל העניינים כעניינים מסתדרים. מנתי כמה גילויי שיתוף אחרים: בין הפרדסנים, בפניות ידועות בין פועלים, בין סוחרים.

אמרתי: כל זה לא מכריע אבל מלמד משהו. זה לא מכריע מפני שישנו מישור של העתיד, הפגישה בין שני העמים בשטח עתיד הארץ, מה יהא עתידה. וכאן הניגוד הוא חמור יותר ואין קשר עדיין. והעובדה שהניגוד חמור משפיעה, כמובן, על היחסים במישור הראשון והיא מקפחת אותן האפשרויות הניתנות שיכלו להתפתח אילמלא הניגוד השני. מפני שהשאלה היא שאלת עלייה, והערבים מתנגדים לעלייה גדולה של יהודים, שהיא הכרחית לנו. והמצב ברור: במידה שעלייה זו הופכת לעובדה, היישוב הערבי מתפשר איתה, מקבל אותה ומוכן לבנות את השיתוף על יסוד הכרת המציאות הזאת. אין דרישה ערבית פוליטית להוציא מהארץ רבבות או מאות אלפי יהודים, וזה חוזר בכל שלב של התפתחות. הערבים אומרים בכל שלב: את היישוב היהודי הקיים אנו מוכנים לקבל ולשתף איתו פעולה, אבל לא יותר.

הוא אמר: זה מובן. שום מדינאי בר דעת באמריקה לא יעלה על הבמה ויאמר: עלינו לקדם בברכה עוד 5–10 מיליונים מהגרים. בנקודה זו ווילקי עמד, אבל אני שמעתי ממנו גם את המילים שלא אמר. יכול להיות שלא התכוון, אבל הוא רצה כאילו לומר: אבל לאחר שיבואו 5–10 מיליונים, שום מדינאי בר דעת לא יאמר לזרוק אותם הימה.

אני המשכתי: ובכן, אנו לא יכולים לצפות שהערבים יסכימו למפרע לעלייה יהודית גדולה כזו שהכרחית לנו, אבל העובדה שאפילו כיום הזה, כשישנו ניגוד זה, כשישנה התהום הפעורה, למרות זאת ישנם סיכויי שיתוף הצומחים מתוך ענייני יום יום ומתוך הכרה במציאות, נותנת לנו את היסוד להאמין שלאחר שיושלם התהליך

הזה, או על כל פנים יגיע לידי ביצוע רחב-מידות, או מצב היחסים בין היהודים והערבים לא יהיה מצב של מלחמה אלא של שלום, וזה חזון התנועה הציונית. אין חזון התנועה הציונית ריב עולמי בין העם היהודי והעם הערבי. החזון הוא שלום. אבל אין אנו מוכנים להגיע לאותו מצב [של הגשמת החזון] אך ורק בדרך של הסכם. הוא שאל אותי אז: מה הקושי המיוחד הזה בשאלת העלייה? הוא הסביר לי: "אני מבין את הקושי בשאלת ההגירה בכלל, הקושי לגבי כניסת עוד אנשים לארץ, אבל מדוע זה מקבל פה איזה אופי לאומי? באמריקה זו שאלה אם בכלל ייכנסו אנשים או לא, אבל אם נכנסים אנשים לא חשוב לאיזה לאום הם שייכים, חשובים המספרים, כמה נכנסים, אבל לא חשוב מאיזו ארץ הם באים. פה אני רואה שזהו העוקץ". אמרתי: ודאי שזהו העוקץ. פה הרקע של השאלה אחר לגמרי. פה יש היסטוריה. העם היהודי יושב בארץ הזאת, יצר בארץ הזאת, היה בה לעם, הוגלה. אחר כך היו תמורות: לארץ בא העם הערבי והוא יושב בה כבר מאות שנים, ובשבילו לא מעניין מה היתה ההיסטוריה הקדומה. העם היהודי עכשיו חוזר לארץ. כאשר החלה תנועת שיבת ציון לארץ אז 98 אחוז מהמתושבים היו ערבים וכעת הם רק 70 אחוז. וזה מעורר את השאלה מה עתיד התנועה הציונית, מי יטביע את חותמו על הארץ הזאת, וזה הניגוד. אני עוד פעם אמרתי, שאם הדבר הזה לא יהיה, אז נשאר השאלה ללא פתרון. ונשארת יהדות אירופה שאין לה לאן ללכת. הוא הניע ראשו ואמר: "שאלה זו אני יודע". היו עוד שני דברים שאני לא שילבתי אותם בדיוק במקומם, והם שני דברים אלה: כאשר אמרתי "ארץ-ישראל ליהודים", הוא אמר: "ומה בדבר ירושלים? הלא ירושלים היא כמדומני העיר הקדושה השנייה או השלישית לאיסלאם". אמרתי: "היא לא רק עיר שלישית בקדושה לעולם המוסלמי אלא היא עיר קדושה ראשונה לנצרות. היא בכלל עיר קדושה. אבל מה שאנו מציעים לא צריך לפגוע בקדושתה. עד כמה שזה תלוי בנו, אפשר ליצור משטר כזה שישמור על קודשי ירושלים". הוא שאל באמצע מהי המדיניות הנוהגת עכשיו. אמרתי, שוהי מדיניות "הספר הלבן" שנקבע ב-1939 וסיפרתי לו מהי. הוא שאל האם מוציאים אותה לפועל. אמרתי: עוד איך! אבל רק לגבי שני החלקים הראשונים.⁷ החלק השלישי, הקונסטитуציוני,⁸ עיכבו אותו לזמן המלחמה, אם כי הערבים לוחצים כל הזמן ודורשים להוציאו לפועל מיד. אמר אחד ממלווי, מהאינפורמטורים שלו: כשאתה אומר החלק השלישי, הקונסטитуציוני, אתה מתכוון לתוכנית החלוקה? העמדת אתה על טעותו. זאת היתה בערך השיחה. יכול להיות שנשמט ממני איזה דבר. אחרי השיחה דיברתי עם אחד מעוזריו והסברתי לו את עניין פליטי רוסיה הנמצאים שם.⁹ הוא אמר

7 הגבלות על העלייה ועל רכישת קרקע בידי יהודים.

8 מתן עצמאות לא"י כעבור 10 שנים מפרסום הסה"ל, ובמשמטע, א"י בשלטון הרוב הערבי.

9 הפליטים היהודים מפולין הנמצאים ברוסיה.

שאינן ווילקי נוסע להציג שום דרישות ולנהל משא ומתן, "אבל אני אזכור את הדבר הזה ואזכיר לו, ואולי יוכל לעשות משהו".

עכשיו לשיחה עם קייסי. זה היה ביקורו הראשון בארץ. הוא שהה כאן אחר צהריים אחד, יום ועוד בוקר וחזר לקהיר. פנו אלינו, פנו גם לוועד הלאומי בשם והודיעו לנו, שמר קייסי הביע את רצונו להיפגש עם יהודים אחדים מראשי הציבור, והנציב מציע שנזמין אנשים אחדים. זאת אומרת שקביעת ההרכב נמסרה למוסדות, ואתם יודעים את ההרכב שהשתתף. אמרו לנו, שהכוונה היא לשיחה בלתי רשמית, ואין בשום פנים הכוונה להשמעת נאומים מוכנים מראש, זאת אומרת מסירת הודעות. אמרו לנו גם שרצוי שכל המשתתפים ידעו אנגלית, אבל אין זה בשום פנים תנאי, ואנו יכולים להזמין את מי שרצוי לנו.

ובכן, השיחה נתקיימה בארמון הנציב שלא בנוכחות הנציב. היה קייסי ואחד ממזכיריו, שהוא פקיד גבוה במשרד המושבות, מכירנו הותיק מכמה שנים, איש צעיר אבל נבון מאוד, והוא ישב ושתק כל הזמן. השיחה נמשכה כשעה וארבעים דקות. ובאמצע השיחה שאלתי אם יש גבול, והוא אמר שלא נקבע גבול.

בניגוד לכיוון שנקט ווילקי, שדיבר אך ורק על עתידות, קייסי ניסה להסית לגמרי את דעתו משאלת העתיד, ואמר שהוא רואה שאנו מודאגים משאלת העתיד, אבל הוא מוכרח להודות ולהתוודות שהוא איננו תופס כיצד אנשים יכולים לדאוג ליום המחרת בשעה שכל המאמצים צריכים להיות בשאלת הרגע. הוא תופס את עצמו שאינו חושב כלל על העתיד הרחוק אלא רק על מה שעומד על סדר יומו. אפשר היה לחשוב שאם זאת גישתו, הוא מוכן להיכנס ראשו ורובו בבעיות השעה. אפשר היה לחשוב, שאם אנו מעמידים את בעיות השעה הוא ייכנס לתוכן. הוא לא הראה כל נטייה אף לזה. במידה שיוזמת השיחה היתה בידו הוא חתר לנקודות מסוימות. רצה להבין את שורשי הציונות, אם אפשר לומר כך, ולהבין את שורשיה העיוניים, להבין את התיאוריה הציונית.

הוא פתח בזה שניסה לומר לנו, שהוא לא לגמרי זר לעניינים. אבל כל הנדוניה שיכול להביא היתה שהוא נפגש עם בן-גוריון והיתה לו איתו שיחה מעניינת מאוד, והוא חייב את הזימון הזה לפליקס פרנקפורטר¹⁰ שזימן אותם שניהם, והוא מכיר היטב את פרנקפורטר וחושב אותו לידידו, וכן הוא מכיר גם את זולצברגר, בעל ה"ניו-יורק טיימס" וחושב גם אותו לידידו. זו היתה הדגשה בכוונה, מכיוון שאיש זה הוא אנטי-ציוני גמור. היה רושם שזה בא לשם שיווי משקל. הוא התנצל שלא עלה בידו להיפגש איתנו מאז בואו לקהיר בשל עיסוקיו ומצב בריאותו. לפי המוסכם בינינו, אני פתחתי ואמרתי שאנו שמחים מאוד להיפגש איתו. יש

10 פליקס פרנקפורטר (1881-1965). מיועציו הקרובים של הנשיא רוזוולט בשנות מל"ע-2. אוהד הציונות. לימים שופט בית המשפט העליון בארה"ב.

בינינו כאלה שציפו לזה זמן רב. אנו מקווים שהוא לא רק ישמע אלא תהיה לו ההודמנות לראות דברים. אלה שנמצאים היום [בפגישה] מייצגים את כל ענפי הפעולה היהודים בארץ, מחוץ לקטע אחד חשוב מאוד והוא החקלאות – כך הצטרפו המסיבות שלא יכולנו לצרף איש החקלאות למסיבה זו, ומפעל זה הוא מפעל של שישים שנה, אבל הוא רק החולייה האחרונה בשלשלת של מאמצים, של ניסיונות של יהודים שנמשכו במשך אלפיים שנה לחזור לארץ. הפרק האחרון הזה מצטיין בזה שהוא בא ללא כל הפסק, ואופיו הוא מפעל של בניין. העבודה שנעשתה נעשתה בייחוד בעשרים וחמש השנים האחרונות הודות להתעוררות הגדולה שבאה עם הצהרת בלפור, ויש בזה חלק גם לעזרה הישירה שקיבלנו ממשלת בריטניה. מ-1919 עד 1939 היתה לנו תקופה של קואופרציה עם הממשלה, וגם לזה יש חלק ידוע בתוצאות שהישגנו.

אנו איננו מתכוונים לעורר כאן את השאלות הגדולות של עתידנו. אנו מאמינים שיש עתיד גדול לעם היהודי, שיש עתיד גדול לארץ-ישראל כתוצאה משיבת העם היהודי אליה, שלמחרת המלחמה תעמוד הארץ בפני עלייה גדולה שכמותה לא היתה לרגל חורבן אירופה. אבל אנו לא מעוררים את השאלות האלה, ואנו כשלעצמנו מוכנים היינו להשאיר את הדבר במצב של סטטוס קוו בכל ימי המלחמה ולהתרכז במאמץ המלחמה. במה דברים אמורים? אם כל הגורמים היו נכונים לכך. אבל יתר הגורמים אינם נוהגים כך. הממשלה המשיכה בהגשמת "הספר הלבן" בשטח הקרקע, העלייה, ויש לנו חששות בנוגע לדברים נוספים, כך שאנו צריכים לעמוד על המשמר. ואם ייגזר עלינו להתכונן להתנגשות – לא תהיה לנו ברירה אלא להיכנס להתנגשות. אבל אנו כולנו צריכים להתרכז במאמץ המלחמתי ועושים לא מעט. כאשר התחלנו בבניין הזה לא נתכוונו לעזור במאמץ המלחמה, אבל כך יצא שכל מה שאנו היהודים עושים כעת בגיוס, בעבודה – כל זה פרי העלייה היהודית לארץ.

מכאן עברתי לשאלות העומדות על הפרק. דיברתי איתו בשלוש שאלות: שאלת הגדודים, שאלת "משמר המולדת", שאלת כוח האדם והעלייה מרוסיה. הקדשתי לא מעט זמן להסברת הדברים האלה. הוא בתשובה על זה אמר: אתה השתמשת בביטוי "Jewish race". אני הייתי רוצה להבין למה הכוונה, ואם אתם כוללים בזה את כל יהודי העולם. אני מכיר יהודים באוסטרליה שהם אוסטרלים לכל דבר. הם אומרים כך על כל פנים. אני מכיר יהודים כאלה באמריקה שהם אמריקאים. כלום אתם תובעים גם אותם?

הצעתי לגברת מאירסון לענות בתור אמריקאית.¹¹ גברת מאירסון הסבירה לו את

11 גולדה מאירסון (מאיר) (1898–1978). ילידת רוסיה, גודלה בארצה ועלתה ב-1921. ממנהיגות תנועת הפועלות, ראש המחלקה המדינית בזה"פ של ההסתדרות 1936–1948. לימים שרת העבודה, שרת החוץ וראש ממשלה.

השאלה מבחינת יהודי המושרש באמריקה, המרגיש את עצמו באמריקה בתור בן בית, שהוא גם אוהב את אמריקה, עם השניות אשר בנפשו: המרידה הפנימית שלו נגד ההסתגלות שהסביבה כופה עליו, ומדוע הוא מרגיש את עצמו אחר מסביבה זו, ומדוע זה מחזיר אותו למקורו ומעורר בו את ההכרה על היותו בן עם, ומתוך כך הוא מחפש גאולה לעם הזה.

אחרי גב' מאירסון מילא הרב ברלין ושם את הדגש בנקודת המסורת, האמונה בייעוד עם ישראל, הקשר ההיסטורי והדתי של עם ישראל עם ארץ-ישראל. אחריו מילא בן-צבי. השיחה התחילה להרקיע שחקים ולתעות בספירות עליונות וקצת קלושות. נעשה ניסיון נמרץ על ידי מנהל הכספים שלנו [אליעזר קפלן] להוריד את השיחה אל קרקע המציאות והוא הציג שאלות כלכליות אחדות, משקיות, הקשורות בקשר ישיר עם המאמץ המלחמתי, שאלות אספקה, ניצול המשק, ניצול יותר שלם את האפשרויות שלנו. לאחר שכבר חלה במשך הזמן הטבה ניכרת עדיין אין הפוטנציה של היישוב מנוצלת כל צורכה למטרות ישראל של המלחמה. כאן הוזמן מר רוקח למלא אחרי דברי מר קפלן. אבל הוא החזיר את הכדור לחלק השני של השדה, לשטח המדיני. דבריו היו טובים. הוא דיבר בתוקף רב בשאלת הבניין הלאומי שלנו בארץ ותביעת העם היהודי לארץ-ישראל.

קייסי הציג אז את השאלה מה זאת אנטישמיות. הוא אמר שהוא איננו מבין את ההופעה הזאת. הוא אמר שבאוסטרליה אין דבר כזה בנמצא. הוא מאמין שאין הדבר קיים גם באמריקה. הוא מאמין שזוהי מחלה המטצמצמת בתחומיה הצרים של אירופה. הוא איננו מבין מדוע זה. לו זר כל הדבר הזה של שנאה. הוא יודע שבדרך כלל היהודים מצליחים יותר מאחרים והדבר הזה מעורר קנאה, אבל בכל זאת זה עוד לא די בעיניו להסביר את החיזיון המפליץ הזה של שנאת ישראל. עוד דבר הוא אמר ביחס לעתיד. מוחו איננו תופס כשהוא רואה שאנו מודאגים מה יהיה עתידנו כאן. לו אין כוח לחשוב עכשיו על העתיד. ברור שיבוא יום ושאלת העתיד תתייצב בכל גודלה, והוא גמר ב"אפיל" שאנו נזרוק את עצמנו בכל מאוּדנו למאמץ המלחמה. הוא הדגיש שהוא איננו אנגלי אלא אוסטרלי. הוא יכול להגיד בביטחה, שלמרות כל הניגודים והצרות שהיו לנו, אין עם שבמידה כזאת מסוגל להקשיב לתביעה צודקת ולתקן עוול כמו העם האנגלי. הוא בטוח שיהיה חשבון צדק.

אני עניתי קודם כל ביחס לאנטישמיות. הסברתי לו דבר זה, שקראתי לו "הנוכריות ההיסטורית של היהודים בכל מקום ומקום". אמרתי: "אני אקח את הטיפוס היהודי שהוא אוסטרלי גמור, כאשר בבית הספר יושבים שני ילדים על הספסל, אחד אנגלי ממש ואחד יהודי בן הארץ, וכאשר קוראים, למשל, על גבורותיו של המלך ארתור, לבו של הילד האנגלי דופק בחזקה מפני שהוא יודע שאבותיו השתתפו בעלילות אלה. לבו של הילד היהודי אינו דופק באותו אופן, והילד האנגלי יודע שאין לבו של הילד היהודי

דופק איתו יחד, וזה יוצר את הפסיכולוגיה שאי אפשר בשום פנים להתגבר עליה". בנוגע להצלחה, הרשיתי לי לספר לו מההיסטוריה שלי. היינו חמישה ילדים יהודים בכיתה,¹² מפני שלפי ה"נומרוס קלאוזוס" לא קיבלו יותר. כולנו היינו תלמידים ראשונים בכיתה. מדוע? מפני שהיינו צריכים לצאת מהעור כדי להיכנס לכיתה וצריכים היינו לצאת מהעור כדי להחזיק מעמד בכיתה. מפני שאמותינו שינו לנו בוקר בוקר, שאם לא נקבל מדליה של זהב לא נתקבל לאוניברסיטה. התוצאה היתה שחמשת המקומות הראשונים בכיתה היו נחלתם של היהודים, ולכל ילד אחר לא נשארה ברירה אלא להיות שישי בכיתה. מובן שהיינו נושאים של שנאה וקנאה. וכשבאתי לכיתה בארץ-ישראל וראיתי שיש ילד שאינו יודע להכפיל שבר, בשבילי היתה זו הפתעה, אבל אורו עיני. ראיתי שהיהודים הם עם ככל העמים.

אחר כך עברתי לעניין זה של "לזרוק את עצמנו למאמץ המלחמה". השאלה היא, קודם כל, אם "אָפּיל" זה מכוון רק אלינו, או שגם גורמים אחרים צריכים לקיים את ה"אָפּיל" הזה. אנו מצטערים להודיע, שגורמים אחרים לא מקיימים אותו. הממשלה הארץ-ישראלית אינה מקיימת אותו. הממשלה הארץ-ישראלית אינה שוכחת את העתיד. יש לנו כמה וכמה הופעות שמוכחות שדברים ידועים אולי היו נעשים לטובת המלחמה, אבל אין עושים אותם, בניגוד לטובת המלחמה, מפני שדואגים לעתיד. יש גיוס, אבל השלטונות על כל צעד ושעל שואלים את עצמם: "אנו נותנים נשק בידי היהודים ומה הם יעשו בו?" אמרתי, יש ניגוד ידוע בין ממשלת ארץ-ישראל והצבא. השלטונות האזרחיים אומרים לצבא: היום אתם פה ומחר אינכם פה ואנו נצטרך להוציא את הערמונים מתוך האש, וכל זה נעשה מתוך מחשבה על העתיד ולא מתוך צורכי המלחמה היום.

יתר על כן, גם באותה המסגרת, האם נתנו לנו את האפשרות לזרוק את עצמנו במלוא יכולתנו? היעלה על הדעת לערבב פולנים בצ'כים בגדוד אחד? לא יעלה על הדעת לערבב אנגלים ואוסטרלים. אותנו עירבבו. וגם כאשר חדלו לערבב אותנו, היעלה על הדעת שיהיה גדוד צ'כי ולא יקרא בשם גדוד צ'כי? אנו רואים יום יום כיצד בפרסום שוקדים להוכיח את כל העמים באימפריה: הודים הצטיינו כאן, הצ'כים כאן ופולנים כאן. השם היחידי שאינו נזכר הוא השם היהודי. השם היהודי הוא הדבר הכי יקר בשביל היהודי בן זמננו, ודבר זה שוללים ממנו. האם אפשר לדרוש מכל בן אדם שהוא יהיה מדינאי?¹³ ולכן זה לא כל כך פשוט לדרוש מאיתנו לזרוק את עצמנו בכל יכולתנו. הארכתי קצת בפרק זה. הלאה היו דוגמאות לעניין זה. אנו מוכנים [להתגייס למאמץ המלחמה], אבל זה צריך להיות כלל שווה לכל ולא רק תביעה המופנית אלינו.

12 בחרסון, עיר הולדתו של מ"ש (ר' גם יומ"א ז', עמ' 1979-1983).

13 כלומר, לאור החשיבות המדינית של ההתגייסות לצבא הבריטי, יבליג המתגייס היהודי על העלמת לאומיותו.

קפלן מילא אחרי בשטח הכלכלה. אין כאן נתונים לפני ולפנים של התוכניות. לנו יש אוצר של ניסיון וידיעות ואוצר ידוע של כישרון המעשה. האם נותנים לנו לזרוק כל זה לרגל מאמץ המלחמה? הזכיר את עניין ועידת ניו דלהי,¹⁴ שממשלת ארץ-ישראל בכלל לא חשבה ללכת אליה ורק אנו עוררנו אותה לכך. וכשהצענו שאנו ניסע, וכשויתרנו על סטטוס של משלחת ועל פרסום וביקשנו רק שמישהו מאיתנו יהיה שם כדי שיוכל לצרף את ניסיונו – גם הדבר הזה לא ניתן לנו. אמרתי לו, שאנו מוכרחים לציין כי קיים מצב של אי-אמון לגבינו. כל הצעה שאני מביאים מיד מתחילים לפשפש בה ולגלות בה כוונה זרה ולא מקבלים את הדברים כפשוטם. אני מוכרח להגיד, קרה אסון גדול וזה "הספר הלבן". ב-1939 נהרס הבסיס של האמון ההדדי. הדבר הזה מטיל את צלו וזה מסרס את כל שאלת הפעולה המשותפת שלנו.

פה עוד הפעם דיבר רוקח ואמר, שאחרי הכל אנו כאן הקיבוץ היחיד שמהווה יסוד נאמן במלחמה זו, ושבגלל כל מיני חשבונות מקפחים את אפשרות שיתוף הפעולה שלנו. אבל אין נבנים מזה, ושום חיוק לא מקבלים על ידי כך. נדמה לי שזה היה בערך הכל. הוא הודה מאוד בעד השיחה. אחר כך דיברתי איתו על זה שמוכרח לראות דברים.¹⁵ לא רשם שום דברים. אני יודע מהעיתונות שלמחרת היום היתה לו פגישה עם דר' מגנס ובערב הבא נפגש עם הערבים. יש לי ידיעות שווילקי נפגש עם אלטמן.¹⁶ מה שראה – עבר ביעף את תל אביב, התהלך בירושלים, היה על יד הכותל, היו לו ישיבות עם War Supply Board ואורגנים של האספקה.

[אשר למינני לורד מוין] אמרתי זאת בהערה אחת בישיבה הקודמת, אחר כך כמה נואמים התעכבו על הדבר הזה. לדאבוני לא היה לי כל יסוד לשנות את הערתי בעניין זה. אינני רואה את מינניו של לורד מוין¹⁷ כצעד מכוון נגדנו. אני רואה זאת כצעד הפוגע בנו, אבל אינני רואה כצעד מכוון נגדנו. קודם כל אני רוצה להגיד, על יסוד כל מה שידוע לי אין המשרד הזה מכריע בשאלות מדיניות. הוא [קייסי] גם הדגיש את זאת. אין המשרד הזה משפיע השפעה ניכרת בעניינים מדיניים. אין המשרד הזה משרד המיועד בראש וראשונה לעסוק בעניינים מדיניים. אילו היה הדבר כך, כי אז כל מערכת היחסים בין המרכזים של המזרח ולונדון היתה אחרת. הקשר בין הנציב ובין משרד המושבות הוא

14 ועידת ארצות האימפריה הבריטית לתיאום מאמץ המלחמה. התכנסה בניו דלהי באוקטובר 1940 (ר' מאבק א-1, עמ' 304, יומ"מ ה', עמ' 152).

15 לסייר ולהתרשם מהישיגי הישוב.

16 אריה אלטמן, ראש המחלקה המדינית של "ההסתדרות הציונית החדשה" בי-ם (ר' עליו מאבק א-1, עמ' 28 הע' 47).

17 מינניו לסגנו של ריצ'רד קייסי, שר המדינה הבריטי בקהיר.

קשר ישר. הקשר בין מיילס למפסון¹⁸ ובין [שר החוץ] אידן הוא קשר ישר. ההוראות הניתנות לבאי כוח אנגליה בג'דה ובקהיר הן הוראות ישרות. אותן השאלות המדיניות שנחתכו ביניהם נחתכו שלא באמצעות המשרד הזה. המשרד הזה סמכותו רק לגבי אספקה לצורכי המלחמה, קואורדינציה בין הציווד בתחזית השונות והשאלות השונות הנובעות מזה. אם צריך לקבל מקום לנסיעה באירון ללונדון, צריך לפנות למשרד הזה, מפני שזה קשור בארגון מכונת ההספקה והציווד. יחד עם זה, ברור שיש למשרד הזה ערך מדיני כמו שיש לכל פעולה חשובה ערך מדיני. אבל אני חוזר ואומר, מתקבל הרושם שלאחר שצ'רצ'יל בחר את קייסי לתפקיד זה הוא, בביקור האחרון שלו [בקהיר], נוכח לדעת שקייסי איננו ממלא את תפקידו במאה אחוזים, ראשית כל מפני שהוא אוסטרלי ולא אנגלי, ואין לו שפה משותפת שלמה עם האנגלים. ושנית, אולי מפני שאיננו מהאנשים כבדי המשקל ביותר, פחות משקל מליטלטון¹⁹, והוא החליט שיש צורך לשלוח לו עזר כנגדו.

שמעתי שמזין הוא ידידו של צ'רצ'יל. ואני חושב שלא הפסיק את היחסים איתו לאחר נאומו של מוין בבית הנבחרים.²⁰ לא הייתי מופתע אילו צ'רצ'יל לא שמע בכלל שהיה נאום כזה. אין לי כל יסוד לקבוע – ואנו רוצים להעריך מאורעות כמו שהם – שמזינו מוין היה צעד מחושב כנגדנו. התוצאות של זה – זהו דבר אחר. יש חותכים דברים באנגליה, גם לגבי קהיר, לאו דווקא מנקודת המבט אם זה טוב ליהודים או לא טוב ליהודים. גם לאו דווקא אם זה טוב לערבים או לא טוב לערבים. אני רוצה שיירשם שזוהי דעתי, וכל מה שיוכלו לומר לי [בעניין] זה לא יזיז את דעתי – (גרינבוים: האם לתוצאות יש הבדל בדבר?) – זאת

-
- 18 סר מיילס למפסון (1880–1964). נציב עליון בריטי במצרים ובסודן 1934–1936. שגריר בריטניה בקהיר 1936–1946. מראשי הקו הפרו-ערבי במדיניות הבריטית.
- 19 אוליבר ליטלטון (1893–1972). ממנהיגי המפלגה השמרנית. חבר פרלמנט מ-1940. ביוני 1941 מונה לשר המדינה המיוחד לענייני המזה"ת ונשלח לקהיר. שר הייצור 1942–1944.
- 20 הכוונה לנאום האנטי-ציוני התריף שנשא לורד מוין בוויכוח שהתנהל בבית הלורדים ב-9.6.42 בשאלת צבא יהודי. קטעים מנאום ארוך זה הובאו לעיל בעמ' 344. הע' 7. להלן קטע נוסף מן הנאום, שבו נדרש מוין לראש הממשלה צ'רצ'יל: "כשראש המיניסטרים של עכשיו היה מזכיר המושבות הוא הוציא הודעה על הפוליטיקה הבריטית בא", הודעה קולעת מאוד ביחס לתביעת היהודים לשלטון פוליטי וטיבוע התושבים ערבים ע"י העלייה. מר צ'רצ'יל קבע, כי ממשלת ה"מ לא חשבה מעולם לשעבד את התושבים הערבים, הלשון והתרבות של א"י. כן נקבע, כי העלייה אינה יכולה להיות כה גדולה עד שתעבור על היכולת הכלכלית של הארץ באותה שעה לקלוט עולים חדשים. 'חשוב מאוד', ממשיכה ההודעה ההיא, 'להבטיח כי העלייה לא תהיה למעמסה על תושבי א"י בכלל'. על הלורדים הנכבדים ליכור את המספר של 25,000 עולים אשר מר צ'רצ'יל הניח כמתקבל על הדעת למשך 4 השנים לאחר המלחמה הקודמת. את המספר הזה יש להשוות אל הדרישה [הנוכחית] להכניס לארץ מיד אחרי המלחמה שלושה מיליון יהודים" ("דבר", 14.8.1942). ועוד אמר שם מוין, כי "הציונים מתקינים מחסום לרגשות החיבה והשתתפות העולם בשואה היהודית באשר הם דוחים כל הצעות המכוונות ליישב מחדש את קורבנות הרדיפות במקום אחר" ("דבר", 8.9.1942).
-

אמרתי בישיבה הקודמת. אני מסכים לכך שאין הבדל לגבי התוצאות, אבל מה שיערי אמר בישיבה הקודמת, שזה היה מכוון נגדנו, שיש בזה משום גילוי עמדה של הממשלה, שהיא שלחה את מוין לקהיר כדי להזיק ליהודים – נגד תפיסה זו אני מדבר.

אני אומר, מינוי לצירות בקהיר ולצירות בבגדאד לא הרי זה כהרי מינוי למשרד הזה. אבל כשהם ממנים איש למשרד הזה הם מביאים בחשבון שהוא צריך לדבר לא עם ראש הממשלה במצרים ולא עם נציגי אינטרסים פוליטיים אחרים – הוא לא מדבר איתם כלל – אלא הוא צריך לדבר עם הגנרל אלכסנדר²¹ וגנרל ווילסון,²² עם מיילס למפסון, עם הנציב העליון בארץ-ישראל, וצריך לשמש להם ביטאון של הפוליטיקה בענייני המלחמה, והשטח הזה כולו רוחש ניגודים בענייני הנהלת המלחמה ובענייני חלוקת הסמכויות ודרוש איש שיוכל להכריע, והשאלה היא מי האיש שאפשר לסמוך על שיקול דעתו בעניינים אלה ושהוא יפנה לאנשים מסביב, ומתוך שיקול דעת זה בוחרים את האיש הזה. מתוך שיקול דעת זה בחרו את ליטלטון שהיה "טבולֶה רָסָה" לגבינו. אינני יודע מה כשרונו הארגוני של מוין, אבל מבחינה זו בחרו את האיש הזה. ברור, זה קובע את מצבנו שהאיש הוא אנטי-ציוני. אבל יש לפעמים אצלנו שאנו נהפכים ליותר מדי אגוצנטריים, שאנו מכניסים לאחרים כוונות בשעה שאין להם כל כוונות, וזה קצת מסלף את ההערכה על עמדתנו בעולם.

הישיבה ננעלה.

21 גנרל הרולד אלכסנדר. מאוגוסט 1942 מפקד הכוחות הבריטים במצרים, א"י וסוריה.

22 גנרל הנרי מ' ווילסון. 1939–1940 מפקד הכוחות הבריטים במצרים; 1941 מפקד חיל המשלוח הבריטי ביוון ואח"כ מפקד הצבא הבריטי בא"י; ב-1942 פיקד על הארמייה השמינית בחזית לוב.

שורש העימות הערבי-יהודי

משה שרתוק: את השאלות שקיבלתי אפשר לחלק לשני סוגים: שאלות אינפורמטיביות גרידא, מכוונות לבירור עובדות, ושאלות המכוונות לניתוח ולהבנת עניינים, יותר להבנה מאשר לידיעה. יותר נקל, כמובן, לענות על השאלות מהסוג הראשון, אבל אני אנסה ללכת מהכבד אל הקל.

בסוג זה של שאלות לניתוח ולבירור מתבלטים שני סוגי נושאים עיקריים. נושא אחד זה השאלה הערבית וכל הכרוך בה. לפרק זה שייכות כל השאלות בנוגע ל"איחוד", לפדרציה, לעמדת הערבים במלחמה. לפרק זה שייכות כל השאלות בנוגע לאפשרות או אי-אפשרות של משא ומתן עם הערבים. הנושא העיקרי השני המובלט מכל השאלות שקיבלתי, עד כמה שהספקתי לקרוא אותן בחטיפה, זהו נושא הגיוס והכוח הצבאי.

השאלה הראשונה ביחס לערבים היא, קודם כל, שאלה לא ערבית, כי אם שאלה יהודית. צריך תמיד לדעת זאת. השאלה היא לא, קודם כל, מה הערבים אומרים, אלא מה אנחנו רוצים. ותגובת הערבים לזה היא כמעט נתונה מאליה. אינני יודע עד כמה אנחנו שקועים בהרהורי-לב ועד כמה אנחנו נותנים לעצמנו דין וחשבון מן המציאות כמו שהיא ולא כמו שהיינו רוצים שתהיה. במידה שאנחנו מצליחים בתפקיד השני, נדמה לי שסר מהדרך כל קושי להבנת העניין.

אם אבוא לומר במילה אחת מה אנחנו רוצים בארץ-ישראל היהודית, אומר: אנחנו רוצים להיות רבים. בזה כלול הכל. אנחנו רוצים להיות רבים כמה שאפשר בארץ-ישראל. יש בנוסחה הזאת שני דגשים: הדגש האחד – להיות רבים כדי להציל עד כמה שאפשר יותר יהודים, להיות רבים כדי לאפשר ריכוז מקסימלי של העם היהודי כאן, להיות רבים כדי לאפשר לחלק גדול עד כמה שאפשר של העם היהודי חיי עם נורמלי, במידה שניתן הדבר בכלל. אבל יש גם דגש שני, ואיננו צריכים להעלים אותו מעצמנו כאשר אנחנו מדברים על העניין ורוצים למצות אותו עד סופו: להיות רבים – כדי להבטיח את גורל הארץ הזאת, כדי להבטיח את העתיד של העם היהודי בארץ הזאת. זאת אומרת להיות רבים כדי להיות רוב.

בעצם, גם לו הסתפקנו במטרה הראשונה, היינו בהכרח מגיעים לידי מטרה להיות רוב. מתוך שלא לשמה היינו באים לשמה. באשר לו היה מדובר על טריטוריה גדולה, אשר, נניח, היינו יכולים על נקלה לתאר לעצמנו ריכוז של 20 מיליון בתוכה, כי אז לו היינו מגיעים לריכוז 7-8 מיליון יהודים, היה זה דבר עצום! אבל

1 המקור בארכיון תולדות ההגנה (את"ה).

הדבר הזה לא ניתן לנו. הארץ קטנה, ואינני יודע מה הם המושגים. הגויים – הדבר הראשון שהם שואלים הוא: "כמה אתה חושב יהודים יכולים להיכנס לארץ-ישראל?" – אינני יודע. ועד כמה שאנחנו חושבים זה על 3-5 מיליון יהודים,² וזה מיעוט של העם היהודי. אומנם, איננו יודעים בן כמה נפשות יהיה העם היהודי בגמר המלחמה. יש לנו כמה ידיעות, אשר היד פשוט איננה נותנת לקחת על עצמה לפרסם ידיעות כאלו על השמדה שיטתית במקומות של הכיבוש הנאצי.³ אבל נניח שיהיה עם של 15-16 מיליון. אפילו אם קצת פחות, אז גם אם יהיו 5 מיליון יהודים בארץ-ישראל – זה מיעוט של העם היהודי. נכון שאחרי שיהיו 5 מיליון יהודים בארץ-ישראל, אז כל מהלך ההיסטוריה העברית ישתנה, ואין כלל לדעת איזה סיכויים ייפתחו בארץ ובמזרח [התיכון]. אבל אי אפשר להגיע לריכוז של 2 מיליון יהודים בארץ-ישראל בתקופה הקרובה מבלי שהם יהפכו לרוב. גם מי שמסתלק מהשאיפה להיות רוב כדי לשלוט בארץ-ישראל, ומסתפק רק בשאיפה של עלייה גדולה לארץ-ישראל,⁴ בהכרח מגיע לתוצאה זאת. אם הוא מְשווה לנגד עיניו את הגשמת הדבר הזה, הוא מוכרח לראות לפניו רוב יהודי בארץ. אם זה לא נתון על ידי שאיפת היהודים, אז זה נתון על ידי קוֹטֵן הארץ ועל ידי קוֹטֵן העם הערבי שבתוכה, שהוא רק מיליון.

אבל ישנה שאלה, כמובן, של הבטחת העתיד. והדבר הזה, בתנאי משטר רגילים בעולם, מחייב רוב. גם אם אנחנו נחשוב על עיקרון של פריטט מדיני⁵ – אינני קובע כרגע מסמרות בדבר – הרי עובדה של רוב קובעת גם בתנאים אלה. בעצם, הלא המצאנו את הנוסחה של פריטט מדיני, זאת אומרת של שוויון שתי החטיבות הללו, אחת היא מי יהיה רוב ומי מיעוט, כדי לתת ערובה לערבים שלא נשתלט עליהם במקרה שנהיה רוב. בעצם נוסחת הפריטט גלומה השאיפה להיות רוב בארץ-ישראל. אלמלא היתה השאיפה הזאת, לא היה צורך בנוסחת הפריטט. והשאלה היא שאלה של הטבעת חותם על הארץ, קביעת אופיה והבטחת עתידו של העם העברי בתוכה.

אם אנחנו כך עונים על השאלה מה רצוננו, אנחנו צריכים מיד להבין מה מוכרחה להיות התגובה הערבית לרצון הזה. וזאת מוכרחה להיות תגובה של התנגדות. ההתנגדות, כמו שקרה באמת, איננה מוכרחה להיות חבויה ולהתגלות רק בשעה שהדברים קרובים לשלב ההכרעה, בשעה שכפות המאזניים כמעט מעויינות וכף אחת עומדת להכריע כנגד השנייה, אלא טבעי היה שהיא תתגלה כמו שהיא התגלתה עוד זמן רב קודם לכן. טבעי היה שהיא תתגלה כאשר יתברר שהולך ומתחולל שינוי באופיה האתני של הארץ והשינוי הזה הוא מתמיד, ואם הוא ילך ויתמיד, סופו של הדבר שהארץ תיהפך מארץ ערבית לארץ עברית.

2 לגבי הערכת מספר היהודים באירופה אחרי המלחמה ר' לעיל מסמך 3 הע' 4.

3 ידיעות ראשונות על ההשמדה השיטתית (ר' פודת, עמ' 59-67).

4 הכוונה, כנראה, ל"שומר הצעיר", שדגל בכינון א"י כמדינה דו-לאומית.

5 על פריטט ר' לעיל מסמך 101 הע' 13.

אנחנו צריכים לקבוע לנו את הדבר הזה היטב, קודם כל כדי שלא להקל בהתנגדות הערבים, כדי לדעת את כוחה, כדי להכיר בשורשיה בנפש של האיש הערבי. במשך תקופה ארוכה של עבודתנו בארץ ושל מחשבתנו על דבר הארץ ועל דבר עתידותיה, נעשו על ידינו שגיאות, קודם כל בהבנת הדברים. אני סבור שנעשו על ידינו שגיאות בהבנת הדברים יותר מאשר נעשו שגיאות בפועל. אנחנו השתמשנו בטענות ובנימוקים ידועים כלפי חוץ. אבל אנחנו עשינו את זה יותר מדי בתום לב. אינני יודע אם הצלחנו לשכנע אחרים, אבל הצלחנו יותר מדי לשכנע את עצמנו. אחד הנימוקים, שהרבינו להשתמש בו, היה הנימוק ביחס לברכה שאנחנו הבאנו לארץ ולערבים בתוכה. קודם כל, זוהי עובדה. היה רע מאוד אילו היה הדבר אחרת. אני סבור שהדבר הזה היה כך, מפני שלא יכול היה להיות אחרת. אין זאת צדקה שעשינו עם הארץ ועם הערבים. אינני רוצה להיכנס לפעולת המיכניזם שהיתה פה בקשר עם זה. אבל במה היתה הטעות? אנחנו העלינו את הטענה הזאת למדרגה של טענה שצריכה היתה לסתור את כל טענות הערבים. היא לא יכלה לסתור את כל טענות הערבים, באשר טענותיהם היו על שטח אחר לגמרי.

כשם שרווחתה יהודית כלכלית גדולה באיזו ארץ מארצות הגולה איננה סותרת את הטענה הציונית, כך רווחתה כלכלית גדולה של ערבים בארץ-ישראל איננה סותרת את טענתם האנטי-ציונית. באשר איננו יכולים לומר "לא על הלחם לבדו יחיה האדם" ולגרוס "אדם – פירושו יהודי" ולהציע לערבי לחיות על הלחם לבדו. אנחנו איננו יכולים לטעון שבן-אדם הנהו רק אדם כלכלי – יש טרמין בלטינית "הומואיקונומיקוס" – אלא הוא גם בן-לאום, יש לו שאיפות לאומיות, מדיניות, הוא איש עם צרכים לאומיים והוא צירוף של כל הדברים האלה: של היצרים הכלכליים שלו והשאלות הלאומיות והאישיות והרוחניות.

אנחנו לא יכולים לשלול את הזכות הזאת מהערבים ולצפות לכך שהערבי יסתפק במועט הכלכלי, גם אם המועט הכלכלי הזה יהיה דבר-מה גדול מאוד. ואין כאן שאלה של רמת ההכרה הלאומית. ישנה שאלה ביחס להכרה הלאומית וההבדל בין רמה גבוהה ורמה נמוכה. זה מתבטא בטיב הארגון, זה מתבטא בהתמדה או אי-התמדה של הפעולה, בפעולה מחושבת או בהתפרצות של אינסטינקטים. כאן יש ערך להבדלים ברמת ההכרה. אבל אלה גילויים. זה לא שורש הדבר. הוא בנפש. ואין אדם מחוסר נפש. והשאלה היא: מהי התגובה הנפשית של העם הערבי להופעתנו בארץ? היא ישנה, היא ברורה והיא יכולה להיות, והיא הנה, רק אחת. ולגבי זה כל הערבים שווים. אין הערבי בשום פנים ואופן מרגיש את עצמו כאדם סתם. הוא מרגיש את עצמו כאדם ערבי. הוא אדם בעל נפש ונפשו היא לא נפש אדם סתם, כי אם נפש אדם ערבי. זה לפעמים משונה שאנחנו צריכים לשנן זאת לעצמנו, מפני שלכאורה כל האידיאולוגיה הציונית בנויה על הכרת האמיתות האלו. אני מכיר ציוני ותיק אחד,

אגרונום, שתמיד היה מתחיל להסביר את הדבר בכך שאין עץ, שאין אילן סתם בעולם, אלא יש אורן ויש אקליפטוס ויש ברוש וקוזארניה וכולי – ככה אין אדם בעולם, אלא בני האדם מטבע ברייתם הם בני לאומים. והערבי במובן זה איננו יוצא מן הכלל. והעובדה הניצחת שבביל הערבי היא שהוא רוב בארץ, הרוב העצום – היה על כל פנים – ושהדבר הזה הטביע חותם על הארץ. לארץ היה פרוץ ערבי. לארץ כולה: השפה היתה ערבית, אורח החיים היה ערבי, הלבוש היה ערבי, המשטר המשפחתי היה ערבי, משטר היחסים בין כפר לכפר היה ערבי, ולתוך הרקע הזה התפרץ גורם חדש מהפכני, אשר החל לשנות אותו, לשנות אותו מעיקרו.

ההתנגשות החלה זמן רב לפני אשר התעוררה השאלה למי השלטון על הארץ. ההתנגשות החלה בזמן שהשלטון היה איתן בידי גורם שלישי, בידי הטורקים. אבל ההתנגשות החלה עם הופעת הכפר העברי הראשון, עם הופעת השכונה העברית הראשונה, עם הופעת העובדה של בניין, של ריבוי. כל זמן שהיה מיעוט קטן יהודי והוא היה שוקט על שמרי, לא היתה ההתנגשות הזאת, כמו שאיננה בארצות אחרות. מהרגע שהחלה דינמיקה – החלה התנגשות. בסטטיקה היא איננה.

זאת לא היתה התנגשות על ריב של שלטון, באשר זה לא היה על רקע מדיני. אבל זה היה על רקע של עובדות החיים בארץ. היה שלטון טורקי. היו מספר פקידים, אבל הארץ היתה מאוכלסת ערבים, דיברה ערבית והתנהגה כארץ ערבית. ולתוך הדבר הזה התפרץ דבר-מה חדש, יוצא דופן, בלתי מתמוגג, שונה בתכלית: הטיפוס האנושי, ההופעה, הלשון, הלבוש, המנהגים, הבניינים, שיטות העבודה, הדת – הכל שונה בתכלית. והדבר הזה החל לגדול, להתפתח. אם היו קודם כפרים זעיר פה זעיר שם – הם נהפכו לרשת. היו שכונות בודדות – ונהפכו לערים או לחצי ערים. וזה גדל. ופני הארץ התחילו להשתנות.

עכשיו אתם צריכים לעשות את המאמץ הגדול הדרוש כדי להעמיד את עצמכם במקום בן העם הזה ולחשוב לרגע: כיצד הייתם מגיבים. כיצד אנחנו מגיבים היום על העובדה שבתלפיות בית אחר בית נמכר לערבים? אני לא מדבר על תגובה בידיים, אלא על תגובה נפשית. כיצד היינו מגיבים אילו תל אביב היתה נעשית לאט לאט לעיר מעורבת? כיצד היינו מגיבים על הדבר הזה בנפשנו? – זוהי התגובה. ובכן, שורש הניגוד הוא בעובדת ריבוי היהודים ובעובדת הרצון של היהודים לרבות. ועוד לא נמצא חכם שיראה את הדרך לעקור את השורש הזה. אני אומר את זה כמנוסה בויכוח לא רק עם ערבים, אלא עם יהודים בשאלה הזאת. עוד לא פגשתי איש שיש איתו עצה כיצד לעקור את השורש הזה.

זאת אומרת, אם לסכם את הפרק הקצר הזה בהגדרה, שבשבילנו העיקר עלייה, זאת אומרת שהדבר העיקרי שהערבים מתנגדים לו זוהי עלייה. זאת אומרת שבנקודת העלייה מחודדת ההתנגדות. זוהי נקודת המוקד.

מי שאומר שהסכם יהודי-ערבי אפשרי, צריך להוסיף ולומר עוד משהו. הוא צריך להוסיף ולומר שאפשרות הסכמת היהודים לעלייה קטנה כזאת, שערכים אולי יתפשרו איתנו, או שהוא צריך לומר שאפשרות הסכמת הערבים לעלייה גדולה כזאת שהיהודים דורשים ושהיא נחוצה ליהודים. כל זמן שהוא לא הוכיח אחד משני הדברים: מצד אחד את האפשרות להביא את העם היהודי לידי הסכמה לעלייה קטנה לארץ-ישראל, או מצד שני את האפשרות להביא את העם הערבי לידי הסכמה למפרע לעלייה גדולה, הוא לא הוכיח שהסכם יהודי-ערבי אפשרי. כאשר אני מדבר על הסכם יהודי-ערבי, אני צריך לומר בדיוק למה אני מכוון. אני מכוון להסכם יהודי-ערבי כיום הזה, זאת אומרת בתקופה הזאת, זאת אומרת בתקופת הבניין והריבוי – לא להסכם יהודי-ערבי לעתיד לבוא. ואני צריך להוסיף עוד דבר: אני מכוון להסכם יהודי-ערבי מלא, זאת אומרת לגבי העיקר, לא להסכם יהודי-ערבי בעניינים טפלים.

מה אנחנו רואים לפנינו בנידון זה? יחסים בין יהודים וערבים מתנהלים על שני מישורים: ישנו מישור חיי יומיום, שבהם נפגשים תושבי הארץ הזאת יהודים וערבים לא כיהודים וערבים, כי אם כתושבי הארץ. אם, נניח, ישנן ערים מעורבות בארץ, ויש בתוכן עיריות מעורבות, והעיריות האלו פועלת באופן פחות או יותר מניח את הדעת – יש בירושלים מועצת עיר מורכבת מ-6 יהודים ומ-6 ערבים, יש בחיפה ועדה עירונית המורכבת מ-6 ערבים ו-4 יהודים, יש בטבריה עירייה מורכבת מרוב יהודי ומיעוט ערבי. העיריות האלו עובדות באופן פחות או יותר מסודר – הרי שם נפגשים היהודים והערבים כבני עיר, כמשלמי מיסים מוניציפליים. יש פעולה משותפת ידועה בין פרדסנים יהודים וערבים. שם הם נפגשים לא כיהודים וערבים, כי אם כפרדסנים. יש פעולה משותפת בין פועלים יהודים וערבים. ברור, הם מופיעים שם כיהודים וערבים וזה עושה את הפגישה ליותר מורכבת אילו היו מבני עם אחד. אבל המהות של פגישתם היא לא מהות גזעית אלא מעמדית, מקומית, מהות של שכנות. אם יש פעולה משותפת לפעמים בין כפרים יהודים ובין כפרים ערבים, הרקע של הפגישה הוא לא יחסי גזעים, כי אם יחסי שכנות של כפרים: שאלות חקלאיות, הופעות משותפות כלפי הממשלה – היו פעם – צרכיהם החקלאיים. זהו מישור אחד.

ומה אנחנו רואים במישור הזה? אנחנו רואים שני דברים: ראשית, התפשרות של הציבור הערבי עם היישוב העברי הקיים, קבלת דין העובדה הזאת. שנית, נכונות לבוא בקשרים של פעולה משותפת, של עזרה הדדית עם היישוב הזה. אבל, האם זהו הסכם יהודי-ערבי? זה איננו הסכם יהודי-ערבי!

גם אילו הרחבנו והמרצנו את המגע הזה, גם אילו פיתחנו אותו בעוד כמה וכמה מענפי החיים והפעולה שלנו בארץ – האם היינו מגיעים לפתרון השאלה? – לא היינו מגיעים לפתרון השאלה. באשר יש מישור שני. ובתקופתנו-אנו המישור השני הוא מכריע והפגישה בו היא מכרעת.

במישור השני נפגשים יהודים עם ערבים, יהודים כיהודים עם ערבים כערבים – לא יהודים כפועלים עם ערבים כפועלים – אלו הנפשות הפועלות. עכשיו, מהו תוכן הדרמה? תוכן הדרמה הם לא ענייני מסחר ולא ענייני מקצוע ולא ענייני שכנות ולא ענייני הנהלת עיר. התוכן הוא עתיד הארץ, למי השלטון על הארץ. וכאן אין הסכם. וכאשר אני מדבר על הסכם יהודי-ערבי, אני מדבר על הסכם במישור השני הזה. ומדוע אין הסכם? מפני שעד היום לא ויתר העם היהודי על זכותו לעלייה ולא ויתר על תביעת עלייה גדולה. ומצד שני, לא הסתלק העם הערבי מהתנגדותו לעלייה יהודית גדולה המשנה באופן ניכר ומהיר למדי את אופי הארץ ומעבירה את ההכרעה בארץ מעם לעם. העובדה שאין הסכם בצד השני, זאת אומרת שלא עלה הדבר להשיג מהערבים הסכמה למפרע לדיבויינו, כמובן מגבילה ומקפחת מאוד את אפשרויות הפעולה המשותפת במישור הראשון. מפני שכאשר אני אומר יהודים לא כיהודים, ערבים לא כערבים, נהגתי אבסטרקציה לנוחות ההסברה. אבל בחיים אין הדבר כך. אין נפשו של האדם עשויה מחיצות מחיצות, וכל תקופתנו היא חטיבה אחת מבחינה זאת. וערבים מתעלמים מענייניהם הכלכליים, מפני שמכריע אצלם היסוד הלאומי. ויש גם אצלנו כך. ולכן, כאשר פרדסן ערבי נותן יד לפרדסן יהודי לפעולה משותפת, הוא צריך להתגבר על משהו, הוא צריך להתגבר על מעצור פנימי. יש שהוא מתגבר ויש שהוא איננו מתגבר, יש שהוא מתגבר לתמיד ויש רק במקצת. וזה שאין הסכם במישור הראשון זה פוגע במישור השני. זה מצד אחד.

מצד שני, העובדה שישנן פעולות משותפות, או שישנן התחלות המעידות שתיתכן פעולה משותפת במישור הראשון, זה אומר לנו משהו לגבי העתיד הרחוק. זה אומר לנו שלא מוכרח להיות חזוננו חזון של ריב לאומים בארץ הזאת לצמיתות. זה אומר שיכול להיות חזוננו חזון של שלום ופעולה משותפת על יסוד היש, על יסוד הקיים, אשר אז הסביבה תקבל עליה את דינו, תתפשר איתו ותתאים את עצמה אליו. אבל כאשר אנחנו מדברים היום בשטח מדיניותנו הממשית על שאלת הסכם יהודי-ערבי, אנחנו לא מתכוונים לחזון זה שבאחרית הימים. כאשר אני נשאל כאן את השאלה הזאת, אז מציג השאלה מבקש לדעת אם יתכן הסכם כזה היום, מחר-מחרתיים, נניח, בגמר המלחמה. הוא איננו דואג לכך מה יהיה בארץ כאשר ישבו פה 2-3 מיליון יהודים. הוא רוצה לדעת מה יהיה היום, על מנת שאולי בכוח ההסכם הזה להעלות הנה עוד 2-3 מיליון יהודים.

על השאלה הזאת מוכרחת להינתן תשובה: עד עתה לא נמצאה הדרך לכך, לא נגלתה האפשרות לכך. והיהודי הקובע את ההסכם היהודי-ערבי כתנאי בל יעבור, כ-sine qua non, הוא על ידי כך קובע את גורל הציונות. זאת אומרת, הוא קובע את גורל הציונות לאי-הגשמה. מי שבא ואומר: בשביל הגשמת הציונות הכרחי הסכם יהודי-ערבי, הוא בזה כבר קובע שהציונות איננה ניתנת להתגשם. באשר, על כל

פנים, עוד לא הוכח כי הדבר הזה אפשרי. ואם לא הוכח כי הדבר הזה אפשרי, זאת אומרת שייתכן שהדבר איננו אפשרי. ומי שאומר שהסכם יהודי-ערבי הוא תנאי בל יעבור להגשמת הציונות, אומר את זה גם באופן מוחלט לגבי אותה האפשרות שיוכח שהדבר הזה איננו אפשרי. זאת אומרת שהוא חורץ למפרע את משפט הציונות לאי-הגשמה.

וזהו בעצם כל הבעיה שלנו. לו כזה היה המצב בעולם, שקיימים רק אנחנו והעם הערבי ושכל יתר חלקי תבל הם כבצק ללוש, אינם משפיעים ואינם קובעים שום דבר והם רק מסתגלים לדפוסים של שני העמים היריבים, אז לא צריכים היינו לטפל ביתר חלקי העולם. אבל המצב איננו כך, וישנם גורמים מדיניים גדולים בעולם. היו תמיד. ישנם עכשיו. יהיו אולי בייחוד עם גמר המלחמה. ונאמר, קודם כל, שהערבים מתחשבים בהם מאוד. הערבים בשום פנים אינם מתעלמים מהם ואינם מציגים את הדבר כריב של שני צדדים בלבד.

בשבילנו השאלה הרבה יותר מורכבת. לערבים אין טענה לעשות את שאלתם לשאלה עולמית. זאת שאלה הנוגעת לפינה אחת בעולם, פינה חשובה מאוד, בשבילם פינה חשובה במאה אחוז. אבל אינם יכולים להעמיד את זה באופן אובייקטיבי כשאלה עולמית. מה שאין כן אנחנו. בשבילנו זאת שאלה עולמית. זאת אחת השאלות העולמיות הגדולות. במינה היא יחידה בתור שאלה עולמית. ישנן כמובן שאלות עולמיות, שאלות של יחסי מדינות ומשטר סוציאלי בעולם וכולי וכולי. אבל במינה של השאלה היא יחידה בעולמיותה.

אין לנו הרבה סיכויים להשפיע על ערבים בכוח העולמיות של שאלתנו. אולי רק במידה ידועה. כשם שערבים מעריכים את כוחם של גורמים מדיניים גדולים, כך הם מעריכים גם, ומגזימים מאוד, לגבי כוחו של הגורם היהודי בעולם כגורם השפעה. אבל העובדה של המונים [יהודים] גדולים מחוסרי בית, עקורים משורשי כלכלה או מחוסרי שורשי כלכלה, העובדה הזאת איננה מעיקה עליהם. הצדק שבתביעתנו איננו משפיע עליהם. מה זאת אומרת איננו משפיע עליהם? אינני רוצה לומר, שאין ערבים שאין להם מצפון בתור אזרחי עולם. בתור כאלה הם אולי מושפעים. אבל בתור ערבים השולטים על הארץ הם אינם יכולים להיות מושפעים מזה, באשר הם אינם מבינים מדוע, אם יש עוול עולמי כזה שעם יהודי הוא מחוסר ארץ, מדוע דווקא הם צריכים לוותר כדי לתקן את העוול העולמי הזה? הנימוק הזה איננו מוצא מסילות ללבם.

מה שאין כן כוחות עולמיים אחרים. דבר זה מעיק עליהם. פיזורו של העם היהודי, חוסר הבית של העם היהודי, עובדת היות העם היהודי שעיר לעזאזל בכל מקום, זה מכביד עליהם. כוחות אלה יהיו אחראים לסידור העניינים בעולם בכל מקום ומקום, והם ימעלו באחריותם אם הם ישאירו שאלות בלתי פתורות ואם הם ישאירו שאלות של נגע במקומות שונים בעולם. בקרב הארצות הגדולות האלו ישנם

מרכזים של מחשבה, ישנם מרכזים ונושאים של הרגשה מוסרית, שיכולים להפך לגורמי כוח ממשי במובן של השפעה על דעת קהל, במובן של לחץ על שליטים. השליטים עצמם הם חלק ממרכזי המחשבה וההרגשה המוסרית הזאת. וכאן נפתחות מסילות למדיניות ציונית, נפתחות מסילות להשפעה ציונית, נפתחות מסילות לגיוס כוחות בעולם בעד פתרון ציוני לשאלתנו, זאת אומרת לגיוס כוחות שיעמדו בפני הלחץ הערבי ואולי יתגברו עליו. אינני יודע אם זה יהיה. אבל יש סיכויים, יש שכר למאמץ בכיוון זה. כדאי המאמץ הזה, כדאי יותר מכל מאמץ אחר, קרוב יותר לשכר, רחוק יותר מהפסד, מכל מאמץ אחר שיכול לבוא בחשבון.

מה אנחנו צריכים לתבוע מהגורמים המדיניים האלה? אנחנו צריכים לתבוע מה שדרוש לנו – עלייה גדולה. כל השאר נובע מזה. אם אנחנו אומרים "מדינה יהודית" זוהי מדינה יהודית לשם עלייה. כשאנחנו אומרים "מדינה יהודית", אנחנו צריכים להבחין בשני שלבים בעניין הזה. יכולים אנו לתאר לעצמנו מצב, אשר בו אפשרית עלייה גדולה ומתמדת גם באותם התנאים אשר היו בארץ מ-1922 עד 1939, זאת אומרת מאישור המנדט ועד לביטולו למעשה על ידי "הספר הלבן", עד לביטול היסוד הציוני שבו על ידי "הספר הלבן". ואז, אילו נמשך תהליך כזה, ואילו בכוח התהליך הזה היינו נהפכים לרוב בארץ – ואני כבר הסברתי, שאי אפשר להיות בארץ הזאת מבלי להיות רוב – בין אם רוצים להיות רוב או לא רוצים להיות רוב – כי אז היתה קמה מאליה בארץ הזאת מדינה יהודית. כשם שיחידת צבא יהודית, גם אם יש בה בין 200 יהודים 10 ערבים, היא למעשה יחידה יהודית. אנחנו שואפים ליחידות יהודיות במאה אחוז, והשגנו זאת, אבל היו גם תופעות כאלו.

כך אפוא ארץ-ישראל עם רוב יהודי, ועם כל אותו כוח היוזמה והביצוע שיהודים גילו בארץ, שמוכרחים לגלות בארץ – לא מפני שהם מעולים יותר, כי אם מפני שהם מוכרחים להתאמץ יותר – פירוש הדבר מדינה יהודית למעשה. אבל כאשר אנחנו מדברים עכשיו על מדינה יהודית, איננו מדברים על מדינה יהודית לעתיד לבוא. כמו שאם מדברים על הסכם יהודי-ערבי אין הכוונה להסכם יהודי-ערבי באחרית הימים כי אם הסכם יהודי-ערבי לאלתר. כך, כשמופיעה עכשיו שאלת מדינה יהודית, אז זאת שאלה של מדינה יהודית לאלתר ולא לעתיד לבוא. ואם אנחנו שואלים מהי מהותה של מדינה יהודית כזאת, התשובה צריכה להיות: מדינה יהודית בתור מכשיר לעלייה, בתור אמצעי לעלייה.

הדבר הזה אומר משהו מקביל. אם ניתקל בקושי גדול מאוד של העניין הזה של מדינה, ואם יתברר שהדבר הזה בלתי אפשרי, אבל אם יתגלה שיש דרכים אחרות לעלייה רבתי לארץ, עלינו לדעת מה כאן העיקר. העיקר – עלייה. בכוח מה אנחנו נדחפים כיום להציג את ענייני מדינת היהודים על הפרק כתביעה לאלתר, כתביעה שלנו, על כל פנים? בכוח העובדה שאותו הגורם שהיה העיקרי שקיבל על עצמו

לסייע לעלייה, הודיע שיותר איננו רוצה בכך והוא סילק את ידיו מהעניין, ובכוח העובדה שלא נמצא גורם אחר שיאמר: "אתה לא יכול? אני אעשה את זה בעד העם היהודי!", ואז העם היהודי, אשר איננו יכול לוותר על עלייה, באשר זהו דם החיים שלו, בא ואומר: "אם אתם אינכם יכולים, תנו לי ואני אעשנה!"

זוהי מהותה הפנימית וזוהי הצדקתה של תביעת מדינה יהודית לאלתר. אבל, אם בתשובה לתביעה הזאת ייאמר לנו: "זה אי אפשר, אבל עלייה גדולה – כן, ואנחנו נראה לכם את הדרך איך לעשות את זה", אנחנו נהיה מוכנים לדון בדבר. ואז תהיה עלייה, ומדינה תבוא במועדה. סופה לבוא! אבל כשאנחנו מציגים כיום את עניין המדינה, אנחנו מציגים את זה כאמצעי, כדרך, כמכשיר של עלייה רבתי, של התאחוות. אני מקווה, שאם מדובר על עלייה, אז זה לא בכדי שיהיו בארץ במחנות, אפילו לא במחנות הכשרה. יכול להיות שהיינו מאושרים לו יכלו רבים להיות גם באלה. אבל זאת אומרת קליטה, התיישבות, בניין, חקלאות גדולה. זאת אומרת בניין תעשייה גדולה. פירוש שלטון על אמצעים ממלכתיים של בניין. כל זה כבר מסתעף. אידך פירוש זיל גמור.⁶ כי כאשר מדברים על ריבוי של יהודים, אז פשוטו: יהודים החיים בארץ הזאת, יהודים העובדים בארץ הזאת, השולחים ידם בכל מלאכה ותודרים לכל ענף כלכלי בארץ ובונים כל ענף כלכלי אשר רק יכולים לבנות. כי הלא היש הוא תמיד קטן מאוד.

הנה אנחנו, אשר חושבים על השאלות האלו, שמנסים להתוות לעצמנו דרך למדיניות מעשית – אנחנו איננו שוכחים כמובן, ואסור לנו לשכוח, שאיננו עם לבדד ישכון וארץ-ישראל איננה ארץ לבדד תשכון, אלא אנחנו מעורים ומעורבים בעולם הסובב אותנו, הן בארצות מוצאנו והן בארץ קיבוץ הגלויות שלנו. ואנחנו צריכים לשאול את עצמנו מהם זרמי המחשבה כיום בעולם, מהם הכיוונים שבהם העולם מבקש פתרונות לשאלות הגדולות, באיזו מידה מה שדרוש לנו נמצא בהתאם עם מה שנעשה בעולם, באיזו מידה איננו בהתאם עם זה – ועלינו להסביר מדוע איננו בהתאם עם זה. בדרך כלל, איננו יכולים להירתע מעובדת השוני שלנו, מזה שאנחנו שונים מאחרים. הדבר הזה הוא דבר-מה עיקרי מאוד בקיומנו. אלמלא היינו שונים, כי אז בכלל לא היתה קמה כל התנועה הזאת, לא היינו מעמידים על סדר יומה של ההיסטוריה את הבעיה הזאת.

אבל בכל דור ודור ניסתה הציונות להסביר את עצמה בשפת מושגי הדור, גם כדי להוכיח מדוע היא מוכרחה להיות אחרת. והנה אנחנו עדים לכך, שרעיון הפרדציה עושה לו כנפיים בעולם, כובש לבבות. עדיין איננו יודעים עד כמה הדבר רציני. העולם שקוע יותר מדי בעצם המלחמה משיוכל כיום לפסוק הלכות בעלות

6 כאשר גר ביקש מנשיא הסנהדרין הלל הזקן ללמדו את כל התורה על רגל אחת, אמר לו: "מה ששנאו עליך אל תעשה לחברך, זוהי כל התורה כולה ואידך [והשאר] פירוש הוא, זיל גמור [לך למד]".

משקל מכריע, מחייב באמת, לגבי סידור העניין אחרי המלחמה, אבל ישנה ריאקציה טבעית נגד מה שקרה בסוף המלחמה הקודמת.

מה שציין את סידור העניינים בסוף המלחמה הקודמת היה ריסק חטיבות מדיניות גדולות לחלקים. ריסקו את האימפריה האוסטרו-הונגרית, ריסקו את האימפריה הטורקית, קרעו נתחים גדולים מהאימפריה הרוסית. ומכל הנתחים והשברים האלה עשו מדינות מדינות, יותר גדולות, יותר קטנות, אבל הרבה מדינות זעירות קמו כתוצאה מהמלחמה הקודמת. הנה, עכשיו יש ריאקציה נגד זה – זה דבר טבעי – אבל לא סתם ריאקציה אוטומטית, אלא היצירה החדשה הזאת של המדינות הקטנות הולידה קשיים חמורים מאוד, יצרה סבך גדול. יש לסבך הזה חלק בשורשי המלחמה הנוכחית. על כל פנים, הסבך הזה שימש חומר לניצול בידי הגורם הנאצי לחרחר באמצעותו את המלחמה העולמית הזאת.

ונכון הדבר, על כל פנים, שהפיצול הזה והניפוץ הזה של חטיבות גדולות לרסיסים, גרם לאובדן נכסים חשובים מאוד של תרבות וכלכלה, הוציא המון מרץ אנושי לריק לשמירה על גבולות, לזיון. ועכשיו הכיוון הוא לקראת חטיבות גדולות מחדש, אבל לא חטיבות של שלטון מרכזי עריץ על פני שטחים גדולים, אלא חטיבות של ברית של איגודי מדינות, של איגודי חבלים, סידור פדרטיבי. והדבר הזה מוצע גם לאותו חלק תבל שאנחנו חלק ממנו.⁷ והדבר הזה מוצע גם בתור פתרון המתאים גם לשאלה המיוחדת שלנו.

ובהיות שאנחנו עם הלהוט מאוד אחרי תיאוריות, ויש לנו צורך נפשי בכך, עם שמרובים בו אנשים שיש להם צורך נפשי שתהיה להם תיאוריה שיוכלו לחיות לפיה, ובהיות ששאלתנו קשה מאוד, קשה כשואל, ובהיות שטבעי הדבר להתעייף מקושי ולחפש איזה מוצא קל – מכאן הנכונות היתרה והנטייה הקלה בתוכנו להעגן לפתרון הפדרטיבי הזה בתור פתרון כולל לשאלתנו.

השאלה היא באיזו מידה רעיון הפדרציה כשלעצמו פותר את השאלה? ואני רוצה לתת את תשובתי: כשלעצמו איננו פותר ולא כלום. בתור איזה מושג מופשט, פדרציה אין בו שום פתרון. ואנחנו צריכים לחדור לשורש העניין.

מה דרוש לנו? עלייה גדולה. והשאלה הראשונה היא אם הפדרציה נותנת או לא נותנת עלייה גדולה. בזה היא תיבחן בשבילנו. סתם פדרציה בעולם זהו איגוד של חטיבות קיימות כבר. ואין להביא ראייה מזה, ננית, שיעלה הדבר לארגן מחדש את הבלקן או לארגן מחדש את חבל הדונאו לחבל אחד גדול או לשני חבלים גדולים ובוה יימצא מרפא לכל הנגעים. כאן אין להגיד שאותו הדבר אפשר לעשות עם סוריה, ארץ-ישראל והלבנון. לו היתה השאלה כאן כמו שם, זאת אומרת יישור ההדורים בין

7 רעיון הקמת פדרציה של ארצות המזה"ת הועלה לראשונה ע"י שר החוץ הבריטי אידן בנאום שנשא בלונדון ב-29.5.1941 (ר' מאבק א-1, עמ' 40 הע' 16).

חסיבות קיימות, כי אז בוודאי שאפשר לעשות את הדבר הזה פה. אבל לו השאלה היתה סילוק ניגודים בין חסיבות קיימות, כי אז לא היה צורך בפדרציה. לו בעייתנו בארץ, לו בעיית ההסכם היהודי-הערבי, היתה שלום בין חצי מיליון יהודים וחצי מיליון ערבים – אז לשם זה לא היתה דרושה פדרציה! אינני אומר, שבין לילה היה נמצא הפתרון, אבל הפתרון היה משהו שאפשר היה כמעט למשש ביד – לו זאת היתה השאלה.

כל הקושי הוא שאין זאת השאלה של שלום בין חצי מיליון יהודים ומיליון ערבים, אלא השאלה היא של הסכמת מיליון ערבים שהיהודים יהפכו מחצי מיליון ל-2 או ל-3 מיליון – בשלב הראשון. זוהי השאלה. לגבי השלום בין יהודים וערבים הנמצאים בארץ-ישראל הפדרציה איננה מעלה ואיננה מורידה. לגבי שלום בין מיליון ערבים ובין היהודים, על מנת שהיהודים יגדלו פי 4-6, הפדרציה כשלעצמה לא אומרת כלום. השאלה היא איזו פדרציה זאת תהיה.

והשאלה איזו פדרציה זאת תהיה מתחלקת לשניים. קודם כל, האם הפדרציה הזאת בתור מטרה, בתור דבר מה שיוסכם עליו עקרונית – האם היא מבטיחה עלייה יותר גדולה? ובכן, כאן יש תיאוריה, וכמו כל תיאוריה, כך גם לתיאוריה זו יש רגליים. והתיאוריה הזאת אומרת, שאם נרחיב את המסגרת, יקל לערבים להסכים לעלייה יותר גדולה בארץ-ישראל. באשר כל זמן שהדבר מצטמצם במסגרת הארץ: יש מיליון ערבים וחצי מיליון יהודים, ונניח שנגיע עד למיליון יהודים וכבר יש שיוויון מספרי, אז כל תוספת קטנה אומרת רוב עברי בארץ-ישראל. אבל אם נרחיב את המסגרת, אם נכלול בה גם את עבר הירדן מזרחה, גם את הלבנון וגם את סוריה, הרי שכאן לפנינו כבר חסיבה של קרוב ל-5 מיליון ערבים. וגם אם ארץ-ישראל תקלוט, נניח, עוד מיליון, עוד שני מיליון יהודים, היהודים אינם מהווים רוב. אומנם, היהודים יהיו רוב בארץ-ישראל, אבל אז המיעוט הערבי הוא אבר מן הגוף והוא רוב במסגרת הרחבה, ועל ידי כך הם, הערבים, יהיו ותרנים יותר.

ישנה תיאוריה כזאת. ישנה גם תיאוריה אחרת. ישנה תיאוריה האומרת שטוטליטריות זהו דבר-מה הטבוע בנפש עם. יש הרבה שמות חדשים במלחמה הזאת, אשר הם רק שמות חדשים לדברים ישנים: "טוטליטריות", "גיס חמישי", "מלחמה כוללת" וכולי וכולי. אנחנו יודעים תהליך שליווה את השתחררותן של ארצות ערב. רואים את התהליך הזה במצרים, רואים את התהליך הזה בעיראק, שבמידה והארצות האלה נעשו יותר ויותר עצמאיות, בה במידה החסיבה הלאומית, שהיא הרוב בארץ, השתלטה יותר ויותר על כל עמדות השלטון ועל כל ענפי החיים. רוב שואף להיות מאה אחוז. אנחנו ראינו את הדבר הזה. על גבינו חרשו החורשים בפולניה.⁸ יכול להיות שנגיע למשטר כזה של יחסים, שתהיה זאת ערובה הדדית לא

8 הגורמים הלאומנים הפולנים טענו, שהמיעוט היהודי בפולין (10%) גדול מדי ויש לצמצמו ע"י הגירה רבתי, למשל למדגסקר (ר' מאבק א-1, עמ' 19 הע' 14).

להשתלט. אבל זאת שאלה רחוקה עדיין. הדבר שאנחנו מוכרחים לחשוש לו כיום הזה הוא שאם תינתן האפשרות ללאומיות הערבית להקיף שטח יותר גדול כחטיבה אחת, היא עלולה להיות נוטה פחות, ולא יותר, לפשרה. איננו יכולים בשום פנים ואופן להתעלם מאפשרות כזאת.

אני אינני יכול להאריך יותר מדי, ולכן אני מתקשה לתבל את הדברים בציטטות משיתות, מדברים כתובים ומדברים שנאמרו בעל-פה. ואני אומר רק בנקודה זאת מה שהוגד לי פעם על ידי מנהיג ערבי אחד,⁹ כאשר ניסיתי לתאר לו את התיאוריה הראשונה. הוא אמר לי: "בדרך כלל, אין פדרציה אשר תבוא לעולם בין לילה. זה דבר ערבי, קודם כל, ולא אתם תסייעו לנו להקימה, וכיום עלינו לדאוג שכל אחת מהארצות האלו תהיה ארץ ערבית ותהיה ארץ עצמאית. אם כל אחד ואחד מאיתנו בארצו ימלא את חובתו זאת – אזי במשך הזמן, אולי, הארצות האלה תתאחדנה, ואז תהיה זאת פדרציה ערבית".¹⁰

לגבי פדרציה בתור עיקרון, בתור מטרה לעתיד – האם זה יביא התפשרות או לידי קיצוניות יתרה? יש פנים לכאן ולכאן. מבחינה זאת בשום פנים ואופן אין לנו לומר למפרע "לא", ובשום פנים ואופן אין לנו לאמר למפרע "הן". המקסימום שאפשר לדרוש מאיתנו, המקסימום המתאים לנו, ההולם את מצבנו בנקודה זאת, הוא שהשאלה הזאת תעמוד על סדר יומנו לבירור. אנחנו בהחלט רשאים וצריכים להשתמש באפשרות הזאת, להשתמש בסיסמה הזאת לשם בירור האפשרויות הטמונות בה. איננו יכולים בשום פנים ואופן לנקוט עמדה בשם תנועה, שאנחנו מחייבים את הדבר הזה.

אבל ישנה עוד שאלה לגבי הפדרציה – זהו תהליך בניינה וכיצד הדבר הזה ישתלב בתהליך בנייננו-אנו בארץ למעשה. וכאן הדברים מורכבים מאוד.

אם עינינו לעלייה גדולה – הדבר הזה מחייב שלטון. אחת היא אם תהיה זאת מדינה יהודית או תימצא איו תחבולה אחרת לשם הגשמת הדבר הזה. אבל השלטון שיקבל על עצמו את הגשמת הדבר הזה יהיה זקוק לאמצעים ממלכתיים גדולים לבצע אותו. ואם מדברים על פדרציה, אז כרגיל אצלנו, שכאשר מדברים על נושא אחד, שוכחים את הנושאים האחרים. מקבלים את עניין הפדרציה כדבר שיש לגשת אליו גישה חיובית ואפילו בכל הזהירות, ואז אומרים: לאט לאט, בהדרגה. ואומרים: לא נתחיל מפדרציה מדינית, אלא מפדרציה כלכלית.

מה פירוש פדרציה כלכלית? השלב הראשון, לכאורה, של פדרציה כלכלית זוהי אחדות המכס. ממה התחילה גרמניה? מ"צאלפערין".¹¹ היו המדינות הגרמניות מפורזות,

9 עוני עבד-אל-האדי. מזכיר הוועד הערבי העליון.

10 מדובר בשיחת מ"ש עם עוני עבד-אל-האדי ב-1937 (ר' יומ"מ ה', עמ' 91).

11 ברית מכס. התאגדות לגביית מכס של פרוסיה ומדינות גרמניות נוספות ב-1833.

והן הרסו את מחיצות המכס שביניהן והן בנו חומת מכס אחת שהקיפה את כולן כמו חישוק שמחבר את החבית. על גבי המסד הזה הוקם הבניין של אחדות פוליטית עד שהוקמה הקיסרות הגרמנית הגדולה. אז אומרים: "נתחיל מזה". מה זאת אומרת נתחיל מזה? אנחנו בארץ-ישראל רוצים להקים חקלאות אינטנסיבית, אנחנו בארץ-ישראל רוצים להקים תעשייה, אנחנו בארץ-ישראל רוצים לאחוז בכל מיני אמצעים שמייוחדים רק לארץ-ישראל, כדי להפוך אותה לארץ קליטה להמונים. היכן כאן בסיס בטוח לשיתוף בין ארץ-ישראל והארצות השכנות? אם החקלאות והתעשייה תחייבנה הגנה, אז הן תחייבנה הגנה, אולי, בראש וראשונה כלפי הארצות השכנות. אנחנו יודעים היטב את המשברים הגדולים בארץ-ישראל כתוצאה מהצפת הארץ בתוצרת מהארצות השכנות ואת התביעות של חקלאים יהודים וערבים שבאו לדרוש להטיל מכס על עגבניות סוריה ומצרים. היתה פעם אצלי משלחת כזאת. ובכן, הדבר מאוד לא פשוט.

ושוב, אכן הבוחן היא עלייה. שוב אנחנו יכולים להגיד, שנבחין בין שני שלבים: שלב הבניין המהיר של הארץ, אשר אז כל המבנה האדמיניסטרטיבי שלה וכל אמצעי השלטון שלה צריכים להיות רתומים לתעודה זאת, לאפשר ריבוי היהודים והתאחוותם, ושלב יותר מאוחר, במצב סטטי יותר, שאז אפשר יהיה להדק את הקשרים בין הארץ והארצות השכנות, ויכולה להיות פדרציה כמטרה אחרונה בתהליך הזה. אבל קשה מאוד להגיד שזה יהיה יסוד אשר יסייע לנו להגיע לכך למפרע.

אם לאור הדברים האלה אני אחזור לשאלת קבוצת "איחוד"¹², אז בנוגע ל"איחוד" ישנה תורה שבכתב וישנה תורה שבעל פה. ישנה הבטחה להעביר את התורה שבעל פה כולה או קצתה לתורה שבכתב. ההבטחה הזאת טרם נתמלאה. אנחנו מחכים למילויה. אינני יודע אם ההבטחה היתה ניתנת אלמלא היתה מתעוררת השאלה, כאשר נתפרסמה תוכנית "איחוד" ושם אין זכר כמעט לדינמיקה וכולה בנויה על סטטיקה. נאמר שם, אומנם, שהיישוב הוא "יישוב ההולך וגדל", אבל לא ברור איך ובאיזו מידה. אנחנו שמענו הצהרות מאנשי "איחוד" שהם בעד עלייה, בעד עלייה מתמדת, שהם אינם תולים את העלייה בהסכמת הערבים. שמענו הודעות כאלו. שמענו שהם נגד מיעוט יהודי לצמיתות. השאלה היא היכן ההצהרה הפורמלית והיכן כאן האמת הפנימית, הדגש שהאנשים מעמידים על הדברים.

השאלה היא אם יש או אין כאן ויתור על עלייה. אבל בעניינים מדיניים לא תמיד הכוונה מכרעת. לפעמים מכריע יותר הרושם. ואין ספק שכתוצאה מהופעת הקבוצה הזאת נוצר הרושם שישנם גורמים, גורמים חשובים באיכותם אך לא בכמותם, המוכנים לויתורים מרחיקי לכת והמוכנים לתלות את עניינינו בארץ בהסכמת הצד שכנגד. אני רק רוצה שיהיה ברור: כל החיוב לגבי החתירה המתמדת להשגת הסכמת הצד שכנגד – אם יש לזה איזה סיכויים שהם! אבל ברגע שנקודת המוצא היא השגת

הסכמת הצד שכנגד ובלעדיה אין לנו תקומה – אז עניין השגת ההסכמה אבוד! ברגע שנגיח כי אנגלים או אמריקאים יאמרו לנו: "עליכם ללכת ולהשיג הסכמת הצד שכנגד", אזי השגת הסכמת הצד שכנגד אבודה. אם האנגלים או האמריקאים יגידו: "אנחנו נתחשב בשני הצדדים ואנחנו נקבע מה שנקבע" – אינני יודע אם נקבל מה שהם יקבעו, אבל אם הצד הערבי ידע שכאן תהיה קביעה, הוא יחשוש שמא הקביעה תהיה לרעתו, ואז הוא יגיע בעצמו למסקנה שאולי כדאי לו להיכנס במשא ומתן לשם איזה עמק השווה. ברגע שהוא ידע שהלחץ הזה סר מעליו, שמוסרים לו לקבוע, ששולחים את היהודים אליו להשיג הסכמתו, אז פס כל עניין אצלו לתת הסכמה. היתה לנו דוגמה לכך ב"ספר הלבן". לאחר "הספר הלבן" נפסקה כל נטייה אצל הערבים להתפשר, באשר הם ידעו היטב שהם לא ישיגו מהיהודים יותר מאשר ניתן להם ב"ספר הלבן" ואז הם אוחזים ב"ספר הלבן", אם כי דורשים יותר, ואינם מעוניינים בפשרה עם יהודים. נכון, שיש הנחה אצל ערבים שלא יקום "הספר הלבן" משום שהיהודים מתנגדים לו. משום זה הם כל כך דורשים אצל הממשלה להגשים את "הספר הלבן". אבל זה לא מוליד אצלם רצון להתפשר עם היהודים.

כל הופעה של קבוצת "איחוד" או של אחרות, היוצרת אצל הערבים את הרושם שאצל היהודים מתגבר הלך-רוח לא לעמוד על זכויותינו המוחלטות, אלא לתלות את עניינינו בהסכמת הערבים – היא מבחינה זאת סותמת את הגולל על האפשרות של ההסכמה הערבית הזאת. זאת אומרת, על ידי הדברים האלה משיגים בדיוק את ההיפך ממה שהם שואפים אליו.

צריך שיהיה לערבים ברור שאין לנו כל חלום – שאנחנו חושבים את המחשבות על השתלטות מתמדת, על חיים על החרב לצמיתות בארץ הזאת, למחשבות טירוף. אבל צריך גם שהם ידעו שפה יש אגוז קשה, אשר בשום פנים ואופן לא יוכלו לפצח אותו. והופעה שלנו כלפי הערבים איננה יכולה להיות אך ורק הופעה של הטפה לשלום. היא מוכרחה להיות הופעה של הבלטת כוח. זה לא אומר הבלטת כוח דווקא מזוין, אם כי גם זה חשוב מאוד, אלא הבלטת כוח במובן הרבה יותר רחב. עלייה – זה הבלטת כוח. התיישבות – זה הבלטת כוח. ריבוי יהודים – הבלטת כוח. הופעת יהודים בחלקים שונים של הארץ – הבלטת כוח. הלך רוח בין היהודים שארץ-ישראל מוכרחה לתת תשובה לשאלת הגולה בממדים גדולים – הבלטת כוח. פעולה ענפה ונמרצת של יהודים, פעולה מדינית באמריקה, אנגליה, דרום אפריקה, בכל מקום – זה הבלטת כוח. אחדות של היישוב היהודי – הבלטת כוח. הצגת העולם הערבי בפני עובדה של רצון חיים של העם היהודי המכוון לארץ הזאת – זה, יחד עם הדגשת אי-האפשרות של חיים לדורי דורות בארץ הזאת בין העם היהודי ובין העם הערבי במצב של חרב איש ברעהו, של אי-האפשרות, של חוסר הצורך בזה – משני היסודות האלה יחד כיום צריכה להצטרף עמדתנו בשאלת הערבים.

חברים, אני רוצה לאמור מילים אחדות על הגיוס. קיבלתי שאלה האומרת: "האם יש תקווה שהגיוס שלנו יביא לידי כך, שבסוף המלחמה יעמוד לרשותנו כוח יהודי צבאי? במידה שהדבר הזה איננו בא בחשבון, וייתכן שאיננו בא בחשבון, באשר יהיה פירוק נשק, זאת אומרת תהיה דמוביליזציה – אזי מה הרבותא בגיוס? במידה שהאנשים שלנו מקבלים אימון – האם לא יוכלו לקבל את האימון הזה באמצעים פנימיים באופן יותר מכוון לתכלית? אם זוהי שאלה של מאמץ המלחמה – אז האין שדות אחרים של מאמץ שהם לא פחות חשובים מאשר גיוס, הווה אומר, שאותם האנשים שהם בתור חיילים שומרים על איזה מחסן או שעומדים ומחכים עד שיהיה להם להוביל קש – יכולים להיות יוצרים בבית ובחקלאות?"

תשובתי היא, קודם כל, שכל השאלות האלו מוצגות במישור אשר הוא קיים לחוד, ועניין הגיוס במישור לחוד. ואין כל נגיעה בין שני המישורים.

יכול להיות, שהקמת פלוגות שלנו – בסיטואציה מיוחדת בסוף המלחמה, אשר איננו יכולים לשער אותה מראש – תביא לידי הקמת כוח יהודי צבאי. זה יכול מאוד להיות. ולשם התקווה הזאת בלבד – כדאי הגיוס. אבל בשום פנים ואופן אין להסביר בזה את הגיוס. לא אלה היו המניעים הנפשיים העמוקים ביותר של הגיוס, ואני מרשה לעצמי לקבוע, שהמניע הנפשי העמוק ביותר של הגיוס היה הרצון להילחם בהיטלר, היה רצון להיות שותף למלחמה הזאת, גם אם זה לא מביא לידי יצירת כוח צבאי יהודי בסוף המלחמה בארץ וגם אם זה איננו נותן פרס פוליטי.

כאן שאלה אחת היתה, והיא מסקנית: "האם יש ביטחון שמעמדנו המדיני, כתוצאה מהמלחמה הזאת, יהיה בהתאם למידת הגיוס שלנו?" – אז אני אומר: אפילו אם זה איננו מביא לידי יצירת כוח צבאי יהודי, אפילו אם אין בזה פרס פוליטי, כבר היו אלפי בחורים ואלפי בחורות אשר רצו להיות במדים כדי שיהיה להם חלק ונחלה בצבא, כדי להילחם במלחמה הזאת נגד היטלר.

אני רוצה להציע לכם מסקנה: אילולא פעל המצב הנפשי הזה, אילולא הביא המצב הנפשי הזה לידי גיוס אלפים, כי אז מעמדו המוסרי של היישוב היה בלתי אפשרי. כי אז היישוב מבחינה מוסרית לא היה יכול להחזיק מעמד והוא היה נחנק בתוך הרגשת הקלון. והוא השתחרר מההרגשה הזאת על-ידי הגיוס. וזוהי הסיבה של מחיאות הכפיים לחייל, וזאת הסיבה של הנחת שיש ברחבי היישוב – אינני כולל כל פרט ופרט בתוך היישוב השעטנזי הזה – כאשר מזכירים לו פעולה של איזו פלוגה יהודית. וזה שמדליק מחיאות-כפיים כאשר מזכירים שיש פלוגה יהודית בחזית וכאשר, בכלל, פלוגה זוכה לכבוד ולתהילה.

אבל, כמו בכל דבר אנושי גדול, הגיוס מורכב מכמה וכמה עניינים. יש כאן צירוף של כמה וכמה מגמות. לחוד מהעניין המיוחד שיש ליהודים ושיש ליישוב היהודי בתור מרכז של הכרה, של מצפון, וגם של חופש לפעול בשם העם היהודי,

ישנה שאלה של הופעה בזירה הבינלאומית. וכאשר יש צבאות במזרח התיכון שבאו מרחוק ומקרוב, לא תיתכן אי-הופעת יהודים בין הצבאות האלה. אני לא רוצה להיכנס בהסברה יותר מפורטת, אבל גם אם לא כתוב "יהודי" [על סמל היחידות] ואם אין דגל, אז בכוח של התנדבות גדולה ובכוח של המסגרת שהצבנו הובלטה ישותנו במערכה הזאת קבל כל העמים שבמערכה.

אני אומר: פעל בזה יצר לאומי בריא של התבלטות. באשר אי-התבלטות פירושה טשטוש, פירושה מחיקה מהמפה. וליישוב כיישובנו, חצי מיליון, עם קטן לפי הממדים שבמזרח – ואולי עם לא כל כך קטן. המרוניטים, הערבים בעבר הירדן, הם גם כן חצי מיליון כל אחד – אבל שהוא מיצבור של שאיפות ושל הכרה של עם הרבה יותר גדול – בשבילו להיות מטושטש, לא להיות בולט לגמרי, זה שוב היה יוצר מחנק שהוא לא היה יכול להחזיק מעמד בו.

עוד חיוב אחד הוא הצורך והאפשרות שיש ליישוב הזה להתאחד מבפנים אגב הגיוס. אין ענף פעולה בארץ, אשר בו יהודים מתרבויות שונות, ממוצאים שונים, מזרמים שונים, מעמדות, מפלגות, פינות-ארץ, נפגשים ככה כמו שהם נפגשים בצבא. אינני אומר, שלמחרת כניסת האנשים לצבא נשכח הכל, נעלם הכל, הכל מיטשטש וההופעה שלהם כאנשי צבא מכריעה כנגד הכל. זה לא היה מציאותי אילו היה הדבר כך. אבל אני חוזר ואומר: באופן יחסי, בהשוואה, אין שום שדה חיים, אין שום ענף פעולה, אשר בו יהודים – כה שונים איש מרעהו – נפגשים במידה כזאת של שוויון ושל הכרת השוויון, כמו בצבא. ואני חושב שהתהליך הזה של ליכוד פנימי נמצא עדיין בראשיתו, שכל מה שהיה עד עכשיו לא היה אלא הקדמה, והתהליך הזה עוד לא החל והוא עוד יחל. אני חושב, שאנחנו עומדים בפני דבר-מה חדש כתוצאה של חיים בצבא. אודה לפניכם: אני, על כל פנים, רוצה בזה.

אנחנו עומדים בפני התבקעות איזה מעיין חדש בתוך חיינו בצבא. דווקא משום שאנשים עשו דבר-מה גדול, דווקא משום שאנשים, כדי שהם יחזיקו מעמד נפשי בצבא, מוכרחים להיות חיי-הכרה של חייל יהודי יום-יום, זאת אומרת, הם מוכרחים לאמר לעצמם יום-יום: "אני עשיתי את הדבר הנכון"; "אני אינני מתחרט על מה שעשיתי"; "אני חייל יהודי במלחמה נגד היטלר"; "אני עושה דבר יותר חשוב מאשר מישו אחר" – זה יוצר רקע נפשי לשינוי ערכין, והרקע הנפשי הזה הוא מכנה [משותף] נפשי לכולנו. ובמידה שייברו יסודות בעלי הכרה ומתנדבים מהכרה בתוך המגויסים – ילך ויתפתח הדבר הזה.

חברים, הוא הדין לגבי "הארגון" [ה"הגנה"] – צריך היה להיות הדין לגבי "הארגון" תמיד. אבל יש הבדל. "הארגון" בתור מסגרת יישובית כללית, בתור מסגרת שהעמידה לעצמה למטרה דבר אחד עיקרי מאוד – אולי דבר שאין עיקרי ממנו בראשונותו – שוב, אנשים אשר אומנם לא לגמרי נקרעו ממסלול חיים, אבל

כאילו כרתו ברית איש עם רעהו וכלפי איזו סמכות לאומית-יישובית, שמוכנים לצאת בכל רגע ממסלול חייהם וגם להקריב את חייהם, שגם הם חיים בהכרה הזאת ושגם אצלם ההכרה הזאת היא נחלת הכלל – גם "הארגון" הנהו כוח מלכד כזה. אבל צריך לדעת את ההבדל. קודם כל, זהו דבר מתמיד, של כל ימות השנה, וצבא זהו דבר קצר ביחס.

שנית, כאשר אתה בצבא אתה כל הזמן בצבא. זה לא תלוי אם יש לוועדת הביטחון תקציב בשביל הפלמ"ח או אין לה תקציב בשביל הפלמ"ח, זה לא תלוי אם אתה צריך לעבוד חצי זמן ולהתאמן חצי זמן בגלל סיבות תקציביות, משקיות או אחרות. אתה כל הזמן איש צבא.

ושלישית, זכינו שמלאכתנו נעשתה בידי אחרים. זכינו שמישהו אחר מגייס אותנו לצבא, בשעה של "ארגון" אנחנו בעצמנו מגייסים את עצמנו. ובוזה יש הבדל רציני בשאלת האחדות הלאומית-יישובית. אני מכוון לדברים ברורים מאוד. אני מכוון לפגישה עם הרוויזיוניסטים.

אין ולא תיתכנה לנו פגישות עם רוויזיוניסטים במסגרת "הארגון". יש לנו פגישה עם הרוויזיוניסטים, עם הנוער הרוויזיוניסטי, במסגרת הצבא. ואני רוצה לקוות שהפגישה הזאת עם הרוויזיוניסטים בצבא תביא ברכה, קודם כל לרוויזיוניסטים, אבל על-ידי כך לנו לכולנו. באשר אני אינני רואה את הרוויזיוניסטים לאיזה שבט בישראל, אשר תקנתו היא בהעמדתו באיזה מחנה של מנודים. הם בני ישראל כמונו, והם בשלב ידוע של התפתחותם נעקצו, נכנס בהם חיידק, ניתנה איזו דחיפה למהלך מחשבותיהם, נוצרו מושגים, נקבעו יחסים. זה התגבש, זה נקרא. אני אינני סבור, שאין מדרגת-חום שיכולה להתיך את זה. אני חושב, שתיכון, בכל זאת, איזו מדרגת-חום שתתיך את זה. אני אינני מטיף פה לפשרה עם הרוויזיוניסטים, אבל אני אומר: הרוויזיוניסטים – זאת אומרת בחורים יהודים שהלכו בדרך ידועה – יכולים גם ללכת בדרך אחרת. אפשר לחולל בקרבם תהליכים נפשיים. הם לא מחוסנים בפני זה. צריך לדעת איך לגשת אליהם. צריך לפתוח פתחים חדשים, צריך ליצור סגנון חדש של יחסים, של דיבור ושל השפעה.

אני אומר: זה ייתכן בצבא, באשר כולם התנדבו למטרה אחת או לאותן המטרות. כולם עומדים בפני אותן הבעיות, בעיות של חייל יהודי. לכולם יש אותה שאלה של כבוד יהודי או של עלבון, של פגיעה בכבוד. כולם סובלים מאותן קטנות וכולם נושאים את נפשם לאותן גדולות. כאן יש רקע. ואם יהיה מניע, ואם המניע הזה יפעל ויהיה מכוון למטרה, הוא עלול לחולל גדולות.

אבל אחזור לשתי השאלות: יהיה "פרס" או לא יהיה "פרס"? יהיה כוח יהודי או לא יהיה כוח יהודי? ובכן, אני רוצה לתלות את עצמי באילן גדול – באילן של ממשלת ארץ-ישראל. בחוגים ידועים של השלטון פה רווחות שתי הנחות: רווחת

ההנחה שאנחנו מתגייסים אך ורק לשם פרס מדיני. אילו היתה הנחה כזאת, ויחד עם זה היו [השלטונות] אומרים: "מה בכך, יחשבו להם [היהודים]. בסופו של דבר זה חלום-שוא, אבל בינתיים זה מועיל למלחמה, אז נגייסם" [זה היה דבר אחד], אלא שבינתיים הם מכבידים על הגיוס היהודי. הם רוצים לצמצם אותו. זאת אומרת שזה נכון, שאם אנחנו מתגייסים – אז יהיה לנו פרס מדיני.

וישנה דעה [בריטית] רווחת עוד יותר – [שאנחנו מתגייסים כדי] ליצור כוח צבאי למחרת המלחמה. לו היתה זאת הנחה שאין להתפעל מזה – אז יחלמו להם חלום-שוא, אנחנו נעשה [בתום המלחמה] דימוביליזציה ואז [הם] יישארו עם האבוס השבור [זה דבר אחד], אבל, אם בתוקף זה [הבריטים] מסיקים מסקנות הלכה למעשה, ומוזהרים נגד גיוס רחב ומלאים חששות נגד הגיוס העולה, אז אני אומר: מי יודע, אולי באמת יהיה דבר כזה?

אבל אני אינני בטוח, ולא הייתי מציע לאיש להיות בטוח, שכתוצאה מזה נקבל פרס מדיני וכתוצאה מזה יקום צבא יהודי. במה אני בטוח? שאלמלא עשינו את זה – היינו מקבלים קנס מדיני. שהיו מנצלים מלוא הניצול את עובדת אי-התגייסותנו. אני יודע, למשל, עד כמה ממשלה ארץ-ישראל "מעוניינת" באחדות היישוב או באחדות התנועה הציונית, אבל אני יודע עד כמה היא מומחית לנצל נגדנו את עובדת חוסר האיחוד של היישוב והתנועה הציונית. אנחנו מתארים לעצמנו עד כמה הממשלה "מעוניינת" בזה שנתגייס. אבל אנחנו יודעים עד כמה האדמיניסטרציה הזאת היתה מנצלת נגדנו את אי-ההתגייסות שלנו.

ולגבי כוח יהודי צבאי – מי יודע? איננו יכולים לנחש עתידות. הכל ייתכן. היינו נותנים את הדין בפני ההיסטוריה אילו בשעת-רצון לא היינו מוכנים, או לא עשינו את המקסימום שיכולנו לעשות כדי להיות מוכנים. אני מתאר לי, שבחוג זה אין לחזור על הלכות-יסוד שאיננו יכולים להשליך את ייבנו אך ורק על המסגרת הצבאית, אלא לטפח כל הזמן את כוחנו העצמי לצורותיו השונות ולגילוייו השונים, החיצוניים והפנימיים. אבל זה שבתקופת המלחמה אי-אפשר היה להזניח את ההודמנות הזאת – אני חושב, שגם זה היה ברור.

ועוד אני רוצה לומר: יבואו ימים והמלחמה הזאת תיהפך לנחלת העבר. אינני יודע איך העולם ישקף עליה, איך הוא יחשוב עליה, אם בחריקת שניים או בתנועה גדולה בלב. אבל היא תהיה חוויה ההולכת ונצרבת עכשיו ונחתמת בנפשו של הדור הזה. וזה היה מצב נפשי משונה מאוד בשביל יישוב כיישובנו, כגברים כנשים, אילולא היה לו חלק בחוויה הזאת.

ברור שיש מאמצי מלחמה אחרים. ברור שישנה חקלאות, תעשייה, מדע, טכניקה. בכל הדברים האלה עובדים בשביל המלחמה. אצלנו חקלאות מוקפת הילה של זוהר. זה אצלנו מפעל חלוצי. בין אומות העולם – חקלאות זאת עבודת יומיום, עבודה

מפרכת לפעמים, משעממת וכולי. והחקלאות ביחס לצבא זאת שאלה של הזמנת תפוחי אדמה, של הזמנת ריבה. ולפעמים מקבלים תפוחי אדמה טובים ולפעמים מקבלים תפוחי אדמה גרועים מאוד, וכתבו על זה מכתב תלונה לסוכנות היהודית, ותובעים משקים לפני כס הסוכנות למשפט כבוד מבחינת האחריות הלאומית. בשביל מקום כמו גבעת ברנר או כמו אשדות יעקב, גם בשביל "עסיס" ברמת-גן – הרחבת המפעלים של תעשיית ריבה ושימורים זה מפעל חלוצי יהודי, עבודה עברית, גילוי אפשרויות חדשות של ניצול פירות הארץ. כל זה מצטרף למאמץ החלוצי. אבל בצבא מזמינים ריבה בהודו ומזמינים ריבה במצרים ומזמינים ריבה באנגליה, שאין שם מפעלים חלוציים. והצבא ניגש ל"עסיס", לאשדות יעקב ולגבעת ברנר באותה אמת-מידה. ובכן ישנה ארץ הודו והיא, לכל הטוב, ניטרלית במלחמה הזאת, אך שם נעשה מאמץ מלחמתי כביר, כלכלי. כל בתי החרושת עובדים. בתי החרושת למאות הוקמו שם בימי המלחמה. מדוע? מפני שכדאי למכור סחורה. אם הצבא קונה הוא משלם מחיר טוב.

נצא ונראה עד כמה ממשלת ארץ-ישראל איננה מחמיצה כל הזדמנות, כדי להדגיש את חשיבות מאמץ המלחמה הכלכלי ולהעדיף אותו על פני מאמץ המלחמה הצבאי. אבל מה היה לו הסתפקנו רק במאמץ המלחמה הכלכלי? היו אומרים שמכרנו תפוחי-אדמה במחיר טוב, נהנינו מהמלחמה הזאת, נבנינו ממנה. כאשר יש גיוס לצבא – רק בזכותו המאמץ הכלכלי הזה נהפך למאמץ מלחמה ולא למאמץ מלחמה של רווח בלבד. מפני שאז יש עם העומד במערכה בכל הגזרות של החזית – גם בעורף, גם בחזית, גם עם נשק ביד, גם כיצרנים בשדה ובבתי החרושת וכאנשי מדע במעבדות. כל העם עובד למלחמה.

אבל כל זה נהפך למאמץ של עם בזכות הגיוס, בזכות זו שיש פלוגות צבא. טלו את פלוגות הצבא – ואז יישארו תושבי פלשתינה-א"י, אשר בהזמנת הממשלה עובדים ומרוויחים היטב ומפיקים תועלת חומרית מהמלחמה הזאת.

מילים אחדות בשאלת העלייה. ברור שבעולם כולו גיוס, מאמץ מלחמה, פירושם ניצול מקסימלי של כוחות אדם שישנם בעין וחלוקתם היעילה והמושכלת ביותר. ובשום מקום בעולם – זה קצת קשה לומר, אבל נדמה לי בשום ארץ מארצות הדמוקרטיה, אם בזה לכלול גם את רוסיה הסובייטית – אין חושבים על פתרון השאלה על ידי העברת אוכלוסין ממקום למקום. מפני שאני בטוח, שהיטלר עושה את זה. אבל אנחנו במצב מיוחד. אנחנו ארץ שלפני המלחמה היתה ארץ עלייה והיא גם בימי המלחמה ארץ עלייה. כי מתחילת המלחמה עלו עולים ברישיון ומעפילים רק קצת יותר מ-30 אלף. והדבר הזה אפשרי גם עכשיו. ובשבילנו זה קודם כל עניין העלייה. אבל בשביל השלטון זה צריך להיות עניין של מאמץ המלחמה. ויש כאן נקודה, שבה האינטרסים עולים בד בבד. אתם בוודאי יודעים למה מכוונים הדברים.¹³

יש לנו רורבואר אחד גדול של כוח אדם, אשר אם יעלה בידנו להביא לפחות חלק ממנו אפילו, הנה בזה תושגנה שלוש מטרות: ראשית יינצלו בני אדם ממוות פשוטו כמשמעו. שנית, תהיה תגבורת למאמץ המלחמתי הכללי, באשר אנשים אלה במקום הימצאם אינם שותפים למאמץ המלחמה. שלישית, תהיה עלייה יהודית לארץ. והמקור הגדול הזה של כוח אדם אלה הם יהודי פולין הנמצאים כפליטים ברוסיה הסובייטית והמרוכזים בטורקסטן ובאוזבקיסטן של רוסיה הסובייטית.

כדי שהדבר הזה יושג יש להתגבר על שלושה מעצורים: המעצור הראשון והעיקרי הוא יציאה מרוסיה. המעצור השני בקושי – זה מעבר לארץ-ישראל. המעצור השלישי – זאת הכניסה לארץ-ישראל. כרגע המצב הוא שהדבר איננו מתעכב בגלל חוסר רישיון כניסה לארץ-ישראל. אני אינני רוצה לומר, שאילו היה עולה בדינו להוציא מרוסיה רבבות פליטים, היינו מקבלים עבורם רבבות סרטיפיקטים. על כל פנים, כיום לא יכולנו לקבל יותר מ-35-37 אלף סרטיפיקטים, כי רק זה נשאר לנו על פי "הספר הלבן".¹⁴ כיום לא זה המעכב. אם קיבלנו בפעם הקודמת 700 רשיונות, זה היה משום שיכולנו להוכיח כי אנו יכולים להביא 700 נפש, ואז קיבלנו מייד 700 רשיונות. עצמדו לתת לנו 200. ואנחנו הוכחנו שיש לנו עוד 500 – ומייד נתנו לנו עוד 500. אנחנו לא הבאנו 700. אם אנחנו קיבלנו עכשיו 1,000 זה מפני שיכולנו להוכיח שנוכל להביא 1,000. אבל, הוכחה לחוד והגשמה לחוד. לו יכולנו להוכיח שנוכל להביא 2,000 – היינו מקבלים 2,000.

אני נשאלתי בנוגע ל-1,000 אלה. אין שאלה של מלחמה נגד "שדיוול" בלתי מספיק. מפני שה-1,000 האלה ניתנו בחשבון של 800 רשיונות לילדים ולנוער ו-200 למבוגרים. והרשיונות האלה עם המעט שנשאר מהפעם הקודמת – זהו בערך מה שדרוש כדי להעביר את כל הפליטים הנמצאים כיום בטהרן, הבאים בחשבון בשביל ארץ-ישראל. והו המצב.

אבל אנחנו עוד לא התגברנו על הקושי להביא אותם לארץ-ישראל, כי בין טהרן וארץ-ישראל יש ארץ אחת הנקראת עיראק המסרבת לתת ויזות מעבר, כי ממשלת נורי סעיד, אשר היא נאמנה לאנגליה ושבגלל זה היא כה בלתי פופולרית בעיראק והיא חיה על הר געש,¹⁵ איננה רוצה שנוסף לכל אבני הבליסטראות שאפשר ליידות בה, שיוזקו בה גם את האבן הזאת ויאמרו שגם לעלייה היהודית לארץ-ישראל הם סייעו על ידי מתן ויזות טרנויט. ועוד לא ברור אם ואיך נתגבר על הקושי הזה. יכול להיות שבשביל ילדים יהיה יוצא מן הכלל. קשה לשער שזה יהיה בשביל מבוגרים.

13 הכוונה, כנראה, להצעה לגייס לצבא הבריטי עולים בלתי ליגליים הנמצאים בא"י ולהקנות להם מעמד חוקי ואזרחות ארץ-ישראלית.

14 ר' על כך לעיל מסמך 101 הע' 5.

15 לאחר המרד האנטי-בריטי בהנהגת רשיד עלי אל-כילאני באפריל 1941 (ר' מאבק א-1, עמ' 46).

אינני יודע. יכול להיות שיעלה להתגבר על הקושי הזה ולהביא אותם באוויר. זה יהיה, אגב, זול יותר מאשר בדרך מעבר אחרת. אינני יודע אם נתגבר על הקושי על ידי זה שנשיג מאנגליה אפשרות שנעביר אותם באוניות מהמפרץ הפרסי מסביב לחצי אי ערב, או דרך טורקיה, ששמה הדרכים משובשות מאוד. אין דרכי מעבר נוחות מפרס לטורקיה. דרך המלך היא מטהרן לבגדאד. אבל יש לדעת, שאנחנו יכולים להימצא במיצר בנקודה זו. אבל שאלת השאלות היא יציאה מרוסיה הסובייטית. אני אינני רוצה להכניס אתכם בסככי הבעיה הזאת. אבל יש לנו כאן עניין עם שני גורמים: הגורם הפוליטי והגורם הסובייטי, והסכרה המכרעת היא, לעת עתה, שהקושי העיקרי הוא לגבי השלטון הסובייטי. ויש כאן עניין שאנחנו רגילים לו בעמנו, שיש חשבונות בינלאומיים שונים וסבכים בינלאומיים בין השלטון הסובייטי ובין מדינת פולין, זאת שהיתה וזאת שתהיה, והיהודים נופלים כקורבן.

לפי גירסה אחת, והיא הגירסה המכרעת בידנו לעת עתה, השלטון הסובייטי רואה את יהודי פולין כאזרחי רוסיה והוא מתיר את הנדר רק לפולנים ממש ולא לבני המיעוטים: האוקראינים, הבילורוסים והיהודים, וזהו חלק מהמדיניות של השלטון הסובייטי שמגמתו היא דה-פולניזציה של פולין המזרחית. אבל ייתכן, שלו הפולנים היו דואגים יותר ליהודים, היו יכולים להתגבר על הקושי הזה. כנראה שהשורש העיקרי נעוץ בעמדתו של השלטון הסובייטי. ומתנהלים בירורים בלונדון, בווינגטון ואולי גם במרכזים אחרים, אם יעלה הדבר הזה, אז יפתח פתח לעלייה יותר גדולה בימי המלחמה, אולי לעלייה גדולה באמת. אם נניח שנוכל להעלות 10,000 נפש, זה כבר דבר גדול. אבל אולי גם 20,000-50,000. אין לדעת.

אבל בעיית מצבו הנפשי והגופני של החומר הזה היא חמורה מאוד, חמורה בתכלית. האנשים נמצאים לאחר תקופה ממושכת של חיי רעב למחצה ורעב לגמרי, לאחר תקופה ממושכת של חיי "פְּרִיָּה" [מגורים], בכלל, של יצורים מהעולם התחתון, של מתפרנסים בפירורים ברחוב, מנדבות, גם מגניבות, של אנשים אשר אבד להם כל יקר וקדוש, קודם כל מפני שלרבים מהם אבד כל היקר, אבדו בני משפחותיהם. אלה הם אנשים מרי נפש ומאוכזבים בתכלית, כך שאנחנו מקווים שאוויר ארץ-ישראל לא רק מחכים, כי אם גם מרפא והוא יחזיר אותם לאיתנותם גם הנפשית, הגופנית והרוחנית. אנחנו אומרים לגבי האנשים האלה שהם ייכנסו מיד לשורות היצרנים. מי יודע אם יוכלו? אף על פי כן, יש גם תופעות מרהיבות מאוד של אנשים, אשר ידעו להחזיק מעמד בתוך ים הסבל הזה והתנאים הבלתי אנושיים שרק בימי המלחמה יכולים להיות כאלה. ועל כל פנים, אין זה מרפה ולו גם לרגע קט את ידנו למאמצים למען האנשים האלה.

אני רוצה מיתר העניינים להסתפק רק בשאלות הנוגעות ל"ארגון". נשאלתי ביחס לתפקידו של "הארגון" לקראת הימים הבאים. אני מניח שזוהי הנחה קבועה

אצלנו, שאנחנו רואים ב"ארגון" לא רק את כוח ההגנה על ביטחון היישוב, על חייו ועל רכושו, אם כי, אולי, לא למותר להדגיש את הנקודה הזאת ולא למותר להעיר שלא ייתכן בשום פנים ואופן, שמשוה יסיח את דעתנו ואת המאמצים שלנו מן המטרה הראשונית הזאת: להחזיק את "הארגון" תמיד במצב הכן, במצב של מקסימום יעילות וכושר למלא את התפקיד הראשוני הזה.

אבל באותה תקופה שבה אנחנו נמצאים, אנחנו איננו יכולים להסתפק בדבר הזה בלבד. אנחנו איננו יודעים כיצד יפלו דברים וכיצד הם יתפתחו. אין אנו, בכלל, להוטים אחרי שימוש בכוח. ו"הארגון" קיים על מנת שלא יהיה צורך להשתמש בו במובן זה. אבל איננו יודעים לאיזה מצבים אנחנו עלולים להיכנס. ואנחנו צריכים להביא בחשבון מצבים שבהם נזקק לדבר הזה כדי לעמוד על נפשונו, ולעמוד על נפשונו במובן הרחב של המילה – זאת אומרת לעמוד על נפש מפעלנו, על נפש תקוותנו.

ודבר אחד ברור: שבמידה שיהיה צורך להגן לא רק על חיים ורכוש, אלא להגן על התקווה – התפקיד הזה יוטל על "הארגון". היישוב היהודי והתנועה הציונית לא יצרו לעצמם שתי מסגרות שונות של כוח – מסגרת אחת לשמירת הביטחון ומסגרת אחרת [פלמ"ח] לאיזה תפקידים מיוחדים, כי הדברים קשורים קשר אורגני. הם קשורים קשר אורגני מצד שאיפתנו, הם קשורים קשר אורגני מצד השתלשלות המאורעות החיצוניים. ואותו הגוף היישובי הרחב המגוייס, שצריך להיות מאומן ומצוייד, צריך לעמוד הכן למילוי כל התפקידים אשר יוטלו עליו על-ידי הסמכות הלאומית.

ולקראת סוף המלחמה אנחנו צריכים להביא בחשבון מצבים מסוכנים ומורכבים מאוד. אינני יכול להיכנס בניתוח יותר מפורט של הדברים. הדברים ממילא לוטים בערפל גדול. איננו יודעים איך ימצא סוף המלחמה את העולם. יכול סוף המלחמה, גם במקרה של נצחון הדמוקרטיות, להיות מלווה בלאות גדולה מהמלחמה הזאת, בריאקציות שונות. זה יכול למצוא את האימפריה הבריטית חלשה מאוד, זה יכול למצוא את אמריקה חוזרת לאיזולציוניזם. הדבר כשלעצמו יכול להוליד יצרים חדשים, לעורר כוחות צוררים שונים כאן בסביבה, להרים ראש ולהפוך את עמידתנו כאן למלחמת התגוננות לא רק על חיים ורכוש, אלא למלחמה מדינית חמורה מאוד. וכמו בכל מלחמה, יש תכסיסי התקפה שהם הגנה ויש הגנה שמביאה התקפה. וגם כאן יכול להיות כך.

יכול להיות גם מצב הפוך: לא לאות, אלא כוח רב, נכונות לפתרונות גדולים. והדבר הזה יביא לידי היאבקות מדינית גדולה. הכרחי שבהיאבקות הזאת יובא בחשבון הכוח הממשי שלנו בכל גילוייו: המשקי, הטריטוריאלי והצבאי. וכדי שזה יובא בחשבון – זה מוכרח להיות, מוכרח להיות קיים, מוכרח להיות נכון לפעולה. יכול להיות גם מצב יותר מסוכסך: שתהיה אותה לאות, אותה חולשה ואותה הסתלקות מתוכניות גדולות, אבל דווקא בארץ-ישראל יספיק [לבריטניה] הכוח

להחזיק מעמד ויהיו חיפושי דרכים חדשים להתפייס עם הצד שכנגד על חשבוננו. ואנחנו ניתבע לגילוי של כוח כדי למנוע בעד התפייסות כזאת. גם זה אפשרי. באחת, "הארגון" הוא חלק בלתי-נפרד ממערכת הכוחות המדיניים שלנו במערכת. גם תפקידו הביטחוני מעמיד אותו במערכת הכוחות המדיניים שלנו. באשר ברור מה היה מעמדו המדיני אילו לא גילינו את הכוח שגילינו, ושנחנו יכולים לגלות, בזמן של התקפה על חיים ורכוש. אבל תפקידו בתור אחד מהכוחות המדיניים שלנו רחב מזה.

הדבר הזה, בין הרבה דברים אחרים, מחייב שתיים: מחייב אחדות היישוב, בעניין זה על כל פנים, אחדות מקסימלית של היישוב, ומחייב סמכות לאומית מרכזית. ואני רואה ביטוי לשני ערכים אלה בשני דברים, שנקבעו הלכה למעשה במשך התקופה האחרונה: מצד אחד קיומו של "ועד הביטחון היישובי". אומנם הוא ועד לא קטן, מסורבל למדי, אבל הוא ועד פעיל, הוא ועד המתאסף בקביעות, כמעט שבוע שבוע, למרות גודלו, וחבריו – שאין זאת אומנותם להיות חברי "ועד הביטחון", אלא הם עסקנים או אנשים המטופלים בעסקיהם, בענייניהם ואנשי מוסדות ואנשי נקודות יישוביות ואנשי עסק העומדים בראש העניינים – ניפנים לדבר הזה. אני רוצה לציין, שתמיד עניין של "ועד הביטחון" דוחה אצלם כל עניין אחר, והישיבות תמיד מתנהלות במעמד של רוב גדול של החברים ולעתים קרובות של כל החברים, וב"וועד" מתבררות שאלות של מדיניות הביטחון שלנו.¹⁶ מתבררות השאלות כמו להחזיק או לא להחזיק בפלמ"ח ולאיוזה תפקיד לכוון אותו, להכריז על "מגבית ההתגייסות" ובאיוזה מידה להכריז עליה ולמה להקדיש את כספיה, איך לקבוע את התקציב הרגיל של "הארגון", מה להגביר בתקופה זאת או אחרת. זה מתברר בוועד הזה, וזה נותן אפשרות של משענת יישובית רחבה ל"ארגון" ולפעולתו. זה יוצר נושא לאחריות היישוב בעד "הארגון" ואחדות היישוב בפעולה זו.

הדבר השני, שנקבע במשך תקופה כבר יותר ממושכת, הוא סמכותה של הסוכנות היהודית – באופן יותר צר, של המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית – לגבי "הארגון". המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית זה האורגן העומד בקשר מתמיד עם המוסד העליון של "הארגון" באמצעות רמ"א [ראש מטה ארצי], והוא הצינור, או יותר נכון המכשיר, לנתינת הוראות, לפיקוח מתמיד ששום דבר מכריע לא יעשה אלא על דעת המוסד הלאומי המרכזי.

ההצירוף של שני הדברים האלה יחד הכרחי ל"ארגון" ולפעולתו הרחבה לעתיד. להלכה תיתכנה כאן התנגשויות ויהיה צורך בהכרעה. למעשה, אני רוצה לציין, כי במשך כל תקופת קיומו של "ועד הביטחון", אם כי מובטחת לסוכנות היהודית, לפי

16 על הוועד ר' מסמך 4 הע' 3.

הקונסטיטוציה, ההכרעה בכל השאלות של מדיניות רבתי של "הארגון", ואין צורך לומר לשאלות המדיניות הנוגעות ל"ארגון", לא היה צורך לסוכנות היהודית להשתמש בזכות הזאת של הכרעה ושל וטו.

אבל לפעולה מוצלחת במסגרת ארגונית זאת הכרחיים שני דברים: הכרחי רצון מצד הנושא המרכזי לשיתוף כל חוגי היישוב בידיעת העניינים ובאחריות, והכרחית נכונות של כל חוגי היישוב לקבל עליהם את דין המרות של המוסד הלאומי המרכזי הפועל לא רק בשם היישוב, אלא בשם העם כולו, והמכוון את הוועד. על כל פנים, חובתו לכוון את מעשיו לפי צורכי העתיד של העם כולו.

על מצבנו המדיני

משה שרתוק: אם ניתנת לעם היהודי אפשרות להישען על גרעין של כוח מגובש שיש ביכולתו לתרום תרומה למאמץ המלחמתי, הרי זה פרי עבודת הבניין בארץ בין שתי המלחמות. כל מערכת כוחותינו העומדים עכשיו לרשות המלחמה היא, מראשיתה ועד סופה ולכל ענפיה יחד, פרי העלייה העברית, העלייה הציונית לארץ. שליחינו במערכה הצבאית, כוח הייצור שלנו בחקלאות ובתעשייה, כוח הטכניקה והמדע שלנו, כל אלה הם יצירי העלייה. במידות העלייה העברית לארץ ב-60 השנה האחרונות, וביחוד במחצית היובל האחרונה, נמדדת תרומתנו במלחמה זו והאפשרות לשאוב תגבורת, כוח רב איכות ולא מבוטל בכמות, מתוך ארץ זו שבמרכז המזרח התיכון. מאמץ מלחמתי זה הוא קודם כל חובה לעצמנו. הוא חובתנו לעם היהודי כולו, שבשליחותו, בשמו ולמענו אנו חיים ופועלים כאן. במאמץ מלחמתי זה תלוי גם עתידנו המדיני. אין כאן שאלה של חוזה, של גמול לפעולה, אבל בשעה זו שכוחות העולם מכוננים למטרה אחת, כשכל עם ועם מגייס את כוחותיו ומפגיץ את ישותו ואת תביעתו לעתיד על ידי גיוס כוחותיו והעמדתם במערכה – זה צו גם לנו. אם כך אומות העולם, הקיימות גם אם הן משועבדות כיום, אנחנו העומדים במערכה קשה על עצם הכרתנו בעיני העולם – על אחת כמה וכמה.

מאמץ מלחמתי זה לא יגיע למלוא הצלחתו ויעילותו אם נעמוד לבד. אנו זקוקים לעזרה ולשיתוף. כשם שאחרים זקוקים לנו כן אנו זקוקים להם. אין אנו יכולים לשתף את עצמנו כיחידים, כי אם כחטיבה לאומית, מאורגנת, בתור יישוב הנושא בחובו את ההכרה של שליחות בשם העם כולו, יישוב שבראשו עומדים מוסדות אשר בנו אותו, אשר ניהלו אותו, היודעים את היכולת הגנוזה בו, המדברים בלשון המובנת לו ולהם מסילות ללבו. אני משער, כי השלטונות יודעים היטב, שלסוכנות היהודית אפשרויות גדולות של ארגון, של השפעה. מהמפעלים שהממשלה הכניסה אותם לרשת בתי החרושת בעלי ערך מלחמתי, קיבלו 51% מקרן היסוד עזרה להקמתם, ברם, אין רצון [בממשלת א"י] לשתף את הסוכנות היהודית במידה זו, להכניסה לפני ולפנים. הממשלה ניהלה בימי המלחמה מדיניות של עלייה שהיתה מכוננת לשמור רשיונות עלייה לתקופה שלאחר המלחמה,² כדי להרחיק את יום ההכרעה לגבי "הספר הלבן". המסקנה היא שהמאמץ המלחמתי שלנו, ההכרחי לגופו של העניין, הוא גם חלק

1 מועתק מ"דבר" 1.10.1942, שם נאמר: "במרכז הכינוס הציוני היתה הרצאתו של משה שרתוק ובה שלושה חלקים עיקריים: השתתפותנו במאמץ המלחמה, תוכניתנו הפוליטית ותגובה על השקפות קבוצת 'איחוד' בשאלה הערבית".

2 כלומר 75,000 רשיונות עפ"י 15,000 רשיונות לשנה לתקופה של חמש שנים.

מהמערכה המדינית. השלטון מסייע ביישוב. הוא מכיר בִּיש ורוצה להפיק ממנו את מלא התועלת האפשרית. לאחר שנגיע להוות כוח בארץ, יהיה הכוח הזה נושא של שיתוף פעולה, משען ותרופה שלנו, והעולם יכיר בו. מה שדרוש לנו זוהי לא עבודה על אחריות עצמנו מתוך התגברות מתמדת על מעצורים חיצוניים. דרושה לנו עזרה פעילה. אנו מצווים לחגור את כל מאמצי כוחנו ולהשיג את מקסימום העזרה, להביא לידי מיפנה חדש בהיסטוריה הציונית כמיפנה שחל בימי המלחמה העולמית הקודמת. בשעת היתוך דפוסים נפתחת הזדמנות היסטורית חדשה לעם העברי. המנוף נתון באופיה העולמי של שאלתנו, בלחצה על קברניטי המדיניות העולמית בבואם לחרוץ את משפט העולם לאחר המלחמה הזאת. באחריותם אם יתעלמו מהשאלה הזאת, או אם ינסו לפתור אותה פתרונות מתעים. לקח המלחמה הזאת הוא נגד בידוד ארצות, בעד אחדות העולם, בעד שיתוף כל הגורמים המכריעים בפתרון שאלות עולמיות. העובדה הזאת נותנת רקע להעמדת השאלה היהודית מחדש כשאלה עולמית, להעמדת פתרונה הציוני כפתרונה היחיד. הרקע הזה נותן את האפשרות לתבוע דבר גדול לעם היהודי מיד לאחר המלחמה. הדבר הגדול הזה הוא הדבר הישן-נושן – הוא עלייה לארץ ישראל שנחיה בה מתוך אפשרות של קביעת תנאי חיינו, ולא מתוך הסתגלות מתמדת לתנאי חיים הנקבעים על ידי אחרים.

איננו מתעלמים ממצאות כוחות מתנגדים, אך אנו מאמינים שיבוא יום ויהיה שיתוף פעולה עם הערבים בארץ ובארצות השכנות. אין חזוננו ריב עולמי גזעי. אפשר לחיות אחרת. אבל לשם כך צריך, קודם כל, לחיות. אנחנו מוכיחים על ידי משטר בנייננו, על ידי אופי חיינו בארץ ישראל, שפנינו אינם למלחמה אלא לשיתוף. יש ערך להסברה, אבל היא לא תכריע. יכריע כוח החיים ויצירת עובדות חיים.

המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית השקיעה ומשקיעה מאמצים רבים, וגם אמצעים לא מעטים, בהוראת השפה הערבית ליהודים. נתנו את דעתנו על מצב ההוראה של השפה הערבית בבתי ספר. קבענו לנו מטרה שלא יהיה יישוב עברי, ואף הקטן ביותר, שמחוסר ידיעת הלשון הערבית ומחוסר בקיאות במנהגי הערבים, לא יוכל לבוא ביחסי שכנים כנים וידידותיים עם הסביבה הערבית. [בתחום זה] מתנהלת פעולה זה שנים אחדות והיא מתרחבת והולכת. אבל הבעיה איננה בעיה של יחסי שכנים, אלא של פגישת בין שני עמים. כל מי שמציג את בעיית יחסי היהודים והערבים כבעיית יחסי עמים היושבים כבר בארץ, כל מי שלא נזהר בלשונו בעל פה ובכתב ונותן אפשרות לפירוש כזה לגבי הנחתו היסודית, לגבי [נקודת] המוצא שלו, מסלף בידועים ובלא יודעים את דמות הדברים. כי הבעיה שאנחנו עומדים לפניה אין דומה לה כיום בעולם. זוהי בעיה בין העם היושב כבר בארץ ובין העם העומד לעלות לארץ. עובדת כוחנו בארץ היא התנאי הראשון לאפשרות של הסכם.

ובסגנון זה צריכים לדבר הכל. אם מופיעים סגנונות אחרים, אז יוצא שזהו לא דווקא רצון החיים של העם היהודי, באשר יש גם יהודים המדברים על עלייה מוסכמת, או לפעמים שוכחים לגמרי לדבר על עלייה. מי שמופיע בשעה כזאת כוותרן, משרת שירות רע את ההסכם.

משונה מאוד שדווקא בימים אלה יכול לקרות, שמתוך הארץ יטיפו לנו מוסר מבפנים ויתחילו להסביר לנו, שאין מטרתה העיקרית של הציונות לפתור את שאלת צרת הגולה. אומרים לנו: ציונות פירושה דבר חיובי, לא דבר שלילי. ציונות פירושה התאחדות שבלב עם ציון, ציונות פירושה יצירת יישוב בארץ, שבו יוכלו אותם היהודים שיחיו בה לחיות חיים יהודיים על יסודות מוסריים, על יסודות של צדק, ושלא יעלה בידנו להוכיח שגורלה של ארץ מסוימת יכול להיות נקבע אך ורק מתוך לחץ הגורמים הפועלים בפינות רחוקות בעולם. מה מאוד משונה הדבר, שהדברים האלה נשמעים מפי אנשים, ובשם אנשים, החייבים את הצלתם האישית לכך שאך ורק מתוך השפעת גורמים בארצות שונות, שאין להם קשר עם ארץ ישראל, הוכרע דינה של הארץ לשמש להם מקלט.³

אטימת אוזניים לקול הדם הזועק כשצרת ישראל היא האויר שאותו אנחנו נושמים, כשצרת ישראל אינה מניחה לנו לישון בלילות, לומר לנו שאין הציונות קיימת כדי לפתור את שאלת צרת ישראל, ולנחם אותנו בזה שהציונות היתה קיימת גם אילמלא צרת ישראל – פירוש הדבר אטימת אוזניים לקול הדם הזועק.

איננו יודעים אם נזכה במאבק המדיני הגדול, אבל כמו כל צבא היוצא למערכה עלינו לחזק איש את יד רעהו, לחזק את נפש העם היהודי, להחזיק מעמד יחד בשעה קשה, להחזיק מעמד ולעמוד על נפשנו. קודם כל, יכולת של עמידה. שנית – אחדות. לא די בעמידה גם אם יש עימה אחדות. הכרחית פעולה, פעולה גם בזמן הקשה ביותר והכרחיים מכשירי פעולה. אופיה המדיני החיצוני של התנועה הציונית נקבע על ידי עובדות כמו הקונגרס [הציוני], נציגות לאומית, משא ומתן של הנציגות הזאת עם שליטי תבל. מהותה המדינית הפנימית של התנועה הציונית נקבעת על ידי זה שהיא עלתה על דרך פעולה, שהקימה את הבנק [אפ"ק], את הקרן הקיימת, ואת המשרד הארץ-ישראלי, שניגשה להתיישבות, שבסוף המלחמה [העולמית הראשונה] הקימה את ועד הצירים, אחר כך את ההנהלה ציונית, אחר כך את הסוכנות היהודית, שהקימה את קרן היסוד – שהחלה לפעול על דעת עצמה. היא אינה שואלת ואינה מחכה – היא עושה תוכנית וניגשת לביצוע במידה שרק ניתנת לה האפשרות. קרן היסוד והקרן הקיימת הן מכשירי היסוד במדיניות שלנו, באשר הן ביטוי לרצון החיים של העם היהודי, לרצון חיים המתלבש בפעילות.

3 הכוונה לראשי אגודת "איחוד", שרבים מהם עלו מגרמניה לאחר עלות הנאצים לשלטון שם.

המפלגה במבחן

משה שרתוק: הננו תנועה צעירה מאוד, ולא תנועת הפועלים בלבד צעירה היא, אלא התנועה הציונית ותנועת בניין הארץ תנועות צעירות הן – בנות שישים שנה. פרקי זמן אלה אפשר אינם מספיקים עדיין כדי שנסמן בהם בביטחון קווים היסטוריים. לפעמים נדמה לנו, כי אנחנו יכולים לקבוע הנחה יסודית, שההפתחות תלך לפי קו מסוים ושהקו הזה לא יישבר. אבל בימים של חליפות ותמורות חובה היא לבדוק את הנחות היסוד שלנו מחדש, אם אומנם יסודות מוצקים הם או לא.

היתה לנו הנחה יסודית, שחיינו מפיה ולפיה במשך תקופה ממושכת, והיא שהיישוב העברי בארץ נגזר עליו מטבע ברייתו, בתוקף תהליך התהוותו ובתוקף הצרכים הפנימיים שלו, להיות יישוב ציוני. מהלך ההיסטוריה שלנו, כביכול, עָרַב לצינויותו. סבורים היינו, כי מעמד היישוב הזה, שהוא כאן בארץ קומץ קטן המוקף ים ערבי, קומץ התלוי בתגבורת מתמדת ומתרחבת מהגולה – מחייב היותו ציוני; ואם יש בקרבו אלמנטים הבאים לארץ לא לשמה, הרי חייהם בארץ, ניסיונם בארץ והבעיות שחיהם בארץ מעמידים אותם בפניהן – כל אלה מוכרחים להפוך אותם לציונים מדעת ולהביאם לידי ציונות לשמה.

אבל עכשיו עדים אנחנו לגילויים ולתופעות בחיינו, המחייבים אותנו לבדוק את ההנחה הזאת מחדש. כשם שבתקופה הראשונה של "חיבת-ציון" היינו עדים להופעות של התכחשות לציון מצד חלקים של הדור השני, הדור הצעיר של בני ביל"ו, בני ראשוני המתיישבים, שפנו עורף לאידיאל של אבותיהם ולמאמצם החלוצי² – כך הננו עדים עתה לתופעה, שהיא אומנם שונה ממנה בתכלית – מפני ששונות המסיבות – אבל היא דומה אליה בנקודה עיקרית: שדווקא בקרב העלייה של השנים האחרונות, בקרב פליטת יהודי מרכז אירופה אשר הצליחו להימלט הנה ולהכות כאן שורש, דווקא בקרב הציבור הזה ישנם יסודות, אשר אם משום שלא היו ציונים מלכתחילה או משום שצינויותם נמצאה קלושה מלעמוד בנסיגות קשים – הם מוכנים עכשיו בקלות יתרה לוותר על העלייה, מכל מקום, נוחים הם לוותר על עלייה רבתי לעתיד. הם מוכנים אפוא לנעול במו-ידיהם שערים בפני אחיהם, עצמם ובשרם המתדפקים והעתידים להתדפק על שערי הארץ. הם, אשר הצליחו להימלט,

1 ההרצאה הובאה בשבועון "הפועל הצעיר", 2.10.1942 ומועתקת משם.

2 הכוונה לארגוני בני הדור השני של המושבות הראשונות, ה"גרעונים" ו"בני בנימין", שתמכו בהעסקת פועלים ערבים והתנגדו להקמת ארגון ה"הגנה" מחשש להשתלטות תנועת הפועלים עליו.

מוכנים לראות את עצמם לא כחלק מתנועת עם, אשר כל החלקים בו חייבים לעזור ולהציל איש את רעהו, אלא ככת מיוחסים ומאושרים, אשר שיחק להם מזלם והספיקו להיכנס בטרם ננעלו השערים, והם יכולים לפנות עורף לעומדים מאחוריהם.³

אם תרצו, עניין זה אינו אלא דוגמה לנושא, אך אם תרצו אין הוא דוגמה בלבד, אלא העניין משתלב בבירור היסודי שלנו. בבירור זה עלינו לבדוק מחדש עוד הנחה יסודית אחת, אשר היתה לעיניים לתנועתנו והיא שיש גזירת גורל, המצווה על אחדות תנועת הפועלים הארצישראלית, שישנו תהליך התפתחות אובייקטיבי הממזג אותנו, שבכוח העלייה, בכוח מאמצי ההתאחויות בארץ, בכוח ההכרח בעזרה הדדית מקסימלית, בכוח פגישתנו המשותפת עם התנאים החדשים, עם מעצורי טבע, מכשולים מדיניים וקשיים פנימיים – בתוקף כל אלה אנחנו כולנו, אשר קורצנו מחומרים שונים, באנו ממקורות שונים והבאנו איתנו מסורות מחשבה שונות – נהתכים יחד בדוד אחד, בכור מצרף אחד, ונעשים מזיגה אחת. אומנם, בתוך תהליך ההתמזגות הזה ישנן הרבה התנגשויות, כשם שיש הרבה התנגשויות והתרוצצויות בתוך כור מצרף גדול, שבו נבחשים חומרים שונים יחד. אבל התהליך המכריע, הגזירה הניצחת היא יתר התמזגות, יתר ליכוד, יתר איחוד.

גם את ההנחה היסודית הזאת אנו חייבים, כנראה, לבדוק מחדש. ולא עוד אלא אם גם נבוא לידי מסקנה, שההלכות האלה אמיתיות הן, אין לנו בשום פנים ואופן להשליך את ייבנו עליהן ולהסתלק ממאמצים מחושבים, מאמצי רצון, להגביר ולחזק את הנטיות היסודיות הללו בחיינו. מפני שההתפתחות אינה הולכת בקו אחד, ומסיבות חיינו החיצוניות והפנימיות הן מאוד מסוכסכות – יש מעלות ומורדות וסטיות לצדדים, ויכולים להיות שלבים, שבהם אנחנו מתרחקים מהדרך ההיסטורית שלנו עד כדי סכנה לאבד אותה. ואם לא נעשה בשלבים אלה מאמצים לחזור אל דרך המלך – עלולים אנחנו להתגלגל לתוך תהום.

יש שאלה גדולה, שאלה טרגית, התלויה בחלל עולמנו: מה יהא טיבו של העם היהודי המחדש את חייו כאן? האין בתוך הגזע היהודי איזה חידק טמיר, הגורם בקירבו תמיד פירודים ופילוגים? האם לא משום זה איבד העם הזה את עצמאותו? האם ראוי הוא לחידוש חייו העצמיים? וגם אם לא נתהה על הקדמוניות ההיסטוריות שלנו, ולא ניכנס לחקר פילוסופי של יסודות הנפש הישראלית, של היחיד והקיבוץ – הרי עדיין תלוי בחלל עולמנו סימן שאלה גדול: אם משטר החיים הגלוי של דורות, של פירוד לארצות, ללשונות, לסביבות חיים. אם דורות של חוסר עצמאות, של חוסר אחריות מכרעת בחיים היהודיים הקיבוציים – אם כל אלה לא הדביקו בנו מארה כזאת של פירוד, אשר גם מאמץ הבניין שלנו לא יוכל להתגבר עליה?

3 ר' לעיל עמ' 447 הע' 3.

והנה אנחנו עדים עכשיו לשני דברים חמורים מאוד: משבר אחד בתנועת הפועלים,⁴ ומשבר אחד בציונות.⁵ המשבר בציונות הוא מורח הלב, רפיון הידיים, ההסתלקות מחזון, אשר נותן אותותיו בחלקים שונים של היישוב העברי בארץ וגם בחלקים ידועים של הגולה הציונית. מי שידע כיצד יהודים עלולים להתעייף מדרך קשה, ממדיניות קשה, מוכרח לחרוד חרדה עמוקה לגילויי רפיון אלה. כי מי יודע? יכול להיות שנכוננו למדיניות הציונית הצלחות גדולות בעולם שלאחר המלחמה. יכול להיות שיקומו לנו בני-ברית חדשים. יכול להיות שצרת ישראל תעיק ותלחץ במידה כזאת, שלא תהיה ברירה אלא לקבל את הפתרון הציוני הגדול. ויכול להיות, שאנחנו נאזור כוח להציג ולהעלות את שאלותינו כך, שלא יוכלו להסיר אותן מסדר היום ומוכרחים יהיו להישמע לנו. כל זה יכול להיות. אבל עלינו להיות מוכנים גם לאפשרויות הפוכות. עלינו להיות מוכנים למערכות כבדות ונאשיות על מטרותנו הציונית, ועלינו להיות מוכנים לעמוד קשים כסלע במערכה הזאת. במצב זה לא נוכל להקל בגילויי חולשה וכפירה המבצבים בחיינו הציוניים.

והנה, בעצם התקופה הזאת, כשעלינו להיות מוכנים לסכנות, לגיסיונות חמורים ולתפקידי התאזרות והעפלה אשר כמוהם לא ידענו, עובר עלינו, על מפלגה פועלי ארץ-ישראל, על עמוד השדרה של תנועת הפועלים, משבר חמור אשר עוד לא היה כמותו. אינני רוצה שהחברים יטעו בהבנת דברי. אין אני קושר את שני המשברים האלה יחד ואין אני קובע איזה קשר אורגני ביניהם, אם כי מי יודע איך יראה את הדברים ההיסטוריון של העתיד – אם לא ימצא איזה שורש משותף להם. אבל אין אני מסתייע, חלילה, בסימני המשבר בציונות, כדי להחמיר ביחס למשבר הפנימי שלנו. אין אני בא להלך אימים על המפלגה בתוקף הסכנה הזאת. כאילו הייתי אומר שאילמלא המשבר הזה – לא היה זה איכפת לנו כל כך שאנו מפולגים ועוסקים קצת במחלוקת פנימית, אבל מכיוון שיש סכנות כאלו וכאלו, אנחנו מוכרחים לוותר איש לרעהו ולהתלכד.

לא כך היא גישתי לעניין. המשבר הזה קובע קללה לעצמו גם אילמלא הופיעו לפנינו הניצנים שדיברתי עליהם. אבל עלינו לדעת שהם ישנם, עלינו לדעת שאין זו רק שאלה של חיים פנימיים שלנו, אלא זוהי שאלה של כושר פעולה שלנו כלפי חוץ, של יכולתנו לשמש יסוד מאחד, אחראי ומדריך בעולמה הרוחני והמדיני של התנועה הציונית כולה. ויש בזה, על כל פנים, ציון לטרגיות של מצבנו, שדווקא

4 מדובר באפשרות פילוג במפא"י בגין פעילות עצמאית של קבוצת פעילי המפלגה בתל אביב, שכונתה "סיעה ב'" ועשתה יד אחת עם הרוב השמאלי ביישובי "הקיבוץ המאוחד" שבהנהגת יצחק טבנקין. המשבר במפלגה השתקף בגלוי במושב השלישי של ועידתה החמישית (ועידת כפר ויתקין), שהתקיים ב-25-28 באוקטובר 1942.

5 הכוונה, ככל הנראה, למתנגדים לתוכנית בילטמור, שהציגה את תביעות ההסתדרות הציונית להסדר שאלת א"י לאחר מל"ע-2, ובראשן שא"י "תיכון כקומונוולת יהודי".

בשעה שיש לנו הכרח כה נמרץ להיות מלוכדים, נתגלו בקיעים כאלה בחומות הבניין שלנו, אשר כמוהם עוד לא היו. ואנחנו מוכרחים קודם כל לעסוק בסתימת הבקיעים האלה. אנחנו מוכרחים קודם כל לעסוק בבדיקת יסוד הבית שלנו, בבדיקת המיבנה שלו. אנו עולים כאן על דרך ברורה, אשר בסופה מסקנות – לסתום את הבקיעים, או להרחיב אותם? מפני ששומה עלינו לשנות את כל המיבנה של חיינו הפנימיים. או שאנחנו מגיעים למסקנה שהבניין בסכנה, אבל אין תקווה לבנותו מחדש והעניין אבוד, או שלא נגיע למסקנה משותפת כלל והדברים יתנהלו מאליהם ואנחנו נאבד כל שליטה על כיוון הספינה שלנו.

בפעם הראשונה בחייה של מפלגת פועלי ארץ-ישראל, יתר על כן, בפעם הראשונה בחייה של תנועת הפועלים הפוליטית בארץ-ישראל – בין שהחיים האלה התגלמו במסגרת מפלגת פועלי ארץ-ישראל ובין שהתגלמו במסגרת המפלגות המרכזיות הגדולות שקדמו למפלגת פועלי ארץ-ישראל, "אחדות העבודה" ו"הפועל הצעיר",⁶ או "הפועל הצעיר" ו"פועל ציון" שלפני המלחמה הקודמת – בפעם הראשונה בהיסטוריה הזאת, שהיא יותר ארוכה מתולדות חייה של מפלגת פועלי ארץ-ישראל, אנחנו עדים לחיזיון של סיעתיות במפלגה: לא זרמי מחשבה שונים, או אסכולות שונות, גם לא קבוצות של אינטרסים שונים בתוך המפלגה, אלא סיעות מדיניות מאורגנות. אנחנו עדים לתופעה, שפירושה שלא רק אין אפשרות לקיים מפלגה אחידה, אלא מצווה היא, כאילו, לקיים בה סיעות, גושים מגובשים. לא שיש במפלגה זרמים שונים, גישות שונות, והזרמים האלה נפגשים יחד על זירה אחת בחיי המפלגה בסניפים, במועצות, בוועידות, בעיתונות, בפעולה של מוסדות ההסתדרות, בפעולה של מוסדות היישוב והתנועה הציונית, ובכולם ישנה אומנם התנגשות בין זרמים אלה, אבל ישנה גם אפשרות של השפעה הדדית, כלומר, שכל אחד ואחד מאישי המפלגה בא לפגישות אלה חופשי מכל כבלים פנימיים ומוכן להקשיב לדברי חברו ולהיות מושפע ממנו, וכל התהליך הזה מתנהל כמחזור של דם, כחילוף חומרים בתוך אורגניזם אחד.

המצב אינו כך. המצב הוא שישנם, ועל כל פנים הולכים ומתהווים ובמידה מסויימת כבר התהוו, גושים בתוך המפלגה הקובעים עמדות לעצמם, אם במתכוון או שלא במתכוון. גוש כזה, הקובע עמדות למפרע, נעשה מסוגר להשפעה, מחוסן בפני שינוע, ומופיע כמעט תמיד וכמעט בכל כחטיבה אחת. בהופעתו זו הוא עושה למפרע את הויכוח, את מאמץ ההשפעה, את מאמץ השינוע שלו – לגבי אחרים ושל אחרים לגבי עצמו – לדבר נטול כל חיוניות וכל ערך ממשי. מצב זה מייבש את המקורות האינטלקטואליים של הויכוח באשר הוא מעמיד את המתווכח בפני מחיצה אטומה: אין לפניו מוח פתוח, אין לפניו אוזניים קשובות, אין בו הרגשה שיש ערך לדבריו

6 התאחדו ב-1930 להקמת מפא"י.

ולתאמצות שלו להשפיע ולשכנע ולהגיע לעמק השווה. להיפך, כוח ההקשבה משותק, האמון בכנות הדעה נעלם ואיננו, בתוך המפלגה נורע פירוד נפשי ורעיוני ונדמה שלא המחלוקת הרעיונית לגבי דרך התנועה, לגבי שיטת הפעולה, היא שורש הפירוד, כי אם עצם קיום הפירוד הזה, אשר התלבש בדפוסים מגובשים אלה. הדפוסים האלה הם המקיימים את המחלוקת, באשר הם גוזרים מראש כישלון על כל מאמץ להגיע ללשון משותפת או להכרעה אשר תהיה לה סמכות מוסרית במפלגה.

והדברים מוסיפים להסתבך ולהסתכסך, באשר איננו חיים לבדד. אין המפלגה קיימת בחלל ריק. היא קיימת ופועלת בתוך תנועת פועלים גדולה ומגוונת, היא קיימת ופועלת בתוך ההסתדרות. כוחה יצר את ההסתדרות. היא הנהיגה עד עכשיו את ההסתדרות. היא סבורה שהיא צריכה ויכולה עוד להנהיג אותה. והנה, השאלה הזאת של יחס המפלגה וההסתדרות זוהי מדוכה שאנחנו יושבים עליה זה שתי עשרות שנים. היתה פעם תפיסה מקסימליסטית. היו שאמרו עליה שזוהי תפיסה אוטופית – זו היתה התפיסה של "אחדות העבודה" – לא כמו שהיתה קיימת, אלא כמו שעלתה לראשונה במחשבת יוזמיה. התפיסה הזאת אמרה: פועלי ארץ-ישראל, אלה שישנם ואלה שיבואו, הם משפחה אחת, והמשפחה הזאת צריכה לדור בבית אחד. אין צורך בבתי שונים למשפחה הזאת; היא תספק את כל צרכיה בבית האחד הזה. פירוש הדבר היה הקמת ארגון יחיד ואחיד של פועלי ארץ-ישראל, אשר יצא ויבוא לפנייהם ויכלכל את כל צורכי חייהם. זו תהיה הנציגות המדינית של ציבור פועלי ארץ-ישראל – מבחינה זו הארגון יהיה מפלגה, זו תהיה הנציגות המקצועית-כלכלית של פועלי ארץ-ישראל – ומבחינה זו יהיה הארגון איגוד מקצועי. זה יהיה בית היוצר לפעולה ההתיישבותית העצמית של פועלי ארץ-ישראל – ומבחינה זו יהיה הארגון התיישבותי – משקי-קואופרטיבי.

הדבר הזה לא נתגשם אם משום שהחיים הוכיחו, כי התפיסה הזאת לא היתה מציאותית, או משום שהדור לא הוכשר לכך. אך העובדה בעינה עומדת. ואנחנו עלינו על פסים אחרים. אמרנו: אין להימנע מקיום שתי מסגרות ארגוניות: בית אחד יהיה בית ההסתדרות הכללית. הוא יהיה בית לכל אדם, אבל לא יהיה בית לכל דבר. נראה, שלא נוכל לאחד את כל פועלי ארץ-ישראל על מצע מדיני – ציוני-סוציאליסטי – אחד. אפשר שזוהי גזירה לדורות ואפשר לדור הזה בלבד. על כל פנים, גזירה היא לעת עתה, שיהיו ארגונים פוליטיים שונים. אבל דווקא משום שיכולים להיות וישנם ארגונים פוליטיים שונים, ודווקא משום שרוב מניין ורוב בניין של ציבור הפועלים מכונס במסגרת אחת – הכרחית הנהגה למסגרת האחת הזאת – הנהגה מרכזית אחת. לכן הכרחי קיום מפלגה מרכזית גדולה בציבור הפועלים, הנושאת את דברו, העושה את שליחותו, האחראית לפניו, המעמיסה על עצמה מרצון את האחריות והמוכנה תמיד להיות נתבעת על-ידי ציבור הפועלים למאמץ ולדין-וחשבון. ההנהגה

הזאת היא אשר עיצבה את דמות מפלגתנו, היא אשר נתנה לה אותו כוח שיש לה, היא שהיתה מקור החיים של המפלגה. זה היה הדבר אשר לשמו ולמענו היה כדאי והיה כבוד להיות חבר מפלגת פועלי ארץ-ישראל.

והנה, הדבר היסודי הזה הולך ונפרץ לעינינו. ישנה בעיה קשה של יחסים בין מפלגת פועלי ארץ-ישראל ובין מפלגות וסיעות אחרות בהסתדרות. ישנה בעיה של שיתוף באחריות או אי-שיתוף באחריות. ישנה בעיה של שיתוף על יסוד זה או שיתוף על יסוד אחר. השאלה היא אם הבעיות הללו תיפתרנה על ידי מפלגת פועלי ארץ-ישראל כגוף מאוחד, או שהן תיפתרנה על ידי חלקים שונים של מפלגת פועלי ארץ-ישראל בכל מקרה ומקרה שתהיה לחלק זה או אחר עמדה מיוחדת ושהוא יוכל להתאחד לשם עמדה מיוחדת זו עם איזה גוף העומד מחוץ למפלגה. לפני אישים, לפני חברים, לפני קבוצות שונות, פתוחות שתי דרכים. לפני המפלגה אין שתי דרכים. לפני המפלגה ישנה רק דרך אחת והיא הראשונה. הדרך השנייה אינה קיימת בפני המפלגה, באשר אם עולים על הדרך השנייה ואם דרך זו נעשית קבע – לא איוזו סטייה מקרית, שיש עליה בירור ומתקנים אחר כך את אשר דורש תיקון בכוח המשמעת במפלגה – הרי יש בה, בדרך זו, משום חיסול המפלגה.

מדוע יש בדרך זו משום חיסול המפלגה? מפני שהמפלגה איננה צירוף ארעי של אנשים שהתלקטו איכשהו, אלא אחדות אורגנית ומתמדת. אנשים נתנו יד איש לרעהו מתוך הנחה שהם מאוחדים ביסודות, ובהיותם מאוחדים ביסודות יש להם אמון איש לרעהו והם כרתו ברית איש עם רעהו לפתור שאלות ולפסוק הלכות יחד. הם לא כרתו ברית איש עם רעהו להיות תמיד בדעה אחת, ואם אינם בדעה אחת – להיפרד. הם כרתו איש עם רעהו ברית לפעול יחד ולקיים משמעת למסקנות שתתקבלנה על דעת הרוב. הם כרתו ברית לפעול יחד מפני שמפלגה איננה מוסד לזיכרונות, או בית ועד לטיפוח קודשי העבר. היא איננה גם אגודה לויכוחים. המפלגה היא מוסד לשם פעולה ולא מוסד לשם פעולות שונות ומנוגדות, אלא מוסד לשם פעולה אחת. ברגע שהמפלגה מאבדת אפשרות של פעולה – והיא מאבדת אפשרות של פעולה אם היא מאבדת אפשרות של פעולה אחידה – היא מתחילה להתחסל. אם חלקים בתוך המפלגה אינם באים לידי הסכם עם חלקים אחרים, או אינם מקבלים עליהם את הכרעת המפלגה אלא מוצאים את עצמם מאוחדים עם קבוצות שמחוץ למפלגה, והם מצטרפים אליהן ופורשים מחלק אחר של המפלגה – אותה שעה חדלה המפלגה להתקיים.

אבל אז חדל להתקיים עוד משהו. כאשר היה הויכוח הגדול ב"אחדות העבודה" אם להתאחד או לא להתאחד עם "הפועל הצעיר", אמרתי לחברים: אם הגיעה השעה להקים בניין יותר גדול ובניין יותר טוב – נהרוס את הבניין הזה, אשר בו חיינו במשך תקופה של שנים, שהיה יקר מאוד לנו וגם טוב היה לנו בתוכו. ואם כזהו

המצב כעת, שיש שידוד מערכות בתנועה ושמיתוך הסער והפרץ של חיינו ושל חיי העולם, אשר גם הם חיינו, מתעצבות מסגרות חדשות, נולדים צירופי כוחות חדשים – להם הדרך, יעלו נא ויאחזו בהגה! דבר אחד אסור שיהיה – שתנועת הפועלים הארצישראלית תישאר ללא הנהגה, ללא אחריות, ללא הגה. ואני אומר: במצב הדברים שבו אנחנו נתונים, ספינת תנועת הפועלים הארצישראלית נשאת ללא הגה. באשר אילו כך היה המצב, שסיעה זו או אחרת במפלגה מתאחדת במיפנה מסויים עם סיעה ידועה שמחוץ למפלגה, ומהווה אתה מפלגה אחת – זאת אומרת לא לגבי מוסד זה או אחר, או לגבי סידור עניינים זה או אחר, אלא בענייני היסוד – בציונות, במדיניות שלנו כלפי אנגליה, במדיניות שלנו כלפי הערבים, במלחמת העלייה, במדיניות ההגנה שלנו, בשאלת ה[גיוס] צבא, בשאלות הגדולות של התיישבות וארגון פועלים, בסוציאליזם – בכל אלה יחד – כי אז צריך היה להינתן כל החופש לצירוף כוחות כזה. אבל הדבר איננו כך. אין אחדות אחרת. נהרסת אחדות אחת ובמקומה אין אחרת באה. מתהווה מצב ללא כל אחדות, מצב של אנדרלמוסיה ציבורית, של צירופים ארעיים ומקריים, של מסגרות פרוצות ומפולשות – באה סכנה של התפוררות ושל חוסר אחריות, של חוסר הנהגה. דבר זה אסור שיהיה! והמפלגה נתבעת לקום נגד הסכנה הזאת, נגד האסון הזה. כל חלקי המפלגה מצווים לטכס עצה ולעמוד בפרץ.

ישנה שאלה: מה יותר חשוב? לעשות תמיד התאמצות גדולה לשם מקסימום של ליכוד, ובתוך התהליך הזה גם לוותר ויתורים לשם הליכוד המקסימלי, או שהדרך היעילה להשפיע על העתיד היא לא במאמצים של ליכוד מקסימלי, אלא בגיבוש קבוצות תקיפות-החלטה, המאוחדות בפנים אחדות גמורה ומחדדות את עמדתן כלפי חוץ, ובתוקף החידוד הזה – לא הליכוד! – בתוקף תקיפות ההחלטה הזאת, הן מחייבות אחרים לקבל את הדין? זוהי שאלה נוקבת.

נדמה לי, שדרך מפלגתנו עד עכשיו – הן כלפי פנים בתוך המפלגה, הן כלפי חוץ בתוך תנועת הפועלים ובתוך היישוב והתנועה הציונית – היתה, בעיקרו של דבר, הדרך הראשונה. ונדמה לי שבמידה שמנשבות בציבורנו רוחות ועולים על הלב הרהורים הדוחפים לדרך אחרת, הריהם שאובים מכלים זרים.

היתה תקופה של פילוגים בתנועת הפועלים העולמית, כשקבוצות שונות בתנועת הפועלים האמינו שדרך המלך אינה באחדות גדולה ומקפת, המחייבת ויתורים מסויימים, אלא הדרך היא שילך כל איש בשם אלוהיו. וכשהאיש הולך בשם אלוהיו – אסור לו לוותר כקוצו של יוד, כי איש דת אינו יודע ויתורים. והדרך היתה אפוא חידוד העמדה, אֵל פשרות, אֵל ויתורים, לא שאיפה למסגרת כוללת ומקיפה, אלא לקבוצה מגובשת היודעת היטב את אשר לפניו ובכוח זה תבקיע לה דרך. ונשאלת השאלה: מניין שתנועת הפועלים למחרת המלחמה תלך בדרך זו? נדמה,

שבעולם כולו פועלים כיווני איחוד כבירים. הלקח של המלחמה הזאת – לאיזו מסקנה הוא מביא? לידי מסקנה של אחדות העולם במידה שעוד לא היתה כמות: נגד התבודדותה של ברית-המועצות, נגד התבודדותה הפנימית העצמית ונגד בידודה על-ידי אחרים, נגד התבודדותה של אמריקה מאירופה גם מבחינה רעיונית וגם מבחינה מעשית. במלחמה הזאת, כאשר המפציץ יכול לצאת מכל מקום שהוא ולהגיע לכל מקום שהוא, כשלא מרחקי יבשת ולא מרחקי ימים אינם תריס בפני התקפות, כאשר הנאציזם יכול היה להרים יד על העולם לא רק בכוח הנשק, אלא בכוח זיוף המטבעות הרעיוניים של עולם זה – אין ספק כי עם גמר המלחמה הזאת יגיתו מתוך הניסיון שלה כוחות מאחדים כבירים, כוחות אשר יחתרו לא לחידוד ניגודים, אלא לבניין חיים משותפים ולהתלכדות. כלום יבוא אחרי המלחמה הזאת גן עדן? בשום פנים לא! או כלום תיעלם אחרי המלחמה הזאת ההיאבקות הסוציאלית? רק אז היא תתחולל. אבל מי יכול להינבא באילו דרכים תלך המלחמה הסוציאלית הזאת? מי נביא ויקבע באיזה צורות היא תתלבש? אנחנו ממהרים אולי יותר מדי להרוס כלים שלנו, הקיימים, מתוך הנחות ילדות תמול שאולי תתבדינה מחר. אבל קיימת גם שאלה אחרת: באיזו מידה נוכל להתוות לעצמנו דרך מתוך איזו חזות שיש לנו לגבי מה שיהיה בעולם כולו? מאימתי עשינו כדבר הזה? מאימתי ויתרנו על ייחוד גורל עמנו ועל ייחוד תנועתנו, הציונית והפועלית, על ייחוד מפעלנו אשר אין לו אח במקרא העולם?

גם אם בעולם יהיה אחרת – תפקיד דורנו-אנו בעם היהודי יוסיף לחייב מקסימום של ליכוד פנימי. המערכה שלנו למחרת המלחמה הזאת תהיה ביסודה מערכה לאומית. אולי לא מיותר להזכיר את הדבר הזה: תהיה שאלה של הצלת פליטים בני העם היהודי והבאתם לארץ-ישראל, כאשר זוהי ארצם ההיסטורית ומקלטם הבטוח היחיד. השאלות שתעמודנה בפני העולם לדידנו תהיינה הודיה או אי-הודיה בקיום העם היהודי, זכותו או חוסר זכותו של העם היהודי לחיי קוממיות, יכולתו או אי-יכולתו של העם הזה להכות שורש בארץ, יכולתה או אי-יכולתה של ארץ-ישראל להיענות למאמץ חלוצי גדול.

לפי קווים אלה תתנהל המדיניות הציונית. למאמץ הזה יצטרך העם העברי לאזור את כל כוחותיו. אם יקומו גורמים מסייעים? אדרבה! אבל הלא מעולם לא השלכנו את יהבנו על המהפכה הסוציאלית, גם כאשר האמנו שהיא תבוא מחר-מחרתיים. אמרנו: יכולה לבוא מהפכה סוציאלית, יכול לקום משטר של צדק בעולם, אך לא בשביל העם היהודי. אין הכרח, שהמהפכה הסוציאלית תגאל את העם היהודי אם העם היהודי לא יפעל בתוכה ולא יתאמץ ולא יילחם. הרי שגם במהפכה הסוציאלית מלחמת העם היהודי היא מלחמה לאומית.

המערכה הזאת תחייב ריכוז כל כוחות העם היהודי. לא נוכל לוותר על שום כוח. וריכוז כוחות מחייב ויתורים. ודאי, לעולם לא ויתורים על חשבון העיקר, לעולם לא

פשרה לשם אפס פעולה. ולגבי כל ויתור יש שאלה אם הוא כדאי. אך לגמרי בלי ויתורים לא נגיע לאחדות.

זה כלפי העם היהודי. ואשר ליישוב ולארץ – כבר אמרתי, שהדרך השנייה, דרך המיעוט תקיף-ההחלטה לעומת רוב המשתדל להיות מאה אחוז ומוותר לשם כך, אינה נובעת מצורכי חיינו, אלא מניסיונם של אחרים. שכן על מה מסתמכת האידיאלוגיה הזאת של מיעוט תקיף-ההחלטה? על אפשרות של כיבוש השלטון, על מציאות רקע לשלטון הזה: יש מדינה, יש ארץ, יש לה מכשירי שלטון – מי שתופס את כלי השלטון האלה בידו הוא הקובע. ואינני נכנס בויכוח אם מותר לו לקבוע. נניח שמותר. השאלה היא: אם אפשר לקבוע או אי-אפשר.⁷

שוב, אולי לא מיותר להזכיר כאן, שיכולים להיות מצבים שונים, בהם נימצא כאן בארץ עם גמר המלחמה. אפשר שנעמוד במצב של התגוננות מריה, ובמצב זה ניוקק למקסימום שבמקסימום של אחדות יישובית, ונצטרך לשלם מחיר תמורת אחדות זו, והמחיר יכול להיות כדאי למען השיג הופעה מאוחדת של היישוב בעמדתו כלפי חוץ, למנוע הופעות נפרדות, מכשילות. להשליט משמעת פנימית ביישוב מרצון.

הנה קיימת הסכנה הרוויזיוניסטית. במה אנחנו מעוניינים? האם בזה שנכריז כי הם פושעי-ישראל, שננער את חוצנו מהם וננדה אותם? אבל הם יהיו קיימים והם יפעלו ללא כל רסן. והרי כלפי העולם החיצון הם יהודים וציונים, ומה שהם עושים, כל מעשה הכשלה והרס שלהם, נוקף על חשבון הציונות שאנחנו אחראים לו. כלום אין העניין הראשון והיסודי שלנו להתאמץ וליצור תהליכי התפתחות אחרים, אשר יבערו את הפירוד הזה מחיינו? איך נהיה אחראים בפני העתיד, אם אפילו לא נתאמץ, אם אפילו לא ננסה להשתמש בכל הזדמנות, כדי לדחוף את הדברים בכיוונים אחרים, כדי לחולל תהליכים אחרים של התפתחות?

וזהי השאלה. הויכוח הזה איננו מתמול שלשום – הוא ויכוח ממושך בתוכנו. אני יודע חברים שאין להם כל תשובה על השאלה. על כל פנים, לא זכיתי לשמוע מהם תשובה על השאלה מה לעשות לאסון הזה, עם כל מה שמסתעף ממנו? – (קריאת ביניים: להילחם בפשיזם עד חורמה!) – אני מסכים לזה. בוודאי, זוהי הדרך. אבל מלחמה עד חורמה בפשיזם אין פירושה מלחמה עד חורמה בפשיסטים – אם יש משמעות למילים האלה.

אביא דוגמה מעולם זר ומתנאים שונים בתכלית. כיום מרבית העם הגרמני נאמנים להיטלר. על כל פנים, חלק עצום של העם והנוער הגרמני נאמן לו. ואומנם רבבות מהנוער הזה מוקרבים עכשיו למולך. אבל גם אחרי התבוסה יישארו המונים

7 מ"ש מרמו לאידיאלוגיה המהפכנית של המפלגות הקומוניסטיות במדינות המערב הדמוקרטיות, הפועלות בהשראת ברית המועצות וחותרות להגיע לשלטון שלא בדרכים דמוקרטיות ולהזדהות חברי "סיעה ב'" עם מחנה שמאלני-מהפכני זה.

של חניכי היטלר, של מעריצי היטלר, של מאליהי היטלר, ואני מקווה שלא תהיה מדיניות כזאת, וכל אחד מכם מקווה שלא תהיה מדיניות כזאת, להשמיד אותם! אם כן, בחור כזה, שלא ימות במלחמה ולא בשבי, אלא יחזור לגרמניה – מה תהיה המדיניות כלפיו? להכרית מארץ זיכרו? כלום לא מוכרח להיות דאגה ליצור משטר כזה, תנאים כאלה של משק וחינוך, אשר ירפאו את הנגע? כלום ביום אחד יקום דבר כזה? שורשי חינוך שבלב, מרירות שנצטברה, רעל, שנאה – כלום כל זה ביום אחד ייעלם? האם בכוח הזרוע, או בכוח החרם והנידוי, אפשר יהיה לרפא את הנגע – או במאמצי מחשבה גדולים, באמצעי בניין כבירים, בוהרות גדולה ובויתורים ייעשה הדבר ובוזה תהיה מלחמה עד חורמה בפשיו?

זהו פשר העובדה, שלא פסקו מאמצים להחזיר את הרוויזיוניסטים להסתדרות הציונית, שלא פסקו מאמצים לרפא את נגע הפירוד מבפנים. והדרך הזאת לא היתה קניין של איזה יחיד בתוכנו, או עניין של קפריזה אישית, אף לא עניין של איזו סיטואציה ארעית. זו היתה והנה דרך בתנועה שלנו. עוד לא הגענו להכרעה לגבי הדרך הזאת. אם נדחה הסכם, שחתם עליו בן-גוריון – הוא לא נדחה מפני שהתנועה החליטה לדחות כל הסכם-שהוא עם התנועה הרוויזיוניסטית. הוא נדחה באשר התנועה מצאה שההסכם המסויים ההוא לא היה הסכם שהרוב שלה יכול לקבלו.⁸

מתוך בחינה זו הנני ניגש לבירור שאלת ההסכם עם הרוויזיוניסטים, שנעשה עכשיו.⁹ בהמשך הבירור אגע בצד אחר של השאלה – הצד המעשי.

בשלב הראשון של המשא ומתן הבאתי את העניין למרכז מפלגת פועלי ארץ-ישראל.¹⁰ המסקנה לא היתה דחיית כל משא ומתן וכל הסכם וכל סידור עם הרוויזיוניסטים. המסקנה המאוחדת היתה הפוכה: אין המרכז שולל למפרע כל הסכם עם הרוויזיוניסטים; הוא מחייב משא ומתן לבירור אפשרויות ההסכם. וגם כאשר הובא הדבר בשלב הראשון לפני הוועד הפועל של ההסתדרות – לא היתה מסקנתו נגד כל משא ומתן ונגד כל הסכם. אז, בשלב ההוא, עמדו שתי אפשרויות: אפשרות אחת, שנראתה אז ונתבטלה אחר כך, היתה האפשרות של מיוזג פעולות הביטחון תחת מרות לאומית מרכזית של הסוכנות. אפשרות אחרת היתה לא מיוזג, אלא תיאום. הוועד הפועל [של ההסתדרות] ברובו, בכלל זה אותם החברים שהצביעו

8 מדובר בשלושה הסכמים שחתמו ב"ג ו'בוטינסקי בנובמבר 1934, בלונדון, שאחד מהם היה "הסכם עבודה" שנועד להסדרת היחסים בין ההסתדרות הכללית וההסתדרות הלאומית הרוויזיוניסטית. ב-20.12.1934 החליט מרכז מפא"י להעמיד את אישור ההסכם למשאל בקרב חברי ההסתדרות. המשאל התקיים ב-24.3.1935. השתתפו בו 29,000 מבין 60,000 חברי ההסתדרות. ההסכם נדחה ברוב של 16,500 שוללים לעומת 11,500 מחיבים. אנשי סיעה ב' וחבריהם בקיבוץ המאוחד היו בראש השוללים. ר' על פרשה זו שביט / גולדשטיין.

9 הסכם עם הרוויזיוניסטים על שילובם במערכת הגיוס היישובית (ר' גלבר א', עמ' 573; "הפועל הצעיר" 23.7.1942).

10 בישיבת מרכז מפא"י ר' לעיל מסמך 77.

במועצת ההסתדרות נגד ההסכם שהושג [ע"י ב"ג] – הצביע בעד תיאום. והמשא ומתן נמשך על יסוד שתי ההנחות האלה: שמרכז מפלגת פועלי ארץ-ישראל אינו שולל כל הסכם – ברור, שיכול להיות ויכוח לגבי הסכם זה או אחר – ושהוועד הפועל של ההסתדרות הנהו בעד תיאום. אבל המשא ומתן הזה עם הרוויזיוניסטים לא בא אך ורק מתוך נאמנות לצו המופשט לחתור תמיד לאפשרות של הסכם, אם כי, לדעתי, קיים צו כזה וצריך להשתמש בכל הזדמנות לבוא לידי הסכם, אשר יש בו כדי לקדם את ביעור הפירוד. המשא ומתן התחיל במסיבות מעשיות מסויימות. ותנועתנו, כתנועה פוליטית, חייבת לדעת ולהבין את המסיבות המסוימות, שבהן החל המשא ומתן ואת התכלית המעשית אשר לקראתה הוא היה מכוון. אם אבוא למסור פה דין וחשבון מלא ומפורט על כל שלבי המשא ומתן לא תספיק האסיפה הזאת. אני מוכרח אפוא להתרכז בנקודה העיקרית השנויה במחלוקת. אני מניח, שעמדת מפלגתנו הנה גם כיום, שאם הרוויזיוניסטים יסכימו לחזור, כמו שהם, להסתדרות הציונית ויתחייבו לקבל עליהם את המשמעת שלה, צריכה ההסתדרות הציונית לקבל אותם – על כל פנים, זוהי העמדה המוצהרת של המפלגה עד עכשיו, ולא היה שום פסק הלכה אחר – אבל כל עוד אינם מוכנים לכך אין לנו כל אפשרות להכריחם לעשות זאת. אני מניח, שנית, שאין הצעה כזאת שלא יתקבלו רוויזיוניסטים לתוך הצבא [הבריטי]. עניין הצבא בשבילנו הוא בראש וראשונה עניין לאומי-יישובי ואין אנו רשאים, גם איננו יכולים, להוציא ממסגרתו איזה יהודי שהוא. זוהי הנחה שנית. הנחה שלישית היא כי המפלגה אינה מציעה שאם רוויזיוניסט – בין שהוא נותן עבודה ובין שהוא פועל, בין שהוא סוחר ובין שהוא בנקאי – יסרב לתרום תרומה לאיזה קרן – עלינו להכריח אותו לכך בכוח הזרוע. על יסוד ההנחות האלו עלי לגשת לבירור הבעיה שהועמדנו בפניה.

הרוויזיוניסטים באו והודיעו: אנחנו שינינו את עמדתנו בשאלת הגיוס.¹¹ אנחנו מקבלים את מדיניות הגיוס כפי שהוכרו עליה על-ידי הסוכנות והוועד הלאומי. הם הציעו על יסוד זה צורות שונות של שיתוף בשטחים שונים, אשר לאחר משא ומתן ובירור רב אנחנו דחינו אותן – היו כאלו שדחינו מלכתחילה והיו כאלו שדחינו לאחר בירור, אבל נשארה שאלה אחת: אנחנו הכרזנו על מגבית ההתגייסות. לא ההסתדרות לבדה הכריזה, גם לא הסוכנות והוועד הלאומי לבדם. המגבית הוכרזה על דעת המוסדות ועל דעת כל החוגים העיקריים ביישוב – ההסתדרות, בעלי התעשייה, אנשי עיריית תל אביב, התאחדות האיכרים, לשכות המסחר וכולי וכולי. הדבר הזה עלה במאמצים קשים, אך הוא הוקם. הוקמה נשיאות ארצית מורכבת מחוגים שונים, אשר בה גם להסתדרות שני נציגים.

11 עד כה התנגדו הרוויזיוניסטים לגיוס בטענם שהגיוס משרת את הבריטים, אויבי הציונות (ר' גלבר א', עמ' 159).

המגבית הזאת מוקדשת לשלושה ענפים ראשיים של הוצאה. לא אמנה אותם בסדר החשיבות, אלא מן הקל אל הכבד לגבי העניין הנדון. ראשית, לסיפוק הצרכים של המגוייס ומשפחתו. נוסחה זו כוללת עזרה לחייל, למשוחרר, למשפחת החייל, לנוטר, למשפחת הנוטר. שנית, להוצאות מפעל ההתגייסות: לשכות הגיוס, תעמולה והסברה, ארגון ועדות וכו'. שלישית, להוצאות יוצאות מן הכלל של הביטחון, ילידות התקופה הנוכחית. והיתה שאלה מה יהיה גורל המגבית הזאת – אם היא תתנהל באחדות מקסימלית, או היא תתנהל בתוך אפירה של צעקות והפרעות והשתמשויות על יסוד ההפרעות האלה.

לגבי הענף הראשון העניין פשוט. הן לא יעלה על דעת איש להציע אפליה בעזרה, זאת אומרת, שהוועד למען החייל, השולח כסף ומתנות בשביל פלוגה, יאמר שזה לא בשביל הרוויזיוניסטים בפלוגה, כשם שאיש לא יציע, שאם אשת חייל תבוא לדרוש עזרה, ישאלו אותה לאיזו מפלגה משתייך בעלה, ואם הוא משתייך למפלגה הרוויזיוניסטית – לא תקבל את העזרה. אבל אילו היתה המגבית רק בשביל המטרה הראשונה – כי אז לא היתה כאן כל שאלה ולא היה כל טעם לא לתת לרוויזיוניסטים נציגות במוסדות המנהלים את הדבר. אך הן קיימות שתי מטרות נוספות, ולגבי דיין קיימת שאלה.

באו הרוויזיוניסטים ואמרו: "אם אתם רוצים שנשתתף במגבית – אנחנו דורשים את חלקנו בשני הענפים האחרים של ההוצאה – אנחנו דורשים הקצבה ידועה להוצאות הגיוס שלנו, והקצבה ידועה להוצאות הבלתי-רגילות של הביטחון בפעולות המתנהלות על-ידינו.¹² על זה אמרנו: הדבר השני אינו בא בחשבון. אנחנו לא נמסור לכם כספים מקרן ציבורית, שאנחנו אחראים לה, על-מנת שתעשו בהם פעולות שאיננו יכולים להיות אחראים להן. אבל בסעיף הראשון, זאת אומרת הוצאות הגיוס, המצב אחר לגמרי.

אנחנו מעוניינים בכך, שהרוויזיוניסטים יקבלו את מדיניות הגיוס שלנו, קודם כל לשם הגברת הגיוס, אבל גם כדי שיוכח למעשה, קבל הממשלה והצבא, כי בסופו של דבר יש מרות לאומית אחת בקרב היישוב וזוהי מרותם המוסרית של המוסדות הלאומיים המרכזיים העומדים בראשו.

אבל אם הרוויזיוניסטים מקבלים עליהם את מצוות הגיוס, יש להם הזכות ליהנות מהקרן הציבורית המוקדשת לגיוס, מה גם כשהם עצמם תורמים לקרן הזאת. ואז נשאלה השאלה: כיצד תסודר ההשתתפות הזאת?

ודאי, היה מוטב אילו היו הרוויזיוניסטים מתגייסים באמצעות לשכות הגיוס של הסוכנות. אכן, במקרה זה אולי לא היתה מתעוררת כלל שאלת חלקם בהקצבות

12 הכוונה לפעולות אצ"ל.

המגבית להוצאות הגיוס, כי אז היו נכנסים לתוך מערכת פעולת הגיוס המתנהלת ברחבי היישוב במאוחד. אולם צריך שיהא ברור, כי כל עוד אין הרוויזיוניסטים מוכנים לחזור להסתדרות הציונית ולקבל עליהם את מרותה בכל העניינים הציוניים, אין לצפות לכך שויתורו על זכותם לנהל פעולת גיוס נפרדת. ואז אנו עומדים בפני הברירה: או שאנו משתפים אותם בהנאה ממגבית ההתגייסות לגבי הוצאות הגיוס, או אנו מתפשרים עם מגבית נפרדת ומתחרה מצד הרוויזיוניסטים לאותה מטרה – מגבית שתהיה, כמובן, מלווה בפעולה נמרצת להכשיל את המגבית היישובית הכללית. אין מנוס מהברירה הזאת.

טוענים: על-ידי הקצבה מהמגבית להוצאות מנגנון הגיוס של הרוויזיוניסטים ניתן אישור לקיום שתי רשויות נפרדות בישוב לענייני גיוס. משונה מאוד. ודאי שהפתרון הנכסף של השאלה הוא ביטול הכפילות והקמת מנגנון גיוס אחד ליישוב כולו תחת מרות הסמכות הלאומית המרכזית. אבל כל זמן שפתרון זה הוא מאיתנו והלאה, והכפילות קיימת ועומדת – עם כל ההבדל העצום בממדים בין הגיוס היישובי הכללי והגיוס הרוויזיוניסטי הנפרד – הרי השאלה היחידה שעלינו להציג לעצמנו היא האם ההסכם משנה את המצב הקיים לטובה או לרעה. זאת אומרת: מה עדיף? האם עדיף המצב הקיים, שבו פועל מנגנון הגיוס של הצ"ח [הסתדרות ציונית חדשה] כגורם נפרד לחלוטין ועצמאי לגמרי, כגורם יריב ומתחרה, שאין לו כל זיקה לארגון היישובי הכללי ולסוכנות, או מוטב שמנגנון זה, אם כבר נגזר שיתקיים לחוד, יהא מקושר על-ידי הזיקה הכספית והתיאום הארגוני למפעל הגיוס הכללי המתנהל על-ידי הסוכנות? נדמה לי שהתשובה ברורה מאליה.

שימו לב, שדבר ההסכם נתפרסם ולא הוכחש. נתפרסם שמנגנון הגיוס הרוויזיוניסטי מקושר עכשיו על-ידי התמיכה הכספית במפעל הגיוס היישובי, שהסוכנות מנצחת עליו. האם בזה הורע המצב או הוטב?

ועכשיו נצא ונראה מה היה על המגבית אילמלא ההסכם. המגבית היתה צריכה, בראשית צעדיה, להתגבר על תעמולה ארסית אויבת ועל פעולה חותרת והרסנית. בבתי חרושת שיש בהם עובדים רוויזיוניסטים היתה נפרעת אחידות הפעולה. נותני עבודה וסוחרים רוויזיוניסטים היו מסתלקים מלתרום ומסיתים אחרים להסתלקות. היה נפתח פתח להשתלטותם של רבים שהיו ששים לתירוץ "לא לתת". הרבה יהודים טובים הדואגים אך לשלום ולאחדות היו מוציאים אח דיבת המגבית רעה על שאינה מקיפה "את כל חלקי היישוב". למגבית היה נגרם הפסד ממון ועסקניה, במקום לעסוק בפעולה חיובית, היו נאלצים להוציא כוחות לריק – למחלוקת פנימית.

והנה, היו מי שנשאו באחריות מרכזית להקמת נשיאות המגבית ולהכרזה על המגבית. היו מי שנשאו באחריות למימון פעולות מסוימות. השעה דחקה. הפעולות החלו. הושגו מיפרעות. הוצאו כספים. איים גירעון. לעומת זה, עבודת המגבית

נתעכבה מתוך המצב הבלתי-ברור – אם יהיה או לא יהיה הסכם. מישהו ראה עצמו אחראי לתוצאות.

שיקול הדעת שלי, ושל חברי שהיו איתי בעצה אחת, היה כזה: המפלגה החליטה נגד דחיית כל הסכם שהוא – זאת אומרת, על כל פנים בעד הסכם מינימלי ידוע. ההסכם בשאלת הגיוס נראה כמינימום שבמינימום. אם גם זה לא – מה יכול היה להיות ההסכם? ודאי, היה מוטב להביא את הדבר שוב למרכז [המפלגה]. אבל השעה דחקה. לא תמיד יש סיפק לכנס את המרכז בדחיפות. בינתיים נמשך המשא ומתן בתוקף ההיגיון הפשוט של החלטה המרכז הראשונה. במשא ומתן זה נקבעו עמדות ונוצרו התחייבויות. אשר להסתדרות, הרי היא החליטה בעד תיאום הפעולות. איזה תיאום בא בחשבון פחות מתיאום בצורה זו – בעניין הגיוס, המשותף לכל הדעות? ועוד: את תביעת הרוויזיוניסטים לגבי הענף השלישי של ההוצאות, דחינו. לעומת זה, קיבלו הם על עצמם לחייב את חבריהם להשתתף במפעלי המגבית. כן התחייבו להפסיק כל פעולה נגד המגבית, כן התחייבו לא להכריז על שום מגבית נפרדת בזמן קיום ההסכם. ושוב: מלבד הצד העקרוני שבדבר היתה קיימת השאלה המעשית אם נוכל להצדיק את אי-ההסכם בעיני אחרים, ואיך ישפיע הדבר על מהלך המגבית. המסקנה היתה ברורה וההסכם נחתם.

טוענים: כסף זה, שאתם נותנים לרוויזיוניסטים לשם גיוס, יוצא על-ידיהם למטרות אחרות. יתר על כן, בתיכם להם את הכסף אתם מאשרים את הפעולות ההן. התשובה היא שהדבר הראשון ייתכן, ואם יוכח – הרי הופר ההסכם. אך הדבר השני אינו כן. יש התחייבות מפורשת בכתב מצד הרוויזיוניסטים להשתמש בכספים האלה אך ורק למטרות של גיוס. הם יכולים להפר את ההתחייבות הזאת, אך מצידנו אין אישור. ההקצבה נעשית על יסוד תקציב המוגש למפרע. ההוצאה טעונה ביקורת מצד מרכז ההתגייסות. אם יתברר במשך הזמן שהכספים אינם מוצאים כהלכה – תהיה בזה הפרת הסכם. אבל בשום פנים ואופן אין לטעון כי ניתן אישור על-ידינו לפעולות מסוימות של הרוויזיוניסטים.

נחזור לחתימת ההסכם. הדבר בא אחרי שהוועד הפועל של ההסתדרות קבע ברוב דעות עמדה שלילית להסכם. אבל עוד לפני ההחלטה הזאת של הוועד הפועל החליטה הנהלת הסוכנות היהודית לאשר את ההסכם – הבאתי את העניין לפני הנהלה ונתאשר. כלום יעלה על הדעת, שאחזור בי מהדעה שהבעתי כבר בהנהלה? כבר אמרתי, שנכנסתי למשא ומתן על יסוד הנחות ידועות, בכלל זה הנחות לגבי עמדת המפלגה וההסתדרות, ובמהלך המשא ומתן קבעתי עמדות והבעתי דעות. הן מתעוררת השאלה: מה דין נציגי תנועת הפועלים במוסדות הכלליים? האם הם שליחים או רק שכירים? אם שכירים – השאלה היא אם יסכימו לעבוד כשכירים. ואם שליחים – הריהם בעלי דעה אישית ואין זה לכבוד להם ולתנועה שהם מייצגים,

שיהיו משנים את דעתם לאחר שהביעוה. השליח פועל בתוקף המנדט שניתן לו, והוא עתיד לתת את הדין לפני שולחיו. תוך פעולתו הוא מוכרח להביע עמדות ולקבל עליו התחייבויות – אחרת לא יתקבל כשליח – ולאחר שקבע עמדה וקיבל עליו התחייבות הוא מוכרח לעמוד בדיבורו, שאם לא כן, הרי זוהי הפרת הסכם או נסיגה מעמדה – עם כל התוצאות הנובעות מזה. ודאי, יכולים להיות מצבים שהמוצא היחיד מהם הוא ההתפטרות. האם בזה רצו חברי הוועד הפועל, שהצביעו נגד ההסכם? ואחרי שנחתם ההסכם נתקבלה החלטה במועצת ההסתדרות – שוב ברוב דעות – לדחותו. חברי המועצה, כשנכנסו להצבעה זו, ידעו היטב שהם דנים על הסכם חתום. נשאלת השאלה: למה נתכוונו בהצבעתם שוללי ההסכם? האם רק לגילוי דעת, זאת אומרת: אנו שוללים את ההסכם, רצוננו שהדבר יהא ידוע, אבל אין אנו סבורים שיש להסיק מסקנות מעשיות מעמדתנו, מאחר שההסכם כבר נחתם? אם כזו היתה הגישה, מוכרחה להתעורר שאלה חמורה ביחס לרצינות ההחלטה. כלום יכול גוף כהסתדרות, אשר בדרך כלל יש לו כוח רב לבצע, לקבל החלטה בשאלה כזאת סתם בעלמא, רק לשם גילוי דעת בלבד? היכול הוא להרשות לעצמו הפגנות כאלו של הלכה ואין מורין כן? ואם היתה הכוונה שתוסקנה מסקנות מעשיות מהעמדה שנתקבלה, מה היו צריכות להיות המסקנות? ביטול ההסכם? זאת אומרת התכחשות לחתימה, הפרת התחייבות! כיוון שהדבר הזה לא בא בחשבון בשום פנים ואופן, וחזקה שהיה ברור כי איננו בא בחשבון, נשאר שוב רק אותו מוצא יחיד. האם בזה רצו המצביעים נגד ההסכם במועצה? האם כולם רצו בזה?

יש שאלה חמורה לגבי סמכותה של תנועה לקבוע עמדות מחייבות לשליח שלה במוסד כללי תוך כדי מהלך עבודתו, כי בזה כרוכה שאלה של פעולת הנהלה קואליציונית כגוף אחיד הקיים על יסוד חופש השיכנוע וההשתכנוע של חבריו. אבל ישנה שאלה מיוחדת בנידון זה לגבי סמכות ההסתדרות לקבוע עמדות מחייבות לשליח אשר לא נשלח כלל למוסד הכללי על-ידי ההסתדרות, וכל שכן בעניינים שבהם תלויה הישארות או אי-הישארות של השליח במוסד. כי האמת היא שהנהלה הציונית נבחרת על-ידי הקונגרס, ובקונגרס אין ההסתדרות בתור כזו מיוצגת כלל. בקונגרס מיוצגות מפלגות ציוניות. מפלגת פועלי ארץ-ישראל היא ששלחה להנהלה את החברים שיש להם הכבוד והאחריות לייצג את תנועת הפועלים בתוכו.

ודאי, היתה הנחה שיש למפלגת פועלי ארץ-ישראל מעמד מסוים בהסתדרות, המבטיח את אחידות העמדה. וכל זמן שמפלגת פועלי ארץ-ישראל התנהגה כמפלגה, זאת אומרת כגוף שיש בו הכרעות, ושהכרעותיו מתקיימות, כך היה הדבר. לא היתה הנחה שמפלגת פועלי ארץ-ישראל לא תוכל להגיע להכרעה מתוך התרוצצות סיעות בתוכה, ומתוך חולשתה זו יעברו עניינים מדיניים להסתדרות. "השומר הצעיר", התובע לעצמו עכשיו את הזכות להשתתף בקביעת עמדות

שתחייבנה את שליח הפועלים בהנהלה, הלא הודיע בקונגרס שאין הוא שותף בבחירת ההנהלה ואין הוא רואה אותה כמייצגת אותו. מניין לו אפוא הסמכות הזאת, ואם הוא תובע את הסמכות כחלק מההסדרות – האם הוא מוכן למסור להסדרות את זכות ההכרעה בעניינים מדיניים בכלל? או שאין לתבוע מ"השומר הצעיר" עקיבות כזו, והמצב שנוצר הוא הנכון?

זה מחזירני לחלק הראשון של דברי. אם כזהו המצב, שאין מפלגה אחידה ואין כוח מדריך מרכזי, אלא יש הסדרות ובה צירופים ארעיים – אם במשטר כזה אנחנו חיים – נדע זאת!

אם אין לשליח התנועה מפלגה מאחוריו, הקובעת קו ברור, אלא עליו להתחשב ביוזגים של עמדות הנקבעות מתוך צירופי סיעות בהסדרות – פעם כך ופעם כך – נדע זאת!

אני אומר שאסור להגיע למצב זה. לא רק נכס של כוח מדריך ומכוון ואחראי בהסדרות ילך לאיבוד – מעמד מפלגת פועלי ארץ-ישראל, זאת אומרת, מעמד תנועת פועלי ארץ-ישראל על הבמה הציונית מוכרח ללכת לאיבוד. מפלגה, אשר שולט בה כוח צנטריפוגלי במקום כוח צנטריפטלי – אינה יכולה להיות מפלגה בעלת סמכות. חוששני שלא רבים ירצו להיות חברים במפלגה כזאת.

על אחדות במפלגה וסמכותה עלינו לאסור כיום מלחמה בתוכה. אני בטוח, שהמוני חברים ובלתי-מפלגתיים, אשר עמדו עד עכשיו מנגד מתוך הנחה שהעניינים מתנהלים כשורה ויש מי שדואג לכך, אם ידעו, אם ירגישו שהדבר הזה נפגם – ייחלצו לחיזוק המפלגה. הם יאמרו למפלגה: בידיך הופקד פיקדון, שאינו רשות יחיד שלך ואינו נכס פרטי שלך – הוא רשות הרבים, ואסור לך להוציאו מידך. אסור לך לבזבז אותו ולהפקירו.

מוכרחת לבוא התנערות במפלגה. ואם נגזרה מלחמה – תהיה מלחמה! לא אישית, לא של השמצה – כזו לא תועיל – מערכה רעיונית, ציבורית, על אופי המפלגה, על גורלה, על מעמדה, היינו, על עתיד המפלגה בתנועת הפועלים, זאת אומרת, על עתיד תנועת הפועלים, על עתיד המפלגה בתנועה הציונית, שפירושו: על עתיד הציונות. אני סבור, שצריכה להתכנס ועידה וצריכות להיות בחירות לוועידה. הבחירות לוועידה צריכות להתנהל על ציר זה, על שאלה זו. לכל חבר וחבר במפלגה צריכה להינתן האפשרות המלאה לצרף את דעתו האישית למשקל ההכרעה בשאלה הזאת. מוכרחת להיות הכרעה, וההכרעה הזאת צריכה להיות הכרעה שהמפלגה תקיים אותה. צריך שיהא ברור לכל אחד ואחד, שהכוונה בוועידה זו היא חידוש יסוד הקיום והפעולה למפלגה.

אם תבוא הכרעה כזאת – רק אז תציל המפלגה את עצמה ועל-ידי כך תציל נכסים הרבה יותר גדולים.

ילדי טהרן

אדוני,

1. אבקש להתייחס למכתבך מ-24 לספטמבר¹ בעניין הקצאת 800 רשיונות עלייה לילדים בטהרן. לפי המספרים האחרונים שבידינו, נמצאים עכשיו בטהרן כ-750 יתומים ועוד 180 ילדים אחרים. סך הכל הוא אפוא 930. גיל הילדים הללו בין 2-17. לפיכך אבקש כי תואיל בטובך לתקף את הרשיונות לילדים עד גיל 17 ללא קביעת גיל מינימלי.
2. לשכת עליית הנוער החליטה להעניק את שירותיה למשימה זו אף שאינה תואמת לגמרי את מסגרת פעילותה עד כה, שהרי הלשכה מעולם לא טיפלה עד כה בתינוקות בני פחות משנתיים, ובילדי גן ובית ספר עד גיל 14 טיפלה רק במקרים ספורים. אף על פי כן, הכינה עתה לשכת עליית הנוער תוכניות לטיפול בקבוצת הילדים כולה תוך שיתוף פעולה עם ארגונים שונים המטפלים בילדים. הצעד הראשון שאומרת לשכת עליית הנוער לעשות הוא להקים כמה מחנות קליטה, שבהם תבוצע בדיקה מקיפה של הילדים ויוענק להם טיפול ככל שידרש והם יקובצו לפי גיל לצרכים החינוכיים והאחרים. לשכת עליית הנוער כבר הכינה רשימת מוסדות חינוכיים וחקלאיים, לרבות של ארגון ויצ"ו, לקליטת הילדים.
3. אבקש להוסיף, כי מספר מוסדות חינוכיים אחרים פנו ללשכת עליית הנוער וביקשו רשיונות הגירה כפי שנהגו עד כה מבלי להגיש בקשות ישירות לממשלה.
4. הנהלת הסוכנות היהודית תמימת דעים עם הדעה שהבעת במכתבך, כי שיבוץ הילדים במוסדות החינוכיים השונים יבוצע אחר בואם לארץ-ישראל.
5. הנהלת הסוכנות היהודית מציעה, כי בשלב זה יוקצו רק 700 רשיונות עלייה, טלגרפית לקונסול בריטניה בטהרן, שלידי יגישו נציגינו במקום רשימת שמות וכי הייתה של 100 רשיונות תישמר למילואים.

בנאמנות שלך,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

הקצאת מכוניות

אבקשך לקרוא את תזכורתו של מ. יובל.²
כיוון שאינני מוסמך לתת בעניין זה הוראות ישירות, אין לי ברירה אלא להטרידך.

אם כזהו הסדר, שאין למחלקה המדינית זכות להשתמש במכוניות הסוכנות גם כשהן פנויות ועומדות באפס עבודה, אלא עליה לשכור דווקא מכוניות מבחוץ ולשלם בעדן כסף מלא – יש להודיענו זאת ונסתגל למצב. אך בשום פנים ואופן איננו מוכנים לקבל עלינו את ההתאמצות לשכנע מישוהו בנחיצותה וחשיבותה של הפעולה אשר לשמה דרושה לנו המכונית כתנאי להשגתה. ואני מבקש לשחרר את אנשי המחלקה מחובה זו.

שתי הדוגמאות שמביא יובל בתזכורתו מראות לאיזו מידת גיחוך הגיע העניין. אין המחלקה המדינית מוכנה להתווכח אם אפשר או אי-אפשר להסיע באוטובוס להר הצופים אורח חשוב שלה, שבא מהמדבר המערבי לבלות את חופשתו בירושלים תחת חסותה. כן אינה מוכנה להתווכח אם טוב עשתה שערכה פעם קבלת פנים לקציני סרפנד תמורת כל הכנסת האורחים שהיא נהנית ממנה באותו מחנה שבוע-שבוע.

נתתי הוראה לעובדי המחלקה לא להיכנס לשום בירורים כאלה אגב בקשת מכוניות.

1 מתוך העתק לא חתום.

2 לא אותר.

אם ייפתחו שערי רוסיה

מיכסת עלייה

מר שרתוק: יש צורך להגיש את הצעתנו בדבר מיכסת העלייה למחצית השנה שהחלה מאחד באוקטובר. מהממשלה ביקשו מאוד שלא נשהה את הדבר, כי קרה איחור בעונות האחרונות. עמדנו בפני הבעיה אם לערוך חקירה מפורטת ומדוקדקת של שוק העבודה כמו שהיינו רגילים לעשות, להגיע לידי סיכום מלא של יכולת הקליטה, או לדרוש מספר מסויים שיתקבל על הדעת. החלטנו לא להיכנס לחקירה מפורטת, כי אם לערוך חשבון. אפשר להגיע לכמה וכמה רבבות² וברור שלא יתנו לנו רבבות סרטיפיקטים. אנחנו גם לא נוכל להוכיח שנוכל להביא רבבות עולים. המוצא שהגענו אליו הוא שאנחנו נאמר שאנחנו מציעים להסתלק מהדרך הרגילה - עריכת חשבון מפורט, הערכה מדוקדקת של יכולת הקליטה. אנחנו מניחים שהמחסור בידיים עובדות מוסכם בינינו ובין הממשלה. אנחנו מסתמכים על מה שאמר מר מילס לפני זמן קצר לדר' יוסף, שלצבא יהיה צורך בקרוב ב-35,000 פועלים. הגורם המגביל אינו עתה יכולת הקליטה אלא מציאות אנשים הבאים בחשבון לעלייה ואפשרות להעביר אותם, ואנחנו מבקשים מספר רשיונות שיהיו רק שבר ממספר זה, של הערכה זו, אבל אנחנו חושבים שזה מספר רשיונות שאפשר להכניס בשים לב לסיכויים המעשיים שישנם בתקופה הקרובה, ואנחנו שומרים לנו רשות לבקש "שדויל" נוסף אם תראה לנו אפשרות עוד עולים.

אני מציע לבקש 5,000 סרטיפיקטים בהנחה שאם באמת ייפתחו שערי רוסיה וטהרן תתמלא מספר גדול של יהודים, נגיש דרישה נוספת. אנחנו מזכירים כל אפשרות חדשה, גם של צרפת הבלתי נכבשת.

גרנבוים הציע לדרוש מיכסה של 10,000 סרטיפיקטים בהנחה שהדבר יעודד את הפולנים להתיר לפליטים יהודים ברוסיה לצאת לטהרן ולהגיע לארץ-ישראל, שכן באופן זה ימנעו מלהחזיר אזרחים פולנים אלה לפולין אחרי המלחמה.

מר שרתוק: אנו לא נוכל להגיד לפולנים שיש לנו סרטיפיקטים. אני מניח שהממשלה לא תיתן מספר זה אלא עד 2,000 רשיונות. אנחנו נוכל לומר לפולנים, וצריך לומר להם, שיש לנו ביטחון שכמה יהודים שתביאו, אנחנו נשיג בשבילם סרטיפיקטים.

1 סדר היום: 1. מיכסת עלייה. 2. ויכוח על הדוח של מר בן-גוריון (מ"ש לא השתתף).

2 עפ"י מיכסות של "הספר הלבן" שלא נוצלו.

על תביעת מדינה יהודית

המשך הויכוח

ראשון דיבר אליעזר קפלן, שגרס הכרזה מדינית גמישה, שעיקרה הבטחת שליטה ציונית על העלייה.

מר שרתוק: קודם כל לגופו של עניין – מה צריכה להיות המדיניות שלנו. השאלה היא אם מנסחים אותה או לא, אם אנחנו מנסחים אותה היום או מחר. לגבי השאלה הראשונה זוהי שאלה ממדרגה ראשונה.

בלי שאגדיר את עצמי אם אני אופטימיסט או פסימיסט, דעתי היא שאנחנו במשך המלחמה הזאת ולקראת גמר מלחמה זו מוכרחים לחגור, לאזור את כל מאמצי כוחותינו, כדי להשיג את המקסימום האפשרי, ואנחנו ניתן את הדין בפני ההיסטוריה העברית אם לא נלך בדרך זו, אפילו אם יהיה יסוד קצת אופטימי בתוכנית שלנו, מפני שאני חושב שהעולם יהיה מוכרח קצת לשקוע באופטימיות לגבי הסידורים, ואנחנו לא נפגר אחרי העולם ולא נהיה רק עם העולם. הגורל היהודי מצווה אותנו להיות יותר מרחיקי לכת מאשר העולם יכול להיות, ודבר זה פירושו מדינה יהודית. כל הדיבורים שמדינות קטנות עבר עליהן כלח, שכתוצאה ממלחמה זו לא תקומנה מדינות קטנות – כל זה אינו מעלה ואינו מוריד. זה אולי מקשה את המטרה לגבי השאלה היהודית שלנו. ייתכן שתהיה ברית עולמית, זה לא ישנה את עובדת היסוד של המדיניות, לא ישנה עובדות יסוד אלה.

ואם אני אומר מדינה יהודית, אין אני מתכוון לומר שאם בעולם ישלוט עיקרון הפדרציה, אני ארצה שהעם היהודי יהיה עם לבדד ישכון. זה לא יהיה. אני מוכן לקבל עיקרון זה, להפיק ממנו מקסימום תועלת בשביל עצמאות העם היהודי, אבל איני מוכן לשכוח את ההכרחי בשביל העם היהודי, ואותו הדבר שישנו לכל עם ושום סידור לא יגזול את זה מהם. לא אקח בכלל איזה עיקרון כאילו הוא מונופולין המשתלט עכשיו בעולם – זה ראשית.

שנית, מדינה יהודית הגשמת הקמתה תיתכן בשני שלבים שונים. יכול להיות תהליך של עלייה והתיישבות, יצירת רוב יהודי באיטיות, וממילא אז מדינה זו תהיה מדינה יהודית. יכולה להיות הקמת מדינה יהודית כמכשיר של תהליך זה. אנחנו עכשיו מוכרחים להציג את עניין המדינה היהודית כמכשיר הבניין.

1 מתוך הפרוטוקול, סדר היום: 1. הודעת מרכז ההתגייסות; 2. המשך הויכוח; 3. תקציב תש"ג; 4. שונות.

איני רוצה עכשיו לחזור על כל מהלך המחשבות. הצעתי אותו פעם. אילו היינו עכשיו בשנת 1917, היינו אומרים: משטר בינלאומי, מנדט, מנדט מטעם חבר הלאומים, ברית אנגלו-סכסית. מי שיהיה הכוח בארץ הוא יקבל את השליחות לבצע זאת. אנחנו עומדים אחרי פרשה זאת. האם לבוא באתה תביעה כאילו איננו בעלי ניסיון? אנחנו יכולים לעשות זאת, אבל אם האחרים יבואו ויאמרו "אנחנו מקבלים את זאת", לא נוכל למסור זאת לידיהם, אם הם יאמרו "בשותפות אתכם", נראה מה יאמרו לנו, נהיה מוכנים למשא ומתן. השאלה מה אנחנו רוצים, מה אנחנו צריכים לדרוש – שלטון יהודי על דברים אלה. זה שנית.

זה למעשה מדינה יהודית. אם אומרים זאת באמת, אם למילים תהיה משמעות הנכונה, אז שלטון יהודי על עלייה והתיישבות פירושו מדינה, כי אי-אפשר להפריד את הדברים האלה מכל מערכת הפעולות של השלטון. אי-אפשר לומר שיש שלטון אשר ידאג לסדר ולמשטר בארץ, לבתי דין, לתחוקה, לענייני המכס, ושלטון אחר לעלייה ולהתיישבות. כל הדברים האלה משולבים.

[שלישית], תיתכנה מדינות שונות, ותיתכנה מידות שונות של עצמאות. מצרים, כאשר נהפכה למדינה עצמאית, לא מסרו לה את הסמכות הצבאית באופן מוחלט, לא מסרו לה את הסמכות בענייני חוץ באופן מוחלט והגבילו אותה במובנים אחרים. עניין זה של שלטון על עלייה והתיישבות פירושו מדינה יהודית, אולי לא כמו שאנגליה היא מדינה אנגלית, אבל פירושו שלטון ממלכתי, פירושו שלטון על התחוקה, שלטון על המכס. אחרת לא יהיה זה שלטון אשר יבצע עלייה והתיישבות. איך זה יכול להיות אחרת? האם עלייה פירושה רק לסדר אוניות, להביא את האנשים הנה? פירושה לשלוט על אמצעים ממלכתיים המאפשרים קליטת העלייה, להדביר את אוצרות המדינה לצרכים אלה. אם פירושו רק שמביאים את היהודים ומשתדלים למצוא בשבילם עבודה – זה לא שלטון על העלייה.

רביעית, צריך שיהיה ברור שמטרתנו אינה מדינה יהודית. אם אנחנו מעמידים בשלב זה מדינה יהודית כתביעתנו, אין זו מטרתנו. מטרתנו היא עלייה והתיישבות המונים, עד כמה שאפשר יותר גדולים, שייכנסו לארץ ויחיו בארץ חיים ראויים לשמם, וזה כולל הכל. שלטון יהודי זהו אמצעי להשגת מטרה זו.

זה צריך להיות ברור כלפי פנים וזה צריך להיות ברור כלפי חוץ. לא נופיע כמשתלטים, בברק שווא. העניין הוא חיים לעם היהודי, וזה עניין חיים רק במידה שזה אמצעי, שזה מכשיר של בניין חיי העם. אם יש חיי עם בריאים, ממילא גם מגיעים למדינה. זוהי גולת הכותרת, כי המדינה היא רק מכשיר, אמצעי. בניסוח בעצם רמזו זה הופיע, זה הופיע כדבר אחרון, הראשון הוא עלייה, שלטון על העלייה והתיישבות, ואחר זה "קומונוולט".²

2 ר' נוסח "תוכנית בילטמור" מסמך 16 הע' 4.

הערה אחרונה ויסודית – יסודית בעיני – אני מניח שאף אחד מאתנו אינו מתעלם מהקשיים העצומים, המבהילים, בדרכנו לגבי השגת מטרה זו. אנחנו עוד בראשית הדרך. לקראתה התקדמנו אך מעט מאוד. יש שני קשיים גדולים מכריעים. קושי אחד הוא אי-האמון ביכולתה של ארץ-ישראל, הקושי השני הוא אי-נכונות לעמוד בכוח נגד הערבים, זאת אומרת שאתם מבינים מזה שאני מניח שתהיה התנגדות של הערבים, ויהיה הכרח לעמוד בכוח, שאנחנו בלבדנו לא נספיק לעמוד. יכולות להיות כל מיני סיבות בעולם שאנחנו נצטרך לעמוד לבדנו, אבל אם אנחנו פונים למשטר בינלאומי, אנחנו לא נוכל לומר: תנו לנו בעצמנו לעשות זאת, אלא התביעה צריכה להיות שזה יהיה חלק מהסידור של העניינים הבינלאומיים, ושזו תהיה החלטה של אותם הכוחות אשר יהיו אחראים לסידור העניינים הבינלאומיים על מנת שתוגשם. הם צריכים לדאוג להגשמה. אנחנו צריכים להיות מוכנים לעמוד בכוחותינו, בכוחות עצמנו, אבל אין לפטור אותם. כמו שייתקלו בבעיות קשות באירופה ובכמה מקומות אחרים – ואם יהיו נאמנים לעצמם הם יצטרכו לדאוג לביצוע הדבר שם – כך יצטרכו לדאוג לביצוע הדבר כאן.

יש ספק חמור אם הם מוכנים לכך, אם אלה המוכנים יקבלו את הפתרון שלנו, אם הם מבינים במה הדבר כרוך ואם הם מוכנים להסיק מזה את המסקנות.

במצב דברים זה אנחנו מוכרחים להיות מוכנים למפלול קשות, וזה מעמיד אותנו בפני בעיה חמורה מאוד. אנחנו מוכרחים לדאוג לכך שלא ניצור במו ידינו משבר כזה, משבר נפשי בארץ ובחיי העם עברי, שיוכל להביא לידי הרס פנימי וחיצוני. זה לא קל לצאת להתקפה, לפתוח את כל כוחות היישוב להתקפה. אנחנו מוכרחים להיות מוכנים להחזיק מעמד ולא להישבר בשעת נסיגה. נדמה לי בכל ההופעות שלנו, כלפי פנים על כל פנים, אנחנו חייבים לנקוט נימה זו כדי להכין את הציבור שלנו לימים קשים מאוד עם גמר המלחמה אם אנחנו לא נשיג מה שאנחנו רוצים להשיג, אבל אין זאת אומרת שאנחנו רשאים למעט את הצגת המטרה כלפי עצמנו.

עכשיו שאלת הניסוח וקביעת העמדה. אני הייתי חבר ההנהלה שהוזהרתי כל הזמן מפני דחיקת הקץ. נימוק אחד היה לי, שכל זמן שלא הגיעה השעה שיש הכרח גמור לעשות זאת, לא כדאי לנו, לפי דעתי, לעורר ויכוח פנימי לחינם, כי הוא ויכוח לשני הצדדים, וזה צריך להיות ברור, זה ויכוח לא רק עם תופסי מועט, אלא גם עם תופסי מרובה. אם אומרים מדינה יהודית, [יש] אומרים נגד זה: מדינה דו-לאומית, פריטט, עלייה, מנדט. פה ניסינו לחבר גילוי דעת, וחבר של "השומר הצעיר" היה גם הוא בוועדה, והוא הכניס הצעה לגמור עם דרישת המנדט.

יש ויכוח עם תופסי המרובה, כשהם שומעים "מדינה יהודית" – הם אומרים כוונתם [של הדורשים זאת] לחלוקה. גם אם אומרים "ארץ-ישראל כמדינה יהודית" – הם אומרים "מה זאת ארץ-ישראל?" ושואלים אם מוכנים לכלול

בארץ-ישראל גם את עבר-הירדן. אם מתכוונים לארץ-ישראל ההיסטורית, אני חושב את פרץ ברנשטיין, הוא שואל אם מתכוונים לארץ-ישראל הגדולה, והם אומרים: אתם מוכנים להתפשר במדינה קטנה יותר. פה ויכוח משולש, ואמרת כי כל זמן שאין הכרה, אין צורך לדחוק את הקץ.

חששתי שזה עלול, אם אין מחליטים הציונים באמריקה הדרומית, הציונים באמריקה, כי אם זה יוצא מפי "הגבורה", אם זה יוצא מפי המרכז [בי-ם], באופן רשמי זה יכול להגביר את לחץ הערבים. אחרי שהבעתי חששות אלה נודע לי, באיחור של חודשים אחדים, שהלכה הצעה [ערבית] כזאת ללונדון של אישור מחדש של "הספר הלבן". חשש זה קיים, אבל נדמה לי שמופיעים גורמים חדשים, שהם מתחילים להכריע כנגד חששות אלה, חשש פנימי, והחשש הפנימי הוא חמור יותר, חשתי הרגשה שיכולה להשתרר, בעצם משתררת בוועד הפועל הציוני, איזו אוזלת יד, שאיננו יכולים אפילו באוזני עצמנו לומר מה אנחנו רוצים, והרי זה מסתבר על ידי חוסר דרך, וזה יותר רע מכל פירוד. הרעה הזאת היא יותר חמורה.

אם אני עומד בפני שני דברים אלה, מוטב שיהיה ויכוח, אפילו אם יהיה פירוד. טוב שיהיה חלק שלבו אינו שלם במדיניות שנתקבלה ויילחם בה. זה מוטב מהמצב של אוזלת יד המאבדת את הכבוד לעצמו. הייתי עד לתופעה זו בשיבות האחרונות של הוועד הפועל המצומצם.

כנגד החשש השני, החיצוני, מופיע חשש שעניין זה של הכרזות בילטמור, אלה הן סיסמאות פרופגנדיסטיות, ואינן מביעות באמת את רצון התנועה. גורמים חיצוניים וגורמים פנימיים משמשים בערבוביה.

קיבלתי היום טלגרמה מנחום גולדמן, בה הוא מודיע שנתקבל מכתב מדר' מגנס, בו הוא מציין ומדגיש שהוועד הפועל הציוני לא החליט על "קומונוולט", הוועד הפועל המצומצם לא החליט על מדינה יהודית, זאת אומרת שהוא [מגנס] אינו עומד בניגוד למדיניות הציונית הרשמית, ונחום גולדמן שואל אם כך הוא, והוא מבקש ממני שאטלגרף לו מייד את כל ניסוחי המדיניות של הוועד הפועל המצומצם מהתחלת המלחמה עד היום. גולדמן פתאום כאילו התעורר מחלום טוב, והוא אינו יודע שהוועד הפועל המצומצם באמת לא החליט עד היום על כל ניסוח המדיניות הציונית.

אם יצא ויאמר זאת לציוני אמריקה, הם יאמרו: מה זאת אומרת, אלינו שולחים שליחים ודורשים קביעת מסמרות, פסק הלכה, כשהם עצמם נוהרים, מחכים לראות איך יפול דבר? זאת אומרת שהדבר לא רציני, למה קושרים אותם? זה שוב עלול ליצור מצב חמור מאוד.

אני נוטה להכריע לטובת קביעת עמדה עכשיו, אבל לא הייתי מתפרץ לאחוז בכל אמצעי הפירסום בעניין זה.

לגבי המסקנה המעשית אני מתקרב להצעת קפלן³ – במקום שיתפרסם יתפרסם. הציונים באמריקה יודעים מה זאת תוכנית בילטמור, וברור שגם הממשלה תדע, כי אם לא העבירה אלינו החלטות בילטמור,⁴ הרי היא קראה אותם, זאת צריכה להיות המסקנה.

הויכוח נמשך ובשלב מסוים, לפי הצעת היו"ר ב"ג, נמשך באותו הרכב משתתפים אך במסגרת הנהלת ההסתדרות הציונית ונדרש להצעת החלטה שתוגש לישיבה הקרובה של הוהפ"צ. היו"ר ב"ג הציע את נוסח ההחלטה הבא: "הוועד הפועל הציוני מאשר את עמדת באי כוח ההנהלה בוועידת בילטמור באמריקה ודורש פתיחת שערי הארץ, שלטון על העלייה והכוונה היא להקמת קומונוולט". לאחר ויכוח התקבלה הצעת דב יוסף: "ההנהלה מאשרת את הקו כפי שהוא הוגדר על ידי באי כוחו בוועידת בילטמור", ולהוסיף ציטוט מהחלטת ועידת בילטמור. הויכוח אם להיזדקק בהחלטה למונח "קומונוולט" או "מדינה יהודית" הסתיים ללא הכרעה.

3 הכרזה שעיקרה הבטחת שליטה ציונית על העלייה.

4 הצנזורה הממשלתית מנעה פירסום החלטות בילטמור בארץ-ישראל.

ועדה לבירור שאלת שכר העבודה

אדוני,

1. הנני מתכבד לאשר קבלת מכתבך מ-6 בספטמבר, בנוגע למינוי ועדה לבירור שאלת שכר העבודה.¹
2. הנהלת הסוכנות רשמה לפנייה את תוכן מכתבך ותגיש לך בהקדם האפשרי, לאחר התייעצות עם הגופים הנוגעים בדבר, את דעתה לגבי בחירת חברי הוועדה אשר ייצגו את הסתדרות העובדים ואת התאחדות התעשיינים כלפי מועצת התעשייה.² מן הראוי להביא בחשבון, כי מאחר שגופים אלה יצוגיים במהותם, מן ההכרח שחברי הוועדה אשר ייצגו אותם ייהנו ממלוא אמונם ותמיכתם.
3. הנהלת הסוכנות מרשה לעצמה להביע תמיהה על שהממשלה לא ראתה לנחון לכלול בוועדה נציג או נציגים של הסוכנות היהודית והוועד הלאומי, לאור העובדה שגופים אלה צברו ניסיון ניכר בטיפול בבעיות כלכליות וביחסי עבודה, ומשום כך הם עשויים להיות בעלי השפעה מייצבת ומלכדת בנושא שבו מדובר. התעלמות זו אינה עולה בקנה אחד עם הנהגה של הממשלה לחתור לשיתוף פעולה עם הסוכנות היהודית ביישוב סכסוכי עבודה, ובמיוחד בפתרון בעיות שכר.

בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 הממשלה החליטה למנות ועדה מיוחדת לבירור שאלת שכר העבודה, לקביעת שכר מינימום לפועל, לשיטת הדירוג של פועלים מקצועיים ושיטת קביעת תוספת היוקר. בראש הוועדה הועמד נשיא בית המשפט העליון וויליאם פיצג'רלד.

2 המועצה לפיקוח על התעשייה הא"י בעת המלחמה.

דרישה ל-5,000 רשיונות עלייה

אדוני,

1. בשם הנהלת הסוכנות אנו מתכבדים לפנות אליך בנושא הביקוש לידיים עובדות לתקופה אוקטובר 1942 עד 31 במרס 1943, ולבקש רשיונות עלייה ל-5,000 עובדים.

2. המספר שלעיל אינו ממצה את כלל הערכת הסוכנות היהודית לגבי יכולת הקליטה של עובדים יהודים בימים אלה, ואין הוא אלא הערכה חלקית. בנסיבות המיוחדות של המצב הנוכחי החליטה הסוכנות היהודית שלא לערוך מחקר מפורט, כנהוג עד כה, לגבי תחזית התעסוקה. הצורך הדוחק בתוספת ניכרת של עובדים לעבודות שונות הקשורות במאמץ המלחמה, גלוי וידוע. בתוקף תפקידך כמפקח על כוח-אדם בארץ הודעת לנו באחרונה, על יסוד מידע שקיבלת מהשלטונות הצבאיים, כי עד מהרה יידרשו להם כ-30,000 עובדים לא-מקצועיים נוספים וכ-5,000 בעלי מקצוע נוספים, שכולם יועסקו כאזרחים. בעת ובעונה אחת, רחוקות דרישות הצבא למגוייסים מלבוא על סיפוקן. המחסור בעובדים בענף החקלאות גובר והולך וגורם לצמצום תנובה בכל תחום כמעט. מדד הייצור התעשייתי עלה מיוני 1941 עד יוני 1942 מ-125 ל-165. מדד התעסוקה הממשלתי לתקופה מאי 1941 עד מאי 1942 עלה ב-75 אחוז. לאור מימצאים אלה ברור כי גורמים המגבילים את ההגירה הם זמינותם של מהגרים מתאימים ואמצעים להבאתם, ולא דווקא יכולת הקליטה הכלכלית של הארץ.

משום כך הגבלנו את הבקשה הנוכחית למספר אשר, אם יתממשו תחזיות מסוימות, יתברר כמציאותי לגבי שני סוגי העובדים שצוינו לעיל, ובמרוצת תקופת המיכסה הנוכחית, בשלב מאוחר יותר, בדעתנו להגיש בקשה לרשיונות הגירה לעובדים נוספים ככל שהתנאים יצדיקו זאת. אם תמצא הממשלה לראוי לנהוג לפי המדיניות שנקטה בשתי התקופות הקודמות, כלומר קביעת מיכסות הגירה לשלושה חודשים כל אחת, כי אז ברצוננו להציע כי מיכסת ההגירה לעובדים לתקופה אוקטובר-דצמבר 1942 תיקבע לפי המספר הכולל של רשיונות שצויין לעיל, וזאת כדי לעמוד בכל המצבים שעשויים להתרחש, וכי המצב ייבחן בסוף דצמבר.

3. המקור העיקרי להשגת כוח אדם חדש לארץ-ישראל הוא הציבור העצום של פליטים יהודים מפולין הנמצאים עכשיו בברית-המועצות. בשלב הנוכחי נדרשים רק כמה מאות רשיונות הגירה עבור אותם פליטים שכבר הגיעו לטהרן,

שלהם לא נותרו רשיונות עלייה מן המיכסה האחרונה. אולם עכשיו, כידוע, מתנהל משא ומתן בין שלטונות פולין וברית המועצות על יציאת המוני פליטים פולנים נוספים מברית-המועצות, ויש להניח בוודאות כי מספר היהודים שביניהם יהיה ניכר. יתר על כן, הסוכנות היהודית כבר פנתה אל ממשלת הוד מלכותו בבקשה להגיש פנייה מיוחדת לממשלת ברית-המועצות לשחרר יהודים פולנים, שאינם משתתפים כלל במאמץ המלחמה הסובייטי, ואשר יוכלו להרים תרומה רבת ערך למאמץ המלחמה של בעלות הברית אם יועברו לארץ-ישראל. לבד ממקור עיקרי זה, ישנם סיכויים מסוימים להביא יהודים מצרפת הלא-כבושה, משם הם נשלחים עכשיו בכפייה לגרמניה ולפולין הכבושה בידי הגרמנים לשם השמדה או להעסקה כעובדי כפייה בידי הנאצים. לבסוף, קיימים מאגרים של מהגרים-בכוח בארצות המזרח התיכון ובייחוד בתימן. ברצוננו לציין, כי יהודי תימן הוכיחו את עצמם כעובדים מעולים, בייחוד בענף החקלאות, וכי הניסיון לימד כי מסעם לארץ-ישראל בתנאים הנוכחיים אינו כרוך בקשיים מיוחדים.

4. בשם הסוכנות היהודית אנו ערבים בזה למחייתם של המהגרים, אשר ייקבעו על ידי הנהלת הסוכנות, במשך שנה, במקרה של חוסר תעסוקה.

בנאמנות,

מ. שרתוק י. גרינבוים

הנהלת הסוכנות היהודית

תשובה למתנדב קשיש

ידידי היקר ואישי הנלבב מר איתמר בן אב"י,
קיבלתי את מכתבו מ-10 בספטמבר ולדאבוני אין בידי לשנות את תגובתי השלילית להצעת התנדבותו [לצבא הבריטי] וכל מה שיש לאל ידי לעשות הרי זה רק להסבירה.

תחילה עלי לסתור את השמועה שהגיעה אליו בדבר התגייסותו של דר' בוגרשוב. לא היו דברים מעולם. דר' בוגרשוב מוסיף לכהן בהנהלת המדרשה "הרצליה" ולתרום את חלקו לזיכוחים הממושכים בועה"פ הציוני. שלהבת ההתנדבות טרם תפול בארזים כאלה וגם אין לעת עתה – ולואי שלא יהיה גם להבא – כל צורך לשלוח אש בהם. עינינו לצעירים, ואילו הקשישים ינובו נא בשיבה טובה ויעשו את מלאכתם בעורף.

לגופו של עניין, המצב הוא זה: המתגייסים לגדודי הרגלים המהווים חלק מהרגימנט (אי שם עברי?) הארצישראלי חייבים להיות לא קשישים מבני ל"ה. מבני ל"ה עד מ"ה יכולים להתגייס לפלוגות חיל המצב, שתעסוקנה במשמר בלבד. מבני מ"ה ומעלה אינם יכולים להתגייס כלל ועיקר.

סבורני שרשאי אדוני לראות את עבודתו למען הקרן הקימת כהשתתפות נאותה וחשובה במאמץ המלחמה של העם היהודי. גם אני אדיר חפצי היה להתייצב בשורה, אבל גילי ותפקידי גוזרים עלי להישאר בעורף ולהסתפק בתפקיד שאני ממלא בימי מלחמה כבימי שלום.

בהזדמנות זו עלי להתנצל לפניו על אי ענותי למכתב שקיבלתי ממנו לפני עידן. באותו מכתב הציגני בפני בעיה חמורה.² עברו ימים רבים מתוך שיקול דעת שלא הביא, לדאבוני, לידי מסקנה חיובית. בינתיים שמחתי לשמוע כי כבודו מצא לו כר פעולה באמריקה ואין לי אלא להביע את תקוותי כי נתראה פנים לאחר הניצחון.

בברכת כל טוב,
משה שרתוף

1 איתמר בן-אבי (1885-1943). עיתונאי, בלשן ועסקן פוליטי. בנם של אליעזר ודבורה בן-יהודה. מ"ש סייע לאיתמר בהוצאה לאור של "המילון הגדול" של אביו. על הקשר של אבי מ"ש (יעקב שרתוף) עם אליעזר בן-יהודה ר' ביומ"א.

2 במכתב למ"ש מ-11.8.1942, הביע בן-אבי רצונו להתנדב "לכל שירות ללא תנאי בכל מקום במזרח התיכון".

על רשיונות העלייה ל-5,000 עובדים

הגשנו דרישה ל"שדיוול" של 5,000 ואמרנו שאין הוא משקף את כושר הקליטה הכלכלי אלא רק את חלקו. בנסיבות החריגות הנוכחיות נמנענו מבירור מפורט של אפשרויות התעסוקה לאור הביקוש המפורש לרבבות עובדים נוספים כאשר הגורם המגביל אינו כושר הקליטה אלא זמינות העולים ואמצעי התעבורה. הבהרתי הסיכויים ליציאה נוספת מרוסיה ואפשרויות ההגירה מארצות המזרח ואולי גם מצרפת הלא-כבושה. הצעתי הקצאת מיכסות נפרדות לסוגי עולים אחרים למיכסת מחצית השנה. שרתוק

פנייה לשדיוול עובדים

אדוני,

בהמשך למכתבי מ-11.10.1942 ובו פנייה לשדיוול עובדים למחצית התקופה השנתית מ-1 באוקטובר 1942 עד 31 במרס 1943, אני מתכבד להגיש בשם הנהלת הסוכנות את ההצעות הבאות להנפקת רשיונות עלייה לתקופה הנ"ל לפי הקטגוריות השונות למעט קטגוריה C:¹

A (I) A (IV) and A (V)	100
B (II)	50
B (III)	1,000
D	300

בנאמנות שלך,

משה שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 | להבהרת הקטגוריות השונות ר' מסמך 47 הע' 1.

בקשת שחרור ממעצר

מר מקפרסון יקר,

בהמשך לשיחתנו ביום שלישי 13 באוקטובר, אני מציע ששלושת העצורים הבאים ישוחררו לאלתר ממחנה מזרע: 1. סלמן; 2. ילין; 3. פוליאקוב.³
אנו משוכנעים לגמרי, שכל השלושה ניתקו כליל את קשריהם עם הארגון או הארגונים שאליהם השתייכו בעבר, ואנו מוכנים לערוב להתנהגותם הטובה בעתיד. אם הממשלה אינה רואה דרך לשחררם ללא תנאי, ייתכן שתוכל לשחררם בערבות ולאפשר להם לעמוד תחת פיקוח משטרת תקופה מסוימת, שבסופה ייבדק עניינם מחדש. איני נדרש פה לפרטים של כל אחד מהשלושה, אבל אהיה נכון לספק לך מידע בעל פה אם הדבר יידרש.⁴

בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

- 1 אברהם סלמן איש לח"י. נאסר ונכלא כמה פעמים וישב בעכו, ירושלים, מזרע ולטרון. שוחרר ב-1945 וחזר לפעילות במחתרת. בשנות ה-30 הקים סיעה לאומית בהסתדרות העובדים הכללית (בן-תור, עמ' 450).
- 2 עוזי ילין, נכד דוד ילין. פעיל באצ"ל ואח"כ בלח"י. ב-1942 נאסר וישב במזרע ובלטרון שנה וחצי. לאחר השתדלויות רבות שוחרר למעצר בית ונאלץ להפסיק את פעילותו במחתרת (שם, עמ' 639).
- 3 יעקב פוליאקוב ("פולני"). מפקד אצ"ל בהרצליה. עם הפילוג באצ"ל הצטרף ללח"י. היה עצור במזרע. עם רציחת אברהם שטרן בינואר 1942 פרש מפעילות בלח"י, אך היה אחד מחמשת מבוקשי לח"י. הסתתר במעלה החמישה ומשם הסגיר עצמו לבולשת הבריטית באמצעות איש "ההגה" יהודה ארזי (חרובי, עמ' 63-64, 195).
- 4 עניין התערבות מ"ש לא נתחווה.

תמיכה בקיבוץ עמיר

אבקש להקציב סך 125 לא"י להוצאות יישוב הסכסוך בין הקיבוץ עמיר ובין ערבים בסביבה אשר בתוצאותיו נהרג ערבי. המחלקה המדינית השתתפה בהוצאות אלה ב-100 לא"י ומותר הכסף, בסך 250 לא"י, ניתן ע"י המשק הנוגע בדבר ומשקי הסביבה.

את הסכום 125 לא"י אבקש לשלם לוועד גוש הגליל העליון באמצעות מזכירו מר הלל לנדסמן.¹

משה שרתוק

המחלקה המדינית

הנהלת הסוכנות היהודית

1 הלל לנדסמן (1897-1973). עלה ב-1913 מרוסיה. בוגר המחזור השלישי של גימנסיה הרצליה. במל"ע-1 קצין בצבא העותמאני. השתתף בהגנת תל-חי. חבר קיבוץ אילת השחר וראש ועד גוש יישובי הגליל העליון.

קופת חולים וממשלת ארץ-ישראל

קניבסקי היקר,

קיבלתי את מכתבך מ-7 בח"ו. נסיעתי ללונדון טרם נקבעה באופן מוחלט. אם אסע – כוונתי לשהות בלונדון לא יותר משלושה שבועות. אני נוסע על מנת לטפל בעניינים מסוימים אשר הלוואי ותספיק לי השעה לבררם עד תומם. ממכתבך הנני רואה כי גם אתה מבין היטב שעניין קופת חולים אינו כלול בתוכם.

אך גם אילו היתה שעתי פנויה לעסוק בעניין קופת חולים, לא הייתי מקבל על עצמי את הדבר. פעולה בעניין זה בלונדון פירושה פנייה למשרד המושבות והניסיון מוכיח כי פנייה למשרד המושבות מעל לראשה של ממשלת א"י בעניין אדמיניסטרטיבי רגיל אינה נושאת פרי.

אתה מציע לדבר על נושא זה עם אנשי מפלגת העבודה. אלה יוכלו לכל היותר להציג שאלה בפרלמנט, אם יסכימו כי חשיבות העניין מצדיקה זאת. אך לשם הצגת שאלה בפרלמנט אין צורך לחכות להודמנות נסיעתי ללונדון. כשלעצמי אני סבור כי שאלה בפרלמנט בעניין כזה תביא איזו תועלת.

לדעתי עניין קופת חולים הוא אחד מאותם העניינים אשר או נבקיע לגבי דידם את החומה במו"מ עם ממשלת א"י או לא נבקיענה כלל. המלצתו של גרייבס² מבחינה זו חידוש שיש לברך עליו, אך יש לדעת כי השפעתו של גרייבס לחיוב אינה גדולה ביותר. אתה סבור שאילו היו "המוסדות העליונים" מקדישים עכשיו מזמנם לבעיה זו, היו מצליחים לשנות את יחס הממשלה. הניסיון אינו מצדיק הנחה זו. הטיפול הרב בבעיית קופת חולים, שנמשך שנים אחדות, העלה חרס. אם ממשלת ווקופ קיבלה בעניין זה את דעתו של הרוזן,³ ממשלת מק-מייקל לא כל שכן. אף על פי כן, הגורם החדש שהופיע עכשיו בדמות מחלקת העבודה מצדיק אולי מאמץ מחודש מצדנו. אם לא אסע ללונדון – אנסה לעשות זאת. אם אסע – אעשה זאת לאחר שובי. זוהי אפשרות אחת. אפשרות אחרת היא שקפלן יטפל בזה במהלך המו"מ שלו עם אנשי האוצר. אנו ניוועץ יחד בשאלה הזאת.

בברכה,

משה שרתוק

1 יצחק קניבסקי (קנב) (1896–1979). עלה ב-1919 מרוסיה. ממגיני תל-חי. שנים רבות עמד בראש קופ"ח כללית.

2 ריצ'רד גרייבס, מנהל מחלקת העבודה הממשלתית 1942–1946 (ר' עליו מאבק א-1).

3 קולונל ג'ורג' ו. הרוזן, מנהל מח' הבריאות של ממשלת פלשתינה (א"י), נודע באיבתו לציונות.

“ויטוריול”

ביקשנו מהממשלה לאשר כניסה לארץ-ישראל ל-120 פליטי ספינת הקיטור “ויטוריול” שנתקעו בטורקיה אחרת עלולים להיגרש לרומניה.¹ הדגשתי שאי אפשר להביאם לקפריסין שכן הספינה נטרפה. מה גם שעל המסע לקפריסין מאיימת סכנת נפילה בידי האויב. הזכרתי פרשת “דורה” שהפליגה ממרסין ב-17 לספטמבר ועדיין לא הגיעה לקפריסין ועכשיו נודע מפי ברלס כי נתפסה בידי האיטלקים באי לאוס. הברק אם יש פרטים נוספים על התפתחות תוכנית החילוץ.² משה שרתוק.

1 הבקשה נשלחה ב-16 באוקטובר 1942:

אדוני,

1. קיבלתי הוראה להודיעך, כי הסוכנות היהודית קיבלה מכתב ממר ברלס, נציגה באיסטנבול, לפיה ספינת הקיטור הרומנית “ויטוריול” ובה 120 פליטים, לרבות ילדים רבים, נטרפה וכי כל הנוסעים ניצלו והם תקועים בטורקיה. מצבם תואר כנואש.

2. בהביאי לפניך מידע זה נצטוויתי לבקש כי הממשלה תאשר כניסת פליטים אלה במסגרת מיכסת ההגירה. אם דבר זה לא ייעשה, יש לחשוש שהם יישלחו חזרה לרומניה. הסוכנות היהודית מודעת לכך שבמקרה קודם של הגעת פליטים מרומניה לטורקיה, החליטה ממשלת הוד מלכותו להביאם לקפריסין. במקרה הנוכחי ספינתם של הפליטים נטרפה ויש להביאם ברכבת לסוריה, שם עליהם להמתין עד שתתאפשר הפלגתם לקפריסין. בנסיבות אלה מבקשת הסוכנות היהודית שיינתן להם להיכנס לארץ-ישראל, כמובן בכפוף לבדיקה קפדנית של זהותם וקורות חייהם. הסוכנות היהודית מבקשת להדגיש, כי המסע הימי לקפריסין בנסיבות הנוכחיות אינו נטול סכנות של פגיעות אויב ואכן יש חששות ניכרים לגורל פליטי הספינה “דורה”, שהפליגה ממרסין לקפריסין ב-15 בספטמבר ומאו לא נודע עליהן דבר.

בנאמנות, ליאו כהן

מזכיר המחלקה המדינית,

הסוכנות היהודית

2 חילופי יהודים אזרחי ארץ-ישראל, שנתקעו בפולין הכבושה בידי הגרמנים, באזרחים גרמנים בארץ-ישראל, תושבי מושבות ה”טמפלרים”.

טיפול ביחידות הארץ-ישראליות

1. לשאלת מ.ש. על קצב הקמת הגדודים העברים ענה הקולונל כי כבר נעשו כל ההכנות להקמת 2 גדודים: אחד יהודי ואחד ערבי. אחר כך יאורגנו הבטליונים ללא שמירת השוויון בין היהודים וערבים. חלה דחייה קלה בגלל הפעולות במדבר שאליהן נקראו כמה מהמועמדים לתפקידים בגדודים. ד.ב. היה אופטימי לגבי סיכויי ההתפתחות.
2. ד.ב. הסכים שלא יעבירו חיילים קשישים מפלוגות "באפס" לפלוגות המשמר אלא בהסכמתם. הגבלה זו לא תחול על חיילים שכושרם הגופני אינו מתאים לזה של ה"באפס".
3. לשאלה על עתיד התותחנים הכבדים בחיפה, הודיע הקולונל כי עליו עוד לברר את השאלה. עכ"פ לא ידוע לו, כי עומדים לפזרם מיד. המפקד של בעלי המקצוע נערך מטעמים אחרים. הוא עוד יברר את השאלה ויודיענו. לגבי אלה שגמרו את אימוניהם בסרפנד ענה כי ייתכן שחלק מהם יעבור לארטילריה הקלה (היחידה העברית למלחמה בהתקפות מן האויר), כן רשם לו לברר מה קרה להבטחה למנות קצינים יהודים ביחידה הקלה.
4. ד.ב. רשם לפניו לברר את שאלת מינוי קצינים בפלוגת עובדי ים 1309 וכן מדוע הם בלי נשק. אגב, העיר כי בקרוב תעזוב הפלוגה את עקבה ותעבור למקום אחר.
5. הקולונל יטפל במצב פלוגות התחמושת (RAOC) בואדי סרר [נחל שורק]. במיוחד יברר את שאלת מינוי קצינים עברים לפלוגות.
6. הקולונל רשם לפניו לעיין בשאלת הקצינים מפלוגות החפרים שטרם צורפו לחילות אחרים (אנגל, כספי, שיף).
7. בשאלת פלוגת הקבלה והאימונים 68 (חיל ההובלה) הודיע הקולונל כי חל שיפור ניכר בפלוגה ועוד ימשיכו להכניס תיקונים.
8. ד.ב. טיפל כבר בשאלת מינויים של רבנים צבאיים ויודיענו את התוצאות.
9. לדרישה למנות קציני חינוך סיפר ד.ב., כי תחול ריאורגניזציה בקרוב ויאחדו את הטיפול בחינוך וב-welfare. מ.ש. ביאר, כי דרישתו היא שבכל סידור יובטח שבצעייני יהיה הודים יטפל קצין יהודי.

בסוף השיחה סיפר ד.ב. על תשובת לשכת הגיוס שלנו בחיפה (חתומה בידי דר' יוספטל)¹ לפניית קצין הגיוס על פעולת גיוס משותפת. ד.ב. הביע את

אי שביעת רצונו מהתשובה. מ.ש. ענה כי הוא מצטער על כמה ביטויים בלתי מוצלחים שבמכתב, אולם על המיפקדה לדעת כי אין לצפות שהסוכנות היהודית תטפל בגיוס בין הערבים. המוסדות המקומיים בחיפה שאלו אותנו אם הם רשאים להשתתף בפעולות הגיוס והסכמנו להשתתפותם, אולם אין לנו כמוסד לאומי מרכזי כל אפשרות לקחת חלק בכך.

רשם משה יובל.

1 גיורא יוספטל (1912-1962). עלה מגרמניה ב-1938, שם היה מראשי ההסתדרות הציונית ומוזכיר עליית הנוער. מפעילי ה"הגנה" עד התנדבותו לצבא הבריטי ב-1945. לימים חבר הנה"ס, מוזכר מפא"י, ח"כ ושר.

הצלת ילדים

אדוני,

אני מתייחס למכתבך מ-6 באוקטובר 1942 ולשיחת מר מינדל עם נציג הנהלת הסוכנות בעניין חלוקת 100 רשיונות עלייה מסוג B(3) מתוך המיכסה המסתיימת ב-30 בספטמבר, ולבקש כי תואיל לשגר 50 מרשיונות אלה לזינווה ו-50 לאיסטנבול, שם יוקצו שנית לידי נציגינו המקומיים. 50 הרשיונות האחרונים מיועדים לילדים מבולגריה.

אכיר לך תודה אם ההוראות הדרושות בעניין זה יישלחו במברק, שאנו נישא בעלותו.

בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

שוחרי החירות ינצחו

ברכת כל יהודי החרד לגורל עמו שלוחה לעם הצ'כוסלובקי ביום השנה לשחרורו. חרותם של עמים רבים היתה בימינו למידרס אך ורק עם המסתלק ממלחמה על חרותו מאבד אותה ואילו עם העומד במערכה על עתידו נשאר בן חורין בעיני עצמו ועתיד לראות את עצמאותו מוכרת על ידי אחרים. קשים חבלי היציאה מעבדות לחרות, בייחוד אם נמשך השיעבוד מאות בשנים, כמו לגבי העם הצ'כי אלפי שנים, כמו לגבי העם היהודי. המערכה הצ'כית בימי מלחמת העולם הקודמת בעד יצירת המדינה הצ'כוסלובקית והמערכה הנוכחית בעד החזרת העצמאות הצ'כוסלובקית שנגזלה על-ידי העריץ הנאצי אינם אלא שני שלבים של מלחמת שחרור אחת. הניצחון הסופי במלחמה הזאת, כמו במלחמת העולם כולה, הוא לשוחרי החרות.

מ. שרתוק

מנהל המחלקה המדינית

הסוכנות היהודית לא"י

1 יום העצמאות של צ'כוסלובקיה חל ב-28.10.1918, אז הוכרז על הקמת הרפובליקה שרכיביה צ'כיה וסלובקיה.

חצי יובל להצהרת בלפור

מלאות 25 שנה להצהרת בלפור מעלה בזיכרון את המעשה המדינאי היצירתי הבריטי. נאמנה למסורת מושרשת עמוק בהיסטוריה הבריטית התחייבה ממשלת הוד מלכותו בצומת מכריע במלחמה האחרונה לתמוך בהחזרת העם היהודי למולדתו ולחיי הקדומים. ההצהרה בנסיבות אותם ימים ביטאה מעשה גדול של אמונה שאותו הצדיק העם היהודי בהישגיו בעשרים וחמש השנה שחלפו. אם ארץ-ישראל כיום מבצר דמוקרטי במזרח התיכון המעלה תרומה ניכרת למאמץ המלחמה הצבאי התעשייתי והחקלאי של בעלות הברית הרי זה הודות להזדמנות שהעניקה הצהרת בלפור אשר לה נענו היהודים בשקיקה. אילו המטרה המקורית של הצהרת בלפור כפי שנוסחה מחדש על ידי הנשיא וילסון ב-3 במרס 1919² היתה ממומשת בעקביות היה מצבן האסטרטגי המדיני והכלכלי הנוכחי של בעלות הברית במזרח התיכון עשוי להיות חזק לאין שיעור. היובל הנוכחי המצוין בשעה שהקיסרות הבריטית ארצות הברית ורוסיה שוב מאוחדות בהגנה על חרות האדם וביטחונם של כל העמים והעם היהודי באירופה הנידון לייסורים חסרי תקדים משווע להתמסרות מחודשת של כל המעורבים לחידוש המאמץ להגשמת מטרת הצהרת בלפור. אירועי עשרים וחמש השנה שחלפו הוכיחו את ישימות והכרחיות הפתרון הציוני של הבעיה היהודית העולמית. ההיגיון הבינלאומי הקורא להחיא מלאה של התחייבות הצהרת בלפור מכריע עתה יותר מאי פעם.

הנהלת הסוכנות היהודית

1 המברק, שנראה כי נשלח לפרסום בעיתונות הבריטית, לא נחתם אישית. סביר שנוסח בידי מ"ש.
2 נשיא ארה"ב, וודרו ווילסון, אמר אז: "אני משוכנע כי בעלות הברית, בהסכמה מלאה של ממשלתנו ועמנו, מסכימים שבארץ-ישראל יונחו היסודות של קומונוולט יהודי", ראה *The Jewish Case before the Anglo-American Committee of Inquiry in Palestine* p. 283.

שאלתנו היא שאלה בינלאומית

המושב השלישי של הוועידה החמישית של מפא"י, התקיים בשלהי אוקטובר בכפר ויתקין ונפתח ב-25 בחודש. מ"ש נשא דברים בישיבה התשיעית שבה ננעלה הוועידה. ישיבה זו נפתחה בדברי אליהו גולומב, שהציע כי בשאלות הפוליטיות תאשר הוועידה את הצעת הוועדה המתמדת לאשר את ההנחות המדיניות שנוסחו במצע המפלגה לוועידה החמישית של ההסתדרות, כן הציע כי כמסקנה ישירה מהנחות אלו תצטרף הוועידה ל"תוכנית בילטמור" שהתקבלה בכינוס הציוני בניו-יורק במאי 1942, וציטט את מצע המפלגה בעניין העם הערבי: "אין אנחנו בונים את עתידנו על ניצולו או על נישולו של הזולת. אנחנו שבים אל מולדת עמנו לבנות בה את חיינו ואת עתידנו לא על חשבון זולתנו ולא לרעת זולתנו. אין אנו מנשלים אלא את השממה ואת העזובה. עם ישראל מושיט ידו לעמי ערב לשם שיתוף פעולה ועזרת גומלין. הוא מכבד חירותו ועצמאותו של כל עם והוא תובע לעצמו אותה הכרה בחרותו ובעצמאותו-הוא [---] לא תיכון פדרציה מזרחית על התעלמות ממצאותו של עם יהודי ומולדת יהודית. כל משטר אשר יקום, העצמאות היהודית צריכה למצוא בו את מקומה". בתום דברי גולומב שאל מלך ניישטט:

מלך ניישטט: אני זוכר שבכמה קונגרסים ציוניים וגם בוועידות המפלגה היתה לנו החלטה בשאלה הערבית, אשר הנוסח שלה היה בעיקרו "לא לשלוט ולא להישלט", מה עם החלטה זו? האם על ידי החלטתנו החדשה בוטלה החלטה זו, ואם מוצאים לנכון להציע הגדרות חדשות, מדוע דווקא הגדרה זו, מדוע נקבלנה בלי ויכוח ובלי כל שיקול דעת ציבורי?

משה שרתוק: השאלה של ניישטט מקומה היה בזמן שמוסדות המפלגה אישרו את המצע לבחירות לוועידה האחרונה של ההסתדרות, ופה חזרנו ואישרנו את המצע כדי לתת לו את הגושפנקה של ועידת המפלגה שנתאשר בזמנו על ידי המרכז, ואם איני טועה גם על ידי מועצת המפלגה. במצע זה, בחלק שלא הוקרא עכשיו, שמבחינה מדינית הוא אקטואלי, ישנה הפסקה בסימן י"ח:

המלחמה עשויה להביא שינויים במצבן המדיני של ארצות מזרח הים התיכון, וגם במצבה המדיני של ארץ-ישראל.

כל עוד ארץ-ישראל נתונה למשטר המנדט, שהוא – על כל ליקויי הגשמתו – משטר בינלאומי, הנתון לביקורת ולהכרעה בינלאומית, ומתבסס על הוריה

1 בהדפסת הפרוטוקול חלו שיבושים, שחייבו עריכה קלה.

בעקרון מוכרים במשפט העמים, ובתוכה גם הכרת הבית הלאומי היהודי, מבקשת מפלגת פועלי ארץ-ישראל (במועצת המפלגה, שבט תרצ"א) לכונן את המשטר המדיני בארץ על עיקרון שיוויון הנציגות המדינית של שני העמים. דייקה המפלגה ואמרה: "שיתוף שווה של באי כוח היהודים והערבים, יחד עם ממשלת המנדט, בהנהגת ענייני הארץ". המונח "מדינה דו-לאומית" הלקוח בהקפה ממדינות שבהן נתונים עמים שונים במצב סטטי, אינו מבטא ביטוי כלשהו את הצרכים הדינמיים המיוחדים לעם היהודי בארץ-ישראל. ואכן מונח סתום זה, כפי שנמצאו למדים, יכול להתחשב גם עם מדיניות "הספר הלבן". משטר של שיוויון הנציגות של שתי חטיבות לאומיות המכוון לכך "ששום עם לא ישתלט על זולתו, לא ישעבד ולא ישתעבד", יש בו משום פתרון בתקופה שבה נמצאת הארץ במשטר בינלאומי, אך שיוויון פוליטי פורמלי זה במדינה העומדת ברשות עצמה עלול לשתק כל קידמה כשעם הרוב אינו רוצה להודות בצרכיו של עם המיעוט. על אחת כמה וכמה אין בו, במשטר כזה, כדי להבטיח את ענייני החינוכים והיחידים במינם של העם היהודי כשעם הרוב שולל אותם ביסודם. יתר על כן, משטר כזה אין בו גם הכוח אשר יבטיח את קיומו הוא-גופו מפני לחץ הרוב, וימנע אותו מליהפך למשטר רגיל של רוב ומיעוט. ואם ארץ זו תבחר להצטרף לגוש ארצות, אשר הרכב אוכלוסייה דומה ביסודו לעם הרוב, אזי נהפך אותו עם שהנהו מיעוט ניכר בארצו למיעוט בלתי ניכר בגוש הארצות.

תוכניות מעין אלו מוסרות מראש את גורל היישוב העברי ואת גורל העלייה העברית לחסדה של מציאות מתנכרת. גם אם יצורפו להן הבטחות על גבי הנייר, אין בהן כדי להבטיח הבטחה של ממש שום אינטרס חיוני – אף לא כלכלי וסוציאלי ותרבותי – של העם היהודי. המיעוט, הנאלץ להיאבק קשה על זכויות חייו בתוך ארצו, מי יקום לו בתוך הגוש הכולל?

משטר זה גם מוציא מראש כל ייצוג עצמאי של האומה היהודית, כעם בין העמים, בפורום בינלאומי – לכשיקום חוק ומשטר עולמי חדש – וישראל יהיה נדון לאלם. אני רוצה להוסיף: בשעה שהכרזנו על סיסמה זו, שמטרתנו לא לשעבד ולא להשתעבד – דבר זה היה כרוך בנוסחה קונסטיטוציונית מסוימת של פרייט פוליטי, של שיוויון בין שתי חטיבות לאומיות, ואולי בהתרשמות הציבורית, או בחלק גדול מן הציבור, שני הדברים עלו בד בבד ונזדהו – נזדהו עניין הפרייט עם עניין של אי-השתלטות הדדית. עיקרון אי-ההשתלטות ההדדית יכול להיות עיקרון יסודי, אשר יכול למצוא את התגלמותו בתנאי כל משטר ומשטר, ואנחנו עכשיו אישרנו את התוכן של העיקרון כשאמרנו: "אין אנחנו בונים את עתידנו על ניצולו או על נישולו של הזולת", "עם ישראל מכבד את חרותו ועצמאותו של כל עם והוא תובע לעצמו

אותה הכרה בחרותו ובעצמאותו-הוא". אותה הנוסחה שבאה אז לפרש את העיקרון של אי-השתלטות הדדית קיבלנו בתנאי משטר מסוים ועל יסוד דבר המשך קיומו של המשטר ההוא, והוא משטר המנדט וקיום שלטון המנדט בתור "כתוב שלישי"² אשר יכול להכריע, ושלטון מנדט אשר הבסיס לסמכותו בארץ היה המנדט, ולא רק המנדט כפי שהיה כתוב, אלא כפי שהיה נוהג למעשה בארץ, אשר עיקרון ידוע בו היה המשך העלייה היהודית וחוסר גבולות לעלייה היהודית.

לא יעלה על הדעת, שאנחנו היינו מקבלים עיקרון זה של פריטט פוליטי ללא ערובה זו של שלטון המנדט הנשען על מנדט מסוים, והמכוון להגשים מנדט מסוים. ניקח לדוגמה, ואין זו דוגמה אלא זה עיקר העיקרים, את שאלת העלייה: יש מצב שבאים באיזו הצעה שהיא ויש שיווי קולות [בין הגוש היהודי והגוש הערבי], פירוש הדבר שיש מסקנה שההצעה אינה מתקבלת – מחצית אחת אומרת כן והמחצית השנייה אומרת לא, שתי המחציות מכריעות, כי שני הכוחות שקולים, הרי [מצב זה] מכריע את הכף לשלילה. מצב כזה עלול להיווצר למעשה במציאות הפוליטית שלנו. הוא מוכרח להיווצר אם אנחנו נמסור את עיקר העיקרים בשאלת עתיד הארץ, את עיקר העיקרים בשבילנו, על כל פנים את שאלת העלייה, לידי הכרעה או לידי חוסר הכרעה שלמעשה היא הכרעה של שני הכוחות השקולים ללא מכריע.

כל זמן שהיתה ההנחה שיש כוח מכריע, יכולנו לתת פירוש זה לנוסחת אי-ההשתלטות ההדדית, אבל לאחר שהכרעה זו נתערערה או נפסלה לחלוטין, אין אנו יכולים להשליך את ייבנו על גורם שלישי, ועלינו לדאוג לביטחון בשאלת העלייה, וזה פשר השינוי בניסוח תוכניתנו המדינית.

התוכן הכלול בנוסחה "לא לשעבד ולא להשתעבד" קיים ועומד בתוך כל הספרות הפוליטית שלנו, אבל כאשר אנחנו באים לנסח תוכנית פוליטית, מצד אחד אנחנו צריכים להיזהר מנוסחאות סתמיות, שיכולות לגרום להסתבכות וכשלונות, מצד שני אנחנו מחוייבים לנסח באופן חיובי ברור לאיזה משטר אנחנו מתכוונים, לאיזה משטר לא רק מצד התוכן המוסרי, אלא לאיזה משטר מצד התוצאות הפוליטיות המעשיות בשטח ההכרעה בעניינים החיוניים ביותר של גידולנו ועתידנו בארץ, ואני סבור כי המצע אשר קיבלנו עונה על שאלה זו.

להלן התנהל דיון בהשתתפות א' דובקין, פ' נפתלי,³ א' קצנלסון,⁴ א' גולומב ומ' ניישטט.

2 "שני כתובים המכחישים זה את זה שלישי בא ומכריע ביניהם" (מכילתא סו"פ יתרו).
3 פרץ נפתלי (1888-1961). עלה מגרמניה ב-1933. כלכלן. מנכ"ל בנק הפועלים 1938-1949. לימים ח"כ, שר החקלאות ושר הסעד.
4 אברהם קצנלסון (ניסן) (1886-1956). עלה ב-1924. חבר הוה"ל ומנהל מחלקת הבריאות שלו. מראשי הפוע"צ ואח"כ מפא"י. לימים מנכ"ל משרד הבריאות וציר לארצות סקנדינביה.

פ' נפתלי טען נגד הגדרה סופית של המטרה המדינית, הציע לחתור לבוא לידי הסכם עם הערבים ולא פסל על הסף את רעיון המדינה הדו-לאומית.

משה שרתוק: בהערה מוקדמה אחת הקדימני אליהו [גולומב], שאין ויכוח בינינו על מינימום עלייה או מקסימום עלייה, כולנו מתכוונים למקסימום עלייה.

הערה מוקדמה שנייה – אין אנחנו מגדירים פה את מטרתנו הסופית. אנחנו קובעים כאן כיוון לפעולתנו המדינית כיום הזה, זאת אומרת למחר מחרתיים מהי מידת ההתאמצות המדינית שלנו לקראת ההכרעה, שאנו סבורים – ויש יסוד לסברה זו – שתבוא עם גמר המלחמה. ובכן נכון אמר דר' לנדואר כאן, שאין אנו פועלים בחלל ריק, שאין אנו יכולים להניח שבגמר המלחמה נימצא כבעלי בתים בארץ-ישראל, החופשיים לעשות בה כבתוך שלנו. נדמה לי שכל מיבנה המצע הזה, וגם הנוסח של החלטת בילטמור, מעידים על מחבריהם שלא התעלמו מהעובדות הנצחיות שלא אנחנו נהיה השליטים בארץ-ישראל ממילא עם גמר המלחמה, אלא אנחנו נעמוד בפני מערכת גורמים בינלאומיים. אינני מכיר איש ממחברי המצע, או ממחברי החלטות בילטמור, החושב שאנגליה תסתלק או תסולק מארץ-ישראל. יחד עם זאת מוצדקת ההנחה, שלא אנגליה לבדה תהיה המכרעת בענייני ארץ-ישראל כמו בסוף המלחמה הקודמת, על אחת כמה וכמה בסוף מלחמה זו.

אנחנו עומדים בפני מערכת גורמים בינלאומיים, ואנחנו מעוניינים להציג את השאלה כעומדת בפני גורמים בינלאומיים, כי השאלה שלנו היא שאלה בינלאומית וכוחה בבינלאומיותה. ככל שמנסחים תביעות, דרישות למערכת גורמים בינלאומיים, אנחנו יכולים וצריכים לבוא בתביעה אל גורמים בינלאומיים שיהיה הסכם יהודי-ערבי, אבל איננו יכולים לתבוע מהם הסכם זה. זאת אנחנו יכולים לתבוע מהערבים, ואנחנו צריכים לתבוע אותם מעצמנו אם יש בתוכנו סבורים שהערבים מוכנים להסכם שיש בו כדי לספק אותנו, אבל איננו יכולים לבוא בתביעה אל הצד השלישי שהוא ייצור הסכם בין שני הצדדים, כי ההסכם תלוי בנכונותם של שני הצדדים האלה.

אם מנסחים דרישות, את הדרישה שלנו המופנית אל אנגליה, אל אמריקה, אל רוסיה – איני יודע אל מי היא יכולה להיות מופנית מחר – היא אינה יכולה להיות מנוסחת: יקום הסכם יהודי-ערבי על יסוד מקסימום עלייה. זאת יכולה להיות מישאלה שלנו, זה יכול להיות חזון שלנו, שאנחנו נושאים את נפשנו למשטר של הסכם. יש הכרזה כזאת במצע. כל דבר יכולים לנסח בכמה אופנים. וזה, עם כל ההסכם למצע, זוהי משאלה, זהו חזון, זו אינה יכולה להיות תביעה פוליטית מופנית אל איזה גורם מכריע. תביעה פוליטית, או אל מערכת גורמים מכריעים, מוכרחה להיות תביעה של הבטחת עתידו של העם היהודי בארץ זאת. מוכרחה להיות תביעה

לעלייה, לעלייה רבתי, מוכרחה להיות תביעה להתיישבות, התיישבות רבתי, מוכרחה להיות תביעה לפיתוח הארץ לשם קליטת העולים בממדים גדולים ביותר. זוהי התביעה.

אילו עמדנו כמו שעמדנו לפני עשרים וחמש שנים, זאת אומרת בלי הניסיון של עשרים וחמש השנים האלה, זאת אומרת בלי הלחץ של צרת ישראל, בלי הניסיון של התנגדות הערבים הפועלת עלינו באופן ישיר ובאופן עקיף באמצעות השלטון – יכול להיות שיכולנו להסתפק בדבר זה, אבל כאשר אנחנו באים בתביעה זו כיום, לאחר ניסיון של מחצית יובל שנים מאחורינו, לאחר הניסיון של השלטון המנדטורי, הניסיון של לחץ הערבים על השלטון המנדטורי ולאחר הוספת כל הגורמים שדיברתי עליהם, אנחנו איננו יכולים להסתפק בזה שנגיד מה אנחנו רוצים, אלא כיצד אנחנו מתארים לנו את הגשמת הדבר הזה, וגם כיצד הוא צריך להיות מנוסח בצורה של התביעה, אם היא מתקבלת, כבת הגשמה.

שני דברים עומדים לשטן על דרכנו. האחד – אם יש בארץ-ישראל לפתור פתרון מתוך מידות יכולת הקליטה של הארץ ויכולת העם העברי להוציא מן הארץ מחיה בשביל המונים גדולים שלו, אם יש חקלאות המספיקה מזון ואם יש שווקים לתוצרת החרושת. הדבר השני הוא הספק שמוכרח לנקר בראשנו, אם אותה המערכת של הגורמים הבינלאומיים תהא מוכנה ליצור משטר ידוע בארץ ולעמוד עליו, לעמוד עליו בפני הלחץ שיהיה כנגד. ברור שיהיה לחץ גדול כנגד המשטר שאנחנו דורשים.

פה אנחנו נכנסים לתוך סבך קשה מאוד, מפני שמצד אחד דווקא המקסימום של האפשרויות, מקסימום יכולת ההגשמה – אם אנחנו נוכיח אותו – עלול להטות את הכף לצדנו, כי האנשים אומרים: לשם דבר גדול כדאים הקורבנות, כדאי הקושי, כי זה פותר פעם אחת ולתמיד, זה מחסל צרה גדולה בעולם, מתקן עוול גדול, מקים עם על גליו. אבל ככל שנרחיב את ממדי המפעל מתגברים הספקות.

אבל לנו אין ברירה. אנחנו מוכרחים להעמיד את שאלתנו במלוא רוחבה ולבוא בתביעה גדולה, כאשר אם נבוא בסוף המלחמה בתביעה קטנה ונהיה צנועים לא נשיג כל דבר. אבל מי שחיים בחוץ זה, והוא להם אויר לנשימה, יודעים שבבוא שעת ההכרעה היא תהיה כעין שעת כושר היסטורית שאפשר לנצל ואפשר גם להחמיצה. ואם נחמיץ ניתן את הדין דורות ודורות, ועל כן לקראת שעה זו אנחנו מוכרחים לבוא בתביעה רבתי, ותביעה רבתי פירושה לא רק לתבוע סתם מילים, לא רק לומר שהארץ יכולה לקלוט, שנגזרות בה אפשרויות כמוסות – כל זה נצטרך להוכיח, אבל לא די יהיה בזה. אנחנו נהיה מוכרחים להכפיל את כל הדברים האלה בגורם אחד, וזה הגורם של אינטרס לחיים ולמוות של העם היהודי להגשים דברים אלה. זאת אומרת מסירת הגשמת הדברים האלה לידי העם היהודי, ומסירת הגשמת הדברים האלה לידי העם היהודי פירושו שלטון על עלייה והתיישבות. אבל שלטון על עלייה

וההתיישבות אין פירושו שלטון אך ורק על דברים אלה. שלטון על עלייה אין פירושו יכולת משטרתית להכניס כך וכך אנשים, אלא זוהי גם אפשרות הושבתם על הקרקע. זאת אומרת שלטון על המשטר הקרקעי בארץ, אפשרות קליטתם בתעשייה, שלטון על שיטת המכס בארץ, על מערכת החוקים בארץ, על הביטחון בארץ, וזה מוכרח להביא לידי שלטון יותר ויותר כולל.

אין שתי מדינות בעולם, לדעתי, דומות בכל הפרטים זו לזו. בכלל בעולם רובצות הגבלות רבות על הריבונות הלאומית. איני יודע לאיזה הגבלות נצטרך להסכים גם אם משאלתנו תתמלא, אבל דבר זה פירושו שלטון, שלטון רחב מידות, גורם מכריע בהנהלת ענייני הארץ.

אנחנו צריכים לדעת בדיוק על מה אנו מדברים. כאשר מדברים על מדינה דו-לאומית, השאלה שיש להציגה היא למה מכוונים הדברים? האם הדברים מכוונים לחזון, שפעם ישב פה עם יהודי גדול של מיליונים ולא ינושל העם הערבי היושב כבר בארץ. זה לא רק שלא ינושל, אלא הוא יגדל, ירבה במספר, יהיו יחסי שכנים, יהיה נוהג שוויון ללא הבדל גזע ודת, אבטונומיה לאומית, ויש מי שרוצה לקרוא לזה מדינה דו-לאומית, ואז זה הופך את הויכוח, כי בשם מדינה דו-לאומית יכולים לקרוא גם דבר אחר, ולמדינה כזאת כפי שתיארתי יכולים לקרוא בשם אחר.

אם אנחנו מתווכחים על חזון אחרית ימינו, אם מתווכחים על אותו דבר שאנחנו רוצים שיקום בארץ לתקופת ההגשמה ולשם ההגשמה, ואם מציגים מדינה דו-לאומית בתור תוכנית לתקופת ההגשמה, הרי שמציגים את כל הבניין על עברי פי פחת, תולים אותו על בלימה, כי מדינה דו-לאומית לתקופת ההגשמה זאת אומרת משטר של מדינה דו-לאומית, כאילו לשם ההגשמה אנחנו מתנים את ההגשמה בהסכמת העם הערבי, וכל ניסיון וכל היגיון של המצב מוכרח שיגיד לנו, שסיכוי כל הכרעה הוא כאן לשלילה, ואם מציגים את המדינה הדו-לאומית כתוכנית מדינית הרי גורמים למפרע לכישלון מוכרח בתקופה זו.

ואם אנחנו אומרים מדינה יהודית, אנחנו יכולים לתאר לעצמנו, כחזון לאחרית הימים, אותה התמונה של כמה וכמה מיליונים יהודים, וישנה גם אוכלוסייה ערבית גדולה. אומנם נוהגים [לגביה] שוויון, נוהג צדק, נוהג שלום, יציבות ביחסים, [אך] כיוון שהעם הערבי הוא רוב מכריע של תושבי הארץ, מכיוון שהם רוב הרי הם מטביעים את חותמם על חיי הארץ, לכן הארץ למעשה אינה מדינה יהודית עם כל השוויון שיש – אותה תמונה מסוימת נקראת מדינה דו-לאומית והיא יכולה להיקרא גם מדינה יהודית.

האם על זה הויכוח כיום? כאשר אנחנו מדברים במונחים של שלטון על העלייה, של שלטון על ההתיישבות, של ארץ-ישראל כקומונוולט יהודית, אנחנו מתכוונים לדברים אלה לתקופת ההגשמה, אנחנו מתכוונים לדברים אלה כמכשירים להגשמה, כערוכה להגשמה, כתביעה שלנו אל גורמי החוץ שבידם תלוי הדבר.

קודם כל אנחנו צריכים להופיע כמשוכנעים שבתנאים מסוימים, אם יתנו לנו לעשות זאת, זוהי השאיפה שלנו, זוהי הדרישה שלנו. אנחנו איננו קובעים מטרות לאחרית הימים, אנחנו איננו ממלאים את החזונות שלנו, אפשר להוסיף חזון ביחס להסכם, חזון בנוגע למצב היחסים שישתרר כמצב סטטי, אבל השאלה שלנו היא לתקופה הדינמית, ואם היא תתקבל היא ניתנת להגשמה.

בתום דברי מ"ש הוחלט ברוב גדול לאשר את הצעת א. גולומב כי המפלגה תומכת ב"תוכנית בילטמור".

פינוי ילדים מאיראן ומצרפת

מברך על הדברים שאמרת לליטווינוב.¹ איני צופה כל קושי במעבר דרך איראן, אבל בעיית המעבר דרך עיראק טרם נפתרה והמאמצים נמשכים. הברק מצב מדויק בעניין פינוי 5,000 ילדים מצרפת הלא-כבושה אנו מוכנים להקדיש 1,000 רשיונות לתוכנית זו. משה שרתוק

1 על שיחת גולדמן לליטווינוב ר' במסמך הבא.

עליית פליטי פולין; גיוס לצבא

שאלות מדיניות

מר שרתוק: פנינו ללונדון וגם לחברים באמריקה בשאלת העולים [מטהרן] דרך עיראק. גם בלונדון וגם בווינגטון טיפלו בשאלת מעבר הילדים. הודיע לי, כי הממשלה גם היא מטפלת בעניין זה, והם יודיעו לממשלת עיראק שלא ייתכן איסור על יהודים לעבור דרך עיראק. דר' גולדמן הודיע לי כי למרות בקשת הציר האמריקני בעיראק, החליטה ממשלת עיראק בשלילה בדבר מעבר. והוא, דר' גולדמן, מציע להעביר את הילדים באירונים, אולם לנו ידוע כי אין אפשרות כזאת.

אגב, דר' גולדמן מוסר לנו כי היתה לו שיחה עם ליטווינוב והלה הבטיח להמליץ בפני ממשלת רוסיה על מתן זכות יציאה ל-3,000 פליטים יהודים, ביניהם 600 רבנים. ידוע לנו כי השלטונות הפולניים² מוכנים לעזור בהעברת הילדים ועולים אחרים לגבולות ארצנו. הם עוברים את הדרך במכוניות שלהם. בעוד אנו מטפלים בשאלה זו קיבלנו ידיעה מטהרן, כי הטרנספורט הראשון של הילדים עומד לעזוב את טהרן ב-10.11, פירוש הדברים שהוא יצא יחד עם הטרנספורט הפולני. הודענו על כך למחלקת העלייה של הממשלה.

המפקדה הצבאית בארץ קבעה סמל לרגימנט הארצישראלי בדוגמת הכתוב במטבע של 100 מא"י.³ בדעתי להתנגד לסמל זה, אם כי אין תקווה להצלחה. אני חושב להציע בסמל את השם "ארץ-ישראל" במילואו ולא "פלשתינה א"י", כי אין שם כזה בשפה העברית, ולמען הקל על הדבר אציע שהבטליונים היהודים ישאו סמל אנגלי ועברי, והבטליונים הערבים – סמל אנגלי וערבי. כבר אמרתי שאין סיכויים רבים להצלחה בעניין זה.

המפקדה מתכוננת עתה להקים שני בטליונים – יהודי וערבי. לאחר הקמת הבטליון הראשון יקימו מיד בטליון שני. יש לנו כיום 13 פלוגות מלאות ב"באפס" ונפתחה כבר הפלוגה ה-14, זאת אומרת שיש לנו חיילים בשביל שני בטליונים ושלוש חמישיות של הבטליון השלישי. אישרו לנו כי מספר הבטליונים היהודיים לא יהיה תלוי לגמרי במספר הבטליונים הערבים. כן הודיעו לנו כי הצידוד החסר עוד לבטליון הראשון נמצא כבר בדרך. כבר מונתה מיפקדת הבטליון. הקולונל המפקד

1 מתוך הפרוטוקול. סדר היום: א. השביתות בארץ; ב. שאלות מדיניות; ג. חגיגת ה-2 בנובמבר; ד. מושב הוהפ"צ המצומצם.

2 בטהרן. מדובר בנציגות ממשלת פולין החופשית בהנהגת גנרל שיקורסקי, שמושבה בלונדון.

3 במרכז המטבע: עלה זית. מסביב הכתובות: משמאל, פלשתינה (א"י) בעברית; למעלה,

PALESTINE; מימין, פֶּלֶסְטִין בערבית. ר' להלן עמוד 497.

הוא אנגלי ידוע ורצוי לנו. גם המיג'ור, זאת אומרת סגנו, יהיה אנגלי, אולם השלישי יהיה יהודי. גם העוזרים האחרים, כמו הסרג'נטים האנגלים וכולי כבר מונו, אולם עקב התחלת ההתקפה במדבר נשלחו לתפקידים אחרים וזה יגרום לדחייה נוספת. עובדה היא, שרוב המתגייסים היהודים הולכים לפלוגות מקצועיות, ולא לחיל הרגלים, וזה מכביד קצת על הקמת הבטליונים.

אגב, בימים האחרונים ביקר בארץ קצין מהמיפקדה בקהיר, העומד בראש הגיוסים. איש זה הירצה במחנה צבאי על כוחות האדם במזרח התיכון. הוא עמד על הצורך בתוספת רבה של אנשים, על הקושי הגדול בהבאת אנשים מאנגליה וכולי. כן קבע שקשה יהיה עתה לקבל אנשים מבנות הברית למזרח התיכון, הכוונה כנראה לאוסטרליה וניו-זילנד. מנה גם את בעלי הברית הפולנים והצ'כים והוכיח שמספרם מועט פה. במרכז הכוח של המזרח התיכון העמיד את ארץ-ישראל היהודית.

הוא קבע שנתנו כבר 18,000 איש ואישה לצבא, והעלה על נס בייחוד את היחידות המקצועיות שלנו. לדבריו, עבודתן נפלאה ואין להן תמורה, ודיבר על ההכרח הגמור שיש בגיוס דווקא לפלוגות אלו. הוא גם דיבר על זה שהיישוב היהודי בארץ שקוע בעבודה תעשייתית ובחקלאות הקשורים במאמץ המלחמתי, וקשה יהיה יותר ויותר להעביר אנשים לצבא מבלי להזיק למאמץ המלחמתי. את גיוס האישה היהודית הוא רואה כתגלית ודיבר על כושר פעולתן. הוא גם פה דיבר על גבולות וכל זה מסיבות כלכליות.

בהרצאתו דיבר הקצין על המעצורים הפוליטיים שנתקלים כאן בקשר עם גיוס היהודים. הוא הזכיר את הרג'ימנט שיקום, ציין בצער כי הציוד והאימון יישארו כמו שהיו ב"באפס", ודיבר על ההכרח לחפש מקורות חדשים לכוח האדם. כוונתו קודם כל לכושים ובמידה שלא תהיינה נשים לבנות שתחלפנה גברים, יצטרכו לקחת בחשבון כושים⁴ וכן גם גיוס של נתינים בריטיים ונתיני בני הברית במזרח הקרוב. את דבריו אפשר לסכם, שהיישוב היהודי תרם תרומה חשובה למאמץ המלחמתי, אבל היישוב מגיע לגבולות האפשרויות ויש לחפש מקורות אחרים.

אנו עומדים עתה בפני הבעיה של המשך הגיוס – הן של גברים והן של נשים. חברי ההנהלה יזכרו, שבזמנו פנו אלינו אנשי הצי בדבר גיוס יחידה יהודית לצי. הכוונה היתה לאלף איש למשמר תעלת סואץ. הם צריכים היו לשרת ביחידות היהודיות וללא הפליה בתשלום. לאחר בירורים ומשא ומתן רב, הודיעו לנו כי העניין יורד מעל הפרק, אולם אנשי הצי המשיכו לגייס בעלי מקצוע וגייסו 300 איש בערך. אלה עובדים בעיקר בנמל חיפה ובנמלי מצרים, וחלקם התחיל לעבוד גם באוניות, מהם גם בסירות טורפדו.

4 השחורים במושבות בריטניה באפריקה.

זה אחד הגיוסים המוצלחים ביותר שלנו, ואין קץ לתהילה שאנו שומעים מאנשי הצי. והנה, לפני ימים אחדים קיבלתי מכתב מנציג הצי בחיפה, בו הוא מודיע לי שקיבל הוראה ממפקד הצי בים התיכון לגשת לגיוס ארצישראליים כמלחים בצי. ידוע לנו, כי לגבי שכר וכולי לא תהיה אפליה לרעה, אבל אין חושבים הפעם למסור להם תפקיד מסוים כמקודם. הכוונה היא לעבודה בנמלים, באוניות והחלפת מלחים בריטיים. כאן יש אפוא פחות סיכויים לפלוגות יהודיות מרוכזות. בדעתנו להשיב למכתב זה, כי לדעתנו לא נוכל לקבל עתה עלינו להמציא אנשים בסיטונות. אנו נשתדל לגייס 200 איש ולאחר זה נשוב ונדון איתם.

כל זה מביא אותנו למסקנה, שיש להרחיב את צו הגיוס, להתחילו בגיל 19 ועד 35. הכוונה כמובן, כמקודם, לרווקים ונשואים בלי ילדים.

כן יש דרישה להכריז על גיוס חובה לנשים. עד היום גייסנו כאלפיים אישה, וברור שהיישוב יכול להוציא מתוכו עוד אלפי בחורות ויש צורך באלפי נשים. בצבא מעיינים עתה בהצעה לקבוע צו. הכוונה לנשים בגיל 20-30, רווקות או נשואות בלי ילדים. לנשים אלה תהיה הברירה: א) להתגייס לצבא; ב) עבודה במשק חקלאי; ג) עבודה בחרושת למען הצבא.

בישיבה האחרונה של ההנהלה נידונה שאלת הוועדה לשכר עבודה, בינתיים נגמר העניין במינוי מועמדים מוסכמים לשני הצדדים.

בדעתי לגשת עתה לביצוע דבר נסיעתי ללונדון, וגם זה לזמן קצר. אני חושב להשיב לחברים באמריקה, כי אין לצערי כל אפשרות לצאת לארצות הברית, כי איני יכול להיעדר מהארץ לזמן רב. אני גם סבור כי מר בן-גוריון יחזור לאמריקה כעבור שניים שלושה חודשים.⁵

מטבע 100 מיל מנדטורי

5 לא כך היה. ב"ג נשאר בארץ ויצא אותה רק מקץ שנתיים, בנובמבר 1944, לביקור קצר בבולגריה. במרס 1945 יצא למסע ממושך לפריס, לונדון וארה"ב. ארצה חזר ב-21.11.1945.

יהודי בולגריה

אדוני,

1. בשבוע האחרון הגיעו לידי הסוכנות היהודית ידיעות קשות על מצב היהודים בבולגריה. התברר כי ממשלת בולגריה הקימה רשות מיוחדת לעניינים יהודיים מתוך כוונה לכונן משטר אנטישמי לפי המדיניות הנאצית המקובלת. כל היהודים היושבים בסופיה נדרשו לצאת את הבירה לפני 1 בנובמבר, ואילו בערי השדה עומדים להקים פרברים מיוחדים שבהם תהיה האוכלוסייה היהודית סגורה על פי מדיניות הגטו המקוימת בידי הנאצים. היהודים נדרשים לשאת מגן דוד צהוב על בגדיהם ולתלותו על בתייהם. חשבונות יהודים בבנקים חולטו והכספים ישמשו למימון הגירת יהודים מבולגריה. לפי דוחות אחרונים, כוונת הממשלה לשלח יהודים, בייחוד את הצעירים, למחנות עבודת כפייה בעורף החזית הסובייטית.¹ נמסר כי המשלוח הראשון כבר יצא את בולגריה.
2. ברור כי צעדים אלה הם ראשיתו של תהליך גזל, השפלה ועקירה, שתכליתו הרס יהדות בולגריה. אולם הממשלה הבולגרית, בניגוד לממשלת גרמניה, מוכנה עתה להתיר ליהודים להגר, וכאמור לעיל לאפשר להון יהודי שחולט לשמש למטרה זו.
3. לאור עובדות אלה פונה הסוכנות היהודית לממשלת הוד מלכותו בבקשה לאשר כניסת יהודים מבולגריה לארץ-ישראל במסגרת מיכסת ההגירה. נראה, כי הבעיה לא תהיה כרוכה בקשיים טכניים גדולים, שכן הממשלה הבולגרית מוכנה להתיר ליהודים להגר והם יוכלו לעשות את כל הדרך ברכבת.
4. לסוכנות היהודית ידוע היטב, כי הממשלה סירבה בעבר להתיר למהגרים יהודים מארצות אויב, או משטחים כבושים בידי האויב, להיכנס לארץ-ישראל בשל החשש להחזרה אפשרית של סוכני אויב אל תוכם. הסוכנות היהודית מבקשת במלוא ההערכה, כי החלטה זו תבוטל עכשיו. ככל שהיתה הצדקה אפשרית בתחילת המלחמה לחשש, כי הגירה יהודית לארץ-ישראל תנוצל כאמצעי להברחת סוכני אויב לארץ, ניתן לקבוע כי עכשיו, לאחר הגירה לסירוגין של מהגרים יהודים לארץ-ישראל במהלך למעלה משלוש השנים האחרונות בתנאי המלחמה, עמדה תקפותו של חשש זה למיבחן מעשי. הסוכנות היהודית אינה יודעת ולו מקרה אחד, שבו אדם שנכנס לארץ-ישראל בתקופת המלחמה כפליט יהודי נעצר כסוכן אויב, או התגלה כסוכן אויב. הניסיון שהצטבר הצדיק במלואה את עמדת הסוכנות היהודית כבר מתחילת המלחמה, כי לבד מן העובדה שאין

1 ר' יחיל, עמ' 754-755.

להעלות על הדעת כי יהודי כלשהו יפעל כסוכן נאצי, הנאצים עצמם בוודאי לא יסמכו על יהודים כמי שישרתו כמרגלים או אנשי גיס חמישי. יתר על כן, כפי שהודגש, אדם זר לא רצוי היה נתקל בקושי רב מאוד להסתנן לארץ-ישראל באיציטלה של מהגר יהודי וזאת לאור העובדה, שרובם המכריע של המהגרים הללו היו מוכרים לתושבי הארץ.

5. עם זאת, הסוכנות היהודית מכירה בצורך לבדוק כל מהגר ומהגר והיא מוכנה לסייע בכל דרך אפשרית לבדיקת זהותם ועברם של הפליטים עם הגיעם לארץ-ישראל, כפי שעשתה בעבר.

6. הסוכנות היהודית מבקשת לציין, כמו כן, כי היהודים הבולגרים מצטיינים בכושר גופני ואינטלקטואלי ויש בקרבם בעלי מקצוע רבים, שלבטח יימצאו מתאימים למילוי המחסור בכוח אדם בארץ בשעה שבעיה זו מחמירה והולכת. אם יהודים אלה לא ינוצלו בארץ-ישראל, אין ספק שמוקדם או מאוחר הם יאולצו לשרת את האויב. ראוי לזכור, כי לפני שנה וחצי, לפני כיבוש ארצות הבלקן בידי הגרמנים, ביקשה הסוכנות היהודית לאפשר ליהודים מארצות אלה לבוא לארץ-ישראל לפני השתלטות הגרמנים שם. רבים מבין מי שניתן להצילם אז ולהעסיקם במאמץ המלחמה הבריטי נשמדו ואחרים מנוצלים באכזריות על ידי מכונת המלחמה הגרמנית. הסוכנות היהודית דורשת כי דבר זה לא יישנה, וכי כל עוד ממשלת בולגריה מוכנה להתיר ליהודים לצאת יוקדשו אמצעים להבאתם לארץ-ישראל ובמיוחד למי שכבר הכשירו עצמם להגירה לארץ.

7. הסוכנות היהודית תכיר תודה אם לאור דחיפות הבעיה תועבר פנייה זו במברק לשר המושבות.²

שלך בנאמנות,
משה שרתוק
הסוכנות היהודית

2 מ"ש הבריק תוכן מכתב זה ב-3 בנובמבר ליוסף לינטון, לונדון, וביקש ממנו להעבירו אל ארתור לוריא בניו-יורק. ב-13 בנובמבר הבריק מ"ש את תמצית המכתב לארתור לוריא.

לקראת פגישה עם עבדאללה

שאלות מדיניות

מר שרתוק: הוזמנתי לאמיר עבדאללה והביקור יצא לפועל ביום ה' או ו' השבוע.² כידוע, מכהן מר קירקבריידי³ כנציג בריטי בעבר הירדן. האיש בעל ערך רב ואחד הידוענים בענייני הערבים. הוא גם כיהן זמן מסוים כמושל בגליל והתקרב לציבורנו. האיש נמנה על ה"רוויזיוניסטים" ביחס ל"ספר הלבן". נראה לו, שבזמן האחרון יש מעין תסיסה בין מספר פקידים בריטיים המחפשים פתרון לשאלה הארצישראלית שלא על יסוד ה"ספר הלבן". למר קירקבריידי היתה שיחה עם איש סודו של האמיר עבדאללה וחברי ההנהלה קיבלו רשימה על תוכן השיחה.⁴

בינתיים הגיעה אלינו בעקיפין שאלה מחוגים בריטיים אחרים: מה תהיה תגובתנו להצעת פרייטט פוליטי ומספרי בארץ? בדעתי להשיב לשאלה זו בהתאם למדיניות שקבענו, ולהסביר בתשובה את הסתירה בין פרייטט פוליטי ומספרי. וכי היהודים אשר ירצו להיכנס לארץ-ישראל לא יישמעו לסידור זה או אחר ויבקיעו להם דרך. זה היה בעבר וזה יהיה גם בעתיד. גם אסביר איך אנו מתארים לעצמנו את עתיד ארץ-ישראל.

צו הגיוס

מר שרתוק: ההנהלה דנה בישיבותיה הקודמות בשאלה זו והוחלט להעביר את השאלה לוועדת הביטחון. שם היה רוב בעד הרחבת צו הגיוס. אני מציע להנהלה שגם היא תסכים להרחבת צו הגיוס, ופירוש הדבר הגילים 32-35 ו-19. הכוונה לרווקים ונשואים בלי ילדים. החלטה זו חשובה מאוד גם בקשר להקמת הגדודים. יש מערערים על הכנסת גיל 19 בצו הגיוס, בייחוד חוששים שזה יפגע בחומר האנושי ההכרחי מטעמי ביטחון.⁵ הצעתם היא לא לכלול את גיל 19 בצו הגיוס, אלא

1 סדר היום: 1. שאלות מדיניות; 2. צו הגיוס; 3. שביתות בתעשייה; 4. נייר לספרים עבריים.

2 מ"ש נועד פעם בפעם עם עבדאללה, אך אין בידינו מיסמכים על פגישות אלה מאז שלהי 1936, או נועדו השניים ב-24.11.1936 במלון "המלך דוד" בי-ם (י"מ"מ א', עמ' 362). מ"ש מציין שם, כי פגישתו האחרונה עם האמיר היתה בפברואר 1936, בעמאן, על הפגישה הנוכחית ר' מסמך 168.

3 סר אלק קירקבריידי (1897-1971). כאיש השירות הקולוניאלי שירת בא"י ובעבה" מתחילת השלטון הבריטי שם. תפקידו האחרון בא"י היה מושל הגליל, אח"כ נתמנה נציג תושב בעבה"י (כפוף לנציב העליון) 1939-1946 ועם עצמאות ירדן בינואר 1946 שגריר בריטניה שם עד 1951. על פגישת מ"ש עם קירקבריידי ר' להלן מסמך 172.

4 מסמך זה לא אותר.

5 הכוונה למתגייסים לפלמ"ח ולנוטרות.

לפעול בהתאם לצו הקודם, הכולל את הגילים 17, 18 ו-19. המחלקה המדינית מסכימה לשינוי זה, אבל אני מבקש מהנהלה סמכות להכריז על הצו, אם אראה צורך בכך. גיוס הנשים נמצא בשפל המדרגה בו בזמן שהצורך הולך וגדל. העבודה [למען מאמץ המלחמה] דורשת כוחות נוספים רבים. המחלקה מציעה חובה לאישה להתגייס, אבל לתת לה את הבחירה לשלושה שירותים: א. צבא; ב. חקלאות; ג. חרושת מלחמתית. הכוונה היא לגיל 20-30, רווקות ונשואות בלי ילדים.

ישיבת אחר הצהריים

המשך הדיון על תקציב הסוה"י לתש"ג

מר שרתוק: תקציב המחלקה המדינית מסתכם בסכום של 135,000 לא"י. בתקציב זה אני רואה אפשרות בקימוץ בסך 5,000 לא"י, לעומת זה אני רואה הכרח להגדיל את התקציב ב-15,000 לא"י לענייני הביטחון ולהגדיל את התקציב בכלל עד ל-145,000 לא"י, ואז יעמוד סעיף הביטחון על 75,000 לא"י.

בשנת תש"ב הוצאנו לענייני הביטחון 70,800 לא"י. אומנם היו גם הקצבות מיוחדות, אבל ודאי הקצבות כאלו תהיינה גם השנה. אני לוקח בחשבון כי "מגבית ההתגייסות" מכסה חלק ההוצאות בענייני הביטחון. אני מקווה שהיא תמשיך לעשות זאת גם בתש"ג. יתר סעיפי התקציב מסתכמים ב-60,000 לא"י, בזה 12,500 לא"י הוצאות הכוללות: משכורות, נציגות, הוצאות מיוחדות, דואר, טלגרף, הוצאות משפטיות וכדומה. תקציב הפעולה של המחלקה הוא כ-14,000 לא"י, והעודף מהווה תמיכה למפעלים שונים.

מחלקת הגיוס עולה לנו 10,000 לא"י, אינפורמציה 14,000 לא"י, קשרים עם ערבים 14,000 לא"י. סעיף זה עומד במזל של הרחבה, הוא מגוון למדי וכולל פעולה ללימוד הלשון הערבית, עיתונות ערבית, ועדי גושים לקשרים עם הסכיבה הערבית, משלוח חוזרים וידיעות בשאלות הערביות. יש סעיף הוצאות לקשרים וקבלת ידיעות מתימן, הודו וכדומה. טיפול בצבא חו"ל – בסעיף זה הוצאנו בשנה הקודמת 3,700 לא"י. השנה נוציא כ-5,000 לא"י. הצבא הוזר גדל בכמות ומתרחב בהרכבו. ארץ-ישראל אינה מקום חניית צבא, אלא ארץ בה מבלים חיילים את חופשתם, כי עם כל היקף בה, הרי הארץ אידיאלית לטוילים, היא מעניינת, גם מערכת המועדונים⁶ מאפשרת לחיילים לבלות את זמנם בנעימים. יש גם הגנה נגד "פשיטת עור" וכו'. בסעיף תמיכות יש גם הג"א, תעופה, מחלקת התרבות של הוועד הלאומי וכו'.

6 על מערכת המועדונים לחיילים הזרים ר' מסמך 56 עמ' 138.

סקירה מדינית לקראת מסע ללונדון

את הישיבה פתח ב"ג ואמר: "היות זוהי ישיבה מדינית ראשונה, לא הוכן סדר היום והיא בבחינת צבת ראשונה. הערב נשמע את משה".

משה שרתוק: אני מניח שהחברים יודעים, שאני מתכוון במשך השבוע לצאת לאנגליה. אין לי ביטחון שכך יהיה. המחשבה על נסיעה זו נתעוררה כבר לפני כמה חודשים ובשעתו הובטחה לי האפשרות של טיסה על ידי משרדו של קייסי. אינני יודע מה המצב עכשיו. אם לא אמצא מקום פנוי ייתכן שאצטרך לחזור מקהיר. בהנחה שאני נוסע, אני מתעתד לשהות בלונדון בערך שלושה שבועות ולחזור באותה דרך, כך שאיעדר מן הארץ בערך שבעה שבועות. למעשה מתחיל אני כבר השבוע את יציאתי מענייני המחלקה, כדי להתרכז בעניינים שאני צריך להתכונן לקראתם ואם הכל יהיה כשורה, באמצע השבוע הבא אצא לקהיר.

אולי תהיה זו שיטה לא בלתי הגיונית לסקור את העניינים העומדים על הפרק, כפי שאני מתכוון לעורר אותם בלונדון בשיחותי שם עם אנשי הממשלה ובקרב החוגים הקרובים להם. אתחיל בעניינים היותר מעשיים. בסעיף ראשון אלה הם העניינים הקשורים בגיוס שלנו ובפעולה הצבאית, והסימן הראשון בסעיף זה זה עניין הגדודים. החברים יודעים מה עלה לעניין זה. זה היה פרי מערכה לא קלה, אשר לכתחילה נתקלנו בסירוב מוחלט וסוף סוף עלה בידנו להבקיע במידת-מה את החומה. כאשר המיניסטר² הכריז בפרלמנט על הקמת הגדודים, הדבר לא השאיר שמץ ספק אצל מישו שהכוונה לבטליונים ממשיים של אינפנטריה חדישה, מודרנית, כפי שהיא מצוידת במלחמה זו. כעבור איזה זמן הודיעו לנו, שנתקבלה החלטה נוספת המגדירה באופן יותר מסוים את תפקידם של הגדודים האלה, והתפקיד הוא לשמור על נקודות התורפה שבארץ ולשמש כוח נע מקומי.

עד כמה שעלה בידי לברר עם אנשי צבא בלתי משוחזרים, זו דרגה מסוימת בהתפתחות כוח צבאי, שאינו מחייב דרגה מסוימת של ציוד ואימון. ברור, אם יש כוח צבא ובו יש חלק שזהו תפקידו, תפקידו הוא רק למלא ולהשלים, אבל אם הגדודים האלה הם חלוץ המאמץ הצבאי שלנו, זו צריכה להיות דרגה גבוהה שאליה

1 בישיבה השתתפו: זאב איסרוון, יעקב אורי, ברוך אייזנשטט, לוי שקולניק, אליהו גולומב, דוד בן-גוריון, יצחק בן-צבי, נטע הרפז, דב יוסף, ברל כצנלסון, פנחס לוביאניקר, יצחק לופבן, גולדה מאירסון, אליעזר קפלן, דוד רמז, זלמן רובשוב, יוסף שפרינצק, משה שרתוק.

2 מיניסטר המלחמה, ג'יימס גריג ב-6.8.1942.

לעת עתה אין יכולים להגיע. אם קובעים להם תפקיד כזה, ברור שזה בא לצמצם ולקצץ את הכנפיים – ולא פלא.

אנחנו יודעים שהיתה התנגדות [בריטית] מקומית. היתה התנגדות הנציב, היתה התנגדות הגנרל המקומי [דגלס מק-קונל] – הוא נמצא במידה רבה תחת השפעת הנציב, תחת השפעת הרוח המדינית הכללית השוררת בחוגים האנגלים בארץ, והוא הסביר לי מדוע זה בלתי אפשרי כל עוד מדיניות ממשלת הוד מלכותו אינה משתנית. הנימוק המעשי – אין ציוד עכשיו פנוי לגדודים חדשים. שנית, אמר לי, גדודים מורכבים מיהודים פירושם למעשה צבא יהודי, וכל הנימוקים שחלו על הקמת או יותר נכון אי-הקמת צבא יהודי, חלים גם על עניין זה.

איני יודע אם לא מלכתחילה היתה כוונה לתת דבר מוגבל ומקוצץ. ייתכן שלא היתה כוונה כזאת, אבל היתה כאן התרוצצות ידועה, או כמו שקוראים לזה "פרוצס דיאלקטי" ידוע, כמו שהיה לגבי הצהרת בלפור ודברים אחרים: לאחר שנעשה צעד קדימה על ידי ההכרזה, מיד החלו לפעול כוחות שהביאו לצעד של נסיגה.³

בינתיים נעשית פעולה להקמת הגדודים הארץ-ישראליים, אם כי יכול מאוד להיות שהתחדשות החזית והשתקעות של המיפקדה בפעולה תביא לדחייה נוספת. אנחנו יודעים שהוכן הקָדֵר לבטליון הראשון, נתמנה מפקד, מחכים לאות האחרון להוצאה לפועל. יש כאן עניין המחייב בירור יסודי, ובירור שאנחנו יכולים להתקייף בו לא במעט לאור ההודעה של הממשלה המרכזית.

אני רוצה להוסיף כאן, כי במערכה הזו שיתפנו גם את אמריקה באותה מידת ההשפעה שיש לנו באמריקה. בן-גוריון היה עוד שם והשתתף במערכה זו. על פי שיחה של וייצמן עם סמנר וולס, כמדומני, נדרש הקונסול האמריקני [בי-ם] לפנות אלינו ולקבל מאיתנו דין וחשבון על מצב העניין הצבא בארץ-ישראל ועל מידת שיתופנו בהגנת הארץ. זה היה עוד בימים הרעים, כאשר הצבא הבריטי היה בנסיגתו, כאשר עמד באל-עלמיין. באותם הימים, כאשר מסרתי דין וחשבון מפורט מאוד במרכז על כל הפרשה הזאת של משא ומתן בדבר שיתופנו בהגנת הארץ בכל ענפי הצבא, "משמר המולדת", נוטרים וכולי – היה זה עניין סמלי. אנחנו החלטנו פה לפנות לקונסול האמריקני ולגייס אותו לעזרה.

באותו היום שאני התכוננתי לטלפן אליו ולבקש פגישה, באותו יום הוא פנה אלינו ואמר שהוא רוצה לבוא אלי לשוחח על העניינים. הוא הודיע שהוא נתבקש להגיש דין וחשבון על מצב הדברים. היתה לי שיחה אתו. מה שאני אמרתי לו הוא ניסח בכתב, שלח לי את הנוסח שהוא הכין, תיקנתי את הנוסח, השלמתי אותו, ועל פי זה חיבר הוא טלגרמה לסטייט דפרטמנט. את המברק בנוסחו האחרון לא ראיתי, וברור שהכוונה היתה שהדברים יימסרו לתעודתם. כל זה פעל את פעולתו.⁴

3 על פרשה זו ר' גלבר, עמ' 587-613.

4 על המגעים עם הקונסול האמריקאי בירושלים, פינקרטון, ר' לעיל מסמכים 52; 126 עמ' 299.

בתוך החומר שמסרתי לו הופיע עניין הגדודים כתביעה שלנו, אחד הכיוונים של ההתקפה המדינית שלנו, כעמדה שלנו, שהאנגלים לפי שעה מסרבים לוותר לנו. כאשר באה ההכרזה על הגדודים, ראו בזה פרי התביעות שלנו, או אולי גם פרי השפעת אמריקה. איני יודע.

אנחנו יצאנו בשורה שלמה של הכרזות, הכרזות המוסדות המרכזיים, מסיבת עיתונאים, בהן הרימונו קרן עניין זה. הוא [הקונסול האמריקני] טילגרף אז לאמריקה שהיהודים קיבלו סיפוק גדול.

כאשר הודיעו לנו על התפקיד המוגבל של הגדודים האלה, שמקצצים למפרע בשיעור קומתנו, הלכתי ומסרתי לו את הדברים. אמר שהוא מוכרח לשלוח מברק לאמריקה, כי הטעה את הממשלה.

לאור כל מה שהשלוטונות הצבאיים בא"י דנו איתנו מיד לאחר ההכרזה [של מיניסטר המלחמה גריג] וכל מה שאמרו – איני רוצה למסור פרטים על כך – היה ברור שאין מניחים אחרת, אלא שמקימים פורמציות של קרב ממש, וכאשר שמענו את ההודעה הזאת [על המוגבל של הגדודים] פניתי אליהם ואמרתי: על מה דיברתם, האם זהו העניין? אמרו: לעינינו היתה ההודעה וכך הבינונו והסקנו, עכשיו קיבלנו הוראות מפורשות, יותר מפורטות, ואנחנו צריכים להתנהג לפיהן.

זה עניין ראשון. אני רוצה לומר: זה לא שייך לפעולתנו בלונדון, כי אם לפעולתנו כאן. החברים המטפלים בעניין באו לידי מסקנה, שאין זה צריך בשום פנים ואופן להשפיע על החלטת הגיוס לגדודים – זה לחוד. כלפי חוץ יכולים אנו להצדיק את מיעוט הגיוס שלנו בזה שלא נתנו דבר גדול ושלם, אבל תפקידנו הוא לנצל במידת האפשרות את העניין הזה שניתן לנו, ומבחינה זו הדברים אינם מניחים את הדעת, באשר חלה ירידה בתנועת הגיוס ולא חלה הגברה יחסית הוגנת בגיוס לגדודים. בחודשים הראשונים לגיוס לגדודים הרגילים היה הוא כ-20 אחוז מהגיוס הכללי, יש שעלה ל-25 אחוז וירד ל-17-18 אחוז. אומנם בחודש האחרון באה הטבה על ידי מאמץ במשקים, אבל אין זו הטבה ניכרת. אנחנו עומדים בפני הבעיה של הגיוס לגדודים, למלא את המסגרת שניתנה לנו לעת עתה. המסגרת היא ארבעה בטליונים, אם כי זה לא רשמית, אבל כך הודיעו לי.

במפקדת המזרח התיכון הודיעו לי, שאם יהיו אנשים לארבעה בטליונים הם יראו בזה תגובה הוגנת מאוד מצד היישוב לאפשרות החדשה הניתנת לנו, ופירוש הדבר 20 פלוגות. לנו יש כיום – אם נניח שהפלוגה המתמלאת עכשיו תתמלא – 14 פלוגות ובעצם חסרות 6 פלוגות וזה 1,200 איש, אבל לפי המיכסה המתמלאת עכשיו זה יכול להיות מי יודע כמה זמן, וכמו בכל עניין איני יודע אם הקמת ארבעת הבטליונים תביא איזו גאולה, אפילו גאולה פורתא, מבחינה מדינית, אבל שאי-הקמת ארבעת הבטליונים האלה תשמש עילה, ויפקדו עלינו שאנחנו רק נאה דורשים ולא נאה

מקיימים – שכל הסיסמאות שלנו הן רק פוליטיות ואינן מכוונות לפעולה ממשית, שהן אמצעי התקפה נגד הממשלה, אבל לא דברים מכוונים לגופו של עניין שבו דוגלים. באופן כזה ינוצל דבר אי-הקמת הבטליונים האלה – בזה אין כל ספק.

צריך גם להוסיף משהו על ערכו החיובי של העניין. אומנם עכשיו אנחנו מתאספים, איך לומר, בימים של אופקים ורודים מאוד מאוד וגאות בהתקפת המלחמה, אבל עדיין אין לדעת מה ילד יום. אין אני יודע איך תוכרע המערכה בצפון קווקז. על כל פנים, אם גם להניח שהיטלר מתחיל לרדת, שבא הגמר, קשה להטיל ספק בדבר, הרי ירידתו לא תהיה ירידה של שלום, היא תהיה מלווה במאמצים נואשים של התנערות, על כל פנים ברצון לכך, וגדודים להגנת ארץ-ישראל פירושה גדודים להגנת ארץ-ישראל – גדודים אלה הם חיל מסוים בארץ-ישראל ומסביבה. עם כל הביקורת שאנו נוהגים בפלוגות ובצידון, אין כדבר הזה הנמצא בעלייה ופירוש העלייה שאנשינו נמצאים בדרגות מסוימות: האדיוטנט של הגדוד הראשון צריך להיות חברנו, יהיה מיג'ור משלנו וכולי – זאת אומרת שיש לנו אפשרות לכוון את הפעולה בשעה קשה ומרה.

אומנם יש פה בעיות רבות. העניין מלא בעיות כרימון, פעולת הסברה, קשרים, איני נכנס לעניינים אלה. כל כיבוש מרחיב את שטח העבודה שצריך לעבוד כדי לקיים אותו בידינו. אני רק קובע את חשיבות העניין לגופו. זה מחייב הגברת הפעולה. יש לחשוש שהניצחון [באל-עלמיין] יחליש עוד יותר את קצב הגיוס. אומנם זה היה עוד יותר רע אילו היה זה אחרת, כמו אצל הערבים. זה מחייב יותר פעולה ארגונית, כבר כמה שבועות אנו יושבים על מדוכת הרחבת צו הגיוס – בז'רגון שלנו: הטלת צו הגיוס על גילים נוספים.

אתמול בישיבת ההנהלה התקבלה החלטה מסוימת. היא באה כדי לתת סמכות לפעול בעניין זה למחלקה המדינית. אני מתאר לי, שביום ד' יהיה דיון על כך בישיבת המזכירות לא רק מבחינה ארגונית, אלא תנועתית ותנופתית. ההצעה היא להטיל את צו הגיוס על בני 32 עד 53, ועל בני 19, וזה יחייב את הצעירים בגיל 17, 18 לצאת לשירות פעיל לעבודה במשק החקלאי, "הגנה", נוטרות ופלמ"ח. המתגייס לצבא ממלא את חובתו, וההנחה היא שהפעלת דבר זה ממילא תביא לידי גיוס רבים לצבא. אם אנחנו נקים תנועה של הגילים הצעירים למילוי חובותיהם האחרות – ייבנה מזה גם הצבא, אולי עוד יותר מאשר על ידי צו. לא קבענו פה מסמרות, אלא אנחנו רוצים לברר את זה עם הארגון [ה"הגנה"], אם ייקח עליו לפעול בשטח זה, ואז אפשר יהיה לוותר על הטלת הצו על בני 19.

אני רוצה להזכיר את עניין גיוס הנשים. לאחר שלב ידוע של תנופה, שנמשך זמן רב הדברים הגיעו כמעט לנקודת קיפאון. עד עכשיו התגייסו קצת יותר מ-2,000 נשים, ועכשיו הדבר בא טיפין-טיפין. איני רוצה להאריך בפרק זה. החברים המוסבים יודעים

את דעתי וגם את התרשמותי מהעניין בדיעבד, לאחר שהפך למציאות. יש לי קצת "לב כבד" לגבי התנועה שלנו, שלא בלב שלם נכנסה לעניין. הרבה חברים לא העריכו את העניין מלכתחילה. זה מכוון לא רק לחברים שאינם כאן, גם לחברים שישנם כאן. העניין יצא סדוק מתחילתו. כרגע יש לדעתי צורך להגביר את הדבר. בתוך ציבור המגוייסות שורר דיכאון רב. אם יש הרגשה כזאת בציבור המגוייסות, אז החברות שלנו הן בראש נושאות ההרגשה הזאת. במידה שיש לדבר על הרגשה ציבורית, היא בראש וראשונה נחלת החברים שלנו.

קיבלתי דרישת שלום ממחנות החברות שלנו במצרים, שם הן עובדות עתה למעלה ראש לרגל ההתקדמות במערב, עובדות בהובלת חולים, בבתי חולים, עובדות ללא מנות. גם העובדות במחסנים עובדות בקדחתנות, וכאשר הן שומעות שארץ-ישראל אינה נותנת עוד מתגייסות, והן שומעות מאידך גיסא שעומדות לבוא 300 בחורות מאנגליה – אם יש באיזה מקום 300 בחורות, הרי 299 הן יהודיות, אולי פחות קצת מזה, יש אחדות ערביות-נוצריות, 3-4 יווניות ממצרים ומקפריסין – אבל הבחורות היהודיות, שהן הרוב, הן הקובעות את הרוח, אבל אם תופענה אפילו לא 300, אלא 100, או 50 בחורות אנגליות, ואם גם לא תהיינה מפקדות, אלא חיילות טוראיות, הן נהפכות תמיד לעידית, לשמנת, הן מקבלות את כל ההעלאות בשורה הראשונה והבחורות שלנו נדחקות לדרגה של נחותות.

יש שאלה של הגברת גיוס הנשים. מוסדות הנשים שלנו, מועצת הפועלות, דורשים מאתנו צו מיוחד הדורש מהבחורות להתגייס. אני בעצמי בעד הטלת צו גיוס על הנשים עם כל הנובע מזה, אבל במוסדות שלנו – לא בהנהלת הסוכנות ולא בוועדת הביטחון – אין רוב בעד דבר זה. בתוך המתנגדים יש ההופכים את העניין לעקרוני ואפילו מצפוני, כמו "המזרחי" ו"השומר הצעיר".

ההצעה שלנו, שהבאנו אותה להנהלה ואושרה על ידה, היא שיוטל צו על נשים בנות 20 עד 30, רווקות בלבד, לצאת לשירות פעיל: גיוס לצבא, משקים חקלאיים, או עבודה בחרושת צבאית.

איני יודע אם עמדה שאלת גיוס נשים בישיבה של הוועד הפועל של ההסתדרות. בלי עזרה נמרצת של ההסתדרות לא נבטיח את העניין הן לגבי הגברים והן לגבי הנשים. הצו בלבד לא ייתן את התוצאות שיכול לתת אם לא תהיה התאזרות של ההסתדרות. אני מניח שעל הפרטים ידובר בישיבה הבאה של המזכירות.

יש עוד כמה עניינים של הצבא שאצטרך לטפל בהם: שאלת המשכורת, שאלת שיתופנו בחיל התעופה והיחס הכללי, האוירה הכללית השוררת לגבי היחידות שלנו. הגיעה השעה, אולי כבר הזמן, להעמיד עניינים אלה לפני משרד המלחמה: מהו נתיב הייסורים שצריך לעבור חייל יהודי, קצין יהודי, יחידה יהודית בצבא הבריטי, ובאיוז חזית הם עומדים ובאיזה תנאים בלתי הוגנים העמיד אותם המלך ג'ורג' השישי, את

המוכנים בלב שלם לשרת אותו במלחמה זו, תנאים שאינו מעמיד בהם שום חייל אחר בצבא שלו. למשל, יש כמה וכמה דברים שאינם כתובים בשום מקום אבל הם נקבעו: עניין השפה העברית – נקבע בכל יחידה ויחידה שיש שתי שפות רשמיות, הפקודות מתפרסמות בשתי השפות (ולצורך זה) יש מכונת כתיבה [עברית], אומנם שהסוכנות קונה. יש גם כמה מפקחים שביקרו פלוגות שלנו וציינו את הדבר לטובה, שיעורים מתנהלים בעברית וכולי – וזה נסבל.

אחד הדברים שיש לציין לזכותו של הצבא הבריטי הוא שהוא גמיש ומסתגל לדברים. היתה שאלה של דגל, סבלו את זה,⁵ אבל ממשלת ארץ-ישראל נכנסה לתוך העסק ויצא גזר דין שזה אסור, אבל הדגל נשאר בהרבה מקומות, הגזרה נשארה כהוראה ואין מורים כן. זה נשאר בייחוד בחו"ל, בארץ הם פחות זקוקים לזה. פלוגה החונה לרגלי הכרמל אין לה צורך להפגין את יהדותה, אבל אם היא בקפריסין, בסוריה, במצרים, במדבר באיזה מקום – זה הופך לצורך לראות את הדגל המתנוסס. יש אדיקות שבה מקיימים את הדבר. יום מרימים אותו. יש שביום גנוסיה, בחנוכה, בחג, מניפים את הדגל.

מישהו שם לב לדבר, וחודש החור הקודם שנוסח בלי עדינות יתרה, גוזר גזרה מוחלטת, ונתאספו המיורים שלנו והם החליטו לא להישמע. כל אחד יכתוב מכתב לעומדים מלמעלה לו, להסביר שהדבר הוא עניין דק העלול להרוס את המסירות, את היעילות של הפלוגה, לדכא את רוחם של האנשים. זו שאלה חמורה, והם מציעים להעבירה למקומות הגבוהים יותר לדיון והתחשבות. צריך עכשיו לחכות לתשובה. זוהי רק אילוסטרציה. אפשר היה להניח שתהיה גמישות, שיסבלו את הדגל העברי, אם זה אומנם מישאלה של בני העם שהתגייסו וויתרו ויתורים רבים בהתגייסותם.

אחד הדברים שהממשלה אסרה בהתחלת המלחמה זה ביקורי באי כוח הסוכנות היהודית ו[קיום] מיסדרים בפני באי כוח הסוכנות היהודית, פה היתה חתירה כפולה מצד הממשלה, קודם כל נגד שיבואו נציגים יהודים לפלוגות ויתקבלו ככל הכבוד הראוי. שנית, שיבואו אך ורק נציגי הסוכנות היהודית ולנציגי הסוכנות היהודית יהיה מעמד מיוחד. אתם זוכרים את ההדרכה שניתנה לאחד הגנרלים להודות בעד העזרה לגיוס לסוכנות היהודית, ל"אגודת ישראל" ולכל שאר המוסדות ברשימה שהוכנה בשבילו.⁶ אחר כך נתנה הממשלה את הסכמתה לכך, והיא הודיעה שהיא מסכימה לזה ואין כל התנגדות שבאי כוח הסוכנות היהודית יבקרו בפלוגות היהודיות.

מערכת עניינים שנייה, שאני חושב שיש לטפל בהם בלונדון, זה עניין העלייה. לגבי העלייה אנחנו נמצאים במצב משונה. מלחמתנו בחזית זו אינה כרגע נגד ממשלת ארץ-ישראל. אין זאת אומרת שלו היתה באמת אפשרות להכניס

5 את הנפת הדגל הציוני ביחידות היהודיות ללא אישור.

6 כלומר להצניע את חלקה המיוחד של הסוה"י בגיוס (ר' בעניין זה מאבק א-1, עמ' 349).

30,000 יהודים, שממשלת ארץ-ישראל היתה נותנת להכניס אותם, אבל באותם הממדים שעניין זה עומד כיום, החזית אינה כיום כלפי ממשלת ארץ-ישראל. בעניין זה חלה תמורה נוכח לחץ העובדות הנוקבות של חוסר ידיים עובדות, הכבדה ניכרת הנגרמת למאמץ המלחמה על ידי חוסר ידיים עובדות.

איני יודע אם ידוע שנעשו סידורים להביא פועלים מסוריה. הצבא חושב ברצינות על הכנסת שבויים איטלקיים לעבודה בקטיף, מציע אותם למשקים שלנו. כאן חלה תזווה בעמדת הממשלה. אומנם ידוע לנו, שלפני חודשים אחדים הודיע הנציב העליון שמחוז לצורך במספר קטן של בעלי מקצוע, יכולת הקליטה של הארץ היא אפס. כיום המצב הוא שכאשר אנחנו יכולים להצביע על מספר מסוים של עולים שישנם בעין, ושאפשר להביא אותם לארץ-ישראל, אפילו לפני שנוכיח שאפשר להביא אותם, אבל להלכה אפשר להביא אותם לארץ-ישראל – אנחנו מקבלים את מספר הרשיונות שאנחנו דורשים – (ברל כצנלסון: הרי בקפריסין ישנם!) – על זה היה משא ומתן וניתנה תשובה שלילית, פה יש יותר עניין עקרוני בשבילנו מאשר תרומה למאמץ המלחמה.

אני רוצה להוסיף שבחים לממשלה בעניין זה, להודות במה שיש להודות: היא נוהגת למעשה כך לא רק כלפי המבוגרים הבאים לעבודה, ויש להביא בחשבון את ההנמקה שהם באים לעבודה, [שהרי] כאשר מביאים פליטים יש אחוז לא קטן שלגביהם אינה באה בחשבון הנמקה זו, גם בנוגע לילדים ונוער, שזה בעצם אינו תרומה למאמץ המלחמה. יכולים לומר שזו היא הכבדה הבעיה – הם אוכלים, אין אלו ידיים יוצרות, אך גם כאן קיבלנו אותו מספר רשיונות שביקשנו.

השבוע עומדת להתפרסם מיכסת העלייה לשלושת החודשים הראשונים של עונה זו, חודשי אוקטובר, נובמבר, דצמבר. איני יודע מהם המספרים, אבל נרמז לנו שאלה לא יהיו מספרים פעוטים.

יתר על כן, אנחנו בעצם עשינו ניסיון לא רק להשיג מהממשלה רשיונות שאנחנו דורשים, אלא לרתום את הממשלה בדאגה לעלייה, זאת אומרת להפעיל את הממשלה להשיג בשבילנו עולים באותו מקום שאנחנו בעצמנו איננו יכולים להשיג, זאת אומרת רוסיה. גם בעניין זה נעשתה פעולה על ידי הממשלה. אנחנו יודעים, וגם הודיעו לנו זאת, שמלונדון ניתנו הוראות לציר בקוויבישב לפנות לממשלה הסובייטית ולעורר את שאלת יציאתם של היהודים הפולנים, במיוחד לפי מה שהם יודעים שהם אינם מביאים תועלת למאמץ המלחמתי ברוסיה. בארץ-ישראל הם יכולים להביע תועלת.

אם כי הרשיונות אינם מעכבים, נשאלת השאלה: מה מעכב? מעכבים בראש וראשונה היום שני דברים: הקושי של הוצאת היהודים מרוסיה והקושי בהעברת יהודים היוצאים כיום מרוסיה. הם מגיעים לטהרן וקמה שם שאלת העברתם לארץ-ישראל, שפירוש הדבר מעבר דרך עיראק. עמדת הממשלה העיראקית היא שהיא בשום פנים

ואופן לא תיתן במו ידיה את עזרתה להגדלת מספר היהודים בארץ-ישראל. אחד מאנשינו דיבר רק אתמול עם השגריר הבריטי בעיראק: "אם כן, הרי יתנו לכל הפחות לילדים לעבור", אבל הלה אומר: "האנשים אינם סנטימנטליים, הם יודעים שהילדים היום מחר יהיו גדולים". אני מדייק ואומר: העמדה היא לא לתת רשיונות. אבל יש לי יסוד להניח, שאם יעברו יהודים דרך עיראק באיזה כסות שהיא, ממשלת עיראק לא תרעיש עולמות. היא במו ידיה מסרבת לדבר עבירה כזה.

בעניין זה עוררנו לחץ מצד אמריקה ואנגליה, נעשתה פעולה, איני יודע עד כמה בלב שלם. אני מניח שמצד האנגלים לא נעשתה הפעולה בלב שלם, ואני מניח שהאמריקנים נצמדו בעניין לאנגלים, שלא הופיעו בתור גורם של לחץ עצמאי, כל שכן שהאיש שלהם הוא איש חדש, מתנהל כנראה בזהירות, על כל פנים אינטרוונציה זו לא נשאה פרי. הסטייט דפרטמנט הודיע לנו, שהמאמץ שלו בבגדאד לא נשא פרי, ממשלת עיראק מסרבת. הצענו לאנשים שלנו לתת פירסום לעניין זה, כיצד מתייחסת בעלת ברית של הדמוקרטיה הנהנית מ"החכר והשאל", שאינה נותנת לילדים קטנים, לתינוקות בני שנה ושנתיים לעבור דרך ארצה, להגיע לאיזו מנוחה, לציין את הרמה ההומניטרית של ממשלה זו. גם אמרנו לא להרפות מהלחץ, אבל חוששני שאנחנו ויזות עיראקיות לא נקבל ואז אנחנו דורשים מהם שיעבירו [את הילדים] על ידי השיירות הצבאיות האנגליות. ספק אם יעשו זאת. ואם לא יעשו זאת יש שתי אפשרויות, אחת שהפולנים יעבירו את האנשים, כמו שכבר העבירו. הפולנים כנראה מוכנים לעשות זאת וזה יהיה בידעת האנגלים והתפשרותם. הודענו להם כבר שבדלית ברירה זו תהיה הדרך, והם לא אמרו לנו שאסור.

הדרך השנייה - אוניות. לא ביררנו באופן יסודי אפשרות זו, אם כי בימים האחרונים שבאחרונים שמענו כאילו הפולנים מכינים אוניות מבצרה לסואץ. זו ידיעה לא מבוררת, אבל שמענו שהם חושבים על דבר כזה. אם זה יהיה, כמובן שהשאלה תיפתר, אבל אני מתאר לי שהשאלה אינה קלה.

בעצם היינו יכולים להביא אנשים ממקומות שאנחנו יכולים להצביע שיש שם אנשים. בשבועות האחרונים נפתחו אפשרויות להוציא אנשים מצרפת הבלתי נכבשת, שהיא לגבי העלייה אינה ארץ אויב, אבל לא היתה אפשרות טכנית. על ידי לחץ רב נפתחה אפשרות טכנית זו. התחלנו את הפעולה בלונדון. המשכנו את הלחץ על ידי אמריקה, טילגרפנו על המשא ומתן בעניין העברת הילדים והנה באה המכה - ניתוק היחסים בין אמריקה וצרפת.⁷ מקווים שמשוה בכל זאת יעשה. יש

7 עד נובמבר 1942 המשיכה ארה"ב לקיים יחסים דיפלומטיים עם ממשלת וישי שמשלה בשטחי צרפת שלא נכבשו ע"י הגרמנים וכן בשטחים הצרפתיים בצפון אפריקה. ב-8 בנובמבר 1942 פלשו כוחות אמריקנים ובריטים, בפקוד גנרל אייזנהאור לצפון אפריקה הצרפתית. בעקבות אירוע זה נותקו היחסים בין הדיפלומטים בין צרפת של וישי לארה"ב.

פעולות בעניין זה על יסוד תקדימים ממקומות אחרים. יש תקווה שישאר שירות קונסולרי, ואשר יהיה ינוצל.

מהם מקורות העלייה? יש מקור תימן. אני סבור שצריך להגביר את העלייה מתימן, צריך להגביר ואפשר להגביר. יש מקור בגדאד – מלבד הקושי של רשיונות יציאה יש בעיה רצינית מאוד, כי אין בה חומר לעלייה עובדת. הבגדאדים שבאו לארץ עד כה מסרבים לעבוד, חוזרים אחרי כל מיני פרנסות קלות, יש אפילו ביניהם שחזרו לבגדאד. יש קבוצת חברים הפועלת שם.⁸ הם התחילו בחריש עמוק, בזריעה ראשונה. מה שבלי ספק אפשר להביא מבגדאד אלה הם נערים ונערות בגיל עליון הנוער. ראיתי כמה מהם בשפיה. הם עושים רושם מצוין, אותם אפשר להעלות.

מה ששייך ללונדון בעניין זה, מלבד הסברה, "נעיצת מסמר בארון הקבורה של הנציב", איך לא ראה את התפתחות העניינים, לפני חודשים ביטל ביטול מוחלט את עניין [קביעת מיכסת העלייה לפי] יכולת הקליטה ועכשיו מודיעים: את מי שאפשר להביא הממשלה מוכנה להכניס – זה עניין רוסי, המרצת הטיפול שבאה בחשבון, השפעה יעילה חיצונית על רוסייה – זו וושינגטון ולא לונדון, וזה לאור כל מה ששומעים על מידת ההחשבה של בני הברית. לחץ מלונדון אינו הלחץ היעיל ביותר שיכולים לעשות. אין לי הרושם שהאנשים אינם מעריכים, או שאינם מרגישים, או שאינם מבינים, שצריך להפעיל את הממשלה האמריקנית. יש דברים שדורשים פעולה ומתברר שהכלו [לשגריר הבריטי בארה"ב] הליפקס, אבל לא זהו הדרוש.

לזה מתקשר סעיף אחד ומיוחד ששמו מאוריציוס. אני יודע מהי מידת האופטימיות המוצדקת בעניין זה, אבל אני, על כל פנים, רואה יסוד רב לעורר את השאלה באופן נמרץ ביותר. אני רואה את הדבר הזה עכשיו כמו שהיה במשך תקופה ארוכה, שאנחנו היינו תמיד חייבים לטעון, לתבוע, בלי שראינו שמץ תקווה להשיג איזה דבר. עכשיו העניין עומד אחרת: אחרי שעלה בידנו לשחרר את אנשי "דריין", אחרי שעלה בידנו למעשה לבטל את ההחלטה שנתקבלה שלא יתנו לשום סירה ואונייה לגשת לחופי הארץ, והדבר הפך לצד השני – יש סירה, שתיים או שלוש סירות שלא הגיעו באשמת היהודים, באשמת הנוסעים עצמם, בגלל כל מיני דברים – אז יש יסוד לבוא ולדרוש בכל הכוח את החזרת אנשי מאוריציוס בתור חיסול הפרק האחרון של פרשה שנשאר בלתי מחוסל.

יש כאן סוגיה אחת ומיוחדת, שבה יש לנו דין קשה עם הממשלה, לא עם ממשלת ארץ-ישראל. כל עניין מאוריציוס זהו פרשת ממשלת הוד מלכותו, כי ההודעה היא שחברה על ידי [שר המושבות] לורד לויד, ואושרה וחזרה ואושרה על ידי סגנו. הוא

8 אחר ביקור חשאי של ראש המוסד לעלייה והעפלה, שאול אביגור, בבגדאד במרס 1942, נשלחה לשם באפריל 1942 קבוצת שליחים לעבודה בקרב הנוער היהודי. חברי הקבוצה: אנצו סרני (גבעת ברנר), שמריה גוטמן (נען) ועזרא כדורי (מעוז חיים). ר' בועז, עמ' 142-143.

קרא את דר' וייצמן אליו, הוא אמר זאת לדר' וייצמן, נדמה לי שגם כתב וטילגרף הנה ואמר שיראו לי את זאת, שיש לממשלת הוד מלכותו ידיעות שכל עניין זה של אוניות [מעפילים] אלו זה ניסיון מחושב מצד היטלר למרר להם את החיים במזרח. זה אחד מכלי הנשק שלו במלחמה זו. יש [לבריטים] ידיעות שנמצאות בדרך כמה וכמה אוניות, ומוכרחים לאחוז באמצעים נמרצים להפסיק דבר זה. כאשר עמדתי בפני הודעה כזו לא יכולתי להכחישנה, אבל אמרתי: זה לא האמצעי הדרמטי לעכב דבר זה. היהודים יברחו מהגיהנום. אתם לא תפסיקו תנועה זו על ידי זה שתשלחו את היהודים המגיעים לארץ למאוריציוס. אבל התברר שזו בכלל היתה ידיעת כוזב, שלא היו אוניות כלל אז בים, והחלטה זו נתקבלה under false pretenses, ממשלת הוד מלכותו הוטעתה על ידי ידיעות כוזבות. בחודשים נובמבר ודצמבר, שנת 1940, לא היו אוניות פליטים יהודים בימים. האוניה הקרובה יצאה במרס 1941. זו היתה "דריין", שלושה חודשים אחרי מקרה זה, ולא היו אז אוניות. שילוח זה של "אטלנטיק" הוא קורבן של ידיעות מועטות וכוזבות, כי בזה נימק לורד לוי את הצורך לאחוז באמצעי נמרץ זה. זוהי אפשרות לפתוח בפעולה, ואני מקווה שיכולה להיות לזה השפעה.⁹

אין מה לדבר שמפה תהיה התנגדות, מפה היתה התנגדות גם לעניין "דריין". לנו ידוע שהנציב דיבר על התפטרות אחרי עניין זה, ואחרי עניין הגדודים, שזה נודע לו על ידי הרדיו.

זה מביא אותי לסעיף גדול: מדיניות ממשלת ארץ-ישראל ומדיניותנו כלפיה. אני מניח שדברים אלה ידועים. אני מתכוון לגולל כאן פרשה זו לכל רוחבה ובקשר עם זה שאלת עתידנו. אני יודע שאצל הנציב העליון אין הרהורי ביקורת לגבי "הספר הלבן", אבל יש הרהורי חרדה למה שיהיה. הוא משיח את הדברים האלה, והדברים מגיעים אחר כך אלינו. הוא ראה את "הספר הלבן" כדבר הכרחי וכפתרון יחידי, מפני שזהו המינימום שאפשר להביא את הערבים לידי קבלתו, פחות מזה הערבים לא יקבלו וזה נכון מאוד. אומנם אצלם [הבריטים] שוררת הנטייה לחיות מהרהורי לב, הם משלים את עצמם שאחרי המלחמה תהיה יציאה גדולה של יהודים מארץ-ישראל וזה יפתור את השאלה – היהודים ישובו לאירופה. הם משלים את עצמם בהרהורים אלה, והם משלים את עצמם לגבי כוחם של כל מיני מיעוטים וארגונים חשוכים כ"אייחוד". "העלייה החדשה" היתה כאילו בשביל הממשלה בשורה גדולה וכולי וכולי.¹⁰

בדנים וחשובות שלהם הסוכנות היהודית מוצגת כסוכנות מפא"י, "הגנה", מיני

9 על פרשות "דריין" וגירוש מעפילי "אטלנטיק" למאוריציוס, ר' מאבק א-1. גולי מאוריציוס שוחררו רק ב-1945.

10 מפלגת "עלייה חדשה" הוקמה במאי 1942 בידי פעילי "התאחדות עולי גרמניה ואוסטריה". מפלגה ציונית ליברלית זו דגלה בהמשך קיום המנדט הבריטי בא"י והתנגדה ל"תוכנית בילטמור". בסוף 1948 הצטרפה להקמת "המפלגה הפרוגרסיבית".

קואליציות לחבר כנופיות, היושבים יומם ולילה וחורשים מזימות, משתלטים על הציבור בכל מיני אמצעים, קודם כל באמצעים כספיים גדולים, המוני אנשים תלויים בהם בארץ בפרנסתם. שנית, יש לה השפעה היפנוטית – והם משתלטים עליהם.

יש בכל זאת להנחית, שהנציב העליון מבין שכאן תהיה מערכה כבדה מאוד. כפי שאמר לי אנגלי אחד: "ברור לממשלה, שאחרי המלחמה אתם לא תתפשרו פה עם שום monkey business", והרבה אנשים בטוחים ש[היהודים] ינהגו פה ביד רמה ויעשו צרות רציניות. ההנחה הרווחת בחוגים אלה היא שאחרי המלחמה יש להיכון למרד יהודי ואחר כך יתחיל העניין. הם אומרים: מדוע הגיוס? הגיוס לשם פוליטיקה, לא לשם עזרה, אלא לשם מרד. כל צורות הקואופרציה שלנו [עם הבריטים] הן רק ניצול אפשרות להתכונן לאחר המלחמה. הנציב אומר כנראה בלבד, שיהיה מצב חמור מאוד. היהודים יכולים לשתק את משק הארץ אם הם ירצו. קשה יהיה מאוד לדכא מרד יהודי בגלל הקשרים הבינלאומיים של היהודים. זה עניין רציני מאוד והמסקנה לעת עתה היא: לא צריך להיות גיוס יהודי, לא צריך להיות אימון, לא צריכים להגביר את הכוח היהודי, את כוח הסוכנות וכולי – הוא חי בחרדה.

הוא עומד על "הספר הלבן", וכנראה עשה ניסיון במשך ימי המלחמה להשיג מלונדון הסכמה לאישור פומבי של "הספר הלבן". יש רושם שהוא מבין שעמדת "הספר הלבן" בלונדון מעורערת מאוד, והוא רוצה לחזק את זה כנגד לונדון, כלפי הערבים. אנחנו יודעים שעד עכשיו לא נעשה הדבר. אנחנו יודעים שיש כל הזמן לחץ ערבי, לחץ מצד נורי פשה, והוא מנסה לגייס את מצרים לעניין זה. כל הזמן יש לחץ על האנגלים.

אני מניח שההודעה של וונדל ווילקי ביחס לעלייה, שיצטרכו לפתוח את שערי הארץ לפני פליטי היהודים מאירופה אחרי המלחמה, ועל זה תתוכנן תוכנית בשביל פתרון בחלק תבל זה, יצטרכו לדאוג לבית לאומי – זה בא באכזבה בבגדאד, כי שם עשו לו פומבי גדול. ראו את השיחות האלו עם ווילקי כניצחון דיפלומטי גדול לממשלת נורי סעיד. אני נזכר בקשר לזה בנאום הכתר.¹¹ מבחינה זו יש להעריך את הגישה המדינית שבהודעה זו [של ווילקי]: יש ערך ליהודים שמנהיג המפלגה [הרפובליקנית] מדבר כך, אומנם זה לפני הבחירות, אבל כל העולם יודע שווילקי היה בכל המקומות האלה, היה בקהיר ודיבר עם כל האנשים, היה בירושלים ודיבר עם הנציב העליון ודיבר עם כל מיני יהודים והוא היה בבגדאד ועמד תחת לחץ נמרץ. כל הביקורים האלה עשה זה אחר זה, ואם הוא אומר כך יש לזה ערך מסוים.

מזמן ידענו שיש בתוך חוגי הפקידים, בין הקצינים במזרח, הרהורי ביקורת ביחס ל"ספר הלבן". יש אנשים – או שהם אומרים זאת בפה מלא, או שזה משתמע

11 נאום המלך בפתח מושב הפרלמנט לפני חברי בית הלורדים יחד עם צירי הפרלמנט. הנאום מנוסח בידי ראש הממשלה ומתווה את מדיניות ממשלתו. לא מחזור באיזה נאום מדובר כאן.

מדבריהם, משיחותיהם – שהם מבינים של"ספר הלבן" לא תהא תקומה אחרי המלחמה. ידוע לנו שהולכת וכאילו מתרכזות קבוצה קטנה של קצינים ופקידים פוליטיים, המתחילים לנהל שיחות על יסוד פדרטיבי, דו-לאומי, זאת אומרת שתהיה פדרציה של ארץ-ישראל, עבר הירדן, סוריה והלבנון, ארץ-ישראל בתוך זה מדינה דו-לאומית, ופירושה שני דברים: פריטט בשלטון ופריטט במספר.

אני לא חושב שיש לזלזל בגילוי זה, ואני חושב שזוהי תוצאה של עמידתנו המדינית ושל התביעה שלנו לעלייה גדולה מאוד ולשלטון בארץ-ישראל. אין אני חושב שזה בא בהשפעת "האיחוד" וכולי, מפני שאנשים אלה משתדלים להיות מדינאים ריאליים ואינם דואגים דווקא לצדק, לא מביאים בחשבון את הכוחות המתנגשים. הם רוצים למצוא פתרון, שלפי דעתם ימעט את ההתנגשות ויעמידה על המינימום האפשרי, ויקל עד כמה שאפשר על המדיניות הבריטית אחרי המלחמה. הם מגיעים מ"הספר הלבן" לשוויון באוכלוסייה ושוויון בשלטון, כי הם מעריכים את לחץ היהודים שיכול להתקיים בעמידה פה על העניינים בארץ. הם חושבים שזה אולי פתרון שיתקבל על דעת רבים.

גם לפי דעתי יש להפיק את התועלת מהחיוב שבדבר, שהנה אנשים במזרח מבינים ש"הספר הלבן" אינו בא בחשבון, אבל הם עוד אינם מבינים את הכל. צריך להזהר ולהזהיר מן האשליות שבדבר, ואני מניח שתאמינו לי, ולא אכנס בניתוח המדיני המפורט של הדבר. קיבלנו החלטות ונעמוד עליהן. זה מראה לנו שיש צורך בבירור גם בתוך אנשינו, בתוך חברינו, גם עם אנשי חוץ, כי העניינים אינם נתונים במצב של קיפאון. יש תנודות ויש חיפושים ואנחנו צריכים להיות בתוכם.

אני מסכים בהחלט שלקראת ההופעה בסוף המלחמה החזית העיקרית שלנו היא אמריקה, אבל אני סבור שאנחנו הונחנו את החזית האנגלית לאו דווקא מתוך רצון. לפני קרוב לשנתיים עמדנו לשלוח את דב הוז המנוח ללונדון. בזמנו דיברנו על שליחת שליח אחר ללונדון, אבל הדברים לא נסתייעו. אין חילוקי דעות בתוכנו על עניין זה. יכול להיות ערך להמשכת ליכוד הקשרים והפעולה עם חברינו באנגליה כדי לתהות על קנקנם של האנגלים לאן פניהם מועדות, לגייס בעלי ברית לאוריינטציה שלנו.

להלן התנהל דיון בנושאי הגיוס, העלייה ו"תוכנית בילטמור" בהשתתפות כמה מהנוכחים. ב"ג התנגד לפרסום צו גיוס וטען שלא יוסיף דבר, אלא יש לרתום למפעל ההתנדבות את ה"הגנה". מ"ש סיכם:

משה שרתוק: אני רוצה לומר לבן-גוריון בקשר עם עמדתו: כל הנימוקים הם בעד התעוררות ציונית גדולה בקרב היישוב, בייחוד עכשיו, נגד שאננות, רפיין. כוחות איתנים כאלה יצאו למלחמה – יכולים לומר לנו – ומה אנחנו, איחרנו את המועד?

יש לזה ערך כביר. אבל יהיה ברור שכל שלבי הגיוס, כל שלבי הגיאות של הגיוס ושל מאמצי הגיוס היו מלווים בניסיונות נמרצים, לפעמים כבירים, להתעוררות ציונית ביישוב. זה דרש פעולה, כל פעולת גיוס היתה מלווה אסיפות המוניות. מה זאת התעוררות ציונית? אסיפות, פעולות פירסום, ועידות, דיבורים, דיבורים בעל פה, בכתב, בכל האמצעים. היו הרבה אסיפות, הרבה אסיפות נהדרות, היתה ועידת המפלגה שהגיוס עמד במרכזה, היתה ועידת ההסתדרות שהגיוס עמד במרכזה, היו כינוסים כבירים של ועדי עובדים בכל המקומות – פעולה רבתי. היה שפע של חומר בדפוס – בעיתונות, פלקטים, סיסמאות, מה שאפשר היה ברדיו, הכל נעשה בפעולה ארגונית גם על ידי ארגוני הנוער, ארגוני מתנדבים, ההסתדרות לכל תאיה.

יחד עם זאת, נוצרה מה שקוראים הכרה בתוך היישוב, ובראש וראשונה בתוך ציבור חברינו, שבלי צו ברור, בלי הסדר ברור – דבר זה לא ילך, כי עניין הצו לא היתה הצעה שהגיעו אליו מתוך חיפוש סביב השולחן, זו היתה תביעה שבקעה מלמטה. מפינות שונות החלו להופיע מכתבים, תזכירים, היתה גיאות דעת קהל שאי-אפשר היה לעמוד בפניה – כתוצאה מזה הגענו לצו הגיוס. יקבל עליו בן-גוריון את דין האבולוציה. אינם צריכים ליצור הלך רוח נגד צו.

עניין ההתעוררות יכול להצלח ויכול גם לא להצלח. זוהי שאלה של התמסרות, של התמדה אזורית בעניין זה. אם ליצור הלך רוח נגד צו, זאת אומרת לרפות המוני עסקנים, ויש הרואים בזה את הדרך, את המכשיר. היה שלב של צו [התגייסות] ב"ארגון", היה שלב שסמכנו על ההתנדבות, היה שלב שעמדנו בפני סכנה של אובדן העמדות, הגענו למצב שדבר זה חדל לפעול כי אנשי "הארגון" טענו: לא נלך אם זה לא יוטל על כל היישוב. הוציאו מאות אנשים בעד המְרִיָּה,¹² ועברנו להטלת הצו על היישוב כולו.

אני רוצה להמשיך בשני עניינים. אני רוצה להשיח דאגה בה אני עוזב את הארץ אם אני אעזוב בשבוע הבא, והדבר קשור בענייני "הארגון" ובענייני הגיוס – דאגה ל"מגבית ההתגייסות". הכרזנו על "מגבית ההתגייסות" לתקופה של שישה חודשים, זה מסתיים בסוף דצמבר. אין כל הנחה שהמגבית לא תימשך, אבל בכל זאת סיום פרשה זו יכול להתבטא בכמה עניינים: הרכב הנשיאות, יכולות לבוא התפטרות, וזה יכול לגרום לסיבוכים ציבוריים; ב"ת, מגבית זו קבעה לעצמה מטרה מסוימת, את המינימום תשיג. עכשיו יכולים לבוא בתפיסות אחרות, תפיסות יותר גדולות, אבל גם בתפיסות יותר קטנות; גימ"ל, מטרת המגבית – המגבית יצאה לאור העולם כאשר רומל החל לנצח, מיד הוכנסנו להוצאות בלתי רגילות בשטח הביטחון. עכשיו יכולים לומר: המלחמה נמשכת, החיילים מתרבים, צורכי המשפחות מתרבים וכולי. מכל הבחינות האלו יכול העניין לעלות על הפרק בחודש דצמבר. זה מחייב עמידה

12 מאות מחברי ה"הגנה" הוצאו מן הארגון משום שלא נענו לצו הגיוס הפנימי לצבא הבריטי.

ערה על המשמר, הטיית שכס שאנשים לא יתפטרו, להוסיף להם כוחות, לדאוג שההשגות לא יצטמצמו אלא יתרחבו, לדאוג שצורכי הביטחון לא יונחו בתוך העניינים האלה.

התקציב לענייני ביטחון הוא עתה 21,000 לא"י לחודש, מזה 12,500 לא"י מ"מגבית ההתייגות". הקצבת הנהלת הסוכנות בטוחה, ב-95 אחוז בטוחה הקצבת "כופר הישוב", אבל מגבית הגיוס בבחינת נעלם. נכנסנו למצב המטמין בתוכו סכנות, כי נשענים על מקורות הכנסה בלתי בטוחים. סביב ה"ארגון" יש מצב של שלום אזרחי. זה נותן אותותיו בעניין "מגבית ההתייגות" לחיוב. יש כאן הגבלות, זה תלוי בהסכם יישובי, וזה לא תמיד ישנו. כאן ישנה אחריות מיוחדת, לא רק מדינית, אלא גם חומרית.

ההסתדרות משתתפת בשלושה מובנים: בתור פועלים, פועלי התעשייה משתתפים במגבית; שנית - מוסדות ההסתדרות; שלישית - ההסתדרות בתור כוח מתרים, חטיבה ציבורית שהיא מקור לעסקנים. טובי העסקנים של המגבית הם אנשי ההסתדרות. כוח זה יכול לחייב, אם יהיה פעיל, אין פעולה מספקת ודירבון פנימי, יש להפעיל את הכוח הזה.

הדבר השני - החברים יודעים שיש חוק הנקרא "כוח אדם". הממשלה נכנסה לתחום זה על ידי חקיקה, על ידי הסדרה אדמניסטרטיבית. היה ויכוח רב סביב החוק, אבל כתוצאה מהרעש שהקימונו אז, שלא ייתכן להקפיא פועל במקצועו המסוים מבלי שיקבל שכר הוגן, בראשית המלחמה יצא חוק שנתן לנציב סמכות, ובתוקף סמכות זו הוחק החוק. הממשלה ניגשה להקמת מועצה מרכזית להסדרת כוח האדם, יש הרכב מסוים, והסוכנות מוזמנת לשלוח נציג לוועדה.

בתור סוכנות אני אומר: אין כל סיבה לסוכנות לא להשתתף בוועדה. הסוכנות שלחה נציגים לוועדות שונות, היא סייעה להרכיב את הוועדה לענייני השכר, אבל יש כאן סיבוך: בהסתדרות עוד אין עמדה בשאלה זו, וייתכן שתהיה עמדה שלילית ואנחנו מסתבכים בניגוד פנימי חדש. הסוכנות מוכרחה להיענות, ואם ישאלוני מה אני מציע, הרי רק שיהיה ברור שהסוכנות הולכת לעניין זה.

להלן התנהל דיון בשאלת השתתפות ההסתדרות בוועדה ממשלתית להסדרת כוח האדם. התקבלה הצעת ב"ג כי הדיון בנושא זה יימשך בישיבת המזכירות הבאה.

סרטיפיקטים לצרפת הלא כבושה

הממשלה אישרה 57 סרטיפיקטים לצרפת הלא כבושה.¹ פניות טלגרפיות נשלחו לווינגטון ב-21, 23 ו-31 באוקטובר בעניין הוראות ווינגטון לקונסול האמריקאי במרסיי. נציגנו במרסיי הבריק כי ההוראות לא נתקבלו עדיין. אנא עשה כל שאפשר לזרז. על יסוד ניסיון העבר בתחום זה מניח כי השירותים הקונסולרים [של ארה"ב] עדיין פועלים. משה שרתוק

1 בשלטון ממשלת וישי.

הקצאת נייר לספרים עבריים

אדוני,

אני מתכבד להתייחס לשיחתנו ב-4 בספטמבר בנושא הפיקוח על הנייר ותחולתו על פרסומים בעברית, ולתכתובת שהתנהלה מאז בעניין זה בין מר [רוברט] סקוט ודר' [ליאו] כהן.

2. במהלך שיחתנו ב-4 בספטמבר העליתי את ההצעות הבאות בתחום הפיקוח על הנייר, שאותן קיבלת כסבירות בעיקרן:

א. על הציבור להיות מיוצג בוועדה המחליטה על חלוקת הנייר לשימוש העיקריים כגון עיתונים, ספרים, וצורכי משרד, וכי יש להיוועץ בסוכנות היהודית בבחירת הנציג או הנציגים היהודים בוועדה.

ב. לאחר שתיקבע כמות הנייר שתוקצה להדפסת ספרים, תהיה ההחלטה לגבי הספרים שהדפסתם תורשה נתונה בידי ועדה מורכבת מיהודים בלבד, שתבריה ימונו בידי הממשלה לפי המלצת הסוכנות היהודית.

3. ממכתבו של מר סקוט לדר' כהן מ-20 באוקטובר התחוויר, כי הממשלה מינתה תת-ועדה, מורכבת מיהודים בלבד, שתייעץ למפקח על הקצאת הנייר לגבי הדפסת ספרים ופרסומים, וכי חבריה הם דר' שלמה גויטיין ממחלקת החינוך הממשלתית כיושב ראש, פרופ' הוגו ברגמן מהאוניברסיטה העברית ומר מ' ארנון ממחלקת החינוך של הוועד הלאומי.

4. יש להצטרף על שהממשלה לא מצאה לאפשרי (א) לשתף את הציבור בתהליך ההחלטה על חלוקת הנייר בין שימושי השונים; (ב) להיוועץ בסוכנות היהודית לגבי הרכב הוועדה המטפלת בהדפסת ספרים, ו(ג) להסמיך ועדה מורכבת מיהודים בלבד להחליט, ולא רק להמליץ, על בחירת הספרים שיודפסו.

אשר ל(ב), אף שהאובייקטיביות של החברים הנוכחים בוועדה אינה מוטלת בספק, אנו סבורים כי הוועדה צריכה להיות ייצוגית יותר. הוועדה הנוכחית נוטה יתר על המידה לתחום הפדגוגי ואי אפשר לראותה כמוסמכת לשפוט בתחום הצרכים הספרותיים של הציבור, וכן גם איש מבין חבריה אינו מעורב בתחום המעשי של הוצאה לאור. במיוחד לא יעלה על דעת הסוכנות היהודית, כי אגודת הסופרים העבריים, או מועדון "פן" העברי הארץ-ישראלי¹, לא יהיו מיוצגים בוועדה שלהחלטותיה תיוודע השפעה מכרעת על ההוצאה לאור של ספרות עברית.

1 איגוד בינ"ל של משוררים, מסאים וסופרים (PEN - Poets, Essayists, Novelists).

5. הסוכנות היהודית מבקשת להדגיש, כי פה מדובר באינטרסים החיוניים ביותר של העם היהודי, וזאת לא רק בארץ-ישראל לאור מעמדה המרכזי הנוכחי בחיי הרוח היהודים בעולם כולו. כתוצאה מהחקיקה שהתקבלה באחרונה נראה, כי איסור מוחלט הוטל בשלושת החודשים האחרונים על הדפסת ספרים עבריים למעט מספר ספרי לימוד לבתי הספר. מצב זה אינו מקובל כלל. המשך הוצאה לאור של יצירות ספרות יפה, מחקר מדעי, ספרות דתית וכו' הוא צורך חיוני של הציבור גם בנסיבות המלחמה. הסוכנות היהודית אינה מוצאת שום הצדקה, אפילו בתקופת מלחמה, לשיתוק כה מוחלט של ההוצאה לאור של ספרות זו עקב החלטות מינהליות. הסוכנות היהודית אינה מעלה בדעתה כי אכן זו היתה כוונת הממשלה, וכן אין היא סבורה כי מצב האספקה מחייב מדיניות כה קיצונית. לאור המידע שברשותה, ישנם מאגרי נייר זמינים המאפשרים הוצאה לאור של ספרים בהיקף הנוכחי, פחות או יותר, ולזמן ממושך למדי. הסוכנות היהודית מבקשת להדגיש, כי הממשלה נקטה מדיניות ליברלית הרבה יותר בהקצאת נייר לעיתונים ולכתבי עת. היא התירה לאלה להמשיך לצאת לאור כבעבר, בכפוף לתוצאות הבירורים המתבצעים עתה. הסוכנות היהודית הודיעה לוועדה המייעצת שמונתה למטרה האחרונה, כי כמות הנייר שהוקצתה לעיתונים ולכתבי עת הוקטנה מ-382 ל-321 טונה, הפחתה ב-16% בלבד. אנו מציעים כי הפחתה דומה תחול על הדפסת ספרים עבריים, וחוזרים על הצעתנו כי חלוקת כמות הנייר תינתן בידי ועדה יהודית ייצוגית, שהרכבה ייקבע בהתייעצות עם הסוכנות היהודית. צורך חיוני, לדעתנו, הוא שהוועדה תכלול נציגים של אגודת הסופרים העבריים, מוסד ביאליק, מכון הרב קוק ונציגי ענף הדפוס.
6. הסוכנות היהודית, לבסוף, מציעה כי כדי לספק את הצרכים ולאפשר את השלמת ההוצאה לאור של ספרים, שנקטעה בשל האיסור שנקבע באחרונה, יוקצו 50 טונה נייר למטרה זו לאלתר, על חשבון השנה הנוכחית.

בנאמנות,
משה שרתוק
הנהלת הסוכנות היהודית

יהודי צרפת הלא-כבושה

מר פינקרטון יקר,

החדירה הגרמנית למה שקרוי "צרפת של וישי" מעוררת דאגה חמורה לגורל היהודים היושבים שם, אם מקומיים ואם פליטים. ידועים לך ודאי השילוחים הבלתי-אנושיים שבוצעו בחודשים האחרונים מאזור הכיבוש הגרמני. יש לחשוש, כי אותה מדיניות תינקט לגבי מי שעכשיו מוצאים את עצמם בידי הנאצים.

יש להניח, שפלישת הגרמנים לצרפת של וישי תוליך לכריחה המונית של יהודים אלה אל מעבר לגבולות הארצות השכנות - שווייץ, ספרד ופורטוגל - כפי שקרה לפני חודשים מספר. אין אנו יודעים איזה יחס ינקטו ממשלות הארצות הללו כלפי אותם בורחים יהודים, כאשר לפני חודשים מספר ברחו אלפי יהודים לשווייץ, נטתה ממשלת שווייץ תחילה לשלחם חזרה לצרפת, אולם נוכח לחץ עז של דעת קהל, במיוחד של דוברי הכנסיות, היא מיתנה את יחסה. אפשר שעכשיו, כאשר שווייץ מוצאת את עצמה מוקפת מכל עבריה בכוחות מדינות הציר, היא תסתייג מהכנסת פליטים נוספים לשטחה אלא אם כן יובטח לה כי קיומם של פליטים אלה לא יפול למעמסה על מלאי המזון שם, וכי במרוצת הזמן יעזבו פליטים אלה את שטח שווייץ. נראה שהוא הדין בפורטוגל, שם מצאו בעבר פליטים רבים מאוד מקלט קבע או ארעי.

האם לא תוכל ממשלת ארה"ב לסייע במחווה אנושית רבתי לאותם אנשים אומללים? אנו מבקשים, שממשלתך תפעל אצל ממשלות שווייץ ופורטוגל למען יסכימו להכניס פליטים יהודים מצרפת, ואצל ממשלת ספרד למען תאפשר להם מעבר ותבטיח להן אספקת מזון נאותה לפליטים למען לא יפלו למעמסה על ארצות אלה. אנו נעשה מצינו כל שאפשר כדי להוציא בהדרגה את הפליטים הללו מן הארצות המעניקות להם מקלט על ידי שיגור רשיונות הגירה לארץ-ישראל. ממשלת ארץ-ישראל הסכימה באחרונה להקצות רשיונות עלייה ליהודים בצרפת הלא-כבושה. אנו נבקש שכל הרשיונות הללו, ככל שלא יוקצו לצרפת, יועברו לחלוקה בליסבון. מתוך מיכסת ההגירה החדשה, שאושרה היום, ייחדה הממשלה 1,000 רשיונות ליתומים יהודים בצרפת הכבושה. אנו גם נשלח רשיונות מתוך המיכסה החדשה לליסבון עבור פליטים יהודים מצרפת. כמו כן, אנו שולחים אחד מפקדינו המנוסים ביותר לליסבון, כדי לטפל בבעיה דוחקת זאת. נהיה אסירי תודה אם תעניק להצעה זו שימת לב מיידית, ואם תמצא לנכון להבריק אותה לסטייט דפרטמנט.

שלך בנאמנות,
מ. שרתוק

עליית פליטים מצרפת הלא-כבושה

מציע פניית הסוכנות לממשלות בריטניה ואמריקה למען יפנו במשותף לממשלות שווייץ ופורטוגל להכניס פליטים מצרפת ולהבטיח כי ממשלות בעלות הברית יספקו מזון וכן לבקש מספרד אמצעי מעבר. העלות תשולם על ידי ארגוני סעד. ביקשתי מהקונסול האמריקני לשגר הצעה זו לווישינגטון והבהרתי נכונותנו לסייע בהקצאת רשיונות עלייה לליסבון. אנא העבר ללוריא.

”צריך להמשיך במה שיש”

בשיחה סיפר משה שרתוק על כוונותיו לטפל בלונדון בעניינים הנוגעים לגיוס כאן. שאל על מצב הטיפול בשאלת התשלומים לחיילים בארץ-ישראל: הגדלת המשכורת היסודית, תוספת לנתמכים ומשכורת הקצינים. מק-קונל אמר, כי בשעתו טיפל בשאלות אלו, אולם אינו יודע באיזו מידה חלה בהם התקדמות.

בשאלת הגדודים סיפר הגנרל, כי הוא מאיץ את ההתקדמות. הוא נפגש עם קולונל ברוק (מפקד הבטליון הערבי) ודרש ממנו כי עתה, לרגלי השינוי במצב הצבאי ובצורכי השמירה בארץ-ישראל, יופנו כמה פלוגות לאימונים מרוכזים יותר עד שיגיעו לדרגה של אימונים בבטליונים. הוא השתדל גם קודם להחיש ההתקדמות, אך לא מצא אפשרות וגם לא היו כלים. הוא שמח שהפלוגות החזיקו מעמד בתנאים אלה. עכשיו כבר הגיע קצת ציוד נוסף ובעתיד הקרוב תגיע תוספת.

הגנרל עבר בעצמו לשאלת אימוני הנוטרים. סיפר, כי ערך תוכנית של השלמת האימונים והציוד עד לאביב הקרוב. הקושי נעוץ במחסור בציוד. סוג אחד חסר כליל והאחרים מצויים במידה זעומה. בינתיים צריך להמשיך במה שיש.

רשם משה יובל.

המלצה לקצונה

קפטן ליידיקר יקר,

בוזה הנני מציג לפניך את מזכירי הפרטי דר' פריץ סימון,¹ השואף בכל ליבו להתגייס לצי המלכותי כקצין, וממליץ עליו בחום. אני רואה אותו כמועמד מתאים ביותר מבחינת אישיות ואופי. בנעוריו היה פעיל מאוד בספורט חתירה והישגיו בתחום זה היו מעולים.

אם הוא יתקבל, אמצא את עצמי במצוקה רבה בחיפוש אחר מחליף, שכן הוא יהיה מזכיר פרטי שני שלי² שהתגייס לצבא במלחמה זו, אולם איני יכול לעמוד לו למכשול נוכח מאוויי ליבו, מה גם שהייתי רוצה לראות את טובי אנשינו נבחרים לתפקידי קצונה בשירותים החשובים, ואין לי ספק כי סימון הוא אחד מהם.

שלך בנאמנות,

משה שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 פריץ (מיכאל) סימון, יליד ברלין, עלה ב-1924 ועבד כמורה ומחנך בביה"ס הריאלי בחיפה. אח"כ עבר לירושלים והיה פעיל ב"הגנה". במל"ע-2 היה מרכז לשכת הגיוס בירושלים. לימים מנהל הטקס במשרד החוץ.

2 המזכיר הפרטי הראשון שהתגייס היה ישרון שיף.

ידיעות על השואה

ארץ-ישראלים שהגיעו השבוע בתוקף החילופים¹ הביאו עמם סיפורי אימים החורגים מעבר לכל שדווה עד כה על ההשמדה ההולכת ונמשכת של יהודי מרכז אירופה בידי הגרמנים. באפריל הקים הימלר בוורשה "ועדת השמדה" שהחלה מיד בטבח המוני יהודים בגטאות ובערי השדה. זקנים נשים וטף קובצו יחדיו ונקטלו בשיטות חיתיות. ילדים מתחת לגיל שתיים-עשרה הם מטרה מיוחדת. גברים נשלחו לעבודת כפייה למחנות באוקראינה אבל רבים נקטלו בדרך ולא נתקבלה מהם כל ידיעה. בסוף יוני הוקף גטו ורשה והרג המוני בוצע ברחובות. מספר היהודים שנותרו בגטו ורשה מוערך בלא יותר מאשר 50,000 היתר נשלחו למחנות עבודה או הוצאו להורג בעינויים מחרידים במחנות הריכוז בטרבלינקה ולסיץ [כנראה בלוצין]. בברסט הוכנסו אלפי יהודים לשקים והוטלו לנהר בוג. בביאליסטוק הוצתו בתי כנסת ו-1,500 נזרקו לתוך הלהבות. רוב יהודי טיקטין נקברו חיים. בלודז' נותרו רק 40,000 בביאליסטוק 40,000 בלמברג [לבוב] 22,000 בוילנה קרקוב ולובלין לא נותר איש. שילוחים לפולין מגרמניה ומארצות אירופה המערבית נמשכים. מהולנד גורשו 40,000. מדי שבוע נשלחים עכשיו 3,500. לא נותר אף יהודי באנטוורפן. בוינה יש עתה רק 400 יהודים בהמבורג 400. פרטים מזוועים נשמעים מפי עדי ראייה על יהודים שהוטלו ללהבות למשרפות שהוקמו במיוחד לתאי גז רעיל ולצורות אחרות של עינויים. אודה שאילמלא הדיוות מפי אנשים שבאו משם לא הייתי מאמין. אנא עשה מאמצים מרביים לוודא פרסום נרחב בעיתונות מהימנה. הדגש כי אלה לא מעשיות זוועה אלא דוחות של עדי ראייה שנבדקו והוצלבו. אנא העבר ללוריא [בניו-יורק]. אל תגלה מקור שכן הדבר יפגע בתוכניות חילופים נוספות.

1 חילופי אזרחים ארץ-ישראלים שנתקעו אחרי פרוץ המלחמה בשטחי הכיבוש הגרמני, בגרמנים אזרחי ארץ-ישראל, בוצעו באמצעות "הצלב האדום הבינלאומי" (ר' מסמך 129 לעיל). בישיבת הנה"ס ב-22.11.1942, שדנה במצב היהודים באירופה, דיווח אליהו דובקין בפרטות כי 78 ארץ-ישראלים הגיעו החודש משמונה ערים בפולין, משתי ערים בגרמניה וממחנות ריכוז וסיפרו על זוועות ההשמדה שהיו עדים להם.

שיחה עם עבדאללה

שאלות מדיניות

מר שרתוק: אני רוצה למסור על השיחות שהיו לי מאז הישיבה הקודמת ועד היום. יחד עם מר אליהו ששון היינו בעמאן וביקרנו את האמיר [עבדאללה] ואחרי זה היתה לי שיחה ממושכת עם הנציב הבריטי בעבר הירדן מר קירקבריי. אתם זוכרים בוודאי, שהביקור אצל האמיר בא כתוצאה מדין וחשבון שקיבלנו מהאמיר באמצעות אחד הנאמנים שלו על דבר שיחה שהיתה לנאמן זה עם קירקבריי בקשר עם תוכניות לסידור העניינים המדיניים בארץ-ישראל ובארצות השכנות. השיחה עם האמיר בהתחלה קיבלה אופי מאכזב, כי הוא התחיל לדבר על מהלך המלחמה. הפסקתי את השיחה בשלב זה ואמרתי: מה יהיה לאחר המלחמה? כאן ניסה קצת להשתמש מבריר ואמר שזה צריך להניח לאחר המלחמה, עכשיו עוד לא ברור מה שיכול להיות. כנראה שהוא הבין, שבזה יכולה השיחה להיגמר אם הוא נוקט עמדה כזאת, והתחיל לדבר ולהודיע לי בטון חגיגי למדי, שהוא קיבל החלטה רצינית מאוד להתייצב בראש התנועה הערבית בארץ-ישראל, בעבר הירדן ובסוריה, והוא מבקש אותי לשמור את הדבר הזה שנפל בישמעאל בסוד כמוס. הוא היה מציץ לא למסור זאת אפילו לחברי בירושלים, אלא אם כן אוכל להעביר את זאת לד' וייצמן. על כל פנים, חס וחלילה מלהזכיר את הדבר באוזני אנגליה, והוא מאמין ובטוח שבתור ראש התנועה הערבית, כאשר הוא יפגש איתנו, עם נציגי היהודים, הוא יגיע איתנו לידי עמק השווה.

אמרתי לו, ששום דבר לא יגרום לנו אושר גדול יותר בדין ודברים שאנו מנהלים עם האומה הערבית מאשר המשא ומתן איתו, מפני הכבוד שאנחנו רוחשים לאישיותו. שנית, מפני שיש בינינו ובין האמיר היכרות אישית, קשרי ידידות, לשון משותפת. אנחנו מבינים איש את רעהו. כמובן, אמרתי, הסכם תלוי באיזו מידה הוא יספק את תביעותינו, באיזו מידה יספק את תביעותיו של כל צד, והוא ודאי יודע מה הוא העיקר בשבילנו – העיקר בשבילנו היא העלייה לארץ-ישראל. הדברים האלה כבר לא מצאו חן בעיניו, כאילו היתה בהם דקירה, פגיעה. הוא הבלג על עצמו ואמר שהוא ראה בעיתונות את הדברים שנאמרו, נתפרסמו, בקשר עם הצהרת בלפור והוא ציפה למעין דברים כאלה, הם לא באו לו כהפתעה. בנקודה זו סתם ולא פירש, ויכולות להיות שתי משמעויות לדברים אלה.

1 מתוך הפרוטוקול. סדר היום: 1. שאלות מדיניות; 2. מצב היהודים באירופה; 3. תקציב תש"ג; 4. סכסוכים בתעשייה.

משמעות אחת שהוא רואה כמוצדק שהיהודים בהזדמנות זו ישמיעו את תביעותיהם וילכו בגדולות בתביעותיהם, משמעות שנייה – ידעו מראש שהיהודים יעשו רעש גדול ואין לייחס לזה חשיבות מיוחדת.

אמרתי לו, שהוא ודאי שם לב למה שאמר וונדל ווילקי שדרש לפתוח את שערי ארץ-ישראל לעלייה גדולה של פליטי אירופה, והוספתי: יש חשיבות מיוחדת לדברי וונדל ווילקי, כי הם נאמרו לאחר סיבוב במזרח. הוא היה בקהיר, הוא היה בירושלים, הוא היה בבגדאד, שוחח ארוכות עם הממשלה הערבית בבגדאד ונציגיה ואחרי כל זאת אמר את הדברים האלה.

פה היתה נקודת מתיחות שנייה בשיחה. חרה לו שהזכרתי דברים אלה. הוא הפך פתאום לפטריוט בריטי ואמר: "סוף סוף, אין לאמריקה עניין מיוחד פה ואין לה מה להתערב, והעניינים שלנו הם עם אנגליה". אמרתי: "כמובן שהעניין שלנו עם אנגליה, אבל יש ערך לדעת הקהל העולמית ויש לקבל את דברי וונדל ווילקי כמסביר את דעת הקהל העולמית".

זה מכל מה שהיה בשיחה ישירה עם האמיר בעניינים פוליטיים. אחר כך שוחחנו על עניינים אחרים. זה אולי מעניין לספר מהוויית העולם של איש זה, אבל לא עכשיו השעה. הוא דיבר מרות על שיטת הנקודות בארץ-ישראל,² כי בשבילו זה פתיחת פה לבולשביזם. פשוט מאוד גוזרים על הכל לאכול אותה ארוחה, זה נגד הדת, זה נגד הקוראן, זה נגד המוסר, זה נגד המוסדות החברתיים שהכל יאכלו אותה הארוחה, כי אי-שוויון הוא בטבע האדם והוא אחד היסודות של המוסר החברתי שיהיה אי-שוויון, וכנגד זה יש מצווה לתת צדקה לעניים – את המצווה הזאת צריך לקיים, אבל צריך להיות אי-שוויון וכל הניסיונות באמצעים מלאכותיים להשליט שוויון חותרים תחת המוסר החברתי.

כאשר אמרתי זאת אחר כך לקירקבריי, הלה אמר שהאמיר הוא טיפוס מימי הביניים. כאשר הוא רוצה לעמוד על רוח ימי הביניים במקום לקרוא ספר, הוא משוחח עם האמיר.

נקודה שנייה שהוא דיבר עליה במרירות זהו הנציב העליון כאדם החסר כל קשר נפשי איתו, אי-התעניינותו בדברים, התבודדותו מכל מגע עם אנשים. נקודה שלישית – הוא דיבר בחרי-אף ובבוז על צרפת, ואמר שזה ביוזין לערבי לבוא במשא ומתן עם האומה הזאת, אנשים חסרי כל שלטון שאין להם כל קיום ממלכתי. כאשר ניסיתי להסביר לו שצרפת עוד לא חוסלה ועוד תקום צרפת כתוצאה ממלחמה זו, הוא אמר: "בתור אדם אני מאחל לצרפת שתקים את הריסותיה, אבל בתור נציג האומה הערבית אני חושב לביוזין לשאת ולתת עם אומה זו גם לאחר שתקום, לאחר שהוכתה בצורה כזאת". הוא מוכן לעזור לה לקום לאחר המלחמה,

2 עקב מחסור במזונות מסויימים הנהיגו השלטונות שיטת נקודות לצורך קיצובם.

אבל לא יקבל מידה עצמאות. וזה נאמר ברצינות הכי גמורה. פועלת כאן ראיית צרפת כאחד המעצורים לאיחוד סוריה ולהקמת תוכנית איחוד.

אחר כך חלה הפסקה, הוא הלך לתפילת הצהריים ובשובו מהתפילה הלכנו לאכול. בשעת ההפסקה, כאשר הוא פרש להתפלל, שאלתי את נושא כליו: "אמור דברים ברורים, מה אדונך רוצה ואיפה הוא קובע את עיר הבירה שלו? האומנם הוא קובע את עיר הבירה שלו בירושלים?" והלה אמר: "לא, התוכנית שלו היא לאחד את סוריה עם עבר הירדן והוא ימלוך בדמשק, ולמדינה מאוחדת זו יהיה הסכם מצד אחד עם הלבנון ומצד שני עם ישראל". והוסיף ואמר: "מצידכם לא באו הבטחות". אמרתי: "איזו הבטחות רצית מצידנו, הרי פתחתי פתח. באיזו מידה שזה יספק אותנו כן נהיה בעד זה. חשבתי לשמוע הצעה מפי האמיר, אבל הוא לא אמר כל הצעה, לא יכולתי ללחוץ עליו". אמר בעל שיחי: "כאשר הוא הזכיר את החלטתו להתייצב בראש ערביי ארץ-ישראל סוריה ועבר הירדן, הוא חיכה שאולי תבוא הודעה מצידנו: אנחנו נעזור לך בזה". אמרתי: "טוב, אומר לו איזה מילים בעניין זה".

כאשר חזר האמיר מתפילתו, בדרך לחדר האכילה אמרתי לו: "הוד רוממותך, אם יהיה הסכם פוליטי בינינו, הרי ההסכם לא רק מקנה זכויות אלא הוא מטיל גם התחייבויות, ואז אנחנו את שלנו נעשה". הוא הודה מאוד.

זה בערך הכל. בשעת הארוחה היו שיחות, אחרי הארוחה היו שיחות, בעיקר בשאלות התברה, בשאלות לשון ודת – הנושא החביב עליו אלו הן שאלות הלשון. בשיחה עם קירקבריייד הוא התחיל שואל אותי מה נשמע בארץ-ישראל. אמרתי לו שאין שום דבר מיוחד, אבל מרבים לחשוב על מה שיהיה. הוא התחיל לומר מה שהוא חושב, ואמר שהוא רואה הרבה ערבים, מנהל אתם שיחות והוא אומר לערבים שכל הדיבורים על אחדות ערבים גדולה שייכים למיתולוגיה, אלה דמיונות שווא שאין בהם שום ממש. בדברים אלה האמיר מתכוון להקמת אימפריה ערבית גדולה ואחידה, אלה הם דברים קלוטים מן האויר והערבים מסכימים שזה כך.

הוא הוסיף לי אגב אורחא: בביקור האחרון של נורי – נורי והעוצר בעיראק [עבד-אל-אילה] היו אצלו – נורי זה, שהוא תמיד פאן-ערבי מובהק, שמדבר על איחוד עיראק עם סוריה, אמר לו שיש לציין נסיגת רעיון זה בעיראק גופא. רעיון זה של איחוד עיראק וסוריה "הולך ומאבד את הקרקע מתחת רגלינו", וזה כי הולך ומתברר בחוגים המדיניים בעיראק עד כמה עיראק זו עצמה מלאה בעיות כרמון עד שיש שם שורשי סיבוכים, ומתחילים להבין שזה די והותר בשבילם, זו מעמסה מספיקה בשביל הכישרון הממלכתי שלהם.

קירקבריייד מציין זאת לחיוב, כי הוא חושב שאין קשר אורגני בין עיראק וסוריה ואין מה לדבר על איחוד שתי ארצות אלו למדינה אחת. מה שייתכן, לדעתו, וזהו סוריה שלפני המלחמה העולמית, ובשיחותיו עם הערבים הוא מדבר על איחוד ארבע

ארצות: ארץ-ישראל, עבר הירדן, הלבנון וסוריה. הערבים אומרים כי זה רעיון מעשי ונכון, ואז הוא מוסיף ואומר: "אבל את ארבע הארצות האלה אין לאחד למדינה אחת ואחידה, מפני שאנו עומדים כבר לאחר פרק חשוב של זמן. מהמלחמה העולמית היא חלה התפתחות מסוימת, והתפתחות זו הובילה כל ארץ מארבע ארצות אלו בכיוון אחר. לכל ארץ הפוליטיקה שלה, לכל ארץ מערכת המיסים שלה, ולכן אי-אפשר לדבר על הפיכתן לארץ אחת, למדינה אחת, והדרך המעשית היא לקיים אותן בתור מדינות אבטונומיות, ליצור מסגרת מאוחדת בשביל כולן". שוב נענים הערבים: "נכון מאוד, אתה מדבר באופן מעשי, זו היא תוכנית שצריכים לקבלה", והוא צועד צעד הלאה ואומר: "עליכם לדעת, שכדי ליצור אחדות זו הכרחית השתתפות ארץ-ישראל, וכדי להשיג את השתתפותה של ארץ-ישראל צריך להידבר עם היהודים. הם כוח בארץ-ישראל, צריך להגיע איתם לידי איזה סידור".

כאן הערבים נרתעים רתיעה קלה, אבל לאחר מחשבה קצת הם אומרים: "אולי צדקת, צריך לנסות" - (מר גרינבוים: מי הם הערבים?) - הם כל מיני נוֹטְבֵּלִים ומכובדים, אם כי איני יודע בדיוק מי הם, אבל ודאי כעשרה מהם אוכל לומר לך את שמותיהם.

ואז הוא אומר: "אבל עליכם לדעת מה פירוש הדבר להידבר עם היהודים, עליכם לדעת מה נחוץ ליהודים, ומה שנחוץ להם זה מקום לחיות, a place in which to live". הוא אומר לי שכך אמר לערבים. זה עולה בד בבד עם מה ששמענו ממקור ערבי, כי שם נאמר: מגמת היהודים לא להשתלט, אלא להציל את חייהם, לאפשר להם לחיות. "נחוץ להם מקום לחיות - פירוש הדבר עלייה, ופה תהיו מוכרחים להתפשר, כי בלי עלייה לא ילכו היהודים לדבר זה", והוא מוסיף ומבאר את הדבר כך: "כיום היהודים הם כשליש התושבים בארץ-ישראל, הם מיעוט, ואם נגמר שהם צריכים להישאר במצב זה מוטב להם להישאר שלישי בארץ-ישראל נפרדת מאשר להיות שלישי היישוב בארץ-ישראל כאשר ארץ-ישראל חלק של פדרציה גדולה. אם נאפשר להם ריבוי יוכלו להסכים לפדרציה".

פה אנשי השיחה נרתעים לגמרי ואומרים: "זה אי-אפשרי" - הם אינם יכולים לקום ולהודיע שהם בעד זה, הם אינם יכולים לנהל משא ומתן על דבר זה. שמעתי שבפגישה של קירקברייד עם אנשים ידועים היו שאמרו, שהם אינם יכולים לקבל זאת, הם אינם יכולים להסכים לסידור כזה, אבל אם יכפו אותו עליהם, אם יטילו עליהם מן החוץ - הם יתפשרו. היה הגיוני אילו אמר הוא את זאת בנקודה זו, אבל הוא לא אמר זאת.

אז הם אומרים: "נוציא את ארץ-ישראל [מן הפדרציה]", וקירקברייד אומר להם: "ומה יהיה בארץ-ישראל?" "בארץ-ישראל - הם אומרים - יהיה 'הספר הלבן'". קירקברייד אומר: "מניין לכם שבארץ-ישראל יהיה 'הספר הלבן'?" הם אומרים: "וזהו

המדיניות הסופית של ממשלת הוד מלכותו לגבי ארץ-ישראל". קירקברייט אומר להם: "אני כבר ראיתי לפחות שש מדיניות סופיות של ממשלת הוד-מלכותו ביחס לארץ-ישראל". ועוד קירקברייט אומר להם: "מה זאת אומרת להוציא את ארץ-ישראל, מה יהיה אז על הפדרציה? אם יוציאו את ארץ-ישראל לא תהיה פדרציה".

והוא אומר לי: "אני חושב שבסוריה יש אלמנטים צנטריפוגליים, המושכים להתבודדות לא פחות מאשר בארץ-ישראל ואולי יותר מאשר בארץ-ישראל, ואם הדבר יתחיל להתפורר לא יישאר ממנו שום דבר".

ולבסוף הם אומרים: "נעזוב את העניין לאחר המלחמה". והוא אומר לי בערבית איך הם אומרים זאת. אז אני [קירקברייט] אומר להם: "זו היא הדרך שלכם, של הערבים, שאתם דוחים תמיד החלטתכם, שאינכם מוכנים, תמיד אתם 'מאחרים את האוטונום'. כאשר יתכנסו סביב השולחן לקבל החלטה, לא יחכו לכם אם לא תהיו מוכנים, ואז היודעים מה שהם רוצים, כביכול היהודים, ישיגו את שלהם ואתם תישארו מחוץ לחשבון".

אמרתי לו, שבשביילנו זה דבר חשוב מאוד שיש בפקידות הארצישראלית אנשים חושבים ומחפשים פתרונות, אבל אני רוצה לבדוק את הפתרון. הוא אומר: "אני רק חושב. זה הכל מה שאני עושה פה, אני יושב וחושב". אמרתי לו: "אתה אומר עלייה עד לשיוויון מספרי". הוא הפסיק אותי ואמר: "שיוויון מספרי פירושו רוב יהודי, כי אי-אפשר יהיה להגביל את הלידות".

לא רציתי להיכנס בזה לוויכוח מפני שאם לגבי הלידות, לכל הפחות לעת עתה ידם של הערבים על העליונה, ואיני משער שיכול להיות שתקום מהפכה, הנשים הערביות תחדלנה מלדת והנשים היהודיות תתחלנה ללדת, אבל אין לסמוך על ניסים. נדמה היה לי שהוא מתכוון לדבר אחר מאשר ללידות. במקום אחר בשיחה הוא אמר לי, שהערבים אומרים לו שאנחנו היהודים שולטים כבר עכשיו בארץ-ישראל, ואם אנחנו נהיה במספר שווה לערבים, ברור שכל הכוח יהיה בידינו. נדמה לי שהתכוון לומר: לאחר שתהיו שווים במספר תוכלו לעשות מה שאתם רוצים. על כל פנים אי-אפשר להוכיח זאת, אבל זה היה הרושם מדבריו.

אמרתי לו: "בכל זאת אתה אומר שוויון מספרי. מה זאת אומרת שוויון מספרי? זוהי הוראה שלילית, זו אינה הוראה חיובית, הכוונה שאסור ליהודים להתרבות מעל גבול ידוע, אבל אין פה ערובה שהיהודים יתרבו עד אותו גבול. איני מקבל את הפתרון שלך, אבל אתה רוצה בזה שיהיה שוויון מספרי - איך תבטיח שרעיוןך זה יצא לפועל? אתה מבטיח על ידי כך שלא יותר מזה, אבל איך תבטיח שתהיה באמת עלייה יהודית עד לשוויון מספרי? זה אין בנוסחה זו. יתר על כן, אתה מבטיח שזה לא יושג, כי אתה כורך את השוויון המספרי עם שוויון אחר, עם שוויון פוליטי. מה פירוש ה"פריטי", שוויון פוליטי זהו Dead Lock בין היהודים ובין הערבים, וכאשר

ישנו Dead Lock מתקבלת החלטה שלילית. אם באסיפה מישו מציג הצעה, ומצביעים בעד חמישה ונגד חמישה, התוצאה היא שההצעה נדחת. ונניח שהיהודים יאמרו עליה של 200,000, והערבים יאמרו 5,000 – אז זאת אומרת שתהיה עליה של 5,000, כי זה משותף לשני הצדדים". ואני מוסיף: "אתה לא תוכל לצפות מאיתנו שבעניין זה של העלייה, בריב בינינו ובין הערבים, נסמוך על שלטון בריטי, וזה לאחר כל מה שהיה".

הוא אומר לי על זה: "אני לגמרי איני מזמין אותך לסמוך על השלטון הבריטי. איני רואה בחזון שלי את הישארותו של השלטון הבריטי בארץ. אני חבר לאדמיניסטרציה הבריטית ואני גאה בזה, אבל כאשר אני חושב על פתרון הבעיה, אני רואה כתנאי רק את פתרון הבעיה ולא שום שיקולים צדדיים. אני משער שהארץ תהיה מנוהלת על ידי ערבים ויהודים, אבל התשובה לשאלתך: כל העניין הזה יהיה לפי תוכניתי פרי של הסכם פוליטי קודם. ויש להניח שההסכם יצא לפועל".

אמרתי: "אבל אינך מבין איזו אפשרות של אוברסטרוקציה ישנה כאן, בייחוד אם הדבר קשור עם פדרציה. איפה הערובה, איך אתה מזמין את היהודים להסכם כזה?" הוא אומר עוד פעם: "איני מביא בחשבון הישארות השלטון הבריטי בארץ, אבל אין זאת אומרת שלא תהיה כל השפעה חיצונית של אלמנטים מן החוץ בפינת תבל זו. להיפך, אני בונה את תוכניתי על קיומו של שלטון חוץ בכל חבל זה. בלי איזה שלטון חוץ, שייקח על עצמו להגשים את הדבר, אין לכל התוכנית הזאת כל ערך. איזה שלטון חוץ יצטרך לקחת על עצמו לדאוג לפדרציה, לדאוג שלא תהיה התפוררות, שלא תהיה הפקרות כאן. אם אני מדבר על שלטון חוץ לבי פתוח לגמרי, יכול להיות שזה יהיה שלטון אנגלי, יכול להיות שזה יהיה שלטון אמריקני, או אולי צורה אחרת של שלטון".

אמרתי לו: "הערובה היחידה לעלייה זהו שלטון, וזהי אפשרות של ביצוע, יכולת להביא אנשים ויכולת להביא אותם לא על מנת שיחיו מצדקה, אלא שיוכלו להתפרנס, ופירוש הדבר סמכות שלטונית רחבה למדי, ואם אתה רוצה את המסגרת הרחבה אז טוב. אצלנו המחשבות הולכות עכשיו בשני כיוונים. כיוון אחד הוא שלנו נחוצה ארץ, זאת אומרת ארץ-ישראל ליהודים. אין זאת אומרת שצריך לזרוק את הערבים מפה. אנחנו אומרים שיש מקום למספר גדול, וצריך שיהיה ברור שארץ-ישראל זו מיועדת לכנס עד כמה שאפשר יותר יהודים, וצריך לקבוע משטר כזה אשר יבטיח ביצוע הדבר הזה. והכיוון השני הוא שיש לחשוב על הרחבת המסגרת, על קשרים אמיצים יותר עם הארצות השכנות, וזה יכול גם לתת יותר ביטחון לערבים בארץ-ישראל, שלא ירגישו את עצמם מיעוט מוסגר לידי היהודים. הם יוכלו להישען על הרוב הערבי הגדול, וזה ייתן אולי גם לנו את האפשרות לעזור בבניין גוף מדיני זה, וזה אולי בכלל בהתאם למחשבה בעולם, שיש בו ריאקציה

מהשיטה של הקמת מדינות קטנות ומפורדות – שמעתי שבאנגליה יש ריאקציה נגד הרעיון של פדרציות בכלל, אברר את זאת באנגליה, שמעתי זאת מאנשים העוקבים אחר ספרות זו".

הוא אמר: "איך אתה מאחד את שני הדברים?" אמרתי: "להיפך, רק שני הדברים האלה יוכלו להתאחד. אם יהיה לי בסיס של כוח בטוח בארץ-ישראל, אז נוכל להסכים להתאחד עם הארצות השכנות, ולהיפך – אחדות זו תקל לפתור את שאלת העלייה לארץ-ישראל".

הוא אמר: "אם זוהי הדרך, אז איני רואה פתרון. תהיינה התנגשויות, התנגשויות דמים". אמרתי: "ובדרך שאתה מציע, אתה בטוח שלא תהיינה התנגשויות? הערבים מוכנים לקבל עליה יהודית כזאת שאתה מציע? אם אנחנו כבר מדברים על אפשרות כזאת, מדוע לא נקצר את התקופה הכיורוגית? כל תוכנית רחבה צריכה להיות מוצאת לפועל בתקופת זמן קצרה. אם מקצרים את התקופה הכיורוגית זה יותר טוב, ופירוש הדבר אז עלייה גדולה, עלייה מהירה עד כמה שאפשר".

הוא אמר: "אני פסימי מאוד לגבי הנכונות של המדינות הגדולות בסוף המלחמה להשתמש בכוח, כדי להוציא לפועל תוכניות מעין אלו". אמרתי: "אז המצב הוא רע". הוא אמר ששוחח עם גלאב, מפקד הלגיון הערבי, בעצם, לפי השם בערבית, הצבא הערבי, והם נזכרו שכאשר הם היו קצינים צעירים בזמן המלחמה הקודמת, איזה מצב של ליאות ועייפות נפשית שרר אז, והרצון לחסל עד כמה שאפשר יותר מהר את כל ההתחייבויות, להיחלץ מכל הצרה של המלחמה ולשוב לאנגליה. איך תקף הלך רוח כזה את הצבא הבריטי, את החוגים המדיניים באנגליה. הוא חושב שגם לאחר המלחמה הזאת תבוא ריאקציה כזאת.

אמרתי: "אם כך הוא המצב, הפסדנו את המלחמה. האם אתה חושב שכל כך קל יהיה למצוא פתרון של שלום וידידות בין רומניה והונגריה?" הוא אמר: "לא". אמרתי: "ומה תעשה שם? ינצחו את היטלר וישאירו את השאלה פתוחה, בלתי פתורה?" והוספתי: "למה כל הדם שנשפך, למה כל המיליארדים שהוצאו? זה יהיה אסון לאנושיות אם יסתפקו רק בניצחון על היטלר. יהיה המצב לאחר המלחמה הזאת כמו לאחר המלחמה הקודמת, שזו היתה רק הפסקה בין מלחמה למלחמה, ויש לראות את המסקנה הזאת".

איני זוכר אם ענה לזאת איזה דבר, אבל במשך השיחה אמר: "אני מקווה, שיימצאו בכל זאת אנשים שיסכימו לדבר זה. אתה בשבילי קיצוני וגם בן-גוריון הוא קיצוני". אמרתי לו: "אם אתה חושב אותי לקיצוני, זה מלמד עליך שני דברים – שלא נפגשת עם יהודים". הוא אמר: "נכון מאוד, מעט מאוד נפגשתי עם יהודים. אני נפגש עם ערבים. אני יושב פה, לא היתה לי האפשרות ללמוד את העניינים היהודיים באופן אקסטרנסיבי". "אבל – אמרתי – היתה לך האפשרות ללמוד את היהודים באופן

אינטנסיבי, ראית את האנשים שלנו בעמק [יזרעאל], יכולת לעמוד על האופי היהודי – הוא העריץ מאוד את האנשים בעמק והוא בידודות איתם עד עכשיו – אילו נפגשת עם יהודים היית נוכח לדעת, שאני מבטא כאן את הלך הרוח העיקרי של הציבור היהודי, זהו הלך הרוח העיקרי של הציבור היהודי, זהו מה שאמרת לך. שנית, זה מלמד עליך שעם הקיצוניים שלנו לא נפגשת, אם אתה אומר עלי שאני הנני קיצוני". אמרתי לו שאני נוסע, ואם כי לא הגענו לידי הסכם שמח אני להיפגש עם תופעה של מחשבה כזו, חיפוש פתרון דווקא בחוגי האדמיניסטרציה. הייתי מצטער שמאמץ מחשבתי זה היה נפסק. הצעתי לו להיפגש עם בן-גוריון, והוא הבטיח שבהיותו בירושלים יודיע על כך לסוכנות.

רציתי קצת לתהות על התוכנית בכללה. איך הוא מתאר לעצמו אותה, איך הוא מתאר לעצמו את הפדרציה. הוא מתאר לעצמו שזה יהיה איגוד, והוא לא יהיה מהודק יותר מדי, זאת אומרת השארת מקסימום של סמכות למדינות ומינימום לגוף המרכזי, ולא להיפך. כל השלטון הפיסקאלי למדינות. אם לגוף המרכזי יהיה צורך באיזה תקציב, הרי המדינות המשתתפות בגוף המרכזי הן תקצבנה הקצבות. השלטון המרכזי בקיומו יהיה תלוי במדינות, ולא שהמדינות תהיינה תלויות בשלטון המרכזי. מהו השלטון המרכזי? נסיך, ולא ריספובליקה, אלא "פרינץ". מי יהיה הנסיך? פה ניגשנו לנקודה עדינה מאוד בשיחה ואני מבקש את החברים להתייחס לנקודה זו בעדינות הראויה.

הוא אמר: "בשום אופן לא עבדאללה. עבדאללה לא בא בחשבון. סוריה אינה רוצה לשמוע עליו". הוא חושב על עבד-אל-אילה, העוצר העיראקי. הוא איש צעיר, אבל איש נבון מאוד, זהיר, בעל טקט, חביב על הבריות. הוא חושב שהוא יהיה מועמד מוצלח. אומנם הוא עתה העוצר העיראקי, אבל אין זו מניעה קונסטיטוציונית, זה לא תפקיד לכל החיים, ואם יגיע תור דבר זה לפני התבגרותו של הינוקא,³ אפשר למנות עוצר אחר בעיראק. שם יש שלטון יציב, אם הדבר יהיה מוסכם, ואנחנו נאמר שהוא נחוץ פה, אפשר יהיה להעביר את הדבר.

אמרתי: "מה תעשה עם האמיר?" הוא אמר: "אמרתי קודם שאין זו שאלה אישית, זוהי שאלה של פתרון הבעיה, ושיקולים אישיים צריכים לסגת אחורה". אמרתי לו: "נכון, אבל מה בכל זאת תעשו איתו, הרי הוא מוטל עליכם?" אמר: "הוא הולך ומזקין, הוא מאוד נתון לתנודות במצב רוחו, לתנודות חריפות מאוד מקצה לקצה. בזמן המפלה במדבר המערבי חשב שהכל אבוד. היה לי קושי רב איתו, וטוב אם יישאר. הוא מוכרח להישאר בתפקיד שני במדרגה, בתפקיד של כפיפות".

זה לא היה סיום השיחה, זה היה באמצע השיחה. השיחה נסתיימה בזאת שעודדתי

3 פייסל השני, שהומלך בעיראק בהיותו קטין, ועל כן נוהלו ענייני הממלכה באופן זמני על ידי דודו שתוארו היה "עוצר".

אותו להמשיך במאמץ המחשבתי שלו ובקשתיו מאוד שימשיך לשוחח עם האנשים שלנו בירושלים.

ויהי אחר הדברים האלה, והאמיר שלח את האיש שלו, שאמר דברים אלה: ראשית, הוא רוצה למסור לנו שנדמה לו שאם קירקברייד אומר שהוא מדבר לגמרי באופן פרטי, כמשיח לפי תומו, הוא סבור שקירקברייד פועל לפי איזה הוראה. לא ברור לו אם ההוראה מקהיר או מלונדון, והוא מציע לנו לברר, אם נוכל, מהו המקור לכל הלך רוח זה. שנית, הוא בא לומר לנו יותר מה הוא חושב על סידור הדברים. ופה יש תיקון-מה לדברים שאמר אותו האיש בשעת הפסקת התפילה – על הפרציה. הוא חושב לא על פרציה של ארבע יחידות, אלא הוא חושב על שלוש יחידות: סוריה ועבר הירדן הן יחידה אחת, לבנון – יחידה שנייה, ארץ-ישראל – יחידה שלישית. יסוד האמיר הוא שסוריה ועבר הירדן מהוות מדינה אחת והן משמשות היסוד המרכיב את הפרציה יחד עם ארץ-ישראל והלבנון. אולי סוריה תהיה התא המרכזי, הבסיס הגדול ביותר, זה גם ה"הינטרלנד". שלישית, הוא שואל אם אנחנו מוכנים להסכם סודי איתו שישביע את רצוננו בשאלת העלייה, זאת אומרת אם אנחנו מסכימים לעלייה כזאת. הוא אומר עלייה בתחום ארץ-ישראל ובתחום הפרציה של סוריה המאוחדת.

ואז מהי התמורה שלנו? תמיכה כספית ותעמולה באנגליה, תעמולה בעד האמיר באנגליה, באמריקה ובסוריה – (מר א. ששון: איך אתה רוצה שאנחנו ננהל תעמולה בשבילו בסוריה?) – "יש לכם קשרים, אתם ידועים שם". הוא רוצה שאנחנו ננהל תעמולה. הוא מזהיר אותנו שיש לחץ רב מצד הערבים עכשיו להגשמה מלאה של "הספר הלבן". ועוד מודיענו האמיר שהוא שולח תזכיר לצ'רצ'יל – לאחר שענה לו והודה לו על הטלגרמה בעניין ניקוי צפון אפריקה מחילות האויב – הוא שולח לו תזכיר על שאלות המזרח.

מר אליהו ששון: לאמיר היתה ההרגשה – זאת הבינונו אחר כך מדברי שליחו – שגילה לנו סוד חשוב, ושהוא נתן לנו הבטחה חשובה. מכאן נוצרה מתיחות בתוך השיחה. שליחו הדגיש שמר שרתוק הבלויט בעיקר את דרישות היהודים, בעיקר ציין את דברי ווילקי, והוא שלח להגיד שאילו היה מישוהו אחר במקומו של מר שרתוק לא היה סובל, אבל בגלל הידידות האישית המשיך את השיחה. זה מצד אחד. מצד שני, בעניין ההסכם הסודי – לא הספקתי למסור את הדברים למר שרתוק – הוא הסביר שרצוי כי כשם שבמלחמה הקודמת נחתם איזה הסכם בין דר' וייצמן ופייצל, הרי נחוץ שגם בימים אלה יחתם הסכם בינו ובינינו. כאשר שאלתי על ההבדל בין הימים ההם, כאשר כל התנועה הערבית הכירה באביו ובאחיו, שהוא מייצג את הערבים, ובימינו אלה – מי כמונו יודע את ההבדל, הוא ענה שאם כך הוא המצב אצל הערבים ואצל האנגלים, הרי מצד היהודים חשוב שיהיה הסכם עם האמיר ולא

עם ערבי אחר, וגם האמיר רוצה לתת לנו להבין שמוטב שיהיה לנו עסק איתו מאשר עם מישו אחר.

מר שרתוק: הוא הבין שאנחנו לא נתמוך בו סתם, לכן הוא מוכן לתת לנו עלייה, הוא מכיר בחולשתו והלא משום כך הוא מבקש מאיתנו לנהל תעמולה בסוריה. מה שנוגע ליחסי לאמיר – הוא אינו איש למשא ומתן מדיני, הוא אינו צד למשא ומתן מדיני, עוד אין בידו הכוח המדיני ואין בידו לתת לנו את הדברים שלהם הוא יסכים. בכל סידור הוא מוכרח להיות פסיבי. אם האנגלים יחליטו להשתמש בו – ישתמשו בו. ייתכן שהערבים יחליטו להשתמש בו – ואז ישתמשו בו. הוא יכול למנוע כמה דברים, אבל אין בידו להטיל דברים ולבצע.

זהו דבר אחד. דבר שני, העיקר בשבילו הוא עניין אישי, מעמדו האישי, אם הוא יהיה עומד בראש האוחז ביד רסן מלכות, או לא. זוהי כל השאלה. הדבר תלוי מעט מאוד בהסכמה מאיתנו, אבל בראש וראשונה ביחס הערבים אליו, ביחס האנגלים אליו, ויחס האנגלים תלוי ביחס הערבים. אם אנחנו ניכנס עכשיו למשא ומתן והוא יבטיח את אשר יבטיח, זה ייתן לנו מעט מאוד. לעומת זאת, אין זה מאפשר שהוא יהיה "האוחז ביד". אם האמיר יעלה בכל שלב נוכל להידבר איתו, כך שאני מסופק אם עלינו לקבל את הצעתו ולהיכנס במשא ומתן על העלייה. לא נוכל לעשות שקר בנפשנו – להשקיש אותו, כי אחרת לא נוכל לבוא לידי הסכם, זה יקלקל את היחסים. אם הוא מדבר על התפקיד שההיסטוריה הועידה לו, בתור כזה לא יוכל להסכים לדברים שאנחנו מציעים. זה ייצור מתיחות. עלינו לפרנס אותו בתקוות, אבל לא משא ומתן בענייני עלייה. ייתכן שעוד לא עיכלתי את כל הדבר, אבל נראה לי שעלינו להודיעו, שמשא ומתן על העלייה אנו רואים כמוקדם. יחסנו אליו צריך להיות ברור. יכולתנו להשפיע באנגליה ובאמריקה תלויה באופן ישיר במידות העלייה. הוא צריך להבין שצריכה להיות עלייה גדולה.

אנחנו מוכנים לעת עתה ליצור הלך רוח לטובתו בכל החוגים המדיניים. על סוריה צריך להסביר לו, שתעמולתו יכולה רק להזיק לו. זהו מה שאנחנו יכולים לתת לו. כך אומרים אנחנו תמיד, בכל מקום שידנו מגעת, שהוא מנהל פוליטיקה ריאלי, מעריך את המצב כמו שהוא. היהודים רואים בו איש ממלכתי. את זאת אנחנו אומרים, ואני מציע להמשיך בדרך זו.

אני רוצה להביע כאן את דעתי ביחס לתוכנית קירקבריד, לא ביחס לתוכנית עצמה, אלא ביחס לתפקיד המדיני שהיא עלולה למלא באותו מצב שאנחנו נמצאים בו, אני מציע לא להפיץ אותה, אבל זה עלול להתפשט, הוא הרצה בירושלים בחוג יהודי צר. שם היו אנשי ה"איחוד", לא רק חברים רשמיים של ה"איחוד", בכל אופן אנשים הקרובים לקבוצת "איחוד". הוא הירצה לפניהם על תוכניתו.

פה מופיעה שאלת יחסנו המדיני לתעמולה זו בעד תוכנית זו, ואת ההדרכה שאנחנו נותנים לעסקנים היהודים בעניין זה. דעתי היא שלו היתה תוכנית זו תוכנית אנגלית, ועוד יותר מזה, לו היתה תוכנית זו תוכנית אמריקאית, לו היו הם מוכנים להוציאה לפועל, הייתי רואה בזה דבר גדול מאוד. במה דברים אמורים – להגיע לשיוויון מספרי לא במשך 30 שנה, אלא לעשות זאת מהר ובקצב, לא מפני שלא חשוב לי מספר זה לאחר 30 שנה, אלא אם לא נעשה זאת בזמן קצר, בקצב מהיר, אם נשהה זאת לזמן רב – הדבר לא יקום ולא יהיה. אפשר לעשות זאת בתנופה, תחת לחץ ארץ-ישראל והמצוקה היהודית, אם לא – היהודים [בגולה] ימשיכו להתנוון לאט לאט כמו שהתנוונו לפני המלחמה.

תוכנית כזאת עלולה להיתקל בכוח, בהתנגדות של כוח, ולהתנגדות זו צריכה לבוא התנגדות בכוח או הוצאה לפועל בעזרת הכוח על ידי המגשימים, ואילו האנגלים או האמריקאים היו מקבלים עליהם להגשים את הדבר, הייתי רואה בזה ברכה, כי זה יוצר בסיס אחר להתקדמות בעתיד. אם מטילים את זה מלמעלה, אין כל התחייבות מצידנו, אם מטילים זאת ועושים זאת, הרי זאת אומרת עלייה של 600,000 יהודים במשך זמן קצר.

לו ידעתי שקירקברייד ועוד מישו – הוא כנראה אינו יחידי, יש לו עוד מישו – עושים תעמולה נמרצת בתוך הפקידות הבריטית לתוכנית, וכותבים תזכירים ללונדון וקהיר – הייתי רואה בזה ברכה רבה, מה שאמר דר' וייצמן פעם: "הם מדברים לעת עתה אידיש, הם עוד ידברו עברית", כי יש בזה ביטול "הספר הלבן", כי יש בזה ההיפך הגמור מ"הספר הלבן" – עלייה גדולה, על כל פנים לפי מושגיהם-הם, גם לפי מושגי-אנו לפני המלחמה. איני מתאר שהיינו מורדים בנשק ביד נגד תוכנית זו, אבל קירקברייד אינו הולך בדרך זו. גם אם הוא פועל מהתעוררות עצמית, הוא מכוון את תעמולתו לא לאנגלים, כי אם מדבר עם ערבים, עושה תעמולה לדבר זה בקרב יהודים, כל שכן אם אינו פועל מתורת עצמו. איני מניח שפקיד גבוה ואחראי כקירקברייד יעשה דבר כזה בלי ידיעתם והסכמתם של השלטונות הגבוהים יותר. איני מניח דבר כזה, וכיוון השיחות שלו הוא הניסיון להקנות תוכנית זו ליהודים.

זהו הכיוון – הוא רוצה למצוא תומכים לזה בין היהודים, זאת אומרת שהיהודים יאמרו זאת, שאנחנו רוצים בתוכנית זו. ברגע שהעניין ייהפך לעניין יהודי העניין היהודי לכשעצמו אבוד, כי ברגע שזה ייהפך לעניין יהודי הרי זהו המקסימום, המקסימום של דרישות היהודים. אם יהודים יוצאים בתוכנית זו, הרי זאת אומרת שזהו המקסימום שהיהודים דורשים.

קודם כל, אפשר לא להתפעל מדרישות היהודים, ואז מתחיל מייד תהליך הקיצוץ והרמאות והזיוף של תוכנית זו, ומי יודע מה יישאר ממנה. אנחנו בשום פנים ואופן איננו צריכים, איננו יכולים, לתת את ידנו לתוכנית כזאת.

עצם הדבר שמחשבות רויזוניסטיות מרחיקות לכת כאלה התעוררו בקרב קצינים, פקידים בריטיים – אני מניח שיש לפחות עוד אחד איתו – כלפי "הספר הלבן", זה פרט חיובי, אבל זהו פרי עמדתנו, עמדת ההתנגדות הנחרצת ל"ספר הלבן" ללא פשרה. הם הבינו שזה לא ילך, שתהיינה צרות, הם גם מבינים שיש צדק בהתנגדותנו, באשר ישנה בעיה יהודית.

אני מתאר לעצמי, שאילו הבענו דרך של פשרה עם "הספר הלבן", או שבכלל היתה המדיניות שלנו מדיניות של הסתפקות במועט בעניין העלייה, בעניין הסמכות המדינית, לא היו מניעים לחיפושים כאלה, להרהורי תשובה כאלה לגבי "הספר הלבן", ואין עלינו עתה לקפוץ ולתפוס "ילד" זה בשתי ידינו. ניתן לו [לקירקבריייד] לעשות תעמולה לתוכניתו בקרב מזכירות [משרד] המושבות, בקרב המדינאים האנגלים והאמריקאים. אנחנו דורשים יותר מזה, אנחנו רוצים יותר מזה, אבל בתור מדיניות שמטילים עלינו אראה בזה דבר גדול, אני מוכן להוסיף: דבר גדול מאוד. היתה לי שיחה עם לפני נסיעתי. עמדתי על כמה דברים שוטפים. הייתי בחיפה ובהיותי בה ביקרתי בין השאר שני אמבסדורים: את קורנוליס – האמבסדור הבריטי בבגדאד, החולה קשה בריאות, הנמצא בסנטוריום "הכרמל" לריפוי; השני מי שהיה האמבסדור הפולני בקויבישיב, פרופ' קוט. לא התכוונתי לבקר אותו, אבל בדיעבד שמחתי שראיתי אותו.⁴

קורנוליס עשה רושם של איש יבש מאוד, אולי זוהי תוצאה ממחלתו, זהיר מאוד, מסויג לגבי דידנו. עד כמה שיש לו ידיעות על עתיד הארץ – אמר – הרי שכל הגידול התעשייתי בארץ-ישראל עכשיו זוהי תוצאה של המלחמה, אחרי המלחמה יבוא משבר גדול. כל תוספת האוכלוסין בשנים האחרונות, העלייה הגרמנית לא הייתה שורש בארץ, אחרי נפילת היטלר ישובו לגרמניה. קשה היה לי לדבר איתו בגלל מחלתו הקשה. אמרתי בהודמנויות אחרות, שהאנגלים חיים מהרהורי לבם. לו הסברתי את הדבר איך הוא למעשה. דיברנו והחלפנו דברים בעניין העברת הילדים [מטהרן]. הוא טען שאילולא היה משא ומתן רשמי עם ממשלת בגדאד, אז אולי אפשר היה להעביר את הילדים כך, וממשלת בגדאד לא היתה עושה כל עסק, אך לאחר הסירוב הוא חושש מאוד שאי-אפשר עכשיו להעבירם בהסתרה. הוא לא היה במשא ומתן זה, הוא ינסה לעשות מה שאפשר.

שאלתי אותו אם אפשר להשיג ויזות לילדים, והוא ענה על כך שמצידה של ממשלת נורי קשה מאוד, הרבה מבקרים חסרי מצפון יש לו. אמרתי: "כנראה אף פעם לא היה המצב איתן". אמר: "איזו ממשלה בעיראק היה פעם מצבה איתן?" בשיחה זו לא הגענו למסקנות.

מה שנוגע לפרופ' קוט, אמרתי לו: "אתם תצטרכו לעזור לנו להעביר את

4. פרופ' סטניסלב קוט שהה גם הוא בסנטוריום "הכרמל".

הילדים", והוא אמר: "יש לי הצעה, תעבירו אותם באוניות", והוא סיפר לי כדבר הזה: "כאשר הצבא הפולני הועבר לאיראן, חלק ממנו עבר ביבשה, חלק נסע בים – באוניות אחדות שהפליגו מהסואץ ישר למפרץ פרס. ראייה לכך שהם נסעו באוניות, כי אחת האוניות התעכבה בעדן לרגל תיקונים". הוא סבור ומשער שהאוניות תחזורנה באותה הדרך ממפרץ פרס ישר לסואץ, הוא משער שהן תחזורנה ריקם. כשנודע לי דבר זה התקשרתי תיכף עם ירושלים, דר' ליאו כהן התקשר עם מזכירות הממשלה, הלכה טלגרמה לטהרן, אם [האוניות] כבר באו או לא באו. ביקשנו לעכב אותן עד סידור העניין.

בנוגע לרוסיה – הוא מאשר שיש להם משא ומתן עם השלטונות הסובייטיים על אוקראינה של עוד 50,000 ילד. זה עניין סודי והוא מבקש לא לפרסם את הדבר, כי הוא אינו בטוח אם זה יבוצע, ואם זה יבוצע – האם באמת יגיעו למספרים אלה. יש כאילו הסכם פרינציפיוני מצד השלטונות הסובייטיים, אבל הסכם פרינציפיוני אינו נותן עוד ערבות לביצוע. הוא מניח שעוד יוצאו ילדים מרוסיה, אבל אינו יכול לומר דבר מסוים ביחס למספר הילדים היהודיים שיהיו כלולים באוקראינה זו, וזה מסיבות מעשיות: אל"ף, אי-אפשר לקבוע אומדנה; ב"ת, אי-אפשר לנקוט אמצעים מעשיים כדי לקבוע אחוזים של היהודים. לוקחים מכל הבא ליד. הראה לי מפה שיש קו שמעבר לקו זה אין אפשרות תנועה אלא ברישיון מיוחד, וזה מהווה קושי רב.

הוא מבטיח נאמנה שאין הפליה, אבל הכל נעשה באופן אבטומטי. יחד עם זה הוא מוסיף, כי אחוז הילדים היהודים קטן מאחוז היהודים בכלל ולזה כמה סיבות: בין הפולנים הרבה איכרים שנושלו והוגלו והם בעלי משפחות כבדות. בין היהודים יש הרבה חצאי משפחות, יש משפחות שנקרעו, לא כולם הספיקו לברוח, הרבה הוצאו בתור אסירים מפולין לרוסיה ואסרו את ראשי המשפחות ולא את הילדים, הילדים נשארו בידי הגרמנים.

עכשיו, בנוגע לפעולה שלנו בדבר הוצאת יהודים מרוסיה הסובייטית, התגברות על האיסור הסובייטי, כי הם חושבים את היהודים [הפולנים] כאזרחים סובייטיים. אמרתי לו שאנחנו רוצים להביא בראש וראשונה אנשים לעבודה, אולי גם לגיוס. הוא אמר: "איני יודע אם יש אנשים כאלה הטובים לעבודה ולגיוס. אני מכיר שם הרבה אנשים חשובים מאוד, מצווה להציל אותם, אבל אלה הם אנשים באים בימים, אנשים זקנים. אנשים בריאים, נוער שיוכלו לבוא בחשבון לעבודה ולגיוס, [עליהם] אין אני יודע". הוא אמר שכאשר הוא נשא ונתן עם הסובייטים ודרש מהם הוצאת היהודים, כאילו הוא נלחם ליהודים, הוא דרש מהציר הבריטי שהוא יעמוד על עניין היהודים, אבל זה לא עזר. צריך לדאוג שהציר יקבל הוראות מפורטות מלונדון. הוא אמר כאילו המיניסטרים הסובייטיים, שאיתם הוא דיבר בעניין הוצאת היהודים,

מילאו פיהם צחוק כאשר אמר שהוא דורש את היהודים למלחמה. הם כאילו אמרו: "לא די לנו צרות עם היהודים שלנו בצבא האדום?" כך הוא אמר. הוא אמר עוד: "אולי תדרשו את אלה שהם בגדודי העבודה, חזקה ששם אנשים שיכולים לעבוד, אבל שם יהיה קושי לשחרר אותם, ואולי תעמידו את הכל על יסוד הומני - להציל זקנים ולהציל ילדים". על זה לא עניתי לו כלל.

לדבריו אין לאנגלים בכלל ערך שם, אין משקל להם. שונאים את האנגלים, מי שיש לו עוד ערך זה אמריקני. אמרתי לו שאנחנו פועלים באמריקה, אבל הדרישה צריכה להיות מוצגת על ידי האנגלים, כי הם בעלי הדבר, ופה אמרתי שרוצה אני לשאול בעצתו.

הוא אמר שצריכה לבוא הוראה ברורה ומפורשת. אי-אפשר לבוא אל השלטונות הסובייטיים בדרישה קונסטיטוציונית עקרונית שאין היהודים אזרחים שלהם. זה רק יכעיס. צריך לבוא אליהם בדרישה מסוימת: תנו לנו להוציא יהודים אלה ואלה לפי רשימה אישית, ואת השמות האלה יכולה להמציא הצירות הפולנית בקוויבישיב. עובד שם זיידמן, הוא איש חשוב, הוא יסדר את העניינים.

הוא התעניין במספר שאנחנו רוצים לדרוש. אמרתי לו, שדרישתנו הראשונה תהיה ל-10,000 איש. הוא אמר שמספר כזה לא נקבל ואין לנקוט מספר זה, כי זה יכול לעשות רושם שזה יזיק. הוא מציע לדבר על 2,000 מבוגרים, אבל הוא מציע שנדרוש ילדים מחוץ ל-2,000 המבוגרים, עוד 5,000 ילדים. הוא אינו בטוח אם נצליח לאסוף 5,000 ילדים יהודים, אבל לדרוש אפשר.

אמרתי לו שהרי יש אווקאציה פולנית ואין כל אפליה, "אבל - הוא אמר - תבקשו גם אתם, אתם יכולים להסתמך על המשא ומתן שלנו. על כל פנים לגבי ילדים אין כל אפליה, אין איסור להוצאת ילדים יהודים".

שאלתי אותו לאומדנה שלו על מספר היהודים. הוא אמר שמחוץ לגדודי העבודה ישנם 100-120 אלף יהודים. בגדודי העבודה הוא חושב שישנם כ-100,000 יהודים. בכל הציבור שמחוץ לגדודי העבודה אין הוא חושב שישנם אלפים אחדים המסוגלים לעבודה ולגיוס, ולכן לא קיבלתי תשובה ברורה בנקודה זו.

הוא סיפר לי על עניין זיידמן ואמר שהוא עמד לעבור בתור סגן קונסול לירושלים, אבל הוא קיבל עכשיו טלגרמה מרומר, זה שבא במקומו של פרופ' קוט בקוויבישיב, שהוא אינו יכול לשחרר את זיידמן, כי הוא הכרחי בצירות בשביל העניינים היהודיים שם. הצירות נתנה עיניה ביהודי אחר, לדר שמו, לתפקיד זה שממלא עתה זיידמן, אבל מייד כשנודע הדבר לשלטונות הסובייטיים לקחו ממנו את הפספורט הפולני והחליפוהו בפספורט סובייטי, כפו עליו את הנתינות הסובייטית כדי שלא יוכל לקבל תפקיד במנגנון הפולני. הוא מציע לי להסכים שזיידמן יותר חשוב בקוויבישיב מאשר בתור סגן קונסול פולני בירושלים. אמרתי לו שגם אני

חושב כך והוא שמח להסכמתי בנקודה זו.

הוא שאל אותי עם מי עליו לנהל את המשא ומתן בירושלים. הוא מתכוון לבוא לירושלים ב-25 או ב-26 לחודש. הזכרתי בפניו את שמות גרינבוים, שמורק ודובקין. הוא אמר שאלה הם עניינים פוליטיים והוא צריך לנהל משא ומתן עם הנציגות של היהודים. בענייני פולין עליו לנהל משא ומתן עם נציגות יהודי פולין, אבל בעניינים הפוליטיים הכלליים עליו לנהל משא ומתן עם הסוכנות היהודית. אמרתי לו שגרינבוים הוא חבר הנהלת הסוכנות היהודית. כן, אמר, אבל מי הוא הנציג הפוליטי? והוסיף שהוא אינו מכיר את אדון גרינבוים אישית, אבל הוא יודע את התפקיד שמילא בפולין, ושאל עוד פעם על הנציגות הפוליטית שלנו. אמרתי לו, שבהיעדרי ממלא את מקומי חברי לעבודה דר' יוסף, והיה המצב בשיחה לא כל כך קל. לא רציתי לוותר על החברים בהנהלה, ומצאתי מוצא לומר שיש יושב ראש בהנהלה, אדון בן-גוריון, בלי ספק יבוא לבקר את בן-גוריון והוא יקבע מי ינהל את המשא ומתן, כי אומנם יש לנו נציגות פוליטית, אבל פה ישנו עניין מיוחד.

הוא אומר להישאר בירושלים כשבוע, וכפי ששמעתי הוא קבע שלושה ימים לטיפול בעניינים יהודיים. הוא פה בדרכו ללונדון. לא ידעתי שהוא בחיפה ולכן לא נתפנתי מלכתחילה לשיחה זו, כי אילו ידעתי זאת יכולתי לשוחח איתו ערב שלם והייתי ודאי שומע דבר מה על רוסיה, אם כי מתוך השפופרת שלו, אבל היה העניין לדעת גם זאת, אבל כך ביטלתי כבר שתי פגישות קבועות מראש והספקתי לדבר בצמצום רק על עניינים שלנו ולא נגעתי בעניינים הכלליים.

היתה לי שיחה עם הנציב. לא היה בה כל תוכן מיוחד. לאחר שהתייעצתי עם דר' יוסף באנו לידי מסקנה שטוב לראות אותו לפני נסיעתי ולומר לו שלום. שוחחנו הרבה על הטיסה ללונדון, כי הוא הרי בעל ניסיון. הוא אומר שבהיזכרו גם עכשיו הוא מתחלחל, כי זה דבר איום ונורא, אבל זה אינו מוכרח להיות תמיד כך. אמרתי לו קצת מהדברים שאני רוצה לעשות בלונדון, אבל לא היה כל דגש מדיני מיוחד בשיחה זו. עם מקפרסון היתה שיחה אחרת. היו לי שניים-שלושה עניינים שוטפים לברר, והוא הבטיח לתת תשובה לדר' יוסף. שוחחתי איתו שיחה כללית. אמרתי לו שהוא ואני הננו אנשים עסוקים, לא נפגשים לשוחח שיחה סתם, אולי היה זה מתקן כמה דברים, כי בדרך כלל אנחנו נתונים באווירה מתניקה, אין לנו בסיס משותף, הם מלאים חשדות עלינו וגם לנו לא מעט חשדות עליהם.

אמרתי: "איני מדבר על מדיניות רבתי, אלא על המאמץ המלחמתי. אנחנו מודאגים על ידי חוסר אמון שבינינו בכל מה שאתם עושים. על כל פנים, יש בתוכנו אנשים, אם לא כולנו, הרואים בזה איזו כוונה זרה – לשמור על 'הספר הלבן', למנוע התחזקות נגד 'הספר הלבן'. כל מה שאנחנו עושים רואים לא כמאמץ מלחמתי, אלא מביטים על זה מלאי חשדות. מצד אחד אני מרוצה שאנשים סבורים כך, שאנו נמרוד,

כי זה מראה לי מה הם חושבים על 'הספר הלבן', שהם מעמידים את עצמם במקום היהודים ואומרים: לו היינו אנחנו יהודים היינו מורדים עם נשק ביד. אני מרוצה מזה, כי זה אישור עמדתנו נגד 'הספר הלבן'."

סיפרתי לו במקרה זה על נאום לסל,⁵ איך הוא דיבר נגד הפרוקורור [התובע] שלו, שטען שהוא מסית פועלים נגד מישו, והוא אמר, שהוא אינו מסית אבל מתרשם מדברי הפרוקורור שרואה בדבריו הסתה, ואמרתי שיש שכל רב בהשערה שזהו מרד, אבל, האם לשם כך הגיוס? האם אנחנו רוצים לאסוף כוח מזוין למרד? האם לשם זה צריכים אנחנו לשלוח 2,000 בחורות לצבא? האם הוא יכול להגיד לי באיזה נשק תחזירנה הן, מה תהיה ההכשרה שהם מקבלות שם למען השתתף ביעילות במרד המזוין? או לשם זה צריך לשלוח 1,500 בחורים מן הטובים שלנו לשרותי הקרקע של התעופה, לא לתפקידים מלחמתיים? הוא אמר: "למה אתה מוכיח לי זאת, אילו היינו חושבים כך היינו אוסרים את הגיוס".

אמרתי: "הוצאת חוקי עבודה שונים, שלא כל אחד רואה את ההכרח שלהם למען המאמץ המלחמתי, אבל רואים בזה מעין השלמת 'הספר הלבן'. לעומת זה אנחנו חושדים בכך", והבאתי לו כמה אילוסטרציות. הבאתי לו אילוסטרציה של הדיג. "הרושם הוא שאתם אינכם עוזרים, אתם חושדים בכל בניין סירה לדיג שזוהי השתלטות היהודים על החוף, התכוננות לעלייה לאחר המלחמה". הוא אמר: "לא מינה ולא מקצתיה, תוציא זאת מלבך".

סיפרתי לו שהיה לנו ריב גדול. "נחשון"⁶ בנה סירה לדיג. היה קושי להשיג את החומרים בשביל הסירה, אבל היה מנוע בשביל הסירה. "לקחתם את המנוע בשביל דיג בעקבה ואנחנו יודעים שאין אתם משתמשים בו. המנוע מתגולל באיזו פינה במחסן בחיפה". פה הוא אומר: "הרי תבין את המצב העדין בעקבה, במקום שם נפגשות ארבע מדינות, ולא נוכל להסכים שיופיעו שם יהודים וזה למרות שזה מקום דיג מצויין". אמרתי: "הסירה שלנו נשארה באמצע הבנייה, אם היא לא תושלם היא נהפכה לגרוטאות, גם המנוע מוטל באיזו פינה. הדיג שצריך להיעשות בעקבה אינו נעשה, הדיג שיכול להיעשות בים התיכון אינו נעשה, איך אתה יכול להסביר דבר זה?" נגעתי בעניין קרקעי אחד. מבקשים רישיון העברת קרקע באזור ב',⁷ שני שלישים מהשטח הם אדמת בור, שליש אחד מעובד באופן אקסטנסיבי, המוכרים

5 פרדיננד לסל (1825-1864). מנהיג פועלים והוגה דעות יהודי גרמני. גרס הגשמת הסוציאליזם בדרכי שלום. ממקימי "איגוד הפועלים הגרמני הכללי", שממנו צמחה המפלגה הסוציאל-דמוקרטית הגרמנית.

6 קואופרטיב דיג.

7 חוק הקרקעות שחוקקה ממשלת בריטניה ב-1940 חילק את א"י לאזור א' - אדמות אסורות להעברה (30%); אזור ב' - אדמות מותרות להעברה (65%) באישור הנציב העליון; אזור ג' - אדמות מותרות להעברה (5%).

מבקשים רשות למכור, יש להם עשרות אלפים דונם במקומות אחרים, והנציב אינו מרשה את ההעברה. הוא הבטיח לברר גם את זה. הוא אמר: "אתה מדבר על קואופרציה, אני לפעמים חושב על סעיף 4 של המנדט". אמרתי: "אדרבה, מה הפסול בסעיף 4 של המנדט?". אמר: "בו כתוב שהסוכנות תשתף פעולה, איך אתם משתפים פעולה, האם עם העמדה שלכם של התנגדות למדיניות הממשלה? הביקורת של הממשלה?"

אני אומר לכם – נשימתי נפסקה. אני חושב איש זה לא לרע, לא לחורש מזימות. אני יודע מהו. אני חושב אותו למוגבל, לשטחי, מחוסר רמה אינטלקטואלית, בלי כל היקף מדיני – דבר כזה עוד לא שמעתי. אמרתי לו: "מה אתה אומר? מה זאת קואופרציה? קואופרציה זה בין שני גורמים חופשיים. אנחנו גורם עצמאי, נציגות של תנועה לאומית אם כי לא מדינה, אבל הננו גורם עצמאי. הסכמנו לקואופרציה בתנאים ידועים, על בסיס ידוע. בסיס זה היה המנדט על סעיפים ידועים בתוכו. אתם ביטלתם את הסעיפים העיקריים של המנדט. על כל פנים, זוהי דעתנו שאתם ביטלתם אותם. על ידי זה ביטלתם את בסיס הקואופרציה, ואנחנו איננו מכשיר בידיו הממשלה. אנחנו הננו עצמאיים, וקואופרציה מותנית בשני הצדדים. האם ישנה קואופרציה מצדכם בענייני המאמץ המלחמתי? כאשר המנוח רוטנברג הציע לכם להכניס נציגי היישוב ל-War Supply Board, כאשר אני פניתי אליכם והתחננתי שתשתפו יהודי וערבי במשלחת לניו-דלהי⁸ – אתם הסכמתם? זו היתה קואופרציה? קואופרציה לא היתה כאן, ועכשיו אתם מספרים לנו את תוכניותיכם. הרי אתם מכניסים כל מיני שיקולים בענייני המלחמה, ואיך אתה יכול לדרוש מאיתנו פתאום קואופרציה בעניין זה?" – (דר' סנטור: מה על הדיון בעניין הדין וחשבון על ביקורך אצל האמיר?) – (דר' שמורק: יש לי למסור לך כמה עניינים מהשטח הכלכלי) – על הדין וחשבון תדונו ותסיקו מסקנות. ואשר לענייני כלכלה – חושב אני לשהות בלונדון עשרים יום. סדר יומי מלא וגדוש ולא אוכל לקבל עלי לדון שם בדברים שלא דנו עם הממשלה, ואין לתלות בי תקוות מיותרות.

יו"ר גרינבוים: לך לשלום, סע לשלום ושוב בשלום.

8 באוקטובר 1940 כינסה ממשלת בריטניה ועידה של ארצות האימפריה הבריטית בניו-דלהי, כדי לתאם את מאמץ המלחמה (ר' 'ימ"מ ד', עמ' 251).

על סף מסע ללונדון

צי.²

היום ליווינו למנוחות את דר' מוסנזון.³ הוא מת אתמול, שבת בצהריים, ב"הדסה" שעל הר הצופים. לפני שלושה ימים עשו לו ניתוח – הוציאו אבן גדולה מאחת הכליות. בתוצאות הניתוח שבתה גם הכליה השנייה – השתן נפסק – והוא הוציא את נשמתו מבלי לחזור להכרתו אחרי הניתוח.

הניתוח לא היה הכרחי והיו רופאים שהתנגדו לו. אך הוא גמר אומר או להבריא או למות. היו לו התקפות קשות וכואבות מאוד שהיו מוציאות אותו מדי פעם בפעם מהעבודה, לפעמים בשעות חמורות של משבר בחינוך, וגורמות לו יסורים נוראים. הוא קיווה להיפטר ממכאובים תדירים אלה ולכבוש לעצמו עוד שנים מספר של בריאות ועבודה בלתי מופרעת, אך הגורל גזר אחרת. לפי ההכנות שעשה לפני הניתוח – שיחותיו עם אשתו, הסידורים שעשה במשרד החינוך [של הוועד הלאומי], סידור ענייני האישיים ע"י עורך-דין, מכתבו לבנותיו, פרידתו מהנהלת הוועה"ל – היה ברור שהוא מבין היטב את הסכנה הצפויה לו והוא הלך לקראתה ברוח איתנה. אחרי שנפטר ירדה המשפחה מההר לרחביה ולפנות ערב נגשתי לראות את גב' מוסנזון. הוא דיבר עם אשתו תמיד, כי מקום קבורת שניהם צריך להיות ליד קבר האחים שבו כלול דוד,⁴ בבית הקברות החדש של תל אביב, בנחלת יצחק. לפי זה סודרה הלוויה. הבוקר הובא הארון לחצר המוסדות. הספדים לא היו, לפי בקשתו – גם לזה דאג – ורק ברדקי⁵ כיהן. סביב ה"ביצה" של חצרנו [חצר בניין המוסדות הלאומיים, ירושלים] ומשני צידי רחוב המלך ג'ורג' צמדו כיתות של בתי הספר. הלוויה הלכה ברגל עד רחוב יפו ומשם הוסע הארון לתל אביב.

מהלוויה חזרתי לישיבת ההנהלה – האחרונה לפני צאתי – וקרוב ל-1 יצאתי לתל אביב. נסעתי עם יהודה [שרת], שבא על פי הפצאתי להיבדק עוד פעם אצל טיכו,⁶

1 במכתב זה, שנכתב ערב מסע מ"ש ללונדון, עניינים אישיים מובהקים הושמטו.

2 כינוי מ"ש לרעייתו צפורה.

3 בן ציון מוסנזון (1878-1942). עלה ב-1907. מראשוני המורים בגימנסיה "הרצליה" ומנהלה 1912-1941. בשנתו האחרונה ניהל את רשת החינוך של הוה"ל. ממנהיגי "הציונים הכלליים א".

4 דוד מוסנזון, וטרינר בעפולה. בנם של בן ציון ויפה מוסנזון. נהרג ב-14.9.1938 בהתפוצץ מוקש בעמק בית שאן, בתקרית זו נהרגו גם חיים שטורמן מעין חרוד ואהרון אתקין מגבע.

5 ישראל ברדקי. יליד ירושלים 1899. חזן, כיהן כחזן ראשי בבית הכנסת "החורבה" בעיר העתיקה, אח"כ חזן בבית כנסת ברחביה. השתתף בטקסים לאומיים רבים. נודע בקולו הערב.

6 דר' אברהם טיכו. רופא עיניים ירושלמי נודע.

ועם צילה שוהם (פיינברג)⁷ שבאה למסור ד"ש לבתה תמר⁸ בלונדון. הגעתי לשער הגימנסיה ברגע הוצאת הארון. הוצאנוהו מהשער אני ובן-יהודה⁹ בראש. היה קהל עצום. התהלכה ברחובות תל אביב נמשכה לא מעט. גם לנחלת יצחק נסע קהל גדול. בתוך ציבור המלווים היו מאות "בוגרים" [של גימנסיה "הרצליה"]. בבית הקברות נפגשתי עם רבים שלא ראיתם שנים על שנים.

מותו הוא אבידה הרבה יותר גדולה משאפשר היה לשער בשנים קודמות – הן לגבי מפעל החינוך והן לגבי החיים הציוניים ביישוב. הוא נתעלה ונודרך במידה מפליאה בשנים האחרונות, בייחוד לאחר מות בנו. עם כל חולשותיו הקטנות היה בו כוח חיובי רב. מבעד לברק השטחי בקע מתוכו ושפץ מהופעתו גם יופי אמיתי. וכשאני מעלה בזכרוני את שנות לימודינו ב"הרצליה" היהו מזדקק כגבוה משכמו ומעלה מכל המורים ברמתו הרוחנית ובלהט שהיה נסוך בו. מי יבוא במקומו? שאלני שפרינצק בדרך לנחלת יצחק: ריגר¹⁰ או בן-יהודה? אמרתי כי בין שני אלה אני בוחר ללא פקפוק בשני, אך אין אני מתפעל ממנו בשום פנים: לא קל ולא רחב.

מיהרתי לשוב לירושלים כי ברני וגולדי¹¹ ערכו לכבודי מסיבת תה. בבואי לביתם מצאתי קהל רב כולו שמן זית: כל חברי ההנהלה ורוב רעיותיהם. לולה הרמן¹² פתחה בתשבחות לדות¹³: "איזה בהירות, איזה ענייניות והעיקר – איזה צניעות! טשטוש גמור של ה"אני" – הכל רק לעניין".

ועכשיו עליך. בחגיגה נגשה אלי אַניָה מוטיילנסקי¹⁴ ואמרה: "הדות של צפורה מוכיח מה טוב היה מצב העניינים בכלל אילו הנהלתם היתה בידי נשים. איזו פשטות, איזה יחס ישר לעניין!"

ביתניים נתקבלו פתקאותיך – אל ברני, למחלקת העלייה [של הסוה"י] ואל ז'ניה¹⁵ פתקאות אלו כבר אחוזות חרדה ואני מבין היטב לרוחך. קראתין באוזני

7 בוגרת מחזור א' של ג"ה. אחות אבשלום פיינברג.
8 תמר שוהם (אשל). פעילה ב"הנהגה". לימים עובדת משרד החוץ.
9 ברוך בן-יהודה. בוגר מחזור ב' של ג"ה ואח"כ מורה ומנהל שם. לימים מנכ"ל משרד החינוך 1951-1948.
10 אליעזר ריגר (1896-1954). עלה ב-1920. מראשי רשת החינוך של הוה"ל.
11 דב יוסף, חבר הנה"ס, ורעייתו.
12 לולה הרמן, חברת מערכת "פלסטין פוסט".
13 דוח צפורה שרתוק מ-31.10.1942 על מצב הילדים ובני הנוער היהודים ילידי פולין, שהגיעו לטהרן מברית המועצות, נכתב בטהרן ונשלח למחלקת העלייה של הסוה"י בירושלים (אצ"מ); ר' גם הרצאתה ב-11.2.1943 לפני מוזכירות הוועה"פ של ההסתדרות על שליחותה (ארכיון לבון).
14 חנה מוטיילנסקי (אבן טוב). מנהלת ארכיון הסוה"י.
15 ז'ניה טברסקי. מראשי תנועת הפועלות. מנהלת המחלקה הסוציאלית של ועד הקהילה בירושלים 1948-1942. לימים ח"כ מטעם מפא"י.

המסובים לארוחת ערב בבית קפלן ואחר כך השגתי ממנו הבטחה להעביר מיד לטהרן 1,000 לא"י לצורכי הלבשה, כלי מיטה וכו'. בראשונה נבצר ממני להבין מדוע לא הרעשתם עלינו את העולם בדרישת כסף לכל אלה. אך למחרת בבוקר היה אצלי סגל¹⁶ והסביר, כי מברקים הולכים אחד-עשר יום וכי לא דרשתם או לא הוצאתם כסף משום שחייתם בתקווה כי הנה-הנה יסעו הילדים.

לאחר ששמעתי מסגל על איטיות המברקים הרגילים שלחתי את ליאו¹⁷ למזכירות הראשית לסדר את משלוח המברק בדבר הכסף באורח ממשלתי. אקווה כי המברק הגיעך כעבור יום יומיים, כי [עובד המזכירות] סקוט מסרו לציפנות בנוכחות ליאו.¹⁸ הרי לך דוגמה: שתי הפעולות, הקצבת הכסף ומשלוח המברק בדרך מהירה, נעשו ביוזמתי הישירה ותחת לחצי. עכשיו אני נוסע ואין לי הרגשה שנשארת כאן יד מרכות עניינים ומניעה גלגלים.

היום נודע, כי פקודתו האחרונה של [גנרל] אנדרס¹⁹ סותמת את הגולל על תקוות העברת הילדים ביבשה וכי הפולנים סירבו לסדר את נסיעת החברות.²⁰ פניתי מיד אל דוד²¹ והצעתי שיסדר את נסיעת ז'ניה באמצעות "סולל בונה". הבטיח לברר. חוששני שאם ז'ניה לא תבוא, תתעכבי בטהרן לזמן רב, כי מי יודע מתי יסעו הילדים ומה יהיה אם יבואו חדשים. אך רצוני לומר לך מיד כי עליך להישאר ככל שיהא דרוש לעניין ואפילו אם בבוא ז'ניה תרגישי שאינך יכולה לעזוב את המשמר – אל תחששי להאריך שבת.

נראה שבמשרד (גרינבוים?) לא הכל היו שלמים עם דבר נסיעתך לכתחילה, אך בדיעבד – כך אמר לי דובקין היום – הכל מודים בחשיבות היותך בטהרן. אחד העניינים שאטפל בהם בקהיר מיד עם בואי יהיה העברת הילדים. אני מכיר היטב את הממונה על ענייני פליטים, מתיוס. אעשה מאמץ אחרון להשיג איירוניהם, אך לזה התקווה קלושה מאוד, ואם לא אצליח – אתרכז בהשגת אונייה או אוניות. אם אשיג משהו – אבריק לך מקהיר.

16 לא זוהה.

17 ליאו כהן. יועץ המחלקה המדינית של הסוה"י.

18 ב-23 בחודש שלח מ"ש את המברק הבא לצ"ש:

בנק עותומן העביר ב-18 בנובמבר 1,500 ל"ש לבנק עותומן בטהרן עבור חבילות. עתה ביקשתי סידורים להעברת 1,000 ל"ש נוספות לאותה מטרה ו-1,000 ל"ש לצורכי הילדים. בינתיים מסמך אותך קפלן להשתמש מיד ב-1,000 ל"ש מהכספים הזמינים לצרכים דחופים של ביגוד כלי מיטה ועוד לילדים.

19 מפקד צבא פולין החופשית, שהוקם בפרס מפליטי פולין בברית המועצות, שהותר להם לצאת משם לפי הסכם האווקאציה שנחתם בין סטלין וגנרל שיקורסקי. מהות פקודתו לא נתחווה.

20 העניין לא מחווה, אך נראה כי מספר חברות מטעם מועצת הפועלות של ההסתדרות עמדו לצאת לטהרן לטיפול בפליטים היהודים שהגיעו לשם מבריה"מ.

21 דוד הכהן. ממנהלי "סולל בונה".

התחלתי מכתב זה לפני ימים מספר ואני מסיימו עכשיו, ערב צאתי לדרך. השעה שלוש אחר חצות.

מאירופה מגיעות ידיעות מקפואות דם על רציחות בהמון, על הוצאת ילדים מבני י"ב ולמטה להורג, על השמדת קהילות שלמות, על הטבעות סיוניות, קבורת חיים, שריפת בתי כנסת על המכונסים לתוכן, על חיסול גמור אכזרי וקר דם של יהדות אירופה כולה.

אני נוסע לקהיר במכוניתנו²² יחד עם ראובן²³ ופרנקי בסן²⁴ הנוסעת לבקר את מוריס.

בקהיר ודאי אשה ימים אחדים, אולי כשבוע. אטלגרף לך משם בצאתי לטיסה הארוכה.

השעה ארבע וחצי ועלי לסיים. דומה שיכולתי לכתוב ולכתוב בלי סוף. שלום, נפשי שלי. נְחוּזָק וְנֶאֱמָץ. נשיקות לך, רבות וחמות.

משה

22 מכונית הממ"ד שעמדה לרשות מ"ש, נהוגה בידי דוד בקס.

23 ראובן זסלני (שילוח), מעובדי ממ"ד.

24 רעיית מיג'ור מוריס בסן, מפקד יחידת החשמלאים והמכונאים הארץ-ישראלית 544 בצבא הבריטי, אז במצרים.

כ"ג יורדי הסירה

בראשית שנת 1941 התבקשה הסוכנות היהודית על ידי המפקדה² הבריטית הראשית במזרח התיכון לגייס מספר מתנדבים נבחרים לתפקיד צבאי נועז, שהיה מכוון להכשלת מזימות האויב בסוריה לפני כיבושה בידי בעלי הברית. בנכם היה בין אלה שנענו לקריאה והתנדבו לפעולה. המתנדבים ידעו היטב את טיב השליחות ואת הסכנה הכרוכה בה.

ביום 18 במאי 1941 יצאה קבוצת המתנדבים, עשרים ושלושה במספר, יחד עם קצין בריטי מוסמך ומנוסה, לביצוע השליחות. מאז נעלמו האנשים ועקבותיהם לא נודעו. שלטונות הצבא המוסמכים ניהלו חקירות ממושכות לגילוי התעלומה. הסוכנות היהודית מצידה התאמצה אף היא לברר את גורל הקבוצה. כל המאמצים האלה לא נשאו, לדאבונו, כל פרי.

בשם ההסתדרות הציונית העולמית והסוכנות היהודית לא"י הנני מביע את דאבון לבנו הגדול על שברכם. עם זה אנו גאים על הגילוי הנהדר של רוח גבורה והקרבה שפיעמה בבנכם והניעה אותו לקדש שם ישראל בהיחלצו למלחמה נגד אויב בנפש. הנני להוסיף, כי אף על פי שהמכתב, שנתקבל מהמפקדה הראשית אינו מניח מקום לתקווה כי משהו מחברי הקבוצה נותר בחיים,³ הרי בשים לב לעובדה שכל חברי הקבוצה נחשבים נעדרים ואין עדיין ראייה עובדתית להיותם חללים, החלטנו לדחות כל פירסום על מעשה הקבוצה וכל הספד פומבי לחבריה עד לאחר המלחמה. בכבוד רב ובהשתתפות עמוקה, מ. שרתוק הנהלת הסוה"י לארץ-ישראל

1 מועתק מגלעד.

2 ר' בנושא זה, מכתב מ"ש מ-9.9.1941 ללורד ג', מפקד המחלקה במפקדת המזוה"ת בקהיר, שהיה אחראי לשיגור הכ"ג, שם, עמ' 90-91.

3 המכתב (אנגלית) מובא להלן:

סודי בהחלט, קהיר, 19 באוקטובר 1941
מר שרתוק היקר,
אל נכון תזכור כי ב-18.5.1941 יצאו מחיפה ב"ארי הים" 23 איש שגויסו על ידכם כדי לבצע פעולה מלחמתית חשובה בקשר למערכה בסוריה.

אחרי בירור מדויקד וחקירה ממושכת אני מצטער להודיעכם, כי האנשים הללו נעדרים ואין תקווה מתקבלת על הדעת שעודם בחיים.

אהיה אסיר תודה לך אם תמסור עובדה זו לקרובי האנשים האלה.

רצוני להביע את הערצתי העמוקה לרוח העוז והגבורה שהניעה את האנשים האלה לקבל על עצמם את השליחות המסוכנת למען שלטונות הצבא הבריטיים. הבע נא לקרוביהם את רגשי הערכתנו וצערנו העמוקים.

שלך, ס.ג., המפקדה הראשית למזרח התיכון

(שם, עמ' 92).

הזמנה לארצות הברית

מצטער מאוד על שמברקך נותר ללא מענה זמן כה רב בשל דיונים ממושכים.¹ בחפץ לב הייתי נענה לקריאתך ובייחוד משום שזה מכבר שאיפתי לבקר באמריקה אבל אני שקוע בעניינים שוטפים הכרוכים ישירות בהשתלשלויות המלחמה ועתה יוצא ללונדון לביקור קצר לסיכום כמה נושאים עיקריים וחייב לחזור לירושלים בהקדם האפשרי שכן אני יכול לצפות שברני² שאפילו עכשיו עסוק כולו בענייני הסוכנות יוכל לשאת במעמסה הענקית של אחריות מינהלית לבדו לתקופה לא קצרה בעת שכן גוריון שקוע במצב הפוליטי הפנימי³ וכן בענייני ההסתדרות והמפלגה⁴ הטעונים עכשיו תשומת לב יתרה. משה שרתוק

1 המברק לא אותר. ב-2.11.1942, במכתב להנה"ס לונדון מארה"ב, כתב ח"ו בין היתר: "ההסתדרות [הציונית] פה הזמינה את שרתוק לבוא הנה, אך עד כה לא באה תשובה ואני מסופק מאוד אם מר ב"ג יתיר לו לבוא הנה לאחר צאתו-הוא מאמריקה באורח מוזר כלשהו" (איגרות ח"ו 20, עמ' 369).

2 דב יוסף. מילא את מקומו של מ"ש בהיעדרו.

3 הכוונה לויכוחים הבין-מפלגתיים סביב "תוכנית בילטמור".

4 לאחר ועידת מפא"י בכפר ויתקין (אוקטובר 1942), שם הצביע רוב מכריע בעד "תוכנית בילטמור" תוך הימנעות כללית של חברי "סיעה ב'" מן ההצבעה, גבר מאוד המתח הפנימי במפלגה והיא נעה בבידור לעבר פילוג.

פרידה לקראת מסע

רק שורה לומר שלום ולהתראות. אני יוצא לקהיר. משם אני מקווה שאוכל לטוס ללונדון. אם כך, אני משער שהיעדרי יאריך חודשיים. דר' ברנרד ג'וזף ימלא את מקומי וכמובן מר בן גוריון נמצא כאן ויטפל בכל בעיה חשובה. רצוני להודות לך בהזדמנות זו על פתיחותך המתמדת ועל עזרתך. אני מקווה לראותך בשובי בריא ושלם.

שלך בנאמנות,
מ. שרתוק

נ.ב.

בעלות הברית הולכות מחיל אל חיל בכל החזיתות, אבל עד הניצחון יהודי אירופה נטבחים. המלחמה נטושה להצלת העולם אבל הצלת עמנו עלולה לבוא מאוחר מדי.

קשרים עם הצ"ח

1. קראתי את חליפת המכתבים בין הצ"ח לבינך.
2. במהלך המשא ומתן עם הצ"ח הובעה מצידם המישאלה שנשיאות "הוועד למען החייל" תכלול נציג שלהם. אמרתי שאברר את העניין. שום הבטחה לא נתתי. למעשה איני מתנגד לסיפוק מישאלתם זו אם יתנו איש מתאים, על מנת שיקבל את המינוי מידי הסוכנות והוועד.
3. במכתבם אליכם יש ביטוי שחייב תגובה חריפה. הם כותבים "לאחר שמוסדות התנועה הלאומית" (ההדגשה שלי) "משתתפים מזמן בפעולות הוועד למען החייל העברי" וכו'. הווה אומר, שהוועד למען החייל כשלעצמו אינו מוסד לאומי. צריך היה להודיעם, כי מוטב להם להניח את הלהג התפל הזה לשימוש הפנימי ולא להיזקק לו במשא ומתן עם המוסדות המייצגים את היישוב והעם היהודי.

משה שרתוק

1 ראו בורשטיין (ברקת) (1905–1972), מראשי מפא"י. מזכ"ל הוועד הארצי למען החייל היהודי. לימים ח"כ ויו"ר הכנסת.

מופת לרבים

ר' יהודה גור היקר,
הנני מרגיש צורך לברכך מעומק לבי על שמך החדש – מי יתן ונשאתו עוד ימים רבים לשמחת כל ידידיך ומעריציך.
התקלפת שם זר בשם עברי בהיות המחליף מעבר לגבורות ומפורסם בארצו ובעולם בשמו הקודם – יש בה ממידת הגבורה האזרחית הראויה לשמש מופת לרבים. בעיני זהו סמל לחתירתנו המתמדת לחיים עבריים שלמים.
בהזדמנות זו הרשני-נא לפרוע חוב קטן. טרדוטי מנעוני מהשתתף בחג יובלך ואף להריץ לך איגרת ברכה לא נסתייע בידי. קבל נא אפוא את ברכתי המאוחרת. ראשיתה של ברכתי אליך נעוצה בשחר ילדוטי. "בית ספר עברי" היה לי ספר המקרא הראשון. מורי הראשון לעברית, ז"ס [זאב סמילנסקי], היה שולח אליך – מעירנו בדרום רוסיה² לארץ ישראל – את מחברוטי. מה פעם הלב למראה המתברות הנשלחות מעבר לים אל חוף המולדת הטמיר! ואיך צלצלו כאגדה הסיפורים בפי ז"ס על האח והאחות אסף והדסה³ היוצאים לטייל רכובים על חמור ומשיחים ביניהם עברית.

הנני יוצא מחר לדרך ארוכה ואומר שלום לך ולרעייתך הכבודה.

בהוקרה רבה,
מ. שרתוק

1 יהודה גור (גרזובסקי) (1862-1950). עלה ב-1887. מפעילי "בני משה". חיבר ספרי לימוד ראשונים בעברית. מחבר מילון השפה העברית, 1937.
2 העיר תְּרֶסֶן, משם עלתה משפחת שרתוק לארץ ב-1906.
3 ילדי יהודה גור. הדסה – לימים הדסה סמואל.

אתה מוכרח להתגבר ולהמשיך

צבי יקר,

עד היום לא עניתך על מכתבך מ-17 באוקטובר.¹ עתה, כשאני עומד ערב נסיעה, אין שעת פנויה לתשובה מפורטת.

אומר אך זאת: דומני שכתבת מה שכתבת בשעת דכדוך. מבשרי חזיתי שיש שעות בחיי אדם כשהוא רואה לפניו אך צללים והם מצטרפים ומתגבשים לחזות שחורה אחת, ואילו האורות נעלמים מעיניו לגמרי. על כגון דא אמר המשורר "בגבור המאפליה את האור".² שעה כזו מחייבת התגברות וריכוז כל המעיינים בעיקר במקור ממנו שואב אדם את כוחו ללכת בדרך הקשה, במטרה שאליה הוא נושא את נפשו. עם ההתגברות על הדכדוך בוקעים מיד האורות ומנצחים את האפלה.

פרשת הגיוס שלנו היא מערכה קשה מאין כמוה – לפעמים עד לייאוש. החזית מרוסקת ומבוותרת, כל גיזרה וגיזרה שבה מחייבת תגבורת, וכולן בעת ובעונה אחת. אין אתה מספיק להחיש עזרה לכל עמדה ועמדה הנתונה במצוק ויש שהידיים רפות ואתה צונח אין אונים. אך אין ברירה! אתה מוכרח להתגבר ולהמשיך – במידת כוחותיך המוגבלים ותמיד קצת למעלה מהם.

ובכל זאת, אם אתה סוקר את הדרך המשתרעת מאחוריך, אם אתה משווה את מעמד הדברים כיום הוזה עם מעמדם לשעבר, אין אתה יכול שלא לראות את העלייה, ההתקדמות, ההתבצרות.

יש להישמר מקוצר רוח, מהכללות בהולות, מאובדן חוש הייחוס וההשוואה. לא הרי פלוגה בשירות פעיל כהרי פלוגה באימון. לא הרי יחידה בפיקוד יהודי כהרי יחידה בפיקוד זר. וכולי וכולי – הדברים ארוכים וידועים.

וכן יש להיזהר מרגישות יתרה לגבי דברים שנאמרים או שאינם נאמרים. אחד שכמותי נגזר עליו לדבר בציבור רבות ובלי הרף לחזור ולשנן אותן אמיתות. אין לדון עליו ועל יחסו לעניין לפי נאום אחד, אלא לפי סכום הנאומים. דומני, שהסכום אינו מניח כל מקום לספק – למה יתערער אפוא אמונם של חברים בשל נאום אחד, אם לדעתם לקה בחוסר דגש מסוים?³

1 צבי גרינשפון, חייל בפלוגה 22 של ה"באפס", התלונן במכתבו על תופעות שליליות שונות בחיי הפלוגה ובעיקר על התייחסות שלילית של המפקדים הבריטים כלפי החיילים היהודים.

2 המשורר לא זוהה.

3 מ"ש מגיב על ביקורת גרינשפון על נאום שנשא מ"ש לפני חיילות א.ט.ס. מספר שבועות לפני כן, ובו הרים על נס את הפלוגות הטכניות של החיילים היהודים, שהן "אשר הביאו ליצירת הגדודים", מבלי שעמד על חשיבות פלוגות ה"באפס".

ואם חבר כדוד בן-גוריון חושף במעמד נהלל⁴ נגע אחד ממאיר שפשה בחיינו ומשיח לפני קהל חברים את מכאוב לבו הגדול בשל אותו נגע, אין לבוא עליו בטרוניה בשל מה לא הרים על נס באותו נאום עניין אחר, אשר עם כל חשיבותו המכרעת אין לו שייכות ישירה לא לאותו נגע ולא לדברים ששימשו בפי הנואם מעין דין וחשבון על השליחות אשר אך זה חזר ממנה. ועם כל זאת לא יצאו דבריך לבטלה. הם נכנסו לתוך מערכת החומרים המתבשלים בקלחת המחלקה המדינית. צריך לעוררנו על התקלות בכל יום ויום, אך אסור לאבד את מידות ההערכה הנכונה ואת הרוח האיתנה.

בברכת "חזק!"
משה שרתוק

4 בנאום שנשא בוועידה השישית של תנועת המושבים בנהלל, הוקיע ב"ג את התהוות סיעה עצמאית במפא"י (סיעה ב') בהנהגת פעילי הקבה"מ ובראשם יצחק טבנקין.

תשובה לשבוי

קורפורל מנפרד יואל,

שמחתי ונמלאתי גאווה בקבלי את מכתבך מ-26 ביולי,² שהגיעני לפני כשלושה שבועות. הרוח שנשבה ממנו גרמה לכולנו נחת רבה. דרישות השלום שלך הועברו לתעודתן. רבים יותר ויותר מאנשינו, נשים כגברים, ממשיכים את העבודה הגדולה שאתה וחבריך התחלתם בה. הם שבעים סיפוק בשומעם כי חרף אכזבותיכם וסבלותיכם אינכם מתחרטים על הצעד שעשיתם. הם מודעים לאחריותם כלפיכם. אנא, מסור שוב את ברכותינו הלבביות לחבריך. אל תפול רוחכם – יום הגאולה יבוא.

שלך תמיד,
משה שרתוק

1 המען המלא: קורפורל מנפרד יואל, שבוי מלחמה מס' 4213, סְטִמְלֶגֶר 8/ב, גרמניה.

2 המכתב לא אותר.

בקשה לפגישה עם המפקד הראשי

מיג'ור קנינגהם יקר,

אני מודה לך על מכתבך מהיום. ייתכן שלא הבהרתי את עצמי די צורכי. בבקשתי להתראות עם המפקד הראשי² לא ציינתי מועד מסוים. למעשה אשהה כאן עד בוקר יום חמישי. אין ברצוני ללחוץ יתר על המידה, ואם המפקד אינו נוטה לקבלני אניח לדברים כפי שהם, אם כי עלה בדעתי כי הוא עשוי להתעניין במידע כלשהו על המאמצים שמכוחם הועמדו לרשות כוחות הוד מלכותו במזרח התיכון 19,000 גברים ונשים יהודים מארץ-ישראל. אל נא תטרח להשיב למילים אלה אם הראיון עם המפקד הראשי אינו בא בחשבון לחלוטין.³

שלך בכנות,
משה שרתוק

מלון שפרד, קהיר

1 עוזר המפקד הראשי, מפקדת המוזה"ת.

2 גנרל הרולד אלכסנדר.

3 הגנרל נענה לבקשה, ר' להלן מסמך 183.

חבילות לשבויי המלחמה הארץ-ישראלים

לינטון יקר,

במברקי אליך מ-6 בנובמבר נאמר:

התרומה האנגלו-פלשתינית מתעכבת בלונדון. אנא הורה ל"צלב האדום" הבריטי לשלוח מיד 500 ליש"ט למחלקת שבויי המלחמה של "הצלב האדום" בירושלים, אחרת לא נוכל לעמוד בכל התנאים שלה.

במברקך מ-17 בנובמבר כתבת:

המועדון האנגלו-פלשתיני ניפק 500 ליש"ט נוספים ל"צלב האדום" לשם העברתם לירושלים. רשימת השבויים שאין להם קרובים, שהובטחה, לא הגיעה. אנא שלח בדואר אויר.

רצוני להודות לך ולחברי המועדון האנגלו-פלשתיני על המהירות שבה פעלו, אלא שלמרבה הצער לא הגיעו אלינו לא התרומה הראשונה בסך 500 ליש"ט ולא השנייה. משום כך הברקתי לך הבוקר כדלקמן:

שני התשלומים הראשונים של תרומות המועדון האנגלו-פלשתיני עדיין לא הגיעו ל"צלב האדום" בירושלים. אנא ברר והודע לנו. אנשי "הצלב האדום" המקומי מעדיפים שאת התרומות הבאות תשלח ישירות אלינו ואנו נעבירם אליהם. הרשימה נשלחה בדואר אויר.

כפי שתיווכח מן התכתובת המצורפת של מר קפלן עם מר קלרק, גזבר הכבוד של "הצלב האדום" בירושלים, הואיל מר קפלן בטובו להעביר 500 ליש"ט ל"צלב האדום" על מנת שיוחזרו בהגיע תרומתו הראשונה של המועדון האנגלו-פלשתיני. לדברי מר קלרק, תהליך העברת הכספים ממטה "הצלב האדום" מלונדון לירושלים מורכב מאוד מאוד ולפיכך הציע כי התרומות הבאות יישלחו ישר אלינו ואנו נעבירן פה למחלקת החבילות לשבויים. בינתיים אבקשך להמריץ את מטה "הצלב האדום" לזרוז את העברת הכספים.

משה שרתוק

שיחות במצרים

1. השיחה עם בריגדיר מק-קנדליש התקיימה ביום 30.11.1942, כי מקודם היה הבריגדיר בביקור ממושך אצל המחנה השמיני. הראיון עם גנרל אלכסנדר² סודר באמצעות המזכיר הצבאי. מ.ש. סיפר למק-קנדליש את פרטי שיחתו עם הגנרל [מק-קונל], עמד בעיקר על בעיית הגדודים העברים והדגיש מה רבה היתה אכזבתו כשקיבלנו מגנרל מק-קונל בירושלים את ההודעה על תפקיד הגדודים וההגבלות בצידוד ואימון. אחרי ההודעה בעניין זה בבית הנבחרים והשיחה עם מק-קנדליש, היה רושם כי הבטליונים שלנו יהיו ככל הבטליונים ושהעניין יתקדם כראוי. מק. ענה, כי בהתאם לנוהג הצבאי לא יוכל לענות שום דבר בעניין זה לפני שידבר עם המפקד העליון. לא שהוא מתרעם על שראו את המצביא לפניו, אבל מאחר שהשאלה הוצגה בפני המצביא הוא חייב לשמוע קודם את דעתו. אם יש ניגוד בין ההודעות שלו וההודעה האחרונה של גנרל מק-קונל, הרי יש להניח כי מדבריו שלו נתקבל רושם מוטעה.
2. רמת האימונים של הקצינים. מק-קנדליש הבטיח ריאורגניזציה ב"קדר". הוא חושב שיוקם מרכז לאימוני קצינים לפי דרישותינו וימנו מפקד חדש למרכז הזה. הוא גם יקבע סידורים עם ה-Junior Staff College על מנת שהם יעזרו באימוני הקצינים בסרפנד.
3. מ.ש. הציג את הדרישה להגדלת שכר חיילינו, תוספת המשפחה ומשכורת הקצינים. לגבי האחרונים הדגיש את ההפליה הבולטת כשגרים ועובדים יחד [עם קצינים בריטים]. מק-קנדליש סיפר על טיפולם הקודם להשיג הגדלה וביקש את טיפולו של מ.ש. מלונדון והבטיח כי מצידם תהיה כל העזרה. ביקש להבדיל בין שאלת תוספת המשפחה ושכר החיילים לבין התוספת לתלויים; לגבי השאלה האחרונה אין מיפקדת המזרח התיכון יכולה לעשות דבר.
4. מ.ש. סיפר, כי הציע למצביא שימוש רציונלי יותר באנשינו. בתוך זה בחירת אנשים מיוחדים לפעולות קומנדוס בגלל ידיעותיהם את ארצות מוצאם הקודמות ולשונותיהם. מק-קנדליש התעניין מאוד בדבר ושאל מספרים על אלה היכולים להופיע כגרמנים או בלקניים. קיבל תשובה כי כעת ישנם לפחות 150-200, אולם אם תיעשה בדיקה יסודית ודאי שיהיה מספר ניכר מאוד של אנשים מתאימים.

1 דוח זה נרשם בידי משה יובל שנילווה אל מ"ש במסעו לקהיר, והוגש ב-17.1.1943.

2 תרשומת השיחה עם גנרל אלכסנדר לא אותרה.

5. הדגל. מ.ש. סיפר את השתלשלות המו"מ מדרישותנו לצבא עברי ועד לפלוגה עברית. אמר כי כשקיבלנו עלינו את הדין על קיומה של פלוגה עברית בחטיבה הגדולה ביותר, הבינונו כי הדבר יטיל עלינו לא מעט חומרות אבל לא ראינו עצמנו רשאים לוותר על אפשרות של חיים יהודים במרחקים, והדגל העברי הוא הביטוי היחיד לכך. כדי לסמל את אחדות המטרה לה לוחמים אנשינו עמדנו על הנפת שני הדגלים – הבריטי ודגלנו הלאומי. לא מובן לנו עתה למה שוללים מאתנו את הזכות הזו? כשאמר מ.ש. כי ייתכן שבויכוח אתנו יזלזלו בחשיבות הדגל ויאמרו כי אינו אלא "סמרטוט צבוע", הפסיקו מק-קנדליש ואמר: "חלילה וחלילה, אני מחשיב מאוד גורמים פסיכולוגיים והמלחמה הזו כולה מבוססת על עקרונות פסיכולוגיים". מ.ש. אמר כי הוא מקווה שאיסור הנפת הדגל לא השפיע לרעה על מילוי החובה מצד אנשינו, אבל אין ספק שהאיסור מכביד על מילוי החובה. חייל יהודי צריך להתגבר על מעצורים רוחניים רבים ולשרת בלב כבד וללא התלהבות. מק-קנדליש אמר כי הוא מבין יפה את חומרת העניין. היו מכתבים ממפקדי הפלוגות העבריות וכעת נדון העניין במקומות הגבוהים ביותר ויובא להכרעה [ריצ'רד קייסי] מיניסטר המדינה [בקהיר]. הוא סירב לענות לשאלה מי הביא לידי הוראה זו, אך העיר כי התלונה באה מגורם חיצוני ולא מממשלת א"י. נשאר הרושם שהעניין יובא מטעם הצבא תוך המלצה להכרעה חיובית (בהיעדרו של המיניסטר מקהיר ראה מ.ש. אח"כ את סר ארתור ראקר, מזכיר התמיד של המיניסטר, שוחח אתו על העניין וביקשו להעביר למיניסטר את כל טענות הסוכנות היהודית).

6. חיל ההובלה. מ.ש. הזכיר כי עוד קיימות פלוגות שמפקדיהן בריטים. ביקש שתהיה גם החלפה מהירה של סמלים וכן שישימו לב במיוחד למועמדים שהומלצו על ידינו להעלאה מהירה. הזכיר שעל אחת הפלוגות מפקד יהודי אנגלי "אבל איננו כממור אהרון". אולי הפתרון הוא מינוי קצין מיוחד לריכוז העניינים של הפלוגות העבריות כדוגמת התפקיד של קולונל קרן במהנדסים המלכותיים. מק-קנדליש ענה, כי יחידות ההובלה העבריות כמותן כפלוגות בריטיות אשר גם להן אין קצין מיוחד לתפקיד זה. הוא מסופק אם קרן ימשיך בכלל בתפקידו. לעצם העניין, הרי כוונתו היא להחיש את ייחודן של הפלוגות והוא לוחץ ותובע בלי הרף החלפה של מפקדים בריטים והתקדמות מהירה. המנוי וההעלאה של קצינים תלויים לא מעט בהמלצות המפקדים הישירים ולחוות דעתם יש משקל. המצב הכללי הוא שהדרישה לקצינים היא דרישה לוחצת עד מאוד, וכן הגיע למסקנה ברורה על יעילות הפיקוד היהודי.

7. מהנדסים מלכותיים. כאן קיימת אותה שאלה של פיקוד יהודי. הקושי הוא שהשאלה אינה ייחוד בלבד אלא גם החלפת המפקדים הבריטים שנמצאו בלתי

מתאימים. מ.ש. הציע, שלקולונל קרן יהיה לפחות אדיוטנט יהודי שיוכל לייעץ בענייני היחידות העבריות, או שאחד המיורים הוותיקים היהודים ימונה במקום קרן. מיור רפפורט יכול להיות המועמד הטוב ביותר. אין ספק שהוא יודע את צורכי הפלוגות השונות. מק-קנדליש ענה כי המחסור בקצינים הוא כה גדול שהוא מטפל עכשיו בביטול המוסד של קרן. הוא מסכים כי טוב מאוד הדבר שיש קצין מיוחד המטפל בענייני היחידות היהודיות הארץ-ישראליות, אולם במצב הנוכחי זה נראה בעיניו כלוקסוס והוא ינסה להטיל את התפקיד הזה על קצין שיראה זאת כחלק מתפקיד כולל יותר.

מק-קנדליש הכחיש את הודעת מיג'ור-גנרל יוז למ.ש. שעומדים לפזר את הפלוגה 744 (מפקדה מיור שטיין). מק-קנדליש חושב כי יש צורך לגייס אפילו פלוגה חדשה. הוא רשם לפניו את הצעתו של מ.ש. לשלוח את האנשים החדשים לפלוגה זו כדי להעמידה על רגליה ולא לשלוח את האנשים לפלוגות החדשות האחרות.

8. מ.ש. הציג את שאלת יחידת המודדים 524. סיפר על יחסו של מיור גרדינר לעברית ביחידה ודרש שסגן המפקד היהודי ימונה קודם. מק-קנדליש קיבל עליו לדבר עם מיור גרדינר ואנשי המחלקה היא על אופיה המיוחד של פלוגה עברית.
9. מ.ש. התאונן על מצב פלוגת ההסוואה מס. 1. מק-קנדליש אמר כי אין כל ספק שהיחידה עתידה להיות יחידה עברית, אולם לדעתו יימשך הדבר עוד זמן ניכר.
10. לשאלה על עתידם של שרידי החפרים בחטיבות בריטיות שונות ענה מק-קנדליש כי כוונתו להופכם ל-R.E. Pioneers.
11. מ.ש. עורר את שאלת העברת קצינים יהודים לחטיבות לא עבריות לתפקידים שונים. לדוגמה הביא את ישורון שיף ואמר כי אנו לא מתנגדים כלל שקצינים שלנו ייכנסו לכל השירותים במידה שצורכי המלחמה מחייבים זאת ובמידה שיש בזה משום ניצול הכשרתם וידיעותיהם. במקרה זה נשלח איש לשירות שאיננו מותאם לו כלל.
12. עיתון החיילים. מק-קנדליש אמר שוב, כי הקושי הוא בהשגת נייר אולם הבטיח שהעניין יתקדם מעתה. רשם לפניו לטפל בדבר.
13. מ.ש. שאל מדוע לא פורסם על הוועד למען החייל העברי כמוסד מוכר מטעם הצבא. מק-קנדליש הסכים כי הדבר טעון תיקון והבטיח בירור.
14. מ.ש. אמר כי יש צורך להציג באופן כללי את שאלת השפה העברית ביחידות. ציין כי אנו נתקלים בתופעה שאיננה רגילה כלל בין האנגלים – קנאות לשפה האנגלית. הדבר נובע ודאי מתוך אי הבנת העניין. אין להסביר כלל מדוע לא תינתנה לאנשינו הרצאות בשפתם. מק-קנדליש גילה הבנה רבה לדבר. מ.ש. דרש חזר שיוהיר מפני איסור העברית – הופעה שהיתה בכמה פלוגות.

15. מק-קנדליש הודיע, כי ייתכן שנקבל תשובה חיובית לדרישתנו למינוי קציני חינוך יהודים ליחידות היהודיות. הוא הבטיח לטפל בדבר בהיותו בארץ-ישראל.
16. א.ט.ס. מ.ש. שאל על הגדלת מספר המפקדות והסמלות העבריות ושאל מדוע אין עד עתה סרג'נט-מיוור יהודית. הביא את קלר אפשטיין כדוגמה לאי-ניצול היכולת של המועמדות שלנו. מק-קנדליש אמר כי השארתה ביחידה בריטית היא ודאי בגלל צורך צבאי. מ.ש. ענה כי חקר את הדבר ולא מצא כל צורך צבאי שבגללו תצטרך קלר להיות דווקא מחוץ ליחידה עברית. מק-קנדליש רשם לפניו את עניין קא. לשאלה על מפקדות פלוגות ענה מק-קנדליש כי יש כבר החלטה חיובית על כך.
17. מ.ש. סיפר על המו"מ עם מקפרסון בשאלת הבאת מגוייסות מרוסיה. מק-קנדליש הבטיח את יחסו החיובי לגיוס יהודים ברוסיה. מ.ש. אמר לו כי בא לדבר אתו גם על גיוס גברים ולא מרוסיה בלבד אלא גם בצפון אפריקה. מק-קנדליש אמר, כי הוא עומד לנסוע לארץ-ישראל יחד עם ראקר לשיחות עם הממשלה בענייני הגיוס, או ביתר דיוק על שימוש רציונלי בכוח האדם ולדאוג שמוסד הפיקוח שהוקם בארץ לא יהפוך למוסד המעכב גיוס.

שיחה עם גנרל Huges [יוז] – מפקד המהנדסים המלכותיים במזרח התיכון
בראשית השיחה הודיע הגנרל כי הוא שינה את דעתו מקצה לקצה בשאלת הפיקוד היהודי. הוא משוכנע עכשיו ביעילות הפיקוד היהודי ובדעתו להחיש את קצב המינוי של מפקדים יהודים. הוא מחכה לבואו של קולונל קרן כדי לקבוע את הפרטים.

הגנרל סיפר כי בגלל איטיות הגיוס ייתכן שיצטרך לפזר את הפלוגה 744. מ.ש. אמר, כי לפי הצו החדש עתיד להיות גיוס גדול יותר. על כל פנים, ביקש להעביר את מיוור שטיין לפלוגה אחרת – אם תפוזר פלוגתו. יוז אמר כי אינו יכול לטפל בשאלות פלוגת ההסוואה מאחר שאינה עומדת לפקודתו

מ.ש. דרש הקמת פלוגת שדה עברית. סיפר כי רצונם העז של הבחורים היהודים להשתתף בפעולה ממש. אם יש חשש להוצאת בעלי מקצוע מהיחידות הקיימות, הצעתנו היא לגייס לאוו דווקא בעלי מקצוע לשירות זה. כמועמד לפיקוד יכול לבוא בחשבון קפטן רפאל אטלס. הגנרל ענה, כי הוא מבין את רצונם של בחורינו והוא גם מחשיב את הנימוק שלנו כי לא ייתכן שלא תהיה לנו אף חטיבת שדה אחת אחרי שיש לנו מספר כה ניכר של חטיבות מקו שני. הקושי הוא במבנה הארגוני: כל פלוגת שדה קשורה לדיוויזיה הבאה למזרח התיכון בהרכבה המלא, כלומר עם המהנדסים שלה. הוא לא יוכל לצרף פלוגה שלנו לדיוויזיה ניו-זילנדית, הודית או אחרת. הבטיח לחשוב על Army Group R.E., זו חטיבה שאינה קשורה לדיוויזיה אלא לפיקוד מרכזי. הוא מקווה כי בזה יוכל לתת סיפוק כלשהו לצורך המלחמתי של אנשינו.

שיחה עם מיג'ור גרדינר, מפקד פלוגת המודדים בראשית השיחה היה ברור יסודי בשאלת יחסו של המיור לשפה העברית. מ.ש. חזר בפניו על התלונות שהגיעו אלינו. המיור הכחיש את התלונות וטען כי בשום פנים איננו רוצה להפריע לעברית, להיפך, הוא מכיר בצורך של האנשים לדבר בשפתם, אולם הוא רואה עצמו חייב ללמד את האנשים אנגלית במשך תקופת האימונים. הם עלולים להיות מצורפים בקבוצות קטנות מאוד ואפילו כבודדים ליחידות בריטיות שונות, ויכול להיווצר מצב שטוראי יצטרך לבוא בדברים עם המצביא. הוא רואה עצמו חייב להקנות להם את ידיעת השפה האנגלית. מ.ש. ביאר את השאלה מבחינת התועלת לעבודה והצורך לטפח הרגשה טובה והשפעה מועילה על כושר עבודתם של החיילים היהודים. גרדינר הבטיח תיקון וכצעד ראשון קיבל עליו תרגום של הפקודות לעברית לאחר פרסומן באנגלית. נדונה גם שאלת מינוי סמלים יהודים ומינוי סגן מפקד יהודי ביחידה. גרדינר הכחיש את הטענה שהוא המעכב את המינויים. טען כי הוא מוכרח לחכות בהמלצותיו להעלאות עד שכל מספר האנשים יובא אליו, כי אין זה מן הנמנע כלל כי בין המתגייסים החדשים יש אנשים ראויים יותר למינויים מאלה המשרתים בפלוגה כעת. אין מקום לתלות בו האשמות של עיכוב ייחוד הפלוגה. להיפך, מתוך הנחה שהפלוגה עתידה להיות יחידה עברית מלאה הוא רואה עצמו חייב להקפיד מאוד בבחירה. אדם שימונה כעת לתפקיד סגן מפקד מומלץ על ידי כך לתפקיד המפקד בעתיד הקרוב. הוא אינו סבור שהקצין רובי ראוי לכך ולכן איננו ממליץ עליו ומעדיף לחכות עד שעוד קצינים יהודים יגיעו אליו ואז יבחר מביניהם את המתאים.

בקשר עם שירותו של הקצין סמוצר, סיפר מ.ש. איך אנשינו רואים מומר, ואמר כי ידרוש את העברתו. גרדינר אמר שיתנגד לדרישה זו הואיל ובמקרה זה יצטרך לבטל מחלקה מאחר שלא ימצא בעל מקצוע כדוגמתו.

שיחה עם גב' צ'יטי

מ.ש. פתח בהודעה על ההכנות לצו גיוס חדש בארץ-ישראל. היא לא הגיבה על כך והשאירה רושם בהערותיה שאיננה רוצה להיות חייבת תודה למישהו על פעולות בקשר לגיוס. היא שאלה כמה בחורות עוד אפשר יהיה לגייס בארץ-ישראל, אולי 1,000? כשמש. אמר כי יש יותר מועמדות וכי הבעיה היא איך להגיע אליהן, הביעה ספקות על כך.

מ.ש. סיפר על שיחותיו עם מקפרסון ומק-קנדליש על גיוס לא.ט.ס. מבין הפליטות מרוסיה. הציע לשלוח קצינת גיוס מיוחדת לכך ושאלה תילווה קצינה יהודית. גב' צ'יטי הסכימה לכך.

בשאלת מינוי קצינות יהודיות כמפקדות פלוגות, אמרה כי היא בעד זה וכבר דנה על כך בימים האחרונים. הוחלט למנות אחדות. היא לא יכלה לתת פרטים על ההחלטה ועל המועמדות.

בשאלת האופי העברי של הפלוגות אמרה כי עד עתה היו נאלצות להכניס ליחידות הארץ-ישראליות בחורות שהגיעו ממקומות אחרים ולא היו במספר מספיק להרכבת יחידות משלהן. עכשיו היא חושבת כי יהיה ביכולתה להפריד את האחרות באופן שהחטיבות שלנו תיוהדנה.

כששאל מ.ש. על קלר אפשטיין אמרה כי היא איכזבה אותה מאוד. מ.ש. ענה כי הוא לא יתערב בשאלת מינויה כקצינה, אבל אם הוחלט למנות אותה לסרג'נט-מיוז לא מובן מדוע לא תועבר ליחידה עברית, דבר שיהיה לתועלת לה וליחידה כאחת. גב' צ'יטי הסכימה לכך והבטיחה כי תעביר אותה בקרוב ליחידה עברית. בסוף קבעה קשר למ.ש. עם המפקדת שלה בלונדון.

הגעת. משה שרתוק

1 ביום זה הגיע מ"ש ללונדון בתום מסע ארוך שהחל ב-25 בנובמבר 1942. בשל הכורח לעקוף את זירת הקרבות בלוב ובים התיכון היה עליו לטוס בעקיפין דרך מרכז אפריקה. תחילה עשה כשבוע בקהיר. תחנות טיסתו היו: ואדי חלפה, חרטום ומלקה - סודאן, לארובי - אוגנדה, סטנליוויל וליאופולדוויל - קונגו בלגית, לאגוס - ניגריה, בטרסט - גמביה, ליסבון - פורטוגל. לחוויות מסעו, ר' מכתביו לבני המשפחה המובאים במדור נספחים.

ביקור משה שרתוק בלונדון - המטרות

סודי

מר שרתוק: לכתחילה החלטתי לבוא ללונדון לפני שובו של מר בן-גוריון מארצות הברית. אחר כך דחיתי את מסעי עד להגיעו ארצה. דחייה נוספת נגרמה בשל השתתפותי בוועידת מפלגת² ובשל הזמן הניכר שנדרש לסידורי הטיסה. לביקורי הפעם חמש מטרות, והן:

1. יציאת יהודים אזרחי פולין מרוסיה; אני סבור שאין טעם בדיבורים עם השלטונות הסובייטים. לצרכים פנימיים רצוי לקיים פגישות עם השגרירים מאיסקי בלונדון וליטווינוב בווינגטון, שכן יש יהודים הסבורים שניתן לחלץ הקלות מהרוסים בדרך זו. אני עצמי סבור, שהאפשרות היחידה להשיג משהו היא על ידי גיוס ממשלות בריטניה וארצות הברית לפעול בכיוון זה. ארצות הברית חשובה יותר מבחינה זו, אולם ווינגטון לא תוכל להציע הצעות ממשיות בנושא [קליטת הפליטים ב]ארץ-ישראל. דבר זה תוכל לעשות רק בריטניה. נאמר לנו, כי השלטונות הבריטיים פנו לרוסים בקוויבשב, אולם להערכתי הנציג הבריטי שם לא היה בקיא דיו בנושא. אני סבור שעלינו למצוא את הצינור הבריטי היעיל מלונדון לקוויבשב, ואחר כך לבקש את ידידינו הבריטים להשיג את תמיכת ווינגטון. המצב השתנה מאוד, כמובן, מאז נדרשתי לנושא זה בעבר. עתה יש לחשוב על המצב באירופה בכללו וכיצד להציל חיי יהודים. ישנה למשל בעיית בולגריה. עלינו לנצל את האוירה שנוצרה משנתגלו הזוועות המתבצעות באירופה, כדי להציל את אלה שעד כה נחלצו מהטבח.

הסוכנות מתמקדת בבולגריה מפני: (א) מדיניות ההשמדה עדיין לא יושמה שם; (ב) הבולגרים עדיין מתירים ליהודים לצאת את הארץ וטורקיה עשויה לנפק להם אשרות מעבר; (ג) יהודי בולגריה הם כוח אדם מעולה.

האיסור האבסורדי על עליית יהודים מארצות אויב ומארצות כבושות בידי האויב חייב להתבטל. מניסיוננו בשלוש השנים האחרונות התברר, כי אף לא יהודי אחד שנכנס לארץ-ישראל משטחי אויב, בדרך חוקית או בלתי-חוקית, נחשף או אפילו נחשד כסוכן או מרגל של מדינות הציר. כאשר דרשנו בראשונה לבטל את האיסור כבר היינו מודעים למדיניות ההשמדה, אלא שאז זו היתה רק הערכה ואילו עכשיו זה מתבצע בפועל.

1 בישיבה זו נרשם פרוטוקול מקוצר. דברי מ"ש הובאו בגוף שלישי, והוסבו פה ובפרוטוקולים הבאים לגוף ראשון. נוכחים: דר' זליג ברודצקי, משה שרתוק, בלאנש דגדייל, ברל לוקר, פרופ' לואיס ניימיר, לוי בקשטנסקי, יוסף לינטון.

2 ועידת מפא"י החמישית, ועידת כפר ויתקין, שהתכנסה בשלהי אוקטובר 1942. ר' לעיל מסמך 159.

סיבה נוספת לביטול האיסור היא המחסור בעובדים בארץ-ישראל. הצבא משווע לכוח אדם. בקהיר נאמר לי מפי בריגדיר מק-קנדליש, ומפי סר ארתור רקר, כי בקרוב הם ייוועדו עם הנציב העליון וידונו בבעיית הגדלת כוח האדם בארץ-ישראל. בשל המחסור בעובדים, הבעיה ביישובים החקלאים בארץ אינה מה לעשות אלא מה לא לעשות. בעלי מקצוע ארץ-ישראלים נשלחו (במסגרת הצבא הבריטי) לעבודה במפרץ הפרסי. בעזרתם הוברחו יהודים מעיראק במדים לארץ, שכן השלטונות העיראקים מסרבים לספק להם אשרות. נשלחו גם בעלי מקצוע לאתיופיה. הקונסול הבלגי (בירושלים) ביקש מאיתנו עובדים לקונגו הבלגית. אישים זרים למיניהם מגלים וחוזרים ומגלים את [הפוטנציאל של] היישוב היהודי בארץ. ממשלת ארץ-ישראל גילתה שיש תעשייה יהודית בארץ.

2. בעיות צבאיות: קודם כל, הרגימנט הארץ-ישראלי. יש לעשותו למציאות חיה. שנית, הקיצבה לבני משפחות החיילים. נועדתי עם גנרל אלכסנדר בקהיר. הוא אמר שעלי להשתדל להיוועד עם סר ג'יימס גריג בלונדון בעניין זה. שלישית, עניין הגיוס לחיל האויר. הגיוס לא.ט.ס הוכתר בהצלחה כבירה, הרחק מעבר לציפיות ובייחוד בתחום חיל החימוש. למעשה, חיילות הא.ט.ס. הארץ-ישראלי כולן יהודיות. גם בתחום גיוס הגברים ההישגים גדולים ושוב, מעבר לציפיות. ככל שהגיוס נמשך כן עולה איכות המתגייסים.
3. הצורך להזין באופן זהיר את העיתונות בלונדון במידע על [המדיניות האנטי-ציונית של] ממשלת ארץ-ישראל.
4. הצורך לגלות מה מתרחש בממשלת לונדון בענייננו ובנושא המדיניות הערבית.
5. הצורך לחדש את המגע עם הוועדה המדינית פה.³

בשלב מסוים נתחוויר לי, כי לא אוכל להסתפק במגעים בירושלים, אלא עלי לבוא לקהיר. אחר כך התברר לי כי גם המגעים בקהיר אין בהם די וכי עלי להשלים את עבודתי כאן בלונדון. דר' וייצמן ביקש ממני להמשיך את מסעי ולבוא לארצות הברית, אבל הדעות בירושלים היו חלוקות בעניין זה. מר בן-גוריון הניח כי בקרוב יהיה עליו לחזור לארצות הברית, אלא שבעיות מפלגת פועלי ארץ-ישראל⁴ מחייבות אותו להישאר בארץ חודשים אחדים. מעמדנו בקהיר התחזק הודות לקשרים האישיים היעילים שעלה בידי לקשור. הקשר עם בריגדיר מק-קנדליש הוא היעיל ביותר.

3 הוועדה המדינית של הפדרציה הציונית בבריטניה.

4 הכוונה לקרע החמור שהתחולל בין הרוב במפלגה, בהנהגת ב"ג וברל כצנלסון, והמיעוט המכונה "סיעה ב" שבהנהגת יצחק טבנקין, והולך לבסוף לפילוג.

על בעיות הגיוס

סודי

מר שרתוק: בתקופה האחרונה, לקראת צאתי ללונדון, שררה בארץ-ישראל תחושת הקלה נוכח הצלחות ההתקפה נגד רומל. אף על פי כן, רווחת בקרב הציבור החושב הנחה כי הסכנה לארץ לא חלפה, שכן עדיין יש להביא בחשבון פריצה גרמנית מן הצפון דרך טורקיה. ההצלחה בקרבות נגד רומל לא הפחיתה את הביקוש לכוח אדם ארץ-ישראלי. בתחילת המלחמה, בימי מקדונלד,² חל איסור גורף על ייצור אמצעי לחימה בארץ-ישראל, אולם בלחץ הנסיבות הוסר איסור זה חלקית. שלטונות הצבא הורו לייצר בארץ מוקשי יבשה, אולם בשל האיסור הם נקראו "סדרות". באחרונה הוחל בתיקון מכונות ירייה. התארכות קווי התחבורה של הצבא וקשיי התובלה בים אילצו את השלטונות הצבאיים להישען יותר ויותר על מקורות אספקה מקומיים ולדרוש כוח אדם רב יותר לצורכיהם. הסוכנות היהודית תבעה מן הממשלה כבר מתחילה לנצל את כושר הייצור של ארץ-ישראל לצורכי המלחמה, אולם הממשלה השיבה כי אפשרויות הניצול של מפעלי התעשייה בארץ מוגבלים מאוד. בכמה מקרים השיבה הממשלה לפניות השלטונות הצבאיים כי מוצר מסוים אינו בר-ייצור בארץ, אולם כאשר הצבא בירר את הדבר למעשה, נמצא שהמוצר שבו מדובר כבר מיוצר או ניתן לייצרו על נקלה. הממשלה הקימה באחרונה מועצת ייצור מלחמתי והסוכנות העמידה לרשותה אנשים למטרה זו. הממשלה גם נקטה מדיניות מסתייגת כלפי התנדבות יהודים לצבא. תחילה היא ייחסה את ההתנדבות לאבטלה הרווחת, אולם טיעון זה נזנח כאשר 1,400 חיילים נפלו בשבי ביוון ובכרתים וכאשר חיילים יהודים נהרגו ונפצעו. אנו טוענו, כי האנשים שהיו נכונים להסתכן בנפילה בשבי הגרמני ובנפילה בקרב לא התגייסו לצבא למען שכר.

כאשר הממשלה החלה לבסוף להתעניין בתעשייה היהודית, היא גרסה שההתמקדות בייצור חשובה מן הלחימה. הנציב העליון אמר באחד מנאומיו, כי עובד האדמה או פועל החרושת חשובים כחיילים. הוא מעולם לא אמר בנאום כלשהו, כי החייל חשוב כעובד.

כאשר פורסמה החלטת ממשלת לונדון להקים את הרגימנט הארץ-ישראלי, לא אמר הנציב העליון מילה אחת לציבור. הוא לא קרא כלל להתנדבות לרגימנט.

1 מתוך הפרוטוקול המקוצר. נוכחים: דר' זליג ברודצקי, משה שרתוק, בלאש דגדייל, ברל לוקר, פרופ' לואיס ניימיר, לורד מלצ'ט, סיימון מרקס, הרי סאקר, לוי בקשטנסקי, יוסף לינטון.

2 שר המושבות מלקולם מקדונלד, 1938-1940. במאי 1939 פירסם את "הספר הלבן", שהציב הגבלות על העלייה ועל רכישת קרקעות בידי יהודים.

אדרבה, משהחלה תנופת הגיוס הביעה הממשלה [הא"י] חשש כי הוא יחבל בפוטנציאל התעשייתי. תחת לייצג את האינטרסים של ממשלת הוד מלכותו, התקבל רושם שהיא דואגת להבטחת האינטרסים המקומיים שלה, וכך נוצר עימות בינה ובין הצבא בנושא כוח אדם. הממשלה האשימה את הסוכנות היהודית בעידוד ההתנדבות למטרות מדיניות. במקרה הטוב ביותר היא רמזה שאנו רוצים לזכות במשהו בתום המלחמה, ובמקרה הגרוע ביותר, כי מטרתנו להשיג נשק כדי לחולל מרד בבוא השלום.

מעולם לא היה צורך כה רב בשיתוף פעולה הדוק בין הממשלה ובין הסוכנות היהודית למימוש אינטרסים ממלכתיים. בלי שיתוף פעולה כזה לא ניתן לרתום במלואה את התעשייה למאמץ המלחמה. לפקיד הבריטי ולתעשיין היהודי לא נמצאה לשון משותפת. בארץ-ישראל לא היתה מקבילה דומה לזו הקיימת בבריטניה, שם שורת הבנה בין הפקיד הממשלתי והתעשיין. היתה זו רק הסוכנות היהודית, שמכוח סמכותה עלה בידה, הודות לצעדים מעשיים וללחץ מוסרי, לחייב את כל הגורמים לשאת בעול המלחמה. ואף על פי כן אין משאבי האנוש מנוצלים במלואם.

מר אריק מילס, ראש המועצה לכוח האדם, הבין כי לא יוכל לעשות הרבה בלעדי הסוכנות היהודית. הוא הציע לממשלה להניח תחום זה בידי הסוכנות היהודית, אולם הצעתו נפסלה. מעולם לא היו ימים שבהם נתקל שיתוף הפעולה בינינו ובין הממשלה בקשיים כה רבים. הסיבה היא ש"הספר הלבן", השריר וקיים, נותן אותותיו במדיניות הממשלה דרך קבע. כל ההצעות שהעלתה הסוכנות היהודית לגבי הענקת מעמד רשמי בתחום מאמץ המלחמה, כגון ייצוג בגוף ממשלתי כלשהו או קבלת מידע מוקדם על תוכניות הממשלה, כדי שתוכל לגייס את דעת הקהל, נתקלו בחשדנות. הממשלה אמרה כי אם המטרה האחת היא ניצחון במלחמה, כי אז אין לה התנגדות להצעות שכאלה, אולם עליה לחשוב על "הספר הלבן". לאור עתידה המדיני של ארץ-ישראל אחרי המלחמה, כפי שנקבע ב"ספר הלבן", אין היא יכולה לעשות דבר שיחזק את מעמדה של הסוכנות היהודית.

כאשר התעורר צורך במיבצע צבאי חשאי, שחייב שיתוף פעולה עם היהודים, היו השלטונות הצבאיים, שלנגד עיניהם עמדו שיקולים צבאיים בלבד, נכונים לשיתוף פעולה מלא עם הסוכנות היהודית, אולם הממשלה הטילה וטו על כך.³ עמדת ממשלת ארץ-ישראל היתה שהצבא יצא את הארץ בתום המלחמה, ואילו היא תישאר בה פנים אל פנים מול היהודים. היהודים עשויים ללמוד את תורת הלחימה, לרכוש נשק וכיוצא באלה, ואחר כך להשתמש בכל אלה נגד האימפריה. אוריה שכוזו הולידה רתיעה וחיבלה במאמץ המלחמה.

ממשלת ארץ-ישראל ניסתה חוקי עבודה על יסוד החוקים שנחקקו במושבות הבריטיות קניה וטנגנייקה, בהניחה כי חקיקה דומה ננקטה גם בבריטניה עצמה. היה

עלינו להציג בפני הממשלה עותק של החוק הבריטי, כדי להוכיח שהוכנסו בו שינויים. הסתדרות העובדים הכללית עדיין מתנגדת לחקיקה זו, שכן בניגוד לחוק הבריטי היא אינה כוללת ערובות נגד הגבלת זכויות העובד. הממשלה משתמשת בחקיקה זו למלחמה בהסתדרות, שכן ברי לה כי ההסתדרות היא עמוד השדרה של המפעל הציוני. למעשה כל צעד שנוקטת הממשלה חשוד בעינינו למפרע. – (לורד מלצ'ט:⁴ האם חל שיפור כלשהו לאחר חזרת הנציב העליון מלונדון לירושלים?) – לא! בשבועות הראשונים לאחר שובו הורגש שינוי קל, אך הוא לא נמשך.

הנציב העליון הוא אדם צר אופקים ומוגבל בהתעניינותו. הוא אדם סגור מאוד ואפילו הערבים אומרים שהוא ממעיט מאוד בדיבור בפגישותיו איתם. הוא הורגל לסגנון השליטה בקניה ובטנגנייקה.⁵ אין לו ניסיון בשליטה באנשים בעלי אינטרסים מדיניים. בהודמנות אחת אמר לי, כי ליהודים המשותחים איתו יש תמיד מטרת סמויות. עניתי לו, כי ליהודים יש מטרות מובהקות וכי אל לו לחשוד בהם. בתקופה הראשונה לכהונתו לא הפגין הנציב העליון כל רצון לשמוע מפי דברים על בעיות היישוב. כרבע שעה מכל שיחה שלי עם הנציב הוקדשה בדרך כלל לשאלה אם יש טעם בכלל להטרידו בעניין העומד על הפרק, ואם לא מוטב שאשוחח עם או אפילו עם מנהל המחלקה הממשלתית הנוגעת בעניין – הוא מסתפק בקבלת דוח בכתב אחר כך. לאחר אחד מביקורי בקהיר, שם התראיתי עם גנרל ווייוול ושמעתי מפיו דברים רבים על המצב הצבאי בחזית מצרים, רציתי לספר על כך לנציב, אך נאמר לי כי כבר נודע לו על פגישתי עם ווייוול. הוא, הנציב, עסוק מאוד ואל לי להטרידו. נראה שרגו על העזתי להתראות עם המפקד הראשי. דברים שכאלה לא אירעו לו בטנגנייקה.

איני רוצה לעורר רושם, כי חל נתק בינינו ובין הממשלה וכי איננו מסוגלים לדבר זה עם זה. בתחומים רבים אנו פועלים יחד. אולם המאמץ המלחמתי היהודי היה יכול להתעצם שבעתים אילו נשבה רוח טובה יותר. הגיוס לצבא הגיע לשלב שבו היהודים מוצבים ביחידות יהודיות טהורות. ההכרה בזכות זאת נבעה מכורח המציאות. אנו נעזרנו על ידי השלטונות הצבאיים, שהשכילו להבין שזו הדרך האחת להשגת כוח אדם מעולה ולעשות בו את מיטב השימוש. כל הדרגות ביחידות היהודיות נפתחו ליהודים, וקיימת מדיניות ברורה להציב יהודים בעמדות פיקוד שונות ולשחרר בתוך כך את הקצונה הבריטית. עד לאחרונה, מפקד פלוגה בדרגת מיג'ור היתה הדרגה הגבוהה ביותר שהוענקה ליהודים, אולם עם הקמת הרגימנט

4 הנרי מונד (לורד מלצ'ט ה-2) (1898–1949). בנו של לורד מלצ'ט ה-1 אלפרד מונד. הנרי ירש את כהונת אביו אלפרד כראש מועצת הסוה"י בלונדון.

5 לפני התמנותו לנציב עליון בארץ ישראל ב-1938, היה הרולד מק-מייקל שנים רבות מושל סודאן, ואחר כך נציב עליון בטנגנייקה 1934–1937.

הארץ-ישראלי יוכלו יהודים להתמנות למפקד גדוד בדרגת לייטננט-קולונל. להלכה הארץ-ישראלים יוכלו להתמנות לכל הדרגות, אך למעשה יחלוף זמן רב עד שכל התפקידים יאוישו. בתחילה יישארו הקצינים הבריטים המשרתים ברגימנט במקומם. מעטים מאוד הקצינים הבריטים, שהמשכילים מבין המשרתים תחתם מעריכים אותם מנקודת מבט צבאית.

השלטונות הצבאיים עדיין זקוקים בדחיפות לחיילים לשירותים הטכניים, ודבר זה מעורר מחלוקות בינינו. הגיוס לשירותים הטכניים יוצר פיזור רב מאוד של כוח האדם היהודי, אולם רבים מבין המתגייסים היהודים מעדיפים לשרת ביחידות טכניות שכן מכוח זה הם לומדים מקצוע. החיילים היהודים יודעים כי לא יזכו לשבחים רבים כיהודים, אבל הם יואשמו כיהודים במקרה של תקלה כלשהי.

אנו התנגדנו תחילה לשימוש במונח "פלשתינאי" להגדרת המתגייסים שלנו [בתג הכתף] אולם אט אט התקבלה הגדרה זו כשם נרדף ל"יהודי פלשתינאי". מרגע שפיקוד על יחידה מועבר לקצין יהודי, משתררת בה אהדה יהודית. יש יחידות שהן על טהרת יהודים ופעם בפעם מניפים שם את הדגל הציוני בצד הדגל הבריטי. הוצאה פקודה כללית האוסרת הנפת הדגל היהודי. הדגלים המוכרים היחידים [בצבא הבריטי במזרח התיכון] הם של האו"ם,⁶ טורקיה,⁷ עיראק ומצרים. המיג'ורים היהודים התכנסו ודנו בעניין זה והחליטו למחות על הפקודה, בנוסף לצעדים שתנקוט הסוכנות היהודית בנושא זה. הם החליטו שכל אחד מהם ישלח מכתב מחאה למיפקדה הכללית, ובו ייאמר כי אינו יכול להיות אחראי למילוי הפקודה וזאת בשל השפעתה השלילית על המורל ועל יעילות התיפקוד של יחידתו. אחת מהיחידות הללו נשלחה מיד אחר כך לחזית, ולאחרות נאמר כי הפקודה הגיעה מדרג מדיני עליון ולפיכך על המיג'ורים לנהוג בהתאם. בשיחתי עם גנרל אלכסנדר עוררתי שאלה זו ואמרתי כי השלטונות הצבאיים שוללים מאנשינו זכויות שהעניקו לעמים אחרים הלוחמים לימין הבריטים: שם ודגל.

אמרתי לגנרל, שהיישוב היהודי בארץ-ישראל גייס לצבא כ-19,000 איש, והמתגייסים עשו זאת מפני שהם יהודים. האם ייפלא, כי כאשר חיילים יהודים מוצאים את עצמם בודדים במדבר הם חשים צורך לראות את דגלם? הם זקוקים לביטוי סמלי זה לרגשותיהם. הם מעולם לא ביקשו רשמית רשות להניף את הדגל היהודי, אולם הם מצפים כי האימפריה הבריטית תהיה נדיבה דיה ותתיר את הדבר. גנרל אלכסנדר השיב לי כי יעיין בדבר, אחר כך אמר לי בריגדיר מק-קנדליש, כי העניין יובא לפני הדרג העליון. הוא אמר לי כי כמה מן הקצינים היהודים מחו על הפקודה וכי העניין יובא לפני מר קייסי. בהיותי בקהיר השתדלתי להיוועד עם קייסי,

6 האו"ם נוסד ב-1945. נראה שב"האומות המאוחדות" התכוונו באותם ימים לבעלות הברית.

7 טורקיה היתה נייטרלית במל"ע-2. נראה שנפלה טעות בתרשומת הפרוטוקול המקורי.

אך מאחר שהוא לא נמצא במצרים דנתי בדבר עם סר ארתור רָקֶר. משלחת מורכבת מנציגי הסוכנות היהודית, הוועד הלאומי ואחרים נועדה עם מר קייסי בירושלים ושוחחה עמו כשעתיים.⁸ מר קייסי התעניין באנטישמיות. הוא התרשם כי זו קיימת רק באירופה ואינה ידועה בארצות הברית ובאוסטרליה, או כנראה בבריטניה, אני דיברתי על "הספר הלבן" כמסמך המחסל בסיס לאמון הדדי. מר קייסי שאל מדוע אנו חוששים כל כך לעתיד. הסברתי לו, ומר קייסי אמר שהוא אישית אינו מסוגל לחשוב על העתיד. הכל חייבים להתמקד בהשגת ניצחון במלחמה. מאז אותה פגישה לא ראיתי, אולם בקהיר נועדתי עם סר ארתור ראקר ועם [סגנו] לורד מוין. מר קייסי היה אז בסוריה לקראת צאתו לבריטניה. יש להצטער על כי לא ניתנה לנו הזדמנות להראות את ארץ-ישראל היהודית למר קייסי ולמבקרים חשובים אחרים. מר אידן⁹ לא רצה להיפגש איתנו. רק האמריקנים ראו משהו ממפעלנו בארץ. עם קולונל דונובן¹⁰ שוחחתי במשך כשעה. כאשר מר בוליט¹¹ היה בירושלים הזמין הנציב העליון אותי עם רעייתי לארוחת צהריים עימו. אחר כך ליוויתי את בוליט לנמל התעופה בלוד ובדרך הראיתי לו משהו מתל אביב ואת תחנת הנסיונות החקלאית. בנו של מר רווולט¹² בילה איתי יום תמים וכן נועדתי גם עם וונדל ווילקי ועם מר פרנק מורנט¹³ - (לורד מלצ'ט: האם תדון בשאלת הדגל עם מר קייסי בעת שהותו בלונדון?) - פגישה כזו רצויה, אבל מוטב שלא תצפה ליותר מדי. אנו לא נבוא על סיפוקנו בשאלה זו. לכל היותר יירמז לנו, כי השלטונות יעלימו עין אם הדגל יונף. בארץ-ישראל לא הונף הדגל בשום יחידה בגלוי. אשר להתגייסות הערבים, כ-8,000 מהם התנדבו אך כ-25% מהם ערקו. הערבים מתייחסים לגיוס כאל ניסוי: כאשר הם יוצאים לחופשה ראשונה הם שוקלים אם כדאי להם לחזור לשירות. אירעו גם עריקות עם הנשק האישי, אך אלה לא היו רבות. היו גם מקרים שהעריקים הצטרפו לכנופיות הערביות. תחום הגיוס של ערבים חורג מגבולות ארץ-ישראל וכולל את עבר הירדן וסוריה. לערבים משם מוצע לחצות את הגבול ואחר כך ניתנות להם תעודות תושב ואז הם מתגייסים כ"פלשתינאים".

8 דוח על שיחת המשלחת עם קייסי ר' מסמך 135.

9 לא נתחוויר מתי ביקר בא"י ובאלה נסיבות.

10 ווילאם ג'וזף דונובן (1883-1959). איש צבא וביון אמריקני, עו"ד. מנהל משרד התיאום והמידע של ארה"ב מיולי 1941. בסוף 1941 נשלח כשליח מיוחד לארצות הבלקן והים התיכון. מיוני 1942 ראש המשרד לשירותים אסטרטגיים של ארה"ב (O.S.S.). נחשב ל"אבי סוכנות הביון האמריקנית" (C.I.A.). פגישתו עם מ"ש בירושלים היתה ב-25 בינואר 1942.

11 וויליאם בוליט. ב-1941 התמנה לשליחו המיוחד של הנשיא רווולט למוזה"ת. נועד עם מ"ש בדצמבר 1941 (ר' עליו מאבק א-1, עמ' 23, 59, 60, 65).

12 קרמיט רווולט. שירת בשתי מלחמות עולם בצבא האמריקני וגם בצבא הבריטי.

13 לא זוהה.

העלאת יהודים מארץ אויב

ברל לוקר: אני מציע שדר' ברודצקי ומר שרתוק ייפגשו עם שר המושבות.

הוחלט: מר שרתוק ייפגש עם סר ווליאם בטרשיל² כדי להסדיר פגישה עם שר המושבות.

מר שרתוק: בעניין ארץ-ישראל עומדים על הפרק שני נושאים עיקריים. (א) ביטול האיסור הכללי על כניסת יהודים מארץ אויב ומאזורים כבושים בידי האויב לארץ-ישראל; (ב) הכנסת יהודים רבים ככל האפשר לארץ-ישראל מבין מי שיעלה בידם להיחלץ. כמה מבין אלה יהיו כשירים להירתם למאמץ המלחמה, ואת היתר יהיה עלינו לקיים. בהתבטאויותינו הפומביות אין זה רצוי לדבר על "הספר הלבן", אבל בשיחות פרטיות עם חברי פרלמנט אפשר לומר, כי אפילו במסגרת "הספר הלבן" עדיין נותרו 38,000 סרטיפיקטים זמינים.

שמעתי מפי מר ג'וזף שוורץ כי ממשלת ספרד נכונה לשחרר פליטים מבתי הכלא רק אם תוגש בעניין זה פניית ממשלה אחרת. מר שוורץ שוחח בעניין זה עם השגריר הבריטי במדריד, אך נענה כי עליו לקבל הוראות מלונדון.

פרופ' ניימיר: אני סבור כי רצוי שמר שרתוק ייפגש עם סר הרברט אמרסון³ אני אוכל להסדיר את הפגישה.

1 מתוך הפרוטוקול המקוצר. נוכחים: דר' זליג ברודצקי, משה שרתוק, בלאנש דגדייל, ברל לוקר, פרופ' לואיס ניימיר, לוי בקשטנסקי, יוסף לינטון.

2 ויליאם בטרשיל. מושל קפריסין 1935-1937. של ממשלת המנדט בא"י 1937-1939. עוזר סגן שר המושבות 1939-1942.

3 הרברט אמרסון (1861-1962). שירת בממשל הבריטי בהודו והיה מושל פנג'אב. ב-1938 התמנה לנציב עליון לענייני פליטים של חבר הלאומים ועמד בראש ועדה בין-ממשלתית לפליטים. שהיתה ככל הנראה התוצאה היחידה, והעקרה כמעט לגמרי, של ועידת ברמודה (ר' פורת, עמ' 211, 364).

דרישת שלום

גב' מק-קנדליש יקרה,

זה עתה הגעתי ללונדון מירושלים ואני מביא לך דרישת שלום מבעלך, שעזמו אני מתראה פעמים רבות בביקורי בקהיר בענייני גיוס. ראיתו שם על סף המראתי ללונדון לפני כשנים-עשר יום. הוא בריא ושלם, עובד קשה ויצא לו שם מצוין ברחבי יחידות הצבא במזרח התיכון. אני אישית חייב לו רבות על התייחסותו הידידותית והמועילה. כל שאוכל לומר הוא שאני תקווה כי יהיו רבים כמוהו בצבא.¹ אשהה בלונדון שלושה עד ארבעה שבועות, ואפשר להשיגני באמצעות משרד הסוכנות היהודית. אם תרצי לשלוח לו מסר בשובי, אעמיד את עצמי לרשותך בחפץ לב.

שלך בכנות,
משה שרתוק

1 לימים, בהרצאה שנשא ב-12.6.1953 לפני קורס מדריכי היסטוריה צבאית של צה"ל על "הבריגדה היהודית", אמר מ"ש: "נתקלתי באיש אחד שהיה ראש אכ"א בקהיר והוא היה אחד העובדים הכבירים ביותר שפגשתי בימי חי, ואחד המוחות המעולים שפגשתי במפקדה האזורית הזאת. האיש הזה קיבל מאתנו הרשמה ב'ספר הזהב' ואת התעודה יכולתי למסור לו רק בשנה שעברה באנגליה. היא נמסרה לו בשגרירות הישראלית. ובכן, אם היה איש אחד בצבא הבריטי שתרם תרומה מובהקת לעיצוב היחידה היהודית, הרי זה הוא. אין לכם כלל מושג מה היה פשר המערכה הזאת ומה זה היה בשבילי חיי אנשינו - בשביל הרגשתם היומיומית, האפשרות להחזיק מעמד בצבא זר, וגם בשביל בסיס להישגים המדיניים - מה פירוש הדבר לבנות את היחידה היהודית, את הקרקע הראשונה. לו היה בזה חלק עצום. שמו היה ג'ון מק-קנדליש. היה לו זיכרון מופלא, והוא ראה את כל מפת היחידות והוא ידע הכל".

קומונוולת יהודי, פדרציה מזרח תיכונית

מר סאקר:² החלטת הוועד הפועל הציוני המצומצם³ מעוררת תמיהה. למשל, הפסוק האומר שהעלייה חייבת להתנהל על ידי הסוכנות היהודית נראה לי כעומד בסתירה עם ההחלטה על ה"קומונוולת היהודי".

מר שרתוק: לא אוכל לעמוד על תולדות ההחלטה מבלי להסביר משהו על הרקע שלה. זה זמן רב שדעת הקהל הציונית והכללית חשה צורך בהעלאת סיסמה מדינית כלשהי. הצורך היה בסיסמה יותר מאשר במסע מדיני מפורט ומלא. אנשים רצו לדעת לאן חותרת התנועה הציונית. עלה גל של ביקורת על הנהלת הסוכנות עקב שתיקתה. הביקורת כוונה גם נגדי אישית, שכן במהלך היעדרו של בן-גוריון מן הארץ לא נקטתי עמדה החלטית בהצהרותי.⁴ במשך זמן ניכר היו הדעות בירושלים חלוקות: (א) בשאלה האם הבשיל הזמן לצאת בהצהרה מדינית; (ב) אם אכן הבשיל הזמן, מה תהיה ההצהרה המדינית. אני עצמי נטיתי דווקא נגד ניסוח המדיניות בשלב זה, והיו לכך שתי סיבות: (א) מן הנמנע היה שלא תעורר מחלוקת בתוכנו, מחלוקת שרצינו למנוע אלא אם כן לא יהיה מנוס מלנסח משהו החלטי. לי היה ברור למדי, כי היעד של קומונוולת יהודי מחייב ניסוח כלשהו. אבל דבר אחד הוא שציוני ארצות הברית, קנדה, דרום אפריקה ואפילו אנגליה יצאו בהצהרה על קומונוולת יהודי, ודבר אחר הוא שההסתדרות הציונית העולמית, או הסוכנות היהודית, יחליטו לדגול בסיסמה זו. (ב) תמיד מרחפת סכנה, כי בתגובה להחלטה כזאת ידרשו הערבים מן הממשלה, אם אינה מסכימה עם ההחלטה, לפרסם את התנגדותה לה בפומבי.

אני השתדלתי להשביע את רצון הדורשים הצהרה החלטית על ידי ניסוח הצהרה ארוכה בעברית, שלא כללה את המילים קומונוולת יהודי, אולם כמה מעמיתים בהנהלת הסוכנות התנגדו לעקיפה זו. הנוסח שלי לא התקבל. הדברים הגיעו עד כדי משבר, שגרם לי להסיק כי הסכנה הכרוכה בניסוח יעד סופי מכריעה כנגד השתיקה. זמן מה לפני ההתכנסות במלון "בילטמור", קיבלה ההסתדרות הציונית האמריקנית החלטה הכוללת את נוסחת "קומונוולת יהודי", וציוני קנדה ודרום

1 מתוך הפרוטוקול המקוצר. נוכחים: דר' זליג ברודצקי, בלאנש דגדייל, מ"ש, ברל לוקר, פרופ' לואיס ניימיר, לורד מלצ'ס, סיימון מרקס, הרי סאקר, לוי בקסנטסקי, יוסף לינטון. סדר היום: החלטת הוועד הפועל הציוני המצומצם.

2 הרי סאקר. משפטן. ממנהיגי הציונות באנגליה. חבר הנה"ס בא"י 1920-1930. אח"כ באנגליה. הכוונה לאישור "תוכנית בילטמור". על "תוכנית בילטמור" ר' לעיל מסמך 16 הע' 4.

3 ר', למשל, דברי מ"ש בישיבת הנה"ס, ירושלים, ב-11.10.1942, מסמך 145 לעיל.

אפריקה הלכו בעקבותיה. בינתיים נועצתי במר בן-גוריון לגבי הצעת ההחלטה העברית והוא אישר אותה, אולם לונדון ביקשה לקבל את הנוסח המלא. כאשר התקבלה החלטת "בילטמור", שיניתי את דעתי לגבי הנוסחה ההחלטית, שכן (א) ללא נוסחה החלטית סמכותית לא יהיה מנוס ממבוכה; (ב) המפלגות הציוניות בארץ-ישראל החלו כל אחת לנסח את מטרותיה המדיניות. מפא"י, למשל, כללה בהחלטתה את נוסחת "קומונוולת יהודי". רווחה ההרגשה, כי התנועה לא תוכל ללכת הלאה מבלי להכריז על יעד מדיני כלשהו.

הנהלת הסוכנות נקלעה לבעיה לא קלה. בשלב זה חזר מר בן-גוריון לירושלים. דעתו היתה כי תחת לפרסם תוכנית מדינית מלאה, שעלולה לא להתגשם, ושעדיין לא הבשיל זמנה, מוטב לנצל את היתרון שנבע מן העובדה כי התקבלה החלטה בארצות הברית, ולפיכך יש לדגול באותה החלטה.

דר' סנטור הביע דעתו⁵ נגד "קומונוולת יהודי". הוא צידד במדינה דו-לאומית או במשטר של "פריטט". דר' רופין היה שותף לדעת דר' סנטור, פחות או יותר. קפלן היה בעד, אבל הביע ספק אם אכן הבשילה השעה לפרסם הצהרה בנושא זה. דר' סנטור הבריק לדר' הקסטר,⁶ למר קרפף⁷ ולגב' ג'קובס⁸ בארצות הברית ושאל אם עליו להתפטר, אולם הם השיבו בשלילה. ההחלטה התקבלה על ידי כל המפלגות המיוצגות בוועד הפועל הציוני המצומצם.

אילו התיימרה ההחלטה להיות מצע שנשקל בוהירות עד תום, כי אז מוצדק היה להצביע על סתירות וניסוחים סתומים בו. אולם המטרה היתה לשרטט בקווים כלליים ולהדגיש עיקר יסוד אחד או שניים. ההחלטה כוללת שלושה משפטים ובין הפסוק השני והשלישי יש כמדומה סתירה. או, בכל אופן, חוליה חסרה. ההחלטה קוראת לשני שלבי התפתחות. אחד שבו יינתן הפיקוח על העלייה ועל ההתיישבות בידי הסוכנות היהודית, ואחד שלפיו המדינה היהודית קמה ונטלה לידיה תפקידים אלה מן הסוכנות; או בפרשנות שונה, שהעלייה וההתיישבות יישארו תמיד ברשות הסוכנות היהודית אפילו לאחר הקמת המדינה או ה"קומונוולת יהודי".

הפסוק הראשון אומר, כי אין התנועה הציונית יכולה לסמוך על גוף חיצוני כלשהו, אשר יפקח על העלייה מתוך הכרה בצרכים היהודיים. פירושו של דבר,

5 בישיבת הנה"ס ב-14.6.1942, ר' לעיל מסמך 16.

6 מוריס הקסטר (1891-1990). עסקן, נדבן, מרצה באוניברסיטת הרוורד ופעיל בארגוני סעד יהודיים בארה"ב. מנהל מגבית החירום לא"י וחבר לא-ציוני בהנה"ס המורחבת 1929-1938. נשיא "אגרו-ג'וינט" מ-1942. ממייצגי הסוה"י לפני ועדת פיל.

7 מוריס ג'וזף קרפף (1888-1964). פסיכולוג. פעיל בעניינים יהודים. נשיא המועצה הארצית של ארגוני עובדה סוציאלית יהודים. חבר לא-ציוני בהנה"ס 1930-1945.

8 רוז ג'קובס (1891-1975). עסקנית ומנהיגה ציונית בארה"ב. נשיאת "הדסה" 1930-1937. חברת הנה"ס בניו-יורק 1937-1946.

שהעלייה וההתיישבות חייבים להינתן בידי היהודים עצמם. שנית, כי לגבי התנועה הציונית ארץ-ישראל היא ארץ שחייבת להפוך למדינה יהודית. במילים אחרות, שהמטרה היא הקמת "קומונוולט יהודי". כיצד יושג יעד זה – האם בשני שלבים או באחד – שאלה זו טרם נשאלה – (מר מרקס: האם נשמעה תגובה ערבית כלשהי להחלטה?) – לא. אולם היתה תגובה להצהרת מר ווילקי. ערבים רגישים לא למה שאומרים היהודים, אלא למה שאומרים האנגלים והאמריקנים. עלי להודות, כי היתה זו הפתעה נעימה לקרוא את הצהרת ווילקי, שכן לא ידעתי אם הצלחנו להרשימו בביקורו בירושלים. מר ווילקי המטיר שאלות אין ספור ולא הניח לי לנסח באוזניו דברים על עבודתנו ומטרותינו.⁹ אני לא קיבלתי תגובה כלשהי ממר ווילקי על מה שאמרתי לו, להוציא שני עניינים. (א) הסבל היהודי בעולם ועתידם של היהודים באירופה – על זה אמר ווילקי שהדברים ידועים לו; (ב) הבהרתו לו היטב כי אין שום טעם לבקש מן הערבים להסכים לעלייה נרחבת, ועם זאת כי אנו איננו צופים לסכסוך מתמיד עם הערבים, שכן בכל שלב בעבר הם הגיעו לכלל השלמה עם היישוב היהודי כמות שהוא. על זה השיב מר ווילקי, כי עניין זה ברור לו וציין כי שום מדינאי אמריקני שפוי לא יצדד בהכנסת חמישה או עשרה מיליון מהגרים לארצות הברית, אולם... וכאן הפסיק ולא השלים את הפסוק. אחר כך שאל אותי ווילקי מדוע עניין העלייה בארץ-ישראל לבש אופי גזעי. הסברתי לו כי ארץ-ישראל היתה ארץ יהודית. היהודים הוגלו והערבים התיישבו בה, ועכשיו היהודים שבים לארץ וכו'. הערבים הקימו רעש גדול סביב ווילקי במהלך ביקורו בבגדאד. הם התרשמו כי עלה בידיהם להעבירו לצדם. כאשר הוא השמיע את הצהרתו בארצות הברית הם הוכו בתדהמה. ערביי ארץ-ישראל הגיבו גם לתגיגות יום הצהרת בלפור האחרון. לפי מידע שהגיע לידינו, מחלקת האינפורמציה של ממשלת ארץ-ישראל היא שעודדה אותם בכך – (פרופ' ניימיר: אולי רצוי שניזום שאילתה לפרלמנט) – (לורד מלצ'ט: השאלה היא האם נכון עשינו בשלב הנוכחי בדרישה ל"קומונוולט יהודי", או שמא הרחקנו לכת ואנו מועדים לכישלון? נראה לי, כי כמה מדינאים בבריטניה ובארצות הברית נוטים לתוכנית המדינה היהודית במסגרת האימפריה הבריטית או במסגרת הפדרציה הערבית) – אם נאתגר עכשיו את הממשלה בשאלת המדינה היהודית תהיה התשובה שלילית.

הנציב העליון מודאג מאוד מעמדת הממשלה [בלונדון] לגבי ה"ספר הלבן". הוא ניסה כמה פעמים ללחוץ על משרד המושבות כדי להשיג אישוש למדיניות ה"ספר הלבן". עצם העובדה שהוא ביקש אישוש שכזה מלמדת על חוסר ביטחון בעמדתו. הוא קיבל את ההחלטה לשחרר את עצירי "דריין" ואת ההחלטה להקים את הגדודים

העבריים בתחושת עלבון אישי, ועלבון זה החריף בשל העובדה כי על הקמת הרגימנט נודע לו משידורי הרדיו.

אולי מן הראוי שאדווח לכם על עמדת מר קירברייד לגבי עתיד ארץ-ישראל. מר קירברייד, הנציג התושב בעבר הירדן, היה אחד מקציני לורנס במלחמת העולם הראשונה, הוא שולט היטב בערבית ולכן מפתיע למדי שהוא מצדד בעמדת היהודים. הוא ניסה לעבד סינתזה של התוכניות השונות.

יום אחד נועד עימי אחד מאנשי האמיר עבדאללה וסיפר לי כי קירברייד זימן אותו אליו ושאל מה מתרחש בסביבת האמיר.

מתקיימים שם דיונים מדיניים רבים, אמרתי לאיש זה, אבל האמיר אינו שותף להם. מדוע הוא יושב בשקט בחיבוק ידיים?

האיש של האמיר השיב לי, כי קירברייד מתעלם מהאמיר. הוא דן בעניינים ערביים עם נורי סעיד וגם עם מר וילקי מבלי לערב את האמיר. מר קירברייד סיפר לו, כי בדיונים הועלו כמה אפשרויות: (א) חלוקה לפי תוכנית פיל או לפי תוכנית [ועדת] וודהד; (ב) כל מיני תוכניות פדרטיביות. (ג) ארץ-ישראל כמדינה המבוססת על "פריטט" בשיוויון מספרי במסגרת פדרציה. מר קירברייד אמר, כי הוא מצדד באפשרות האחרונה. "הספר הלבן" לא נזכר באף אחת מהתוכניות הללו. האיש של האמיר שאל את מר קירברייד כיצד תושג הסכמה לתוכנית, ונענה כי הערבים יצטרכו להסכים לה, אחרת לא תהיה פדרציה כלשהי. האיש של האמיר שאל אחר כך האם הצרפתים יסכימו להקמת פדרציה שתכלול את סוריה. מר קירברייד ענה, כי בשלב זה הבריטים חייבים להשביע את רצון הצרפתים, אולם אחרי המלחמה המצב ישתנה. היהודים זקוקים לארץ ישראל כדי לחיות, ואילו הצרפתים זקוקים לסוריה לצורך יוקרה; אין להם שום אינטרסים חיוניים.

את כל הדברים האלה שמעתי מפי האיש של האמיר.

סמוך לצאתי ללונדון נועדתי עם מר קירברייד והתרשמתי, כי מה שאמר לי האיש של האמיר על שיחתו עמו היה נכון בעיקרו, מלבד סדר האירועים: לא קירברייד ביקש לשוחח עם האיש של האמיר, אלא האמיר הוא ששלח את האיש שלו אל קירברייד כדי להיוודע מה מתרחש.

מר קירברייד אמר לי, כי "הספר הלבן" אינו מדיניות. הוא נמנה עם המימשל הבריטי וגא על כך, אולם כאשר הוא נתקל בבעיה עליו להתייחס אליה "בראש פתוח", והוא אינו יכול לראות ב"ספר הלבן" פתרון כלשהו. כאשר ערבים באים אליו ומשוחחים איתו, הוא אומר להם כי אחדות ערבית במובן הרחב של המושג אינה אלא אגדה. המדיניות המעשית היחידה היא לאחד את ארץ-ישראל, סוריה, לבנון ועבר הירדן. אולם התוצאה של איחוד כזה אינה יכולה להיות מדינה אחת. אי אפשר למחוק את ההיסטוריה של עשרים השנים האחרונות. כל אחת מארבע המדינות ובעיותיה שלה.

הפתרון יהיה פדרציה בתנאי שכל הארבע יסכימו לה, אולם יש מוקש אחד: היהודים נמצאים בארץ-ישראל ועל הערבים לקבל את ארץ-ישראל לתוך הפדרציה. אם היהודים יפסלו את התוכנית המוצעת, יאבדו הערבים גם את ארץ-ישראל וגם את הפדרציה. בנקודה זו – אמר לי קירקברייד – אנשי שיחי הערבים מתחילים להרהר ואז הוא אומר להם, כי כדי להגיע לכלל הסכם עם היהודים עליהם להשביע את רצונם במשהו יסודי: היהודים זקוקים במקום לחיות בו, ופירושו של דבר הגירת יהודים לארץ-ישראל. בנקודה זו מניפים הערבים זרועותיהם בחרדה ואומרים שלכך אין הם יכולים להסכים. קירקברייד שואל אותם מה הפתרון והם עונים: "הספר הלבן". מר קירקברייד שואל מה ביטחונם כי "הספר הלבן" יישאר כנתינתו אחרי המלחמה. הם עונים כי זו "המדיניות הסופית" של ממשלת הוד מלכותו. על זה אומר להם קירקברייד, שהוא כבר ראה עד כה שש תוכניות של "מדיניות סופית" של ממשלת הוד מלכותו. הערבים טוענים, כי את ארץ-ישראל יש להוציא ממסגרת הפדרציה ועל זה אומר להם קירקברייד כי אם כך, כל תוכנית הפדרציה תתבטל. הכללת סוריה בפדרציה עלולה להיות בעייתית בדיוק כהכללת ארץ-ישראל, ואם הם יתחילו לוותר על מדינות האמורות להיכלל בפדרציה, התוצאה הסופית תהיה אפס. הערבים משיבים כי אם כך, יש לדחות את העיסוק בנושא זה עד לאחר המלחמה. קירקברייד מחזיר להם, כי בכך הם חושפים את טיפשותם: בהתכנס ועידת השלום תהיה יד היהודים על העליונה, שכן תהיה בידיהם תוכנית מוכנה, מה שאין כן הערבים. אשר לגורי סעיד, מר קירקברייד אמר לי כי אין מקום לדבר על איחוד עם עיראק. המדבר מפריד בין מדינות ערב ועיראק ואין כל אחדות אינטרסים בין עיראק והמדינות האחרות. העיראקים יהיו טרודים עד למעלה ראש בבעיותיהם שלהם. מר קירקברייד הירצה לפני קבוצת יהודים ובתוכם דר' מגנס ויהודים אמריקנים אחרים, והם התרשמו לטובה מהצעותיו. אני סבור כי היתה זו איוולת מצד יהודים להפגין נכונות לקבל תוכנית פדרטיבית ממין זה. האם יעלה על הדעת, כי פקיד מדיני רם דרג שכזה ישוחח איתי, או ייפגש עם קבוצת יהודים לשיחה על עתיד ארץ-ישראל, ללא ידיעת ממשלתו?

יש עוד איש אחד, דה-גורי¹⁰ שמו, מכוויית, המשמיע דעות דומות לדעות קירקברייד. אם שני אלה משמיעים את דעותיהם בחוגי הממשלה, תבוא עליהם ברכה. אם הם באמת יצליחו להביא לידי ביטול "הספר הלבן" בתוקף המדיניות הרישמית, ולקיום עלייה רבתי עד כדי שיוויון מספרי, שפירושו בין חצי מיליון למיליון יהודים, זה יהיה הישג אדיר. היהודים לא יצטרכו להתחייב כי לעולם לא יתרבו מעבר לשוויון – ילודה אינה ניתנת לשליטה – אולם דבר אחר לגמרי הוא אם קירקברייד רוצה שזו תהיה המדיניות היהודית, שכן פירושו של דבר שהצעותיו

10 ג'רלד דה-גורי, יועץ בריטי לעוצר של עיראק.

יהיו התביעה היהודית המקסימלית. לדעתי זה יהיה אסון. מר קירקברייד אמר, כי רצונו שגוף יהודי בעל השפעה יקבל את הצעותיו, ובתוך כך אמר שברור לו כי אני לא אקבל אותן שכן אני "קיצוני". ענתי לו, כי אם הוא סבור שאני קיצוני הרי שמעולם לא נפגש עם קיצוני כלשהו וכי אינו מבין שאני מייצג את הרוב המכריע של היהודים.

שאלתי את מר קירקברייד מי יציא לפועל את המדיניות שהוא מציע ומי יערוב לה. הם ודאי לא יוכלו לסמוך על המימשל הבריטי. מר קירקברייד אמר, כי אין הוא צופה שהמימשל הבריטי יתמיד. אני טענתי באוזניו, כי שוויון מספרי ושוויון מדיני אינם עולים בקנה אחד. שוויון מדיני פירושו מבוי סתום מדיני, ואז אמר מר קירקברייד שני דברים: ראשית, העלייה לא תוסדר באופן "אוטומטי" אלא תוכפף להסכם מוקדם. שנית, בהקמת הפדרציה יהיה צורך שמעצמה זרה כלשהי תהיה היוזמת. זו אינה חייבת להיות בריטניה. אפשר שזו תהיה ארצות הברית או גוף בינלאומי כלשהו. אמרתי לו, כי איני מסכים עמו, אבל אני שמח להיווכח שהוא נותן דעתו לבעיות אלה ועודדתיו להמשיך בכך. הבהרתי לו, כי שליטה על העלייה אין פירושה רק הבאת יהודים לארץ-ישראל, אלא גם ארגון התעשייה, החקלאות וכו' לצורך קליטתם. מר קירקברייד אמר, כי תחומי פעילות אלה יהיו ברשות כל אחת מחברות הפדרציה, לא ברשות הממשלה הפדרלית. הוא הביע דעתו, כי בראש הפדרציה יעמוד מלך, והמועמד שלו הוא העוצר של עיראק. על שאלתי מה ייעשה באמיר עבדאללה, השיב כי הם ימצאו לו תפקיד אחר כלשהו.

הישגי הגיוס

משה שרתוק: בצאתי את ארץ-ישראל היה היישוב היהודי נתון ברגשות מעורבים. מצד אחד הורגשה הקלה רבה משחלפה הסכנה של צבא רומל – ניצחונות גנרל מונטגומרי עוררו התלהבות עצומה. מצד אחר, מורגשת חרדה עמוקה נוכח זוועות אירופה הנאצית.

אף שהחזית מתרחקת יותר ויותר מארץ-ישראל, הגיוס לצבא הבריטי נמשך. בדרך כלל, הגיעה ההתנדבות לצבא לשיאה דווקא בתקופות של סכנה גוברת. כך אפוא לאחר הנסיגה החמורה של הצבא הבריטי בחזית לוב, עלה מספר המתגייסים – גברים ונשים – מ-550 במאי ל-900 ביוני ול-1,900 ביולי. אולם הניצחונות לא החלישו את ההתנדבות לשירות הצבאי. קודם כל, התארכות קווי תחבורה של הצבא מצריכים כוח אדם נוסף בדחיפות. שנית, קיים רצון עז להשתתף במיתקפה, מה גם שהסכנה למזרח התיכון לא חלפה לחלוטין.

כאשר יצאתי למסעי ללונדון לפני שבועיים, הגיע מספר המתגייסים היהודים לצבא הוד מלכותו ל-19,000, והוא יגיע בוודאי ל-20,000 לפני תום השנה. מספר האנשים העוסקים בהגנת הארץ פנימה, כולם בפיקוד צבאי – עולה על 7,000, ובנוסף משרתים כ-1,000 יהודים ארץ-ישראלים בצבאות שונים של בעלות הברית. מספר המגויסים מגיע אפוא ל-28,000.

את החיילים המשרתים בצבא הוד מלכותו אפשר למצוא בכל השירותים. אזכיר תחילה את הנשים: 2,000 משרתות בא.ט.ס. ומהוות 98% מכלל המתגייסות הארץ-ישראליות. הן מהוות גם רוב ניכר מכלל המתגייסות במזרח התיכון. מבין הגברים התגייסו 1,600 לחיל האוויר המלכותי וכמה מאות לצי המלכותי, שהחל לגייס ארץ-ישראלים רק בזמן האחרון. כל השאר משרתים בצבא ביחידות רגלים, תותחנים, הנדסה, הובלה, חיל חימוש, קשר, רפואה ועוד.

הגיוס לצבא ולא.ט.ס. מתאפיין בהקמת יחידות יהודיות טהורות, אם גם לא בשם מפורש. יש היום כארבעים יחידות כאלה במזרח התיכון, רובן בגודל פלוגה, ומספרן גדל והולך. כל דרגות הפיקוד פתוחות לפני הארץ-ישראלים וכתריסר פלוגות כבר נתונות בפיקוד יהודי. יש היום למעלה ממאתיים קצינים יהודים ובתוכם עשרים קצינות בא.ט.ס. הפקודות ביחידות היהודיות מנוסחות באנגלית, אבל שפת היומיום בהן עברית. הפקודות וההודעות השונות מודפסות בשתי השפות.

1 מתורגם מפרסום של משרד הסוה"י, לונדון, פורסם ב-21.12.1942.

התביעה היהודית להקמת כוח לוחם יהודי לאומי לא נענתה, ואף על פי כן ארץ-ישראל היא הארץ היחידה שבה ניתן ליהודים לשרת יחד כיהודים ולשאת באחריות צבאית יחד כיהודים. העיקרון שמכותו הוקמו יחידות יהודיות טהורות לא נקבע רק מתוך היענות לרגשותיהם של החיילים היהודים. התברר כי הוא מגביר את יעילות השירות הצבאי.

באחרונה הוסכם, בתגובה לתביעות נחרצות, לצרף את יחידות הרגלים שבמקורן נועדו להגנת ארץ-ישראל, לגדודים. אולם אכזבה רבה נגרמה עקב ההחלטה להועיד גדודים אלה לתפקידים מישניים ולא לאמנם ולציידם במטרה לעשותם יחידות לוחמות של ממש. המאמצים לבטל סייג זה נמשכים.

היחידות הטכניות, הכוללות את מרבית המתגייסים היהודים, לא ישובו בחיבוק ידיים. פלוגות החפרים השתתפו במערכות יוון וכתרים, שם נפלו בשבי 1,400 מהם. לאור תביעותינו פורקו יחידות החפרים ששרדו ואנשיהן הועברו ליחידות רגלים וליחידות טכניות. היום משרתות עשר פלוגות יהודיות בחיל ההנדסה ובחיל ההובלה של הארמיה השמינית. יחידות ההובלה הללו מסיעות חיילים לקווי החזית ומספקות מים לצבא המתקדם. הן הצטיינו בתפקידיהן פעמים רבות וסבלו אבידות. מספר יהודים ארץ-ישראלים נפלו בקרבות כחיילי קומנדו. אחרים נהרגו כמתנדבים למשימות מסוכנות במיוחד במהלך כיבוש סוריה.

יהודי ארץ-ישראל עושים ככל יכולתם כדי להלום בהיטלר הן למען עמם והן למען האנושות החופשית. למרבה המרירות, הם לוחמים כאלמונים ויחידותיהם פזורות, אולם התביעה לריכוזן ככוח יהודי לוחם אינה פוסקת.

מאמץ המלחמה היהודי אינו מתבצע בתחום הצבאי בלבד. עבודה אדירה מתנהלת גם בחקלאות ובתעשייה כדי לספק את צורכי הצבא והאוכלוסייה. ההזמנות הצבאיות הסתכמו ב-4 מיליון ליש"ט ויגיעו ל-10 מיליון ב-1942. מעבדות האוניברסיטה העברית, מכון דניאל זיו המנוהל בידי דר' וייצמן, סדנאות טכניון חיפה, וכן גם מעבדת המדען הנודע פרופ' גולדברג,² שפעל ארבעים שנה במפעל "צייס" בגרמניה, מעלים תרומה חשובה ביותר לכוחות בריטניה ובעלות הברית.

משאבי כוח האדם, השקעות ההון, והידע המדעי המאפשרים את מאמץ המלחמה הזה, שחשיבות מיוחדת נודעת לו בגלל מיגבלות התעבורה בים התיכון, כולם פרי עליית היהודים לארץ-ישראל והתפתחות היישוב היהודי מכוח העלייה. אילו 170,000 היהודים, שבאו לארץ-ישראל בשנים 1933-1939 מארצות שעכשו הן נשלטות בידי הנאצים, נשארו באותן ארצות במקום לחיות בארץ-ישראל חיים של כבוד ולסייע במאמץ המלחמה של בנות הברית, כי אז כולם כבר היו מתים, או עדיין חיים על סף מוות כל עוד הם רתומים לשירות מכונת המלחמה הנאצית.

2 מומחה למכניקה עדינה ולאופטיקה. ממדעני תע"ש.

בנוסף ל-28,000 גברים ונשים העומדים ישירות לרשות השלטונות הצבאיים, עוסקים 15,000 פועלי תעשייה ישירות במילוי הזמנות צבאיות ועוד כ-15,000 מועסקים במחנות צבא ובבתי מלאכה צבאיים. 5,000 אחרים מועסקים בתחבורה הצבאית, ובסך הכל מדובר בלמעלה מ-60,000 איש המספקים את צורכי הצבא. 60,000 איש גברים ונשים אחרים הם עובדי תעשייה, חקלאות ותעבורה, המספקים את צורכי האוכלוסייה האזרחית.

ועדיין אין זה הכל. הארץ ומכונת המלחמה של בעלות הברית משוועות לעוד ועוד כוח אדם. בצאתי את ארץ-ישראל התמקדו שם השלטונות הצבאיים בתוכניות להגדלת כוח האדם ולייעול ניצולו לצרכים חיוניים. טכנאים ובעלי מלאכה יהודים נקראו לשירותים שונים בסוריה, עיראק, איראן, מצרים, אביסיניה ואריתריאה. הזמנות למוצרי התעשייה הארץ-הישראלית מגיעות ממדינות קרובות ורחוקות. התנובה החקלאית בארץ-ישראל מופחתת בשל מחסור בכוח אדם. לעומת זאת, יש ארצות שיהודים עדיין יכולים לצאת מהן, ואילו מחר אפשר שכבר לא יהיו בחיים. שיקולים הומניים, שיקולים של הצלת חיים יהודים, ושיקולים חיוניים של המלחמה מתלכדים יחד לכורח להציל כל יהודי שאפשר מאירופה ולהביאו לארץ-ישראל, ובכך לחזק את המבצר הדמוקרטי שהיישוב היהודי בארץ-ישראל מקיים עכשיו.³

3 ב-15.12.1942 שיגרה הנה"ס בלונדון את ההודעה הבאה לעיתונות: "מר משה שרתוק, ראש המחלקה המדינית של הסוה"י בא"י הגיע זה עתה בטיסה לאנגליה. מסיבת עיתונאים עמו תתקיים במשרד הסוה"י ב-17 דנא ב-3 אחה"צ. מר שרתוק ידון במהלך שהותו הקצרה בלונדון עם הממשלה פה בבעיות הניצול בעתיד של כוח האדם והמשאבים בא"י. לאור הדוחות האחרונים המגלים את המדיניות הנאצית להשמדת יהדות אירופה הוא ידון גם באפשרויות להצלת רבים ככל האפשר מגזר דין מוות ובייחוד בתפקיד שתוכל א"י למלא בעניין זה. מר שרתוק יסקור בקצרה את המצב בא"י ובמזה"ת וישיב לשאלות. עיתונאים יהודים מוזמנים להישאר במקום לאחר תום מסיבת העיתונאים הכללית, או יהיה מר שרתוק נכון להשיב לשאלות בעלות עניין יהודי מיוחד.

בכתבה ב"פלסטיין פוסט" ב-23.12.1942 נאמר, כי ביום הקודם דיווח הבי.בי.סי. על מסיבת עיתונאים רבת משתתפים שכנס משה שרתוק, שם אמר כי בא ללונדון כדי "לדון בהצלת יהודים רבים ככל האפשר מן הווועה הנאצית". לפי הבי.בי.סי. הביעו רבים המנוכחים פליאתם על אי יכולת ממשלות ארה"ב ובריטניה להסדיר מעבר 1,000 ילדים יהודים מאיראן לא"י דרך עיראק.

כ"ג יורדי הסירה

פרשת העשרים ושלושה

מר שרתוק: רצוני לספר לכם על פרשה שאירעה בימי שיא שיתוף הפעולה שלנו עם ה-S.O.E.² באותם ימים של קרבות ביוון ובכרתים, כאשר סוריה היתה אזור מועד לפורענות, רצו אנשי S.O.E. לעשות משהו בארץ זו. הם החליטו לפוצץ את בתי הזיקוק שבטריפולי, בהנחתם כי [במקרה פלישה] הגרמנים ירצו להסתייע בהם. הם ביקשו מן הסוכנות היהודית להעמיד לרשותם מספר אנשים למטרה זו, ואנו נתנו להם עשרים ושלושה מבחירי אנשינו. אנשים אלה נבחרו מתוך מספר גדול הרבה יותר של מתנדבים, ובכללם שלושה מבין הארבעים ושלושה שהשתחררו מכלא עכו.³ האנשים שנבחרו למשימה עברו אימונים מרוכזים ואליהם צורף מיג'ור בארנס, מומחה לחומרי נפץ. הם שאלו ללא רשות סירת מנוע של ממשלת ארץ-ישראל.⁴ הקצין הבריטי שהיה ממונה על המבצע היה מיג'ור סר אנתוני פֶלְמֶר. רב החובל של הסירה היה אחד מאנשינו, צבי ספקטור. ברגע האחרון נפל מיג'ור בארנס למשכב ולא יכול לצאת לפעולה ומיג'ור פלמר יצא במקומו. הסירה הפליגה מחיפה ב-18 במאי [1941] ומאז לא היה שום קשר איתה.

לאחר כיבוש סוריה [ביוני 1941], פעולה שגם בה לקחו אנשינו חלק מסוים, שלחנו כמה אנשים לחקור מה קרה לאנשי הסירה. נודע לנו כי אירעה היתקלות, אולם המידע היה קלוש. ההכנות למיבצע היו חובבניות למדי. אנשינו השתתפו בהתייעצויות של השלטונות הצבאיים לקראת הפעולה וייתכן כי לא עמדו די על דעתם. ההנחה היתה שבתי הזיקוק לא יהיו מוגנים, אך ככל הנראה היו שם פטרוילים. התברר לנו, כי כמה מאנשי הסירה נקברו על החוף ואחד מאנשינו גילה את המקום ומצא שם חולצה של אחד הנספים ועליה ראשי תיבות בעברית. אולם אין ספק ששם לא היו שרידיהם של כל העשרים ושלושה. ייתכן כי הסירה שהיתה עמוסה חומרי נפץ התפוצצה בשעת ההיתקלות. לימים פשטו שמועות, כי סר אנתוני פלמר נראה בפריס. כעבור זמן מה לא היה מנוס, למרבה הצער, מלהכיר באובדן העשרים ושלושה

1 מתוך הפרוטוקול המקוצר. נוכחים: דר' וליג ברודצקי, משה שרתוק, בלאנש דגדייל, ברל לוקר, פרופ' לואיס ניימר, יוסף לינטון.

2 S.O.E. - Special Operations Executive - מנהלת המבצעים המיוחדים של הצבא הבריטי.

3 ב-5.10.1939 נעצרו 43 (המ"ג) חניכים ומדריכים בקורס מפקדים של ה"הגנה", שהתקיים ביבנאל, כאשר צעדו משם למחנה האימונים שבג'זערה. הנעצרים הועמדו למשפט צבאי שגור עליהם עשר שנות מאסר ועל אחד מהם מאסר עולם. כולם שוחררו בפברואר 1941.

4 סירת משמר של משטרת א"י, "ארי הים".

ואנו ניצבנו מול עשרים ושלוש המשפחות השכולות. היה עלינו להקציב להן תמיכות. כמה מהאנשים היו נשואים, אחרים תמכו בהוריהם. ביקשנו מאנשי S.O.E. להוון את התמיכות, אולם לא עלה בידינו להשיג מהם אישור בכתב.⁵ כעבור זמן רב למדי בא לורד גלנקוונר לארץ-ישראל והסכים לתת מכתב אישור – שאותו ניסח אוברי איבן⁶ – שכלל המלצות נדיבות ביותר. המכתב הדגיש את האופי המסוכן של המשימה ואת אומץ לבם הרב של המתנדבים, וציין כי מפקד הפעולה היה סר אנתוני פלמר. לפני צאתי מהארץ חתמתי על עשרים ושלושה מכתבים למשפחות השכולות.⁷

פגישה עם קולונל סטנלי⁸

מר שרתוק: דר' ברודצקי ואני נועדנו עם קולונל סטנלי. מצאנוהו לבדו. דר' ברודצקי פתח והסביר מדוע לא נכח בפגישה הראשונה. היה ברור, שקולונל סטנלי סבור כי מדובר בפגישה פורמלית בלבד וכי כוונתנו לדון בבעיות מעשיות עם סר ויליאם בטרשיל במועד מאוחר יותר. קולונל סטנלי התעניין בפרטי מסעי ללונדון ואחר כך במצב בארץ-ישראל ובמהלך הגיוס לרגימנט הארץ-ישראלי. בנושא האחרון עניתי לו, כי הגיוס נמשך אולם אנו צופים קושי בהיענות נרחבת לגיוס משום שמהותו של הרגימנט לא ברורה. הצהרת השלטונות האחרונה בנושא זה לא היתה מבטיחה, ואין ספק כי לא היה בה לעודד התנדבות. הרושם שנוצר הוא כי הרגימנט ימשיך למלא תפקידים סטטיים כשל פלוגות "הבאפס" ולא יצוייד בנשק כיחידה לוחמת. קולונל סטנלי שאל האם לא היה בסופה של אותה הצהרה פסוק על עתיד הרגימנט. עניתי לו, כי יהודי ארץ-ישראל למדו להבין היטב משמעותן של הצהרות. עוד אמרתי, כי השלטונות הצבאיים לוחצים עלינו בהתמדה לספק אנשים לשירותים טכניים ולא לחיל רגלים. הצבעתי גם על התמיכות הבלתי מספיקות למשפחות החיילים, העומדות למכשול להתנדבות. מסרתי לו את איחולי עמיתיו בירושלים להתמנותו לתפקידו החדש ואחר כך הבעתי דעתי, כי יהודי ארץ-ישראל ויהודי העולם כולו יהיו מרוצים מאוד ממה שאירע בפרלמנט אתמול.⁹

5 הכוונה לאישור שהכ"ג, שלא היו מחויילים לצבא הבריטי, נפלו במלאם משימה צבאית.

6 אבא אבן (1915–2002). בשנות מל"ע–2 קצין ביון במפקדות הצבא הבריטי בקהיר ובי-ם ועובד המרכז המזרח-תיכוני ללימודים ערביים שהקימו הבריטים בי-ם. בתוך כך עמד בקשר עם אישי הנח"ס. בספטמבר 1946 הצטרף למחלקה המדינית של הסוה"י. לימים שגריר בווינגטון ובאו"ם, ח"כ ושר חוץ.

7 ר' לעיל מסמך 174.

8 אוליבר סטנלי (1896–1950). שר המושבות 1942–1945.

9 ב-17.12.1942, לאחר ששר החוץ אידן קרא בפרלמנט את הצהרת בעלות הברית שגינתה את פשעי הנאצים, וקבעה שהפושעים יבואו על עונשם, שאל הצייר היהודי סידני סילברמן את השר אם הממשלה דנה עם בנות בריתה "בעניין אמצעי עזרה קונסטרוקטיבים שאפשר לנקוט בהם מיד". אידן ענה: "הוא עניין של קושי גדול במיוחד. אנו נעשה כל שביכולתנו להקלת הוועות,

קולונל סטנלי אמר כי לא נכח אמש בפרלמנט, אולם שמע שהיה זה אירוע מרשים. הבהרתי לקולונל סטנלי, כי הכל שואלים עכשיו איזה אמצעים ניתן לנקוט להצלת היהודים, ואחר כך דיברתי על האיסור.¹⁰ קולונל סטנלי השיב, כי הם הבהירו את עמדתם בפגישות קודמות וכי בינתיים העניק סרטיפיקטים לבולגריה. אמרתי לו כי סרטיפיקטים אלה הוקצו לילדים, אך אנו מבקשים להציל גם בוגרים. קולונל סטנלי אמר כי הוא ממתיך למידע מארץ-ישראל על אפשרויות הביצוע של העניין הבולגרי. התרשמתי בברור מדבריו, כי הוא השיג משהו ממשי שהצריך את אישור קבינט המלחמה – (פרופ' ניימיר: מה יהיה הצעד הבא?) – אנו ניוועד עם סר וויליאם בטרשיל.

הפגישה עם קולונל סטנלי נקטעה בגלל פגישה אחרת שלו, אולם הספקתי להעלות בפניו את שאלת המחסור בכוח אדם בארץ-ישראל.

אך חוששני שמה שאנו יכולים לעשות הוא בהכרח קליל". הציר גיימס רוטשילד אמר: "הריני מביע מעומק לבי הנרגש את רגש התודה הכן הממלא את נתיניו היהודים של הוד מלכותו בארץ זו, ובכל רחבי הקיסרות, על הגנאי הישר והגמרץ שהוכרו על ידי מר אידן. רבים מנתיני הוד מלכותו נמצאים בארץ זו, במעט או בהרבה, במשך דור אחד ולולא חסד אלוהים יכלו הם עצמם להיות כיום בין הקורבנות של הברבריוס הנאצי". הציר מק-גוברן שאל אם כל אלה שיצליחו להימלט משטחי הכיבוש הגרמני יתקבלו בסבר פנים יפות בתחומי האומות המאוחדות. אידן: "ודאי. רצוננו לעשות כל מה שאנו יכולים. גלוי הדבר, כי יש שאלות ביטחון ידועות שיש להתחשב בהן, אבל יהיה זה רצון האומות המאוחדות להבטיח ככל יכולתן מקלט לאנשים אלה. קיימים קשיים גיאוגרפיים ואחרים עצומים בעניין זה".

הציר קלוז שאל אם יכול בית הנבחרים לקום ולעמוד דומייה לאות מתאה על "הברבריוס המגואל". היו"ר השיב כי זהו עניין לבית הנבחרים עצמו – "ואז קמו כל הצירים וכל הנוכחים ועמדו דומייה כמה רגעים" ("דבר" 20.12.1942).

10 איסור כניסת פליטים משטחי האויב לארץ-ישראל.

הקשרים עם S.O.E.

מר שרתוק: ממשלת ארץ-ישראל התייחסה תמיד בשלילה לקשרינו עם ה-S.O.E., אולם לצבא הבריטי היו שיקולים שגברו על שיקולי הממשלה. אני סבור, שמשרד המושבות הוא האחרון שעשוי להחיות את הקשרים הללו. הסיכוי הטוב ביותר להשיג זאת הוא בשיחה גלויית לב עם לורד גלנקונר. אם דבר זה יעלה חרס, נצטרך לפנות למשרד המושבות.

1 מתוך הפרוטוקול המקוצר. נוכחים: דר' זליג ברודצקי, משה שרתוק, ברל לוקר, פרופ' לואיס ניימיר, לוי בקשטנסקי, יוסף לינטו.

הספר הלבן

סר וולטר סמארט²

מר שרתוק: סר וולטר וליידי סמארט ביקרו לא מכבר בארץ-ישראל. הם הביעו רצונם לבקר בכמה יישובים. ליאו כהן אירגן להם סיור. במעלה החמישה הוא הצביע לפנייהם על ההרים סביב ואמר, כי הם לעולם לא יעובדו כמו השטח שעליו הם עומדים עכשיו. ליידי סמארט שאלה מדוע, והוא הסביר לה שהרים אלה נמצאים ב"אזור האסור"³. על כך הגיבה ליידי סמארט: "ואני חשבתי ש'הספר הלבן' כבר התבטל!" בשלב זה שינה סר וולטר את נושא השיחה. כעבור זמן מה ביקרתי אצל סר וולטר עם ראובן זסלני בקהיר. סר וולטר התעניין בתוכניותינו לאחר המלחמה ואנו הרצינו את השקפותינו. סר וולטר לא חזר אז על תגובתו השיגרתית לדברי על קליטת שני מיליון יהודים, ולא אמר שהארץ קטנה מדי. הוא רק שאל כיצד ניחלץ מ'הספר הלבן' ובעצמו השיב, כי אנגליה תוכל לדבר עם הערבים על נושא זה אם ארצות הברית תפנה תחילה אליה ותאמר שהיא רוצה בביטול "הספר הלבן".

הגנה על תקנת הקרקעות

מר שרתוק: הממשלה מינתה ועדה בראשות מר קרוסבי⁴ לברור שאלת ההגנה על תקנות הקרקעות. הוועדה זימנה עדים וביניהם נציגי הקרן הקיימת לישראל וחברת פיק"א. התוצאה הסופית היתה, שהתקנה בוטלה לגבי אזור A אבל חלה על האזור החופשי.⁵ בכך הוציאה הוועדה את המרצע מן השק, שכן עד כה טענה הממשלה שהחוק כלכלי במהותו ולא מדיני – (פרופ' ניימיר: אני מציע לפנות למשרד המושבות ולבקש שיורו לנציב העליון לאפשר רכישת קרקעות באזור החופשי לאור הרכישות הערביות הרבות שם) – אין קושי לבקש, אבל ספק אם נענה. הנציב

1 מתוך הפרוטוקול המקוצר. נוכחים: דר' זליג ברודצקי, מ"ש, ברל לוקר, פרופ' לואיס ניימיר, לורד מלצ'ט, סיימון מרקס, לוי בקשטנסקי, יוסף לינטון.

2 וולטר סמארט, יועץ לענייני המזרח במשרד הבריטי בקהיר ובשגרירות הבריטית שם 1929-1945.

3 חוק הקרקעות המנדטורי, שפורסם בפברואר 1940 בעקבות "הספר הלבן" שפורסם במאי 1939, הגדיר אזורים בא"י שבהם נאסרה או הוגבלה רכישת קרקעות על ידי יהודים.

4 מושל מחוז לוד הכולל את תל אביב-יפו.

5 אזור A אסור במכירה למי שאינו ערבי וחל על כ-65% משטח א"י. האזור החופשי מותר במכירה ליהודים וערבים גם יחד, כ-5% משטח א"י. התקנה באה להגן על זכויות הארסים שעובדו את האדמות באזור זה.

העליון סירב לאשר [לנו] רכישת 15,000 דונם בשטח שבין צפת וטבריה אף כי לבעלי הקרקע הערביים יש שם 30,000 דונם וקרקעות נוספות במקום אחר. בעלי הקרקע הערביים ביקשו להשתמש בכסף שיקבלו עבור המכירה לפיתוח אדמותיהם, וסירובו של הנציב העליון היה בעוכרי הערבים והמתיישבים היהודים כאחד.

מ"ש לא השתתף בדיון שהתנהל להלן בשאלת "מדיניות ההשמדה". ברל לוקר הביע צערו על שמר אידן ולא ראש הממשלה יקבל את פני המשלחת היהודית בנושא זה. כמה מן הנוכחים אמרו כי בשיחה עם אידן יש להדגיש שרק א"י תוכל לקלוט את הפליטים.

ילדי טהרן

הבריקי אם קיבלת 1,000 ליש"ט שנשלחו מירושלים. משתדל להשיג כסף פה. הסעה בים תלויה בקהיר.² התקשרי עם קולונל רוס המייצג את מינהל הסיוע לפליטים. עושה פה כל מה שאפשר. אהבה. משה שרתוק.

1 נראה כי זה מברק תשובה למברק צ"ש מטהרן ללונדון, שלא אותר.

2 הסעת "ילדי טהרן" דרך האוקיינוס ההודי ותעלת סואץ לא"י. ב-7.3.1965 כתב מ"ש בעניין זה למאיר אוהד - מילדי טהרן, מחבר הספר *יזכור לילדי טהרן* - בתשובה למכתבו: "כשהייתי בלונדון בחורף 1942-1943 לא טיפלתי בהעברת ילדי טהרן לארץ ביבשה, דרך עיראק, אלא עשיתי מאמץ להשיג מן האנגלים אונייה להעברתם בים. מאמץ זה, כידוע לך, הוכתר בהצלחה. אשר להעברה ביבשה, בזאת עסקתי בירושלים בסתיו 1942, כשרק נודע לנו על ריכוז הילדים בטהרן, אך ממשלת המנדט הודיעה כי עיראק מסרבת לתת להם רשות מעבר. לכן נסעה צפורה לטהרן כדי לסייע לסידור מחנה חורף שם".

הצלת ילדים

סודי

הצלת פליטים יהודים

פרופ' ניימיר: כאשר אני ומר שרתוק נועדנו עם סר הרברט אמרסון ועם דר' קולמן,² העלינו אפשרות פנייה להיטלר³ בבקשה שיתיר יציאה של 50,000 ילדים יהודים. דר' קולמן חייב רעיון זה, אבל סר הרברט הביע ספק לגביו. אני סבור כי זוהי הצעה מעשית, שאותה תוכל המשלחת⁴ להעלות.

מר שרתוק: אני סבור שהצעת פרופ' ניימיר ראוייה מאוד. אני גם מסכים עם הרעיון כי יש לכלול גם את יהדות רוסיה. זו תהיה פעם ראשונה של היווצרות קשר עם היהדות הרוסית מאז עשרים וחמש שנה.

בפגישתי עם מר קייסי⁵ דנתי בפרשת הילדים בטהרן, החיים שם במצוקה רבה. טענתי לפניו כי אף שאין בנמצא אוניות להסעת הילדים האלה, עובדה היא כי נמצאו אוניות להסעת עולי רגל למכה. מר קייסי אמר לי, כי קהיר מטפלת בבעיה אלא שאין זו הבעיה היחידה המעסיקה אותם, שכן עליהם לדאוג לכ-11,000 פליטים [באיראן] והשאלה היא מניין ימצאו להם אמצעי תעבורה ולאן ניתן להביאם. אולם במקרה של הילדים שלנו הבעיה היא אך ורק ההסעה. יהיה חבל מאוד אם לא ייאמר בהודמנות זו,⁶ כי התשובה ההיסטורית לבעיה היהודית, התחזרת ועולה, היא להתחזר ליהודים את ארצם. כל דבר אחר יהיה ברכה לבטלה.

1 מתוך הפרוטוקול המקוצר. נוכחים: דר' זליג ברודצקי, משה שרתוק, ברל לוקר, פרופ' לואיס ניימיר, סיימון מרקס, לוי בקשטנסקי, יוסף לינטון.

2 גוסטב קולמן. אורח שווייץ. סגנו של אמרסון בוועדה הבין-ממשלתית לפליטים (ר' פורת, עמ' 211, 376).

3 כלומר, שהוועדה הבין-ממשלתית לפליטים תפנה להיטלר בעניין זה.

4 מן הפרוטוקול המקוצר עולה, כי מדובר בהרכבת משלחת ייצוגית יהודית שתפנה לממשלת בריטניה, או לוועדה הבין-ממשלתית לפליטים, בעניין הצלת יהודים מן הנאצים. מן הפרוטוקול המקוצר של ישיבת הנה"ס ב-23.12.1942, שבה נכח מ"ש אך לא דיבר, עולה כי המשלחת, שבין חבריה היו סיימון מרקס, דר' ברודצקי, ג'יימס רוטשילד והרברט סמואל, נועדה עם שר החוץ אידן ביום זה בבוקר, או ביום הקודם. דובר על פיגוי פליטים יהודים מספרד וחילוץ 60,000-70,000 יהודים מבולגריה.

5 מידע על פגישה זאת לא אותר.

6 נראה, שמדובר בפגישת המשלחת היהודית הייצוגית עם נציגי הממשלה הבריטית.

הרצאה בפדרציה הציונית

אני מאשר את הצעתך במכתבך אלי ב-16.12.1942 בדבר הרצאתי לפני הוועד הפועל של הפדרציה הציונית באנגליה ב-5 בינואר. אודה לך אם תיידע אותי אם מדובר בנאום חופף להרצאתי בוועדה המדינית של הפדרציה הציונית ביום ב' שעבר, או אם רצונך שארחיב בכמה נקודות ובאיזה מהן.

מ.ש.

1 לוי בקשטנסקי, עו"ד. יליד רוסיה 1904. בוגר "לונדון סקול אוף אקונומיקס" 1926. מוזכ"ל הפדרציה הציונית בבריטניה ואירלנד מ-1929. חבר ועד שליחי הקהילות מ-1935.

פגישה עם פרופ' לסקי

לסקי יקר,

באתי בשבת האחרונה ל"טרנספורט האוז"³ אולם אתה כבר עזבת. רידלי⁴ הסכים בטובו ליידע אותך שהייתי שם. מאחר שלא עלה בידי להשיגך בטלפון, אני כותב לך ומבקש לדעת היכן נוכל להיפגש. התהיה בלונדון בשבוע שלאחר חג המולד? אם כן, התוכל ליידעני איזה יום יהיה נוח לך? אשמח מאוד להתראות איתך ולשוחח ארוכות על בעיותינו.

שלך בנאמנות,
משה שרתוק

-
- 1 הרולד לסקי (1893–1950). הוגה דעות ואיש ציבור בריטי. פרופסור למדע המדינה. מן האינטלקטואלים השמאליים הבולטים באנגליה במשך למעלה מדור ומראשי ה"לייבור". הורה ב"לונדון סקול אוף אקונומיקס", שם היה מ"ש תלמידו בשנות העשרים (ר' ימי לונדון א', עמ' 121 הע' 6).
- 2 מען המכתב: "לונדון סקול אוף אקונומיקס", קיימברידג'. נראה שלרגל המלחמה עבר בית הספר מלונדון לקיימברידג'.
- 3 בית האיגודים המקצועיים בכיכר סמית בלונדון ששימש אז מטה למפלגת ה"לייבור".
- 4 לא זוהה.
-

23.12.1942

198 | מכתב אל א.פ.ד. שונפילד, קיימברידג' (אנגלית)

הזמנה להרצאה

מר שונפילד יקר,
אני מודה לך מאוד על מכתבך מאתמול ועל הזמנתך האדיבה אותי להרצות לפני
האגודה היהודית של אוניברסיטת קיימברידג'. הייתי רוצה מאוד להיענות לך, אך
למרבה הצער חוששני כי אעזוב את אנגליה לפני תחילת עונת הלימודים הבאה. צר
לי עד מאוד.

שלך בנאמנות,
משה שרתוק

הצלת ילדים

ילדים פליטים

ג'וזף שוורץ: קיבלתי אישור מווישינגטון להעברת ילדים מספרד ומפורטוגל [לארה"ב]. כמה ילדים הורשו לבוא עם אמותיהן. מדובר בכ-300 ילדים. ביקשנו מממשלת שווייץ לפנות לממשלת וישי בצרפת להוצאת 5,000 ילדים, שכניסתם לארצות הברית כבר אושרה ואנו מצפים לתשובה בתוך שבוע. עתה יש ברשותנו אשרות ל-9,000 ילדים מצרפת שבשלטון וישי, ובכלל זה 1,000 ילדים שהוקצו להם סרטיפיקטים לארץ-ישראל, ומספר זה עולה על מה שניתנן לצפות לחלץ. לגבי וישי מדובר בגילאים עד שש-עשרה ולגבי גרמניה ואוסטריה עד ארבע-עשרה.

משה שרתוק: לגבי ארץ-ישראל, הרי מה שעל ממשלת בריטניה לומר באמצעות שלטונות שווייץ הוא שהיא מוכנה לקבל 1,000 ילדים עד גיל מסוים.

ליסבון

ג'וזף שוורץ: הייתי רוצה שמר ברלס יבוא לליסבון, אבל אין טעם שיבוא לשם מיד, שכן בעיית התעבורה עדין לא נפתרה.

משה שרתוק: איני בטוח כי מר ברלס יוכל לבוא לליסבון נוכח הטיפול הנדרש בעניין יהודי בולגריה. בינתיים יצא מר ברלס לאיסטנבול.

1 מתוך הפרוטוקול המקוצר. נוכחים: משה שרתוק, ברל לוקר, בלאנש דגדייל, פרופ' לואיס ניימיר, ג'וזף שוורץ ("ג'וינט"), יוסף לינטון.

ילדי טהרן

קיבלתי מברק מדאיג ביותר מצפורה.¹ נפגשתי עם קייסי, שמסר לי על דברי מתיוס²
 בעניין זירווי אוניית מצרכים.³ משה שרתוק

1 מברק צ"ש מטהרן לא אותר.

2 לא זוהתה.

3 ככל הנראה, מצרכים לפליטים היהודים בטהרן.

הזמנה מארצות הברית

וייצמן נחום הבריקו: ¹ "סטייט דפרטמנט מסדרת לך אפשרות לטוס הנה וגם מבטיחה זכות קדימה בחזרה לארץ-ישראל כעבור שהות שבועיים. התקשר עם השגרירות האמריקנית שקיבלה הוראות לזכות קדימה [לטיסה לארה"ב] מלונדון. תובעים בכל תוקף ביקורך להתיעצויות חשובות לשהות קצרה". נחום תומך במברק נפרד.² אנא דעתך מיד עם הבאה בחשבון ששהותי פה עשויה להתארך בשל פגישות בימים הבאים. פגישה ראשונה עם ג'יימס³ ב-31 דצמבר. לידיעתך ארתור [לוריא] הבריק בעניין אמריקן ג'ואיש קומיטי "המשא ומתן הסתיים למעשה בלי הסכמה הוועד יפרסם הצהרה חד צדדית בינואר שתוכנה לא ידוע לנו". אולי תתקשר עם וורטהיים. משה שרתוק

1 מברק ח"ו ונחום גולדמן אל מ"ש נשלח ב-18 בדצמבר.
 2 ב-23 לדצמבר הבריק נחום גולדמן למ"ש: "תובע ממך במלוא הרצינות לבוא לשבועיים זכויות קדימה מובטחות. חוץ מחשיבות גדולה לשיחות עם השלטונות יש צורך בניסוח תוכנית סירוב לבוא יאכזב את וייצמן אישית לכן תובע ממך שוב לצאת לארצות הברית".
 3 לורד ג'יימס דה רוטשילד (1878-1957). אוהד הציונות. במל"ע-1 שירת בגדוד 39 של "הגדודים העבריים" בא"י. ציר הפרלמנט מטעם המפלגה הליברלית 1929-1945. על קשריו עם מ"ש בשנות העשרים בלונדון ר' ימי לונדון א'-ג'.

פגישה במשרד המושבות

סודי

מסע לאמריקה

מר שרתוק: קיבלתי מברק [מח"ו] בו אני מתבקש לבוא לאמריקה. הסטייט דפרטמנט הסדירה לי זכות קדימה לטיסה. גם מנחום גולדמן קיבלתי מברק באותו עניין. מר לוריא דיווח לי, כי המשא ומתן עם אמריקן ג'ואיש קומיטי הסתיים ללא תוצאות. גם מר לוריא שאל אם אבוא לארצות הברית והוסיף כי [שגריר בריה"מ] ליטווינוב אמר לו, כי השלטונות הרוסים השיבו בסירוב לבקשת אשרות יציאה ל-3,000. זאת הפעם הראשונה שהרוסים השיבו במישרין. הברקתי לבן-גוריון על מסעי המוצע.

תעבורה²

פרופ' ניימיר: מר גלדווין ג'ב³ הציע כי ניפגש עם לורד סלבורן⁴ בנושא זה.

מר שרתוק: אני סבור שעלינו להמתין עד לאחר שיחתי עם לורד גלנקונר. אם פגישה זו לא תתקיים בימים הקרובים נוכל להחליט שנית בעניין הפגישה עם סלבורן. יש להצטער על שמר לינטון לא נכח בפגישה במשרד המושבות. בנוסף לסר וויליאם בטרשיל נכחו גם מר בוד⁵ ומר קלרק⁶. דר' ברודצקי דיבר ראשון והתייחס לפגישה עם מר אידן. אחר כך דיברתי אני והעליתי את הנושא הראשון שעל סדר היום – יציאת יהודים מאירופה הנאצית. תחילה דיברתי על האיסור להנפקת סרטיפיקטים לפליטים המגיעים לאיסטנבול, איסור המרחיק לכת יותר מ"הספר הלבן". הוקעתי החלטה זו בתוקף רב. אנשי משרד המושבות לא הגיבו על דברי כלל. אחר כך דיברתי על האיסור לנפק סרטיפיקטים ליהודים בשטחים הכבושים בידי האויב בשל נימוקים ביטחוניים. הדגשתי כי בשלוש השנים האחרונות לא אירע דבר שהיה בו כדי להצדיק איסור זה. אחר כך עמדתי על המחסור בכוח אדם בארץ-ישראל. דברי בכל הנושאים הללו נרשמו. אחר כך העליתי את נושא בולגריה וביקשתי כי הסרטיפיקטים לא יוגבלו לארץ זו בלבד, אלא יהיו זמינים גם לארצות בלקניות

1 מתוך הפרוטוקול המקוצר. נוכחים: משה שרתוק, בלאנש דגדיל, ברל לוקר, פרופ' לואיס ניימיר, יוסף לינטון.

2 ככל הנראה מדובר בהקצאת אוניות להסעת ילדי טהרן מהודו, לשם יגיעו ביבשה.

3 ראש המחלקה לכלכלה ושיקום במשרד החוץ. לימים נציג בריטניה באו"ם.

4 לא זוהה.

5 א.ב. בוד. מזכיר וראש לשכת שר המושבות.

6 לא זוהה.

אחרות. ביקשתי, כי במקרה שלא נצליח לחלץ 4,000 ילדים מבולגריה, ייעשה בסרטיפיקטים שימוש במקומות אחרים.

הנושא הבא היה הילדים בצרפת שבשלטון וישי. ביקשתי כי הממשלה תתערב אצל ממשלת שווייץ כדי שזו תפנה אל לוואל⁷ על מנת שתאפשר לילדים אלה לצאת. אנשי משרד המושבות הביעו דעתם כי עלינו לדון בנושא זה עם משרד החוץ. העליתי גם את תוכנית החילופין, והתשובה היתה כי עניין "רשימות איסטנבול"⁸ יטופל על ידי קולונל קול.⁹

אחר כך העליתי את נושא רוסיה. תיארתי את מצב הפליטים היהודים הפולנים ברוסיה והסברתי כי מבחינה משפטית רוסיה היא האחראית, אבל מבחינה מינהלית המחל של הפולנים. מדיניות ההשמדה של היטלר עושה את הצלת היהודים הפולנים הנמצאים ברוסיה לחשובה ביותר. אנשי משרד המושבות אמרו כי הרוסים השיבו להם בסירוב. מר בויד אמר שהובהר לרוסים כי מדובר בפליטים יהודים פולנים, אבל הרוסים השיבו בשלילה ונימקו זאת בחיוניותם של אנשים אלה למאמץ המלחמה הרוסי. אנשי משרד המושבות הביעו דעתם כי עלינו לדון בנושא זה עם משרד החוץ. אני עומד להיפגש גם עם סר ארצ'בלד קלרק-קר.¹⁰ אשתדל להיפגש עם סר יו נציבול יוגוסן.¹¹ הצעתי לאנשי משרד המושבות לנקוב במספר האנשים שהם נכונים להכניס [מרוסיה] לארץ-ישראל ואז הסוכנות היהודית תכין רשימה של שמות, שאותם תוכל השגרירות הבריטית לקבל מן הפולנים בקוויבישב, מבלי לומר כמובן, מה מקורה. הנושא הבא שהעליתי היה מאוריציוס. דיברתי בתוקף על פרשה זו. אמרתי שהאנשים שם מתנוונים כי מעשה עוול נעשה להם וכי אנו מבקשים שהמעוות יתוקן. ביחס לאנשים אלה אירע דבר שלא אירע מעולם בארץ-ישראל. תגובת היישוב לגירושם היתה עזה אף יותר מן התגובה על "הספר הלבן", והרגשות סביב פרשה זו עדיין סוערים. המדיניות שמכוחה גורשו אנשים אלה שונתה בינתיים. אלמלא נמצאה באותם ימים אונייה זמינה לגירוש, הם היו משתחררים ממעצר בארץ-ישראל כשם ששחררו אנשי "דרייין". לורד לויז [אז שר המושבות] אמר לווייצמן, כי הממשלה סבורה שמספר אוניות ועליהן פליטים יהודים מארצות הכיבוש נמצאות בדרכן לארץ-ישראל וכי היטלר איפשר את הדבר כדי להקשות על יחסי הממשלה עם

7 פייר לוואל (1883–1945), מדינאי סוציאליסטי. כיהן כראש ממשלת צרפת וכשר חוץ בשנות ה-30 של המאה העשרים. עם כניעת צרפת לגרמנים במל"ע-2 הפך את עורו והצטרף לממשלת וישי שבראשות מרשל פטן. בתום המלחמה הוצא להורג באשמת בגידה.

8 חילופי יהודים ארצישראליים באזרחי גרמניה בא"י שנכלאו כנתינתי ארץ אויב. ר' לעיל מסמך 129 הע' 3, ושם על "רשימות איסטנבול".

9 לא זוהה.

10 איש שירות החוץ הבריטי. שגריר בעיראק 1935–1938, בסין 1938–1942, בבריה"מ 1942–1946.

11 לא זוהה.

הערבים. סברה זו נמצאה חסרת שחר. אין ספק כי לורד לויד הוטעה. אוניית הפליטים הבאה שהגיעה היתה "דריין" בנובמבר [1940], והבאה אחריה היתה במרס [1941]. החלטת הממשלה לשחרר את אנשי "דריין" התקבלה בהערכה עמוקה, אבל אנו מבקשים שהממשלה תמשיך ותסיים את הדרוש. פרק כאוב זה לא יחוסל עד אשר יוחזרו פליטי מאוריציוס לארץ-ישראל. אפשר להניח, כי יהיו קשיים בהשגת אוניות להסעת הפליטים האלה. סר וויליאם בטרשיל העיר, כי ודאי יהיה קושי רב בהבאת אנשים אלה חזרה לארץ-ישראל ואני עניתי כי המצב יהיה שונה אם ייאמר שהפליטים רשאים לחזור, אלא שעליהם להמתין לאמצעי תעבורה. מר קלרק ישב צפוד מאוד במהלך הדיון בפליטי מאוריציוס, אך הכרת פניהם של סר וויליאם ומר בויד ענתה בהם כי התרשמו מדברי. כ-900 מאנשי מאוריציוס הם בגיל 18-50. לבסוף ביקשתי שתוענק לי זכות קדימה לטיסתי חזרה, ונתבקשתי להגיש זאת בכתב. סר וויליאם שאל בשלב זה אם יש לי עוד נושא לדיון ועניתי בחיוב, אלא שהייתי רוצה לשוחח עליו עם סר ג'ורג' גייטר.¹² הנושא הוא היחסים בין ממשלת ארץ-ישראל והסוכנות היהודית בתחום מאמץ המלחמה. נקבעה לי פגישה עם סר ג'ורג' ביום רביעי הבא אחר הצהריים. עוד ציינתי, כי מר קייסי בשיחתו ברדיו לא הזכיר את ארץ-ישראל. מחיתי על כך בשם הערבים כבשם היהודים. לצ'כים [שאותם הזכיר קייסי בשיחתו] יש אלפיים חיילים במזרח התיכון ואילו לנו יש כ-27,000. אנשי משרד המושבות נראו נבוכים למשמע דברי אלה.

לבסוף סיפרתי על שיחתי עם מר קייסי על הקצאת אונייה לילדים היהודים בטהרן ואנשי משרד המושבות אמרו, שהם ישתדלו לעשות משהו גם בעניין זה – (פרופ' ניימיר: אני נפגש עם סר ג'ורג' בתכיפות ואולי מוטב שאשתתף בפגישה) – נברר תחילה מי יתלוו לסר ג'ורג' בפגישתי איתו ואז נוכל להחליט על הרכב הצד שלנו – (פרופ' ניימיר: אני מציע שמר שרתוק ואני נפגש עם מר רנדל ומר ווקר במשרד החוץ) – אני סבור שעלי להיפגש עם השגריר [הסובייטי] מאיסקי בשאלת הפליטים היהודים הפולנים ברוסיה – (פרופ' ניימיר: אני סבור שבעניין מאוריציוס עלינו להמתין ימים מספר ואחר כך ליידע את משרד המושבות שבדעתנו לעורר את שאלת חוקיות הגירוש) – נראה לי כי מאחר שאך זה עתה פנינו להתחשבות של משרד המושבות, אל לנו לאיים עליו בעת ובעונה אחת.

קיבלתי מברק מירושלים המציע כי נפנה למדינות ניטרליות, למשל לארגנטינה, ונציע כי יפנו אל היטלר בבקשה להפסיק את ההשמדה – (ניימיר: בדרך זאת לא יושג הרבה. ארגנטינה, למשל, היא פרו-נאצית ואני מסופק אם שוודיה או שווייץ עשויות לפנות לגרמניה).

12 סר ג'ורג' הנרי גייטר, תת שר המושבות (למעשה מנכ"ל המשרד) 1940, 1942-1947.

יחסים עם צרפת החופשית

סודי

הישיבה נפתחה בדיון קצר ובסיכומו הוחלט לקיים ישיבה מיוחדת ב-2.1.1943, שבה ירצה מר שרתוק על בעיות הכלכלה בא"י.

פרופ' ניימיר: הקטסטרופה הנוכחית הציבה שוב את ארץ-ישראל על סדר היום. מר פילבי² אמר לי, כי עלינו להעלות את הטיעון הבא כלפי הערבים: "אחרי המלחמה יהיה משקלם של הערבים אפסי, ומשום כך עליהם להתחיל לשאת ולתת עם היהודים לאלתר ולהשתדל להשיג משהו בתמורה".

מר שרתוק: באחת משיחותי עם מר מקפרסון שאלתיו מה אמת בשמועות על שיחות המתנהלות עם הערבים לשם השגת הסכם. מר מקפרסון אמר שהערבים מדברים. מקפרסון שוחח עם עוני עבד-אל-האדי כאשר חזר לארץ-ישראל, ואז אמר לו עוני כי "הספר הלבן" הוא המדיניות המיטבית, אלא שאין זה ודאי בעיניו שהוא יישאר בעינו: "אילו הייתי בטוח בכך, הייתי ממתיך בסבלנות, אולם אני יודע שאתם תוותרו ליהודים. אבל אם תערוך לי כי אתם תוציאו אותו לפועל מיד, אצא ואעבור בשווקים ואצעק כי על הערבים לקבל את 'הספר הלבן' אף על פי שהם עלולים להורגני אחר כך" - (מר לינטון: היש משהו בשמועות על תוכניות הנציב העליון להקמת פדרציה כלכלית?) - היו דיבורים על פדרציה כלכלית בייחוד אחרי כיבוש סוריה, אז שררה הנחה כי יהיה טעם בביצור האינטרסים הבריטיים באזור. הבריטים הניחו, כי אם הם ימלאו תפקיד עיקרי בכיבוש סוריה, הם גם ימלאו תפקיד עיקרי בשלטון שם. אולם "צרפת החופשית" שיחקה את קלפיה היטב. גנרל דה-גול איים להסתלק והבריטים נאלצו לדרת מן הסולם. מספר פקידים בריטים נשלחו לסוריה, אולם נאלצו לחזור כלעומת שבאו. אחד מהם היה מר וולש³ שהתמנה לבריגדיר, ואחר היה

1 מתוך הפרוטוקול המקוצר. נוכחים: דר' זליג ברודצקי, משה שרתוק, ברל לוקר, מר סימון מרקס, מר הרי סקר, לוי בקשטנסקי, יוסף לינטון.

2 הרי סנט-ג'ון פילבי (1885-1960). מזרחן בריטי. אישיות רבת-פנים. מ-1907 בשירות ממשלת הודו. ב-1917 נשלח אל איבן-סעוד להבטחת נייטרליותו ומאו עמד עימו בקשר ולימים היה יועצו. נציג בריטניה בעבר הירדן 1921-1924, עבר לג'דה כאיש עסקים והתאסלם 1930. גורש משם ב-1954. במל"ע-2 שירת עם כוחות הפלישה הבריטיים בעיראק. פעם בפעם העלה רעיונות לפתרון בעיית א"י באוזני אישים ציונים כדר' וייצמן ודר' מגנס (ר' דוח מ"ש להנה"ס 27.4.1943 על מסעו לארה"ב, פברואר-מרס 1943, אצ"מ).

מר מוורוגורדטו,⁴ שנועד להיות מפקד המשטרה. גנרל ספירס,⁵ שעכשיו הוא שגריר שם, עמד להיות ראש המימשל. הבריטים רצו לממש עובדה מוגמרת. הם לא יכלו לעשות זאת במישור המדיני ולכן ניסו לנצל את מצב המלחמה כדי להניח יסודות לפדרציה כלכלית של סוריה, לבנון, ארץ-ישראל ועבר הירדן. "הצרפתים החופשים" מחזיקים עכשיו בידיהם את רסן השלטון, אבל מעטים האנשים בעלי המשקל שעליהם יכול גנרל דה-גול לסמוך.

הערבים [בסוריה], בדרך כלל, חשים מרירות כלפי הבריטים, שאמרו להם לפני כן כי יוכלו לפנות אליהם אם יהיו להם קשיים עם הצרפתים. הערבים, בכללם, מעדיפים את הבריטים – בסוריה אין שום בעיה ציונית. הפקידים הבריטים הגונים יותר וניתנים פחות לשיחוד. הצרפתים נוטים לנצל לטובתם את המשק הסורי – לתת לאנשיהם זיכיונות, דבר שהבריטים לא עשו עד עכשיו, אם כי הם עושים זאת עכשיו בארץ-ישראל. הערבים [הסורים] חשים השפלה על שהיה עליהם לקבל את חרותם מידי גנרל דה-גול, שאינו עומד בראש מדינה. הם רואים בצרפתים מכשול בפני הקמת פדרציה ערבית – (פרופ' ניימיר: אין ספק, שאנו מהווים מכשול למשא ומתן עם הערבים) – לדעתי אי-אפשר לומר עלינו שאנחנו מכשול, שכן בשום פנים לא נוכל לדרוש שהמזרח התיכון יהיה חסום בפני השפעות חוץ. זה מצב נתון, ואם כך כיצד יתפתחו היחסים בין הערבים והיהודים? הערבים עשויים לומר שהם שואפים להיפטר מן הצרפתים, אך אין זה צריך להשפיע על יחסי ערבים-יהודים.

כמה מאנשי "צרפת החופשית" ניסו לשאת-ולתת איתנו. לפני כיבוש סוריה הם פעלו בארץ-ישראל ושיתפו פעולה עם הבריטים, אולם כפי שהתפתחו הדברים הם נעשו עול על צואר הבריטים. "הצרפתים החופשיים" היו מרירים ביותר נוכח התייחסות הבריטים כלפיהם. שני דיפלומטים של "צרפת החופשית" באו אלינו ואנו הושטנו להם סיוע מסוים בשידוריהם לסוריה.⁶ אחד משני אלה היה מזכירו הפרטי של גנרל דה-גול, אך לפני כן היה קצין תותחנים.

3 לא זוהה.

4 ארתור ס. מוורוגורדטו. מפקד משטרת המנדט בא"י עד ראשית שנות 1930. פעל יחד עם גנרל אדוארד ספירס להפעלת מנגנון השלטון בסוריה אחרי כיבושה מידי משטר וישי ביולי 1941.

5 גנרל אדוארד ספירס (1886–1974). יליד אנגליה. התחנך בצרפת. שירת במל"ע-1. בריגדיר גנרל מ-1918. ראש המשלחת הבריטית בפריס עד 1920. חבר פרלמנט 1922–1945. במאי 1940 מינהו צ'רצ'יל לנציגו האישי בצרפת והוא שחילץ את גנרל דה-גול משם. אחרי כיבוש סוריה ולבנון ע"י הצבא הבריטי ואנשי "צרפת החופשית" ביולי 1941, פעל שם לחידוש מנגנון השלטון. נציג בריטניה בסוריה ולבנון 1942–1944. אנטי-ציוני נחרץ. בעדותו לפני ועדת החקירה האנגלו-אמריקנית בינואר 1946 טען כי מדינה יהודית במזרח התיכון לא תביא שלום אלא אי-שקט וחוסר ביטחון.

6 על פרשת שיתוף הפעולה ר' הכהן עמ' 147 ואילך.

אחד מן הדיפלומטים הצרפתים שטח לפני באריכות את השקפותיו על המצב שיתהווה בתום המלחמה. הוא הביע דעתו כי בריטניה תישאב ל"מסלול האנגלו-סכסי" ואילו אירופה תישלט ביד ברית המועצות. צרפת תיוולד מחדש. גרמניה תאבד מיליוני גברים ואילו צרפת תאבד מעט יחסית. דה-גול מוערך על ידי רוסיה יותר מאשר על ידי כל גורם אחר. לשום מעצמה אחרת חוץ מ"צרפת החופשית" אין טייסות ברוסיה. אמריקה ריאקציונית וחותרת לגרמניה חזקה, כדי להציל את ההשקעות האמריקניות ולפעול כמחסום כלפי רוסיה. רוסיה אינה מהווה סכנה עכשיו, שכן היא נהפכה למדינה לאומנית ולא תנסה לכפות בולשביזם על אירופה. מעמדה של "צרפת החופשית" חלש בארצות הברית וזה המקום שבו נכנסים היהודים לתמונה. צרפתי זה אמר, ש"צרפת החופשית" נוכחה לדעת מה השיגו היהודים בארץ-ישראל והיא מוכנה להושיט ידה לפתרון ציוני. הם רוצים להשאיר בידיהם את לבנון, אבל יהיו מוכנים למשוך ידם מסוריה. אני סבור, כי יש לנו אינטרס מובהק שפתרון בעיית סוריה יהיה כרוך בקשיים, שכן אז בעיית היהודים לא תהיה קושי יחיד על המפה. לנו יש אינטרס, שהבריטים לא יוכלו לומר שהכל הולך למישרין חוץ מהבעיה היהודית.

סר מיילס למפסון, הנציב העליון הבריטי בסוריה,⁷ ואחרים, ניסו להרחיקנו מ"צרפת החופשית". גם מר קטרו⁸ וגם נציג אחר של "צרפת החופשית" הוזהרו להתרחק ממגע עם הסוכנות היהודית, אולם הם חשו צורך להודות לסוכנות היהודית על הסיוע שהושטנו להם - (פרופ' ניימיר: מר קרוזייר⁹ נפגש עם ראש הממשלה [צ'רצ'יל] פעם בפעם. הוא בקי בכל עניינינו ואנו מגישים לו מסמכים דרך קבע. אני סבור שיש טעם כי מר קרוזייר יצטרף אלינו באחד מדיונינו) - אני עומד להיפגש עם מר קרוזייר ב-10 בינואר במנצ'סטר.

בשלב זה התעורר ויכוח בשאלת רתימתו של מר קרוזייר להשפעה על צ'רצ'יל בנושא הצלת 50,000 ילדים מהיטלר ובנושא ארץ-ישראל. מ"ש אמר, כי אין צורך שמר קרוזייר ידבר בשם היהודים, אולם הבהיר כי בדעתו להפעיל את ראשי דעת הקהל בבריטניה.

7 צ"ל במצרים. היה נציב עליון בסודן ובמצרים 1934-1936 ושגריר בריטניה במצרים 1936-1946.
8 גנרל ז'ורז' קטרו. איש צבא ומדינאי צרפתי. שירת בשתי מלחמות עולם. הקצין הצרפתי הבכיר ביותר שהצטרף לתנועת "צרפת החופשית" שבהנהגת גנרל דה-גול. מפקד כוחות "צרפת החופשית" 1941-1943. אחרי כיבוש סוריה ולבנון מידי משטר וישי מונה לנציב בסוריה ולבנון, אך כעבור זמן קצר הכירה צרפת בעצמאותן.
9 וויליאם קרוזייר, עורך ראשי של "מנצ'סטר גרדיאן". מקורב לצ'רצ'יל.

תשובה שלילית לחיים וייצמן

מברקך מ-18 בחודש הגיע היום.¹ הברקתי לך עוד מירושלים והסברתי אי אפשרות מסעי לאמריקה לאור המצב בארץ-ישראל. מטרת ביקורי בלונדון ראשית מגעים שנית הבהרה אצל השלטונות מספר ענייני צבא ועלייה גם בעיות שיתוף פעולה במאמץ המלחמה עם המימשל [בא"י] לאור יחסו. אבריק או אכתוב לאחר סיכום מאמצי פה. ברכותי משה שרתוק

1 המברק לא אותר. פניית ח"ו למ"ש לבקשה להצטרף אליו בווינגטון באה לאחר שבאותם ימים הציע הרי סנט-ג'ון פילבי לח"ו עיסקה: תמורת 20 מיליון ל"ש שתשליש ההסתדרות הציונית בידי מלך סעודיה אבן-סעוד, יסכים זה להכיר בזכות היהודים על א"י ולקלוט את אוכלוסייתה הערבית בארצו. ח"ו התלבט כיצד להגיב בעניין זה ונזקק לעצת מ"ש. ר' גירסת ב"ג על פרשה זו טבת ד', עמ' 104-108.

הקמת כוח יהודי לוחם

סודי

פגישה עם סר ג'יימס גריג

מר שרתוק: בפגישתי עם [שר המלחמה] סר ג'יימס גריג אדון בבעיות העומדות על הפרק. אני חוכך בדעתי אם רצוי שאעלה גם את שאלת הכוח הלוחם היהודי. בקהיר שוחחתי עם בריגדיר מק-קנדליש על הקמת בריגדה מוגברת (Brigade Group). הבריגדיר השיב, כי הדבר יהיה קשה מאוד. אמרתי לו כי מה שמתחולל באירופה אינו רק אובדן חיים, אלא גם חילול הכבוד היהודי. הבריטים יכולים לעשות משהו כדי לאפשר ליהודים להכות חזרה, ומטרה זו אפשר לממש על ידי הקמת כוח יהודי לוחם שיגויס בארץ-ישראל, בצפון אפריקה ובמקומות אחרים. קיימת בעיה לגבי התוכנית להקמת בריגדה, שכן הרגימנט הארץ-ישראלי נועד לפעולה בארץ-ישראל ואילו אנו רוצים כוח לוחם. תחילה חשבתי לבקש הקמת דיוויזיה, אך קודם כל יש לבקש הקמת בריגדה מיד. בפגישה עם סר גריג בדעתי להעלות את שאלת התגייסות החלוצים בבריטניה² ומתנדבים ארץ-ישראלים [לכוח היהודי הלוחם].

1 מתוך הפרוטוקול המקוצר. נוכחים: מ"ש, ברל לוקר, פרופ' ניימיר, יוסף לינטון.

2 הכוונה לבוגרי תנועות הנוער הציוניות, בעיקר "הבונים" בבריטניה.

משמעות הסירוב לחיים וייצמן

להלן רק לברל ולך. אנא שיקלו משמעויות שליליות של היענותי להזמנת וייצמן לעזמת סירובי לה. אם הסירוב מכריע ההשפעה תהיה בהתאם.² משה שרתוק

1 המברק נשלח למענו הפרטי של אליהו גולומב, שדרות רוטשילד 23, תל אביב.
 2 מ"ש נטה להיענות לקריאת וייצמן אך התלבט לגביה, בדעתו כי היענותו תעורר את התנגדות ב"ג על רקע יחסיו המתוחים עם ח"ו. מ"ש הניח, ככל הנראה, כי אם ברל כצנלסון ואליהו גולומב, מראשי מפא"י, יצדדו במסעו לארה"ב, יעלה בידם להטות את ב"ג לתמוך במסע. אין בידינו תגובות כצנלסון וגולומב למברק זה, אך בסופו של דבר החליט מ"ש לצאת לארה"ב – הוא המריא לשם מלונדון ב-8.2.1943 – צעד שגרם לב"ג לחולל קרע חמור מאוד בינו ובין מ"ש (ר' יזמ"א א', עמ' 182–187).

הרצאות במנצ'סטר

מר סנדלר יקר,

רב תודות על מכתבך מ-23 בדצמבר. בחפץ לב אשתתף בישיבת מועצת יהודי מנצ'סטר וסלפורד שנקבעה ל-10 בינואר. אני מניח שארצה שם בערך ב-11 לפני הצהריים ואחר כך בישיבה הפומבית שתתקיים בערב, ואהיה פנוי אחר הצהריים. אודה לך מאוד אם סידור זה יתאפשר, שכן יהיו לי פגישה אחת או שתיים במנצ'סטר, שחשיבותן רבה, ועקב זמני הדחוק אתקשה לשהות במנצ'סטר מעבר ליום אחד.

שלך בכנות,
משה שרתוק²

1 מוזכר כבוד משותף, מועצת יהודי מנצ'סטר וסלפורד.

2 ביום זה כתב מ"ש לב. סטקל, לונדון, חבר "מפלגת המדינה היהודית" (מפלגה שדגלה בעקרונות הרוויזיוניזם של זאב ז'בוטינסקי, אך נשארה במסגרת ההסתדרות הציונית), כי בחפץ לב ייפגש עם חברי הוועד המרכזי של המפלגה ב-5 בינואר.

שיחה גלוית לב במשרד המושבות

סודי

מר שרתוק: מעולם לא היו ימים, שבהם שיתוף הפעולה בין ממשלת ארץ-ישראל והסוכנות היהודית היה נחוץ כל כך. אני מקווה, שאוכל לדבר בגילוי לב מלא.

סר ג'ורג' גייטר: אני מצפה לדברים גלויי לב. עליכם לדעת, כי אם לא אומר מיד "כן" או "לא" לגבי הנושאים שיועלו בשיחתנו, אין פירוש הדבר בהכרח כי זו עמדתי.

מר שרתוק: לעיתים אנו מואשמים בכך שיש לנו מטרות נסתרות, ושאנו מנסים לנצל נסיבות שונות, ככל שהן מתרחשות, לקידום מטרותינו. אנחנו תנועה מדינית ויש לנו אינטרסים מדיניים. אנו יוצאים מנקודת הנחה, שאינטרסים מדיניים אלה ידועים. אנו דוחים את ההנחה, כי בפעילותנו לאור האינטרסים הללו אנו עושים משהו בלתי חוקי.

פרופ' ניימיר: נוצר רושם, שבחתירתנו אל מטרותינו אנו עושים משהו לא מוסרי.

מר שרתוק: "הספר הלבן" על משמעויותיו המדיניות הוסיף הכבדה על מצב לא נחוץ זה של חיכוך בין הסוכנות היהודית וממשלת ארץ-ישראל. ממשלת ארץ-ישראל חושדת בסוכנות היהודית, שכאשר היא מעלה תביעות מסוימות היא חותרת למימוש מטרותיה הציוניות ולא לקידום מאמץ המלחמה. והסוכנות היהודית, מצידה, חושדת בממשלה - לפעמים אולי שלא במוצדק - שהיא משתדלת לבלום את תמיכתנו במאמץ המלחמה וכי היא מקריבה אינטרסים חיוניים של המלחמה לצורך מניעה זו. מצב זה מזיק למאמץ המלחמה ולאינטרסים של האימפריה הבריטית.

הייתי רוצה לסקור את המצב באופן כללי ולהביא דוגמה או שתיים. אצביע תחילה על התעשייה בארץ-ישראל. אנו סבורים, כי הממשלה משתדלת להגביל ככל האפשר את הפוטנציאל התעשייתי של היישוב. אנו סבורים, כי הממשלה מתייחסת לכמה מהצעותינו כהצעות שאינן כנות. למשל, להצעותינו כי יוקמו מחסנים לשעת חירום. הממשלה פירשה הצעה זו כי הסוכנות היהודית מבקשת לבצר את התעשייה היהודית. הסוכנות היהודית סבורה, כי אילו התקבלה הצעה היו נחסכים מיליוני ליש"ט וכן גם חיי אדם רבים - כל זה לאור הסכנות הכרוכות בתעבורה הימית.

1 מתוך הפרוטוקול המקוצר. רשם יוסף לינטון. נוכחים: סר ג'ורג' גייטר, סר וויליאם בטרשיל, אב. בויד, משה שרתוק, ברל לוקר, פרופ' לואיס ניימיר, יוסף לינטון.

סר ג'ורג' גייטר: חל שינוי במצב המלחמה מאז 1940. ייתכן, שבעניין זה היתה נבואת הסוכנות היהודית נבואת אמת, אולם בקיץ 1940 המצב לא נראה כמצב חירום.

פרופ' ניימיר: בימי מר צ'מברליין ומר מלקולם מקדונלד התרשמנו, כי ממשלת הוד מלכותו אינה רוצה לעשות דבר כלשהו שעשוי לחייב אותה כלפי היהודים. כאשר לורד לויד נכנס לתפקידו [כשר המושבות], חל שינוי.

סר ג'ורג' גייטר: אני נכחתי בפגישה עם לורד לויד. אולם עליכם לזכור, שבאותו זמן צרפת כבר היתה בתהליך התמוטטות.

מר שרתוק: כאשר ממשלת ארץ-ישראל החלה לחשוב על ארגון התעשייה של היישוב ורתימתה למאמץ המלחמה, ניצבנו לפני שתי שאלות: (א) היש לעשות זאת בכלל; (ב) כיצד לעשות זאת? את היהודים בארץ-ישראל אי אפשר לראות אך ורק כפרטים ולפנות אל כל אחד לחוד. לנהוג כך הרי זה להתעלם מן המציאות. אנחנו יחידה מלוכדת ויש לנו גופים מייצגים. לא זו בלבד שיש ברשות הנציגים הללו מידע חיוני, אלא שהם עשויים לסייע בפועל [במאמץ המלחמה], שהרי למעשה הם שסייעו להקמת התעשייה הזאת. נציגי היישוב היהודי יכולים להפעיל לחץ מוסרי כל אימת שהוא נחוץ. הם מדברים בשפה שאותה מבינים התעשיינים. בידיהם נמצאים המפתחות ללבבות אותם האנשים שאליהם אפשר להגיע אך ורק באמצעות המוסדות המרכזיים. אולם הממשלה הניחה בבירור, כי הסוכנות היהודית היא גם מוסד המתנגד ל"ספר הלבן" ומשום כך, אם תנקוט שיתוף פעולה עימה, היא תחזק את כוחו של היריב.

סר ג'ורג' גייטר: ייתכן שהסוכנות היהודית מחזיקה בהשקפה הפוכה – שמכוח שיתוף פעולה עם הממשלה ישתמע שהיא מסכימה עם מדיניות "הספר הלבן".

מר שרתוק: אנו מעולם לא נקטנו קו זה, שכן אנו מציאותיים. היה ברור לנו, שעלינו להחליט אם לשתף פעולה במאמץ המלחמה או לא, ואנו החלטנו לשתף פעולה. בתוך כך הבינונו, ששיתוף פעולה זה פירושו שיתוף פעולה עם הממשלה. איני רוצה לעורר רושם, שהממשלה מעולם לא פנתה אלינו. פקידי ממשלה פנו אלינו וביקשו מידע. אנו העמדנו כמה פקידים לרשות הממשלה. תחילה הממשלה פנתה אל פקידינו ישירות, ואנו שללנו שיטת פעולה זו.

סר ג'ורג' גייטר: ייתכן שהגישה הישירה ביטאה אמון והתמאה.

מר שרתוק; הממשלה מתעלמת ממנו אלא אם כן הדבר בלתי נמנע ממש. לעיתים היא נועצת בנו לאחר שכבר קיבלה החלטות, או לאחר שהתעוררו קשיים בביצוע החלטות שכבר התקבלו ופורסמו. אני סבור, שאנו היינו יכולים לסייע הרבה יותר אילו היו פונים אלינו לפני קבלת החלטות. הקושי נעוץ בכך, שהממשלה אינה נותנת בנו אמון, או שאינה רוצה לחזק את מעמדנו. אשר לעניין המעמד, האמת היא שלא ניתן להוסיף עליו לאור מה שכבר נקבע בסעיף 4 של כתב המנדט.² אומנם נכון הדבר, כי "הספר הלבן" ראה בעתיד פעילות ממשלתית ללא מגע עם ה"סוכנות היהודית" ודבר זה, כמובן, עשוי גם הוא לחזק את עמדת הממשלה השלילית כלפיה. אולם כתוצאה מכך נעשו שגיאות מיותרות. את יכולות היישוב היה אפשר לרתום למאמץ המלחמה ביתר יעילות אילו נועצה הממשלה בסוכנות היהודית. לדוגמה, אין שום נציג יהודי במועצת הייצור המלחמתי. אילו נגרם הדבר בשל הצורך למנות גם נציג ערבי, כי אז היה אפשר למצוא ערבי כלשהו והדבר לא היה גורם שום נזק. אין רציפות במגעי הממשלה איתנו ואנו איננו מרגישים את עצמנו שותפים למאמץ המלחמה. זה מעליב. יש לנו יוזמות בתחום זה, אולם לא ניתן לנו לממשן.

הדוגמה השנייה היא הגיוס לצבא הבריטי. אנו התרשמנו כבר מתחילה, כי הממשלה שוללת את התפקיד הפעיל שנטלה הסוכנות היהודית בתחום זה. אולם הציבור היהודי רוצה כי הסוכנות היהודית תהיה הגורם המנהיג בתחום זה. הסוכנות היהודית, יחד עם הוועד הלאומי, פירסמה קריאות להתגייסות ונקטה צעדים מעשיים לייעול ההתגייסות. בשלבים הראשונים של המלחמה שררה מחלוקת ב"ההסתדרות הציונית החדשה". כמה מראשיה סברו, כי יש להתנות את הגיוס בהקמת כוח יהודי לוחם. בהודמנות אחת, כאשר גנרל נים³ ביקש להודות ליישוב על מאמצי ההתגייסות לצבא הבריטי, הוא ציין לשבח את הסוכנות היהודית, הוועד הלאומי, "ההסתדרות הציונית החדשה" ו"אגודת ישראל", אם כי באותו זמן איש מאנשי "אגודת ישראל" לא התנדב ואילו "ההסתדרות הציונית החדשה" לא הוציאה אף לא קול קורא אחד להתגייסות. שני הגופים האלה נכללו בדבריו באופן מלאכותי בכוונה לגרוע ממעמדה של הסוכנות היהודית. אנו לא יכולנו, כמובן, למחות בפומבי. שתקנו, אבל זעמנו.

הגיוס היה ביטוי להווייתנו הלאומית, ומן ההכרח היה לבצעו במאורגן. לא כל גבר ביישוב יכול להתנדב לשירות צבאי. יש בארץ פעילויות חיוניות אחרות

2 "סוכנות יהודית נאותה תוכר כמוסד ציבורי, שתכליתו לייעץ את ממשלת ארץ-ישראל ולשתף פעולה איתה בכל אותם העניינים הכלכליים, החברתיים והאחרים הנוגעים להקמת הבית הלאומי היהודי ולענייניה של האוכלוסייה היהודית בארץ-ישראל, וכן, להתחשב תמיד עם פיקוחה של הממשלה לסייע ולהשתתף בפיתוח הארץ" (יוסף, עמ' 271, 272).

3 מפקד הצבא הבריטי בא"י ב-1940. ר' על עניין זה מאבק א-1, עמ' 349.

המחייבות ריתוק מספר מסוים של עובדים. כל האומות הדמוקרטיות האחרות נוהגות לקיים גיוס חובה מכוח חוק. הקהילה היהודית הדמוקרטית בארץ-ישראל נקראה עלידי מוסדותיה הלאומיים למלא את חלקה במלחמה בלי יכולת זו. אנו איננו יכולים לחוקק חוק גיוס חובה, ולפיכך היה עלינו להפעיל לחץ מוסרי מסוים. רק כאשר ניתן לסגור את כל הדלתות הצדדיות, אפשר לאלץ אנשים לצעוד דרך השער הראשי. הממשלה לא אהדה את פעילותנו זו. היא חששה שבתוך כך אנו בונים מדינה בתוך מדינה, אך למעשה לא עשינו שום דבר חדש, שהרי כבר הקמנו ארגונים לאומיים בתחום החינוך, העלייה וכולי כבר לפני שנים רבות. בשנות המלחמה הצטרכנו להוציא תלמידי בתי ספר ליישובים, כדי לסייע בעבודות חקלאיות. כל הפעילויות הללו התנהלו במאורגן על ידי המוסדות הלאומיים. אולם הממשלה, לא זו בלבד שלא הושיטה סיוע, אלא לפעמים אף חיבלה. למשל, מושל מחוז אחד פסל פרסום קריאות להתגייסות בטענה, שריח של כפייה נדף מהן. מכשולים רבים הוערמו על תעמולת הגיוס שלנו. למשל, היהודים הארץ-ישראלים משרתים [בצבא הבריטי] כבני-בלי-עם, הם לא רשאים להניף דגל משלהם, עברית אינה שפת הפיקוד, לא הוקם גוף צבאי אחד למתגייסים והיחידות נשלחו למילוי תפקידי מישנה. אנו יכולנו לעורר התלהבות לגיוס רק מתוך שקראנו לבני היישוב להתנדב כיהודים, למרות הכל. אולם פירושו של דבר מבחינת הממשלה היה "תעמולה יהודית לאומית" ודבר זה עורר קשיים עצומים. למשל, נאומי והצהרותי בנושא ההתגייסות עוכבו זמן רב על ידי הצנזור, או קוצצו בידו, וכתוצאה מכך איבדו את ערכם. ההרגשה הכללית שלנו היא שהממשלה אינה שבעת רצון מהתגייסותם של יהודים במספר כה רב. הנציב העליון, למשל, אמר פעמים אחדות כי עובדי החקלאות והתעשייה שווים בחשיבותם לחיילים, או אפילו עולים עליהם בחשיבותם. שאל אותי פעם מדוע אנו נותנים נהגים כה רבים לצבא. הממשלה הזהירה אותנו לא אחת מפני ההשפעה השלילית האפשרית של הגיוס על זמינות כוח אדם למטרות אחרות, אך מעולם לא זימנה אותנו לשבת יחדיו ולדון בבעיה בכללותה. נטען, כי למאמצי הגיוס שלנו יש סיבות נסתרות.

העובדה ש-20,000 יהודים התגייסו לצבא הבריטי היא גורם מדיני, אם כי אפשר שאין זה גורם ניכר ביותר. אולם אילמלא גייסו גברים ונשים לצבא הבריטי, כדי שלא נואשם שאנו עושים זאת למטרות נסתרות, מה היו אומרים לנו בתום המלחמה? נניח שהיינו מגבילים את עצמנו אך ורק לסיוע כלכלי למלחמה, הלא אז היו אומרים לנו כי בריטים, אמריקנים, אוסטרלים, קנדים, דרום-אפריקנים, וכולי וכולי באו כולם להילחם במזרח התיכון ואילו היהודים, שהם תושבי האזור, הגבילו את עצמם למאמצים למכור תפוחי-אדמה במחירים גבוהים, או לבצע עבודות בניין בשביל הצבא ברווח הגון. החשד הזה נגדנו, כאילו אנו מונחים על ידי מניעים לא ראויים,

עשה כנפיים וחילחל גם לתוך לשורות הפיקוד הצבאי הבריטי. שורשיו של חשד זה נעוצים ב"ספר הלבן" ובדרכי ביצועו. אנו שמענו פעם בפעם מפי אנשים שהיתה להם אפשרות לעיין במסמכי מודיעין, או מאחרים שאפשר כי הגיעו לידיהם דיווחים על מה שנאמר בסוכנות היהודית, כי ההנחה הרווחת בקרב הממשל בארץ-ישראל היא שמאחורי רעיון הגיוס עומד הרצון להשיג נשק ולאמן אנשים בנושאים צבאיים, כדי למרוד בשלטון הבריטי אחרי המלחמה. ככל שניתן לנו לדון בנושא זה עם אנשי השלטון, יכולנו להוכיח איזו איוולת היתה זו. יכולנו להצביע על 2,000 חיילים מבני היישוב שהתגייסו לחיל החפרים, שאך מעטים מהם זויינו ורובם נפלו בשבי ביוון ובכרתים. יכולנו להצביע על כך שנתנו 1,500 חיילים לשירות הקרקע של חיל האוויר המלכותי ו-2,000 נשים לא.ט.ס., ועל כך שרוב המתגייסים שלנו משרתים ביחידות טכניות, אם גם צוידו בנשק, וכי אין צל של ספק כי בתום המלחמה הם לא יקחו איתם הביתה את המשאיות והטרקטורים ואת הדחפורים. אם הכוונה היתה למרוד, כי אז נשאלת שאלה מדוע שלחנו רק כ-20% מן המתגייסים לגדודי הרגלים? ואולם החשד של הממשלה נשאר בעינו. דוגמה אחרת: התגלעו סכסוכים בין ממשלת ארץ-ישראל והסתדרות העובדים הכללית. הסוכנות היהודית תיווכה בין שני הצדדים ועלה בידה ליישב כמה מן הבעיות. לנו היה ברור, כי אילו נקראנו בשלב מוקדם יותר כי אז סכסוכים אלה לא היו באים לעולם. עמדת ממשלת ארץ-ישראל לגבי הבקשה להגדלת שכר העובדים לא היתה כי לא מדובר במשכורות רעב, אף כי יוקר המחיה בארץ-ישראל הגיע ל-206, אלא שההסתדרות חותרת לעוצמה כלכלית ומנצלת את מצב המלחמה למטרה זו.

אני יכול להביא דוגמאות נוספות. אני סבור, שקיים צורך חיוני בהרפיית המתח. הניחו לנו להשתתף במלחמה כבני ברית, ואל תרשו לשום גורם להפריע. הדרך לפנות אל יהדות ארץ-ישראל היא דרך הסוכנות היהודית. אני מתכוון, כמובן, להתעלמות מכל הגופים האחרים, אולם רצוני להדגיש כי הממשלה לא תוכל למצות את המירב מן היישוב מבלי להיוקק לסוכנות היהודית. כמובן, אפשר שיש סודות שהממשלה סבורה שאסור לה לשתף בהם את הסוכנות היהודית. אין לי כל דרישות בכיוון זה. אבל אני סבור שעל הממשלה לעשות כל שניתן לביטול חשדות. הסכנה לארץ-ישראל לא חלפה כליל גם לאחר ניצחונות מונטגומרי. עדיין יש צורך במאמץ מלחמתי מירבי. אחרי ניצחונות מונטגומרי חשבנו שהצרכים בכוח אדם יפתחו, אולם ההפך היה נכון. אני כבר דנתי עם סר ווילאם ועם מר בויד בשאלת הבאתם של יהודים מאירופה הכבושה בידי הנאצים, וממקומות אחרים, לא רק במטרה להציל חיים אלא גם במטרה לשתפם במאמץ המלחמתי.

אשר ל"ספר הלבן", אנו יכולים בשלב זה להסכים להיותנו חלוקים לגביו. איננו מתכוונים לעורר את השאלה עכשיו, אולם עלי להוסיף, כי הממשל בארץ-ישראל

חרג מעבר לכוונות "הספר הלבן". למשל, הסוכנות היהודית ביקשה רישיון לחקור את מרבצי הגופרית שמדרום לעזה, ושלחה לשם כמה מומחים למטרה זו. אנשים אלה הוחזרו כלעומת שבאו בטענה שהמקום נמצא ב"אזור אסור". הממשלה עצמה לא עשתה דבר לחקירת מרבצי הגופרית הללו. אדמות ממשלה נחשבות כחורגות מתחום החקיקה הקרקעית, אולם הממשלה מסרבת למכור מהן ליהודים, ויהודים הוצאו מקרקעות ממשלה שכבר עובדו בידיהם. אף על פי כן, אני גורס כי לפי שעה עלינו להניח את "הספר הלבן" בצד ולהתמקד במאמץ המלחמה.

סר ג'ורג' גייטר: האם יידעת בכל הנושאים האלה את הממשלה בירושלים?

מר שרתוק: עשיתי זאת על קצה המזלג. מעולם לא עלה בדינו לדון עם הממשלה בבעיות אלה במפורט. אנו עמוסים בעבודה יומיומית וגם המזכיר הראשי עסוק מאוד. בדרך כלל, פגישותינו עם המזכיר הראשי קצרות. אנו יודעים כמה קשה לו למצוא פנאי לפגישות בענייני יומיום, וחץ מזה, האווירה בירושלים אינה נוחה לדיונים שכאלה.

סר ג'ורג' גייטר: לא היה בכוונתי לומר, שהיה עליך לעשות זאת. אני רק רוצה לדעת אם עשית זאת, או אם זו פעם ראשונה שאתה חושף עניינים אלה.

מר שרתוק: על רוב הדברים דיברתי, אולם לא במרוכז אלא מפעם לפעם. למשל, על עניין ה"מרד" דיברתי עם מר מקפרסון והוא הכחיש שרעיון כזה נשמע אי פעם.⁴ אולם השמועות בעניין זה שרירות וקיימות.

פרופ' ניימיר: קציני צבא בלונדון שאלו אותי מה אנו עומדים לעשות בכל הנשק אחרי המלחמה.

מר שרתוק: הסוכנות היהודית נחשבת לארגון זדוני, שתמיד זומם ומתחבל. למשל, הגיעה לאוזני שמועה, כי מודיע אחד דיווח לממשלה על התנקשות מתוכננת בחיי דר' מגנס. אני מקווה, שאיוולת שכזאת נזרקה לסל ולא הועברה אל משרד המושבות.

סר ג'ורג' גייטר: אנו שמענו צד אחד של התמונה. אין לי ספק, כי עשוי להיות צד שני שגם הוא צריך להישמע. אני יודע מנסיוני, כי שיתוף פעולה מצריך מאמצים משני הצדדים, אולם אם יינקטו מאמצים גדולים, גם צד אחד יכול לעשות הרבה. מהי התרומה שאתם מוכנים לתרום?

4 הכוונה, ככל הנראה, לחשש הבריטים מפני התקוממות היישוב אחרי המלחמה.

מר שרתוק: אני כבר הודיתי, כי כמה מחשדותינו היו ללא יסוד. לעומת זה כל חשדות הממשלה אין להם יסוד.

סר ג'ורג' גייטר: אני רוצה להסב את תשומת לבכם לדוגמה אחת של התעוררות חשד. הדבר היה קשור בביקורו של דר' סמארט בארץ-ישראל ובטענה שהושמעה בדבר היעדר אדיבות או עלבון כלפי היישוב היהודי. דר' סמארט בא לארץ-ישראל במסגרת ביקורו בכמה ארצות. הוא שהה בארץ-ישראל כשבוע בלבד. מטרתו העיקרית היתה לבדוק את שירותי הרפואה הקולוניאליים שלנו. יהודים בארץ-ישראל קישרו את ביקורו עם הצהרה מסוימת על ביקורי פקידים בכירים של משרד המושבות במושבות בריטניה. ידועה לי הצהרה שכזאת אולם לא ירדתי לסוף מה שאמר פרופ' ניימיר בעניין זה. דר' סמארט ביקר במוסד יהודי אחד או שניים. לא נעשה שום ניסיון למנוע מגע בינו ובין מוסדות יהודיים. התרשמתי לרעה מממדי החשדנות שהיתה עשויה להתעורר עקב ביקורו של דר' סמארט.

פרופ' ניימיר: בעניין זה הייתי רק דוור. העברתי מסמך שנשלח אלי.

סר ג'ורג' גייטר: אני שמח שעשית זאת. דברים כאלה יש להניח על השולחן אם רוצים לקיים יחסים נאותים.

מר שרתוק: אי אפשר לקבל מושג כלשהו על תחום הרפואה בארץ-ישראל בלי לסקור את שירותי הרפואה היהודים. קולונל הרון [מנהל מחלקת הבריאות הממשלתית] היה יכול לטלפן למזכיר מחלקת הבריאות של הוועד הלאומי ולהסדיר לדר' סמארט פגישה איתו יחד עם נציגי "הדסה" ו"קופת חולים".

סר ג'ורג' גייטר: נראה לי שאתם רגישים וממוקדים בעצמכם יותר מדי בעניינים אלה.

מר שרתוק: ייתכן, אולם עובדה היא שהמגע לקה בחסר, ולא בגללנו. סר ג'ורג' שאל מה יכולים אנו לתרום. אנחנו כבר היכרנו בממשלת ארץ-ישראל.

סר ג'ורג' גייטר: אני בטוח כי הסוכנות היהודית לא תרצה לעשות דבר כלשהו שעלול להחלישנו במלחמה.

מר שרתוק: בממשלה יש ניגוד בין מאמץ המלחמה ובין הקו המדיני שהיא רוצה לנקוט.

סר ג'ורג' גייטר: האם הממשלה חיבלה במאמץ ההתגייסות?

מר שרתוק: הממשלה לא נקפה אצבע לעידוד ההתגייסות. הנציב העליון לא אמר מילה על ההחלטה להקים את הרגימנט הארץ-ישראלי. הוא חוזר ואומר שהעבודה בחקלאות ובתעשייה חשובה מן השירות הצבאי.

סר ג'ורג' גייטר: האם למעשה לא עשיתם כמה דברים בעוצמת יתר בתעמולה שלכם לגיוס?

מר שרתוק: לא עשינו שום דבר בניגוד לחוק. למשל, לא היה שום דבר בלתי חוקי בכך שמעסיק לא רצה להמשיך להעסיק משתמט. אילו רצתה הממשלה לקבוע כי פיטורי משתמט אינם חוקיים, כי אז כמובן היה עליה לנקוט פעולה.

פרופ' ניימיר: אני רוצה להדגיש, כי היישוב הארץ-ישראלי נתן למאמץ המלחמה, יחסית לגיוס בבריטניה, קרוב לשני מיליון מתנדבים.

מר שרתוק: בנוסף לבעיית מעמדה של הסוכנות היהודית, שוררת באופן כללי אי שביעות רצון משום שהממשלה אינה משתפת פעולה מספיק עם היישוב במאמץ המלחמה. למשל, ליהודים ניתנו תפקידים טכניים אבל לא עמדות ניהול, ואפילו כטכנאים, לרוב הם מספר שתיים ומספר שלוש ולא מספר אחת. הנטייה בארץ-ישראל היא להסתייע בחברות בריטיות. אין לי דבר נגד זה, אבל תמוה שחברות מקומיות אינן מובאות בחשבון. למשל, אנו הצענו הקמת חברות יהודיות-ערביות משותפות. אילו היו מגיענו עם הממשלה הדוקים יותר, אפשר שהצעותינו היו מיישרות הדורים רבים.

סר ג'ורג' גייטר: הייתי רוצה שתתנו דעתכם על מה שאמרתי בעניין תרומתכם.

פרופ' ניימיר: תרומתנו היא עצם בקשתנו לשיתוף פעולה אמיתי. אנו תמיד ביקשנו זאת ונמשיך ללחוץ על כך.

מר שרתוק: דרוש מאמץ ממדרגה ראשונה כדי לסלק את החשד.

מר לוקר: טוב יהיה אם תוסדר היוועצות בין הממשלה בארץ-ישראל והסוכנות היהודית.

סר ג'ורג' גייטר: אני ארצה לחשוב על מה שנשמע פה.

“תנו לנו דיוויזיה או בריגדה!”

פרופ' ניימיר: הפגישה עם סר ג'יימס גריג ארכה שישים וחמש דקות. השיחה היתה טובה מאוד. מר שרתוק הציג את הנושאים השונים היטב. הוא פתח בהצעה להקים בריגדה או דיוויזיה. סר ג'יימס הפגין עניין וידיעה בנושא זה. הנושא השני שעליו דיבר מר שרתוק היה ההתעלמות ממאמץ המלחמה של היישוב. הוא עמד על היעדר פירסומים. הנושא השלישי היה הגדודים הארץ-ישראלים.

אני דיברתי על שתי ההודעות² וצינתי כי המשפט האחרון הוא המשביע רצון ביותר. סר ג'יימס אמר כי זו היתה הכוונה מתחילה, אולם האחרים שינו אותה. הוא הוסיף כי אם הדבר לא יוצא לפועל, יהיה מקום להאשים את הממשלה בהולכת שולל. אחר כך מר שרתוק דיבר על התגייסות המתנדבים הערבים, המתייחסים לשירות הצבאי כאל “הודמנות בלתי מחייבת”. סר ג'יימס הקשיב בשימת לב לתיאורו של מר שרתוק את החיים בצבא. הבטחנו לו לשלוח מכתב שיכלול את הנקודות שהעלינו. אחרי דברי מר שרתוק אמר סר ג'יימס, כי הוא היטיב להציג את עניינו. הוא התרשם מן הדברים ויצג את העניין לפני האוצר.³ סר ג'יימס אמר כי שמע בעניין רב את דברי מר שרתוק. מר שרתוק סקר את הקשיים שהגיוס נתקל בהם. הוא הדגיש את העובדה של פיזור החיילים ביחידות שונות וכי הסוכנות היהודית מתבקשת לגייס חיילים במספרים קטנים וכי אין דחף למסע גיוס נרחב. חוסר עידוד מבחינה לאומית הוא בעוכרי הגיוס. מר שרתוק אמר: “תנו לנו דיוויזיה או בריגדה, אם תוכלו לתת לנו דגל, מה טוב. אם תוכלו לקרוא ליחידה ‘יהודית’ – אדרבה ואדרבה, אולם כך או כך, תנו לנו משהו ממשי”.

סר ג'יימס גריג אמר, כי יכתוב לגנרל אלכסנדר. אני סבור כי מדובר בשינוי ממצב סטטי של הגדודים הארץ-ישראלים למילוי תפקידים אחרים. אני סבור שעל מר שרתוק להיפגש עם [סגן שר המושבות] מר מקמילן. טלפנתי למזכירתו אך עד עכשיו לא נענית, ואעשה זאת שוב.

1 מתוך הפרוטוקול המקוצר. נוכחים: דר' ברודצקי, ברל לוקר, פרופ' לואיס ניימיר, לוי בקשטנסקי, יוסף לינטון. משה שרתוק לא נכח בישיבה זו. פרופ' ניימיר דיווח על פגישת שניהם עם מיניסטר המלחמה.

2 הכוונה להודעות הרישמיות על הקמת הרגימנט הארצישראלי.

3 מדובר בקצבות למשפחות החיילים.

הצלת ילדים

אם תוכנית ברלס החדשה ל[העלאת] ילדים¹ תתממש ברור שנזדקק לסכום גדול. עלה פה רעיון לפנות לציבור הרחב בקריאה למגבית מיוחדת שתאפשר רק אם סיכוי יציאתם מובטח. הבריקו המצב ודעתכם. בקשו מדוליק² להבריק לי כיצד להזים את הטיעון כי הגדלת קצבות המשפחה³ תוליך בבירור לאינפלציה וחוזר חלילה. אני מזים זאת תיאורטית אך חיונים לי מספרים.

1 ככל הנראה מבולגריה. ר' תת-פרק "פרשת 29,000 רשיונות העלייה לילדים", פורת, עמ' 285 ואילך.
 2 דוד הורוביץ (1899-1979). עלה ב-1920. ממקימי תנועת "השומר הצעיר", ממייסדי קיבוץ בית-אלפא. מנהל המחלקה הכלכלית של הסוה"י 1935-1948. לימים הנגיד הראשון של בנק ישראל.
 3 קצבות למשפחות החיילים.

אחרית דבר

משה שרתוק חזר לארץ-ישראל ב-24.4.1943 ממסעו הממושך לאנגליה ולארצות הברית וכבר למחרת מסר בישיבת הנהלת הסוכנות בירושלים דוח מפורט ורחב יריעה על פעילותו בלונדון. הוא הגיע ללונדון ב-13.12.1942 ומשם המריא לארצות הברית בשבוע השני של פברואר 1943. על פעילותו שם דיווח בפרטות להנה"ס בדוח שני ב-27.4.1943. במהלך שהותו בלונדון לא שיגר משה שרתוק דוחות לעמיתיו בירושלים. הדוח הנוכחי ממלא חסר זה בהוסיפו מידע חיוני על פעילותו בלונדון, שלא יכול לבוא לידי ביטוי בפרוטוקולים התמציתיים של ישיבות הנהלת הסוכנות בלונדון שבהן השתתף, ומכאן חשיבותו. מאחר שיש לראות את פעילות משה שרתוק בלונדון כמיקשה אחת, מובא להלן דוחו על פעילותו שם בשלמותו אף שבחלקו הוא משתרע על שנת 1943, מה גם שלא תמיד נקב המדווח בתאריכי האירועים שסקר. משה שרתוק דיווח על מסעו גם בישיבת מזכירות מפא"י ב-27.4.1943. קטעים מדוח זה, השופכים אור נוסף על פעילותו, משולבים בטקסט באות נטויה. דוח משה שרתוק מ-25.4.1943 מובא להלן בהשמטת עניינים צדדיים ובעריכה קלה:

*

לא הייתי בארץ קרוב לחמישה חודשים. מזה עשיתי שלוש ושניים יום בדרכים, וזה כולל שלוש נסיעות באויר – מקהיר ללונדון, מלונדון לניו-יורק ומניו-יורק לקהיר, שכל אחת ארכה בדיוק עשרה ימים. זה כולל שמונה שבועות בלונדון ושבעה שבועות באמריקה, שבוע אחד במצרים – בלכתי ובשובי.

שטח העניינים שיש לי לספר עליו רחב ומגוון מאוד, לא מעט מפוזר עכשיו בזיכרוני. דומני שמוטב יהיה אם אמסור על הדברים כסידרם, אחרת כמה עניינים שחשוב שהנהלה תדע אותם לא יגיעו לידיה. אמסור קודם על מצב העניינים בלונדון ועל מה שניסיתי לעשות שם. אתם בוודאי זוכרים, שערב נסיעתי מהארץ נתקבלו הידיעות הבטוחות הראשונות מפי עדי ראייה ומפי עדי שמיעה על השחיתות בפולין. אלה היו בני החליפין שבאו אז לארץ.¹ אומנם לא ראיתי בעצמי את האנשים האלה, אבל ראיתי אנשים שראו אותם וקיבלתי חומר מפורט בכתב על העדויות שנגבו מפייהם, וסבור הייתי שאני אולי השליח הראשון שיביא בשורות אלה ללונדון,

1 ר' בעניין זה לעיל מסמך 129.

אבל בבואי ללונדון נדהמתי לשמע הידיעות שמצאתי שם על מצב העניינים בפולניה ובאירופה הנאצית בכלל, שגם מבחינת הכמות וגם מבחינת הגיוון והאופי המשכנע באמיתיות לא הייתה כל השוואה בין חומר זה ובין הידיעות שהיו לנו כאן. הידיעות הגיעו ממקורות שונים. – (מר בן-גוריון: מדוע לא המציאו לנו?) – אני חושב שהמציאו – (מר גרינבוים: אנחנו מקבלים חומר רק מדר' שוורצברט²) – כאשר באתי מצאתי בעניין זה של שחיתות היהודים, של מדיניות ההשמדה הסיטונית עם כל הכרוך בזה – הובלה ברכבות ושיתות ההרג, המצב במחנות הריכוז וכן הלאה וכן הלאה – שדבר זה תופס מקום ראשון בפרסומים, בעיתונות, משמש נושא למאמרים ראשיים, תיאורים מפורטים, כותרות ראשיות בעיתונות. מה שהעלה עניין זה למדרגה ראשונה, לשלב עליון בסולם הפירסום, הייתה האיגרת הפולנית.³

המצב היה כך: עד אשר נשלחה האיגרת הרשמית של הממשלה הפולנית היה מעין קשר של שתיקה מצד הממשלה והעיתונות [הבריטית]. היה מעין קשר להשתיק את העניינים, כי הידיעות נתקבלו לפני כן במשך חודשים. איני זוכר כרגע את התאריכים, אבל נתקיימה אסיפה גדולה ב"אלברט הול" כחודש וחצי לפני פרסום איגרת הממשלה הפולנית, והיא התקיימה בנושאות הארכיבישוף.⁴

ההצהרה של אידן,⁵ ההצהרה של מדיניות מאוחדת זו, באה בתגובה על איגרת זו. זו הייתה העילה הראשונה למעשה הבינלאומי, כי הממשלה הפולנית פנתה לממשלות באיגרת רשמית, וזו ממשלה שיש לה ידיעות, שיש לה מגע לזה, והיה לה בזה תפקיד מכריע, תפקיד כביר. קשה לתאר מה היה גורל העניין – איני מדבר על פעולה, כי הרי אנחנו יודעים שהתוצאות הן אפסיות בפעולה, אלא על הפירסום, ההד הציבורי, התגובה המילולית של הממשלה – אילמלא איגרת זאת. קשה לתאר מה היה אז.⁶

איני נכנס לניתוח עמוק יותר של העניינים – מה הפולנים חושבים, אם אין רבים ביניהם השמחים שהם זכו שמלאכתם נעשית על ידי אחרים, עד כמה הם

2 איגנצי שוורצברט (1888-1961). מנהיג ציוני בפולין וממייסדי מפלגת "הציונים הכלליים" שם. עם פרוץ מל"ע-2 נמלט לרומניה ואח"כ היה חבר המועצה הלאומית שליד ממשלת פולין הגולה בפריז ובלונדון 1940-1945. מ-1946 ישב בארה"ב והיה מפעילי "הקונגרס היהודי העולמי".

3 ב-10.6.1942 שיגרה ממשלת פולין הגולה בלונדון איגרת לכל הפרלמנטים של בעלות הברית, שכללה את כל הנקודות העיקריות של דוח ה"בונד" (המפלגה הסוציאליסטית היהודית הלא-ציונית בפולין) על ההשמדה הנאצית. דוח ה"בונד" היה מסמך מוסמך ומדויק ראשון על תוכנית ההשמדה. הוא נשלח מוורשה במאי 1942, וב-2.6.1946 שידר הבי.בי.סי. את תמציתו (פרילינג עמ' 78).

4 וויליאם טמפל. הארכיבישוף מקנטרברי – מנהיג הכנסייה האנגליקנית.

5 ב-17.12.1942 הצהיר שר החוץ אנתוני אידן בפרלמנט בשם 11 ממשלות בעלות הברית והוועד הלאומי הצרפתי, כי בעלות הברית מודעות למעשי הפשע המתחוללים כלפי יהודי אירופה ולכוונת הנאצים להשמידם, וכי הפושעים יבואו על עונשם (ר' לעיל מסמך 191 הע' 9).

6 בעקבות האיגרת הפולנית והגעת מידע נוסף קיים שר ההסברה הבריטי ב-9 ביולי מסיבת עיתונאים ובה נמסר תוכן האיגרת. ב-23 בנובמבר פירסמה הנה"ס ב-ים הצהרה על ביצוע השמדה שיטתית (פורת, עמ' 76, יחל ב, עמ' 785).

מנצלים עניין זה לטובתם-הם – הם נותנים פירסום לסבל הפולנים, עניין פולניה מעסיק ומטריד. מבחינה אובייקטיבית הם שירתו כביר על ידי זה שהעמידו עניין זה על סדר היום של הממשלות באיגרת פומבית. כמובן שאנשים כרצ'ינסקי⁷ ושיקורסקי, תובעים להם מלוא הזכות בעד זה – נפגשתי עם שניהם. איגרת זו שברה את חומת ההתנגדות, אפשר לומר. הנחשול [של פירסום חומר על ההשמדה] הלך וגאה. איגרת זו הייתה השתפכות הנחשול מעל לחומה. ראיתי שהאנשים בהנהלת הסוכנות בלונדון לא ידעו את התפקיד שמילאה איגרת זו. זאת עובדה היסטורית. זה היה אקט בינלאומי ראשון להצגת שאלת השחיטות על סדר היום המדיני.

אני רוצה לציין דוגמה אחת עד היכן מגיע אותו עניין, שאני קורא לו קשר ההתנכרות. כאשר הייתה האסיפה ב"אלברט הול", רצו שידבר איש בשם הממשלה ופנו לראש הממשלה וביקשו ממנו איגרת לאסיפה זו – והוא סירב. אז הארכיבישוף בכבודו ובעצמו הלך לדאונינג סטריט מספר עשר⁸ והוציא מווינסטון צ'רצ'יל איגרת לאסיפה זו והוא חזר ואמר לאנשינו, שהוא נפגע מאוד מהתגובה שהוא מצא, שאמרו לו – איני יודע אם שמע זאת מפי צ'רצ'יל עצמו או מפי אחד המזכירים, אני מניח שהוא שמע זאת מפי צ'רצ'יל עצמו, כי בבוא הארכיבישוף לדאונינג סטריט מדבר הוא ודאי עם צ'רצ'יל – הוא שמע: "זה לא ענייננו לעורר עכשיו את השאלה. יש אנטישמיות באנגליה, ויש להתנגד אם מציגים את המלחמה כמלחמת יהודים".

היה ערך רב לדבר זה. יש לפרופ' ברודצקי זכות רבה שהוא הקים מוסד משותף, יהודי-גויי, לדאגה למצב היהודים באירופה. זה מוסד שבראשו עומד הארכיבישוף. יש שורה של סגני נשיא – כל ראשי הכנסיות האחרות, הקרדינל המנוח לינדסי היה סגן נשיא, ראש הכנסייה הסקוטית, ראשי הכנסיות הבלתי מוסמכות, גם ווקופ הוא אחד מסגני הנשיא. האסיפה ב"אלברט הול" כונסה על ידי מוסד זה, והמוסד הפך למכשיר של פעולה מתמדת ולחץ מתמיד על דעת הקהל.

אחר כך יש לתלות את השינוי שחל בין עמדה זו לגבי האסיפה ב"אלברט הול", שכאילו כפאם שד הם נתנו איזה ברכה לאסיפה, ובין המצב שבו אידן קם בבית הנבחרים וקרא את ההצהרה ההיסטורית. יש להסביר את השינוי שחל בפירסום הידיעות שנתקבלו בינתיים, אבל בייחוד באיגרת הפולנית.

נעשתה מאז פעולה רבה בעיתונות. ברור שדבר המלחמה נמשך. יש מאורעות בחזית, צ'רצ'יל טס לקובלנקה,⁹ יש שאלה של חזית שנייה, בינתיים יש גם תוכניתו של בוורידג'¹⁰ והמלחמה סביבה, בינתיים יש כל מיני שאלות פנימיות, שאלות על

7 שר החוץ בממשלת פולין הגולה.

8 מעונו הרישמי של דה"מ הבריטי.

9 לוועידת פיסגה עם הנשיא רוזוולט ב-14.1.1943-24, בה הוחלט על פלישה לסיציליה.

10 ויליאם בוורידג', כלכלן בריטי, הגיש לפרלמנט הבריטי בנובמבר 1942, מטעם ועדה בין-משרדית שעמד בראשה, דוח שקרא לפרורמה נרחבת במערכת הביטחון הסוציאלי בבריטניה.

העתיד – הערות והמתיחות היא רבה באנגליה, גם לגבי המלחמה, גם לגבי מה שיהיה לאחר המלחמה – מה יהיה גורל החברה הבריטית לאחר מלחמה זו – מזמן לזמן צץ ועולה איוה עניין חדש הדוחק את הדבר מסדר היום, אבל מזמן לזמן חוזר עניין זה [ההשמדה הנאצית] מתוך לחץ מתמיד של דעת הקהל.

רוצה אני להציג לפניכם שני גורמים שפעלו ופועלים כעת בדעת הקהל הבריטית, והם אומנם כתרתי דסתרי, אבל הם פועלים בעת ובעונה אחת. מצד אחד התעוררות המצפון הבריטי לשמע ידיעות מחרידות אלה, התעוררות המצפון, אי-שקט מוסרי רב ותביעה לפעולה, ומצד שני – התגברות ניכרת, בלתי פוסקת, מתמדת, של האנטישמיות באנגליה, התגברות של שנאת ישראל, כך שהמצב מבחינה זו מסוכסך מאוד.

בהתגברות האנטישמיות נפגשתי בשיחות עם אנגלים פשוטים, בשיחות בדרכים, בנסיעות. נפגשתי עם בחור אנגלי, מסיח לפי תומו. הוא בטוח שהיהודים שולטים בחיים הכלכליים באנגליה והדוגמה לכך: "לאיונס"¹¹. אבל כאשר הסברתי לו את מקום הענף הזה בחיים הכלכליים, ואמרתי כי השולטים בחיים הכלכליים באנגליה הם במקומות אחרים – במכרות, בחרושת, בבנקאות, ואם הזכרתי את הבנקאות הוא אומר: "האם רוטשילד אינו שליט על הבנקאות?" ואם אתה מספר לו שהבנק של רוטשילד הוא משרד פרטי קטן ב"סיטי", אשר אם ייסגר מחר, מי יודע אם ירגישו בכך בחיים הכלכליים של אנגליה, הרי זוהי תגלית בשבילו. הוא נתחנך לחשוב שהיהודים שליטים בחיים הכלכליים באנגליה.

עדויות אלו הן אולי מקוטעות ואינן מלמדות על הכלל, אבל שאלה זו מטרידה הרבה אנגלים מידידינו. שמעתי מפי כמה אנגלים שהתראיתי איתם לאחר שהם לא היו איוה זמן באנגליה, אחד מהם היה הציר הבריטי במוסקבה [ארצי'בלד קלרק-קֶר], שהיה בלונדון בזמן היותי שם – הכרתי אותו קודם, כשהיה ציר בבגדאד – והוא אמר לי שאחד הדברים המפתיעים שנתקל בהם לאחר שלא היה שנתיים באנגליה זו התחזקות האנטישמיות, בייחוד בקרב הנוער, אבל תופעה זו ישנה בכל השדרות.

אספר לכם פרט אחד. ישנו פרופסור היל,¹² שהוא בפרלמנט אחד האנשים המסורים מאוד לעניין זה [של ההשמדה], באסיפה פומבית שהייתי נוכח בה, הוא אמר שכאשר אידן קם למסור את ההצהרה בפרלמנט אז אחד הצירים השמרניים שישב מאחוריו הרכין את ראשו אליו ואמר לו: "זה עוד שקר נבזה אחד שהיהודים הצליחו להפיץ". ומעשייה שנייה שהיל סיפר, שחברה אחת שנפגשה עם אשתו – והעניין הזה הוא שיחת היום באנגליה – אמרה: "באמת נורא אם שומעים מה שעושים ליהודים, אבל אני מתפללת לאלוהים שלא יביאו אותם הנה". היא מסכימה שצריך משהו

11 רשת מסעדות, ייצור מזון ומלונות ברחבי בריטניה, בבעלות יהודית.

12 ארצי'בלד היל, מדען בתחום הרפואה. ציר הפרלמנט כשמרן בלתי תלוי 1940-1945. חבר הוועדה המדעית המייעצת ליד קבינט המלחמה 1940-1946. לימים חתן פרס נובל לרפואה.

לעשות, אבל היא אינה חושבת שכל אחד בעולם יאמר כך, והתוצאה – שאין להציל יהודים גם אם אפשרי.

מה גורם לדבר הזה? אילו הייתי נמסר באופן מיוחד למחקר, הייתי מביא לכם מסקנות מבוססות ומלאות יותר, אבל לא התמסרתי לזה, ואני יכול לציין שני גורמים לדבר. האחד הוא היטלר. כי מה אומרת הפעולה הכבירה והעצומה לחינוך אנטישמי שהיטלר נתן לעולם כולו? יש דברים [בתורת היטלר] שנוגעים בחיים של אנגליה, בנפשה של אנגליה – על אותם הדברים האנגלים התגברו ודחו אותם, לא בלי מאמצים גדולים. אך השקפת העולם הכללית של היטלר החלה להכות שורשים ולעשות נפשות. מוזלי¹³ זה הביטוי הקיצוני של פרי פעולות.

כל עניין זה בא דרגות דרגות. כל ההערכה בפני הכוח הארגוני של הנאצים, התיקונים הפנימיים המהוללים בגרמניה. ידוע שהפרינס אוף וויילס הקודם¹⁴ היה אחד המעריצים של המשטר הפנימי בגרמניה במובן זה. אם השקפת היטלר הכללית הגיעה לידי ביטויים הפוגעים בנפש האנגלי, הרי אימפולס החיים של האנגלי מתקומם, אבל חלק זה של התורה [אנטישמיות] אפשר לקבל היות ויש רקע לכך, יש היסטוריה של מאות בשנים – דבר זה נקלט ומתפשט. יש אנשים האומרים: "זה לא בכדי – אם כך שונאים עם, אם כך רודפים עם – יש [בוזה] משהו".

הדבר השני זהו תנא דמסייע שמוצאים בסביבה האנגלית – זו בליטת היהודים. הנגע ההיסטורי שלנו שאנחנו בולטים. יש שוק שחור באנגליה. אני רוצה לומר ולקבוע את הדברים במידתם הנכונה. לפי התרשמותי, יש הצלחה מזהירה באנגליה של מפעל הארגון הלאומי והמשמעת הלאומית באמצעים דמוקרטיים. אין לי כל ספק, שהיא עומדת בפיסגת הארגון הלאומי העצמאי עכשיו. לפי דעתי עולה היא בפיסגה זו על רוסיה, כי אנגליה עושה זאת באמצעים דמוקרטיים, בלי כפייה, מתוך התעוררות רגש סולידריות, בלי בתי סוהר, בלי עונשים, בלי התנקת הדיבור וחופש הביקורת. ואין כל ספק, זה מעלה אותם על פני אמריקה. ייתכן שאמריקה עוד תגיע גם היא לשיא, כי אמריקה עומדת עתה בראשית המאמצים, שם השאלות קשות יותר, הארץ גדולה יותר, הארץ עוד לא התגבשה לעם כמו האנגלים, אבל העובדה נשארת שהחיים הפנימיים של אנגליה מאורגנים להפליא במובן של המצאת אספקה לארץ וחלוקתה בין השדרות השונות, במובן מניעת מותרות מצד אחד ומניעת עוני מצד שני. אין זאת אומרת שהגיעו לעולם שכולו טוב, אין זאת אומרת שהגיעו לשוויון גמור, אבל הבטיחו חיים הוגנים לעם כולו ומנעו ניצול עד כמה שזה אפשרי. כל זה עושה רושם כביר. אין זאת אומרת שזו ארץ מאוכלסת על ידי מלאכי שרת.

13 אווזולד מוזלי (1896-1980). ציר פרלמנט שמרני ואח"כ של ה"לייבור". ב-1932 הקים את "המפלגה הפשיסטית הבריטית", שעודדה אלימות אנטישמית. בשנות מל"ז-ע"ב נכלא.

14 תואר יורש העצר הבריטי. מדובר בנסיך אדוארד, לימים המלך אדוארד ה-8 שהתפטר.

הארץ מאוכלסת על ידי בשר ודם. אם יש סדר יש גם פריעת סדר, ואם יש חוקים יש פריעת החוקים.

יש שוק שחור באנגליה. היהודים טוענים שאחוז היהודים בשוק השחור קטן משל אחרים. אצל אחרים הרושם אחר. יש בטבע היהודים שהם מצטופפים, מתגודדים. אם יש פליטים [יהודים] רבים בלונדון, עשרות אלפים – מגרמניה, מאוסטריה, מצ'כוסלובקיה – הם נוטים להתיישב באותם הרובעים של יהודים. זה טבעי. "חברך חבֵּרָא אֵית לֵיה"¹⁵ אך זה יוצר ריכוז יהודי, זה מבליט את היהודים. רובע זה יוהד. שומעים את השפה הגרמנית ברחוב. לא תמיד יש הטקט הדרוש לא לדבר גרמנית במקומות מסוימים. אומנם יש שם טקט יותר מאשר בארץ-ישראל. זה מנקר את העיניים, זה צורם את האוזן. אם יש בתי מלונות מסוימים שהיהודים מציפים אותם, אז יש אומר על היהודים: "ראו איך הם אוכלים את טוב הארץ". כמה צעירים [מבין הפליטים היהודים] אינם בצבא. יש ודאי סיבות לכך. אבל אין רואים את הסיבות, רואים את היהודים הצעירים שאינם במדי צבא ואומרים: "ראו כמה יהודים אינם בצבא", וכן הלאה וכן הלאה.

דברים אלה משפיעים על טובי ידידינו. אדם מתקדם מאוד, ממנהיגי מפלגת העבודה, אמר ל[ברל] לוקר: "מדוע היהודים מבליטים את עצמם? מדוע אינם מתבוללים, מדוע הם יושבים צפופים?" אישה אחת,¹⁶ המתנדבת לכל מיני פעולות [סיוע], אמרה: "אולי, בכל זאת, אפשר לעשות דבר-מה שהיהודים לא יהיו בולטים כל כך, לא ירעשו כל כך, לא יתפסו את המסעדות הטובות ביותר, את המקומות הטובים ביותר באותן המסעדות?" וכן הלאה וכן הלאה.

צד אחר של השאלה הזאת, אבל זה כבר לא שורש, לא עניין של אנטישמיות, אם כי אולי יש קשר בין שניהם, זה הפחד של הידידים שלנו שמא אנחנו – לפי לשונם – נעשה קפיטל פוליטי מעניין צרת ישראל לטובת הציונות. "אל תעוררו את שאלת הציונות בקשר עם זה, אל תעוררו את שאלת ארץ-ישראל. העניין הוא של הצלה. כל זמן שתובעים הצלה מדברים אל לבו של כל אחד – זה עניין בלתי מפלגתי, זה עניין ציבורי כללי. ויש כוח רב לפנייה זו אל המצפון האנושי הפשוט. ברגע שאתם אומרים [שיש] להביא אותם לארץ-ישראל, אתם חשודים שמא את כל העניין הזה [של השמדת יהודים] בדיתם מלבכם כדי להביא אנשים לארץ-ישראל, והעניין המטריד אתכם אינו הצלה. אז השאלה [של א"] שנויה במחלוקת, אנחנו נגד הממשלה במדיניותה זו, אבל אין זה הרגע המתאים למלחמה זו".

כל ימי שהותי בלונדון עמדנו במלחמה – בשיחות, באסיפות שלנו, באסיפות

15 ארמית: "חֲבֵרָךְ חֲבֵרָא אֵית לֵיה וְחֲבֵרָא דְחֲבֵרָךְ חֲבֵרָא אֵית לֵיה" (כתובות, קט ב) – חברך יש לו חבר, וחברו של חברך אף לו יש חבר.

16 הכוונה לאלניור רתבון, צירת פרלמנט עצמאית, אוהדת הציונות.

שבהן דיברנו אל הגויים – עם תפיסה זו.

עניין זה, הקשב הרב שמקשיבים למה יאמרו האנטישמים באנגליה, מתרכז בייחוד, מתגלה בייחוד במחלקה אחת של הממשלה – במיניסטרוני הפנים, ו[שר הפנים] הוא ידידנו הרברט מוריסון.¹⁷ אצלו מנוי וגמור לא להכניס עוד יהודי אחד לאנגליה. הוא טוען, שאנגליה עשתה די. [מעתה] יעשו אחרים. והוא טוען לנו שהוא מתכוון לטובתנו, שהוא בזה מגן עלינו, כי במידה שירבו לבוא יהודים לאנגליה יבולע לנו. והוא שומר עלינו מפני גאות האנטישמיות. ובכלל עניין זה, שמירה זו, זהו עניין רגיש מאוד.

מה היו הדרישות בהן הופענו? הוקם מוסד מרובע יהודי לפעולה בעניין זה, מוסד בנוי מארבעה חלקים: הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, הסניף הבריטי של "הקונגרס היהודי העולמי", "Board of Deputies" [ועד שליחי הקהילות] ו"אגודת ישראל". במידה שזו הייתה הופעת יהודי אנגליה, הרי היה זה תפקידו של "Board of Deputies". תפקיד מרכזי בפעולה זו מילא פרופ' ברודצקי. אבל יש לו חברים [ב"בורד"] שהוא צריך להתחשב בהם. היו לא מעט חיכוכים פנימיים בעניין זה, אולם בהשוואה לנעשה באמריקה, זה היה מכשיר פעיל ויעיל למדי.

היו משלחות – הייתה משלחת יהודית גדולה אל אידן, שהיא הייתה משלחת של יהדות בריטניה, משלחת של "Board of Deputies", אבל הוזמנו גם אישים יהודים שאינם חברי ה"בורד". ג'יימס רוטשילד הציג את המשלחת, השתתף בה גם לורד [הרברט] סמואל, אשר בהודמנות זו דיבר שארץ-ישראל המערבית ועבר הירדן יכולות להכיל למעלה משני מיליונים יהודים. הייתה לי שיחה איתו לפני כן. בשיחה זו סיפרתי לו על עניין קירקבריי.¹⁸ הוא אומר שאסור שזו תהיה המדיניות של היהודים, כי אז זה ייהפך למקסימום וגם עניין זה לא יושג. היו [במשלחת] סיימון מרקס, אחדים מערי השדה, פרופ' ברודצקי, הרב הראשי דר' [יוסף הרמן] הרץ.

אני צריך להגיד לכם, אני חייב לרב הראשי חוב של יושר. ביום בוואי ללונדון הייתה תפילה בבית הכנסת לזכר ההרוגים. זה היה האקט הראשון לאחר הנחשול הראשון [של הידיעות על ההשמדה ההמונית]. בית הכנסת הגדול הרוס, הרוס עד היסוד. מראה בית הכנסת כמראה חורבה מימי הביניים, אם לא מימי קדם, מימי

17 הרברט מוריסון (1888-1965). מראשי "הלייבור" ומטעמה ציר הפרלמנט ושר. נחשב לאוהד הציונית וקשריו עם מ"ש ודב הוז החלו עוד ב-1936 (ר' כרכי י"מ"מ; י"מ"א). בדברים שנשא מ"ש בוועדה המדינית של מפא"י ב-14.5.1940, אמר על מוריסון: "כשלעצמי אני מאמין למוריסון פחות מאשר לכל אדם אחר במפלגת העבודה. זהו אדם אופורטוניסטי, קרייריסט, יותר מדי בעל כישרון, ולא לחינם קיים בתוך מפלגת העבודה אינסטינקט של אי-אמון בו, אבל לא מן הנמנע שיוכל לעשות משהו לטובתנו".

18 על שיחה זו ר' לעיל מסמך 172. קירקבריי עמד בה על הצעתו להקים פדרציה של 4 ארצות אוטונומיות: סוריה, לבנון, עבר הירדן וארץ ישראל, בתנאי שתוכר זכות היהודים לעלייה חופשית.

היוונים והרומאים. נראים רק חצאי העמודים. כל השטח הגדול הוא עיי מפולת ולא יותר. התפילה הפעם הייתה בבית כנסת די גדול. היה דוחק עצום. היה רק נאום אחד של הרב הראשי. אני נמלאתי הערצה לאומץ לבו של דר' הרץ – באיזו מין חריפות דיבר משפטים עם אומות העולם, בתוך זה עם ממשלת בריטניה. היו חסרונות מסוימים לנאום זה, אבל לא היו חסרונות מבחינת אומץ הלב וחריפות הביטוי, כי גם אומץ לב יכול להיות מלווה בהרבה דיבורים לא מתאימים, בייחוד מאיש כמו דר' הרץ, הרב הראשי של בריטניה הגדולה, אבל בדבריו היה זעם.

הוא אחר כך גרם צרות בתוך מהלך הפעולה. יש לו חתן שעשה דברים על דעת עצמו, והוא תמך בו. ה' שיינפלד בילבל עניינים, סיבך עניינים, בתוך זה הסתגל לכיוון של הוצאת ארץ-ישראל מהעניינים. היינו צריכים להיאבק איתו, כי הוא היה מופיע בגושפנקה של הרב הראשי. אני רוצה לקבוע את זכותו [של דר' הרץ] במקום שמגיע לו. הנאום פורסם בעיתונות, לא כולה, אבל פורסם "נאום של הצ"ף רביי", זהו שם באנגליה. הוא קצת הפריז על המידה במעשים שסיפר, מסר דברים לא בדוקים, השתמשו אחר כך בזה נגדו, אבל היה הד רב להופעה זו. היו באי כוח העיתונות בבית הכנסת, והיה הד לנאום זה וזה היה אחד הדברים המעוררים.

לפני הראיון [של המשלחת היהודית] אצל אידן היה ויכוח בין היהודים אם לדבר על ארץ-ישראל. וילי כהן¹⁹ דרש שלא ידובר על ארץ-ישראל. הייתה לפרופ' ברודצקי מלחמה לא קלה. אני אמרתי, שצריך לומר מהי התשובה ההיסטורית לשאלה זו, מדוע קרה זאת רק לעם זה. זה לא יכול לקרות לצ'כים, כי להם יכולים להחזיר את ארצם – ואנחנו במצב אחר לגמרי.

לאחר האסיפה בבית הכנסת אמר ג'יימס רוטשילד לוילי כהן: "יש רק פתרון אחד, רק Jewish state. אין פתרון אחר לעניין זה שלנו". הוא ער מאוד לעניינים. הוא חייב את הפעולה, רק תמיד [הוא עצמו] מחייב טיפול והדרכה. ראיתי אותו שש פעמים. זמן רב לא היה בריא, בזמן האחרון ראיתיו במיטה, אבל לבו מורתה. הוא אינו יודע שקט. במובן מוסרי עזר לי מאוד, עודד אותי לכמה דברים.

כמוכן שהוחלט לדבר על ארץ-ישראל, ואידן עצמו דיבר על ארץ-ישראל. כאשר סקרו את כל השאלות, עוררו את שאלת ספרד, והרי המצב היה שכל הזמן הייתה חדירה לספרד של פליטים שעברו את הפירגאים. אידן אמר: "פליטים אלה צריכים ללכת לארץ ישראל". מדוע הוא התעורר לומר זאת? הרי ספרד קרובה לאנגליה יותר אשר איזה מקום אחר. לא יאמרו שמהבלקנים צריכים להביא פליטים לאנגליה, אך מספרד זו שאלה מעשית. יש קשר אוניות בין פורטוגל לאנגליה. יכולים להביאם לשם. והארץ היחידה הבאה בחשבון היא אנגליה. אלה אינם מספרים שבשמים. דובר אז על

19 סר רוברט ווילי כהן (1877-1952). תעשיין ופעיל חברתי. מנהל מינהלי של חברת "של" מ-1907. נשיא המועצה הכלכלית לארץ-ישראל. שלל את הציונות המדינית.

חמשת אלפים פליטים יהודים. דובר על הסכנה אם לא יוציאו אותם, כי ספרד איימה לסגור את הגבול, כי בעיית המזון בה קשה מאוד ויש עוני מבהיל בספרד. שם יש רעב המוני, מחסור גדול מאוד. דובר אז שיכול להיות שהיטלר יפלוש לספרד, או אנשים אלה שנמלטו פעמיים-שלוש יפלו שוב לידי הנאצים. והדבר [מאמץ הבאתם לאנגליה] לא היה גדול, אז הוא הקדים ואמר: "אנשים אלה צריכים ללכת לארץ-ישראל".

וכאשר דיברתי עם שלושה חברי הקבינט, חברי קבינט המלחמה ממפלגת העבודה – היה לי ראיון משותף עם שלושתם, אטלי,²⁰ מוריסון ובווין²¹ – השיחה נמשכה בסך הכל שתיים-עשרה דקות, אבל הייתה אינטנסיבית מאוד, ודיברתי על הבלקנים, הזכרתי גם את ספרד, קם מוריסון ואמר שאין להשוות את דחיפות ההצלה מספרד ומהבלקנים. הסכמתי לו, "אבל האם אתה יכול להוציא לגמרי מהחשבון את ספרד?" שאלתי. למחרת ראיתי בעיתונים שדובר הרבה על סכנה זו. אני באמת לחצתי יותר על עניין הבלקנים, הזכרתי גם את ספרד, והוא אמר: "אין להשוות את דחיפות עניין ההצלה, כי פה בכל זאת ארץ גייטלית". ואני אמרתי [לו] שיש בעיה זו [של הבלקנים] – ויש ספרד.

גם פה הרגשתי את אותו הדבר – אם להעמיד על הפרק את [הפליטים ב]ספרד, הרי זאת אומרת [הבאתם ל]אנגליה, וזאת אומרת לחץ על אנגליה. ואני יודע על ארוחת ערב אחת, שבה היה מוריסון, והיה בה אחד מאנשי ה"פורין אופיס", והם שניהם "שיחקו בארוחת ערב זו כדור רגל" – מוריסון דרש מאיש ה"פורין אופיס" להקל לגבי [כניסת פליטים ל]ארץ-ישראל, והאיש מ"פורין אופיס" דרש שיעשה משהו באנגליה.

הייתה אחר כך משלחת פרלמנטרית מכל המפלגות ומשני הבתים. המשלחת הראשונה הייתה יהודית ובראש הפרלמנטרית עמדו ארתור גרינווד²² ושמרן אחד, אולי אותו פרופ' היל שהזכרתי. הם ביקשו ראיון עם צ'רצ'יל, אבל זה היה בזמן שצ'רצ'יל לא היה באנגליה. היו צריכים לקבל אותם ארבעה – אידן בתור סגן וממלא מקום [ראש הממשלה] בבית הנבחרים, אטלי, מוריסון וסטנלי. אטלי לא היה, והיו יתר השלושה והם הציגו את כל מערכת הדרישות שלנו, כמובן לרבות ארץ-ישראל. הייתה עוד משלחת מיוחדת למוריסון, להשפיע עליו להקל לגבי כניסה לאנגליה. מכל מערכת הדרישות, האלמנטרית הייתה שאנגליה, ואמריקה כמובן, יודיעו שבמידה שפליטים יצליחו להגיע לארצותיהן – הן יקבלו אותם. אמרו לאנגלים למה

20 קלמנט אטלי (1883-1967). מראשי ה"לייבור". בשנות מל"ע-2 סגן רה"מ בממשלת צ'רצ'יל.
21 ארנסט בוויין (1881-1951). ממנהיגי האיגודים המקצועיים וה"לייבור". בשנות מל"ע-2 שר העבודה בממשלת הקואליציה של צ'רצ'יל.
22 ארתור גרינווד (1880-1954). מראשי ה"לייבור". ציר פרלמנט 1922-1954. התמנה לשר בלי תיק בקבינט המלחמה של צ'רצ'יל. אוהד הציונות (ר' עליו יומ"מ ד-7).

זה מחייב אתכם, "אבל אם אתם אינכם מודיעים על זאת, לא יהיה לנו פתחון פה לפנות לנציטראלים", אבל לא יכלו להשיג הודעה ברורה – (דר' סנטור: לעצם העניין, אם פליט מגיע, משאירים אותו?) – אני מניח שכן, אך כאשר מבקשים רשות, זה עולה בצרות צרורות. פגשתי כמה וכמה אנשים שטיפלו בעניינים אלה וקיבלו סירוב. יש התמרמרות בציבור המתקדם, השמאלי, הליברלי, אבל הדברים לא שונו עד אשר יצאתי מאנגליה.

הדרישות היו פנייה להיטלר, פנייה לנציטראלים, מוסד לפעולה – שהממשלה תקים מכסיר מיוחד אנגלו-אמריקני משותף, או אנגלי לחוד ואמריקני לחוד, אבל עם קשר בינלאומי לשם הגשמת העניינים, אבל עד אשר יצאתי לא נעשה שום עניין מלבד [לגבי] ארץ-ישראל, שאל זה עוד אגיע.

ההצהרה של אידן בבית הנבחרים עשתה רושם כביר באנגליה. האנשים שיצאו מבית הנבחרים היו מזועזעים עד עמקי הנפש על ידי ההצהרה, על ידי עמידת הדום, על ידי תשובת ג'יימס רוטשילד. רבים בתום לב האמינו שזוהי פתיחה לפעולה, זה קובע את מדיניות הממשלה, ועכשיו הממשלה תפעל ברוח זו. אם כי לא היו בהצהרה שום הבטחות, התחייבויות, חשבו זאת כדבר טבעי, מובן מאליו.

אחרי שעבר זמן ולא הייתה פעולה, בא נחשול שני של התמרמרות, באה תביעה. הופיע מאמר של בוורידג' שהיו בו כל מיני נטיות טריטוריאליסטיות, אבל הייתה העמדת השאלה: שאלת הארץ [לפתרון הבעיה היהודית אחרי המלחמה]. הוא אמר פסוק אחד: "מדינות הדמוקרטיה תכשלנה באחת ממטרות היסוד של מלחמה זו אם כתצאה ממלחמה זו לא תפתורנה את שאלת היהודים". שמו של לורד בוורידג' הולך לפניו. סביב הדין וחשבון שלו יש מלחמה רבה. פרופ' ברודצקי ראה אותו לפני שנתפרסם מאמרו. הוא כנראה עמד להציג שאלה – שמא באירופה אפשר למצוא, לפנות, איזה שטח ששם אפשר לרכז את היהודים, למען תהיה להם ארץ. "עז" זו הצליח ברודצקי להוציא מהמאמר.

היו שתי תוצאות. מצד אחד, התעוררות של גויים – הפרלמנט, העיתונים. מצד שני – יאוש בקרב הרבה יהודים. נפגשתי עם הרולד לסקי, ובפגישה הראשונה היו המילים הראשונות שלו: "תמחקו את אנגליה. כאן אנחנו מכורים. התקווה היחידה – רווולט. תסגרו את המשרד שלכם פה, תעבירו את המיפקדה הראשית שלכם לאמריקה. משם תתחילו להרעיש את אנגליה", וכך הלאה וכך הלאה.

דחיתי את הדברים האלה, לא זו היא השאלה העיקרית. חשוב היה לי לדבר לגופו של עניין, כי בדיוק אותם הדברים שמעתי באמריקה – יאוש גמור מאמריקה – ארץ שאין לה כל יחס לשאלה היהודית, ציבור אדיש, אנטישמי. הארץ היחידה שעוד יש בה מצפון זו היא אנגליה, אחרי הכל ולמרות הכל זוהי תקוותנו היחידה, והייתי צריך לעמוד בפני זה באמריקה, ושני הדברים כאחד, וזהו טבעי כי האנשים מנסים ללכת

בדרך הקלה ביותר – אלה באנגליה בורחים מהחזית, מטילים יתבם על הפעולה באמריקה, וההיפך באמריקה. בין כה וכה זוהי בריחה מהחזית ולא שיקול דעת מדיני, וחיפוי על בריחה זו בארגומנטציה פוליטית.

אך זה היה החשוב בשיחה עם לסקי, כי היה בו חיזיון נפלא ומסייע של התעוררות הנשמה היהודית בקרב היהודי המתבולל. זה אומנם אצלו לא דבר חדש, הוא עומד בקשרים עם לוקר, הוא הכיר את [דב] הוזה המנות. הוא הכיר גם את ליאו כהן – (מר בן-גוריון: הוא ציוני מזמן) – גם לדעתי הוא ציוני. הוא עתה במצב התעוררות של החלק היהודי ב"אני" שלו, של חיפוש הרגישות היהודית שלו, שבזה הוא מקסים. לפעמים הוא טועה. זה מחזק בו את ההכרה היהודית וזה מביא אותו לידי שינוי ערכין גדול. הוא רוצה מאוד לבקר בירושלים, הוא רוצה מאוד שהאוניברסיטה העברית תזמין אותו. עובד במחיצתו עכשיו אחד מבוגרי האוניברסיטה – הוא מהלל אותו מאוד. הוא אומר שזה עשר שנים לא היה לו תלמיד כזה, אישיות נעלה ביותר בה הוא נפגש.²³ כמובן שיש לו כל מיני קושיות שהוא רוצה שיתרצו לו. הוא בנפש חפצה שומע. הוא שואל על היחסים עם הערבים, שאלות של סוציאליזם. הוא חושב לפי שיגרה מסוימת וצריך ליישב שאלות אלו לפי השיגרה. הוא סיפר לי על שיחה שלו עם ווינסטון צ'רצ'יל. הוא אמר ל"פריים מיניסטר" שהוא שולל שלילה גמורה את הדת היהודית, כמו שהוא שולל כל דת מאורגנת. הוא אינו שולל את הרגש הדתי, אבל הוא אמר: "אני יהודי, וזה היה אינצידנט של אמיגרציה",²⁴ שאני לא טבעתי ב"סטרומה", ויש לי משפט קדום נגד זה שיהודים ימותו באשר הם יהודים, אשר בשום אופן אין להתגבר עליו, איני מוכן להתגבר עליו, אין אני מוכן לעשות ניסיון כזה, ואתה מפקיר אותנו. אני בעדך בתור 'פריים מיניסטר', ואני חושב שאתה האיש היחידי שצריך להיות 'פריים מיניסטר' לעת כזאת, אבל דבר זה לא ייסלח לך, ואתה רוחץ את ידיך בדם יהודי. הממשלה שלנו ניסתה ב-appeasment כלפי גרמניה ונכשלה. היא ניסתה בפיוס כלפי יפן ונכשלה. היא ניסתה בפיוס כלפי ספרד ונכשלה – הוא ודאי אמר את הדברים באופן כרונולוגי – אתה חושב, שדווקא כלפי הערבים תצליח בפיוס? הממשלה ניסתה בפיוס כלפי חזקים – ונכשלה, ואתה חושב לנסות בפיוס כלפי החלשים – ולהצליח? בקיצור, ה"פריים מיניסטר" אמר לו שידבר עם [שר המושבות] אוליבר סטנלי. לזאת באה התשובה: "אתה תמיד שולח אותי לדבר עם אחרים".

זהו קטע מהשיחה על לסקי. הוא כאילו ניסה לסדר לי שיחה עם צ'רצ'יל ולא הצליח. הוא דיבר בבזבז גמור על ג'יימס רוטשילד. הוא אמר: "היהודים האלה, כאשר גויים מביעים אהדה ליהודים הם מתמוגגים, ומה יוצא? יוצא שהגויים חושבים שכל מה שהם חייבים זהו להביע רחמים, להביע חמלה. בזה הם יוצאים ידי חובתם. המצב

23 נראה שהכוונה להיסטוריון יעקב טלמון.

24 סבו של הרולד לסקי היגר מפולין למנצ'סטר עם בני משפחתו, אביו נתן היה אז נער.

הוא שאנגליה דורשת מאיתנו שאנחנו נמות בשקט. שאנחנו נישחט בכבוד ובשקט ולא נצעק. צעקות האיש הנשחט צורמות אוזניים, והם אינם רוצים לשמוע צעקות. ואת זאת הם דורשים מאיתנו".

עוררתי שאלה זו של תביעה לפעולה. כל הזמן דיברו, אבל אין להסתפק במשא ומתן, ואנחנו תבענו מעשים. היה לנו משא ומתן עם משרד המושבות, בתוך זה גם עם המשרד לענייני החוץ, עם שיחות עם מיניסטריונים אחרים. כתוצאה מכל זה באה הודעת אוליבר סטנלי. זה היה דבר כה מעליב וגם מאלף. כל הזמן חינוכו אותנו: "אל תעוררו את שאלת ארץ-ישראל, אל תעוררו שאלה ציונית, דירשו הצלת יהודים", אבל כאשר הממשלה נלחצה אל הקיר, כאשר היא הייתה מוכרחה להניח דבר-מה על השולחן, הדבר היחיד שיכלה להגיד זו הייתה פעולה בקשר עם ארץ-ישראל.

אתם יודעים איך הדברים מסודרים בפעולתנו המדינית – בשאלות בפרלמנט. כאשר רוצים להשיג תוצאות, ויודעים שאפשר להשיג איזו תוצאות שהן, מציגים שאלה בפרלמנט. ה"סתם מקשן"²⁵ שלנו הוא סילברמן²⁶ הקטן. הוא שאל את השאלה שבעקבותיה באה הצהרת אידן. וכאשר הוא הודיע על שאלתו השנייה, היה העונה בשם הממשלה אוליבר סטנלי. סטנלי אינו יכול לדבר בנוגע לאנגליה, הוא אינו יכול לדבר גם ביחס לארצות הניטרליות, הוא גם אינו יכול לדבר על פעולה כלפי היטלר, הוא אינו יכול להודיע גם על הדומיניונים. הוא יכול לדבר רק על המושבות, למעשה זה על ארץ-ישראל. הוא אמר את ההודעה על הילדים – הוא הודיע על קליטת 30,000 ילדים. דבר זה עשה רושם, גם המספר אומר דבר-מה, הוא דיבר רק על 29,000 רשיונות,²⁷ כי הוא ניכה כבר את 4,500 הרשיונות, הוא אומנם היה יכול, ואולי צריך, לדבר על 30,000 רשיונות, אך הוא נהג לפי הבוכהלטריה המדויקת והזכיר רק 29,000 ילדים. אני אומר שזה עשה רושם, זה עשה רושם של "קום ועשה", הנה, הממשלה קמה ומכניסה לארץ ישראל 30,000 ילדים. זה משהו. אומנם על רקע השואה הגדולה שבאירופה זוהי כטיפה בים, אבל על רקע של הצלה ממש, שאינה, אלו הן רבבות.

היה אצלי אחד מאנשי "אובורבר"²⁸ ושאלני כמה יכולה ארץ-ישראל להכניס כיום. אמרתי, אם ניגשים למפעל גדול של קליטה, ויש תוכניות פיתוח, יכולים להכניס שניים-שלושה מיליונים, אבל אם מדברים עתה על מצב המלחמה וכמה שאפשר להכניס בלי כל דברים גדולים, הרי 50,000 מבוגרים. והוא אמר לי: "זוהי עקיצת פרעוש כאשר אנחנו שומעים ששוחטים מיליונים". זוהי ריאקציה של איש אנגלי. אף על פי כן, אני אומר: הודעה זו עשתה רושם גדול – ורושם מוטעה.

25 לפי "סתם מקשן עם הארץ", ביטוי עממי שעניינו המקשה קושיות לרוב וש"ת חוות יאיר, שי"ט).

26 סידני סילברמן (1875-1968). משפטן. מפעילי ה"לייבור". ציר בפרלמנט מ-1933. לוחם בלתי נלאה למען זכויות יהודים ברחבי העולם ולמען היישוב בארץ-ישראל.

27 לפי "הספר הלבן" 1939 נותרו 29,000 רשיונות עלייה פנויים עד 1944, ר' לעיל מסמך 101 הע' 5.

28 עיתון בריטי נחשב, הופיע בימי א'.

קודם כל, זה הלא הכל בתוך גבולות "הספר הלבן". בין כה וכה היו יהודים צריכים להגיע לארץ גם לפי המדיניות הקטלנית ביותר של הממשלה. שנית, כבר לפני שנה וכמה הודיעו, שיוכלו להכניס ילדים מארצות האויב. גם מבחינה זו אין פה שינוי המדיניות. אבל אנשים שוכחים, אנשים אינם זוכרים מה כתוב ב"ספר הלבן", אינם יודעים את התנאים. הרושם שלהם הוא שהעולם סגור, והנה קמה ממשלה ומוציאה מהבלקנים 29,000 ילדים, וגם חשבו שה ייעשה אחת ושתיים.

איך אני התייחסתי לדבר ואיזה כיוון נתתי לפעולה? ראיתי בזאת רק נקודה אחת חיובית, והיא שבהודעה זו, באופן שנמסרה לנו, הייתה מעין התחייבות מצד הממשלה באופן פעיל לסייע במשא ומתן הבינלאומי, דבר שלא היה עד עכשיו. אתם יודעים היטב, שבקושי היינו מוציאים צרור רשיונות, ו[אז] הממשלה הייתה אומרת: "הטיחו ראשיכם בכותל – תלכו אל טורקיה, אל 'הצלב האדום', ותדאגו להעברת האנשים". לפעמים, בקושי רב, היינו משיגים איזו עזרה מהשלטונות הבריטיים בטורקיה. אבל כל הזמן היו מרפים את ידינו – ופה הייתה מעין התחייבות להיכנס בעובי הקורה. זוהי הנקודה החיובית היחידה שראיתי – שאפשר לפתח אותה בתוספת לחץ [דעת] הקהל, אם להתמיד בזה.

לעומת זאת, היה ברור לי מהו הפירוש המדיני של נדיבות זאת. להקדיש 29,000 רשיונות לילדים זוהי סיסמה מאוד נאה כלפי דעת הקהל – הצלת ילדים. אנחנו בעצמנו, בכל שיחה, היינו אומרים: "לפחות ילדים, בייחוד ילדים, קודם כל ילדים". כאשר אמרנו לפנות להיטלר, אמרנו "יוציא לפחות את הילדים". אם דרשנו לשלוח מזון – אמרנו לפחות לחלוקה לילדים. הם [הממשלה] כאילו קיבלו דבר זה. פירוש הדבר הוא, קודם כל, שאין הצלת מבוגרים, ואנחנו כאשר הננו דורשים הצלת מבוגרים, אנחנו כאילו אומרים לא הצלת ילדים ומעמידים את עצמנו במצב לא נוח, כאילו אנחנו מעדיפים הצלת מבוגרים על הצלת ילדים. שנית, ברור שהעברת 30-35,000 ילדים זהו תהליך ממושך, עם כל הרצון הטוב ביותר, עם כל ההמרצה – העברת ילדים היא הרבה יותר איטית מאשר העברת משפחות שלמות, מאשר העברת מבוגרים. פירוש הדבר ארכה ל"ספר הלבן", כי "הספר הלבן" היה צריך להגיע לנקודת המשבר בחודש אפריל 1944, ואם הם היו מתירים את הרצועה והיו מרשים לקבל עליית מבוגרים מבולגריה עם ילדים, וגם באופן מיוחד ילדים, אבל גם מבוגרים, אז אולי יש תקווה שאנחנו במשך שנה נעלה את האנשים האלה – בייחוד שכאשר אני באתי [לאנגליה] היה חוסר פועלים בארץ, הייתה מועקה בארץ, ולא קשה היה לתאר שאנחנו במשך שנה מכניסים 35,000 עולים – ואז באפריל 1944 עומדת במבחן כל מדיניות "הספר הלבן", היא עומדת במבחן כי אם נכנס יהודי אחד [נוסף], וידוע שנכנס יהודי, הרי נפרצת הפירצה הראשונה ב"ספר הלבן", והפירצה הראשונה היא פטלית ל"ספר הלבן". אבל אם מפנים את העלייה למסלול שהוא איטי מאוד, אז

נמשכת העלייה שנה זו ועוד כמה זמן, המלחמה עוד אינה נגמרת, אבל בינתיים אין מצליחים להביא את "הספר הלבן לידי משבר.

ראיתי בזה עוד כוונה להמעיט עד כמה שאפשר בכניסת מבוגרים לארץ, יהודים המסוגלים להיות נושאי נשק למועד ידוע. אומנם ילדים גם הם יהיו למועד מסוים נושאי נשק, כפי שהבין את הדבר נורי סעיד. כאשר ביקשו להעביר את הילדים [מטהרן לא"י] דרך עיראק, הוא אמר: "ילדים דרכם לגדול. אבל זה ייקח זמן". בגלל זה טילגרפתי לברלס, ולא רק כדי שתהיינה לנו פחות הוצאות לחינוך, פחות שנים [לקיום] יישוב בלתי עובד, אלא להרבות עד כמה שאפשר מגיל גדול יותר, להביא בחשבון ולהעדיף בני 14-15-16 על בני 10-12, נגיד.²²⁸ אך בציבור, בדעת הקהל, בפרלמנט ובעיתונות, עשתה הודעה זו [של שר המושבות סטנלי] רושם, ואין כל ספק שהיא גרמה להחלשת המתיחות לתקופה ידועה, עד שבא שוב נחשול ידיעות [על ההשמדה] ובינתיים לא יכלה הממשלה להודיע: "הבו לנו כל כך הרבה ילדים". אני רוצה עכשיו לעבור לפעולות שנעשו באופן יותר ישיר על ידינו. היו כמה שיחות במשרד המושבות. היו לי שם בסך הכל שבע שיחות. אחת, עם בטרשיל לחוד, נמשכה כשעה. שנייה עם סטנלי – שלי וברודצקי – נמשכה כחצי שעה. השלישית שוב עם בטרשיל. במשרד המושבות יש מנהל ראשי של המשרד – זה היה פעם פרקינסון.²²⁸ עכשיו זה גייטר. אחר כך יש מנהל המחלקה למזרח התיכון. פעם זה היה [ג'ון] מאפי, עכשיו זה בטרשיל. אחר כך יש מנהל הלשכה הארצישראלית בתוך מחלקת המזרח התיכון – זה היה שנים רבות טוני. עכשיו זה איש ששמו בויד. הוא יותר טוב מטוני. יש לנו עסק עם ארבעה אנשים: סטנלי, גייטר, בטרשיל, בויד. במקצת הפריע לי שהכרתי היטב את בטרשיל, כי שיחות ודברים שהייתי צריך לדבר עם גייטר, הייתי אנוס לשוחח עם בטרשיל. לפי דעתי, האיש החשוב ביותר הוא גייטר, אבל הוא פקיד ואינו מדינאי. לא שאין לו כשרונות להיות מדינאי, אבל הוא פקיד לפי מעמדו. הוא פקיד לפי חינוכו. הוא היה קודם ב-London County Council.²⁹ גם שם היה פקיד. מלקולם מקדונלד העביר אותו למשרד המושבות, ויש להניח שישב על הכיסא שנים רבות. הוא נכנס לעובי הקורה, משתלט על העניינים, מאוד פיקח, אדיב מאוד, מבין היטב את העניינים. אינני יודע את הנעשה בלבו. מזדהה לגמרי עם הקו [הממשלתי]. השיחה הראשונה הייתה עם בטרשיל, שיחה כללית, אינפורמטיבית, על הנעשה בארץ, בעיקר ידידותית, ליצור אטמוספירה למען אפשר יהיה לדבר אחר כך. אחר כך הייתה שיחה עם סטנלי, אחר כך שיחה עם בטרשיל ובויד בכל ענייני העלייה, שיחה שנמשכה שעה ושלושת רבעי השעה. אחר כך שיחה עם גייטר ובטרשיל –

228 על העדפה זו של מ"ש ר' פורת, עמ' 289.

228 קוסמו פרקינסון, סגן שר המושבות.

29 הרשות העירונית הכללית של לונדון רבתי.

שאלת היחסים עם הממשלה, ההתנגשות בין "הספר הלבן" ומאמץ המלחמה, שוב שעה ושלושת רבעי. אחר כך שיחה עם גייטר, בטרשיל ובויד – שוב בענייני הצלה. אחר כך עוד שיחה עם בטרשיל על אותם העניינים, קודם כבר דיברתי על ענייני הקרקע, והאחרונה הייתה שיחה עם סטנלי, גייטר, בטרשיל ובויד – סטנלי מסר על המסקנות ושם דובר שוב על פקודת הגיוס.

כשאני באתי [ללונדון] חברנו ברודצקי התאונן – אני אומר זאת רק להנהלה – שהוא כבר לא ראה שני מיניסטרי מושבות זה אחרי זה. הוא לא ראה את לורד מוין ואת לורד קרנבורן. הצעתי לו תיכף ללכת אתי. מדוע הוא לא ראה אותם? כי הראיונות היו נקבעים בימים שהוא אינו יכול להשתתף בהם. כאשר לורד קרנבורן הזמין את אנשינו אחרי אסון "סטרומה", לשיחה בה הודיע על היתר העלאת פליטים שמגיעים לחופי הארץ בסירות, שחרור אנשי "דריין" ועוד, הוא ביקש שיבוא יותר מאיש אחד, כי הוא יהיה בליווי יועציו. הוא קבע את הפגישה ליום ה' בשעה 11:00, וזה יום שברודצקי אינו יכול להיות בו בלונדון. ברודצקי הציע לבקש דחייה, החברים האחרים התנגדו לזה. אנחנו אומנם יכולים לריב על עניינים עם הממשלה, אבל כאשר חבר הקבינט מתפנה לעניינים שלנו ומזמין אותנו, ואנחנו יושבים בלונדון, כי בה נמצא גם מיניסטרוני המושבות, הרי בעניין גופא עלינו להקל ולא להכביד, ואז הלכו אל לורד קרנבורן בלי פרופ' ברודצקי, אם כי הוא ביקש שתבוא אליו משלחת מוסמכת. כאשר אני ביקשתי את השיחה, ביקשתי אותה כך שאפשר יהיה לפרופ' ברודצקי להשתתף בה, אבל כאשר סטנלי הזמין אותנו למסור לנו את ההודעה, שזה היה צריך לסיים את מחזור השיחות שהיו לנו בזמן היותי בלונדון, הוא קבע את השיחה לתאריך ידוע. פרופ' ברודצקי לא יכול היה לבוא באותה שעה, ושוב היינו בלעדיו באותו מעמד.

השיחה [עם סטנלי] לא הייתה מוצלחת ביותר. הוא היה סבור, כנראה, שזה רק ביקור של כבוד, רק ביקור ראשון ולא נדבר על גופי העניינים. הוא לא היה בקי בעניינים, כי לא חשב לדבר עליהם. הוא חשב לדבר על העולם בכלל, על המלחמה. עליכם לדעת, שעניין 4,500 הרשיונות מבולגריה ניתן לפני בואי [ללונדון]. העניין מבולגריה התחיל בזה שנודע לנו, שבולגריה מוכנה להוציא יהודים, ונודע לנו יחד עם זה, שאם לא יוציאו צפויות להם כל מיני צרות. התחלנו לטפל בזה פה [בא.י], טילגרפנו ללונדון, הם התחילו בלחץ על הממשלה, הם אמרו בשיחה: "קודם כל ילדים". יחד עם זאת דרשו ביטול "הספר הלבן". מה יצא מזה? אמרו 4,500 ילדים ומבולגריה. אנחנו, כאשר דיברנו, לא דיברנו רק על בולגריה. חשבנו שמכל הארצות. אמרנו בולגריה כי ידענו שהיא מוציאה מבוגרים. הוא אמר: "מבוגרים לא". כשאני באתי מיד התחלתי לדרוש פיזור מספר זה על כל ארצות הבלקן ולא ריכוזם רק בבולגריה. מה יצא? הם כבר בינתיים עשו ז'סטה דיפלומטית לבולגריה

על ידי ממשלה נייטרלית, והודיעו שמוכנים להכניס 4,500 ילדים, ולא רצו להקטין את המספר. ולעומת זה, עוד לא הייתה אצלם החלטה לתת יותר לארצות אחרות. הם גרעו בשלב מסוים 500 רשיונות גם לרומניה, עכשיו איבדה שאלה זו את מעשיותה. כשאני דיברתי אתו, ודיברתי אתו על העברה גם לארצות אחרות, וגם על עליית מבוגרים, הוא ראה בזה כפיות טובה לו על המעשה הגדול שעשה, שהוא השיג אפשרות של הוצאת 4,500 ילדים מבולגריה. כאשר הצגתי את דרישותי, הוא אמר: "אני צריך ללכת לקבינט המלחמה עם עניין זה". לא רציתי להיות בלתי אדיב ולומר לו, שעברנו כבר עניין זה לפני שנה ויותר, ולכן גמרנו בשלום. אבל לא הייתה הצלחה יתרה לשיחה זו.

הוא לא עשה עלי רושם של מדינאי גדול. הוא בכלל לא עשה רושם של אדם גדול. הוא בכלל איש שנשמע בעצת פקידיו. הוא שומר על העניין. הוא איש לא רע, אינו רע לב, במקרה ידוע ישתדל להיטיב במשהו, אבל אינו מהפכן. בשיחה זו סיפרתי לו על מאמץ המלחמה של היישוב, חרדת היישוב לגולה, ואחר כך עברתי לענייני ההצלחה.

אחרי שיחה זו הייתה שיחה עם בטרשיל ובויד על העניינים העיקריים – ביטול [איסור הכנסת פליטים המצליחים ב]יציאה מארצות האויב, ביטול פרינציפ זה, לא הסתלקות מבדיקה [לסינון מרגלים], אבל ביטול האיסור המוחלט, וזה לאור הניסיון של שלוש שנים. הזמנתי אותם להראות לנו דוגמה אחת, עובדה אחת, שתחת כסות של עלייה יהודית לארץ-ישראל התגנבו אליה מרגלים או סוכני האויב. אמרתי כי חלו שני שינויים: ראשית, ניסיון שלוש השנים של עלייה מארצות אויב בשנות המלחמה. שנית, יהודים נשחטים, ולא להצילם כי הנשחט שיבוא לארץ יהיה מרגל – דעת אנושית אינה סובלת נימוק זה. [עוד בארץ] דרשתי: ביטול האיסור למתן רשיונות ליהודים המגיעים מארץ אויב לארץ נייטרלית, העברת רשיונות אלה לכל ארצות הבלקן, עזרה ביציאה [של פליטים יהודים אזורי פולין] מרוסיה. פה הם הודיעו לי, שיש תשובה שלילית מרוסיה, מה שאני לא ידעתי כאשר יצאתי מהארץ.

אנחנו ידענו שממשלת ארץ-ישראל פנתה [לבקשתנו בעניין זה] ללונדון, ולונדון פנתה לצירות [הבריטית] בקוויבישב. הם הודיעו לי, שנתקבלה תשובה שלילית של רוסיה. זה לא דווקא תשובה בעניין 3,000–5,000. זה מספר אמריקני, זה לא ארצישראלי ולא לונדוני, אבל נתקבלה תשובה שלילית בכללה – אנשים אלה דרושים להם, הם אינם יכולים לשחרר אותם. אף על פי כן, סיפרתי להם על שיחתי עם פרופ' קוט. הם הבטיחו לדבר עם ה"פורין אופיס", והציעו גם לי לדבר עם ה"פורין אופיס" בעניין זה, ואמרתי שאדבר עם הצי [הבריטי] במוסקבה. אגב, ליטווינוב המליץ על כך. הוא אמר לי: "אתה אינך צריך לשכנע אותי. אני הייתי נותן להם ללכת", והוא קיבל תשובה שלילית. על זו הייתה לנו טלגרמה מאמריקה.

העניין החמישי היה מאוריציוס. הצטערתי אחר כך מאוד, שמה שהשקעתי בהתקפה בעניין זה היה בשיחה רק עם בטרשיל ובויד, אבל בויד רשם כל הזמן, הוא רושם טוב, והוא מוסר את הרשימות לגייטר וגייטר קורא את כל המוגש לו. אמרתי להם: "פה נעשה מעשה שלא היה עוד בתולדותינו. דמו של היישוב רותח עד עכשיו. נגרם לו עלבון התובע פיצוי, וזה אפשר רק על ידי החזרת האנשים לארץ-ישראל. דבר זה היה מבוסס על ידיעות כוזבות. המעשה הוצדק על ידי ידיעות כוזבות, בלונדון אמרו לדר' וייצמן: 'ים התיכון מלא אוניות פליטים'. אנחנו כפרנו אז באמיתות הדברים ואמרנו: 'זה לא יעכב את האנשים כמו ש'פטר'יה' לא עיכבה את אנשי 'סטרומה', ו'סטרומה' לא עיכבה את הסירות, ועכשיו חייבים להסיק מסקנות. בעצם, חיסלו פרשה זו, ביטלו את ההחלטה על איסור כניסת האנשים, ביטלו את ההודעה על שילוח האנשים על מנת שלא יחזרו לארץ-ישראל גם לאחר המלחמה. בעקבות פרשת 'דריין' התירו את הכניסה של הבאים בסירות. זה עניין של אי-קביעה אלמנטרית. צריך להתיר זאת גם על העבר ולהחזיר את אנשי מאוריציוס".

תיארת לי להם איך היה הגירוש, איך היה השילוח. אמרתי להם: "אילו היו הדברים ידועים בעוד מועד, מי יודע לאיזו קטסטרופה היה זה יכול להביא". אמרתי: "יש לכם אימפריה גדולה, יש לכם רקורד חשוב, יש עליו גם כתמים. אחד הכתמים השחורים ביותר זה עניין שילוח אנשי 'אטלנטיק'. אתם חזקים ותקיפים למדי. שיהיה לכם אומץ הלב ורוחב הלב לעשות דבר זה". הם לא הוציאו הגה. ישבו במתיחות רבה ושמעו.

אחר כך אמרתי: "אתם יכולים לומר, שמהצד המעשי זה קשה מאוד, קשה להשיג אוניות..." ופה בטרשיל נפל בפת, כי אמר: "באמת קשה להשיג אוניות". אמרתי: "אם כזה המצב, אם במדיניות אתם מסכימים, הרי לא בשמים היא. אפשר להשיג אוניות. שמונים איש [מעצירי מאוריציוס] התגייסו לצבא הצ'כוסלובקי והם הגיעו לארץ. יש אוניות ליבשת אפריקה, משם אפשר להגיע לארץ. אני יודע עוד דבר: הולכות אוניות בתי חולים ממצרים לדרום אפריקה, הן חוזרות ריקות. בהן אין מעבירים משא. בדרך יכולה אחת לסור למאוריציוס, לקחת איתה אנשים, וזו אוניה אידיאלית להעברת אנשים". זו הייתה פרשת מאוריציוס.

אחר כך דיברתי על עניין החליפין. על זה היה משא ומתן רב וממושך. מצד אנגליה נעשה הכל. תחת לחץ כל הדברים האלה הם קיבלו את הרשימה הגדולה,³⁰ קיבלו רשימה של 500 איש, יש מחלקה מיוחדת המטפלת בעניין זה. דיברתי עם בטרשיל בעניין זה, והוא העביר את הדברים אל המחלקה המעוניינת. הם הזמינו את לינטון, ואמרנו: "יש רושם שאתם אדישים", והם הראו לו את כל העתקי הטלגרמות, את הסיפורים שקבעו, והוכיחו שהם אינם אדישים. כל העניין עתה אינו בידיהם. עוד

30 רשימת אזרחי א"י שנתקעו בגרמניה ובשטחי הכיבוש בפרוץ המלחמה, שהוכנה בידי הסוה"י.

יותר: עד היום לא חזרו האמריקאים שבגרמניה, אמריקאים ממש, בתוכם גם עובדי הקונסוליות. יש הצעות חליפין, אבל לא עלה בידיהם להוציא אותן לפועל. הם קיבלו את הרשימה של נשים וילדים של תושבי ארץ-ישראל, לאו דווקא אזרחי ארץ-ישראל. אני מוסר לכם, שהם הסכימו לקבל את כל הרשימה, אבל לא בידיהם הדבר, וכאשר נוכחתי בכך – עזבתי את הדבר.

דובר על [גורל הפליטים היהודים ב]ספרד וצרפת – עניין צרפת בינתיים ירד מעל הפרק.³¹ ספרד לא. אבל פה עניין של קושי של אוניות. על עניין טהרן אדבר לחוד.

השיחה הרביעית הייתה עם גייטר. זה היה בדבר רקע היחסים. פה הרציתי שעה. השיחה נקבעה לשעה 12:00 וחשבתי שברשותי שעה אחת. אבל החלטתי בלבי שחשוב יותר שהם ישמעו את הדברים מאשר להשאיר להם זמן לשיחה. הם דחו את ארוחת הצהרים, הפסיקוני בשאלות בירור, הקשיבו קשב רב, נתנו לי לדבר. הכינותי לי סדר יום, לא דליתי אותו, כי אין לדברים שיעור, אפשר לספר בלי סוף. לינטון רשם את השיחה, החברים לוקר וניימר [שנכחו] היו מרוצים מהשיחה. סיפרתי על כל פרשת הגיוס, על כל צרות העין לגבי מעמד הסוכנות היהודית [בתחום הגיוס], איך הוריד "הספר הלבן" את מאמץ המלחמה על הארץ, שאי-אפשר לרתום את היישוב למאמץ המלחמה כהוגן, "הספר הלבן" נגד הכרת המוסדות הלאומיים, ועוד. גייטר שאל אם דיברתי על כך עם הנציב העליון או עם מקפרסון. עניתי על זה, כי אמרתי כל הדברים האלה בהודמנויות שונות, אין פה כמעט דבר שלא נאמר בהודמנות זו או אחרת, אבל הודמנות לויכוח ממצה אין לי בארץ-ישראל, כי אנחנו נתונים בהשתלשלות ענייני יומיום, וגם קשה להגיע לשיחה רצינית. סיפרתי על מקרים שלא קיבלתי ראיון עם הנציב העליון, שהוא דחה אותי כאשר רציתי לדבר על עניינים חשובים.

גייטר אמר אז כי חלק הדברים הם ודאי חשדות שווא, ונתן דוגמה – הדוגמה הייתה נפלאה – מביקורו של דר' סמארט, שהיה בארץ-ישראל יומיים-שלושה והוא לא ראה שום מוסד רפואי יהודי. הוא היה בידי הרון, הוא הראה לו רק את המפעלים של מחלקת הבריאות הממשלתית. על היותו בארץ נודע לאנשים שלנו מתוך ה"פלסטיין פוסט" רק ביום האחרון. באותו היום, אולי רק כי הדבר נתפרסם בעיתונות, טילפן הרון שהיה רוצה לבקר בבית החולים "הדסה", ואולי יוכלו להיות שם גם דר' קצנלסון³² ויסקי.³³ הביקור היה לחצי שעה, ובמשך ביקור זה הוא שוחח עם דר' קצנלסון ויסקי. הוועד הלאומי עשה מזה עניין – ואת זה הביא גייטר לדוגמה ואמר: "לא הייתה כל כוונה, היה ביקור חטוף". אמרתי אני: "זה רק מראה איך מתייחסים אלינו".

31 שכן יחסי ארה"ב-צרפת/וישי נותקו מאז פלשו כוחות ארה"ב לצפון אפריקה ב-8.11.1942.

32 אברהם קצנלסון (ניסן).

33 חיים יסקי (1896-1948), רופא עיניים. עלה ב-1920. מנהל בתי-החולים "הדסה".

אחר כך אמר ששמע את כל הדברים האלה רק מצד אחד והיה רוצה לשמוע גם את הצד השני. בשיחה השנייה אמר: "השיחה הקודמת עברה ללא כל תוצאות. עשיתי סיכום מפורט מאוד של השיחות וטילגרפתי לנציב, הנציב ודאי יגיב על זה". זה היה בסוף דצמבר [1942]. דיברתי גם על קואופרציה בעניינים כלכליים, שאלות של War Supply Board, איך התנהגו עם רוטנברג המנוח, איך מנצלים אותנו כשאינן ברירה, איך קוראים אותנו לכבות שריפה, אבל אין מתייעצים למפרע. דיברתי גם על כניסת חברות אנגליות, איזה רושם זה עושה בכלל בארץ. חלק גדול היה מוקדש לגיוס – יש לי רשימה מפורטת מתוכן העניינים.

אחר כך הייתה עוד שיחה עם גייטר ואחרים בענייני רוסיה. בשיחה השנייה העליתי שאלת [הפעילים הציונים] הוותיקים – הקלות מסוימות לכניסת אנשים בעלי ערך מיוחד [מארצות האויב]. ראיתי ששבועות יעברו, ואולי עוד יותר, עד אשר אשיג ביטול האיסור על כניסת אנשים מארצות האויב. הצגתי דרישה זו כדחופה לטיפול מיידי, כי אמרו לי שהדבר הכללי צריך ללכת לקבינט המלחמה.

לבסוף, הייתה השיחה האחרונה עם סטנלי. אתם יודעים מה בעצם הושג – העניין של ילדים, הבטחת עזרה מצידם, עניין הוותיקים, ובוה נקבע שאפשר להכניס [גם] מבוגרים, אבל בפרופורציה לא גדולה, ובעניין מאוריציוס שתי הקלות – אחת הייתה הודות לננימיר – שאלה שיתגייסו לצבא הבריטי ישוחררו, והשנייה שאחרי המלחמה דינם של אלה כדין כל יהודי בעולם. חברי בלונדון לא החשיבו את הדברים, אבל אני מחשיב את זה מבחינת חיסול ההודעה המרושעת ההיא, שגם לאחר המלחמה לא יוכלו לחזור [לא"י].³⁴ זה נמסר לנו בשבועה של סודיות. הם אינם מתחייבים להביאם, אבל דינם כדין כל יהודי בעולם והאיסור בוטל.

כשבאתי [ללונדון] מצאתי שהתנגדות עיראק למעבר הילדים מטהרן אינה ידועה בציבור. מדוע לא פירסמו זאת? כי קיוו להתגבר על ההתנגדות על ידי לחץ דיפלומטי. דעתי הייתה שהעניין אבוד וצריך להוציא מתוך מעוז ולהשחיר את ממשלת עיראק ולפרסם שהילדים בסכנה, הולך ומתקרב החורף, ויש לרכז את כל המאמצים להשגת אונייה. פרסמתי הדבר במסיבת עיתונאים והדברים נתפרסמו בעיתונות וזה זיעזע אנשים. אמרתי: "מובן שיש תהום בין מצב ילדים אלה ובין מצב הילדים בגטו ורשה. אלה הם בדינו, נמצאים בארץ נייטרלית, אבל במידה שהם צפויים למוות אין הבדל לדידנו איפה מתים יהודים, ודווקא משום שנשמד העם היהודים באירופה, כל יהודי שאפשר להצילו לקיום הגזע היהודי לעתיד יקר לנו שבעתים, ולכן אין כל אפשרות לשתוק אפילו על דברים אלה".

מטהרן נשלחה אלי טלגרמה על המצב במחנה, ונאמר בה ששלושה ילדים מתו במחנה. אחד האנשים שלנו הוציא את הדברים האלה [מן הטקסט], כדי שלא לקלקל

34 ר' בעניין זה מאבק א-1, עמ' 20 הע' 16.

את יחסינו עם הפולנים. זו אילוסטרציה למה מגיעה החששנות היהודית. הפרסום עשה רושם גדול מאוד. היתה לי שיחה משרד המושבות, אחר כך במשרד החוץ. בינתיים סיפרתי את הדברים לכל אחד ואחד, סיפרתי את הדברים לגיימס רוטשילד, וכאשר הוא הלך בראש המשלחת היהודית לאידן, זה היה מחוץ לכל פרופורציה – באה משלחת יהודית גדולה על צרת ישראל באירופה, והוא פותח אותה ובפתיחה הציג שאלה זו – הוא לא דרש אונייה, הוא חשב השגת אונייה למפלה. הוא רצה שיעבירו אותם דרך עיראק, והוא לחץ בעניין זה. אידן התייחס ברצינות רבה, אבל זה עוד ללחץ שלי בעניין האונייה – (דוד בן-גוריון: טוב מאוד שלא העבירו דרך עיראק!) – במשרד החוץ הייתה לי שיחה עם שני אנשים המטפלים בענייני פליטים – רנדול ואן וורקר, שהיה [לפני כן] באנקרה, ואני אמרתי להם שדובר על זה עם אידן. תיארתי להם מה יהיה אם יקרה דבר-מה לילדים. אז קיבלתי את הטלגרמה מטהרן, עשיתי העתקות ממנה ועם זה הלכתי לקייסי [או בלונדון]. לא ברצון הוא קיבל אותי, אבל מוכרח היה לקבלני. דיברתי איתו על טהרן ועל הדגל [הציוני בפלוגות היהודיות בצבא הבריטי]. באותו ערב שידר קייסי על מאמץ המלחמה של המזרח התיכון ולא הזכיר במילה אחת את ארץ-ישראל. לגייטר הבאתי זאת כדוגמה איך מתייחסים אלינו ואל מאמצינו. [אמרתי:] "היה נאום יפה, הוא הזכיר כל אומה ולשון, הצ'כים יש להם 2,000 איש במזרח התיכון, ואנחנו נתנו 20,000 איש, עם הנוטרים 30,000 איש. העם היהודי אינו קיים. ארץ-ישראל אינה נזכרת. האם גם פלשתיין טאבו?"

יום אחרי ששלחת את העתק הטלגרמה למשרד החוץ, טילפנו משם שיש אונייה וביקשו שנטלגרף [לטהרן] שהילדים יהיו מוכנים מיד, כי בימים הראשונים של ינואר צריכה האונייה לצאת, והעניין סודר. היה עוד עניין של 600 שנשארו שם, והבטיחו גם בזה לעזור.

בעניין היציאה מרוסיה היו לי שיחות עם רצינסקי, עם שיקורסקי, עם רומר, ציר פולין ברוסיה. איתו דיברתי ערב צאתו לרוסיה. אגב, האיש עושה רושם טוב ביותר מכל שלושת הפולנים שדיברתי איתם, במעשיות, בדיבור. הרושם שהוא ישר, רציני, בלי כל כוונה של הנימוס פולני. בעניין זה דיברתי גם עם מאיסקי, עם ארציבלד קלרק-קר, במשרד המושבות ובמשרד החוץ.

לפני שנכנסתי לשיחות שמעתי מדר' שוורצברד שהעניין למעשה אבוד. היה עוד משא ומתן [עם הממשלה הסובייטית] על [הוצאת] מאות, אבל הקטינו למספר אפסי. עם רצינסקי הייתה לי שיחה כללית, זה היה אחרי האגרת הפולנית. הבעתי לו הערכה בעד המעשה הזה. שאלתי אותו אם יש תגובה נאצית. אמר: "יש הכחשות". את אלו הם שומעים ברדיו. הם, הנאצים, טוענים שאינם שוחטים אלא מארגנים מחדש, מרכזים אותם במקומות ידועים, וכולי. "אבל – הוסיף – זה מראה שהם רגישים. הם רואים צורך להצטדק". הוא לא אמר לי דבר מוחלט על הפסקת המשא

ומתן. הוא דיבר על קשיים. כמובן לא התנגד לפעולה עצמאית [שלנו] כלפי אנגליה. עם ארצ'יבלד קלרק-קר הייתה לי שיחה לבבית מאוד, אחת השיחות הנעימות ביותר. הוא ציוני מימי ורסיי. היה אז איש צעיר מאוד, מעריך את וייצמן. אומנם נפגש איתו לעיתים רחוקות, שנים רבות לא ראה אותו, שומר לו חסד נעורים. היה שנתיים בבגדאד, לא ראיתו אחרי בגדאד, [כאשר נפגשתי איתו] בדרכו לבגדאד דיבר על העברת ערבים מארץ-ישראל לעיראק. חששתי מה יאמר אחרי היותו שם – הוא החזיק בתומתו, הוא ציוני גם אחרי שנתיים בעיראק. והוא אומר דברים ברורים: "אני לא איבדתי את אמונתי במפעל שלכם, לא איבדתי את אמונתי באנשים העומדים בראש המפעל שלכם, אף פעם לא קיבלתם השגה המגיעה לכם, אני חושב שעוד יכולה להינתן לכם שנסה".

יחד עם זה נוגע עד הלב האמון בו התייחס אלי. הוא אומר לי: "אני רואה שיש לך תפקיד קשה מאוד. אבל אתה יודע? לו הצעת לי להתחלף הייתי מתחלף מייד. אין לך מושג מהקושי שאני נתון בו [כשגריר במוסקבה]. אתה נוסע ואתה נפגש עם אנשים, אני נמצא שם בבידוד מוחלט. איני רואה איש, אין איש רואה אותי. אני תלוי בחברת יועצי, הם חבר אנשים [מילה משובשת] מאוד". ושוב הוא אומר: "ראה ההבדל ביני ובינך. אתה חופשי לבחור לך את יועצך. אני מקבל אותם לפי שיטה ידועה מהמשרד לענייני החוץ ואיני יכול לבחור אותם. אבל העיקר – לך יש המרכולת שלך. גם לי יש המרכולת שלי, אבל איני מגיע להזדמנות להשתמש בה. הייתי בסין שנתיים, זו הייתה אחת התקופות המאושרות בימי חי. נסעתי לאורך הארץ ולרחובה, רכשתי מאות ידידים, ביקרתי אנשים, היו לי שיחות יוצאות מן הכלל, כל זה שימש מעורר אינטלקטואלי. איני יכול להיות בלי מעורר אינטלקטואלי. שם, במוסקבה, אין לי שמץ מזה. אני לא נפגש עם אנשים, אני איני יודע את הנעשה. מחשבתי אינה מקבלת כל דחיפה".

אמרתי לו: "בכל זאת, מה היחסים?" אמר: "לי אומרים [הרוסים] רק דבר אחד: "חזית שנייה. עשו חזית שנייה ואז הכל יהיה בסדר".

בקיצור, הוא לא היה בקי בפרשה זו [של יהודי פולין הפליטים ברוסיה]. הוא אמר: "אני מוכן לנסות דבר זה מחדש, אני שמח למצוה שבאה לידי". הסברתי לו כל העניין מצד מאמץ המלחמה, מצד הצלת יהודים. אמרתי לו מה שהוא אינו צריך להגיד [לרוסים]. אין להגיד שאנשים [מקרב הפליטים] מתים, כי הם יאמרו שהם דואגים לאנשים בארצם, וגם מתים עוד רבים מלבדם. אחר כך נודע לי שהוא קיבל תשובה שלילית.

אחרי שראיתי את מאיסקי רציתי לראותו עוד הפעם, אבל זה אי-אפשר היה כי הקדימו לו את טיסתו בשלושה ימים, ואז כתבתי לו. הוא רומר טסו באוירון אחד. את רומר ראיתי ומסרתי לו גם על שיחותי עם קלרק-קר וביקשתי אותו ששניהם

ידברו בדרך על עניין זה והוא הסכים.

השיחה עם מאיסקי. קודם כל, אני ביקשתי את השיחה בלי שום המלצות. פניתי ישר טלפונית למזכירות, ענתה לי בחורה שלפי מיבטאה היא יהודיה. מאיסקי ממוצא יהודי, הוא נולד כבר משומר, או המירו אותו בהיותו ילד. עבר שבוע ולא קיבלתי תשובה, טילפנתי עוד פעם ואמר: "הדבר שמור. יקבלו אותך".

הסוף היה שקיבלתי הזמנה. הייתי בכמה אמבסדות וממשלות גולות וגם במיניסטריונים אנגליים, וגם אצלי [בירושלים], בחטאי הרבים, אין להיכנס ישר. צריך לפנות למזכיר. המקום היחידי שהשוער מכניס ישר לחדר האמבסדור זה היה שם. השוער יש לו צורה של "צ'קיסט"³⁵, יודע אולי עשרים מילים באנגלית. הוא פותח את הדלת ומכניס אותי ישר לחדרו של האמבסדור. לדעתי, זו היא שיטה לצמצם את המגע של אנשי החוץ עם אנשי הצירות עד למינימום האפשרי.

דבר שני, כל מי שנפגשתי איתו היה מתחיל לדבר על ארץ-ישראל, שואל על הנסיעה, כפתיח לשיחה. מאיסקי הציע לי סיגריות. אמרתי לו שאיני מעשן והוא ישב ושתק, לא אמר אף מילה אחת. אמרתי לו: "אתה הנציג הראשון של ברית המועצות, שיש לי הזכות להיפגש איתו". הרכין את ראשו ושתק. לקחתי היוזמה לידי ואמרתי לו: "באתי לדבר על העניינים הבאים", ודיברתי על מעמד היישוב במלחמה, מאמץ המלחמה, ההרגשה כלפי רוסיה, על שאלת יהודי פולין ברוסיה. לפי ידיעותינו יש חלק [מהם] ב'סטרוי בטליונים' [גדודי עבודה], חלק אינם מועילים, הם יכולים להועיל לנו, ולכם זה עניין פשוט. יש עוד צד לשאלה. ישנה הערצה והתפעלות רבה בארץ מהגבורה שלכם במלחמה זו. אתה יודע, שהיינו מנותקים מכם במשך עשרים שנה, לא באשמתנו. יש לנו תנועת פועלים חזקה מאוד. היא אינה תמימת דעים איתכם בכל השאלות, אבל היא, והיישוב בכללו, יודעים להעריך את מפעל הבניין הגדול שלכם. אנחנו חושבים שאנחנו בני ברית למעשה במלחמה זו, ועומדים בה שכם אחד, ועושים כל מה שאנחנו רק יכולים. עתה לפניכם שנסה להראות רצון טוב כלפי יהודי ארץ-ישראל. אנחנו לעומתכם דבר-מה קטן מאוד, אבל אנחנו בארץ-ישראל, ונהיה בארץ-ישראל [רבים] יותר ויותר, ואתם לא רחוקים מאיתנו, אנחנו לא רחוקים מאיתכם, ואני חושב שאולי כדאי לכם לעשות ז'סטה קטנה של רצון טוב, ואני חושב שטוב יהיה מצידכם לתת איזה מספר שהוא של יהודים, 1,000, 2,000, 3,000 יהודים". הוא אמר: "ומי יבחר אנשים אלה?"

אמרתי: "אני מרוצה שאתה מעורר שאלה זו. אנחנו הצענו שיותן לנו לשלוח איש שיבחר. אנחנו מתכוונים לשלוח איש מומחה לעניין, שיבוא ויבחר את האנשים בעזרתכם, יגמור את עבודתו וישוב. אדרבה, אם יש לך הצעות אחרות תציען, אולי חושב אתה שצריך למסור את הדבר לצירות הבריטית [במוסקבה]?"

35 צ'ה-קה - כינויה הראשון של הבולשת הפוליטית הסובייטית (לימים נקו.ו.ד., ג.פ.אוו., ק.ג.ב.).

הוא אמר לי שצריך לדבר על רשימות. אמרתי: "אנחנו מוכנים להגיש רשימות ואתם תבררו אם הם עסוקים או לא".

הוא אמר: "טוב, שמעתי ואצטרך למסור את הדברים לממשלה. אולי תואיל לכתוב לי על דבר זה".

"ברצון אכתוב לך", עניתי.

"אולי תציין מהי הסמכות שלך לדבר בשם הסוכנות היהודית".

אמרתי: "טוב, אגדיר את תפקידי".

בוזה נגמרה השיחה. הוא ליווה אותי עד הדלת. על הקיר הייתה מפה, על המפה הייתה בין השאר ארץ-ישראל. אני חושב שהוא גם כן, פתאום, ראה את ארץ ישראל ואמר: "מה נשמע שם?"

אמרתי: "לא כל כך רע, אחרי שעברה הסכנה".

אמר: "יש לכם צבא?"

אמרתי: "יש לנו יחידות יהודיות".

אמר: "אין לכם דיוויזיה יהודית. מדוע?"

אמרתי: "בגלל חששות פוליטיים".

אמר: "מהן?"

אמרתי: "זה היה אחרי שיחתי הראשונה עם המיניסטר לענייני צבא", והוספתי שאנחנו משתדלים להשיג ריכוז היחידות לכוח מגובש. כבקשתו, כתבתי לו מכתב ובוזה נגמר העניין.

אחר כך ראיתי את שיקורסקי. עם שיקורסקי יצא בלבול גדול. שיקורסקי חזר מאמריקה, כינס את המועצה המדינית שלו וערך התנפלות על שוורצברט. הוא פעם שב מאמריקה ודיבר גדולות על כוחם של היהודים, הזכיר לטובה את הציונים. הפעם שב בנוסח אחר לגמרי. הוא אמר שישנם ארבעה גורמים המסייעים להם באמריקה, והם הפולנים שבאמריקה, הקתולים, תנועת הפועלים ועוד איזה גורם. הוא לא הזכיר את היהודים, ובנוגע לתנועת הפועלים – כפי שאמר לי דר' שוורצברט – דיבר על "הבונד", המביא את תנועת הפועלים בנדוניה לממשלה הפולנית. אחר כך דיבר על זה שהיהודים שיש להם ערך, אלה הם ה"ג'וינט" ו"אמריקן ג'ואיש קומיטי". הוא הזכיר שמות, הוא ביטל את "אמריקן ג'ואיש קונגרס", את הציונים, ואחר כך הוסיף ואמר: "הציונים עשו יד אחת עם הקומוניסטים במלחמה נגד תביעתנו בשאלת הגבולות", ועבר להתנפלות על דר' שוורצברט. דר' שוורצברט הרגיש את עצמו לא טוב. הוא לא יכול לענות תיכף ומיד, הרי זה היה דין וחשבון של הפרמייר אחרי שובו מאמריקה. דר' שוורצברט סיפר לי את הדברים. לא יכולתי לדבר במישרים על כך עם שיקורסקי, אבל הוא עצמו נתן לי עילה לשאול אותו בעניין זה, ושאלתי: "מי בילבל לך את הדברים? עשית אי-צדק לדר' שוורצברט אם אמרת לו זאת. מצבו קשה

במועצה שלכם. אתה לא ביררת הדבר והאשמת אותו". הוא אמר: "עם דר' שוורצברט אני כבר אסתדר, ואני אודה לך אם תיתן לי דין וחשבון על הנעשה. לי אמרו שהציונים והקומוניסטים עשו יד אחת". כתבתי לו אחר כך מכתב.

והמצב לאמיתי – שם [בארה"ב] יש פעולה בעד רוסיה כמו "ליגה v" פה.³⁶ הם [הציונים] חושבים שהם צריכים להיות בתוך העניינים האלה, אבל עצם ההופעה [שלם] על במה פרו-סובייטית עושה רושם שהם נגד הפולנים.

בסוגריים רוצה אני למסור איך זה להיפך. היה כינוס בינלאומי של נוער בנות הברית בלונדון, והגיעה לשם משלחת סובייטית – טייסת מפורסמת עמדה בראש המשלחת. הייתה גם משלחת ארצישראלית. היו ועדות שונות, יו"ר הוועדה החקלאית היה ברוך רוזנטל,³⁷ החקלאי היהודי בתוך איגוד זה. היה ויכוח גדול בין המשלחת הסובייטית ובין כל שאר המשלחות. המשלחת הסובייטית, והקומוניסטים אשר היו שם, אמרו: "גיוס וייצור [למען הניצחון במלחמה]. לא יותר". המשלחות האחרות אמרו: "הנוער מתאסף, הוא רוצה לדעת לאן מוליכים את העולם, מה מכינים לו לאחר המלחמה". קודם אמרו זאת [נציגי] האומות הקטנות, הפולנים, הצ'כים, הסקנדינבים, אמרו זאת גם היהודים, אחר כך אמרו זאת גם האנגלים. הם טענו: "יש שאלות חברתיות גדולות גם מבחינה לאומית וגם מבחינה חברתית", וניגשה אחת הבחורות [הרוסיות] – או הגיבורה עצמה או אחרת, ואמרה [למשתתף יהודי]: "מדוע אתם אנטי-סובייטים?" שאל אותה: "אנחנו אנטי-סובייטים?" ותען הבחורה: "ומדוע אתם מתנגדים לעמדה שלנו?" הוא אמר: "מה זאת אומרת אנחנו מתנגדים לדעה שלכם? האם מוכרחים לכל להסכים? יכולים להתפשר אולי, אבל צריך להתווכח. אין לומר שהמתנגד לזה מתנגד לרוסיה הסובייטית. אנחנו רוצים לדעת מה יהיה איתנו לאחר המלחמה, יש שאלת העם היהודי, יש שאלת ארץ-ישראל". והבחורה השיבה: "כרגע צריך לעזור לסטלין לנצח, וצריך לסמוך עליו שהוא ידע לסדר את העניינים". לעצם העניין הודיע שיקורסקי, כי אין כיום כל משא ומתן בינו ובין ברית המועצות על הוצאת פולנים. עומדים על הקלף עניינים חשובים יותר מאשר הצלת אנשים, והוא לא ילך עוד לסטלין, אלא אם כן רוזוולט וצ'רצ'יל יאמרו לו שהוא יכול ללכת. הוא בטוח שב[וועידת] קובלנקה ידברו על זה, ואם הם יאמרו לסטלין איך עליו להתנהג עם פולניה, אז הוא ילך ולא אחרת.

מה שנוגע למצבם של האנשים [הפליטים ברוסיה], הוא בטוח שנקבעו סידורים המבטיחים את קיומם של האנשים. אין סכנה שהאנשים יגועו ברעב. הלכתי אל רומר ושאלתי אותו אם כך הוא הדבר. הוא אמר: "כך הוא, אם לא יפריעו לו".

36 כינויה של "הליגה לידידות עם ברית המועצות" שקמה ב-1941 בעיקר ביוזמה קומוניסטית.

37 ברוך רוזנטל (טל). מראשי תנועת "הבונים" בבריטניה. פעיל מפא"י וחבר מרכז המפלגה. חבר קיבוץ כפר בלום מיסודם של חברי תנועת "הבונים" באנגליה.

שאלתי: "מי יכולים להפריע?" אמר: "הסובייטים". שאלתי למספר היהודים. הוא אמר, שאצלו רשומים 130,000 יהודים. שאלתי לדעתו על מספר היהודים במחנות הסגר, בגדודי עבודה, ואמר שאין לו כל מושג, אין לו כל מושג כמה מחנות ישנם, איפה הם המחנות, אין לו מושג כמה יהודים הם ואין לו מושג כמה פולנים הם. אין לו כל קשר ואין לו כל גישה. הוא יודע רק על הרישומים שאצלו.

בינתיים קיבלתי ידיעה שהגיעה עוד קבוצה קטנה לטהרן, שיש עוד קילוח דק דרך הגבול. הוא מסביר את הדבר פשוט: "האנשים היו על חופי הים הכספי, את אלה גומרים להעביר, אבל האווקאציה [מתוך רוסיה] נפסקה ואין לדעת מתי ואם בכלל תתחדש". "ומה בדבר היהודים בסיוע?" הוא אמר שיש שוויון גמור ומוחלט. אמרתי מה שאנחנו עושים והוא אמר שהוא מוכן לסייע. באמריקה הובטח הדבר, ברגע הדרוש ובהזדמנות הראשונה של מצב נוח הם יעשו את הדבר האפשרי.

ועתה לשיחות עם המיניסטר לענייני המלחמה סר ג'יימס גריג. הוא פקיד שנתעלה לדרגת מיניסטר ונעשה על ידי כך חבר הפרלמנט. רוב ימיו היה פקיד באוצר, ומשם הוא נלקח למיניסטריה המלחמה בתור מנהל קבוע של המיניסטריה. הוא איש נבון מאוד, תופס היטב עניין, חודר לפרטים, מעשי מאוד, בלי מה שקוראים "רמה אינטלקטואלית", אבל האיש, אם הוא נשאר בתפקיד זה, כדאי לעמוד אתו בקשר, לרכוש יחס ואמון. הוא בדרך כלל גילה יותר ידיעה מאשר שיערתי, כי אנחנו סוף סוף חלק קטן, אך היו גם דברים שהוא לא ידע. הגשתי לו כבקשתו תיאור מה יש ומה אין [בתחום גיוס הארצישראלים לצבא הבריטי], מה החיוב בזה ומה השלילה – ללא ריכוז [היחידות השונות], ללא שם יהודי [ליחידות], ללא פירסום, באיזה תנאים עשינו את הגיוס, ההפרעות של הממשלה, ההפרעות הנובעות מעצם המשטר הצבאי שלנו, האנשים אינם באים על סיפוקם, עניין הרגימנט, מה זה היה בתחילה ולמה זה הפך. פה הוא גילה דבר אחד חשוב. הוא הפסיק [אותי] ואמר: "ידעתי שתאמר דברים אלה. שיערתי אותם מראש".

אמרתי: "היה לנו הרושם פה שהיה עניין [הקמת] הגדודים, ובמשך המשא ומתן הצליחו לקצץ אותו".

הוא אמר: "לא היה כל שינוי. זו הייתה הכוונה מלכתחילה כאשר נשאנו ונתנו בעניין ההודעה הרשמית [על הקמת הגדודים]. אני אומר לך זאת באמון גמור, אומנם על מנת שלא תעשה שום שימוש בזה. אני הייתי בעד נוסח מפורט ומפורש, שיהיה ברור מראש מה אנחנו הולכים לעשות, שלא תהיינה כל אשליות. היה משרד אחר שהיה נגד זה, שאמר: 'אנחנו צריכים לתת הודעה כללית, סתמית'. ברור שזה היה המיניסטריה לענייני חוץ. היו לי נימוקים, אני הייתי צריך להודיע את ההודעה, ואני אמרתי להם: "You will have Shertok after you!" – זאת אומרת שהוא רצה להגיד, שהסוכנות היהודית תרד לחייהם והיא תצדק – "ואני מודיע לך, שמצד

כוונותיו של משרד המלחמה לא הייתה כל כוונה אחרת".

נמשך זמן רב עד שקיבלתי את הראיון אצלו. כתבתי לו מכתב וזה השיג את הראיון. בינתיים היה כריסטמס. עבר זמן מהיום בו ביקשתי את הראיון ובין היום בו הוא נתקיים. הוא מסר הודעה בנוגע לרגימנט [ר' מסמך 124]. שם הוא אמר למה הוא מיועד, והפיסקה האחרונה פתחה אשנב לנו: "במידה שתהא אפשרות, יתאמצו להשביח עד כמה שאפשר את הציוד והאימון". כוונת הפיסקה [הייתה] לאמן לתפקידים [של לחימה] יותר גבוהים. "הודעתי – אמר – היא תוצאה ממשא ומתן עם גנרל אלכסנדר. אני מבטיח שייעשה מה שרק אפשר יהיה, אבל זו הייתה הכוונה מלכתחילה".

אחר כך דיברתי על ריכוז הכוחות, הקמת דיוויזיה מכל הכוחות, לפחות Brigade Group [בריגדה מוגברת]. לא ראיתי התנגדות למפרע. הוא אמר: "זוהי שאלה של אפשרות צבאית. אני מבין את הרעיון".

דיברתי על שיתוף בצורות [מסגרות] מיוחדות בהתקפה על אירופה כאשר תתחיל, שימוש באנשים בעלי הכשרה מיוחדת, אנשים שיש להם חשבון משלהם עם היטלר.³⁸ הוא התעניין מאוד.

דיברתי איתו על ענייני הפירסום, שאיננו מקבלים פירסום [למפעל ההתגייסות לצבא], ואחרון אחרון – זה היה עניין שהוא התעניין בו בשיחה – תוספת משפחה. ופה הוא ידע את העניין, אבל הוא הודה שאם כי ידע אותו, שמע [מפי] פרטים חדשים, בייחוד על עניין ההורים, עניין הרכב היישוב שלנו מבחינה זו, זאת אומרת שאצלנו יותר אנשים צעירים שצריכים לפרנס הורים מאשר בני אמידים. העלייה הייתה של אנשים צעירים, הם [אחר כך] מעלים את ההורים וצריכים לפרנס אותם. זה מפריע לגיוס. זה משפיל ומדכא אם איש מתגייס ושומע שהוריו אינם מתפרנסים. אמרתי: "אנחנו מוציאים 16,000 לא"י לחודש, אנחנו איננו רוצים לקמץ כסף זה. במקום 'לחם' אנחנו רוצים לתת 'חמאה וריבה'. את 'הלחם' צריכים אתם לתת".

הוא התרשם מזה מאוד, הוא הבטיח להיכנס לעניין. הוא אמר: "אני יודע מה זאת אומרת להשיג תיקון ממשרד האוצר". הוא כתב לי מכתב מעודד. הצגתי לו את השאלה: "[החייילים] היהודים מקבלים שני שלישים ממה שמקבל אנגלי, [ואילו] רמת החיים יותר מכפליים, זאת אומרת שבהכנסה ריאלית הוא מקבל שלישי", דרשתי השוואה. אמרתי: "השוואה תעמיד אותנו בעצם במצב מפגר, מגיע לנו יותר, אבל אין אני מעיז לדרוש יותר". הוא הודיע שאין מה לדבר על השוואה, זאת הודיע באופן קטגורי. אמרתי לו, שאני מקבל טלגרמות מחברי הגזבר [א' קפלן] והוא אינו יכול עוד לשאת בעניין, הרי זה נמשך כבר שנתיים ולמעלה מזה. האם אי-אפשר לגמור אותו? הוא הביע תקוותו שעד בואי לארץ יבוא תיקון, אבל כל תיקון לא בא עד עתה. בשיחה השנייה – כל שיחה היתה כשעה – הוא נתן לי מעין דוח מה שעשה.

38 הכוונה לשיגור מתנדבים ארצישראליים יוצאי גרמניה וארצות הכיבוש לפעולות בארצות הכיבוש.

בעניין הגדוד דיבר עם גנרל אלכסנדר והוא ישתדל לעשות מה שאפשר. בעניין הריכוז [של הפלוגות לרגימנט] אמר לו אלכסנדר: 'כיום אין מה לדבר, כל פלוגה נחוצה במקומה ובתפקידה'. בנוגע לפירסום, אמר גריג, "התכוונתי לעשות דבר טוב, אבל לקחו זאת מידי. התכוונתי לתת שידור על המצב באפריקה ובהודמנות זו לומר פסוק על הגיוס בארץ-ישראל, בא עתה קייסי ועשה זאת, לא היתה לי שליטה על דבריו".

בנוגע לתוספת יש לו המצאה, והדבר נמצא עוד במשא ומתן בינו ובין קהיר. כאשר הוא ראה את פני הוא דרך עוז ואמר: "אם תבטיח לי שאיש לא ידע מזה, אומר לך, כי זה סוד משרדי. אני מוסר זאת בסוד גמור". הוא אמר כך: "אחד האנשים הציץ הצעה של שינוי סטטוס, אבל אין כל תקווה להשיג הדבר, אבל אני רוצה להשתמש בסידורים המאפשרים גמישות. יש דבר הנקרא War Private Grant, הקצבה בשעת שירות מלחמה, זה נותן אפשרות במקרים שיש הצדקה לתת הקצבה מיוחדת מלבד התוספות הרגילות. הרשות בידי ממשלת הוד מלכותו במקרים מסוימים לתת עוד. אני רוצה להשתמש במכשיר הזה, אבל רוצה להשתמש בו בקנה מידה רחב, וזה פותר לי שתי שאלות – מצד אחד שאלת הערבים, הלא סוף סוף אין הצדקה כזאת לגבי הערבים כמו לגבי היהודים. אם אעשה דבר סיטוני, כל ערבי יצטרך לקבל, ולהם אולי אין אותו צורך אשר ליהודים. דבר זה נוכל לעשות לגבי היהודים עד כמה שהם זקוקים. זה פותר גם שאלת ההורים, ההנמקה יכולה להיות מכיוון שיש לו הורים הוא מקבל הקצבה מיוחדת". זה היה טוב מאוד.

במפקדה הראשית בקהיר הייתי במצב קצת קשה. מצד אחד חששתי לגלות את אשר אני יודע, ולכן עשיתי צעד מסוכן ואמרתי שהיה לי רושם על סידור המאפשר גמישות, לא לכולם. היש כדבר הזה? אמר: "כמובן יש, זהו הדבר שמדברים עליו", והוא אמר לי זאת לא בתור סוד. אמרתי: "באיזה מצב בעצם העניין?" אמר: "קשה לקבוע את הפרוצדורה, למי לתת וכמה לתת, ואנחנו העברנו זאת לממשלת ארץ-ישראל". הוא הוסיף: "אני בטוח, שזה נמצא עכשיו בין ממשלת ארץ-ישראל ובין משרד המושבות". אמרתי: "המותר לי לבוא לממשלת ארץ-ישראל ולעקוב אחרי מהלך העניין?" "כן", אמר, "לזאת ניתנה הסכמת ממשלת ארץ-ישראל, גם הסכמת המפקדה בירושלים. אני אדחוף זאת מצד היהודים. אם יתנו גם לערבים – יתנו".

בשיחה השנייה עם גריג העמדתי מחדש את שאלת כוח יהודי. דיברתי על הפליטים בספרד, על הפליטים באפריקה הצפונית. אמרתי שיש לי שיחות על הצלתם. "הממשלה מתקשה להביא אותם לאנגליה, אבל אם הם יהיו מוכנים להתגייס, יכולים להביאם לאנגליה על מנת שיתגייסו. קיבלתי ידיעה מצפון אפריקה שהודיעו שם שיהודים יכולים להתגייס והתגייסו אז 100 איש". כאשר דיברתי איתו בעניין זה, הוא אמר לי תיכף שזו שאלה פוליטית: "אם אתה מעורר אותה – תעורר

אותה באופן רשמי ואני אמסור אותה לקבינט המלחמה. להמליץ לא אוכל, אבל מחובתי יהיה להעביר". הצעד הפורמלי לא נעשה.

מלבד זה, קצת טיפול בעניין הבחורות [אי.טי.אס.], בעניין חיל האויר, אימון טייסים, כתובת על הכתף, אותם הדברים שטיפל בהם באותו זמן ד"ר ג'וזף בקהיר. הודיעו לי, שאת הכתובת הרשו.

סר ארצ'יבלד סינקלר,³⁹ ידידנו הגדול, לא קיבל אותי ואני חושב שלא במקרה הוא לא קיבל אותי. יש אנשים שמאוד מתקשים להיפגש איתנו. זה מעיק עליהם. אולי אני חושד בכשרים. ביקשתי ראיון איתו ואמרתי שאני מתכוון לדבר איתו על ענייני תעופה. הוא קבע לי ראיון, באתי ופגש אותי מנדר, ידיד שלנו,⁴⁰ והוא אמר לי שסינקלר מצטער, הוא נתפס לעניין אחר. הוא שאל אם הוא יכול לעזור לי. ישבתי לדבר איתו והוא קיבל על עצמו לברר את הדברים. שאלתי אותו אם תהיה שנסה לראות עוד את סינקלר. לא הגעתי לראותו אותו. [אמרתי כי] מוליכים אותם [את המתגייסים לחיל האויר] שולל, מפטמים אותם בהסברות מוגזמות. התשובה הראשונה של מנדר הייתה שיש קצינים יהודים ארצישראלים בתעופה, לא בכלל קצינים יהודים [כלומר יהודים אנגלים], אלא ארצישראלים שגויסו בארץ-ישראל. [האמת היא כי] מביניהם אין אף קצין אחר.

מלבד זה היו לי המון שיחות. ניסיתי למנות את השיחות שהיו לי. הגעתי בערך למאה שיחות בלונדון וחמישים הרצאות. ראיתי את אנשי ה"טיימס", את [העורך הראשי] ברינגטון וורד – הוא כותב את המאמרים הראשיים, וגם את פרופסור קאר. ה"טיימס" הוא עתה העיתון הפרוגרסיבי ביותר באנגליה מלבד ה"מנצ'סטר גרדיאן". הייתה לי [במערכת ה"טיימס"] שיחה אינפורמטיבית בעיקר על מאמץ המלחמה, על העניינים הפוליטיים במזרח, התנגדות הערבים, פשר כניסת עיראק למלחמה. הם הקשיבו. ברינגטון וורד הקשיב יותר, פרופ' קאר היה קר יותר.

הלכתי לשיחה לחוד עם פרופ' קאר והוא אמר לי דברים יותר ברורים, שהוא אינו מאמין בעניין שלנו. הארץ היא קטנה. אפשר אולי לעשות דברים גדולים, אבל בניגוד לערבים ובשימוש בכוח. הוא חושב שבכוח אי-אפשר להשתמש. [האנגלים] "לא יהיו מוכנים להשתמש בכוח. לעומת זאת, מה שאני אומר על אירופה, אין אני מביא בחשבון את הגורם הרוסי. רוסיה לא תיתן את היהודים שלה, את המצב באירופה התיכונה תקבע רוסיה". הוא מאוד תחת השפעת רוסיה. אם כי הוא שמרן שבשמרנים, הוא מרחיק מאוד במחשבותיו.

אמרתי להם את דעתי. ראיתי שמצפוני של ברינגטון וורד אינו שקט ודעתו אינה

39 ארצ'יבלד סינקלר (1890–1969). מנהיג המפלגה הליברלית. שר האוויריה בממשלת צ'רצ'יל 1940–1945. על מגעי מ"ש עמו ר' יומ"מ ב, ה.

40 ג'פרי מנדר, ציר פרלמנט ליברלי, מזכיר פרטי פרלמנטרי של סינקלר.

מקובלת. הוא חושב ש"הספר הלבן" אינה המדיניות הנכונה, אבל צריך שיהיה שלום עם הערבים. יש שידוד מערכות רב באנגליה, יש דעת קהל פרוגרסיבית, מבקרת, תובעת, מרחיבה את אופק המחשבה, מעיזה יותר. היא אינה מתלבשת בדפוסי המפלגות הקיימות, היא חופשית מדפוסי המפלגות. אלה הם חוגים, אישים, זה עיתון, זה הלך רוח. יש גם רשת שלמה של ארגונים שצצו בינתיים, ארגונים של מתנדבים שונים, ארגונים שיש בהם רוח ציבורית, מתנדבים לענייני פקחות, עזרה סוציאלית, טיפול בילדים, ענייני אספקה – כוחות אלה מאורגנים ומתארגנים והם דנים לא רק בבעיות המעשיות, הם דנים בצרכים, יש שדנים גם בתוכנית בוורידג'. על ידי זה נוצרות במות חדשות. החיים הציבוריים כאילו לחוד והמפלגות לחוד. בייחוד זה בולט לגבי מפלגת העבודה הקשורה בשלטון. יש לה מידה קטנה של השפעה מחוץ לבוין. הוא עושה דברים חשובים בשטח יחסי עבודה וההון, זכויות הפועלים. יש התקפות רבות עליו מצד הימין והגנה מצד צ'רצ'יל. הוא איתן מאוד, אבל אף פעם לא היה מנהיג של המחשבה הציבורית הסוציאליסטית. הוא לא היה היוצא בראש ציבור זה. אני אומר זאת לאופי הכללי של עיתון "טיימס" – תמיכה מוחלטת בתוכנית בוורידג', תביעה לשיתוף עם רוסיה, שיתוף עם רוסיה גם לאחר המלחמה. לניימיר היתה עתה הצלחה יוצאת מן הכלל בספרו "קונפליקט". הוא הוציא ספר מסות שלו, והייתה לספר זה הצלחה יוצאת מהכלל: בספר זה הוא קיבץ מאמרים שונים שלו המפורסמים, יש בזה משום "איש ריב אני", ספר מלא ברק, כתיבה מזהירה, הרבה רישעות, הרבה פיקחות, גם הרבה פיקחות מופרות לעיתים. הייתה לספר מה שקוראים פריסה יוצאת מהכלל, היו ויכוחים, הוא השתמש בהזדמנות והצליף לימין ולשמאל. בכל מיני רשימות ספרים שמייצעים לקרוא מופיע שם ספר זה, גם ב"טיימס", "הניו-סטייטסמן אנד נישון", "ספקטייטור" – כולם כללו ספר זה. ניימיר הכריח אותי לכתוב מאמר על מאמץ המלחמה, מאמר על מנת שאפשר יהיה להציע ל"טיימס" שיתפרסם בעמוד המרכזי. גזלתי מזמני יום שלם. כתבתי את המאמר. אמרו לי שצריך לכתוב את המאמר כך, שכאילו זה מאמר של "הטיימס" – בלי התלהבות, בלי הודהות, כאילו כותב איש המערכת של "טיימס", לוותר על כמה דברים, להיות רק עובדתי, אינפורמטיבי. בינתיים הופיע ב"טיימס" מאמר על מטרות השלום של הערבים, וזה היה בפניה חשובה [בעמוד המרכזי], מאמר לפי מיטב המסורת של פיוס. אומנם בסוף היה איזה דבר בנוגע אלינו – זה היה משתמע לשתי פנים, גם "הספר הלבן" וגם פוליטיקה אחרת, שעניין היהודים מחייב סידור מיוחד. זה היה בסוף המאמר, לא כל כך מפורש כפי שהיה לפני ימים אחדים. על כל פנים, דבר שאפשר לפרש כ"ספר הלבן". במאמר זה הייתה שמחה וששון לעיראק שנכנסה למלחמה – הכל איתה בסדר. בנוגע למצרים נאמר שהיא מילאה את התחייבויותיה כבן ברית בלתי לוחם.

אמרתי לקאר ולקריצ'ר: "בוה הטעיתם את הקהל. אתם ניסחתם את הדברים [באופן] לא מדויק, אבל לעזאזל שתלך מצרים! הרי ההתחייבות שלה הייתה להיפך לבן ברית לוחם אם תיווצרנה מסיבות מסוימות. היא הפרה התחייבות יותר רצינית מאשר מה שאתם אומרים עליה שהיא 'מילאה את התחייבויותיה כבן ברית בלתי לוחם'. אתם משאירים רושם שהיא התנהגה בסדר".

אמרתי לו: "יגיע אליך מאמר. אתם חייבים לפחות בהגינות המקובלת לפרסם מה עושים היהודים. שנית, גם בשביל הערבים – אולי תחשבו שכדאי לכם שערבים ידעו שעוד משהו עוזר לכם. זה יועיל לכם".

בינתיים הופיע [ב"טיימס"] מאמר על מאמץ המלחמה של ארץ-ישראל. אני בטוח שהם הזמינו מאמר זה אחרי קבלת מאמרי. שם היה כתוב, שצריך מייצרי הטקסטיל הם הערבים, היחידים המכניסים ריבה לפי הטעם הבריטי במזרח הם הערבים. אחרי כמה ימים הופיע המאמר שלי, קיבלתי אותו [כבר] באמריקה, הוא תפס שני טורים אבל כתוב היה From a Jewish Correspondent. חרקתי שן. כי אילו ידעתי זאת הייתי כותב את המאמר אחרת. בעובדות ובמספרים אין שום טשטוש, אבל זה קר ויבש. על כל פנים, טוב שגם בצורה זו התפרסמו הדברים.

ראיתי את מנהל מדור המזרח של ה"טיימס". אמרתי לו מה שאני חושב על המאמר בענייני הערבים. הוא התרגז מאוד ואמר: "אומר לך בין ארבעת הכתלים – לא ראיתי מאמר זה עד אשר הופיע ב'טיימס'". ועוד דבר אמר: "חשבתי תמיד לאסון, שמיסטר אידן לקח פעם בחינה בערבית". זה מסביר לנו מניין בא המאמר – ממשד החוץ. השתדלתי מאוד לראות את אידן ולא הצלחתי. ראיתי מלבד שני האנשים שכבר הזכרתי, אלה העוסקים בענייני הפליטים, שאיתם טיפלתי בשאלות המעשיות – רוסיה, טהרן, ספרד – ראיתי עוד שלושה ממשד החוץ. אחד מהם הוא במחלקה למזרח התיכון של המשרד – קאצ'יה.⁴¹ הוא בחור הגון, נבון מאוד, מבריק למדי, בלי כל ספק יעלה לפי הסולם. הוא רואה הרבה את אידן. השני – מזכירו הפרטי של אידן, [היה] סגן ציר בפרס, אוליבר הרווי.

הייתה לנו שיחה ארוכה. השיחה התנהלה, עד כמה שהדבר נוגע להם, לא עד כמה שהדבר נוגע לי, לא על רקע "הספר הלבן", לא מתוך הנחה שיש "ספר לבן" וזו הלכה למשה מסיני, כי אם מתוך הנחה שמוכרח להיות פתרון אחר. קאצ'יה טען, שהפתרון צריך להיות שיתוף אנגלו-אמריקני. העניינים בשטח זה בכלל אינם משמחים ביותר, השאלה שלנו היא חלק משאלה עולמית. אין הבנה גמורה, אין לשון משותפת בין אנגליה ואמריקה בכלל, אבל רק בתנאי שיתוף פעולה אנגלו-אמריקני יש גם מוצא מהמצר שלנו, להוציא העניין שלנו למרחב, לבוא לידי סידור אחר. עניין זה של יהודי אירופה דוחף את המחשבה כלפי ארץ-ישראל. שאלתיו:

41 הרולד קאצ'יה, לימים מנכ"ל משרד החוץ הבריטי.

"באיזה מובן?" הוא אמר: "פשוט מאוד. זה מטריד את האנשים, האנשים שואלים מה לעשות, וזה דוחף אותם לתשובה שהפתרון הוא ארץ-ישראל". שאלתי אותו: "האם תהליך זה מתקיים גם במוחו של הציף שלך?" הוא שתק רגע ואמר: "מן ההכרה שזה יהיה כך, לא בלתי נמנע שזה יהיה כך".

אחרי זה כתבתי לו ואמרתי שאני רוצה שהוא יסדר לי ראיון עם אידן. ג'יימס רוטשילד עמד על זה בכל תוקף.

"איך הוא יעזו לא לקבל אותך?" קודם נתקבלה תשובה: "היות ואתה נוסע השבוע, ומר אידן עסוק מאוד בשבוע זה, הראיון אינו יכול לצאת לפועל". אמרתי לו שאני נוסע השבוע, יש לי עוד שבוע, ואני מעזו להציע שאזמין לראיון. הוא טילפן כמה דברים מתוקים והציע לי לדבר עם סגן המיניסטר ריצ'רד לו.

לו עושה רושם אהוד, אדם נבון, וגם ממנו שמעתי שקשה מאוד לסדר שיחה [עם אידן]. בשיחה איתו אמר שהפתרון צריך להיות אחר ממה שאנו מציעים. במקום אחד הוא אמר: "אתה אינך יכול לדרוש, שאנחנו נשנה את 'הספר הלבן' בזמן המלחמה", ובמקום אחר אמר: "אל תתייחס ברצינות אל השמועות שאתה שומע". הוא הציע את קירנייקה – תמיד מנסרות באויר הצעות טריטוריאליסטיות. אני נתקלתי בשלוש: מדגסקר, קירנייקה, אריתריאה. אמרתי לו, ששמעתי מדברים אפילו על אירופה. לזה הוא התייחס בביטול גמור.

השיחה עם לו הייתה יום-יומיים לפני הודעת סטנלי על הילדים, ואני אמרתי ש"אנחנו שומעים שתהא הודעה, ושיהיה most unfortunate אם בהודמות זו ייזכר 'הספר הלבן', וזה משני טעמים: איני יודע מה יאמרו, אבל יאמרו משהו. למה אגב כך לתת מכה ולקומם על ידי הזכרת 'הספר הלבן'? שנית, מזמן לא הזכרתם אותו, אתם מבינים שמוכרח להיות שינוי, תעמדו בפני מצב חדש, גם העם הערבי יעמוד בפני מצב חדש, הערבים ירוויחו רווח גדול, תהיה שאלה יהודית גדולה, תוכל להיות שאלה של קואופרציה בין אנגליה ואמריקה, תהיה אפשרות של new dispensation – מתן תורה חדש, גילוי חדש; את המונח הזה קיבלתי מאמרי⁴² – ולמה לכם עתה לקבוע מסמרות?"

מתגובתו ראיתי שהוא כבר ראה את הנוסח, ששם מוזכר "הספר הלבן", כי הוא אמר לי: "כן, אבל אם בשביל להכריזו על איזה מפעל הצלה יש הכרח להסתמך על דבר זה, האם תבחר להפקיר את האנשים ובלבד שלא ייזכר 'הספר הלבן'?" "מדוע אתה מעמיד אותי בפני בריחה זו?" אמרתי לו.

הייתה לי שיחה עם ליטלטון. הוא חבר קבינט המלחמה. זה איש שבדרך כלל לא אימת את התקוות הגדולות שתלו בו. כאשר התחיל לדבר על בעיית יהודי אירופה,

42 ליאופולד אָמרי (1873–1955). פוליטיקאי שמרן. נולד בהורו לאב אנגלי ולאם יהודיה. חבר פרלמנט 1911–1945, שר המושבות 1924–1929. בשנות מל"ע–2 תת שר לענייני הודו ובורמה.

התחיל להתהלך בחדר אנה ואנה ואמר: "זו היא פשוט שאלה של אורך המלחמה. אם המלחמה תימשך יותר מדי זמן, אני חושש שכל היהודים יישחטו, ואם לא תימשך, הרי יש עוד תקווה להצלה". שאלתי: "מה בדבר ארץ-ישראל?" – "אתם מגוימים ביכולת הארץ. דר' וייצמן מדבר על שלושה מיליונים יהודים וזה לא ייתכן".

אמרתי לו: "לנו יש ניסיון בעניינים אלה, והיו אנשים שהם בערך במעמדך, והם אנשים בעלי ניסיון, והם אנשים בעלי ידיעה רבה, אבל העניין אינו נוגע ללבם, והם ביטלו את העניינים לפי שהתחלנו בהם. אילו אמרנו להם שיהיו בארץ-ישראל יותר מחצי מיליון יהודים, הערבים בינתיים ירבו למיליון – היו דוחים זאת כטירוף. אף על פי כן עשינו דבר זה".

"שמע נא – אמר הוא – לו היינו אומרים לפני עשרים וחמש שנים לאיזו מהירות יגיע האוירון, יכול להיות שלא היו מאמינים, אבל אין זאת אומרת שהאוירון יכול לטוס 10,000 ק"מ לשעה – או אולי הוא נקט מספר דומה לזה".
"אך אם הארץ יכולה להכיל 1.5–2 מיליונים נפש – אמרתי לו – אין להשוות דבר זה למהירות אוירון".

הוא לא הזכיר אף פעם את "הספר הלבן". הוא מסכים שצריך לעשות בארץ-ישראל את המקסימום, אבל הכרחית גם טריטוריה אחרת.
אמרתי: "מה זאת טריטוריה אחרת? איפה היא? מי יבחר אותה?"
"הממשלות תבחרנה אותה, [תוקם] חברה פילנתרופית והם ישלחו לשם את היהודים".

שאלתי: "מה יהיה אם ייכשלו?"

אמר: "הכרחית טריטוריה. זהו עניין של אחריות יהודית".

שאלתי: "איך תסדר את הדבר?"

הוא בסוף עוד פעם אמר: "צריך לעשות את המקסימום בארץ-ישראל".

באותם הימים היו ידיעות כאילו דובר בין אנגליה לאנשי דה-גול על [יישוב יהודים ב]מדגסקר. כשבאתי לאמריקה מצאתי ששם מדברים על קירנטיקה ואריתריאה.

הייתי אצל אַמְרִי במיניסטריון לענייני הודו. קודם כל, הוא היה מאושר אושר אמיתי ממה שמע מפִּי על מאמץ המלחמה [של היישוב]. אמר שלא כל כך חשוב שאנחנו עוזרו, שאנחנו הראינו את עצמנו לאחרים, "אלא זה מוכיח שיהודים אלה מושרשים, עומדים ברשות עצמם, פרודוקטיביים, חיים חייהם שלהם". אמרתי: "כן, זה מוכיח בהחלט". הוא היה מאושר, זה היה בשבילו עניין אישי, שאמונתו [הציונית] הוצדקה. אמר שעשה במצפון נקי דבר נכון בזה שנתן את אמונתו, עזרתו, לתנועה זו. דיברתי איתו על העתיד. "איני חושב – אמר – שבלתי אפשרי new dispensation. אני מדבר איתך באופן פרטי".

שאלתי אותו בעניין הודו. הוא שאל אותי בנוגע לחלוקה. "האם אתם חושבים עוד על חלוקה?"

אמרתי לו: "בהחלט לא. ולנו שני נימוקים מדוע אין אנו חושבים על חלוקה. אי-אפשר לעשות זאת בלי הגשמת מפעלי פיתוח גדולים, ובשביל לדבר על מפעלי פיתוח הכרחית שליטה על כל פינות הארץ. אם ניקח דבר אחד – נניח מפעל השקאה גדול. אי-אפשר לדבר על מפעל השקאה גדול בלי הירדן, בלי שליטה על מקורות הירדן. הפיתוח מוכרח להיות מכוון לכל הקרקעות הנשמות, המעובדות לשליש ולרביע. ויש לקחת בחשבון את עמק הירדן, את הנגב. בלי זה לא יכול להיות מפעל גדול של התיישבות, כי אנחנו איננו רוצים להזיז את הערבים, וזה אי אפשרי במדיניות של חלוקה שתגזור איך שתגזור".

בעניין הודו הוא הציג את הדברים כך: הם מוכנים לכל סידור שההינדואים והמוסלמים יסכימו לו. האחריות על הודו. [רעיון] פקיסטן אינו ניתן להגשמה, כי אי-אפשר כך לגזור את המחוזות כדי ליצור ריכוז של רוב בשטח רצוף. "יש לנו אותה הבעיה כמו אצלכם. אם להפריד חלק עשיר, הרי נשאר מצד אחד חלק עשיר ומצד שני חלק עני. היום, כאשר הודו מאוחדת, הרי נטל המיסים על העשירים, אבל כאשר תהיה מחולקת לחלקים, לא יוכל החלק העני לשאת בנטל המיסים והחלק העשיר לא ירצה לשאת בעול המיסים של החלק השני".

"ומדוע אמרתם פקיסטן?" שאלתי.

"אנחנו לא אמרנו. אין זו מדיניותנו. אם הודו תרצה בפקיסטן, אנחנו נסכים". המיניסטרים מן הלייבור. ביקשתי ראיונות אצל כולם ושלושתם – בוויין, אטלי, מוריסון – קיבלו אותי יחד, קימצו בעבודה. לא התנגדתי. הפגישה התקיימה בחדרו של אטלי [בבית הנבחרים]. בוויין לא השתתף בשיחה. מוריסון היה נוח יותר. תיכף התחיל לדבר על השאלה הגדולה, על השאלה המדינית. אטלי הפסיק אותו ואמר: "הזמן מצוצמם. נדבר על העניינים העומדים על סדר היום".

אמרתי, ששתיים מן השאלות העומדות על סדר היום הן מה אפשר לעשות עכשיו כדי להציל יהודים בקשר עם תרומתה של ארץ-ישראל, שנית, מה עתידנו ובקשר עם זה מהן המסקנות הנובעות מהשואה²⁴² באירופה לגבי עתידנו. אטלי אמר: "לא נדבר על העתיד".

על ידי זה נקבע כיוון כל השיחה. פה היו מאוחדים אטלי ומוריסון בדברם על ההווה. [מוריסון אמר:] "אנגליה עושה מה שהיא יכולה. בכלל, אנגליה עשתה הרבה. אנגליה היא היחידה שעשתה הרבה. הגיעה השעה שארץ זו תקבל הבעת תודה הגונה". דיברתי על [גורל היהודים] הבלקנים, על [הפליטים ב]ספרד. "בכל זאת", אמרתי, "תאמרו דבר-מה על העתיד". תשובתם היתה: "זוהי שאלה לעתיד".

²⁴² זו פעם ראשונה ויחידה להגדרת מ"ש את ההשמדה הנאצית במונח שואה.

כשהתחלתי לדבר על ענייני הצלת יהודים, אטלי אמר: "מדוע אתם מתנפלים עלינו?" אמרתי: "תסלח, מי זה מתנפל?" אמר: "אנחנו לא מתכוונים אליך, כי אם לאנשים כמו אלינור רתבון העושים את עצמם לספחת". כאשר דיברתי על פנייה להיטלר, אמר: "זה בלתי אפשרי. לא רק יהודים נשחטים באירופה. נשחטים כל מיני עמים. אין אנו יכולים להציל את כולם". אמרתי: "ישנו עם אחד ויחיד שהוא כולו שותת דם, שהוא כולו נשחט באירופה. יש עמים נשחטים, אך אין מדיניות של השמדה של כל העם הפולני, של כל העם הצ'כי". הוא אמר: "הארץ הזאת עשתה הרבה".

אחר-כך נשארתי עם מוריסון. הוא אמר שהוא רוצה לבקר בארץ-ישראל, "הארץ היא קטנה, אולי יש איזו ברכה בה, אבל קטנה היא".

עניתי לו, שאילו הייתה הארץ גדולה, היה הקושי עם הערבים גדול יותר. הוא אמר: "אני חושב על ארץ-ישראל. אני חושב הרבה על ארץ-ישראל. מוחלט אצלי עוד לבקר בארץ-ישראל".⁴³

הייתי יום באוקספורד ובמשך היום הזה הייתי רוב הזמן עם אנשי "צ'טה האוו". זה האינסטיטוט הממלכתי לעניינים בינלאומיים. חלק מהאינסטיטוט הופרד ממנו והוזקק למשרד החוץ. כדי להדגיש את הניתוק מהאינסטיטוט, מעבירים חלק זה מאוקספורד ללונדון. זה חלק מהמחקר, חלק התיכון. שמעתי, שיש ויכוח מה צריך להיות הכיוון, איך צריכים להיות דרכי החקירה. יש החושבים שמשרד החוץ צריך להודיע מהי המדיניות הרצויה, ובהתאם לזה הם צריכים לסדר את חקירותיהם, הם צריכים לומר מה צריכים לעשות כדי שהדברים יתאימו אחד לשני.

הייתה לי שם שיחה עם [סר המילטון] גיב ועם בילי.⁴⁴ גיב הוא אוריינטליסט. הוא חבר של אבינועם ילין⁴⁵ המנות, עסק בארצות ערב. בילי עוסק בשאלה היהודית. הייתה לי איתם בעיקר שיחה אינפורמטיבית על המצב בארץ, מאמץ המלחמה, יחסים עם הממשלה, [פעילות] חברות אנגליות [בא"י]. אחר כך הייתה לי ארוחת צהריים עם ארנולד טוינבי,⁴⁶ ראש המחקר, ואלפרד סימן, אחד הסגנים. שם הייתה השיחה על מדיניות רבתי. "טוב סידור חדש רק אם תהיה פדרציה", אמרו. קצת כפרתי בזה. לא נקטתי עמדה שלילית, אבל אמרתי: "איזו פדרציה? פדרציה לשם מה? פדרציה יכולה להיות כדי להחניק עוד יותר את העניין שלנו מאשר עושה 'הספר הלבן'. יכולה להיות

43 מוריסון ביקר בישראל באוגוסט 1957 ונועד עם מ"ש. ר' יומ"א עמ' 2286, 2287.

44 הרולד בילי (1909-2001). ב-1945 התמנה ליועץ ראשי של שר החוץ ארנסט בוויין, וכאויב נחרץ של הציונות השפיע עליו בכיוון זה.

45 אבינועם ילין (1900-1937). מזרחן בוגר אוניברסיטת קימברידג'. מ-1926 מפקח ממשלתי על בתי הספר העבריים בא". נרצח בירושלים בימי המאורעות.

46 ארנולד ג'וזף טוינבי (1899-1975). היסטוריון בריטי שנודע במחקרו על עלייתן ונפילתן של תרבויות.

פדרציה כדי לקדם את ענייננו". השתדלתי להכניס לראשם, שכל פדרציה לא תיתכן אם אנחנו נהיה נגדה: "אם אנחנו לא נהיה שלמים איתה – לא יהיה שלום. אם יכניסו מיליון יהודים, תיווצר עובדה והערבים יתפשרו. אבל היהודים לא יתפשרו עם חסימת הדרך לארץ. פתרון על יסוד שלום עם הערבים פירושו אי-שלום לדורות".

טוינבי אמר: "אנחנו חושבים שהמוצא צריך להיות פדרציה. זה בשבילכם מרחב יותר גדול לפעולה". הוא בא למסקנה, שבמציאות יש [בא"י] מקום ליהודים, יכולים להיכנס עוד יהודים.

הרחקתי לכת. דיברתי על עלייה גדולה, על שלטון המדינה שלמעשה יהיה בידי היהודים.

הוא אמר: "אבל ארץ-ישראל באופן רשמי אינה יכולה להיות ארץ יהודית. הכרחית ארץ אחרת, וזה למען הרושם הפסיכולוגי, כדי שבעולם הערבי לא יהיה הרושם – וזוהי אחת המטבעות המתהלכות – שכל יהודי העולם זורמים לארץ-ישראל, שהם נוהרים וציפו את הארץ".

אחר כך הייתה לי שיחה שלישית עם כל מנהלי המחלקות שלהם. שם שאלו שאלות והישיבה נמשכה זמן לא מועט. יש להם ממונים על חלקי העבודה, היה הממונה על המזרח, על ארץ-ישראל, הממונה על פולניה, צ'כוסלובקיה, על הבלקנים. דובר על ענייני הצלה, על העתיד, איך נבנתה הארץ. הם הודו מאוד. אני חושב שכמה דברים נשארו בראשם. צריך להכניס לראשם את הדברים היסודיים בשבילנו. אני חושב שמכון זה עתיד למלא תפקיד גדול. יש לעומת זה אחרים המזלזלים בערכם. זה שנוי במחלוקת בכלל.

כדי לגמור [את הדוח שלי על] השיחות עם הגויים – יש גויים ציונים, ציונים גמורים. אחת ההופעות המעודדות ביותר אלה הם אנשים אלה. יש השומרים אמונים, מזדהים הודהות נפשית איתנו, מחפשים אפשרות לעזור. אחד מהם הוא טגרט.⁴⁷ ליבו איתנו. הוא נלחם בשוק השחור, בשוק השחור הוא נפגש עם יהודים וזה לא עוזר [לעודדו לפעול למעננו]. הפכתי את עניין השוק השחור לעניין ציוני [להצדקת ריכוז העם היהודי במדינה משלו], הוא בכל זאת מקשה קושיות. לא קל לו לקבל את הדברים, אבל בליבו הוא איתנו בהחלט.

קופלנד⁴⁸ – הוא בלב ונפש איתנו והוא מאוד בטוח בעצמו, כי אין זו אצלו

47 צ'רלס טָגֶרֶט (1881-1946). קצין משטרה בריטי, שירת בהודו כמפקד משטרת כלכותה והתמחה בדיכוי פעולות טרור. הוזעק לא"י ב-1937 לתיאום הפעולות נגד המרד הערבי. יום את הקמת "גדר הצפון" לחסימת הגבול בפני לוחמים ערביים לא סדירים. עמד בראש ועדה לתיכנון מצודות משטרה שהוקמו ברחבי הארץ וכונו על שמו. אוהד הציונות.

48 רג'נלד קופלנד (1884-1952). פרופסור להיסטוריה קולוניאלית באוקספורד מ-1924. התמחה בנושא הודו. חבר הוועדה המלכותית לא"י 1936-1937 ("ועדת פיל"). הגה את רעיון החלוקה וגיבש אותה כהצעת הרוב בוועדה.

תוצאה מתעמולה [ציונית], אלא תוצאה של חקירה, בירור. הוא בא [לא] כחבר ועדת פיל] לגמרי בראש פתוח, למד את הדברים, למד את הספרות, קרא את הטעמים נגד. כאשר אתה מדבר איתו אתה מרגיש שהוא איתן מאוד בעניין. לו קשה להיפרד מהחלוקה – ילד הטיפוחים שלו. הוא הסביר לי איך הם הגיעו לחלוקה גם מהצד החיובי וגם מהצד השלילי. מצד אחד הוא בא לידי שלילה מוחלטת של כל הגבלה מספרית שרירותית. אני, למשל סיפרתי לו על קירקבריד.⁴⁹ הוא התייחס לזה בחיוב, אבל אמר ש"מבחינה מדינית זה אבסורד ושום איש רציני לא יתייחס ברצינות לדבר, ואיפה הערובה להגשמת הדברים? אין זה דבר בר-הגשמה. לא תוכל למנוע את הכניסה [של יהודים לא"י]. מה שיש בו ערובה להגשמה זה גבול. גבול יכול אתה למתוח באופן שרירותי, אתה יכול להגביל את הסוברניות באופן טריטוריאלי. בתוך תחום זה אתה חופשי, אתה יכול לעשות מה שאתה רוצה, מה שאתה יכול. אבל אתה מוגבל בגבולות הטריטוריה. זוהי בחינה חיובית.

מהבחינה השלילית מדוע חלוקה – זה עניין ההבטחות. זה מעניין לא מפני שבארץ-ישראל יש מיליון ערבים, אלא הוא אמר כך: "ברור כשמש שאף פעם לא הבטיחו לערבים את ארץ-ישראל. רציתי פעם לעשות בירור ממצה בתוך הדין וחשבון של הוועדה המלכותית, אבל הזקן [לורד] פיל לא הניח – אני אומר לך זאת בסוד גמור. גם אילו עשיתי זאת, לא יכולתי להתחשב שבהתרשמות הערבים, ובהתרשמות דעת הקהל בכלל, היה פה בלבול שכאילו היו הבטחות לערבים גם בנוגע לארץ-ישראל. אם כך, אמרנו: 'לחתוך!'"

עניתי לו ראשון ראשון. גם אלה שהיו מוכנים בדלית ברירה לקבל את זאת [את פתרון החלוקה] כרע במיעוטו, הסירו זאת ממחשבתם. הממדים הם אחרים. נתתי לו לדוגמה את [נהר] הירדן. זה עשה עליו רושם גדול.

דבר שני – עבר הירדן. ואם הובטח דבר-מה [לערבים], הרי ברור שהכוונה הייתה רק לחלק המזרחי. זה למעלה מכל ספק. בזמן הצהרת בלפור התכוונו לכלול את עבר הירדן, ולא רק ארץ ישראל של עכשיו, אלא עם חבל צור בין ראס אל-נקורה והליטאני. לא תמצא מפה אחרת מלפני המלחמה [העולמית הראשונה] מאשר אלו, אבל אפשר לפרש את הבטחת מק-מהון [כחלה על] החבלים ממערב למחוזות חלב, חומס דמשק, ואפשר לפרש וילאייט דמשק, ואז פירוש הדבר שעבר הירדן מזרחה הובטח גם לערבים.⁵⁰ "ואם לנקוט בקו שלך – אמרתי לו – אז לחלק את עבר הירדן מזרחה בין הערבים והיהודים. אבל פתרו את השאלה אחרת, שמסרו את כל עבר

49 ר' לעיל מסמך 172.

50 מדובר בחילופי איגרות ב-1915-1916 בין השריף חוסיין ממכה וסר הנרי מק-מהון, הנציב הבריטי במצרים. באיגרת הראשונה הכיר מק-מהון בתביעת חוסיין לארצות הערביות. בשנייה הוציא מכלל זה מספר שטחים. ומכאן המחלוקת לגבי מעמד א"י.

הירדן מזרחה לערבים. התשובה לקושיה שלך יש בה היגיון וזהו ההיגיון, ועשו כבר זאת ללא כל התחשבות עם היהודים, אך ורק לטובת הערבים. פה אתה בא לחלק עוד מה שנשאר לפליטה ליהודים".

הוא הודה שלא שמע אף פעם הסברה כזאת. אמרתי: "לא פלא שלא שמעתם כדברים האלה, כי הרי לא בחנתם אותנו. כל התוכנית שלכם הופיעה לפני גביית [כל] ההצעות". היה רושם שנחה דעתו. הוא ביקש ממני תשובות על שאלת הפדרציה. אמרתי לו אחת אחת. יש כמה פדרציות, ואם פדרציה, אז ודאי ארץ-ישראל כולה ובתור מדינה יהודית.

אחת השאלות הגדולות באנגליה היא מה יהיה עם צ'רצ'יל לאחר המלחמה – האם צ'רצ'יל יישאר לאחר המלחמה. הוא בטוח שצ'רצ'יל לא ילך מייד עם גמר המלחמה. יישאר עוד שנה-שנתיים, ולא תהיינה בחירות כל הזמן [עד אז]. הוא בטוח שאידן לא יגיע להיות פרמיר, כי בבחירות שתבואנה תנצח מפלגת העבודה. שמעתי מאנשים אחרים ביטול גמור של חזון זה.

הוא עכשיו שקוע בענייני הודו. הוא כותב ספר גדול בן שלושה כרכים על הודו. זו צריכה להיות הגנת המדיניות הבריטית בהודו. הוא מכוון בעיקר לאמריקה. כל ההתנפלויות, כל ההאשמות – הוא אומר – זה רק פרי של בורות. אינם יודעים את מידת החופש שהודו נהנית ממנה. אינם יודעים את הבעיה. הוא חושב שלאחר שיגמור את הספר יקראו לו עוד לטפל בשאלת ארץ-ישראל. הוא רוצה שיעמדו איתו בקשרים, הוא בטוח שעוד יבוא יומו.

הייתי אצל עורך "מנצ'סטר גרדיאן" [וויליאם קרויזיר]. הייתה לי שיחה ארוכה איתו. יש אנשים טהורים וקדושים, ועל ידי כך גם תמימים, לא תמיד מעריכים הערכה ריאליסטית את המצב. הוא אחד מהם. לו ברור שיכול להיות סידור חדש, כל העניין אשר עשו ב"ספר הלבן" אינו חוקי. כל זה תוצאה מ"מינכן". עכשיו יש מדיניות אחרת. אמרתי: "האם אתה חושב ומשער, שזה יכול להיות בלי אמריקה?" הוא אמר: "חשבתי שיכול לחול שינוי [כלפיהם] גם לגבי אנגליה, ואם עוד אמריקה, הרי ודאי שיהיה שינוי". הוא בעד זה שידרשו שינוי "הספר הלבן" גם בימי המלחמה. וכאשר אמרתי שאנחנו לא נוכל לעשות זאת, הוא אמר: "אני עיתונאי. אני איש חופשי, אני יכול לעשות מה שאני רוצה". סיפרתי לו את מצב העניינים, שאנחנו איננו יכולים לדרוש רצינות את ביטול "הספר הלבן" עכשיו.

ראיתי את ווג'ווד.⁵¹ הוא שבע רצון עכשיו שהוא עתה בבית הלורדים. פה חברה טובה יותר. יש הקשבה לדבריו. הוא עשה לי הכרה עם קרנבורן. ליטלטון שאל אותי בסוף השיחה [שלי איתו] אם ראיתי את קרנבורן, והוסיף: "זו תהיה עצה טובה לשוחח

51 לורד ג'וסיה ווג'ווד (1872-1943). ציר פרלמנט איש ה"לייבור" ואח"כ בבית הלורדים. אוהד מושבע של הציונות ולוחם עיקבי למען מדיניות בריטית פרו-ציונית.

עם קרנבורן". ביקשתי שיחה איתו. קיבלתי סירוב. המזכיר אמר שהוא עסוק מאוד כמנהיג בית הלורדים [לאחר שכיהן כשר המושבות]. כאשר ווג'וווד הציגני לפניו, אמרתי לו תודה בעד "דריין". את זאת עשה הוא.

אחרון אחרון – ס וינדהם דידס.⁵² פה גם עניין יותר מעשי. אין אני יכול לתאר לכם מה זאת אומרת ללכת אליו ברובע שהוא גר בו ובשעה שהוא יכול להתפנות לקבלך. הוא מאוד שקוע בעבודה – הוא הפקח הראשי ברובע שלו [וייטשפול], וזה רובע של דלת העם, רובע שסבל לא מעט מההפצצות. יש שאלה של שיכון, קבלת עזרה. הוא חבר העיריה של הרובע שלו, הוא חבר עיריית לונדון הגדולה, הוא אקטיבי בכל הדברים האלה. הוא עומד בראש רשת של ארגונים לעזרה סוציאלית, הוא עומד בראש רשת גדולה יותר של ליגה של איגודי מתנדבים באנגליה, הוא יועץ של ב.בי.סי. לענייני שידורים לטורקיה, הוא בעצמו משדר לטורקיה, הוא מקשיב בביתו לשידורים בטורקית של רומא וברלין, הוא מנהל מוסד טורקי בלונדון, יש לו קשרים חברתיים – אני חושב שמנתי את הכל. יש לו עוד קשרים כנסייתיים.

אני שאלתי אותו אם אפשרי שינוי [במדינת הבריטית כלפי המפעל הציוני] ומה יש לעשות כדי לחולל שינוי. הוא בטוח ששינוי אפשרי. ומה צריך לעשות? "ליצור דעת קהל". האם לדעת קהל יהיה ערך? הוא עונה על שאלה זו בחיוב. על כל פנים, הוא אמר: "לא ניסינו. הצעתי הצעות, לא הייתה אפילו תגובה".

מה הוא מתאר לעצמו? הוא מתאר לעצמו שצריך לגשת לכמה פעולות, דווקא על רקע זה של התערורות ציבוריות באנגליה, לגשת להקמת רשת של תאים, של קבוצות קטנות של אנשים שיעניינו אותם בשאלה זו, את זאת יש להקים בערים שונות, בחלקי חברה שונים, בתוך ארגונים שונים, וצריך ליצור למענם מרכז, המרכז אינו צריך להיות יהודי, אלא בלתי יהודי. לא Great Russell Street 77,⁵³ כי אם מען אחר. הוא מציע את עצמו למרכז כזה, למרות ההשקעות המופלגות שלו בצורכי ציבור. זו אינה לדעתו בשבילו פעולה ציבורית. במקומות יעסקו בתעמולה, אבל אם יהיה להם צורך בחומר, יפנו למרכז ומהמרכז תינתן הדרכה, סיסמאות. הם ילמדו את המצב, מהם המכשולים, מה צריך לסלק מן הדרך. ההסברה צריכה להתחיל באל"ף, מהסברת השאלה היהודית. לא צריך ללכת לארץ-ישראל, אלא מהסברת השאלה היהודית בפולניה, להסביר מהי שאלת היהודים. שאלה זו לא הוסברה אף פעם, לא הוסבר אף פעם שאין מוצא אחר, ומוצא הכרחי, ואז להקים דעת קהל בעל כוח.

52 בריגדיר גנרל וינדהם דידס (1883–1956). נספח צבאי בקונסטנטינופול 1918–1919. קצין מודיעין ראשי של הצבא הבריטי במצרים 1916–1917. מזכיר ראשי של המינהל הבריטי בא"י 1920–1923. פרש מפעילות פוליטית והתמסר לעבודה סוציאלית. אנגליקן אדוק. אוהד הציונות ומדינת ישראל. על מגעי מ"ש עימו בלונדון ב-1939 ר' "ימ"מ" 7.

53 מען משרדי הסוה"י בלונדון.

הייתה לי ישיבה איתו בלונדון, בה הוא דיבר באופן מפורט יותר. השתתפו בישיבה ברודצקי, לוקר, ניימיר, דגדיל.⁵⁴ היה יחס של ידידות, חייבו את הצעתו, הראו על הקשיים, שמא הוא מפריז באמונתו, אבל כמובן צריך לעשות זאת. יש לי הרושם, שלא היה קל למצוא את המכנה המשותף בינו ובין ברודצקי, אבל מתוך ידיעה שקיבלתי באמריקה, אני למד שדבר-מה פועל, המזכירה שהוא מאוד היה בעד העסקתה, עובדת.

היה לי נאום אחד בפרלמנט – ישיבה של מה שקוראים "ועד פרלמנטרי ארצישראלי". קבעו זמן מספיק למפרע. הייתה ישיבה אחת כללית יותר, בה דיברו ברודצקי ושוורצברט. בינתיים הייתה הפגרה של הפרלמנט, לא היה כל טעם לעשות זאת לפני הפגרה, היו כל מיני שיקולים, בחרנו יום מסוים, והנה התברר שהיו עוד שתי ישיבות בו – קירשנר⁵⁵ הירצה על בעיית הזנת אירופה לאחר המלחמה, מלבד זה היה עניין פרלמנטרי. היו חמישה עשר איש. מבית הלורדים היו שניים, לורד בבין ועוד מישהו. היו ידידים, גם לא ידידים, אויבים גמורים לא היו. אתם יודעים את המשטר שם. הישיבה נמשכת שעה אחת, צריך לדבר חצי שעה, להניח מקום לשאלות. ווג'ווד, שצריך היה לשבת ראש, חלה. התחלתי בתגובת היישוב לשחיתות היהודים באירופה בתור יישוב הרואה את עצמו כיישוב שיכול להציל הצלה ממש, הוא חייב לעם היהודי, הוא מרגיש אחריותו לעם היהודי, בייחוד אינו עומד כעני בפתח, אינו אובייקט לרחמים, הוא בן ברית במלחמה. מאמצי המלחמה של היישוב.

אם אומרים באנגליה שהתנדבו 20,000 יהודים [בא"י], הרי [מספר] זה שבבילם לא כלום, אבל אם אומרים ש[יחסית] פירוש מספר זה לאנגליה הוא 2 מיליונים בלי חובת גיוס, או באמריקה פירוש הדבר התנדבות של 9 מיליונים איש, הרי זה עושה רושם כביר. ואז אני אומר שההשוואה הזאת אינה נכונה. היא unfair. בכל מדינה זה צבא עם דגל, לשון, פיקוד לאומי. דבר זה נשלל מאיתנו, פרסום [למפעל ההתנדבות] אין, ואני צריך לומר לכם, עד אשר באתי היה הרושם הכללי, גם ב-77 Great Russell Street, גם באמריקה, שאנחנו איננו לוחמים, בה בשעה שאנחנו [אומנם] אך ורק Field Service – לא יחידות לוחמות, אבל שירותנו הוא במערכה ממש. אצלנו פוסלים את אלה שמקבלים לשירות באנגליה. כה גבוהות הן הדרישות.

אחר כך [עמדת] על עניין תוספת המשפחה [לחיילים הארצישראלים], [תרומת היישוב למלחמה בתחומים כגון] המאמץ הכלכלי, הטכני, החקלאי, התעשייתי, הקמת גשר על הפרת [בידי פלוגת "סולל בונה"], [שיגור] מומחים לחבש, [רתימת]

54 בלאנש דגדיל (1890-1948). אחיינית לורד בלפור. חברת המשלחת הבריטית לחבר הלאומים ב-1932. כאוהדת מסורה לציונות היתה עוזרתו ואשת סודו של ח"ו ועבדה במחלקה המדינית של הסוה"י בלונדון.

מעבדת האוניברסיטה, "מכון זיו" ברחובות, מחווה לטורקיה,⁵⁶ וכך הלאה וכך הלאה, חוסר פועלים, אחריות הממשלה לכך, איך גם לא קיבלו את טענותינו בתחילת המלחמה, עמדת "הספר הלבן" והצלת יהודים, מאוריציס, "סטרומה", טענת הביטחון לגבי עולים מארצות אויב והתוקף שלה, האומנם יעמוד "הספר הלבן" בפני הצלת אנשים? אחר כך קומפלימנט לנעשה פה, מיסמך קצר על הפעולות שעשינו, לקח לעתיד, [חיוני] בית אשר יהיה פתוח לקבלת עולים. מדוע פרצה השריפה [הטבח באירופה], חקירה בה, חקירה היסטורית, אנחנו יודעים מדוע זה היה, מזה לעניין המדיני, לתוכנית [הציונית], עוולה פושעת היא להניח שאנטישמיות היא דילמה של הארצות הנאציות. לעת עתה מתחזקת האנטישמיות גם בארצות הדמוקרטיות, לא ייתכן להתעלם מכל זאת, שאלת הערבים, מה הם הרוויחו במלחמה זו, מה אנחנו הפסדנו.

ישיבת אחר הצהריים

מר שרתוק: ראיתי את בנש. נפגשתי עם צ'כים גויים והם יעצו לי לראות אותו. הלכתי ולא הצטערתי. כדאי להכיר גוי כזה. הוא מדבר כמובן כציוני גמור, אבל ציוני שולל הגולה, שולל הגולה שלילה גמורה ומוחלטת. הוא אומר: "אחת משתיים". הצגתי לו שאלות אחדות. הוא גדול ממני בחוכמה ובעמדה, הוא מקיף את כל העולם, ואני רוצה ללמוד ממה שהוא למד. אמרתי לו מהי השאלה שלנו: האם יהיה שיתוף פעולה יעיל בין אנגליה ואמריקה לאחר המלחמה, ואם יהיה שיתוף, הייתה בו גם אומץ לב, האם הוא יכול – אם יהיה צורך בכך – גם שימוש בכוח כדי לסדר עניינים באופן מוחלט?

הוא לא נתן לי תשובה מותאמת לשאלה זו שלי, אבל אמר משהו מעניין, אמר שזה תלוי במידת פגיעת המלחמה בכל עם ועם, ומבחינה זו הוא חושב שיש יותר תקווה מאנגליה מאשר מאמריקה. הוא בעצם לימד סגוריה על אנגליה – גם כלפי "מינכן". אנגליה החליטה באותו הזמן מה שהחליטה, ודבריו היו מלאי ביקורת והאשמות על אנגליה – כי העניין לא נגע בה. באה עכשיו אמריקה. אנחנו רואים מה שאמריקה עושה בצפון אפריקה. אם לדבר בכלל, הרי אמריקה עדיין לא נכנסה למלחמה. ספק אם תיכנס כמו שנחזו. אנגליה למדה משהו במלחמה. הוא מקווה שהדמוקרטיה הבריטית יהיה בה אומץ הלב אחרי המלחמה לא להניח שאלות בלתי פתורות. באיזו מידה אמריקה תהא מוכנה לכך זה תלוי במהלך המלחמה, באיזו מידה תיגע המלחמה בחייה, בחיי ההמונים באמריקה. לגופו של עניין ברור לו, שלשאלתנו יש פתרון אחד – ארץ-ישראל ומדינה בה, ואין שום ארץ אחרת בעולם. כל דבר אחר

זוהי השתמשות מאחריות, פרי עם-הארצות או ודון. ארץ-ישראל נועדה להיות ארץ יהודית והוא מוכן לכל עזרה. הוא נלחם את מלחמתנו גם בחוגים יהודים. בהיותאמריקה הוא נפגש עם המתבוללים היהודים, עם אנטי-ציונים. הוא אמר להם שאינם יודעים מה הם עושים, הם צריכים להתבייש. "יש רק דרך אחת. אלה ההולכים לארץ-ישראל הולכים, אבל אלה הנשארים צריכים לדעת שהם בני מדינותיהם", אבל אז הם [כמו הצ'כים באמריקה] אינם מתערבים בענייני צ'כיה, לא משפיעים עליה. אלה הרוצים לקחת חלק בחיים הפרלמנטריים [הלאומיים], צריכים לדעת זאת ולהסתדר לפי זה, ונגמר הדבר".

אמרתי לו שהדבר אינו פשוט כל כך: "יש עם יהודי בעולם, לא כל כך קל ופשוט לרכז אותו. אנחנו מדברים על עלייה גדולה ונעשה מאמצים לשם כך, אבל לא על נקלה יכולים אנו לתאר לנו את ריכוז המונים בארץ-ישראל. ואין אנחנו רוצים לוותר עליהם".

הוא אמר: "זה לא ייתכן. הם מוכרחים יהיו לבחור לעצמם". אמרתי לו: "הנה, גם אתה במצב זה. יש לך צ'כים באמריקה. המוותר אתה על שייכותם לעם הצ'כי, לתרבות הצ'כית?" הוא אמר: "בפירוש כן! איני רוצה שיתערבו בענייני צ'כיה. אין עליהם להביע דעות איך עלי לנהל את מדינת צ'כיה. אני אומר להם: 'תביעו דעות באמצעות הסטייט דפרטמנט'. אם הסטייט דפרטמנט יאמר לי דבר זה, אז אני יודע עם מי יש לי עסק".

שאלתי: "ומה בנוגע לקשר התרבותי?"

אמר: "תרבות היא פונקציה של שייכות ממלכתית".

הוא איש בעל תרבות, אולי לא כל כך מערבי. הוא אדם העומד על פיסגת המחשבה שלו.

אמרתי: "העניין מסובך יותר. יש שאלה של דת, ואתה לא תגזור על יהודים שימירו דתם. יש יהודים הרוצים להיות דתיים, יש כמה קשרים עם התרבות, אי אפשר להפריד את האחדות האורגנית [הזאת]".

אז הוא אמר: "טוב, אתה רוצה להוכיח לי ששאלה זו אינה ניתנת לפתרון. אבל במידה שיש פתרון אין אני רואה פתרון אחר".

אמרתי: "טוב, אתה בעד מדינה יהודית, אבל מצבנו אינו כמצב הצ'כים. צ'כיה, כפי שכולנו מאמינים, תשתחרר שוב, יושב בה העם הצ'כי, יש גולים אשר ישובו, אולי תהיה ענייה בזמן הראשון. אנחנו צריכים להביא המונים גדולים של יהודים לארץ-ישראל, ולשם הבאתם אנו זקוקים לעזרה, אנחנו זקוקים לעזרה חומרית וכספית גדולה, ובייחוד לאחר המלחמה, כי יהודים בעלי הון עצמי לא יהיו רבים אשר ירצו לבוא לארץ, נהיה זקוקים גם לעזרה פוליטית ציבורית בכל המובנים, ואין אתה יכול לגזור על עם ישראל [שלא יהיה מעורב]? אם אתה רוצה במדינה יהודית,

אתה צריך אז לעזור לקשור קשרים".

אמר: "נכון, אני מבדיל בין תקופת הקמת המדינה ובין הזמן אשר המדינה היהודית תעמוד על תילה. אז כל יהודי ויהודי צריך לבחור לעצמו".

אמרתי: "לעת עתה אנחנו עומדים בשלב זה. אני שמח שאנחנו מסכימים בנוגע לתוכנית הקרובה [של הקמת המדינה]".

בגמר השיחה אמר: "מה שאמרתי קודם היא דעתי הפרטית. כך אני תופס את העניין. בנוגע למטרות המעשיות יש בינינו הסכם גמור".

כאשר שאלתי אותו מהם סיכויי השיתוף בין אנגליה ואמריקה, הזכרתי גם את רוסיה, ואז חזרתי לשאלה זו. הוא אמר: "אני חושב לבקר ברוסיה".

אמרתי: "זה קבוע ומוחלט?"

אמר: "מצידי זה קבוע ומחלט, אבל זה תלוי בממשלת אמריקה ובממשלת רוסיה".

אמרתי: "אם אתה נוסע לרוסיה, יש לי בקשה. אני רוצה שתהיה לנו למליץ. אתה מבין היטב את העניין הציני. תסביר אותו לסטלין".

אמר שהוא מקבל עליו שליחות זו. אני מתיחס ברצינות לזה שהוא קיבל על עצמו לדבר עם סטלין על הצינונות. אמרתי לו באיזה מצב אנחנו נמצאים, עד כמה אנחנו מחשיבים הודמנות היסטורית זו שהוא בשיחה אישית עם סטלין יסביר לו דעתו וישתדל להשפיע לשינוי [יחסו], ויוכל להיווצר איזה קשר. אמרתי לחברים שצריכים לעמוד על המשמר, ולקראת צאתו לרוסיה להזכיר לו את הדבר. בנש היה ער מאוד במשך כל השיחה.

דיברתי עם מסריק.⁵⁷ לגביו אין כל חידוש. הוא איש שלנו לגמרי. הוא בעצמו אומר, שהוא נחשב "אוצ'וני יוֹרִי" – היהודי המלומד – בין הצ'כים, שלא טוב שבכל דבר הוא יטפל, לא טוב שהוא יהיה סוכנם של היהודים. דיברתי איתו על אפשרות הוצאת יהודים מהצבא הצ'כי.

ראיתי את דה-גול. תחילה לא חשבתי שאני צריך ללכת לראותו, אך בתקופה ידועה, בזמן סוריה הפכה לוישאית לגמרי, לפני שנכבשה על ידי הבריטים, היה מרכז דה-גוליסטי בארץ שאנחנו עזרנו לו הרבה בפעולתנו. במרכז עבדו כמה טיפוסים גאים מאוד מהדיפלומטים המקצועיים בצרפת. היו ביניהם יחידים שהתקשרו מאוד עם כמה מאנשינו. אנשים אלה הרגישו כל הזמן שהם חייבים לנו, הרגישו שאנחנו לא קיבלנו את ההכרה שהגיעה לנו בעד העזרה שנתנו להם.⁵⁸

57 יאן מסריק (1886–1948). בנו של תומס מסריק, נשיא ראשון של צ'כוסלובקיה. ציר ארצו בלונדון מ-1925 ומ-1940 שר חוץ של הממשלה הצ'כוסלובקית בגולה וסגן רה"מ בנש. המשיך לכהן כשר חוץ בממשלה הקומוניסטית של צ'כוסלובקיה וב-1948 נרצח ע"י סוכני הבולשת.

58 על שיתוף הפעולה ר' לעיל מסמך 203 הע' 6,

לאחד מהם הבאתי דרישת שלום מהארץ, זה האיש שהיה מזכירו של דה-גול. הוא הפך עתה לאיש צבא, הוא קצין בפלוגת צנחנים, אדיר חפצו להיות אחד הראשונים שירדו בארצם במצנת. הוא אמר לי: "אני מוכרח לסדר לך פגישה עם דה-גול". אמרתי: "אם אקבל הזמנה אבוא". קיבלתי הזמנה לדה-גול. חשבתי שהוא יאמר לי איזה דבר, אבל כנראה הוא חשב שעצם העובדה שהזמין אותי היא בבחינת תודה, תשומת לב, לא יותר.

דה-גול זה אדם העושה רושם של נשר היושב על סלע ומשקיף בעיני נשר סביבו. הוא מדבר בגאווה רבה, בהכרה מוחלטת שהוא צרפת. אמרתי לו באופן כללי שאנחנו תנועה לאומית נלחמת קשה על קיומה, ובתור תנועה לאומית יש לנו חוש לדעת היכן פועם לב האומה ברגע ידוע.

הם מקשיבים קשב רב לנעשה בצרפת הנכבשת ויש לו קשר עם אנשים העוברים לאנגליה, משתתפים בישיבות וחוזרים לצרפת לפעולה ולהדרכה, והוא אומר: "גוף צרפת חולה, עברה עליו מחלה אנושה, בקושי מבריא צרפת מהמחלה, עלה ריקבון על גוף צרפת. מדינות אלו – אנגליה ואמריקה – חושבות את הריקבון לבשר חי, הם אינם מבחינים היכן מתחיל הבשר החי של צרפת. לא איכפת לנו. נדע איך לקבוע בהתאם לזה את דרכנו. כמובן שאנחנו עובדים שכם אחד עם אנגליה, בשבילנו שאלת ניצחון אנגליה זוהי שאלת חיים. אחרי המלחמה נהיה ידידים של אלה שהיו ידידינו בעת צרה והם צריכים לדעת זאת".

ניסיתי להעלות בשיחה את העניינים שלנו. הוא בעצמו בהתחלה שאל: "איך בארץ?" ואמר: "זה מק-מייקל! מה הוא מדבר כך? הוא פחדן, איך אפשר לדבר כך". סיפרתי לו על המצב בארץ, קצת הגיע ראש, אבל נזהר מלנקוט עמדה. כאשר אמרתי: "יש לנו מכרים בין אנשיך", אמר: "אני יודע" אבל מאוד נזהר. כאשר אמרתי שאני נוסע לאמריקה לא אמר דבר. כאשר שאלתי: "וייצמן ראה אותך?" אמר: "כן, תמסור לו דרישת שלום", אבל בעצמו לא התעורר.

שאלתי אותו בעניין סוריה אמר: "יהיה לנו חוזה איתם במקום מנדט". שאלתי: "וזה ישמור לצרפת מקום כמדינה האירופית הראשית?" הוא אמר: "כן", אבל זה לא היה משכנע. כאשר שאלתי על פדרציה אמר: "אני לא מתנגד, למה לי להתנגד? איני יודע מה התוכנית, איני יודע אם יש תוכנית. כאשר אתה בחלב אתה שומע שחלב צריכה להיות הברירה. אולי לאמיר עבדאללה יש תוכנית, אולי למצרים, איני יודע – למה לי להתנגד?"

היו לי ביקורים אצל ראש המדינה היוגוסלווית, אצל המיניסטר לענייני חוץ וראש הקבינט היווני, אבל אין להם חשיבות מיוחדת. בנוגע למצב הפנימי מצאתי באנגליה ערות יהודית וציונית רבה לכל המאורעות באירופה, ערות שמחזירה אנשים לארץ-ישראל כתקווה יחידה, כממשות יחידה בחיים

היהודיים. השתתפתי בכמה אסיפות שדיברו בהן אחרים וראיתי דבר זה. היתה לי אסיפה גדולה של נוער. ניתנה לי אסיפה פומבית לא קטנה, דיברתי בפדרציה הציונית, באסיפה גדולה של ילדי הקרן הקיימת, הרציתי בוועידת "פועלי ציון" ובחוגים צרים יותר, ונוכחתי בכך.

הערות הזאת מקיפה חוגים רחבים ואנשים שעמדו מחוץ לתחום הציוני. גם ויקטור גולנץ,⁵⁹ שאומנם הוא בעל חינוך יהודי מסורתי, אבל רעה כל הזמן בשדות זרים, התעורר מאוד על פי השפעת לוקר. הוא כתב חוברת "שלח את עמי" שעשתה רושם רב ונפוצה 150,000 טפסים. שם מופיעה גם ארץ-ישראל, אמנם לא במרכז, אבל תופסת מקום נכבד. פגשתי עיתונאים וסופרים יהודים, חלקם ידועים וחלקם לא ידועים, חלקם לא מנוצלים. ההרגשה הכללית היא שישנו קו נרחב ופורה, ואנחנו נוגעים רק באפס קצהו.

מצאתי מידה ידועה של מבוכה לגבי התוכנית המדינית שלנו, לגבי ההחלטה שקיבלנו פה בארץ. הם אינם יכולים לקבל את "תוכנית בילטמור". הם מקבלים עליהם מרות ירושלים. מצאתי אותם מלאי קושיות כרימון: מה אנחנו חושבים על תקופת המעבר, מה זאת עלייה ברשות הסוכנות היהודית – הרי זאת אומרת מדינה תיכף ומיד. אם חושבים על תקופת מעבר, מהו המשטר של תקופה זו? האם אנגליה נשארת? המנדט נשאר? סידור בינלאומי או סידור אנגלו-אמריקני, מדינה או לא מדינה?

בתשובתי אמרתי באיזה שלב אנחנו עומדים כיום – כיום אנחנו עומדים במצב שההסתדרות הציונית באנגליה צריכה לאשר או לא לאשר את התוכנית. ניסיתי להוכיח שאישור התוכנית אינו תלוי ביישור כל הפירכות הללו. זה אינו צריך לעכב בעד אישור בשלב זה. אלה הן הנקודות העיקריות של פעולתנו, לקראת מה אנו חותרים, וזה מנוסח בתוכנית זו. העמדנו זאת על שלושה סעיפים עיקריים: עלייה גדולה ומהירה אחרי המלחמה, שנית, היא לא תיתכן אלא ברשות יהודית, ושלישית, ארץ-ישראל תהיה מיועדת להיות ארץ יהודית.

מ"ש סיים את הרצאתו בהדגשת הצורך לבצר לאלתר את מעמדו הכלכלי של היישוב לקראת תקופה של אי-יציבות בארץ, הצפוייה לאחר תום המלחמה ועלולה להחמיר בשל הצורך לממן עלייה גדולה, ולגייס לשם כך הון יהודי בבריטניה ובארה"ב, וזאת לאור העובדה שמצבם הכלכלי של יהודי שתי הארצות הללו הוטב בזמן המלחמה.

59 סר ויקטור גולנץ (1893–1979). פובליציסט ומו"ל באנגליה. היה פעיל בהצלת פליטי המשטר הנאצי ובהברחתם לאנגליה.

Slane 2032

33, Chester Square.
S.W.1.

Sunday.

My dear Mr. Sherlock,

I have just heard you are
in London.

I am leaving town tomorrow
but return on Friday evening.

I hope so much you will
write and come and have
a meal and a good talk.

I am often out at lunch, but
almost always in for dinner
and alone.

It would be very nice if
you could come to dinner, and
if Mrs. Sherlock is with you
the pleasure would be doubled.

Hoping you are in good
health and that we shall
meet before long,

Yours very sincerely,
Arthur Wanchape.

המכתב לא מתוארך וככל
הנראה נכתב במהלך ביקורו
הנוכחי של משה שרת בלונדון

נספחים

מקהיר לחרטום

שלום חבריא! הבוקר יצאנו מקהיר באוירון ים והערב הגענו הנה. נסקנו מהנילוס ונחתנו קודם באגם שליד ואדי חלפה ולבסוף באגם שליד חרטום. האגמים נוצרו ע"י סכרי היאור. את ואדי חלפה קל למצוא על המפה. תראו שהנילוס בחלקו הדרומי מתפתל בצורה של S ענקית. ובכן ואדי חלפה היא בקצה הצפוני של אות זו וחרטום בקצה הדרומי. כל הדרך טסנו על פני מדבריות חול המשתרעים עד לאופק ומעבר לו, כשהנילוס מתגלה ונעלם חליפות. מקהיר לואדי חלפה ארבע וחצי שעות טיסה ומשם לחרטום שלוש שעות. פה חם כבאמצע הקיץ בטבריה. יעירו אותנו לטוס הלאה ב-2 בלילה. שלום לכם ולמלכה.² תטלפנו לת"א. אבא.

1 יעקב אז בן 15, יעל בת 12, חיים בן 9.

2 מלכה הירש, מטפלת ואחראית למשק הבית.

בספינה המעופפת

ילדים יקרים,

אכתוב לכם באנגלית בפעם הזאת, כי אני חושש שאין צנזור בעברית במקום זה ומכתבי, אם ייכתב בעברית, עלול להתעכב אלוהים יודע עד כמה.

אמש כתבתי לכם גלויה בעברית מחרטום (בדקתי ושם יש צנזור קורא עברית). הבוקר קמנו ב-3. הם איימו שיעירו אותנו ב-2 אבל כנראה שריחמו עלינו. ב-4 יצאנו מהמלון ונסענו מרחק לא קטן בחשכה עד שהגענו לאגם בו האוירון שלנו חיכה לנו. ב-4.30 המראנו. אחרי טיסה של 3 שעות הגענו למקום הנקרא מֶלְקָה. אין אף גלויה עם תמונה בנמצא בכל העיר! מלקה שוכנת לחוף הנילוס הלבן, עדיין בסודן. שם אכלנו ארוחת בוקר על החוף וארוחה נהדרת זאת היתה. כעבור שעות טיסה נוספות הגענו לְרוֹבִי באוגנדה. כאן הספינה המעופפת שלנו נחתה על אגם קטן דקות מספר בלבד ושוב טסנו 3 וחצי שעות, נחתנו, או יותר נכון ירדנו – אתה לא נוחת על מים, לא כן? – על נהר קונגו בסטנליוויל ב-3 אחר הצהרים.

השלב האחרון של המסע היה המעניין ביותר. במשך יותר משעתיים תמימות טסנו מעל יער עבות. לכל אשר היבטת יכולת לראות אך מרחבי עצים, צמרותיהם נוגעים זו בזו ויוצרים שטיח ירוק ענק. לעיתים התגלתה קרחת ביער ורק אז יכולת להבחין בתחתית הגזעים ולקבל מושג עד כמה ענקיים העצים הללו. בקרחת יכולת לראות צריפים קטנים, אבל האנשים הגרים בהם קטנים מכדי להיראות. טסנו בגובה רב ועננים לבנים ריחפו בינינו ובין היער. למרות שהיינו קרובים מאוד לקו המשווה שרר קור עז במטוס בגלל הגובה.

הספינה המעופפת שלנו היא משהו גדול, מורכבת משלושה תאים לנוסעים, כל תא נמוך מהאחר בכמה מדרגות. היינו 18 נוסעים כשיצאנו מקהיר אבל עכשיו התמעטנו כי בחרטום ובלְרוֹבִי ירדו כמה נוסעים. המושבים נוחים באופן יוצא מן הכלל וניתן גם להפכם לספות. דרך החלונות שליד המושב אתה יכול לצפות בנוף שמתחתנו המשתרע עד האופק. אם אתה מתעניין בנוף שבצד האחר אתה יכול לחצות את המעבר לחלון שמנגד ולעמוד שם ולהשקיף מבלי להתכופף כלל.

ארוחות קלות מוגשות במטוס. כל נוסע מקבל קופסת קרטון מחולקת על ידי מחיצות ובהם פרוסות בשר קר, סלט תפוחי אדמה, חמאה, גבינה, פירות טריים וכולי. הכל ארוז יפה ונוח ללקיחה. הנסיעה היתה עד כה מאוד חלקה, רק לעיתים היו קפיצות. אבל אני אף פעם לא מרגיש בנוח באויר וחש במתח מתמיד כל משך הטיסה

1 סטנליוויל, בירת מחוז בקונגו הבלגית היום קיטג'ינגי.

מלבד כשאני מנמנם, וזה קורה לעתים קרובות, או כשאני מרוכז לגמרי בקריאה. כאן בסטנוויל זכינו בתפנוק – סיור המאורגן על ידי חוג נשים. בכל פעם שנוחת אוירון גברת בלגית באה למלון ולוקחת את כל קבוצת הנוסעים באוטובוס לטיול סביב העיר. אמנם זה מכון לקצינים וחיילים, אך אזרחים אינם נדחים אם הם נכנסים לאוטובוס. קודם כל נסענו לראות את מפלי שופו – שופו הוא אתר חובה לתייר בקונגו. זה באמת מראה מרהיב: כמויות עצומות של מים גולשים למטה בינות הסלעים ברעש מחריש אוזנים וחסרת ענני רסיסים מתרוממת אל על באויר. אחר כך נסענו ל[נהר] קונגו עצמו לראות את מפלי סטנלי,² כאן המראה מרשים פחות אבל מוערך כחשוב יותר, ראשית מפני שהוא נקרא על שם סטנלי ושנית מפני שהוא מציב את הגבול לשיט בקונגו הנהר. הקונגו הוא נהר עצום, רחב מאוד ועמוק. לחופיו נוף יפהפה בטורי דקלים גבוהי צמרת וצירפים קטנים של הילידים הבנויים לבני בוץ. הכל ירוק מסביב והצמחיה באמת מפוארת ובשפע כמו שכתוב בספרים. עברנו דרך כפר דייגים ליד מפלי סטנלי, וכשעמדנו על החוף להקת ילדים שחורים מכל הגילים התאספה סביבנו, רובם בעירום מלא. הם שרו שירים כושיים וביקשו מטבעות וסיגריות.

אחר כך ראינו פילים – רק שניים מהם. הם עמדו בשקט ולעסו עשב. זאת היתה ארוחת הערב שלהם אחרי יום עבודה קשה – גרירת קרונות טעונים דרך רחובות סטנליוויל. עמדנו סביבם והתבוננו, אבל הם הגיבו באופן פילוסופי על כך. זה היה מרתק להבחין באיזו מיומנות הם נעזרו בחדקים שלהם, מניפים בעזרתם אלומות חציר ירוק אל פיהם. מדי פעם הם הרימו ערמת עשב שלמה בחדקיהם, ונברו בה בתקווה למצוא משהו עסיסי.

האתר האחרון בתוכנית היה ביקור בברכת השחייה. היא נראתה כל כך מזמינה עד שגם אני לבשתי בגד ים ושחיתי, או לפחות חשבתי ששחיתי. בחזורנו למלון מצאנו שוק שלם פרוש על הרצפה בכניסה. אחדים מהנוסעים קנו חפצי חן עשויים שנהב בזיל הזול. לא היה טעם שאני אקנה משהו בדרכי ללונדון, אבל אני מקווה לעבור כאן בדרכי חזרה ולהביא מתנות מפינה זו שבאפריקה המרכזית. מחר נעצור ללילה בליאפולדוויל – בירת קונגו הבלגית. ודאי תתפלאו לשמוע, שלאחר טיסה מעל קונגו הבלגית במשך שעות עדיין עוד יום שלם של טיסה לפני מעל ארץ זו. עליכם לדעת שקונגו הבלגית גדולה פי שמונים מבלגיה. פירושו שהיא גדולה מגרמניה, צרפת, ספרד, ואיטליה ביחד עם שוויצריה, זהו שטח ענקי! ובכן, צריך לסיים את המכתב הארוך הזה.

אבא

2 הנרי מ. סטנלי (1841–1904). עיתונאי וחוקר ארצות אמריקאי ממוצא וולשי. ב-1871 איתר את המיסיונר הסקוטי דייוויד ליוינגסטון שעקבותיו אבדו באפריקה. לימים גילה את מסלול נהר הקונגו לים.

חנייה בבירת קונגו

שלום טף!

הנני בבירת קונגו הבלגית - עיר חבויה בשדרות דקלים ושאר אילנות, ענפים ומצלים, אשר לא אדע שמם. היום היה יום קל - טסנו רק שש שעות, אבל במחצית השנייה של הטיסה נקלענו לתוך סופות גשמים וטולטלנו לא מעט. עשיתי כאן טיול במכונית וראיתי פינות נהדרות - אחת מהן מצולמת על הגלויה. מחר נגיע ללאגוס, בירת ניגריה, שם יסתיים חלקו הראשון של מסעי. קרוב לודאי שייגזר עלי להמתין שם לאוירון שיטיסני הלאה - אולי יום, אולי יומיים, אולי יותר. אכתוב משם. אקווה שכבר כתבתם אלי ללונדון.

אבא

הצד הקדמי של הגלוייה מליאופולדוויל

מעל תקרת עננים

שלום לכם, חבריא יקרים, נמל אויר, באשמורת הבוקר אתמול לא כתבתי לכם, רק הוספתי שורה על גלויה שכתבתי עוד בליאופולדוויל ושלחתי מכאן. אתמול יום א', היום הרביעי למסענו. טסנו שמונה שעות בשני ניתורים בדרך נחתנו במפרץ סגור בקרבת העיר לפרוויל שבקונגו הצרפתית. כמעט כל יום אתמול דאינו מעל לתקרת עננים – תקרה שהפכה לנו רצפה – אשא רק לעיתים רחוקות נודמנו בה מיפלשים וכשהצצנו בעד מטה ראינו את נוף קונגו ללא שינוי: יערות עד המשתרעים עד בלי גבול. בחלק האחרון של הטיסה נקלענו כמה וכמה פעמים לתוך סערות ומטרות עוז והמטוס טולטל כהוגן.

בהגיענו ללאגוס נתבררתי כי אוכל לאחוז דרכי הלאה ללא הפסק, הווה אומר למחרת בבוקר. אכן זו היתה בשורה מרנינה, כי לאגוס הוא מקום מוכן לפורענויות ורבות הוזהרתי שיהא נגזר עלי להישאר כאן תקוע ובלי זוו כמה וכמה ימים, אך לא כן היה והריני יושב עכשיו, יום ב' לפנות בוקר, בחדר ההמתנה של נמל האויר, מוכן ומזומן להפלגה.

לאגוס בירת ניגריה שוכנת על אי הסמוך לחוף למגושר אליו. רוב תושבי העיר שחורים ומיעוטם לבנים אשר נחלתם שפרה עליהם ברובע משלהם הטובע בירק גנים. העיר עצמה דחוקה וחסרת נוי זולת חוף הים שלאורכו בנייני הממשלה ושדרה נאה. נודמנתי הנה ביום א', כשכל החנויות סגורות ומבתים שונים בוקעת רינת הימנוני תפילה. רבים מהשחורים לבושים כאירופים והליכותיהם בתכלית התרבות, בהם מורים ומורות, פקידי ממשלה, כמרים, בעלי מקצוע ואנשי עסק כמותם לא ראיתי בקונגו הבלגית. אך מרבית העם גם כאן שקועה בדלות.

ביקשתי לשגר מברקים והנה משרדי הטלגרף סגורים על מסגר. במלון מצאתי בחור יהודי מאלכסנדריה של מצרים שהתנדב לשלחם. שקלתי על ידו את הכסף ואקווה שמילא את שליחותו. שלחתי מברק לאמא,¹ שעלה ביוקר רב ומי יודע מתי יגיע, ומברק לדר' יוסף אשר ודאי מסרו לכם עליו.

כל מקום שעברתי מצאתי בו – על פי שלטי החנויות – נידחים מבני עמנו, אך לא הספיקה שעתי לתהות על קנקנם.

כל הטסים עימדי עד לאגוס, שמספרם גדל בינתיים עד לשתי עשרות, נדונו להמשיך דרכם בים ואוותר לבדי מכל החבורה לאחוז בדרכי הלאה באויר. במלון ארח לי לחברה

1 צפורה שהתה אז בטהרן. על שליחותה ר' לעיל מסמך 85 הע' 2.

כומר אמריקני צעיר אשר טס עמנו מליאופולדוויל ומכאן יטוס בדרך אחרת לליבריה, מדינת הכושים העצמאית, מקום שם ירביץ תורת הנצרות בעם הארץ שרובם עודם עובדי אלילים. הכומר נמצא אָהוד בתכלית ויהי לנו חדר אחד לנחלת לילה משותפת. זכות השותפות הזאת עמדה לי לא לאחר לאוירון הבוקר. בלאגוס הייתי ברשות עצמי ולא ברשות החברה כבכל תחנה ועניין היקיצה באישון לילה גרם לי לא מעט דאגה עד שהתברר כי הכומר חמוש בשעון מעורר שהפסיק את שנתי בשלוש ורבע בדיוק. המשרת הכושי שנצטווה להביא לי מים חמים לגילוח בשלוש ורבע הופיע רק בארבע.

*

אני ממשיך ממקום אחר. 8.12.1942
המטוס שהוכנסתי לתוכו בלאגוס הוא ברייה משונה מאוד, אחרת לגמרי מהכלי המפואר שעשיתי דרכי בו עד לאגוס ואינה דומה לשום מטוס שנודמן לי לטוס בחיי. התברר כי מטוס זה המתין לי יומיים ושאלמלא תפסתיו הייתי מתעכב בלאגוס 9-10 ימים. לא כל המטוסים הפועלים בקו זה הם מאותו מין אך איני מצטער על הניסיון שנפל בחלקי. מספר הנוסעים בסה"כ 5.

מלאגוס הגענו לבירת מושבה בריטית אחרת בקפיצה אחת שאורכה תשע שעות וחצי. הדרך היתה מסוערת אך עמדתי בה בלי סבל רב. עלינו עד 11.000 רגל והקור היה גדול. הדבר היה אתמול היום - בצהרים - הגענו לבירת מושבה בריטית שלישית, לאחר טיסה של 3 וחצי שעות ומכאן נצא לפנות ערב למסע ארוך-ארוך. המקום שאני כותב ממנו הוא תחנתי האחרונה ביבשת אפריקה. מאחורי למעלה מ-40 שעות טיסה מקהיר ועד הנה ולפני עוד קרוב ל-30. אך "הניתורים" מכאן ואילך יהיו הרבה יותר ארוכים מהממוצע שעד עכשיו.

אני שמח מאוד להודמנות זו שמינה לי הגורל לחצות את "היבשת השחורה" כולה, ממזרח עד לקצה המערב, ולראות כמה מחשובי המרכזים של הישבנות האירופית. החום אינו נורא מהכיל אך הלחות מבהילה. גופי זולג פלגי זיעה ואין במקלחת כדי פתרון לבעיה, כי עד שאתה מסתפג מקילוח נבקעים מחדש מעיינות הזיעה. אני סבור כי מכתבי הבא יהיה מלונדון. אמרו שלום לכל.

נשיקות לכם,

אבא

תחנה אחרונה באפריקה

אהובה יקרה,

אני משער שחלפו כ-25 שנה מאז התכתבנו בשפה זרה, ועכשיו עלינו לעשות זאת שוב. המקום שבו אני כותב הוא תחנתנו האחרונה באפריקה. עד עכשיו חציתי את כל "היבשת השחורה" ממזרח למערב במסלול קשתי. כבר הייתי ממש על קו המשווה ועכשיו אני נמצא כ-14 מעלות מצפון לו. אנו מקווים שמפה בשני דילוגים ארוכים נגיע אל יעדנו. אתמול בבוקר שלחתי לך מברק ואני תוהה האם הגיע לידיך. פשוט הרגשתי דחף לתקשורת איתך, כדי להקטין כביכול את המרחק העצום המפריד בינינו. חשבתי עלייך בלי הרף לאורך כל הדרך ומעולם לא הרגשתי אותך כל כך איתי ובתוכי מאשר בבדידותי הנוכחית ובריחוק המוחלט שעדיין הולך ומתגבר. היי אמיצה, יקירתי. אם את מרגישה שעלייך להישאר עוד, עשי זאת ללא שמץ היסוס. אם מסע הילדים כבר סודר ואת מרגישה שעלייך לנסוע איתם, אל תחששי לעשות זאת. המסע עלול להיות ארוך וקשה אולם הוא בטוח לחלוטין וודאי יהיה מעניין. אבל אם, לעומת זאת, הנסיבות ישתנו עד ששהותך בטהרן אינה נחוצה עוד, אל תניחי לעצמך להישלט על ידי שיגרה בלבד. כתבתי הביתה כמעט יום יום מאז עזבתי את קהיר, ותיארת את המסע בפרטות רבה.

לבי יוצא אלייך. אילו הייתי צעיר ב-25 שנה הייתי מתחיל את כל זה מחדש.

מ.

1 בירת המושבה הבריטית גמביה, מדרום לסנגל, על חוף מערב אפריקה. היום פֶּנְגוֹל.

שהייה בליסבון

פואה יקרה,

תארי לך אותי תקוע דווקא במקום זה, מכל המקומות! הגענו הנה ביום רביעי בבוקר והיינו אמורים להמשיך בערב. היום יום שישי ועדיין אנו בליסבון. הסיבה היא מזג אויר גרוע, תחילה ערפל ואחר כך ים סוער שמנע גישה אל המטוס, שהוא מטוס ימי. אנו מקווים להמריא הלילה אך אין בכך כל ביטחון.

עד השלב האחרון טסנו בדילוגים שנמשכו כל אחד שלוש עד ארבע שעות רק בשעות היום, אבל השלב האחרון היה סיפור אחר לגמרי. המראנו ממקום מסוים בחוף אפריקה המערבית בחמש אחר הצהרים והגענו הנה בשמונה בבוקר – חמש עשרה שעות שלמות והלילה כולו. היתה זו חוויה!

פה אני פוגש כמה יהודים שרובם פליטים ושומע עוד סיפורי זוועה. באופטימיזם הרגיל שלי אני נוטה להניח, כי חנייה זו בליסבון כולה לטובה, שכן אני זקוק כהוגן למנוחה לפני צלילה להמולת לונדון. מי יודע מתי ואיפה יגיע מכתב זה אלייך! היי ברוח טובה, מנשק את כולך.

מ.

נ.ב. זה עתה שמעתי ברדיו דוח על המתרחש בטהרן. היה זה טוב אילו הוסיף הקריין: גברת צ.ש., אשתו של זה-וזה, בריאה ומאחלת לו בריאות טובה!...

צילום: חיים פין, תל אביב

צפורה שרתוק

נספחי עזר

קיצורים וסימולים

א.ט.ס. - חיל הנשים	ועה"ל - הוועד הלאומי
א"י - ארץ-ישראל	וה"פ - הוועד הפועל
אכ"א - אגף כוח אדם	והפ"צ - הוועד הפועל הציוני
אפ"ב - אנגלו פלשתינה בנק	ויצ"ו - הסתדרות נשים
אפ"ק - אנגלו פלשתינה קומפני	ח"ו - חיים וייצמן
אצ"ל - ארגון צבאי לאומי	חי"ל - חטיבה יהודית לוחמת (הבריגדה)
אצ"מ - ארכיון ציוני מרכזי	י-ם - ירושלים
את"ה - ארכיון תולדות ה"הגנה"	כב' - כבוד
ב"ג - בן-גוריון	מזה"ת, מז"ת - המזרח התיכון
בי.בי.סי. - שירות השידור הבריטי	מי"ע - משטרת היישובים העבריים
ב"כ - בא כוח	מל"ע-1 - מלחמת העולם הראשונה
בריה"מ - ברית המועצות	מל"ע-2 - מלחמת העולם השנייה
ג"ה - גימנסיה הרצליה	ממ"ד - המחלקה המדינית, הנה"ס
דב. - דגלס בראון	מפא"י - מפלגת פועלי ארץ-ישראל
דרא"פ - דרום אפריקה	מפ"מ - מפלגת פועלים מאוחדת
דר' - דוקטור	מ"ש; מ.ש. - משה שרת
ה - הערה	סה"ל - הספר הלבן
ה.מ. - הוד מעלתו	סוה"י - הסוכנות היהודית
הנה"ס - הנהלת הסוכנות	עבה"י - עבר הירדן
הסת' - הסתדרות	פוע"צ - פועלי ציון
הע' - הערה	פלמ"ח - פלוגות מחץ
הפוע"צ - הפועל הצעיר	צ"ש - צפורה שרת
הצ"ח - הציונים החדשים	קה"ס - קרן היסוד
הקבה"א - הקיבוץ הארצי	ר' - ראה/ראו
הקבה"מ - הקיבוץ המאוחד	רה"מ - ראש הממשלה
וה"ל - הוועד הלאומי	רמ"א - ראש המפקדה הארצית
וע' - ועדה	ש"י - שירות הידיעות של ה"הגנה"

מקורות

הסימול מופיע באות דקה

- אטיאש, משה: ספר התעודות של הוועד הלאומי לכנסת ישראל בארץ-ישראל תרע"ח-תש"ח 1918-1948, ירושלים 1963 < אטיאש
- ארלוזורוב, חיים: יומן ירושלים, הוצאת הספרים של מפא"י < ארלוזורוב
- בועז, אריה: עלום ונוכח בכל – סיפור חייו של שאול אביגור, משרד הביטחון 2001 < בועז
- בן-תור, נחמיה: לח"י – אנשים ב', "יאר" 2012 < בן-תור
- גופר, חיים: המשמר על החוף, תג 1995 < גופר
- גלבר, יואב: תולדות ההתנדבות א', יד בן-צבי תשל"ט 1979 < גלבר
- גל-עד, מירית: בת-שבע, סיפורה של בת המושבה, מילוא 2005 < גל-עד
- גלעד, זרובבל (עורך): מגן בסתר, הסוכנות היהודית ירושלים 1949 < גלעד
- גרנית-הכהן, ענת: אישה עבריינית אל הדגל, 2011
- דותן, שמואל: פולמוס החלוקה, יד בן-צבי 1981 < דותן
- הכהן, דוד: עת לספר, עם עובד 1974 < הכהן
- חרובי, אלדד: הבולשת חוקרת, פורת 2011 < חרובי
- טבת, שבתי: קנאת דוד ג', פרק "רצח פוליטי" < טבת קנאת ג'
- יוסף, ברנרד (דב): השלטון הבריטי בארץ-ישראל, מוסד ביאליק תש"ח < יוסף
- יחיל, לני: השואה ב': גורל יהודי אירופה 1932-1945, שוקן ויד ושם 1987 < יחיל
- כהן, גבריאל: צ'רצ'יל ושאלת א"י 1939-1942, יד בן-צבי תשל"ו 1976 < כהן
- עומר, דבורה: ילדי טהרן, התחנה טהרן, כתר 1988 < עומר
- פורת, דינה: הנהגה במלכוד, עם עובד 1986 < פורת
- פלדשטיין א', אביזוהר מ', קולת ש', (עורכים): בילטמור תוכנית מדינית, מכון בן-גוריון
- לחקר ישראל והציונות 2012 < פלדשטיין
- פרילינג, טוביה: חץ בערפל א', המרכז למורשת ב"ג והאו"ן העברית 1998 < פרילינג
- רוז, נורמן: חיים וייצמן – קורות חיים, דומינו 1986 < רוז
- רחביה, ח': הציונות, אוצר התעודות הפוליטיות, אחיאסף תש"ד < רחביה
- שביט, יעקב וגולדשטיין, יעקב: ללא פשרות: הסכם ב"ג-זבוטינסקי וכשלונו, יריב-הדר
- ת"א 1979 < שביט / גולדשטיין

שאלתיאל, אלי: רוטנברג ב', עם עובד 1990 < שאלתיאל
 שמיר, גדי: ילדי טהרן, ירון גולן 1989 < שמיר
 שפירא, אניטה: אביב חלדו, הספרייה החדשה 2004 < שפירא
 שקל, צבי: נדודים ואדמה, קיבוץ חצרים 1999
 שרת, משה: מאבק מדיני א' חלק ראשון, העמותה למורשת משה שרת 2009 < מאבק א-1;
 יומן מדיני, עם עובד הספרייה הציונית 1968-1979 < יומ"מ;
 ימי לונדון, העמותה למורשת משה שרת 2003-2008 < לונדון
 אורות שכבו, עם עובד 1969 < אורות שכבו

מפתח אישים

ציונים ביוגרפיים מובאים באיזכור ראשון או במספר עמוד המודגש

אילת, אליהו: ר' אפשטיין, אליהו	אבולעפיה, דוד 175 164
איסרוון, זאב 502	אביגור, שאול: ר' מאירוב, שאול
אלטמן, אריה 418	אבן, אבא 581
אליס, קפטן 276	אבן, דן: ר' אפשטיין, דן
אלכסנדר, גנרל הרולד 563 555 553 420	אגרונסקי (אגרון), גרשון 243
640 639 612 567	אדוארד ה-8 618
אמיר: ר' עבדאללה	אדלר, כורש 27 26
אמרי, ליאופולד 645 644	אדמס, דייוויד 189 188 109 85
אמרסון, סר הרברט 587 569	אהרונוב, קפטן 276
אנדריוס, לוואיס 388	אהרונפרייז, מרדכי (מרקוס) 84
אנדרס, גנרל ולדיסלב 111 112 274 543	אוהד, מאיר 586
אפשטיין (אבן), דן 276	אויקנילק, גנרל קלוד 71 161 58-56 46 44
אפשטיין (אילת), אליהו 7	+87 101 103-105 166 171 178 182
אפשטיין, קלר 560 558	333 281 274 245 195 184 183
ארבר, מנחם 265 173	אורי, יעקב 502
ארגוב, מאיר: ר' גרבוזסקי, מאיר	אחד העם 392
ארלוזורוב, חיים 232 28	אטיאש, משה 58
ארנון, מ' 517	אטלי, קלמנט 647 646 622
בארנס, מיג'ור 580	אידלמן (חייל) 277
בדינגסטון, וויליאם 7	אידלסון, בבה 164 32
בובר, מרסין 392 374 358 267 155 154	אידלסון (בר-יהודה), ישראל 241
404-398	אידן, אנתוני 582 581 568 430 418 97
בווין, ארנסט 467 646 642 622	585 587 594 615-617 620-623 625
בוורדיג', וויליאם 642 623 616	650 644 643 633
בויד, א.ב. 630-627 608 604 596 595 594	איון, אמיר 54
בוקשפן, דוד יצחק 265 174	איידלברג, סוניה 32 31
בורשטיין (ברקת), ראובן 548	אייזנהאואר, גנרל דווייט 509
בועז, אריה 510	אייזנשטט, ברוך 502

ברלס, חיים XVII 23ה 171 172 481+ה 591
627 613
ברנשטיין, פרץ 355ה 470
ברקת, ראובן: ר' בורשטיין, ראובן
ג'וזף (יוסף), ברנרד (דב) 8ה 27 31 32 37
183 182 174 173 125 103 93 59 58 45
243ה 242 230-228 223 222 215 214
302-300 298 296 295 289 280 267 245
542 538 502ה 471 466 371 364 351
641 619 613 606ה 592 546
גוטמן, שמריה 510ה
גויטין, שלמה דב 300
גולדברג, פרופ' 578
גולדווין, ג'ב 594
גולדמן, נחום 294ה 352 354 360 470 494
594 593 495
גולדשטיין, אנג'לו 69
גולדשטיין, יעקב 457ה
גולומב, אליהו 60ה 72 129 145ה 187 222
602 493 490 489 487 331 327 307 300
גולנץ, ויקטור 657
גופר, חיים 94ה
גור, אסף 549
גור (גרזובסקי), יהודה 549
גורדון, יהושע 105 186
גיב, סר המילטון 647
גיטער, ג'ורג' הנרי 596 604 605 609-611
633-630 628 627
גייקובס, רוז 572
גלבר, יואב 21ה 52 457ה 458ה 503ה
גלזברמן, מ. 21 151
גלמן, ליאון 81ה
גלנקנר, לורד 581 583 594
גלעד, זרובבל 545ה
גרובובסקי (ארגוב), מאיר 310 311 315 316
151 21 פ. גרוס,

בטרשיל, וויליאם 569 581 582 594 596
604ה 627-630
בילי, הרולד 647
בירסטד, לורד 26
בכר (שי), יהושע נסים 142 363
בלומנפלד (חייל) 276
בלומנפלד, ג'ני 32
בלומנפלד, קורט 32ה
בן-אב"י, איתמר 475
בן-ארצי, אפרים 306
בן-גוריון, דוד XV-XVIII 11 14 23ה 24+ה 25
197 196 126 80 79 74 58 30 28 27
354 352 300 294ה 283 267 208 203-200
457 414 409 406 365 362 360 359 355
515-513 503 502ה 497 471 466ה 458
563ה 562 555ה 551 546ה 538 531 530
615 602ה 600ה 594 593 572 571 563
633 624
בן-יהודה, אליעזר ודבורה 475ה
בן-יהודה, ברוך 542
בן-צבי, יצחק 70 73 236 244 300 330ה 407
502ה 416
בנטוב, מרדכי 376ה
בנש, אדוארד 69 653
בסן, מיג'ור 276 289
בסן, פרנקי 544
בקס, דוד 544ה
בקשטנסקי, לוי 562ה 564ה 569ה 571ה 583ה
584ה 587ה 588ה 597ה 612ה
ברגמן, הוגו שמואל 300 517
ברדקי, ישראל 541
ברודני (בראלי), יצחק 11
ברודצקי, זליג 294ה 562ה 564ה 569+ה 571ה
597ה 594ה 587ה 584ה 583ה 581 580ה
612ה 616 620 621 623 627 628 652
ברט, אהרון 10 114 176 224
ברלין (בר-אילן), מאיר 36 409 416

היל, ארציבל 617 622	גריג, ג'יימס 134 135 148 188 190 191 257
הירש, מלכה 661	262 282 284-286 295+ 296 298 307
הירש, סלי 127 244 359 360 374 391	308 316 328 334 364+ 502 504 563
407 403 402 398	601 612 638 640
הירשבוים, האחים 556	גרייבס, ריצ'רד 480
הכהן, דוד 121 277 401 543 598	גרינבוים, יצחק 12 28 29 30 47 66-69 84
הליפקס, אדוארד 3 300 353 510	95 96 127 128 163-165 174 175 213
הנטקה, ארתור 3	214 224 232 244 245 280 302-300 304
הנטר, מיג'ור 277	305 330 367 374 381 383 390 392 396
הקסטר, מוריס 572	397 403 405 419 466 474 527 538 540
הרווי, אוליבר 643	543 615
הרון, ג'ורג', קולונל 480 610 631	גרינברג, י. 251
הריס, דגלס 37	גרינדר, מיג'ור 276
הרמן, לולה 542	גרינווד, ארתור 622
הרפז, נטע 502	גרינשפון, צבי 550
הרץ, יוסף הרמן 620 621	
הרצל, תיאודר 392	דגדייל, בלאנש 562 564 569 571 580
ואלירו, יוסף משה 374 396 403	591 594 652
וואלאס, הנרי 300 352	דגלס-בראון, קולונל י. 215 216 234 249 299
ווג'ווד, לורד ג'וסיה 650 651 652	371 482
וודהד, סר ג'ון 574	דה-גול, שרל 98 99 597 598 599+ 645
וויוול, גנרל ארציבלד 34 566	655 656
ווייז, סטיפן 81 144 195	דה-גורי, ג'רלד 575
ווילסון, גנרל הנרי מ. 420	דובקין, אליהו 1 12 47+ 217 266 294 330
ווילסון, וודרו 486	346 348 351 489 523 524 538 543
ווילסון, גנרל פט 34	דוידוביץ, יעקב 252
ווילקי, וונדל 299 353 365-367 400 409 410	דיס, וינדהם 651
574 573 568 532 525 512 418 414 412	די-סולה-פול, גב' 81
ווינינג, ליטננט-קולונל פ. א. 52	דיל, גנרל ג'ון 300 353
וולס, סמנר 300 352 503	
וולש, בריגדיר 598	הוז, דב 125 329 351 513 620 624
ווקופ, ארתור 232 388 480 658	הופיין, אליעזר 176
וורבורג, פליקס 26	הורוביץ, דוד 19 613
וורד, ברינגטון 641	היטלר, אדולף 63 107 128 255 316
וורקל, אלן 633	328 349 351 435 436 439 456 457 505
וייזל, זאב וולפגנג פון 174 175 211 212	511 530 535 578 587 595 596 599 618
	622 623 625 626 639 647

יוסף, דב: ר' ג'וזף, דב	24 23 11 8ה 3ה XVIII XVII XV חיים
יוספטל, ג'ורא 483 482	208 205 202 144 124 99 278 272
יחיל, לני 498 615ה	349 305-303 300 295 294ה 283 267+
ילין אבינועם 647	4401ה 399 389 368 364 359 356-352
ילין, דוד 478ה	578 563 546+ה 534 532 524 511 503
ילין, עוזי 478	645 634 630 602 600 597 595 593
יסקי, חיים 631	196 126 181 79 30ה 25 24 מוריס, ורטהיים
יערי, מאיר 401 398 395 394 374 348 325	593 208 202
יפה, אריה (לייב) 419 407 403	וורש: ר' רייכמן, ישראל
כדורי, עזרא 510ה	ז'בוטינסקי, זאב 272 211 222 264ה 457ה
כהן, אהרון 244 210ה	603
כהן, גבריאל 8ה	זיידמן 537
כהן, ליאו 624 584 543 536 517 481ה 160	זליקוביץ, יוסף 332ה
כהן, ליונל 26	זסלני (שילוח), ראובן 584 544 268 34
כהן, רוברט וולי 621	זסלנסקי, אהרון 268
כסה, יונה: ר' קוסוי, יונה	חוסייני, חאג' אמין אל-דין (מופתי) 90 89 72
כספי, י. 277	389 387 128
כצנלסון, ברל 602ה 563 508 502ה	חייקין, בת-שבע 203 202 175 164
לדר 537	חושי, אבא 237
לדרמן, דר' 63	טבת, שבתי 11ה 267 355ה 600ה
לו, ריצ'רד 644	טבנקין, יצחק 563ה 551ה 450ה
לוביאניקר (לבון), פנחס 502ה	טברסקי, ז'ניה 542
לובוצקי (אליאב), בנימין 173	טגרט, צ'רלס 648
לוואל, פייר 595	טוגוף, מיג'ור 276
לוונטל, השופט 81ה	טוינבי, ארנולד 648 647
לוובסקי, סולומון 346 344	טורנובסקי, ולטר 228 60
לוי, א. 151 21	טיכו, אברהם 541
לויד, ג'ורג' אמברוז 511 510 349 205 8ה	טלמון, יעקב 624ה
605 596 595	טמפל, וויליאם 615ה
לויטרבך, א. ליאו 374ה	יובל, משה 215ה 235 249 272 371ה 465
לויטה, לובה 331 203	555 521 483
לויין-אפשטיין, לוי 10	יוגוס, נצ'בול 595
לויין, משה ג. 72ה	יוז, גנרל 558 557 284
לופבן, יצחק 502ה 200	

מוזלי, אוזולד 618	לוקר, ברל 354 300 295 294 262 233 124 61
מוטילנסקי (אבן-טוב), אנה (חנה) 542	584 564 569 571 580 583 584
מוין, לורד וולט 3 282 344 418-420 568 628	585 587 591 594 597 601 604
מוסנון, בן-ציון 374 383 403 405 541	611 612 619 624 631 651 657
מוסנון, דוד 541	לוריא, ארתור 520 516 499 295 294 47 22
מוסנון, יפה 541+	523 593 594
מופתי: ר' חוסייני, חאג' אמין	לורנס, ט"א 574
מוריסון, הרברט 620 622 646 647	ליטווינוב, מקסים 629 594 562 495 494 98
מיכאלוב, מ' 330	ליטווינסקי, אמיל מוריס, שרה 53
מילס, אריק 18 36-38 82 121 125 142 189	ליטווינסקי, יעקב אלחנן 553
213 214 293 296 464 473 477 484	ליטלטון, אוליבר 78 419 420 644 650
565	ליידיקר, גיא 50 263 522
מימון, יהודה לייב: ר' פישמן, יהודה לייב	ליכטהיים, ריכרד 261 XVII
מימון, צבי 374	לינטון, יוסף 448+ 135 773 61 46 39 23
מינדל, נתן 142 484	149 166 171 240 364+ 475 481 499
מלצ'ט, אלפרד 566	520 523 554 562 564 569 571
מלצ'ט, לורד הנרי מולד 26 564 566 568	580 583 584 587 591 594+
571 573 584	597+ 601 604 612 630 631
מנדר, ג'פרי 641	ליפשיץ, חיים 151 21
מנפרד, יואל 552	ליפשיץ, נחום 11
מסריק, יאן 655	למפסון, מייסלס סר 599 420 419 418 85
מק-מהון, הנרי 649	לנדואר, גיאורג 490 202 175 164 95
מק-מייקל, הרולד 36 37 61 66 70 71 72	לנדסמן, הלל 479
73 74 77 78 84-89 103 106-108 111	לסינג, רונוואלד 196
116 120 122 136 169 182 187 191 194	לסל, פרדיננד 539
232 242 243 267 299 300 301 327 331	לסקי, הרולד 624+ 623 589
330 342 368 401 406 414 418 420	
480 503 508 510-512 524 525 538	מאיסקי, איבן 635-633 569 562 294
539 540 563 564 566 568 573 584	מאירוב (אביגור), שאול 202
585 597 607 611 632 686	מאירסון (מאיר), גולדה 502 416 415
מק-קונל, דגלס 8 45 46 56 61 72 74 88	מאלפורד 299
102 105 140 182 184 215 234 283	מאפי, ג'ון 299
295 296 503 521 555	מגנס, יהודה לייב 280 267 246 244 243
מק-קנדליש, גב' 570	298 302-305 354-356 360+ 361 368
מק-קנדליש, קולונל ג'ון א"צ 8 274 275-278	374 377 378 382 385-387 389-391
555 559 563 567 570 601	395 397-405 418 470 575 597 609
מקדונלד, מלקולם 564 605 627	מורוגורדטו, ארתור ס. 598

מקדונלד, רמזי 26+	392 394 396 403
מקמילן, הרולד 85-88 109 111 135 148	סורדין, משה 4 16
612 192-188 161 160 149	סחרוב (חייל) 277
מקפרסון, ג'ון 1 2 8 14 36-38 48 49 61 66	סטלין, יוסיף 97 217 543 637 655
136-134 111 108 103 77 74 71	סטנלי, קולונל אוליבר 581 582 622 624 625
242 230 227 225 204 189 187 169 149	644 632 628 627
342 309 299 296 280 267 266 262	סטנלי, הנרי 659
597 559 558 538 517 498 472 363	סילבר, אבא הלל 24 144
631 609	סילברמן, סידני 581 625
מרימינסקי (מרום), ישראל 11	סימון, ארנסט 376
מרקס, סיימון 564 571 573 584 587	סימון, פריץ (מיכאל) 522
620 597	סימן, אלפרד 647
מרשל, גנרל ג'ורג' 300 353	סינקלר, ארצ'יבלד 641
מרשק, בני 325	סירקיס, דניאל 118 409
מתיוס 592	סלבורן, לורד 594
	סלמן, אברהם 478
נדיבי, יהודה 235	סמאטס, גנרל יאן 36 409
נובומייסקי, משה 238 382	סמארט, דר' 610 631
נורדאו, מקס 392	סמארט, וולטר 584
נחאס, מוצטפה 362	סמארט, לידי 584
נחמיאס, יוסף 277	סמואל, אדווין 83
ניוטון, ר. 363	סמואל, הדסה 164 549
ניימיר, לואיס 207 295 364 562 564	סמואל, הרברט 83 587 620
569+571 573 580 582 583 584	סמילנסקי, זאב 549
587 591 594 596-599 601 604 605	סמילנסקי, משה 244 374 382 385 387
609-612 631 632 642 652	405-403 393 392 389
ניישטט, מלך 201 487 489	סנדלר, איזידור 603
נפתלי, פרץ 489 490	סנטור, ורנר 12 29 59 60 66 67 162 163 213
נציב עליון: ר' מק-מייקל, הרולד	572 540 403 374 305 303 300 267
	623
סאקר, הרי 564 571	סעיד, נורי אל- 14 49 362 440 512 535 574
סבירסקי, משה 10 163 245	627 575
סגל 543	סעוד, אבן- 597 600
סולד, הנרייטה 244 374 391 393 399 403	ספירס, אדוארד גנרל 598
404	ספקטור, צבי 580
סולובייצ'יק (סוליאלי), מנחם 145 146 147	סקוט, רוברט 14 37 227 230 517 543
סופרסקי, יהושע 374 378 383-385 387	סרני, אנצו 510

צ'יטי, אודרי 274 559 560	עבד-אל-אילה 526 531
צ'מרמן, חיים 164 175	עבד-אל-האדי, עוני 243 246 267 382 389
צ'מברלין, נוויל 222	432-597
צמח, שלמה 156 158	עבדאללה בן חוסיין, אמיר 500+ה 524-526
צ'רצ'יל, וינסטון 81 87+ה 99 254 281 282	531-533 540 574 576 656
335 419+ה 532 598 599 616 622+ה	עגנון, ש"י 300
624 637 641 642 650	עוזיאל, בנימין 21
	עומר, דבורה 217
	ע'וסיין, יעקב אל- 388
קאצ'יה 643	
קאר, פרופסור 641 643	פוליאקוב, יעקב 478
קוט, סטניסלב 535 537	פוליטי, א. 248
קויפמן, אדמונד 354	פורת, דינה 636 642 569 587 615
קויפמן, יהודה 556	פטן, פיליפ 98 99 595
קול, קולונל 595	פטרזייל, יעקב 376
קולמן, גוסטב 587	פטרנקו, מ. 330
קוסוי (כסה), יונה 200 203	פיינברג, אבשלום 542
קופלנד, רג'ינלד 649	פייצל בן חוסיין 99 531 532
קטינקא, ברוך 332	פיל, לורד 574 649
קטינקא, יהודית 32	פילבי, הרי סנט-ג'ון 597 600
קטרו, גנרל ז'ורז' 599	פינקרטון, לוול 77 88 130 299 351 352
קייסי, ריצ'רד 87 243 244 282+ה 283 344	365 410 503 519 520 547
409 414 416 418+ה 419 502 556 567	פיצ'גרלד, וויליאם 472
568 587 592 596 633 640	פישמן (מימון), יהודה לייב 11 26 27 213 230
קירקבריידי, אלקסר 500 524-528 532-535	244 245 267 300 302 303 305
574-576 620 649	
קירשנר 652	פישמן (מימון), עדה 38
קית-רוץ, אדוארד 207	פלמר, אנתוני סר 580 581
קלווריסקי (מרגליות), חיים 244 374 376	פספילד, לורד 26
382 403 404	פרויס, ולטר 270
קלוז (ציר בית הנבחרים) 582	פרומקין, גד 382
קלרק 594 596	פרומקין, השל 306 389
קלימנטינובסקי (כלימר), אריה 13	פרידלנד (שלו), רחל 32
קלרק-קר, ארצ'יבלד 595 617 633 634	פרידנטל, הנס יוחנן 60
קניבסקי, יצחק 480	פרנקפורטר, פליקס 414
קנינגהם, מיג'ור 553	פרקינסון, קוסמו 627
קפלן אליעזר 20 36 38 60 80 81 115 133	
143 144 146 162 200 231 244 246 283	ציולינג, אהרון 129

325 324 322 321	ה+319 263	ריפטיין, יעקב	418 416 409 403	374 354 305 304	
102 101	87	ריצ'י, ניל גנרל	572 554	ה+543 502 480 471	467 465
	129	רמו, דוד		639 613	
	633	רנדול, א.	631 489	קצנלסון (ניסן), אברהם	
	633 616	רצ'ינסקי	650 599	קרויזיר, וויליאם	
	647	רתבון, אלינור		584	קרוסבי
			192 191 166 161 160 149 148	קרופט, לורד	
	542	שוהם (אשל), תמר		233 193	
	542	שוהם (פיינברג), צילה		643	קריצ'ר
	591 569 80	שוורין, יוסף (ג'ו)	558-556 276	קרן, קולונל	
	652 637 636 615	שוורצברט, איגנצי	124 123	ה39 14	קרנבורן, רוברט ססיל
	590	שונפילד, א' פ' ד'		651 650 628	
	265 174 173	שוסטק, אליעזר		572	קרפק, מוריס ג'וזף
	173	שושני, סעדיה			
	276	שטיין, קפטן	568 558 556 283 282	ראק, סר ארתור	
	478	שטרן, אברהם		26	רדינג, לורד
	174	שטרנברג, בן-ציון	376 220	רדלר-פלמר (רבי בנימין) יהושע	
	616	שיקורסקי, גנרל	502 403 402	ה374	רובשוב (שוד), זלמן
	637 636 633		300 299	ה254 99 98 11	רוזוולט, פרנקלין
	228 213 163 69 66	ה47 12	ה414 383 365	ה352	ה352
	367 305 303-300	246 245 244 232 231		637 623	
	540 538			568	רוזוולט, קרמיט
		שמיר, גדית		637	רוזנטל, ברוך
	155	שניאורסון, פישל		353	רוזנמן, סמואל אירווינג
	218 2	שנקר, אריה		332	רוזנפלד, משה
	34	שפירא, אניטה		332	רוזנפלד, צבי
	305 245 228 163	ה47 27		332	רוזנפלד, שלמה יצחק
	542	ה502 403 382	ה374 145	ה5	רוטנברג, פנחס
		ה502 201		620 617 593	ה587 582
		שקל, צבי		644 633 632 624 623 621	
		שרתוק, חיים		114	ה101
		שרתוק (מדיני), יעל		577 564 514	
		שרתוק, יעקב (קובי)		637 634 633 537	רומר
		שרתוק, יעקב		586	רוס, קולונל
		שרתוק, צפורה		418 416 72	ה70
		668 667			רוקח, ישראל
		532 524 210			רידלי 589
					רייכמן (ווסר), ישראל 325

מפתח עניינים ומקומות

אינדונסיה 112	אביסיניה: ר' אתיופיה
איסטנבול 595 594 484 481 172 77	אגודת הסופרים העברים 518 517
איסלאם 413	אגודת ישראל 606 507 173 120 47
איסמאעילייה 217 118 117 91 31	"אג'יפשן מייל" 235
"איסתיקאל" 243	"אובורבר" 625
איראן 536 494 314 142 125 47 30 20 19 1	אוויאן 383
587 579	אוקאציה (של אזרחי פולין מבריה"מ) 111
אלברט הול 615	638 537 536 345 294 217 125 30 22
אלכסנדריה 666 272	אוזבקיסטן 440
אל-עלמין 505 503 387 273 272	אוניברסיטה אמריקנית, ביירות 77
אל-שאט 275	אוניברסיטה עברית ירושלים 578 356 304-302
אמנסיפציה 99	אוניברסיטת קימברידג' 589 590
אמריקה: ר' ארצות הברית	אוסטרליה 568 142
אמריקן ג'ואיש קומיטי: ר' ועד יהודי אמריקני	"אוקסיניה" 223
אנגלו-פלשטינה בנק 31	אוקספורד 647
"אנה קרנינה" 345	"אחדות העבודה" 453 451
אנטוורפן 523	"אטלנטיק" 630 511 349 123
אנטי-ציונות 385 380 367 347 344 305-303	א.ט.ס.: ר' התגייסות לצבא הבריטי - נשים
420 419 414 408 399 398 397 394	איגרת פולנית 633 616 615
654 598 563 423	איומיר 223
אנטישמיות 568 498 416 344 397 11	"איחוד", אגודת 357 356 354 305 303 244
653 623 620-616	383 380-377 375 374 367 362-360
אנקרה 223 347	447 434 433 421 409-391 388 384
אס.א.א.י. (S.O.E.) 583 580 528	533 513 511
אצ"ל 325 223 222 203-201 174	איחוד אזרחי 230 201 164 64
"ארגון": ר' "הגנה"	איטליה 663 481 411 158 70 21 185
"ארגון ההגנה היהודי" 189 188	אימפריה בריטית 342 211 180 179 71 71
ארגון העובדים הספרדים 18	630 604 573 567 565 540 417 342

בולשביום 599 252 98	ארגון העובדים הציונים הכלליים 18ה
"בונד" 636 615	ארגנטינה 596
בורמה 112	ארוה 2ה
בטליונים (גדודים; רגימנט) 71 58 57 61 45	אריתריאה 645 644 579 42 19
171 166 131 130 118 115 104 102 74	ארמנים 128
195 193 184 182 180 189 178 177	ארצות הברית: וארץ-ישראל 366 360 58
267 259-256 254 249 245-243	576 573 562 535-533 529 512 404 400
296 295 291 287-284 275 274 27	;653 584 643 650 657; ובריטניה
316 314 311 310 307 306 302 301-298	;504 404 393 160 129 109 ויישוב
342 340-338 336-332 329-327 317	ומז'ת 400; 365 358 63 ומל"ע-2 98
498 495 482 415 407 371 364 352 351	25 וסוכנות יהודית 455 442 347 346 99
563 555 550 521 511 505-502 500	333 249 218 211 195 194 178 109 87
611 601 581 578 574 573 567 566 564	;513 504 503 490 412 355 352 345
640 639 638 612	ועלייה 218; 171 171 171 171
ביאליסטוק 523	;622 591 562 537 519 516 510 509 495
בי.בי.סי. 579ה	וצרפת 656 599 509 99
ביירות 244 155 7ה	ארצות ערב 366 349 334 246 84 49 14 7
ביל"ו 448	512 500 487 433 431 411 400 385 368
"בילטמור": ר' תוכנית בילטמור	576-573 534 533 532 530 529 527 526
בית הלורדים 419ה 344ה 193 161 160 14ה	647
652-ה-650 512ה	אשדות יעקב 439
בית הנבחרים: ר' פרלמנט	652 579 42 אתיופיה (אביסיניה)
בית-חנן 236	
בית לאומי 488 395 384 374 360 357 68	באפס (חיל/פלוגות רגלים) 58 57 45+ה 13
512	131 130 127 118-115 102 76 70 67
בית"ר 198 174	198 195 193 184 180 178 177 171 166
בית-שאן 541ה 230	244 242ה-233 228 221 216 215 209
בלוזן 523	307 306 285 275 272 259-256 249 245
בלטיות, ארצות 329 125 97	342 338 334 328 317-315 311 310
בלקן, ארצות 628 626 622 621 594 430 125	608 581 578 550ה 496 482
646 629	באר טוביה 309
בנג'ול 668ה	בגדאד 525 512 510 509 441 419 410 217ה
בסרביה 97	634 617 573 535
בעיה יהודית: ר' שאלה יהודית	בדואים 7
"בעיות היום" 379 377 374ה 360	בולגריה 587ה 582 562 499 498 497ה 484
בעלי תעשייה: ר' התאחדות בעלי תעשייה	629 628 626 595 594 591

גדודים: ר' בטליונים	בקעת הירדן 91
ג'וינט 3ה 23ה 26ה 80ה 143ה 195 353 572ה	בריגדה 275 286 314
636 591ה	בריגדה יהודית 286 287 336 337 570ה 601
גולה יהודית 25 67 115 126 196 252 355	639 612
434 423 403 398-396 392 390 375 366	בריטניה/אנגליה: ואנטישמיות 616-620; וא"י
653 629 534 450 448 447	529 528 513 490 486 366 179 160 108
גופרית 609	529 528 513 490 486 366 179 160 108
גימנסיה הרצליה 574 541ה 542	529 528 513 490 486 366 179 160 108
גיס חמישי 113 140 161	529 528 513 490 486 366 179 160 108
גליל עליון 164 175 236 479	529 528 513 490 486 366 179 160 108
גרמניה 98 344ה 419ה 432 433ה 456	529 528 513 490 486 366 179 160 108
624 618 599 535	529 528 513 490 486 366 179 160 108
חזיתות: נאצית 72 98ה 107 330ה 363+ה	529 528 513 490 486 366 179 160 108
498 485 474 439 430 422 546 383ה	529 528 513 490 486 366 179 160 108
594 587ה 579ה 578 577 523 519 499	529 528 513 490 486 366 179 160 108
653 633 631 622 615 608 596	529 528 513 490 486 366 179 160 108
66 474 345 125 97 519	529 528 513 490 486 366 179 160 108
595ה	529 528 513 490 486 366 179 160 108
גרמניה, חזיתות מל"ע-2 בלקן 499; יוון 564;	529 528 513 490 486 366 179 160 108
113 92 89 74 66 34ה 11 (א"י, סוריה) 34ה	529 528 513 490 486 366 179 160 108
114 103 101ה 87ה 44ה 580 564	529 528 513 490 486 366 179 160 108
281; רוסיה 96ה 97 98 (ר') גם: טוברוק;	529 528 513 490 486 366 179 160 108
כרתים; לוב; מרסה מטרוח'; פלישה	529 528 513 490 486 366 179 160 108
619 117	529 528 513 490 486 366 179 160 108
גת 2ה	529 528 513 490 486 366 179 160 108
"דבר" 441 443ה 56ה 197 242ה 249 250	529 528 513 490 486 366 179 160 108
398 378 373ה 369ה 344ה 402ה 445ה 582ה	529 528 513 490 486 366 179 160 108
דגל ציוני (ביחידות הא"י בצבא הבריטי) 35	529 528 513 490 486 366 179 160 108
567 556 507 436 332 249 158ה 154ה	529 528 513 490 486 366 179 160 108
652 633 612 607 568	529 528 513 490 486 366 179 160 108
"דור די ואל" 23ה	529 528 513 490 486 366 179 160 108
"דורה" 481	529 528 513 490 486 366 179 160 108
דיקטטורה 2816	529 528 513 490 486 366 179 160 108
דמוקרטיה 28 618	529 528 513 490 486 366 179 160 108
	ברית המועצות: ר' רוסיה הסובייטית
	ברית הציונים הכלליים 64
	"ברית שלום" 29ה 220ה 243ה 244ה 449ה
	ברסט 523
	בתי זיקוק; חיפה 15 235; טריפולי 580;
	עבדאן 121ה
	גבעת ברנר 2ה 236 439 510ה
	גדודי עבודה: א"י 297 298; רוסיה 635 638

הסכם סטלין-שיקורסקי: ר' אווקאציה	דמשק 91 155 217 210 244 526 649
הסתדרות עובדים כללית 11 18 36 59	דפוס בלומנטל 56 62
306 210 201 168 164-162 117 116 114	דרום אפריקה 36 142 409
343 330 326 325 323-320 319 308	"דריין" 30 39 122 124 161 191 192 218
487 472 463-461 458 457 453 452	628 596 595 573 511 510 350 349 307
608 566 542 515 514 506	651
הסתדרות עובדים לאומית 18 201 238 321	דת 379 391 393 404 454 518 624 654
הסתדרות ציוני אמריקה 29 87 354 355 470	
571	"הארץ" 81 165 367
הסתדרות ציוני דרום אפריקה 572	"הבונים" 601
הסתדרות ציוני קנדה 571	"הבוקר" 267 355 367
הסתדרות ציונית חדשה (הצ"ח) 27 264 265	הבלגה 222 229
606 548 460 391	"הגנה" ("ארגון") 113+162 110 104 159 201 202 322 421 436 437 441-444 505
הסתדרות ציונית עולמית/תנועה ציונית 5	515 514 511
202-200 198 197 175 174 88 69 30 29	הדר הכרמל, ועד 145+147 146
304 303 260 259 223 222 213-211 208	הדרים, ענף 20
376 374 375 362 360 358 356 348 324	הודו 142 646 650
408 403 396 394 392 390 388-385 378	הולנד 152 523
448 447 442 438 429 423 490 413 409	הונגריה 171 351 530
470 463 460 458 457 454 451 450	"החלוץ" 349
ה600 573-571	המבורג 523
העברת אוכלוסייה ערבית 634	"המזרחי" 118 163 395 506
"העולם" 158	"המכבי הצעיר" 349
העפלה: ר' מעפילים	"המלחמה מלחמתנו", אגודת 220
"הפועל המזרחי" 18 147 163 197	הנהלה ציונית 24 196 200 201 259 260 325
"הפועל הצעיר" 95 156 200 448 451	462 447 394
457 453	הנהלת הסוכנות היהודית: ר' סוכנות יהודית
הפקעת מחירים 83 136-138	הסכם אווקאציה: ר' אווקאציה
הצה"ר 198	הסכם וייצמן-פייצל 532
הצהרת בלפור 24 126 196 334 344 415	הסכם/שלוש יהודי-ערבי 210 210 356 358 360
649 573 503 486	361 366 367 375 376 382 383 385
הצ"ח: ר' הסתדרות ציונית חדשה	386 388 389 391 397 400 404 410 412
הצלת יהודים 38 47 80 122 125 171 294	413 425-428 431 434 446 447 490 492
375 351 350 348 346 344 343 330 329	493 524 526 529 532 533 575 576
537 536 499 484 455 447 421 407 381	598 642 648
599 595 591 587+582 579+562 547	

וילנה 523 84	632 629 628 625 622 619 618 613 608
וינה 523	653 652 647-644 640 637 634
וישי: ר' צרפת/וישי	"השומר הצעיר" 325 244 210 116 31 29
ועד הביטחון: ר' ועדת הביטחון	376 395 462 463 469 506 613ה;
ועד הצירים 447 105	עיתון 323
ועד יהודי אמריקני 126 79 30 27 25 24	השמדה נאצית: ר' שואה
636 593 354 353 208 202 196 195	התאחדות בעלי תעשייה 326 323 64 16 6 2
ועד יישובי עליון 173	605 472 458 342 328
ועד לאומי 4+ 10+ 112 106 96 95 70 66	התאחדות האיכרים 64
264 260 242 236 230 173 164 160 120	התאחדות החיילים המשוחררים 221
631 610 606 567 472 458 414 300	התאחדות התימנים 118
ועד למען החייל 557 548 288 220 163 151 31	התאחדות עולי גרמניה 666 62 60 56 32
ועד לענייני יהודי פולין 47	95 211 121 164 165 303
ועד ערבי עליון 443 388 387 361 243	התאחדות עולי צ'כיה 69 68
ועד פולני יהודי 47	התגייסות לצבא הבריטי (גברים): לאורך כל
ועד פועל ציוני מצוצמם 119 96 59 30 29 5	הספר (ר' גם: באפס; בטליונים; חיל;
208 202-200 196 175 143 129 127 124	פלוגה/פלוגות)
390 385 378 374 367 354 305-303 211	התגייסות לצבא הבריטי (נשים) 42 33-31 10
470 409 407 406 401 399 398 394 391	269 258 235 228 164 135 119 115 89
572 571 471	369 315 314 312 291 290 278 274-272
ועד פועל ציוני גדול 196	5550 539 506 505 501 497 496
ועד ציוני לשעת חירום (ארה"ב) 225 24 222	641 612 608 577 563 560-558
208 196 126 81	התגייסות לצבא הבריטי (ערביי א"י) 67 48 10
ועד קהילה, ירושלים 268	242 235 228 193 135 116 115 90 89
ועד שליחי הקהילות 620 588 26	495 482 334 332 329 290 286 284 249
ועדה לבירור שכר עבודה 497 472	640 612 568 521 506
ועדה בין-ממשלתית לפליטים 587	206 196 143 126 79 28 24 3
ועדה לחקר הבעיה הערבית 404 397	366 361 358 357 354 329 316 306 268
ועדה ללשון וכתוב 250	454 452 447 434 429 412 411 407 373
ועדה מלכותית (פיל): ר' ועדת פיל	646 573 572 492 491 487 468
ועדה פרלמנטרית ארצישראלית 652	
ועדות הארחה לחיילים זרים 138-136	ואדי סרר 482
ועדת ביטחון יישובית 4+ 5 12 10 58 59	ושינגטון 306 294 218 98 87 7 7
201 175 165-163 160 141 112 93 60	520 516 510 495 441 354 351 347 338
437 326 325 323 245 230 224 223 212	562 581 591 600
506 443	"ויטוריל" 481

ועדת הארבעה 47ה	תעופה 539 506 311 288 239 236 156
ועדת ההצלה 47ה 171ה	641 563 (ר' גם יחידה/יחידות)
ועדת הכותל המערבי 26	חיל המתנדבים הא"י 111
ועדת פיל 28ה 304 648ה 572ה	חילופים (ארצישראלים בגרמנים): ר' חליפין
ועידת כפר ויתקין 562 487 450ה	חיפה 140 138 111 95 87 86 72 47 32 8ה
ועידת לונדון (סנט ג'יימס) 394 393 73 26	145ה 146-149 186 161 187 189 192
ועידת ניו דלהי 418 232	226ה 230 312 349 412 425 482
ועידת עולי צ'כוסובקיה 399 398	580 545 539 522 497 496 483
ועידת קובלנקה 637 616	חלב 7ה 649 656
ורשה, גטו 632 523	חלוקת א"י 649 648 646 574 469 366
	חליפין (ארצישראלים בגרמנים) 523 481 363
	614 630 631 639ה
ז'נווה 261+ה 484 359	חפרים 278-275 245 243 228 216 159 158
	289 371 557 578 608
חבר הלאומים 468 378 360 359	חרטום 662 661 561ה
חבר מועצות מקומיות 230	חרסון 417ה
חברת/מפעל האשלג 239 238 176 111	
חברת החשמל 239 176	טבריה 2 230ה 412 425 585 661
חבש: ר' אתיופיה	טהרן 1+ה 21 20 30 38 47 125 142 217
חדרה 186 138	262 266 279+ה 282 293 294 296 346
חוגים אורחיים 64	541 536 508 495 473 441 351 350 347
חוקיינים 89	542ה 543 586 666
חוק כוח אדם 515 232 214 213	טוברוק 183 105 102 101ה 91 558 45 44ה
חוק קרקעות 584+ה	194 185
חוקי עבודה 566 565	טורקיה 7ה 23ה 39 93 123-128 261ה 266ה
חיבת ציון 448	285 424 430 441 481 562 564 567 626
חיילים משוחררים 114	653
חיל: הובלה 277 274 272 245 234 228 117	טורקסטן 440 346 262 47
	"טיימס" 643 642 641
285 287 306 311 316 335 556 578;	טיקטין 523
הנדסה 313 311 287 276 275 228 179	טכניון חיפה 578
315 329 335 556 558 578; חימוש 312	טמפלרים 363+ה
563 482; חפרים (ר' חפרים); ים (ר' צי);	טנגניקה 566 565
מאותתים (ר' קשר); נוטרים (ר' משטרת	טרבלינקה 523
יישובים עברים, נוטרים); נשים (א.ט.ס.)	טריטוריאליזם 645 644 623
(ר' התגייסות נשים); קשר 234 233; קשר	טריפולי (לבנון) 580
277; רגלים (ר' באפס); רפואה 228 577;	
תותחנים 482 287 278 276 228 116 52	

607 595 581 579 578 575 567 531 530

652 635 631 630 612 608

יכולת קליטה 7419 407 383 380 376 368

510 508 491 476 473 466

ילדי טהרן 464 296 294 293 +ה279 217 126

ה579 +ה543 542 536 535 509 495 494

666 633 632 627 596 592 587 586

ילדים יהודים: ר' הצלת ילדים; ילדי טהרן

ים המלח 19

ירדן, נהר 649 646 179

ירושלים 186 140 138 91 86 773 56 26

526 425 413 412 308 268 190 189 187

יריחו 179 91 17

ישיבות 167

כ"ג יורדי הסירה 580 545

כוויית 575

כוח יהודי לוחם: ר' צבא יהודי

כופר היישוב 515 479 323 306 64 11 +ה10

כושר קליטה: ר' יכולת קליטה

כותל מערבי 27 26 +ה

כינוס סופרים 155 153

כירכוך 121

כלא עכו 580

כנופיות ערביות 113 76

כרתים 578 564 339 179 92 91 70 42 11

608 580

כשרות 268

לאגוס 667 666 664 561

לאומנות 35 34

לאוס (אי יווני) 481

"לאיונס" 617

לבנון 7 +ה 210 179 136 116 99 48 42 34

574 532 527 532 431 430 368 334 235

ה620 599 +ה598

טרנספר: ר' העברת אוכלוסיה

"יריעות בלומנטל" 56

יהודי, עם 180 179 130 120 96 88 73 34

415 405 376 365 361 358 332 257 256

455 449 447 445 441 436 429 422 416

654 647 581 518 488-486 467

יהודים: אוסטרליה 415; איראן 72 30 20

142; אירופה 3 415 413 405 390 366

608 643 645; אמריקה לטינית 133;

ארגנטינה 133; ארצות הברית 29 25 24

30 257-255 211 195 144 126

353-355 415 416 636 654 ארץ-ישראל

(ר' יישוב); בולגריה 498 499; בלטיקום

125; בלקן 125 329 499 641; בריטניה

143 144 619 656; גרמניה 523 535;

דרום אפריקה 143 144; הולנד 523;

הונגריה 171 351; יוון 42 125 351;

מצרים 142 235 248; מרכז אירופה 329

448; סוריה 48 72 228 235; עיראק 48

72 142 228 350 510 563; פולין 11 12

20 22 38 47 66 67 84 128 252 262

294 296 344 390 419 431 536 538

637 651; צ'כיה 247; צפון אפריקה 558

640; צרפת 99 390 466 474 476 519 520;

רומניה 128 171 390 629; רוסיה 67 72

143 345 587 641; תימן 142 350 474

510

יוגוסלביה 656

יוון 608 580 574 564 159 158 42

יחידות צבא מעורבות 230 157 156 +ה52

417 372 333 276 272

יחידת הסוואה 372 288 272

יישוב 128 120 103 102 92 85 71 171 70 67

358 357 337 333 255 179 169 129

496 456 450 448 446-442 438 436 435

443 370 369 341 340 326 324-321	לגיון ערבי 530
515 514 461-458	לוב 154 114 104 103 101 787 58 46-44 42
מגבית יהודית מאוחדת 143	532 340 339 334 315 314 281 184 183
מגבית תעשייה לחייל 239 238 197 176 65	577
322 321 265	לובלין 523
מדבר מערבי 183 179 178 160 770 41 21	לונדון: ביקורי מ"ש 301-299 296 283 232
507 +233 195	547 546 540 508 502 497 419 407 362
מדגסקר 645 644 431 344 128	657-561
מדינה דו-לאומית 376 368 356 304 29	ליאופולדוויל 663
572 513 490 488 482 469 390 377	ליגה V 330 637
מדינה יהודית בא"י 29-27 356 344 196 73	ליגה לידידות ישראל-בריה"מ 348
492 470-467 429 428 397 388 384 357	ליגה לשיתוף והתקרבות יהודית-ערבית
657 655 654 573 572	408 407 405 403 401 387 376 244
מדינה ערבית בא"י 384 356 243 49 14	ליגה סוציאליסטית 376
מדינות ערב: ר' ארצות ערב	ליטאני 649
מהנדסים מלכותיים: ר' חיל הנדסה	לייבור: ר' מפלגת עבודה
מוחלפים: ר' חליפין	"לילי" 172
מולדת (מושב) 226	ליסבון 669 667 591 561 520 519 391
מוסד ביאליק 518 280	למברג (לבו) 523
מוסד הרב קוק 518 280	לנינגרד 97
מוסדות לאומיים 1122 566 37 336 15 5	לשכות גיוס: הצ"ח 65 11 223 175
631 607 459 322 167	482 459 269 268 224 220 152
מוסול 1121	לשכת עיתונות ממשלתית 242
מוסקבה 634 636 629 617 410 97 96	מאוריציס, מעפילי/עצורי 206-204 124 30 23
מועדון אנגלו-פלשטיני 554	510 350-348 329 271 266 262 241 240
מועדוני חיילים 138	653 632 630 596 595 511
מועצה דתית, ירושלים 268	מאורעות: 72 28 1939-1936 93 26 1929
מועצה לאספקה לשעת מלחמה: ר' מרכז	385 382 344 338 332 222 181 107 93
אספקה למוח"ת	404 389
מועצה להסדרת כוח אדם 515	"מאזניים" 156
מועצת ארגוני נשים 164	מגבית א"י מאוחדת 143
מועצת ייצור מלחמתי 606 564	מגבית ההתגייסות 65 64 60 59 12 110
מחלקה מדינית (הנה"ס) 270 232 213-211 59	176-174 164 162 115 +114 95-93
465 446 443	239 238 231 224 223 203 200-198
מחלקת הגירה ממשלתית 473 464 350 18	319 318 265 64 260 259 245
484 477	

מפא"י 145 177 200 450-454 457 458
 461-463 487 488 493 514 562 563 572
 511 614 620
 מפלגה רוויזיוניסטית: ר' הצ"ח, הצה"ר,
 רוויזיוניסטים
 מפלגה רפובליקנית 512
 מפלגת עבודה (בריתית) 480 619 622 646
 מפרץ פרסי 262 535 536 563
 מצרים: 361 362 431 468 512 643 656;
 חיילים ארצישראלים במצרים 52 154
 216 228 234 235 248 269 272-277 291
 311 312
 מרג' עיון 91
 מרד היישוב (בשלטון הבריטי בא"י אחרי
 מל"ע-2) 76 512 539 565 608 609
 מרד ערבי 361 362 648 (ר' גם: מאורעות
 1936)
 מרונים 436
 מרכז אספקה למזה"ת 37 281 313 418 540
 632
 מרכז ההתגייסות 164 220 260 264 265 268
 269
 מרסה מטרוח' 70 101 106 179 185
 מרסין 481
 משטרה +8 9 42 72 77 92 109 118 131
 134 135 168 185 190 191
 משטרת עזר 9 9 19 90
 משטרה מיוחדת: ר' שוטרים מיוחדים
 משטרת יישובים עברים 8 57 61 75 85 86
 105 109 110 131 135 140 161 170 171
 184 185 188 233 234 257 262 308 339
 משמר החוף 8 93 94 109 308
 משמר המולדת 4 13 41 45 58 85 104
 134 140 149 160 161 166 177 180 182
 184 187-190 192 194 224 245 257 262
 282 287 306 308-310 318 339-341 415 503

מחלקת חינוך, ועד לאומי 541
 מחלקת חינוך ממשלתית 300 517
 מחלקת עלייה (הנה"ס) 30
 מחניים 236
 מטולה 236
 מיכסת עלייה (שדיול) 8 18 19 20 23 24
 30 38 39 82 124 125 142 171 293 296
 299 351 357 383 440 466 473 477
 481 484 498 508 510 519 (ר' גם:
 רשיונות עלייה-סרטיפיקטים)
 "מילוס" 8 349
 מיניסטריון: ר' משרד
 מינכן, הסכם 650 653
 מיפקדה צבאית: א"י 8 46 57 67 72 91
 104 170 194 209 215 281 234 243 247
 371 483 495 503 640; המזה"ת, קהיר
 44 88 94 194 234 248 263 281 333
 335 337 545 555 570
 מכון זיו 578 653
 מלחמת עולם ראשונה 93 146 430
 ממשלת מנדט 8 18 20 30 36-38 41 42 52
 67 73 88 90 91 120-122 129 189 192
 194 199 231 232 240 242 261
 282-284 300 309 317 333 341-343
 355 359 377 399 401 406 417 438 439
 446 480 481 503 507 508 511 556
 563-566 573 583 584 604-607 610
 611 629 640
 מנדט בריטי בא"י 231 468 469 487 539 540
 606 657
 מנחמיה 332
 "מנצ'סטר גרדיאן" 599 641 650
 מס חירום 10
 מסדה 67
 מעלה החמישה 8 487 584
 מעפילים 8 123 218 219 439 510

308 306 305 303 288 264 244 242
 356 355 351 335 324-322 317-315
 390-384 382 378 374 367 363 359
 473 472 464 461 458 445 443 406 395
 572 571 567 565 538 515 511 507 498
 631 611 609 608 606-604 599 580
 657 638 ר' גס: מחלקה מדינית;
 לונדון 5 22 26 61 87 108 109
 189 178 162-160 149 124 123 111
 266 244 243 219 218 207 193-191
 686 651 426 351 338 298 291
 ר' גס: לינטון, יוסף; לוקר, ברל;
 ניו-יורק 354 351
 סוכני אויב 629 562 499 498
 סולל בונה 121 276 306 543 653
 סופיה 498
 סוריה 99 91 72 49 48 42 34 19 14 11 7
 507 431 430 400 368 334 179 124
 574 545 532 531 528-526 524 508
 656 655 599-597 584 580-578
 סטייט דפרטמנט 594 593 519 351 294
 סטנליוויל 663 662 561
 "סטרומה" 653 630 628 218 124 123
 סיביר 97
 סיני 91
 סיעה ב' 563 551 546 457 456 450
 סלפורד 603
 סס"ר: ר' רוסיה הסובייטית
 ספר לבן: 26+ 1930 5 124 231
 361 359 358 353 351 305 267 244-242
 403 400 391 383 377 375 368 366 362
 470 445 440 434 428 418 415 413 406
 539 538 535 534 527 513 500 488
 595 594 584 575-573 569 568 565
 631 628-626 609 608 606-604 597
 653 650 647 645-641

משרד ארץ-ישראלי 447
 משרד החוץ (לונדון) 643 638 633 929 622 595
 משרד המושבות 150 123 85 39 23 3
 573 572 569 535 499 480 418 414 188
 633 627 625 610 609 604 596-594 584
 640-638
 משרד המלחמה 639 506 188 135
 משרד לענייני בריטניה במזרח, קהיר 418
 502 420
 נאציזם/נאצים 179 128 107 101 90 89 71
 455 453 447 430 412 344 254 205
 581 579 578 577 519 499 498 474
 633 622 618 615+ 608 596 594 582
 653 646
 נגב 646 182
 נהלל 551
 נוטרות/נוטרים 90 86 60 57 42 41 13 8
 128 127 113 112 108 106-103 95 93 92
 182-180 178-76 174 173 168 162 161
 282 259 257 229 215 195 189-184
 521 505 503 339 338 318 310-306
 ר' גס: משטרת יישובים (עברים)
 נומרוס קלאוזוס 417
 "נחשון" קואופרטיב 539
 ניו-יורק 614 487 222
 "ניו-יורק טיימס" 414 14
 נייר להדפסת ספרים 517 299 297 296
 נצרות 413
 "נשר", בית חרושת 95
 נתניה 633 230 227 138
 "סדר" של פסח 154
 סוכנות יהודית: הרחבת 25 26 27 45 50-47 59 62
 4+ 5 8 24 26 27 45 50-47 59 62
 206 205 124 122 120 110 106 96 77

עמק הירדן 646 182	ספרד 624 622 621 591 587 569 520 519
עמק יזרעאל 531 332 2	663 646 643 640 631
"עסים" 439	ספרדים 164 6
עקבה 539 482	"ספיישלס": ר' שוטרים מיוחדים
ערב: ר' ארצות ערב	סרטיקטים: ר' רשיונות עלייה
ערביי א"י 102 94 90 89 76 73 72 38 10	סרפנד 180 140 131 105 89 88 58 57 50 10
189 182 157 132 130 128 118 113 107	555 482 465 316 275 234 228 195 184
251 244 243 236 230 229 223 222 210	
358-355 334 334 332+304 303 267	עבדאן, בתי הויקוק 121ה
377-375 371 368 366 362-360	עבר הירדן 513 500 470 436 431 116 91
401 399 395 393 389 388 387-381	649 598 574 532 527 526 524
428-424 422 413 412 408 406-404	עברית 559 557 549 518 507 338 333 250
501 492-487 479 469 448 434-432	607 577
597 575-573 533 529-526 524 511	עולים בלתי-חוקיים: ר' עלייה בלתי-חוקית
134 650-647 643 642 634 611 606	עיינות, בייס חקלאי 2ה
התגייסות ערבים)	עיראק 279ה 266 262 234 142 49 20 19 14
ערבים: ר' ארצות ערב	535 531 526 525 509 495 440 431 368
ערבית 446 252	627 586 579 576 575 567 563
"עתיד" 172	642 641 634-632
עתלית, עצורי 125 123 72 39 38 30 23 20	עיתון חיילים 292
(ע"י: ר' 219 218 206 150 149 148)	עלייה 122 107 38 29 28 14 12 7ה 3
פדרציה (ארצות המזרח) 357 304 246 243	301 299 287 282 241 208 196 126-124
403 400 399 397 383-380 368 366 358	357 354 348 344 343 329 305-303
513 487 433-430 429 421 411 404	383-378 376-374 365 362 360 358
648 647 598 597 576 574 571 532-527	401 399-397 395 391 390 388-385
656 650	422 419 415 413-411 409-403
פולין 596 441 345 344 294 125 98 97 66	441 440 434-432 430-428 426-424
ממשלה 651 647 638-636 616 615	492-489 476 471 469 468 448 447 445
גולה 474 441 345 344 330 47 38 11ה	535-533 530-527 525 524 508 507 495
636 633 615 595 543 537 535 509 495	626 600 578 576 575 573-571 562 539
637 (ר' גם: איגרת פולנית; יהודי פולין;	123 9 8 657 648 629 627
צבא פולני)	205 124 (ר' גם: העפלה)
פועלי אגודת ישראל 197 173 18ה	"עלייה חדשה" 541 511 127ה
פועלי ציון 657 451 235ה	עליית הנוער 483ה 464 293 244 171 117 95ה
פורטוגל 621 591 561 520 519	עמאן 524
	עמיר, קיבוץ 479

פרלמנט (בית הנבחרים) 124 123 109 85
 298 291 257 242 190 189 188 160 134
 573 569 555 502 480 429 419 376 328
 581 578 617 622 623 625 646 652
 פרס: ר' איראן
 פרת, נהר 652
 פשזים 457 456
 פתח תקוה 230 186 140 138
 צבא גרמני: ר' גרמניה
 צבא יהודי/עברי 85 84 76 73 72 71 58
 336 332 329 307 160 156 108 107 102
 438 437 435 419 352 351 344 338
 640 606 601 578 556 503
 צבא יווני 228
 צבא פולני (אנדרס) 158 130 47 12 11+
 496 417 316 312 310 285 274 241 228
 536 543 535 509
 צבא צ'כי 247 241 228 206 205 132 130
 655 633 630 596 496 417 348
 צבא רוס/סובייטי 536 337 97
 צו גיוס 167 164 158 122 114 95 60 58 36
 559 514 505 501 500 497 308 197 173
 צי בריטי 522 497 496 263 51 50 19 10
 צור 649
 צ'טהאם האוז 647
 ציונות 348 344 327 316 252 99 35 34 12
 380-378 376 374 362-360 357 353
 414 408 405 404 399 395 393-390
 455 450 448-446 429-426 423 419
 456 604 619 625 648 655 (ר) גם:
 אנטי-ציונות)
 "ציונים כלליים" 615 323 12
 צינור הנפט כירכון-חיפה 226
 צ'כוסלובקיה 655 654 621 241 69
 צלב אדום 626 554 523 261 151 138 21

פורין אופיס: ר' משרד החוץ
 "פטריה" 630 218 123 88
 פינלנד 97
 פירנאים 621
 פלוגה/פלוגות: חשמלאים 313 289; מובילי
 מים 313 289 272 288 372; מורדים 313 289
 ציור מיכני 289; קשישים 221
 פליטים יהודים 508 499 455 383 381 349
 623 622 587 585 582 569 543 519
 633 630 629
 23 22 20 (טהרן) איראן 633 630 629
 293 266 262 142 125+ 47 39 38 30
 592 587 586 543 473 440 346
 אנגליה 520 519 622 621 619
 643 640 631 622 621 591 587 569
 646; פורטוגל 669 621 591 520 519
 צפון-אפריקה 519 640; צרפת (וישי) 519
 519 520 569 591 595 631; רומניה 39
 595 594 511 481 218 171 124 123
 רוסיה (יהודי פולין) 38 36 22 20 12 10
 266 262 261 217 126 125 47+ 39
 351 350 346-343 330 329 296 294 293
 473 466 441 440 413 407 375 367
 629 596-594 562 537 536 508 495 474
 633-638; שווייץ 595 591 520 519
 פלישה גרמנית אפשרית לא"י 70 67 66 11
 112 102 101 92-90 88 84 76 74 71
 564 179 174 132 130 128 127 113
 פלמ"ח 318 317 307 113 90 76 59 34
 505 500 443 442 437 340 325 327
 "פלסטין", עיתון 14+ 49
 "פן", מועדון 517
 "פסיפיק" 350 88
 פקיסטן 646
 פרטיונים 67
 פריסט/פריטי 404 381-379 376 358 244
 528 500 489 488 469 422 405

קונסול הולנד בירושלים 152	צנוורה 242 208 160 159 122 49 83 36 14
"קונפליקט" 642	607 402 304
קופת חולים 610 480 168	צנוורה צבאית 36
קובלנקה: ר' ועידת קובלנקה	צנחני אויב 161 140 128 127 113 112 92 76
קיבוץ ארצי 210	צפת 585 91
קיבוץ מאוחד 219 316 313 198 450	צרפת 519 525 599 605 656; וישי 98+ה
קירנייקה 645 644	466 474 476 494 509+ה 519 520
קנדה 571 410 357	591 595 631; חופשית 68 96-99 158
קנטרה 288 91 66	382 526 574 576 597-599 615 655
קניה 566 565 214	656; כבושה 98+ה 656
קססין 216	
קפריסין 508-506 481+ה 216 124 39 23	קבוצת החמישה 404 389 382
קציני חינוך 558 482 234	קהיליה יהודית: ר' קומנוולת
קרית ענבים 2	קהיר: 248 289 355 512; ביקורי משה שרת
קרן היסוד 447 445 144 143 133	52 87 102 117 178 181 243
קרן קימת לישראל 657 447 373 176 163 162	272-277 280 281 288 316 334 335
קרקוב 523	344 348 369 371 496 502 507 543 544
	547 555 567 568 602 615 641 663 662
רבנות ראשית 167	669; ביקור צ'רציל 282; משרד לענייני
רגימנט: ר' בטליונים	בריטניה 87 418 419+ה 420 532 534
רוויזיוניזם/רוויזיוניסטים 65 47 29 28	568 587 (ר' גם: מיפקדת המזה"ת קהיר)
245 239 238 213-211 203-196 175-173	קובנה 84
437 396 326-321 304 303 260 259 246	קוויבישב 595 562 535 508 346 294 262 39
461-456 (ר' גם הסתדרות ציונית חדשה)	629
רומניה 629 530 481 390 218 171 128 124 23	קווקו 505
רוסיה הסובייטית 456 455 347 331 98 97	קומנוולת יהודי 196 126 127 73 28 27 24
537 441 346-344 294 599 618; ויהודים	352-354 384 390 468 470 571 572
20 12 641 587; ויציאת/עליית יהודים	קומנדו 578 555 117 140 161 92 76 334 11
262 261 126 125 72 47 39 38 36 30 22	קונגו בלגית 666 664 663 662 563 561
329 301 296 294 293 287 282 279 266	קונגו, נהר 662
407 367 375 351 350 348-343 331 330	קונגרס יהודי אמריקני 196
495 476 474 473 466 441 440 415 414	קונגרס יהודי עולמי 620
559 558 543 542 537 536 510 508	קונגרס ציוני 392 390 378 359 325 5 25
641 637 636 633 629 596-594 587 562	487 462 447 401
315 195 179 102 101 98 97 67 2-ע-מל"ע	קונסול ארה"ב בירושלים 351 299 130 88 7
ומשלחת לא"י 599 348 346 337 331	352 365 410 503+ה 504 519 520 547

שופטים (יהודים/ערבים/אנגלים) 230 229	98 97 47 12 ופולין; 348 347 331 330
שיבת ציון 413	635 633 536 474 441 348 346 345 294
שירות ידיעות (ש"י) 399	635 587 348 347 331 330 וציונות; 637
שלום יהודי-ערבי: ר' הסכם יהודי-ערבי	655; שגרירות בלונדון 39
"שלח את עמי" 657	רחובות 230 227 186 138
	רמלה (שדה תעופה) 236 229
תוכנית איסטנבול 363	רפיח 91
תוכנית בילטמור 14ה 24 352 394 450ה	רשיונות עלייה (סרטיפיקטים) 38 30 20 18
468ה 471 470 487 490 511ה 513	293 248 241 171 142 126-123 82 47
571 572 657	464 458 440 351 350 329 296 294
תוספת משפחה לחייל 235 277 288 291 372	509 508 494 484 477 476 474 473 466
521 555 639 640 652	613 594 591 582 569 520 519 516 510
תחנת שידור (א"י) 58 59	629 628 626 625
תימן 20 39 142 474 501 510	
תל אביב 86 94 111 136-138 140 155 161	שאלה יהודית (בעיה יהודית) 446 411 400
166 171 186 187 193 197 210 230	שאלה ערבית 435 421
235ה 308 369 424 541 542; עירייה 137	שבויי מלחמה 564 554 552 261 159 151 21
458	608 578
תל יוסף 313	שבת 154
תל נוף 236	שדיול: ר' מיכסת עלייה
תלמידי ישיבות 167	שואה 3ה 70 128 255+ה 411 419 422 474
תלפיות 186 424	595 585 579 577 562 547 544 523 499
תנועת הפועלים 321 333 448+ה 449 450	632 629 627 620 619 617-615 614 596
452 454 461 463 636	653 652 647-645 633
תנ"ך 273 291	שווייץ 596 593 591 520 519
תעלת סואץ 66 70 74 91 179 217 283	שוטרים מוספים 166 161 135 61 9+ה 8
284 287 299 369 496 509 536	שוטרים מיוחדים 103 88-85 77 74 72 70 61
586ה	161 149 148 140 135 134 131 111 110
תעשייה יהודית בא"י 18 19 37 70 125 231	215 195 193-185 181 177 171-169
251 323 328 429 433 445 492	309 262 233
563-565 576 578 579 604-606 611	